ALL-DHADI VARAAN

GIANI SOHAN SINGH SITAL

ਤਤਕਰਾ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ

ਊਚਾ ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਇ ਅਕਥੁ।
ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ ਰਾਖਨ ਕਉ ਸਮਰਥੁ।

ਜੈਤਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ

ਪਿਰਥਮੇ ਭਗਉਤੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਹੈ
ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਰੱਬ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਇਲਾਹੀ ਹੈ
ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੀਸ ਮੈਂ ਨਿਵਾਵੰਦਾ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਈ ਨਾਨਕੋਂ, ਦਿੱਤੀ ਅਮਰਦਾਸ ਨੂੰ
ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚਿੱਤ 'ਚ ਧਿਆਵੰਦਾ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੜ ਲਾ ਲਿਆ ਅੰਞਾਣੇ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ
ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ ਚੌਥੇ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਫਲ ਕਮਾਈ ਹੈ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੇਰਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਹੈ
ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਨਾ ਪਿਆਰਿਆ
ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ ਜੀ

ਗਿਆਨ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਗੁੰਥ ਹੈ ਉਚਾਰਿਆ
ਜੋ ਹੁਕਮ ਅਕਾਲ ਦਾ ਹੈ ਬਾਣੀ ਸੱਤ ਰੂਪ ਜੀ
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਛੇਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਕਲਗੀ ਤੇ ਗਲ ਤੇਗ਼ਾ ਪਾਈ ਹੈ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੇਗ਼ਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਹੈ
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਇ ਹਰੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੂਪ ਅੱਠਵਾਂ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਾਰਿਆ
ਨੌਂਵੇ ਗੁਰੂ ਪਰਤੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੀਸ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਹੇਤ ਵਾਰਿਆ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਬੇੜਾ ਡੁੱਬਾ ਲਾਇਆ ਪਾਰ ਜੀ
ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਦੀ ਵਹਾਈ ਹੈ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੇਗ਼ਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਹੈ
ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੰਦਨਾ ਪਿਆਰਿਆ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਜੀ ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਵਾਰੇ ਨੇ
ਡੁੱਬਾ ਜਾਂਦਾ ਬੇੜਾ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਤਾਰਿਆ
ਜੀ ਤਾਰੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ ਤੇ ਸਾਜੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਨੇ
ਦਸਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਿਰੀ ਦਰਬਾਰ ਜੀ
ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰ ਬੰਦਨਾ ਮੈਂ 'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਈ ਹੈ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੇਗ਼ਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਹੈ।

੨੦-੨-੩੫ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਾਕਾ

ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ

ਤੇ

ਸਿੱਘਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਦਕ

ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੌਤ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ? ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚਲਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਸਬਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਰਬਲਾ (ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ) ਹੈ। ਅੰਦਰ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਧਰੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਉ`ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੀ ਹਨ?

ਬੈਂਤ

ਇਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੇਰੀ ਮੁਰਦਾ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ
ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਏਸ ਵਿਚ ਲਾਲ ਕੋਈ
ਭਰਤੇ ਹੋਣਗੇ ਕੋਈ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦੇ
ਕੋਈਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਬਾਲ ਕੋਈ
ਕੋਈ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ

ਲੋਹਿਆਂ ਤੱਤਿਆਂ ਦੇ ਲੱਗੇ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਗੋਦੀ ਖਿਡਦੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਹੋਏ
ਛੁਰੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਨਾਲ ਹਲਾਲ ਕੋਈ
ਉਹ ਵੀ ਹੋਣਗੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅੰਦਰ
ਤਾਰੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁਹਾਏ ਹੱਸਨ
ਦਿਲ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਕਰਵਾਏ ਟੁਕੜੇ
ਹਾਰ ਗਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪੁਆਏ ਹੱਸਨ
ਟਿੱਕੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਉੱਤੇ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਕਰਕੇ
ਭਾਣੇ ਭੁੱਖ ਤੇ ਦੁੱਖ ਉਠਾਏ ਹੱਸਨ
ਸਵਾ ਮਣ ਦਾ ਪੀਸਣਾ ਪੀਸ 'ਸੀਤਲ'
ਉੱਤੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਪੁੱਤ ਟੰਗਵਾਏ ਹੱਸਨ

ਇਹ ਸਾਕਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਨਹੀਂ, ਦਸ ਨਹੀਂ, ਦਸ ਸੌ ਨਹੀਂ, ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਏਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜ਼ੱਰਰਾ ਜ਼ੱਰਰਾ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਤਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਏਹੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਸਾਂ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾਏ, ਚਰਖੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੇ, ਪਰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਰਹੇ। ਸੁਣੋ; ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭੰਗੂ' ਆਪਣੇ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਪੰਨਾ ੨੧੪ ਉੱਤੇ ਕੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਕਈ ਚਰਖ, ਕਈ ਫਾਂਸੀ ਮਾਰੇ
ਕਈ ਟੋਕਣ, ਕਈ ਛੁਰੀ ਕਟਾਰੇ
ਕਈ ਅਨੇਕ ਸਿਰ ਮੁੰਗਲੀ ਕੁੱਟੇ
ਕਈ ਡੋਬੇ, ਕਈ ਘਸੀਟ ਕੇ ਸੁੱਟੇ
ਦੱਬੇ, ਕੱਟ, ਬੰਦੂਕਨ ਦਏ ਮਾਰ
ਕੌਨ ਗਨੇ, ਜੋ ਮਾਰੇ ਹਜ਼ਾਰ
ਪਾਤ ਪਾਤ ਕਈ ਪਕੜ ਬਹਾਏ
ਸਾਥ ਤੇਗਨ ਕੇ ਸੀਸ ਉਡਾਏ
ਕਿਸੇ ਹੱਥ, ਕਿਸੇ ਟੰਗ ਕਟਵਾਏ
ਅੱਖ ਕੱਢ, ਕਿਸੇ ਖੱਲ ਲੁਹਾਏ

ਕਸਮਨ ਵਾਲੇ ਜੋ ਨਰ ਹਈ
ਬਾਲ ਬਿਰਧ ਲਭ ਛੱਡਿਓ ਨਾ ਕੋਈ'

ਹਾਂ! ਹਾਂ! ਏਸ ਥਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬੰਦ ਕੱਟੇ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਲੱਥੀ, ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਹਸਰੇ ਵਾਲੇ) ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ (ਰੰਘੜ ਨੰਗਲ), ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ (ਖੱਡੀਆਂ), ਭਾਈ ਤਰਲਾ ਸਿੰਘ (ਮਤਾਬ ਕੋਟੀਆ), ਭਾਈ ਸੰਦਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਕੜਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ (ਕੰਗ), ਭਾਈ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ (ਮਜੀਠਾ), ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ (ਜੰਬਰ), ਭਾਈ ਹਕੀਕਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ (ਮੀਰਾਂਕੋਟ) ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਦੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਏ। ਇਥੇ ਹੀ 'ਮੀਰ ਮੰਨੂ' ਨੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਪਰਖੇ।

ਜੋ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵਧ ਆਇਆ, ਪਰ 'ਮੀਰ ਮੰਨੂ' ਨੇ ਤਾਂ ਅਖ਼ੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੪੮ ਈ. ਤੋਂ ੪ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੫੩ ਈ. ਤਕ ਤਕਰੀਬਨ ੫ ਸਾਲ ੭ ਮਹੀਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਅਹਿਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ:

'ਮੰਨੂ ਸਾਡੀ ਦਾਤਰੀ, ਅਸੀਂ ਮੰਨੂ ਦੇ ਸੋਏ
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਾਨੂੰ ਵੱਢਦਾ, ਅਸੀਂ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਦੂਣੇ ਹੋਏ"

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਇਨਾਮ, ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਧਾੜ, ਇਹ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ 'ਮੰਨੂ' ਦੋ ਸੇਰ ਜੰਞੂ ਰੋਜ਼ ਉਤਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਮਜ਼ਮੂਨ ਲੰਮਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਅਹਿਦ ਦੀ ਇਕ ਘਟਨਾ ਰੱਖਣੀ ਹੈ।

ਮੰਨੂ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ। ਉਹਨੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਭਲਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਠਹਿਰੇ ਕੌਣ?

ਵਾਰ

ਸੂਬਾ ਹੋਇਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਮੰਨੂ ਨੇ
ਤੇਗ਼ ਜ਼ੁਲਮ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਉਠਾਈ

ਕਈ ਵਾਰ ਨਾਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਿਟਾਉਣ ਨੂੰ
ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਕਈ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆਹਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਜੰਗ ਆਪਣੀ ਮੰਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਈ
ਐਪਰ ਝੱਲੇ ਕੌਣ ਝਾਲ, 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ
ਗਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਤੁਰਕ ਦੀ ਕਾਈ
ਜਦੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰਾ ਕੋਈ ਨਾ ਚੱਲਿਆ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਰ ਕਰਤੂਤ ਕਮਾਈ
ਮਾਰੀ ਮੱਤ ਹੰਕਾਰ ਨ ਸੋਝਲਾ
ਮਨੋਂ ਵਿੱਸਰੀ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਖ਼ੁਦਾਈ

ਜਦ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਐਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨਾ ਸਮਝਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਲੀ ਦਲੀਲ ਸੁੱਝੀ, ਕਿ ਜਿਸ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਪਨੀਰੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਓ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ....

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਖਾ ਹਾਰ ਜਾਂ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਮੁੜ ਆਈਆਂ
ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ, ਕਰਕੇ ਤਕੜਾਈਆਂ
ਮੁੱਲਾਂ ਪੁਰ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੌਕੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਮੰਨੂੰ, ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਹੁ ਅੱਤਾਂ ਚਾਈਆਂ
ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲਏ ਕਰ ਖ਼ੂਬ ਸਫ਼ਾਈਆਂ
ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸਭ ਫੜ ਮੰਗਵਾਈਆਂ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ (ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਮੁੱਲਾਂ ਪੁਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ) ਵਿਚੋਂ ਬਿਰਧ ਸਿੰਘ, ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਚ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ (ਤੱਕੋ) ਬੇਗੁਨਾਹ ਛੱਕਾਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪੂਰਨ

ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ
ਢੱਕਾਂ ਤੋਰੀਆਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵੱਲ
ਤੇਗ਼ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਸੀ ਹੱਥ ਮਰਵਾਣਿਆਂ
ਬਗ਼ੁਨਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਰਹੇ ਸੀ ਅਜ਼ਮਾ
ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਦਲ ਕਮਾਉਣ ਨੂੰ
ਉਹਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਭੁਲਾ
ਮੰਨੂੰ ਫੜਕੇ ਕਈ ਸਤਵੰਤੀਆਂ
ਤੇਗ਼ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਈਆਂ ਲੌ
ਕੈਦ ਕੀਤੀਆਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ
ਫਾਹੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਪਾ
'ਸੀਤਲ' ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਘੱਟ ਹੈ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ
ਜੀਹਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦਵੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਖ਼ੁਦਾ

ਜੇਠ ਦੇ ਦਿਨ, ਕਹਿਰਾਂ ਦੀ ਗਰਮੀ, ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋਕ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੱਖਿਆਂ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਵੀ ਤੜਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਜੇਠ ਸੀ, ਜਦ ਇਕ ਤੰਗ ਜੇਹੇ ਬੰਦੀ-ਖ਼ਾਨੇ (ਭੋਹਰੇ) ਵਿਚ ਕੁਝ ਧਰਮ-ਮੂਰਤੀ ਅਣਖੀ ਦੇਵੀਆਂ ਬੰਦ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਮਨ ਭਰਮਾਉਣ ਖ਼ਾਤਰ ਸਬਜ਼ ਬਾਗ਼ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਰੋਜ਼ ਇਕ ਪਿਆਲਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਸਵਾ ਛਟਾਂਕ ਜੌਂਆਂ ਦਾ ਆਟਾ (ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਨਮਕ) ਇਕ ਕੈਦਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ। ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਸਵਾ ਮਣ (ਵੀਹ ਸੇਰ ਪੱਕੇ) ਦਾਣੇ ਪੀਸਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਜੋ ਨਾ ਪੀਹ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਸਵਾ ਦੋ ਮਣ ਪੱਕੇ ਦਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਗੋਲਾ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਚਾਬਕਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਗੋਦੀਆਂ ਵਿਚ ਭੁੱਖੇ ਬਾਲ ਵਿਲਕਦੇ, ਜਦ ਮਾਂ ਦਾ ਪੇਟ ਨਾ ਭਰੇ ਬਾਲ ਵਾਸਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਥੋਂ ਆਵੇ? ਪਰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੈ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਾਡਲੀਆਂ ਦੇ, ਵੇਖੋ, ਕਿਸ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਤਸੀਹੇ ਸਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਛੰਦ-ਡਿਉਢ

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਿਦਕੀ ਦੁਲਾਰੀਆਂ
ਮੰਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤੀਆਂ
ਝੱਲੇ ਜੋ ਤਸੀਹੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਕੀ ਬੀਤੀਆਂ
ਬਿਨਾਂ ਤਕਸੀਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡੱਕੀਆਂ
ਇਨਸਾਫ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ
ਭੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਪੀਂਹਦੀਆਂ ਨ ਥੱਕੀਆਂ
ਭਾਣਾ ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਦਾ
ਸਵਾ ਸਵਾ ਮਣ ਦਾਣੇ ਇਕ ਪੀਹ ਜੀ
ਹੁਕਮ ਚੰਡਾਲ ਦਾ
ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਝੱਲਣ ਤਸੀਹੇ ਜੀ
ਭਾਣਾ ਜੋ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਜਵਾਂ ਦੇ ਅਹਾਰ 'ਤੇ
ਰਾਤਾਂ ਨੇ ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ
ਰੱਖ ਕੇ ਭਰੋਸਾ ਇਕ ਕਰਤਾਰ 'ਤੇ
ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੁਲਾਰੀਆਂ
ਭੁੱਖੀਆਂ ਤਿਹਾਈਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਝੱਲੀਆਂ
'ਹਾਇ' ਨਾ ਉਚਾਰਿਆ
ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਿਓਂ ਨਾ ਮੂਲ ਹੱਲੀਆਂ
ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਿਆ
ਭਾਗ ਲਾਇਆ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ
ਸਫਲ ਬਣਾਈ ਜੀ
ਧਰਮੀ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਭਲਾ ਜੀ ਦੁੱਖ ਨੂੰ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਈ ਜੀ

ਕਈ ਤਸੀਹੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਬੀਰੰਗਣਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹੀਆਂ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ

ਵਿਚੋਂ ਸੱਦਾ ਆਇਆ। ਸੂਬੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਸੋ 'ਨਖਾਸ ਚੌਕ' ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਇਕ ਰੋਜ਼ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ
ਫੜ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਮੰਗਾਇਆ
ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਜਦੋਂ ਆਣਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਗੱਜ ਜੈਕਾਰਾ ਬੁਲਾਇਆ
ਫ਼ਤਹਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੋਲੀਆਂ ਗੱਜ ਕੇ
ਡਰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਾ ਧਰਮ ਭੁਲਾਇਆ
ਸੂਬਾ ਸੜ ਬਲ ਕੋਇਲੇ ਹੋ ਗਿਆ
ਬੜੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਛੱਡੋ ਕੁਫ਼ਰ, ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲਓ
ਮੈਨੂੰ ਤਰਸ ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਆਇਆ
ਬਣੋ ਬੇਗਮਾਂ, ਵੱਸੋ ਘਰ ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇ
ਕਾਹਨੂੰ ਜਨਮ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ
ਜਾਊ ਧੜ ਤੋਂ ਸੀਸ ਉਡਾਇਆ
ਮੇਰੇ ਪੰਜੇ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਦੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਨਹੀਂਗਾ ਰੱਬ ਨੇ ਵੀ ਆਣ ਕੇ ਛੁਡਾਇਆ

ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਸਨਮੁਖ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਪੰਜ-ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ ਉਹ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬੜਾ ਧਮਕਾਇਆ। ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਚਮਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਉਹਨ ਕਿਹਾ, "ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਟਿਕਿਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?"

ਸੁਣ ਸਮਝ ਕੇ, ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਇਉਂ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ

ਬੈਂਤ

ਸ਼ੇਰ ਬੱਚੀਆਂ ਮੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ
ਸਾਨੂੰ ਰਜ਼ ਨਾ ਪਿਆ ਅਕੌਂ ਸੂਬੇ
ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਬੂਲ ਇਸਲਾਮ ਤੇਰਾ
ਭਾਵੇਂ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰ ਮੁਕੌਂ ਸੂਬੇ
ਜਿਹੜੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਹੈ ਹੱਥ ਤੇਰੇ
ਬੇਗੁਨਾਹ 'ਤੇ ਵੇਖ ਅਜ਼ਮੌਂ ਸੂਬੇ
ਸਬਰ ਕਾਰ ਦੇ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਰੱਖਿਆ ਈ
ਬੱਚੇ ਵੱਟ ਨਾਲ ਮਰੇ ਧਸੋਂ ਸੂਬੇ
ਜਿਹੜੀ ਹਦ ਤੈਥੋਂ ਪੁੱਜੇ ਹਦ ਕਰ ਲੈ
ਨਾ ਖਾ ਤਰਸ, ਅਹਿਸਾਨ ਚੜ੍ਹੌਂ ਸੂਬੇ
'ਸੀਤਲ' ਕਦ ਤਾਂ ਹੋਊ ਇਨਸਾਫ਼ ਆਖ਼ਰ
ਤੈਨੂੰ ਪੁੱਛੇਗਾ ਸੱਚਾ ਖ਼ੁਦਾ, ਸੂਬੇ

ਆਪ ਤੋਂ ਮਾੜੇ, ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਫਿਰ ਕਾਬੂ ਆਏ ਤੋਂ 'ਨਾਂਹ' ਸੁਣ ਕੇ ਕੋਈ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੰਨੂੰ ਵਿਚ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਕਿੱਥੇ? ਤੇ ਜੇ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਰ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਉਹਨ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਪਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਵਾਰ

ਮੰਨੂੰ ਸੜ ਬਲ ਕੋਇਲ ਹੋ ਗਿਆ
ਲਹੂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਆ
ਉਸੇ ਵਕਤ ਜਲਾਦ ਬੁਲਾਇਕੇ
ਦਿਤਾ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
"ਓ ਮੈਂ ਸਿਦਕ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਖ ਲਾਂ
ਛੈਣੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਤੂੰ ਲੈ ਆ ਖਾਂ ਤਪਾ
ਲਾ ਲਾ ਛਾਤੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾੜ ਦਿਹ

ਜਿਥੋਂ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਦੁਧ ਚੁੰਘੋਂ
ਬੱਚੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਦੀਆਂ 'ਚ ਕੱਢ ਕੇ
ਉੱਤੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਟੰਗ ਕੇ ਵਿਖੋਂ
ਟੋਟੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ
ਫੇਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ 'ਚ ਪਾ
ਮੈਨੂੰ ਮੰਨੂੰ ਉਇ ਕਿਸੈ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ
ਲਿਆ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਦੀਨ ਨਾ ਮਨੋਂ
ਔਗੋ ਇਸ ਹੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿੱਤੇ ਪੁਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਮੈਂ ਖਪੌਂ"

ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਉਹਦੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ, ਮਿਹਰ ਹੈ। ਜ਼ਾਲਮ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੌਣ ਕਰਦਾ? ਤੇ ਜਦ ਪਰਖ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਧਰਮੀ ਅਧਰਮੀ, ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ? ਬੱਸ, ਸਾਰੇ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿਦਕੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ।

ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ, ਤੁਸੀਂ ਝੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤੱਕੋ, ਮਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲ ਖੋਹੁੰਦੇ, ਉਪਰ ਉਛਾਲਦੇ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਨੇਜ਼ਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਨੇਜ਼ੇ ਵਿਚ ਪਰੁੱਚਿਆ ਬਾਲ, ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਧਰ ਦੇਂਦੇ ਮਾਤਾ ਦੀ ਗੋਦ, ਜੋ ਲਾਲ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਚਿਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਮ ਕੇ ਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਜਾਂਦੀ, ਦਿਲ ਹਿਲਾਊ ਨਜ਼ਾਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਤਕੋ

ਗੱਡੀ

ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲਾਦਾਂ ਸੀਲਿਆ
ਸੂਬੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਕੇ
ਰੰਬ ਲੋਹੇ ਦੇ ਤਪੌਂ ਕੇ ਅੱਗ ਕਰਕੇ
ਛਾਤੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਏ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਜਿੱਥੋਂ ਵਹਿੰਦੀਆਂ ਸੀ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਖ਼ੂੰਨ ਦੇ ਫੁਹਾਰ ਚੱਲ ਪਏ

ਬਾਲ ਖੋਹ ਲਏ ਵਿਲਕਦੇ ਹਾਏ
ਮਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਦੀਆਂ 'ਚੋਂ
ਖੰਬਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਪਰੋਏ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਿਆਂ
ਦੁੱਖ ਕੀ ਕਮਾਈਆਂ ਨੂੰ
ਆਰਾ ਰੱਖ ਕੇ ਜਲਾਦਾਂ ਚੀਰੇ
ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ
ਕਰ ਝੋਲੀਆਂ ਪੁਆ ਲਏ ਮਾਂਵਾਂ
ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ
ਓਹਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਲੇਜੇ ਲਾ ਲਏ
ਧੰਨ ਮੇਰੇ ਧੰਨ 'ਸੀਤਲਾ'
ਬੱਸ ਰਹਿਣ ਦੇ, ਉ, ਨਾ ਕਰ ਵਿਰਤੇ
ਅੱਲੇ ਫੱਟ ਪਾਟ ਜਾਣਗੇ
ਦਿਲ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਉਛਲ ਕੇ ਆਵੇ
ਸੁਣ ਕੇ ਨਾ ਝੱਲੇ ਜਾਂਵਦੇ
ਮੁਕ ਗਿਆ ਏ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ
ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਅੱਖੀਆਂ, ਅੱਖੀਆਂ!
ਰੋਣੋ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਡੱਕ ਰਖੀਆਂ

ਖੂੰਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਦਿਲ ਭਿਜਦੇ ਹਨ, ਪੱਥਰ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਦਿਲ ਦੀ ਥਾਂ ਪੱਥਰ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਪੱਥਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਕੰਬ ਗਏ, ਪਰ ਪਾਪੀ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਪਸੀਜਿਆ। ਉਧਰ ਸਿੰਘ ਦੇਵੀਆਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਤਿਆਚਾਰ "ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ॥ ਹਰਿ ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ ਨਾਨਕ ਮਾਂਗੈ।" ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

"ਹੈਂ? ਕੀ ਇਹ ਅਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹਨ?" ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਾਲਜੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਉੱਠੇ। ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਕਲਮ ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਕੱਢ ਕੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬੋਟੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਰੋ ਕੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ

ਤਰਜ਼ : ਏਸ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੇ

ਨੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਬਾਲ ਕੁਹਾਏ, ਵੇਖ ਜੇਰੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ
ਬੱਚੇ ਖੋਹ ਗੋਦਾਂ 'ਚੋਂ ਲੀਤੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ

ਗਲ ਵਿਚ ਹਾਰ ਪਰੋ ਕੇ ਪਾਏ, ਵੇਖ ਜੇਰੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ
ਨੈਣਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਬਾਲ ਕੁਹਾਏ, ਵੇਖ ਜੇਰੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ

ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਹਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਵੀ ਰੋ ਪਏ। ਜੰਗਲ ਦੇ ਬਿਰਛ ਤੇ ਅੰਬਰ ਦੇ ਤਾਰੇ ਰੋਏ, ਜ਼ਮੀਨ, ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਰੋਏ, ਪਰ ਨਾ ਰੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਨਾ ਰੋਈਆਂ

ਸੱਸੀ

ਰੁਕ ਜਾ ਵੇ ਦਰਦਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂ
ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੀਂ
ਦਿਲ ਦੀ ਅੱਗ ਰਹੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ
ਬਾਹਰ ਨਾ ਭੜਕਾਵੀਂ
ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਮਾਊਂ ਦੀ ਗੋਦੀ
ਖ਼ਾਲੀ ਨਾ ਕਰ ਜਾਵੀਂ
'ਸੀਤਲ' ਮੇਰੀ ਸਿੱਖੀ ਤਾਈਂ
ਵੇਖੀਂ, ਲਾਜ ਨਾ ਲਾਵੀਂ

ਜਿਹੜੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਫੁੱਲ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸਦਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲਾਡਲੇ ਦੀ ਲੋਥ ਪਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਖੇਡਦੀ ਸੱਧਰ ਨੂੰ ਮਾਂ ਲੋਰੀ ਦੇਂਦੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋਥ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਰੀ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤਰਜ਼ : ਸ਼ਿੰਭੂ ਸ਼ਿੰਭੂ

ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ, ਲੋਰੀ ਦੇਵੇ ਮਾਊਂ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਪੁੱਤਾ, ਜਾਂਦੀ ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਵੇ

ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ, ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ ਘੇਰਾਂ ਮੈਨੂੰ
ਕਾਲਜੇ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਨਿਕਲੇ ਉਚੇਰੀ ਵੇ
ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ, ਲੋਰੀ ਦੇਵੇ ਮਾਉਂ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਖੁਹਲ ਚੰਨਾ, ਦੁੱਧ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਮੈਨੂੰ
ਦੁੱਧ, ਬੱਚਾ, ਦੁੱਧ, ਜਾਨ ਹਈ ਹੈ ਉਖੇਰੀ ਵੇ
ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰ ਲਾਲ, ਲੋਰੀ ਦੇਵ ਮਾਉਂ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਤੇਰੇ ਜਿਹਾਂ ਬੀਬਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿਰ ਸੌਵੇਂ ਚਾਹੀਦੀ ਨਹੀਂ
ਬੋਲ, ਚੰਨਾ! ਬੋਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਵੇਰੀ ਵੇ
ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਲੋਰੀ ਦੇਵੇ ਮਾਉਂ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਦੀ ਪੈ ਗਈਓ ਈ ਐਡੀ ਛੇਤੀ ਉਠ ਨੱਠੋਂ
ਪਾਇਕ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਮੱਥਾ ਫੇਰੀ ਵੇ
ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ, ਲੋਰੀ ਦੇਵ ਮਾਉਂ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਪੁੱਤਾ! ਜਾਂਦੀ ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਵੇ

ਮਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਮਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਤੇ ਸੋਹਣਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਕਾਲਿਆਂ ਕੁਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ! ਹਾਂ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਮੁੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਓਨੇ ਹੀ ਲਾਡ ਲਡਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਬੈਂਤ

ਗੋਦੀ ਥਪਕ ਕੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਲੋਥ ਮਾਂਈਂ
ਮਾਉਂ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਮੇਰੇ ਲਾਡਲੇ! ਹੀਰਿਆ ਲਾਲਾ ਚੰਨਾ!
ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਸਿਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾਏ ਈ ਧਰਮ ਬਦਲੇ
'ਮਨੀ ਸਿੰਘ' ਜੇਹਾ ਸਿਦਕਵਾਨ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਫ਼ਤਹਿ ਜ਼ੁਲਮ ਹੰਕਾਰ 'ਤੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ

'ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਵਾਂਗ ਬਲਵਾਨ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਵੇਖ ਜ਼ੁਲਮ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਨੂੰ ਕੰਬਿਓਂ ਨਾ
ਤਰ ਵਿਚ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ 'ਜ਼ੁਝਾਰ' ਦਾ ਦਿਲ
ਤੇਰ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਡੋਲ ਗਿਆ
ਜਰਾਦਰਾਂ ਦੀ ਖ਼ੂਨੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਦਿਲ
ਸੌਂ ਜਾ ਮਰੀਏ ਸੱਧਰੇ ਲਾਲ ਮੇਰੇ
'ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਵੀਰ ਰਣਬੀਰ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਤੂੰ ਹੈਂ ਰੂਹ 'ਸਬੇਗ' 'ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼' ਸਿੰਘ ਦੀ
'ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ' ਜੀ ਦਾ ਸਿਦਕੀ ਵੀਰ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਵਾਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਸਹਿਣ ਵਾਲਾ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਾਲ ਬਲਬੀਰ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਮੇਰੇ ਨੇਤਰਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਖ਼ੂਨ ਮੇਰੇ
ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਮੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਮੇਰ ਸੱਧਰਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾ ਫੁੱਲ ਤੇਰ
ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਨੀਂਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਦਬਾਏ ਜਾਸਨ
ਟੋਟੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ 'ਚ
ਖਹ ਕੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਕਿਤੇ ਲੁਕਾਏ ਜਾਸਨ
ਸਿਦਕਵਾਨ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ ਨਿਭਾਂਦੇ ਹਨ

ਧਰਮੀ ਮਾਂਵਾਂ ਤਾਂ ਨਾ ਡੋਲੀਆਂ ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਸੂਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ, ਕਦੇ ਫੇਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਐਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।"

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫੇਰ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨ ਮੱਲਾਂ ਪਰ ਕਲ ਜਾ ਡੇਰ ਲਾਏ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਫੜ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਕਮਾਦ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰੋਂ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ, ਤਾਂ ਖੜਾਕ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਭੱਜ ਉਠਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਫੇਰ ਮੰਨੂੰ ਫ਼ਜਰ ਵਿਚ ਠੱਕ ਕੇ ਬਦੇਸੀਆਂ ਨੂੰ
ਮਾਰ ਕੇ ਤੇ ਬੂਹੇ ਪਹਿਰੇ ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਖਲ੍ਹਾਰ ਜੀ
ਹੋਏ ਅਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਨਾਲ ਕੁਛ ਫ਼ੌਜ ਪਾਪੀ
ਮੱਲਾਂ ਪੁਰ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਏ ਸ਼ਕਾਰ ਜੀ
ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਮਾਦ ਵਿਚ
ਸੂਬੇ 'ਤੇ ਚਲਾਈ ਗੋਲੀ ਕਹਿਕੇ 'ਕਰਤਾਰ' ਜੀ
ਸੁਣ ਕੇ ਖੜਾਕ ਘੋੜਾ ਭੱਜਿਆ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਕੇ
ਭੱਜਿਆਂ ਨਾਂ ਮੌਤ ਜਾਣ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਜੀ

'ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਦੇ ਹੇਠ।' ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਉਹਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਡਰ ਕੇ ਭੱਜਿਆ ਘੋੜਾ ਉਸ ਤੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਾਠੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਇਕ ਪੈਰ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਅੜਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਘੋੜੇ ਦੇ ਮਗਰ ਧੂਹੀਂਦਾ ਧੂਹੀਂਦਾ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਲੋਥ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਓਦੋਂ ਲੋਥ ਦਿੱਤੀ, ਜਦ ਮੁਰਾਦ ਬੇਗਮ ਕੋਲੋਂ ਤਨਖਾਹ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ।* ਜਿਵੇਂ ਪਾਪੀ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਇਆ, ਸੁਣ

ਛੰਦ-ਡਿਉਢ

ਦੌੜਿਆ ਏ ਮੰਨੂੰ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਭਜਾਇਕੇ
    ਛਰਦਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ
ਮਾਰਿਆ ਏ ਜਮਾਂ ਭੁੰਞ ਪਟਕਾਇਕੇ
    ਉਡਦੇ ਜਨੌਰ ਨੂੰ
ਕੀਤਿਆਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਆਣ ਪੌਣੋਂ ਫੜਿਆ
    ਪਾਪੀ ਬੇਈਮਾਨ ਨੂੰ

---

* ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਵੇਖੋ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ' ਵਿਚ

ਮੌਤ ਵਾਲਾ ਜੂਲ ਜਮਾਂ ਸਿਰ ਜੜਿਆ
ਆਣ ਬਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ
ਇਕ ਪੈਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਜੀ
ਘੋੜਿਓਂ ਜਾਂ ਡਿਗਿਆ
ਵੱਜ ਵੱਜ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜਿੱਚ ਜੀ
ਤਦੋਂ ਰੋਣ ਲੱਗਿਆ
ਥੱਕ ਗਿਆ ਘੋੜਾ ਜ਼ੋਰੀਂ ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ
ਡੇਰ ਪੁਜਾ ਜਾਇਕੇ
ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਮੈਨੂੰ ਸੱਟਾਂ ਵੱਜ ਵੱਜ ਕੇ
ਮੋਇਆ ਦੁੱਖ ਪਾਇਕੇ
ਮੋਇਆ ਵੇਖ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਵੇਂਦੇ
ਸਭ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ
ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਲਥ ਨੂੰ ਲੁਕਾਵੇਂਦੇ
ਬਣੀਆਂ ਲਾਚਾਰੀਆਂ
ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤਲਬ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਛਮਾਹੀ ਦੀ
ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਰਦਾ
ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਲੱਥ ਰੁਲਦੀ ਗੁਨਾਹੀ ਦੀ
ਹੈਰਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਪੰਜ ਦਿਨ ਹੋਇਆ ਮੁਰਦਾ ਖ਼ਰਾਬ ਜੀ
ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਚੱਲ ਗਏ
ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੇ ਗਏ ਜਵਾਬ ਜੀ
ਵੇਖ ਦਿਲ ਹੱਲ ਗਏ
ਮੈਨੂੰ ਦੀ ਸੁਆਣੀ ਰੋਇਕੇ ਪੁਕਾਰਦੀ
ਹਾਇ ਪਤੀ ਮੇਰਿਆ'
ਚੱਕ ਕੇ ਦੋਹੱਥੜ ਪੱਟਾਂ 'ਤੇ ਮਾਰਦੀ
ਕਾਹਨੂੰ ਮੁੱਖ ਫੇਰਿਆ
ਬੇੜਾ ਮੇਰਾ ਮੇਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ਪੱਟਿਆ

ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਦੋਸ਼ ਨਾ
ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟਿਆ
ਅੱਜ ਰਹੀ ਹੋਸ਼ ਨਾ
ਮੰਨੇ ਕੋਈ ਅੱਜ ਨਾ ਪਤੀ ਜੀ ਮੇਰੀ ਵੇ
ਮੈਂ ਦੁਹਾਈ ਦੇਂਦੀਆਂ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਨਿਥਾਵੇਂ ਰੁਲੇ ਲੋਥ ਤੇਰੀ ਵੇ
ਮੈਨੂੰ ਖਰਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ
ਅੱਜ ਕੋਈ ਸੁਣੇ ਮੇਰੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਨਾ
ਸੜੇ ਲੇਖ ਮੇਰੇ ਵੇ
ਮੇਰੇ ਜੇਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਨਾ
ਲੱਗੀ ਲਤ ਤੇਰੇ ਵੇ'
ਪਿੱਟ ਪਿੱਟ ਬੇਗਮ ਬੇਹਾਲ ਹੋਈ ਜੀ
ਕੋਈ ਨਾ ਆਖ ਲੱਗਦਾ
'ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਰੋਣਾ ਗੱਲੀਂ ਮੰਨੇ ਕੋਈ ਜੀ'
ਹੈ ਅਖਾਣ ਜੱਗ ਦਾ
ਬੇਗਮ ਹੈ ਗੱਲ ਦਿਲ 'ਚ ਵਿਚਾਰਦੀ
ਪਤੀ ਦੇ ਛੁਡਾਣ ਦੀ
ਵੇਚ ਗਹਿਣੇ ਆਪਣੇ ਛਿਮਾਹੀ ਤਾਰਦੀ
ਲੈਂਦੀ ਲੋਥ ਖ਼ਾਨ ਦੀ
ਫੇਰ ਜਾ ਕੇ ਮੰਨੂੰ ਗਿਆ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜੀ
ਚੰਦਰਾ ਚੰਡਾਲ ਹੈ
'ਸੀਤਲ' ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਇਆ ਜੀ
ਹੁੰਦਾ ਏਹਾ ਹਾਲ ਹੈ

ਏਧਰ 'ਮੰਨੂੰ' ਦੀ ਲੋਥ ਰੁਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਓਧਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੈਦ ਖ਼ਾਨੇ 'ਭੋਰੇ' ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਾੜ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋ ਘਰੀ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਲੀ

ਇਧਰ ਰੁਲਦੀ ਸੀ ਪਈ ਲੋਥ ਜਦ ਮੰਨੂੰ ਦੀ
ਉਧਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਕੀਤੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਕਤਲ ਗੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ
ਸੰਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕੰਧਾਂ ਨੇ ਢਾਹੀਆਂ
ਕੈਦ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸੀ ਅੰਦਰ ਜੋ ਭੂਹਰੇ
ਐਪਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਬੇਦਾਂ ਛੁਡਵਾਈਆਂ
ਹੋ ਅਜ਼ਾਦ ਛੁਰੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ
ਗਲੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵਾਲੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਨੇ ਲਾਹੀਆਂ
ਪੁੱਛ ਪੁੱਛ ਨਾਮ ਪਤੇ ਸਭ, ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ
ਘਰੋ ਘਰੀ ਸਭ ਆਦਰ ਨਾਲ ਪੁਚਾਈਆਂ
ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੀਕਰ ਜਿਊਂਦੇ ਨੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜੱਗ ਵਿਚ ਨੇਕ ਕਮਾਈਆਂ

ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਸ਼ਿਅਰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਹੈ 'ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਕੀ ਚਿਤਾਓਂ ਪਿਹ ਲਗੇਂਗੇ ਹਰ ਬਰਸ ਮੇਲੇ, ਵਤਨ ਪਿਹ ਮਿਟਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕਾ ਯਿਹੀ ਬਾਕੀ ਨਿਸ਼ਾਂ ਹੋਗਾ' ਜਦੋਂ ੧੯੩੫ ਈ: ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਇਮਾਰਤ 'ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ' ਗਿਰਾਂ ਕੇ ਨਵੀਂ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਉਸਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਜੋ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵੇਖਿਆ, ਸਦਾ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਝਲਕਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਬਾਹਰਲੀ ਨੀਂਹ ਪੁਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ; ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੰਧ ਉਸਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸਜਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਕਿਆ। ਸ਼ਬਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤਕਣੀ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਤਕ ਲਓ।

ਗੱਡੀ

ਗੱਡੀ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਪਹੁੰਚ ਗਏ 'ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ' ਜਾਂ
ਆ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਨੀਂਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
ਦਰਜਾਂ ਪੁੱਟ ਪੁੱਟ ਕੇ

ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ
ਸਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਪਰੀਆਂ
ਟੋਟ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦ ਕੀਤ
ਮਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਵਿਚ
ਕਈ ਸਿਦਕੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਕਦੇ
ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਸੀ
ਆਰ, ਕਮਚਾਂ, ਚਰਖ ਦ ਦੁਖੜੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਸਹੇ
ਇਹ ਉਹਨਾ ਦੇ ਬਦਨ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ
ਚੰਦ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਜੱਗ ਸਾਰਾ
ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦਾ
ਭੋਰ੍ਹਾ ਵੇਖਿਆ ਜੀਹਦ 'ਚ ਕੈਦ ਕੀਤੀਆਂ
ਮਾਂਵਾਂ ਸਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦ
ਪੜ ਚੱਕੀ ਦਾ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਓਸ ਭੋਹਰ ਵਿਚ ਸੀ
ਆਰਾ ਵੇਖਿਆ ਜਿਧ ਦੰਦਿਆ 'ਚੋਂ
ਅਜ ਤਕ ਲਹੂ ਸਿੰਮਦਾ
ਹੋਰ ਰੰਬੀਆਂ ਤ ਛੁਰੀਆਂ ਅਨਕਾਂ
ਗੋਲਾ ਸਵਾ ਦ ਮਣ ਦਾ
ਸਿਰ ਸੂਰ ਦਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੰਗਾਤੇ
ਰੱਖੀ ਜ ਨਸ਼ਾਨੀ ਖਾਲਸ
ਨਾ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਜੇਹੀ ਕਰੇ ਕੁਰਬਾਨੀ
ਸਾਨੀ ਨਾ ਕਈ ਸਵਾ ਵਿਚ ਵੀ
ਜਿਹੜਾ ਖੂਹ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਗਾਰਾ
ਓਸ ਦੀਆਂ ਟੋਕਰੀਆਂ
ਉਹ ਚੁਕਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਮੈਲ

ਪੱਟ ਨਾਲ ਲੱਗ ਹੰਢੇਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੈਰ ਨਾ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਲਾਹਿਆ
ਗੁਰੂ ਘਰ ਗਾਰਾ ਢੋਂਦੀਆਂ
ਸੂਟ ਰੇਸ਼ਮੀ ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਗਾਰਾ
ਕੇਸਰ ਪਰੇਮ ਦਾ ਵਰਗਾਂ
ਇਕ ਢਕ ਹੀ ਬਿਰਧ ਸੀ ਮਾਈ
ਟੋਕਰੀ 'ਸੁ ਭਾਰੀ ਚੁਕ ਲਈ
ਹਟਾਂ ਭਾਰ ਦੇ ਨਾ ਜਾਵੇਂ ਸੁ ਤੁਰਿਆ
ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ,
ਲਿਆ ਟੋਕਰੀ ਚੁਕਾ ਦਿਹੁ ਮੈਨੂੰ"
ਉਸ ਕਿਹਾ, ' ਨਹੀਂ ਬੱਚਿਆ
ਮੇਰੀ ਟੋਕਰੀ ਹੇਠਾਂ ਜਿੰਦ ਨਿਕਲੇ
ਸੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂ ਲਾਲ ਵੇ'
ਸੁਣ ਕਿਹਾ ਮੈਂ, 'ਤੂੰ ਧੰਨ ਬਾਲ੍ਹਾਂ ਵਾਲਿਆ।
ਧੰਨ ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆ। "
ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਝੁਕ ਜਾਵੇ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਵੇਖ 'ਸੀਤਲਾ'
ਸਚਾਂ ਸੇਵਾ।
ਨਿਹਫਲ ਨਾ ਜਾਏਗੀ, ਮਿਲੂ ਮੇਵਾ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਪਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੧ ੪-੩੫ ਈ

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿਘ ਜੀ

ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭਲੇ ਭਲਿਆਈ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ, ਓਵੇਂ ਬੁਰੇ ਬੁਰਿਆਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਜੰਡਿਆਲ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ 'ਹਰਿ ਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆਂ' ਦੇਸ਼-ਭਰਾਤਾਂ ਨਾਲ ਧਰੋਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਹੌਰ ਸੂਬੇ ਕੋਲ ਚੁਗਲੀ ਜਾ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨਾਜ਼ਮ ਲਾਹੌਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਨਾਇਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ 'ਪੂਲ੍ਹੇ' ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੁਗਲੀ ਧਾਪੀ ਚੰਡਾਲ ਨੇ ਬਹੁ ਕਹਿਰ ਕਮਾਇਆ
ਤਾਰੂ ਸਿਘ ਦੇ ਫੜਨ ਨੂੰ ਲੈ ਫ਼ਲਾ ਆਇਆ
'ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ' ਨੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿਘ ਫੜ ਮੰਗਵਾਇਆ
ਮਾਰ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਪੁੱਠੀਆਂ ਖੰਨ੍ਹ ਅੰਗ ਲਾਇਆ
ਬੇ ਗੁਨਾਹ ਸੰਤ 'ਤੇ ਹੱਥ ਆਣ ਉਠਾਇਆ
ਸਮਾਂ ਤੁਰਕ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਆਇਆ

ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ, ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹਥਕੜੀਆਂ, ਸਿਘ ਸਾਹਿਬ, ਪੂਲ੍ਹੇ ਨਗਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸੱਥ ਵਿਚ ਬਿਠਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ, 'ਚੱਲ, ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈ।' ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸਨੇਹਾ ਗਿਆ, 'ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੱਧਰਾਂ, ਜੀਅ ਵਿਚ ਚਾਅ ਸਨ, ਕਿ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੀਰ ਦੀ ਵਾਗ ਗੁੰਦਾਂਗੀ। ਚੱਲ, ਭਰਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਗਨ ਮਨਾ ਲੈ।"

ਭੈਣ ਪਹੁੰਚੀ। ਮਾਂ ਵੀ ਕੋਲ ਆਈ। ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਈ ਅਥਾਹ ਵਲਵਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਛਾਤੀ ਪਾੜ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ! ਕੀ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੰਝੀ ਸਾਲ ਤਕ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ? ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ 'ਮਾਂ' ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਬੇਸ਼ਕ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਸੁਣਨਾ ਪਏ, ਕਿ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਸੁੰਞੀ ਹੋ ਕੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸੌਦਾ ਮਹਿੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਬੱਸ, ਮੇਰੀ ਆਖ਼ਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ -

"ਜਦ ਤਕ ਜੀਵੇਂ, ਦੇਸ਼ ਬਦਲੇ।
"ਜੇ ਕੁਛ ਕਰੇਂ, ਕੌਮ ਬਦਲੇ।"
ਮਰੇਂ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਬਦਲੇ।"

ਇਕ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ

The hand that rocks the cradle, rules the world

ਉਹ ਹੱਥ, ਜੋ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪੰਘੂੜਾ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਮਾਵਾਂ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਂ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ, ਧਰਮੀ, ਯੋਧਾ ਤੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਮਾਂ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੁਲਘਾਤੀ, ਚੋਰ, ਉਚੱਕਾ ਤੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਮਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਤਾਸੀਰ ਹੈ।

ਵੇਖੋ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਇਕ ਜੀਵਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਛੋਟੀ ਭੈਣ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਵਿਧਵਾ ਮਾਤਾ, ਚਲਦੇ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਅਸੀਸ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ

ਕੋਰੜਾ

ਭੈਣ - ਆਖਦੀ ਹੈ ਭੈਣ, ਵੀਰ ਜ਼ਰਾ ਠਹਿਰ ਵੇ
ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਕਮਾਇਆ ਕਹਿਰ ਵੇ
ਬੰਨ੍ਹ ਤੁਰੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ੰਜੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ, ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ

ਮਾਂ ਮਾਂਉਂ ਕਹਿੰਦੀ ਬੱਚਾ ਮਾਤਾ ਦੀ ਅਸੀਸ ਵੇ
ਧਰਮ ਨਾ ਭੁਲੀਂ, ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਸੀਸ ਵੇ
ਹਾਰ ਕੇ ਧਰਮ ਜਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਭੈਣ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੁਆਇਆ ਵੇ
ਕਾਹਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਅੱਗ ਲਾਇਆ ਵੇ
ਜਾਪਦੀ ਬਦਲ ਗਈ ਏ ਤਕਦੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ
ਮਾਂ ਵੈਰੀ ਤੈਨੂੰ ਡਾਢੇ ਢੰਗ ਵੇ ਸਤਾਉਣਗੇ
ਮਾਇਆ ਲੋਭ, ਲਾਲਚਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਪਾਉਣਗੇ
ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਉਤੇ ਚਿੱਤ ਭਰਮਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਭੈਣ ਚੁਗ਼ਲੀ ਹੈ ਲਾਈ ਕਿਸੇ ਹੱਤਿਆਰੇ ਵੇ
ਵੈਰੀ ਤੇਰੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਵੇ
ਸਿਰ ਪਈਆਂ ਝੱਲੀਂ ਦਿਲ ਧਾਰ ਧੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ, ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ
ਮਾਂ ਭੁੱਖਾ ਤੇ ਤਿਹਾਇਆ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਰਖਾਉਣਗੇ
ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਤਸੀਹੇ ਸੋਹਣਿਆ ਡਰਾਉਣਗੇ
ਦੁੱਖਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਮੁੱਖੜਾ ਭੁਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਭੈਣ ਮਾਰਨਗੇ ਬੇਤ ਚਰਖੜੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣਗੇ
ਰੰਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਟੀਆਂ ਉਡਾਉਣਗੇ
ਖਾਕ ਵਿਚ ਰੋਲ ਦੇਣਗੇ ਸਰੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ, ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ
ਮਾਂ ਪਟਾ ਪਟਾ ਕਰ ਦੇਣ ਆਰੇ ਨਾਲ ਵੇ
'ਸੀ' ਨਾ ਕਰਾਵੀਂ ਮੂੰਹ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਵੇ
ਪੁੱਠੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁਣ ਭਾਵੇਂ, ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ

ਭੈਣ - ਕਰ ਦੇਣ ਵੈਰੀ ਭਾਵੇਂ ਚੂਰਾ ਚੂਰਾ ਵੇ
ਤੱਕੜੀ ਸਿਦਕ ਦੀ 'ਤੇ ਤੁੱਲੀਂ ਪੂਰਾ ਵੇ
ਪਰੀ ਦਰਗਾਹੇ ਚੱਲਣਾ ਅਖ਼ੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ, ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ

ਮਾਂ - ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ
ਮੌਤ ਦਾ ਸਵਾਦ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੱਖਣਾ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘਾ! ਦਾਗ ਨਾਮ ਤਾਈਂ ਲਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ

ਭੈਣ - ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਚਿੱਤ ਨਾ ਲਿਆਵੀਂ ਖ਼ਿਆਲ ਵੇ
ਸਾਡਾ ਰਾਖਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਅਕਾਲ ਵੇ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜੋ ਨਜ਼ੀਰ ਵੇ
ਵੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵੀਂ ਵੀਰ ਵੇ

ਮਾਂ - ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤ ਹੱਥੀਂ ਰਹੀਆਂ ਤਾਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਹੱਥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਡੋਰ ਜੀ
ਹੀਰਾ ਇਹ ਜਨਮ ਕੌਡੀਓਂ ਲੁਟਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ

ਪੂਲ੍ਹਾ ਨਗਰ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਰਾਤ ਭੜਾਣੇ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ) ਆਈ। ਏਥੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਮਨੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਨਾਜ਼ਮ ਲਾਹੌਰ-ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ।

ਕਬਿੱਤ

ਨਾਇਕ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ' ਸਿੰਘ ਗੱਜ ਕੇ ਬੁਲਾਈ ਹੈ
ਸਿੰਘ ਮੂੰਹ 'ਫ਼ਤਹਿ' ਸੁਣ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਸੂਬੇ ਤਿਊੜੀ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਪਾਈ ਹੈ
ਆਖਦਾ ਦੀਵਾਨ ਕੋਲੋਂ, "ਹੋਸ਼ ਕਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਓ!

ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇਂ ਮੌਤ ਨੂੰ , ਇਹ ਤੇਰੀ ਕੀ ਦਾਨਾਈ ਹੈ
ਇਹ ਹੈ ਦਰਬਾਰ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ, ਜਹਾਨ ਜਾਣੇ
ਆਕੜ 'ਚ ਆ ਕੇ ਕਿਉਂ ਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਈ ਹੈ'

"ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ " ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨਹੀਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਤੇਰੀ ਫ਼ਤਹਿ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗੀ ਇਹ ਸੂਬਾ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਹੈ ਸਲਾਮ ਕਰ, ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਂਗਾ "

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ "ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਾਇਰ ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਡਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਮੌਤ ਖਿਡਾਵੀ ਹੈ। ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਹ ਤਕਿਆ ਕਰਦੇ ਨ, ਡਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ '

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਵਾਰ

ਸੂਬਾ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਬੋਲਿਆ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ
ਮੇਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਕੀ ਜੰਮਿਓਂ
ਦਿਲ ਦਿੱਤਾ ਮੇਰਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਤੂੰ ਭੁਲੱਾ
ਓ ਮੈਂ ਕੱਲ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੇਰੀਆਂ
ਸੁਣ ਲਈਆਂ ਨੇ, ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਕਾ
ਕੋਲ ਰਖਨੈਂ ਹਮੇਸ਼ ਤੂੰ ਧਾੜਵੀ
ਦੇਨੈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭੰਨਵਾ
ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਬਾਗ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ
ਕੋਲ ਰਖਨੈਂ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾ
ਅੱਜ ਕਢ ਲਾਂ ਗਾ ਕਸਰਾਂ ਸਾਰੀਆਂ
ਬੈਂਤ ਮਾਰ ਖੱਲ ਦਿਆਂਗਾ ਉਡਾ
ਪਿੰਜ ਦਿਆਂਗਾ ਚਰਖੜੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਪੁੱਠਾ ਕਰਕੇ ਲਵਾਂਗਾ ਖੱਲ ਲਾਹ

ਕੋਹਲੂ ਘੱਤ ਕੇ ਤਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਪੀੜ ਕੇ
ਤੇਲ ਵਾਂਗ ਕੱਢ ਲਵਾਂਗਾ ਜੂਆ
ਹਾਂ, ਜੇ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲੈ
ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ ਤਰਸ ਦਿਲ ਖਾ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮੱਖਣਾਂ ਦੇ ਪਾਲਿਆ
ਦਊਂ ਖ਼ਾਕ 'ਚ ਸਰੀਰ ਮਿਲਾ

'ਤਾਰੂ ਸਿੰਘਾ! ਜੋ ਤੂੰ ਕਰਤੂਤਾਂ ਲੁਕ ਕੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਸਭ ਕੁਛ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਬਾਗ਼ੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦਾ ਏਂ, ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦੇਂਦਾ ਏਂ, ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਤੂੰ ਹੈਂ। ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਮੁਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਲਾਏ ਦੂਸ਼ਣ ਸਾਬਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।'

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਤੇਰੇ ਝੂਠੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤਦ ਪਵੇ, ਜੇ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਚਾਟੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਠੀਕ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਪਟੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਫ਼ਰਕ ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਪਾਪ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।"

ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਇਹ ਇਕ ਪਰਸਿੱਧ ਕਥਾ ਹੈ। ਪੱਟੀ ਦਾ ਨਾਇਬ ਫ਼ੌਜਦਾਰ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ) ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀ ਉਸਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪਈ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਇਹਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਚੱਲੋ।"

ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਮਾਸੂਮ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗ਼ਰੀਬ ਬਾਪ -ਰਹੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਮਾਛੀ- ਦੁਹੱਥੜੀਂ ਪਿੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਉਸਰੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇਵੀ ਦੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ -ਪਿਉ ਧੀ- ਦੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼, ਆਲਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ (ਉਹ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ) ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰੋਇਆ ਪਿੱਟਿਆ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਯਾਦੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਉੱਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਝਗੜਾ ਤਕੜੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, 'ਇਨਸਾਫ਼' ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਬੋਲਾ ਹੋ ਜਾਇਆ

ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਥੇ ਪੱਟੀ ਦਾ ਨਾਇਬ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਪੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਮਾਛੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਕੌਣ ਕਰਦਾ? ਸੂਬੇ ਵੱਲੋਂ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਦੀ ਕਈ ਨਾ ਸੁਣੀ ਗਈ।

ਅੰਤ ਛਾਤੀ ਲੂੰਹਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੱਟੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੂਲ੍ਹੇ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਰਿਹਾ। ਰਹੀਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਰੋਇਆ, ਤਾਂ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨੇਤਰ ਭਰ ਆਏ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਓ ਦੁੱਖੀ ਮਿੱਤਰਾ, ਜਾਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਰਾਮ ਕਰ। ਜੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਡੁਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਖ਼ੂਨ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਹੋਏ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਗਏ, ਤਾਂ ਤੇਰਿਆਂ ਅੱਲਿਆਂ ਫੱਟਾਂ ਉੱਤੇ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਿਲ ਮਲ੍ਹਮ ਬਣ ਕੇ ਲੱਗੇਗਾ।"

ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਜੰਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੱਟੀ 'ਤੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ, ਉਸ ਨਾਇਬ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਕੰਨਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਈ। ਆਹ ਸੀ ਜੋ ਗੁਨਾਹ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ, ਜਿਹਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਫੜੇ ਗਏ।

ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਜਦ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਹੈ ਤੇਰੇ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਦਾ? ਬੱਸ ਇਸ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ।"

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ:

ਕੋਰੜਾ-ਕਬਿੱਤ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਆਵੇ, ਅੱਗੋਂ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਵੇ
ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਡੋਲ ਜਾਵੇ? ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦਾ
ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ, ਜਿਉਂਦਾ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜ
ਛਾਤੀ ਚੀਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾੜ, ਹਾਏ ਨਾ ਉਚਾਰਦਾ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦਾ

ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇ, ਅੱਗੇ ਤੋਪ ਦੇ ਉਡਾ ਦੇ
ਪੁੱਠਾ ਕਰ ਖੱਲ ਲਾਹ ਦੇ, ਵੇਖ ਲਈਂ ਸਹਾਰਦਾ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੇ, ਕਰ ਜਿਹੜੀ ਰੀਝ ਆਵੇ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਝੱਲ ਜਾਵੇ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦਾ

ਸੂਬੇ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਿਹਾ "ਤਾਰੂ ਸਿੰਘਾ! ਮੌਤ ਦੂਰੋਂ ਜਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨੇੜੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਨੀ ਹੀ ਡਰਾਉਣੀ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆ, ਜੁਆਨੀ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰ, ਨਾਹੱਕ ਜਾਨ ਨਾ ਗੁਆ। ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖ, ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਮਿਟਾ ਦਿਆਂਗਾ।'

ਵਾਰ

ਸੂਬਾ ਆਖਦਾ, ਸਮਝ ਜਾ ਮੂਰਖਾ
ਜ਼ਿਦ ਕਰ ਕਿਉਂ ਗੁਆਉਨਾ ਏਂ ਜਾਨ
ਅਜ ਵੇਲਾ ਈ ਕਬੂਲ ਲੈ ਦੀਨ ਓਏ
ਲੈ ਆ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ 'ਤੇ ਈਮਾਨ
ਤੈਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਲੰਘਾਉਣਾ ਪਾਰ ਨਹੀਂ
ਕੁਫ਼ਰ ਛੱਡ ਦੇ ਹੋ ਜਾ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਮੈਨੂੰ ਤਰਸ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ
ਸੋਹਣਾ ਗੱਭਰੂ ਤੂੰ ਉਮਰ ਜਵਾਨ
ਮਨ ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਉਏ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣ ਲੈ
ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਡਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਜਹਾਨ
ਥਾਪ ਦੇਵਾਂ ਸਰਦਾਰ ਤੈਨੂੰ ਕੁੱਲ 'ਤੇ
ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਕਰਨ ਸਲਾਮਾਂ ਖ਼ਾਨ
ਤੈਨੂੰ ਚੁਣ ਦੇਈਆਂ ਵਿਆਹ ਦਿਆਂ ਬੇਗਮਾਂ
ਪਰੀਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਮਾਣ

'ਸਿੱਖੀ, ਸਿੱਖੀ' ਕੂਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਨਾ
ਮੇਰਾ ਪੱਖਰ 'ਤੇ ਲੀਕ ਫ਼ੁਰਮਾਨ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਹੋਰਨਾਂ
ਜਾਸੈਂ ਮਾਰਿਆ, ਭੱਲੂ ਦੁਖ ਜਾਨ
ਗੰਨੇ ਵਾਂਗਰਾ ਜੱਲਾਦ ਪੀੜ ਸੀੜਲਾ'
ਕੱਢ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੈਣਗੇ ਪਰਾਨ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਮੌਤ ਸਦਾ ਮਰਦਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

"ਮੌਤ ਉਹਲੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੋਮਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੱਭ ਲਿਆ,
ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਜੋ ਸੀਸ ਵਾਰਨੇ"*

"ਸੋ, ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਮੌਤ ਵਿਚੋਂ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਤੇਰੇ ਡਰਾਵੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ"

ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਆਹਮ ਸਾਹਮਣੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ .

ਨਵੀਨ ਛੰਦ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ : ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਮੈਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਧਰਮ ਪਿਆਰਾ
ਕਿਉਂ ਫਿਰ ਸੂਬੇ ਤੂੰ ਲਾਇਆ
ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਧਰ ਦੇ ਆਰਾ
ਮੈਂ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਜਾਇਆ
ਲੂੰ ਲੂੰ ਰਚਿਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਆਰਾ
ਦੁੱਖ ਦੇ ਲੈ ਜੋ ਦਿਲ ਆਇਆ
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਦੀਨ ਤੁਮ੍ਹਾਰਾ

* ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਵਹਿੰਦੇ ਹੰਝੂ' ਵੇਖੋ।

ਤੂੰ ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਦਿਲ ਆਵੇ
ਨਾ ਕਸਰ ਕੋਈ ਰਹਿ ਜਾਵੇ
ਮੈਂ 'ਸੀਤਲ' ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਖਾਵੇਂ
ਜੋ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਪਾਵੇ
ਅੱਗੇ ਰੱਬ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦਾ
ਪਕੜ ਗੁਨਾਹੀਆਂ ਨਰਕੀਂ ਪਾਵੇਂਦਾ

ਸੂਬਾ - ਮੈਂ ਆਕੜ ਤੇਰੀ ਲਾਹਵਾਂ
ਤਾਰੂ ਸਿਘਾ ! ਸੂਬਾ ਕਹਿੰਦਾ
ਤੈਨੂੰ ਸੂਲੀ ਪਕੜ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ
ਜਿਉਂ ਮਨਸੂਰ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈਂਦਾ
ਕਰ ਪੁੱਠਾ ਖੱਲੜੀ ਲਾਹਵਾਂ
ਤੈਨੂੰ ਵੇਖੂ ਸਾਬਤ ਰਹਿੰਦਾ
ਨਾਲ ਕਮਚਾਂ ਮਾਸ ਤੁੜਾਵਾਂ
ਦੁਨੀਆ ਵੇਖੂ ਦੁਖੜ ਸਹਿੰਦਾ
ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਕੱਢਾਂ ਤਰਸਾ ਕੇ
ਤੈਨੂੰ ਸਾੜਾਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ
ਜਾ, ਲੈ ਆ ਕਈ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਜੋ ਲੈ ਜ ਆਣ ਛੁਡਾ ਕੇ
ਓ ਮੈਂ ਆਪ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦਾ
ਚੁਣ ਚਣ ਮਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਕਾਫਰਾਂ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਕਿਉਂ ਦੇਰ ਸੂਬਿਆ ਲਾਵੇਂ
ਕੇਰਾਂ ਕਹਿ ਲੈ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ
ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ਦੱਸ ਡਰਾਵੇਂ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆਂ ਸਭ ਕੁਛ ਸਹਿਣਾ
ਕਿਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਵੇਂ
ਬਰਜ ਦੇਹੀ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਢਹਿਣਾ
ਜਿਉਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ
ਰਾਜ ਹਕੂਮਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ

ਕਿਉਂ ਜ਼ਾਲਿਮ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਨੈ
ਫੜ ਸੰਤ ਅਨਾਥ ਸਤਾਉਨੈ
ਜੜ੍ਹ ਆਪਣੀ ਆਪ ਪਟਾਉਨੈ
ਗਲ ਫਾਹ ਜਮਾਂ ਦੇ ਪਾਉਨੈਂ
ਅੱਗੋਂ ਰੱਬ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦਾ
ਪਕੜ ਗੁਨਾਹੀਆਂ ਨਰਕੀਂ ਧਾਵਦਾ

ਸੂਬਾ

ਫਿਰ ਝੱਟ ਜੱਲਾਦ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬ ਸਜਾ ਦੇ
ਇਹਨੂੰ ਚਰਖੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਲਾ ਬਲ ਸਾਰਾ ਚੱਕਰ ਫ਼ੁਆ ਦੇ
ਨਾਲ ਕਮਚਾਂ ਮਾਸ ਉਡਾ ਕੇ
ਧਰਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚਖਾ ਦੇ
ਤੱਤਾ ਸੀਖਾਂ ਪਿੰਡੇ ਲਾ ਕੇ
ਸੁੰਦਰ ਦੇਹੀ ਸਾੜ ਗੁਆ ਦੇ
ਕਰ ਉਹ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰਾ
ਜਿਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੇ ਜੱਗ ਸਾਰਾ
ਇਹ 'ਸੀਤਲ' ਕੌਣ ਵਿਚਾਰਾ
ਇਹ ਕਦੋ ਤਕ ਕਰੂ ਸਹਾਰਾ
ਓ ਮੈਂ ਆਪ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦਾ
ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ

ਸੂਬੇ ਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਤਾਰੂ ਸਿੰਘਾ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ।"

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਖਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ ਤੇਰਾ ਖ਼ੁਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਹੈ, ਕਿ ਤੂੰ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲ੍ਹੀ ਜਾਵੇਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਣਖ ਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤੂੰ ਚਰਖੜੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਮੈਂ ਚਰਖੜੀ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਜਿਸ ਚਰਖੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣਾ ਹੈ, ਜੇ ਕਹੇਂ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵਾਂ?'

ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ, 'ਇਹ ਚਰਖੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਦੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਣਾ ਤਾਂ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।' ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ ਵੇਖ ਲੈ।"

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੰਦਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਰੁਖ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੀ ਚਰਖੀ ਤਾਂ ਪਾਹਦੀ ਤਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ?"

ਸੂਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਠੇ ਰੁਖ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਰਾ ਦੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਰੁਖ ਹੱਥ ਫੇਰ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਚਰਖੀ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ।"

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਰੁਖ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ। ਹੱਥ ਜ਼ਰਾ ਅਟਕ ਅਟਕ ਕੇ ਚੱਲਿਆ। ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਤੇਰੀ ਚਰਖੀ ਕਦੇ ਖੜ੍ਹੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਉਹ ਸਨ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਗਏ। ਅਫ਼ਸੋਸ, ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਰਖੀ ਦੇ ਦੰਦੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਮਾਸ ਲੱਗ ਕੇ ਖੁੰਢੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਖੁੰਢੇ ਦੰਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਚਰਖੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਤੇਜ਼ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈ। ਐ ਜੱਲਾਦ! ਤੇਰੀ ਛੁਰੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹਲਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਤੇਜ਼ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈ। ਖੁੰਢੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਹਲਾਲ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਹੈ?"

ਸੂਬਾ : "ਤਾਰੂ ਸਿੰਘਾ! ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ, ਕਿ ਦੰਦੇ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਹੋਰ ਬਚ ਜਾਏਂ?"

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ : "ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਝ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਕੀ ਅਨੰਦ? ਤੂੰ ਦੰਦੇ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਲੈ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਲਵਾਂ।"

ਸੂਬਾ : "ਚਰਖੀ ਦੇ ਦੰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਣ ਜਾਂ ਟੱਕਰ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਕਰੇਂਗਾ?"

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ : "ਜੇ ਚਰਖੀ ਦੇ ਦੰਦੇ ਸਾਣ ਜਾਂ ਟੱਕਰ 'ਤੇ ਲਾਇਆਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਦਿਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਤੇ ਲਾਇਆਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਚਰਖੀ ਨੂੰ ਸਾਣ 'ਤੇ ਲਾ ਲੈ, ਮੈਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਜਪੁਜੀ 'ਤੇ ਲਾ ਲਵਾਂ।"

ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸ ਜਲਾਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ,

'ਇਧਰ ਆ ਓ ਜ਼ਾਲਿਮ ਹੁਨਰ ਆਜ਼ਮਾਏਂ
ਤੂੰ ਤੀਰ ਆਜ਼ਮਾ ਹਮ ਜਿਗਰ ਆਜ਼ਮਾਏਂ।'

ਚਲੋ ਸਹੀਓ! ਰਲ ਵੇਖ ਆਵਹਿ, ਆਸ਼ਕ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਏ।' ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੱਡੀ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਫੜਿਆ
ਸੂਬੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਕੇ
ਚਾੜ੍ਹ ਚਰਖੀ ਬੇਦੋਸ਼ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਭੁਆਈ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਦੰਦੇ ਚਰਖੀ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਆਰੇ ਵਾਂਗ ਜੋ
ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਜਾਣ ਧਸਦੇ
ਵਾਂਗ ਤੂੰਬਿਆਂ ਸਰੀਰ ਮਾਸ ਉਡਿਆ
ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਚਲ ਪਏ
ਆਇਆ ਚੱਕਰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ
ਰੂੰ ਵਾਂਗ ਪਿੰਜ ਛਡਿਆ
ਲੱਛਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਰੀਰ ਦੁੱਧੀਂ ਪਾਲਿਆ
ਨਾਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਸਿੰਘ ਹੋਇਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਦੋਂ ਡਿਗਿਆ
ਉਦੋਂ ਛੱਡਿਆ ਜੱਲਾਦ ਨੇ
ਰੋਏ ਜ਼ਾਰ ਜ਼ਾਰ ਲਾਹਮ ਜਿਹੜੇ ਵੇਖਦੇ
ਸਿੰਘ ਮੂੰਹੋਂ 'ਸੀ' ਨਾ ਕਹੀ
ਆਈ ਹੋਸ਼ ਫੇਰ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਉਠ ਕੇ
ਮੂੰਹੋਂ ਕਿਹਾ, "ਧੰਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ!'
ਕਹਿੰਦਾ "ਸੂਬਿਆ! ਅਨੰਦ ਬੜਾ ਆਇਆ
ਚਰਖੀ ਦੇ ਦੰਦਿਆਂ 'ਚ
ਇਹ ਤਾਂ ਕਸਮ ਏ ਸੁਰਗ ਦਾ ਝੂਟਾ
ਵੇਖ 'ਕਰਾਂ ਆਪ ਚੜ੍ਹ ਕੇ"
ਸੂਬਾ ਆਖਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ

"ਕਮਰਾਂ ਨਾਂ ਤੋੜੋ ਛੱਟੀਆਂ"
ਨਾਲ ਥੰਮ੍ਹ ਦੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ
ਉਹਦੇ ਉਡੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ
ਤੜਦੇ ਜੰਬੂਰਾਂ ਨਾਲ ਨੇ
ਲਾਲ ਕਰਕੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ
ਲਾਉਂਦੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ 'ਤੇ
ਲਹੂ ਸੱਟਿਆ ਸਰੀਰ ਸਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ
—ਹਾਇ ਪਾਪੀਆਂ ਬੇਦਰਦਾਂ
'ਸੀ' ਨਿਕਲੀ ਨਾ 'ਹਾਏ' ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਿਆ
ਧੰਨ ਜੇਰਾ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਅੰਤ ਹਾਰਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਫੇਰ ਡਿੱਗਿਆ
ਡਿੱਗਦਾ ਵੀ 'ਧੰਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ'
ਬੋਲਿਆ ' ਬੋਲਿਆ !
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮੋਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਡੋਲਿਆ

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ, ਕੁਝ ਸੁਆਦ ਆਇਆ ਚਰਖੀ ਦਾ?"

"ਚਰਖੀ ਦਾ ਸੁਆਦ?" ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਏਸ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ?

'ਸਰਮਦਾ ਗ਼ਮਿ ਇਸ਼ਕ ਬੁੱਲਹਵਸ ਰਾ ਨ ਦਾਹਿੰਦ।
ਸੋਜ਼ਿ ਪਰੇ ਪਰਵਾਨਾ ਮਗਸ ਰਾ ਨ ਦਾਹਿੰਦ।'

(ਐ ਸਰਮਦ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਗ਼ਮ ਹਿਰਸ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿਹ। ਪਰਵਾਨੇ ਦੇ ਪਰ ਸੜਨ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮੱਖੀਆਂ ਨੂੰ (ਨਾ ਦਿਹ) ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।)

'ਲਾਗੀ ਹੋਇ, ਸੁ ਜਾਨੈ ਪੀਰ।
ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਅਨੀਆਲੇ ਤੀਰ।'

ਚਰਖੀ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਸ਼ਕ ਸਾਦਕ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜ਼ਰਾ ਆਪ ਚਰਖੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖ।"

ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ ਉਹਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੰਬੂਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਸ ਤੋੜਿਆ, ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਤਪਾ ਕੇ ਲਾਈਆਂ, ਸਾਰੀ ਲੱਗਦੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਗਈ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਧਰਮ ਨਾ ਡੋਲੇ, ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਸੂਬਾ, ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਝੋਕ

ਸੂਬਾ

ਆਖਦਾ ਸੂਬਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਦੁਖੜੇ ਉਠਾਉਨਾ ਏਂ
ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਾ ਜਾਨ ਗੁਆਉਨਾ ਏਂ
ਮੱਖਣਾਂ ਨਾਲ ਪਾਲੀ ਦੇਹੀ ਖ਼ਾਕ ਰਲਾਉਨਾ ਏਂ
ਜੋਬਨ ਰਸ ਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਕਾਲ ਮੂੰਹ ਪਾਉਨਾ ਏਂ
ਛੱਡ ਦੇਹ ਹਠ ਮੂਰਖ ਸਿੰਘਾ, ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਓਇ, ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਕਮਲਿਆ।

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ
ਤੈਨੂੰ ਹੈ ਜਾਚ ਸੂਬੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਣ ਦੀ
ਸਾਨੂੰ ਵਿਚ ਮਸਤੀ ਝੂਲ ਕੇ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ
ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਛੱਡ ਕੇ ਰੁਤਬਾ ਜੱਗ ਪਾਉਣ ਦੀ
ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਵਾਰ ਝੱਲਾਂਗਾ ਛੁਰੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਧਰਮ ਨਾ ਡੋਲਾਂਗਾ ਸਿੰਘ ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਓਇ ਧਰਮ ਨਾ ਡੋਲੇ, ਮੂਰਖਾ

ਸੂਬਾ

ਵੇਖ ਜਵਾਨੀ ਤੇਰੀ ਭੋਲੀ ਨਾ ਜਾਵੇ ਓਇ
ਮਾਰ ਦਿਆਂ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਨਾ ਚਾਹਵੇ ਓਇ
ਮਰ ਜੂ ਮਾਂ ਰੋਂਦੀ ਤੇਰੀ ਵੈਣ ਕੁਰਲਾਵੇ ਓਇ
ਤਰਸ ਨਾ ਬੇਦਰਦਾ ਤੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਆਵੇ ਓਇ
ਆਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਿੱਖੀ 'ਚੋਂ ਕੀ ਫਲ ਤੂੰ ਪਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਓਇ ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਕਮਲਿਆ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ - ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਸੂਬ ਰਹਿਮ ਕਮਾਉਨਾ ਏਂ?
ਐਂਗੋ ਨਹੀਂ ਬਾਲਕ ਜੀਹਨੂੰ ਝਾਂਸੇ 'ਤੇ ਲਾਉਨਾ ਏਂ
ਕਾਇਰਾਂ ਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੈਨੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਸੁਣਾਉਨਾ ਏਂ
ਪਾਉਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੈਂ ਚਾਂ ਦਾਗ ਕਿਉਂ ਲਾਉਨਾ ਏਂ
ਰੋੜ੍ਹਨਾ ਬੜਾ ਤੇਰਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲਗਾ ਸਿੰਘ ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਊਇ, ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲ ਮੂਰਖਾ।

ਸੂਬਾ - 'ਸੁਣਕੇ, ਸੜ ਕਹਿੰਦਾ ਸੂਬਾ ਟੁੱਟਿਆ ਨਾ ਮਾਣ ਊਇ।
ਕਰਸਾਂ ਉਹ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਵੇਖ ਜਹਾਨ ਊਇ।
ਮੰਨ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇਰਾ ਵੱਟਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਵਾਣ ਊਇ।
ਕਰ ਤੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਚੱਢਾਂ ਕਾਫਰ ਦੀ ਜਾਨ ਊਇ
ਪਹਿਲ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਵਧਕੇ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਊਇ ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਕਮਲਿਆ!

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ - ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੀ, ਕੱਢ ਲੈ ਅਰਮਾਨ ਊਇ
ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਊਇ।
ਜੁੱਤੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਤੈਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਮੈਂ ਖਾਨ ਊਇ।
ਚੱਲਣਾ ਦਰਗਾਹ ਜਿੱਥੇ ਬੈਠਾ ਭਗਵਾਨ ਊਇ
'ਸੀਤਲ' ਜੋ, ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾ, ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲਗਾ ਸਿੰਘ ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਊਇ, ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲ, ਮੂਰਖਾ।

"ਐ ਜ਼ਾਲਮ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ!" ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭ ਜਾਏਗੀ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਕਾਲਜਾ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹਨੇ ਮੋਚੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, "ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਢੰਗ

ਨਾਲ ਇਹਦੇ ਕੇਸ ਉਤਾਰੋ, ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਉੱਗ ਹੀ ਨਾ ਸਕਣ। ਰੰਬੀ ਨਾਲ ਸਣੇ ਕੇਸਾਂ ਖੋਪਰੀ ਉਡਾਂ ਦਿਹ।''

ਬੈਂਤ

ਸੂਬਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸੜ ਗਇਆ ਕੋਲ
ਸੱਦ ਮੋਚੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਲੱਗਾ
ਬੜਾ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ
ਰੱਬ ਵਾਂਗ ਇਹ ਦਾਅਵੇ ਜਤਾਨ ਲੱਗਾ
ਕੇਸਾਂ ਸਣੇ ਤੂੰ ਖੋਪਰੀ ਲਾਹ ਇਹਦੀ
ਫੁਰੇ ਅੰਤ ਇਹ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਣ ਲੱਗਾ
ਪਾ ਕੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਫਿਰ ਝੱਟ ਮੋਚੀ
ਸਾਹਵੇਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਬੀਆਂ ਲਾਨ ਲੱਗਾ
ਕੇਸਾਂ ਸਣੇ ਸਿਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੋਪਰੀ ਹੀ
ਰੰਬੀ ਨਾਲ ਬੇਦਰਦ ਉਡਾਨ ਲੱਗਾ
ਖ਼ੂਨ ਸੋਮਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਫੁੱਟ ਤੁਰਿਆ
ਅੰਬਰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੰਗ ਵਟਾਨ ਲੱਗਾ
ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਵਾਂ ਜਿਉਂ ਚੌਕੜੀ ਲਾਈ ਬੈਠਾ
ਗੰਗਾ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਸਿਰੋਂ ਵਹਾਨ ਲੱਗਾ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਦਕ ਗੁਰੂ ਲਾਡਲੇ ਦਾ
ਪਾਪੀ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਘਬਰਾਨ ਲੱਗਾ

ਸਣੇ ਕੇਸਾਂ, ਖੋਪਰੀ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਆਸ਼ਕ ਨੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਭੇਟਾ ਖ਼ਾਤਰ ਖੋਪਰੀ ਦਾ ਕਾਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਥਾਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਸਿੰਘਣੀਆਂ' (ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ 'ਨਖ਼ਾਸ ਚੌਕ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਜ਼ਮ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਡੂੰਘੀ ਖਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

'ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਭੀ ਜਲਤੀ ਰਹੀ ਪਰਵਾਨਾ ਜਲ ਜਾਨੇ ਕੇ ਬਾਅਦ।' ਸੂਬਾ ਘਬਰਾ ਕੇ ਹਰਮਾਂ ਨੂੰ ਉਠ ਗਿਆ। ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਆ ਘੇਰਿਆ। ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾਬ ਦਾ

ਬੰਨ੍ਹ ਪੈ ਗਿਆ ਬੜਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਚੱਲਿਆ ਅੰਤ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਥ ਪਾਸ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਵੇਖੀਏ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਹੈ।

ਗੱਡੀ

ਵੇਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿਦਕ ਸੂਬਾ ਕੰਬਿਆ
ਪਾਪੀ ਦਿਲ ਡੋਲ ਖਲਾ
ਝੱਟ ਉਠ ਕੇ ਹਰਮ ਨੂੰ ਆਇਆ
ਓਥੇ ਸੂਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ
ਬੰਨ੍ਹ ਪੈ ਗਿਆ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦਾ ਸਾਰਾ
ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇਗ ਜਿੰਦੜੀ
ਦਾਰੂ ਕੋਈ ਨ ਕੱਟੇ ਦੁੱਖ ਤਾਈਂ
ਕਰ ਕਈ ਇਲਾਜ ਥੱਕਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ "ਲੈ ਗਿਆ ਸਰਾਪ ਮੈਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਹੁਣ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਬਚਦੀ
ਕੋਲ ਸੱਦ ਕੇ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਪੱਲਾ ਗਲ ਪਾ ਕੇ ਆਖਦਾ
'ਸਿੰਘਾ ਰੱਖ ਲੈ ਦੁਹਾਈ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ
ਹੋ ਰਹਾਂਗਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਪੰਥ ਦਾ'
ਹਰੀਮੰਦਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ
ਸੂਬੇ ਲਈ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਲੈ ਕੇ ਆਗਿਆ ਪੰਥ ਦੀ ਮੁੜਿਆ
ਸੂਬੇ ਤਾਈਂ ਆਣ ਦੱਸਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਜਾਨ ਤਾਂ ਬਚੂ ਨਾ ਖ਼ਾਨ ਜੀ
ਦੁੱਖ ਕੁਝ ਘਟ ਸਕਦੈ
'ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰ ਦਾ ਜੋੜਾ
ਤੇਰ ਸਿਰ ਲਾਇਆਂ ਖ਼ਾਨ ਜੀ

ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕੁਝ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ
ਇਹ ਹੈ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੰਥ ਦੀ
ਚਾਰਾ ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੇ
ਅੱਗੋਂ ਜਿਉਂ ਦਲੀਲ ਆਪ ਦੀ
ਸੂਬਾ ਆਖਦਾ, 'ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਦੱਸਿਆ
ਕਰੋ ਝੱਟ, ਲਾਵੋ ਦੇਰ ਨਾ'
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਫੇਰ ਲਿਆ ਕੇ
ਠਾਹ ਤਾੜ ਮਾਰੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵੱਜਦੀ ਪੇਸ਼ਾਬ ਆਉਂਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ
ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ
ਬਾਈ ਰੋਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਤੇ
ਅੰਤ ਸੂਬੇ ਕੂਚ ਬੋਲਿਆ
ਪਾਪੀ ਮਰਿਆ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਪਾ ਕੇ
ਫਲ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ
ਪਾਵਣਾ। ਪਾਵਣਾ।।
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਜੋ ਬੀਜਿਆ, ਸੋਈ ਖਾਵਣਾ।

ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗ ਕੇ ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਚੱਲ ਵੱਸਿਆ ਉਧਰ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ

ਕਬਿੱਤ

ਮਰਿਆ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘਾਂ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ' ਸਿੰਘ ਗੱਜ ਕੇ ਬੁਲਾਵੰਦਾ
ਫੇਰ ਪਰਸਾਦ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ
'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ, ਸੀਸ ਹੈ ਝੁਕਾਵੰਦਾ
ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤ ਮਿਲੀ, ਆਤਮਾ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਈ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਵੰਦਾ

'ਸੀਤਲ' ਜੀ! ਨੇਕੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਪਿਛੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ
ਛੱਡ ਇਨਸਾਨ ਜ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ ਜਾਂਵਦਾ

ਇਹ ਹੈ ਇਕ ਸਦਾ ਜਿਊਂਦ ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਕਥਾ ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੪੫ ਈ ੧੮੦੨ ਬਿ) ਨੂੰ ਆਪ ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। ਸ਼ਹੀਦ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਬੋਲੋ -

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੨੭·੮ ੩੭ ਈ

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਪ੍ਰੇਮ-ਜਿੱਤਾਂ

ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ

ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ

ਤੇ

ਰਾਜਾ ਫ਼ਤਹਿ ਚੰਦ ਮੈਣੀ ਦਾ ਉਧਾਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਗੰਗਾ ਦਾ ਕਨਾਰਾ, ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਉਠਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਵਣਜਾਰਾ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਗਨ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਨੇਤਰ ਬੰਦ, ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜਲਾਲ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹੇ ਬਿਨਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਭੇਦ ਹੰਝੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅੰਦਰ ਦਾ ਬਿਰਹਾ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਬਣ ਕੇ ਅੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਟਪਕ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਕਬਿੱਤ

ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਨਾਰੇ ਬੈਠਾ ਲਾਇਕੇ ਸਮਾਧੀ ਕੋਈ
'ਹਰੇ ਰਾਮ, ਹਰੇ ਹਰੇ ਰਾਮ' ਹੈ ਪੁਕਾਰਦਾ
ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜਲਾਲ ਅਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੀਰ ਜਾਵੇ
ਗਰਮ ਗਰਮ ਹੰਝੂ ਠੰਢ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਠਾਰਦਾ
ਰੱਬ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਹੈ ਪਛਾਣ ਲਿਆ
'ਤੂੰਹੀ ਤੂੰਹੀ' ਕੂਕ ਬੈਠਾ ਖੰਧਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਰ ਦਾ

'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਕਰੇ ਪਿਆ ਡੰਡੌਤ ਹਰੀ-ਥਾਲ ਅੱਗੇ
ਪੰਡਤ ਬਿਰਧ ਪੂਜਨੀਕ ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਜੀਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਰ ਝੁਕਦੇ ਸਨ, ਅੱਜ ਉਹ ਸਿਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਨੇਤਰ ਝਮਕਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਲੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫੇਰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਹਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕ ਜੋਤ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਚੱਕਰ ਗਦਾ ਲਈ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਰੂਪ ਧਾਰੀ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕੱਠੇ ਨਿਮਾਣੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਚੌਲ ਖੋਹ ਕੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਬੇਰਾਂ 'ਤੇ ਰੀਝ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੇ ਸਿਲ ਰੂਪੀ 'ਅਹੱਲਿਆ' ਨੂੰ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ ਤਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹੀ ਇਕੱਲਾ ਬਿਰਧ ਬਾਬਾ ਸ਼ਿਵਦਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੁੱਲ੍ਹ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬੈਂਤ

ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਤੈਨੂੰ
ਭਾਵੇਂ 'ਵਿਸ਼ਨੂੰ' ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਅਵਤਾਰ ਮੈਨੂੰ
'ਬਿਦਰ' ਵਾਂਗ ਨਿਮਾਣਾ ਹਾਂ, ਤੜਪਦਾ ਹਾਂ
ਤਾਰੇਂ ਰੂਪ ਧਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰ ਮੈਨੂੰ
ਮੈਂ ਹਾਂ 'ਭੀਲਣੀ' ਦੇ ਵਾਂਗ ਅੱਤ ਹੀਣਾ
ਬਣ ਕੇ ਰਾਮ ਜੀ ਦਿਹੋ ਦੀਦਾਰ ਮੈਨੂੰ
ਪੱਥਰ ਵਾਂਗਰਾਂ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਆਪਣੇ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਤਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤਾਰ ਮੈਨੂੰ

ਗੁਣ ਸਮਝੋ, ਜਾਂ ਔਗੁਣ, ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਵਸਫ਼ ਹੈ, ਕਿ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਭੁਲਦੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਯਾਦ ਕੀਤਿਆਂ ਘਟਦੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਬਾਉ ਇਸਦੀ ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੋਲੋ, ਸੇਕ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਮਿਲਨ ਦੀ ਖਿੱਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਏਹਾ ਹਾਲ ਸ਼ਿਵਦਤ ਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਦੀ ਜਲਨ ਪਲੋ ਪਲ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਵਿਜੋਗ ਨੇ ਨਿਢਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਬਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਕਲੀ

ਲੱਗੀ ਚੋਟ ਬਿਰਹੋਂ ਦੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਏ
ਔਖਾ ਜਿਊਣਾ ਸੱਲ ਵਿਛੜ ਵਾਲ ਜਰ ਕੇ
ਏਧਰ ਰਹਿਣ ਉਖੇਰਾ ਮਿਲਿਆਂ ਬਾਝ ਪਿਆਰੇ ਦੇ
ਓਧਰ ਪਿਆਰਾ ਮਿਲਦਾ ਨੈਂ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਤਰ ਕੇ
ਬਿਖੜ ਪੰਧ, ਸੁਣੀਂਦੀ ਔਖੀ ਘਾਟੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ
ਜਿਸਨੇ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਾਇਆ ਜਿਊਂਦੇ ਮਰ ਕੇ
ਔਗੁਣਹਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਣ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬਾ! ਕੋਈ ਨਹੀਂਗਾ
ਆਪੇ ਮਿਲ ਪਊ ਦਾਤਾ ਤਰਸ ਦੁਖੀ 'ਤੇ ਕਰਕੇ
ਓਧਰ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਖਿਚ ਤਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ
ਪਹੁੰਚੇ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਧਰ ਕੇ
ਲੀਲ੍ਹਾ ਵੇਖੇ ਸੰਗਤ ਬਾਲਕ ਸ਼ਾਮ ਅਵਤਾਰ ਦੀ
ਮੋਹ ਲਿਆ ਪੰਡਤ ਦਾ ਮਨ ਝਾਤ ਕੰਨਾਂ ਕੋਲ ਕਰ ਕੇ
ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ 'ਸ਼ਾਮ' ਦਾ
ਕਰਦਾ ਦੱਤ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਸਿਰ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ ਸੜਦੇ ਸੀਨੇ 'ਸੀਤਲ' ਹੋ ਗਏ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪੁਚਾਇਆ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੁਆਰੇ ਹਰਿ ਕੇ

ਇਕ ਝਾਤ ਨੇ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਪੰਡਤ ਦੀਵਾਨਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀਵਾਨਗੀ ਦੀਆਂ ਘਰ-ਘਰ ਗੱਲਾਂ, ਘਰ-ਘਰ ਉਪਮਾ, ਘਰ-ਘਰ ਸ਼ਰਧਾ। ਪੂਜਾ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਅੱਗੇ ਦਿਲ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਜਦਾ। ਉਹ ਆਪ ਬਾਲਾ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦਾ।

'ਖੰਡ' ਤੇ 'ਲੜ' ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਫ਼ਤਹਿ ਚੰਦ ਮੈਣੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਰਾਣੀ ਦਰ-ਦਰ ਭਟਕਦੇ ਅੱਜ ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਦੇ ਦਰ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ

ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਯਾਚਕਾਂ ਵਾਂਗ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਕੋਰੜਾ

ਰਾਜਾ ਰਾਣੀ—ਦੋਵੇਂ—ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾਇਕੇ
ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਤਾਈਂ ਆਖਦੇ ਸੁਣਾਇਕੇ
ਹਾਰ ਕੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਦਰ ਡਿੱਗੇ ਆਣ ਕੇ
ਪੰਡਤ ਜੀ ਰੱਖ ਲਓ ਨਿਮਾਣੇ ਜਾਣ ਕੇ
ਹੋਰ ਨਾਹੀਂ ਥੁੜ, ਬੱਸ ਕਮੀ ਲਾਲ ਦੀ
ਭਿੱਛਿਆ ਸੁਆਮੀ! ਪਾ ਦੇ ਇਕ ਬਾਲ ਦੀ
ਖ਼ਾਲੀ ਝੋਲੀ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਖ਼ੈਰ ਪਾਈਏ ਜੀ
ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜਿਓਂ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਜਾਈਏ ਜੀ
ਤੇਰੀ ਮੇਹਰ ਨੇ 'ਜਗਤ ਸੇਠ' ਤਾਰਿਆ
'ਮਾਧੋ' ਵਾਲਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨੇ ਲਾਇਆ ਪਿਆਰਿਆ
ਤੇਰਾ ਜੱਸ ਸਾਰਾ ਹੀ ਜਹਾਨ ਗਾਂਵਦਾ
ਹਰ ਕੋਈ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪਾਂਵਦਾ

"ਹੇ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪੰਡਤ! ਦਇਆ ਕਰੋ, ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਦਰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜਿਓਂ ਜਗਤ ਸੇਠ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਵੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ। ਤੇਰੀ ਦਿਆਲਤਾ ਨਾਲ ਮਾਧੋ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਲਕੀਰਾਂ ਮਾਰ ਦਿਹ। ਅਸੀਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ, ਅਪਰਾਧੀ ਹਾਂ, ਪਾਪੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪ ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਹੋ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜਾ ਤੇ ਰਾਣੀ, ਪੰਡਤ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਡਿਗ ਪਏ। ਪੰਡਤ ਦੇ ਨੇਤਰ ਕਿਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ। ਉਹ ਦੋ ਹਰ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਜੋਤ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੇਤਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਮੂਹੋਂ ਇਉਂ ਕਿਹਾ -

ਜੰਗਲਾ

ਸੁਣ ਇਹ ਬਾਤ ਕਿਹਾ ਦੱਤ ਅੱਗੋਂ
ਸੁਣ ਐ ਰਾਜਨ ਪਿਆਰੇ

ਇਹ ਸਭ ਰਚਨ ਓਸ ਦੇ, ਜਿਸਨੇ
ਕਈ ਸਵਾਲੀ ਤਾਰੇ
ਸਭ ਨੂੰ ਫਲ ਦੇਵਣ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ
ਦਾਤਾ ਦੇਵਣ ਹਾਰੇ
ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਨਿਉਣ ਪੈਗੰਬਰ
ਮੈਂ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਵਿਚਾਰ?

ਭਿਖਾਰੀ ਤੇ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਕਿ ਅੰਦਰ ਕੀ ਕੁਛ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਟੁੱਕਾਂ ਮੰਗੀ ਜਾਣ 'ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਵੀ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਪਰਸੰਨ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਓਸੇ ਰਸ ਸਵਾਲੀ ਵਾਂਗ ਕੁੰਡੀ ਖੜਕਾਈ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਯਕੀਨ ਦਵਾਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਹੇ ਦੇਵਤਾ ਦੱਸ, ਉਹ ਕੌਣ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅੱਗੇ ਤੂੰ ਵੀ ਇਕ ਸਵਾਲੀ ਹੈਂ?"

ਸਾਕਾ

ਅੱਗੋਂ ਰਾਜਾ ਬੋਲਦਾ ਫਿਰ ਸੀਸ ਨਿਵਾਂ ਕੇ
ਕੌਣ ਵਲੀ ਅਵਤਾਰ ਉਹ? ਦੱਸ ਸਮਝਾ ਕੇ
ਦਰ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਜਾ ਬਹਾਂ ਮੈਂ ਧੂਣੀ ਤਾ ਕੇ
ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਾਂ ਓਸਦੇ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
'ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ' ਆਖਾਂ ਕੁਰਲਾ ਕੇ
ਕਰੇ ਸਪੁੱਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਫਲ ਡਾਲੀ ਲਾ ਕੇ

ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜਿਸਦੇ ਪਰਗਟ ਹਣ ਕਰਕੇ ਪਾਪ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਜਿਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਗਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੋ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਜੀਉਣ ਦਾ ਵੱਲ ਦੱਸਣ ਆਇਆ ਹੈ! ਓਹੀ, ਜੋ ਹਰ ਘਟ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਓਹੀ, ਜੋ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਓਸ -ਮੇਰ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ -ਦੀ ਯਾਦ ਕਰੋ। ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਪਾਖੰਡ ਤੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਯਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਉਹ ਆਪ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਅੱਗੋਂ ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਆਖਦਾ
ਸੁਣਿਓ ਨਾਲ ਧਿਆਨ
ਤਾਰਨ ਆਇਆ ਜਗਤ ਨੂੰ
ਦਿਹ ਧਰ ਕੇ ਭਗਵਾਨ
'ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ' ਦਾਸ ਦਾ
ਪਰਗਟ ਵਿਚ ਜਹਾਨ
ਪੀਰ, ਨਬੀ, ਅਵਤਾਰ ਉਹ
ਰਾਮ, ਰਹੀਮ, ਰਹਿਮਾਨ
ਲੋੜ ਨਾ ਬਾਹਰ ਭਾਲ ਦੀ
ਅੰਦਰ ਧਰੋ ਧਿਆਨ
ਆਪੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵਸੀ
ਸਾਬਤ ਰੱਖ ਈਮਾਨ
ਭਜਨ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਜਿਸ ਦੇ ਜੀਅ ਪਰਾਨ
ਸੀਤਲ ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ
ਮਿਟ ਜੇ ਆਵਣ ਜਾਣ

ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ, ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤੇ, ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵੱਸ ਗਿਆ ਇਕ ਨਵੀਂ ਭਾਹ, ਨਵਾਂ ਚੌਂ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਜਿਥੇ ਬਹਿੰਦੇ, ਜਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ, ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ। ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਜੁੜਦਾ ਤਾਂ ਐਉਂ ਭਾਸਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਅਕਾਲ ਮੂਰਤੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਵੇਂ ਐਉਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ

ਕਲੀ

ਦਵੇਂ-ਰਾਜਾ, ਰਾਣੀ-ਬੈਠੇ ਅੰਦਰ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ
ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨੇ ਯਾਦ ਹਰਦਮ ਕਰਦੇ

ਕਹਿੰਦੇ ਆਪ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੇਂ ਬਾਲਾ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ
ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜ ਸਵਾਲੀ, ਦਾਤਾ! ਤੇਰੇ ਦਰ ਦੇ
ਤੇਰ ਦਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਮਾਪੇ ਵਰਗਾਂ ਤਰ ਗਏ ਨੇ
ਜਗਾ ਦਏ ਬੁਝੇ ਚਰਾਗ 'ਜਗਤ' ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੇ
ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ ਕੋੜ੍ਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਨੇ
ਲੰਗੜੇ-ਲੂਲ ਵੇਖ ਨੇ ਜਗਾ ਵਿਚ ਤਰਦੇ
ਤੇਰੀ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤ ਮੋਹ ਲਿਆ ਵੱਡੇ ਨਵਾਬਾਂ ਨੂੰ
ਆਜਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਨੇ ਸਿਰ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਧਰਦੇ
ਪੰਡਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਮਾਲਾ ਫੜ ਲਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਸ਼ੇਖਣ' ਵਰਗੇ ਸਿਜਦੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਕਰਦੇ
ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮੰਗੀਆਂ ਮਿਲਨ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ
ਚਰਨੀਂ ਛੂਹ ਕੇ ਜਿਉਂ ਪਏ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਮਰਦੇ
ਜਿਥੇ ਐਨ ਤੈਥੋਂ ਦਾਤਾ! ਭਿੱਛਿਆ ਲੈ ਗਏ ਨੇ
ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੀ ਫੇਰਾਂ ਨਜ਼ਰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਕਰ ਦੇ
ਪਾ ਦੇ ਖ਼ੈਰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ, ਮੰਨ ਫਰਿਆਦ ਸਵਾਲੀ ਦੀ
ਸਾਡੀ ਝੋਲੀ ਦਾਤਾ! ਰਹਿਮਤ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇ
ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਹਾਰੇ! ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿਣ ਉਡੀਕਾਂ ਤੇਰੀਆਂ
ਹੰਝੂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਝਰਦੇ

ਕਿਸੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਕ ਫਾਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਐਨਾ ਗਆਚ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਥੇ ਕਿਸ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਦੀ ਯਾਦ ਹਵੇ. ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ? ਦਿਲ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਂਤ ਸਾਗਰ ਵਾਂਗ ਖ਼ਾਹਸ਼ਾਂ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗੁਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਘਟਦੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹਦੀ ਥਾਂ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਇੱਛਿਆ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਸਭ ਤਮਨਾਂ ਮੁੱਕ ਗਈਆਂ। ਇਕ ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਰਾਣੀ ਤਾਂ ਕਿਸ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ -ਨਾਮ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਗਈ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਇਉਂ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੀ .

ਕਬਿੱਤ

ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਰੇ ਅਰਦਾਸ ਮੈਣੀ
ਆਵੋ ਤਾਰਨਹਾਰ ਆਵੋ, ਆਵੋ ਦੇਰ ਲਾਵੋ ਨਾ
ਬੱਸ ਹੁਣ ਸਿੱਕ ਇਕ ਆਪ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਏ
ਚਨ ਜੀ ਚਕੋਰ ਵਾਂਗ ਐਨਾ ਤਰਸਾਵੋ ਨਾ
ਰੋਂਦਿਆਂ ਦਾ ਦੀਦਿਆਂ 'ਚ ਨੀਰ ਵੀ ਨਿਖੁੱਟ ਗਿਆ
ਮੁਖੜਾ ਨੂਰਾਨੀ ਮੇਰੇ ਨੈਣਾਂ ਤੋਂ ਛੁਪਾਵੋ ਨਾ
ਤਰਸ ਕਰੋ, ਤੇਰੇ ਦਰ ਡਿੱਗੀ, ਤਾਰੋ ਮਿਹਰ ਧਾਰੋ
'ਸੀਤਲ' ਆਖੇ ਪਾਪਾਂ ਵੱਲ ਜੀ ਤਕਾਵੋ ਨਾ

ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਨੇਤ੍ਰ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਤੇ ਸੁਰਤ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ। ਐਉਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦੈਵੀ ਰੂਪ ਬਾਲਕ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ-ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਆ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਤਾਂ ਬਿਰਹੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸਭ ਸੁੰਞ ਭਾਸਦੀ। ਕਦੇ ਰਾਤ ਜ਼ਰਾ ਅੱਖ ਲਗਦੀ, ਤਾਂ ਉਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮਨ-ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤ 'ਮਾਂ ਮਾਂ' ਕਹਿੰਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਆ ਬਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਜਾਂ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹਦੀ, ਤਾਂ ਲੰਘ ਗਏ ਰਾਹੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਂਗ, ਕੇਵਲ ਯਾਦ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਇਹ ਲਗਨ ਵਧਦੀ ਵਧਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਰਾਣੀ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋ ਗਈ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹੋ ਧੁਨ, ਉਹ ਚਾਹਣਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਰਜ਼ ਸੌਦਾਅ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਵੇਖੋ ਰਾਣੀ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾਈ ਕੈਸੀ ਦਿਲ ਹਿਲੌਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ

ਝੋਕ

ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਰਾਣੀ ਕੂਕਾਂ ਹੈ ਮਾਰਦੀ
'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਹੈ ਹਰਦਮ ਉਚਾਰਦੀ
ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਖੜਕਦੀ ਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਲੈਂਦੀ ਏ ਨਾਲ ਜਿਉਂ ਦਮਕ ਤਰਬ ਸਤਾਰ ਦੀ

ਕਹਿੰਦੀ ਹੁਣ ਹੋਰ ਝੱਲਣ ਦਾ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਤਾਨ ਜੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਪਿਆਰੇ ਜੀ! ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ
ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ, ਰੱਬਾ ਬੈਠੀ ਪਛਤਾਉਨੀ ਆਂ
ਸੱਧਰਾਂ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕਾਗ ਉਡਾਉਨੀ ਆਂ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪੱਟੀ ਉੱਤੇ ਔਸੀਆਂ ਪਾਉਨੀ ਆਂ
ਆਉਂਦਿਆਂ ਰਾਹੀਆਂ ਨੀਝਾਂ ਲਾ ਲਾ ਤਕਾਉਨੀ ਆਂ
ਟੁਟਦੀ ਹੈ ਆਸ, ਮਰ ਮੁਕਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ, ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਦਾਤਾ ਜੀ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ
ਫੱਸੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਟਾਵਾਂ ਤੁਣਕੇ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ
ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਵਿਛੋੜ, ਆਖਾਂ ਕੀ ਹੋਰ ਨੂੰ
ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਬੌਰੀ ਲਭਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਚੋਰ ਨੂੰ
ਸਾਡਾ ਕੀ ਉਜ਼ਰ? ਜੇ ਮੰਨੋ ਆਪ ਨਾ ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ
ਬਿਰਹੋਂ ਨੇ ਖਾ ਲਈ ਹੁਣ ਤਾਂ ਦਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾਨ ਜੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਦਾਤਾ ਜੀ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ
ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖ਼ਬਰ ਜਾਲ ਕਦ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਪਾ ਲਿਆ
ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰੋਗ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਲਾ ਲਿਆ
ਚਿਖਾ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ 'ਤੇ ਤਨ ਮਨ ਹੈ ਜਾਲਿਆ
ਜਿਉਂਦੀ ਜਿੰਦ, ਲੋਕੋ! ਮੈਨੂੰ ਬਿਰਹੋਂ ਨੇ ਖਾ ਲਿਆ
'ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਰੀਤਾਂ' ਭਲਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਜਹਾਨ ਜੀ?
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਦਾਤਾ ਜੀ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ
ਗੁਜ਼ਰੇ ਕਈ ਜਨਮ, ਪਿਆਰੇ ਵੇਖ ਦੀਦਾਰ ਜੀ
ਏਨਾ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਜਿੰਦ ਸਕਦੀ ਸਹਾਰ ਜੀ

ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਘੜੀ? ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਮਰ ਜੂ ਬੀਮਾਰ ਜੀ
ਮੁੜ ਗਈ ਹੈ ਮੌਤ ਖ਼ਾਲੀ ਆ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜੀ
ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ, ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਦਾਤਾ ਜੀ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ
ਆਵ ਹੁਣ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵ, ਹੋਰ ਤੜਸਾਵੋ ਨਾ
ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਸੱਲ ਦਿਲ 'ਤੇ ਨਕਰਾਂ ਲਾਵੋ ਨਾ
ਝੱਲਣ ਦੀ ਹੱਦ ਹੁਣ ਹੋ ਗਈ, ਹੋਰ ਅਜ਼ਮਾਵੋ ਨਾ
ਸੜਦਾ ਦਿਲ 'ਸੀਤਲ' ਕਰ ਦਿਓ, ਅਬਕੇ ਨਾ, ਆਵੋ ਨਾ
ਕਹਿੰਦੇ 'ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੇ, ਸੋ ਪਾਵੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ'
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ! ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੋ, ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਓ, ਦਾਤਾ ਜੀ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ

ਰਾਣੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ-ਕਰਦੀ ਬੇਸੁੱਧ ਹੋ ਗਈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰਤ ਸੌਂ ਗਈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਜਾਗੀ, ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਨਿਹੋਰਿਆਂ ਦੀ ਪੌਣ ਨੇ ਉਸ ਅਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਿਲ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਬਾਲਾ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲਈ 'ਮੈਣੀ' ਦੇ ਘਰ ਆ ਪੁੱਜੇ, 'ਮਾਂ-ਮਾਂ' ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਦੌੜ ਕੇ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ, ਗਲ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, 'ਮਾਂ ਮੈਂ ਆ ਗਿਆ।''

ਮੈਣੀ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਦੀ, ਤੇ ਓਵੇਂ ਹੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਲਾਲ! ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਦਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਓ, ਨਿਤ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਓ, ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹਾਂ, ਨੱਸ ਜਾਂਦੇ ਓ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਾਂਗੀ। ਨਾ ਦਿਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ, ਤੇ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ।''

ਏਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਉਪਜਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਏਸ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ? ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਂ ਸੱਖਣਾ ਦਿਲ ਵੀ ਕੋਈ ਦਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਤਾ! ਜਿਸ 'ਤੇ ਤੂੰ ਰੀਝਦਾ ਹੈਂ, ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਤੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਵੇਖ ਲੈ ਜਿਸ ਘਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਪ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੈਂਤ

'ਮੈਣੀ' ਮੀਟ ਅੱਖਾਂ ਲਿਵ ਲਾਈ ਬੈਠੀ
ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚਲ ਤਾਰਨਹਾਰ ਆਇਆ
ਲੈ ਕੇ ਨਾਲ ਟੋਲੀ ਸੌ ਕੁ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ
ਜਪਦਾ ਮੂੰਹੋਂ 'ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ' ਆਇਆ
ਵਿਹੜੇ ਮੈਣੀ ਦੇ ਆਣ ਕੇ ਚਰਨ ਪਾਏ
ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਬਹਾਰ ਆਇਆ
ਕਹਿਕੇ 'ਮਾਂ' ਗੱਲਵੱਕੜੀ ਆਣ ਪਾਈ
ਘਰ 'ਜਸੋਧਾ' ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰ ਆਇਆ
ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੈਣੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ
ਸੁੰਞੀ ਗੋਦ ਨੂੰ ਭਾਗ ਦਾਤਾਰ ਲਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖ ਤੂੰ ਰੰਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਬਣ ਕੇ ਪੁੱਤ ਤਾਰਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਇਆ

'ਮੈਣੀ' ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਤਾਂ ਗੁਜਰੀ ਦਾ ਦੁਲਾਰਾ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਮੁਸਕਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਮਾਂ! ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਏ, ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿਹ।"

ਮੈਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਨਦਰੋ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਰੱਬ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਵਾਜ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਾਸਤੇ ਮਿਠਿਆਈ ਲਿਆਓ।"

"ਨਹੀਂ ਮਾਂ! ਜੋ ਪੂਰੀਆਂ 'ਤੇ ਛੋਲੇ ਤਲ ਕੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਖਾਣੇ ਨੇ।" ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਏਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਣੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਜੀਉ ਉਠੀ, ਚਰਨ ਧੂੜ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਾਈ, ਛੋਲੇ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਛਕਾ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਹਨ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ ਵਣਜਾਰੇ ਦੇ ਬਾਲ ਚੋਜ।

ਪਟਨੇ ਵਿਚ 'ਮੈਣੀ ਸੰਗਤ' ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਤੇ ਅਜ ਤਕ ਲੰਗਰ ਵੀ ਛੋਲੇ ਪੂਰੀਆਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ!

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੨੪ ੧੨ ੩੬ ਈ

ਸਾਕਾ

ਗੱਡੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਤੇ

ਸ. ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਕਿਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ? ਗੱਡੀਆਂ ਅੱਗੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਛਾਤੀ ਡਾਹਵਾਂ
ਕਿਸ ਰੁੱਸੇ ਨੂੰ? ਸਿਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਧਰ ਧਰ ਪਿਆ ਮਨਾਵਾਂ
ਕਿਸ ਦੀ ਪੂਜਾ? ਦਿਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤਿਆਂ ਬਾਝ ਨਾ ਹੋਵੇ
ਕਿਸ ਦੇ ਮੰਦਰ ? ਖ਼ੂਨ ਜਿਗਰ ਦਾ ਭਰ ਭਰ ਜੋਤ ਜਗਾਵੇਂ

ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਪੂਰਨ ਸਾਜਿਆ ਹੈ। ਸੁਲ੍ਹਾਕੁੱਲ, ਈਰਖਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਲਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਏ' ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਣੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਆਪ ਜਿਸ ਹੱਥ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਹੱਥ ਨਾਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਵੀ। ਸਿੱਖ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਆਏ ਨੇ, ਤਾਂ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਹਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਸਮਾਧੀਆਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ। ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਧੜ ਲੜਾਂ ਦੇਣੇ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾਈ ਹੱਥ ਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ। ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟੌਣ ਦੇਣ, ਜਾਂ ਖਪਰ ਲੁਹੌਣ ਦੇਣ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ. ਨਵੀਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਆਦਮੀ ਇਹ ਮੰਨਣੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਆਰੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਚੀਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮੂਹੋਂ 'ਸੀ' ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਚਰਖੀ 'ਤੇ ਪਿੰਜੀਂਦੇ ਸੋਹਲ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਣ ? ਪਰ ਅੰਤ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜਦ ।

ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਵਾਲੇ— ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ— ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਖਲੋ ਸਨ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੀ ਟੀ ਦੇ ਜਰਵਾਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੇ-ਨਿਹਾਲਾਂ ਨੂੰ ਡਾਂਗਾਂ ਨਾਲ ਲਿਟਾ ਦੇਣ 'ਤੇ ਤੁੱਲੇ ਖਲੋ ਸਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣ

ਸਾਕਾ

ਲਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਜਾਂਦੇ
ਮੂੰਹੋਂ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਲਾਂਦੇ
ਸੁੰਦਰ ਸੋਹਲ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਬਹੁ ਮਾਰਾਂ ਖਾਂਦੇ
ਡਾਂਗਾਂ ਭੰਨਣ ਹੱਡੀਆਂ ਨਹੀਂ 'ਹਾਇ' ਸੁਣਾਂਦੇ
ਡੋਲ ਅੰਗਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਂਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਸਿਦਕੀ ਸਬਰ ਦੀ ਕਰ ਹੱਦ ਵਿਖਾਂਦੇ

ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨੇ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹੀ ਜੱਥੇ, ਡਾਢਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿਤੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੋਟਿਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਬਰ ਦਾ ਨਾਅਰਾ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ'। ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਨਿਢਾਲ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਸਿੰਜੀ ਗਈ, ਪਰ ਅਜੇ ਡਾਢੇ ਦਾ ਮਨ ਨਾ ਪਸੀਜਿਆ

ਕਬਿੱਤ

ਧਾੜ ਧਾੜ ਸੋਟਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਥੇ ਸਹਾਰ ਕਰ
ਫੇਰ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਘੜ ਉਤੇ ਦੀ ਟਪਾਵੰਦੇ
ਕੱਟ ਕੁੱਟ ਮੇਂਢ ਵਾਂਗ ਹੱਡ ਬੰਦ ਤੋੜ ਸਾਰ
ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਮਿਲਾਵੰਦੇ
ਆਸ਼ਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਲੇ, ਹੱਕ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਉਤੇ
ਬੂਟ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਖਾਵੰਦੇ
ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਸਬਰ ਦੋਵੇਂ ਕੰਡੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ 'ਤੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਤੋਲ ਚੌਹਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਵਿਖਾਵਦੇ

ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਜੇ 'ਆਗੇ ਆਗੇ ਦੇਖੀਏ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿਆ'। ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਇਥੇ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਬੰਦ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟਰੇਨ (ਖ਼ਾਸ ਉਚੇਚੀ ਗੱਡੀ) ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਅਟਕ ਜੇਲ੍ਹ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸੌ ਮੀਲ 'ਤੇ ਗੱਡੀ ਇੰਜਨ ਬਦਲਦੀ, ਤਾਂ ਦੂਹਰਾ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ। ਅੰਦਰਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਉਧਰੋਂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਉੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਮੇਰ ਵਾਲੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਡੱਕਾ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਭਾਵ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਆ ਦਿੱਤਾ:

ਕਾਫ਼ੀ

✓ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ'
ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੀ ਚਿੱਤ ਲਾ ਕੇ
ਗੁਰੂ-ਬਾਗ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ
ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆ ਕੇ
ਭੁੱਖੇ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ

ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਂ ਕੇ
ਭਜ ਰਹ ਨਾ ਅਟਕ ਮੰਜ਼ਲ ਨੂੰ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ

ਇਹ ਬੋਲ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਾਲਾ ਖ਼ੂਨ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਆਇਆ। ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਤੁਕ '~~ਮਿਲ ਸੇਵਾ ਵਿਚ~~ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹੋਰ ਨਿਹਫਲ ਕਰਣੀ' ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ [illegible]

ਬੈਂਤ ✓

ਸੁਣ ਕੇ ਗੱਲ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਮੂੰਹੋਂ
ਮਨਾ ਮੋਹਿਆ ਉਠ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ
ਸਮਾਂ ਮਿਲੇ, ਨਾ ਮਿਲੇ, ਫਿਰ ਪਤਾ ਕੀ ਏ
ਲੱਗਾ ਸੇਵਾ ਦਾ ਪੁਰਬ ਨਿਸਾਰ ਹੋ ਜਾ
ਮਤਾ ਸਮਾਂ ਉਸਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜੈ
ਉਠ, ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੋ ਜਾ
ਭੁੱਖੇ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਜਾ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰੱਜ ਕੇ
ਭੁੱਖੇ ਇੰਜਨ ਦਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾ

ਜਲ, ਦੁੱਧ, ਫਲ, ਪਦਾਰਥ, ਜੋ ਵੀ ਹੱਥ ਲੱਗਾ, ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਘਰ ਘਰ, ਗਲੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਲੀ

ਬਰਸ ਨੂਰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲਾਲੀ ਡਲ੍ਹਕੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ
ਉੱਠ ਭਾਈ ਜੀ ਗੁਰ ਚਰਨੀਂ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਨਗਾਰ ਢੰਡੋਰਾ, ਸੰਗਤਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ

ਸਨਮੁਖ ਭਾਈ ਜੀ ਇਉਂ ਬੋਲੇ ਗੱਜ ਗੱਜ ਕੇ
ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਦਾ ਚਾਉ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ 'ਤੇ
ਆਓ ਆਓ ਵੀਰੋ ਤਲੀ 'ਤੇ ਸੀਸ ਟਿਕਾਂ ਕੇ
ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰ ਅਟਕ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਜਿਹੜੇ ਹੱਕਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਆਏ ਮਾਰਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਜਿਹੜੇ ਗੱਭਰੂ ਬਣ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ ਹੋਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ
ਜਿਹੜੇ ਸਹਿਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹਿਣਾ ਧੂਣੀ ਤਾ ਕੇ
ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਾਗ 'ਚੋਂ ਵਤਨ ਅਸਾਡੇ ਆ ਗਏ ਨੇ
ਚੱਲੋ, ਨੇਤਰ ਸਫਲੇ ਕਰ ਲਉ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ
ਕਰ ਲਉ ਸਫਲ ਕਮਾਈ ਭੇਟਾ ਕਰ ਕੁਝ ਵੀਰਾਂ ਦੀ
ਕਰ ਲਉ ਸਫਲ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਮਾ ਕੇ
ਸਾਡਾ ਅੰਨ-ਜਲ ਸਾਂਝਾ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਛਕਾਂਗੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤਾਈਂ ਛਕਾ ਕੇ

ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਏਥੇ ਗੱਡੀ ਖਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵਗੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਗਤ, ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ

✓ ਕੋਰੜਾ

ਜਥੇਦਾਰ ਬੋਲ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਵਦਾ
ਸਾਰਾ ਹੀ ਹਵਾਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਤਾਂਵਦਾ
ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਤਪੇ ਦਿਲਾਂ ਤਾਈਂ ਠਾਰ ਦੇ
ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਨਟ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦੇ
ਭੁੱਖੇ ਸਾਡੇ ਵੀਰ ਭੋਜਨ ਛਕਾਂ ਲਈਏ
ਸੇਵਾ ਕਰ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਸੱਧਰ ਲਾਹ ਲਈਏ
ਤਾਂਘੀ ਸਾਡੇ ਨੈਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੇ
ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਨਟ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦੇ

ਹਊ ਹਰਜਾਨਾ, ਸਿਟੀ ਝੱਲ ਲਵਾਂਗ
ਉੱਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਆਖੂ ਕੁਛ, ਠੱਲ੍ਹ ਲਵਾਂਗੇ
ਗਾਡ ਸਾਹਿਬ ਤਾਈਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਰ ਦੇ
ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਨਟ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦੇ
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਨਹੀਂਗਾ ਰਹਿਣਾ ਠੱਲ੍ਹਿਆ
ਵੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦੁੱਖ ਜਾਵੰਦਾ ਨਹੀਂ ਝੱਲਿਆ
'ਸੀਤਲ' ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਨਤੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ
ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਨਟ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦੇ

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ "ਸਿਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਪਰਾਏ ਵੱਸ ਹਾਂ। ਨਿਰਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹਾਂ। ਤੇ *ਗ਼ੁਲਾਮ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਏ? ਮੇਰੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਏਥੇ ਗੱਡੀ ਨਾ ਖਲੋ ਹੋਵੇ।"

ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਏਥੇ ਗੱਡੀ ਨਾ ਖਲੋ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਅਰਸ਼ੀ ਦਾਤੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਗੱਡੀ ਖਲੋ ਕਰ ਦੇਈਏ।"

ਨਿਰਾ ਕਹਿਣ ਨਹੀਂ, ਕਰਨ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ
ਫੜ੍ਹਾਂ ਫੋਕੀਆਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਮਾਰਦੇ ਨਹੀਂ
ਪੁੱਤਰ ਦਸਮ ਦੇ ਵੀਰ ਹਾਂ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਲੱਥੇ ਸੀਸ 'ਤੇ ਵੀ ਤੇਗ਼ਾਂ ਹਾਰਦੇ ਨਹੀਂ
ਰੁਲ੍ਹ ਰੇਤ ਅੰਦਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਵੇ
ਕਣੀ ਇਕ ਵੀ ਹੀਰੇ ਦੀ ਦਮਕਦੀ ਰਹੂ
ਜਦ ਤਕ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਰਹਿਣ ਕਾਇਮ ਸੀਤਲ
ਸ਼ਾਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਦਾ ਚਮਕਦੀ ਰਹੂ+

---

* ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤੜਫ਼ਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹ, ਤਾਂ ਸੀਤਲ' ਜੀ ਦੇ 'ਵਹਿਦੇ ਹੰਝੂ' ਤੇ 'ਸੰਜਰੇ ਹੰਝੂ' ਪੜ੍ਹੋ

\+ ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ, 'ਵਹਿੰਦੇ ਹੰਝੂ' ਵਿਚ ਵੇਖੋ।

ਜਥੇਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ, ਹੁਣ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦੇਈਏ। ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਪਿਤਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅੱਜ ਆਪਾ ਵਾਰ ਦਿਓ। ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਓ, ਆਪਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਵਿਖਾਈਏ।"

ਵਾਰ

ਲੀਕ ਖਿੱਚ ਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਆਖਦਾ
ਸਿੰਘੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਲ ਦਿਖਲਾਓ
ਚੌਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦਾ
ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਤਲੀ 'ਤੇ ਆਓ
ਏਥੇ ਟਾਕਰਾ ਸਬਰ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ
ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜਿਹਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵਿਖਾਓ
ਡੱਕਾ ਆਉਂਦੇ ਇੰਜਨ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿਓ
ਗੱਡੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀਆਂ ਡਾਹੋ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾਉਣ ਨੂੰ
ਲੀਹ ਰੇਲ ਦੀ 'ਤੇ ਚੌਂਕੜੇ ਲਾਓ
ਰੱਤ ਡੁਹਲ ਕੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਲਓ
ਬਣ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਓ
'ਸੀਤਲ' ਨਵੀਆਂ ਦੇ ਗੀਤ ਕਵੀ ਗਾਉਣਗੇ
ਯਾਦਗਾਰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੋਈ ਜਾਓ

ਬੱਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਜਥੇਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਰੇਲ ਦੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਮੱਲ ਖਲੋਤੀਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਪਰਤਾਪ

ਸਿੰਘ ਖੜੇ ਤੇ ਮਗਰ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ। ਮਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਬੀਬੀ ਵੀਹ-ਇੱਕੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਕੁਛੜ ਪੰਜ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਆ ਖੜੀ। ਇਕ ਬਿਰਧ ਬਾਬੇ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਉਸ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਪਈ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, 'ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਈਏ ਤਾਂ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਾ ਬਚ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਫਲ ਹੈ।' ਉਸ ਨੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਐ ਬੀਬੀ ਧੀ, ਐ ਨੇਕ ਬੱਚੀਏ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਧੂਮ ਖੇਲਣ ਦਾ ਚੌਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਏ, ਜੇ ਤੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਣਾ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਜੀ ਸਦਕੇ, ਪਰ ਇਸ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰ, ਇਸ ਅੱਧ ਖਿੜੇ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਦੇਹ, ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਬਿਠਾ ਦੇਹ।"

ਬੀਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਇਆ ਹੈ, ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ ਆਂ। ਮਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਸਧਰਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਮਾਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਗਰਾਹੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਏ। ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਕੰਗੀ ਮਾਂ ਬਣ ਜਾਵਾਂ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਬਿੱਟ ਬਿੱਟ ਤਕਦਾ ਈ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਣਾ ਛਕ ਜਾਵਾਂ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ, ਮੇਰਾ ਲਾਡਲਾ ਲਾਲ ਸ਼ਰੀਕਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਲੀਆਂ ਖਾ ਕੇ, ਤੇ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਹਿ ਕੇ, ਸਿੱਖੀਓਂ ਖ਼ਾਰਜ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮੇਰੀ ਚਾਹ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਲਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸੇ।"

ਸਵੇਰ ਦੇ ਦਸ ਵੱਜੇ ਸਨ। ਮੰਗਲਵਾਰ ਪੰਦਰਾਂ ਕੱਤਕ, ਸੰਮਤ ੧੯੭੯ ਬਿ: ਮੁਤਾਬਕ ੩੧ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੨ ਈ: ਨੂੰ ਓਧਰੋਂ 'ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂ' ਕਰਦੀ ਗੱਡੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਓਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਾਲ ਡਾਹ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ, ਡੁਹਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੱਤ ਆਉਂਦੇ ਇੰਜਨ ਨੂੰ ਡੱਕਾ ਪਾ ਕੇ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਖੜੇ ਸਨ।

ਗੱਡੀ

ਗੱਡੀ ਭਰਕੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਤੋਰੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ
ਜੀਹਦੇ ਵਿਚ ਸੀ ਪੈਨਸ਼ਨੀ ਸਾਰੇ
ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਗ ਚੋਂ

ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ ਅਮਰ ਸਿਘ ਸੂਰਾ
ਮੀਤ ਆਗੂ ਲਾਲ ਸਿਘ ਜੀ
ਗੱਡੀ ਚੱਲਦੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਜਿਦ ਕੇ
ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਟਸ਼ਨ ਤੋਂ
ਛੱਖ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜਥ ਦ ਸਾਰ
ਜਿਨ੍ਹਾ ਨ 'ਅਟਕ' ਪੁੱਜਣਾ
ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਗਤ ਨ ਸੁਣਿਆਂ
ਸਵਾ ਦਾ ਪਰਮ ਜਾਗਿਆ
ਦੁੱਧ, ਫਲ ਕਈ ਪਦਾਰਥ ਲੈ ਕ
ਪਜ ਗਏ ਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ
ਜਥਦਾਰ ਨ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ
ਕੋਲ ਜਾ ਕ ਬਾਬੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਗੱਡੀ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਰੋਕ ਦੇਵੇ
ਖਾਲਸ ਨੇ ਜਲ ਛਕਣਾ
ਬਾਬੂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਠੋਕ ਕ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ
ਸਿੰਘ ਕਰ ਅਰਦਾਸ ਖਲੋ ਗਏ
ਰਲ ਵਾਲੀ ਲੀਹ ਮੱਲ ਕੇ
ਵਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਬਦਲ ਗਏ ਕਾਂਟ
ਗੱਡੀ ਆਈ 'ਛੂੰ' ਕਰਕੇ
ਗੱਡੀ ਸਾਮ੍ਹਣ ਛਾਤੀਆਂ ਡਾਹੀਆਂ
ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਪਹੀਏ ਲੰਘ ਗਏ ਇੰਜਨ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਸੂਰਿਆਂ ਦੀ ਦਿਹ ਪੀਤ ਕੇ
ਲੱਗਾ ਗਾਣੀਆਂ ਨ ਬਰਕਾਂ ਆਪ
ਗਾੜ੍ਹੀ ਰੱਤ ਖਾਲਸ ਦੀ
ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦ ਖੁਭਣ ਵਿਚ ਖੁਭ ਕ
ਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਗੱਡੀ ਰੁਕ ਗਈ

ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ਰੇਲ ਦੇ ਅਫਸਰ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ
ਸੇਵਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਝੁਰਮਟ ਪਾਇਆ
ਰੇਲ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ 'ਤੇ
ਦੁੱਧ ਫਲ ਕਈ ਪਦਾਰਥ ਮੇਵੇ
ਛਕਾ ਕੀਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ
ਫਨ ਚਿਰ ਨੂੰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ
ਸਿੰਘ ਆਣ ਕੇ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤੇ
ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ
ਫ਼ਤਹਿ ਆਖ਼ਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੁਲੀ
ਓਧਰੋਂ ਸਵਾਸ ਮੁੱਕ ਗਏ
ਦੂਜਾ ਭਾਈ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸੂਰਾ
ਜੀਹਨੇ ਬਾਹੀਂ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ
ਮੱਲ ਲਈ, ਮੱਲ ਲਈ'
'ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਰੱਤ ਡੋਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਡੀ ਠੱਲ੍ਹ ਲਈ
ਇਹ ਹੈ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ
"ਚੜ੍ਹਾ ਦੋ ਇਨ ਕੋ ਸੂਲੀ ਪਿਹ ਤੋ ਭੀ ਹੱਕ ਹੱਕ ਸੁਨਾਤੇ ਹੈਂ,
ਜੋ ਆਸ਼ਕ ਹੈਂ, ਵੁਹ ਸਰਸ਼ਾਰ ਮੈ-ਇ ਮਨਸੂਰ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।"

- ਡੇਢ ਘੰਟਾ ਗੱਡੀ ਖੜੀ ਰਹੀ। ਅੰਦਰਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤਾਏ ਗਏ। ਸਭ ਪੁਲੀਸ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟੀ ਖੜੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਜਥੇਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਸੰਗਤਾਂ ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਹੱਟੀਆਂ, ਤਾਂ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਗਈ। ਇਸ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਹਏ, ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੇ ਸਿੰਘ ਫੱਟੜ ਹੋਏ

੧ ਸ. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਿੰਡ ਮਜਾਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ
੨ ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਿੰਡ ਮਜਾਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ
੩ ਸ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਿੰਡ ਲਾਲ ਪੁਰਾ (ਛੰਟੀਆਂ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੪ ਸ. ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਲਵਾਈ, ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਅਸਲੀ ਪਿੰਡ ਪੜਿਆਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੈਮਲਪੁਰ)

੫ ਸ. ਫ਼ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ।

੬ ਸ. ਕਲਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਮਹਿਤਾਈ ਜ਼ਿਲਾ ਮੁਜ਼ੱਫਰਾਬਾਦ ਕਸ਼ਮੀਰ

ਹੁਣ ਦਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਬਾਬਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ

ਸ. ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ

ਆਪ ਨਗਰ ਅਕਾਲਗੜ੍ਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਰਾਜਪੂਤ ਬਰਾਦਰੀ ਦੀ ਕਰਵਲ ਗੋਤ ਵਿਚ ੧੫ ਚੇਤ, ਥਿੱਤ ਅਸ਼ਟਮੀ ੧੯੫੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਸ. ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਾਫ਼ ਤੇ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਗਰ ਲੁਹੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਲੜਕੀ ਤੇ ਇਕ ਲੜਕਾ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਹੋਏ। ਲੜਕਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਛੇ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ ਤੇ ਲੜਕੀ ਅਜ ਤਕ ਹੈ।

ਸ. ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਛੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਭੁਲਵਾਲ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਕਰਾਚੀ ਆੜ੍ਹਤ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਫਿਰ ਆਪ ਫ਼ੌਜੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਮਿਸਲ ਖ਼੍ਵਾਂ ਲੱਗੇ। ਏਥੋਂ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਸਭ ਕਾਲੇ ਦਸਤਾਰੇ ਸਜਾ ਲਓ। ਆਪ ਕਾਲੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਕਾਲੀ ਪੱਗ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਸਨ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ੨੩ ਸਾਲ, ੭ ਮਹੀਨੇ, ੧ ਦਿਨ ਸੀ।

ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ

ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (ਅਨੰਦਪੁਰ) ਦੇ ਗੱਦੀ ਮਹੰਤ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀਰਵਾਰ, ੧ ਮਾਘ ੧੯੩੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹੰਤ ਤੇ ਮਾਤਾ ਰੂਪ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ

ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੇ ਸ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਟਾਂਕ ਛੱਤਰੀ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਨ।

ਸ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰੇ, ਤਾਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁ ਕਸਗਰ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਚੱਲੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਜੱਦੀ ਮਹੰਤੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਥ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਰੁੱਝੇ। ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਕੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੩੬ ਸਾਲ, ੯ ਮਹੀਨੇ, ੧੫ ਦਿਨ ਸੀ.

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੫-੧ ੩੬ ਈ

ਵਾਰ

ਸ਼ਹੀਦ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ

ਵੀਹ-ਇੱਕੀ ਸਾਲ ਦਾ ਜਵਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਸ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਕਟਲੀ ਥਾਨ ਸਿੰਘ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ) ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਨੀਫ਼ਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ 'ਵਾਲੌਂਗਾ' ਚੌਕੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਚੀਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਪਏ। ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ। ਜਵਾਨ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮੈਂ ਦੇਸ ਦੁਆਬੇ ਜੰਮਿਆਂ
ਜੋ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ
ਜਿੱਥੇ ਬਬਰਾਂ ਬੀਰ ਬਹਾਦਰਾਂ
ਵਾਰੀ ਦੇਸ ਲਈ ਜਿੰਦ ਜਾਨ
ਜਿੱਥੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਖੇਡ ਗਏ
ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਣ
ਜਿਹੜੇ ਮੌਤ ਵਿਹਾਝਣ ਜਾਣਦੇ
ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ
ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਦੇਣੋਂ ਨਾ ਸੰਗਦੇ
ਪਰ ਅਣਖ ਨਾ ਦੇਂਦੀਏ ਜਾਣ
ਅੱਜ ਨੀਫ਼ਾ ਦੀ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ
ਜੋ ਵੈਰੀ ਉਤਰੇ ਆਣ

ਉਹਨਾਂ ਸੁੱਤ ਸ਼ਰ ਵੰਗਾਰ ਲਏ
ਪਰ ਥਕ ਕੇ ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਣ
ਹੇ ਮੌਤ ਰਕੜੇ ਮੇਰੇ ਹਾਣੀਓ
ਹੋਈਏ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ
ਇਹ ਕਹਿ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ
ਜਦ ਕਵਲ ਸਿੰਘ ਬਲਵਾਨ
ਉਹਦ ਸਾਥੀ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮ
ਲੱਗੇ ਗੋਲੀਆਂ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਨ
ਉਹ ਹਿੱਕਾਂ ਅੰਦਰ ਮਾਰਦੇ
ਅਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖਾਣ
ਉਹ ਪੂਰ ਖਪੌਂ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ
ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਵਾਰਨ ਜਾਨ
ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ
ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਮਰਦ ਜਵਾਨ

ਕਵਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਫਿਰ ਵੀ ਮਰਦ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ। ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦਾਰੂ-ਸਿੱਕਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦੂਕ ਅੱਗੇ ਸੰਗੀਨ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਤੁਰ ਗਏ ਸਾਥੀ ਸੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਕੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੂਰਮਾ ਪਿੜ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ
ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਮੁੱਕਿਆ ਕਈ ਵੈਰੀ ਘਾ ਕੇ
ਫੇਰ ਸੂਰਮਾ ਉੱਠਿਆ ਸੰਗੀਨ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਖੰਧਕ ਸਿੰਘ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਭਬਕਿਆ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ
ਬਰਛਾਂ ਕੱਜੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਕੰਬੀਆਂ ਭੈ ਖਾ ਕੇ
(ਉਹ) ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਡਰ ਮੌਤ ਦਾ ਲਾਹ ਕੇ

ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਧਰ ਦਿੱਤੇ ਸੰਗੀਨਾਂ ਵਾਹ ਕੇ
ਕੁਛ ਡਿੱਗੇ, ਕੁਛ ਨੱਸ ਗਏ, ਰਣੋਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਦੂਰ ਖਲੋ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਫਿਰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ
ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਈ ਕਹਿਰ ਦੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਲੰਘੀਆਂ ਕੇਈ ਗੋਲੀਆਂ ਸੀਨੇ ਸੱਲ ਪਾ ਕੇ
ਮਰਦ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅੱਠ ਚੀਨੇ ਉਹਨ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਸੋਟ ਵਾਂਗ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਛਾਨਣੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ।

ਪਿਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਫੌਜੀ ਸਨਮਾਨ 'ਮਹਾਂਵੀਰ ਚੱਕਰ' ਦਿੱਤਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਪਤਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਸਹਾਇਤਾ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ।

੨੯-੯-੬੩

ਵਦਾਇਗੀ

ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :-

ਤੁਰ ਪਏ ਦੋਵੇਂ ਲਾਡਲੇ ਜਦ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਵਾਰ ਆਖ਼ਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ
ਬੂਹੇ ਵਿਚ ਪਰਤ ਕੇ ਬੋਲ ਮੁਸਕਾ ਕੇ
ਮਾਂ ! ਉਡੀਕਾਂਗੇ ਅਸੀਂ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ
ਪਰ ਨਾ ਆਉਣਾ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਲਾ ਕੇ
ਥੱਕ ਨਾ ਜਾਈਏ ਅੰਮੀਏ ਅਸੀਂ ਔਂਸੀਆਂ ਪਾ ਕੇ

ਸਾਡਾ ਜੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ, ਮਾਂ ਛੇਤੀ ਆਉਣਾ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰੁੱਸ ਪਊ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਤੇਰਾ ਜੀ ਪਰਚਾਉਣਾ
ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰ ਕਰ ਅੰਮੀਏ ਫਿਰ ਪਊ ਮਨਾਉਣਾ
ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨ੍ਹ ਸੁਆਉਣਾ
ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਬਾਝ ਨਾ ਸੱਚਖੰਡ ਵੀ ਭਾਉਣਾ
ਮਾਂਵਾਂ ਬਾਝ ਲੱਗਦਾ, ਮਾਂ ਸੁਰਗ ਡਰਾਉਣਾ

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ :-

ਸੁਣ ਕੇ ਮੂਰਤ ਪਿਆਰ ਦੀ ਉੱਠੀ ਬਲ ਲਾ ਕੇ
ਵਿਚ ਦਲ੍ਹੀਜਾਂ ਜਾ ਖਲੋ ਬਾਹੀ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ
ਰੁਕ ਗਈ ਮਮਤਾ ਤੜਪਦੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤਕ ਆ ਕੇ
ਪੀ ਲਏ ਹੰਝੂ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਡੀਕਾਂ ਲਾ ਕੇ
ਦੇ ਦੇ ਦਾਬੂ ਸਬਰ ਦੇ ਰਖ ਦਰਦ ਦਬਾ ਕੇ
ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅਕਾਲ ਦਾ ਬੋਲੀ ਮੁਸਕਾ ਕੇ

ਚੱਲੋ ਮੇਰੇ ਹੀਰਿਓ! ਮੈਂ ਮਗਰ ਆਵਾਂ
ਪੁੱਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਜਿਊਂਦੀਆਂ ਕਦ ਸੁਣੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ
ਪੋਤਰਾਂ ਉਦਾਲੇ 'ਰਾਮਕਾਰ' ਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਮਾਂ ਪੋਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ, ਜਿਉਂ ਚਾਨਣ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਜਿਧਰ ਉਡਦੇ ਹੰਸ ਓਧਰੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ
ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਮੈਂ ਸੁਰਗਾਂ ਵਸਾਵਾਂ

ਜਰ ਲਾ ਗੀ ਮੈਂ, ਬੱਚਿਓ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਜੇਰਾ
ਪੀਤਾ ਸਾਕੇ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲ ਬਾਹੂੰ ਬਥੇਰਾ
ਪਰੀ ਵੰਗਾਰਿਆ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ—'ਵਾਹ, ਭਾਣਾ ਤੇਰਾ'
ਕਿਹੜਾ ਸੱਲ ਨਹੀਂ ਜਿਗਰ ਵਿਚ ਲਾ ਬੈਠਾ ਡੇਰਾ
ਜਦ ਜਦ ਰਾਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਆ ਪਾਵਣ ਘੇਰਾ
ਸਦਾ ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਜਨਮਦਾ ਚੰਨ, ਸੋਨ-ਸਵੇਰਾ

ਜਾਓ, ਮੇਰੇ ਚਾਨਣ, ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਦੇਰੀ
ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਨਿੱਤ ਹੋਵੰਦੀ ਪੁੱਤ ਵਾਟ ਲੰਮੇਰੀ
ਰੁਕਣ ਨ ਪਾਂਧੀ ਸੱਚ ਦੇ, ਤਕ ਮੀਂਹ ਹਨੇਰੀ
ਵੱਧਣ ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਨਾਲ ਦਲੇਰੀ
ਚਰਨ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਮਨਜ਼ਲਾਂ ਓੜਕ ਦੀ ਵੇਰੀ
ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਵੇ ਮੌਤ ਵੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਚੇਰੀ

(ਫਿਰ ਜੀਤ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਗੁਜਰੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ)
ਆ ਜਾ 'ਜੀਤੋ' ਰਾਣੀਏ! ਲੈ ਮਿਟ ਉਧਾਰੇ
ਤਕ ਲੈ ਮੇਰੀ ਬੱਚੀਏ ਚਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਧਾਰੇ
ਸੋਹਰੇ ਕਿੰਨ ਲੱਗਦੇ ਇਸ ਉਮਰ ਪਿਆਰੇ
ਟੁੱਟਣਗੇ ਅੱਜ ਅੰਬਰੋਂ ਦੋ ਰੌਸ਼ਨ ਤਾਰੇ
ਚਾਨਣ ਚਾਨਣ ਹੋਵੇਗਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅੰਧਿਆਰੇ
ਤਕ ਕੇ ਫਿੱਕੇ ਪੈਣਗੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਸਾਰੇ

ਆ ਜਾ ਉਠ ਕੇ ਸੁੱਤੀਏ ਉਠ ਸਜਨ ਮਨਾ ਲੈ
ਹਰ ਘਰ ਮੌਤ ਵਿਆਹਣ ਨੂੰ ਤਰ ਲਾੜਾਂ ਪਾਲ
ਵਖ, ਵਖਦੀਆ ਜੜੀਆਂ ਲਾੜ ਸਰਬਾਲ੍ਹੂ
ਸੁੱਖੀਆਂ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ, ਕੀ ਉਮਰਾਂ ਹਾਲ
ਅਮਰ ਹੋਣ ਲਈ ਤੁਰ ਪਏ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ
ਜੰਮਣਾ ਉਹਦਾ 'ਸੀਤਲ', ਲੇਖ ਵੀਹਆਂ ਪਾਲ

੧੨ ੧ ੭੦ ਈ

ਉਠ ! ਜਾਗ ਮੁਸਾਫ਼ਰ !

ਓ, ਉੱਠ ਜਾਗ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਪਿਆਰੇ
ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਕੀਤੇ ਕੌਲ ਵਿਸਾਰ
ਲਿਖੀਆਂ ਭੁਲੌਂ ਲਈਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਉੱਚੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰ
ਢਾਹ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਢਾਰ
ਰੂਹਾਂ ਕਈ ਦੁਖਾਂ ਲਈਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਉਪਰ ਖ਼ੂਨ ਕਈਆਂ ਦੇ ਡੋਲ੍ਹ
ਤੇਰੇ ਕਲਸ ਸੁਨਹਿਰੀ ਝੁੱਲ੍ਹ
ਮਮਟੀਆਂ ਬਣੌਂ ਲਈਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿਰਸ ਹਵਾ ਦੇ ਘੜ
ਐਵੇਂ ਰੌਜ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੜ
ਕਬਰਾਂ ਪਟੌਂ ਲਈਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਜੀਹਨੂੰ ਕਰਦੈਂ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ
ਦੁਨੀਆ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ ਜੂ ਤੇਰੀ

ਸਾਂਝਾਂ ਜੋ ਚੁਕੱਾਂ ਲਈਆਂ
        ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
        ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਦਾ ਰਹੇ ਹੰਕਾਰੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ
ਧੁੰਮ ਦੀਆਂ ਚਲੋਂ ਲਈਆਂ
        ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
        ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਵੱਲ ਤੀਰ ਚਲਾਏ
ਏਥੇ ਜਾਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ
ਸਦਾ ਹੀ ਉਠੋਂ ਲਈਆਂ
        ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
        ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਦੇ ਦਿਨ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਲਾ
ਆਖਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਰੂਹ ਇਕਲਾ
ਛੱਡ ਕੇ ਖ਼ਿਆਲੀਆਂ
        ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡਣੀ ਪੈਣੀ ਏ
        ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ

੧੬-੨-੪੦ ਈ

ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਕਈ ਆਏ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੰਮ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਚਲਾਏ
ਜਦੋਂ ਕਾਬੂ ਕਾਲ ਦੇ ਆਏ
ਟੁੱਟ ਮਾਣ ਗਿਆ ਅਰਮਾਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਦੌਲਤਾਂ ਵਾਲ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪਾ ਲੈ
ਅੰਤ ਹੋ ਗਏ ਅਗਨ ਹਵਾਲੇ
ਰਾਵਣ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਬਲਵਾਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

ਕੋਈ ਕਾਰੂੰ, ਕੋਈ ਸਕੰਦਰ
ਕੋਈ ਗੌਸ, ਵਲੀ, ਪੈਗੰਬਰ
ਅੱਗੇ ਹੋ ਗਏ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ
ਨਿਤ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਹਿਲਾਏ
ਸਿਧੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਤੀਰ ਚਲਾਏ
ਅੰਤ ਜਾਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ
ਨਹੀਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁਮਾਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

ਕਈ ਸੋਹਣੇ ਯੂਸਫ਼ ਵਰਗੇ
ਜਿਹੜੇ ਮਾਣ ਹੁਸਨ ਦਾ ਕਰ ਗਏ
ਜਦੋਂ ਲੇਖ ਮੱਥੇ ਦੇ ਹਰ ਗਏ

ਕਿਤੇ ਮਿਸਰ, ਕਿਤੇ ਕਨਿਆਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ
'ਸੀਤਲ' ਜਗ ਜਾਣ ਸਰਾਏ
ਏਥੇ ਕਈ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਆਏ
ਬੀਤੀ ਰਾਤ ਸੁਬ੍ਹਾ ਉਠ ਧਾਏ
ਦੋ ਦਿਨ ਦਾ ਹਰ ਮਹਿਮਾਨ ਰਿਹਾ
ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ

੨੮-੭-੩੯ ਈ.

ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ

ਗੱਡੀ

ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ
ਮੇਲਾ ਚੰਦੇਂ ਕਈ ਦਮ ਦਾ
ਰਿਹਾ ਨਿੱਤ ਨਾ ਜਹਾਨ 'ਤੇ ਕੋਈ
ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲ ਪਾਵਿਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ
ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਉਹ ਵੀ ਚੱਲ ਗਏ
ਲੱਖ ਪੁੱਤਰ, ਸਵਾ ਲੱਖ ਪੋਤਰਾ
ਰਿਹਾ ਨਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੱਗ 'ਤੇ
ਖ਼ਾਕ ਉੱਡ ਗਈ ਵਰਗੇ ਬਣਕੇ
ਸੋਨੇ ਦਿਆਂ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਡਣ ਖਟੋਲਿਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਸਿੱਧ ਮਾਰੇ ਤੀਰ ਰੱਬ ਨੂੰ
ਅੱਜ ਨਾਮ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਾਣੇ
ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਭੁੱਲ ਗਏ
ਨਾਮ ਆਪਣਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਪਵਾਇਆ
ਹੈ ਭੀ, ਹੋਸੀ ਜਲ ਥਲ ਭੀ
ਥੰਮ੍ਹ ਪਾੜ ਕੇ ਹਰੀ ਜਦ ਆਇਆ
ਮਾਨੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟਿਆ
ਪਹੀਏ ਰਥ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦੇ
ਮਾਨਧਾਤਾ ਜਿਹੇ ਚੱਲ ਗਏ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧਨ ਦੇ ਕੰਢੀ ਗੰਜ ਜੋੜੇ
ਮਾਇਆ ਧਾਰੀ ਕਾਰੂ ਨਾ ਰਿਹਾ
ਦਾਹਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦਾਈ ਦਾ ਕੀਤਾ
ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੌਤ ਨਾ ਟਲੀ
ਸੁਲਮਾਨ, ਲੁਕਮਾਨ, ਅਫ਼ਲਾਤੂ
ਦਾਰਾ ਨਾ ਸਿਕੰਦਰ ਰਿਹਾ
ਸੋਹਣਾ ਯੂਸਫ਼ ਸੀ ਪੁੱਤਰ ਯਾਕੂਬ ਦਾ
ਮੁੱਲ ਪਿਆ ਸੂਤ ਦੀ ਅੱਟੀ
ਮਾਣ ਛੱਡਦਾ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਹੀਂ
ਕਾਲ ਖਲੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ
ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ ਜੁਆਰੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ
ਤੁਰ ਗਏ ਨੇ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਕੇ
ਏਨੇ ਚੱਲ ਗਏ, ਅਸਾਂ ਚੱਲ ਜਾਣਾ
‘ਸੀਤਲ’ ਨਾ ਫਰ ਜੱਗ 'ਤੇ
ਆਵਣਾ ਆਵਣਾ।।
ਇਕ ਦਿਨ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਵਣਾ

੧੯-੯-੩੭ ਈ.

ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ

ਆਪਣੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਪੂਤ ਨੂੰ

ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ :–

ਉਠ ਬਹੁ ਮੇਰੇ ਹੀਰਿਆ ਕਰ ਲੈ ਤਿਆਰੀ
ਬਣ ਗਈ ਤੇਰੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਅੱਜ ਬਿਪਤਾ ਭਾਰੀ
ਲੜਨ ਦੇਵਤੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੀ ਕਰੇ ਪੁਜਾਰੀ
ਵਤਨ ਚੀਰਿਆ ਫ਼ਤਨੀਆਂ ਆਪ ਧਰ ਆਰੀ
ਪਾਟਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸਿਊਣ ਨੂੰ ਤੂੰ ਬਣ ਉਪਕਾਰੀ
ਸੀਸ ਤਲੀ ਧਰ ਸੋਹਣਿਆ, ਵਰ ਮੌਤ ਕੁਆਰੀ
ਟੁਕੜੇ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਇਕ ਕਰ ਫਿਰ ਇੱਕ ਵਾਰੀ
ਗਾਵੇਗੀ ਜੱਸ ਹੀਰਿਆ ਤੇਰਾ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ

ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਪੁਕਾਰੇ
ਤੁਸੀਂ ਜਾਏ ਵੀਰ ਅਜੀਤ ਦੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ' ਸਾਰੇ
ਤੁਸਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਿਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਖਿਲਾਰ
ਅੱਜ ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਪਏ ਸੰਕਟ ਭਾਰੇ
ਜਿਥੇ 'ਨਾਨਕ' ਰੂਪ ਅਕਾਲ ਦੇ ਦਸ ਜਾਮੇ ਧਾਰੇ
ਜਿੱਥੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਲਏ ਤੁਸਾਂ ਨਜ਼ਾਰੇ
ਜਿੱਥੇ ਚੌਰ ਝੁਲਾਏ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਚਲਵਾਏ ਆਰੇ
ਅੱਜ ਉਸੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਰ ਲਵੋ ਤਿਆਰੇ
ਤੇਰੇ ਗੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਕਿਆ ਵਰਦੀ ਫੱਬੇ
ਤੇਰੇ ਮੋਢੇ ਲੱਗੀ ਰਫਲ ਪਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਲੱਭੇ
ਜਾਂ ਕਰੇਂ ਪਰੇਡ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਭੌਂ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ
ਹੋ ਸਿੱਧ ਚਰਨੀਂ ਛੁਹਣ ਆ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੱਬੇ

ਕਿਆ 'ਘੂੰ ਘੂੰ' ਤੇਰੀ ਕਾਰ ਦੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੇ
ਜਾਂ ਉਡੇਂ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਰਾਂ ਲਹਿੰਦੇ ਸੱਭੇ
ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਤੇਰੀ ਜੁਰਤ ਤੋਂ ਵਾਹ 'ਸ਼ਾਵਾ' ਬੱਲੇ
ਓ ਤੇਰਾ ਰਹਿਬ ਪੰਜਾਬੀਆ ਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ਝੱਲੇ
ਜਦ ਮਾਰ ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪਈ ਧਰਤੀ ਹੱਲੇ
ਤੇਰੇ ਨੀਲੇ ਦੇ ਸੁਮ ਖੜਕਦੇ ਫੱਟ ਪਾਵਣ ਅੱਲੇ
ਤੇਰੀ ਢਾਕ ਸ਼ਕਤੀ ਲਟਕਦੀ ਜੋ ਜੁੱਗ ਉਥੱਲ
ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੈਂ ਸਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘੱਲੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਟਕ ਜਹੇ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਠੱਲ੍ਹੇ
ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਤੇਰੇ ਰੋਕੇ ਹੱਲੇ

ਇਹ ਸੱਦ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਭਰੂ ਦਾ ਲਹੂ ਉਬਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ -

ਮੈਂ ਛੱਤਰੀ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਹੱਥ ਝੰਡਾ ਚਾ ਕੇ
ਹਾਂ ਆਇਆ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ ਦੇਸ ਦੀ ਜੀ ਜਾਨ ਲੜਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਆਖਾਂ ਸੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਸਹੁੰ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਖਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਰਣ ਵਿਚ ਗਿਆ ਨਾ ਮੁੜਾਂਗਾ ਕਦੇ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਤੇ ਜਿਉਂਦਾ ਮੁੜਨ ਨ ਦਿਆਂਗਾ ਕੋਈ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੇ

ਮੈਂ ਗਭਰੂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਣ ਸ਼ੇਰ ਸਦਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨੱਚਣ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਲ-ਮੇਰੀ ਬਾਂਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਠੋਕਰ ਲਾ ਕੇ ਬੂਟ ਦੀ ਪਰਬਤ ਕੰਬਾਵਾਂ
ਜਾਂ ਰੱਤ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਦਾ ਕੰਬ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਤਾਂ ਲਿਸ਼ਕਣ ਲੱਖਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਅੱਗ ਅੰਬਰੀਂ ਲਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਖੇਡਾਂ ਬੰਬਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਭੁਚਾਲ ਲਿਆਵਾਂ
ਮੈਂ ਚੀਰਾਂ ਪਟ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਉਡ ਵਿਚ ਹਵਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਅੰਬਰੋਂ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਕੇ ਅੱਗ ਬਾਣ ਬਣਾਵਾਂ

ਕਰ ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਅੰਗਿਆਰ ਵਸਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਸਾੜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾਵਾਂ

ਜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਆਵੇ
ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ ਭੇਜਾਂ ਦੋਜ਼ਖ਼ੀ, ਨਾ ਕਬਰ ਸਮਾਵੇ
ਜੋ ਰੱਖੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੇ ਦਾਹਵੇ
ਮੈਂ ਭਸਮ ਕਰਾਂ 'ਮਚਕੰਦ' ਜਿਉਂ ਉਡ ਰਾਖ ਵੀ ਜਾਵੇ
ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਲੱਗੀ ਨਾਗਣੀ ਲੱਪ ਦਾਰੂ ਖਾਵੇ
ਇਹ ਅੱਗ ਉਗਲੱਛੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਘਰ ਲਾਵੇ
ਇਹ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲਾਵੇ ਸੋਹਣਿਆਂ ਰੱਤ ਅੰਦਰ ਨ੍ਹਾਵੇ
ਇਹ ਕਾਲੀ ਤਿਲਕ ਸੰਧੂਰ ਦਾ ਲਾ ਸਗਨ ਮਨਾਵੇ

ਜਾਂ ਲੜਿਆ ਪੋਤ ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਮੈਂ ਧੁੰਮਾਂ ਪਾਈਆਂ
ਮੈਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਯੂਰਪ ਦੀਪ ਵਿਚ ਦੋ ਘੋਰ ਲੜਾਈਆਂ
ਜਦ ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਲਈ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਰਵਾਹੀਆਂ
ਜੋ ਅੜਨਗੇ ਆ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਜੇ ਜਣੇ ਨਾ ਮਾਈਆਂ
ਜਿਸ ਮੇਰੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇਸ ਨੂੰ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲਾਈਆਂ
ਮੈਂ ਅੱਖੀਆਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਕਰਾਂਗਾ ਵਿਚ ਫੇਰ ਸਲਾਈਆਂ
ਮੈਂ ਮੋੜਾਂਗਾ ਧੜ ਸੌਂਪਣੇ ਖੜ੍ਹ ਪਾੜਾਂ ਆਈਆਂ
ਮੈਂ ਸੁੱਟਾਂ ਥੱਬ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਕਰ ਦਿਆਂ ਸਫ਼ਾਈਆਂ
ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ 'ਸੀਤਲਾ' ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਾਣੀ
ਮੇਰੀ ਚੋਲੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਜਗ ਕਰੂ ਕਹਾਣੀ
ਜੇ ਮਿਣ ਮਿਣ ਕਰਾਂ ਨਾ ਟੁੱਕਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਢਾਣੀ
ਰੱਬ ਜ਼ਹਿਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਰ ਦੇਵੇ 'ਸਤਲੁਜ' ਦਾ ਪਾਣੀ
ਮੈਂ ਰਿੜਕਾਂਗਾ ਲਹੂ ਫਿੱਟਿਆ ਘੋੜ ਰਗ ਮਧਾਣੀ
ਮੈਂ ਪੰਜੇ ਮੁੜ ਕੇ ਮੇਲਣੇ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਹਾਣੀ
ਪਰ ਚਾਹੁੰਦਾ 'ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ' ਤੋਂ ਇਕੋ ਮਨਵਾਣੀ
ਰਹੇ ਬੋਲੀ ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਣੀ

੧੫-੫·੪੮

ਦਾਤਾ ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ

ਦਾਤਾ ਦਾਨ ਕਰ ਤਾਂ ਭਾਲੇ ਰੱਜੇ ਪੂਜਾ ਖਾਣੇ
ਭਰਿਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਭਰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕੁੱਲ ਸਿਆਣੇ
ਹੱਥ ਅੱਡਿਆਂ ਕੋਈ ਖ਼ੈਰ ਨਾ ਪਾਵੇ ਬਿਨ ਮੰਗਿਆਂ ਨਾ ਦੇਵੇ
ਖੜਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁੱਛਦਾ, ਕਿਸਨੂੰ ਯਾਦ ਨਿਮਾਣੇ

ਹਰ ਕੋਈ ਡਰ ਗਰੀਬਾਂ ਕੋਲ ਢੋਹਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਨੇੜ
ਜਮ ਦਾ ਦੂਤ ਸਵਾਲੀ ਜਾਪੇ, ਜਿਉਂ ਗਾਭਣ ਨੂੰ ਖੇੜ
ਡਿਗਿਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਇੱਟਾਂ ਮਾਰਨ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕਾਵਣ
ਧੰਨ ਦਾਤਾ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਛਿਦਕ ਹੋਇ ਆਪ ਸਹੇੜੇ

੪ ੪ ੩੪ ਈ

ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ

ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਪਤੀ ਪਰਮਸ਼ਰ,
ਪ੍ਰੀਤ ਪੁਨੀਤ ਪੀਆ ਪਰਚਾਵੇ
ਗਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗਪਾਲ ਗੁਸਾਈਂ
ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਰਹ ਗੁਣ ਗਾਵੇ

ਕਾਰਨ ਕਰਨ, ਕਲੇਸ਼ ਘਟ,
ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਕੰਈ ਕਾਰ ਕਰਾਵੇ
ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸਰਣੀ ਸਖ 'ਸੀਤਲ'
ਸਫਲ ਸਰੀਰ ਸ ਸੇਵ ਸ਼ਮਾਵੇ

੧੫-੪-੩੫ ਈ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਜੇ ਸੂਰਾ, ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ ਮਰਣਾ ।

ਮਾਰੂ ਮ: ੫

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਤੇ

ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕੇਵਲ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਾਬਤ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਏਹਾ ਗੱਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਕਈ ਸਿਖ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੀ ਲੀਡਰੀ ਹੇਠਾਂ ਬੇਦਾਵਾ* ਦੇ ਕੇ ਚਲ ਗਏ। ਵਕਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛਡਣਾ ਪਿਆ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕਸਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ। ਸਰਸਾ ਕੰਢੇ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਗੰਗਾ ਰਾਮ (ਗੰਗੂ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਏ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ ਚਲ ਗਏ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ, ਚਮਕੌਰ ਪਹੁੰਚੇ†।

---

* ਵੇਖ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ ਹੁਲਾਰੇ' ਵਿਚ

† ਵੇਖ 'ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ' 'ਸੀਤਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼'

ਬੈਂਤ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਛੱਡ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ
ਜਦੋਂ ਮਾਲਵੇ ਵੱਲ ਸਿਧਾਏ ਭਾਈ
ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨਾਲ ਮਾਤ ਗੁਜਰੀ
ਵਿਛੜ ਸਾਥ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਉਠਾਏ ਭਾਈ
ਗੰਗੂ ਘਰ ਲਿਆਇਕੇ ਦਗਾ ਕੀਤਾ
ਮਾਇਆ-ਲੋਭ ਵਿਚ ਆਣ ਫੜਾਏ ਭਾਈ
ਥਾਨੇਦਾਰ ਮੋਰਿੰਡੇ ਦੇ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ
ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਸਰਹਿੰਦ ਪੁਚਾਏ ਭਾਈ
ਕੀਤੇ ਜਾਇਕੇ ਪੇਸ਼ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ
ਉਹਨੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰਾਏ ਭਾਈ
ਸਗੋਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ
ਭੁੱਖੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਾਅ ਮਨਾਏ ਭਾਈ
ਪਾਲਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਕੋਲ ਨਾ ਇਕ ਲੀੜਾ
ਰਾਤਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਦੁੱਖ ਉਠਾਏ ਭਾਈ
ਅੱਗ ਕਾਲਜੇ ਦੀ 'ਸੀਤਲ' ਗੋਦ ਅੰਦਰ
ਬੈਠੀ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਉਂ ਲੁਕਾਏ ਭਾਈ

ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ (ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨੇ—ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੁਰਜ* ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨ ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਪਾਲੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰਹੇ। ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਲੱਗੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਸਿਪਾਹੀ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਚਹਿਰੀ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ।

* ਇਸ ਬੁਰਜ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬੁਰਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਕਾ

ਉਠੋ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀ ਉਠ ਮੁਖ ਦਿਖਲਾਓ
ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਘੁਟ ਜੱਫੀ ਪਾਓ
ਸੱਦਣ ਆਏ ਜਮਾਂਦਾਰ ਕਚਹਿਰੀ ਜਾਓ
ਦੇਸ਼ ਧਰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿੰਦ ਘੋਲ ਘੁਮਾਓ
ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕੱਟ ਮਰੋ ਨਹੀਂ ਧਰਮ ਭੁਲਾਓ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਲਾਓ

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਵੋ, ਮੇਰੇ ਲਾਲ! ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੰਜਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਨੌਂ-ਨਿਹਾਲਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਖੂਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਧਰਮ ਤੋਂ ਬਲੀ ਦਿਓ ਤਾਂ ਕਿ ਇਥੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾ ਸਕਣ। ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਉੱਚੀ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਰ ਵੇਖਿਓ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਾ ਲਾ ਬਹਿਓ।"

ਅੱਗੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ:

ਕਬਿੱਤ

ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ
ਸੁਣੋ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਚਿੱਤ ਨਾ ਡੁਲਾਵਾਂਗੇ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਗੱਜਾਂਗੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਪਾਜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕਦੇ ਅੱਖ ਨਾ ਨਿਵਾਵਾਂਗੇ
ਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੋਟਾ ਪੋਟਾ ਕਰ ਦੇਣ ਭਾਵੇਂ
ਝੱਲਾਂਗੇ ਤਸੀਹੇ, ਵੱਟਾ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਾ ਲਾਵਾਂਗੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਪੁੱਤ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ
ਪਾਵਾਂਗੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਿੱਧੇ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਜਾਵਾਂਗੇ

ਇਹ ਦਲੇਰਾਨਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਸਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਡੋਲਨ ਜੀ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਏਨੀ ਗੱਲ ਹੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦਾਦੇ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਹੋ 'ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ, ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸਿਰਰ ਨਾ ਦੀਆ।' ਸੋ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਆਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ।'

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ 'ਮਾਤਾ ਜੀ! ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਸਾਡੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਖ਼ੂਨ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਨਹੀਂ ਲਾਵਾਂਗੇ

ਤੁਰਦੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਨਵੀਨ ਛੰਦ

ਮਾਤਾ ਜੀ :—

ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਲਾ ਕੇ, ਹੱਥੀਂ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਮਾਤ ਸੁਣਾ ਕੇ, ਬੱਚਿਓ ਕਚਹਿਰੀ ਜਾ ਕੇ
ਡਰ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ਮੰਨ ਖਾਵਣਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ
ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ ਆਵਣਾ
ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—

ਦੋਵੇਂ ਗਲ ਪੱਲੇ ਪਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਉਂ ਮੁਸਕਾ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਕੇ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਹੀ ਬੁਲਾਵਾਂਗੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਦਾਗ਼ ਲਾਵਾਂਗੇ, ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਵਾਂਗੇ,
ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ।

ਮਾਤਾ ਜੀ :—

ਕਿਤਨੇ ਉਹ ਲੋਭ ਦਿਖਾਵਣ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਛਾਵਣ

ਝਿੜਕਾਂ ਦੇ ਦੇ ਧਮਕਾਵਣ, ਤੇਗਾਂ ਕੱਢ ਕੱਢ ਡਰਾਵਣ
ਸਹਿਣਾ ਓ, ਨਹੀਂ ਜੇ ਘਬਰਾਵਣਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ
ਦੰਮ ਦੇ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਜਹਾਨ ਉਤੇ ਆਵਣਾ
ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—

ਲਾਲਚਾਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਤੇਗਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਨਾ ਡਰਦੇ
ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਵੱਖੀਂ ਮਰਦੇ, ਖਾਂਦਾ ਨਾਲ ਦੁਖੜੇ ਜਰਦੇ
ਆਪਣੇ ਜੇ ਜਾਨ ਭਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਦਾਗ਼ ਲਾਵਾਂਗੇ ਹਸ ਹਸ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਵਾਂਗੇ,
ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ।

ਮਾਤਾ ਜੀ :—

ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਬਾਲ ਅੰਞਾਣੇ, ਬਾਣਿਓਂ ਜੇ ਲਾਲ ਸਿਆਣੇ
ਜੋਦਨ ਓਹ ਰਖ ਮਨ-ਭਾਣੇ, ਭੁਲਿਆਂ ਜੇ ਬਣ ਜਰਵਾਣੇ
ਜਾਏ ਦਾਦ ਪਿਤਾ ਨਿਭਾਵਣਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ
ਦੰਮ ਦੇ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਜਹਾਨ ਉਤੇ ਆਵਣਾ
ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—

[illegible] ਪਰਬਤ ਚੜ੍ਹਾਵਣ, ਸੀਖਾਂ ਤਾਅ ਪਿੰਡੇ ਲਾਵਣ
ਅੰਗਾਂ ਪਰ ਮਾਸ ਚਿਰਾਵਣ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਿਦਕੋਂ ਡੋਲ ਜਾਵਣ
ਸਾਂਭਲ ਜੇ ਹਥ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਵਾਂਗੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਦਾਗ਼ ਲਾਵਾਂਗੇ ਹਸ ਹਸ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਵਾਂਗੇ,
ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ।

ਮਾਤਾ ਜੀ [illegible] ਹੋ ਕੇ ਏਧਰ [illegible] ਕਚਹਿਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਸਾਕਾ

ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਜਾ ਏਧਰ [illegible]

ਜਿੱਥੇ ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਜੀ ਕਚਹਿਰੀ ਲਾਈ
ਫ਼ਤਹਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੱਜ ਕੇ ਜਾ ਦੋਹਾਂ ਬੁਲਾਈ
ਸਿਖਿਆ ਦਾਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਾ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾਈ
ਜਾਤਾ ਇਕ ਅਕਾਲ ਹੈ ਹਰ ਥਾਂ ਸਹਾਈ
ਧਰਮੀ ਡਰਨ ਨਾ ਮੌਤ ਤਾਂ 'ਸਾਂਝਲ' ਸਮਝਾਈ

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਦੀਵਾਨ ਮੁਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫ਼ਤਹਿ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਨਾਦਾਨ ਬੱਚਿਓ! ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਨਹੀਂ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਹੀਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਤੁਹਾਡੀ ਫ਼ਤਹਿ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਹੈ। ਖੈਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸਲਾਮ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਜਾਓਗੇ।"

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨਿਡਰ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ, "ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਫ਼ਤਹਿ ਹੀ ਬੁਲਾਉਣੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਸੋ ਬੁਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਤਕ ਏਸੇ ਆਨ 'ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ।"

ਇਸ ਉਮਰ ਤੇ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਸੂਬੇ ਨੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ —

ਵਾਰ

ਫ਼ਤਹਿ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਕਿਹਾ ਗੱਜ ਕੇ ਸਲਾਮ ਬੁਲਾਓ
ਇਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨਹੀਂਗਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਓ
ਕੀਹਨੂੰ ਕਰ ਕਰ ਲਾਡ ਵਿਖਾਓ
ਏਥੇ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ ਸਜ਼ਾ ਬਾਲਕ
ਜ਼ਿਦ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਜਾਨ ਗੁਆਓ

ਸੱਚਾ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲਓ
ਮੰਨ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪਾਓ
ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੈਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਬਣਾ ਦਿਆਂ
ਬੈਠ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਓ
ਡੋਲ ਬਣੀਆਂ ਦੇ ਮੰਗਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇ ਦਿਆਂ
ਮਨ ਭਾਓ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਓ
ਐਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭੋਗ ਕਰੋ ਮੌਜਾਂ 'ਤੇ
ਅੱਗੇ ਸਿੱਧੇ ਓਦੇ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਓ
ਕੀ ਲੈਣਾ ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਚੋਂ ਦੱਸਿਓ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਲਮਾਂ ਨਬੀ ਦਾ ਸੁਣਾਓ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਂਗ ਬਕਰੀਦ ਦੇ ਬੱਕਰ
ਪਿਆਸ ਸੂਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੁਰੀ ਦੀ ਬੁਝਾਓ
'ਸੀਤਲ' ਮੌਤ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਕੂਕਦੀ
ਇਹਨੂੰ ਘੱਟ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਓ

ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਦਰਿਆ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਹਨ—ਉਮਰੋਂ ਛੋਟੇ, ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪੱਕੇ—ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੁਣੋ! ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਬੈਂਤ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਮੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ
ਜਦ ਤਕ ਜਿਸਮ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ ਜਾਨ ਸੂਬੇ
ਤਦ ਤਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡੋਲੇ
ਬੇਸ਼ਕ ਡੋਲ ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਸੂਬੇ
ਰਿਖੀ ਤਪੀ ਡੋਲਣ, ਡੋਲੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜ
ਪਰ ਨਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਜੇ ਈਮਾਨ ਸੂਬੇ

ਮੋਹ ਸੱਕੇ ਨਾ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਲੋਭ ਲਾਲਚ
ਛਲ ਸੱਕ ਨਾ ਛਲੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਸੂਬੇ
ਤਾਜ ਤਖਤ ਤੇ ਮਹਣਿਆ ਬੇਰਮਾ ਇਹ
ਰਾਜ ਭਾਗ ਸਭ ਨਾਸਵਾਨ ਸੂਬੇ
ਕਦ ਤਕ ਜੋਰ, ਹਕੂਮਤਾਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ
ਕਿਸੇ ਰੋਜ ਨਾ ਰਹੂ ਨਸ਼ਾਨ ਸੂਬੇ
ਤੇਰੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਜੰਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ
ਅੰਦਰ ਜਿਨਾ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਸੂਬੇ
ਭਾਸੇ ਮੌਤ ਉਸਤਤ ਦੀ ਜਾਗ ਸਾਨੂੰ
ਜੀਵਨ ਰਾਤ ਦੇ ਸੁਪਨ ਸਮਾਨ ਸੂਬੇ
ਕਰ ਜ਼ੁਲਮ ਜੋ ਵਾਂ ਸਣੇ ਫੁੱਲ ਲਾ ਕੇ
ਐਪਰ ਨਹੀਂ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਸੂਬੇ
ਸੀਨਾ ਪੁੱਤ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਧਰਮ ਛੱਡਣ
ਇਹ ਹੈ ਗਲ ਅਣਹੋਣੀ ਜਹਾਨ ਸੂਬੇ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬਾ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਦਿੱਤੇ, ਕਈ ਤਸੀਹੇ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਵਿਖਾਏ, ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣ ਇਰਾਦੇ ਉੱਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਧਰਮ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਅਡੋਲਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਅੱਖੀ ਬਣੀ 'ਤੇ ਡੋਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਬਿਨਾ ਅਡੋਲਾ ਆਦਮੀ, ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ। ਖੈਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਧਰਮ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਧਰ ਸੂਬਾ ਮੂੰਹ-ਤੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ, ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਡਬਲ ਡਿਉਢ ਛੰਦ

(ਨੋਟ :- ਜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਕਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਛੰਦ ਪੜ੍ਹਨਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਏਸ ਦੀ ਥਾਂ ਅਗਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਛੰਦ ਥਾਂ ਪੁਰ

ਗਾ ਸ [illegible] ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਲਾਹਿ ਲਾਲ ਜੀ
ਕਲ ਬਠ ਖਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਆਖਦਾ ਪੁਕਾਰ ਕੇ
ਵੱਖ 'ਹਾਜ਼ਰ' ਵੇਖ, ਜਾ ਕੀ ਨ ਬਾਲ ਜੀ
ਕੀ ਜਦਾਂ ਮੈਂ 'ਵਾਜਾ ਵਾ / ਪਾਸ ਖਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ'
ਖਾਨ ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਲ ਕ ਸਦਾਵਦੇ
ਇਹ ਨੇ ਪਤ ਸਰ ਦੇ, [illegible] ਬਕਾਦਰ
ਤਰੀ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰ [illegible]
ਧਰਮ ਨਾ [illegible]
[illegible]
[illegible] ਸਦਾਵਦਾ
[illegible] ਸਰਾਬ ਜੀ
[illegible] ਵਿਚ [illegible] ਸਮਾਂਵਦਾ
[illegible] ਪਾਸਕ
[illegible] ਵਿਚ
[illegible] ਕ ?
[illegible]
[illegible] ਖਲੋਤਾ
'[illegible] ਖਾਨ [illegible] ਦੀ [illegible] ਹੈ'
[illegible] ਬੋਲਦਾ
'ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ [illegible] ਹੈ
ਬਾਲਕ ਅਞਾਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ?
[illegible] ਚਾਹੀਦੀ
ਮਾਰ ਕੇ ਬੇਦੋਸ਼ ਖੱਟਣਾ ਹਜ਼ੂਰ ਕੀ /
ਇਹ [illegible] ਨ ਹੈ ਵਿਚਾਰ ਚਾਹੀਦੀ
[illegible] ਕਲਾ ਬਲ ਕੇ ਸਦਾਵਦਾ

"ਵੇਖੋ ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਦਾ ਹੈ ਖ਼ਿਆਲ ਖ਼ਾਨ ਜੀ
ਵੈਰੀ ਸੱਪ ਉਤੇ ਜੋ ਤਰਸ ਖਾਂਵਦਾ
ਉਸੇ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਰਦਾ ਜਦੋਂ ਮੌਕਾ ਪਾਨ ਜੀ
ਛਡੀਏ ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਞਾਣੇ ਜਾਣ ਕੇ
ਇਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੇ ਜ਼ਿਗਾਰ ਦੇ ਲੋ
ਬਾਪ ਜੈਸ ਨਾਲਹੀ ਲੜਨ ਆਣ ਕੇ
ਫੇਰ ਪਛਤਾਓਗੇ, ਕਾਬੂ ਆਏ ਮਾਰ ਲੈ'
'ਸੁੱਚਾਨੰਦ' ਜੀ ਕੱਢਣਾ ਬੜੀ ਜਹਾਨ ਦੀ
ਆਖਿਆ ਦਾਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਵਦਾ
ਚਵਣਾ ਨੇ ਮੱਤ ਮਾਰ ਲਈ ਏ ਖਾਨ ਦੀ
ਸਦ ਕੇ ਜਲਾਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਂਵਦਾ

ਆਓ ਜ਼ਰਾ ਫਿਰ ਪਿਛੇ ਚਲੀਏ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ.

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਾਲਜੇ ਅੱਗ ਲੱਗੀ
ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਜੀ
ਹੱਦ ਕਰਨ, ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋ
ਦਮ ਲਵਾਂਗਾ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜੀ
ਰਹਿੰਦਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ਕੀ ਬਾਕੀ ?
ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਿਉਂ ਜਚਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਜੀ
ਸਾਰੇ ਖ਼ਾਨ ਅਮੀਰ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖ
ਰਾਜ-ਨੀਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਿਤਾਰ ਕੇ ਜੀ

ਮਸੂਰੀ ਤੁਅੱਸਬ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਝਟ ਫ਼ਤਵਾ ਦੇ ਦਿਤਾ

ਜੰਗਲਾ (ਜਾਂ ਸੱਸੀ)

ਖੋਲ੍ਹ ਕਤਾਬ ਸੁਣਾਵੇ ਕਾਜ਼ੀ ਸੁਣਿਉਂ ਮਨ ਚਿਤ ਲਾ ਕੇ
ਮਾਰ ਦਿਉ ਕਾਫ਼ਰ ਦਾ ਲੜਕਾ, ਨੀਂਆਂ ਵਿਚ ਚਿਣਾ ਕੇ
ਲਵੋ ਸਵਾਬ ਅਲਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੜ ਬਹਿਸ਼ਤੀਂ ਜਾ ਕੇ
ਮਤ ਜਾ ਦੀਨ, ਇਹ ਦੱਸ ਰਸਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਸਰ੍ਹਾ ਸੁਣਾ ਕੇ

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਮੁਤਬਰਕ ਕਤਾਬਾਂ ਹਨ

੧ ਤੌਰੇਤ (ਜੋ ਤੂਰ ਪਹਾੜ ਉੱਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈ) ੨ ਜ਼ਬੂਰ (ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਦਾਊਦ 'ਤੇ ਉੱਤਰੀ) ੩ ਅੰਜੀਲ (ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ 'ਤੇ ਉੱਤਰੀ) ੪ ਕੁਰਆਨ ਸ਼ਰੀਫ (ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਲਹਾਮ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕਾਹਬਾ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਲਿਖੀ।) ਸਭ ਤੋਂ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਦੀ ਸਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਚੌਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਂਆਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਤਅੱਸਬ ਦੀ ਪਟੀ ਬਝੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰ੍ਹਾ ਖ਼ੁਦ-ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਮਸਲੇ ਮਨ-ਘੜਤ ਸਨ। ਸੋ, ਫਤਵਾ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਦੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਕਈ ਖੌਫ਼ ਖ਼ੁਦਾ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਾਲਾ ਬੋਲ ਉਠਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਮਲੇਰੀਆ, ਰੋ ਰੋ ਕਰੇ ਬਿਆਨ
ਸੁਣ ਲੈ ਅਰਜ਼ਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਐ ਸੂਬੇ ਮਿਹਰਬਾਨ
ਇਹ ਲੜਕੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ, ਹਨ ਮਾਸੂਮ ਨਾਦਾਨ
ਕੁੱਲ ਗੁਨਾਹੋਂ ਪਾਕ ਨੇ ਨੂਰ ਇਲਾਹੀ ਜਾਨ
ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਏਸ ਸਮਾਨ

ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਸਿਦਕ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ । ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਵੇਖੋ ਭਾਈ! ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹਨ। ਅਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪਠਾਣ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨੀ ਭਰੀ ਸੀ। ਪਠਾਣ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਦਗ਼ਾ ਦੇ ਗਏ ਹਨ । ਅਸਾਂ ਏਹ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਜ਼ਾਮਨੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਮੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤੇ ਇਸ ਨੇਕੀ ਤੇ ਬਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਆਓ, ਜਿਸਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਾ ਮਰਦ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਦੇਵੇ, ਜਿਸਨੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਮੂੰਹ ਜੂਝਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।'

ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਉਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਉਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਾਉਂਟੇ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ, ਭਰਾ ਤੇ ਸੱਤ ਸੌ ਮੁਰੀਦਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਸਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚੀ ਮਦਦ ਬਦਲੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਵੀ।

ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਚੁਣਿਆ

ਗੁਰਦੇਵ ਵਸੋਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਉਹਨਾਂ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਛੇ-ਸੱਤ ਮੀਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਹਾੜੀ ਪਿੰਡ 'ਭੰਗਾਣੀ' ਕੋਲ ਜਾ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲੇ।

ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਲਾੜਾ ਤੇ ਡੋਲੀ ਲੰਮੇ ਰਸਤੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਰਾਜੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪਾਉਂਟੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ । ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਉਸਨੂੰ ਬਣਨਾ ਪਿਆ । ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ[1] ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਉਂ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰ, ਗੁਪਾਲ ਚੰਦ ਗੁਲੇਰ, ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਾਂਗੜਾ, ਬੀਰ ਸੈਨ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੈਨ ਮੰਡੀ, ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਉਮੇਦ ਸਿੰਘ ਜਸਵਾਲ, ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਕਾਠਗੜ੍ਹ, ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰ, ਕਰਮ

---

1 ਮੈਕਾਲਿਫ਼, ਜਿਲਦ ਪੰਜਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੩੩; ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਪੰਨਾ ੧੦੧੯ । 2 ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਪੰਨਾ ੧੦੧੫

ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਤੋੜ

ਸੂਬਾ :—

ਆਖਦਾ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਦੇ ਓ ਬਾਲ ਉਏ
ਕੂਕਦਾ ਜਾਪੇ ਸੀਸ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਉਏ
ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਕਾਤੀ ਫੇਰ ਕੇ ਕਰਦੂੰ ਹਲਾਲ ਉਏ
ਮੰਨੋ ਫੁਰਮਾਨ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਾਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਅਜੇ ਸਮਝ ਜੋ, ਜਾਨ ਗੁਆਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਮੰਨ ਲੋ ਬਾਲਕੋ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—

ਸੁਣ ਕੇ ਗੱਲ ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਲਾਲ ਜੀ
ਸਾਡੇ ਜੇਹੇ ਦਿਲ 'ਚ ਹੌਸਲੇ ਉਮਰਾਂ ਹਨ ਬਾਲ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਸਭ ਕੱਢ ਲੈ ਸੂਬੇ ਦਿਲ ਦੇ ਉਬਾਲ ਜੀ
ਐਨਲ ਹਕ ਕਹਿ ਕੇ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਨ ਘਬਰਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਧਰਮ ਹਿਤ ਫੇਰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਜਾਣ ਦਿਹ

ਸੂਬਾ :—

ਮੇਰਾ ਸੀ ਖ਼ਿਆਲ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਪੀਰ ਬਣਾਂਵਾਂਗਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਸਭ ਸਿਜਦੇ ਕਰਸੀ ਤਖ਼ਤ ਬਿਠਾਂਵਾਂਗਾ ।
ਪਰ ਹੁਣ ਜੇ ਨੀਂਹ ਤੁਹਾਡੀ ਓਹਾ ਚੁਣਵਾਂਵਾਂਗਾ
ਆਓ ਜ਼ਿਦ ਛੱਡ ਦਿਓ ਹੱਥੀਂ ਜ਼ਹਿਰ ਮੂੰਹ ਪਾਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਅਜ ਸਮਝ ਜੋ ਜਾਨ ਗੁਆਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਮੰਨ ਲੋ ਬਾਲਕੋ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ,—

ਮੌਤ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਸੂਬੇ, ਪੀਰ ਅਵਤਾਰ ਨਾ

ਤਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀ ਹੱਸ ਵਿਸ ਖਾਧੇ ਨੇ ਮਾਰ ਨਾ
ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਲਾਉਣਾ ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਨਾ
ਦੋ ਦਿਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਦਲੇ ਚਿੱਤ ਡੁਲਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਧਰਮ ਹਿਤ ਫੇਰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਜਾਣ ਦਿਹ

ਸੂਬਾ :—
ਜਾਣੇ ਨਾ ਕਹਿਰ ਮੁਗ਼ਲ ਦਾ, ਮਾਰਾਂਗਾ ਸਾੜ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕੀਤਾ ਰੋੜ ਉਜਾੜ ਕੇ
ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਬਾਪ ਤੁਹਾਡਾ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਮੁੜ ਕੇ ਭੜਕਾਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਅਜੇ ਸਮਝ ਲੈ ਜਾਨ ਗਵਾਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਮੰਨ ਲੈ ਬਾਲਕੋ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—
ਵਸਦਾ ਰਹੁ ਸਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਜੜ ਸਰਹਿੰਦ ਓਏ
ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਰਹਿਸੀ ਗੋਬਿੰਦ ਮਰਗਿਦ ਉਏ
ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਰਹਿਣੀ ਸਦਾ ਨਾ ਹਿੰਦ ਓਏ
ਮੁੱਕਣਾ ਹਣ ਆਪ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਧਰਮ ਹਿਤ ਫੇਰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਕੀ
ਜਾਂਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਜਾਣ ਦਿਹ

ਸੂਬਾ —
ਹੱਛਾ ? ਇਹ ਗੱਲ ਏ ? ਠਹਿਰੋ, ਵੇਖੂੰ ਅਜ਼ਮਾਇਕੇ
ਨੀਂਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਚਿਣਵਾਇਕੇ
ਮੰਨੋਗੇ ਦੀਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਸੋ ਦੁਖ ਪਾਇਕੇ
ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਵਕਤ, ਪਵ ਨਾ ਕਾਹਲੇ, ਘਬਰਾਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਅਜੇ ਸਮਝ ਜੇ, ਜਾਨ ਗੁਆਓ ਨਾ
ਵੇਲਾ ਜੇ ਮੰਨ ਲੈ ਬਾਲਕੋ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ :—

ਧਰਮੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਕੀ ਆਖੇ ? ਹੱਸ ਹੱਸ ਗਲ ਲਾਵਾਂਗੇ
ਨੀਂਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੁਖ ? ਚਰਖੀ ਵਾਂਙੂੰ ਝੱਲ ਜਾਵਾਂਗੇ
ਜ਼ੁਲਮ ਦਿਆਂ ਤੀਰਾਂ ਅੱਗੇ ਛਾਤੀ ਅਜ਼ਮਾਵਾਂਗੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੇ ਮਿਲੇ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਮਰਨੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਕੀ
ਜ਼ਿੰਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਧਰਮ ਹਿਤ, ਫੇਰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਕੀ
ਜ਼ਿੰਦੀ ਜੇ ਜਾਨ ਜਾਣ ਦਿਹ

ਇਹ ਸ਼ੇਰਾਂ ਜੇਹੇ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ, ਸੂਬੇ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧ ਅਗਨੀ ਭੜਕ ਉੱਠੀ। ਉਹਨੇ ਜਲਾਦ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ :

ਵਾਰ

ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ
ਝੱਟ ਲਿਆ ਏ ਜਲਾਦ ਬੁਲਾ
ਮੱਤ ਪਾਪੀ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਨੇ ਮਾਰ ਲਈ
ਦਿਤਾ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
ਐਸੇ ਵਕਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਲਾਡਲੇ
ਨੀਂਆਂ ਪੱਕੀਆਂ 'ਚ ਚਿਣੋ ਉਦਿ ਬਣਾ
ਕੱਸ ਕੱਸ ਕੇ ਉਦਾਲੇ ਇੱਟਾਂ ਲਾਵ੍ਹਣੀਆਂ
ਵਿੱਥ ਰਹੇ ਨਾ ਜਿਸਮ 'ਚੋਂ ਹਵਾ
ਤੇਗ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਵਿਚ ਡੋਬ ਕੇ
ਲਵਾਂ ਦਿਲ ਦੀ ਮੈਂ ਅੱਗ ਬੁਝਾ
ਡੁੱਬੀ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਹੰਕਾਰ ਜਦੋਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਬੰਦਾ ਆਪ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਏ ਖ਼ੁਦਾ

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਹਿਮ ਉਪਜੇ, ਸਗੋਂ ਦਿਲ ਦੀ ਥਾਂ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਂਆਂ ਵਿਚ ਚਿਣਨਾ

ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਕੰਧ ਉਸਰ ਕੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਆ ਗਈ। ਸੂਬੇ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, "ਅਜੇ ਵੀ ਆਖੇ ਲੱਗ ਜਾਓ, ਦੀਨ ਮੰਨ ਲੋ, ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇਜ਼ ਤਲਵਾਰ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹਨ

ਤਰਜ਼ : ਏਸ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੇ ਭੇਦ ਨੂੰ

ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣਗੇ
ਸਾਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਹਿਣਗੇ
ਜਦ ਇਹ ਤੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਕਟਾਣੀ
ਸਾਡੇ ਸੀਨੇ ਕਰਸੀ ਕਾਣੀ
ਨਾੜੀ ਨਾੜੀ ਚੋਂ ਫੁਹਾਰੇ ਖ਼ੂਨੀ ਚੱਲ ਪੈਣਗੇ
ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣਗੇ
ਸਾਡੇ ਪਾਕ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਓਹਿ ਜਦ ਵਹਿਸਣ ਵਾਂਗ ਖੁਲ੍ਹਾਲਾਂ
ਇਕ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਮੇ ਜਨਮ ਲੈਣਗੇ
ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣਗੇ
ਸਾਨੂੰ ਤੇਗ਼ਾਂ ਕੀ ਦਿਖਲਾਵੇਂ
ਮਰਨਾ ਜੱਸ ਜਸ ਕੀ ਧਮਕਾਵੇਂ
ਇਹ ਉਹ ਬਾਲਕ ਨਹੀਂ ਡਰਾਇਆਂ ਜਿਹੜੇ ਮੰਨ ਲੈਣਗੇ
ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣਗੇ
ਸਾਡੀ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਕੁਰਬਾਨੀ
ਰਹਿਸੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਸਾਡੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਸੂਰਮੇ ਕਸੀਦੇ ਕਹਿਣਗੇ
ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣਗੇ
ਸਾਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਹਿਣਗੇ

ਹੋਰ ਕਹਿਣ ਕਹਾਉਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਤੀਰ ਸੂਬੇ ਨੇ ਚਲਾ ਦਿਤਾ। ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਡਿਊਢ-ਛੰਦ

ਨੀਂਹ ਲਾਏ ਥ ਕਿਆ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਣ ਜੀ
ਦੁੱਖ ਦੇ ਲੈ ਰੱਜ ਕੇ
ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲ ਸੂਰਮੇ ਜਵਾਨ ਜੀ
ਅੜੀ ਬਲ ਗੱਜ ਕੇ
ਖਾਨ ਜੀ ਧਿਆਨ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਕਰਨਾ
ਜਿੰਦਾਂ ਕੀ ਦੁਬਾਰੇ ਹ
ਸਿੱਖਿਆ ਅਸਾਂ ਧਰਮ ਤੇ ਮਰਨਾ
ਕਾਹਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਲਾਵੇਂ ਤੂੰ
ਜੀਵਣਾ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਧਰਮ ਹਾਰ ਕੇ
ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿਓ
ਧੜਾਂ ਉੱਤੋਂ ਸੀਸ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ
ਬੰਸਕ ਉਤਾ ਦਿਓਂ
ਸੁਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਂਵਦਾ
ਹੋਇਆ ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਜੀ
ਕੱਢ ਕੇ ਮਿਆਨੋਂ ਤੇਗ ਲਿਸ਼ਕਾਂਵਦਾ
ਚਲਦਾ ਚੰਡਾਲ ਜੀ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਭਰਿਆ ਗੁਮਾਨ ਦਾ
ਮਾਰ ਤੇਗ ਸੀਸ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰਦਾ
ਭਾਣਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾ
ਲਾਲ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ
ਨਾ ਧਰਮ ਹਾਰਿਆ

ਲੇਖੇ ਸਾਰੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੇ ਮੁਕਾ ਗਏ
ਜਗ ਤੋਂ ਪਿਆਰਿਆ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਯਾਦ ਰਹੇਗੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੰਦਾ
ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੀ
ਸੋਭਾ ਜੱਗ ਗਾਵੰਦਾ

(ਇਸ 'ਡਿਊਢ ਛੰਦ' ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਗੱਡੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।)

ਗੱਡੀ

ਜਦ ਵੇਖਿਆ ਏ ਖ਼ਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ
ਧਰਮੋਂ ਨਹੀਂ ਸ਼ੇਰ ਡੋਲਦੇ
ਕੀਤਾ ਹੁਕਮ ਜਲਾਦਾਂ ਤਾਈਂ
"ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣੋ ਬਚੜੇ
ਕੱਸ ਕੱਸ ਕੇ ਉਦਾਲੇ ਇੱਟਾਂ ਲਾਉਣੀਆਂ
ਜ਼ਰਾ ਨਾ ਦਰੇਗ ਕਰਨਾ"
ਦੋਵੇਂ ਲਾਡਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਨੀਂਹਾਂ 'ਤੇ ਖਲ੍ਹਾਰੇ ਆਣ ਕੇ
ਕੰਧ ਪਾਪ ਦੀ ਉਸਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ
ਮਾਣ ਹਕੂਮਤ ਦਾ
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ
ਪਾਪ ਬੇੜੀ ਜਾਵੇ ਡੁੱਬਦੀ
ਜਦੋਂ ਕੰਧ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਆ ਗਈ
ਖ਼ੂਨ ਰੁਕਿਆ ਸਰੀਰ ਦਾ
ਦੋਵੇਂ ਫੁੱਲ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਆ ਗਏ
ਹੋਏ ਗਈਆਂ ਲਾਲ ਬੁੱਲ੍ਹੀਆਂ

ਜਿਵੇਂ ਦਮਕੇ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਸੋਨਾ
ਹੋ ਗਏ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਮੁਖੜੇ
ਸੂਬਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲਾ ਲਲਕਾਰੇ
"ਅਜੇ ਵੀ ਕਬੂਲੋ ਦੀਨ ਉਹਦੇ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਦੇਵੇਂ
ਹੁਣੇ ਕਤਲਾਏ ਜਾਓਗੇ '
ਅਗੋਂ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ
"ਕੀਹਨੂੰ ਦੇਂ ਡਰਾਵੇ ਮੌਤ ਦੇ
ਅਸਾਂ ਰੱਖਣਾ ਧਰਮ ਸੀਸ ਦੇ ਕੇ
ਤੇਗ਼ ਅਜ਼ਮਾ ਲੈ ਆਪਣੀ
ਤੇਰਾ ਪਾਪ ਦਾ ਭਰ ਗਿਆ ਬੇੜਾ
ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਡੁੱਬ ਜਾਏਗਾ '
ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ
ਸੂਬੇ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ
ਸੀਸ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਧੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕੀਤੇ
ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ
ਪਾਏ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੂਰਨੇ
ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕਾਏ ਸ਼ੇਰਿਆਂ
ਕਿਸੇ 'ਸੁੰਦਰੀ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਸੱਧਰਾਂ
ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਦੱਬੀਆਂ
ਨੀਂਹਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ
'ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ' ਕਰ ਚੱਲਿਆ
ਖ਼ੂਨ ਦੇਸ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਡੁੱਲ੍ਹਿਆ
ਇਕ ਦਿਨ ਰੰਗ ਲਾਏਗਾ
ਨਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਹੇਗਾ ਜੱਗ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ

ਪਿਆਰਿਆ ਪਿਆਰਿਆ ।

ਦੇਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਸੀਸ ਵਾਰਿਆ ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ੧੩ ਪੋਹ, ੧੭੬੧ ਬਿ (੨੭ ਦਸੰਬਰ ੧੭੦੪ ਈ) ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦਿਨ ੭ ਸਾਲ, ੧੧ ਮਹੀਨੇ, ੮ ਦਿਨ ਦੇ ਸਨ (ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ੬ ਮਾਘ, ੧੭੫੩ ਬਿ)। ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੫ ਸਾਲ, ੧੦ ਮਹੀਨੇ, ੧੦ ਦਿਨ ਸੀ (ਜਨਮ ੪ ਫੱਗਣ ੧੭੫੫ ਬਿ)।

ਉਧਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੈਦ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ।*

ਇਹ ਹੈ ਇਕ ਦਰਦ ਕਹਾਣੀ ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ।

ਨੋਟ :-ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਵਰਵੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਵੇਖ ਮਨੋਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ : ੨੫-੯-੩੫ ਈ

---

* ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਕਵਿਤਾ ਵੇਖ 'ਸੱਚਰੇ ਹੰਝ' ਵਿਚ 'ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ' ।

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ

ਸਰਹਿੰਦ ਉਤੇ ਫਤਹਿ

ਤੇ

ਸੂਬਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮੌਤ

ਕਮਾਨ ਤੋੜ ਦਿਤੀ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਭੰਨ ਸੁਟੀਆਂ, ਖੰਜਰ ਨਦੀ ਵਿਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਲਾਹ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਇਕ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਗਭਰੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਏਨੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹਰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਜਨਮ-ਭੂਮੀ* ਰਾਜੌਰੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ। †ਪੰਜਾਬ, ਯੂ. ਪੀ. ਤੇ ਸੀ. ਪੀ. ਵਿਚ ੭ ਸਾਲ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਕਿਤੇ ਜੀਅ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਸੰਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ

* ਰਾਜੌਰੀ ਇਲਾਕਾ ਪੁਣਛ, ਰਿਆਸਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਏਥੇ ਹੀ ਭਾਰਦਵਾਜ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਮ ਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਐਤਵਾਰ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੧੩, ਸੰਮਤ ੧੭੨੭ ਬਿ. (੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੭੦ ਈ.) ਨੂੰ ਇਕ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਰਸਿਧ ਹੋਇਆ।

† ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਰਾਮ ਥੰਮਣ (ਤਸੀਲ ਕਸੂਰ) ਦੇ ਮਹੰਤ ਬੈਰਾਗੀ ਰਾਮ ਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣਿਆ, ਤੇ ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨਾਮ ਪਿਆ।

ਕੀਤੀ, ਪਰ ਦਿਲ ਮੰਨਿਆ ਨਾ।†

ਗੋਦਾਵਰੀ ਦਾ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਕੰਢਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਆਸ਼ਰਮ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਚੇਲੇ ਥਾਪ ਲਏ, ਗੱਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ। ਨਾਮ ਫੈਲਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ-ਸੁਭਾ ਅਜੇ ਨਾ ਬਦਲਿਆ। ਹੁਣ ਕਮਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੀਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਯੋਗ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਆਏ ਨੂੰ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣਾ ਤੇ ਉਲਟੀਂ ਦੇਣਾ। ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸ ਪੈਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਛੱਡਣਾ। ਇਸ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੇ।

ਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਮਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਬੈਰਾਗੀ ਆਸ਼ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਕੋਈ ਸੰਤ, ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤੀ ਪਲੰਘ ਤੇ ਆ ਬੈਠ ਗਏ, ਹਾਂ ਉਸ ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਹੇ ਬੈਰਾਗੀ ਮ[illegible]ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਬੱਕਰੇ ਝਟਕਾਏ ਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ ਬੈਰਾਗੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋਸ਼, ਨੈਣਾਂ ਚੋਂ ਅੱਗ ਦੇ ਲੰਬੂ [illegible] ਉਹ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਪਲੰਘ ਉਲਟਾਉਣ ਬਦਲੇ ਸਭ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਸਿਆ। ਦਿਲ ਇਕ ਛਿਨ ਕੰਬਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਛਿਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਕਮਾਨ ਤੋੜੀ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਭੰਨੀਆਂ, ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸੁਭਾ ਨਾ ਬਦਲਿਆ?"

ਬੈਰਾਗੀ ਨੇ ਨੇਤਰ ਉਪਰ ਉਠਾਏ, ਤੇ ਕੁਛ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲਕੇ ਬੋਲਿਆ 'ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਛ ਬਰਬਾਦ

† ਪੰਚ ਬਟੀ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਅਘੜ ਨਾਥ ਕੋਲੋਂ ਜੋਗਾਭਿਆਸ ਸਿੱਖਿਆ।

ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਕਿਵੇਂ ?"

ਬੈਰਾਗੀ : "ਮੈਂ ਵੈਸ਼ਨ ਸਾਧੂ, ਮੇਰੇ ਆਸਰਮ ਵਿਚ ਲਹੂ ਵਗ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਅਪਵਿਤਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਲਹੂ ਡੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਸਣ ਕਿੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?"

ਬੈਰਾਗੀ "ਵੈਸ਼ਨ ਧਰਮ ਦਾ ਇਹਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ : "ਫਿਰ ਵੀ ਖੂਨ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੇਰਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦੋਜੀ ਨੁੱਕਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਐਡੀ ਦੂਰੋਂ ਤੇਰਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਕਿਵੇਂ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ?"

ਬੈਰਾਗੀ "ਹੇ ਦਾਤਾ! ਜਿਸ ਆਸਰਮ ਵਿਚ ਲਹੂ ਡੁੱਲ ਗਿਆ ਉਸਦੀ ਕਿਸ ਵੀ ਗੁੱਠ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਕਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਏ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਤਾਂ ਜਿਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਉਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਆਸਰਮ ਹੁਣ ਤਕ ਕਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਰਿਹਾ ?"

ਬੈਰਾਗੀ : "ਹੈਂ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਠੀਕ।"

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਹੱਸ ਕੇ ਸੱਚਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਗਿਆ ਪਰਖਿਆ ਪਾਕ ਈਮਾਨ ਤੇਰਾ
ਅਬਲਾ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੇਖ ਲੁਟਿੰਦੀ
ਕੀ ਨਹੀਂ ਖੌਲਦਾ ਖੂਨ ਜਵਾਨ ਤੇਰਾ
ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਖੂੰਨ ਦੀਆਂ ਵਹਿਣ ਨਦੀਆਂ
ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇਰਾ
ਨਿੱਘਰ ਗਏ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਅੰਦਰ

ਸਚਾ ਸਿਹਾ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, 'ਬਖਸ਼ ਲਵੋ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ: ''ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ *ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।'

ਬੰਦਾ: 'ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ: ''ਮੇਰੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ! ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਸਦੀਵੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਾਹੀ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇਗ਼, ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਕਮਾਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕਮਾਨ ਦਾਨ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਸਿਰ ਭੰਨਣ ਵਾਲੇ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ। ਪੰਜ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰਬਲ ਜੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ 'ਖਾਲਸਾ' ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।'

ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ

---

* ਮੈਕਾਲਫ਼ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਮਗਰ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਆਦਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਛਕਿਆ, ਪਰ ਗਲਤ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੇਖੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। 1 ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੀਆ, ਜ਼ਿਕਰਿ ਗੁਰੂਆਂ ਪੰਨਾ ੧੧। 2 ਗਣੇਸ਼ ਦਾਸ, ਰਸਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨੁਮਾ, ਪੰਨੇ ੧੯-੨੦। 3 ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰੀ ਪੰਨਾ ੬੫। 4 ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ, ਤਾਰੀਖ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ ੫੬। 5 ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼, ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ ੧੯੪। 6. ਵਨੀ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੧੯੨। 7. M. Greger W L ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਸ, ਪੰਨਾ ੨੯੪ 8. Panye C H। 9. Macaulife। 10 ਸ਼ਰਧਾ ਰਾਮ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਨਗਾਰਾ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ (ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਵੀਹ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਰ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਥੇ ਸਣੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਬਾਬਤ ਸੁਣਦਾ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਖ਼ੂਨ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਆਉਂਦਾ । ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟਣ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡਣ ਬਾਰੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਲਲਕਾਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

[illegible]

ਆਉਂਦਾ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੈ ਬੰਦਾ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਹੈ ਮਾਰਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ ਸੁਣ ਜ਼ੁਲਮ ਕਹਾਣੀ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦਾ
   ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਸਫਲ ਕਰਾਵਾਂਗਾ
   ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
      ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ
ਫੜ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਜਗਾਸਾਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਲਾਵਾਂਗਾ ਪਾਣ ਲਹੂ ਦੀ, ਅਣੀਆਲੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਖ਼ਤ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ
   ਖੰਡੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਤਨ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਲਟਾਵਾਂਗਾ
   ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
      ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ
ਸਾਰੇ ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਨੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਮਾਣਦੇ ਬਹਾਰਾਂ ਨੇ
ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਉੱਤੇ ਚਲਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੇ

ਐਸੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਸਾਹੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ
ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਸਹਿ ਰਹੀਆ ਜਿਸ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ
ਜਿਥੇ ਪਿਆ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲ੍ਹਣਾ ਨੌਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਪੈ ਗਿਆ ਜੋ ਚਸਕਾ ਲਹੂ ਦਾ, ਜ਼ੁਲਮੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਲਾਹਵਾਂਗਾ ਪਾਣ ਉਸਦੀ, ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ
ਜਿਹੜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਐਨੇ ਪਾਪ ਕਮਾਏ ਗਏ
ਬਹਿ ਕੇ ਜਿਸ ਤਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇ, ਫ਼ਤਵੇ ਸਣਾਏ ਗਏ
ਜਿਸਦੀਆਂ ਨੀਂਆ ਵਿਚ ਬੀਰ ਬਾਲਕ ਚਿਣਵਾਏ ਗਏ
ਇਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਇੱਟਾ ਖੜਕਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ
ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ, ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਭਾਰਤ 'ਚੋਂ ਬਦਲ ਦਿਆਂਗਾ ਰਾਜ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਨੈਂ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹਦੂੰ ਬੇੜਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਲੇਖੇ ਵਤਨ ਦੇ ਸੀਸ ਚੜ੍ਹ ਲਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ
ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਿਖਾਂ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਕਾ, ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਕੇ, ਸ. ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਸ. ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਸਲੌਦੀ ਵਾਲੇ, ਸ. ਨਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ ਸ. ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਆਦਿ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ

ਆ ਮਿਲੇ। ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਫੂਲਕੇ ਆਪ ਤਾਂ ਨਾ ਆਏ ਪਰ ਆਦਮੀ ਤੇ ਹਰ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਖਾਦਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲ ਗਈ। ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਾਹਵਾ ਚੰਗਾ ਜਥਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪਿੰਡਾਂ ਪਿੰਡ ਫਿਰ ਕੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਪਈ। ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਘਣਾ ਵੱਸਦਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲੁੱਦੀਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਕਾਤਲ—ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਬਸ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਹਿਰ ਏਸ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਵੱਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਸ-ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਖ਼ਬਰੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾਏ ਗਏ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰੱਜ ਕੇ ਲੁੱਟੇ। ਇਹ ਗੱਲ ੨੬ ਨਵੰਬਰ ੧੭੦੯ ਦੀ ਹੈ।

ਏਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਘੁੜਾਮ, ਸ਼ਾਹਾਬਾਦ, ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ, ਤੇ ਕਪੂਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਦਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਢੌਰੇ ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸੱਯਦ ਪੀਰ ਸ਼ਾਹ ਬਦਰੁੱਦੀਨ (ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ) ਨੂੰ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਕਤਲ ਕਰਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਯਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ।

ਉਧਰੋਂ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਘੱਲਿਆ। ਰੋਪੜ ਉਤੇ ਬੜੀ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਤਾਂ ਚਮਕੌਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਖਿਜ਼ਰ ਖਾਂ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਰਦੂਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।) ਉਥੋਂ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਏਥੇ (ਰੋਪੜ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਸਰਤ ਖਾਂ ਤੇ ਵਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਲੀ ਖਾਂ ਜੋ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕਤਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ

ਸਾਰਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋਇਆ ।

ਰੋਪੜ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜਿਤ ਕੇ ਸਿੱਖ ਅਗੇ ਵਧੇ, ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ । ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਉਧਰੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੁਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੋਂ ਵੈਰ ਲੈਣਾ ਦਸਿਆ ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਗਦੇ ਹੱਥ ਛੱਤ ਵੀ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਏਥੋਂ ਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ।

ਬੈਂਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜਦੋਂ ਵੜਿਆ
ਰਲੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆ ਭਾਈ
ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਸਮਾਣਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ
ਫੇਰ ਪਏ ਘੜਾਮ ਤੇ ਜਾ ਧਾਈ
ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਤੇ ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ ਮਾਰੇ
ਦਿਤੀ ਮਾਰ ਕਪੂਰੀ ਉਡਾ ਭਾਈ
ਫੇਰ ਮਾਰ ਸਢੌਰੇ ਨੂੰ ਚੌੜ ਕੀਤਾ
ਬਦਲਾ ਪੀਰ ਦਾ ਲਿਆ ਚੁਕਾ ਭਾਈ
ਜਦੋਂ ਲੁੱਟ ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ
ਪਹੀਰ ਸਿੰਘ ਮਝੈਲ ਵੀ ਆ ਭਾਈ
ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਆਦਮੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ
ਏਥੇ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਰਲਿਆ ਆ ਭਾਈ
ਰਲ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਛੱਤ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕੀਤਾ
ਡੇਰੇ ਏਸ ਥਾਂ ਤੇ ਦਿਤੇ ਲਾ ਭਾਈ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖਿਆ
ਕਿ ਤੂ ਖਾਸ ਵਜ਼ੀਰੇ ਪੂਰਾ ਜਾਲੀ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣ ਤੈਥੋਂ
ਹੁਣ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆ ਹੈ ਆ ਵਾਹੀ
ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੋ ਆਪਣਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰ ਲੈ
ਦਿਲ 'ਚ ਰਹਿ ਨਾਹੀਂ ਪਛਤੋਂ ਵਾਹੀ

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਵੇਂ ਫ਼ੌਜ ਵਧਦਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਇਕ ਦਿਨ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ, ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਤ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸਭ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਈ। ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ ਚਪੜ-ਚਿੜੀ ਦੇ ਮਕਾਮ ਤੇ ਆ ਮੋਰਚੇ ਲਾਏ।

ਸਾਕਾ

ਸੂਹੀ ਵਜ਼ੀਰੇ ਪਾਪੀ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਬੁਲਾਏ
ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖ਼ਤ ਕਲ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸਮਝਾਏ
ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ ਜੰਗ ਦੀ ਸਭ ਮਤਾ ਪਕਾਏ
ਲਸ਼ਕਰ। ਚੜ੍ਹ ਬਹਾਦਰ ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਛਾਏ
ਖਾਂ ਜੀ ਲੈ ਸੀ ਚਪੜ ਤੇ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਤੋਪਾਂ ਵੱਜਣ ਗੋਲਿਆਂ ਅੰਬਰ ਗੁੰਜਾਏ

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਵੱਲ ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੇਹਲਾ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵਗਦਾ ਖ਼ੂਨ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਨਾਂ ਕਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਏਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਵੇ। ਉਹ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ

ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਗਦਾ ਖ਼ੂਨ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਧੌਂਸੇ ਤੇ ਚੋਟ ਲੱਗੀ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਿਹਾ

ਕਬਿੱਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਲ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੀ ਨੂੰ
ਸੂਰਿਉ ! ਵਹੀਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲ ਪਾ ਦਿਉ
ਮਾਰ ਲਉ ਸਰਹਿੰਦ, ਕਰ ਸਾਫ਼ ਦਿਉ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ
ਕੀੜੀਆਂ ਵਗਾੜੀਆਂ ਦਾ ਦਲ ਭਗਾਣਾ ਦਿਉ
ਜਿਸ ਜਗਾ ਬੇ-ਦੋਸ਼ੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਤਲਾਏ ਉਹਨਾਂ
ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਉ ਦਾ ਹੀ ਗਲਾ ਦਿਉ
ਸੀਤਲ ਜੀ ਮਾਰ ਕਰਿ ਖ਼ਤਮ ਕਿਆ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਝੰਡਾ ਸਾਰੇ ਜਗ ਤੇ ਝੁਲਾ ਦਿਉ

ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ ਚਾਪੜ ਚਿੜੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਉੱਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ [illegible] ਨਾਲ [illegible]। ਸਭ ਸਰਦਾਰ [illegible] ਫ਼ੌਜਦਾਰ [illegible] [illegible] [illegible] ਆਏ। [illegible] [illegible] [illegible] ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਖ਼ਲਸੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਕੋਰੜਾ

ਬੰਦਾ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਜੀ
ਹੋਈ ਘਾਣੀ ਲੱਥ ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨ ਜੀ
ਬੀੜੀਆਂ ਨੇ ਤੋਪਾਂ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮੂਹਰੇ ਜੀ
[illegible] ਬੀੜ ਗਜਕਲੇ ਸੰਧੂਰੇ ਜੀ
ਫੇਰ ਪਿਛੋਂ ਖ਼ਲਸੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲ ਜੀ
ਉਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਖੜਾ ਸੀ ਰਸਾਲਾ ਨਾਲ ਜੀ

ਉਦ ਫਿਰ ਆਈ ਪੈਦਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਜੀ
ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਖਲੀ ਫੌਜ ਸਾਰੀ ਜੀ
ਸਾਂਭੇ ਹੱਥ ਨਲੇ ਮੋਰਚ ਮਲੇਰੀਆਂ
ਫੌਜ ਸਾਰੀ ਦਾਵੇ ਵਿਚ ਦਲੇਰੀਆਂ
ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪਿੜ ਮੱਲਿਆ
ਸਰਾਂ ਦਾ ਉਬਾਲ ਜਾਂਵਦਾ ਨਾ ਠੱਲਿਆ
ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਖਲਾਰ ਜੀ
ਹਾਥੀ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਬੈਠਾ ਵਿਚਕਾਰ ਜੀ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਮੈਦਾਨ ਆ ਰਿਹਾ
ਕੰਮਿਆਂ ਦੀ ਅਣਖ ਮਹਾਨ ਆ ਰਿਹਾ
ਖੜੀ ਸਾਰੀ ਆਇਕੇ ਨੇ ਮੰਡਲ ਗਾਮਦੇ
ਜਿਥਾਂ ਵੇਖ ਰਾਮ ਨ ਰਗੀਲ ਸਾਦੇ
ਫ਼ਤਾ ਸਿੰਘ, ਖਿਲਾਫ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਚਾਰ ਸਰਦਾਰ ਪਏ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਆਇ ਦੇ ਮਲਵਈ ਸੂਰਮ
ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਆਇਦਾ ਉਥੇ ਭੂਰ ਦਰ ਮੇ
ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਸਰ ਵਾਲ ਤੀਸਰਾ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਚਾਰ ਸਰਦਾਰ ਮਲਵਈ ਫੌਜ ਦੇ
ਨਾਲ ਆਇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਦਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਜ ਦੇ
ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਦਲ ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੇਖ ਆ ਮੈਦਾਨ ਬਣਿਆ

'ਚਪੜ ਚਿੜੀ' ਦੇ ਮਦਾਨ ਵਿਚ ੨੫ ਜੇਠ ੧੭੬੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੨੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ.) ਨੂੰ ਵਡਾ ਜੰਗ ਦਾ ਪਿੜ ਪਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਉਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰਖਾਨ ਨੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਧਮਾਕੇ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਤਕ ਗੂੰਜਿਆ। ਇਕੋ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਛੁਟਣ

ਵਰਗੀਆਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਰੌਅਬ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਖੜਾਕ ਬੜਾ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ 'ਤੇ ਰਹਿਕਲੇ ਤੇ ਜੰਬੂਰੇ ਸਨ । ਅਖ਼ੀਰ, ਬੰਦੂਕ ਬੜੀ ਕਾਰਆਮਦ ਸੀ, ਪਰ ਇਹਦੇ ਭਰਨ ਵਿਚ ਐਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਕਿ ਦੋ ਫ਼ਾਇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਲ ਆ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸੌਖੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਨੇਜ਼ਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ । ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਹਥਿਆਰ ਸਨ ।

ਪਹਿਲਾ ਹੱਥ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਅਗਾਂਹ ਵਧੀ ।

ਜੰਗਲਾ

ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਮ ਹੁਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਏ
ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਜੰਬੂਰੇ ਚਲ ਪਏ ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਗੜਕਾਏ
ਧਮਕ ਨਾਲ ਸਭ ਧਰਤੀ ਹੱਲੀ ਧੂੰਏਂ ਬੱਦਲ ਛਾਏ
ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲਸ਼ਕਰ ਸੀ ਜੋ ਜਾਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ

ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਚਲਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਲੁਟੇਰੇ ਪਤਰੇ ਹੋ ਗਏ । ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕੇਵਲ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਸਨ, ਉਹ ਵਲਾਂ ਉੱਤੋਂ ਕਦੋਂ ਗਵਾ-ਉਂਦੇ ਸਨ ? ਝਟ ਸ. ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ ।

ਵਾਰ

ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਮਾਰੋ ਵੈਰੀਆਂ ਸਿੰਘੋ ! ਲਲਕਾਰ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਓ
ਹੱਲਾ ਕਰੋ ਸੂਰਿਓ ਬਲ ਧਾਰ
ਜੀਹਨੇ ਨੀਂਹਾਂ 'ਚ ਚਿਣਾਏ ਲਾਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ

ਅਸਾਂ ਮਾਰਨਾ ਵਜ਼ੀਰੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ
ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰੇ ਦਾ ਸੂਰਮੇ
ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਉੱਠੇ ਭਬਕ ਕੇ
ਗੱਜਾ ਖਾਇਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ
ਕਹਿਕੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ'
ਫਿੱਥ ਹੋ ਕੇ ਗਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾ ਪਏ
ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ 'ਅਜੀਤ ਤੇ ਜੁਝਾਰ'
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਉਂਦੀਆਂ ਛੁਰੀਆਂ
ਲਾਹ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਗ ਚ ਸਵਾਰ
ਅਗੋਂ ਦੋਵੇਂ * ਸਰਦਾਰ ਮਲੇਰੀਏ
ਹੱਲਾ ਰੋਕਣ ਨੂੰ ਖਲੋ ਹੋ ਤਿਆਰ
ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੂਰਮੇ ਜੁੱਟ ਪਏ
ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਪਈ ਚੱਲ ਤਲਵਾਰ
'ਸੀਤਲ' ਫਿਰਦੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ
ਨਹੀਂ ਜੰਮਣਾ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ

ਮਲੇਰੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਮਝੈਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਘਾਣ ਲਾਹ ਛੱਡੇ। ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੇ ਸੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ (ਜੋ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਸਨ) ਦੇ ਨਸਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ ਪਈ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ ਗਏ। ਉਧਰੋਂ ਮਲਵਈ ਦਲ ਨੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ

---

* ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਲੀ ਖ਼ਾਂ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਰੇ।

ਤਰਲੇ ਹੋਵੇ, ਸੂਰਿਓ ਇਓਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਮਾਰੋ ਖ਼ਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਜਿਸ ਰੱਬ ਭੁਲਾਇਆ
ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਬਹੁ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਇਆ
ਨੀਂਆਂ ਅੰਦਰ ਚਿਣਦਿਆਂ ਦਿਲ ਤਰਸ ਨਾ ਆਇਆ
ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਓਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਏ ਭੁਗਤਾਇਆ

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਤੇਗ਼ ਵਾਹੀ ਕਿ ਰਹੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ। ਮੁਗ਼ਲ ਬਥੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਹੱਲੇ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੇਲਾ ਤਾੜ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਤੀਰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ।

ਕੋਰੜਾ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾ ਮੈਦਾਨ ਗੱਜਿਆ
ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਲੈ ਕਮਾਨ ਗਜਿਆ
ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਬਰਸਾਏ ਸੂਰਮੇ
ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਏ ਸੂਰਮੇ
ਕੰਨਾਂ ਤੀਕ ਖਿੱਚ ਬਾਣ ਜਾਂ ਚਲਾਂਵਦਾ
ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਵਿਚਦੀ ਸੂੰਕੇ ਲੰਘਾਂਵਦਾ
ਮਾਰ ਉੱਚੀ ਨਾਅਰਾ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤਾਂਈਂ ਹੈ ਵੰਗਾਰਦਾ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ, ਹੱਲਾ ਕਰੋ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ
ਲੁੱਟ ਲਓ ਸਰਹਿੰਦ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ
ਏਨੀ ਸੁਣ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ
'ਬੰਦੇ' ਦਾ ਅਸਰ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਛਾ ਗਿਆ
ਗ਼ੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤੀਰ ਬਰਸਾਏ ਸੂਰਿਆਂ
ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰ ਕਈ ਖਪਾਏ ਸੂਰਿਆਂ

ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਫੁਰਤੀ ਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਬਾ ਲਿਆ
ਝੰਡਾ ਦਾਰ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ
ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਜਿਹਾ ਦਾਹੜਾ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ
ਜਾ ਪਿਆ ਮਲੇਰੀਆਂ 'ਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ
ਹੋਂਦੇ ਸਰਦਾਰ ਡਿਗ ਪਏ ਮਲੇਰੀਏ
ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਫੌਜ ਝੰਡਾਂ ਵਾਂਗ ਘੇਰੀ ਏ
ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਦਲ ਕੁਛ ਢੇਰਾ ਪੈ ਗਿਆ
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੁਅਬ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਿਆ
ਸੀਤਲ ਜੀ ਵੇਖ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਭਜਦੇ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿੰਘ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੱਜਦੇ

ਮਲੇਰੀਆਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ। ਉਧਰੋਂ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿਸਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਇਕ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਮੋਰਚਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆਪ ਖੜਾ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਝਟ ਉਸ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਫੌਜ ਨੂੰ
ਫੇਰ ਆਖਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ
ਸਿੰਘੋ ਸੂਰਿਓ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਓ
ਵੈਰੀ ਹੱਥ ਜੇ ਸਬਬ ਨਾਲ ਆਇਆ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਖਾਲਸੇ
ਖੰਡਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਖੜਕਾਇਆ
ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਾਲ ਦਾ
ਕਈਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤ ਲਿਟਾਇਆ
ਨਾਲ ਲਹੂ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋ ਗਈ ਰੰਗਲੀ

ਹੋਲੀ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਗੁਲਾਲ ਛਿੜਕਾਇਆ
ਚੜ੍ਹੀ ਲੋਥ ਉਤੇ ਲੋਥ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਸ਼ੋਰ ਫਟੜਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ
ਬਾਂਕੇ ਸੂਰਮੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ
ਮੌਤ ਧੂੜ ਵਿਚ ਅੰਤ ਸੁਆਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਜਿਤ ਹਾਰ ਵਸ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲਾਇਆ

ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਪਾਪ ਦਾ ਬੇੜਾ ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਜੋਧੇ ਦਾ ਤੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਆ ਵੱਜਾ। ਉਹ ਹਾਥੀ ਉਤੋਂ ਥੱਲੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜ ਗਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਵੱਜਿਆ ਵਜ਼ੀਰੇ ਤਾਂਈਂ ਤੀਰ ਆ ਕੇ
ਵਜਦਿਆਂ ਹੀ ਹਾਥੀ ਉਤੋਂ ਡਿਗਾ ਥੱਲੇ ਆਇਕੇ
ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਜਾਣਿਆ ਜੋ ਮੋਇਆ ਸੂਬੇਦਾਰ ਤਾਂਈਂ
ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਭੱਜੇ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਕੇ
ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਹੱਲਾ ਕਰ ਸੂਬੇ ਤਾਂਈਂ ਘੇਰ ਲਿਆ
ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜਾਇਕੇ
ਆ ਗਿਆ ਮੈਦਾਨ ਹੱਥ ਖਾਲਸੇ ਦੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰ ਝੰਡੇ ਫਤਹਿ ਦੇ ਝੁਲਾਇਕੇ

ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਨਾਲਦਿਆਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਸਕਣ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੈ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਰਿਹਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੀ ਨੂੰ
ਅਜ ਲਵੋ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਾ ਸਿੰਘੋ !
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਕਾਤਲ ਹੱਥ ਆਇਆ
ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਸਿੰਘੋ !
ਲੱਤੋਂ ਘੱਤ ਰਸਾ, ਬਲਦਾ ਮਗਰ ਪਾ ਕੇ
ਇਹੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਲ ਭਜਾ, ਸਿੰਘੋ !
ਇਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਏਸ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ
ਜਿਉਂਦੇ ਅਗ ਵਿਚ ਦਿਉ ਜਲਾ ਸਿੰਘੋ !
ਨੀਂਹ ਪੱਟ ਸਰਹਿੰਦ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨੀ
ਦੇਹੋ ਇਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ, ਸਿੰਘੋ !
ਰਾਜ-ਨੀਤੀ ਨਾ ਕਰੇ ਲਿਹਾਜ਼ 'ਸੀਤਲ'
ਖ ਜੀ ਇਹ ਸਰੀਰ ਦੀ ਲਾਹ ਸਿੰਘੋ !

ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਵਹਿੜਕਿਆਂ ਦੇ ਮਗਰ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਭਜਾ ਦਿਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਭਾਵੇਂ ਬਾਰਾਂ ਕਹ ਦੂਰ ਸੀ ਪਰ ਵਿਜਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਈ। ਜਿੱਤ ਹੋਈਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਦਲ ਵੀ ਆ ਪਰਗਟ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਤਲਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਜੰਗਲਾ ਜਾਂ (ਸੱਸੀ)

ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਵੜੇ ਸਿੰਘ ਆ ਕੇ
ਫਿਰ ਗਈ ਤੁਰਤ ਦੁਹਾਈ
(ਨਾਲ ਬਿਰਛ ਦੇ ਲੋਥ ਸੂਬ ਦੀ
ਪੁੱਠੀ ਕਰ ਲਟਕਾਈ)
ਗੱਤ-ਦਾੜ੍ਹ ਧਰੀ ਇਕ ਦਾਹਿ

ਸੈਨਾ ਬਹੁਤ ਖਪਾਈ
ਮੋਗਲ ਸਮਝ ਨੂਰੱਲ ਦਾ ਭਾ ਈ
ਅੱਜ ਕਿਆਮਤ ਆਈ

ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲ ਪਈ। ਅਮੀਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਲਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਵਾਰਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਰੱਜ ਕੇ ਹੱਥ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ। ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਕੀ, ਅਸਲ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਮੁਦਈਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕੀਆਂ, ਫਿਰ ਦੋਆਂ ਸਿਨ ਸਭ ਪਾਸੇ ਹਾਹਾ ਕਾਰ ਮਚ ਗਈ।

ਵਾਰ

ਤੇਗਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਜੱਟ ਸਿਖ ਸੂਰਮੇ
ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤਰਥਲ ਮਚਾਈ
ਆਕੜਿਆਂ ਮਾਮਣੇ ਜਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ
ਕਾਬੂ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਛੱਡਿਆ ਨਾ ਕਾਈ
ਤੋਬਾ-ਤੋਬਾ ਕਰਨ ਤੁਰਕਾਣੀਆਂ
ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗਈ ਦੁਹਾਈ
ਜਿਨਾਂ ਮੱਲੀਆਂ ਨਵਾਂ ਸਿਰ ਜਾਈਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਝਾਤ ਨਾ ਸਤਰਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਈ
ਰੋ ਰੋ ਪਾਵਣ ਵੈਣ ਪਠਾਣੀਆਂ
ਅੱਲਾ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਕਰੋਪੀ ਕੇਹੀ ਆਈ
ਰੂਪ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਧਾਰਿਆ ਕਾਲ ਦਾ
ਪਾਪਾਂ ਜਮਾਂ ਵਾਲੀ ਸਫਲ ਵਟਾਈ
ਲੁੱਟੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਸਿੰਘਾਂ ਸੂਰਿਆਂ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੱਗ ਹੈ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਲਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਪਾਇਆ ਜ਼ਾਲਮਾਂ

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਨੂੰ 'ਸਭਾ ਪਰਵ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਇਨਾਮ ਦਿਤਾ।

ਮੰਗਲ ਕਵੀ ਨੇ 'ਸਲਯ ਪਰਵ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਧਨ ਬਖਸ਼ਿਆ।

ਲੱਖਣ ਨੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪੰਚ ਤੰਤ੍ਰ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ। ਉਹਨਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ (ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੇ ਭਗਤ ਮਾਲ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਕਵੀ 'ਚੰਦਨ' ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਵਤਾ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਵੱਯਾ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੜ੍ਹ ਮਾਰੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰੇ

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਚੰਦਨ ਜੀ! ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਘਾਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ।

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮ ਪੁਛਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ''ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਚੰਦਨ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।'

ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਾਂ। ਮੈਥੋਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਨਸਲ ਕੁਨਸਲ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੋ। ਚੰਦਨ ਜੀ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ

'ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਕਰਾਉਣੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਰਹੱਸ ਹੁਕਮੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਫ਼ਰਮਾਇਆ।

ਮਹਾਰਾਜ ਫਿਰ ਇਹ ਫ਼ੁਰਮਾਓ, ਕਿ ਅਰਥ ਮੈਂ ਕਰਨੇ ਨੇ ਜਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਰਵਾਉਣੇ ਹਨ ' ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਰਮਜ਼ ਸੀ। ਕਰਨੇ ਤੇ ਕਰਵਾਉਣੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਕ ਹੈ।

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ

ਸਾਧਨ ਹੇਤ ਇਤੀ ਜਿਨਿ ਕਰੀ
ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ
ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ
ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰ ਸਿਰਰੁ ਨਾ ਦੀਆ

(ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਬਤ ਕਛ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸੁਭਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਦੋ ਧੀਆਂ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ, ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸ਼ੁਜਾਹ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਮੁਰਾਦ ਸਨ। ਲੜਕੀਆਂ ਜਹਾਨ ਆਰਾ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨ ਆਰਾ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਕੰਮ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਜਾਹ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ ਤੇ ਮੁਰਾਦ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਗਵਰਨਰ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸੀ। ਓਥੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਵੱਲੋਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹਾਲਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁੱਜਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਆਪਣ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਦਾਰਾ ਵਰਗਾ ਕਾਫ਼ਰ ਬੰਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੈਂ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ) ਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ (ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ) ਤਖ਼ਤ ਦੁਆ ਕੇ ਮੱਕੇ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਮੁਰਾਦ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੰਨਾ ਬਹਾਦਰ ਸੀ, ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਓਨਾ ਹੀ

ਮੂਰਖ। ਉਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਗਰੇ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਧਰੋਂ ਸੁਜਾਹ ਨੇ ਵੀ ਆਗਰੇ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸੁਜਾਹ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਆਪ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਸੁਜਾਹ ਸੁਲੇਮਾਨ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਬੰਗਾਲ ਵੱਲ ਮੁੜ ਗਿਆ ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਮੁਰਾਦ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਗਏ। ਦਾਰਾ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਸ ਗਿਆ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ (੯ ਜੂਨ ੧੬੫੮ ਈ.) ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਜੋ ਅੱਠ ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਲੀਮਗੜ੍ਹ ਤੇ ਫਿਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਇਥੇ ਮੁਰਾਦ ਨੇ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਨਸ ਜਾਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਮਗਰ ਵਿਚਾਰਾ ਮੰਦਭਾਗਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕੈਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗੁਪਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਇਥੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਸਿਆ, ਤੇ ਇਥੇ ਆਸਰਾ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸਿੰਧ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਆਖ਼ਰ ਬਦਨਸੀਬ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਫਟੇ ਹੋਏ ਕੰਗਾਲਾਂ ਵਰਗੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਤੜਫ ਉਠੇ। ਅੰਤ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਈਦ ਦੇ ਦਿਨ — ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਸੁਜਾਹ ਨੇ ੧੬੫੯ ਵਿਚ ਫਿਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਸ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਮਰ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਾਲ (੧੬੫੯ ਈ.), ਉਹਨੇ ਇਕ ਆਮ ਦਰਬਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ

'ਸੁਲਤਾਨ ਹਿੰਦ ਆਲਮਗੀਰ' ਦਾ ਲਕਬ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਉਹਨੂੰ ਬਾਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ। ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ... ਹੋ ਕੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਕਈ ਦਿਨ ਤਕ ... ਤੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ... ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ੧੬੬੩ ਈ. ਤਕ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ... ਸੈ ... ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਔਰੰਗ-ਜ਼ੇਬ ਦੀ ਬੜੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਗਈ। ਏਥੇ ਤਕ ਕਿ ਮੱਕਾ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ) ਘੱਲਿਆ ਤੋਹਫ਼ਾ ... ਨਾਲ ਘੱਲ ਬਾਲ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਲੈਣਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਾਹ ਅੱਬਾਸ (ਸ਼ਾਹ ... ਈਰਾਨ) ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨਾਲ ਬੜੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹਦਾ ਲਕਬ 'ਆਲਮਗੀਰ' (... ਸੀ ... ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਬਹੁਤ ... ਸੀ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਿਆਨਤਦਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ? ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ... ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ... ਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। 'ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ... ' ... ਕੀ ... ਮਨਜ਼ੂਰ ... ਹੈ ... ਆਸਮਾਨ ... ਮੁਸਲਮਾਨ ... ਸੈ ਛਡੇਂਦਾ।

ਰੁਬਾਈ

ਆਦੂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਛਾਇਆ।
ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਦਾਹਿਮ ਆਇਆ।
ਐ ਪਿਸਰ! ਤੂੰ ਅਜਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈਂ।
ਜਿਸ ਨੇ ... ਖ਼ਰਾਬ ਨਾ ਕਰਾਇਆ।

ਮੈਂ ਲੇਖ ਸਵਾਲ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਾਂ, ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪਾਈ ਨੂੰ ਤੋਲਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ [illegible] ਵਿਚ ਅਭਿਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ [illegible] ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ ਜੋ [illegible] ਨੂੰ [illegible]। ਇਹ ਸਭ [illegible] (ਫਿ [illegible] ਹਨ [illegible] ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ [illegible] ਸਿਊ ਦਾ ਦੀ [illegible] ਨੂੰ [illegible]

ਇਸ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਕੀਤਾ, ਕਿ [illegible] ਹੈ, ਪਰ ਸਭੇ [illegible] ਵਿਚੋਂ [illegible] ਉਹਦਾ [illegible] ਲਾਹ [illegible]।

[illegible] ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਦੀ [illegible] ਲੈ। ਉਹ [illegible] ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ —

'[illegible] ਆਲਮ [illegible]?
[illegible]
[illegible]
[illegible]?

(ਅਰਥਾਤ: ਇਸ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਲਈ [illegible] ਕਿੱਥੇ? ਮੈਂ [illegible] ਫ਼ਕੀਰ [illegible] ਕਿੱਥੇ? ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਗਲ ਮਨ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਬਣ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ [illegible] (ਜਿਵੇਂ, ਚੰਗਾ ਸੋਚਿਆ [illegible] ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।)

ਲੜਕੀ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਲਿਖਦੀ ਹੈ —

'ਬੇ [illegible] ਦਰ [illegible] ਨਹੀਂ [illegible]?
ਖ਼ੂ ਤੋ ਖ਼ੂ [illegible] ਦਰ ਆਲਮ [illegible]?

ਅਜ਼ ਬਰਾਏ ਸਲਤਨਤ ਖ਼ੂੰਨੇ ਬਰਾਦਰ ਰੇਖ਼ਤੀ
ਬਾਜ਼ ਮ ਗਈ ਕਿ ਮਾਰਾ ਐਸ਼ ਸਲਤਾਨੀ ਕੁਜਾਸਤ ?

(ਅਰਥ—ਖਿਲਾਂ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਦਰ ਬਦਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਨਾਸਮਝ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ ? ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ ਭਰਾ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ (ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਆਰਾਮ ਕਿੱਥੇ ?)

ਹੁਣ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫ਼ਿਕਰ ਬਣੀ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਏ। ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੁੱਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਜਜ਼ੀਆ ਲਾਉਣ ਆਦੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਕਬਰ ਦਾ ਮਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਜ਼ੀਆ* ਉਸਨੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾਓ ਪਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਕਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂ, ਜੋ ਜਜ਼ੀਆ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ †

ਦੀਨ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਹਲ ਕੇ ਪੈਸੇ ਦਿਤੇ, ਸੱਯਦ ਮੀਰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਛੇ ਲੱਖ ੭ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਿਤੇ, ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮਕਬਰਿਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਦਰਗਾਹਿਆਂ ਦੇ ਮੁਜਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ‡

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਨ੍ਹੇਰ ਮਚ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਮੰਦਰ ਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਢਾਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਅਹਿਲ

---

* ਜਜ਼ੀਆ ਉਹ ਟੈਕਸ ਸੀ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜੀਊਣ ਬਦਲੇ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ।

† ਜਾਦੂ ਨਾਥ ਸਰਕਾਰ ਪੰਨਾ ੧੫੬।

‡ ਜਾਦੂ ਨਾਥ ਸਰਕਾਰ ਪੰਨਾ ੧੭੨।

ਕਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦਸ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਵਧ ਗਏ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਅੱਤ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸ਼ੇਰ ਅਫ਼ਗਾਨ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਕਾਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਪੰਡਤ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਥੱਕੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦਿਓਤਾ ਨਾ ਬਹੁੜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਸੁੱਝੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਰ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਨਗੇ, ਤੇ ਜੇ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵਗੀ। ਸੋ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮਝਾਂ ਕੇ, ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਮੁਗਲਾਂ ਤੇਗਾਂ ਧੂਹੀਆਂ ਬਹੁ ਮੰਦਰ ਢਾਹ
ਨਾਲ ਵਹਿੰਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਕੁਰਲਾਏ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਹਿੰਦ ਬਦਲ ਛਾਏ
ਸ਼ੇਰ ਅਫ਼ਗਾਨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਫੜ ਆਪੂ ਲਾਹ
ਪੰਡਤ ਰਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਏ
ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦੁਖੀਏ ਕੁਰਲਾਏ

ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤ—ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ—ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਭੁੱਖੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਤ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਦੁਖੀਆਂ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਫਰਿ-ਯਾਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ—ਚੁਫੇਰੇ—ਚੁੱਪ ਵਰਤ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਏ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਆਪ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਹਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ* ਜੀ ਆਏ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ

* ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ 'ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ' ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਪਿਆ।

ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵੱਲ ਦੇ ਤੱਕਿਆ, ਸਾਰੇ ਕਿਸੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਸਨ। ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਬੰਦੇ ਵੀ ਵੇਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉਤੇ ਮੁਰਦੇ-ਹਾਣੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਆਸ' ਤੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਾ ਘੋਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਿਖਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲ ਤਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡੁਬਕਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਫਰਿਯਾਦ ਦੇ ਹੰਝੂ ਸਨ। ਉਹ ਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਫੈਲਾਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਭਿਛਿਆ ਵਾਸਤੇ ਵਿਲਕ ਰਹੇ ਸਨ। 'ਹਜ਼ੂਰ' ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ। ਮਾਨੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੁਖ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਭੌਂ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵਲ ਤਕਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਪਏ ਦਿੱਸੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬੇੜੇ ਦਾ ਮਲਾਹ—ਜਦ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤੂਫਾਨ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਹਵਾ ਉਹਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ਼ ਹਵੇ, ਚਾਰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਬਰਫ ਦੇ ਪਹਾੜ ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਰਹੇ ਹਣ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਵੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਖਲੋਈਆਂ ਹੋਣ—ਆਪਣੇ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਲੈ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ੂਰ (ਕਲਗੀਧਰ) ਕਦੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ, ਕਦੇ ਦੁਖੀ ਕਸ-ਮੀਰੀਆਂ ਵੱਲ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗਤ ਵੱਲ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ, ਜ਼ਾਲਿਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ ਦਾ ਇਕ ਤੂਫਾਨ ਮੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਹੀਂ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲੇ "ਪਿਤਾ ਗੁਰਦੇਵ! ਇਹ ਕੀ ਭੇਦ ਹੈ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ [illegible] ਲਾਲ ਜੀ! ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬੇ-ਨਿਆਈ ਦੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬੜੇ ਉੱਚੇ ਬਲ ਉਠੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਹੀ ਗਰੀਬ ਘਾਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਧਰ-ਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਪਵਿੱਤਰ ਲਹੂ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ

ਬਲਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਬੈਂਤ

ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਉਪਕਾਰ ਦੇ ਪੁੰਜ ਬੋਲੇ
ਹੋਰ ਤੁਸਾਂ ਜੇਹਾ ਕਲਵਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਵਲੀ, ਪੀਰ, ਧਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਜੇਹਾ
ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ ਵਿਚ ਜਹਾਨ ਕਈ ਨਹੀਂ
ਦੁਖੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲ੍ਹੇ
ਦਿਸਦਾ ਹੋਰ ਉਪਕਾਰੀ ਇਨਸਾਨ ਕਈ ਨਹੀਂ
ਤੁਸੀਂ ਸੀਸ ਦੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖ
ਏਸ ਜਿਹਾ ਉਪਕਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਇਹ ਦਲੇਰਾਨਾ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਲਾਲ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਧਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਸੁਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ। ਜਾਓ, ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿਓ, ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ ਲੈਣ, ਤਾਂ ਦੇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।"

ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ ਲਵੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਏਸ ਭਾਵ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਠਾ (ਮਿਹਜ਼ਰਨਾਮਾ) ਲਿਖ ਕੇ, ਥੱਲੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਸੂਬੇ ਨੇ—ਸਣੇ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਦੇ—ਉਹ ਚਿੱਠਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ

ਵਾਸਤੇ ਅਹਿਦੀਏ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਲੜੀਂਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ, ੧੨ ਹਾੜ੍ਹ * ੧੭੩੨ ਬਿ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸਿੱਖ (ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀਵਾਨ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਕਾ, ਭਾਈ ਊਦਾ † ਜੀ ਰਾਠੌਰ, ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ‡ ਤੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ) ਨਾਲ ਲਏ ਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ, ਭਰਤਗੜ੍ਹ, ਰੋਪੜ, ਮਕਾਰਪੁਰ, ਕਬੂਲਪੁਰ, ਨਨਹੇੜੀ, ਸੈਫ਼ਾਬਾਦ (ਏਥੇ ਸੈਫ਼ ਅਲੀ ਖਾਂ ਸੱਯਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ), ਪਟਿਆਲਾ, ਸਮਾਣਾ (ਏਥੇ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ), ਕਰਹਾਲੀ, ਚੀਕਾ, ਕਰਹਾ, ਪਹੋਆ, ਕੁਰੁਖੇਤ੍ਰ, ਲਾਖਣ ਮਾਜਰਾ, ਰੋਹਤਕ, ਕਨੌੜ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜੇ।

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜਣ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਗਰੇ। (ਜਦ ਮਹਾਰਾਜ ਓਥੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਤੇ ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ —

ਕਲੀ

ਬੈਠੀ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਸਤਗੁਰ ਨੂੰ
ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਬਿਰਤੀ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਚਾ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾਂਵਦਾ ਆਪਣੇ ਦਾਤੇ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਰੱਖੀ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਣਾ ਕੇ
ਦੂਜਾ ਹਸਨ ਅਲੀ ਅਰਜੋਈ ਨਿਤ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ

---

* ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ੧੧ ਹਾੜ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

† ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆਂ।

‡ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਜਿਉਣ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆਂ

ਦਰਸਨ ਦੇਵੋ ਮੈਨੂੰ ਦਾਸੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਆ ਕੇ
ਓਧਰ ਨੈਣੋਂ ਵਹੇ ਨੀਰ ਜੀ ਖਿੱਚੇ ਤਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ
ਮਾਈ ਭਾਗ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਜਾ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤਣਾ ਫਰ ਓਥੋਂ ਮੁੜ ਪਏ ਜੀ
ਮਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜਿਓਂ ਉਹਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨੇ ਲਾ ਕੇ
ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਅਲੀ ਦੇ ਘਰ ਫਿਰ ਸਤਗੁਰ ਆ ਗਏ ਜੀ
ਧਨ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਿਓਂ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਮੁਸਕ੍ਰਾ ਕੇ
ਜਿਹੜੀ ਗੱਲੋਂ ਕਿਹਾ ਸ਼ਾਹ ਅਸਾਂ ਨੇ ਕਰਦਾ ਸੈਂ
ਲੈ ਲੈ ਇਨਾਮ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਅਸਾਂ ਫੜਾ ਕੇ
ਸੱਯਦ ਤੜਫ ਕੇ ਤਨ ਵਿਲਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਤੇ
ਡਿਗਾ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ਮਾਲਕ ਮਹਿਆ
ਮਿਟ ਗਈ ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੁਖ ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ ਪਾ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹ ਪਥਰ ਪਾਰਸ ਹੋ ਗਏ ਨੇ
ਪਾਪੀ ਤਰ ਗਏ ਸੀਤਲ ਧੂੜ ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ

ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਹਿਦੀਏ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਹਿਦੀਏ ਖਾਲੀ ਹਥੀਂ ਦਿੱਲੀ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹਨੇ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਲੁਕ ਕੇ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਝਟ ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਇਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਆਗਰੇ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਹਸਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਭੇਜਿਆ। ਦਿੱਲੀਓਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ—ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸਦਰ ਦੀਨ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਸਦਰ ਦੀਨ ਆਗਰੇ ਨੂੰ ਆਇਆ ਝੱਟ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਪੁਚਾਇਆ ਜੀ
ਕਹਿ ਦੇ ਸੀ ਮੁਗ਼ਲ ਜਿੱਥੇ ਭੂਤ ਤੇ ਪਰੇਤ ਰਹਿੰਦੇ
ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਜੀ
ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਪਾਪੀ ਆਪ ਦੀਨ ਮੰਨ ਜਾਏਗਾ ਜੀ
ਭੂਤਾਂ ਤੇ ਪਰੇਤਾਂ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਡਰਾਇਆ ਜੀ
'ਜੋਤਲ' ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਡਰਾਵਾ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਈਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਲਾਇਆ ਜੀ

(ਯਾਦ ਰਹੇ, ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ)

ਰਾਤ ਉਸ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਬੀਤੀ, ਤੇ ਦਿਨੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸੱਦਾ ਆਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਵਾਲੀ ਚੰਨਣ ਦੀ ਚੌਕੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਰਵਾਇਤੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਸਲੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਵਿਚ ਕਚਹਿਰੀ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਆਲਮਗੀਰ
ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਕੋਲੇ ਦੇ ਕੇ ਧੀਰ
ਕਹਿੰਦਾ ਲਿਖ ਕੇ ਅਹਿਦ ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਆਪ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲੌ ਥਾਪਾਂ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ
ਚੌਣ ਕਰ ਦਿਆਂ ਮਰਤਬੇ ਦਵਾਂ ਮੁਲਕ ਜਾਗੀਰ
ਇੱਕ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦ ਦਾ ਹੋ ਜੈ ਮਜ਼੍ਹਬ ਅਖ਼ੀਰ
ਝਗੜੇ ਮਿਟ ਜਾਣ ਦੇਸ਼ ਚੋਂ ਵੱਸਣ ਹੋ ਖੰਡ ਖੀਰ
ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਜਨਾਬ ਦਾ ਹੋ ਰਹਿ ਆਲਮਗੀਰ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਤੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ

"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ । ਤੇਰਾ ਸੁਭਾਅ, ਤੇਰੀ ਕਰਨੀ ਸਾਥੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਮਗਰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਨਾ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਆਪ ਦੇਸ ਦੇ ਬਾਦ-ਸ਼ਾਹ ਹੋ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਰਮ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਓਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕਸਾਈ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਓ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਤੋਬਾ ਕਰੋ ਤੇ ਦੁਖੀ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਅੰਤ ਖੁਦਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਾਲਾ ਮੂੰਹ ਲੈ ਕੇ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਓਗੇ ? ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਸੋ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਡਰ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਆਹ ਤੋਂ । ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ ਧਰਤੀ ਉਲਟਾ ਦਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ . ...।"

"ਬੱਸ ਬਸ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ । ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਜਾਂ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਓ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੀਜੀ ਗੱਲ......।"

"ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ! ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ । ਧਰਮ ਛੱਡਣਾ ਪਾਪ ਤੇ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ । ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣਾ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਨਾ-ਫ਼ੁਰਮਾਨੀ ਤੇ ਬਗਾਵਤ ਹੈ । ਹਾਂ ਤੀਜੀ ਗੱਲ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਧੇਰੇ ਕੁਛ ਨਾ ਕਹਿ ਸੁਣ ਸਕਿਆ । ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਤਵਾਲੀ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ (ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ) ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰਖਿਆ ਗਿਆ । ਸਖ਼ਤ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿੰਜਰਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕੰਡੇ ਮੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤੇ ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਨਾਲ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਲੰਬਾ ਹੋ ਕੇ ਖਲੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਮਹਾਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹੇ ਗਏ । ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਦਾਰੋਗਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਤੇ ਸੈਮੂੰ ਖਾਂ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਕ ਚੁਕੇ ਸਨ ।

ਜੰਗਲਾ (ਜਾਂ ਸੱਸੀ)

ਅਬਦੁਲ ਨਾਮ ਦਰੋਗਾ ਕਹਿੰਦਾ, ਸਿਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਧਰ ਕੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਲੋਕ ਜ਼ੁਲਮ 'ਤੇ ਬਧਾ, ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੁੱਖ ਜਰ ਕੇ ?
ਚੱਲੋ ਚਲੀਏ ਨਿਕਲ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਭੇਸ ਫਕੀਰੀ ਕਰ ਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਸੇਵ ਕਰੂ ਦਿਨ ਰਾਤੀ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਮਿਲਿਆ ਮਰ ਕੇ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਹੇ ਭਾਈ ਅਬਦੁੱਲਾ ! ਅਸੀਂ ਨਸਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਗਰੀਬਾਂ ਬਦਲੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖ।"

ਅਬਦੁੱਲਾ ਨੂੰ ਮੁੜਕੇ ਕੁਛ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕੁਛ ਦਿਨ ਲੰਘੇ। ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਵਾਸਤੇ ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਪਰਸਾਦਾ ਆਉਂਦਾ ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ

ਕਬਿੱਤ

[illegible] ਦਾ ਸੀਤ ਪਰਸਾਦ ਛਕ ਮਤੀ ਦਾਸ
ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਉਂ ਆਖਦਾ ਪੁਕਾਰ ਕੇ
ਦਿਉ ਜੇ ਹੁਕਮ ਮੇਰੂ ਪੱਟ ਦੇਵਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ
ਸਾੜ ਦੇਵਾਂ ਦਿੱਲੀ ਰੂਪ ਹਨੂਮਾਨ ਧਾਰ ਕੇ
ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰ ਹੱਸ ਬੋਲੇ
ਮਤੀ ਦਾਸ ! ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰ ਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਜੀਹਦੇ ਪਰਸਾਦ ਵਿਚ ਐਨਾ ਬਲ
ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਉਹ, ਦੱਸ ਖਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ

ਇਹ ਖਬਰ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਮਸਾਲੇ ਲਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ।

ਵਾਰ

ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਜੀ ਵਾਲੀਆਂ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰ ਗਿਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਓਸੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ
ਕਹਿੰਦਾ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਵਰਸਾ
"ਸਿੱਖਾ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਹੁਣੇ ਕਰ ਕੇ ਕੌਤਕ ਦਿਖਲਾ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ
ਦੇਊਂ ਤੂੰਬਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਉਡਾ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਮੰਨ ਕੇ
ਪੰਜੇ ਕਾਲ ਦੇ ਚੋਂ ਜਾਨ ਲੈ ਬਚਾ'
ਅੱਗੋਂ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ
"ਦੇਂਦਾ ਹੁਣੇ ਈ ਮੈਂ ਹੱਥ ਉਹ ਵਿਖਾ
ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਆਗਿਆ ਜੇ ਦੇ ਦਵੇ
ਦੇਂਦਾ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾ
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਮੰਨਦਾ
ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਤੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾ"
ਏਨੀ ਸੁਣ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਦਿੱਤਾ ਹੁਕਮ ਜਲਾਦ ਬੁਲਾ
"ਇਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆਰਾ ਰੱਖ ਕੇ
ਦੇਹੋ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋ ਉਹ ਬਣਾ
ਹੁਣ ਵੇਖ ਲਾਂ ਸਿੱਖੀ ਮੈਂ ਏਸਦੀ
ਇਹਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਏਸ ਨੂੰ ਨਹਾ
ਨਾਲੇ ਏਸਦੇ ਗੁਰਾਂ ਤਾਈਂ ਵੇਖ ਲੌ
ਲੈਂਦੇ ਏਸ ਤਾਈਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾ"

ਹੁਕਮ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ। ਮਤੀ ਦਾਸ* ਜੀ ਨੂੰ ਦੋਹ ਫੱਟਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਆਰਾ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਲਾਦ ਨੇ ਪੁਛਿਆ "ਮਤੀ ਦਾਸ! ਕੋਈ ਆਖ਼ਰੀ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਹੈ?"

"ਹਾਂ," ਉੱਤਰ ਮਿਲਿਆ।

"ਛੇਤੀ ਦੱਸ। ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।"

"ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਲ ਕਰ ਦਿਹ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਆਰਾ ਚੱਲੇਗਾ, ਤੇ ਦੇਹ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਉੱਡਣਗੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਗੁਆਚਦਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਖ਼ਰੀ ਸੱਧਰ ਹੈ।"

ਆਰਾ ਚੱਲਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸਿਰ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਵਹਿ ਵਹਿ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੰਮਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਤ ਆਰਾ ਧੜ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮਤੀ ਦਾਸ—ਸ਼ਹੀਦ ਮਤੀ ਦਾਸ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੋ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿਗਾ। ਅਜੇ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਫਾੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਾਜ ਆ ਰਹੀ ਸੀ

ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ
ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥ ਨਾਨਕ ਮਾਂਗੈ।

ਇਹ ਕਹਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ।

ਕੋਰੜਾ

ਵੇਖ ਕੇ ਦਿਆਲਾ* ਪੱਕਿਆ ਸਹਾਰ ਨਾ
ਕਹਿੰਦਾ, "ਐਡਾ ਕਹਿਰ, ਜ਼ਾਲਮਾ ਗੁਜ਼ਾਰ ਨਾ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੁਣ ਪੱਟੀ ਜਾਏਗੀ

---

* ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਨ। ਆਪ ਪਿੰਡ ਕਰਿਆਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਜਿਹਲਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਾਈ ਪਿਰਾਗਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ।

* ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ' ਦਾ ਲੇਖਕ ਭੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੇ ਭਾਈ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੱਟੀ ਜਾਏਗੀ'
ਏਨੀ ਸੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੇਹਾਲ ਹੋਇਆ ਜੀ
ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਪੀ ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਹੋਇਆ ਜੀ
ਆਖਦਾ ਜਲਾਦ ਨੂੰ "ਸਣੇ ਖਿਆਲ ਦੇ
ਦੇਗਾ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਬਾਲ ਦੇ'
ਸੁਣ ਕੇ ਜਲਾਦਾਂ ਫੜਿਆ ਦਿਆਲ ਨੂੰ
ਦੇਗਾ 'ਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਦੇਂਦੇ ਉਬਾਲ ਨੂੰ
ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਦਿਆਲੇ ਮੰਨਿਆ
ਠੀਕਰਾ ਸਰੀਰ ਪਾਪੀ ਸਿਰ ਭੰਨਦਾ

ਇਹਨਾਂ ਦਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਸਾਰੀ ਦਿੱਲੀ ਕੰਬ ਉਠੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਹੁਣ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆ ਪੁੱਜਾ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਕੇ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ (ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਕਾ) ਜੀ ਹੱਥ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣ ਆਖਰੀ ਘੜੀ ਆਈ।

ਵਾਰ

ਫਿਰ ਸੱਦ ਕੇ ਧਰਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਕਹਿੰਦਾ ਗੱਜ ਕੇ ਆਲਮਗੀਰ
ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਗਵਾਂਦਾ ਜੇਵਣਾ
ਕਹਿੰਦਾ ਸਭ ਦਾ ਮੈਂ ਸਮਝਨ ਅਧੀਰ
ਬੱਸ, ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲੈ
ਥਾਪ ਦੇਵਾਂ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਸ ਵੰਜਣੇ ਨੂੰ ਚੱਲ੍ਹੂ ਨੂੰ
ਸਿਰ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਚਲੂ ਸਮਸ਼ੀਰ"
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੱਸ ਕੇ

ਸਾਰੇ ਚੱਲ ਜਾਣੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰ
ਮੈਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਕੀ ਡਰਾਵੇ ਮੌਤ ਦੇ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਮਰਨ ਅਖ਼ੀਰ
ਇਹ ਆਤਮਾ ਕਦੇ ਨਾ ਮਰੇਗੀ
ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਨਹੀਂਗਾ ਰਹਿਣਾ ਇਹ ਸਰੀਰ
ਹੋਰ ਕਰ ਲੈ ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਇੱਛਿਆ
ਦੀਨ ਮੰਨਦੀ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਓਇ ਜ਼ਮੀਰ

ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਹਿਣ ਸੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ, ੧੨ ਮੱਘਰ, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਬਿ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਈ) ਨੂੰ ੫੪ ਸਾਲ ੭ ਮਹੀਨੇ, ੭ ਦਿਨ ਦੀ ਉਮਰ* ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦੇ ਗਏ.

ਗੱਡੀ

ਵੀਰਵਾਰ ਦਾ ਨਿਭਾਗਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟਣੇ
ਵਿਚ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਦੇ ਆਂਦਾ
ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
ਆ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕਹਿੰਦਾ
"ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਮਨ ਮੇਂ
ਜਾਨ ਰੱਖ ਲੈ ਮੁਹੰਮਦੀ ਬਣ ਕੇ

---

* ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਮੂਲ ਨਿਛੱਤਰ, ਪਰਿਘਯੋਗ, ਐਤਵਾਰ ੫ ਵਿਸਾਖ, ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਬਿ. (੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੬੨੧ ਈ) ਨੂੰ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਆਪ ੪੩ ਸਾਲ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ੧੯ ਦਿਨ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠ, ਸੋਮਵਾਰ [illegible] ੧੩ ਸੁਦੀ ੧੪ ੧੭੨੨ ਬਿ (੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੫ ਈ) ਨੂੰ। ਆਪ ੧੦ ਸਾਲ, ੭ ਮਹੀਨੇ ੨੧ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟਰੀਅਨ

ਬੀਤਿਆ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ
ਅਗੋਂ ਹੱਸ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੋਲੇ —
''ਲੜ ਨਹੀਂ ਹਰ ਕਹਿਣ ਦੀ
ਅਸਾਂ ਰੱਖਣਾ ਧਰਮ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ
ਤੇਗ ਅਜ਼ਮਾ ਲੈ ਆਪਣੀ
ਤੇਰਾ ਪਾਪ ਦਾ ਭਰ ਗਿਆ ਬੇੜਾ
ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਡੁੱਬ ਜਾਏਗਾ'
ਏਸੀ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗੀ ਅਗ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਹੁਕਮ ਜਲਾਦ ਨੂੰ ਕਰ
''ਤੇਗ ਮਾਰ ਕੇ ਉਡਾ ਦੇ ਸਿਰ ਏਸ ਦਾ
ਨਿਤ ਦਾ ਕਲਮ ਮੰਗ ਜੇ'
ਤੇਗ ਖਿੱਚ ਕੇ ਜਲਾਦ ਸੁਣਾਇਆ
ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ ਜੀ ਰਬ ਨੂੰ
ਪਾਠ ਜਪੁ ਜੀ ਦਾ ਕਰ ਗੁਰ ਮੰਤ
ਸਤਿਨਾਮ ਬੋਲ ਗੱਜ ਕੇ
ਤੇਗ ਜਰ ਦੀ ਕਮਾਈ ਮਾਰੀ
ਧੜ ਸੀਸ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ
ਕਾਰਾ ਵੇਖ ਇਹ ਛਿਪ ਗਿਆ ਸੂਰਜ
ਅੰਬਰ ਨੇ ਰੰਗ ਵਟਿਆ
ਛੇਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸਾਰੇ
ਕਹਿਰ ਦੀ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਚੱਲ ਪਈ
ਹੰਝੂ ਬੱਦਲਾਂ ਨੇ ਛਮ ਛਮ ਕੇਰੇ
ਪਿਰਥਵੀ ਨੇ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰੀਆਂ
ਪੈਣ ਨਰਕੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਪ ਕੀਤਾ
ਧਰਮੀ ਅਨੰਤ ਮੰਜ ਨੂੰ
ਮਾਣਮਾ ਜਾਣਦਾ

ਜਿੱਤ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਜੱਗ ਸਾਂਦਾ

ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜਲਾਦ ਜਲਾਲੱਦੀਨ ਨੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਲ-ਵਾਰ ਮਾਰੀ ਤੇ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਮੇਰੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾਤਾ ਜੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ

"ਠੀਕਰਿ ਫੋਰ ਦਿਲੀਸ ਸਿਰ ਪ੍ਰਭੁ ਪੁਰ ਕੀਓ ਪਯਾਨ ।
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨਾ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ ।
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ ਭਯੋ ਜਗਤ ਮੈ ਸੋਕ ।
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕ ।"

ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਰੀਰ ਓਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਚੁਫੇਰੇ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰਾ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ-ਕੁ ਹਨੇਰੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ) ਜੀ—ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਖ ਬਚਾ ਕੇ—ਸੀਸ ਚੁੱਕ ਖੂਰੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਦਿਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, ਤੇ 'ਰੰਘਰੇਟੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੇਟੇ' ਦਾ ਵਰ ਦਿਤਾ। ਏਥੇ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸੀਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹਨੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਲਖੀ ਲਬਾਣਾ (ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ) ਗੱਡਿਆਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈ ਕੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਿਆ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਧੜ ਗੱਡੇ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਘਰ (ਰਾਇਸੀਨੇ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਰਕਾਬ ਗੰਜ' ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ੧੭੬੪ ਬਿ. ਵਿਚ 'ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ੧੮੪੦ ਬਿ. ਵਿਚ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਸੀਸ ਗੰਜ' ਹੈ ਜੋ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧੮੪੦ ਬਿ. ਵਿਚ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਉਤੇ, ੧੯੧੪ ਬਿ. ਵਿਚ ਦ ਲੀਵ ਜੀਂਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ।

ਅਬਦੱਲਾ ਦਾਰਗਾ ਵੀ ਇਸ ਕਹਿਰ ਨੂੰ ਝੱਲ ਨਾ ਸਕਿਆ ਤੇ ਬੰਦੀ-ਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ (ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਆਦਿ) ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜਾ।

ਵਿਚਾਰ

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇ-ਅਰਥ ਤੇ ਝੂਠੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਇਉਂ ਘੜੀ ਹੈ,ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਤਵਾਲੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਸਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਛੱਤ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇਸ ਹਰੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਇਆ, ਕਿ ਆਪ ਮੇਰੇ ਹਰਮਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਹਰਮਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਟੋਪੀ ਵਾਲੇ ਸਿਖਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਛਮ ਵਿਚੋਂ ਆ ਕੇ ਤੇਰਾ ਰਾਜ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ।

ਆਓ ਹੁਣ ਇਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਤਵਾਲੀ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਇਕ ਸਖ਼ਤ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਸਨ ਉਪਰ ਪਹਿਰਾ ਬੜਾ ਕਰੜਾ ਸੀ। ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਦੀ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਕੇਸ ਹਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ? ਦੂਜਾ ਕੋਤਵਾਲੀ ਕਿੱਥੇ, ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਕਿੱਥੇ ? ਸਭ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ (ਵਿਚ) ਮਹਿੰਦੀ ਵਾ, ਕੇਸ ਹਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਠਦਾ। ਫਿਰ ਐਡੀ ਦੂਰ ਹਰਮਾਂ ਵਲ ਤੱਕਣਾ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਡਾ ਝੂਠ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਗਲ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੀਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਉਂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ? ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਓਹਨੇ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਉਹਦੇ ਹਰਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤੱਕਦੇ ਸਨ। ਬੱਸ ਇਹ ਕੋਰਾ ਝੂਠ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ ਟੋਪੀ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ। ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਟੋਪੀ ਤੇ ਸਿੱਖੀ—ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ—ਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਜੇ ਟੋਪੀ ਹੈ, ਤਾਂ

ਸਿਖੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟੋਪੀ ਨਹੀਂ।

ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਖੀ ਘੜੀ ਕਿਉਂ ਗਈ? ਟੋਪੀ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ (ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖ) ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਮਝਣ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਰ (ਸਰਾਪ ?) ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਖੀ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੋ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਝੂਠੀ ਹੈ।*

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੨—੧੨—੩੬ ਈ.

* ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਏਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ" ਪੜ੍ਹੋ।

੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਨੌਂਵਾਂ ਹਮਲਾ
ਤੇ
ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਢੱਕਾਂ ਛੁਡਾਉਣੀਆਂ

ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ੧੭੩੯ ਈ ਵਿਚ ਨਾਦਰ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਬਣ ਕੇ ਹਿੰਦ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਅਸਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

੯ ਜੂਨ, ੧੭੪੭ ਈ ਨੂੰ ਨਾਦਰ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ (ਅਬਦਾਲੀ) ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੭ ਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੭੬੯ ਈ ਤਕ ਹਿੰਦ ਉਤੇ ੧੧ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ।

ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੭ ਈ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਸਰਹਿੰਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ੧੧ ਮਾਰਚ ੧੭੪੮ ਈ ਨੂੰ ਮਾਨੂਪੁਰ (ਸਰਹਿੰਦ ਕੋਲ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਬਦਲੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦਸੰਬਰ ੧੭੪੮ ਈ [illegible] ਅਬਦਾਲੀ ਤੁਰਿਆ [illegible] ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਦਸੰਬਰ [illegible] ਵਿਚ ਉਹ [illegible] ਵਾਰ [illegible] ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਪਹਿਰ ਚੱਲੀ [illegible] ਲੜਾਈ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਨੂੰ [illegible] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕ [illegible] ਦੇ

ਮੁਲਤਾਨ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ।

ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਚੌਥਾ ਹਮਲਾ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੫੬ ਈ: ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹਨੇ ਦਿੱਲੀ, ਆਗਰਾ ਤੇ ਮਥਰਾ ਆਦਿ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟੇ। ਮ [illegible] ਹਰਿਆ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦੀਆਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸ਼ਾਹ-ਜ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਸੌ ਲੜਕੀਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਲਮਗੀਰ ਦੂਜੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਜ਼ੁਹਰਾ ਬੇਗਮ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਤੈਮੂਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹਜ਼ਰਤ ਬੇਗਮ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਾ ਲਈ। ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ।

[illegible] ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਮਲਾ ਪੰਜਵਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੫੯ ਈ: ਤੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੬੧ ਈ: ਤਕ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ੧੪ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੧ ਈ: ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਤੀਜੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਰਹੱਟੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਹਾਰ ਗਏ।

ਜਨਵਰੀ ੧੭੬੨ ਈ: ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਛੇਵਾਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ੫ ਫ਼ਰਵਰੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਹੋਇਆ। ਉਥੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਮਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੬੨ ਈ: ਨੂੰ ਦਿਵਾਲੀ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ [illegible] ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਹੋਰ ਵਧ ਗਏ।

ਸਤਵਾਂ ਹਮਲਾ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਮਾਰਚ ੧੭੬੪ ਈ: ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ [illegible] ਜੰਡਿਆਲਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ [illegible] ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ [illegible] ਕਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਾਲ (੧੭੬੪ ਈ:) ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਦਸੰਬਰ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਅਠਵਾਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ [illegible]

ਗਿਆ। ਜਾਂਦਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਰਹਿੰਦ ਕਰ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੬ ਈ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਨੌਵਾਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਗਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮਗਰਲੇ ਦੋਵੇਂ ਹਮਲੇ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸਨ। ਦਸਵੀਂ ਵਾਰ (ਦਸੰਬਰ ੧੭੬੮ ਈ) ਉਹ ਝਨਾ ਤੱਕ, ਤੇ ਯਾਰ੍ਹਵੀਂ ਵਾਰ (ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੯ ਈ) ਦਰਿਆ ਜੇਹਲਮ ਤਕ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੭੨ ਈ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੬ ਈ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਟੱਪਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਮੁਠ ਭੇੜ ਗੁਜਰਾਤ ਕੋਲ ਹੋਈ। ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੇਹਲਮ ਕੰਢੇ ਕੀਤੀ। ਅਬਦਾਲੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਗਏ। ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਮੱਲ ਲਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਿਠੀ ਘਲੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ। ਪਰ ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੌਮ ਦੀ ਘਿਰਣੀ ਹੋਈ ਹਕੂਮਤ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਅਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹ ਇਸਮਾਈਲਾਬਾਦ (ਅੰਬਾਲਾ ਤੋਂ ੨੦ ਮੀਲ ਦਖਣ ਵੱਲ) ਪੁਜਾ। ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨਜੀਬੁੱਦੌਲਾ ਨੇ (੯ ਮਾਰਚ ਨੂੰ [illegible] ਮਿਲਣਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ [illegible] ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਸਰਹਿੰਦ ਆ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ [illegible] ਲਖ [illegible] ਲੈ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ [illegible] ਅਮਰ ਸਿੰਘ [illegible] ਲੜਾਈਆਂ ਕੇ

ਪੱਲਿਓਂ ਖਰਚ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਘਰੋ ਘਰੀ ਪੁਚਾਈਆਂ। ਇਸ ਨੇਕੀ ਬਦਲੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ।

ਬੈਂਤ

ਨਵੀਂ ਵਾਰ ਜਾਂ ਫੇਰ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ
ਲੈ ਕੇ ਫੌਜ ਆਇਆ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਭਾਈ
ਲੁੱਟ ਪੁੱਟ ਕੇ ਦੇਸ ਵੈਰਾਨ ਕੀਤਾ
ਸੂਬਾ ਲਾਇਆ ਨਜੀਬ ਤੂੰ ਜਾ ਭਾਈ
ਮੁੜਦਾ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਜਦ ਸਰਹਿੰਦ ਪਹੁੰਚਾ
ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ ਮਿਲਿਆ ਆ ਭਾਈ।
ਜਾਂ ਫੌਜ ਨਾਲ ਜ ਪਿੱਛੇ ਆਈਆਂ ਸੀ
ਹੋਰਸ ਤੋਰ ਕੇ ਲਈਆਂ ਫੇਰ ਭਾਈ
ਦੇਖ ਲੈ ਨਜਰਾਂ ਜਦੋਂ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਿਆ
ਸਿੰਘਾਂ ਖਾਲਸ ਲਿਆ ਦੱਬ ਭਾਈ
ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ
ਇਵੇਂ ਜਗੀਲੀ ਜਾਵਦੇ ਧਾ ਭਾਈ
ਇਸ ਤਰਾਂ ਲੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਮਾਰਦੇ ਉਹ
ਪਹੁੰਚੇ ਨੇੜ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆ ਭਾਈ
ਹੱਲਾ ਆਣ ਸਿੰਘਾਂ ਢੇਰ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ
ਸ਼ਾਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕਿਆ ਜਾ ਭਾਈ

ਏਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ। ਏਥੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉਹ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਛੱਡ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਮੱਲਣ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਏ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਰਤਾ

ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਖ਼ਾਲਸੇ ਤੋਂ ਹੋਇਕੇ ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਦੁਰਾਨੀ ਸ਼ਾਹ
ਬਹਿ ਗਿਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਕੇ
ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਵੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਤਾਈਂ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲਵੋ ਜਾਇਕੇ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜੋ ਅਸਾਡਾ ਪਿੱਛੇ
ਕਰ ਲਵੋ ਪੂਰਾ ਏਥੋਂ, ਕਿਹਾ ਸਮਝਾਇਕੇ
ਸੁੰਦਰ ਜੁਆਨ ਨਰ ਨਾਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਾਬੂ ਆਵੇ
ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ, ਭੇਟ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਮੇਰੇ ਆਇਕੇ

ਬੱਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ। ਭੁੱਖੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਨਿਤਾਣੇ ਹਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਰਾਨੀ ਹੱਥ ਲੈ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ਉਹ ਬੇ-ਸ਼ੁਮਾਰਾਂ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲਏ ਮਾਰੇ ਨਰ ਨਾਰਾਂ
ਮੁੰਡੇ ਫੜ ਅਣਦਾੜ੍ਹੀਏ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਸੁੰਦਰ ਨਾਰਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ
ਬੁਰੇ ਹੋ ਗਏ 'ਸੀਤਲਾ' ਬੰਦ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ

ਅਖਾਣ ਪਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਿੱਕ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਇਕ ਫਲ ਤੋੜੇ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਚਾਕਰ ਸਾਰਾ ਬਾਗ਼ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਾਲ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ।

ਜੰਗਲਾ (ਸੱਸੀ)

ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ, ਮੱਚੀ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ
'ਧਨ ਜੋਬਨ ਦੋਏ ਵੈਰੀ ਹੋਇ' ਗਿਲਜ਼ੇ ਫਿਰਨ ਕਸਾਈ
ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਕਲ -ਵਿਆਹੀ ਕੁਆਰੀ—ਰਹਿਣ ਨਾ ਦਿਤੀ ਕਾਈ
ਇਕਧਰ ਮਾਪੇ ਰੋਣ ਖਲੋਤੇ, ਇਕਧਰ ਰੋਂਦੇ ਭਾਈ

ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਟਦਿਆਂ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰੋਂਦਿਆਂ ਪਤੀਆ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਮਲ ਕੇ, ਤਾਂਦ ਕੁੜੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਤੁਰੇ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀਹ-ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਵੱਢਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਵੱਢਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਦੁਰਾਨੀਆਂ, ਲਈਆਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ
ਹੋਰ ਅਸਬਾਬ ਬ-ਕੀਮਤੀ, ਦੌਲਤ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਮਾਰ
ਕੂਚ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜਿਆ, ਹੋ ਪਈ ਫੌਜ ਤਿਆਰ
ਕੈਦੀ ਅਗੇ ਲਾ ਲਏ, ਸਿਰੀਂ ਚੁਕਾ ਲਏ ਭਾਰ
ਰੋਵਣ ਹਿੰਦੀ ਕੈਦਣਾਂ, ਮੱਚੀ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਪਾਪੀ ਗਿਲਜੇ ਛੇੜਦੇ, ਤਾਓਂਦੇ ਤਾਹਨੇ ਮਾਰ
ਕੂਕਾਂ ਦੇਣ ਕੁਆਰੀਆਂ, ਹੋਣ ਦਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਰ
'ਸੀਤਲ' ਦਰਦ ਰੰਞਾਣੀਆਂ, ਨਾ ਕਈ ਮਦਦਗਾਰ

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਕੰਨਿਆਂ, ਰੋਂਦੀਆਂ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂਕਾਂ-ਪੁਕਾਰਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਮੁਰਦਾ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਨਾ ਆਈ, ਅਣਖ ਬਦਲੇ ਮਰਨ ਚਾਂ ਨਾ ਉਪਜਿਆ।

ਜੋ ਆਦਮੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਣਖ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵੇਖੋ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵੈਦਣਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਰਨੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਯਾਦ ਕਿਸੇ ਧੜਕਦੇ ਅਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਦਿਲ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ।

ਰੋਦਣਾ

ਰੋਏ ਕੁਰਲਾਏ ਵੈਦਣਾ ਸੁਣਾਉਂਦੀਆਂ
ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੇ ਵੈਣ ਪਾਉਂਦੀਆਂ
ਮਾਰਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਜਾਣ ਨਾ ਸਹਾਰੀਆਂ
ਰੋ ਰਹੀਆਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਚੱਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਧਾਰਿਆ ਚੰਡਾਲ ਰੂਪ ਹੈ ਦੁਰਾਨੀਆਂ
ਛੁਰਦੇ ਕਸਾਈ, ਰੋ ਰਹੀਆਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ
ਡਾਢਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਜਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ, ਕੈੜੀ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ
ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਰੋਇ ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਉਣ ਏਸ ਨੂੰ
ਚੱਲੀਆਂ ਹਾਂ ਛੱਡ ਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ ਨੂੰ
ਸੜੇ ਲੇਖ ਹਾਇ— ਕਿਸਮਤਾਂ ਨੇ ਹਾਰੀਆਂ
ਰੋਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਚੱਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਰੋਇ ਉੱਚੀ, ਹਾਇ! ਵੀਰ ਵੇ
ਪੈਣ ਡੋਬ ਕਾਲਜੇ, ਨਾ ਆਵੇ ਧੀਰ ਵੇ
ਵੈਣਾਂ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਸੁੱਤਿਆਂ ਜਗਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ, ਕੈੜੀ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ
ਜੰਮਦੀ ਨੂੰ ਮਾਏ ਨੀ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰਿਆ?
ਰੱਖ ਕੁੱਖ ਐਵੇਂ ਦੁਖੜਾ, ਸਹਾਰਿਆ
ਪਾਲ ਪਲ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਵੱਸ ਡਾਰੀਆਂ

ਰੋਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਰੁਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਬਾਬਲਾ ਅਣਖ ਆਈ ਵੇ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪਾਈ ਭਿਡ ਜਾਈ ਵੇ
ਗੈਰਾਂ ਹਥ ਦੇ ਤੁਰੀ ਇਹਨੂੰ ਆ ਕੋਈ ਛੁੜਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ ਕੋਈ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ
ਸਾਡੀ ਕਦੇ ਆਪ ਸਾਰ ਲੈਣ ਆਈ ਨਾ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਦੇ ਵੀ ਸਹਾਈ ਨਾ
ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਦੇ ਕੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ
ਰੋਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਰੁਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਕਿੱਥੇ ਉਹ 'ਕਾਹਨ', ਭੀਮ ਜੋਧ ਬੀਰ ਨੇ
'ਸ਼ਾਮ' ਦੇ ਚੱਕਰ ਅਰਜਨ ਦੇ ਤੀਰ ਨੇ
ਅਜ ਤਕੀ ਕਦੀ ਸਰਮਾ ਉਡਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ ਕੋਈ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ
ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਏ ਅੱਜ ਹੋਵੇ ਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਏ
ਜਿਹੜੇ ਸੋ ਧਰਮ ਦੇ ਏ ਰਖਵਾਲਿਓ
ਆਣ ਲਈ ਮਲੇਸ਼ ਕਮਰਾਂ ਨਿਆਰੀਆਂ
ਰੋਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਰੁਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਬੜੇ ਕਦੇ ਅੱਜ ਕਿਸਨੂੰ ਮਹੇਸ਼ ਨਾ
ਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਤੇਈ ਵੀ ਕਲੇਸ਼ ਨਾ
ਦੇਵੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰਾ ਕੰਨੀ ਆਣ ਕੇ ਛੁਡਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ! ਕੋਈ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ
ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ
ਚੰਗਾ ਮਰ ਜਾਈਏ ਮਾਰ ਕੇ ਕਟਾਰੀਆਂ
ਰੋਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਰੁਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਖ਼ਬਰ ਕੀ ਕੀ ਸਿਰ ਪੈਣੀਆਂ

ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਗਵਾਈਆਂ, ਜਾਨਾਂ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿਣੀਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਬਣੀ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਛੁਡਾਵੇ ਨਾ
ਹਾਇ ਕੋੜੀ ਮੌਤ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਆਵੇ ਨਾ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣਾ ਮਹਾ-ਪਾਪ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਨੀਤੀ ਏਹਾ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਸਾਫ਼ਿ-ਹਸਤੀ ਕੀ ਕਸ ਮਰਜ਼ ਮੇ
ਹਾਜ਼ਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਨਾ
ਅਸੀਰ ਕਰ, ਯਾ ਅਸੀਰ ਹੋ ਜਾ
ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ, ਯਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾ

ਪਰ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ 'ਹਾਇ' ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ, ਉਸਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ?

ਗੱਡੀ

ਹਾਇ ! ਤੱਕੋ ਨਾ ਨਿਤਾਣਾ ਕੋਈ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਰੱਬ ਕਰਕੇ
ਦਿਲ ਆਈਆਂ ਕਰਨ ਹਤਿਆਰੇ
ਕੌਣ ਰੋਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ
ਜ਼ੋਰੀਂ ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਗਿਲਜ਼ਿਆਂ ਲਾਹੀਆਂ
ਕੰਜਕਾਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਸਤ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਕੰ ਨਾਲ ਤੋੜੇ
ਸੀਤਾ ਜੇਹੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ
ਕੋਈ ਮਾਰ ਕੇ ਕਟਾਰੀਆਂ ਮੋਈਆਂ
ਇੱਜ਼ਤ ਅਟੱਲ ਰੱਖ ਕੇ
ਕੋਈ ਤੂੜ ਕੇ ਗੱਡਾਂ 'ਤੇ ਲੱਦੀਆਂ
ਕੋਈ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹੀਆਂ

ਤੇਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਰਕ ਦੀ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ
ਹਿੰਦਵਾਂ ਨੇ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰੀਆਂ
ਦਿਲ ਚੀਰ ਕੇ ਨਿਕਲੀਆਂ ਕੂਕਾਂ
ਅਸਮਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਰੁੱਖ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਸੁਣ ਕੇ ਰੋ ਪਏ
ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਕੀਰਨੇ
ਆਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਾ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹੇ
ਰਬ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਹਿੱਲਿਆ
ਰਬ ਸੁਣ ਲਈ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ
ਦੁਖੀਆਂ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦੀ
ਜਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਕੰਨ ਅਪੜਾਈਆਂ
ਦਰਦ ਰੰਞਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਦਲ ਆਉਣਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਛੱਡੀ ਜੰਗ ਜਿਉਣ ਦੀ
ਖ਼ਾਲਸਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ,
ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਊ ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਅਬਦਾਲੀ ਝਨਾਓਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਤੁਰਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਜ਼ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਵੀਹ-ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਬੈਂਤ

ਓਧਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸੋਆਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ
ਸੂਹੀਂ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਜਾ ਭਾਈ
ਸਿੰਘਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਬੜਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ
ਦੂਰ ਨੇੜਿਓਂ ਸਭ ਬੁਲਾ ਭਾਈ
ਢੱਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਲਕਿਆਂ ਬੱਧੀਆਂ ਸੀ

ਕਈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਰਲੇ ਵਿਚ ਆ ਭਾਈ
ਜ਼ਬਦਾਰ ਨੇ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਅੰਦਰ
ਇਉਂ ਆਖਿਆ ਗੱਜ ਗਜਾ ਭਾਈ
ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਜੋ ਭਾਜੀਆਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ
ਬਦਲਾ ਉਸ ਦਾ ਦਿਹ ਚੁਕਾ ਭਾਈ
ਢੱਕਾ ਬੰਨ ਕੇ ਓਹ ਲੈ ਚਲਿਆ ਜੇ
ਸਿਖ ਹੀ ਨਾ ਲਵੇ ਛੁਡਾ ਭਾਈ
ਅਜ ਸਾਰਿਆਂ ਇਹ ਗੁਰਮਤਾ ਕੀਤਾ
ਦਿਹ ਗਿਲਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਭਾਈ
ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਣ ਨਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ
ਦਿਹ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੁਆ ਭਾਈ

ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ, ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੇਠ ਇਹ ਦਲ ਜਿਹਲਮ ਵੱਲੇ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਜੰਗਲਾ

ਸਧ ਅਰਦਾਸ ਤੁਰ ਸਿਖ ਸਾਰੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤਹਿ ਗਜਾ ਕੇ
ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਝੁਲਾਇਆ ਝੰਡਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ
ਮਗਰੇ ਫੂਲ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਫਿਰ ਤੁਰੇ ਪੰਧ ਮੁਕਾ ਕੇ
ਘੇਰ ਦੁਰਾਨੀ ਲਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਿਹਲਮ ਕੰਢੇ ਜਾ ਕੇ

ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਉਰਲੇ ਕੰਢੇ ਜਾ ਕੇ ਤੰਬੂ ਲਾਈ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਬੇ-ਖ਼ਬਰੇ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਜਾ ਪਈਆਂ।

ਵਾਰ

ਲਿਆ ਘੇਰ ਦੁਰਾਨੀ ਖ਼ਾਲਸੇ

ਕੰਢ ਜਿਹਲਮ ਨਦੀ ਦੇ ਜਾ
ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਸਿਘਾਂ ਨੇ ਹਲਾ ਬੋਲਿਆ
ਘੇਰਾ ਚਾਰ ਖੂੰਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ
ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੱਤਣ ਜਾ ਮੱਲਿਆ
ਜਿੱਥੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਦਲ ਅਟਕਾ
ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਆ ਪਿਆ
ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ
ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਵਾਢੀ ਪਾਈ ਵਿਚ ਖੇਤ ਦੇ
ਸੱਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਹਲਾ ਕਰਵਾ
ਤੇਗਾਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਮਾਰੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਖਪਾ
ਸਾਰੇ ਪੈਂਤੜੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਗਏ
ਚੱਲ ਪੈਰ ਪਿਛਾਹ ਖਿਸਕਾ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ
ਪਾਣੀ ਨਸਦੇ ਨੂੰ ਜਾਨ ਬਚਾ
ਸਭਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਘੇਰ ਕੇ
ਦਿੱਤੀ ਸਾਰ ਉੱਤੇ ਸਾਰ ਖੜਕਾ
ਜਥੇਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰਿਆ
ਸਿੰਘ, ਲਵੋ ਸਾਰੇ ਬਦਲੇ ਚੁਕਾ
ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਭਗਉਤੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ
ਕੋਈ ਮੋਏ ਕੋਈ ਨੱਸ ਗਏ ਮੈਦਾਨ ਚੋਂ
ਬਹੁਤੇ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰੇ ਦਰਿਆ

ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਜਾ ਪਏ। ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਘਾਬਰਾਹਟ ਪੈ ਗਈ, ਚਾਰ ਚੁਫ਼ੇਰੇ ਸਿੱਖ ਆ ਪਏ। ਜੋ ਦੁਰਾਨੀ ਨਸ ਗਏ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ

ਨੱਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਦੱਬਕੇ ਸੰਭਾਲਿਆ।

ਬੈਂਤ

ਪਰ ਥਾਂ ਹਿੱਲ ਗਏ ਪੈਰ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੇ
ਨੱਸੇ ਮੋਰਚੇ ਛੱਡ ਛਡਾ ਭਾਈ
ਪਿੱਛੋਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਡਾਢੀ ਵਾਢ ਪਾਈ
ਦਿਤਾ ਰੋਲਿਆ ਵਾਂਗ ਵਿਛਾ ਭਾਈ
ਭੁੱਖਾ ਤ੍ਰਿਖ ਭੁੱਖਾ ਹੋਏ ਕਟਕ ਗਿਲਜੇ
ਦਿਤੇ ਖਾਲਸੇ ਕੱਸ ਫੜਾ ਭਾਈ
ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਲਖਾਨਿਆਂ 'ਤੇ
ਲੁੱਟੇ ਕੁੱਲ ਅਸਬਾਬ ਬਣਾ ਭਾਈ
ਦੌਲਤ ਹਿੰਦ ਏਥੋਂ ਜੋ ਲੈ ਚੱਲਿਆ ਸੀ
ਲੁੱਟੀ ਖਾਲਸੇ ਡੇਰਾ ਖੜਕਾ ਭਾਈ
ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋ ਬੰਧੀਆਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਸੀ
ਛੱਕਾ ਸਾਰੀਆਂ ਲਈਆਂ ਛੁੜਾ ਭਾਈ
ਗਿਲਜੇ ਜਾਨ ਲੈ ਕੇ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋਏ
ਚੱਲ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਖੰਭ ਠਪਾ ਭਾਈ
ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ' ਖਾਲਸੇ ਨੇ
ਮੁੜਕੇ ਆਵਣਾ ਦਿੱਤਾ ਭੁਲਾ ਭਾਈ

ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਇਹ ਨੌਂਵਾਂ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਿਉਂ ਨਾਸਿਆ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਜੰਗ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਮਾਨ ਚੋਖਾ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆਈਆਂ।

ਡਿਉਢ-ਛੰਦ

ਭੱਜ ਗਏ ਦੁਰਾਨੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਜਾਂ
ਖਾਲਸੇ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸਾਰਾ ਜ ਸਮਾਨ ਜੀ
ਲੁੱਟਿਆ ਸਵਾਰ ਕੇ
ਥੈਲਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਗਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੁਰਾਨੀਆਂ
ਢੇਰ ਸੀ ਪਕਾਈਆਂ ਜੀ
ਖਾਣੀਆਂ ਸੀ ਕੀਹਨ ? ਪੈ ਗਈਆਂ ਹੈਰਾਨੀਆਂ
'ਸਿਘਾਂ ਹੱਥ ਆਈਆਂ' ਜੀ
ਸਿੰਘ ਹੈ ਸੀ ਭੁੱਖੇ ਦਿਨ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦੇ
ਪੰਗਤਾਂ ਲਆਨ ਜੀ
ਸੋਧ ਅਰਦਾਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਚਾਰਦੇ
ਫੇਰ ਕਿਰਪਾਨ ਜੀ
ਭੁੱਖ ਦੀਆਂ ਮੋਈਆਂ ਕੈਦਣਾ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਨਕ ਆਈ ਜਾਨ ਜੀ
ਵਿਚੇ [illegible] ਤੇ ਲਾਈਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ
ਲੰਗ ਵਰਤਾਨ ਜੀ
ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਾਰ ਚੌਲ ਖਾਇਕੇ
ਸਕਰ ਮਨਾਂਵਦੇ
ਮਤੇ ਨ ਪਿਛਾਹ ਰਬ ਨੂੰ ਧਿਆਇਕੇ
ਗੁਰੂ ਜੱਸ ਗਾਂਵਦੇ
ਕੈਦਣਾ ਨੂੰ ਘਰੋ ਘਰੀ ਨੇ ਪਚਾਂਵਦੇ
ਸਿਘ ਨਾਲ ਜਾਇਕੇ
ਉ[illegible] ਕਈਆਂ ਦੇ ਘਰ ਨੇ ਵਸਾਂਵਦੇ
ਜਿਆ ਨੂੰ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਸੀਤਲਾ' ਜਹਾਨ ਰਹੇਗਾ
ਸੋਭਾ ਏਹਾ ਰਹੇਗੀ
ਹਰ ਕੋਈ ਨਾਮ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਲਵੇਗਾ
ਨੇਕੀ ਯਾਦ ਰਹੇਗੀ

ਇਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਗ਼ੈਰਤ ਸੀ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਚਾ ਲਈ। ਕੈਦਣਾਂ ਨੂੰ ਪੱਲਿਓਂ ਖਰਚ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੋ ਸਹੀ ਪੁਚਾਇਆ। ਇਸ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਦੇਸ ਵਾਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਘਰਾਣੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ, ਸਿੰਘ ਬਣੇ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤਕ ਯਾਦ ਰਹੇਗਾ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੦-੧-੩੬ ਈ.

ਹੋਲੀਆਂ

ਰਲ ਮਿਲ ਮੁੰਡਿਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਲੀਆਂ
ਪੁੱਟ ਲੈ ਨੇ ਕਾਕ ਬੋਤਲਾਂ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ
ਘੱਟ ਘੱਟ ਪੀਤੀ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਲਾਲੀਆਂ
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਡਾਂਗਾਂ ਚੰਬਰਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ

ਵੀਹਾ ਹੂੰਝਦੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਚਾਦਰਾਂ
ਦੂਰ੍ਹਿਆਂ ਦੁਪੱਟਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀ ਕਰਾਂ
ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਖੂਬ ਲਹਿਰੀਆ ਸੁਹਾਵੰਦਾ
ਗਿੱਟਿਆਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਸ਼ੁੰਮਲਾ ਹੈ ਆਵੰਦਾ

ਛੱਗਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀਆਂ ਦੁਆਨੀਆਂ
ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਚੜ, ਦਿਲ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ
ਸੱਥ ਵਿਚ ਕੱਠੇ ਸਾਰੇ ਹੋਏ ਆਣ ਜੀ
ਮੱਲ ਬੈਠੇ ਪੜ੍ਹੇ ਬਾਲਕ ਜਵਾਨ ਜੀ

ਪੁੱਟ ਲਏ ਨੇ ਡੱਟ ਨਾਭੀਆਂ ਪਿਆਲੀਆਂ
ਖੰਘਦੇ ਨੇ ਜਟ ਕੱਢਦੇ ਨੇ ਗਾਲ੍ਹੀਆ
ਏਨੇ ਚਿਰ ਤਾਈਂ ਆ ਗਈ ਅਫ਼ਾਤ ਜੀ
ਦਿਨ ਦੇ ਵੱਕਤ ਜੋਹਨੇ ਪਾਈ ਰਾਤ ਜੀ

ਆਂਦਾ ਜਦੋਂ ਗੜ੍ਹਾ ਬੰਧ ਨੂੰ ਉਲਾਰ ਕੇ
ਸਤ ਦੇ ਧਰਮ ਜਿੰਨ ਲਏ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਆਪਣ ਜਿਹਾ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲੈਂਦੀ ਭਾਲ ਕੇ
ਧਨ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਲੁੱਟ ਲੈ ਸੰਭਾਲ ਕੇ,

ਚੰਦਰੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਬਲੀਆਂ
ਰਲ ਮਿਲ ਮੁੰਡਿਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਟੋਲੀਆਂ
ਏਨੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬੀ ਜੱਟ ਹੋ ਗਏ ਢੇਰ ਜੀ
ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਰਤਨ ਦੇ ਬਣਾਏ ਸ਼ੇਰ ਜੀ

ਜੱਟ ਇਕ ਉਠਿਆ ਬੜ੍ਹਕ ਮਾਰ ਕੇ
ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢਦਾ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਦੂਸਰਾ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਗਾਲ੍ਹ ਜੀ
ਪੰਜ ਸੱਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖਲ ਗਏ ਪਾਲ ਜੀ

ਸੂਤ ਲਈਆ ਡਾਂਗਾ ਝੱਟ ਦੋਹਾਂ ਟੋਲੀਆਂ
ਰਲ ਮਿਲ ਮੁੰਡਿਆ ਬਣਾਈਆਂ ਟੋਲੀਆਂ
ਲੱਗ ਪਈਆ ਵੱਜਣ ਤਮਾਸ਼ੇ ਭੁੱਲ ਗਏ
ਕਈਆ ਦੇ ਤਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲ ਧੱਪੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ

ਜੋਹਦਾ ਸੀ ਪੁਆੜਾ ਉਹ ਤਾਂ ਥਾਂ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਮਹਿਆ ਵੇਖ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਲਹਿ ਗਿਆ
ਹਾਸਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਥੇ ਪੈ ਗਏ ਪਿੱਟਣੇ
ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਛੱਡੀ ਨਹੀਂ ਪੁਆੜੇ ਮਿਟਣ

ਗੱਲ ਮੈਂ ਅਖੀਰ ਦੀ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ ਜੀ
ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਚਲਾਨ ਜੀ
ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਗਾਲਦੇ ਨੇ ਹੱਡੀਆਂ
ਵੇਚ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਰਦੇ ਨੇ ਵੱਢੀਆਂ

ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਫੇਰ ਆ ਗਈਆਂ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਤਾਈਂ ਨੇ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ
ਪਿਛਲਿਆਂ ਨੇ ਫੇਰ ਕੀਤੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਨੇ
ਹੂੰਝ ਲਏ ਨੇ ਘਰ ਹਾਕਮਾਂ ਵਕੀਲਾਂ ਨੇ

ਖ਼ਾਰਜ ਅਪੀਲਾਂ ਪੈ ਗਈ ਜੇਲ੍ਹ ਕੱਟਣੀ
ਬਾਹਰ ਆਣ ਕੇ ਵੀ ਕਿਹੜੀ ਨੇਕੀ ਖੱਟਣੀ
ਢਲ ਗਈ ਜਵਾਨੀ ਸਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਜੀ
ਬੱਗੇ ਹੋ ਗਏ ਹੜ ਤਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਚ ਜੀ

ਕੱਟ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਜਦੋਂ ਘਰ ਆਂਵਦਾ
ਬੂਹੇ ਤਾਈਂ ਜੰਦਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਮਾਰਦੇ ਸ਼ਰੀਕ ਬੋਲੀਆਂ
ਐਦਕੀਂ ਵੀ ਖਾਣਣਾ, ਬਣਾਈਏ ਹੋਲੀਆਂ

੨੬-੬-੩੬ ਈ.

ਬੰਦਿਆ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ

ਬੰਦਿਆ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਪੈਰ ਫਸਾ ਕੇ
ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਗਲ ਫਾਹੀਆਂ ਪਾ ਕੇ
ਸੱਜਣਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਧਾ ਕੇ
ਭੁੱਲ ਗਿਓਂ ਨਾਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਬਈ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ
ਬਈ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

ਮਾਪੇ, ਪੁੱਤ ਭੈਣਾਂ, ਭਾਈ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਵਧਾਈ
ਮਤਲਬ ਦੇ ਹੱਲ ਸਖਾਈ
ਹੋਸਣ ਨਾ ਅੰਤ ਸਹਾਈ
ਕੜਾ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਬਈ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ,
ਬਈ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

ਨੇਕੀ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਭੁਆਇਆ
ਬਦੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਇਆ
ਖਾ ਖਾ ਧਨ ਮਾਲ ਪਰਾਇਆ
ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਉਠਾਇਆ
ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਕੰਮ ਉਪਕਾਰ ਦਾ
ਬਈ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ
ਬਈ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਢਾਹੇ
ਆਪਣੇ ਤੂੰ ਮਹਿਲ ਬਣਾਏ
ਦੀਵੇ ਬੇ-ਗਿਣਤ ਬੁਝਾਏ
ਆਪਣੇ ਫ਼ਾਨੂਸ ਜਗਾਏ
ਰੱਖਿਆ ਨਾ ਡਰ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਗਵਾਈ
ਕੀਤੀ ਨਾ ਨੇਕ ਕਮਾਈ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰਾਸ ਲੁਟਾਈ
ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ
ਹੋ ਗਿਓਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

'ਸੀਤਲ' ਜੱਗ ਦੇ ਦੁਹਾਈਆਂ
ਨੇਕੀ ਫੜ ਛੱਡ ਬੁਰਿਆਈਆਂ
ਕਰਲੈ ਕੁਝ ਨੇਕ ਕਮਾਈਆਂ
ਲਾਹਦੇ ਸਭ ਜਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ
ਨਾਮ ਜਪ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾ
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਮੂਰਖਾ !
ਜੋ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਜਨਮ ਹੀਰਾ ਹਾਰਦਾ,
ਬਦੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ।

੨੩-੧੦-੩੭ ਈ.

ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨੋਂ

ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨ ਐਵੇਂ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ, ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ
ਕਾਲ ਡੋਰੋਂ ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਕੱਚੇ ਤੰਦ ਵਾਂਗਰਾ, ਟੁੱਟ ਜੈ ਗੁਮਾਨ ਜੀ

ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਅਖਵਾਇਆ ਸੀ
ਜ਼ਾਰ ਕੰਸ ਜੰਗ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਹੈ ਭੀ, ਹਜੀ, ਨਾਮ ਆਪਣਾ ਜਪਾਇਆ ਸੀ
ਬਣ ਸੀ ਸ਼ਰੀਕ ਜੋ ਬੈਠੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਆਇਆ ਭਗਵਾਨ ਜਦੋਂ ਥੰਮ੍ਹ ਪਾੜ ਕੇ
ਮਾਨੀਆਂ ਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਮਾਨ ਜੀ
ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨੋਂ ਐਵੇਂ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ, ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ

ਕਿੱਥੇ ਫ਼ਰਔਨ ਭਰਿਆ ਗੁਮਾਨ ਦਾ
ਰੱਬ ਵੱਲੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਿਨ੍ਹੇ ਤੀਰ ਮਾਰੇ ਸੀ
ਕਿੱਥੇ ਨਮਰੂਦ ਹੈ ਜਹਾਨ ਜਾਣਦਾ
ਜੀਨ੍ਹ ਕੀਤੇ ਜੰਗ ਤੇ ਐਤਨੇ ਪਸਾਰੇ ਸੀ
ਖੋਟਿਆਂ ਕੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਖ਼ਲੀਲ ਸਾੜ ਕੇ
ਆਦਮ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਕੀ ਲਿਆ ਸ਼ੈਤਾਨ ਜੀ

ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨੋਂ ਛੱਡੇ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ, ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ

ਲੱਦ ਗਿਆ ਕਾਰੂੰ ਥਾਲੀ ਗੰਜ ਜੋੜ ਕੇ
ਗਈ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਪਾਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾ
ਧਰਿਆ ਸੀ ਰਣ ਜਾਨਕੀ ਵਿਛੋੜ ਕੇ
ਅਭਿਮਾਨ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੱਤਰਧਾ ਚਲਾਈ ਨਾ
ਲੰਕਾ ਸੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਨੇ ਉਜਾੜ ਕੇ
ਪਾਪੀ ਇਕ ਕਾਰਨੇ ਕੀਤੀ ਜੋ ਵੈਰਾਨ ਜੀ
ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨੋਂ ਛੱਡੇ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ

ਕਿੱਥੇ ਮਾਨਧਾਤਾ ਜਗਦੀਪ, ਕੈਸ ਹੈ,
ਧੂੜ ਦੇ ਬੱਦਲ ਜਿਉਂ ਉੱਡ ਗਏ ਨਸ਼ਾਨ ਨੇ
ਕੌਰਵਾਂ ਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਬਸ ਹੈ
ਭੀਮ ਤੇ ਕਰਨ ਜੇਹੇ ਕਿੱਥੇ ਬਲਵਾਨ ਨੇ
ਲੰਘ ਗਿਆ ਸਮਾਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਲਤਾੜ ਕੇ
ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੱਦ ਗਏ ਕੀ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ ਜੀ
ਚੱਲ ਗਏ ਜਹਾਨੋਂ ਛੱਡੇ ਹੱਥ ਝਾੜ ਕੇ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ

੨੬-੨-੩੬ ਈ.

ਬੁੱਢਾ

ਢਲ ਗਈ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਗਿਆ
ਜੋਬਨ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋ ਕੈਨੀ ਖਿਸਕਾ ਗਿਆ
ਛੱਡ ਗਏ ਨੇ ਸਾਥੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਮਾਰ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਹੈ ਕਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ
ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਬਲ ਬੇ-ਤਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ
ਗੋਡਿਆਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ ਨਕਾਰ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਕੰਨ, ਦੰਦ, ਅੱਖੀਆਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈਆਂ
ਬੁਢ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਅਨੇਕ ਪੈ ਗਈਆਂ
ਉੱਠਣਾ ਮੁਹਾਲ ਹੋਇਆ ਬੇ-ਸਹਾਰ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਭੌਰਾਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮੱਲਿਆ ਬਗਲਿਆਂ
ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਵਾਬ ਪਿਛਲੇ ਅਗਲਿਆਂ
ਕਢਦੇ ਨੇ ਹੱਥ ਫੜ ਬੈਠੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਜਿੱਥੇ ਬਹਿ ਗਿਆ
ਗ਼ਮਾਂ ਦੇ ਨਖੱਟੜਾ ਸੱਥਰ ਲਹਿ ਗਿਆ
ਵੀਹਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕਰਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਹੋ ਗਿਆ ਨਿਕੰਮਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਨੋਹਾਂ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨ ਲਹਿ ਗਿਆ
ਲਗਦਾ ਏ ਕੌੜਾ ਪਰਵਾਰ ਸਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਆਖਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਹਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਉਠਾ ਦਿਓ
ਬੁਢੜੇ ਦਾ ਮੰਜਾ ਢਾਰੇ ਹੇਠ ਡਾਹ ਦਿਓ
ਖੰਘ ਖੰਘ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੁ ਚਬਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ
        ਢਾਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਬੁੱਢਾ ਪਾਣੀ ਮੰਗਦਾ
        ਪੋਤਰਾ ਜਵਾਨ ਕੋਲ ਦੀ ਹੈ ਲੰਘਦਾ
        ਕਹਿੰਦਾ ਨਾ ਖਾ ਕੰਨ, ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਮਾਹਰੇ ਨੂੰ
        ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਘਰ ਦੇ ਸਰਾਧਾਂ ਵਿਚ ਖੀਰ ਖਾਂਵਦੇ
ਬੁਢੜ ਭੁੱਖ ਹੈ ਬਾਰਾ ਵੱਜੇ ਜਾਂਵਦਾ
ਭਾਰੂ ਇਕ ਜਾਨ ਨੂੰ ਟੱਬਰ ਸਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ
        ਨਿੱਕੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਅੰਤ ਰੋਟੀ ਦਿਤੀ ਅੱਕ ਕੇ
        ਬੁੱਢੇ ਅੱਗੋਂ ਲੈ ਗਿਆ ਓਹ ਕੁੱਤਾ ਚੱਕ ਕੇ
        ਫੇਰ ਕੌਣ ਪੁੱਛੇ ਪਾਣੀ ਬੇ-ਸਹਾਰੇ ਨੂੰ
        ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

ਬੁੱਢੇ ਦੇ ਜਿਓਣੋਂ ਅੱਕ ਗਏ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀ
ਆਪ ਵੀ ਉਹ ਵਾਜਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਿਆ ਮਾਰੇ ਜੀ
ਗਿਆ ਹੈ ਉਡੀਕ ਪਾਰ ਦੇ ਕਨਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ
        ਪਕਾ ਹੋਇਆ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਰਸਦਾਰ ਹੈ
        ਪੱਕਿਆ ਮਨੁੱਖ ਸਗੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਹੈ
        ਸੀਤਲ ਜੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਲੈ ਨਜ਼ਾਰੇ
        ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ ਬੁਢੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ

੪-੯-੩੬ ਈ.

ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਏਥੇ ਚਲੋ ਚਲੀ ਦਾ ਫੇਰਾ
ਜੈਸੇ ਪੰਛੀ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ
ਨਾ ਕੋਈ ਰਹਿਸੀ ਵੱਡਾ ਵਡੇਰਾ
ਚੱਲ ਜਾਣਾ ਮੂਰਖ ਦਾਨਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਆਉਂਦੇ
ਚਾਰ ਦਿਨ ਲਈ ਜੋ ਪਰਚਾਉਂਦੇ
ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਸਭ ਪਛਤਾਉਂਦੇ
ਨਾ ਸਮਝਣ ਦੇਸ ਬਿਗਾਨਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਜਿਉਂ ਪੂਰ ਪੱਤਣ ਦੀ ਬੇੜੀ
ਨਹੀਂ ਵਿਛੜੀ ਮਿਲਨੀ ਜਿਹੜੀ
ਮੌਤ ਲਹਿਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਰਿਹੜੀ
ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਜਿਉਂ ਮਿਲਨ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਰਾਹੀ
ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਧਾਈ
ਤੜ ਤੁਰ ਗਏ ਘੱਤ ਜੁਦਾਈ
ਕਦੀਆਂ ਇਹ ਰਗ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਮੰਨ ਮਹਾ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ
ਏਥ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ
ਚਾਰ ਦਿਨ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਪੰਧ ਪੈਣਾ
ਨਹੀਂ ਦਸਲ ਉਰੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ

ਜਿਹੜੇ ਰਾਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਆਏ
ਉਹਨਾਂ ਤੜਕੇ ਕੂਚ ਬੁਲਾਏ
ਚਾਰ ਦਿਨ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਚਾਏ
ਕੋਈ ਦੂਰ ਗਏ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਜਾਣਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਕੋਈ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਕੋਈ ਜਾਂਦੇ
ਕਈ ਗੀਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗਾਂਦੇ
ਕੋਈ ਵੈਣ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਪਾਂਦੇ
ਹੋਣਾ ਸਭ ਕਾਲ ਨਸਾਨਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

ਕਿਤੇ ਢਾਹਵੇ ਕਿਤੇ ਬਣਾਵੇ
ਖੇਡ ਆਪੇ ਪ੍ਰਭੂ ਰਚਾਵੇ
ਨਾ ਕੋ ਆਵੇ ਨਾ ਕੋ ਜਾਵੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਮੰਤ ਬਹਾਨਾ ਹੈ
ਇਹ ਜਗਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਹੈ

੨੫-੧੦-੩੭ ਈ:

ਗੱਡੀ ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ

ਨੋਟ —ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹਾਲ 'ਸੀਤਲ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੋ ।

ਧਾਰੋਵਾਲ ਤੋਂ ਜਥਾ ਹੈ ਤੁਰਿਆ
ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦਾ
ਕੋਲ ਭਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਿਆ ਜਾ ਕੇ
ਸੋ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ
ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਮਿਲ ਪਏ
ਭਾਈ ਦਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਜਥੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ
ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ
'ਮੁੜ ਜਾਏ ਜੀ ਜਥਾ ਇਹ ਏਥੋਂ'
ਹੱਠ ਸਾਰੇ ਰੁਕ ਗਏ ਨੇਂ
ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਜ਼ਾਮਪੁਰ ਵਾਸੀ
ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਬੋਲ ਗੱਜ ਕੇ
'ਅਸੀਂ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰੇ ਅਰਦਾਸਾ
ਵੀਰ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ
ਅਸਾਂ ਮੁੜਨਾ ਪਿਛਾਂਹ ਹੁਣ ਨਾਹੀਂ'
ਗੁਰੂ ਘਰ ਅਪੜਾਂਗੇ
ਮੁੜੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੈ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ
ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਡਰ ਆਵੇ ਮੌਤ ਤੋਂ

ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ
ਪਿੱਛੇ ਸਾਰਾ ਜਥਾ ਲੱਗਿਆ
ਨ੍ਹਾ ਧੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਅੱਪੜ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ
ਜਦੋਂ ਲੰਘ ਗਏ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ
ਬੂਹਾ ਝੱਟ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ
ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅੰਦਰ ਪੁਜਾਰੀ
ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜਾ ਕੇ
ਬਾਬੇ ਦੇ ਜਨਮ ਥਾਨ 'ਤੇ
ਢੋਲਾ ਗਾਇਆ ਰਬਾਬਾਂ ਵਜਾ ਕੇ
ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਸਤਿਨਾਮ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ
ਉਠਿਆ ਮਹੰਤ ਬੈਠਕੋਂ
ਟੋਲੀ ਆਪਣੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ
'ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਕਰੋ ਖ਼ਾਤਮਾ'
ਝੱਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਡਾਕੂ
ਜ਼ੁਲਮ ਹਨੇਰੀ 'ਸੀਤਲਾ'
   ਹੱਲ ਪਈ ! ਹੱਲ ਪਈ !
ਗੁਰੂ ਘਰ ਖ਼ਾਲਸੇ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚੱਲ ਪਈ

੧-੧੧-੩੫ ਈ.

ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ

ਦੂਈ ਕਰ ਦੂਰ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ
ਵੈਰ ਤੇ ਵਰਧ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਤੋੜਦੇ
ਤੇਰ ਮੇਰ ਦੂਰ ਕਰ ਮਜ਼ਾਂ ਮਾਣੀਏ
ਰੱਬ ਦਿਆ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏ
ਰੱਬ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਡਿੱਠਾ ਨਾ ਕਬੀਰ ਨੇ
ਹਰ ਵਿਚ ਹਰ ਦੱਸਿਆ ਜ਼ਮੀਰ ਨੇ
ਘੜੇ, ਖੂਹ, ਗਲਾਸ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਪਾਣੀ ਏਂ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਅੱਲਾ ਇਕ ਨੂਰ, ਉਸਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ
ਰਚਨਾ ਅਕਾਲ ਦੀ ਜਹਾਨ ਸਾਰਾ ਹੈ
ਖ਼ਾਲਕੋਂ ਖ਼ਲਕ ਵੱਖ ਨਾ ਪਛਾਣੀਏ
ਰੱਬ ਦਿਆ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏ
ਨਾਮੇ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਫੜਿਆ ਵੰਗਾਰ ਜੀ
ਉਹਨੇ ਜਾਣਾ ਉਸਨੂੰ ਹਰੀ ਮੁਰਾਰ ਜੀ
ਦਸਦੀ ਭਗਤ ਦੀ ਪਈ ਕਹਾਣੀ ਏ
ਰੱਬ ਦਿਆ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਰੱਬ ਵੱਸਿਆ
ਹਰਿ-ਜਨ ਹਰਿ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਦੱਸਿਆ
ਜਾਵੇ ਨਾ ਭਰਮ ਤੇਰਾ ਜਿੰਦ ਰਾਣੀਏਂ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਭਾਰ ਤੋੜੀ ਜਾ ਦਾਤਾਰ ਨੇ
ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ ਸਾਰੇ ਜੱਗ 'ਤੇ ਉਮਾਰ ਨੇ
ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਾਹਨੂੰ ਖ਼ਾਕ ਛਾਣੀਏਂ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ

ਤੂੰ ਵੀ ਰੱਬ, ਮੈਂ ਵੀ ਰੱਬ ਉਹ ਵੀ ਰੱਬ ਹੈ
ਅਖੀਆਂ ਜੇ ਹਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪੇ ਸਭ ਹੈ
ਸਾਰਿਆਂ ਦੁੱਧਾਂ 'ਚ ਮਖਣ ਵਖਾਣੀਏ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਬਹਰ ਜੇ ਰੱਬ ਪਾ ਲਿਆ ਕਮਾਈ ਨੇ
ਉਹਨੂੰ ਰਬ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆਂ ਲੁਕਾਈ ਨੇ
ਸਾਰਿਆਂ 'ਚ ਓਹਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪਛਾਣੀਏਂ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਧੰਨ ਜੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੀ ਜੋ ਸਭ ਨੇ
ਚਾਰੀਆਂ ਸੀ ਗਊਆਂ ਜੀਹਦੀਆਂ ਜੀ ਰੱਬ ਨੇ
ਧੰਨੇ ਰਬ ਵਿਚ ਪਥ ਕੀ ਪਛਾਣੀਏਂ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰਬ ਜਾਣੀਏਂ
ਠਗੀ ਚਾਹੀ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਸੀ ਬਣਾ ਲਿਆ
ਜਿਸ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ 'ਚ ਰਬ ਪਾ ਲਿਆ
ਦਿਲ ਦੇ ਦਰਸ ਤਾਰਨਾ ਹੈਂ ਠਾਣੀਏਂ
ਰਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏ
ਜਿੱਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਮਾਇਆ ਸੈਣ ਨੇ
ਜਿਦ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਭੀਲਣੀ ਸਰੈਣ ਨੇ
ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਪਾਇਆ ਬਣ ਕੇ ਨਿਮਾਣੀ ਹੈ
ਰਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣੀਏ
ਜੀਦੇ ਜੇ ਕਲਮ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਚਰ ਜੀ
ਰਬ ਬਿਨਾ ਵਖੀਂ ਫਰ ਕੌਣ ਹਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰਬ ਜਾਣੀਏ

੨੮-੭-੩੬

ਸਮਾਪਤ

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥
ਜਿਨਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਇ।

ਆਸਾ ਮ: ੧

ਰੱਬ ਘਰ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ
ਉਥੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਜੀ
ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਸਵਾਲ ਵੈਰੀ ਤੇ ਸੱਜਣ ਦਾ
ਬਾਝੋਂ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਮਿਲਦੀ ਨਾ ਕੋਈ ਢੋਈ ਜੀ
ਉਥੇ ਜੇ ਲਿਹਾਜ ਹੁੰਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ
ਤਾਂ ਅਲੂਣੇ ਸਾਗ 'ਤੇ ਰੀਝਦਾ ਸ਼ਿਆਮ ਨਾ
ਲੈਂਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਸਧਨੇ ਕਸਾਈ ਦਾ
ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵੱਸਿਆ ਜੇ ਕਰ ਹੁੰਦਾ ਰਾਮ ਨਾ
ਮਾਧੋ ਭੁੱਖਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ, ਨਾ ਭੁੱਖਾ ਧਨ ਦਾ
ਜਿਹੜਾ ਘਾਲ ਘਾਲਦਾ ਫਲ ਪਾਵੇ ਸੋਈ ਜੀ
ਰੱਬ ਘਰ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ
ਉਥੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਜੀ
ਧੰਨੇ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ 'ਤੇ ਰੱਬ ਡੋਲਿਆ
ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਨਾਲ ਖਾਣ ਬਹਿ ਗਿਆ
ਨਾਮ ਦੇਉ ਦਾ ਦੁੱਧ ਵੇਖ ਆਪ ਡੋਲਿਆ
ਤਾਂ ਕਟੋਰਾ ਛੱਡਿਆ, ਜਦੋਂ ਖਾਲੀ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਬੇਰ ਖਾਧੇ ਜੱਗ ਮੰਨਦਾ
ਤੀਨ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੋਈ ਜੀ
ਰੱਬ ਘਰ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ

ਓਥੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾ ਕਈ ਜੀ
ਪੰਡਤਾਂ ਨ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ ਚੰਮਾਰ ਦੇ
ਜਦ ਵਿਚ ਓਸਦੇ ਡਿੱਠਾ ਰੱਬ ਵੱਸਦਾ
ਸੈਣ ਲੜ ਲੱਗਾ ਇਕ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਨੀਵੇਂ ਊਚ ਹ ਗਿਆ ਟਿੱਕਾ ਲਿਆ ਜੱਸ ਦਾ
ਜਪਦਾ ਕਬੀਰ ਫਿਰੇ ਤਾਣਾ ਤਣਦਾ
ਹਰੀ ਤੇ ਭਗਤ ਦੀ ਜੋਤ ਇਕ ਹੋਈ ਜੀ
ਰੱਬ ਘਰ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ
ਓਥੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾ ਕਈ ਜੀ
ਗਲ ਵਿਚ ਕਟੀ ਪਾਇਕ ਸਬਰ ਦੀ
ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਫਿਰਦਾ ਰੱਬ ਤਾਈਂ ਭਾਲਦਾ
ਮੱਲ ਲਈ ਦਲੀਜ ਜਾ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰ ਦੀ
ਸਹਿੰਸੇ ਕਲ ਚੁਕ ਗਏ ਲੱਥਾ ਡਰ ਕਾਲ ਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਗਿਆ ਜਾਂ ਡੋਲ ਜਾਣਾ ਮਨ ਦਾ
ਤੇਰ ਮੇਰ ਮਿਟ ਗਈ ਨੂਰ ਨੂਰ ਹੋਈ ਜੀ
ਰੱਬ ਘਰ ਮੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ
ਓਥੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਨਾ ਕਈ ਜੀ

20-1-36

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ

ਹੰਕਾਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ 'ਆਦਮੀ' ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ । ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਵੱਲੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਲੁਟੇਰਾ ਬਣ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਤੇ ਝਟ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਆਦਮੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਚਾਰ ਭਰਾ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਦੌਲਤ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ, ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੱਸ 'ਮੈਂ' ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੀ। 'ਮੈਂ ਬੜਾ ਧਨੀ । ਮੈਂ ਬੜੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਗਿਆਨੀ। ਮੈਂ ਬੜੇ ਜੱਗ ਕੀਤੇ । ਮੈਂ ਬੜੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਮੈਂ ਆਹ ਕੀਤਾ । ਮੈਂ ਔਹ ਕੀਤਾ ।' ਇਹ 'ਮੈਂ' 'ਮੇਰੀ' ਤਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਂਦੀ। ਇਸ 'ਮੈਂ' ਦੀ ਮੈਲ ਲਾਹੁਣ ਬਦਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਲ ਰੁੱਝਾ, ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਏਥੇ ਵੀ ਪਿਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਆਖੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਭਲਾਲੋਕ, ਮੈਂ ਬੜਾ ਧਰਮਾਤਮਾ, ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੰਤ, ਮੈਂ ਬੜਾ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ, ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਕੌਣ ਹੈ, ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡੀ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ, ਮਾਪੇ, ਇਸਤਰੀ, ਮਿੱਤਰ, ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਛੱਡੇ ਇਕ ਰੱਬ ਵਾਸਤੇ। ਕੋਇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕਰੇ ਤਾਂ? ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਭਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ।' ਸੋ, ਹੰਕਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਆ ਪਿਆ।

ਇਹੋ ਬੀਮਾਰੀ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੂੰ ਲਗ ਗਈ। ਆਖੇ, "ਮੇਰੇ

ਵਧਰਗਾ ਫਕੀਰ ਹੋਰ ਹੈ ਕੌਣ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਗਾਲ ਛਡੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ, ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹਾਂ। ਘੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਛਿਲੇ ਕੱਟੇ, ਹਾੜ੍ਹ ਸਿਆਲ ਇਕ ਸੱਕੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਛਡੇ। ਇਕ ਅਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ। ਇਕ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ। ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਿਊਂਦਾ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪੂੰਜੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ . '

ਖੁਦਾ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਫਕੀਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦਾ ਇਹ ਹਉਮੈਂ ਰੋਗ ਏਥੋਂ ਤਕ ਵਧ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਚੀਜ਼ ਜਾਪਣ ਲਗੀ। ਹਰ ਇਕ ਬੰਦਾ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤ ਪੁਣੇ ਦੀ ਐਨਕ ਵਿਚੋਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਦਿਸਣ ਲਗਾ। ਚੰਗਾ ਉਹ ਆਪ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਮਾੜੇ ਸਨ। ਉੱਚਾ ਉਹ, ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ। ਉਹ ਨੇਕ ਪਾਰਸਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵੱਡੇ ਪਾਪੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਬਦਲ ਗਈ। ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬ ਦੂਈ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿਚ ਵਟ ਗਿਆ, ਬੰਦਗੀ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ। ਫਕੀਰ ਬਖਸ਼ਣ ਹਾਰ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ। ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬਖਸ਼ਣ ਹਾਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿਗਣ। ਫਕੀਰ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਕਹਿਰ ਔਗੁਣ ਹਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ। ਏਸ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਡਣ-ਖਟੋਲ ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਹ ਉੱਚਾ ਹੀ ਉੱਚਾ ਉੱਡਣ ਲੱਗਾ

ਉਧਰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਪੁੰਜ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਾੜ ਪਛਾਣ ਕੇ ਕਿਹਾ 'ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ। ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਲੂ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੱਲ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕਰੀਏ। ਵਿਚਾਰਾ ਅਣਤਾਰੂ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਗਤ ਹੈ, ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਠ ਛੇਤੀ ਚੱਲੀਏ।' ਹਜ਼ੂਰ ਮੱਕੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਓਸ ਪਹਾੜੀ ਥੱਲੇ ਨਿਵਾਣ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ

ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸਤਗੁਰ ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਸਤਿਗੁਰ ਤਾਰਦੇ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਨੂੰ
ਪਹੁੰਚੇ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ* ਵਿਚ ਆ ਭਾਈ
ਟਿੱਲੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ
ਆਸਣ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਲਿਆ ਜਮਾ ਭਾਈ
ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਜ਼ਰਾ ਖੁਹਲ ਰਬਾਬ ਵਜਾਂ ਭਾਈ
ਜਿਹਦੇ ਨਾਮ ਸਦਕਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋਵਣ
ਸਿਫ਼ਤ ਉਸ ਅਕਾਲ ਦੀ ਗਾ ਭਾਈ
ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਹੇ ਲੱਗੀ
ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਸੁਣਾ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸਹੜੀਏ ਉਹ ਸੱਜਣ
ਅੱਗੋਂ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਫੜਾਂ ਭਾਈ

"ਮਰਦਾਨਾ! ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਈ ਹੈ। ਛੇੜ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਦਮਕਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ 'ਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਰੀਝਦਾ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ-ਮਿਠੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਉੱਤੇ ਮੇਰਾ ਕਰਤਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਮੇਰਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਮਰਨ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਘੜੀ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦਾ। ਸਿਮਰਨ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ। ਮਰਦਾਨਾ! ਮੈਂ ਕੀਰਤਨ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਛੇੜੀ ਕਰ, ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਈਏ।"

ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਬਾਬਾ!

---

* *ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਜ-ਕਲ੍ਹ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।*

ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਛੱਡੀ ਤੇ ਇਕ ਆਪ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜਜਮਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ, ਇਕ ਨਾਲ ਗੰਢੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹਾਂ। ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰਖੋ, ਸੁਖ ਵਿਚ ਰੱਖੋ, ਰੱਜ ਬਖਸ਼ੋ, ਭੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਖੋ, ਹਰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਹਾਂ। ਆਪ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ ਤੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਧਰਮ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਫਰਮਾਓ, ਸਚ ਹੈ ... ਪਰ ...।"

ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਗੱਲ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਉਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਪਰ', 'ਪ੍ਰੰਤੂ', 'ਲੇਕਨ', 'ਮਗਰ' ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਅਰਥ ਉਲਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ 'ਪਰ' ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੇਖੀਏ, ਏਸ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ?

ਜੰਗਲਾ

ਅੱਗੋਂ ਬੋਲ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨੇ
ਉਜ਼ਰ ਨਾ ਮੇਰ ਕਾਈ
ਦੁਖ ਸੁਖ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਾ
ਜੋ ਦੇਵੇਂ, ਸੋ ਖਾਈ
ਪਰ ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਮੇਰੀ
ਜਾਨ ਲਬਾਂ ਤੇ ਆਈ
ਭੁਖਿਆਂ ਅਤੇ ਤਿਹਾਇਆਂ ਬਾਬਾ !
ਨਾਮ ਨਾ ਜਪਿਆ ਜਾਈ

ਆਪ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਹਰ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਕੀ? ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ, ਜੋ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ

"ਭੂਖੇ ਭਗਤ ਨਾ ਕੀਜੈ। ਯੇਹ ਮਾਲਾ ਆਪਨੀ ਲੀਜੈ।"

"ਆਪ ਆਪਣੀ ਮਾਲਾ ਸੰਭਾਲ ਲੈ, ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਖੇ ਤਾਂ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।" ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪਿਆ ਲਵੋ ਮੈਂ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ, "ਮਰਦਾਨਾ! ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਕਿੱਥੇ? ਇਕੋ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੋਮਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਗਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਭਰਨ ਦੇਂਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਉਥੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮੰਨ, ਉਹਦੇ ਚਰਨ ਪੂਜੇ, ਉਹਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਵੇ। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਉਹ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਣ ਦੇਂਦਾ। ਹਾਂ, ਉੱਦਮ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਮਰਦ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਰਦਾਨਾ! ਜੇ ਉੱਦਮ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਔਸ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਤਾਲਾਬ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਮਤ ਕਰ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਹਾਂ। ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾ, ਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਕੋਲੋਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ। ਆਪ ਉੱਦਮ ਨਾ ਕਰੇਂਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ।"

ਛੰਦ-ਡਿਉਢ

ਆਖਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ 'ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਿਆ!
ਔਖਾ ਪਾਣੀ ਲੱਭਣਾ
ਮੰਗਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਦੀਵਾਨਿਆਂ!
ਜਲ ਭਾਲੇਂ ਸੱਜਣਾ'
ਕਹਿੰਦਾ ਮਰਦਾਨਾ 'ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜੀ
ਜਿੰਦ ਨਹੀਂ ਜੇ ਬਚਦੀ
ਜੇ ਨਾ ਮਿਲੇ ਪਾਣੀ, ਮੇਰੀ ਨਾਹੀਂ ਖੈਰ ਜੀ

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ!!

ਆਖਾਂ ਗੱਲ ਸੱਚ ਦੀ
ਜਿਵੇਂ ਜਾਣੇਂ. ਪਾਣੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ' ਪਿਆ ਦਿਓ
ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਂ ਲਵੇ
ਮਰਦਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿਓ
ਜਮਾ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਲਵੇਂ'
ਗੁਰੂ ਮਰਦਾਨੇ ਤਾਈਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ
'ਉੱਚੀ ਜ ਅਟਾਰੀ ਹੈ
ਇਹਦੇ ਉਤੇ ਲੋਕ ਹੈਨ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੇ
ਵੱਸਦਾ ਕੰਧਾਰੀ ਹੈ
ਪੀ ਆ ਭਾਈ ਪਾਣੀ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਜਾਇਕੇ
ਹੋਰ ਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ
ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਜੋਰ ਲਾਇਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ'
'ਸੱਤ ਬਚਨ' ਆਖ ਮਰਦਾਨਾ ਚੱਲਿਆ
ਹੈ ਹੁਕਮ ਪਾਇਕੇ
ਰਸਤਾ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਕੁਟੀ ਦਾ ਮੱਲਿਆ
ਰੱਬ ਨੂੰ ਧਿਆਇਕੇ
ਖਾ ਕੇ ਠੇਡੇ ਠੋਕਰਾ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲ ਕੇ
ਹੈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਵਦਾ
ਆ ਗਿਆ ਕੰਧਾਰੀ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਚੱਲਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੰਦਾ

'ਆਸ' ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਢਹਿੰਦੀ-ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੀ । 'ਆਸ' ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ । ਨਿਰਾਸਾ ਤਾਂ ਜੀਊਣਾ ਵੀ ਨਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਓਹੋ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋ ਤ੍ਰੇਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰਬਾਬ ਨਹੀ ਸੀ ਵਜਾ ਸਕਦਾ, ਮੀਲ-ਡੇਢ ਮੀਲ ਪਹਾੜੀ ਪਧ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਏਨੀ ਆਸ ਉੱਤੇ ਕਿ ਓਥੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਇਗਾ।

ਪਹਾੜੀ ਉਪਰ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਕੁਟੀਆ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਕਹਿੰਦਾ ਮਰਦਾਨਾ, ਸਾਈਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆ ਓ '
ਚੱਲ ਕੇ ਤ੍ਰਸੀਹ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਜੀ
ਵਾਸਤੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਘੁਟ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੇ ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ
ਜਾਂਦੀ ਮਰੀ ਜਾਨ, ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤ੍ਰਿਹਾਇਆ ਜੀ
ਆਖਦਾ ਕੰਧਾਰੀ ਅਗੋਂ 'ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੂੰ ਐਹ ਜੇਹਾ ?
ਬਿਰਤੀ ਉਖੜੀ ਮੇਰੀ, ਆ ਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਜੀ
ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਅੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਰੂੰ ਪਟਕਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ
ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂਗਾ ਖੂਹਾ ਏਥ ਲਾਇਆ ਜੀ'

ਪਹਿਲੀ ਵਾਜ ਮਾਰੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ । ਫਕੀਰ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਨਾ ਖੁਲ੍ਹੀ । ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਹੇ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ! ਜਿਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਐਨਾ ਮਗਨ ਏਂ, ਉਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸਦਕਾ ਦੋ ਘੁੱਟ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਦਿਹ।"

ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹੀ । ਉਹਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਵਲ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਤੱਕਿਆ । ਉਹ ਰੰਗ ਢੰਗ ਤੇ ਲਿਬਾਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜਾਪਿਆ । ਵਲੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ । ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਵੈਤ ਆ ਗਈ। 'ਇਕ' ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ 'ਦੂਈ' ਆ ਗਈ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਗੜ ਗਿਆ । ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਿਉਣ ਵਾਲਾ, ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਸੜ ਉਠਿਆ । ਰੱਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਤਰਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ 'ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰ ।' ਪਰ ਅਫਸੋਸ, ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪੁਜਾਰੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ।

ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦਾ ਪਾਰਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਹ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਚੱਲ ਉਏ ! ਕੌਣ ਏਂ ਤੂੰ ? ਮੈਂ ਏਥੇ ਛਬੀਲ ਨਹੀਂ ਲਾਈ ਬੈਠਾ। ਅੱਲਾਹ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਮੇਰੀ ਬਿਰਤੀ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤੀ ਊ। ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਦਿਆਂਗਾ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਡਰ ਕੇ ਉੱਠ ਭਜਾ। ਆ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਤੇ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਫ਼ਕੀਰ ਅਲਾਹ ਦਾ ਭਗਤ ਹੈ, ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਬੜੇ ਕਠੋਰ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਝਿੜਕਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮਰਦਾਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਗਤ ਹੀ, ਪਰ ਜ਼ਰਾ ਉਹ ਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੰਕਾਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ। ਪਾਣੀ ਓਥੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਾਹ, ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਜਾਹ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਫਿਰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਜਾ ਕੰਧਾਰੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ। ਉਸ ਨੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਪਰ ਹੰਕਾਰੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ, ਸਗੋਂ ਅੱਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਣੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮਰਦਾਨਾ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਪਿਆ।

ਕਲੀ

ਟੁੱਟੀ ਆਸ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ
ਡਿਗਦਾ ਢਹਿੰਦਾ ਡੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੇ ਆਇਆ
ਆ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸੀਸ ਧਰਕੇ ਬੋਲਿਆ,
'ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ! ਮਰਦਾ ਈ ਮੈਂ ਤਿਹਾਇਆ
ਜੀਹਦੇ ਕੋਲ ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੀ ਭੇਜਿਆ,
ਉਹ ਤਾਂ ਡਾਢਾ ਹੈ ਹੰਕਾਰੀ, ਮੋਹਿਆ ਮਾਇਆ

ਉਹਨੇ ਝਿੜਕਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਓਥੋਂ ਮੋੜਿਆ,
ਸੜਿਆ ਹਉਮੈ ਦੀ ਅੱਗ ਓਹਨੇ ਰੱਬ ਭੁਲਾਇਆ'
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ ਕੇਰਾਂ ਫੇਰ ਜਾਹ ਮਰਦਾਨਿਆਂ !
ਪਾਣੀ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਸੱਚ ਸੁਣਾਇਆ
ਸੁਣ ਕੇ ਫੇਰ ਹੈ ਮਰਦਾਨਾ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ,
ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਉਤੇ ਆਇਆ
ਆ ਮਰਦਾਨਾ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਅੱਲਾਹ ਦਿਆ ਪਿਆਰਿਆ !
ਦੋ ਘੁਟ ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਮਰਦਾ ਈ ਮੈਂ ਤਿਹਾਇਆ' —
ਸੁਣ ਕੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ
'ਉਇ ਤੂੰ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਬਿਤਾ ਕਿਧਰੋਂ ਆਇਆ ?'
'ਉਇ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੁੰਦੈ ? ਕੀਹਦਾ ਏਂ ਤੂੰ ਬਾਲਕਾ ?
ਦਰ ਦਰ ਫਿਰਦੈਂ ਦੋ ਘੁਟ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਿਹਾਇਆ
ਜੀਹਦਾ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਕਦ ਉਹ ਝਿੜਕਾਂ ਲੈਂਦੇ, ਮੱਲ ਕੇ ਬਾਰ ਪਰਾਇਆ'

ਗੱਲ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਰਖਦਿਆਂ, ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਰਦਾਨਾ ! ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਾਲਕ, ਗੁਰੂ ਪੀਰ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਕਰਨੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਬੂਹਿਆਂ ਉਤੇ ਕਦ ਝਿੜਕਾਂ ਲੈਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ? ਦੱਸ, ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਹੈ ਕੌਣ ?"

ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਗਈ । ਮਰਦਾਨਾ ਅੱਗੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ 'ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ?'

ਤਰਜ : ਏਸ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੇ

ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪਿਆਰਾ
ਜਿਸਨੇ ਜਗਤ ਨਿਵਾਇਆ
ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਰੀ

ਜਿਲਦੇ ਕਰਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਸਾਰੀ
ਰੂਪ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ।
ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਿਆਰਾ
ਜਿਸਨੇ ਜਗਤ ਨਿਵਾਇਆ ਹੈ ।
ਜੀਹਨ ਪਾਪੀ, ਨੇਕ ਬਣਾਏ
ਭੁੱਲੇ ਭਟਕੇ ਰਸਤੇ ਪਾਏ
ਸ਼ਹੁ ਵਿਚ ਡੁਬਦੇ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ
ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਰਨ ਆਇਆ ਹੈ !
ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਿਆਰਾ
ਜਿਸਨੇ ਜਗਤ ਨਿਵਾਇਆ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਸੀ ਤੇ ਏਹੋ ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਜੋ ਉਹ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ । ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਉਸਤਤ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਤੜਫ ਉੱਠਿਆ, ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ।

ਛੰਦ-ਡਿਉਢ

ਅੱਗੋਂ ਹੈ ਕੰਧਾਰੀ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਂਵਦਾ
ਭਰਿਆ ਗੁਮਾਨ ਦਾ
'ਕੌਣ ਹੈ ? ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੱਗ ਦਾ ਸਦਾਂਵਦਾ
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ
ਕਰਾਮਾਤ ਹੁੰਦੀ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਪੀਰ ਦੇ
ਮੂਰਖਾ ! ਵਿਚਾਰ ਲੈ
ਖਾਵੰਦੋਂ ਨਾ ਠੇਡੇ ਪਿੱਛੇ ਘੁਟ ਨੀਰ ਦੇ
ਦਿਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਲੈ
ਐਡਾ ਜੇ ਉਹ ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਦਾਂਵਦਾ
ਪੂਰਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਕਹਾਵੰਦਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਘੁੱਟ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪਿਆਵੰਦਾ
ਮਰਦਾ ਤਿਹਾਇਆ ਹੈਂ
ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਫਿਰੇਂ ਠੇਡੇ ਖਾਵੰਦਾ
ਮੇਰੇ ਦਰ ਆਇਆ ਹੈਂ
ਛੱਡ ਉਹਨੂੰ ਬਾਲਕਾ ਜੇ ਹੋ ਜਾ ਮੇਰਾ ਉਇ
ਹੁਣੇ ਈ ਪਿਆ ਦਿਆ
ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਸਭੋ ਕੁਛ ਤੇਰਾ ਉਇ
ਦੁੱਧ 'ਚ ਨਹਾ ਦਿਆਂ ।'
ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਾ ਸੱਕਿਆ ਸਹਾਰ ਨਾ
ਬਲ ਕੇ ਸੁਣਾਵੰਦਾ
''ਬੱਸ ਕਰ, ਐਵੇਂ ਪਿਆ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਨਾ
ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਵੰਦਾ
ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਕੀਤਾ ਮੇਰਾ ਸੀਨਾ ਚਾਕ ਉਇ
ਝੱਲਿਆ ਨਾ ਜਾਵਦਾ
ਤੈਥੋਂ ਚੰਗੀ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਕ ਉਇ
ਤੂੰ ਹੈਂ ਕੀ ਸਦਾਵੰਦਾ
ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂਗਾ ਭਾਵੰਦਾ
ਐਡਾ ਜੋ ਹੰਕਾਰੀ ਓਇ
ਹੋਇਆ ਕੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਤਾਂਈਂ ਸਦਾਵੰਦਾ
ਤੂੰ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਉਇ ''
ਬੋਲ ਕੰਧਾਰੀ ਅੱਗੋਂ ਗੁਸਾ ਖਾਇਕੇ
'ਮੈਥੋਂ ਹੋ ਜਾ ਦੂਰ ਓਇ
ਮਾਰਦਾ ਈ ਥੱਲੇ ਹੁਣੇ ਪਟਕਾਇਕੇ
ਡਿੱਗ ਹੋਸੇਂ ਚੂਰ ਉਇ''
ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਚੱਲਿਆ

ਡੇਰੇ ਪੰਜਾ ਜਾਇਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਦਰ ਆ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮੱਲਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ ਪੱਲਾ ਪਾਇਕੇ

ਮਰਦਾਨਾ ਭੱਜਿਆ ਆਵੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੱਲੇ ਤੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਆਵੇ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਨਤੀ ਸਾਰੀ ਸੁਣ ਲੈਣੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਕਰਨਾ। ਦਾਤਾ! ਉਹ ਫਕੀਰ ਨਿਰਾ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਕਛ ਵੀ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, ਮੈਂ ਝੱਲ ਲੈਂਦਾ ਪਰ ਮੈਥੋਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰੀ ਜਾਂਦੀ। ਬੱਸ ਦਾਤਾ! ਜੇ ਪਾਣੀ ਪਿਆਉਂਦੇ ਓ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਪਿਆਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਬੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਝਿੜਕਾਂ ਤੇ ਮਿਹਣ ਨਾ ਦੁਆਓ।"

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਬੋਲ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਮੇਰਾ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹੋਰ ਅਜ਼ਮਾ ਬਾਬਾ!
ਜਿਹੜੇ ਓਸ ਹੰਕਾਰੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ,
ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਗਏ ਖਾ, ਬਾਬਾ!
ਗਾਲ੍ਹੀਂ ਆਪ ਤਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਝੱਲੀਆਂ ਮੈਂ,
ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹਿਰਖ ਨਾ ਕਾ, ਬਾਬਾ!
ਐਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਸੁਣੀ ਜਾਇ ਤੇਰੀ,
ਕੀਤੀ ਓਸ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਬਾਬਾ!
ਬੱਸ ਹੁਣ ਗੱਲ ਅਖੀਰ ਦੀ ਦੱਸ ਮੈਨੂੰ,
ਭਾਵੇਂ ਮਾਰ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਚਾ, ਬਾਬਾ!
ਜਿਹੜੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਓਸ ਹੰਕਾਰ ਕੀਤਾ,
ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾ ਬਾਬਾ!
ਦੁੱਧ ਕੋਪਰੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢਣ ਜਾਣਦਾ ਏਂ,
ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀਓਂ ਰਿਹੈ ਟਰਕਾ ਬਾਬਾ!

ਲੈ ਹੁਣ ਬੈਠਾ ਈ ਮੱਲ ਕੇ ਬਾਰ 'ਸੀਤਲ'
ਜਾਂ ਅਪਣਾਂ, ਜਾਂ ਝਿੜਕ ਉਠਾਂ, ਬਾਬਾ !

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਦਾਤਾ ਜੀਓ ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਬੂਹਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਨਾਲੋਂ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਿਹਾਇਆ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਦਾਤਾਰ ! ਕੌੜੇ ਰੇਠੇ ਮਿੱਠੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਓ, ਤਾਂ ਪਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ? ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਿਹਾਇਆ ਤੜਫ ਤੜਫ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ। ਕਿਸੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਕਿ ਇਕ ਮਰਾਸੀ ਮਰ ਗਿਆ ਜੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਹਰਗੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਬਾਬੀ ਤਿਹਾਇਆ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪਿਆ ਸਕਿਆ "

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, "ਮਰਦਾਨਾ ! ਘਬਰਾਂ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ 'ਮਰਜਾਣਾ' ਤੋਂ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹੁਣ ਤਿਹਾਇਆ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਦੇਂਦਾ ਵਲੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਦੇਂਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਤੇਰੀ 'ਅਰਦਾਸ' ਨਹੀਂ [illegible], ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਲੈਣਾ, ਤੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ [illegible] ਤੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਆਈਏ।"

ਗੱਡੀ

ਗਲ ਹੱਸ ਕੇ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
'ਮਣ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਿਆਂ !
ਪਾਣੀ ਵਾਸਤੇ ਲਵੇਂ ਪਿਆ ਭਰਲੇ
ਉੱਠ, ਪੀ ਲੈ ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ'
ਐਨੀ ਆਖ ਕੇ ਉੱਠੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਪੈਰ ਨਾਲ ਗੀਟੀ ਚਕਦੇ
ਸੋਮਾ ਫਟਿਆ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੇਠੋਂ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋਵੰਦਾ

ਕੰਚ ਵਰਗਾ ਨਿਤਾਰਿਆ ਪਾਣੀ
ਪੀਤਾ ਮਰਦਾਨੇ ਰੱਜ ਕੇ
ਹੌਜ਼ ਭਰਿਆ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸੀ ਜੋ
ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਜਦ ਵੇਖਿਆ ਕੰਧਾਰੀ ਪਾਣੀ ਸੁਕਿਆ
ਅੱਗ ਜਿਉਂ ਭੜਕ ਉਠਿਆ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਸਿਲਾ ਇਕ ਭਾਰੀ
ਸੁੱਟੀ ਉੱਤੋਂ ਰਿਹੜੀ ਓਸਨੇ
ਆਉਂਦੀ ਦੇਖ ਮਰਦਾਨਾ ਵਿਚੋਂ ਕੰਬਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ,"ਬਾਬਾ ! ਐਥੋਂ ਰੱਖ ਲੈ"
ਦਾਤੇ ਹੱਸ ਕੇ ਅਗੇ ਹਥ ਕੀਤਾ
ਛੋਹਿਆ ਜਦੋਂ ਨਾਲ ਸਿਲ ਦੇ
ਮੋਮ ਵਾਂਗਰਾਂ ਨਰਮ ਸਿਲ ਹੋ ਗਈ
'ਪੰਜੇ' ਦਾ ਨਿਸਾਨ ਲੱਗਿਆ
ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਵਲੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬਿਆ
ਛੱਡ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਭੱਜਿਆ
ਪੱਲਾ ਪਾਇਕ ਨਿਮਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗਿਆ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਹੋਈ ਜੋ ਅਵੱਗਿਆ ਮੈਥੋਂ,
ਮਾਫ਼ ਕਰ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲਿਆ
ਛਾਤੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਇਆ
ਬਿਰਦ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖ ਲਈ
ਓਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨੇਤਰ
ਦਿਲ ਹੋਇਆ ਸਾਂਤ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪਿਆਰਿਆ ! ਪਿਆਰਿਆ !!
ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਨੇ ਬੰਦਾ ਤਾਰਿਆ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਕਿਹਾ,"ਵਲੀ ਜੀ ! ਪ੍ਰੇਮ

ਦੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਈਰਖਾ ਦੀਆਂ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਵੇਸ ਸੰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਵੀ ਸੰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਤਤਾਈ ਤੇ ਦਵੈਤ ਇਕ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ। ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਇਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ। ਹਉਮੈ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਲਾਓ, ਲੱਗਾਂਗਾ। ਔਝੜ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਨੇ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪੀੜ ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਚਾਹੋ, ਆਪ ਲਾ ਦਿਓ।"

ਰੱਬ ਦਾ ਢੂੰਡਾਊ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ, ਘਟ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕਰਕੇ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਬ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਰੱਬ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਘਰ ਛੱਡ ਉਜਾੜਾਂ ਮੱਲਦੇ ਹਨ, ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਰੂਪੋਂ ਕਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿੰਨੇ ਘਾਲ ਵਿਚ—ਕਠਨ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨੇ ਹੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਰਗ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਹਉਮੈ ਨਗਰ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੋਵੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਅੰਦਰ ਗੁਆਚੀ ਵਸਤੂ ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਲਿਆਂ ਕਿਵੇਂ ਲੱਭੇ?

ਕਾਫ਼ੀ

ਭਾਲ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਵਿਚ ਭਾਲ
ਜੰਗਲ ਜੂਹਾਂ, ਬੇਲੇ
ਵਸੋਂ, ਉਜਾੜ, ਪਹਾੜ, ਸਮੁੰਦਰ
ਸੁਵਾ, ਸਥਾ, ਮੇਲੇ
ਅੰਦਰ ਟਟ ਪਈ, ਦਿਲ ਖੱਸਾ
ਘਟ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ
ਦੂਈ ਦਾ ਚੁਕ ਪਰਦਾ ਡਿਠਾ
ਲਾਲ ਬੁਕਲ ਵਿਚ ਖਲੋ

ਦੂਈ ਦਾ ਪਰਦਾ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਿਸ ਪਿਆ ।

ਦਿਲ ਕੇ ਆਈਨਾ ਮੇਂ ਹੈ ਤਸਵੀਰਿ ਯਾਰ
ਜਬ ਜ਼ਰਾ ਗਰਦਨ ਝੁਕਾਈ ਦੇਖ ਲੀ

ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਸਿਰ ਝੁਕੇ ਨਾ, ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਉੱਚਾ ਹੀ ਰਹੇ ਤਦ ਤੱਕ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕਿਵੇਂ ਦਿਸੇ ? ਤੇ ਜਦ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਧੌਣ ਉੱਤਰ ਜਾਵੇ, ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਦੀ ਲਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਫਿਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਸੀ ਰਬ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲ ਕਿਆ ਢੂੰਢਹਿ ।

ਤਰਜ਼-ਜੱਗਾ

ਜੋਗੀ ਬਣ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ
ਭਗਵੇਂ ਰੰਗਾ ਲਏ ਕੱਪੜੇ
ਜਟਾਂ ਵੱਟ ਕੇ ਵਧਾਈਆਂ ਲੰਮੀਆਂ
ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ
ਤਾਂ ਧੂਣੀਆਂ ਸੁਕਾ ਲਈ ਕਾਇਆ
ਬੈਠਿਆ ਸੁਆਸ ਰੋਕਦਾ
ਮਾਲਾ ਕਾਠ ਦੀ, ਤੰਦਾਂ ਦਾ ਧਾਗਾ
ਜੋਹੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਭਾਲਦਾ
ਮਨ ਕਾਗਜ਼ੀ ਫੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਭੁੱਲਿਆ
ਤੱਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਰਹੀ
ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਵੱਲੇ ਤਕਿਆ
ਪੱਲੇ ਪਿਆ ਸ਼ੋਰ ਵਾਂਗਰਾਂ
ਝੂਰਨਾ ' ਝੂਰਨਾ ।
ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਰਬ ਵੱਸਦਾ, ਕਈ ਦੂਰ ਨਾ ।

ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਰੱਬ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਪਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੱਬ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ।

ਤਰਜ਼-ਜੱਗਾ

ਦਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂ ਨਿਰਮਲ ਸ਼ੀਸ਼ਾ
ਅੰਦਰ ਪਾਰ ਰੱਬ ਦਿੱਸਿਆ
ਦੂਈ ਉਡ ਗਈ, ਸਫਾਈ ਹੋ ਗਈ ਮਨ ਦੀ
ਇਕ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋ ਗਿਆ
ਗਿਆ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ
ਨਾਮੇ ਤੇ ਕਬੀਰ ਵਾਂਗਰਾਂ
ਰੋਮ ਦੇਹੀ ਦੇ ਬਣ ਗਈਆਂ ਤਰਬਾਂ
ਦਿਲ ਹੋ ਰਬਾਬ ਵੱਜਿਆ
'ਸਤਿਨਾਮ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ
ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਰਤ ਗਿਆ
ਮਨ ਮੰਦਰ ਹਰੀ ਦਾ ਬਣਿਆਂ
ਜਿਥੇ ਚੱਲੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ
ਜ਼ੋਰ ਨਾ ! ਜ਼ੋਰ ਨਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਤੂੰ ਰੱਬ ਬੰਦਿਆ ! ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ
'ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਦੋਇ ਏਕ ਹੈ'
'ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਨ ਅੰਤਰਿ ਨਾਹੀ'
'ਸੰਤ ਅਨੰਤਹਿ ਅੰਤਰਿ ਨਾਹੀ'

ਰੱਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ! ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਜਾਣ ਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਕ ਖ਼ਲਕ ਤੇ ਪਰੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ।

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਿਸਨੇ ਇਹ ਮਾਰਗ ਸੁਝਾਇਆ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ 30-10-35 ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ
"ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਹਹੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ
ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ ।"

(ਸੂਹੀ, ਮਃ ੫)

ਸ਼ਹੀਦੀ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

"ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਆਗਿਆ ਆਤਮ ਹਿਤਾਵੈ ॥
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਸੋਊ ਕਹਾਵੈ
ਤੈਸਾ ਹਰਖੁ ਤੈਸਾ ਉਸੁ ਸੋਗੁ ॥
ਸਦਾ ਅਨੰਦੁ ਤਹ ਨਹੀ ਬਿਓਗੁ ॥
ਤੈਸਾ ਸੁਵਰਨੁ ਤੈਸੀ ਉਸੁ ਮਾਟੀ ॥
ਤੈਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤੈਸੀ ਬਿਖੁ ਖਾਟੀ ॥
ਤੈਸਾ ਮਾਨੁ ਤੈਸਾ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥
ਤੈਸਾ ਰੰਕੁ ਤੈਸਾ ਰਾਜਾਨੁ ॥
ਜੋ ਵਰਤਾਏ ਸਾਈ ਜੁਗਤਿ ॥
ਨਾਨਕ ਓਹੁ ਪੁਰਖੁ ਕਹੀਐ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ॥"

(ਸੁਖਮਨੀ, ਮ: 5)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹਨ, ਰੋਜ਼ ਦੀਵਾਨ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ-ਜੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਵਰਗੇ ਸਿੱਖ, ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋੜਵੰਦ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਰੌਰ ਮਜ਼ੁਬ-

ਮਿੱਲਤ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਦੇ, ਬਿਨਾਂ ਊਚ-ਨੀਚ ਤੇ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਭ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਦਾ ਰੌਣਕ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ, ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਰਾਤ ਚੌਣੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਵਿਰੋਧੀਆ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੇ ਇਹ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਮੀਨੇ ਸੁਭਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸੜਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਕਾ

ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਉੱਲੂ ਘਬਰਾਏ
ਮੈਲੇ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਸੁਗੰਧ ਨਾ ਭਾਵੇ
ਗੁਰ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨਾ ਸੱਚ ਸੁਖਾਵੇ
ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਾਪੀ ਸ਼ਰਮਾਵੇ
ਵੈਰ ਕਰੇ ਨਿਰਵੈਰ ਨਾਲ ਉਹ ਨਰਕੀਂ ਜਾਵੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਦੋਖੀ ਧਰਮ ਦਾ ਨਿਤ ਧ੍ਰੋਹ ਕਮਾਵੇ

ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਇਕ ਪੰਥ ਜਾਂ ਫਿਰਕਾ ਬਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਕੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਇਕ ਫਿਰਕਾ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ (ਸੈਂਟਰ) ਸੀ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ।

ਜਿੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮਸਲਮਾਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਝਗੜਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਏਸ

ਨਵੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਤਅਸਬ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਵਿਰੁੱਧ ਦੰਦ ਪੀਹ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਅਰਜਨ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵੇਖ ਪਰਤਾਪ ਵਧਦਾ
ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਬਰਾਇਆ ਜੀ
ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਚਮਕਦਾ ਵੇਖ ਸੂਰਜ
ਅੱਖ ਉੱਲੂ ਦੀ ਵਾਂਗ ਚੁੰਧਿਆਇਆ ਜੀ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਉ ਲੱਗੇ
ਚਾਹੀਏ ਗੁਰੂ ਤਾਈਂ ਖਿਲੋਂ ਲਾਇਆ ਜੀ
ਭਾਵੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਦਾਝਨ ਕੀਤਾ
ਪਾਪੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਾਪ ਕਮਾਇਆ ਜੀ

ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਸੀ, ਕਿ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਢ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜ਼ਾਲਮ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਮੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ, ਖੁਸਰੋ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਹੋ ਗਈ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਖਤ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਅਜੇ ਵਰ੍ਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੁਸਰੋ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਨੱਸਣਾ ਪਿਆ।

ਕਲੀ

ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਖੁਸਰੋ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਤੋਂ
ਖਾਤਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਉਠਾਈ

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ/26

ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸਿਆ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ
ਜਦ ਉਸ ਭਿੰਨਾ ਜਾਂਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਾਈ
ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਲੰਗਰ 'ਚੋਂ
ਛਕ ਪਰਸਾਦਾ ਉਹਨੇ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਈ
ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ
ਬਾਗ਼ੀ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤੇ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਗ਼ੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ
ਆਣ ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਖ਼ਰ ਸਰਨ ਤਕਾਈ
ਫੜਿਆ ਆਇਆ ਜਦ ਉਹ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ
ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਸਾਈਂ
ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ
ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਪਿਛਲੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਸੱਤ ਸੌ ਸਾਥੀ ਉਹਦੇ ਜੋ ਨਾਲ ਸੀ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਛੱਡਿਆ ਨਾ ਕਾਈ

ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖ਼ੁਸਰੋ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤਾਂ ਕਰ ਬੈਠਾ, ਪਰ ਜਦ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ [illegible] ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੀ ਕਾਬਲ ਪੁੱਜਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ [illegible] ਤੁਰਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਉਹ ਦਰਿਆ ਲੰਘਿਆ [illegible] ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ [illegible] ਛਕ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰੋਂ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ੁਸਰੋ ਤੇ [illegible] ਸੌ ਸਾਥੀ ਫੜੇ ਗਏ, ਸੌ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ [illegible]ਗੀਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਰਾਹੀਂ [illegible]ਦਾ ਹੋਇਆ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਾ। ਖ਼ੁਸਰੋ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਫੜ ਕੇ, ਏਥੇ [illegible] ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਜਿਸ ਉਤੇ ਖ਼ੁਸਰੋ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਇਆ, [illegible] ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਹਸਨ ਬੇਗ ਤੇ ਅਬਦੁੱਲ ਰਹੀਮ ਸਣੇ [illegible]ਖੀਆਂ ਦੇ ਖੱਲਾਂ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹਦੇ

ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਠੰਢ ਠੰਢੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਅੱਗ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁਝ ਗਈ । ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਏਥੇ ਫਿਰਨ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਵਾਰ

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਰਲ ਕੇ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਈਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਬਾਗੀ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ
ਦਿਤਾ ਖਰਚ, ਤਿਲਕ ਮੱਥੇ ਲਾਇਆ
ਦਿਤੀ ਓਸਨੂੰ ਅਸੀਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ
ਬੜਾ ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਇਆ
ਅੱਗੇ ਇਛਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੁਗਾਇਆ
ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ, ਲਾਹੌਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਕੜ ਮੰਗਵਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਦਿਲ ਮੱਚਦੀ
ਉੱਤੇ ਤੇਲ ਦੂਤੀਆਂ ਨੇ ਪਾਇਆ

ਇਹ ਚੁਗਲੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ, ਮੁਲਾਂ, ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤੇ ਚੰਦੂ (ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ, ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪੰਡਤ, ਮੁੱਲਾਂ ਤਾਂ ਧਾਰਮਕ ਤਅੱਸਬ ਕਰਕੇ ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੇੜਦੀ ਹੈ । ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ, ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਹਾਸਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਚੰਦੂ ਲਾਲ । ਚੰਦੂ

ਸਵਾਹੀ) । ਓਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸਾਕ ਛੱਡੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਾੜਾ ਸੀ*। ਉਹ ਬਹੇ ਉੱਤੇ ਕੁਆਰੀ ਕੰਨਿਆ** ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਸ ਘੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਸ ਸਕਨਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਮਿਲਾਂ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਗੀ ਸ਼ਾਹਜਾਦੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਰਾਹ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਗੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਐਹ ਜਿਹਾ ਸਮੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸੀ ਜਦ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾ ਸਕੇ । ਸੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਮੰਗਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੈਦੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਤਾਂ ਬਾਦਸਾਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਖਦਾ

---

* *ਚੰਦੂ ਦੇ ਲਾਗੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਚੰਦੂ ਕੋਲ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਅੱਗ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ ਲਾ ਆਏ ਓ ।' ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣੀ ਤਾ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਹ ਸਾਕ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਸਾਕ ਅਜੇ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ । ਜਦ ਲਾਗੀ ਸ਼ਗਨ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਗਨ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਵੇਖ ਕੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ । ਬੱਸ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਲਾਗੂ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ।*

** *ਚੰਦੂ ਦੀ ਇਹ ਲੜਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਆਰੀ ਹੀ ਰਹੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਉਹਨੂੰ ਜਗਤ-ਮਾਤਾ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਫਕੀਰ ਦੀ ਛੁਟੜ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹਦੇ ਸਨ ।*

ਸੁਣ ਪੀਰ ਜੀ ਇਹ ਬਚਨ ਹਮਾਰਾ
ਬਾਗੀ ਖੁਸਰ ਦੀ ਕੀਤੀ ਇਮਦਾਦ ਜੋ
ਮੈਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਮਾਲੂਮ ਸਭ ਕਾਰਾ
ਬੱਸ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਓ
ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ ਗੁਨਾਹ ਮਾਫ਼ ਸਾਰਾ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਿਆਂਗਾ ਤਸੀਹੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ
ਕਰ ਦੇਊਂ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੜੇ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ 'ਹੇ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ! ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹਥ ਹਿਲਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ? ਤੂੰ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਰਾਜ ਤਿਲਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਨਕਦ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਤੇ ਕਈ ਮਿਥੀਆਂ ਹਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਕਾਰਸਤਾਨੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬੁਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੱਸ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਉ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਲਿਖ ਦਿਹੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੀਰ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗਾ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਸੜ ਕੇ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।'

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ

ਰਸਾਲੂ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੁਣੀਏ ਐ ਸੁਲਤਾਨ
ਧਰਮ ਤਿਆਗਾਂ ਮੂਲ ਨਾ, ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਜਾਨ
ਅੱਖਰ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ 'ਚੋਂ, ਔਖਾ ਕਢਣ ਪਾਨ
ਮੈਂ ਨਾਹੀ ਡਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਨਾ ਬਿਨ ਭਗਵਾਨ
ਤੂੰ ਕਰ ਲੈ ਦਿਲ ਆਈਆਂ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਪਰਵਾਨ
'ਸੀਤਲ' ਡਰਨ ਨਾ ਮੌਤ ਤੋਂ, ਜਿੰਨਾ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਜੋ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਚਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਬਹੁਤ ਝੂਠ ਹੈ । ਅਸਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਕੇ

ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਲੰਗਰ ਸਭ ਵਾਸਤੇ ਸਾਝਾ ਹੈ । ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ, ਉੱਚ-ਨੀਚ, ਸ਼ਾਹ ਕੰਗਾਲ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਭ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਛਕ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਏਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ । ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਰੁਪੈ ਦੇਣ ਤੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ । ਨਾ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਪੈਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਈਆ ਗੱਲਾਂ । ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਸਤਤ ਜਾਂ ਨਿੰਦਿਆ ਲਿਖਣੀ, ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਅਕਾਲ ਬਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਲਿਖੀ ਹੈ । ਹੋਰ ਇਕ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵੀ ਥਾਂ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਆਪ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ, ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਮਗਰਲੇ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਭਲਾ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ । ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਭੱਜਣ ਨਾਲ ਕੁਛ ਘਟ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ । ਤੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਖੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ । ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਜਨਮ ਸੜ ਸੜ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਆਪ ਮਲਕ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਿਆਂਈਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਲਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।'

ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਕੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਇਉਂ ਕਹਿਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ:

ਬੈਂਤ

ਏਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਹੋਇਆ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਜੀ
'ਕਤਲ ਕਰੋ ਇਹਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਕੇ'
ਆ ਕੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਜੀ
ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ, ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੇ ਨੂੰ

ਵੇਖ ਵੱਸ ਚੰਡਾਲਾ ਦੇ ਪਾਇਆ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਜ਼ਾਲਮ,
ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵੱਲ ਸਿਧਾਇਆ ਜੀ

ਬਹੁਤੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਸਾਰਾ ਗੁਨਾਹ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਿਰ ਥੱਪਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਆਪ ਉੱਪਰ ਪੜ੍ਹ ਆਏ ਹੋ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਚੰਦੂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਸੀ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪਣੀ ਕਥਾ (ਤੁਜ਼ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰੀ) ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੈ, ਪੀਰਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਅਰਜਨ ਨਾਮੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਸਗੋਂ ਬੇਸਮਝ ਤੇ ਮੂਰਖ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ (ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ) ਦਾ ਸਿਦਕੀ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦਾ ਢੋਲ ਬਹੁਤ ਉਚਾ ਵਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। (ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ) ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਫਰੇਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਉਸ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਉਸ (ਗੁਰੂ) ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਇਤਕਾਦ (ਸਿਦਕ, ਭਰੋਸਾ) ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦੁਕਾਨ ਗਰਮ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਝੂਠ ਦੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸਰੋ ਏਥੋਂ ਹੀ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਜਾਹਲ ਤੇ ਹਕੀਰ ਆਦਮੀ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੀ, ਖ਼ੁਸਰੋ ਨੇ ਪੜਾਅ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕਈ ਪਹਿਲੇ ਮਿਥੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਾਈਆਂ ਤੇ ਕੇਸਰ ਨਾਲ ਇਕ ਉਂਗਲੀ (ਨਾਲ ਲਕੀਰ) ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਖਿਚੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਤਿਲਕ ਕਹਿੰਦੇ ਤੇ ਚੰਗਾ ਸ਼ਗਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀ ਪਈ, ਅੱਗੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਉਸ ਗੁਰੂ (ਅਰਜਨ

ਦੇਵ) ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖਾਨ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ, ਮਾਰਨ, ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ* ।

ਇਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਹਨ । ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਗੁਨਾਹ ਚੰਦੂ ਦਾ ਸੀ ? ਹਾਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ । ਪਿਛੋਂ ਸਾਰੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਚੰਦੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਵੈਰ ਦੀ ਅਗ ਬਲਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੰਢੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਚੰਦੂ ਹਤਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦੋਖੀ
ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਉਤੇ ਲੱਗਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਣ ਜੀ
ਸੜਦਾ ਏ, ਦੁੱਖ ਉਹ ਨਜਿੱਠ ਲਵਾਂ ਸਾਕ ਵਾਲਾ
ਕੱਢ ਲਵਾਂ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਦਿਲੀ ਅਰਮਾਨ ਜੀ
ਰਾਜ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦੱਸ ਦੱਸ ਕੇ ਤੇ
ਦਾਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਆਪਣੀ ਮਨਾਨ ਜੀ
ਦਿਤੇ ਜੋ ਤਸੀਹੇ ਬੇ-ਕਿਰਕ ਹੋ ਕੇ ਹੱਤਿਆਰੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਛੰਦ ਵਿਚ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਬਿਆਨ ਜੀ

---

* *ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ (ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ) (ਪੰਨੇ ੮-੯, ਹਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ) 'ਤੁਜ਼ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰੀ' ਪੰਨਾ 35, ਨਿਵਲ ਕਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ ਲਖਨਊ ਦੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ।*

ਡਬਲ ਡਿਉਢ-ਛੰਦ

ਧਾਰਿਆ ਹੈ ਰੂਪ ਚੰਦੂ ਨੇ ਚੰਡਾਲ ਦਾ
ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਂਦਾ
ਦੇਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਹਾਲਦਾ
ਹੇਠਾਂ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਪਾਉਂਦਾ
ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਉਠੇ ਹ ਬੁਖਾਰ ਜਲ ਦੇ
ਹਾਲ ਹਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਸੈਂਕੜੇ 'ਤੇ ਪਾਰੇ ਨੇ
ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਭਾਣਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨੇ ਝੱਲਦੇ
ਦੁੱਖੜੇ ਸਹਾਰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ
ਦੇਗ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲੋਹ 'ਤੇ ਬਹਾਉਂਦਾ
ਸਾਚੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜੋ ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੇ
ਬਾਲ ਹੇਠਾਂ ਅੱਗ ਤਵੀ ਨੂੰ ਤਪਾਉਂਦਾ
ਚੰਡੀ ਲਾਟਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਵੱਲ ਅਸਮਾਨ ਦੇ
ਭੁਰ ਭੁਰ ਫਿਸਦੇ ਨੇ ਛਾਲੇ ਜਲ ਦੇ
ਕੋਮਲ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਫੁਟ ਪਏ ਫੁਹਾਰੇ ਨੇ
ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਭਾਣਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨੇ ਝੱਲਦੇ
ਦੁਖੜੇ ਸਹਾਰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੇ
ਤੱਤੀ ਭੱਠੀ ਰੇਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਸਰੀਰ 'ਤੇ
ਤਨ ਹੁੰਦਿਆ ਭੜਥਾ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਜਾਂਵਦਾ
ਰੇਤ ਤੇ ਸਤਾਰੇ ਛਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨੀਰ 'ਤੇ
ਇਉਂ ਹੈਨ ਜਾਪਦੇ 'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੰਦਾ
ਜਿਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੁਹਾਣੀ ਛੱਲ ਦੇ
ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੇ ਤਾਰੀਆਂ ਅੰਬਰ ਦੇ ਤਾਰੇ ਨੇ
ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਭਾਣਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨੇ ਝੱਲਦੇ
ਦੁਖੜੇ ਸਹਾਰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੇ

ਚੰਦੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਿੰਨ ਸਵਾਲ ਰੱਖੇ : 1. ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਲਿਖਣੀ, 2. ਮੁਸਲਮਾਨ

ਦਾ ਮਜ਼ਬ ਕਬੂਲਣਾ ਜਾਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਤੋਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣੀ, ੩. (ਗੁਰੂ) ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ (ਚੰਦੂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ) ਸਾਕ ਮੰਨਣਾ । ਜਦ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਝਾਉਣ ਧਮਕਾਉਣ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਵਾਰ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ। ਹੇਠਾਂ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਪਏ ਬਲਦੇ ਸਨ, ਪਾਣੀ ਵੀ ਸੇਕ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਉੱਬਲ ਉੱਬਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਨੂੰ ਤੜਫ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਡੋਲ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੈਠੇ 'ਸਤਿ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਹ ਦੇਗ ਉਬਲਦੀ ਚ ਰਬੀ ਨੂਰ ਦਮਕਾਂ ਮਾਰਦਾ
ਉਹਨੂੰ ਤਪਾਵੇ ਕੌਣ ? ਜੋ ਤਪਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਠਾਰਦਾ
ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਫੁੱਟਿਆ ਅਗਨੀ 'ਚ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਦਿਤਾ ਬਦਲ ਅਨੁਮਾਨ ਹੀ ਅਰਜਨ ਗੁਰੂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਇਸ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਝੁਕੇ, ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੱਤੀ ਲੋਹ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਅੱਗ ਦੇ ਲੰਬੂ ਲੋਹ ਨੂੰ ਤਪਾ ਕੇ ਲਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਸਨ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਕੋਮਲ ਨੰਗੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਸੜਦੀ ਬਲਦੀ ਰੇਤ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਕਹਿਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਂਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਕਹਿਰ ਵਰਤਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਆਇਆ, ਪਰ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਜੋ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਉਸ ਵਿਚ ਸਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਪੁਕਾਰ ਉਠਿਆ :

ਤਰਜ : ਏਸ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੇ

ਲੋਹਾਂ ਤੱਤੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੀਹਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਏਂ ?
ਰਮਜ਼ਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇਂ, ਕਰਨੀ ਆਪ ਕਰਦਾ ਏਂ
ਤੇਰਾ ਕੋਮਲ ਬਦਨ ਪਿਆਰੇ
ਚਮਕਣ ਛਾਲੇ ਅੰਬਰ ਤਾਰੇ

ਸਿਰ 'ਤੇ ਐਨੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ
ਦੁਖੜੇ ਆਪ ਜਰਦਾ ਏ
ਲੋਹਾ ਤੱਤੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੀਹਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਏਂ ?
ਸਤਿਗੁਰ ਤੇਰੀ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ
ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਲਾਈ ਕਾਨੀ
ਦਿਲ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਪਾ ਨਜ਼ਰ ਰੱਬਾਨੀ
ਸਭ ਸੰਤਾਪ ਕਰਦਾ ਏਂ
ਲੋਹਾਂ ਤੱਤੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੀਹਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਏਂ ?

ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅਟੁੱਟ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਉਹੋ ਜੇਹੀ, ਜੇਹੋ ਜੇਹੀ ਗੁਰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਲੱਗਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਰੇਸ਼ਮੀ ਗਦੇਲਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤਪਦੀ ਲੋਹ ਸੀ, ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਚੌਰ ਦੀ ਥਾਂ ਭਠਿਆਰੇ ਦਾ ਕੜਛਾ ਸੀ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੜਦੀ ਰੇਤ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਪੁਤਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜਲਾਦ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲਈ ਖੜੇ ਸਨ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਧਰਮ-ਮੂਰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਮੁੱਖੋਂ ਬੋਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ
ਕਾਹਨੂੰ ਨਾਲ ਲੋਹਾਂ ਨਿਹੁੰ ਲਾ ਲਿਆ
ਤੇਰਾ ਵੇਖ ਇਹ ਹਾਲ ਪਿਆਰਿਆ
ਹਾਇ, ਜਾਵੇ ਨਾ ਮੈਥੋਂ ਸਹਾਰਿਆ
ਹੱਤਿਆਰਿਆਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾ ਲਿਆ
ਮੁੱਖੋਂ ਬੋਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ
ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਗ ਵਿਚ ਟੁੱਭੀਆਂ ਲਾਇਕੇ
ਵੇਖ ਲਿਆ ਈ ਸਿਦਕ ਅਜ਼ਮਾਇਕੇ
ਫੇਰ ਤਵੀ 'ਤੇ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾ ਲਿਆ
ਮੁੱਖੋਂ ਬੋਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ
ਹੰਠਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਕਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ

ਉੱਤ ਰੇਤ ਤੱਤੀ ਲੋਹਤੇ ਮਾਰਦੀ

ਸਾਰਾ ਛਾਲਿਆਂ ਬਦਨ ਲਕਾ ਲਿਆ
ਮੁਖ ਬਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ

ਦੇਵੇਂ ਹੁਕਮ ਜੇ ਇਸ ਕੰਗਾਲ ਨੂੰ
ਦੇਵਾਂ ਫੇਤ ਆਕਾਸ਼ ਪਤਾਲ ਨੂੰ

ਕਿਤੇ ਮਿਲੇ ਲਾਹੌਰ ਨਾ ਭਾਲਿਆ
ਮੁੱਖ ਬੋਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ

'ਸੀਤਲ' ਜ਼ਲਮ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਟਾ ਦਿਆਂ
ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਭਿੜਾ ਦਿਆਂ

ਚਾਹੀਏ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਹਥ ਵਿਖਾਲਿਆ
ਮੁਖ ਬਲ ਹੇ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆ

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਾ ਸਿਰ ਧਰਤੀ ਤਕ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉੱਪਰ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਓਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਵਟ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਫਰਕ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਉਠਾਇਆ, ਤੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ :

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਅਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਈ
ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਪੀਰ ਜੀ! ਇਹ ਕਹਿਰ ਖੁਦਾਈ
ਕਿਸ ਗੁਣ, ਹੁਕਮ ਅਦੂਲ ਕੇ ਜੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ
ਸਤ ਕਰ ਭਾਣਾ ਮੰਨੀਏ, ਏਹ ਵਡਿਆਈ
ਸਾਡੀ ਧਰਮ ਹੈ ਫ਼ਕਰ ਦਾ ਕਰ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਰੂਪ ਹੈ ਸੰਤ ਦਾ ਇਹ ਕਿਉਂ ਦਿਲ ਆਈ

"ਹੇ ਮੀਆਂ ਮੀਰ !" ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਬੋਲੇ," ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖੋ। ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੜਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਤੇ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਇਹ ਇਕ ਖੇਡ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ । ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਡਾ ਵੈਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਆਵੇ।

'ਨਾ ਕੋ ਮੇਰਾ ਦੁਸਮਨ ਰਹਿਆ ਨਾ ਹਮ ਕਿਸ ਕੇ ਬੈਰਾਈ ॥'

(ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: ੫)

"ਤਾਂ, ਹੇ ਫ਼ਕੀਰ ਸਾਈਂ ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਕਲਪਦੇ ਹੋ ? ਕਰਾਮਾਤ ਕਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਨਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨੀ ਹੈ । ਆਪ ਫ਼ਕੀਰ ਹੋ, ਸੰਤ ਹੋ, ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੋ ।

"ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ
ਹਰਿ ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ ਮਾਂਗੈ ।"

(ਆਸਾ, ਮ: ੫)

ਅਗਲਾ ਸ਼ਬਦ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਮਸਤੀ ਜੇਹੀ ਛਾ ਗਈ। ਇਕ ਪਲ ਵਾਸਤੇ ਅਗ ਭਖਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਰੇਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਵੀ ਰੁਕ ਗਏ । ਪਰ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਅਨੋਖੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ ਸਨ । ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਚਮਕ ਆ ਗਈ। ਹੱਡ ਮਾਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਬੈਠੀ ਆਤਮਾ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਿੱਸ ਪਏ । ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਠੰਢ ਵਰਤ ਗਈ, ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ 'ਧਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ' ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਪੀਰ ਜੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਜੰਗਲਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੀ ਬਾਣੀ
ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਪਿਆਰੇ
ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ
ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਸਿਧਾਰੇ

ਕ੍ਰੋਧ ਗਿਆ, ਦਿਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ
ਪੂਰੇ ਠਕਰ ਲਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਚੋਟ ਲੱਗੀ ਵਿਚ ਸੀਨੇ
ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਸਾਰੇ

ਥੜੇ ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ ਚੰਦੂ ਆਇਆ । ਲੋਹ ਥੱਲੇ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਬਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਨਿਆਰਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕੜਛੇ ਰੇਤ ਪਲਟੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਛਾਲਿਆ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅਗ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਰੀਰ ਤੇ ਖੱਲ ਲਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਨਾ ਕਸ਼ਟ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਟਿਕਾਉ ਸੀ । ਚੰਦੂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਪਰ ਮਿੰਟ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਫੇਰ ਕੜਕ ਉਠਿਆ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਇਉਂ ਬੋਲਿਆ

ਗੱਡੀ

ਚੰਦੂ ਭਰਿਆ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਆਇਆ
ਮਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ
ਤੇਰਾ ਵੇਖ ਲਾਂ ਮੈਂ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ
ਲੋਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹਿਣ ਵਾਲਿਆ
ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਲੁਆ ਕੇ ਟੁੱਭੀਆਂ
ਸਤੀ ਹਿੱਕ ਠਾਰ ਲਵਾਂ
ਵਿਚ ਖੱਲ ਦੇ ਮੜ੍ਹਾ ਦਿਆਂ ਤੈਨੂੰ
ਸਕ ਸਕ ਮਰ ਜਾਏਂਗਾ
ਜ਼ਿਦ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸੁਖ ਪਾਇਆ
ਸਚ ਕਰ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ
ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਈ ਸਮਝ ਲੈ ਮਨ ਮੇਂ
ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ਾਂ ਲੈ ਕੀਤੀਆਂ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੱਤ ਕਰ ਦੇ

ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਾਕ ਮੰਨ ਲੈ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਦੋਂ ਵੀ ਤਸੀਹ ਵੱਧ ਦਿਆਂਗਾ
ਝੂਲੀਆਂ ਵੇਖੇਂਗੀ
ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਗੁਰੂ ਜੀ !
ਛਤੀ ਸੱਚਖੰਡ ਦੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਜੀ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਹੇ ਚੰਦੂ ਲਾਲ! ਜੋ ਕੁਛ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜੇ ਅਸੀਂ ਤਰੀਆਂ ਤੇ ਤੇਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ । ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਕਰ ਲੈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਝੱਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।"

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਚੰਦੂ ਦਾ ਪਾਰਾ ਅੱਗੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉੱਚਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਢੰਗ ਵਰਤਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਦੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕਸ਼ਟ ਪੁੱਜੇ । ਅਖ਼ੀਰ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੋਚੀ ਕਿ ਸੜ ਹੋਏ ਮਾਸ ਤੇ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਬੜਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਵੇ ? ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਸੜ ਕੇ ਛਾਲਿਓ ਛਾਲੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ । ਰਾਵੀ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਇਸ ਜਲਨ ਨੂੰ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧਾ ਦੇਵੇਗਾ । ਸੋ, ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ, ਨੌਕਰਾਂ ਕੋਲ ਚੁਕਵਾ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਸੁਣ ਸੜ ਬਲ ਕੋਲੇ ਹੋ ਚੰਦੂ
ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ
ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਮੱਚਦੇ ਭਾਂਬੜ 'ਤੇ
ਕਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪੁਆ ਦਿੱਤਾ
ਕੋਮਲ ਤਨ ਸੜ ਸੜ ਅਗ ਅੰਦਰ
ਜੋ ਭੜਥਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਦੇਹੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਧਾਉਣ ਨੂੰ
ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤਾ
ਰਲ ਕੇ ਸੰਗ ਮੌਤ ਹਨੇਰੀ ਦੇ

ਆਇਆ ਇਕ ਬੁੱਲਾ ਪਾਪਾਂ ਦਾ
ਜਗਦਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ
ਉਸ ਦੀਵਾ ਗਿਆਨ ਬੁਝਾ ਦਿਤਾ
ਪਰਦਾ ਚੁਕ ਮੌਤ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ
ਰੰਗਤ ਦੇ ਸਿਦਕ ਭਰਸੇ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਸੂਰਜ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ
ਅਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸੜ ਕੇ ਭੁਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਮਾਸ ਫਟ ਗਿਆ, ਤੇ ਅੰਤ, ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਦੇਹੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੀ ।

"ਜਿਉ ਜਲ ਮਹਿ ਜਲੁ ਆਇ ਖਟਾਨਾ ॥
ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨਾ ॥"

ਇਹ ਸਾਕਾ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ, ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚਾਰ, ਦੋ ਹਾੜ੍ਹ ਸੰ: 1663 ਬਿ: ਮੁਤਾਬਕ 30 ਮਈ 1606 ਈ: ਮੁਤਾਬਕ 2 ਸਫ਼ਰ 1015 ਹਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ, "ਗਊ ਦੀ ਖੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਟੁੱਬੀ ਲਾ ਕੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਂ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਦਸਮਝੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਤਮਘਾਤੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪ ਇੱਛਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਖੱਲ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਘਬਰਾਏ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਬਾਦ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਵੇਖ ਲਾਲਾ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਉਮਦਾਤ ਤਵਾਰੀਖ਼' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਬਾਅਦ ਅਜ਼ ਹੁਰ ਬਾਜ਼ ਮੁਕਦਮਾਤ ਨਾ ਮੁਲਾਇਮ ਜਾਤਿਆਲੀ ਰਾ ਦਰ ਬਹਿਰ ਰਾਵੀ ਅੰਦਾਖ਼ਤੰਦ

(ਅਰਥ : ਕੁਝ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਉਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ -ਨੂੰ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ।)

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,'ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦਰਿਆਇ ਨਾ ਬੋੜਿਓ ?' ਭਾਵ, ਕੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟਿਆ ! (ਅਰਥ ਜਰੂਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ)

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, "ਤੇ ਕੁਝ ਦਰਦ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਖੜੇ ਇਉ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਤਰਜ਼ ਏਸ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੇ

ਲੈ ਆਹ ਸਾਂਭ ਲੈ ਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਮਾਨ ਰਾਵੀਏ
ਜੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੱਸਦਾ ਜਹਾਨ ਰਾਵੀਏ !
ਨੀ ਇਹ ਅਰਜਨ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ
ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਸਹਾਰੇ
ਤੇਰੇ ਕੰਢੇ ਕੂਚ ਤਿਆਰੇ,
ਕੀਤੀ ਜਾਨ ਰਾਵੀਏ .
ਲੈ ਆਹ ਸਾਂਭ ਲੈ ਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਮਾਨ ਰਾਵੀਏ
ਆਤਮ ਵਸ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਤਾ
ਬਦਨ ਹਵਾਲੇ ਤੇਰੇ ਕੀਤਾ
ਹੋਈਓਂ ਛੋਹ ਕੇ ਪਾਕ ਪੁਨੀਤਾ
ਪਾਇਆ ਮਾਨ ਰਾਵੀਏ !
ਆਹ ਲੈ ਸਾਂਭ ਲੈ ਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਮਾਨ ਰਾਵੀਏ !
ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੱਸਦਾ ਜਹਾਨ ਰਾਵੀਏ !

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਨੇ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਵਰਤਿਆ ਭਾਣਾ ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੋਂਹ (ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦੀ ਸੀ) ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ ।

ਬੈਂਤ

ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਰਾਵੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ
ਜਿਨ੍ਹੇ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਕੰਬਾ ਦਿਤਾ

ਸੂਰਜ ਖੂੰਨ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਲਾਲ ਹੋਇਆ
ਲਹੂ ਰਾਵੀ ਦੇ ਸੀਨੇ 'ਚ ਲਾ ਦਿਤਾ
ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਕਿਸ ਨ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਨੂਰ ਚੰਦ ਦੀ ਲਾਲੀ ਸਜਾ ਦਿਤਾ
ਕਰੋੜ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਮਚਦੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ
ਇਹਨੇ ਤੇਲ ਸੁਣਾਉਣੀ ਦਾ ਪਾ ਦਿਤਾ

ਸਾਕਾ ਸਰਦ ਕੀਤਿਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖੂਨ ਸੁੱਕਾ
ਬਿਰਹੀ ਗ਼ਮ ਹੋ ਹਿੱਲਣ ਰਹਿ ਗਿਆ ਦਿਲ
ਧੂੰਏਂ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਉੱਡਿਆ ਆਹ ਬਣ ਕੇ
ਬਣ ਕੇ ਅੱਥਰੂ ਪਲਕਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਦਿਲ

ਬਣੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਉਹਨੇ
'ਆਹਲਾ ਖੂਨ ਬਦੇਸ਼ ਦਾ ਜਾਇਗਾ ਨਾ
ਜੀਹਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨੂਰ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ
ਕੀਤੀ ਕਰੇਗਾ ਉਹ ਚੈਨ ਪਾਏਗਾ ਨਾ
ਸੜਦਾ ਰਹੂ ਸੀਨਾ ਸਦਾ ਲੱਕ ਵਾਂਗੂ
ਸੜਦੇ ਸਿਵੇ 'ਤੇ ਕਈ ਪਾਣੀ ਪਾਏਗਾ ਨਾ
ਉਹਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਖੂਨ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਰਹਿਸਨ
ਇਹ ਕਲੰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਛੁਪਾਇਗਾ ਨਾ

ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਸੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੋਰ ਹੋਸੀ
ਉਹ ਬਰਬਾਦ ਹੋਸੀ, ਉਹ ਆਬਾਦ ਰਹਿਸੀ
ਸੂਰਜ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਚਮਕਦਾ ਰਹੂ
ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਯਾਦ ਰਹਿਸੀ

ਸਮਾਂ ਆਗਿਆ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਹਾਏ ਕਿਸਮਤ
ਉਹਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਜਾਨ ਘੁਮਾਂ ਦੇਂਦੀ
ਹੁਣ ਲਹੂ ਦੇ ਮਚਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਨੂੰ
ਫਟ ਖੂਨ ਦੇ ਮਾਰ ਬੁਝਾ ਦੇਂਦੀ
ਰਾਵੀ ਕਢ ਕੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ 'ਚੋਂ
ਬੂਟਾ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਾ ਦੇਂਦੀ
ਪੈਂਦਾ ਅਗ ਕਰ ਆਹ ਦੇ ਸਾੜ ਵਿਚੋਂ

ਸਤਰੀ ਆਪ ਤੇ ਕਲੀਆਂ ਜਲੋਂ ਹੋਈ
ਏਨੀ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ
ਹੋ ਬੇਹੋਸ਼ ਡਿਗੀ ਜਿਵੇਂ ਸੋਈ ਹੋਈ ਸੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਜਾਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਮੈਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਮੋਈ ਹੋਈ ਸੀ

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਹੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ ।

ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਏ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸੇ। ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਜਦ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੇਲ ਉੱਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ, ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਇਕ ਮੁੱਖ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਸ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਇਹ ਵਾਜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ

ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ !
ਸੁਣੀਦੈ, ਹਿਮਾਲਿਆ 'ਚ ਜਿਸ ਤਨ ਗਾਲਿਆ
ਵੇਖਿਆ ਏ ਅੱਖੀਂ ਵਿਚ ਦੇਗ ਨੂੰ ਉਬਾਲਿਆ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੋਮਾ ਜਿਸ ਗਾਟਾਂ ਵਿਚ ਭਾਲਿਆ
ਸਾਈਂ ਆਪ ਦੇਗ ਦੇ ਉਬਾਲਿਆਂ 'ਚ ਪਾ ਲਿਆ
ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਵਾਲਿਆ ਵੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਰਸ ਰੱਖਣਾ
ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਨਾ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਹੋਵਣਾ
ਤੂਰ ਉੱਤੇ ਨੂਰ ਡਿੱਠਾ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੇ
ਸਾੜਿਆ ਪਹਾੜ ਉਹਦੇ ਤੇਜ ਦੇ ਅੰਗਾਰ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਤੱਤੇ ਤਵੇ ਠਾਰੇ ਨੇ
ਰੇਤ ਦੇ ਸਤਾਰੇ ਚਜਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਨੇ
ਤੇਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ ਖਲੋਵਣਾ
ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਨਾ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਹੋਵਣਾ

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ'

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ 15-5-35 ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਬੰਦੀ ਛੋੜ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਤੇ

ਚੰਦੂ ਦੀ ਮੌਤ

ਸਾਕਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਜੋ ਬੂਟਾ ਲਾਇਆ
ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿੰਜ ਖੂੰਨ ਵਧਾਇਆ
ਛੇਵਾਂ ਰੂਪ ਅਕਾਲ ਦਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਆਇਆ
ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਹਰਨ ਨੂੰ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ
ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਬੀਰ ਰਸ ਦਲ ਨਵਾਂ ਸਜਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਤੇਗਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਪਾਸਾ ਉਲਟਾਇਆ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਪਿਛਲੀ ਸਭ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਦਿੱਤੀ। ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ 'ਚ ਮਾਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵੀ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕੀਰਤਨੀਆ ਦੇ ਸਾਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧਨਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦੀਆਂ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਵੀ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰਾਗੀ ਸਾਂਤ-ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਬਾਣੀ ਅਲਾਪਦੇ, ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਢਾਡੀ ਸੂਰਮਿਆਂ

ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ । ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰੀ ਯੋਧੇ ਸਮਾਧੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗਾਤਰੇ 'ਮੀਰੀ' ਤੇ 'ਪੀਰੀ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ, ਸੀਸ ਤੇ ਕਲਗੀ ਹੱਥ ਉਤੇ ਬਾਜ਼, ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਕਮਾਨ—ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਨੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤਾ

ਕੋਰੜਾ

ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਸੁਹਾਉਂਦੀਆਂ
ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਰੱਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਂਦੀਆਂ
ਗੂੰਜਦੀ ਏ ਧੁਨੀ ਸੱਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫ਼ਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਪੈਂਦੀ ਘਨਘੋਰ ਸਾਜ਼ ਹੈਨ ਵੱਜਦੇ
ਸੁੰਦਰ ਰਸੀਲੇ ਸ਼ਬਦਈਏ ਗੱਜਦੇ
ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਗੂੰਜਦੀ ਸਤਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫ਼ਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ।
ਝੂਮਦੇ ਸਰੋਤੇ ਜੋ ਦੀਵਾਨੇ ਤਾਰ ਦੇ
ਹੋਏ ਲਟਬੌਰੇ ਬੱਧੇ ਜੋ ਪਿਆਰ ਦੇ
ਮੋਂਹਦੀ ਏ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਪਈ ਮਲ੍ਹਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫ਼ਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਸੱਜਦੇ
ਹਿੰਦ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਸਤਾਰੇ ਸੋਂਜਦੇ
ਸ਼ਾਖਸਾਤ ਮੂਰਤੀ ਹਰੀ ਮਰਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫ਼ਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਜੋਤ ਹੈ ਡਲ੍ਹਕਦੀ
ਅੱਖੀਆਂ 'ਚ ਪ੍ਰੇਮ ਮਸਤੀ ਛਲਕਦੀ

ਮੱਖ ਧਨੇ ਆਵੇ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਟਾ ਕਈ ਲਿਆਉਂਦੇ
ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪਾਉਂਦੇ
ਆਸ ਨਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਤਲਬਗਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਕੋਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਰਨਾ ਤੋਂ ਸੀਸ ਚੁਕਦੇ
ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅੱਕਦੇ
ਲੱਗੀ ਰਹੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਂ ਲਿਵ ਸੰਸਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਵਾਂਗਰਾਂ ਚਕੋਰ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਟਿਕ ਜੀ
ਇਕ 'ਚ ਸਮਾ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋ ਗਏ ਇਕ ਜੀ
ਲੱਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂਘ ਪਿਆਰੇ ਦਿਲਦਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ ਛੱਡ ਕੇ ਉਪਾਧੀਆਂ
ਕਈ ਸਿੱਖ ਸੰਤ ਬੈਠੇ ਲਾ ਸਮਾਧੀਆਂ
ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਫਕੀਰ ਦੂਰੋਂ ਆਏ ਚੱਲ ਕੇ
ਹੋਇ ਕੇ ਅਧੀਨ ਖਲੇ ਬਾਹਾਂ ਮੱਲ ਕੇ
ਮੰਗਦੇ ਨੇ ਭੀਖ, ਪ੍ਰੀਤਮਾ ! ਪਿਆਰ ਦੀ
ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ

ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਰਾਤ ਚਉਣੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਣ ਲਗੀ । ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਸੂਰਮੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਲਗੇ । ਰੋਜ਼ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਦੰਗਲ ਤੇ ਫੌਜੀ ਖੇਡਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ । ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਘੋੜਾ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰ ਲਿਆ ਕੇ ਭੇਟਾ ਕਰਦਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ 'ਤੇ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ । ਮੁਕਦੀ ਗਲ, ਪੂਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਬਣ ਗਿਆ । ਰੋਜ਼ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਦਾ

ਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਹੁਕਮ-ਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦੇ।

ਇਹ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਘਾਬਰ ਉੱਠੇ। ਚੰਦੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਿਲ-ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਪੁਚਾਈ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਇਹ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਸੁਣ ਕੇ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਲੈ ਆਉਣ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਕਾਰਨ ਪਤਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਏਸੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਡਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਕਰਤਾਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।

ਕੁਛ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿਲੀ ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ। ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸੱਚੇ-ਸੱਚੇ ਹਾਲ ਦੱਸੇ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਚਾਹ ਨਹੀਂ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਹਿਲੀ ਉਮਰੇ ਬੜਾ ਤੁਅੱਸਬੀ ਸੀ, ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਛ ਕੁਛ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਦਿਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਦਾ ਜ਼ਿੱਦੀ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਤਕ ਰਿਹਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ। ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜੇ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਤੇ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਮਿਲਾਪ ਵਧਣ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਇਸ ਮਲ ਜੋਲ ਤੋਂ ਚੰਦੂ ਆਦਿ ਵਿਰੋਧੀਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧਣ ਲੱਗੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੁਦਰਤੀ ਬੀਮਾਰ ਹ ਗਿਆ । ਹਣ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਵਿਉਂਤ ਸੁੱਝੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਸੀ । ਉਹਨੂੰ ਜੋਤਸ਼ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ । ਚੰਦੂ ਨੇ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਏਸ ਸਭਾਂ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਓਹ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕ ਸ਼ਾਹੀ ਨਜੂਮੀ ਦ ਘਰ ਪੁੱਜਾ। ਇਕ ਚੰਗੀ ਰਕਮ ਉਹਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਹਰ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੁਚਾ ਦੇਵੇ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸਾਹ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹਇਆ ਨਜੂਮੀ ਆਇਆ, ਤੇ ਉਹਨੇ ਜੋਤਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ,"ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਕੋਈ ਧਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰ ਮਜ਼ਬਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਪੀਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਣ, ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਤਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰੋਂ ਗ੍ਰਹਿ ਟਲ ਜਾਏਗਾ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣ ਲੱਗੀ।"

ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ,"ਤਾ ਕੋਈ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਧਰਮਾਤਮਾ ਦੱਸੋ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਮੈ ਅਰਜ਼ ਕਰਾ, ਜ ਮੇਰ ਸਿਰੋ ਇਹ ਕਲੇਸ਼ ਟਾਲੇ ।"

ਗਲ ਸਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਮਿਥੀ ਹਈ ਸੀ ਸੋ ਨਜੂਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ:

ਕਲੀ

ਕਿਹਾ ਨਜੂਮੀ 'ਸਾਹ ਜੀ ! ਵਲੀ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੇਹਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ
ਜੋ ਇਹ ਕਰਨ ਤਪੱਸਿਆ, ਰੋਗ ਮਿਟ ਜਾਇਗਾ
ਚਾਹੀਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ'
ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
'ਰਖਣਹਾਰਾ ਤਧ ਬਿਨ ਹੋਰ ਨਹੀ ਰਾਇਆ'

ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ ਹੱਸ ਕੇ,'ਇੱਛਿਆ ਜੋ ਆਪ ਦੀ
ਹੋਸੀ ਓਹੀ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਜੋ ਚਾਹਿਆ'
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
ਕਿਲ੍ਹੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ
ਕੈਦੀ ਰਾਜੇ ਡਿੱਗੇ ਚਰਨਾ 'ਤੇ ਸੀਤਲ ਜੀ
ਸੜਦੇ ਸੀਨੇ ਠਰ ਗਏ ਦਰਸਨ ਜਾਂ ਪਾਇਆ

ਚੰਦੂ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਠੀਕ ਬੈਠੀ । ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦੇਸ ਦੇ ਕਈ ਰਾਜੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਓਥੇ ਕੈਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਰਕੀ ਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬੁਰੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਚਾਟੜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਨੇਕ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਪਾ ਕੇ ਸਭ ਸੜਦੇ ਹਿਰਦੇ ਠੰਢੇ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਪਦੇਸ ਸੁਣ ਕੇ ਕੈਦੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਏ । ਖਾਸ ਕਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰੋਗਾ ਹਰੀ ਦਾਸ (ਗੁਰਦਾਸ) ਤਾਂ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ 100 ਰੁਪਇਆ ਰੋਜ਼ ਮਿਲਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਸਭ ਕੈਦੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਦਕਾ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਜਿੰਨੀ ਸਖਤੀ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦੇ । ਕੈਦੀ ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਇਉਂ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਹਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ।

ਦਰੋਗਾ ਹਰੀ ਦਾਸ ਚੰਦੂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ । ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਭੇਜਣੇ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਦੂ ਨੇ ਹਰੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ।

ਕਬਿੱਤ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰੋਗਾ ਹਰੀ ਦਾਸ ਨਾਮੇ ਖੱਤਰੀ ਸੀ
ਚੰਦੂ ਦਾ ਮਿਤਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਇਆ ਜੀ
ਰਖ ਦਿਲ ਮਾਣ ਗੂੜ੍ਹੀ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਚੰਦੂ ਪਾਪੀ
ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਪਾਸ ਹਰੀ ਦਾਸ ਦੇ ਪੁਚਾਇਆ ਜੀ
'ਜਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਗੁਰੂ ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ਪੱਕ ਤਾਈ
ਸੱਜਣ ਹੋ ਚਾਹੀਏ ਦੁਖ ਦਾਸ ਦਾ ਵੰਡਾਇਆ ਜੀ'
ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਖਤ ਖਲ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਖਾਇਕੇ ਉਬਾਲ ਖੂੰਨ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚ ਆਇਆ ਜੀ

ਖਤ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹਰੀਦਾਸ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਉਹ ਸਚਣ ਲੱਗਾ, "ਚੰਦੂ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿੰਨਾ ਪਾਪੀ ਤੇ ਕਪਟੀ ਹੈ ।" ਹਰੀਦਾਸ ਉਸੇ ਵੱਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੱਜਾ ਤੇ ਚੰਦੂ ਦਾ ਖਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਧਰਿਆ।

ਜੰਗਲਾ

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭਾਈ
ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
ਚੰਦੂ ਦਾ ਖ਼ਤ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੇ
ਅੱਗੇ ਆਣ ਟਿਕਾਇਆ
ਪੜ੍ਹ ਲੌ ਦਾਤਾ, ਜੋ ਪਾਪੀ ਦਾ
ਲਿਖਿਆ ਮੈਂ ਵੱਲ ਆਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਮੈਂ ਦਰ ਤੇਰੇ ਦਾ
ਸੇਵਕ ਹਾਂ ਰਘੁਰਾਇਆ

ਕਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਇਕ ਪਸ਼ਾਕ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ, ਜ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹਨੇ ਉਹ ਹਰੀਦਾਸ ਪਾਸ ਭੇਜੀ ਤੇ ਲਿਖਿਆ, "ਇਹ ਪੁਸ਼ਾਕ

ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਪਹਿਨੇਗਾ, ਉਹ ਕੁਛ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਮਰ ਜਾਇਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਤਿ ਪਿਆਰਾ ਮਿੱਤਰ ਜਾਣ ਕੇ ਇਹ ਖੇਚਲ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅੱਗ ਮਠੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਇਹ ਕੁਛ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਧਨ ਦਿਆਂਗਾ। ਆਸ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੋਗੇ।"

ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹਰੀਦਾਸ ਨੇ ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਸਣੇ ਚਿਠੀ ਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਧਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾ ਪਏ ਤੇ ਮੁਖੋਂ ਕਿਹਾ

"ਨਿੰਦਕ ਪ੍ਰਭੂ ਭੁਲਾਇਆ, ਕਾਲ ਨੇੜੈ ਆਇਆ
ਹਰਿ ਜਨਿ ਸਿਉ ਬਾਦੁ ਉਠਾਈਐ।
ਨਾਨਕ ਰਾਖਾ ਆਪਿ ਪ੍ਰਭੁ ਸੁਆਮੀ
ਕਿਆ ਮਾਨਸ ਬਪੁਰੇ ਕਰੀਐ।" (ਬਿਲਾਵਲ, ਮ: ੫)

ਹਰੀਦਾਸ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਆਪ ਦੁਸ਼ਟ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ? ਉਹਦੀਆਂ ਕਪੀਕੀਆਂ ਕੀ ਅਗੇ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ? ਜੋ ਉਹਨੂੰ ਹੋਰ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਂਦੇ ਓ।"

ਹਰੀਦਾਸ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭ ਕੈਦੀ ਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਅਗੰਮੀ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਲੱਗੇ।

ਗੱਡੀ

ਜਿੱਥੇ ਪੈਰ ਧਰੇ ਗੁਰ ਮੇਰਾ
ਥਾਨ ਸੁ ਸੁਹਾਵਾ ਸੱਜਣਾ
ਸੋਈ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਰਗ ਬਣ ਜਾਵੇ
ਜਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਵਸਦਾ
ਲਾ ਕੇ ਕਲਗ਼ੀਆਂ ਜਿਗ੍ਹਾ ਜਦ ਬਹਿੰਦੇ
ਲਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਵਤਾਰ ਦੇ
ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਫਬਦੇ,

ਤਾਰਿਆਂ 'ਚ ਚੰਨ ਸੋਂਹਦਾ
ਕੈਦੀ ਭਜਨ ਹਰੀ ਦਾ ਕਰਦੇ
ਜਾਪ ਹਵੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ
ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ ਲਗੀ ਰਹਿ ਵਰਖਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਫੁਹਾਰ ਚੱਲਦੇ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਸਦ ਜੋ ਆਵੇ
ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਛਡਦੇ
ਆਪ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਛਕਦੇ
ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਜਾਣ ਕੇ
ਬੂਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ ਸਿਖੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ
ਮਕੜੀ ਦੇ ਗਫ ਮਿਲਦੇ
ਪਿਆਰਿਆ ! ਪਿਆਰਿਆ !
ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾ ਚਰਨੀ ਤੂੰ ਹੈਂ ਤਾਰਿਆ ।

ਇਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਵਿਛੜੇ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ । ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤਾਂ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੱਕ ਆ ਪੁੱਜੇ । ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤ ਹੋ ਗਈ । ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਉਣਾ ਪਿਆ । ਬਾਦਸਾਹ ਏਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਬੁਝਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਧਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁਜੀਆਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਬਲਵੇ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਐਨਾ ਘਾਬਰਿਆ, ਕਿ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਤਕ ਨਾ ਆਵੇ, ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਘਬਰਾ ਕੇ ਉਠੇ, ਨਜੂਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦ ਸਦ ਪੁੱਛੇ, ਪਰ ਤਸਲੀ ਕਿਤੋਂ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਈਂ ਜਹਾਂ ਜੀ ਨਜੂਮੀ ਬਣ ਆਏ, ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ "ਬਾਦਸਾਹ ! ਤੁਸਾਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ* ਬਚਾਈ ਸੀ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਰੂਰ ਚੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਮੈਨੂੰ

---

* *ਇਕ ਦਿਨ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਿਆਂ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਸੀ ।*

ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਸ਼ੇਰ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੜਪ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਅਟਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਇਸ ਦਾ ਉਪਾਂ ਛੇਤੀ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੱਲ ਦਿਲ ਲੱਗੀ, ਤੇ ਨਜੂਮੀ ਨੂੰ ਫੇਰ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਏਸੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਤਾਂ

ਸਾਕਾ

ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਡਰ ਰਾਤੀ ਆਇਆ
ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਜਿਉਂ ਆਣ ਦਖਾਇਆ
ਵਾਜ ਆਈ 'ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ' ਕੋਈ ਵਲੀ ਦੁਖਾਇਆ
ਬੰਦੀ ਅੰਦਰ ਬੇਗੁਨਾਹ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਪਾਇਆ'
ਉਭੜਵਾਹਾ ਉਠਿਆ ਅਕਬਰ ਦਾ ਜਾਇਆ
ਸੋਚਾਂ ਅੰਦਰ ਪੈ ਗਿਆ ਚਿਹਰਾ ਕੁਮਲਾਇਆ

ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ । ਉਹ ਭੱਜੇ ਟੁੱਟੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਉਠਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸਲਾਮ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਦਿਲੀ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਪੁੱਛਿਆ । ਅੱਗੋਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਬੋਲੇ .

ਰਸਾਲੂ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੋਲ ਬਹਿ, ਬੋਲੇ ਮੀਆ ਮੀਰ
ਸੁਣੀਏ ਐ ਸੁਲਤਾਨ ਜੀ ! ਕਿਉਂ ਹਏ ਦਿਲਗੀਰ
ਕੈਦ ਜੋ ਕੀਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਜਾਹਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ
ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਤੁਸਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤੇਗੀ ਤਕਦੀਰ
ਭਲਾ ਜੇ ਚਾਹੋ ਆਪਣਾ, ਤੋੜੋ ਕੈਦ ਜੰਜੀਰ
ਚਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ, ਬਖਸ਼ਾ ਲੌ ਤਕਸੀਰ

"ਐ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ !" ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ । "ਪਹਿਲੇ ਗੁਨਾਹ ਅਜੇ ਲੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਪਾਪ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਲਏ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਕਸੀਰ ਦੇ ਸਾੜੇ ਗਏ । ਕੀ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਬਦਲਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ? ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁਤਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਰਵੈਰ, ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੂਹਾਂ ਤੜਫ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਰੱਬੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗੇਗਾ ? ਭਲੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੋਂ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਕੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਲਵੋ । ਉਹ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਦਾਤਾ ਖਿਮਾ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ।"

ਇਹ ਖਰੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਕੰਬ ਉਠਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਮੈਂ ਅੱਜੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਘਲਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਲਵਾਂਗਾ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆ ਗਏ ਓ । ਮੈਂ ਤੋਬਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫਿਰ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਅੜਾਂਗਾ ।"

ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਚੋਖੀ ਭੇਟਾ ਦੇ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਪੂਰਨ

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ
ਗੱਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਸਮਝਾ
ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਛੇਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਜੀ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਜਾ
ਹੱਥ ਚਰਨੀ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਲਾਵਣੇ
ਪੱਲਾ ਗਲ 'ਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਪਾ

ਤੇ ਆਹ ਭੇਟਾ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ
ਸਾਰਾ ਦੇਵਣਾ ਹਵਾਲ ਸਮਝਾ
ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਪਾ ਕੇ ਵਾਸਤਾ ਲੈ ਆ ਖਾਂ ਮਨੋ
ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੰਮ 'ਸੀਤਲਾ
ਲਵਾਂ ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਾ

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਬੜਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਕਿਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸਅ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ। ਓਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਹ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਏਸ ਘਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ । ਉਹ ਚਾਅ ਨਾਲ ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਜਾ ਪੁਜਾ ।

ਬੈਂਤ

ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਚੱਲ ਓਥੋਂ
ਪਹੁੰਚਾ ਵਿਚ ਗਵਾਲੀਅਰ ਆ ਭਾਈ
ਆਣ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਧਰਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਕੁੱਲ ਹਵਾਲ ਸੁਣਾ ਭਾਈ
ਭੇਟਾ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਖਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ
ਦਿਤਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੋਲ੍ਹ ਟਿਕਾ ਭਾਈ
ਓਧਰ ਗੱਲ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਸੁਣ 'ਸੀਤਲ'
ਰਾਜੇ ਹੋਏ ਕੱਠੇ ਸਾਰੇ ਆ ਭਾਈ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੇ । ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਇਹ ਆਰਾਮ ਸਭ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੈਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਅਜੇ ਭੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪੱਲੇ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਤਰਜ਼ : ਨਾ ਦਿਹ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਮਿਹਣਾ

ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਜਗਤ ਦੇ ਦਾਤਾ, ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਵੀਂ ਛੱਡ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਵਾਂਗ ਭਿਖਾਰੀ ਬਹਿ ਗਏ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ
ਜੇ ਸੀ ਛੱਡ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੜ ਲਾਣਾ
ਚਾਹੀਏ ਲਾਕੇ ਤੋੜ ਨਿਭਾਣਾ
ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਵੀਂ ਛੱਡ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਵਾਂਗ ਭਿਖਾਰੀ ਬਹਿ ਗਏ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਆਰਾਮ ਨਾ ਪਾਈਏ
ਦੁੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਗੁਆਈਏ
ਸਾਰੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਮਰ ਜਾਈਏ
ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਵੀਂ ਛੱਡ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਵਾਂਗ ਭਿਖਾਰੀ ਬਹਿ ਗਏ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹਾਲ ਤੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਦੁਖੀ ਦਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ। ਉਪਕਾਰੀ ਹੋਂਵਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬੋਲੇ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਕਰੱਾਂ
ਜਾ ਤੂੰ ਵੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਖ ਸੁਣੱਾਂ
ਜੇ ਉਸ ਸਾਨੂੰ ਛਡਣਾ, ਦੇਵੀਂ ਤੂੰ ਸਮਝੱਾ
ਸਾਰ ਰਾਜੇ ਕੈਦ ਜੋ, ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰੱਾਂ

ਜੇ ਓਸ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ, ਗੁੱਸਾ ਨਾਹੀਂ ਕਾ
ਦੇਵਾਂਗੇ ਪਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਮਰ ਬਿਤਾ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਦੱਸੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਝਿਜਕਿਆ ਕਿ ਰਾਜੇ ਰਿਹਾਈ ਪਾ ਕੇ ਕੋਈ ਉਪਦਰ ਨਾ ਕਰਨ, ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, 'ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਪੱਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੱਕਣ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨ ਗਿਆ, ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਕੈਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਣ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਮਨ ਹਣ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ 'ਤੇ ਕੋਈ ਉਜ਼ਰ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕੌਤਕ ਰਚਿਆ ।

ਪੂਰਨ ਜਾਂ ਮਿਰਜ਼ਾ

ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਚੋਲਾ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਗੁਰੂ ਪਹਿਨਿਆ
ਕਲੀਆਂ ਲਈਆਂ ਨੇ ਬਵੰਜਾ ਨਾਲ ਲਾ
ਇਕ ਇਕ ਕੰਨੀ ਦਿਤੀ ਹੱਥ ਇਕ ਇਕ ਦੇ
ਦਿਤੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਵਹੀਰ ਫਿਰ ਪਾ
ਰਾਜੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈ
ਗਲੋਂ ਕੈਦ ਵਾਲੀ ਫਾਹੀ ਦਿਤੀ ਲਾਹ
ਹੋਈਆਂ ਮੁੱਦਤਾਂ ਬਤੀਤ ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ
ਬੰਦੀ ਦਿਤੀ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਨੇ ਮੁਕਾ
ਤਪ ਰਹੀਆਂ ਸੀ ਜੋ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆ ਭੱਠੀਆਂ
ਦਿਤੀ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੀ ਨੇਂਹ ਵਰਤਾ
'ਸੀਤਲ' ਐਥੋਂ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਕੱਟੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਦਿਤੀ ਜਮਾਂ ਵਾਲੀ ਕਾਣ ਵੀ ਚੁਕਾ

ਕੈਦੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰਾਏ ਤੇ

ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ । ਦਿੱਲੀ ਦੀਆ ਸੰਗਤਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿਗੀਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ, ਅਗੋਂ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ ।

ਜੰਗਲਾ

ਬੰਦੀ ਛਡ ਜਗਤ ਦ ਦਾਤਾ
ਮੁੜ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਆਏ
ਸਤਦ ਸੀਨ 'ਸੀਤਲ' ਹੋ ਗਏ
ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸਨ ਪਾਏ
ਬਾਦਸਾਹ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗਾ
ਪਿਛਲੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਏ
ਇਹ ਗੁਰ ਦ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਤਾਕਤ
ਪੱਥਰ ਮੋਮ ਕਰਾਏ

ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਹਾਜਿਆ ਨੂੰ ਰਾਹ-ਖ਼ਰਚ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ । ਫੇਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਤਸੰਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਚਹਿਰੀ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਸਜ ਹਥ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਚੰਦਨ ਦੀ ਚੌਕੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਇਉਂ ਗੱਲਬਾਤ ਅਰੰਭ ਹੋਈ ।

ਗੌਂਡੀ

ਬੈਠਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਚਹਿਰੀ ਲਾਈ
ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰ ਜੀ
ਮਾਲਾ ਫੇਰਦੇ ਰੱਤੇ ਰੰਗ ਰੱਬ ਦੇ
ਧੁਨ ਆਵੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਆਖਦਾ

'ਅਰਜ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ ਪੀਰ ਜੀ '
ਇਕ ਮਣਕਾ ਦਿਹੋ ਜੇ ਮੈਨੂੰ
ਰੱਖਾਂ ਮੈਂ ਨਸ਼ਾਨੀ ਜਾਣ ਕੇ ''
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ
'ਸੁਣ ਐ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸਾਹ '
ਸਾਡੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ
ਘਰ ਹੈ ਜੋ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੇ
ਬੰਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਮੰਗਾ ਲੈ ਬੇਸ਼ਕ
ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਨੇਰੀ ਹੋਈ ਜੀ'
ਚੰਦੂ ਆਖਦਾ,'ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ
ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ ਜੀ ?'

ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਦੋਬਾਰਾ,
'ਗੱਲ ਸੰਮਤ ਤਰੇਠ ਦੀ
ਜਦੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਤਾਈਂ
ਦੇਗ 'ਚ ਬਿਠਾਇਆ ਏਸ ਨ
ਲੋਹਾਂ ਤੱਤੀਆਂ 'ਤੇ ਸਿਦਕ ਪਰਖਿਆ
ਤੱਤੀ ਰੇਤ ਪਾਈ ਸੀਸ 'ਤੇ
ਅੰਤ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ
ਕੀਤਾ ਹੈ ਸ਼ਹੀਦ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ
ਮਾਲਾ ਉਦ ਦੀ ਇਹਦੇ ਘਰ ਹੈਗੀ ਜੇ
ਵੈਰੀ ਹੈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ'

ਖ਼ਤ ਕਢ ਕੇ ਚੰਦੂ ਦਾ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ
'ਆਹ ਵੇਖ ਲੈ ਏਸ ਦੇ ਕਾਰੇ
ਇਹਦੇ ਦਿਲ ਕੀ ਵੱਸਦੀ'

ਖ਼ਤ ਵੇਖ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੋਲਿਆ
ਸੱਦ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਵੇ
'ਘਰ ਜਾਓ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦੇ
ਮਾਲਾ ਲਭ ਲਿਆਓ, ਗਰਾਂ ਵਾਲੀ
ਘਰ-ਘਾਟ ਲੁੱਟ ਏਸ ਦਾ
ਇਹਦੇ ਪਾਪ ਦੇ ਮਿਲੇ ਫ਼ਲ ਇਹਨੂੰ
ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮੌਤ ਨੇ
ਪਾਵਣਾ ! ਪਾਵਣਾ '
ਕੀਤਿਆਂ ਅਮਲਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਜਾਵਣਾ '

ਸ਼ਾਹੀ ਨੌਕਰ ਗਏ, ਤੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਾਲਾ ਭਾਲ ਕੇ ਲੈ ਆਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੇਖ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਭਰ ਗਿਆ । ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਦਿਤਾ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
ਮਾਰੋ ਬੇੜੀਆਂ ਚੰਦੂ ਬਦਕਾਰ ਨੂੰ
ਦਿਹੋ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾ
ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਏਸਦੇ
ਦਿਹ ਹਥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੜਾ
ਭਾਰੇ ਦੂਰ ਹੋਣ ਅੱਜ ਸਿਰੋਂ ਮੇਰਿਓਂ
ਕੀਤੇ ਲਵਾਂ ਮੈਂ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਾ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖਾਂ ਤਾਈਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ
'ਨਕ ਏਸ ਦੀ ਨਕੇਲ ਲਵੋ ਪਾ
ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਵੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ

ਜੁੱਤੇ ਏਸ ਤਾਈਂ ਪੰਜ ਦੇਵੇ ਲਾ
ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫੜ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ
ਸੰਢੇ ਵਾਂਗ ਲਈ ਜੋ ਨੱਕ ਨੱਥ ਪਾ
ਜਿਹੜਾ ਉਠਦਾ ਉਹ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਮਾਰ ਕੇ
ਬਾਹਰੋਂ ਹੋ ਕੇ, ਝੱਟ ਫੇਰ ਜਾਂਦਾ ਆ
ਲੱਗੀ ਹੋਣ ਇਉਂ ਤਵਾਜਿਆ ਚੰਡਾਲ ਦੀ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਡਾ
ਦਿੱਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪਹੁੰਚੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ

ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਦਿਨ ਚੰਦੂ ਦੀ ਇਹ ਦੁਰਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਉਧਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਰੋਜ਼ ਸੁਨੇਹੇ ਤੇ ਸੁਨੇਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪੁੱਜੇ । ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਈਆਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੀਪ-ਮਾਲਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਸਾਕਾ

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਾਏ
ਦਿੱਲੀ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ
ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਏ
ਮਿਲੀਆਂ ਚਿਰੀਂ ਵਿਛੁੰਨੀਆਂ ਚਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਲਾਹੇ
ਜੂਤ ਵਰ੍ਹੇ ਸਿਰ ਦੁਸ਼ਟ ਦੇ ਚੰਦੂ ਕੁਰਲਾਏ
'ਸੀਤਲ' ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਜੋ ਸੋਈ ਫਲ ਪਾਏ ।

ਕਈ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਦੂ, ਗਲ ਵਿਚ ਛਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਤੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਨੱਥ, ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ

ਦਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ ।

ਵਾਰ

ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਫਰ ਅੱਖਾਂ ਮਰੀਆਂ
ਓਹਾ ਵੇਖਿਆ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ
ਜਿੱਥ ਜੱਤੀਆਂ ਲੋਹਾ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ
ਤਪ ਕੀਤਾ ਸੀ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ
ਓਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਨੂੰ
ਨੱਕ ਨੱਥ ਗਲ ਛਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਹਾਰ
ਜਗ੍ਹਾ ਵਖ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ
ਕੋੜ੍ਹੀ ਜੱਤੀਆਂ ਦੀ ਫੇਰ ਚੰਗੀ ਮਾਰ
ਹੱਟੋ ਹੱਟੀ ਉਤ ਫੇਰ ਉਹਨੂੰ ਫੇਰਿਆ
ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਨੇ ਖੁਆਰ
ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਪਾਈ ਰੇਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ
ਕੜਛਾ ਰਖਿਆ ਸੀ ਸਾਂਭ ਭਠਿਆਰ
ਕਰਮਾ ਕੀਤਿਆ ਦਾ ਫਲ ਚੰਦੂ ਪਾਵੰਦਾ
ਜਦੋਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਗੜ੍ਹਦਿਤੇ ਦੇ ਦੁਆਰ
ਉਹਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਬੇੜਾ ਕੀਤਾ ਓਸਨੇ
ਕੜਛਾ ਸਿਰ ਪਾਪੀ ਦੇ ਮਾਰ
ਪਾਪੀ ਮਰਿਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰੇ ਖੁਸੀ ਦੇ
ਹਵੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ
'ਸੀਤਲ' ਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਜੱਸ ਜਗ ਗਾਵੰਦਾ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਜਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਪੈਂਦੀ ਫਿਟਕਾਰ

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫ਼ਲ ਭੁਗਦਾ ਹੋਇਆ ਚੰਦੂ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ ।

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ
ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖੀ ਬੰਦਿਓ ਗੁਰੂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਓ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਵੰਡਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਊਚ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦੇਆਂਗਾ । ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਲਤਾੜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਵੱਸਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਵਾਂਗਾ । ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਵਾਂਗਾ । ਮੈਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਤੋਂ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਵਾਰ ਦਿਆਂਗਾ । ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ। ਬੇ-ਦਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਧੂੰਆਂ ਬਣ ਕੇ ਛਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਹਉਕੇ ਧਰਤੀ ਕੰਬਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਢੇ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਜ਼ਾਲਮ ਹੰਕਾਰੀ ਹੈ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਕਾਇਰ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਅਗਿਆਨੀ ਹਨ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਨਾ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੋ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਾਰੋ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰੋ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਵੋ । ਆਓ, ਤੁਸੀਂ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਣੋ ਅਕਾਲ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਓ ਮੈਂ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਉਚਿਆਂ ਨੂੰ ਥੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਕਰਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਇਨਸਾਨ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਣ ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤੜਪਦੇ, ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਛੁਰੀ ਹੇਠ

ਵਿਲਕਦੇ, ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਏਥੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਸੜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਤੇ ਝਿੜਕਾਂ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਸਹਿਣ ਦੇ ਆਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਭਰੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਮਿਲੀਆਂ । ਜੁੱਗਾਂ ਦੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਅਛੂਤ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਹਿਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪਰਾਪਤ ਹੋਇਆ । ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਣਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਹਉਕਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਾਸਾ ਨੱਚਣ ਲੱਗਾ । ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਢਾਲ ਤੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਤੀਰ ਬਣ ਕੇ ਰੜਕਣ ਲੱਗੇ

ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਰੁੱਸ ਪਏ । ਇਹ ਰੁਸੇਵਾਂ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ । ਅੰਤ ਤਲਵਾਰ 'ਤੇ ਗੱਲ ਆ ਗਈ । ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਏ ਤੇ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜੇ । ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਰਲ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਫ਼ਰਿਆਦ ਲੈ ਕੇ ਗਏ । ਉਹ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲੇ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਅੰਨਦਾਤਾ ! ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਗਏ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਧੀ ਹੈ । ਉਹ ਬਾਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਆਏ ਦਿਨ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਡਾਕੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਹੀ ਭਗੌੜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਥਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਕਹੀਏ? ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਉਹਦਾ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ-ਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਦਵੇਗਾ ।"

ਜਿਸ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਕੀਨੇ ਦੀ ਅੱਗ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਭੜਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤੜਫ਼ ਉਠਿਆ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ,

ਸਾਕਾ

ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਵੇ
ਉਠ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਹੱਥ ਖੰਡੇ ਪਾਵੇ

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ/61

ਛੀੜਾ ਚੁਕੇ ਜੰਗ ਦਾ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਵੇ
ਢਾਹਵੇ ਪਰੀ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾਵੇ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਆਵੇ
ਜਾਂ ਮਾਰੇ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਟੈਂਟਾ ਮਕ ਜਾਵੇ

ਕਚਹਿਰੀ ਭਰੀ ਸੀ । ਵਜ਼ੀਰ, ਅਮੀਰ, ਜਰਨੈਲ, ਜੋਧੇ ਬਾਂਹ ਬਾਂਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਿਆ, ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੀ ਲਾਲੀ, ਪਿਲੱਤਣ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ।ਕਿਸੇ ਮਾਈ ਦੇ ਲਾਲ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਸਕੇ । ਕਈ ਦਿਲਾਂ ਨੇ ਮਨ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਭੇਜਿਆ, 'ਸਚ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ' ਲੈ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ । ਓਹਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਜਿਹੜੇ ਏਸ 'ਸੱਚ' ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸਨ, ਉਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਹਿੰਦ ਦਾ ਪੀਰ ਜਾਦੂਗਰ ਹੈ ਹਰ ਹਾਲ ਇਹ ਹਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹਈ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਉਹਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਮੁੜੇਗਾ ।

ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ,"ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤਨਖ਼ਾਹੀਂ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਲੈਂਦੇ ਓ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਗੀਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਜਾਓ । ਉਠੋ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ ਇਨਾਮ ਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦਿਆਂਗਾ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਧਣੇ ਧੋ ਦਿਆਂਗਾ "

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਤਾਹਨੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,"ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਏਸ ਮਰਦਊਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਓ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾ ਝੱਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ? ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਜੋਧੇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕੇ।"

ਇਹ ਬੋਲੀ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਕਲੇਜਾ ਚੀਰ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਈ । ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਜੋਸ਼, ਬਾਹੀਂ ਵਿਚ ਬਲ, ਕੜਕ ਕੇ ਉਠਿਆ, ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਈ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ

ਕਬਿੱਤ

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਸੈਦ ਖਾਨ ਜਰਨੈਲ ਭਾਰਾ
ਉਠਿਆ ਏ ਯੋਧਾ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਬੁਕਰਾਇਕੇ
ਚੱਕ ਲਈ ਏ ਤੇਗ ਸ਼ੇਰ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤਾਂਈ ਇਓਂ ਆਖਦਾ ਸੁਣਾਇਕੇ
'ਇਹ ਜੇ ਹੁਕਮ ਢਾਹ ਦਿਆਂ ਮੈਂ ਅਨੰਦਪੁਰ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਹੱਥੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵਾਂ ਜਾਇਕੇ
ਜੀਹਦੀਆਂ ਨੇ ਧੁੰਮਾਂ ਪਈਆਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ
'ਸੀਤਲ' ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਇਕੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਬੜੀ ਕੀਮਤੀ ਖਿਲਅਤ (ਪੁਸ਼ਾਕ ਸਿਰੋਪਾ) ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਸੈਦ ਖਾਨ ! ਜੇ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਵੇਂ ਜਾਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਸਿਰ ਉਤਾਰ ਲਿਆਵੇਂ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ ਇਨਾਮ ਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਮਨਸਬ ਦੂਣਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।'

ਸੈਦ ਖਾਨ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਢੌਰਾ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ 'ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ (ਬੀਬੀ ਨਸੀਰਾਂ) ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਹਿ ਚੱਲਾਂ। ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਅਸੀਸ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।'

ਇਹ ਬੀਬੀ ਨਸੀਰਾਂ ਕੌਣ ਹੈ ? ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ (ਸ਼ਾਹ ਬਦਰੁੱਦੀਨ) 'ਮਹਾਰਾਜ' ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤੇ ਧਰਮ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੱਯਦ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ, ਇਕ ਭਰਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੌ ਮੁਰੀਦ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਜਦ ਸੱਯਦ ਜੀ ਵਾਪਸ ਸਢੌਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਕਰੜ ਦਿਲ ਸ਼ਰਈ ਬੰਦਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫ਼ਤਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਇਹਨੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਕਾਫ਼ਰ ਹੈ। ਇਸ ਗੁਨਾਹ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ

ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਲਿਆ।

ਇਹ ਬੀਬੀ ਨਸੀਰਾਂ, ਉਸ ਸੱਯਦ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਤੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਹੈ। ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨਾ! ਵੀਰ ਮਿਲਿਆ, ਭੈਣ ਨੇ ਗਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਆਓ ਵੀਰ ਜੀ! ਕਿਵੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਨੇ?"

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਬੀਬੀ ਜੀਓ! ਦੁਆ ਕਰ ਅੱਲਾਹ-ਤਾਅਲਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋਵਾਂ।"

ਜਿਸ ਵਲੇ ਭੈਣ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮੈਂ ਲਾਡਲੇ ਪੁੱਤਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭੈਣ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ, ਨੇਤਰ ਉਛਲੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੂੰਦਾਂ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਈਆਂ। ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਜਮਜਮ ਜਾਹ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਜੀ ਸਦਕੇ ਜਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਪਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਜਾਹ ਉਥੇ ਹੰਕਾਰਿਆ ਜਾਏਂਗਾ, ਸੋ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏਂਗਾ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਹ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਂ।"

ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੀਬੀ ਨਸੀਰਾਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਤੀਰ ਲਾ ਕੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਾ ਹੈ

ਕੋਰੜਾ

ਨਸੀਰਾਂ

ਸੁਣਿਆਂ ਨਸੀਰਾਂ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਚੱਲਿਆ
ਵੀਰ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਭੈਣ ਆਣ ਮੱਲਿਆ
ਭੈਣ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਵੀਰ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਸੈਦ ਖਾਨ : ਸੈਦ ਖਾਨ ਅੱਗੋਂ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਵੰਦਾ
ਕੌਣ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਝਿੜਕ ਹਟਾਵੰਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ, ਹੁਣ ਤੇਗ਼ ਨਾ ਮਿਆਨੇ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ
ਨਸੀਰਾ : ਓਹਦੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਵੀਰ ਵੇ ! ਉਠਾਈਂ ਨਾ
ਵੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਕਲ੍ਹਾ ਸੁੱਤੀਆਂ ਜਗਾਵੀਂ ਨਾ
ਤਿੱਖੇ ਪਾਸਿਓਂ ਨਾ ਚੁੱਕੀਂ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਸੈਦ ਖਾਨ : ਕਾਇਰਾਂ ਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਏਂ
ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਦਿਲ ਕਾਹਨੂੰ ਚੋਭਾਂ ਲਾਉਂਦੀ ਏਂ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਮਾਰ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ
ਨਸੀਰਾਂ : ਫੋਕੀਆਂ ਫੜਾਂ ਨੇ ਵੀਰ, ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਉਹਦਾ ਤੀਰ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਕੇ ਵਿਖਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਕਿਹੜਾ ਰੋਕ ਸਕੇਗਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਸੈਦ ਖਾਨ : ਹੱਥਾ ਵੇਖ ਲਾਂਗਾ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
ਝੱਲਦਾ ਏ ਕੌਣ ਵਾਰ ਸੈਦ ਖਾਨ ਦੇ
ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ ਲਾਹਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ
ਨਸੀਰਾਂ : ਉਹਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਮਾ ਜਵਾਨ ਵੇ
ਤੇਰਿਆਂ ਹਜਾਰਾਂ ਦੇ ਲਾਹੂਗਾ ਘਾਣ ਵੇ
ਬਾਜ਼ ਘੇਰ ਲੈਣਗੇ ਕੂੰਜਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਸੈਦ ਖਾਨ : ਕੱਲਾ ਹੀ ਬਥੇਰਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ
ਰੋਕਣਾ ਕੀ ਔਖਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਮੌਜ ਨੂੰ

ਪੂਰ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਨ ਓਸਦੀ ਉਡਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ

ਨਸੀਰਾਂ
ਉਹ ਹੈ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਵੇ
ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਨਾ ਚੱਲੂਗਾ ਚਾਰਾ ਵੇ
ਫੜ ਲੈ ਚਰਨ ਛੱਡ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ
ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੋ ਨਿਹਾਲ ਨੀ
ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗ ਮਰਵਾ ਲੈ ਲਾਲ ਨੀ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਅਜ਼ਮਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ

ਨਸੀਰਾਂ :
ਮੋਏ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਨੇ
ਰੌਸ਼ਨ ਜਹਾਨ 'ਤੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋਏ ਨੇ
ਤੂੰ ਵੀ ਆਖੇ ਲੱਗ, ਛੱਡ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਛੇੜ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਸੈਦਾ ਖ਼ਾਨ :
ਬੱਸ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਅਟਕਾਵੀਂ ਨਾ
ਜੰਗ ਵੱਲੇ ਜਾਵੰਦੇ ਨੂੰ ਨਾਹ ਪਾਵੀਂ ਨਾ
'ਸੀਤਲ' ਮੈਂ ਡਰ ਨਾ ਕਿਸ ਦਾ ਖਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ

ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ । ਭੈਣ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਫੜ ਕੇ ਅਟਕਾ ਲਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ :

ਜੰਗਲਾ

ਮੁੜ ਜਾ ਵੀਰਾ ! ਮੰਨ ਦੁਹਾਈ
ਭੈਣ ਕਹੇ, ਲੜ ਫੜ ਕੇ
ਕੀ ਲੈਣਾ ਈ ? ਦੱਸ ਖਾਂ, ਚੰਨਾ ?

ਨਾਲ ਫਕੀਰਾਂ ਲੜ ਕੇ
ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਨਾ ਜਿੱਤਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ
ਕਲਗੀਧਰ ਨਾਲ ਅੜਕ
ਅਲਾਹ ਬਖਸ਼ੀ, ਨਾ ਜਾ ਜੀਵੇਂ
ਅਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ

ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ । ਸੋਚਦਾ ਹੈ, 'ਭੈਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ । ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ ਬੀਬੀ ਦਾ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ ਮੈਂ ਕੀ ਖੱਟਣਾ ਹੈ ? ਹਿੰਦ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ, ਜਾਗੀਰਾਂ ਲਵਾਂਗਾ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪੁੱਤਰ, ਪੋਤਰੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣਗੇ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਨੇ ਤੇਗ਼ ਮਾਰੀ ਸੀ ।' ਏਸ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ।

ਬੈਂਤ

ਮਾਰੋ-ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਡਾਢਾ ਜੋਸ਼ ਭਰਿਆ
ਲੈ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਭਾਈ
ਪਹੁੰਚਾ ਜਾਇਕੇ ਕੋਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ
ਬੈਠਾ ਮੱਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਭਾਈ
ਰਾਜੇ ਕੁੱਲ ਪਹਾੜੀਏ ਹੋਏ ਕੱਠੇ
ਆਏ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਘਮਸਾਨ ਭਾਈ
ਲੱਥੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸੂਰਮੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ
ਅੱਗੇ ਹੋਊ, ਜੋ ਕਰੂ ਭਗਵਾਨ ਭਾਈ

ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਜੋ ਏਸੇ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਘੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਜਰਨੈਲ ਆਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਸਾੜ ਕੱਢ ਲਈਏ, ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਆ

ਮਿਲੇ। ਸੈਦ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ।

ਓਧਰ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੌਤ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਮੌਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੀ ਸਵਾਲ ਓਥੇ
ਜਿੱਥੇ ਨਸ਼ੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਵਣ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੱਗ ਨਾਲ ਵੰਡ ਵਿਹਾਰ ਕਾਹਦਾ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਗ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਲੜੇ ਹੋਵਣ
ਨੱਸ ਜਾਵਣਾ ਕਿਧਰ ਤਲਵਾਰ ਹੇਠੋਂ
ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਗੁਨਾਹ ਵਿਚ ਫੜੇ ਹੋਵਣ
ਪਾਲਾ ਬੰਨ੍ਹ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦਰ ਉੱਤੇ
ਧੌਣਾਂ ਇਓਂ ਝੁਕਾਇਕੇ ਖੜੇ ਹੋਵਣ
ਅੱਗੋਂ ਪਾਰਖੂ ਵੀ ਕਿਹੜੀ ਘੱਟ ਕਰਦੇ
ਵੇਖਣ ਆਸ਼ਕਾਂ ਤਾਈਂ ਅਜ਼ਮਾਇਕੇ ਜੀ
ਦੇਣ ਫੇਰ ਖ਼ਿਤਾਬ 'ਪਿਆਰਿਆਂ' ਦਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਗ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾਇਕੇ ਜੀ

ਸੋ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਹੀ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੂਰਮੇ ਸਿਖ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ,"ਦਾਤਾਰ ! ਹੁਕਮ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਆਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਜਾਈਏ ?"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ,"ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖੋ ! ਅਸਾਂ ਤਲਵਾਰ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਨੀ ਹੈ। ਬੱਸ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਉਧਾਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰੱਖਣਾ ਨਹੀਂ । ਸੈਦ ਖਾਨ ਆਇਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੋ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦਿਓ । ਜਦ ਉਹ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਾਂ ਅੱਗਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੈ ।"

ਏਧਰ ਤਾਂ ਉਡੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਨਾ ! ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਆਏ ਹੀ ਏਸੇ

ਚਾਂ ਵਿਚ ਸਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਲੈਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਉਡੀਕ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਉਸੇਰ ਹੋ ਕੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ, ਫਿਰ ਕੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ ਨਗਾਰੇ 'ਤੇ ਚੋਟ, ਸੈਦ ਖਾਨ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਾਰ

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਸੈਦ ਖਾਨ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ
ਵੀਰੋ, ਚੋਟ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ
ਫੌਜਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗੇਣਤੀ
ਗਈਆਂ ਵਾਂਗ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਛਾ
ਬੇਈਮਾਨ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਰ ਦੇ
ਰਲੇ ਨਾਲ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਆ
ਸੈਦ ਖਾਨ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ
ਰਿਹਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਹੌਂਸਲ ਵਧਾ
ਕਹਿੰਦਾ,'ਮਾਰ ਲੌ ਅਨੰਦਪੁਰ ਗਾਜ਼ੀਓ !
ਦਿਹੋ ਖਾਕ ਨਾਲ ਖਾਕ ਮਿਲਾ
ਓ ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜਾਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ
ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਲਾ
ਜਿਹੜਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਵੇਗਾ ਸੂਰਮਾ
ਤੇਗ਼ਾ ਮਾਰ ਮੂੰਹ ਦਿਆਂਗਾ ਭੁਆ'
ਚੋਟ ਮਾਰ ਕੇ ਨਗਾਰੇ ਉਤੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿਤਾ ਖਾਲਸੇ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ

ਮਾਰ ਕੇ ਨਗਾਰਿਆ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ, ਸੈਦ ਖਾਨ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ । ਗੋਲੀਆ ਨੇ ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤਪਾਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ-ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉਠੇ । 'ਯਾ

ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੇ ਅੰਬਰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚਕ ਲਿਆ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆ ਖਲੋ ਤੇ ਕਿਹਾ,"ਮਹਾਰਾਜ ! ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ? "

ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ,"ਚੂੰ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਾ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ। ਹਲਾਲ-ਅਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ-ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਦਸਤ । ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਮਰਦ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਲਵੇ ।। ਮੇਰੇ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰੋ! ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਆਏ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਵਧੋ ।"

ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ, ਖਾਲਸੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛਡਦੇ, ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਗਲ ਜਾ ਪਏ ।

ਕਬਿੱਤ-ਛੰਦ

ਮਾਰ ਲਲਕਾਰੇ, ਉੱਚੀ ਛਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਖੰਡੇ ਹੱਥ ਲੈ ਦੋ-ਧਾਰੇ ਦਿਲ ਚਾਉ ਭਾਰੇ ਨੇ
ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੱਥ ਲੈ ਕਮਾਨ ਲੱਗੇ ਤੀਰ ਬਰਸਾਨ
ਲਾਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਾਣ, ਜਿੱਧੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਨੇ
ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀ ਕਾੜ ਕਾੜ ਚੱਲੇ ਗੋਲੀ
ਫਿਰੀ ਜੰਗਾਂ 'ਚ ਪਰੋਲੀ, ਡਿਗਦੇ ਮੁਨਾਰੇ ਨੇ
ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਜੁੱਟ ਪਏ ਜਵਾਨ, ਚੱਲ ਰਹੀ ਏ ਕਿਰਪਾਨ
ਲੱਗੇ ਜ਼ੋਰ ਅਜ਼ਮਾਨ, ਬਾਂਕੇ ਬੀਰ ਭਾਰੇ ਨੇ
ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ

ਕੜੱਕ ਤੀਰ ਲੱਗਣ, ਦੜੱਕ ਗੋਲੇ ਵਗਣ
ਤੜੱਕ ਬੀਰ ਵਗਣ, ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਕਾਰ ਨੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਲੱਥੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ ਨੇ
ਖਟਕ ਤੇਗ਼ਾ ਵੱਜਣ ਝਟਕ ਸੀਸ ਭੱਜਣ
ਘਟਕ ਬੀਰ ਗੱਜਣ, ਭਰੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਲੱਥੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ ਨੇ
ਸਤਕ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ, ਧੜਕ ਭੁੰਏਂ ਡਾਰਨ
ਫੜਕ ਸੀਸ ਝਾਰਨ, ਮਰੇ ਹਜ਼ਾਰ ਨੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਲੱਥੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ ਨੇ
ਅਟਕ ਚੜ੍ਹੇ ਆਵਨ, ਅਟਕ ਬੀਰ ਧਾਵਨ
ਅਟਕ ਅਟਕਾਵਨ, ਕਹੇ ਉਚਾਰ ਨੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਲੱਥੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ ਨੇ

ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੇ । ਜਿਹੜੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਨਾ, ਏਸੇ ਚਾਅ ਵਿਚ, ਕਿ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਲਵਾਂਗੇ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਨਕਦੋ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਤਾਰ ਦਿੱਤੇ । ਮੋਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਮਗਰਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ । ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਜੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਖੜ ਗਏ, ਤਾਂ ਸੰਭਾਲਣੇ ਔਖੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਸੋ ਮਾਰ ਕੇ ਲਲਕਾਰਾ ਅਟਕਾਂ ਲਏ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਗਾਜ਼ੀਓ! ਨੱਸੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਦੇ ਓ ? ਭੱਜਿਆਂ ਦਿੱਲੀ ਦੂਰ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਪਹੁੰਚਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ । ਕੰਡਾਂ ਵਢਵਾ ਕੇ ਮਰੋਗੇ । ਜੇ ਹਰ ਹਾਲ ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੜ । ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲਣਗੇ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵੋਗੇ । ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮੌਜਾਂ ਨੇ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੋ । ਫ਼ਤਹਿ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈ ।"

ਇਹ ਲਲਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਫੇਰ ਸੰਭਲ ਗਈਆਂ, ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ । ਅਗੋਂ ਸਿੱਖ

ਵੀ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ ਦੀ ਠਾਣ ਕੇ ਜੁੱਟ ਪਏ

ਸਾਕਾ

ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸੂਰਮੇ ਖਾ ਗੁੱਸਾ ਜੁਟੇ
ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੱਪੇ, ਸੋਧਿਆਂ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸੱਟੇ
ਘੋੜਿਆਂ ਉਤੇ ਉਡਦੇ, ਲਾਹ ਧਰਤੀ ਸੱਟੇ
ਵਹਿਣ ਪਤੰਗ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਡੋਰ ਨਿਖੁੱਟੇ
ਚਲਨ ਫ਼ੁਹਾਰੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਜਦ ਖੱਪਰ ਫੁੱਟੇ
ਮਟਕੀ ਜਿਵੇਂ ਗੁਲਾਲ ਦੀ ਖਾ ਠੋਕਰ ਟੁੱਟੇ

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਹੱਲੇ ਕਰਕੇ ਅੱਗ ਵਧਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਧਰ ਭਾਈ ਸੱਯਦ ਬੇਗ ਛੇੜ ਕੇ ਘੋੜਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੜਕਿਆ। ਇਹ ਸੱਜਾਦ ਬੇਗ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁਰਖੇਤਰ ਤੋਂ—ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ - ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸੌ ਸਿੰਘ ਸਨ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੋ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ: ਅਲਿਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਸੱਜਾਦ ਬੇਗ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾੜੇ ਕਰ ਲਿਆ, ਪੰਜ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ (ਇਨਾਮ ਵੱਖਰਾ) ਦੇਣਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਰੋਪੜ ਲਾਗੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ, ਨੇੜੇ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਇਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਜੱਥਾ ਜੰਗ ਵਿਚ ਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ। ਲੱਗੇ ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵੱਸਣ। ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸੌ ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ਹੈ ? ਪਰ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਓਹ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਨ, ਜ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਲੜਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸਿੰਘ, ਜਿਹੜੇ ਨਿਰੇ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੜਦੇ

ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਚਾਅ । ਜੋ ਜਿਹੜੇ ਮਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਰੱਖ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਟੱਟੂ ਕਦ ਤੱਕ ਅੜ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਪਿਛਾਂਹ ਪੈਣ ਲੱਗੇ। ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ,'ਥੋੜ੍ਹੇ ਜੇਹੇ ਸਿੱਖ, ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦਬਾਈ ਆ ਰਹੇ ਨੇ । ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ । ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਜੇਹਾ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਯਾ ਖ਼ੁਦਾਇਆ! ਮੇਰੀ ਦੁਆ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹਵੇ । ਗੁਰੂ ਆਪ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਵੇ । ਜੇ ਉਹ ਠੀਕ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲਵਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧੂ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ।'

ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਘੋੜਾ ਛੇੜ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਖਲੋਤੇ, ਤੇ ਕਿਹਾ,"ਭਾਈ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ! ਤੇਰੀ ਦੁਆ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜਾ ਹਾਂ । ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਇੱਛਿਆ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪੈਗੰਬਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨੇਕੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇਗ਼ ਪਰਖਣੀ ਹੈ ।"

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਹਸਦਾ ਨੂਰੀ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਰਸਾਉਂਦੇ ਇਲਾਹੀ ਨੇਤਰ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਗਏ । ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਾ ਖਲੋ ਸਕਿਆ, ਘੋੜਿਓਂ ਉਤਰਿਆ, ਤੇ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ । ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ,"ਮਿਹਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ, ਭਾਈ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ! ਸਾਵਧਾਨ ।"

"ਭਾਈ ਨਹੀਂ, ਦਾਤਾ ! ਅਪਰਾਧੀ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ । ਮਿਹਰ ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ । ਜੋ ਚਾਹੋ, ਸਜ਼ਾ ਦਿਹੋ ।" ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ।

"ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਦਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਸਜ਼ਾ ? ਇਹੋ ਸਜ਼ਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਾਈ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਬੋਲ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।" ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਲੋਂ ਲੂੰ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਵੱਸ ਗਿਆ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਡੂੰਘਾ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਉੱਪਰ ਨਿਗ੍ਹਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਅਪਣਾ ਬਣਾ ਲਓ। ਬਣਾ ਲਓ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ, ਤੇ ਦਿਓ ਹੁਕਮ 'ਸੱਚ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੱਚ ਪਛਾਤਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਸਕਾਂ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ, ਪਿੱਛੇ ਲਗ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਸਣੇ, ਆਲਫ ਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆ ਖਲਾ। ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਘਟਨਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਇਕ ਤੀਰ ਦਾ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਆਲਫ ਖਾਂ ਮੈਦਾਨ ਛਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਫਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ। ਓਦੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਯੋਧੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ।

ਜਿਹੜੇ ਤੰਗ ਦਿਲ ਬੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ 'ਸਿਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ' ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਧੁਰੋਂ ਵੈਰ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੇਵਲ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਮਜ਼੍ਹਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਐਹੋ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ, 'ਮਹਾਰਾਜਾ' ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਆ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਬੋਲਿਆ
ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਓ ਮੈਂ ਘੱਲਿਆ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ
ਤੇਰਾ ਪਾਜੀਆ ਤੋੜਨ ਹੰਕਾਰ
ਓ ਤੂੰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦਿਲੀਓਂ ਆ ਗਿਓਂ
ਆਇਓਂ ਕਰਦਾ ਮਾਰ ਮਾਰ

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ/78

ਛੇਤੀ ਸਾਂਭ ਲੈ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਨੂੰ
ਸਦਕੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਹੋ ਜਾ ਖ਼ਬਰਦਾਰ
ਪਿੱਛੋਂ ਦਿਲ 'ਚ ਰਹੇ ਅਰਮਾਨ ਨਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਲੈ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਵਾਰ
ਜੇਟੀਦਾਰ ਮੈਂ ਮੁਢਾਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ
ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਵੰਡਾਉਣ ਪਿਆਰ
ਓ ਤੂੰ ਚਾਕਰ ਹੈ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ
ਦਸਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਤਾਬਿਆਦਾਰ
ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜਿਠੀਏ, ਸੈਦ ਖ਼ਾਂ
ਦੋਵੇਂ ਨਿਗਦੇ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਸੈਦ ਖਾਨ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ,'ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਧਨੀ, ਬੜਾ ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਸੂਰਮਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਜਿਤ ਸਕਾਂਗਾ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਏਹਾ ਮੈਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਵੇ ।ਜੇ ਕਿਸੇ ਝਾਂਸੇ 'ਤੇ ਲਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਵਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮਿਲਵੀਂ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੜ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ ।' ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਸੈਦ ਖਾਨ ਤਾਹਨੇ-ਮਿਹਣੇ ਦੇ ਕੇ, ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਗਿਆਨ ਦੇ ਤੀਰ ਲਾ ਕੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ । ਦੋਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਇਉਂ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤੋਕ

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ : ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਭਰਿਆ ਗੁਮਾਨ ਦਾ
ਅੱਖੀਂ ਰੱਤ ਡੁਹਲਣ ਚਿਹਰਾ ਭਖਦਾ ਜਵਾਨ ਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ ਸਯਾਦ ਬੇਗ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਹੈ ਜਾਣਦਾ
ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਾਂ ਨਾ ਬੱਧਾ ਈਮਾਨ ਦਾ

ਮਾਰੀ ਮੱਤ ਤੇਰੀ ਦਾਗ ਕੁਲ ਨੂੰ ਲਗਾਇਓ ਈ
ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗ ਕੇ ਦੀਨ ਗੁਆਇਓ ਈ
ਊ ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਮਗਰ ਕਮਲਿਆ

ਸੱਜਾਦ ਬੇਗ . ਬੋਲੇ ਸਜਾਦ ਮੁੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਚਾਰ ਕੇ
ਸੱਚ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੈਦ ਖਾਨ ! ਵਧੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ
ਆਇਓ ਚੜ੍ਹ ਕਲਗੀਧਰ ਤੇ ਜਾਵੇਂਗਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਆਫ਼ਤ ਗਲ ਪਾ ਲਈ, ਸੁੱਤਾ ਸ਼ੇਰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ
ਵੇਲਾ ਈ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲੈ ਛੱਡ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਕਾਫ਼ਰ ਨਾ ਆਖ ਬੇਸਮਝਾ ! ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਊ ਕਾਫ਼ਰ ਨਾ ਆਖ ਕਮਲਿਆ

ਸੈਦ ਖਾਨ ਕਲਗੀਧਰ ਕਿਹੜਾ ? ਅਗੇ ਵੇਖੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੇ
ਕੀ ਨੇ ਸਿਖ ਉਹਦੇ ? ਕੀਹਨੇ ਝੱਲਣੀਆ ਮਾਰਾਂ ਨੇ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਅੜਨਾ, ਮਿਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਨੇ
ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣਾ, ਉਹਦੇ ਜੁੰਡੀ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਨੇ
ਹੱਲਾ ਨਹੀਂ ਝੱਲਣਾ, ਜੀਹਨੂੰ ਐਨਾ ਵਡਿਆਈਓ ਈ
ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗ ਕੇ ਦੀਨ ਗੁਆਇਓ ਈ
ਊ, ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਮਗਰ ਕਮਲਿਆ

ਸਜਾਦ ਬੇਗ ਕਲਗੀਧਰ ਰੂਪ ਹਰੀ ਦਾ, ਪੂਰਨ ਅਵਤਾਰ ਊਇ
ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਆਇਆ ਦੇਹ ਧਰ ਕਰਤਾਰ ਊਇ
ਖੋਹਣ ਕੀ ਖੋਹਣਾ ਉਹਦਾ, ਤੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਊਇ
ਤੇਰੇ ਜਹੇ ਲੱਖਾਂ ਉਹਦੇ ਹਨ ਪਾਣੀਹਾਰ ਊਇ
ਜਿੱਤ ਲੇਗਾ ਕੌਣ ? ਮੂਰਖਾ ! ਅਲਾਹ ਦੇ ਯਾਰ ਨੂੰ
ਕਾਫ਼ਰ ਨਾ ਆਖ, ਬੇਸਮਝਾ ! ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਸੈਦ ਖਾਨ ਕੌਣ ? ਕੀ ਤਾਕਤ ? ਕੀ ਉਸ ਮੋਰੇ ਨਾ ਲੜਨਾ ! ਊਇ

ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਕੀ ਅੜਨਾ, ਉਇ
ਜੰਗ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹਥੀਂ ਮੈਂ ਫੜਨਾ, ਉਇ
ਜਿਉਂਦੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਬੇੜੀਆਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਖੜਨਾ, ਉਇ
ਜੀਹਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਕਹਿਕੇ ਵਡਿਆਇਓਈ
ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਦੀਨ ਗੁਆਇਓ ਈ

ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾਸ ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ
ਖਾਣੇ ਫੜ ਬਾਜ ਸੈਦ ਖਾਂ, ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਡਾਰ ਨੇ
ਲਾਇਆ ਹੈ ਮੱਥਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਟਣਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸਾਹਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨੇ ਕਿਸ ਵਾਰ ਨੇ
ਝੱਲੇਂਗਾ ਕਿਹੜੀ ਨੂਰੀ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨੂੰ
ਕਾਫਰ ਨਾ ਆਖ, ਬੇਸਮਝਾ, ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਉ ਕਾਫ਼ਰ ਨਾ ਆਖ ਕਮਲਿਆ!

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੈਦ ਖਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ-ਕੁ ਚੋਭ ਜੇਹੀ ਲੱਗੀ, ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, 'ਕੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਵਿਚ ? ਬੀਬੀ ਨਸੀਰਾਂ ਵੀ ਓਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਨੰਦ ਲਾਲ ਵਰਗੇ ਓਹਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਵੀ ਜਰਨੈਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਓਸੇ ਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਹੋਵੇਗਾ, ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਆਵੇ ?' ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਬਕ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਵਾਰ

ਭਰਿਆ ਰੋਹ ਦਾ ਸੈਦ ਖਾਨ ਬੋਲਿਆ
ਦੋਹਾਂ ਨੇਤਰਾਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਬਰਸੇ
ਐਡਾ ਸੂਰਮਾ ਉਹ ਹਿੰਦ ਦਾ ਪੀਰ ਜੇ
ਆਵੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੰਗ ਕਿਨਾ
ਉਹਲੇ ਵਾਂਗ ਕਾਇਰਾਂ ਦੇ ਬੈਠ ਕੇ

ਰਿਹਾ ਓਪਰੇ ਪੁਤ ਮਰਵਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਕੋ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ
ਜਿਹੜੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗਏ ਨੇ ਆ
ਜਿਓਂਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ
ਦੇਖੀਂ ਪਠਾਣਿਆ ਜ਼ੋਰਾ ਲਾ
ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਢਾਹ ਕੇ
ਦੇਊਂ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਂ
ਮੇਰੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਭੱਥੇ ਵਿਚ ਤੀਰ ਨੇ
ਦੇਊਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਬਕ ਹਿਲਾ
ਅਰਸ਼ ਕੰਬਦਾ ਕਮਾਨ ਦੀ ਤੜਾਕ ਤੋਂ
ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਕੋਲੋਂ ਕੰਬਦਾ ਖ਼ੁਦਾ
ਧੰਮਾਂ ਜੀਹਦੀਆਂ ਨੇ ਪਈਆਂ ਸਾਰੇ ਜੰਗ 'ਤੇ
ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਓਸ ਨੂੰ ਲਿਆ
ਵਾਰ ਇਕ ਵੀ ਜੇ ਰੋਕ ਗਿਆ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦੇਵੀਂ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਵਟਾ

ਉਧਰ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰੇ, ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਝਣ ਵਾਲੇ 'ਕਲਗੀਧਰ ਦਾਤਾ ਜੀ' ਸੋਚਦੇ ਹਨ, 'ਇਸ ਵਲ ਲੋਹਾ ਰਖ ਕੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਏ, ਜੇ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਪਾਣ ਉਤਰ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਤੋੜਨ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹੰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਹੈ।' ਛੋੜ ਕੇ ਘੋੜਾ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਤੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਕੋਰੜਾ

ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਝ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਜੀ
ਘੋੜਾ ਛੇੜ ਆਏ ਨੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਬੀਰ ਜੀ

ਸੀਤਲ ਜੰਗ ਅ.

ਕਲ ਆ ਕੇ ਬਲ ਸਾਂਭ ਲੈ ਕਮਾਨ ਉਏ
ਦਿਲ 'ਚ ਨਾ ਸੈਦ ਖਾਂ ! ਰਹੇ ਗੁਮਾਨ ਉਏ
ਆਇਆ ਏਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦਾ
ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦਾ
ਸਭਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾ ਹੋਇਓਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਉਏ
ਦਿਲ 'ਚ ਨਾ ਸੈਦ ਖਾਂ ! ਰਹੇ ਗੁਮਾਨ ਉਏ
ਜੀਹਨੂੰ ਕੰਡ ਉਹਲੇ ਸੈਂ ਪਿਆ ਵੰਗਾਰਦਾ
ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋਤਾ ਤੈਨੂੰ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਸਾਂਭ ਅਜ਼ਮਾ ਲੈ ਬਾਣ ਉਏ !
ਦਿਲ 'ਚ ਨਾ ਸੈਦ ਖਾਂ ! ਰਹੇ ਗੁਮਾਨ ਉਏ
ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਕਰ ਕਢ ਲੈ ਗੁਬਾਰ ਉਏ
ਫੇਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ ਗਿਓਂ ਜਾ ਹਾਰ ਉਏ
ਕੱਚੇ ਤੰਦ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਮਾਨ ਉਏ
ਦਿਲ 'ਚ ਨਾ ਸੈਦ ਖਾਂ ! ਰਹੇ ਗੁਮਾਨ ਉਏ

ਸੈਦ ਖਾਨ ! ਤੇਰੀ ਦੁਆ ਅਲਾਹ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਹਾਂ। ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ ਮਤਾਂ ਕੋਈ ਪਛਤਾਵਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਉਧਾਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਖਦਾ ਨਹੀਂ।'

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸੈਦ ਖਾਨ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਨਿਗ੍ਹਾ ਉੱਚੀ ਕਰਕੇ ਵੇਖਿਆ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਦੀ ਕਲਗੀ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਫਿਰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਉਤਾਂਹ ਤੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋਚਦਾ ਹੈ 'ਯਾ ਖ਼ੁਦਾ ! ਇਹੋ ਹੈ ਹਿੰਦ ਦਾ ਪੀਰ, ਇਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ਰ ਆਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ? ਜੇ ਇਹ ਕਾਫ਼ਰ ਹੈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਅਲਾਹ ਦਾ ਨੂਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਮੈਂ ਏਸਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲਵਾਂ ? ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਇਨੀ ਮਿਠਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਨੀ ਖਿੱਚ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਹਿਮ ਕਿਨਾ

ਕ ਹੋਵੇਗਾ... ।'

ਏਸ ਪਾਸੇ ਜ਼ਰਾ-ਕੁ ਦਿਲ ਝੁਕਿਆ ਹੀ ਸੀ ਜਾ ਹੰਕਾਰ ਫੇਰ ਤੜਫ਼ ਉਠਿਆ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ, ਜ ਮੈਂ ਇਹਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ, ਤਾ ਕਿਸੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ ਹੈ । ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਆਖਣਗੇ, ਕਿ ਘਰ ਬੈਠਾ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੂਰਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਫੋਕੀਆ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਕਿਸ ਯੋਧੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਝਾਲ ਨਾ ਝੱਲ ਸਕਿਆ, ਗੀਦੀ ਬਣ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਡਿਗਾ ਹੈ । ਇਸ ਗੀਦੀ-ਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮਰਨਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਹਥਿਆਰ ਉਠਾਓ ਅੱਗੋ ਜਿਹੜੀ ਹੋਊ ਵੇਖੀ ਜਾਊ, ਤੂੰ ਤੀਰ ਚਲਾ । '

ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆ ਹੀ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ-ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਨਿਊ ਗਿਆ । ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ,'ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਥ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ?' ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਫਿਰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਹਾ,'ਓ ਖ਼ੁਦਾ ਕਿਸੇ ਡਿਠਾ ਏ ?'

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦ ਸਿਰ ਝੁਕਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਤਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਗਿਆਨ' ਤੇ 'ਹੰਕਾਰ' ਦਾ ਅੰਦਰ ਘੋਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹਕਾਰ ਨੇ ਫੇਰ ਇਕ ਵਾਰ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ 'ਸੈਦ ਖਾਨ ! ਕਮਾਨ ਉਠਾਂ ਤੇ ਤੀਰ ਚਲਾਂ , ਜੇ ਲਗ ਗਿਆ ਨਸਾਨੇ, ਤਾ ਪੌ ਬਾਰਾਂ । ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਹੇਗੀ ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜ਼ਮਾਨਾ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦਾ ਸੀ ਓਹਨੂੰ ਸੈਦ ਖਾਨ ਨੇ ਜਿੱਤ ਲਿਆ । ਤੇ ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਹਾਰ ਦੇ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਵਲੀ ਦੇ ਹੱਥ ਮਰਨਾ ਵੀ ਲਾਹੇਵਦ ਸੌਦਾ ਹੈ ।'

ਓਹ ਕਮਾਨ ਉਠਾਂ ਕੇ ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਸਾਧਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਚਲਾਵੇ ਕੌਣ ? ਤੇ ਚਲਾਵੇ ਕੀਹਦੇ ਉਤ ? ਦਿਲ ਕਿਸ ਦ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਜਿਤ ਲਿਆ ਹੈ । ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਢੇਠੀ ਪਈ ਹੈ । ਅੰਤ ਸਤ ਧਰਮ ਦੀ ਜੈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਗੱਡੀ

ਖਲੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਸੈਦ ਖਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਡੋਲਿਆ
ਯਾਦ ਆ ਗਈਆ ਨਸੀਰਾਂ ਦੀਆ ਆਖੀਆਂ
ਸਿੱਖਿਆ ਸੱਯਾਦ ਬੇਗ ਦੀ
ਦਿਲ ਖੁੱਸਦਾ, ਆਤਮਾ ਘਿਰਦੀ
ਮਾਣ ਦਾ ਬੁਰਜ ਢਹਿ ਗਿਆ
ਅੱਖਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ
ਗੁਰਾ ਦਾ ਨੂਰਾਨੀ ਮੁੱਖੜਾ
ਤਾਬ ਝੱਲ ਨਾ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਕਦਾ
ਫੇਰ ਨੀਵੀ ਪਾ ਕ ਸੋਚਦਾ
ਅੱਲਾਹ ਜਾਣਦਾ, ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਂਦੀ
ਏਸ ਵਿਚ ਕਰਾਮਾਤ ਕੋਈ
ਅੱਗੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੜਾਈਆਂ ਵੇਖੀਆਂ
ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਲ ਡੋਲਿਆ
ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚਮਰੇ
ਵਹਿਣ ਕਈ ਵਗਾਏ ਖ਼ੂਨ ਦੇ
ਕੱਢੇ ਬਾਣ ਪੱਥਰਾ 'ਚੋ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ
ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੱਥ ਕੰਬਿਆ
ਅਜ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵੀ ਉਤਾਂਹ ਨਹੀਂ ਉਠਦੀ
ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ
ਜਤੀ ਪੀਰ ਦੇ ਇਲਾਹੀ ਨੇਤਰਾਂ ਦੀ
ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ
ਉਹਦੀ ਕਲਗ਼ੀ ਦੀ ਝਲਕ ਨਿਰਾਲੀ
ਮਨ ਮੇਰਾ ਮੋਹ ਖੜਿਆ
ਉਹਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਨਿੰਮ੍ਹਾ-ਨਿੰਮ੍ਹਾ ਹੱਸਣਾ

ਘਾਇਲ ਕਰ ਗਿਆ ਜਿੰਦੜੀ
ਚਿੱਤ ਚਾਹੁੰਦਾ ਚਰਨ ਫੜ ਚੁੰਮ ਲਾਂ
ਐਪਰ ਵਡੌਂਧ ਮਾਰਦਾ
ਸਾਨ ਪਿਛਲੀ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਮਾਣ ਮਾਰੇ ਬਾਦਸਾਹੀ ਦਾ
ਕਰ ਹੌਸਲਾ ਕਮਾਨ ਜੇ ਚਕਦਾ
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੀਰ ਡਿਗ ਪਏ
ਜਿਵੇਂ ਰੇਤ ਦਾ ਮਨਾਰਾ ਦਹਿੰਦਾ
ਮੇਰਾ ਇਉਂ ਸਰੀਰ ਕਿਰਦਾ
ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਵਾਂਗੂੰ.
ਨੇਤਰਾਂ ਨੇ ਲਾਈਆ ਛਹਿਬਰਾਂ
ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਾ ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ
ਭੁੱਠ ਪਈਆ ਅਹੁਦੇਦਾਰੀਆਂ
ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਾਰੀ
ਦੁਨੀਆ ਵਾਰ ਦਿਆਂ
'ਸਾਈਆਂ ! ਰਖ ਲੈ !' ਆਖਦਾ ਹੋਇਆ
ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆਣ ਡਿਗਿਆ
'ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਨਾ ਆਸਰਾ ਕਈ
ਰੱਖ ਲੈ ਗਰੀਬ ਜਾਣ ਕੇ
ਹਉਮੈ ਅਗਨੀ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਲੇ
ਸੜਦੇ ਸੀਨਿਆਂ ਨੂੰ
ਠਾਰਦੇ ! ਠਾਰਦੇ !
ਚਰਨੀ ਡਿਗਿਆਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦੇ ।'

ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੂਰਜ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡ ਗਿਆ । ਸੈਦ ਖਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਠਾਂ ਕੇ ਕਿਹਾ :

ਕਬਿੱਤ

ਫੇਰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨਿੰਮ੍ਹੇ ਨਿੰਮ੍ਹੇ ਹੱਸ ਬੋਲੇ
ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ! ਉਠ ਜ਼ਰਾ ਸਾਂਭ ਲੈ ਕਮਾਨ ਭਈ
ਤੀਰ ਅਜ਼ਮਾਂ ਲੈ, ਉਠ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋਤਾ ਤੇਰੇ ਕੱਲ੍ਹਾ ਹੀ ਮੈਂ ਆਨ ਭਈ
ਹੁੰਦੇ ਸਿੰਦੇ ਤਾਣ ਕਿਉਂ ਨਿਤਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗਿਆ ਏਂ
ਐਡੀ ਛੇਤੀ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਛੱਡਦੇ ਜਆਨ ਭਈ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਣਾ ਸੂਰਮਾ ਨਾ ਮੰਨਦਾ ਏ
ਜਦੋਂ ਤਕ ਹੋਣ ਵਿਚ ਦੇਹੀ ਦੇ ਪਰਾਨ ਭਈ

ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁੱਝ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਪਾਣ ਲਹਿ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ,'ਹਾਂ, ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ! ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਸੀ।'

ਹੁਣ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਚੁੱਪ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ,'ਹੇ ਦਾਤਾ! ਉਹ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ... ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਤੇਰਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।' ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਮਾਹੀਆ

ਬਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਜੀ
ਮੈਂ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਨਾ ਰਹੀ, ਹੁਣ ਹ ਗਿਆ ਤੇਰਾ ਜੀ
ਲੋਖ ਉਖੜ ਖਲੋਤੇ ਨੇ
ਮਾਹੀਆ ! ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਪਾਪ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਧੋਤੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਦਰ ਦੇ ਗੋਲੇ ਜੀ
ਮਾਫ਼ ਕਰ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲਿਆ, ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ ਜੋ ਬੋਲੇ ਜੀ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ,"ਸੈਦ

ਖ਼ਾਨ! ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ 'ਪਿਆਰ ਤੇ ਤਲਵਾਰ' ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੈਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਜੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵੀ ਦਿਲ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁਟਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਤੇਰੀ ਭੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ 'ਸਿਮਰਨ' ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ।"

ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਝੁਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੰਮੇ, ਹਥਿਆਰ ਧਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲ ਤਪ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸੈਦੇ ਸ਼ਾਹ' ਫ਼ਕੀਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਜਿਤ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ . . -8 37 ਈ:

ਗੱਡੀ ਮਾਤ ਲੋਕ

'ਸੀਤਲ' ਬਗੀਚੇ ਅੰਦਰ
ਕੀ ਜੀਵਨ ਹੈ ਫੱਲ ਦਾ
ਕਲ੍ਹ ਡਾਲੀ 'ਤੇ ਫੁੱਲਿਆ ਬੈਠਾ
ਅਜ ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦਾ

ਗੱਡੀ ਭਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤੋਰੀ
ਮਾਤ ਲੋਕ ਆ ਵੜਦੀ
ਮਾਤਲੋਕ ਦੀ ਮੋਹ ਲਿਆ ਮਾਇਆ
ਸਤਿਗੁਰ ਵਿੱਸਰ ਗਿਆ
ਗੋਦੀ ਬੈਠ ਕੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁਧ ਪੀਤਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ
ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਤਮਾ ਹੈ ਸਾਫ ਰੂਪ ਰੱਬ ਦਾ
ਮਮਤਾ ਦੇ ਦਾਗ ਲੱਗ ਗਏ
ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਗੁਆ ਲਈ ਐਵੇਂ
ਹਾਣੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਖਿਹਡ ਕ
ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾ ਹਸ ਕੁਝ ਆਈ
ਪੈਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ।
ਮੁੱਛਾ ਫੁੱਟੀਆਂ ਦਮਕ ਰੰਗ ਮਾਰੀ
ਅੱਖੀਆਂ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਨੇ ਸਮਾਂ ਲਏ ਡੇਰੇ
ਲੋਭ ਨੇ ਵਿਛਾਈਆਂ ਜਾਲੀਆਂ
ਪੰਜ ਡਾਕੂਆਂ ਮਚਾਈ ਜੱਗ-ਗਰਦੀ
ਸੌਂਦਾ ਘਰ ਵੇਖ ਲੁੱਟਿਆ

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ/89

ਸੁੱਧ ਰਹੀ ਨਾ ਧਰਮ ਦੀ ਕੋਈ
ਭੁਲਿਆਂ ਰੱਬ ਫਿਰਦਾ
ਕੰਮਾਂ ਮੰਦਿਆਂ 'ਚ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਆ ਲਏ
ਦੋ ਦਿਨ ਜੋਬਨ ਦੇ
ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਦਾ ਢਲੇ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਢਲ ਗਿਆ ਜੋਬਨ ਵੀ
ਕੇਸਾਂ ਕਾਲਿਆਂ ਬਦਲ ਲਈ ਕਾਇਆ
ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਦੁਧ ਵਰਗੇ
ਬਲ ਟੁਟਿਆ ਬੁਢਾਪਾ ਆਇਆ
ਸੰਗੀਆਂ ਨੇ ਸਾਥ ਛੱਡਿਆ
ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣੋਂ ਰਹੀਆਂ, ਕੰਨ ਸੁਣਨੋਂ
ਦੰਦਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ
ਸਾਫ਼ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ
ਪੱਖੇ ਵਾਂਗ ਸਿਰ ਹਿੱਲਦਾ
ਬੈਠਾ ਝੂਰਦਾ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ
ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਮਾਂ 'ਤੇ
ਬਿਨਾਂ ਬੰਦਗੀ ਗੁਆ ਲਈ ਸਾਰੀ
ਰੋਂਦਾ ਮਰ ਚੱਲਿਆ
ਦੇਹੀ ਮੱਖਣ ਮਲਾਈਆਂ ਦੀ ਪਾਲੀ
ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਈ ਅਗਨੀ ਦੇ

ਸੱਜਣਾ ! ਸੱਜਣਾ !
ਏਥੇ ਜੋ ਘੜਿਆ, ਸੋ ਭੱਜਣਾ

20-5-39 ਈ

ਹੀਰਾ ਜਨਮ

ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਆਇਓ ਬੰਦਿਆ, ਘੱਲਿਆ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਜੋਤਿ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਤੂੰ, ਰੂਪ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ
ਥਾਪਿਆ ਸਰਦਾਰ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਭੁਲ ਗਿਓਂ ਨਾਮ ਦਾਤਾਰ ਦਾ
ਸਾਫ਼ ਰੂਹ ਰਬੀ, ਧੱਬੇ ਹਉਮੈ ਦ ਲਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏਂ
ਉ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕਮਲਿਆ।
ਮਮਤਾ ਮੋਹ ਵਧ ਗਏ, ਪੈ ਗਿਆ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਪਿਆਰ ਉਇ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਟੁੱਟ ਗਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤਾਰ ਉਇ
ਲੋਭ ਦੇ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਹੋ ਕ ਅਸਵਾਰ ਉਇ
ਮੈਂ ਮੈਂ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇਂਦਾ ਫਿਰਦੈਂ ਬਜਾਰ ਓਇ
ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਦਲਾਲਾਂ ਹੱਥੀਂ ਰਾਸ ਲੁਟਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏਂ
ਓ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕਮਲਿਆ।
ਬਚਪਨ ਦੀਆ ਘੜੀਆਂ ਖਿਹਡਾ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰੀਆਂ
ਭਾਉਂਦੀਆ ਸੀ ਮਾਂ ਪਿਓ ਤਾਈਂ, ਤੇਰੀਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆ
ਸਮੇਂ ਰੰਗ ਵਟਿਆ, ਜੋਬਨ ਦਮਕਾਂ ਫਿਰ ਮਾਰੀਆਂ
ਖ਼ਾਹਸ਼ਾ ਨੇ ਉਠੀਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਫੜ ਕੇ ਕਟਾਰੀਆ
ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਣ ਉਤੇ ਲਾ ਲਾ ਚਮਕਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏਂ
ਉ, ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕਮਲਿਆ।

ਸੀਤਲ ਹੰਝੂ/41

ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਦਿਤੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਹੱਥੀਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ
ਬੌਹਰਾ ਹ ਚੜ੍ਹ ਗਿਉਂ ਟੇਟੇ ਕਾਮ ਬਲਵਾਨ ਦੇ
ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸਭ ਜਤ ਸਤ, ਮਸਲੇ ਭੁੱਲ ਗਏ ਈਮਾਨ ਦੇ
ਭੁੱਲ ਗਿਉ ਈ ਇਕ ਦਿਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਭਗਵਾਨ ਦੇ
ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਹਥੀਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਖਿੰਡਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏ
ਉ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕਮਲਿਆ !
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦ ਬਦਲ ਸਿਖਿਓ ਪਾਪ ਕਮਾਵਣੇ
ਨਾਰੀ, ਪੁੱਤ, ਧੀਆਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵਣੇ
ਐਤੇ ਗੰਜ ਕਾਰੂੰ ਵਾਂਗੂ ਮਿਲਣੇ ਨਹੀਂ ਖਾਵਣੇ
ਰਹਿ ਜਾਣੇ ਸੁੰਞੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਿਲ ਡਰਾਵਣੇ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕੁੱਲੀਆਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਢਾਹੁੰਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏ
ਉ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕਮਲਿਆ !
ਝਾੜ ਹੱਥ ਤੁਰਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਛੱਡ ਕੇ ਜਹਾਨ ਉਇ
ਬਿਖੜੇ ਰਾਹ ਜਿੱਥੋਂ ਕੱਲੀ ਲੰਘੇਗੀ ਜਾਨ ਉਇ
ਪਲ ਪਲ ਦਾ ਲੇਖਾ ਅੱਗੇ ਮੰਗੂ ਭਗਵਾਨ ਉਇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਕਰਨੀ ਪਰਵਾਨ ਉਇ
ਕਿਹੜੀ ਮੌਤ ਲੱਗ ਮੂਰਖਾ ਫਾਹੀਆ ਗਲ ਪਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਪਾਪਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਗੁਆਉਂਦਾ ਏ
ਉ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕਮਲਿਆ !

19-8-38 ਈ

ਵਾਹੀਵਾਨ

ਮੈਂ ਗਭਰੂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਲ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਂਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਰਜ ਰਜ ਮਾਣਟ ਹੀਰਿਆ ! ਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆ ਛਾਂਵਾਂ
ਮੇਰ ਖੇੜੀ ਸੌਨਾ ਵੱਖਿਆ ਦੱਸਿਆ ਔਲਿਆਵਾਂ
ਮੈਂ ਫੋਲਾ ਧਰਤੀ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਕਿਸਮਤ ਅਜ਼ਮਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਫਿਰਨ ਟਰੈਕਟਰ ਘੂਕਦੇ ਜ਼ਿਦ ਨਾਲ ਹਵਾਵਾਂ
ਮੈ ਮਿੱਟੀ ਮੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਗੌਂ ਜਦ ਬੀਜ ਰਲਾਵਾਂ
ਤਾਂ ਪੁੰਗਰਨ ਕਣਕਾਂ ਸਾਵੀਆਂ ਕਿਆ ਅਜਬ ਅਦਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਖੇਤੀ ਝੂੰਮਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤਕ ਸ਼ੇਖ ਕਪਾਹਵਾ
ਮੈਂ ਢੱਕਾਂ ਨੰਗ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਨ ਪਰਦਾ ਪਾਵਾ
ਜੇ ਦੱਸੇ ਗੁਰ ਵਿਗਿਆਨੀਆ ਮੈਂ ਅਮਲ ਕਮਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਖਾਦਾਂ ਪਾ, ਛਿੜਕਾਓ ਕਰ, ਨਿੱਤ ਉਪਜ ਵਧਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਦੇਵਾਂ ਰਿਜ਼ਕ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਨਾਲੇ ਰੱਜ ਰੱਜ ਖਾਵਾਂ

28-8-64

੧ੳ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ॥

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਦੀ

ਰੁਹੇਲ ਖੰਡ ਯਾਤਰਾ

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਭੁੱਖ ਤੇਹ, ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਜਿਸਦੀ ਸਮਾਧੀ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਸੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ।

ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ, ਰਮਣੀਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਪੰਧ ਦੇ ਥਕੇਵੇਂ ਕਰਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਅਜੇ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਭਿੰਨੀ ਰਾਤ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੀਂਦ ਦੀ ਮੌਜ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਚੁਫੇਰੇ ਮੌਤ ਵਰਗੀ ਚੁੱਪ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਉਪਕਾਰੀ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ, ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ, ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਰਿਯਾਦਾਂ, ਲਤਾੜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਕੂਕਾਂ, ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਤੂਫਾਨ ਮਚਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ, ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਦੁੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ।

ਗੱਡੀ

ਭਿੰਨੀ ਰੈਣ ਚਮਕਦੇ ਤਾਰੇ
ਰਾਜ ਹੈ ਸੀ ਰਾਣੀ ਨੀਂਦ ਦਾ

ਸੇਜ ਸੁਖਾਂਦੀ ਬਿਰਾਜੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਪੌਣ ਸੀ ਚੰਵਰ ਕਰਦੀ
ਰਾਗ 'ਚੁੱਪ' ਦਾ ਸੁਪਨਿਆਂ ਛੋਹਿਆ
ਜਾਦੂ ਪਾਇਆ ਸਾਰੇ ਜੱਗ 'ਤੇ
ਕੋਈ ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰਾ
ਜੀਹਦੀ ਲੱਗੀ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੇ
ਜਾਂ ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੋਗੀ
ਫਲ ਭੋਗੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ
ਜਾਂ ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਵਣਜਾਰਾ
ਪਾਪ ਨੇ ਗਰੱਸੀ ਆਤਮਾ
ਜਾਂ ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਚੋਰ ਲੁਟੇਰਾ
ਓਟ ਪਰਛਾਂਵਿਆਂ ਦੀ
ਜਾਂ ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰਿਆ
ਸੱਲ ਸਹਿੰਦਾ ਬਿਰਹੋਂ ਦੇ
ਤੇ ਜਾਂ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਚੰਦ ਅਸਮਾਨੀ
ਦਾਤਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ
ਰਾਤ ਭਰ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਆਈ
ਬੰਦ ਹੋਇਆ ਪੱਖਾ ਪੌਣ ਦਾ
ਓਸੇ ਵਕਤ ਬਦਲ ਗਈ ਦੁਨੀਆਂ
ਮਾਨੋਂ ਰਾਜ ਉਲਟ ਗਿਆ
ਤਿੱਖੀ ਚੀਕ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ
ਚੀਰ ਗਈ ਸੀਨਾ 'ਚੁੱਪ' ਦਾ
ਸੁਣ ਤੜਫ ਉੱਠੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ
ਆਹ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ
ਉੱਤੋਂ ਅਰਸ਼ ਮੌਲਾ ਦਾ ਕੰਬਿਆ
ਧਰਤੀ ਡੋਲ ਗਈ

ਹੰਝੂ ਡੁੱਲ੍ਹ ਧੋਤਿਆਂ ਨੇ ਕੋਰੇ
ਚਮਕੇ ਤਰਲ ਬਣ ਕੇ
ਉਸੇ ਵਕਤ ਸਮਾਧੀ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ
ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੇ ਦੀ
ਕਿਹਾ ਹੜ੍ਹ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਆਇਆ
ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਚਾਹੀਏ ਦੇਸ ਨੂੰ
ਠਲ੍ਹਣਾ। ਠਲ੍ਹਣਾ।
ਦੁੱਖ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦਾ ਔਖਾ ਝੱਲਣਾ।

ਦਰਦ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ ਨੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ। ਉਪਕਾਰੀ ਬਾਬਾ—ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਭਰ ਉਛਲਦਾ ਹੈ—ਏਨੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਤਗੜਾ ਮਾੜੇ ਤੇ ਧੱਕਾ ਕਰੇ, ਜ਼ੋਰਵਾਨਾ ਨਿਤਾਣੇ ਦਾ ਲਹੂ ਨਚੋੜੇ, ਸਖ਼ਤਾ ਲਿੱਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖੇ, ਬੰਦਾ ਬੰਦੇ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਹੀਂ ? ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦੇਣਾ, ਕੀ ਇਹ ਨਿਆਉਂ ਹੈ ? ਇਹ ਅਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਝੱਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਮਰਦਾਨਾ ਵੇਖ ਸਕੇਗਾ ? ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਕੋਲੋਂ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅਜੇ ਮਰਦਾਨਾ ਜਾਗਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਰਦਾਨਾ। ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਹ।"

ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ, ਮਰਦਾਨਾ ਤੜਫ ਉੱਠਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਲਦੇ ਭੱਠ ਵਿਚ ਧੱਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨਾਲ ਓਵੇਂ ਹੋਈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਾਉਣ ਦੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਹਿੱਕ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਭਖਦੇ ਅੰਗਿਆਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਉਠਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਸਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਮਰਦਾਨਾ। ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਿਆਂ, ਰਬਾਬ ਛੇੜ, ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲੀਏ।' ਜਦ ਮੈਂ

ਰਬਾਬ ਛੇੜਾਂਗਾ, ਉਸਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਗ ਨਾਚ ਕਰੇਗਾ, ਮੇਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਗਾਵੇਗਾ, ਸੁਰਤ ਅਗੰਮੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਕਿੱਡਾ ਆਨੰਦ ਪਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸੋਚ ਦੇ ਉਲਟ ਸੁਣਿਆ ਕੀ ? 'ਮਰਦਾਨਾ ! ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਹ।' ਇਹਨਾਂ 'ਵਿਛੜ ਜਾਹ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਹ-ਸਤ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਆਰਾ ਰੁੱਸ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਤਰਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਪਿਆਰ ਆਪ ਹੀ ਕਹੇ, ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਹ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਆਸਰਾ ਰਹਿ ਜਾਏ। ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਨਾਲ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਬਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਵਾਂ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਹਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ! ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਹ।"

ਮਰਦਾਨਾ—"ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਾਂਗਾ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—ਜਿਵੇਂ ਕਰਤਾਰ ਰੱਖੇਗਾ। ਮਰਦਾਨਾ ! ਦੁਖੀ ਨਾ ਹੋ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ। ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਸਦਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਜਦ ਫਿਰ ਉਸ ਰਜ਼ਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਪਏਂਗਾ।"

ਮਰਦਾਨਾ—"ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਵਿਛੜਕੇ ਜਾਵਾਂ ਕਿੱਥੇ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਜਿੱਥੇ ਕਰਤਾਰ ਲੈ ਜਾਵੇ।"

ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਜੰਗਲਾ

ਮੰਨ ਹੁਕਮ ਮਰਦਾਨਾ ਤੁਰਿਆ
ਉਜ਼ਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਾਈ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਿੱਥ ਪਵੇ ਦਿਲ ਖੁੱਸੇ
ਜਾਨ ਲਬਾਂ 'ਤੇ ਆਈ
ਵਾਰ ਕਰੇ ਪੁੱਠੀਆਂ ਛੁਰੀਆਂ ਦੇ
ਬਿਰਹੋਂ ਵਾਂਗ ਕਸਾਈ
ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੰਦੇ
ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਜੁਦਾਈ

ਮਰਦਾਨਾ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਇਕ ਇਕ ਕਦਮ ਦੀ ਦੂਰੀ, ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਿਆ ਬਿਰਹੀ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਧਰ ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਸ ਇੱਕਲ ਵਿਚ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ, 'ਕਿਵੇਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਉਕੇ ਹਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਜਾਣ ? ਕਿਵੇਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਨੇ, ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਣ ? ਕਿਵੇਂ ਨਿੱਤ ਰੋਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਕਰਾਉਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ ? ਕਿਵੇਂ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਸੱਜਣ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ? ਕਿਵੇਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਬਣ ਕੇ ਵੱਸਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ ?'

'ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?' ਹਜ਼ੂਰ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਕੰਡਿਆਲੇ ਜੰਗਲ, ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਟ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲਹੂ ਭਰੀ ਧਰਤੀ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਇਨਸਾਨ, ਦਰਦ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧੱਕੇ-ਸ਼ਾਹੀ, ਨਿਆਈਂ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋਣ ਬਦਲੇ ਬੜੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"

"ਇਹ ਗੁਲਾਮ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਕਦ ਹੋਵੇਗਾ ? ਇਹ ਨਿੱਘਰਿਆ ਸਮਾਜ, ਉੱਚਾ ਕਦ ਉਠੇਗਾ ? ਇਹ ਮਜ਼ਬੀ ਤਅੱਸੁਬ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਕੀਨੇ, ਸਾੜੇ, ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ, ਚੋਰੀ, ਧਾੜੇ, ਖ਼ੂਨ, ਸਿਆਪੇ, ਆਹੀਂ ਕੀਰਨੇ, ਕਦ ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ? ਜਦ..............।"

ਭੇਕ

ਬੈਠਾ ਇਕ ਸਿਲ 'ਤੇ ਸਚੇ, ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ਦਾ
ਹੋਵੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦੁਖੀਏ ਮਹਾਨ ਦਾ
ਬਣ ਗਿਆ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਣਾ ਪੇਸ਼ਾ ਇਨਸਾਨ ਦਾ
ਸਿਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਵਰਜਿਆ, ਇਹ ਔਤਿਆਚਾਰ ਤੋਂ
ਹਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਸੌਖੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।

ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਬਰਦਾ ਬਣ ਕੇ ਆਪ ਵਿਕ ਜਾਵੇ ਨਾ
ਗੋੱਲਾ ਬਣ ਮੱਲ ਖ਼ਰੀਦੀ, ਟਹਿਲ ਕਮਾਵੇ ਨਾ
ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹਿਕੇ ਹੱਥੀਂ ਚੱਕੀਆਂ ਚਲਾਵੇ ਨਾ
ਤਦ ਤਕ ਨਾ ਟਲੂ ਬਕਾਰੀ, ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ, ਸਖੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋ
ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।

ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਲੋਹਾ ਉਤ ਪੂਣੀਆਂ ਤਾਵੇ ਨਾ
ਦੇਗ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਬਲ, ਸੜਦੀਆਂ ਰੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਵੇ ਨਾ
ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਜਾਗਾ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਵੇ ਨਾ
ਲਾਹਵੇ ਜੰਗਾਲ ਨਾ ਜਦ ਤਕ, ਅਣਖੀ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ, ਤਦ ਤਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।

ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਨਾਲ ਆਰਿਆਂ, ਚੀਰਿਆ ਜਾਵੇ ਨਾ
ਰੱਤ ਦੀ ਤਿਹਾਈ ਤੇਗ਼ਾ ਦੀ, ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਵੇ ਨਾ
ਜ਼ਾਲਮ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰਾਂ, ਸਿੱਧ ਮੂੰਹ ਖਾਵੇ ਨਾ
ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਬਣੂ ਨਾ ਜੱਗ ਵਿਚ, ਬਾਗ਼ੀ ਅਵਤਾਰ ਤੋਂ
ਹਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤਦ ਤਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ
ਹਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।

ਜਦ ਤਕ ਮਾਸੂਮ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਨਾ ਜਾਣਗੇ
ਇਕ ਦੋ ਨਹੀਂ, ਲੱਖਾਂ ਜਦ ਤਕ ਸਿਰ ਨਾ ਕਟਵਾਣਗੇ।
ਚਰਖੀ ਦੇ ਦੰਦੇ ਖੁੰਢੇ ਕੀਤੇ ਨਾ ਜਾਣਗੇ
ਤਦ ਤਕ ਛੁਟਕਾਰਾ ਔਖਾ ਜ਼ਾਲਮ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਸੌਖੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।
ਜਦ ਤਕ ਨਾ ਹੱਸ ਹੱਸ ਸੂਰੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾਉਣਗੇ
ਖ਼ਾਲੀ ਧੜ ਰਣ ਵਿਚ ਜਦ ਤਕ ਤੇਗਾਂ ਨਾ ਵਾਹੁਣਗੇ
ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਕਿਸਮਤ ਖੰਡੇ ਨਾਲ ਨਾ ਜਗਾਉਣਗੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਜਦ ਤਕ ਸਦਕੇ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤਦ ਤਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ
ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ।

ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ, ਰੁਹੇਲ ਖੰਡ ਬਰਦਾ-ਫ਼ਰੋਸ਼ੀ ਦਾ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਅੱਡਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਰੁਹਲੇ ਪਠਾਣ, ਹੇਠਲੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਵੇਚ ਦੇਂਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਟੱਬਰਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਵੇਚ ਦੇਂਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਟੱਬਰਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ, ਤੇ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਵੇਚ ਜਾਂਦੇ, ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਮਰਦ, ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਘੱਲ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨਾਨਕ ਏਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਏ।

ਇਕ ਰੁਹਲਾ ਪਠਾਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖਿਹਡਦਾ ਖਿਹਡਦਾ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਆ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੂਰੋਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਛਤਕੇ ਘੋੜਾ ਪਠਾਣ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਾ। ਇਕ ਓਪਰੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬੈਠਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, 'ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਚੰਗਾ ਢੋਅ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਬਿਠਾਇਆਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਹਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਵੱਟਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।' ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਵੱਲੇ ਘੂਰ ਕੇ ਤੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਬੜੇ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ "ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੂੰ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਮੈਂ ਨਾਨਕ।"

ਪਠਾਣ—"ਕਿਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ।"

ਪਠਾਣ—"ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਾਕਰੀ।"

ਪਠਾਣ—"ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਚਾਕਰ ਹੈਂ। ਖ਼ਬਰਦਾਰ, ਜੇ ਨੱਸਣ ਭੱਜਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ, ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।

ਬੈਂਤ

ਬਾਹੋਂ ਪਕੜ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰਿਆ
ਜਾਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਏ
ਜ਼ਾਲਮ ਉਸ ਤਾਈਂ ਬੇੜੀ ਪਾਉਣ ਚੱਲਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਉਤਾਰਦਾ ਏ
ਵੇਖੋ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ
ਜਿਹੜਾ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦਾ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਨਵਾਂ ਹੀ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ
ਮੇਰੇ ਦਾਤੇ ਦਾ ਢੰਗ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਏ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪਠਾਣ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤੇ ਪਠਾਣੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਵੇਖ, ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਅੱਜ ਕਿਨਾ ਚੰਗਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਰਸੂਲ ਅੱਲਾਹ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ।"

ਪਠਾਣੀ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸੀ। ਉਹ, ਇਸ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ, ਅਵੱਗਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਪਠਾਣੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, 'ਜਿਸ ਮਾਂ ਦਾ ਆਹ ਚੰਦ ਪੁੱਤਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਹਣ ਤਕ ਜਿਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ? ਉਹ ਪੁੱਤਰ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਨਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ? ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਚੰਗਾ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਕੁਝ ਸੋਚਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਪਤੀ ਵੱਲ ਵਧੀ ਤੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੁਹਾਥੋਂ ਕੋਈ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਕ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ। ਏਸ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਪੇਸ਼ਾ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿਓ।"

ਪਠਾਣ—"ਕੀ, ਬਰਦਾ-ਫ਼ਰੋਸ਼ੀ ਛੱਡ ਦਿਆਂ ? ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।"

ਪਠਾਣੀ ਨੇ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਆਖ਼ਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਥ ਝਗੜੇ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ, ਤੇ ਇਉਂ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਹੋਣ ਲੱਗੇ।

ਕੋਰੜਾ

ਪਠਾਣੀ — ਆਖਦੀ ਪਠਾਣੀ ਨਾ ਕਮਾਵੀਂ ਕਹਿਰ ਵੇ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ 'ਚ ਨਾ ਬੀਜੀਂ ਜ਼ਹਿਰ ਵੇ
ਕਢ ਦਿਲੋਂ ਏਸ ਚੰਦਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ
ਵੇਚੀਂ ਨਾ—ਦੁਹਾਈ -ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ

ਪਠਾਣ — ਬੋਲਿਆ ਪਠਾਣ ਅੱਗੋਂ ਗੁੱਸਾ ਖਾਇਕੇ
ਛੱਡ ਗੱਲਾਂ, ਹਟ ਪਰੇ, ਬੈਠ ਜਾਇਕੇ
ਠੱਪ ਛੱਡ ਏਸ ਚੰਦਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ
ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ

ਪਠਾਣੀ — ਜਿਹੜੀ ਮਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਏਂ
ਜਿਹੜੀ ਭੈਣ ਦਾ ਵੇ ਦਿਲ ਚੀਰ ਆਇਆ ਏਂ
ਰੋਂਦੀਆਂ ਉਹ ਕੀ ਨਾ ਤੇਰੀ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਨੂੰ
ਵੇਚੀਂ ਨਾ—ਦੁਹਾਈ—ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ

ਪਠਾਣ		ਲੱਖਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂ ਉਜਾੜੇ ਘਰ ਨੀ
		ਲੱਖਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਅੱਗ ਲੁੱਟੇ ਵਰ ਨੀ
		ਹੱਥ ਆਇਆ, ਕੌਣ ਛੱਡਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਨੂੰ
		ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਪਠਾਣੀ .	ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਗੁਨਾਹਾਂ ਤਾਈਂ ਹੈ ਦੁਖਾਇਆ ਵੇ
		ਆਪ ਵੀ ਕਦੇ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਵੇ
		ਦੋਜ਼ਖੀਂ ਵੀ ਢੋਈ ਮਿਲੇ ਨਾ ਚੰਡਾਲ ਨੂੰ
		ਵੇਚੀਂ ਨਾ ਦੁਹਾਈ—ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ
ਪਠਾਣ .	ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਹੱਸ ਕੇ ਕਬੂਲ ਨੀ
		ਅੱਗੋਂ ਗਿਆਂ ਆਪੇ ਰੱਬ ਲਊ ਰਸੂਲ ਨੀ
		ਸੁਣ ਸੁਣ ਤੇਰੇ ਫੋਕੇ ਪਰਚਾਰ ਨੂੰ
		ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਪਠਾਣੀ		ਰੱਬ ਨਾਲ ਵੈਰ, ਨਬੀ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਵੇ
		ਹੋਇਆ ਡਿੱਠਾ ਕਦੇ ਆਦ ਨਾ ਜੁਗਾਦ ਵੇ
		ਖਟੇਂਗਾ ਸਤਾਕੇ ਕੀ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਲਾਲ ਨੂੰ
		ਵੇਚੀਂ ਨਾ ਦੁਹਾਈ—ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ
ਪਠਾਣ		ਇਹਦੇ ਜਿਹੇ ਲਾਲ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਬਥੇਰੇ ਨੀ
		ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਬੰਦੀ ਖ਼ਾਨਿਆਂ 'ਚ ਡੇਰੇ ਨੀ
		ਓਥੇ ਹੀ ਪਚਾਸਾਂ ਏਸ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
		ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਪਠਾਣੀ		ਹਾਇ ਕਛ ਰਹਿਮ ਕਰ ਰੱਬੋਂ ਡਰ ਵੇ
		ਛੱਡਣਾ ਜੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਰੱਖ ਲੈ ਸੂ ਘਰ ਵੇ
		ਪਾਲਾਂਗੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਲਾਲ ਨੂੰ
		ਵੇਚੀਂ ਨਾ ਦੁਹਾਈ—ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ
ਪਠਾਣ .	ਏਸੇ ਦਾ ਹੀ ਕੁਝ ਵੱਟਣਾ ਹੈ ਮੁੱਲ ਨੀ
		ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਕੋਈ ਇਹਦੇ ਤੁੱਲ ਨੀ

ਰਹਿਮ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ
ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੀੜਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ

ਪਠਾਣੀ 'ਸੀਤਲ' ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਇਕੇ
ਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਹਾਨ ਕਈ ਸੁਖ ਪਾਇਕੇ
ਵਾਸਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਮੰਨ ਲੈ ਸਵਾਲ ਨੂੰ
ਵੇਚੀਂ ਨਾ ਦੁਹਾਈ ਮੂਰਤੀ ਅਕਾਲ ਨੂੰ

ਪਠਾਣ ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਅਕਿਆ
ਬੱਸ ਹੁਣ ਰਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰੋਧ ਡੱਕਿਆ
ਵਰਤਣਾ ਪਵੇ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਛੱਡ ਦਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੀੜਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ

ਪਠਾਣੀ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕੀ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਮਾਂ ਬਣਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ। ਉਹ ਨਿਰ ਸੰਤਾਨ ਸੀ, ਤੇ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਉਹ ਪਤੀ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ, ਕਿ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ, ਸਤਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਆਂ ਬਦ-ਅਸੀਸਾਂ ਅਹਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਹ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਕੇ ਇਕ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਉਂ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਪੂਰੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਬੱਕਰਿਆਂ ਛੱਤਰਿਆਂ, ਬਲਦਾਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਨਸਾਨ ਵਿਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਟੇ ਜਿਹੇ ਥੜ੍ਹੇ ਉਤੇ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਦਾਲੇ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਮੁਟਿਆਰ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਗੱਭਰੂ, ਕਿਤੇ ਬੱਚਾ ਤੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਮਾਂ ਖੜੀ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਆ ਸਭ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਹਿਮੀਆਂ ਖਲੜੀਆਂ ਸੀ ਕਈ ਜਿੰਦਾਂ
ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਖ਼ਰੀਦਾਰਾਂ ਦਾ

ਜਿੱਥੇ ਲਾਲ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਸੀ ਗੈਰਾਂ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁੰਦੇ
ਓਥੇ ਆਣ ਖਲਾ ਕੀਤਾ ਪੁੰਜ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦਾ
ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਗਾਹਕ ਸਾਰੇ ਬੋਲੀਆਂ ਨੇ ਦੇਣ ਲੱਗੇ
ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਕਣ ਲੱਗਾ ਦੇਵਤਾ ਪਿਆਰਾਂ ਦਾ
ਦੋ ਘੋੜੇ ਮੁੱਲ ਪਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਲੱਗਾ ਜੋ ਉਧਾਰ ਹਣ ਕਈਆਂ ਗੁਨ੍ਹਾਗਾਰਾਂ ਦਾ

ਜਿੱਥੇ ਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ, ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ, ਗਭਰੂਆਂ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਕਦੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੀ ਵਿਕ ਗਿਆ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਬੜਾ ਕੁਝ ਵਿਕਦਾ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ...........

ਜੇਰਾਲਾ

ਤਾਜ ਤੋਗਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ
ਸੌ ਸੌ ਵਾਰੀ ਵਿਕਿਆ
ਵਿਕਿਆ ਮਿਸਰ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅੰਦਰ
ਹੁਸਨ ਬੋਲ ਨਾ ਸੱਕਿਆ
ਵਿਕਿਆ ਕੱਚਿਆਂ ਘੜਿਆਂ ਉਤੇ
ਪ੍ਰੇਮ ਰਤਾ ਨਾ ਥੱਕਿਆ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਅੱਜ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਦੇ
(ਮੈਂ) ਰੱਬ ਵਿਕਦਾ ਵੀ ਤੱਕਿਆ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਕ ਗਿਆ , ਦੋ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੀਰ ਨੇ ਖ਼ਰੀਦ ਲਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਰੇ 'ਮੀਰ' ਕਹਿਕੇ ਸਦਦੇ ਸਨ ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬੰਦੀ ਖ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਨਾਹੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬੰਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਭਾਈ 'ਹਰਾ' ਸੀ । ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਧਾੜੇ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਏਥੇ

ਵਿਕਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਬਰਦਾ-ਫ਼ਰੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਜਿਸ ਬਦਲੇ 'ਮੀਰ' ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਣ ਤੱਕ ਉਹ ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਸੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਜੇਲ੍ਹ, ਦੂਜਾ ਸੰਗਤ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਾਂਘਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਿੱਕਾਂ, ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਦਾਤਿਆ , ਰਿਹਾ ਨਾ ਤਾਣ ਕੋਈ
ਔਖਾ ਝੱਲਣਾ ਇਸ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਏ
ਇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਜਾਣ ਝੱਲੇ
ਦੂਜਾ ਸੱਲ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਮਾਰਦਾ ਏ
ਪੀੜਾਂ ਬਿਰ੍ਹੋਂ ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾ ਰੱਜਦਾ ਏ
ਭੁੱਖਾ ਚਿੱਤ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਏ
ਵਾਟਾਂ ਝੱਕਦੇ ਤੱਕਦੇ ਨੈਣ ਹਾਰੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਰਨਹਾਰ ਦਾ ਈ

ਇਹ ਦਰਦ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੁਰਾਂ, ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਕਸਕਾਂ ਬਣ ਬਣ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸੁਰਤ ਉਸ ਪਾਸੇ ਲੱਗੀ ਰਹੀ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਮੁੱਲ-ਖਰੀਦੀ ਗੋਲੇ ਵਾਂਗ- ਗਾਗਰ ਉਠਾਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਕਦਰਤ ਦਾ ਕਾਦਰ ਆਪ ਗਾਗਰ ਉਠਾ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਤਾਂ 'ਕੁਦਰਤ' ਰੋਹ ਵਿਚ ਕੰਬ ਉਠੀ। ਕੁਦਰਤ ਰਾਣੀ ਇਹ ਅਨਰਥ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੀ ਸੀ?

ਕੋਰੜਾ

ਮਾਲਕ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮ ਪਾਇਕੇ
ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਨੇ ਗਾਗਰ ਉਠਾਇਕੇ

ਖੂਹ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰ' ਧਿਆਂਵਦੇ
'ਸਤਿਨਾਮ' ਬੋਲ ਗਾਗਰ ਵਗਾਂਵਦੇ
ਖੂਹ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰਦੇ
ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਪਾਣੀ, ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਖਾਲੀ ਲੈ ਕੇ ਗਾਗਰ ਜਾਂ ਘਰ ਆਂਵਦੇ
ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਖੋਲ 'ਮੀਰ' ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਵਦੇ
"ਖੂਹ ਵਿਚ ਨਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ
ਕਿਵੇਂ ਸੁੱਕ ਗਿਆ, ਜਾਣੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ"
ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ 'ਮੀਰ' ਬੋਲਦਾ
"ਟੋਭਾ ਵੇਖ ਆਉਣਾ ਸੀ ਪਹਾੜੀ ਕੋਲ ਦਾ"
"ਸੱਤ ਬਚਨ" ਆਖ ਕੇ ਮੁੜੇ ਨੇ ਫੇਰ ਜੀ
ਟੋਭੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਨਾ ਲਗਾਈ ਦੇਰ ਜੀ
ਸੁੱਕਾ ਪਿਆ ਟੋਭਾ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਂਵਦੇ
ਖ਼ਾਲੀ ਮੋੜ ਗਾਗਰ ਨੂੰ ਘਰ ਆਂਵਦੇ
"ਉਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਾ ਪਾਣੀ" ਕਿਹਾ ਬੋਲ ਜੀ
ਤੱਕਿਆ ਜਾਂ 'ਮੀਰ' ਨੇ ਤਾਂ ਗਿਆ ਡੋਲ ਜੀ
ਸਿਰੋਂ ਉੱਚੀ ਗਾਗਰ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੋ ਕਲਾ ਬਾਬੇ ਨੇ ਵਿਖਾਈ ਜੀ

ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਤਕਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਮੀਰ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕਿਆ। ਗਾਗਰ ਸਿਰੋਂ ਉਚੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਮੀਰ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। 'ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ' ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਦਿੱਤਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੁਹਾਈ ਫਿਰ ਗਈ। ਸਭ ਟੋਭੇ, ਤਲਾਅ, ਖੂਹ, ਝਰਨੇ, ਨਾਲੇ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਪਏ ਸਨ। ਰਾਤ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਘੜੇ ਮਟਕੇ ਸਭ ਸੁੱਕੇ ਪਏ ਸਨ। 'ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ', ਦੀ ਕੂਕ ਸਾਰੇ ਸੀਨ ਚੀਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਸਦੀ ਵਸਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਕੁਰਲਾਹਟ ਮਚ ਗਈ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਸੁਕਿਆ ਵੇਖ ਕੇ
ਸਭ ਤੜਫ ਉਠੇ ਨਰ ਨਾਰ
ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਹਲ-ਹਲ ਮੱਚ ਗਈ
ਪੈ ਗਈ ਘਰ ਘਰ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਮਾਨੋ ਧਰਤੀ ਉਲਟੀ ਹੋ ਗਈ
ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਬਣ ਗਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਕਿਤੇ ਦੇਣ ਉਲਾਂਭੇ ਰੱਬ ਨੂੰ
ਕਿਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ
ਇਹ ਕੀ ਕਹਿਰ ਖੁਦਾਈ ਵਰਤਿਆ
ਛਾਵੀਂ ਦੇ ਲਈ ਨਸੀਬਾਂ ਹਾਰ
ਹਾਏ ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਜੀਵਨਾ
ਔਖਾ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸੰਸਾਰ

ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਵਿਚ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਓਧਰ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੈਦੀ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਤੜਫ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਚੀਕ ਪੁਕਾਰ ਵਿਚ, ਇਕ ਕੈਦੀ, ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ, ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਈ ਹਰਾ ਸੀ

ਕਲੀ

ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਏ
ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ, ਮੁੱਖੋਂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦਾ
ਸੜਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੱਕ ਕੇ ਸਾਹਿਬਾ—ਤਾਰਨ ਆ ਗਿਓਂ
ਪਾਪ ਕਮਾਵੰਦਿਆਂ ਦੇ ਫਿਰਦੈਂ ਪਾਪ ਨਿਵਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਵਿਲਕਦੇ ਤੁਰ ਪਿਓਂ
ਕਿਧਰੇ ਦੁਖੀ ਤੜਫਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਾ ਲਾ ਠਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਪੂਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਨਚੋੜੇਂ, ਦਾਤਿਆਂ

ਕਿਧਰੇ ਲਾਲੋ ਦਾ ਤੂੰ ਦੁੱਧ ਦੁੱਧ ਨਿਤਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਆਪ ਜਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਚੱਕੀਆਂ ਪੀਹੰਦਾ ਏਂ
ਕਿਧਰੇ ਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੈਂ ਬੰਧਨ ਪਿਆ ਉਤਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢਦੈਂ ਸੋਮੇ ਪਾਣੀ ਦੇ
ਕਿਧਰੇ ਪਰਬਤ -ਬਾਬਾ ! ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਖਲ੍ਹਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਕੌੜੇ ਮਿੱਠੇ ਕਰਦਾ ਏਂ
ਸੱਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਅੰਦਰ ਫਿਰਦੈਂ ਮਹਿਕ ਖਿਲਾਰਦਾ
ਕਿਧਰੇ ਮਾਣਸ--ਖਾਣੇ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦੈਂ ਦੇਵਤੇ
ਕਿਧਰੇ ਛਾਤ ਪਾ ਕੇ ਤਪੇ ਕੜਾਹੇ ਠਾਰਦਾ
ਜਿਥੇ ਐਨੇ ਸੜਦੇ ਸੀਨੇ ਸੀਤਲ ਕੀਤੇ ਈ
ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੀ ਜਾਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਮਾਰਦਾ,
ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਓਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਦੇ--ਬਾਬਾ !--ਸਦਕਾ ਉਸ ਪਿਆਰ ਦਾ
ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਭਗਤੀ, ਸਿਦਕ, ਕਮਾਈ ਦਾ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਿਹੰਦਾ ਹਾਂ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾ

ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਨੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੋਹਲ ਦਿੱਤੀ ਸੁਰਤ ਅਗੰਮੀ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਈ ਤੇ ਭਾਈ ਹਰੇ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਆ ਜੁੜੀ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆ ਭਰਿਆ । ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ, ਭਾਈ ਹਰੇ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ.

ਓਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੱਦੋਂ ਟੱਪ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਰ ਕਈ ਆਸਰਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲੋਂ ਭੱਜੇ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਬਲ ਪੈਂਦਾ ਹਵੇ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਓਦੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਭੱਜਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਉਲਾਹਮੇ--ਹੱਥਾ ਕਰ ਛੱਡੀਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਹੁਣ ਦੁੱਖ ਬਣੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਭੱਜਣ । ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ, ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਅੱਗੇ ਲੱਗੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਨ.

ਗੱਡੀ

ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਦੁਹਾਈ ਫਿਰ ਗਈ
ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ
ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਸਾਰੇ
ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ
ਯਾਦ ਆਉਣ ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ
ਰੋਣ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ
ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਦੁਆ ਤੋਂ ਸਾਰੇ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ
ਇਕ ਆਖਦਾ "ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਉਹ ਦਿੱਸਦਾ
ਜਿਹੜਾ ਕਲ੍ਹ ਵਿਕਿਆ ਸੀ।"
ਏਨੀ ਸੁਣਕੇ ਮੀਰ ਘਬਰਾਇਆ
ਕਹਿੰਦਾ . "ਉਹ ਕੋਈ ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ ਜੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੁਕਣ ਦੀ ਓਸੇ
ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਖ਼ਬਰ ਆਣ ਕੇ
ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਗਾਗਰ
ਛੇਕ ਗਿੱਠ ਉੱਚੀ ਆਵੰਦੀ .
ਚੱਲੋ, ਉਸ ਦੇ ਚਰਨ ਚੱਲ ਫੜੀਏ
ਉਹਾ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਬਖ਼ਸ਼ੂ।"
ਸਾਰੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਤਕਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਬੈਠੇ ਸੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਇਕੇ
ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੇ ਜੁੜੀ ਸੀ ਆਤਮਾ
ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਨੂਰ ਬਰਸੇ
ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨੈਣ ਤਾਂ ਗਿਆ ਨਾ ਝੱਲਿਆ
ਰੁਅਬ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤ ਦਾ

ਸਾਰੇ ਭੱਜ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ
ਕਹਿੰਦੇ, "ਦਾਤਾ ! ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੋ"
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੇਰੇ
"ਫਲ ਹੈ ਇਹ ਕਰਮਾਂ ਦਾ
ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਭਾਈ ਰੱਖ ਕੇ
ਆਪ ਚਾਹੋ ਸੁਖ ਭੋਗਣੇ
ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮੀ
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ
ਛੱਡ ਦਿਓ ਜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਇਹ ਅੱਜ ਤੋਂ
ਪਾਣੀ ਹੁਣ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ"
ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਰੁਹੇਲੇ ਸਾਰੇ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਦੇ
"ਪਿੱਛੇ ਜੋ ਬੀਤੀ, ਸੋ ਬੀਤੀ
ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਬਣਾ ਲੈ ਆਪਣੇ
ਪਿਆਰਿਆ ਪਿਆਰਿਆ
ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਤਾਰਿਆ !"

ਸਭ ਰੁਹੇਲੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਏ । ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਕੈਦੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ। "ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ" ਦੀ ਧੁਨ ਸਾਰੇ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਸੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਹਰਾ ਜੀ ਜੇਹਲੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਚੁਕ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ । ਤਨ ਮਨ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਰੁਹੇਲਿਆਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਤੌਬਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਬਣ ਗਏ ।

ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਗ਼ੁਲਾਮ ਤੇ ਕੈਦੀ, ਰਿਹਾਈ ਪਾ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਓਥੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ, ਓਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿੱਥੇ ਮਰਦਾਨਾ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੇ ਸੱਦ ਅਲਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਭੱਜ ਕੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੇਰੇ ਸਾਈਂ ! ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਔਖਿਆਈਆਂ ਵੇਖ ਲਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਮੁੜਕੇ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਨ ਆਪਣਾ ਵਿਛੋੜਾ ਨਾ ਵਿਖਾਈਂ।"

ਦਾਤਾਰ ਬੋਲੇ "ਮਰਦਾਨਾ ! ਕਰਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਨਾ ਪਵੇ। ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ? ਮਿਲ ਮੇਰੇ ਮਿਲਾਵਣ ਹਾਰ ਨਾਲ, ਵਿਛੜ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਹਸ਼ਾਂ ਤੋਂ, ਤੇ ਬੋਲ

"ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧-੧੦ ੪੧ ਈ

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪਿਆਰਾ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅਸਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਖ਼ੁਦ-ਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ, ਕਈ ਛੋਟਿਆਂ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਜਾਂ ਚੌਧਰੀ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਰਿਆਸਤੀ ਮਾਲਕਾਂ ਵਰਗੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਝਨਾਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਪਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਦਾ ਮਾਲਕ ਬੜਾ ਨਾਮਵਰ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੀ ਨੇਕੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਅੱਧੀ ਉਮਰ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਪਿੱਛੋਂ, ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਕੰਨਿਆਂ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਵਤੀ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਏਹਾ ਇਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਚਾਨਣ ਸੀ। ਕੋਈ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪੂਜਣ 'ਤੇ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਧੀ ਦੀ ਹੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਖਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ, ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸੰਭਾਲੇਗੀ। ਸੋ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ, ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਯੋਗ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਉੱਦਮ ਹੋਣ ਲੱਗੇ।

ਘੋੜੇ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ, ਤੀਰ ਚਲਾਉਣਾ, ਤੇਗ ਵਾਹੁਣੀ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖਿਹਡਣਾ, ਭਗਵਤੀ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ, ਭਗਵਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਹਾਣ-ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਖਿਹਡਣ ਗਈਆਂ ਜੰਗਲੀਂ ਰਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ
ਹੱਥੀਂ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸਨ, ਗਲ ਤੇਗਾਂ ਪਾਈਆਂ
ਘੋੜੇ ਫਿਰਨ ਉਡਾਉਂਦੀਆਂ ਬਹਿ ਬਰਤਾਂ ਲਾਈਆਂ
ਪੁੰਨ, ਪਾਪ ਦੀ ਸਾਰ ਨਾ, ਖਿਹਡਾ ਭਰਮਾਈਆਂ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੀਆਂ ਸੁਖ ਗੰਦ ਖਿਡਾਈਆਂ

ਇਹ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਕ ਉੱਚੀ ਟੇਰੀ ਉੱਤੇ ਬਿਰਛ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਦੂਰੋਂ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ । ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਨਜ਼ਰ ਚਮਕਿਆ ਤੇ ਬੰਦ ਹੋਇਆ । ਮਿਰਗ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ। ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਮੋਢੇ 'ਤੋਂ ਕਮਾਨ ਲਾਹੀ, ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਤੀਰ ਕਢਿਆ ਤੇ ਸਿਸਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਛਡ ਦਿੱਤਾ

ਬੈਂਤ

ਸਿਸਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਤੀਰ ਦੂਰੋਂ
ਵੱਜਾ ਠੀਕ ਨਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਜਾ ਭਾਈ
ਮਗਰ ਤੀਰ ਦੇ ਭੱਜੀਆਂ ਕੁੱਲ ਗਈਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲੀਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਚਾਅ ਭਾਈ
ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਕੋਈ ਧਰਮਾਤਮਾ ਉਹ
ਰਿਹਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਧਿਆ ਭਾਈ
ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਤੀਰ, ਤੜਫਦਾ ਸੀ
ਵਗਦਾ ਖ਼ੂਨ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਭਾਈ
ਰਾਜ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਚੀਕ ਮਾਰੀ
ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਡਿੱਗੀ ਗਸ਼ ਖਾ ਭਾਈ
ਬੱਧਕ ਵਾਂਗ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੀਰ ਮਾਰ 'ਸੀਤਲ'
ਪਿੱਛੋਂ ਰਹੀ ਹੈ ਪੈਰ ਦਬਾ ਭਾਈ

ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਵੱਜਾ। ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਤੜਫਣ ਦਾ ਭਾਉਲਾ ਪਿਆ। ਘੋੜੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਤੀਰ ਦੇ ਮਗਰੇ ਗਏ। ਜਾ ਕੇ ਡਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਗਏ, ਰੰਗ ਪੀਲੇ ਹੋ ਗਏ ਤੀਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿਰਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ—22 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਗੋਰਾ ਰੰਗ, ਸੁੰਦਰ ਨਕਸ਼, ਡਲ੍ਹਕਦਾ ਮੱਥਾ, ਨਾਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਨੇਤਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੀਨੇ ਦੇ ਫੱਟ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣ ਘਟ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ।

ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਫੱਟੜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਈ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਰੰਗ, ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਬੱਧੀ ਸਿਰ ਨਿਵਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੀਰ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਉਹ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਦੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਚੁੰਨੀ ਪਾੜ ਕੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਉੱਤੇ ਧਰ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾ ਲਿਆ। ਬੇਵਸੀ ਹੀ ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠੀ, "ਪਾਪ! ਪਾਪ! ਮੈਥੋਂ ਘੋਰ ਪਾਪ ਹੋ ਗਿਆ!"

ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਕਿ 'ਪਾਪ' ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਧਰੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਨਿਕਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਚਿਹਰ 'ਤੇ ਪਿਲੱਤਣ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ, ਭਗਵਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਭੱਜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਵੈਦ ਤੇ ਪਾਲਕੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ।

ਜੰਗਲ

ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ
ਰਾਜਾ ਰਾਣੀ ਆਏ

ਵੈਦ ਹਕੀਮ ਅਰਦਲੀ ਕੋਈ
ਬਹਿਰੇ ਨਾਲ ਲਿਆਏ
ਧੀ ਦਾ ਤੱਕ ਕੁਮਲਾਇਆ ਚਿਹਰਾ
ਮਾਂ ਰੁੰਨੀ ਗਲ ਲਾਏ
ਵਹਿੰਦਾ ਖ਼ੂਨ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਂ
ਕੋਈ ਦਿਲ ਕੁਰਲਾਂਦਾ ਜਾਏ

ਰਾਣੇ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਭਗਵਤੀ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਘਬਰਾ ਉਠੇ। ਉਧਰ ਫੱਟੜ ਦਾ ਹਾਲ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਵੱਧ ਘੇਰਾਂ ਪੈਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਫੱਟ ਬੰਧਾ ਲੇ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰੇ।

ਕਬਿੱਤ

ਪਾਲਕੀ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਚੁੱਕ ਤੁਰੇ ਨੇ ਕਹਾਰ ਚਾਰ
ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਦੇਸੀ ਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਜੀ
ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਸ਼ੋਲ-ਰਾਜ ਕੰਨਿਆ ਨੇ
ਦਰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਫੱਟੇ ਰਾਹੀ ਨੂੰ ਲਿਟਾਇਆ ਜੀ
ਬਾਹੀ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਨੈਣ ਭਰ ਆਖਿਓ ਸੁ
ਇਹਨਾਂ ਪਾਪੀ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਹੀ ਤੀਰ ਹੈ ਇਹ ਲਾਇਆ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਏ
ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਮੈਂ ਚਲਾਇਆ ਜੀ

ਮੰਜੀ ਦੀ ਬਾਹੀ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਰਾਤ ਨਿੱਭਾ ਦਿੱਤੀ, ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਧਾ, ਨਾ ਕੁਝ ਪੀਤਾ, ਸਾਹ ਸਾਹ ਨਾਲ ਹਉਕੇ। ਰੋਗੀ ਦੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਅੱਖ ਫਰਕਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਬੋਲ ਉਠਦੀ, "ਬੋਲ, ਬੋਲ, ਪਰਦੇਸੀ ! ਬੋਲ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਹੋਗੇ, ਮੈਂ ਮੰਨਾਂਗੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਉਸਦਾ ਬਦਲਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਜੋ ਸਜ਼ਾ ਦਿਓਗੇ, ਮੈਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਕੇ ਝੱਲਾਂਗੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਬਦਲਾ ਦਿਆਂਗੀ। ਹੈਂ? ਕੀ ਬੋਲੋਗੇ ਨਹੀਂ? ਇਕ ਖ਼ੂਨੀ ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ? ਮੇਰਾ ਅਪਰਾਧ

ਖਿਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ?" ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ । ਦੋ ਦਿਨ ਤੇ ਦੋ ਰਾਤਾਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈਆਂ। ਨਾ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਆਈ ਤੇ ਨਾ ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਕੁਝ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ । ਤੀਜੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਰੋਗੀ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਬੁਲ੍ਹ ਫਰਕੇ ਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਮਧਮ ਜੇਹੀ ਵਾਜ ਆਈ। ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਬਾਹੀ ਕੋਲ ਵਧੇਰੇ ਝੁਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਮਹਾਤਮਾ! ਹੋਸ਼ ਕਰੋ, ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ। ਮੈਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਭੁੱਲਾਂਗੀ। ਮੈਥੋਂ ਹੀ ਤੀਰ ਵੱਜਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ।"

ਰੋਗੀ ਨੇ ਚਫੇਰੇ ਤੱਕਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਹੋ। ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਦੇਵੀ ਹੋ।" ਅੱਖਾਂ ਫੇਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਸਾਹ ਸਾਫ਼ ਚੱਲਣ ਲੱਗਾ। ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਗਵਤੀ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਸ ਪਈ ਸੀ । ਉਹਦਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਮਾਹ ਭਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ! ਵੇਖੋ, ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਖ਼ੂਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, "ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਹੋ।' ਕੀ ਕੋਈ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਕਹਿ ਸਕਦਾਏ?"

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ । ਭਗਵਤੀ ਦੀ ਰੋਗੀ ਵਾਸਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਹ ਰਾਤ ਦਿਨ ਰੋਗੀ ਦੇ ਮੰਜੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬਿਤਾ ਛਡਦੀ । ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ । ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ, ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਰਦੀ।

ਪਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਝ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸੁਖਾਉਂਦੀਆਂ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਰੋਗੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸੁੱਖੀਂ ਲੱਧੀ ਧੀ, ਉਸ ਪਰਦੇਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋਈ ਫਿਰੇ। ਉਹਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਚੰਗੀਂ ਚੰਗੀਂ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ

ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਹਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਨ ਵਧਦੀ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਇਉਂ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀ—

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮਾਂ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਧੀ ਨੂੰ, ਸੁਣ ਲੈ ਨਾਲ ਧਿਆਨ
ਸੁਣ ਸੁਣ ਕਾਰਾਂ ਤੇਰੀਆਂ, ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਜਹਾਨ
ਉਹ ਪਰਦੇਸੀ ਆਦਮੀ, ਨਾ ਕਈ ਜਾਣ ਪਛਾਣ
ਚੰਗਾ ਰਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾ, ਐਨਾ ਪਿਆਰ ਵਧਾਨ
ਵੇਖ ਖਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਕਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਸ਼ਾਨ
ਉਹ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਮੰਗਤਾ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਰਾਠ ਜੁਆਨ
ਆਖੇ ਲੱਗ ਜਾ ਬਚੜੀਏ, ਛੱਡ ਇਹ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ
'ਸੀਤਲ' ਪਛੋਤਾਵਸੇਂ, ਕਰ ਕਰ ਯਾਦ ਨਾਦਾਨ

ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਲੱਗਾ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, 'ਪਿਆਰ ? ਪ੍ਰੇਮ ? ਕੀ ਇਹ ਪਿਆਰ ਹੈ ? ਕੀ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ? ਇਹ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ' ਓਨਾ ਸੁਆਦ ਸੇਵਾ ਕਰਾਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ, ਜਿੰਨਾ ਇਹਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਵਤਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਹੈ, ਮਹਾਤਮਾ ਹੈ, ਨੇਕੀ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਖ਼ੂਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਕਹੇ ? ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗੀ ਤੇ ਕਈ ਜਨਮ ਕਰਦੀ ਰਹਾਂਗੀ'

ਭਗਵਤੀ ਇਹਨਾਂ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਜਾਣਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਏਸ ਘੁੰਮਣ ਘੇਰ ਵਿਚ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ, ਜੇ ਮਾਂ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਓਹਾ ਸਵਾਲ ਨਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ, "ਕੀ ਤੂੰ ਪਰਦੇਸੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਏਂ ?"

ਭਗਵਤੀ ਦੀ ਓਧਰੋਂ ਸੁਰਤ ਉਖੜੀ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ

ਬੈਂਤ

ਮੈਂ ਨਾ ਜਾਣਦੀ, ਆਖਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਿਸ ਨੂੰ
ਮੈਨੂੰ ਵੱਲ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਪਿਆਰ ਦਾ ਏ
ਪਰ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਏ
ਭਾਸੇ ਇਉਂ, ਜਿਉਂ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਏ
ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਦੇਣ ਖ਼ਾਤਰ
ਕੰਮ ਸਾਂਭਿਆ ਮੈਂ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦਾ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਓਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਇਨਸਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਜਿਹੜਾ ਕਰਜ਼ ਨਾ ਸਿਰੋਂ ਉਤਾਰਦਾ ਏ

"ਮਾਂ !" ਭਗਵਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਵਿਹੰਦੇ ਨਹੀਂ? ਉਹ ਕਿਨਾ ਚੰਗਾ ਏ। ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਕੇਵਲ ਸੇਵਾ। ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਉਤੇ ਚਮਕਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਮੈਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੇ ਨੇ । ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਦਾਗ਼ ਧੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦੀ। ਇਸਨੂੰ ਕੁਛ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਰਜੋ ਨਾਂ।"

ਮਮਤਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਮਾਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ । ਇਕੋ ਇਕ ਧੀ, ਜੁਆਨ ਤੇ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰ । ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ? ਰਾਜਾ-ਰਾਣੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਜੇ ਪਰਦੇਸੀ ਨਾ ਬਚਿਆ, ਤਾਂ ਭਗਵਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗੀ। ਤੇ ਜੇ ਭਗਵਤੀ ਨਾ ਬਚੀ, ਤਾਂ . .

ਕਈ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ । ਪਰਦੇਸੀ ਦਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਚੰਗਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ । ਵਿਚੋ ਵਿਚ ਜ਼ਖ਼ਮ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਮਾਦੇ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ । ਵੈਦਾਂ ਨੇ ਖ਼ਰਾਬ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਰੋਗੀ ਨੇ ਆਪ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਦੇਵੀ ! ਮੈਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਵਧੇਰੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਤੁਸਾਂ ਜੋ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਬਦਲੇ ਬੜਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਵਿਛੜ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਸੋ, ਤੁਸਾਂ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।"

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਵਤੀ ਤੜਫ ਉੱਠੀ। "ਹੇ ਮਹਾਤਮਾ! ਮੈਂ ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਾਂਗੀ। ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੜ ਮਰਾਂਗੀ।"

ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ (ਪਰਦੇਸੀ) ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਬੜੇ ਪਰਭਾਵ ਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਕੋਰੜਾ

ਚੋਲਾ ਹੈ ਸਰੀਰ, ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੈਂ ਆਤਮਾ
ਅੰਗ ਸੰਗ ਤੇਰੇ ਵਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ, ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪੋਹੇ ਨੂੰ
ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਸਰੀਰ ਤੇ ਜ਼ਮੀਰ ਰੋਏ ਨਾ
ਆ ਗਿਆ ਹੁਕਮ ਮਾਲਕ ਪਿਆਰੇ ਦਾ
ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਵੇਲਾ ਅਸਾਂ ਦੇ ਤਿਆਰੇ ਦਾ
ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਅਸਾਂ ਸਚਖੰਡ ਜਾਵਣਾ
ਪਿੱਛੋਂ ਨਾ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਰੋਣਾ ਕੁਰਲਾਵਣਾ
ਜੇ ਤੂੰ ਮਾਰ ਤੀਰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜੇਂਗੀ
ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਨਾ ਕਦੇ ਵੀ ਵੜੇਂਗੀ
ਜੇ ਤੂੰ ਸੱਤ ਕਰ ਭਾਣੇ 'ਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇਂਗੀ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਦਿਲੋਂ ਵਿਸਾਰੇਂਗੀ
ਮੇਰਾ ਸਿਰਤਾਜ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਵੇਗਾ
ਭਵਜਲ 'ਚੋਂ ਬੇੜਾ ਤੇਰਾ ਬੰਨੇ ਲਾਵੇਗਾ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਬੈਠ ਘਰੇ ਹੀ ਚਿਤਾਰਨਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਦਿਲੋਂ ਵਿਸਾਰਨਾ

'ਹੇ ਦੇਵੀ!" ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ

ਪਿਆਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਰੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ, ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਿਆਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਤੂੰ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ। ਏਨਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਬਦਲਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰ। ਉਹ ਆਪ ਆ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨਗੇ। ਤੁਸਾਂ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਝੱਲਣਾ। ਜੀਵਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਇਸਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਮੈਂ ਹੁਣ ਚਲਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।"

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਹਿੰਦੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਰਾਣੀ ਘਬਰਾ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ, ਕਿ ਭਗਵਤੀ ਇਹ ਸੱਟ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ। ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉਠੇਗੀ, ਜਾਨ 'ਤੇ ਖੇਲ ਜਾਏਗੀ, ਕਿਸੇ ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਨਾਲ ਜਾਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇਗੀ। ਪਰ ਕੁਛ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਬੈਠੀ ਰਹੀ, ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ ਨਾ ਉਹ ਰੋਈ ਤੇ ਨਾ ਕੁਝ ਬੋਲੀ।

ਅਰਥੀ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਰੌਣੀ ਉਤੇ ਪਰਦੇਸੀ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸਮਾਧ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਉਸ ਸਮਾਧ ਵਿਚ ਬੈਠੀ, ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚਾਹ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ, ਹਾਂ, ਆਪਣੇ 'ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਿਆਰੇ' ਦੇ ਚਰਨ ਛੂਹਣ ਦੀ

ਸਮਾਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਾਂ ਨੇ ਡਰਦਿਆਂ ਡਰਦਿਆਂ ਇਕਦਿਨ ਗੱਲ ਛੇੜੀ, "ਬੇਟੀ ਭਗਵਤੀ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਰੁਖੜੇ ਵਾਂਗ ਹਾਂ। ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਸਾਥ ਨਿਭਾ ਸਕਾਂਗੇ ? ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬੰਧਨ ਤੋਂ

ਮੁਕਤ ਹੋਈਏ। ਧੀਏ ਤੇਰੀ ਇਹ ਉਮਰ ਤੇ ਇਹ ਵੈਰਾਗ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਗਮਾਂ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੀ ਇਕੋ ਇੱਕ ਸੱਧਰ, ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਵਿਆਹੀਏ, ਤੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਰਾਜ ਦਾ ਵਾਰਸ ਖਿਡਦਾ ਵੇਖੀਏ, ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਹੀ ਜਾਪਦੀ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਅਣਪੁੱਜੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੇ?"

ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਭਗਵਤੀ ਬੋਲੀ,"ਮਾਂ ਜਿਸ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਉਚੇ ਅਡੋਲ ਪਿਆਰ ਵੱਸ ਜਾਏ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ?"

ਮਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੀਏ। ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੀ ਵੇਖ। ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਚਾਅ ਤਾਂ ਲਾਹ ਲੈਣ ਦੇ।"

ਭਗਵਤੀ "ਕੀ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਕੱਟ ਸਕਦੀ?"

ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਵਾੜ੍ਹ ਹਉਕਾ ਬਣ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਬੋਲੀ,"ਅਭਾਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਏ ਧੀਏ। ਜੇ ਤੇਰਾ ਇਕ ਭਰਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ!"

ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹਦਾ ਗਲਾ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਵਾਕ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਮਾਂ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਭਗਵਤੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਵੱਜਾ, ਤੇ ਉਹ ਉਚੀ ਉਚੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਬੋਲ ਉਠੀ। "ਮਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਮਾਂ!" ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕੀ। ਫਿਰ.......।

ਕਲੀ

ਜਿਹੜੀ ਰੋੜੀ 'ਤੇ ਸੀ ਤੀਰ ਲੱਗਾ ਪਰਦੇਸੀ ਨੂੰ
ਦੇਵੀ ਓਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿ ਗਈ ਮੱਠ ਬਣਾ ਕੇ
ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ
ਬਣ ਗਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਧਿਆ ਕੇ

ਜੀਭਾਂ ਬਣ ਗਏ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਰੋਮ ਸਰੀਰ ਦੇ
'ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਵਣ ਤ੍ਰਿਣ ਕਹਿਣ ਸੁਣਾ ਕੇ
ਏਸੇ ਧੁਨ ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਰੰਗ ਹਰੀ ਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ
ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਹੀਂ ਪਾ ਕੇ
"ਨਾ ਰੋ, ਛੱਡ ਉਦਾਸੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਮਾਤਾ ਮੇਰੀਏ
ਮੇਰੀ ਸੁਣ ਲਈ ਹੈ ਫ਼ਰਿਆਦ ਗੁਰੂ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਦਾਨ ਵੀਰ ਦਾ ਆਈ ਆਪਣੇ ਦਾਤੇ ਤੋਂ
ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਖਿਡੂ ਛੇਤੀ ਆ ਕੇ
ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਪਵੇਗੀ ਮੰਨਣੀ ਮਾਤਾ ਮੇਰੀਏ
ਜਪਣਾ ਨਾਮ ਪਵੇਗਾ ਹਰਦਮ ਮਨ ਚਿਤ ਲਾ ਕੇ
ਏਹ ਸ਼ਰਤ, ਕਿ ਤੇਰੇ ਮਨੋ ਨਾ ਵਿਸਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਜੇ ਹੈ ਲੋੜ ਪੁੱਤਰ ਦੀ" ਬੀਬੀ ਕਿਹਾ ਸੁਣਾ ਕੇ

ਨਿਤ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਕੁਛ ਅਜਿਹਾ ਪਰਭਾਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਆਦਰ ਸੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬੋਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਬੜਾ ਅਰਥਾਂ ਭਰਿਆ। ਪੁੱਤਰ ਵਰ ਦਾ ਅਸੀਸੀ ਵਾਕ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਮਮਤਾ ਜਾਗ ਉਠੀ। ਕੁਛ ਪੁੱਤਰ ਪਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਕੁਝ ਧੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ, ਨਵੀਂ ਲਗਨ ਲੱਗ ਗਈ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਦਿਨ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ। ਸਾਲ ਬੀਤਿਆ ਮਾਲਕ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਇਆ।

ਜੰਗਲਾ

ਇੱਛ ਪੁੰਨੀ ਸੁਭ ਸਮਾਂ ਸੁਹਾਇਆ
ਭਾਗ ਹਰੀ ਨੇ ਲਾਇਆ
ਚਾਨਣ ਬਣ ਕੇ ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਦਾ
ਸੁੰਦਰ ਬਾਲਕ ਆਇਆ

ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਪੁੱਤਰ ਦਾ
ਧੀ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਲਾਇਆ
ਵਹਿਮਣ ਤੋਂ ਉਹ ਦੇਵੀ ਬਣ ਗਈ
ਆਦਰ ਕਰਨ ਸਵਾਇਆ

ਜਿਥੇ ਅੱਗੇ ਭਗਵਤੀ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਹੋਈ ਵਹਿਮਣ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਹੋਈ ਭਗਤਣੀ, ਤੇ ਬਚਨ ਦੀ ਸਿੱਧ ਦੇਵੀ ਜਾਣ ਕੇ ਪੂਜਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਨਵੇਂ ਜਨਮੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ, ਉਹਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵੱਲੇ ਵੇਖ ਕੇ 'ਭਾਈ' ਜੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਭਗਵਤੀ ਜ਼ਰਾ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਕੱਢਦੀ, ਉਹ ਕਾਕੇ ਵੱਲੇ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕਹਿੰਦੀ, "ਇਹ ਲਾਲ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਦਾਤਾ ਅਜੇ ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ? ਅਜੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਬਿਨਾਂ ਤਰਸਾਉਗੇ ? ਹੇ ਦਾਤਾ ! ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ! ਹੁਣ ਹੋਰ ਸਹਾਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਰੋ ਕਿਰਪਾ, ਦਿਓ ਦਰਸ਼ਨ।"

ਬੈਂਤ

ਹੋਈ ਦੇਰ ਵਿਜੋਗ ਨਿਢਾਲ ਕੀਤਾ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੜਪਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਠਾਰ ਦੇਵੇ
ਸਾਗਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਿਰਹੋਂ ਦੀਆਂ ਪੈਣ ਛੱਲਾਂ
ਬੇੜੀ ਆਸ ਦੀ ਡਲਦੀ ਤਾਰ ਦੇਵੇਂ
ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਪਾਲੋ
ਮੇਰੇ ਔਗੁਣਾਂ ਤਾਈਂ ਵਿਸਾਰ ਦੇਵੋ
ਮੇਰ ਤੇਰ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟ ਜਾਏ ਦਾਤਾ,
ਵਿਚੋਂ ਦੂਈ ਦਾ ਪਰਦਾ ਉਤਾਰ ਦੇਵੇ

ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਓਸ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਹਿਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿੱਚ ਪਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਮਰਦਾਨਾ ! ਛੇਤੀ ਕਰ, ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਤਣਾਵਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਕੱਸ ਰਹੇ ਨੇ। ਚੱਲ, ਪਹੁੰਚੀਏ।'

ਅੱਜ ਭਗਵਤੀ ਬੜੇ ਉਮਾਹ ਤੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਤਾਰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾਤਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਰੋੜੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਮਨਤਾਂ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸੀ, ਜਾਂ .. .

ਬੈਂਤ

ਪੱਕੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤਾਰ ਨੇ ਖਿੱਚ ਖੜਿਆ
ਦਿਲਾਂ ਸਿਕਦਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਚਾਅ ਭਾਈ
ਮੁਖੋਂ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ' ਕਹਿੰਦੇ
ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਗੁਰ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਆ ਭਾਈ
ਸੱਚੇ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਵਿਚ ਤੜਫਦੇ ਲੁੱਛਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਤਾਰਨਹਾਰ ਲਿਆ ਚਰਨੀਂ ਲਾ ਭਾਈ
ਮੂਹੋਂ ਕਿਹਾ, "ਨਿਹਾਲ, ਨਿਹਾਲ, ਸਿੱਖ
ਸੋਹਣਾ ਲਿਆ ਜੇ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾ, ਭਾਈ
ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਸਿੱਖੀ, ਸਿਦਕ, ਸਤਿ, ਮੁਕਤੀ
ਤੁਸਾਂ ਤਾਈਂ ਕਰਤਾਰ ਦਾਤਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ੇ
'ਸੀਤਲ' ਉਸੇ ਦੀ ਓਟ ਤਕਾਓ ਸਾਰੇ
ਜਿਸਨੇ ਲੱਖ ਪਾਪੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ੇ"

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ। ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤਪਦੇ ਸੀਨੇ ਠਾਰੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਤਾਰਿਆ। ਭਗਵਤੀ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹਰਿਦਾਸ' ਰਖਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੱਤਕ ਤੇ ਮੱਘਰ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ

ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਭਾਈ 'ਬੀਹਾਂ ਜੀ' ਭਾਈ 'ਤਾਰੂ ਜੀ' ਤੇ ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਜੀ' (ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਤਲੋਕਾ ਏਥੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰਿਆ ਸੀ ਵੀ ਪੁਹੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਰਹਿ ਕੇ ਏਥੋਂ ਅਗ੍ਹਾਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਗਵਤੀ, ਓਸੇ ਥਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੮-੧੧-੩੬

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸੇਠ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ

ਗਭਰੂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਉਜਾੜ ਦਾ ਰਾਹ ਲਿਆ। ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉਕਤਾ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਧਨ ਦੌਲਤ, ਇੱਜ਼ਤ, ਆਰਾਮ, ਰੂਪ, ਜੁਆਨੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤੋਟ ਸੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪੂਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਲਗਨ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹੀ ਵੇਖਣ ਦੀ ਰੀਝ ਸੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਪੁਰੇ ਦੀ ਪੌਣ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਤਰੇਲ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮਾਨੋ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਰਾਤ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰਜ ਵਾਸਤੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਛਟੇ ਛੱਡ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਕੰਢੇ ਬੈਠਾ ਬਿਰਧ ਬਾਬਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਏਹਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ—

"ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੋਜਦੇ
ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ।"

(ਅਨੰਦ, ਮ : ੩)

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ' ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਧੁਨ ਹਵਾ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੀ, ਸਿੱਧੀ ਉਸ ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਪਈ ਇਸ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ ਦੀ ਸੱਦ ਦਾ ਖਿਚਿਆ ਉਹ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਗਭਰੂ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਕਿਸ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ ? ਕਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਦਾਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ? ਜਿਸ ਰਸ ਨੂੰ

'ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ' ਖੋਜਦੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਬਾਬਾ । ਛੇਤੀ ਦੱਸ, ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਵੀ ਦਿਲ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਬੁਝਾ ਸਕਾਂ।"

ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਨੇਤਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਹਿੱਲੇ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ—"ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੋਜਦੇ, ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ।" ਉਸ ਗੁਰੂ 'ਤੇ, ਜੋ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ, ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਦਸਵਾਂ ਰੂਪ ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ।' ਨੇਤਰ ਫੇਰ ਉਵੇਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਬਿਰਧ ਫੇਰ ਉਸੇ ਧੁਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਿਨ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਤ ਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ, ਪਰ 'ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰਿ ਤੇ ਪਾਇਆ' ਦੀ ਧੁਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੀ ਰਹੀ। ਏਸ ਖਿੱਚ ਦਾ ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਗਭਰੂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ ਤੇ 'ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ'। ਮੇਰੇ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਦਾਤਾ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਭਟਕਦੀ ਆਤਮਾ ਉੱਤੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ ਕੇ 'ਰਾਮੂ' ਤੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਘਾਟਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਉਧਰ, ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, "ਸੇਠ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਜੇ।"

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੇਠ ਦੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਪਈ । ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। 'ਜੇ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ, ਕਿ ਸੇਠ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਚੌਧਰ, ਦੌਲਤ, ਅਟਾਰੀਆਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਸਿੱਖ ਬਣਨਾ, ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਰੱਖਾਂ ? ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਦੌਲਤ

ਸੇਠ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਇਕ ਪੁਜਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਖ਼ਾਸ ਸ਼ਹਿਰ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ
ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਹੈਸੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਭਾਈ
ਜਾਤ ਖੱਤਰੀ ਤੇ ਵੱਡਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ
ਚੰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਭਾਈ
ਪੰਜ ਪੁੱਤ ਉਹਦੇ, ਚੰਗਾ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ
ਫਲਿਆ ਡਾਲੀਆਂ ਤੀਕ ਪਰਵਾਰ ਭਾਈ
ਛੋਟਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ 'ਰਾਮੂੰ' ਨਾਮ ਜਿਸਦਾ
ਰੱਖੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਾਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਉਹ 'ਰਾਮ ਸਿੰਘ' ਬਣਿਆਂ
ਲਿਆ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸੁਆਰ ਭਾਈ
ਓਧਰ ਸੇਠ ਦੇ ਕਾਲਜੇ ਸੱਪ ਲੇਟੇ
ਉਹ ਨਾ ਸਕਿਆ ਵੇਖ ਸਹਾਰ ਭਾਈ

ਏਨੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆ 'ਫ਼ਤਹਿ' ਬੁਲਾਈ। ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਤੜਫ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ—"ਵੇਖ ਓ ਰਾਮੂੰ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਏਂ। ਮੇਰਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹੁ, ਸਾਰਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਕਿਰਪਾਨ ਉਤਾਰ ਦੇ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਤੋੜ ਲੈ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਵੱਸ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਵੱਲੋਂ ਬੇਦਾਵਾ ਸਮਝ।"

ਅੱਗੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ!" ਮੈਂ ਸਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਪੁੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ, ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੁਭ ਹੁਕਮ ਮੰਨਾਂਗਾ, ਪਰ 'ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਤੋੜ ਲਵਾਂ' ? ਇਹ ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੀ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਹ ਤੋੜਿਆਂ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਦੀ।

"ਮੁ ਲਾਲਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤ ਬਨੀ।
ਤੋਰੀ ਨ ਤੂਟੈ ਛੋਰੀ ਨ ਛੂਟੈ
ਐਸੀ ਮਾਧੋ ਖਿੰਚ ਤਨੀ।।" (ਬਿਲਾਵਲ, ਮ ੫)"

"ਬੱਸ, ਬੱਸ ਬੰਦ ਕਰ ਇਸ ਵਿਖਿਆਨ ਨੂੰ।" ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਝਿੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ।"ਮੈਂ ਕਛ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਏਸ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਤੈਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਬੇਦਾਵਾ ਹੈ।"

ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਪਿਤਾ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਹੰਕਾਰੀ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ ਓਹਾ ਗੱਲ—

"ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨ੍ਾ ਬੋਲਾ
ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ।" (ਗਾਉੜੀ ਮ: ੩)"

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੱਗੋਂ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲ ਕੱਟੇ ਸਨ, ਉਹਨੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ ਪਿਆ।

ਉਧਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਲੜਾਈਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਪੱਜਾ, ਤਾਂ ਉਹ

'ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ।
ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ।'

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਮ : ੨)

ਦੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾ ਸਹਾਰਦੀ ਹੋਈ, ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸੀ। ਇਕ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਲੜਕੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਸੇਠ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ, ਕਿ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨੂੰਹ ਵੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਈ ਹੈ ਹੰਕਾਰੀ ਸੇਠ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਭਾਣੇ ਤਾਂ ਉਹ

ਉਸੇ ਦਿਨ ਦਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦ ਮਰਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ, ਨੂੰਹਾਂ, ਧੀਆਂ ਪੋਤਰੇ, ਦੋਹਤਰੇ, ਏਨਾ ਪਰਵਾਰ ਹੈ, ਕਿ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਨਾਮ ਬਾਕੀ ਰਹੇਗਾ।"

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣ 'ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਵੇਖੋ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬੈਂਤ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਦਾ ਜ ਪਿਛੋਂ ਹਾਲ ਹੋਇਆ
ਥੋੜੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਉਚਾਰ ਭਾਈ
ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰਹਾਂ, ਪੁੱਤ, ਪੋਤੇ
ਸਾਰ ਗਏ ਪਰਲਕ ਸਿਧਾਰ ਭਾਈ
ਰਹੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਬਾਕੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਾਰੀ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਯਾਦਗਾਰ ਭਾਈ
ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਰੋਂਦਿਆਂ ਰੋਂਦਿਆਂ ਹੀ
ਆਖ਼ਰ ਨੈਣ ਵੀ ਦੇ ਗਏ ਹਾਰ ਭਾਈ
ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੇ ਸਾਂਭ ਲਿਆ
ਉਧਰ ਸੇਠ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਬਾਰ ਭਾਈ
ਆਤੁਰ ਰੋਟੀਓਂ ਵੀ ਕਰ ਕੇ ਕੱਢਿਓ ਨ
ਮਹਿਲਾਂ ਮੇੜਾਂ 'ਚੋਂ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਭਾਈ

ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ, ਉਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਜ਼ਦੀਕੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ, ਮਾਰ ਕੇ ਧੱਕੇ ਮਹਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਉਸੇ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਰੋਂਦਿਆਂ ਰੋਂਦਿਆਂ ਨੇਤਰਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ

ਕੀਤੀਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਯਾਦ ਆਉਣ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਵਧਦੀ ਜਾਏ।

"ਮੈਂ ਰੋਊਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪੀਰੋ ਮੈਂ
ਕਫ਼ਿ ਅਫ਼ਸੋਸ ਮਲ ਮਲ ਕਰ।
ਸਿਆਹਕਾਰੀ ਮੇਂ ਸਭ ਖੋ ਦੀ
ਸਿਆਹੀ ਸਰ ਕੇ ਬਾਲੋਂ ਕੀ।"

ਇਕ ਦਿਨ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀਆਂ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਜਿਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੁਰਾਕ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਕਰੇ।"

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਹੱਦੋਂ ਟੱਪ ਗਿਆ।

ਉਹਨਾਂ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸੇਠ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੇ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕਰੋ।"

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਬਿਗਾਨੇ ਹੋ ਗਏ, ਸੱਜਣ ਵੈਰੀ ਹੋ ਗਏ, ਸਕੇ ਓਪਰੇ ਬਣ ਗਏ। ਸਭ ਸਾਂਝਾਂ ਝੜ ਗਏ।

"ਸਿਆਹ ਬਖ਼ਤੀ ਮੇਂ ਕਬ ਕੋਈ ਕਿਸੀ ਕਾ ਸਾਥ ਦੇਤਾ ਹੈ,
ਕਿ ਤਾਰੀਕੀ ਮੇਂ ਸਾਇਆ ਭੀ ਜੁਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਨਸਾਂ ਸੇ।"

ਓਹਾ ਜਲੰਧਰ, ਜਿਥੇ ਕਦੇ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਪਾਲਕੀ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਓਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਕੱਖ ਵੀ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਡਰਾਣ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

"ਹੁਣ ਕਿਧਰ ਜਾਈਏ? ਕੋਈ ਆਸਰਾ, ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।" ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ਘਬਰਾਉ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਾਰੇ ਬਿਗਾਨੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਿਗਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਚੱਲੋ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਚੱਲੀਏ। ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਡਾ ਬਣੇਗਾ।"

ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਠਾਹਰ ਨਾ ਦਿੱਸੀ, ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੋਤਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ, ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ, ਦੋਵੇਂ ਦਾਦਾ ਪੋਤਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਈ ਦਿਨ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ, ਇਹਨਾ ਦੁੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਸੂਰਜ ਭਗਵਾਨ ਵੀ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਮੂੰਹ ਆਈ ਰਾਤ, ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ, ਪੋਹ ਪੋਹ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਠੱਕਾ, ਵੇਖ ਕੇ ਦਿਲ ਡਹਿਲਦਾ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਰਾਤ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਕੁੱਛ ਨਜਰ ਨਾ ਆਵੇ
ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਘਟਾਂ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਬੱਦਲ ਗਰਜਾਵੇ
ਬਿਜਲੀ ਕੜਕੇ ਅੰਬਰੀਂ ਰੱਜ ਰੱਜ ਡਰਾਵੇ
ਠੱਕਾ ਵਗੇ ਸਿਆਲ ਦਾ ਸਰਦੀ ਤਨ ਖਾਵੇ
ਜ਼ੋਰ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਰੁਖ ਪੁਟ ਪੁਟ ਢਾਹਵੇ
'ਸੀਤਲ' ਕਥ ਤਕ ਸਮਾਂ ਇਹ ਦਿਲ ਪਿਆ ਘਬਰਾਵੇ

ਹੱਥ ਪਸਾਰਿਆਂ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੱਦਲ ਕੜਕਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਲੇਜਾ ਧੜਕਦਾ ਸੀ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਘਬਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟਾ! ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਤੱਕ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਰਾਤ ਕੱਟ ਲਈਏ, ਦਿਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਦੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲੇ ਸਮਝ।"

ਲੜਕੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਬਾਪੂ ਜੀ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਉਜਾੜ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚਦੀ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।"

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ–"ਜਿੱਥੇ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਛੇਤੀ ਚੱਲ।'

ਦੋਵੇਂ ਓਸੇ ਸੇਧ 'ਤੇ ਹੀ ਤੁਰੇ। ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਗਏ ਸਨ, ਜਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਗਈ।

ਕਬਿੱਤ

ਰਾਤ ਹੈ ਹਨ੍ਹੇਰੀ, ਦੂਜਾ ਬੱਦਲਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ
ਰੁੱਤ ਹੈ ਸਿਆਲ ਉੱਤੋਂ ਪੌਣ ਠੰਡੀ ਠਾਰਦੀ
ਦਾਦਾ ਪੜੀ ਦੋਵੇਂ ਤੁਰੇ ਜਾਣ ਕਿਸੇ ਸੇਧ ਵਿਚ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛੁਟੇਰੀ ਜੇਹੀ ਨਦੀ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ
ਜੰਗਲ ਪਹਾੜ ਲੱਭੇ ਰਾਹ ਨਾ ਉਜਾੜ ਵਿਚ
ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਤਾਂ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦੀ ਪਾਰ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਕੌਣ ਬਿਨਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ
ਜਾਪਦੀ ਪਰਾਹੁਣੀ ਜਿੰਦ ਘੜੀ ਪਲ ਚਾਰ ਦੀ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ 'ਤੇ ਨਾ ਕਦੇ ਦੁੱਖ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਵਿਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਲ ਸੀ । ਸੋ, ਇਕਰਾ ਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣੀ 'ਤੇ ਉਹ ਬਰਾ ਉਠਿਆ । ਲੜਕੀ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਵੀ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਅੱਗ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ, ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ "ਬੇਟੀ ! ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਹੈ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਐਨੇ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣੇ ਪਏ ਨੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਕਲਗੀਧਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚਦਾ । ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਲੜਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,"ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਿਰਾ ਨੇਕ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣਾ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ । ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ, ਗੁਰੂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਹੁੜੇਗਾ।"

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਦੋਵੇਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਝੇਰ

ਬੀਬੀ (ਆਖਦੀ ਬੀਬੀ) ਬਾਪੂ ! ਸਰਦੀ ਸਤਾਂਦੀ ਹੈ
ਰਾਤ ਹਨੇਰੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਜਗ੍ਹਾਂ ਆਰਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਂਦੀ ਹੈ
ਲਭਦਾ ਨਹੀਂ ਰਸਤਾ ਕਿਧਰੇ ? ਜਿੰਦੜੀ ਘਬਰਾਂਦੀ ਹੈ
ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁਜਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਦੀ, ਓਹੋ ਬਚਾਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੀ।

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ · (ਆਖਦਾ ਬਾਬਾ) ਬੇਟੀ ! ਭਾਣਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਫਲ ਭੋਗਾਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਦਾ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੈ ਫ਼ਿਕਰ, ਬਚੜੀਏ ! ਤੇਰੀ ਇਕ ਜਾਨ ਦਾ
ਤੂੰਏਂ ਹੈਂ ਕੋਲ ਮਰੇ ਮੇਵਾ ਜਹਾਨ ਦਾ
ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਦੰਡ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਸੂਰ ਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਝੂਰਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ, ਬਚੜੀਏ!

ਬੀਬੀ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਜਰਾ ਰੱਖ, ਐਨਾ ਘਬਰਾਓ ਨਾ
ਬੀਤੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰ ਕਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਛਤਾਓ ਨਾ
ਰਵੋ ਨਾ, ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਹੌਸਲਾ ਢਾਓ ਨਾ
ਸਤਿਗੁਰੂ 'ਤੇ ਆਸ ਰੱਖੋ, ਚਿੱਤ ਡੁਲਾਓ ਨਾ
ਬਖ਼ਸ਼ਗਾ ਆਪ, ਰਸਤੇ ਭੁੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਕਲਗੀਧਰ ਦੀ ਓਹੋ ਬਚਾਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੀ

ਨਹਿਰੂਮੱਲ ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਬਚੜੀ ! ਤੈਨੂੰ ਬਣੀਆਂ ਜੋ ਜਾਨ 'ਤੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਸੀ ਗੁੱਡੀ ਮੇਰੀ ਛੋਹਦੀ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ
ਅੱਜ ਨਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਲੈਂਦਾ ਜਹਾਨ 'ਤੇ
ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਮਹਿਲ ਮੁਨਾਰੇ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨ 'ਤੇ

ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੰਨਿਆ ਨਾ ਦਰ ਜਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਝੂਰਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ ਬਚੜੀਏ ।

ਬੀਬੀ: ਬਾਪੂ ਜੀ ! ਚੇਤੇ ਜਿਸ ਦਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਉਂਦੇ ਨੇ
ਭਾਸਦਾ ਇਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੁਛ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਗੋਦ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਕੁਛ ਗਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਜੋੜ ਹੱਥ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਮੰਨ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰ ਹੁਣ ਆਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਕਲਗੀਧਰ ਦੀ ਓਹੋ ਬਚਾਵੇਗਾ
ਆਸ ਹੁਣ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੀ।

ਨਾਹਰੂ ਮੱਲ: ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਬੜੇ ਸੱਚੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ
ਓਸਦੀ ਮੰਨੀ ਨਾ ਮੈਂ ਮਾਰੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ
ਦੇ ਗਏ ਅੱਜ ਧਿੱਕਾ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ
ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਸ਼ਰੀਕ ਬਣ ਗਏ ਮਾਲਕ ਘਰ-ਬਾਰ ਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਕੱਟਣਾ ਔਖਾ ਪੈਂਡਾ ਇਉਂ ਦੂਰ ਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਝੂਰਦਾ
ਰੋਵੇ ਮਨ ਪਾਪੀ, ਬਚੜੀਏ ।

ਦੋਵੇਂ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਲੇ ਨਾਲ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਖੜਾ ਇਕ ਬਿਰਛ ਆਰ ਪਾਰ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਾ। ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਹਿੱਲ ਗਏ । ਬਿਜਲੀ ਚਮਕੀ, ਲੜਕੀ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, "ਬਾਪੂ ਜੀ ! ਵੇਖ ਦਰਖ਼ਤ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਸਕਾਂਗੇ।"

ਜੰਗਲਾ

ਡੂੰਘੀ ਰੋਹੜੂ ਨਦੀ ਪਹਾੜੀ
ਸ਼ੌਹੀਂ ਵਰਗੀ ਭਰ ਕੇ

ਦਾਦਾ ਪੋਤੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ
ਪੈਰ ਬਿਰਛ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ
ਹਿੱਲੇ ਬਿਰਛ ਬੁੱਲੇ ਨਾਲ ਥਰ ਥਰ,
ਜਾਨ ਨਿਕਲਦੀ ਡਰ ਕੇ
ਹੋਵੇ ਪਾਰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਦੋਵੇਂ
ਸ਼ੁਕਰ ਹਰੀ ਦਾ ਕਰ ਕੇ।

ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਦੋਵੇਂ ਅੱਗ ਦੀ ਸੇਧ 'ਤੇ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਡਰ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ। ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟਾ! ਖਲੋ ਕਿਉਂ ਗਈ। ਛੇਤੀ ਚੱਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਾਲੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮੇਰ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲੇ ਸਮਝ।"

ਬੀਬੀ—"ਪਿਤਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆ ਪਏ ਹਾਂ। ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲੀ ਬੈਠੇ ਇਹ ਲੁਟੇਰੇ ਪਠਾਣ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਰਜ਼ ਡਾਕੇ ਮਾਰਨਾ ਹੈ।"

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ—"ਤਾਂ ਪਿੱਛਾਂਹ ਭੱਜ ਚੱਲੀਏ।"

ਬੀਬੀ—"ਇਹ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ। ਉਹਨਾਂ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਭੱਜਿਆਂ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ।"

ਇਹ ਅਜੇ ਏਸੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਾਂ ਇਕ ਪਠਾਣ ਨੇ ਵਾਜ ਮਾਰੀ, "ਓ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਰਾਹੀਓ! ਡਰੋ ਨਾ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਡਾਕੂ ਪਠਾਣ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਆਸਰਾ ਤਕ ਕੇ ਆਏ ਹੋ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਚਲ ਬੇਟਾ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ 'ਦੁੱਖ' ਤੇ 'ਭੁੱਖ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਹੈ ਵੀ ਕੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਲੁੱਟ ਲੈਣਾ ਹੈ? ਰਾਤ ਅੱਗ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੱਟੀਏ, ਦਿਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜ ਜਾਵਾਂਗੇ।"

ਦੋਵੇਂ ਅੱਗ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਢਿੱਡੋਂ ਭੁੱਖੇ, ਪੰਧ ਦੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ, ਰਾਤ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ, ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਲੰਮੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਅੱਧੀ-ਕੁ ਰਾਤ ਬੀਤੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਸ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੁਖ ਨੇ ਆ ਕਲਪਾਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ

ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ 'ਭੁੱਖ', ਮੌਤੋਂ ਭੁੱਖ ਬੁਰੀ। ਮੌਤ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਭੁੱਖ ਹਰ ਚੌਪਹਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਦਬਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭੁੱਖ, ਹਾਂ ਰੋਟੀ ਦੀ ਮਾਰ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਤੋਪ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ 'ਰੋਟੀ' ਦੀ ਮਾਰ ਸਖ਼ਤ ਹੈ। 'ਰੋਟੀ' ਦੀ ਮਾਰ ਨੇ ਤਾਂ 'ਪ੍ਰਤਾਪ' ਵਰਗੇ ਅਣਖੀ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਰਵਲੀ ਦੇ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਤੇ ਉਹਦੇ ਹੱਥੀਂ ਖਿਡਣ ਵਾਲੇ ਕਈ (ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ) ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ, ਉਸਦਾ ਸਭ ਕਝ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ।

ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਰਹਿ ਗਿਆ ਇਕ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਇਕ ਉਸਦੀ ਸਤਵੰਤੀ ਰਾਣੀ, ਇਕ ੮-੯ ਸਾਲ ਦੀ ਲੜਕੀ ਤੇ ਇਕ ਚਾਰ-ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ।

ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖੋਂ ਲੜਕੀ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਤਾਪ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਪਈ ਸੀ। ਲੜਕਾ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਵਿਲਕਦਾ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਬਥੜੇ ਦੇ ਕੰਡੇ (ਦਾਣੇ) ਕੱਠੇ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਨਾਲ ਪੀਹ ਕੇ ਰੋਟੀ ਪਕਾਈ। ਅੱਧੀ ਰੋਟੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਖਾਧੀ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਲੜਕੀ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਅੱਧੀ ਵਿਚੋਂ ਥੜਾ ਜਿਹਾ ਟੁਕੜਾ ਬੱਚੇ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪ ਖਾਧੀ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਲੜਕਾ ਉੱਠਿਆ। ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲੀ, ਉਹ 'ਮਾਂ ਰੋਟੀ' ਦੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਲੇਜੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਲੈ, ਚੰਨ! ਰੋਟੀ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਪਦਾਰਥ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਜ-ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧਾ।"

ਰਾਣੀ ਨੇ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਟੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬੱਚਾ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੱਚ ਉੱਠਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗ਼ਮੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਬੱਚਾ ਅਜੇ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਜੰਗਲੀ ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਮਾਰੀ ਝਪਟ ਤੇ ਉਹ ਟੁਕੜਾ ਵੀ ਖੋਹ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ। ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ।

ਇਹ ਘਟਨਾ ਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਸਵੈ-ਅਭਿਮਾਨ, ਉਸਦੀ ਅਣਖ, ਉਸਦਾ ਧੀਰਜ, ਉਸਦੀ ਬਹਾਦਰੀ, ਉਸਦਾ ਛੱਤਰੀ ਪੁਣਾ, ਉਸਦੀ ਦੇਸ-ਭਗਤੀ, ਉਸਦਾ ਭਰੋਸਾ, ਸਭ ਕੁਛ ਪਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਡੁਲ੍ਹ ਗਿਆ । ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਪਾੜ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਦੇਵੀ । ਅੰਤ ਹੋ ਗਈ । ਹੁਣ ਹੋਰ ਝੱਲਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨਹੀਂ ਝੱਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਲਿਆ ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ, ਮੈਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾ ਸਕੀਆਂ ਸਨ, ਇਕ 'ਹਾਇ ਰੋਟੀ' ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਨੇ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ 'ਮੈਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ', ਉਸਦੀ ਬੀਮਾਰ ਲੜਕੀ ਤੜਪ ਉਠੀ। ਉਹ ਰੋਹ ਵਿਚ ਉਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ। ਉਹਦੇ ਨੇਤਰ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭਖਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਂ ਕੀ ਸੁਣ ਰਹੀ ਹਾਂ ? ਕੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਕਬਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੇਗਾ ? ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਤੇ ਪਤ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ? ਕੀ ਰਾਣਾ ਸੰਗਰਾਮ ਸਿੰਘ[1] ਦੀ ਪੱਗ ਅਕਬਰਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ ? ਅਫ਼ਸੋਸ । ਮੈਂ ਕਲ੍ਹ ਮਰ ਦੀ ਪੱਗ ਅਕਬਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ ? ਅਫਸੋਸ। ਮੈਂ ਕਲ੍ਹ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਅੱਜ ਇਹ ਕੁਲ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਨਾ ਸੁਣਦੀ। ਮੈਂ ਮਾਣ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਸ ਭਗਤ ਤੇ ਅਣਖੀ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹਾਂ। ਮਗਰ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਕੌਮ-ਵੇਚੂ, ਅਣਖ-ਹੀਣ ਤੇ ਕਾਇਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਭਰਸ਼ਟ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਾਪ । ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇਰੀ ਅਣਖੀ ਤਲਵਾਰ ? ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇਰੀ ਛੱਤਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਬੀਰਤਾ? ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਲਹੂ ? ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਣ? ਪ੍ਰਤਾਪ । ਪ੍ਰਤਾਪ ! ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਣਖ

1 ਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਦਾ।

ਦੇਣੀ ਸੌਖੀ ਹੈ ਜਾਨ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ।" ਇਹ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਈ । ਪਰ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਖੇਰੂ ਉਡਾਰੀ ਲਾ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਲੜਕੀ ਦੀ ਸਦਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਉਸਨੇ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਉਸ ਦੇਵੀ ਦੀ ਲੋਥ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ, "ਹੇ ਪੁੱਤਰੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਮਰ ਮਿੱਟਾਂਗਾ, ਮਗਰ ਗ਼ੈਰ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ।"

ਪ੍ਰਤਾਪ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾ ਜਿਊਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਸਿਰੜੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ 'ਰੋਟੀ' ਡੁੱਲਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਣ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ?

ਏਸੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨੇ ਰਾਮ ਸਿਘ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਕਲਪਾ ਦਿੱਤਾ । ਮਗਰ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਕੋਲ ਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਪੋਤਰੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇਂਦਾ

ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਵਿਚ, ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਰਾਤ ਬੀਤੀ ਤੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ । ਅੱਗੇ ਵੇਖੋ, ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਿਊਡ-ਛੰਦ

ਆਸਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕੱਟ ਲਈ ਰਾਤ ਜੀ,
ਭੁੱਖਿਆਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ।
ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ ਹੋਈ ਪਰਭਾਤ ਜੀ,
ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ
ਲੱਗੇ ਆ ਤੁਰਨ ਉੱਠ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਜੀ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਚਿਤਾਰਦੇ।
ਓਥੇ ਜੋ ਪਠਾਣ ਬੈਠੇ ਸੀ ਲੁਟੇਰੇ ਜੀ,
ਜ਼ੁਲਮ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ।
ਮਾਰ ਲਲਕਾਰਾ ਪਾਪੀ ਅਟਕਾਂਵਦੇ,

ਅੱਖਾ ਕਰ ਲਾਲ ਜੀ।
"ਕੈਦੀ ਹੋ ਅਸਾਡੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਵਦੇ ?"
ਆਖਦੇ ਚੰਡਾਲ ਜੀ
"ਵੇਚਾਂਗੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦੇ ਬਣਾਇਕੇ,
ਖੱਟਣੇ ਨੇ ਦੰਮ ਉਥਿ।
"ਨੱਸਣਾ ਜੇ ਚਾਹੋ, ਕੋੜੇ ਲਗਾਇਕੇ
ਤਾਂ ਉਡਾਰੀਏ ਚੰਮ ਉਥਿ।"
ਏਨੇ ਚਿਰਾਂ ਤਾਈਂ ਥੈਲੀ ਵਾਲਾ ਆਂਵਦਾ,
ਡਾਕੂਆਂ ਦਾਸ ਜੀ
ਉਹਨਾਂ ਤਾਈਂ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਜੋ ਪੁਚਾਂਵਦਾ
ਨਿੱਤ ਰਹਿੰਦ ਪਾਸ ਜੀ।
ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਓਸ ਤਾਈਂ ਨੇ ਫੜਾਂਵਦੇ,
ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ।
"ਲੈ ਓ, ਤੈਨੂੰ ਦੇਈਏ ਨੌਕਰ' ਸੁਣਾਂਵਦੇ,
"ਮਿੱਤਰਾ, ਪਿਆਰਿਆ ।"
ਬੀਬੀ ਤਾਈਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਡਾਕੂ ਤੁਰਦੇ,
ਨੇ ਬਿਲਾਸ ਪੁਰ ਨੂੰ
ਦਾਦਾ-ਪੋਤੀ, ਦਵੇਂ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਝੂਰਦੇ,
ਤੇ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਰਿ ਨੂੰ।
ਔਰਾਂ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਸਰਦਾਰ ਜੀ,
ਡੋਲਾ ਲਈ ਜਾਂਵਦਾ।
ਲੜਕੀ ਦੀ ਵੇਖ ਸੁੰਦਰ ਨੁਹਾਰ ਜੀ,
ਸਾਥੀਆਂ ਸੁਣੌਂਵਦਾ
"ਵੇਖੋ ਓਸ ਕਾਕੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੋਲੀ ਜੀ,
ਭਾਸੈ ਦੇਵੀ ਜਾਣੀ ਦੀ।
ਚਿੱਤ ਮੇਰਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਬਣਾਈਏ ਗੋਲੀ ਜੀ,

ਇਹਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਾਣੀ ਦੀ।"
ਵੇਰਿਆ ਪਠਾਣਾਂ ਕੋਲ ਸਰਦਾਰ ਦੇ,
ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜਿਆ।
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਵੇਖ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ,
ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਿਆ।

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਓਸ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਪੋਤਰੀ, ਚਾਲੀ ਰੁਪੈ ਤੋਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਕੋਲ ਵੇਚੀ ਗਈ। ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਜੰਞ ਅੱਗੇ ਵਧੀ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਅਟਕਾ ਲਿਆ, ਕਿ ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਤਰਕਾਲਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤਕ ਕੀ ਘਰ ਦੇ ਤੇ ਕੀ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਗੁੱਟ, ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ।

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਸਰਦਾਰਨੀ ਡੋਲੇ ਵਿਚ ਆਈ ਥੱਕ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਦਬਾਓ। ਲੜਕੀ ਪੈਰ ਘੁੱਟ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨ ਯਾਦ ਆਏ, ਤੇ ਫਿਰ ਬੀਤ ਰਹੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ । ਬੀਬੀ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ 'ਚੋਂ ਹੰਝੂ ਡਿਗ ਪਏ। ਉਹ ਹੰਝੂ ਸਰਦਾਰਨੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪਏ । ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਹ ਸਗਨਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਕੁਲਹਿਣੀ ਬੇਸਗਨੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ? ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਭਰੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਨੇ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਪੈਂਦ ਵੱਲੇ ਬੈਠੀ ਦੱਬੇ ਪੈਰ ਸਰਦਾਰਨੀ ਦੇ
ਬੁੱਸ ਬੁੱਸ ਰੋਵੇ ਯਾਦਾਂ ਬੀਤੀਆਂ ਦੁਹਰਾਂਵਦੀ
ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉੱਠੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਕਰਧ ਭਰੀ
ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਹੱਥੜ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਉਠਾਂਵਦੀ
ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਗਾਲ੍ਹੀਂ ਦੇ ਕੇ ਕੱਢਿਆ ਦਲ੍ਹੀਜੋਂ ਬਾਹਰ
ਭੁੱਲ ਗਈ ਏ ਬੀਬੀ ਮੁਖੋਂ 'ਹਾਇ' ਨਾ ਸੁਣਾਂਵਦੀ

'ਸੀਤਲ' ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਤੱਕੜੀ 'ਤੇ ਹਾੜਦਾ ਏ
ਹੋਵੰਦੀ ਏ ਓਹਾ ਜੋ ਹਰੀ ਦੇ ਮਨ ਭਾਵੰਦੀ
ਮਾਸੂਮ ਲੜਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀ, ਇਉਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ

ਨਵੀਨ ਤਰਜ਼

ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਫਿਰਦੀ, ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦੜੀ ਘਿਰਦੀ
ਆਸ ਹੁਣ ਇਕੋ ਧਿਰ ਦੀ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋ ਰੱਖੀ ਚਿਰ ਦੀ
ਪਾਇਕੇ ਦੁਹਾਈ ਹੈ ਸੁਣਾਵਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਠਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ।
ਟੁੱਟ ਗਏ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਾਹਵੇ, ਸਾਥੀ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ
ਏਥੋਂ ਜੋ ਆਣ ਬਚਾਵੇ, ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਲਾਹਵੇ,
ਝੱਲੀ ਨਾ ਗੁਲਾਮੀ ਰੱਬਾ ! ਜਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਠਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਕਿੱਥੇ ਅੱਜ ਮਾਂ ਪਿਓ ਭਾਈ, ਹੋਵਣ ਜੋ ਆਣ ਸਹਾਈ
ਜਾਂਦੀ ਹੁਣ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਾਈ, ਆਫ਼ਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੈਂ ਆਈ
ਜਾਨ ਹੈ ਦੁਖੀ ਦੀ ਘਬਰਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਠਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ।
ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਮਹਿਲ ਮਨਾਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ,
ਆਵਣ ਜਦ ਯਾਦ ਪਿਆਰੇ, ਚਿਰਦੇ ਨੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਆਰੇ,
ਬੀਤੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੜਫਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਠਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ।

ਬਾਪੂ ਜੀ ਚੇਤੇ ਆਵਣ, ਮੇਰੇ ਸਾਹ ਸੁਕਦੇ ਜਾਵਣ,
ਖ਼ਬਰੇ ਕੀ ਦੁੱਖ ਉਠਾਵਣ, ਜ਼ਾਲਮ ਕੀ ਕਹਿਰ ਕਮਾਵਣ,
'ਹਾਏ' ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਜੀ, ਨਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ।
ਪੈ ਗਏ ਨੇ ਲੰਮੇ ਝੇੜੇ, ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਵੇਖੋ ਗੇੜੇ
ਫਿਰਦੇ ਸੀ ਦੁਖੀਏ ਜਿਹੜੇ, ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਆਣ ਨਿਖੇੜੇ
ਏਹੋ ਸੀ ਹਰੀ ਦੇ ਮਨ ਭਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਜੀ, ਨਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
'ਜਪੁ' ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਦੁਹਰਾਵੇ, ਫਾਟਕ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਪਾਵੇ,
ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਸੋਚ ਦੁੜਾਵੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਓਮ ਬਣਾਵੇ,
ਛੱਪ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਜਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਨਾਹਰ
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ ਭਰੋਸਾ ਤੇਰਾ।
'ਸੀਤਲ' ਜੋ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਤਰਦੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਦੁਖੜੇ ਜਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਰਦੇ
ਏਹੋ ਗੁਰਮਤ ਸਮਝਾਵੰਦੀ, ਭਰੋਸਾ ਤਰਾ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆ ਜੀ, ਨਾਹਰ,
ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਵੰਦੀ, ਭਰਸਾ ਤੇਰਾ

ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ, ਬੀਬੀ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਬੂਹੇ ਉੱਤੇ ਪਈ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਚੂਰ ਸੌਂਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਬੂਹੇ ਦੇ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪਾਟ ਵਿਚ ਚੋਖੀ ਵਿੱਥ ਸੀ। ਲੜਕੀ ਅੰਦਰੋਂ ਤਖ਼ਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ, ਜਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ, ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ—ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਭੱਜ ਉਠੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਉਸ ਓਸੇ ਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁੱਜ ਗਈ, ਜਿਥੇ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਪਿਆ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ

ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਧਮ ਜੇਹੀ ਕਰੁਣਾ-ਮਈ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਨੀ ਪਈ, ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ । ਇਹ ਵਾਜ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣੀ ਹੋਈ ਸੀ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚੋਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਐ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਜੇ ਆਖ਼ਰ ਉਮਰ ਮੈਨੂੰ
ਅਹਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਪਾਵਣਾ ਸੀ
ਕਾਹਨੂੰ ਮਾਲ-ਧਨ, ਐਸ਼ ਦੇ ਉਮਰ ਪਹਿਲੀ
ਮੈਨੂੰ ਰੋਗ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਲਾਵਣਾ ਸੀ
ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਇਓਂ ਵਾਸ ਦਿਤਾ
ਜੇਕਰ ਖ਼ਾਕ ਵਿਚ ਅੱਜ ਰੁਲਾਵਣਾ ਸੀ
ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਇਓਂ ਮੋਹ ਪਾਇਆ
ਜੇਕਰ ਅੰਤ ਇਕੱਲਿਆਂ ਜਾਵਣਾ ਸੀ
ਹਾਇ ! ਕਿਸੇ ਦਾ ਅੱਜ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ
ਚੇਤਾ ਆਵੰਦਾ ਗਈਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਦਾ
ਜਿਹੜੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਕਰਦੇ
ਲੋਕੋ ਅੰਤ ਵੇਖੋ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਦਾ
ਹਾਲ, ਵੇਖ ਅੱਜ ਪਿਤਾ ਦਾ ਰਾਮ ਸਿਧਾ।
ਸੀਹਦੀ—ਸਰਵਣਾ ! ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਰਿਹੋਂ
ਤੇਰੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਹੱਸਦਾ ਰਿਹਾ
ਤੇ ਤੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਗੱਲ ਵਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹੋਂ
ਖੋਟੇ ਭਾਗ ਮੇਰੇ ਓਦੋਂ ਸਮਝਿਆ ਨਾ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਰਿਹੋਂ
ਭੁੱਲੇ ਜ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੱਖਿਆ ਨਾ
ਤੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰ ਬਥੇਰਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹੋਂ

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਾਹਲੀ ਐਤ ਨੀ ਤੂੰ
ਮੈਥੋਂ ਸੋਹਣਿਆ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਜਾਇੰਗਾ
ਮੈਨੂੰ ਮਏ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ, ਹੀਰਿਆ ਓ !
ਆਪ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਜਾਇੰਗਾ
ਬੇੜੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਪਈ ਮੇਰੀ
ਕੰਢੇ ਪਾਰ ਦ ਅਸ ਨੂੰ ਲਾ ਜਾਵੇਂ
ਮੇਰੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਪਕੜ ਕੇ ਆਪ ਸੋਟੀ
ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਵਿਖਾ ਜਾਵੇਂ
ਮੰਨਿਆਂ, ਬੁਰਾ ਹਾਂ ਪਰ ਤੇਰਾ ਬਾਪ ਤਾਂ ਹਾਂ?
ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਲਾਜ ਬਖਸ਼ਾ ਜਾਵੇਂ
ਤੇ ਜੇ ਪਾਪ ਮੇਰੇ ਮਾਫੀ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਸਨ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੀਊਣ ਦੀ ਲੋੜ, ਮੁਕਾ ਜਾਵੇਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰਲੇ-ਪਾਰ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਲਿਖੀ ਰੱਬ ਨੇ ਮੇਰੀ ਤਕਦੀਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਮੂਸਾ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸਾੜ ਪਹਾੜ ਦੇਂਦਾ
ਮੇਰੀ ਆਹ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਸੀਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਮੇਰਾ ਮੈਂ ਬਰਬਾਦ ਹੋਇਆ
ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਇੱਜ਼ਤ ਆਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ
ਲੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਸਭ ਬਾਗ਼ ਪਰਵਾਰ ਮੇਰਾ
ਪਿੱਛੇ ਮੜ੍ਹੀ ਦੀ ਯਾਦ, ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ
ਫੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਕੋ ਪੋਤਰੀ ਸੀ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਾਸ ਅਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਗੁਜ਼ਰਸੀ ਨਾਲ ਉਹਦੇ
ਮਿੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ, ਆਬਰੂ ਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ
ਕਰਕੇ ਯਾਦ ਉਸ ਲਾਡਲੀ ਪੋਤਰੀ ਨੂੰ
ਧਾਹੀਂ ਮਾਰ ਰੁੰਨਾ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਭਾਈ

'ਸੀਤਲ' ਓਸ ਦੀ ਕੂਕ ਵੈਰਾਗ ਵਾਲੀ
ਪਾਈ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲ ਭਾਈ

ਨਿਹਰੂ ਮੱਲ ਦੀਆਂ ਧਾਹੀਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਬੀਬੀ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸੱਕੀ ਤੇ ਭੱਜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਜਾ ਚੰਬੜੀ। ਨਿਹਰੂ ਮੱਲ ਇਕੋ ਵੇਰਾਂ ਤ੍ਰਭਕ ਕੇ ਉਠਿਆ, "ਕੌਣ ਹੈ, ਜੋ ਸੜਦੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲੱਗਿਆ ਏ, ਤਾਂ ਠੰਢ ਪੈ ਗਈ ਹੈ।"

(ਬੱਚਾ ਹੈ ਮਿੱਤਰ ! ਜੇ ਕਡ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਜੱਫੀ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਛਾਤੀ ਠਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਡਰੋ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਈ ਹਾਂ। ਛੇਤੀ ਉੱਠੋ, ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਇਸ ਨਿਰਦਈ ਧਰਤੀ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਚੱਲੀਏ। ਦਿਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ।"

ਦੋਵੇਂ ਦਾਦਾ ਪੜਪੋਤੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਉਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਕੋਰੜਾ

ਬੀਬੀ— (ਨਿਹਰੂ ਮੱਲ ਕੋਲ ਬੀਬੀ ਪੁੱਜ ਜਾਂਵਦੀ
ਫੜ ਕੇ ਤੇ ਬਾਹੋਂ ਪਏ ਨੂੰ ਉਠਾਂਵਦੀ)
ਛੇਤੀ ਉੱਠੋ, ਕਾਹਨੂੰ ਐਨੀ ਦੇਰ ਲਾਈ ਹੈ
ਆਜਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੈ

ਨਿਹਰੂ ਮੱਲ— (ਨਿਹਰੂ ਮੱਲ ਅੱਗੋਂ ਹੋ ਹੈਰਾਨ ਬੋਲਦਾ
ਕੌਣ ? ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ! ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਡੋਲਦਾ
ਐਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਅਜੇ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ

ਬੀਬੀ— ਦੂਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਬਲ ਧਾਰੋ ਜੀ
ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਰਿਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਚਿਤਾਰੋ ਜੀ

ਥੋੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਰਾਤ, ਚੰਗੀ ਨਾ ਢਿਲਾਈ ਹੈ
ਆਜਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੈ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ— (ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਉੱਠ ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ
ਯਾਦ ਕਰ ਕਲ੍ਹ ਦੀ ਘੜੀ ਨੂੰ ਝੁਰਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ) ਡੁੱਬਾ ਹੋਇਆ ਲਖਾਂ ਦਾ ਸਤਾਰਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਅਜੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ

ਬੀਬੀ— ਘਾਬਰੋ ਨਾ, ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਗੁਰੂ ਛੁਡਾਇਆ ਹੈ
ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਨਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਈ ਹੈ
ਆਜਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੈ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ— ਹਲੀ ਗੱਲ ਕਰ, ਬਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਨਾ
ਸੁਣਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਕੋਲ ਨਾ
ਵੈਰੀ ਅੱਜ ਆਪਣਾ ਜਹਾਨ ਸਾਰਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਅਜੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ

ਬੀਬੀ— ਢੱਕ ਰਹੀ ਹਾਂ ਹੌਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਚਦਰ ਜੀ
ਤੁਰੇ ਆਓ ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਮੇਰੇ ਜੀ
ਥੋੜ ਚਿਰ ਤਾਈਂ ਦਿਨ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ
ਆਜਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੈ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਚੱਲ, ਫਿਰ ਦੌੜ, ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਚੱਲੀਏ
ਰਸਤਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਲਾ ਮੱਲੀਏ
ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ ਹੱਤਿਆਰਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਅਜੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ

ਬੀਬੀ— ਠਹਿਰ ਜੋ, ਪਿਤਾ ਜੀ! ਮੇਰੀ ਗਈ ਜਾਨ ਜੀ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਹੁ ਆਉਂਦੇ ਓਹਾ ਨੇ ਪਠਾਣ ਜੀ
ਏਥੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਕਾਈ ਹੈ
ਆਜਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੈ

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ— ਡਾਕੂ ਆ ਗਏ? ਉਹਨਾਂ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ
ਮੌਤ ਦੇ ਪੰਜੇ 'ਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀਹਨੇ ਕੱਢਣਾ ?
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਰਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਅਜੇ ਖਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਓਹਾ ਡਾਕੂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਿਆ ਸੀ— ਫਿਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਨਿਕਲੇ। ਨਹਿਰੂ ਮਲ ਤੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਲਲਕਾਰ ਅਟਕਾ ਲਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਪਠਾਣਾਂ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ
ਦਾਬਾ ਮਾਰ ਕੇ ਲਿਆ ਅਟਕਾ
"ਨੱਸੇ ਜਾਂਵਦੇ ਕਿਧਰ ਹੋ ਕਾਫ਼ਰੋ !"
ਪਾਪੀ ਆਖਦ ਛੁਰੇ ਦਿਖਲਾ
"ਕਲ੍ਹ ਵੇਚੇ, ਅੱਜ ਫੇਰ ਆ ਗਏ ਨੱਸ ਕੇ
ਤੁਸੀਂ ਮਾਲਕਾਂ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਖਿਸਕਾ
ਚੰਗਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਸਬੱਬ ਅਲਾ ਪਾਕ ਨੇ
ਸਾਨੂੰ ਗਿਆ ਹੈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥ ਆ
ਓਥੇ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕਾਫ਼ਰੋ
ਜਿਥੋਂ ਸੱਕੋਗੇ ਨਾ ਜਾਨ ਬਚਾ"
ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਵੀ
ਪਹੁੰਚੇ ਓਸੇ ਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਉਤੇ ਆ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ
ਦਿਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੇ ਹਿਲਾ
'ਹੁਣ ਨੱਸ ਲੌ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਸਾਂ ਨੱਸਣਾ
ਗਈ ਮੌਤ ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਆ"

ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਲ ਖਲਾ ਵੇਖ ਕੇ
ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਹੈ ਡਿੱਗਾ ਗਸ਼ ਖਾ
ਐਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਬਚਾਵੇ ਆਣ 'ਸੀਤਲ'
ਉਹਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਨ ਦਿਆਂ ਘੁਮਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਗ਼ੁਲਾਮ ਲੜਕੀ ਨੱਸ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਤੇ, ਓਥੇ ਹੀ ਆ ਪੁੱਜੇ, ਜਿੱਥੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਲੜਕੀ ਸਾਡੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੈ, ਸਾਥੋਂ ਚੋਰੀ ਨੱਸ ਕੇ ਆਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਓਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੋ ਨੱਸਣ ਵਾਲੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।"

ਓਦੋਂ ਕੋਈ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜਿਊਂਦੇ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਦੱਬ ਦੇਣਾ, ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜ ਦੇਣਾ, ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜ ਦੇਣਾ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਤੁੜਾ ਦੇਣਾ, ਤੀਰੀ-ਲੇਖ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਸੂਲੀ ਟੰਗਵਾ ਦੇਣਾ, ਗੱਲ ਕੀ ਅਜੇਹੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨ ਕੱਢਣੀ, ਕਿ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੂੰ ਨੱਸਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਵੇ।

ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਡੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਖ਼ਰੀਦੋ ਤੇ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰੋ।"

ਹਰ ਹਾਲ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਖਲੀ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਡਰ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਬੀਬੀ ਸੋਚਦੀ ਏ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ—

"ਜਾ ਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ ਢੋਈ ਕੋਇ ਨ ਦੇਇ।
ਲਾਗੂ ਹੋਏ ਦੁਸਮਨਾ ਸਾਕ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ।
ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭੁ ਅਸਰਾਉ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ।"

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਮ : ੩)

'ਤਾਂ ਕੀ ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗੀ?' ਪਾ ਕੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ, ਉਹ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗੱਡੀ

ਹੱਥ ਜੜ ਕੇ ਲੜਕੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਪੱਲਾ ਗੱਲ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲਦੀ
"ਬਾਜਾਂ ਵਾਲਿਆ ! ਦੁਹਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਐਸ ਵੇਲੇ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ
ਘੇਰਾ ਪਾਪੀਆਂ ਚੁਪਾਸਿਓਂ ਪਾਇਆ
ਮੌਤ ਮੂੰਹ ਆ ਗਈ ਜਿੰਦੜੀ
ਰੂਪ ਕਾਲ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਧਾਰਿਆ
ਵੈਰੀ ਹੋ ਗਈ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ
ਹਾਇ, ਹੋਰ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ
(ਜੀ) ਰੱਖਿਆ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਰ
ਲੜ ਲੱਗਿਆਂ ਦੀ ਲੱਜਿਆ ਰੱਖ ਲੈ
ਪਾਲਣਾ ਬਿਰਧ ਦੀ ਕਰ
ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਨਾ ਜਹਾਨ 'ਤੇ ਕੋਈ
ਤੇਰੀ ਓਟ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਖਿਆ ਭਰੋਸਾ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ
ਓਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਕੱਟਦੈਂ"
ਹੱਥ ਜੋੜ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਸੁਣ ਲਈ ਹਰੀ ਮੁਰਾਰ ਨੇ
ਕੂਕਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਰਾਂ ਹਿੱਲੀਆਂ
ਦਿਲ ਸੱਚੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ
ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਬੈਠੇ
ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੀ

ਝੱਟ ਉੱਠ ਕੇ ਚੱਲੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ
ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਣੇ
ਘੋੜਾ ਛੋੜ ਕੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਕੋਲ ਅੱਪੜੇ
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ
ਛੱਡਿਆ ਜੈਕਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦੀ
ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਪਠਾਣਾਂ ਪੀਰ ਹਿੰਦ ਦਾ
ਸੁੱਧ ਨਾ ਰਹਿਓ ਨੇ ਜਾਨ ਦੀ
ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵੀ ਕਮਾਨਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ
ਡਿੱਗ ਪਏ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ
ਕਹਿੰਦੇ, "ਰੱਖ ਲੈ, ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ
ਤੁਸੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਪੀਰ ਜੀ
ਇਸ ਬੀਬੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਦਕਾ
ਜਾਨ ਸਾਡੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਓ"
ਬੀਬੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਭੱਜ ਕੇ ਚਰਨ ਫੜ ਲੈ
ਕਹਿੰਦੀ, "ਹੋਰ ਨਾ ਜਹਾਨ 'ਤੇ ਕੋਈ
ਜਿਹੜਾ ਬੇੜੇ ਆਜਜ਼ਾਂ ਦੇ
ਤਾਰ ਦੇ । ਤਾਰ ਦੇ ॥
ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਓਟ ਤੇਰੀ ਮਾਲਕਾ । ਕਿਹੜਾ ਮਾਰ ਦੇ"

ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਆ ਨਿਕਲੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲਾ, ਸਣੇ ਫ਼ੌਜਾਂ, ਦਿੱਸਿਆ, ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੋਹਾਂ—ਦੀ ਖ਼ਾਨਿਓਂ ਗਈ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਏ। ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾਤਾ ਨੇ ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ—ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ

ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਿਸ ਆਏ ਅੱਗੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ—

ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੋਜਦੇ
ਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ।

ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਨਹਿਰੂ ਮੱਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਰਖਿਆ । ਇਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਰਾਮ ਵਿਚ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਧੁਨ ਗੂੰਜ ਉਠੀ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੩-੧੨-੩੭ ਈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ॥

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜੰਗ ਮੁਕਤਸਰ

ਔਖ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸੂਰਮੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਕਈ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਘੇਰੇ ਅੰਦਰ। ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੁੱਖੋਂ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਜਾਨਾਂ ਮੁੱਕ ਗਈਆਂ। ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ ਤੇ ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਜਾਨਵਰ ਮਰ ਗਏ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਕੰਡ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜੁਆਨ ਭੁੱਖ ਨੇ ਰੋਲ ਦਿੱਤੇ। ਦੁੱਖ ਤੇ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਆਏ ਦਿਨ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਛਡਣ, ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕਾਂਗੇ।" ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੁੱਜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦੇਣ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਜਿਧਰ ਦਿਲ ਚਾਹੇ, ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਗੀਆਂ।

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਹਿੱਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਦੋ ਧੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਧੜਾ ਉਹਨਾਂ ਸਿਦਕੀਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਹਰ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਦੂਜਾ ਧੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦਿਲ ਟੁੱਟੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਹਰ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਦਾਤਾਰ! ਏਨੀ ਔਖੀ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦੀ। ਭੁੱਖ ਦੇ ਮਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਮੁਕ ਚੁਕੇ ਨੇ। ਸੋ, ਆਖ਼ਰੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨੋ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦਿਓ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦਿਆਂ। ਸੋ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੋਰ ਹੌਸਲਾ ਕਰੋ।"

ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਅਸੀਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਸਕੀਏ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ, "ਸਿੱਖੋ! ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਏਥੇ ਕੋਈ ਆਵੇ, ਕੋਈ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ। ਪਰ, ਜਾਣ ਵਾਲਿਓ ਬੱਚਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਦੀ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ, ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਦੇ ਜਾਵੋ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੈਂ ਛੱਡ ਗਏ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਕੋਈ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੇ। ਬੱਸ, ਕਰ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉਤੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰ ਲਿਖ ਦਿਉ, ਕਿ 'ਨਾ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ'।"

ਅੰਤਲੇ ਇਕ ਵਾਕ ਨੇ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਦ ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਕਾਇਰਤਾ ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਕ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਦਿਲ ਵੀ ਸਾਜ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, 'ਨਾ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ'। ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਸੰਦ,

ਮਜੀਠੇ ਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖ ਵੇਖੀ ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਿਹੱਥੇ ਸਿੱਖ ਕਿਲ੍ਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ—ਸਾਰੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਭੁੱਲਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਆ ਪਏ। ਬਹੁਤੇ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਜੋ ਬਚੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰੋ ਘਰੀ ਕਿਹਾ ਕੁ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ? ਸੁਣੋ

ਬੈਂਤ

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਘਿਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸੀ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਬਾਹਰ ਤੂਫ਼ਾਨ ਭਾਈ
ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਸੰਦ ਦੇ ਲੱਗ ਆਖੇ
ਦਿਲ ਡੋਲ ਗਏ ਕੋਈ ਬਲਵਾਨ ਭਾਈ
ਛੱਡ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਾਰਗਾ ਲਗ ਕੇ
ਹੋਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਵਾਨਾ ਭਾਈ
ਘਰੋ ਘਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਜਦੋਂ ਲੈ ਜਾਨਾਂ
ਕੀਤੀ ਯੁੱਧ ਦੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਭਾਈ
ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਵਾਰਤਾ ਦੱਸੀਓ ਨੇ
ਆਏ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਤੋੜ ਈਮਾਨ ਭਾਈ
ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਲਾਅਨਤ ਤਾਨ ਕੀਤੀ
ਮਿਹਣੇ ਮਾਰਦੇ ਬਾਲ ਜੁਆਨ ਭਾਈ
ਘਰੀਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਤਾਅਨਾ ਦੇਣ ਲੱਗੀਆਂ
ਚੀਰ ਕਾਲਜੇ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਨ ਭਾਈ
ਮੁੜ ਕੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਫੇਰ ਤਿਆਰ ਹੋਏ
ਵਾਰਨ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਨ ਪਰਾਨ ਭਾਈ

ਜਿਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਨੇ ਸਾਥ ਤੋੜ ਨਾ ਨਿਭਾਇਆ। ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੂਰੋਂ 'ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਬਾਗ਼ਾਤ' ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ 'ਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸੇਜ' ਬਣ ਗਿਆ। ਟੁੱਟਿਆਂ

ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਹੈ ? ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਟੁੱਟਣਾ ਤੇ ਵਿਛੜਨਾ ਮੌਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਜੋ ਚੰਦ ਆਦਮੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਘਰੋ ਘਰੀ ਪੁੱਜੇ, ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਬੜਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਇਆ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬੇਸੁਆਦ ਹੋ ਗਈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫਿਰ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਈ।

ਉਧਰ, ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਛੱਡਣਾ, ਸਰਸਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਕੌਤਕ, ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸਾਕਾ, ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਘਰ ਘਰ ਖਿਲਰ ਗਈਆਂ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਮਾਝੇ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਸਾਕਾ

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਰਟੌਲ ਨੇ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ
ਬੋਲੀ ਧਾਈ ਸੂਰਮੇ ਫੱਟ ਕਾਰੀ ਆਇਆ
ਭਾਗੋ ਪਿੰਡ ਝਬਾਲ ਦੀ ਜਦ ਇਹ ਸੁਣ ਪਾਇਆ
ਬੋਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਚੱਲੋ ਮਿਲੀਏ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਰੱਬ ਮਿਲਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਹੱਥ ਨਾ ਆਉਣਾ ਇਹ ਵਕਤ ਵਿਹਾਇਆ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਜਥਾ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ, ਤਾਂ ਮਸੰਦ-ਧੜੇ ਦੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀਆਂ (ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਸੂਖ਼ ਵਾਲਿਆਂ) ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਜੇ ਇਹ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਏ ਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਤੇ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨੀ ਨਾ ਲਾਇਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਈ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਹਰ ਹਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਿਚ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ।'

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਧੜੇ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ-ਕਪੂਰੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਪਤੇ ਉੱਤੇ-ਖਿਦਰਾਣੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। 'ਰੋਹ' ਪਿੰਡ ਦੇ ਸ. ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ

ਆ ਕੇ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਵਜ਼ੀਰਖ਼ਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਮਗਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਵਜ਼ੀਰਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆ ਰਹੇ ਨੇ।'

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮਿਆਣੇ ਪਿੰਡੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹੀ ਅਗ੍ਹਾਂ ਗਏ ਜਾਂ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਥਾ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਰਾਮਿਆਣੇ ਪਿੰਡੋਂ ਜਦੋਂ ਤੁਰੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ
ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਜਥਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਆਇਕੇ
ਸਾਰੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆਣ ਡਿੱਗੇ
ਮੰਗਦੇ ਨੇ ਮਾਫ਼ੀ ਹੋ ਅਧੀਨ ਪੱਲੇ ਪਾਇਕੇ
ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਧੋਤੇ ਪੈਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ
ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਰੱਖੇ ਪਿਆਰੇ ਅੱਗੇ ਆਇਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਆਏ ਸੀ ਲਾਹੌਰ ਸਮਝਾਉਣ ਜਿਹੜੇ
ਕਹਿੰਦੇ, ਸੁਣੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਰਜ਼ ਚਿੱਤ ਲਾਇਕੇ

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ–ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਨੂੰ ਧੋਣ ਬਦਲੇ–ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਪਰ, ਮਸੰਦ ਧੜ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਕੋਲ ਬੜੇ ਬਹਾਨੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਜੋਗਲਾ

ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਪਿਛਲੀ ਭੁੱਲ ਅਸਾਡੀ
ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ
ਛੱਡ ਦਿਓ ਜੰਗ ਲੜਾਈਆਂ ਝਗੜੇ
ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੁੱਖ ਪਾ ਕੇ ?
ਪਿਛਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਂਗਰ ਇਕ ਥਾਂ
ਬੈਠੋ ਗੱਦੀ ਲਾ ਕੇ

ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿਆਂਗੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ
ਸ਼ਾਹ ਤਾਈਂ ਸਮਝਾ ਕੇ

ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਹੈ ? ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ ਨੇ । ਅਜੇ ਵੀ ਹਠ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ "

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ? ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹੋ ? ਜੇ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪ ਤੋਂ ਵਰਜ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਰਜ ਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਹਾਂ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਭਾਵੇ ਨੂੰ ਧੱਕ ਤੋਂ ਹਟਾ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹਟਾ ਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਯਾਦ ਰੱਖ, ਜ਼ਾਲਮ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਇਕੋ ਇਲਾਜ ਹੈ, ਤਲਵਾਰ । ਸੋ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠਾਈ ਗਈ ਤਲਵਾਰ ਤਦ ਤਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਦ ਤਕ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਜਿਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

"ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਜੇ ਆਏ ਹੋ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ, ਤਾਂ ਦੇਖ ਐਹੋ ਜਹੇ ਕੱਚੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਸਮਝਣ । ਮੈਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਮੌਤ ਦਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਾਜਣੇ ਹਨ।"

ਮਿਰਜਾ

ਅੱਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲਦੇ, ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਖ ਸੁਣਾਨ।
ਆਏ ਚੱਲ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ, ਰਲ ਦਾਨੇ ਬਧਵਾਨ
ਮੈਨੂੰ ਭੋਲਿਆ ਜਾਣਕੇ, ਲੱਗੇ ਓ ਸਮਝਾਨ
ਚਾਹੁਨ ਆਏ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦਾ ਮੇਰ ਸਿਰ ਅਹਿਸਾਨ
ਮੈਂ ਨਾ ਚਾਹਵਾਂ ਮੱਦਤਾਂ ਹੋਰ ਬਿਨਾਂ ਭਗਵਾਨ
ਈਨ ਨਾ ਮੰਨਾਂ ਕਿਸ ਦੀ, ਜਦ ਤਕ ਦੇਹ ਵਿਚ ਜਾਨ
ਐਸ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ ਕੁਰਬਾਨ
ਸਿੱਖਾਂ ਐਹੋ ਜਿਹਾਂ ਦਾ, ਮੈਂ ਨਾਹੀਂ ਚਾਹਵਾਨ

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਅੱਗੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਓਹਾ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਸੰਦ ਧੜੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਏ, ਪਰ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਆਏ ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ। ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹੁਣ ਸਾਥੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ ਨੇ, ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਘਾਇਲ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਜੇਰਾ, ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਸਾਥੋਂ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਢਿੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਆਓ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰਤਾਜ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣਾ ਹੈ।"

ਖਿੱਚ ਕੇ ਲੀਕ, ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ

ਵਾਰ

ਲੀਕ ਖਿੱਚ ਕੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਆਖਦਾ
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਦਾ
"ਆਓ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਕਬੂਲ ਹੈ

ਦਿਲੋਂ ਲਹਿ ਗਿਆ ਜਿਊਣ ਦਾ ਚਾਅ
ਵੇਲਾ ਫੇਰ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ
ਲਵੋ ਦਾਗ਼ ਬਦਨਾਮੀਆਂ ਦੇ ਲਾਹ
ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਬੇਦਾਅਵਾ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਨੂੰ
ਧੋ ਕੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿਓ ਸਫ਼ਾ
ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਿਓ
ਲਵੋ ਰੁੱਸੇ ਦਿਲਦਾਰ ਨੂੰ ਮਨਾ
ਡੱਕਾ ਆਉਂਦੇ ਤੁਰਕ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿਓ
ਦਿਹੋ ਮਾਰ ਉਡੇ ਸਾਰ ਖੜਕਾ
ਰਤਾ ਰਖਣਾ ਨਾ ਸਰਫ਼ਾ ਜਾਨ ਦਾ
ਮਰੋ, ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰ ਖੱਪਾ
ਪਾਵੇ ਪੈਰ ਨਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜੀਹਨੇ ਨੱਸਣਾ ਹੈ ਜਾਨ ਬਚਾ"

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣੇ, ਉਧਰ ਵੱਜੀਆਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ, ਤਾਂ ਸਭ ਸੂਰਮੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਲੀਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੁਫੇਰਾ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਿਸੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ—

ਮਾਹੀਆ

ਮੁੜ ਜੱਗ 'ਤੇ ਨਾ ਆਵਣਾ ਏ,
ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ
ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਨਾਵਣਾ ਏ।
ਫੜ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪਾਵੇ ਨੂੰ
ਰੱਤ ਨਾਲ ਧੋ ਦਿਆਂਗੇ
ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਬੇਦਾਅਵੇ ਨੂੰ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਢਾਬ ਸੁੱਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਕੇ, ਉੱਚੀ ਟਿੱਬੀ 'ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਜਾ ਜਮਾਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ (ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ) ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸੁੱਕੀ ਢਾਬ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੋਰਚੇ, ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਵੇਖਕੇ, ਖਲੋ ਗਿਆ, ਸਿੰਘ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, 'ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਪਹਿਲੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ, ਤੇ ਦੂਜੀ, ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਓਨਾ ਚਿਰ ਰੋਕੀ ਰਖਣਾ, ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ " ਸੋ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਜਥੇਦਾਰ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਵੇ, ਸੁਣੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ,
ਤੰਬੂਆਂ ਸਮਾਨ ਲੀੜੇ ਰੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪਾ ਦਿਓ
ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ ਢਾਬ ਦਿਆਂ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ 'ਤੇ
ਦਸ ਦਸ ਕੱਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਜਮਾ ਦਿਓ
ਵੈਰੀ ਜਦੋਂ ਮਾਰ ਹੇਠਾਂ ਆਉਣ, ਇਕੋ ਵਾਰ ਛੱਟ
ਤੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾ ਦਿਓ
ਮਰ ਮਿਟੋ, ਜਾਂ ਮਾਰ ਲਵੋ ਧਰਮ ਦਿਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਿਉਣ ਵਾਲੀ ਆਸ ਦਿਲੋਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਚੁਕਾ ਦਿਓ।

ਓਧਰ, ਕਪੂਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੜਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਨਹੀਂ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋਇਆ, ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਕੋਰੜਾ

ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਾਈਂ ਸੂਬਾ ਹੈ ਦੁੜਾਈ ਆਂਵਦਾ
ਮਾਰ ਲਲਕਾਰਾ ਬੋਲ, ਇਉਂ ਸੁਣਾਂਵਦਾ
ਖ਼ਾਨੋ ਅਜ਼ਮਾ ਲਓ ਲਿਖੀ ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ

ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਹੁ ਤੰਬੂ ਜੋ ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦੇ
ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੁਣਾਂਵਦੇ
ਆਕੀ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਨ ਉਹ ਰੱਕ ਨੀਰ ਨੂੰ
ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੱਲਾ ਕਰੋ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ
ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਘਾਣ ਲਾਹੋ ਤੇਗਾਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਤੀਰ ਨੂੰ
ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਮਾਣ ਪਾਉਗੇ
ਮਰੇ, ਤਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਉਗੇ
ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸੁੱਖ ਰੂਹ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ
ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਗਾਉਣਗੇ ਤੁਹਾਡਾ ਜੱਸ ਖ਼ਾਸ ਆਮ ਜੀ
ਮੈਂ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗੇ ਦਿਆਂਗਾ ਇਨਾਮ ਜੀ
ਪਾਵੋਗੇ ਬਹਾਦਰ ਬੜੀ ਜਾਗੀਰ ਨੂੰ
ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਹੈ ਮਿਟਾਵਣਾ
ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਜਾਵਣਾ
ਹਾਥੀ ਉਤੇ ਲੱਦੋ ਮਾਰ ਕੇ ਜੰਜੀਰ ਨੂੰ
ਫੜ ਲਵੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ

ਏਧਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਏਸ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਓਧਰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ—ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਹਟਵੇਂ ਤੰਬੂਆਂ ਵਾਂਗ ਲੀੜੇ ਖਿਲਾਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਪਰਤੀਤ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਆਪ ਉਹ ਰਾਹ ਮੱਲ ਕੇ ਨੇੜੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਤੇ ਕਝ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਝਾੜਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ

ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਓਂ ਤੋਂ ਲਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਨਵੀਨ ਤਰਜ਼

ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਖੰਡੇ ਲਿਸ਼ਕਾਉਂਦੇ ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਮਾਰ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤ ਲਿਟਾਉਂਦੇ, ਡਿਗਦੇ ਮੁਨਾਰੇ
ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬਾਣ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਤੇਜ਼ ਕਰਾਰੇ
ਸੁੱਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਦੀ ਲੰਘਾਉਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ
ਜਧੇ ਜੱਟ ਪਏ, ਬਾਣ ਛੁੱਟ ਪਏ
ਦੱਸ ਦੇ, ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀਆ 'ਤੇ ਤੀਰ ਵੱਸਦੇ
ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ, ਫ਼ਤਹਿ ਗਜਾ ਕੇ
ਜਿਉਂ ਚੜ੍ਹ ਮਿਰਗਾਂ 'ਤੇ ਆਇਆ, ਸਿੰਘ ਭਬਕਾ ਕੇ
ਦਲ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਮਾਰ ਖਪਾਇਆ ਤੇਗ਼ਾਂ ਵਾਹ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਭੱਜਣਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਾਹਿਆ, ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ
ਸੂਰੇ ਹੱਸਦੇ ਪਾਜੀ ਭੱਜਦੇ
ਸੱਜਣਾ। ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਧਾਧਿਆਂ ਨੇ ਅੰਤ ਗੱਜਣਾ।
ਸਿੰਘ ਟੁੱਟ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦੇ, ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਚੱਕੇ ਲਾਹ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ, ਮਾਰ ਕਟਾਰਾਂ
ਪਏ ਵੈਣ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਂਦੇ ਮਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਦਰਿਆ ਲਹੂ ਦੇ ਵਹਿੰਦੇ, ਰੱਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਕੋਈ ਮਰ ਗਏ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ
ਪਿਆਰਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਰੂਪ ਕਾਲ ਦਾ ਅੱਜ ਧਾਰਿਆ
ਕਈ ਫੱਟੜ ਪਾਵੰਦੇ ਹਾੜੇ, ਜਮਦੂਤ ਆ ਗਏ
ਖਾ ਸੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੁਗਾੜੇ, ਕੂਚ ਬਲਾ ਗਏ
ਕੋਈ ਲੱਦ ਗਏ ਦਲਾਂ ਦੇ ਲਾੜੇ, ਸੰਦ ਵਰਤਾ ਗਏ
ਜੰਗ 'ਸੀਤਲ' ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਫਰੀ ਪਾ ਗਏ

ਵਿਚ ਜੰਗਾ ਦੇ, ਹੱਥ ਰੰਗਦੇ
ਸੱਜਦੇ, ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਸੂਰ ਗੱਜਦੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਨੇ ਕੀ ਕਈਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੇ ਦੁਆਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਲਵਾਂਗੇ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਨਕਦੋ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਪਿਛਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ, ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵਕਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਉਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਜਥੇਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰ ਦਾ
ਵੈਰੀ ਬਚ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨਾ ਜਾਏ
ਝੜੀ ਲਾ ਦਿਓ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੂਰਿਓ
ਜਿਵੇਂ ਬਰਖਾ ਇੰਦਰ ਬਰਖਾਏ
ਐਸੇ ਹੱਥ ਦਿਖਲਾਓ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਵੈਰੀ ਹੱਥ ਪਿਆ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਏ
ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ
ਖਿੱਚ ਰੰਹ ਵਿਚ ਬਾਣ ਚਲਾਏ
ਤੀਰ ਲੋਥ ਚੋਂ ਸੁਕਾ ਹੀ ਕੱਢਦੇ
ਮਾਰ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਏ
ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੇ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਮੱਛਰੇ
ਮਾਰ ਕੇਲਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਲਿਟਾਏ
ਵੇਖ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾੜ ਧਾੜ ਡਿੱਗਦੇ
ਟੁੱਟੇ ਹੌਸਲੇ ਤੁਰਕ ਘਬਰਾਏ
ਗੱਸਾ ਖਾਇਕੇ ਡਕ ਨ ਫਰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਭਰੇ ਰੰਹ 'ਚ ਬੱਦਲ ਗਰਜਾਏ।

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਖਾ ਗ਼ੁੱਸਾ ਭਾਰਾ
ਧੂਹ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢਿਆ ਖੰਡਾ ਦੋ-ਧਾਰਾ
ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਗੱਜਦਾ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰਾ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਬਲ ਲਾ ਕੇ ਸਾਰਾ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਆ ਪਿਆ ਕਰ ਜ਼ੋਰ ਕਰਾਰਾ
'ਸੀਤਲ' ਜੁੱਟ ਸੂਰਮੇ ਯੁੱਧ ਮੱਚਿਆ ਭਾਰਾ

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਏਸ ਹੱਲੇ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਸਿੰਘ ਸਦਾ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਗਏ । ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ।

ਵਾਰ

ਭਰੇ ਰੋਹ ਦੇ ਬਲੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ
ਫੇਰ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ
ਤੀਰ ਮੁੱਕ ਗਏ, ਕਮਾਨਾਂ ਟੁੱਟੀਆਂ
ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਤੇਗ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਇਆ
ਗ਼ੁੱਸਾ ਖਾਇਕੇ ਭਗਉਤੀਆਂ ਫੇਰੀਆਂ
ਕਈਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤ ਲਿਟਾਇਆ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫ਼ੁਹਾਰੇ ਚੱਲਦੇ
ਹੋਲੀ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਗੁਲਾਬ ਛਿੜਕਾਇਆ
ਟੋਟੇ ਹੋਇਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਡਿਗਦਾ
ਜੀਹਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਚੰਡੀ ਵਿਖਲਾਇਆ
ਕੋਈ ਸੂਰਮੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ

ਮੌਤ ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਅੰਤ ਸਮਾਇਆ
ਕੋਈ ਫੱਟੜ ਰਿਹਾਏ ਸਹਿਕਦੇ
ਪਾਣੀ ਘੁੱਟ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ
ਮੰਦੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਫਰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਾ ਸੀਸ ਲੁਕਾਇਆ

ਹੁਣ, ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ। ਕੋਈ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਥ ਉਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹ ਗਈ, ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦਾ ਘਾਣ ਮੱਚ ਗਿਆ ਕਿੱਤੇ ਸਿਰ, ਕਿਤੇ ਧੜ, ਕਿਤੇ ਲੱਤ, ਕਿਤੇ ਬਾਂਹ, ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਛੰਦ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕੋਰੜਾ ਵਿਉਂਤ-ਛੰਦ

ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਦੇ
ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਦੀ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਾ ਸੂਰਮੇ ਮੈਦਾਨ ਗੱਜਦੇ
ਚੰਡੀ ਹੈ ਦੜਕਦੀ
ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਦਲਾਂ 'ਤੇ ਵਰ੍ਹਨ ਗੋਲੀਆਂ
ਕਿੱਥੇ ਜਾਣ ਨੱਸ ਕੇ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਸੂਰੇ ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਹੱਸ ਕੇ
ਰਹਿਕਲੇ ਜੰਬੂਰ ਤੇ ਜ਼ੁਮਾਰੇ ਚੱਲਦੇ
ਕਾੜ ਕਾੜ ਕਾੜ ਜੀ
ਚੱਲਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਕਾਲਜੇ ਨੇ ਹੱਲਦੇ
ਜਾਂਦੇ ਸਾੜ ਸਾੜ ਜੀ
ਸੂਰਮੇ ਜੁੱਟੇ ਨੇ ਟੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ
ਮਾਰਨ ਤੀਰ ਕੱਸ ਕੇ

ਲਹੂ ਨਾਲ ਸੂਰ ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਹੱਸ ਕੇ
ਤੀਰਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਲਵਾਰ ਦੀ
ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ
ਲਹੂ ਭਰੀ ਇਉਂ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਹੈ ਮਾਰਦੀ
ਲਾਟ ਜਿਉਂ ਦਮਕਦੀ
ਵੱਜ ਵੱਜ ਕਈ ਛਾਤੀਆਂ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ
ਡੂੰਘੀ ਧਸ ਧਸ ਕੇ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਸੂਰ ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਹੱਸ ਕੇ
ਆਹਮੋ-ਸਾਹਵੇਂ ਦਲ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਜੁੱਟ-ਪਏ
ਲੜਦੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਵੱਜ ਹਥਿਆਰੀ ਹਥਿਆਰ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਕਈ ਮਰ ਮਾਰ ਕੇ
ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਲਥਾਂ ਮੌਤ ਖਾਕ ਰੋਲੀਆਂ
ਲੈ ਗਈ ਜਾਨ ਖੋਹ ਕੇ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਸੂਰੇ ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਹੱਸ ਕੇ
ਲਥ ਉਤੇ ਲਥ ਚੜ੍ਹੀ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ
ਚਮਕਣ ਕਟਾਰੀਆਂ
ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨ ਵਾਲੇ ਵਹਿਣ ਵਗ ਗਏ
ਲਾਵੇ ਤੇਗ਼ਾ ਤਾਰੀਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਮੈਂ ਬੀਰ ਰਸ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ
ਪਾਵਾਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਸੂਰ ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀਆਂ
ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਹੱਸ ਕੇ

ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਅੱਧੀ ਕੁ ਫ਼ੌਜ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਦੋ ਹੀ ਬਚੇ, ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਕੌਰ ਜੀ[1] ਤੇ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਮਾਂ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਸਨ

ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦਾ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧਿਆ, ਕਿ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਲਿਆਂ ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਏ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਖ਼ਾਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੈ ਮਨਾਈ
ਪਰ ਵੇਖਿਆ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਸੁੱਕਿਆ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਲ ਵਟਾਈ।
ਮੱਥਾ ਪਿੱਟ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਬੋਲਦਾ
ਅੱਲਾ, ਸਾਡੇ ਤੇ ਕਰੋਪੀ ਕੇਹੀ ਆਈ
ਭਾਰੀ ਗਰਮੀ, ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਹੈ
ਸਾਰੀ ਮਰਦੀ ਹੈ ਫ਼ੌਜ ਤਿਹਾਈ
ਸਾਹ ਸੁੱਕਿਆ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਖ਼ੂੰਨ ਹੋ ਗਿਆ
ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਲਬਾਂ 'ਤੇ ਆਈ
ਪਾਣੀ ਦਸ ਦਸ ਕੋਹ ਨਹੀਂ ਲਭਣਾ
ਐਵੇਂ ਜਾਨ ਹਰਾਮ ਗੁਆਈ
ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਇਆ ਹੱਥ ਨਾ
ਐਵੇਂ ਗਈ ਸਾਡੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ
ਚੱਲੋ, ਚੱਲੀਏ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ

---

1 ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚੋਟ, ਮਾਰੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੇ ਬਚ ਗਏ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਦੇੜ ਪੁੱਜੇ। ਓਥੇ ਭਗਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ। ਓਥੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਜਾਵੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਾਈ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ !
ਸਮਝੋ ਅੱਜੇ ਹੀ ਕਿਆਮਤ ਆਈ
ਅੰਤ ਤੰਗ ਹੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵਾਗ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਭੁਆਈ

ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਨੂੰ ਭਾਲਿਆ ਵੇਖਿਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ। ਅੱਧੀ ਕੁ ਫ਼ੌਜ ਮਰਵਾ ਕੇ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਤਿਹਾਇਆ ਮਰਦਾ, ਉਹ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਦਾ ਪਤਾ ਏਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਘਾਇਲ ਹੋਇਆ ਪਿਆ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵਾਟਾਂ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਖ ਝਮਕਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ, ਤਸਵੀਰ ਬਣ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ. ਕਦੇ ਕਦੇ ਬੁਲ੍ਹ ਫਰਕਦੇ, ਤੇ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਜ ਆਉਂਦੀ -

ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ
ਤੁਧ ਬਿਨ ਰੋਗ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਓਢਣ,
ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣਾ
ਸੂਲ ਸੁਰਾਹੀ, ਖੰਜਰ ਪਿਆਲਾ
ਬਿੰਗ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਸਹਿਣਾ
ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸੱਥਰ ਚੰਗਾ
ਭੱਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ

(ਖ਼ਿਆਲ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰਾ, ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੋਦੀ

ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਮੈਦਾਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ
ਨੱਸ ਗਈ ਚੰਡਾਲ ਚੌਕੜੀ
ਆਏ ਓਸ ਥਾਂ ਕਲਗ਼ੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਜਿੱਥੇ ਪਏ ਸੀ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ
ਰੂਪ ਆਪਣਾ ਪਛਾਣ ਕੇ ਚੁੱਕਦੇ
ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਚੁੰਮਦੇ
ਹੱਥੀਂ ਪੂੰਝਦੇ ਰੁਮਾਲ ਨਾਲ ਮੁਖੜਾ
ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਛਾਤੀ ਲਾਵੰਦੇ
ਵਰ ਦੇਵੰਦੇ ਅਤੁੱਟ ਮਨ ਆਏ
ਮਿਹਰ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ
ਏਵੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇ ਕੇ
ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਅੱਪੜੇ
ਅੱਗੋ ਸਹਿਕਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਸਿੰਘ ਸੂਰਾ
ਧੁਨ ਆਵੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ
ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ
ਪਾਣੀ ਪਿਆਲ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਂਦਾ
ਬੋਲੇ ਫਿਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ
"ਬੱਚਾ ਮੰਗ ਲੈ, ਜੋ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਵੇ
ਪੂਰਾ ਕਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਦੇਰ ਦੇ,
ਜੇ ਤੂੰ ਚਾਹੇਂ, ਤਾਂ ਬਚਾ ਲਵਾਂ, ਮੌਤ ਤੋਂ
ਥਾਪ ਦੇਵਾਂ ਰਾਜਾ ਦੇਸ ਦਾ"
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਿਆ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸੂਰਾ
"ਲੋੜ ਨਾਹੀਂ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਹੁਣ ਇਕ ਦੋ ਦਮਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ
ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਦੀਦਾਰ ਆਪ ਦੇ
ਤੇ ਜੋ ਤੁੱਠੇ ਓ, ਟੁੱਟੀ ਗੰਢ ਦੇਵੋ
ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਦੇਵੋ, ਦਾਤਾ ਜੀ ।"
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਸਿੱਖ ਨੂੰ
ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਿਆ, "ਸਿੱਖੀ ਰੱਖ ਲਈ ਊ
ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ,
ਸਿੱਖਾ . ਰਹੇਗਾ ਅਟੱਲ ਨਾਮ ਤੇਰਾ
ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਹੂ ਦੁਨੀਆਂ
ਪਿਆਰਿਆਂ ! ਪਿਆਰਿਆ
ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਭੁੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਤਾਰਿਆ"

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ,"ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਬੇਟਾ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਛੱਡ ਕੇ ਗਏ ਸਨ, ਓਦਾਂ ਕੀ ਕੀ ਕੁਛ ਸੀ ? ਆਨੰਦਪੁਰ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਧਨ ਦੌਲਤ ਸੀ, ਸਭ ਲੁਟਾ ਦਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਤੁਸਾਂ ਉੱਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਜੋ ਕੁਛ ਵੀ ਸੀ ਤੁਹਾਥੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਈ।

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ, ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਾਲੀ ਦੌੜ ਗਈ ਉਹਨੇ ਦਵੇਂ ਬਾਂਹੀਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤੇ ਸਿਰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹਿੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, ਮਾਨੋ, ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਛੱਡ ਰਹੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਥਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀਆਂ ਬਾਂਹੀਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਆਪਣਾ ਫੱਟੜ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਚੁੱਕ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਹੀਦ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰੀ, ਇਕ ਮੇਰਾ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰੀ' ਦੇ ਵਰ ਦਿੱਤੇ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਮੁਕਤਸਰ' ਰੱਖਿਆ। ਏਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਸੱਜਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਰਦਾਸੇ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 'ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ' ਮੁਕਤਸਰ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਇਉਂ ਨਹੀਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਅਖਵਾ । ਫੇਰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ—ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ—ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ' ਚਮਕੌਰ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਉੱਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ 'ਮੁਕਤਾ' ਪਦ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵਰਤਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚਾਲੀ ਕਹਿਣੀ (ਜਾਂ ਅਰਦਾਸ ਵਾਲੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ ਇਹ ਮੰਨਣੇ) ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲ ਹੈ[1] । ਜਿਵੇਂ ਜੱਧ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੇਲਾ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਭੁੱਲ ਪਰਚਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੪-੧-੭੨।

---

1 'ਬੰਦਾਵੇ' ਬਾਰੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਤੇ ਖੋਜ ਭਰੇ ਹਾਲ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ, ਮਨੁਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ

ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ

ਤੇ

ਨਵਾਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮੌਤ

ਨਵਾਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਲਗਭਗ ਅਠਾਈ ਸਾਲ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਰਿਹਾ। ੧੭੨੬ ਈ. ਵਿਚ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਉਹਨੇ ਨਵਾਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਇਬ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਪਰਸਿਧ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਵੈਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਉਹਨੇ ਫੜੇ ਤੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ' ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਘੇਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਪੂਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਹੀ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵੀ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ ੧੭੪੫ ਨੂੰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਮਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਿਆ, ਤੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਇਬ। ਮਾਰਚ, ੧੭੪੭ ਈ. ਵਿਚ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸਦਾ ਵੀ ਨਾਇਬ ਰਿਹਾ। ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੪੮ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ੧੭੫੩ ਤਕ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ

ਰਿਹਾ। ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵੀ ਮਾਤਹਿਤ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਏਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤੇ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਘਣੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਹੀ ਸੀ।

ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੫੪ ਈ. ਵਿਚ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵੀ ਬਣਿਆਂ, ਪਰ ਕਛ ਦਿਹਾੜੇ ਹੀ। ਅੰਤ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਬਣਨਾ ਪਿਆ।

ਸ਼ਾਇਦ ਮੌਤ ਦੇ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਏ ਕਰਕੇ, ਏਸ ਸਾਲ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਸਖ਼ਤੀ ਵੱਲੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਾ ਫਿਰਦਾ। ਜੰਗੀ ਸਿਘ ਬੜੀ ਕੀਤਿਆਂ ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਦਾ।

ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਘ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਪੈ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਥ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿਘ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਿਘਾਂ ਦਾ ਦਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਖਲੋ ਕੇ ਇਉਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ

ਬੈਂਤ

ਖੜ ਹੋਏ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿਘ ਨੇ
ਕਿਹਾ ਸਿਘਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰ, ਭਾਈ
ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਗਏ ਨੇ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਸਹੇ ਜਾਂਦੇ
ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਭਾਈ
ਬਣਿਆਂ ਜਦੋਂ ਦਾ ਓਹ ਹੁਕਮਰਾਨ ਪਾਪੀ
ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਉਹਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਭਾਈ
ਤਾਰਾ ਸਿਘ ਨੂੰ ਓਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ
ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਜੋ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਪੂਲ੍ਹਾ ਓਸ ਪਕੜਿਆ ਸੀ
ਜੀਹਦੀ ਜਾਨ ਲਈ ਖੋਪਰ ਉਤਾਰ, ਭਾਈ
ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫਿਰ ਓਸ ਨੇ ਹੀ
ਫੜੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸੀ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਕੈਦ ਵਿਚ ਟੁਟ ਕੀਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ
ਪਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹਾਰ ਭਾਈ
ਤੇ ਹੁਣ ਕੇਰ ਉਹਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ
ਮਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਭਾਈ
ਉਹਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਖ਼ਾਤਰ
ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਉਠੇ ਬਲਧਾਰ, ਭਾਈ
ਲਵੇ ਪੰਥ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਜੇ ਜਾਏ ਲਿਆਵੇ
ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਸਿਰ ਉਤਾਰ, ਭਾਈ

ਇਹ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਮਹਿਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਲਿਆਉਣਾ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਉਠ ਖਲੋਤਾ। ਅਘੜ ਸਿੰਘ, ਸ. ਨਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਉਠ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ
ਕਢ ਮਿਆਨੋਂ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਈ
ਜਿਉਂ ਕਰ ਬਲਦੀ ਲਾਟ ਨੇ ਕੀਤੀ ਰੁਸ਼ਨਾਈ
ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪੰਥ ਜੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਵਡਿਆਈ
ਜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੈਂ ਭੇਸ ਵਟਾਈ
ਮੋਮਨ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਲੈ ਆਵਾਂ ਭਾਈ।

ਸ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਸੁਣਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵਾਂਗ ਸ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਸਭ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮੁੜੇਗਾ। ਸੋਢਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਸੋਧਿਆ ਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਸੋਧ ਅਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਤੁਰਿਆ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਾਂ ਕੁਛ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੜਾਈ ਜਾਵੇ
ਆਪਣੇ ਨਸ਼ਾਨੇ ਜਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੀਏ ਵਿਘਨ ਬਿਨਾਂ
ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ, ਐਸੀ ਜੁਗਤ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ
ਸੁੱਟ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਕੇਸ, ਟੋਪੀ ਜੇਹੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ
ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਚਾਧ ਵਾਂਗ ਸ਼ਕਲ ਵਟਾਈ ਜਾਵੇ
ਮੋਮਨ ਦੇ ਕੋਲ ਜਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਉਹਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ

ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ੍ਰ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਲੈਣ ਤੁਰ ਸਨ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ, ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਸੋਚਦਾ ਜਾਂਦਾ, ਕਿ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜਿਆ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵੇ. ਸੋਚਦਿਆਂ ਅੰਤ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਗੋਂਦ ਸੁਝ ਪਈ. ਉਨੇ ਕੇਸ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਪਰ ਟੋਪੀ ਜਿਹੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ, ਤੇ ਤੇੜ ਧਕਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਬੇਟ ਦਾ ਪਚਾਧਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਪਹੁੰਚਿਆ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ, ਸਿੰਘ ਦਾ ਭੇਸ ਵੱਟਾ
ਜਾਪੇ ਲੋਮੇ ਦੇਸ ਦਾ, ਗਿਆ ਪਚਾਧਾ ਆ

ਨੌਕਰ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਲਏ ਉਸ ਯਾਰ ਬਣਾ
ਕਰ ਕਰ ਗੱਲਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ, ਸਾਰੇ ਲਏ ਭਰਮਾ
ਮਮਨ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਵੇਖਿਆ, ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੁੱਭਾ
ਆਪਣੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਵਿਚ ਉਸ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਆ ਬੁਲਾ
ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਏਤਨੀ, ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਨ ਚਿਤ ਲਾ
ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਸਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਾਦੂ ਲਿਓ ਸੁ ਪਾ

ਲਾਹੌਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸ੍ਰ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵਾਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਨੌਕਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਗੰਢ ਲਈ। ਪਰਾਂਧੇ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੋਈ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਰਚ ਮਿਚ ਗਿਆ। ਨਵਾਬ ਭਾਵੇਂ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ, ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਣਾ। ਐਸਾ ਫੁਰਤੀਲਾ ਜਵਾਨ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੁੱਭਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਏਨਾ ਨੇੜ ਵਧਿਆ, ਕਿ ਜਿਧਰ ਨਵਾਬ ਜਾਏ, ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰੱਖੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਰਾਵੀ ਦੀ ਸੈਰ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ। ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਨਵਾਬ ਘੋੜੀ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸ਼ਤੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾਅ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਵਾਰ

ਕੀਤੀ ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਲਿਆ ਮੋਮਨ ਦਾ ਚਿੱਤ ਭਰਮਾ
ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ
ਗਿਆ ਖ਼ਾਨ ਭੁਚਲਾਵੇਂ ਵਿਚ ਆ
ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਉਹਨੂੰ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਆਪਣ
ਦਿਤੋ ਰੱਜ ਸਾਰ ਅਰਦਲੀ ਹਟਾ
ਬਿਨਾਂ ਓਸ ਦੇ ਕਦਮ ਚਲੇ ਇਕ ਨਾ
ਜਿਧਰ ਜਾਏ, ਉਹਨੂੰ ਨਾਲ ਲਏ ਬੁਲਾ

ਇਕ ਰੋਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸੈਰ ਨੂੰ
ਪਹੁੰਚੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪੱਤਣ 'ਤੇ ਜਾ
ਲੱਗਾ ਬੇੜੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਵਾਬ ਜਾਂ
ਘੋੜੀ ਅਰਦਲੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਕੜਾ
ਸਿੰਘ ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ ਖਿੱਚ ਲਈ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ
ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਦਾਅ
ਪਹਿਲ ਵਾਰ ਸਿਰ ਲਾਹ ਲਿਆ ਨਵਾਬ ਦਾ
ਚੜ੍ਹ ਘੋੜੀ ਉੱਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਭਜਾ
ਡੇਰਾ ਜਿੱਥੇ ਸੀ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਬਲੀ ਦਾ
ਪਹੁੰਚਾ ਉਸ ਥਾਂ ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਜਾ
ਸਿਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਰਖਿਆ ਜਵਾਨ ਨੇ
ਫ਼ਤਿਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮੁਖ ਤੋਂ ਬੁਲਾ

ਕਿਸ਼ਤੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ ਨਵਾਬ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਸ੍ਰ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹ ਲਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿੰਘ ਭਜਾ ਲੈ ਗਿਆ।

ਸ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਧਰਿਆ। ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਘੋੜੀ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ. ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦਿਆਂ ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੯.੧.੫੭

ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ

ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ

ਦੀ

ਅਨੰਦਪੁਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਜਾਪਿਆ, ਤਾਂ ਆਲਫ਼ ਖਾਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਗਿਆ, ਕਿ ਫੇਰ ਹੋਰ ਫ਼ੌਜ ਲਿਆ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸੋਧਾਂਗਾ। ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਜੰਗ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਰਾਹ ਵਿਚਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਿਤਾਣੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਕਢਦਾ ਤੇ ਅਬਲਾ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਪਤ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ।

ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਸਣ-ਕੱਪੜੀ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਆਲਫ਼ ਖਾਂ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜਨਾ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਕਾਰ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਹੈ 'ਵਕਾਰ' ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਹਕੂਮਤ ਦਾ 'ਵਕਾਰ' ਤੇ 'ਇਤਬਾਰ' ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ, ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਰਦੇਸੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਦੇਸੀ।

ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਲਫ਼ ਖਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ। ਉਹਨੇ ਅੱਗੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ! ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਸਕਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਰਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ

ਹੀ ਇਸ ਜਵਾਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਭ ਲੱਛਣ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਵਾਲੇ ਦਿਸਦੇ ਨੇ ਉਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਚਾਰ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮ ਜਰਨੈਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰਤਿਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਵਾਂ ਗੁਰੂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਸਿਰ ਉਠਾਵੇ, ਗੁਰੂ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਝੱਟ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸਾਂ, ਪਰ ਓਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੁਖ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੀ ਹਿੰਦੂ ਫ਼ੌਜ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਤ੍ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਟੇਰੇ ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਥੋੜੀ ਸਮਝ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਹਤਰੀ ਸਮਝੀ। ਸੋ ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਜੇ ਆਪ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਦੱਬਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਲੰਮੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਮੱਚ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ—

ਪਉੜੀ

ਜਦ ਆਲਫ਼ ਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ
ਸਭ ਹਾਲ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਉਹ ਸੁਣ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕੰਬਿਆ
ਤਨ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਪਠਾਨ ਨੂੰ
ਉਸ ਓਸੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾ ਲਿਆ
ਝੱਟ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਜਵਾਨ ਨੂੰ
ਥੰਡ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਆਖਦਾ

ਕਰ ਉੱਚਾ ਪਿਉ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਜਾਹ, ਲੈ ਜਾ ਲਸ਼ਕਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਤੇ ਜੰਗ ਲੈ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਨੂੰ
ਫੜ ਲੈ ਆ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਉਸ ਆਕੜ-ਖ਼ਾਂ ਬਲਵਾਨ ਨੂੰ
ਉਸ ਹਿੰਦ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਉਸ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ
ਜੇ ਸੁੱਖੀਂ ਪਰਤੇਂ ਹੀਰਿਆ !
ਤੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ
ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ
ਤੂੰ ਰੱਜ ਰੱਜ ਪਾਵੇਂ ਮਾਨ ਨੂੰ
ਤੇਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ
ਪਰ ਰੱਖੀਂ ਕਾਇਮ ਈਮਾਨ ਨੂੰ

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੀ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲੀ ਹੋਈ ਜਵਾਨੀ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਆਕੜ-ਖ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਤਾਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਵਿਚ ਜੰਮ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁਕਮਰਾਨ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਏਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਦਬੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਮਚਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਜੇਹੇ ਜੇਹੇ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਉਹੋ ਜੇਹਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪੀਰ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਉਹਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਹਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ

ਸਾਕਾ

ਰੁਸਤਮ, ਕਹਿੰਦਾ, ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਗੱਲ ਸੁਣਿਓ ਮੇਰੀ

ਤੁਸੀਂ ਤੱਕਿਓ ਆਪਣੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਰਣ ਵਿਚ ਦਲੇਰੀ
ਮੈਂ ਝੱਖੜ ਬਣ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਂਗਾ ਜਿਉਂ ਲਾਲ ਹਨ੍ਹੇਰੀ
ਉਹ ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਡਣਗੇ ਨਾ ਲਾਵਣ ਦੇਰੀ
ਮੈਂ ਢਾਹਵਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਢਾਹ ਕਰ ਦਿਆਂ ਢੇਰੀ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਵਾਂ ਆਕੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲ ਉਖੇਰੀ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚਾਉ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਸ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਆਲਫ਼ ਖਾਂ ਵਰਗਾ ਜਰਨੈਲ ਹਾਰ ਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਸੋ, ਉਹਨੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਮਤੀ ਖ਼ਿਲਅਤ (ਸਿਰੋਪਾ) ਦੇ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ, ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਈ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ

ਮਿਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਵਾਰ

ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਰੁਸਤਮ ਫ਼ੌਜ ਲੈ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾੜ ਕਾੜ ਮਾਰ
ਘੋੜੇ ਨੱਚਦੇ, ਜਵਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਜੱਲੀਆਂ
ਜਦੋਂ ਤੋਰੀਆਂ ਦੀ ਪਵੇ ਘਮਕਾਰ
ਸਾਵੇ ਪਹਿਨ, ਹੱਥੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੌਲੀਆਂ
ਮਗਨ ਹੋ ਗਏ ਮਾਖੋਵਾਲ* ਨੂੰ ਤਿਆਰ
'ਅਲੀ, ਅਲੀ' ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗਰਜਾਉਂਦੇ
ਛੱਡੂ ਬਲਣ ਮੌਹ ਦੀ ਬਹਾਰ

1 ਮਾਖੋਵਾਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ।

ਕਈਆਂ ਘਰ ਦੀ ਖੜ੍ਹਾ ਲਈਆਂ ਤੰਦੀਆਂ
ਤੀਰ ਲਿਓ ਨੇ ਕਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ
ਭਗਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਦੀ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਚਾ ਲਈਆਂ
ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰ
ਹੋਣਾ ਪਊ ਅੱਜ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖੇ ਤੀਰ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰ
ਵੇਖ ਜਾਣਗੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲਾ'
ਘਰੀਂ ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਨਾਹਰ ਮਾਰ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਵਰਗੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ ਟਰੇਂਡ) ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਗਭਰੂ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਵੱਟ ਦੇ ਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗਾਤਰੇ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਛ ਸਿਖਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਵੀ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ (ਪੱਲਥੇ) ਦੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਤੇ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ ਤੀਰੰਦਾਜ਼ੀ ਤਕ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿੱਤ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਦਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਹਲੜ ਗਭਰੂ ਜਾਂ ਕਈ ਹਲ ਵਾਹ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਏਹੋ ਜਹੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਫੌਜੀ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਕਾਸੇ ਜੋਗੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਪਰ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਫਸਲੀ ਬਟੇਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਟਾਕਦੇ ਬੜੇ ਸਨ। ਅਜਹੀ ਰਲਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ

ਰੁਸਤਮ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਏਨੇ ਲੜਾਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਛੱਤਰੀ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਸਾਡਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ। ਉਹ ਏਸੇ ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕੋਰੜਾ

ਫ਼ੌਜ ਮਾਖਵਾਲ ਨੂੰ ਦੂਰਾਈ ਜਾਵੰਦਾ
ਮਾਰ ਉੱਚੀ ਨਾਹਰੇ ਰੁਸਤਮ ਸੁਣਾਵੰਦਾ
ਖਾਇਕੇ ਕਸਮ ਚੁੰਮ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਗੱਜ ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ
ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵੇਖਿਓ ਦਲੇਰ ਦੇ
ਕੱਲਾ ਘੇਰ ਘੇਰ ਮਾਰਾਂਗਾ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਲਾ ਜਦ ਕੀਤਾ ਰੁਸਤਮ ਜਵਾਨ ਨੇ
ਕੰਬ ਜਾਣਾ ਵੇਖ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਨੇ
ਸੂਰਜ ਛਿਪਣਾ ਵੇਖ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਛੁੱਟੇ ਜਦ ਤੀਰ ਬਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ
ਡਿੱਗਣਗੇ ਤਾਰੇ ਟੁੱਟ ਅਸਮਾਨ 'ਚੋਂ
ਰਾਹੂ, ਕੇਤੂ ਮੈਥੋਂ ਮੰਨਣਗੇ ਹਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝੀ ਸਾਂਗ ਮੌਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਏ
ਮੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਜਿੰਨ੍ਹ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਏ
ਰੋਕੂ ਬਲਵਾਨ ਕਿਹੜਾ ਇਹਦੇ ਵਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਆਈ ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ
ਨੱਸਣਗੇ ਵੇਖ ਸੂਰਮੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ
ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਣਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੱਲੀ ਖੇਡੂੰ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਮੈਂ
ਮੂੰਹ ਮਾਖਵਾਲ ਦੇ ਕਰਾਂਗਾ ਲਾਲ ਮੈਂ
ਰੱਤ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂਗਾ ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਕੰਬੇ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਜੀਹਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ
ਮਾਰੂੰ ਓਹਦੇ ਯੋਧੇ ਅੱਜ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ
ਤੋੜ ਦਊਂ ਉਹਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਰੁਸਤਮ ਨੂੰ ਓਨਾ ਮਾਣ ਆਪਣੇ ਡੌਲਿਆਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਆਪਣਿਆਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਉਤੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਬਰਛੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਰੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁਕ ਚੁਕ ਕੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, "ਪੁਰਾਣੇ ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਰੁਸਤਮ ਉਹ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣਗੇ। ਬੱਸ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ-ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਸਮਝੋ। ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਰਨਗੇ, ਕਿ ਏਥੇ ਕਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।" ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜਦਾ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਪੁੱਜਾ।

ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੂੰ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਰਿਆ ਵੀ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਨਾਲੇ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਫਾਟ ਜੇਹੀ ਵਗਦੀ ਸੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਹਮਾਇਤੀ ਨਾਲਾ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ (ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਮ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹਵੇ।) ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਇਸ ਨਾਲੇ ਕੰਢੇ ਆਣ ਉਤਰੀ। ਰੁਸਤਮ

ਖਾਂ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੀ, ਕਿ ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ, ਰਾਤ ਉਹਨੇ ਓਸੇ ਨਾਲੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਬਰੇਤੀ ਉਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਫੌਜੀ ਪਿਕਟਾਂ ਕਾਇਮ ਸਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਾ ਖਤਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸੂਹੇ ਨੀਯਤ ਸਨ। ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਆਉਣਾ ਸੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਲੁਕਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ ਉਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਆਲਮਸ਼ਾਹ (ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਅਲਮ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ) ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੂਹੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਛ ਆਣ ਦੱਸਿਆ। ਆਲਮਸ਼ਾਹ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ—

ਬੈਂਤ

ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜਾ ਦੱਸਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਵੈਰੀ ਆਣ ਲੱਥੇ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਆਇਆ ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਨਾਲ ਸੈਨਾ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਆਲਫ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਾਰ ਦਾ ਲੈਣ ਬਦਲਾ
ਚੁੱਕੇ ਓਸ ਖਾ ਕਸਮ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਡੇਰਾ ਰਾਤ ਕਰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਰੱਖਸੀ
ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਉਹ ਕਰੇਗਾ ਵਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਬੜਾ ਮਾਨ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਏ
ਨਾਲੇ ਫੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਔਪਰ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਣ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਏ

ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਾਡਾ ਮਦਦਗਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਹੱਕ ਆਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ
ਕਰੀਏ ਅਸੀਂ ਅੱਗੋਂ ਓਹ ਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਸਿੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ
ਸਦਾ ਰਹੇ ਤਿਆਰ ਬਰ-ਤਿਆਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਦੁਨਿਆਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਰੋਕ-ਟੋਕ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਸੋ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਜਗਾਇਆ। ਸੂਹੇ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ।

ਦੋ ਮਿੰਟ ਸਾਰੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜਾਓ
ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਛਾਉਣੀਓਂ ਸਰਦਾਰ ਜਗਾਓ
ਸਾਵਧਾਨ ਕਰ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾਓ
ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਅਕਾਲ ਗਜਾਓ
ਛੱਡ ਜੈਕਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਅਸਮਾਨ ਕੰਬਾਓ
ਢਲ ਧਰੱਗਾਂ ਭੇਰੀਆਂ ਕੜਕੱਟ ਮਚਾਓ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਦਿਆਂ ਤੋਪਾਂ ਚਲਵਾਓ
ਬਿਨਾਂ ਲੜੇ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ 'ਸੀਤਲ' ਅਜ਼ਮਾਓ

ਹਜ਼ੂਰ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਕਰਤਾਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਗੜ੍ਹਕਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ

ਵੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਵੈਰੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਬਿਨਾਂ ਲੜਿਆਂ ਹੀ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਏ। ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਠਾ ਲਵੋ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗਭਰੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲੈਣਾ ਨਾਲੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤਕ ਖਿਲਾਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋਵਾਰ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੜਕੁੱਟ ਪਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਵੱਲ ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਣੇ। ਵੈਰੀ ਔਰੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੋਲੀ ਦਾਗੇ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ।''

ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜਰਨੈਲ—ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੰਦ ਚੰਦ ਤੇ ਦਯਿਆ ਰਾਮ—ਨਾਲੇ ਵੱਲ ਵਧੇ।

ਵਾਰ

ਉਸੇ ਵਕਤ ਆਲਮ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਾਈਂ ਲਿਆ ਛਾਉਣੀਓਂ ਜਗਾ
ਨਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚੋਂ ਉਠਾ ਲੈ ਸਭ ਗਭਰੂ
ਚੋਖਾ ਲਿਆ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਬਣਾ
ਵੀਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾਇਕੇ
ਚਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਸਮਝਾ
ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮੀਲ ਮੀਲ ਜੱਥੇ ਖਿੱਲਰੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਨਾਰੇ ਕੋਲ ਜਾ
ਮਿਥੀ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਲਾ
ਛੱਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੈਕਾਰੇ ਏਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ
ਦਿੱਤੇ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਕੰਬਾ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਜੰਬੂਰੇ ਕੱਠੇ ਦਾਗ਼ ਕੇ

ਦਿਤਾ ਪਲਾਂ 'ਚ ਭੂਚਾਲ ਲਿਆ
ਫਤੇ, ਮਾਰ ਲੈ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਐਸਾ ਮਚਿਆ
ਗਈ ਵੈਰੀ ਲਈ ਕਿਆਮਤ ਆ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਸੱਤ ਪਏ ਉਭੜਵਾਹੇ ਉਠ ਕੇ
ਨੱਸੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਣ ਬਚਾ
ਬਿਨਾ ਲੜੇ ਹੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਗਏ
ਜਿਹੜੇ ਆਏ ਸੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਸ਼ੇਹਾਂ ਖਾ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਲ ਨੂੰ ਵੀਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਹਮਾਇਤੀ ਨਾਲੇ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉਰਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਮੀਲ ਮੀਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਬਾਹੀ ਮੱਲੀ ਖਲੇ ਸਨ। ਨੰਦ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਮਸਾਲਾਂ ਜਗਾਈਆਂ, ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਤੋਪਾਂ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਦਾਗ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਏਨਾ ਰੌਲਾ ਪਿਆ, ਕਿ ਧਰਤੀ ਕੰਬ ਉਠੀ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀ ਉਭੜਵਾਹੇ ਜਾਗੇ, ਤਾਂ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਜਗਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ। ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਾਂਗ ਪਰਤੀਤ ਹੋਈ, ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ 'ਸਿੱਖ ਆਣ ਪਏ, ਸਿੱਖ ਆਣ ਪਏ' ਦਾ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੀ ਭਾਸਣ ਲੱਗੀ। ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਨੱਸ ਉਠਿਆ। ਨੱਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੱਸਣ, ਜਿੱਧਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾ ਦਿੱਸੇ। ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਪਿੜ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਜਵਾਬੀ ਗੋਲੀ ਦਾਗ਼ੇ ਹੀ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ[1]।

ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਪਰ ਰੁਸਤਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ

---

1 ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੁੱਤ ਦੂਜੀ, ਅੰਸੂ ੪੭-੪੯, ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਅਧਿਆਏ ਸੱਤਵਾਂ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੨੯੫

ਕੁਛ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮੁੜਦਿਆਂ ਪਿੰਡ 'ਬਰਵਾ' ਉਜਾੜ ਦਿਤਾ ਫੇਰੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਰੁਸਤਮ ਨਿਮੋਝੂਣਾ ਮੂੰਹ ਲੈ ਕੇ ਪਿਉ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ।

ਉਧਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਦਿਨੇ ਵਾਪਸ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਉਦਾਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਗੂੰਜ ਉਠੀਆਂ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧-੭ ੫੩ ਈ

ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ

ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਸੁਚੱਜਾ ਵਾਕ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ 'ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ' ਵਾਲਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਬੜਾ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਸੀ। ਲਕ ਧੂੰਦੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਿਆਂ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਗਭਰੇਟ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਲਵਲੇ ਉਠਣ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਾ ਹੀ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਓਥੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਿਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ, ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ 'ਸਿੰਘ' ਸਜ ਗਿਆ।

ਦਸਾਂ ਕੁ ਦਿਨਾ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਘਰ ਪਰਤਿਆ। ਉਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਦੂਹਰੀ ਦਸਤਾਰ, ਗਾਤਰ ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਿਰੋਂ ਉੱਚਾ ਬਰਛਾ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਡਰ ਨਾਲ ਤਰਾਹ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ 'ਸਿੰਘ' ਸਜਣਾ, ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਕੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ। ਪਰ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮੋਹ ਪਰਬਲ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸੁੱਖਾ ਪਿਆ ਕੇ ਰਾਤ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਬੇਸੁੱਧ ਪਏ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਪਿਆਂ ਸੋਚਿਆ, ਕੇਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਕਿਵੇਂ ਸਮਝੇਗਾ।

ਸਵੇਰੇ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੇਸ ਨਾ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਆਈਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਉੱਠ ਭੱਜਾ। ਮਮਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ

ਪਾਉਂਦੇ ਮਗਰੇ ਭੱਜ ਤੁਰੇ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਫੱਟੇ ਜਹੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖੂਹ ਸੀ। ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੇ।

ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਭੀੜ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਰਾਹੀ ਵੀ ਕੋਲ ਆ ਖਲਾ। ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਾਹਨੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਵਖ ਉਇ ਗਭਰੂਆ ਮਰਨਾ ਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਮਰੀ, ਦੱਸ ਤਰਾਂ ਕਾਇਰਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾ ਏਂ?"

ਕਲੀ

ਜੇਕਰ ਸ਼ੌਕ ਗਭਰੂਆ, ਸਿੱਖੀ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ
ਤਨ ਮਨ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ, ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਖੂਹ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਕਾਹਨੂੰ, ਕਾਇਰਾਂ ਜਿਉਂ ਮਰਦਾ ਏਂ
ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਚੁੰਮਦਾ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਆਤਮਘਾਤ ਜਆਨਾਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਾਰ ਹੈ
ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਬਦਲ ਦਿਹ, ਜਿੱਤ ਵਿਚ ਇਸ ਹਾਰ ਨੂੰ
ਜਿਉਣਾ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ, ਸ਼ਬਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀ
ਦੇਂਦੀ ਮੌਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ
ਹਾਣੀ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ, ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ
ਕਰ ਲੈ ਯਾਦ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀ 'ਜੁਝਾਰ' ਨੂੰ
ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਨੌਕਰ, ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਏ
ਹੁੰਦੀ ਮੌਤ ਸੁਹਾਗਣ, ਵਰ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ
ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੀਰਿਆ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਉਹਲਾ ਹੈ
ਚੁੰਮ ਲੈ ਫੇਰ ਸਿਦਕ ਨਾਲ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ
ਮਰਨੇ ਵਾਲੇ ਮੱਲਾ! ਕਰਕੇ ਕੁਛ ਮਰਦੇ ਨੇ
ਸਦੀਆਂ ਤੀਕਰ ਨਹੀਂ ਉਹ, ਭੁਲਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ

ਆ ਜਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਸ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਖੂਹ 'ਚ ਉਇ
ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇਰ ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ
ਮਾਣਸ ਦੇਹੀ ਮਿਲਦੀ, ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਯਾਦ ਰੱਖਗੀ ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ

ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਸੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਖੂਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਿਆ, ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਨਿਆਰਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

੧੯ ੧੦-੮੦

ਗੱਡੀ

ਇਹ ਜੱਗ ਢਲਦਾ ਪਰਛਾਂਵਾਂ
ਇਹ ਜੱਗ ਢਲਦਾ ਪਰਛਾਂਵਾਂ
ਸੁਪਨੇ ਸਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਜਿਹੜੇ ਕਲ੍ਹ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ
ਖਾਕ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਰੁਲਦੇ
ਕਦੇ ਭੀਖ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਗਦੇ
ਵਾਲੀ ਤਖਤਾਂ ਦੇ
ਸੁਲੇਮਾਨ ਦੀ ਪੈਗੰਬਰੀ ਟੁੱਟ ਗਈ
ਮਾਰਿਆ ਤਕੱਬਰੀ ਨੇ
ਕਦੇ ਤਖ਼ਤ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਦਾ
ਭੱਠ ਝੋਕੇ ਮਾਛਣ ਦਾ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਮੀ 'ਤੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਬਣਾਏ
ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਬੱਦਾਦ ਵਰਗੇ
ਮੌਤ ਆਣ ਕੇ ਦਲੀਜਾਂ ਵਿਚ ਨੱਪਿਆ
ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਜੋੜੇ ਗੰਜ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਆਏ
ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥੀ ਕਾਰੂੰ ਚੱਲਿਆ
ਮਾਣ ਮਾਇਆ ਦਾ ਕਰੇ ਕੀ ਕਈ
ਛਾਇਆ ਹੈ ਇਹ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ
ਜੀਹਨੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲੰਕਾ
ਪਾਵੇ ਨਾਲ ਕਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ

ਤਿਸੇ ਕਾਲ ਨੇ ਖਾ ਲਿਆ ਰਾਵਣ
ਪੰਡਤ ਜੋ ਚਾਰ ਵੇਦ ਦਾ
ਕੁੰਭ ਕਰਨ ਜਹੇ ਹੰਕਾਰੀ
ਸੌਂ ਗਏ ਵਾਂਗ ਸੁੰਸਰੀ ਦੇ
ਖਾਰਾ ਜੰਸਨ ਛਤਰ–ਕਹਿੰਦੇ ਝੁੱਲਦਾ
ਰਾਜਾ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦਾ
ਰਹਿ ਗਈ ਲੋਥ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੀ
ਗਿਰਝਾਂ ਵੀ ਖਾਧਾ ਮਾਸ ਨਾ
ਕਿਥ ਕਰਣ, ਦਰੋਣਾਚਾਰਯ
ਮੋਹਰੀ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ
ਕਿਤੇ ਭੀਮ, ਅਰਜਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੇ
ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਜੱਗ 'ਤੇ
ਰੱਬ ਆਪ ਨੂੰ ਸਦਾਵਣ ਵਾਲਾ
ਕਿੱਥੇ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਜੇ ?
ਜੀਨ੍ਹੇਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਖਾਤਰ
ਵਰ ਮੰਗੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੋਂ
ਕਰ ਪੂਰੀਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ
ਮਾਰ ਲਿਆ ਨਰਸਿੰਘ ਨੇ
ਜੀਹਨੇ ਖੰਡ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੀਤੇ
ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਨਾਮ ਓਸਦਾ
ਧਨ ਜੋਬਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜਵਾਨੀ
ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ
ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੁਸਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਕੌਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾ ਵਿਕਦਾ
ਮੁੱਲ ਮਿਸਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ
ਧੱਫ ਲੈਂਦਾ ਯੂਸਫ਼ ਤੋਂ

ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਧੂੰਏਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਕਾਹਦੀ ਬਨਿਆਦ ਬੰਦਿਆ
ਫੇਰੀ ਵਾਂਗ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਪਾ ਗਏ
ਕੋਈ ਔਰੋ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਖੇ ਸੀ ਦੂਰ ਦੇ ਦਾਈਏ
ਹੋਏ ਢਿੱਠੇ ਢੇਰੀ ਖ਼ਾਕ ਦੀ
ਸੱਜਣਾ ! ਸੱਜਣਾ ,
ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਰੂ ਮੌਤ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਜਣਾ

੨੪-੪-੪੦

ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਬੰਦਾ

ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਨਾਮ ਲੈਂਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਦਿਊ ਦਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਧੰਨਾ ਪੱਥਰਾਂ ਚੋਂ ਪਾਉਂਦਾ ਨਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਜੱਸ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਸੈਣ ਭਗਤ ਸਦਾਉਂਦਾ ਨਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਨਾ ਉਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸਧਨੇ ਦਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਰਵਿਦਾਸ ਮਾਣ ਪਾਉਂਦਾ ਨਾ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਨਾ ਮੁਕਤਿ ਹੋਵੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਬੰਦਗੀ ਬਗੈਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਨਾ

੭-੯-੪੩

ਰੌਲਾ ਬੰਦ

ਸੰਗਤ 'ਚ ਆਈਏ
ਆ ਕੇ ਰੌਲਾ ਨਹੀਂ ਪਾਈਏ
ਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਆਈਏ
ਨਾ ਜਨਮ ਹਾਰੀਏ
ਆਪ ਤਰ ਜਾਈਏ ਤੇ ਕੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀਏ।
ਹਰਿ ਜੱਸ ਗਾਈਏ
ਸੁਣ ਚਿੱਤ 'ਚ ਵਸਾਈਏ
ਦੁੱਖ, ਦੁਬਧਾ ਗਵਾਈਏ
ਕਾਇਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀਏ
ਆਪ ਤਰ ਜਾਈਏ ਤੇ ਕੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀਏ।
ਨਾਮ ਦੇਵ ਗਾਇਆ
ਜਿਵੇਂ ਸਧਨੇ ਧਿਆਇਆ
ਧੰਨੇ ਪੱਥਰਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਇਆ
ਰੱਬ ਤਿਵੇਂ ਉਚਾਰੀਏ
ਆਪ ਤਰ ਜਾਈਏ ਤੇ ਕੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀਏ।
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੇ
ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਆਵੇ
ਜਿਹੜਾ ਏਥੇ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ
ਨਰਕਾਂ 'ਚ ਡਾਰੀਏ
ਐਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਬੰਨ੍ਹ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰੀਏ।

੩੦-੮-੩੫

ਵੇਖ ਕਬੀਰਾ

੧ ਵੇਖ ਕਬੀਰਾ ਮਰਨੇ ਵਾਲੇ ਇਉ ਮਰਦੇ ਨਾ
ਤੱਤੀਆ ਲੋਹਾ ਉਤੇ ਮਾਣਦੇ ਬਹਾਰਾਂ
੨ ਦੇਗ ਉਬਲਦੀ ਉਹਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੁੰਡ ਜਾਪਦੀ
ਰੰਬੇ ਜਾਪਣ ਉਹਨਾਂ ਖਿੜੀਆ ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ
੩ ਸੜਦੀ ਰੇਤ ਪਵੇ ਜਾ ਵੱਲਾ ਜਿਹੀ ਦੇਹੀ ਤੇ
ਆਸ਼ਿਕ ਸਮਝਣ ਬਰਸਣ ਪ੍ਰੇਮ ਫੁਹਾਰਾਂ
੪ ਸਾਦਕ ਰੱਤ ਨਾਲ ਲਿਖਦੇ ਪੰਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ
ਪਾਣੀ ਬਣ ਜਾਂ ਵਹਿੰਦੀਆ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
੫ ਨੀਹਾਂ ਹੇਠ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮੀ ਸਿਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ
ਨਾਹੀ ਡੋਲਦੀਆਂ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦੀਵਾਰਾਂ
੬ ਕਰਦੇ ਗਿਲਾ ਕਦੇ ਨਾ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਜੋ
ਫੁੱਲਾ ਵਾਂਗ ਲਤਾੜਨ ਮਘਦੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ
੭ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਐਨਲਹੱਕ ਬੋਲਦੇ
ਸਮਝਣ ਸੇਜ ਸੱਜਣ ਦੀ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੀਆ ਧਾਰਾਂ
੮ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਮੰਨ ਕੇ ਕਰਨੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਜੋ
ਸੀਤਲ ਗਾਂਦੇ ਢਾਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਏਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉਤੇ ਤਿੰਨ ਹਮਲੇ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਉਹ ਮਗਲਾਨੀ ਬੇਗਮ, ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਲਮਗੀਰ ਸਾਨੀ ਦਾ ਬੁਲਾਇਆ, ਕੰਧਾਰ ਤੋ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ੧੫ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੫੬ ਈ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋ ਤੁਰਿਆ, ੨੯ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਲੰਘਿਆ ਤੇ ੨੦ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਾ। ਉਹ ਬਾਰਾ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ।

੧੦ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੫੭ ਈ ਨੂੰ ਉਹ ਸਤਲੁਜ ਲੰਘਿਆ ਤੇ ੨੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਾ। ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਏਥੇ ਓਹਨੇ ਓਹ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਲੋਕਾ ਦੇ ਘਰ ਸਾੜੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਮਾਲ ਕੱਢੇ ਤੇ ਬਹੂ ਬੇਟੀਆਂ ਵਾਲਾਂ ਤੋ ਫੜ ਕੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਧੂਹੀਆਂ ਗਈਆ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆ ਇਸਤਰੀਆ ਦੀ ਇੱਜਤ ਦੁਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ। ਕਈ ਆਪਣੀ ਪਤ ਬਚਾਉਣ ਬਦਲੇ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾ ਕੇ ਜਾ ਡੁੱਬਕੇ ਮਰ ਗਈਆ। ਅਨੇਕਾ ਬੇਦੋਸ਼ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾਏ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਲਮੀਰ ਸਾਨੀ ਦੀ ਲੜਕੀ (ਜ਼ੁਹਰਾ ਬੇਗਮ) ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਜ਼ਾਦੇ ਤੈਮੂਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ।

ਏਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਓਹਨੇ ਮਥਰਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਵਾਹਿਆ ਲੁੱਟਿਆ। ਨਾ ਜਾਣਾ ਓਹ ਕਿਥੋ ਤੱਕ ਅਗਾਂਹ ਅਪੜਦਾ ਪਰ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਹੈਜ਼ਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਓਹ ਓਥੋ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਪਿਆ ੩੧ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਉਹ ਫੇਰ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਲੜਕੀ (ਹਜ਼ਰਤ ਬੇਗਮ) ਉਹਨੇ ਬਦੋ ਬਦੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ। ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦੀਆਂ ੧੭ ਲੜਕੀਆ ਹੋਰ ਤੇ ੪੦੦ ਨਵਾਬਾ ਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਓਹ ੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀਓਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ।

ਕਰੋੜਾ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੜਕੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦਿੱਲੀਓਂ ਤੁਰਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾ ਤੋ ਦੂਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਓਹ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ

ਪਏ ਸਿੱਖ ਰਾਤ ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਰਾਨੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦੇ ਤੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜੰਗਲੀ ਜਾ ਲੁਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਬਦਲੇ ਉਹਨੇ ਸ਼ਾਹਜਾਦਾ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਤੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਥਾਪਿਆ।

ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨਵੀਂ ਭਰਤੀ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਜਮਾ ਕੇ, ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਪਿਆ ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ਮਾਝਾ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਝ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਕਝ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸੋ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮਨ ਮੰਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾੜ ਦਿੱਤੇ, ਕੋਈਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਪੱਤ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲਾਲ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਮਿਸਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਕੋਲ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ। ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ —

ਬੈਂਤ

ਸਣੇ ਮਿਸਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਬੈਠੇ ਦਮਦਮੇ ਸੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਭਾਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੋ ਵਰਤਦਾ ਕਹਿਰ ਹੈ ਸੀ
ਸੂਹੀਏ ਦੱਸਿਆ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਭਾਈ
ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ
ਰਿਹਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਤਾਲ ਪੂਰਵਾ ਭਾਈ
ਜੀਹਦੇ ਨ੍ਹਾਤਿਆਂ ਮਨਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਲਹਿੰਦੀ
ਓਹਦਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਭਾਈ
ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਉਨ੍ਹੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੋਲੀ
ਮਾਰ ਨਸ਼ਤਰਾਂ ਰਿਹਾ ਅਜ਼ਮਾ ਭਾਈ

ਪਤ ਪੰਥ ਦੀ ਤਖ਼ਤ ਅਕਾਲ ਦਾ ਮੰ
ਰਿਹਾ ਓਸ ਥਾਂ ਹੁਕਮ ਚਲਾ ਭਾਈ
ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਹਰਿ ਵੱਸਦਾ ਆਪ ਜਿਥੇ
ਰਿਹਾ ਓਸ ਥਾਂ ਪਾਪ ਕਮਾ ਭਾਈ
ਜਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸੜਦੇ ਸੀਨੇ ਹੋਣ ਸੀਤਲ
ਭਾਂਬੜ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਮਚਾ ਭਾਈ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਆਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, "ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ! ਜਿਸ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਟੱਪ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਜਿਸ 'ਹਰਿ ਮੰਦਰ' ਦੀਆ ਇੱਟਾਂ ਲੁਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਸਿਰ ਤੇ ਟੋਕਰੀ ਢੋਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਅੱਜ ਪਾਪੀ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੈ ਕੋਈ ਯੋਧਾ ਜੋ ਉਹਦੀਆ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵੇ ?"

ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸੂਰਮਿਆ ਦੇ ਰੰਗ ਬਦਲ ਗਏ, ਨੇਤਰ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬਲ ਉਠੇ, ਤੇ ਮਾਲਾ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆ ਮੁੱਠਾਂ ਉਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਿਸਲ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ, ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :—

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖੜ ਕੇ
ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਰੜਕੇ
ਬਲਨ ਮੁਆਤੇ ਕਾਲਜੇ ਅੱਗ ਅੱਖੀ ਭੜਕੇ
ਖਲਾ ਵੰਗਾਰੇ ਯੋਧਿਆਂ ਹੱਥ ਖੰਡਾ ਫੜ ਕੇ
ਮਰਨ ਮਣਸਾਂ ਸੂਰਿਆ ਰਣ ਅੰਦਰ ਲੜ ਕੇ
ਉਠੋ, ਸ਼ੇਰੋ ਗੱਜੀਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਕੋਈ ਨਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿੱਤਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਅੜ ਕੇ
ਛੱਡਾਂਗਾ ਮੈਂ ਪਾਜੀਆਂ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਛੜ ਕੇ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਇਕ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਸਭ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੀਕ ਖਿਚ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ :—

ਸਾਕਾ

ਲੀਕ ਮਾਰ ਕੇ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਵੇ
ਬੋਲੇ ਅੱਗੇ ਲੀਕ ਤੋਂ ਉਹ ਸੂਰਾ ਆਵੇ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਕਬੂਲ ਹੈ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਡੁਲਾਵੇ
ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕੱਟ ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਵੇ
ਮਾਰੇ ਤੇਗਾਂ ਸਿੰਘੀਆਂ ਸਿਧੇ ਮੂੰਹ ਖਾਵੇ
ਹੋਲੀ ਖੇਡੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸੀਤਲ ਰੰਗ ਲਾਵੇ

ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ (ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਤੀਜਾ) ਨੂੰ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਤਲਵੰਡੀ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪ ਕੇ ਇਹ ਦਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਤੁਰਿਆ ਪਿੰਡ ਜਗ੍ਹਾ, ਬਾਹਮਣੀ ਵਾਲਾ, ਨੇਹੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵਿੰਜੂਕੇ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਚੋਤਰਾ, ਫੂਲ, ਮਰ੍ਹਾਜ ਦਰਾਜ, ਭੁੱਚੋ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ, ਕੋਟ ਲੱਧੀ ਜੰਗਾਲ ਆਦਿ ਤੋਂ ਜਥੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਹੀਰ ਪਾਈ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਸਤਲੁਜ ਲੰਘ ਕੇ ਸਿੰਘ ਖੇਮਕਰਨ (ਕਸੂਰ ਕੋਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ, ਹੁਣ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਣ ਬੈਠੇ। ਏਥੇ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਤੱਕ ਪੰਜ-ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ ਏਥੋਂ ਅੱਗੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਤੇ ਜੰਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਂਦੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਲੜਾਈ ਦਾ ਦਿਨ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੱਕ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪਿੰਡ ਪਹੂਵਿੰਡ ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜੱਟ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਦਖਣ ਨੂੰ ਚੱਲ ਗਏ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਟਿਕ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

ਦੀਆ ਬਹੁਤੀਆ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥਾ (ਮਿਸਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ) ਪੈ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਫੇਰ ਦਮਦਮਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਬੀੜਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਤੇ ਇਕ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਤਲਵੰਡੀ) ਰੱਖੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣੀ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਲਮ ਹੱਥੋਂ ਰੱਖ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਫੜ ਲਈ, ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ

ਯੁੱਧ ਦਾ ਪੱਕਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਖਲੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਏਸ ਦਲ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤੀ, ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ -

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਮਰਨਾ ਹੈ ਗੁਰਧਾਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾ ਕੇ
ਜੋ ਬੈਠੇ ਸਾਡੀ ਹਿਕ ਤੇ ਅੱਜ ਡੇਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਪੈਰਾਂ ਅੰਦਰ ਛੜਾਂਗਾ ਛਿੰਝ ਤੇਗੀ ਪਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਪਾਨ ਕਰਾਂ ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਲਹੂ ਅੰਦਰ ਨ੍ਹਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਧਰਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਸੀਸ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਜਾਮ-ਸ਼ਹਾਦਤ ਪੀਆਂਗਾ ਗੱਲ ਨੇੜ ਲਿਆ ਕੇ
ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਿ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ, ਹੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ! ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਪੁੱਟ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਤਦ ਤੱਕ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲਿਆ ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵਾਂਗਾ

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਮਰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਾਰਜ-ਸਿਧੀ ਤਕ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਭਿਮੰਨੂੰ ਦੀ ਲੋਥ ਉਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਅਰਜਨ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ 'ਹੇ ਭਗਵਾਨ ! ਜੇ ਕੱਲ ਦਾ ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਜੈਦਰਥ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਮਰਾਂਗਾ।' ਉਹਨੇ ਵੀ ਮਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੀਉਣ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿ ਸਕਿਆ, ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਜੈਦਰਥ ਨੂੰ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗਾ ਤਦ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਪਰ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੌਤ ਤੜਫ ਉਠੀ। ਤਸੱਵਰ ਹੈ ਬਾਂਦਰ ਦਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੌਤ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਝੋਕ

ਮੌਤ- (ਸੁਣ ਕੇ ਗੱਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮੌਤ ਵੰਗਾਰ ਕੇ)
ਉਠਿਆ ਤੂੰ ਨਵਾਂ ਸੂਰਮਾ ਤੇਗ਼ ਸੰਵਾਰ ਕੇ
ਰੋਲਾਂਗੀ ਪ੍ਰਣ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਰਾਹ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ
ਅੱਜ ਤੱਕ ਕੋਈ ਗਿਆ ਨਾ ਸਿੰਘਾ ! ਮੈਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ
ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ ਕੂੜ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਏਂਗਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਉ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਦੀਪ ਸਿੰਘ- (ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਰੋਹ ਦੇ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ)
ਲਾਉਂਨੀਏਂ ਮੱਥਾ ਕਾਹਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਕੇ
ਸਕਦਾ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਧਰਮ ਨੂੰ, ਅਧ ਵੀ ਆਣ ਕੇ
ਜਿਸਦੇ ਵੱਲ ਸਤਿਗੁਰ ਉਹਨੂੰ ਕੌਣ ਦਬਾਵੇਗਾ
ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ, ਤੇਰ ਨਿਕ ਜਾਵੇਗਾ
ਉ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਤੜ ਨਿਭਣਗੇ

ਮੌਤ- ਅਾਕੀ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਅੱਜ ਤਕ ਪੀਰ ਅਵਤਾਰ ਮੈਂ
ਭੀਸ਼ਮ ਤੇ ਕਰਣ, ਦ੍ਰੋਣ ਜਹੇ, ਯੋਧੇ ਨੇ ਮਾਰ ਮੈਂ
ਰਾਵਣ ਤੇ ਮੇਘਨਾਦ ਜਹੇ, ਕੀਤੇ ਸਭ ਛਾਰ ਮੈਂ

ਧਾੜੇ ਜੋ ਵੱਡੇ ਸੂਰਮੇ ਤੁਰ ਗਏ ਧਾਹ ਮਾਰ ਕੇ
ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ ਕੂੜਦੇ ਤੁਰ ਜਾਏਂਗਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਉ. ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ ਖ਼ਾਲਸਾ।

ਦੀਪ ਸਿੰਘ– ਪਰਖੇ ਗਏ ਸੀਸ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਲਵਾਰ 'ਤੇ
ਖਿਹੜਣ ਜੋ ਹਾਲ ਸਦਾ ਹੀ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ 'ਤੇ
ਸੌ ਸੌ ਸਿਰ ਲਾਹਣ ਜਿਹੜੇ ਇਕੋ ਇਕ ਵਾਰ ਤੇ
ਆਵੇ ਜੇ ਕਾਲ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅੜਨਾ ਨਾ ਪਾਵੇਗਾ
ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ ਤੋੜ ਨਿਭ ਜਾਵੇਗਾ
ਉ. ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭਣਗੇ।

ਮੰਨੂ– ਅਰਜਨ ਤੇ ਭੀਮ ਨਾ ਛੱਡੇ, ਦਾਰਾ ਬਹਿਰਾਮ ਨਾ
ਕਿਥੇ ਕੰਸ ਕਰਣ, ਜਰਾਸੰਧ ? ਲੈਂਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਾ
ਕਿਹੜਾ ? ਜਿਸ ਪੀਤਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੌਤ ਦਾ ਜਾਮ ਨਾ
ਜੰਮਿਆਂ ਜੋ ਜੱਗ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਮੈਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ ਕੂੜ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਏਂਗਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਉ. ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਤੂੰ ਦਾਈਏ, ਖ਼ਾਲਸਾ।

ਦੀਪ ਸਿੰਘ– (ਰੋਹ ਭਰਿਆ ਬੀਰ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬੋਲੇ ਭਬਕਾਇਕੇ)
ਸੁਣ ਲੈ ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਆਖਾਂ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਕੇ
ਧਰਨਾ ਮੈਂ ਸੀਸ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਇਕੇ
ਸੀਤਲ ਇਹ ਵਾਰ ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਗਾਵੇਗਾ
ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ ਤੋੜ ਨਿਭ ਜਾਵੇਗਾ
ਉ. ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭਣਗੇ

ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੫੭ ਈ. ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਪਉੜੀ

ਓਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਬੀਰ ਅਕਾਲੀ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਉਸ ਢਾਕ ਉੱਤੇ ਲਟਕਾਲੀ ਬੈਣ ਭੁਜੰਗਾ ਦੀ

ਉਸ ਮੱਥੇ ਧਰੀ ਦੁਨਾਲੀ, ਪੁੱਤਰੀ ਕਾਲ ਦੀ
ਉਸ ਸੱਜੇ ਸਾਂਗ ਉਠਾਲੀ, ਬਦਲੀ ਲਾਟ ਜਿਉਂ
ਉਹਦੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਰਖਵਾਲੀ, ਚੱਕਰ ਸੀਸ ਦੀ
ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਝਲ੍ਹਕੇ ਲਾਲੀ ਸਵਾਈ ਸੂਰਜੋਂ
ਉਹਦੇ ਨੇਤਰ ਦੇਣ ਦਿਖਾਲੀ, ਤਾਰੇ ਝਲ੍ਹਕਦੇ
ਉਹਦੀ ਤਕ ਕੇ ਚੜ੍ਹਤ ਨਿਰਾਲੀ ਝੁਕਿਆ ਕਾਲ ਵੀ
ਉਹ ਜਾਪੇ ਰਣ ਦਾ ਵਾਲੀ ਯੁੱਧ ਦਾ ਦੇਵਤਾ
ਉਹਦੇ ਦਰ ਤੇ ਖਾਲੀ ਸਵਾਲੀ ਜਾਪੇ ਮੌਤ ਵੀ

ਮਾਨੋ ਮੌਤ ਵੀ ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ ਭਿਖਾਰਨ ਬਣੀ ਖਲੀ ਹੈ। ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਮੰਗਤਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਰੱਬ ਹੋਵੇ ਉਹਦੀ ਵੀ ਕਦਰ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਰਾਜਾ ਬਲ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗਣ ਆਇਆ, ਤੇ ਢਾਈ ਕਰਮਾਂ ਥਾਂ ਕੁਟੀਆ ਵਾਸਤੇ ਮੰਗੀ, ਰਾਜੇ ਦੇ ਬਚਨ ਦੇਣ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੋ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮਿਣ ਲਈ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਅੱਧੀ ਕਰਮ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ, ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਛਾਤੀ ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਦਬਾਇਆ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਨਿਘਾਰ ਦਿਤਾ। ਜਦ ਭਗਵਾਨ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਭਗਤ ਬਲੀ ਨੇ ਘੁਟ ਕੇ ਪੈਰ ਪਕੜ ਲਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਵਾਹ ਯਾਰ ਉਹ ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਏਂ ? ਭਿੱਛਿਆ ਲਈ ਤੇ ਖਿਸਕ ਗਏ, ਮੰਨਿਆ ਤੂੰ ਭਗਵਾਨ ਹੈਂ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਾਂ ਇਕ ਸਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈਂ ਨਾ। ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਏ ਬੂਹੇ ਤੇ ਕੁਟੀਆ ਪਾਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਖਲਾ ਰਹੇਂ

ਜੇ ਸਵਾਲੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।* ਤੇ ਮੌਤ ਜੀਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਵਾਲੀ ਬਣ ਕੇ ਆਵੇ ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ?

ਏਨਾ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਮੌਤ ਵਿਚ। ਬਾਕੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਮੌਤ ਕਰ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਕੋਲੋਂ ਭਿੱਛਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ

ਏਹ ਜੋਧੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹੇ।

---

* ਰਹਿਮਨ ਜਾਚਕਤਾ ਗਹੈ ਬਡੇ ਛੋਟ ਹੈ ਜਾਤ।
ਨਾਰਾਇਣ ਹੂੰ ਕੋ ਭਯੋ ਬਾਵਨ ਆਂਗੁਰ ਗਾਤ।

ਕੋਰੜਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਈਆਂ ਲਾਲੀਆਂ
ਫੜ ਲੈ ਧਨੁਖ ਤੇਗਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀਆਂ
ਸੋਧ ਅਰਦਾਸਾ ਨੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ
ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਨੇ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ
ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਵੇਂਦਾ
ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵੇਂਦਾ
ਸੁਣ ਕੇ ਹੁਕਮ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਗੱਜਦੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਅੱਗੇ ਲੱਗੇ ਸਰਦਾਰ ਸਜਦੇ
ਸੁਧਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਚੱਲੇ ਨੇ ਅਨੋਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਫੜ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਟਪਾਵੇਂਦਾ
ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਤੇਗਾ ਨੂੰ ਘੁਮਾਵੇਂਦਾ
ਚੜ੍ਹੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰੀ ਬਸੰਤ ਜੀ
ਕੌਰ ਮਹਿੰਦਰ ਹਰੀ ਬਲਵੰਤ ਜੀ
ਸੂਰਮਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਸੂਰ ਸਿੰਘ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਗੱਜਦੇ
ਪੈਂਦੀ ਘਨਘੋਰ ਧੌਂਸੇ ਹੈਨ ਵੱਜਦੇ
ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਰੰਗਾ ਸਿੰਘ, ਸੂਰਮਾ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਭਾਗਾ ਸਿੰਘ, ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਜੰਗ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ ਹਰੀ ਗੁਪਾਲ ਜੀ
ਬੀਰ ਰਸ ਵਿਚ ਬਿਹਬੇ ਹੋਏ ਲਾਲ ਜੀ

ਸੂਰਮਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ, 'ਰਾਮ ਹਰਿ' ਜੀ
ਦੇਣਗੇ ਸਫਾਈ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕਰ ਜੀ
ਚੱਲਿਆ 'ਬਹਾਦਰ ਹਰੀ' ਅਕਾਲੀ ਜੀ
ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੂਰਮੇ ਫੜੀ ਦੁਨਾਲੀ ਜੀ
ਚੱਲੇ ਬੀਰ ਬਾਂਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਆਂਵਦੇ
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ੇ ਰੰਗਲੇ ਸਹਾਂਵਦੇ
ਦਲ ਹੈ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵਾਂਗ ਜਾਂਵਦਾ
ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀਤਲ ਸੁਣਾਂਵਦਾ

ਓਧਰੋਂ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਸੀ, ਤੇ ਤੀਹ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ ਇਹ ਸਨ : ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ (ਸੈਨਾਪਤੀ), ਹਾਜੀ ਅੱਤੇ ਖਾਂ, ਸੱਯਦ ਸਾਬਰ ਅਲੀ, ਅਮੀਰ ਜਾਨ ਖ਼ਾਨ, ਤਹਿਮਾਸਪ ਖ਼ਾਂ (ਮਸਕੀਨ), ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ (ਪੱਟੀ), ਪੀਰ ਨਿਆਮਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ, ਅਯੂਬ ਖ਼ਾਂ, ਦੀਨ ਬੇਗ, ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ, ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਜਮਾਲ ਖ਼ਾਂ (ਅਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ?) ਆਦਿ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਛੇ ਮੀਲ ਅੱਗੋਂ ਵਧਕੇ ਗੋਲ੍ਹਵੜ ਕੋਲ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਓਧਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ

ਕਬਿੱਤ

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਲਾਈਆਂ ਝੂਲਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੀ
ਜਿਵੇਂ ਰਾਮ ਲੱਛਮਣ ਲੰਕਾ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ
ਬਾਲ ਕੇ ਮੁਆਤੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜੇ ਹਨੂੰਮਾਨ ਜੀ
ਜਿਵੇਂ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਖਪਾਵਣੇ ਨੂੰ
ਲੈ ਕੇ ਰਥ ਅਰਜਨ ਦਾ ਚੜ੍ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ
ਸੀਤਲ ਲਹੂ ਦੇ ਨਾਲੇ ਵਹਿਣਗੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ
ਚੜ੍ਹੇ ਖ਼ੂਨੀ ਰਣ, ਹੋਲੀ ਖੇਡਣੇ ਕਾਨ੍ਹ ਜੀ

੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੮੭ ਈ: ਦੇ ਦਿਨ ਦੋਵੇਂ ਦਲ–ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਏਦੋ ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ–ਗੋਸਲਵੜ ਪਿੰਡ ਕੋਲ ਭਿੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਚੜ੍ਹੇ ਲਾਡਲੇ ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦੇ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ ਤੇ ਯਾੜ ਕਾੜ ਮਾਰ
ਜਦੋਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਦਿੱਸਿਆ
ਮੱਲ ਮੋਰਚੇ ਉਹ ਖੜਾ ਹੈ ਤਿਆਰ
ਸਿੱਖਾਂ ਸੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਲਾਲੀਆਂ
ਭਬਕੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੱਲਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਬੋਲਿਆ
ਕਹਿਕੇ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ
ਲਹੂ ਪੀਣੀਆਂ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ
ਹੋ ਗਏ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਅਸਵਾਰ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਦੇ ਕੱਢ ਕੇ ਕਚੂੰਢੀਏ
ਚਾੜ੍ਹ ਚਲਖਾਂ ਤੇ ਲਾਈ ਟੁਣਕਾਰ
ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਗੜੇ ਵਾਂਗ ਵੱਸਦੇ
ਲਾਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ
ਸੀਤਲ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੇੜੇ ਮੌਤ ਦੇ
ਕੀਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਗਰੋਂ ਪਾਰ

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਨੇ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿਛੇ ਉਠ ਨੱਠੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮੀਰ ਖਾਨ ਆਪਣੀ ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ। ਉਹਦਾ ਹਾਵੀ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਅੱਗੋਂ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਐਉਂ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਇਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹਾਥੀ ਛੇੜਿਆ ਅਮੀਰ ਜਾਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਝੁਕਿਆ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਲਾਂ 'ਤੇ ਆ
ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਿਆ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਦੀ
ਦਾਬਾ ਮਾਰ ਕੇ ਲਿਆ ਅਟਕਾ
ਖ਼ਾਨਾ ਠਹਿਰ ਜਾ, ਕਿਧਰ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ
ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹੀ ਹੈ ਬੁਲਾ
ਸਿੰਘ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਹੂੰਝੀਆ
ਤੇਰੀ ਧਨਖ ਦੀ 'ਤੇ ਲਿਆ ਹੈ ਚੜ੍ਹਾ
ਚਿੱਲਾ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਛੱਡਿਆ
ਖੰਭਾਂ ਖ਼ਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੂਰਮੇ ਉੱਡਾ
ਤਾਰਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਟਦਾ
ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ ਜਿਵੇਂ ਛੱਡਦਾ ਹਵਾ
ਛਾਤੀ ਲੱਗਿਆ ਅਮੀਰ ਜਾਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ
ਹਾਥੀ ਉੱਤੋਂ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗਿਆ ਆ
ਮਾਨੋ ਅਰਜਨ ਚੰਦਰਮੁਖੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਸੀਸ ਦਿੱਤਾ ਜੈਦਰਥ ਦਾ ਉਡਾ

ਅਮੀਰ ਜਾਨ ਖ਼ਾਨ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਓਹਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਥੱਬੇ ਪਾਸਿਉਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ। ਓਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ 'ਓ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ! ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵੱਧਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਦਾ ਜਾ। ਤੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਏ ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਪਿਆਰਾ ਤੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ।

ਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਰੀਖ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹੋ ਜਿਹੜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟਣ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹੋ, ਜਿਹੜੇ ਲੁੱਟੀਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ, ਦਲੇਰ ਜੰਗ, ਸ਼ੇਰ ਅਫ਼ਗਾਨ, ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਨ, ਰਸਤਮ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ, ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਦੀ ਛਾਤੀ ਕੰਬ ਜਾਏ। ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਘਸੀਟਾ ਮੱਲ, ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ, ਰੁਲਦੂ ਰਾਮ, ਛਟਾਕੀ ਸ਼ਾਹ, ਮੁਰਲੀ ਰਾਮ, ਘਾਟੇ ਸ਼ਾਹ, ਰਿਓੜੀ ਰਾਮ, ਨਾਂ ਲਿਆਂ ਹੀ ਜੀ ਹਿਨਾਂਹ ਉਤਾਂਹ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਣਾ।

ਮੇਰੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੁਰਦਾ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਬਦਲੀ, ਖ਼ੁਰਾਕ ਬਦਲੀ, ਰਹਿਣੀ ਬਦਲੀ, ਬਾਣੀ ਬਦਲੀ, ਨਾਮ ਬਦਲੇ ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਘਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਪਰਗਟਿਆ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਧਰੋ ਯੋਧਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਰਣ ਵਿਚ ਜਿੱਤਿਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ।'

ਆਪ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਵਧਾਈਆਂ ਮਿਲੀਆਂ, ਘਰ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, ਬੜਾ ਸੂਰਮਾ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਰਣ ਵਿਚ ਜੂਝੇਗਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਰੱਖੋ। ਤੀਜਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜਨਮਿਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਮਸੰਦਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਡਾਢੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ ?' ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਸਾਡਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਕਰੇਗਾ। ਏਸ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖੋ ." ਚੌਥੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਦਾਤਾਰ ! ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਰਹੇ ਨੇ, ਆਖ਼ਰਕਾਰ ਏਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਫ਼ਤਹਿ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ? ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ, ਸਾਡਾ ਛੋਟਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸੋ ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ ਜ਼ਰਾ। ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਟੱਕਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ

ਜਦ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਜ਼ਰੀ ਆਇਆ, ਯੋਧਾ ਭਬਕਿਆ
ਉਸ ਉਰਾਲ ਚਾਕ੍ਰ ਭੁਆਇਆ, ਚੱਕਰ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ
ਜਿਉਂ ਧਰੂਹ ਦੇ ਗਿਰਦ ਘੁਮਾਇਆ ਮੰਡਲ ਤਾਰਿਆਂ
ਉਸ ਧਰਤ ਪਤਾਲ ਕੰਬਾਇਆ, ਧੌਲ ਤ੍ਰਭਕਿਆ
ਉਸ ਵੈਰੀ ਵੱਲ ਚਲਾਇਆ, ਪੁੱਤ ਜਮਰਾਜ ਦਾ
ਬਿਨ ਖੰਭਾਂ ਬਾਜ਼ ਉਡਾਇਆ ਪਿਆ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ
ਜਿਓਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਲਾਇਆ ਗਲ ਸ਼ਿਸ਼ੁਪਾਲ ਦੇ
ਉਸ ਧੜ ਤੋਂ ਸੀਸ ਉਡਾਇਆ, ਮਟਕੀ ਵਾਂਗਰਾਂ
ਜਿਉਂ ਗੁਜਰੀ ਦਹੀ ਰੁੜ੍ਹਾਇਆ, ਡੁੱਲ੍ਹੀ ਮਿੱਝ ਇਓਂ
ਧੜ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਰੰਗਾਇਆ ਝੁਕਿਆ ਆਸਣੋਂ
ਜਿਉਂ ਕੇਸੂ ਟਾਹਣ ਨਿਵਾਇਆ ਫੁੱਲਾਂ ਲੱਦਿਆ
ਉਹ ਸਿਰ ਤਲਵਾਏ ਆਇਆ ਡੋਂਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਜਿਉਂ ਧੋਬੀ ਫੇੜ ਵਗਾਇਆ, ਥਾਨ ਹਲਵਾਨ ਦਾ

ਚੱਕਰਧਾਰੀ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਾਹ ਲਿਆ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਉਹਦਾ ਭਰਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਖੜਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘਾ। ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਚੱਕਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਨਾ ਬਹਾਦਰੀ ਨਹੀਂ। ਸੂਰਮਤਾਈ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ।

ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ "ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਰਾਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਇਕ ਚੱਕਰ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਂਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਤਲਵਾਰ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੈ।"

ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਕੇ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਕਾ

ਭਾਈ ਮੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਰੁਸਤਮ ਲਲਕਾਰੇ
ਭਾਖੜ ਤੜਕੇ ਕਾਲਜੇ ਅੱਖੀਂ ਅੰਗਿਆਰੇ

ਰੱਤ-ਚਰੱਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਕ ਖੂੰਨੀ ਕਾਰੇ
ਸਿੱਧਾ ! ਤੇਗ ਸੰਭਾਲ ਲੈ ਖ਼ਾ ਬੋਲੀ ਮਾਰੇ
'(ਤੈਨੂੰ) ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵੇਖਣਗੇ ਸਾਰੇ
ਅੱਗੋਂ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਆਣ ਵੰਗਾਰੇ
ਜੁੱਟੇ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਕੌਣ ਜਿੱਤੇ ਹਾਰੇ ?
'ਸੀਤਲ' ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਤੂੰ ਵੇਖ ਪਿਆਰੇ

ਦੋਵੇਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਧਨੀ ਬੜੇ ਜੁਣਵੇ ਸੂਰਮੇ ਸਨ ਲੈ ਕੇ ਹੱਥੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਪਏ।

ਵਾਰ

ਦੋਵੇਂ ਜੱਟ ਪਏ ਧਨੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਸਾਂਡੇ ਸੌਂਪਿਆਂ ਹੱਥੀ ਹਥਿਆਰ
ਲੈਂਦੇ ਮੱਲ ਜਿਉਂ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਫੇਰੀਆਂ
ਉਧਰ ਫੌਜਿਆਂ ਨੇ ਪਾਈ ਘੁਮਕਾਰ
ਯੁੱਧ ਭੀਮ ਜਰਾਸੰਧ ਨੇ ਆਰੰਭਿਆ
ਆਏ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਭੀਮ ਦੁਰਜੋਧਨ ਟੱਕਰੇ
ਭਾਰੀ ਗੁਰਜਾਂ ਦਾ ਹੋਏ ਖੜਕਾਰ
ਤੇਗਾਂ ਢਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ
ਜਿਵੇਂ ਘਾੜ ਘੜਨ ਠਠਿਆਰ
ਦੋਵੇਂ ਵਾਰ ਬਚੌਂ ਕੇ ਮਾਰਦੇ
ਹੋ ਹੋ ਸੂਰਮੇ ਪੱਬਾਂ ਦੇ ਭਾਰ
ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚ ਤਿੜਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ
ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਠਹਿਕੇ ਤਲਵਾਰ
ਢਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗਿਆੜੇ ਨਿਕਲਦੇ
ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ ਜਿਓਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਅਨਾਰ

ਆਪਣੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਐਸਾ ਆਣ ਕੇ
ਸਾਂਝਾ ਭੰਨਿਆ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਵਾਰ
ਸੀਸ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਧੜਾਂ ਤੋਂ ਲੱਥ ਗਏ
ਧੜ ਸੱਖਣੇ ਡਿੱਗੇ ਮੂੰਹ ਭਾਰ

ਮਾਨੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਮਿਟਾ ਕੇ ਹਾਣੀ ਗਲ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ ਰਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੱਸ ਉੱਠੀਆਂ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸਗੋਂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਕਬਿੱਤ ਅੱਧ

ਸੂਰਮੇ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ
ਜੁੱਟੇ ਨੇ ਦਲ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਵਧ ਵਧ ਕੀਤੇ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਵਾਰ ਨੇ
ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਅੱਗੋਂ ਚੱਲਣੋ ਨੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਸਫ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਹੀ ਵਾਂਗ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਬਹਿ ਪਈਆਂ
ਲੋਥਾਂ ਵਾਲੇ ਲੱਗੇ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਨੇ
ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਜੀ
ਸੌਂ ਗਏ ਨੇ ਸਹਿਲ ਸੱਥਰ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਂਕੇ ਲਾਲ ਜੀ
ਖ਼ਾਲੀ ਛੱਡ ਬੁੱਤ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਗਈਆਂ ਉਤਾਰ ਨੇ
ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਗੜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਪਈਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰ੍ਹਨ ਜੀ
ਡਿਗਣ ਜਿਵੇਂ ਗੋਲੀਆਂ ਜੁਆਨ ਪਏ ਮਰਨ ਜੀ
ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੇ
ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਪਾਈ ਜਿਉਂ ਵਿਸਾਖ ਵਿਚ ਵਾਢੀ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਨੇ

ਵਿਛਾਏ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਲ ਸੌਢਰ ਜੁਆਨਾਂ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਵੈਰੀ ਖ਼ਾਕ ਵੀ ਦਲਾ ਦੇ ਕਈ ਸੰਗਾਰ ਨੇ
   ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਧੂੜ ਉਡ ਉਡ ਕੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ ਅਸਮਾਨ ਜੀ
ਰਹੀ ਨਾ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਤੱਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜੀ
ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਏ ਮੌਤ ਦੀ ਅਨੇਕਾ ਸਰਦਾਰ ਨੇ
   ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਓਨ੍ਹਾ ਔਰੋ ਠਹਿਰੇ ਕੌਣ ਵਿਚ ਆ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ?
ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਧੜ ਜਿਹੜੇ ਲੜਨਾ ਨੇ ਜਾਣਦੇ
ਲਾਈ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਧਾਣ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੇ
   ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਤਾਈਂ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ
ਅਟਕ ਦੇ ਹੜ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੇਖਿਆ ਜੇ ਡੱਕਦਾ ?
ਸੀਤਲ' ਜੀ ਤੋੜ ਛੱਡੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ
   ਹੈ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ

ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੌਤ ਘਬਰਾ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, 'ਸਿੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਬਦਬਾ ਅੱਜ ਤੋਂ ਮੁੱਕਾ। ਉਹ ਲੱਗੀ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਯੋਧੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਉਣ। ਓਧਰੋਂ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੱਲਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਬੋਲਿਆ
ਦਿੱਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਦਲ ਭੜਕਾ
ਜਿਵੇਂ ਵੇਖ ਮਿਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੀਂਹ ਬੁੱਕਦੇ
ਚੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਦੇ ਚਾਅ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰ ਕੇ ਦੁਨਾਲੀਆਂ ਫੂਕੀਆਂ

ਅੱਗ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਘਰੀ ਦਿੱਤੀ ਲਾ
ਹੈਂਕਰ ਉਡਦੇ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤਾਰੀਆਂ
ਬਾਜ਼ ਪੈਣ ਚਿੜੀਆਂ ਤੇ ਧਾ
ਸੂਹੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਭਗੌਤੀਆਂ ਨੱਚੀਆ
ਦਿੱਤੀ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਰਾਸ ਰਚਾ
ਧੋਂਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਸਿਰਵਾਰਨੇ
ਵੇਲਾ ਮੌਤ ਹੈ ਰਹੀ ਉਗਰਾਹ
ਅੱਗੋਂ ਆਣ ਕੇ ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾਨ ਗੱਜਿਆ
ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਆ ਅਟਕਾ
ਮਾਨੋ ਆਪ ਕਰਬਾਨੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ
ਧੌਣ ਰਿਹਾ ਹੇਠਾ ਤੇਗ ਦੇ ਝੁਕਾ

ਮੌਤ ਘੇਰ ਘੇਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਤੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਕਰਾਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ। ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਧਮਕਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਗੱਜਦਾ ਇਉਂ ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਵੇਂ ਆਇਆ
ਮਾਨੋ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਆ ਮਿਰਗਾ ਬੁਲਾਇਆ
ਸਿੰਘ ਧੂਹ ਮਿਆਨੋ ਕੱਢਿਆ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ
ਉਸ ਸੁੱਟਿਆ ਸਿਰ ਯਾਕੂਬ ਦੇ ਅਕਾਲ ਗਜਾਇਆ
ਉਹ ਗੋਲੀ ਵਾਂਗੂੰ ਜਾਂਦਾ ਧਰਤੀ ਤੱਕ ਆਇਆ
ਜਿਉਂ ਪੰਡਤਾਂ ਲੋਭੀਂ ਸਰਗ ਦਾ ਕਰਵੱਤ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਜਾਂ ਭੀਮ ਜਰਾਸੰਧ ਚੀਰ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਗਾਇਆ
ਜਾਂ ਬਿਜਲੀ ਗੁੰਬਦ ਪਾੜ ਕੇ ਦੋ ਪਾਸੀਂ ਢਾਇਆ

ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਦਲੇਰੀਆਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜਮਾਲ ਖ਼ਾਂ (ਅਮਾਨ ਖ਼ਾਂ) ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਜਮਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮੈਦਾਨ

ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਿਆ :—

ਪਉੜੀ

ਇਹ ਵੇਖੇ ਖ਼ੂਨੀ ਕਾਰੇ ਜਦੋਂ ਜਮਾਲ ਖ਼ਾਂ
ਉਹ ਤੋਂ ਵੇਖ ਨਾ ਗਏ ਸਹਾਰੇ, ਸਾਥੀ ਤੜਫਦੇ
ਉਹ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਲਲਕਾਰੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
ਉਹ ਐਲੀ ਐਲੀ ਪੁਕਾਰੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦੀਨ ਦਾ
ਉਹਦੇ ਨੈਣ ਭਖਣ ਅੰਗਿਆਰੇ, ਸੁਟਣ ਰੱਤ ਪਏ
ਉਹ ਤੜਫੇ ਵਾਂਗੂ ਪਾਰੇ, ਭਰਿਆ ਜੋਸ਼ ਦਾ
ਉਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੋਹੇ ਖਾਰੇ ਮਲਕੁਲ ਮੌਤ ਦੇ
ਉਹ ਰਣ ਵਿਚ ਖੜਾ ਵੰਗਾਰੇ, ਆਪਣੀ ਅਜਲ ਨੂੰ
ਕਹਿ, ਸਿੰਘਾ ਕਰ ਲੈ ਤਿਆਰੇ ਧਰ ਦਰਗਾਹ ਦੇ
ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਘਾਟ ਉਤਾਰੇ ਆਪਣੀ ਤੇਗ਼ ਦੇ
ਤੂੰ ਐਨੇ ਕਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਮੇਰੇ ਵਿਹੰਦਿਆ
ਮੈਂ ਬਦਲੇ ਲੈ ਲਾਂ ਸਾਰੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਉਠੇ

ਪਉੜੀ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ
ਰੋਹ ਭਰਿਆ ਤੇਗ ਸੁਆਰਦਾ
ਜਿਉਂ ਲਾਲੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ
ਤਿਉਂ ਭਖਦਾ ਰੰਗ ਸਰਦਾਰ ਦਾ
ਉਹਦੇ ਨੈਣੀਂ ਸੁਰਖੀ ਚਮਕਦੀ
ਜਿਓਂ ਟਹਿਕੇ ਫੁੱਲ ਅਨਾਰ ਦਾ
ਉਹਦੇ ਫਰਕਣ ਡੌਲੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ
ਜਿਓਂ ਆਰੀ ਨਾਗ ਫੁੰਕਾਰਦਾ

ਉਹ ਗੱਜਿਆ ਵਾਂਗੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ
ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਓ ਖ਼ਾਨਾ । ਸੁਣ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ
ਤੂੰ ਪੁਤਲਾ ਹੈਂ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਤੂੰ ਉੱਮਤ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ
ਮੈਂ ਪੁੱਤਰ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਅੱਜ ਤੇਗਾ ਨਿਬੇੜੇ ਕਰੇਗੀ
ਕੌਣ ਜਿੱਤਦਾ ਤੇ ਕੌਣ ਹਾਰਦਾ ?
ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਵਿਚ
ਅੱਜ ਧੋਵਾਂ ਮੂੰਹ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਮੈਂ ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾ ਕੇ ਦੇਸ ਚੋਂ
ਫਿਰ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦਾ

ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤੇਗੀ ਉੱਤਰ ਪਏ। ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਐਉਂ ਭਿੜ ਰਿਹਾ ਸੀ :—

ਸਾਕਾ

ਪਿੜ ਵਿਚ ਲੱਥੇ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥ ਸ਼ਸਤਰ ਫੜ ਕੇ
ਬਦਲਨ ਸਾਵੇਂ ਪੈਂਤੜੇ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਖੜ ਕੇ
ਵਾਰ ਬਚਾ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਦਾਂ ਕੱਢਣ ਅੜ ਕੇ
ਤੇਗਾਂ ਲਾਟਾਂ ਬਲਦੀਆਂ ਫੁੱਲ ਡਿਗਦੇ ਝੜ ਕੇ
ਲੱਥੇ ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਸਿਰ ਦੋਵੇਂ ਲੜ ਕੇ
ਡਿੱਗੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਦੋ ਭੰਬਟ ਸੜ ਕੇ

ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤਰ ਗਏ। ਮੌਤ ਖਿੜ-ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਈ, ਦੀਪ ਸਿੰਘਾ ਅਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਓਥੇ ਤੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਨਿਭਿਆ। ਪਰ ਤੂੰ ਨਾਹੇ ਹੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਅੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤੂੰ ਆਕੀ ਹੋਇਆ

ਸੈਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਵੀ ਬਚਨ ਹਾਰ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਮੌਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੌਣ ਅੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਸਭ ਚੌਰਾਸੀ ਮੇਰਾ ਖਾਜਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੱਥੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਚੋਂ ਵਾਜ ਆਈ, 'ਹਾਂ, ਸਭ ਚੌਰਾਸੀ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹੁਕਮ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵੀ ਜਿਊਂ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਣ ? ਉਹ ਤੋੜ ਨਿਭੇਗਾ

ਸਾਧ ਬਚਨ ਅਟਲਾਧਾ

ਗਿਰੇ ਜਿਹ ਆਸਮਾਂ ਨੀਚੇ,
ਜ਼ਮੀ ਉਲਟੀ ਪਲਟ ਜਾਏ।
ਕਮਰ ਅਪਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਛੋੜ,
ਉ ਧਾ ਖ਼ੁਰਸ਼ੀਦ ਹਟ ਜਾਏ।
ਸਮੁੰਦਰ ਅਪਨੀ ਹਸਤੀ ਲੈ ਕੇ,
ਕੂਜ਼ਾ ਮੇਂ ਸਿਮਟ ਜਾਏ
ਫ਼ਲਕ ਪਹਿ ਛੋਜਿ ਅੰਜਮ ਭਿੜ ਕੇ
ਖ਼ੁਦ ਆਪਸ ਮੇਂ ਕਟ ਜਾਏ।
ਮੁਲਕ ਬਦਲੇ ਮਲਿਕ ਬਦਲੇ,
ਜ਼ਮੀਨੋ ਆਸਮਾਂ ਬਦਲੇ
ਮਗਰ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਕਿ
ਏਕ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਕੀ ਜ਼ਬਾਂ ਬਦਲੇ
ਮਰਦ ਜੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ।

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ (ਇਕ ਪਰਚਲਤ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ) ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸੀਸ ਖੱਬੀ ਤਲੀ 'ਤੇ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਵਾਢ ਧਰ ਲਈ।

ਸਾਕਾ

ਰਣ ਵਿਚ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜ੍ਹੀਆ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਜਿਓਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖਹਿੰਦੀਆ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ

ਧੜ ਲੜਦੇ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਧੂਰ ਪਈਆਂ ਵਾਰਾਂ
ਸੀਸ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਆ ਧਰੇ ਕਈਆਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਾਂ
ਇਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉਡਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੀਆ ਡਾਰਾਂ
ਖੱਪਰ ਜਿਓ ਹਦਵਾਣਿਆਂ ਸਿਰ ਰੁਲਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਨਦੀਆਂ ਚੱਲੀਆਂ ਲਹੂ ਦੀਆ ਜਿਓ ਪਰਬਤ ਧਾਰਾ
ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਤਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਤੇਗ਼ ਕਟਾਰਾਂ
ਕਾਇਰ ਨੱਸੇ ਧਿਰ ਮੱਲਿਆ ਸਿਰ ਬਿਨ ਸਰਦਾਰਾਂ
ਸੀਤਲ ਢਾਡੀ ਗਾਉਣਗੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀਆ ਵਾਰਾਂ

ਧੜ ਲੜਦਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨਸ ਤੁਰੇ, ਗੋਲ੍ਹਵੜ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੱਕ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆ ਨਦੀਆ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ (ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਮਰੇ) ਤੇ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ।

ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ, ਉਥੇ ਉਥੇ ਉਹਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠੱਠੇ ਪਿੜ ਕੋਲ, ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਮਸਰ ਕੋਲ, ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਗਰਾਣੇ ਕੋਲ, ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਟੜਾ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ, ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਅਘੜ ਸਿੰਘ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਰੀਝਾ ਸਿੰਘ, ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਰਣ ਸਿੰਘ, ਭਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਲ ਸਿੰਘ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕੌਰਾ ਸਿੰਘ ਗਾਰੂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਬਬੇਕਸਰ ਕੋਲ, ਕੌਰ ਸਿੰਘ, ਮੇਨਾ ਸਿੰਘ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲੀ ਅਖਾੜੇ ਕੋਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

ਦੁਨੀਆ ਨਾਲੋਂ ਅਨੋਖੀ ਕਰਾਮਾਤ ਇਹ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੩–੧੧–੪੩ ਈ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।।

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸ. ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਤੇ

ਸ. ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਓਹਦੀ ਕਿਸਮਤ ਮਾੜੀ ਸਮਝੋ। ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਲੋਭੀ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਜੱਚ ਗਿਆ ਉਹ ਏ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਕਰਨੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਟਲਿਆ ਇਹ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਟਾਹਣੀ ਤੋਂ ਤੋੜਿਆ ਛਾਤੀ ਵਿਧੀ, ਹਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗਲ ਭਰ ਹੰਢਾਇਆ ਤੇ ਦਿਨ ਕੁੜੀ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਫੁੱਲ ਨੇ ਪਾਪ ਕੀ ਕੀਤਾ ? ਉਸ ਤੋਂ ਗੁਨਾਹ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਉਹ ਹਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲਾ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੇ ਛੱਟੇ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਤਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਬਖਸ਼ਦਾ। ਉਹਦੇ ਇਹ ਗੁਣ ਹੀ ਓਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮਾਰੂ ਬਣੇ ਓਹਦਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣਾ ਹੀ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਿਆ।

ਸੋ ਜੋ ਵੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨੇ ਚੰਗਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਓਹ ਗੱਭਰੂ ਉਸ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਏਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਓਹ ਉਸ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੱਜੇ ਹੋਏ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਢੱਕੇ ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ, ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਕਾਜ਼ੀ ਸਿਰਹਾਣੇ ਨਾਲ ਢਾਸਣਾ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਸਬੀ ਦੇ ਮਣਕੇ ਬੜੇ ਤੇਜ਼ ਓਥਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਓਦੇ ਵੀ ਕਾਹਲਾ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦਿਲ। ਓਹਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਰੋਸਾ ਮੱਥੇ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੁੱਲ੍ਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਫਰਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬੁੜ-ਬੁੜਾਉਣ ਦੀ ਵਾਜ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਹਵਾ ਨਾਲ ਬੂਹਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਓਧਰੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੜ੍ਹਦਾ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਲੰਮੀ ਉਡੀਕ ਪਿਛੋਂ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ। ਇਕ ਗੱਭਰੂ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ੧੮ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਫਿਰਦੀ ਮੱਸ, ਫੱਬਵਾਂ ਕੱਦ, ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਨੇਤਰ, ਹੱਸੂੰ ਹੱਸੂੰ ਕਰਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਸੁਰਖ਼ੀ ਮਾਇਲ ਗੋਰਾ ਰੰਗ, ਮਨਮੋਹਣਾ ਰੂਪ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਖਲੋਤਾ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂ ਨੇ ਬੁੱਢੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਦਾ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਕਾਜ਼ੀ ਲਲਚਾਈਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਗੱਭਰੂ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, 'ਬੇਟਾ! ਮੈਂ ਅੱਜ ਆਖ਼ਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰਾ ਬਣ ਕੇ ਮੇਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਨਾ?'

ਗੱਭਰੂ ਨੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ! ਆਪ ਮੇਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੋ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹਰ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਗ਼ੈਰਤ ਤੇ ਠੋਕਰ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਮੇਰੀ ਅਣਖ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆ ਜਾਏ, ਮੈਂ ਅਣਖ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕੰਬਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ, 'ਬੱਸ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ! ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਸੁਣਨਾ ਸੀ, ਸੁਣ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਏਹਾ ਪਿਆਰ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਬਣ ਕੇ ਤੈਥੋਂ ਬਦਲਾ ਲਵੇਗਾ।'

'ਜੁ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਭਾਵੇ।' ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਕਾਜ਼ੀ ਸੂਬੇ ਕੋਲ ਆ ਇਕ ਚੁਗਲੀ ਲਾਈ
ਤੇਰੇ ਸਿੰਘ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਖ਼ੁਦਾਈ
ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੱਡ ਦਾਨਾ ਹਾਈ
ਆਲਮ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਨਹੀਂ ਦੂਜਾ ਕਾਈ
ਸੱਦ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਓ ਦੀਨ ਮਨਾਈ

ਸਾਡਾ ਖਾ ਕਾਫ਼ਰ ਰਹੇ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਾ ਭਾਈ

ਸੂਬੇ ਕੋਲ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਜਾ ਚੁਗਲੀ ਲਾਈ, ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਚੀ ਥਾਂ ਦੇ ਰੱਖੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਦੇ ਭੇਦ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੜਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੇ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ (ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ ਲਵੋ ਜਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਓ।

ਸ. ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਪਿੰਡ ਜੰਬਰ ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਘਰਾਣਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾ ਵਿਚ ਸ. ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਕੋਤਵਾਲ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਓਥੇ ਬਣਵਾਈਆਂ ਸਨ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਸ. ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ) ਬੜਾ ਹੋਣਹਾਰ ਗੱਭਰੂ ਸੀ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਉਹਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਚਲਤ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਏਸੇ ਲਈ ਕਾਜ਼ੀ ਉਹਨੂੰ ਦੀਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਜਸਪਤ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋਣ ਉਤੇ ਲਖਪਤ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਏਸ ਹੁਕਮ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸੂਬੇ ਨੇ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ

ਜੰਗਲਾ

ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਆਖਣ ਤੇ ਸੂਬੇ ਨੌਕਰ ਛੁੱਟ ਭਜਾਏ
ਦੋਹਾਂ-ਪਿਉ ਪੁੱਤਰ-ਦੇ ਤਾਈਂ ਸਦ ਸਿਪਾਹੀ ਲਿਆਏ
ਜੋੜੇ ਲਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਵਿਚ ਕਚਿਹਰੀ ਆਏ
ਤੱਕ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਤੇ ਪਾਏ

ਕਚਿਹਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਰੰਗ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤੱਕਿਆ ਸਭ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਟੇ ਹੋਏ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਾੜੇ ਦੀ ਅੱਗ ਸੁਲਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਆਖਦਾ ਏ ਸੂਬਾ, ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤੂੰ ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘਾ !
ਮੁੱਢੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੀ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਆਈ ਹੈ
ਬਾਪ ਮੇਰਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ
ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਅਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਰੱਜ ਕੇ ਕਮਾਈ ਹੈ
ਚਿੱਤ ਮੇਰਾ ਚਾਹਵੇ, ਹੁਣ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰੇਮ ਗੰਢ ਲਈਏ
ਸਾਡੀ ਤੇਰੀ ਬੱਸ ਹੁਣ, ਏਸੇ 'ਚ ਭਲਾਈ ਹੈ।
ਮੰਨੇ ਇਸਲਾਮ, ਛੱਡੇ ਕੁਫ਼ਰ, ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਵੇ
ਬਦਲ ਚੁਕੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਹੁਣ ਚਾਹੀਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਹੈ

ਇਹ ਹੈ ਨੀਤੀ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਵ ਹੋਰ, ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮ, ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਧਮਕੀ। ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ। ਸਿੱਖੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮਜ਼੍ਹਬ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਮਜ਼੍ਹਬ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪ ਮੈਥੋਂ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਮੈਂ .

ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘਾ! ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਲੰਬੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜੋ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਤੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ?

ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਣਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਮੌਤ

ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਜ਼ਾਲਿਮ ਸੂਬਾ, ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੈਰ

ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ - ਕਹਿੰਦਾ ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਹੈ ਸੁਣਿਓ ਗੱਲ ਖ਼ਾਨ ਜੀ
ਨੌਕਰ ਹਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਸਭ, ਵਾਜਬ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜੀ

ਇਸ ਤੋ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂਗਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਜਾਨ ਜੀ
ਐਪਰ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਛੱਡ ਕੇ, ਦੀਨ ਪਰਵਾਨ ਜੀ
ਧਰਮੋ ਜੋ ਡੋਲੇ, ਹੁੰਦਾ ਬੇਮੁਖ ਹਤਿਆਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ! ਆਪਣਾ ਦੀਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀ ।

ਸੂਬਾ— (ਬੋਲਦਾ ਸੂਬਾ ਐਂਗੋ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾਇਕੇ)
ਪਾਵੇਂਗਾ ਸੁੱਖ ਨਾ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਉਲਟਾਇਕੇ
ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਾਫ਼ਰ ਰਹਿਣਾ ਮੋਮਨ ਦਾ ਖਾਇਕੇ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਜਿਊਣਾ ਕਾਫ਼ਰ ਅਖਵਾਇਕੇ
ਹਾਸਲ ਕਰ ਖੁਸ਼ੀ ਅਸਾਡੀ, ਰਤਬੇ ਵੱਡ ਪਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਨਹੀ ਤਾ ਫੇਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਖ਼ਾਲਸਾ ।

ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ— ਕਰ ਤੂੰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ, ਨਾਹੀ ਉਜ਼ਰ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ
ਨੌਕਰੀਓਂ ਕੱਢ ਦੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਦਿਲ ਤੇ ਨਾ ਲਿਆਵਾਂਗੇ
ਦੁੱਖ ਜੋ ਕੋਈ ਦੇਵੇਂ ਉਹ ਵੀ ਸਿਰ ਤੇ ਝੇਲ ਜਾਵਾਂਗੇ
ਮਰੀਏ ਜਾਂ ਜਿਊਂਦੇ ਰਹੀਏ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਵਾਂਗੇ
ਆਵੇ ਦੁੱਖ ਬਿਨਾ ਗੁਨਾਹੋਂ, ਫੇਰ ਕੀ ਚਾਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ—ਸੂਬੇ !—ਆਪਣਾ ਦੀਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ, ਸਮਝੇ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀ ।

ਸੂਬਾ— ਹੋਸ਼ ਕਰ ਸਿੱਖਾ ! ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਨੈ ਨਾਦਾਨ ਓਇ
ਦੋ ਵਾਰ ਉਲਟਾਇਆ ਮੇਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਓਇ
ਹੋਵੇਂ ਤੂੰ ਨਾਬਰ ਮੈਥੋਂ ਨਹੀ ਸੀ ਅਨੁਮਾਨ ਓਇ ।
ਆਖ਼ਰੀ ਬਚਨ ਈ ਮੇਰਾ ਕਰ ਲੈ ਪਰਵਾਨ ਓਇ
ਨਹੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਆਫ਼ਤ ਮੂੰਹ ਆਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀ ਤਾ ਫੇਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਖ਼ਾਲਸਾ ।

ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ— ਸਮਝ ਲਿਆ—ਸੂਬੇ !—ਮੈਂ ਕੋਈ ਬਾਲਕ ਅੰਞਾਣਾ ਨਹੀ
ਆਇਆ ਹੈ ਸਮਾਂ ਜੋ ਸਿਰ ਤੇ ਆਹਲਾ ਹੁਣ ਜਾਣਾ ਨਹੀ
ਝੱਲਾਂਗਾ ਹਸ ਹਸ ਕੇ ਦੁੱਖ ਕਾਇਰ ਅਖਵਾਣਾ ਨਹੀ
ਮੰਨਣਾ ਨਹੀ ਦੀਨ, ਦਾਗ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਲਾਣਾ ਨਹੀ
ਆਲਮ ਦੇ ਅੰਦਰੋ ਨਾ ਕਈ ਮਜ਼ਬ ਜਿਨਾ ਚਾਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ—ਸੂਬੇ ,—ਆਪਣਾ ਦੀਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ, ਸਮਝੋ ਖ਼ਾਨ ਜੀ !

ਸੂਬਾ— ਲੱਗੀ ਐਂਗ ਕਹਿੰਦਾ ਐਂਗੇ ਹੁੱਦੇ ਵਿਚ ਆਇਕੇ
ਯਾਦ ਰੱਖ, ਮਾਰੂੰ ਤੈਨੂੰ ਸੂਲੀ ਟੰਗਵਾਇਕੇ
ਚਰਖੀ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਾਂ ਸਜ਼ਾ ਸਿਖਾ ਲਾ ਤਾਇਕੇ
ਪੀੜਾਂਗਾ ਵਾਂਗ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪਾਇਕੇ
ਸੀਤਲ ਜੀ ! ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖੂ ਦੁਰਕੇ ਜੋ ਪਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਇਸਲਾਮ, ਖ਼ਾਲਸਾ !

ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ: ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਆਪ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋ ? ਕੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖੀ ਨਿਕਲ ਗਈ ਹੈ ? ਮੈਂ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਜੇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ। ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਛ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ

ਸੂਬੇ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਫ਼ਤਵਾ ਲੁਆ ਕੇ ਉਹਨੇ ਚਰਖ਼ੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਸੂਬੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ
ਛੁੱਟ ਚਰਖੜੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੇ
ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਜਲਾਦ ਮਸ਼ੀਨ ਫੇਰੀ
ਧਰ ਕੇ ਤੂੰਬਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ

ਦੰਦੇ ਚਰਖੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਕਰੱਤ ਤਿਖੇ
ਕੋਮਲ ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਧਸਾ ਦਿੱਤੇ
ਪਾਲੇ ਮੱਖਣਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਥਕੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ
ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋਏ ਲੂੰਮੇ ਪਏ ਚਰੁਗਾਲ
ਧਰਮੀ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਵਿਚ ਨਹਾ ਦਿੱਤੇ
ਸੀਤਲ ਸਿਦਕੀਆਂ ਦੇ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਜੀ
ਪਰਲੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਅੱਖੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ

ਚਰਖੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਦੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਜੈਕਾਰਾ ਕੀਆ ਮਿੱਠਾ ਲਾਰੋ ਦੀ ਧੁਨ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਨਾਲ ਫਿਰ ਇਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਹੋਏ

ਕਬਿੱਤ

ਆਖਦਾ ਹੈ ਸੂਬਾ, ਕਰ ਹੋਸ਼ ਓ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘਾ।
ਕਿਹੜੀ ਜ਼ਿਦ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਾ ਜਾਨ ਤੂੰ ਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ?
ਮੋੜ ਕੇ ਜਵਾਬ ਅੱਗੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗੁਰੂ ਲਾਡਲੇ ਨੇ
ਤੂੰਹੇਂ ਦੋਸ ਰਾਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਾਪ ਪਿਆ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ?
ਜਾਣਦਾ ਜਹਾਨ, ਸਿੰਘ ਧਰਮੋਂ ਨ ਡੋਲਦਾ ਏ
ਕਿਹੜੀ ਆਸ ਉਤੇ ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਉਂਦਾ ਏ
ਹੋਰ ਕੀ ਏ ? ਆਈ ਜੜ੍ਹ ਜਾਣ ਉਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ
ਆਪਣੀ ਤੂੰ ਹਥੀਂ ਵੱਟੇ ਵੇੜ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਪਾਉਂਦਾ ਏਂ

ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਉਤੇ ਵੀ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਇਸਲਾਮ ਮੰਨਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਚੱਲੀ। ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ–ਦੋਹਾਂ–ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਕੱਲੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਾਹੀਦਾ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਭ ਲਾਲਚ

ਵਿਖਾ ਕੇ ਭਰਮਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਸੂਬਾ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਇਓਂ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ :—

ਕੋਰੜਾ

ਸੂਬਾ— (ਆਖਦਾ ਏ ਸੂਬਾ) ਦਿਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਲੈ
ਨਫ਼ਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਲੈ
ਆਖੇ ਲੱਗ ਮੇਰੇ, ਹੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਉਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ—
(ਐਂਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਬੋਲ ਕੇ)
ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਮੈਂ ਈਮਾਨੋਂ ਡੋਲ ਕੇ
ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਦੁੱਖੜੇ ਉਠਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬਾ— ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਉਇ
ਤਾਂਹੀਏਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਇ
ਲੈ ਆ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਤੇ ਈਮਾਨ ਉਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਦੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਉਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ—
ਵੇਖ੍ਯਾ ਐਂਵੇਂ ਰੰਗਾ ਵੰਡਿਆ ਪਿਆਰ ਤੈਂ
ਐਸੀ ਦੋਸਤੀ ਤੋਂ ਜਾਵਾਂ ਬਲਿਹਾਰ ਮੈਂ
ਤੇਰਾ ਇਹ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾ ਕਦੇ ਭੁਲਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬਾ— ਹੋਸ਼ ਕਰ, ਬਾਲੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਿੱਦ ਛੱਡ ਉਇ
ਸ਼ਾਪ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕਿਉਂ ਤੁੜਾਵੇਂ ਹੱਡ ਉਇ
ਲੱਭਣੀ ਨਾ ਫੇਰ ਉਮਰ ਜਵਾਨ ਉਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਉਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ—

ਛੱਡ ਸਮਝੌਤੀਆਂ ਨਾ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਓਇ
ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾ ਲੈ ਜੋ ਹੈ ਵੱਸ ਤੇਰੇ ਓਇ
ਬਾਪ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਜਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬਾ— ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਗੱਸੇ ਨੂੰ ਜਹਾਨ ਜਾਣੇ ਓਇ
ਤੁਸੀਂ ਬਾਪ ਬੇਟਾ ਕਿਉਂ ਬਣੇ ਅੰਞਾਣੇ ਓਇ
ਉਹ ਤਾਂ ਹੈ ਬਿਰਧ, ਤੂੰ ਹੈਂ ਬੁੱਧਵਾਨ ਓਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਓਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ—

ਸਾਡਾ ਵੀ ਸਿਦਕ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਭੁੱਲਿਆ
ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਡੁੱਲਿਆ
ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗਰਾਂ ਨਿਭਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬਾ— ਤਿੱਖੇ ਕਰ ਦੰਦੇ ਚਰਖ਼ੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਊਂ
ਕਮਚਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਟੀਆਂ ਉਡਾ ਦੇਊਂ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੈਂਤ ਕੱਢ ਲਊਂ ਪਰਾਨ ਓਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਓਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ—

ਚਰਖ਼ੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾ ਸਿੱਖ ਹਾਰਦੇ
ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ ਔਨਲੱਕਾਂ ਨੇ ਉਚਾਰਦੇ
ਕਮਚਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬਾ— ਮਾਣਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਹਦੇ ਅੱਗੇ ਦੇਂ ਜਵਾਬ ਓਇ
ਜੀਹਦੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾੜ ਕਰ ਦਿਊਂ ਕਬਾਬ ਓਇ

ਮੌਤ ਐਗੋ ਸਾਰਾ ਟੱਟ ਜ ਗਾਮਨ ਓਇ
ਮੰਨ ਲੈ ਤੂੰ ਦੀਨ ਤੇ ਬਚਾ ਲੈ ਜਾਨ ਉਇ

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ

ਜਿੰਨੇ ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾ ਉਇ
ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਪਾਪੀਆ ਤੂੰ ਲਾਹ ਲੈ ਚਾ ਓਇ
ਸੀਤਲ ਮੈਂ ਸੁਰਖਰੂ ਜਹਾਨੋਂ ਜਾਵਾਂਗਾ
ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗਾ

ਸੂਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲੇ ਟੋਕ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਬੇਟਾ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ! ਆ ਜ਼ਿਦ ਛੱਡ ਦਿਹ। ਮੈਂ ਆਈ ਕਜ਼ਾ (ਮੌਤ) ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਇਕ ਵਾਰ ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ— ਝੂਠ, ਕੁਫ਼ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਮੌਲਵੀ ਜੀ! ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, 'ਕੁੱਲੇ ਨਫ਼ਸਿਨ ਜ਼ਾਇਕਾ ਤੁਲ ਮੌਤ' ਹਰ ਜਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਸਵਾਦ ਚੱਖਣਾ ਪਏਗਾ—ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ?

ਪਹਿਲਾ ਵਾਕ 'ਕੁਫ਼ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ' ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੜ ਉਠਿਆ ਪਰ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ! ਤੇਰੀ ਇਸ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ। ਉਪਰੋਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਮੰਨਿਆ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਤੇਰੀ ਇਹ ਜਵਾਨੀ ਤਾਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ— ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਉਹਲੇ ਸਾੜਿਆਂ ਤੇ ਝੋਰਿਆਂ ਭਰਿਆ ਬੁਢਾਪਾ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੌਣ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈ ਜੋ ਹੀਰੇ ਵਰਗੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਨਰਕੀ ਬੁਢਾਪਾ ਵਟਾ ਲਵੇ।

ਕਾਜ਼ੀ— ਜਵਾਨੀ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ, ਰਹਿਮ ਕਰ ਇਸ ਉਤੇ, ਇਹ ਖ਼ਾਕ ਵਿਚ ਰੋਲਣ ਵਾਲੀ ਨਿਹਮਤ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਮੰਨ ਲੈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਾਂਗਾ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ— ਕੀ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਨੀ ਹੀ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ?

ਕਾਜ਼ੀ– ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਵੇਖ ਏਸ ਮੌਲੀ ਹੋਈ ਜੁਆਨੀ ਉੱਤੋਂ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਦੁਨੀਆ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ– ਵੇਖੋ ਮੌਲਵੀ ਜੀ। ਜਿਹੜੀ ਜੁਆਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਏ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਿਟਾ ਦਿਹ ਇਸ ਜੁਆਨੀ ਨੂੰ ਜਦ ਤਕ ਜਹਾਨ ਰਹੇਗਾ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ੧੯ ਸਾਲ ਦਾ ਜੁਆਨ, ਹਰ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਆਖ਼ਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ

ਵਾਰ

ਆਇਆ ਖ਼ਾਨ ਜਲਾਦ ਬੁਲਾਇਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਅੱਖੀਆਂ ਚੋਂ ਅੱਗ ਬਰਸਾ
ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਦਮ ਮਾਰਦਾ
ਇਹਨੂੰ ਚਰਖ਼ੀ ਤੇ ਪਕੜ ਚੜ੍ਹਾ
ਜ਼ਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਚਰਖੜੀ ਫੇਰ ਕੇ
ਇਹਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚਖਾ
ਝੋਕ ਮਾਰ ਸਾਰੇ ਹੱਡ ਬੰਦ ਤੋੜ ਦੇ
ਦੱਰ ਵਲਣੇ ਦੇ ਵਿਚਦੀ ਲੰਘਾ
ਮਾਰ ਕਮਚਾਂ ਸਰੀਰੋਂ ਤੋੜ ਬੋਟੀਆਂ
ਐਥੋਂ ਕਾਂਵਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪਾ
ਖੱਲ ਲਾਹਲੈ ਮੂੰ ਵਾਂਗ ਤਬਰੇਜ਼ ਦੇ
ਸਾਹਵੇਂ ਟੰਗਣੀ ਹੈ ਤੇਹ ਦੀ ਤੜਾ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨਾ ਪਿਆਰ ਬਹੁਤ ਏਸਦਾ
ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਟ ਏਸਨੂੰ ਪਚਾ
ਮਾਣ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਦਕ ਦਾ ਸੀਤਲਾ
ਮੈਂ ਵੀ ਵੇਖ ਲਾਂ ਹੱਥੀ ਅਜ਼ਮਾ

ਖਾਲਸਾ ਤਿਆਰ ਹੈ।' ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਜ਼ਾਲਮ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ, ਜੇ ਸਾਦਕ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਦੋ ਹਾਣੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਲੱਗੇ ਆਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹਾਰਨਾ ਤੇ ਮੈਂ ਜਿੱਤਣਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਤੀਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਛਾਤੀ ਡਾਹਕੇ ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।'

ਸੂਬੇ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਚਰਖੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਗੱਡੀ

ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਜਲਾਦਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ
ਲਾਡਲਾ ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਮੱਸ ਫਿਰਦੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ
ਉਮਰ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ
ਮਾਂ ਨਾਲ ਮੱਖਣਾਂ ਦੇ ਪਾਲਿਆ
ਲੂੰਸ ਲੂੰਸ ਕਰੇ ਜਿੰਦੜੀ
ਮੱਥਾ ਚੰਦ ਚੌਧਵੀਂ ਦਾ ਚਮਕੇ
ਭੁੱਖੇ ਲਹੇ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤਿਆਂ
ਹੁੱਸਾ ਕੋਮਲ ਗੁਲਾਬ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ
ਵੱਸ ਪਿਆ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ
ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਮਿਲਾਇਆ ਜੋਬਨ
ਚਾੜ੍ਹ ਚਾੜ੍ਹ ਚਰਖ਼ੀ ਤੇ
ਸਾਰੇ ਫੁੱਟ ਪਏ ਖ਼ੂੰਨ ਦੇ ਸੋਮੇ
ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਰੀਰ ਛਾਨਣੀ
ਧੌਲ ਵਾਂਗ ਤੁਖਰੇਜ਼ ਲੁਹਾ ਕੇ
ਆਸ਼ਕ ਜ਼ਰਾ ਨਾ ਡੋਲਿਆ
ਫੇਰ ਬੰਨ ਕੇ ਕੜਿੱਕੀ ਨਾਲ ਪਾਪੀਆਂ
ਸੂਰਮੇਂ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਬੈਂਤ ਕਹਿਰ ਦੇ ਕਸਾਈਆਂ ਮਾਰੇ

ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਹੱਡੀਆਂ
ਫੇਰ ਘੱਤ ਕੇ ਜੰਬੂਰ ਹਤਿਆਰਿਆਂ
ਤੋੜੀਆਂ ਸਰੀਰੋਂ ਬੋਟੀਆਂ
ਸਿੰਘ ਜਿਉਂਦਾ ਕੀਮੀਆਂ ਕੀਤਾ
ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਛੁਰੀਆਂ
ਅੱਗ ਵਾਂਗਰਾਂ ਤਪਾ ਕੇ ਸੀਖਾਂ
ਲਾਈਆਂ ਕੋਮਲ ਸਰੀਰ ਤੇ
ਕੋਲੇ ਕਰ ਤੀ ਕੁੰਦਨ ਜੇਹੀ ਦੇਹੀ
ਪਾਪ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਮੁੱਕ ਗਈ
ਪਰ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਜੇਰਾ ਵੇਖੋ
ਇਕ ਵਾਰ ਸੀ ਨਾ ਕਹੀ
ਸਗੋਂ ਲਾਲੀਆਂ ਮਥੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੀਆਂ
ਧੁਨ ਆਵੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ
ਵੇਖ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਕੰਬ ਗਏ
ਫੇਲ ਗਏ ਜਲਾਦ ਸੰਗਤੇ
ਸਿੱਖ ਵੱਟ ਨਾ ਮਥੇ ਤੇ ਪਾਇਆ
ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ ਧੰਨ ਸੀਤਲਾ
ਪਿਆਰਿਆ । ਪਿਆਰਿਆ
ਸੂਰਮਾ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲ ਕੇ, ਨਹੀ ਜੇ ਹਾਰਿਆ

ਚਰਖੀ ਤੇਜ਼ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਖੂੰਨ ਫੁਹਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਾਦਕ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

(ਤਰਜ਼) ਮਿਲਦੇ ਇਸ਼ਕ ਹੁਲਾਰੇ ਨੇ

ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਪਕਾਰੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜੇ
ਆਉ ਬੰਦ ਬੰਦ ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਟਾਇਣਾ

ਕਮਚਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਤੁੜਾਉਣਾ
ਜਿਉਂਦੇ ਮਰਨਾ, ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਵਣਾ
ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀ ਘਬਰਾਉਣਾ
ਆਪਣਾ ਆਪ ਚਿਰਾਂ ਨਾਲ ਆਖੇ, ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜੇ
ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਪੁਕਾਰੇ, ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜੇ
ਜੀਂਦੇ ਪਿਆਰਾ ਮਿਲਦਾ ਮਰ ਕੇ
ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਨਿਭਦਾ ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਕੇ
ਆਓ ਸੀਸ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰ ਕੇ
ਸੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਦੁਖੜੇ ਜਰ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਸੂਲੀ ਉਪਰ ਹੁਲਾਰੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜੇ
ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਪੁਕਾਰੇ, ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜੇ

ਇਸ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ, ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਚਰਖੀ ਦੀ ਦੋ ਵਾਰ ਦੀ ਮਾਰ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਘਾਇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਮਚਾਂ (ਜ਼ੰਬੂਰਾਂ) ਨਾਲ ਮਾਸ ਤੋੜਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਵੱਟ ਨਾ ਪਿਆ। ਕਾਤਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ ਸੁਆਦ ਹੈ ਨਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜਦ ਜਲਾਦ ਦੀ ਛੁਰੀ ਵੀ ਕੰਬ ਉਠੇ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਣ ਵਾਲਾ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਾਰ ਗਏ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦੁੱਖ ਦੇ ਕੇ ਹਾਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਫੁਟ ਨੀਤੀ ਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਧਾਰੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਿਉ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਹਿਕੇ ਕੰਮ ਕਢਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਇਕੱਲੇ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ, ਤੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ

ਬੈਂਤ

ਸੂਬਾ ਆਖਦਾ ਸੁਣੀਂ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘਾ।
ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਵਣਾ ਏਂ
ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਨਾਹੀ ਮਾਰ ਸਹਿਣ ਜੋਗਾ

ਛੱਡ ਹਠ ਖ ਦਾ ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾਵਣਾ ਏ
ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੇ ਦੀਨ ਕਬੂਲ ਲਿਆ
ਤੇ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਵਣਾ ਏ
ਜਿਦ ਛੱਡ ਹੁਣ ਹੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੂੰ ਵੀ
ਕਾਹਨੂੰ ਕੁਫ਼ਰ ਵਿਚ ਜਾਨ ਗੁਆਵਣਾ ਏ

ਇਹ ਝੂਠੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਕਿ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੀਨ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਚਰਖੀ ਦੀ ਮਾਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਟੱਲ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਝਾਂਸਿਆਂ ਚ ਕਿਵੇਂ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ

ਕਬਿੱਤ ਛੰਦ

ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੁਕਾਰੇ ਸੁਣੀਂ ਸੂਬੇ ਹੱਤਿਆਰੇ
ਚਾਲੇ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੋ ਹੈ ਤੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ
ਸਿੱਖ ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਨਾ ਧਰਮ ਹਾਰਦਾ
ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਡੋਲ ਜਾਵੇ, ਮੰਨਾ ਦੀਨ ਕਹਿ ਸੁਣਾਵੇ
ਨਾ ਯਕੀਨ ਮੈਨੂੰ ਆਵੇ ਝੂਠੇ ਇਕਰਾਰ ਦਾ
ਸਿੱਖ ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਨਾ ਧਰਮ ਹਾਰਦਾ
ਉਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੈ ਭਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾਈ
ਮੂੰਹ ਰੱਖਿਆ ਨਾ ਕਾਈ, ਤੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਸਿੱਖ ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਨਾ ਧਰਮ ਹਾਰਦਾ
ਸਿੱਖ ਹੋਵੇ ਚੂਰਾ ਚੂਰਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਤਰੇਗਾ ਪੂਰਾ
ਤੱਕ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਸੂਰਾ ਮੰਜ਼ਲ ਉਲਾਰਦਾ
ਸਿੱਖ ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਨਾ ਧਰਮ ਹਾਰਦਾ

ਇਹ ਵਾਰ ਵੀ ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਲ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਕੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੂਨ ਦੀ ਕਹਿ ਲੈਣ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਲਹੂ ਦੇ ਹਰ ਕਤਰੇ ਵਿਚ ਰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਕੱਢ ਲੈਣਗੇ ? ਇਹ ਸਦਾ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਤਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੂਬਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਰ

ਆਇਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਪ ਦੇ
ਗੱਜ ਬੋਲਿਆ ਹੈ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ
ਨਹੀ ਸੂਰਮੇ ਧਰਮ ਤੋ ਡੋਲਦੇ
ਟਿੱਲ ਲਗਦਾ ਲਾਵੇ ਸਰਕਾਰ
ਤੂੰ ਵੀ ਸੂਬਿਆ ! ਲਿਹਾਜ਼ ਰਖੀਂ ਮੂਲ ਨਾ
ਕਰ ਜਿਹੜੀ ਹੈ ਤੇਰੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ
ਤੇਰੇ ਬਾਪ ਨੇ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਔਖੀ ਘੱਟ ਨਾ
ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਰਖ ਤਲਵਾਰ
ਬੇੜਾ ਪਾਪ ਦਾ ਭਰ ਗਿਆ ਸੂਬਿਆ !
ਅੱਜ ਕੱਲ ਹੀ ਡੁੱਬੂ ਮੰਝਧਾਰ
ਏਨੀ ਸੁਣਦਿਆਂ, ਜਲਾਦ ਬੁਲਾਇਕੇ
ਸੂਬਾ ਹੁਕਮ ਕਰੇ ਲਲਕਾਰ
ਦੋਹਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਤੇਗ਼ ਮਾਰ ਝੱਟ ਸੀਸ ਲੈ ਉਤਾਰ

ਜਲਾਦ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਖਿੱਚੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ! ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ, ਅੰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ'

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਦਾ ਅੰਤ ਤੇ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਤੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਕ ਸਦਾ ਏਸੇ ਰਾਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪੁੱਜਦੇ ਨੇ। ਆਉ ਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਹੀ

ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ।

ਜੰਗਲਾ

ਆਵੋ, ਜਿਸ ਮਹਿਬੂਬ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ
ਮਿਲਦਾ ਜੇ ਪਰ ਮਰ ਕੇ
ਸੀ ਮਨਸੂਰ ਮਨਾਇਆ ਪਿਆਰਾ
ਸੂਲੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਜਰ ਕੇ
ਮੈਂ ਵੀ ਅੱਜ ਮਨਾਵਣ ਚੱਲਿਆਂ
ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ
ਤੇਗ ਚੁੰਮੂ ਗਰਦਨ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦਮ
ਖੁੱਲ ਜਾਸਨ ਦਰ ਹਰ ਕੇ

ਸ: ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ: ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿਚ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੂਬੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਕਿਸ਼ਤ ਸੀ

ਸਾਕਾ

ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਜਲਾਦ ਨੇ ਸਿੰਘ ਪਕੜ ਖਲ੍ਹਾਰੇ
ਖਲੇ ਨੇ ਲਾ ਸਮਾਧੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ
ਭਜਨ ਕਰਨ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ
ਤੇਗ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਪਾਪੀ ਲਲਕਾਰੇ
ਸੀਸ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਬੇਦੋਸ਼ ਉਤਾਰੇ
ਸੀਤਲ ਰਹਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਾ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰੇ

ਮੰਨੀ ਸਾਕਾ ਵਰਤਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਧਰਮੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਵੀ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸੱਕੀ ਉਹਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁੱਲੀ ਬੱਕਲ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ, ਤੇ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ

ਮੌਤ ਮਰਦਾ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਮੌਤ ਨੇ ਸ਼ੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਕਦੇ ਇਹ

ਘਟਨਾ ਏਸ ਤਰਾਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ 'ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸਤ' ਤੇ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਿੱਥੇ ਤੇ ਜਿਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ-ਸੂੰਨ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਲੋਂ ਝਿਜਕਿਆ ਨਹੀ।

ਵਿਚਾਰ

ਕਈਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ – ਦੋ ਵਾਰ ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਦੁੱਖ (ਕਮਚਾਂ ਨਾਲ ਮਾਸ ਤੋੜਨਾ, ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਤਪੀਆ ਸੀਖਾ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਸਾੜਨਾ) ਦੇਣ ਪਿਛੋ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਇਸ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਕ ਸੁਆਦਲੀ ਕਹਾਣੀ ਘੜੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਮਹਾਰਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਦੀਨ ਮੰਨਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਡਿੱਠਾ, ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁੱਠੀ ਰੇਖਾ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਧਰਮੋਂ ਡੋਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਹ ਮੱਥੇ ਦੀ ਉਲਟੀ ਰੇਖਾ ਮਿਟਾ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪਕਾ ਹੋ ਗਿਆ'

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰੋ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਰੇਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਨਹੀ ਸੀ ਮਿਟੀ, ਉਹ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕਿਵੇ ਮਿਟ ਗਈ? ਨਾਲੇ ਜਿਹੜਾ ਪੁੱਤਰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਦੀ ਰੇਖਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਾ ਦਿੱਸੀ? ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਪ ਹੈ

ਦੁੱਖ ਜਿੰਨੇ ਦੂਰੋਂ ਡਰਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਸਿਰ ਆ ਪੈਣ ਤੇ ਓਨੇ ਭੈ-ਦਾਇਕ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦੇ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਈ ਸਿੱਖ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਿਆਇਤ ਨਹੀ ਹੋਣੀ, ਫਿਰ ਉਹ ਐਨੀ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਕਿਉਂ, ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੰਨ ਗਿਆ? ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੇ ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਜੇ ਐਨੇ ਤਸੀਹੇ ਜਰਦਾਂ ਵਾਰਾ ਡੋਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਤੇ ਅਧੀਰਤਾ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਈ

ਸੀ, ਤਾ ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ? ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਮਾਰ ਝੱਲ ਜਾਏ ਤਾ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਡੋਲਦਾ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਧਰਮ ਸੀ ਓਹਦੇ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣ ਵਿਚ ਵਡਿਆਈ, ਤੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਿਚ ਬਦਨਾਮੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਨ ਮੰਨ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਐਨਾ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਅਰੋਗ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਤਾ ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਧਰਮੋਂ ਕਿਵੇਂ ਡੋਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਮਾਗ਼ ਦੀ ਘੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਾ ਵਿਚ ਏਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਦੁੱਖ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ — ਚਰਖੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ—ਦੋਵੇਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ

ਮੇਰੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਡੋਲਿਆ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਝੇਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ

ਜਸਪਤ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋਣ ਪਿਛੋ ਲਖਪਤ ਨੇ ਕਸਮ ਖਾਧੀ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ। ਓਹਨੇ ਸਣੇ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ) ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਦੀਨ ਮਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦਿਤੇ ਔਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਨ, ੧੦ ਮਾਰਚ ੧੭੪੬ ਈ (੧੩ ਚੇਤ ੧੮੦੨ ਬਿ) ਨੂੰ ਲਖਪਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ (ਵੇਖੋ ਸਿੱਖਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆਂ ?)।

ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨-੮-੩੮ ਈ

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।।

ਜੰਗ ਜਮਰੌਦ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ, ਐਬਰਾਹਮ ਲਿੰਕਨ, ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਮਰਹੱਟਾ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਨਹੀਂ ਜਨਮੇ, ਸਗੋਂ ਗੁੰਮਨਾਮ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਠੇ ਤੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਰਹਿਣ ਜੋਗਾ ਨਾਮ ਛੱਡ ਗਏ।

੧੮੪੮ ਬਿ. (੧੭੯੧ ਈ.) ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਇਕ ਲੜਕਾ ਜਨਮਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਪਿਆਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਹਦਾ ਪਿਤਾ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਮਾਤਾ-ਧਰਮ ਕੌਰ-ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਸੱਤ-ਅੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਮਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ। ਏਥੇ ਹੀ ਉਹਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

੧੮੬੨ ਬਿ. (੧੮੦੫ ਈ.) ਦੇ ਬਸੰਤੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ-ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਨਾਮਵਰ ਯੋਧੇ ਆਪਣੇ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬ ਵਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ-ਇਕ ਚੌਦਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਮੁੱਛ-ਫੁੱਟ ਗੱਭਰੂ ਗੋਲ ਗੋਲ ਡੌਲੇ, ਉੱਚਾ ਕੱਦ, ਸਡੌਲ ਸਰੀਰ, ਐਉਂ ਪਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ੌਲਾਦ ਢਾਲ ਕੇ ਸੱਚੇ ਵਿਚਦੀ ਕੱਢਿਆ ਹੁੰਦਾ ਏ-ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਉਹ ਕਮਾਲ ਵਿਖਾਏ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ

ਕਿ ਇਹ ਗੱਭਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ. ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸ: ਹਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਉਪੱਲ ਖੱਤਰੀ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਨਜ਼ਰੀ ਪੈ ਗਿਆ ਜੌਹਰੀ ਦੀ ਜਿਸ ਥਾਂ ਪੁਚਾਉਣ ਯੋਗ ਸੀ, ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ, ਆਪਣੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਿਆ

ਇਕ ਦਿਨ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਰੀਝ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ-ਦਿਲ ਰਜਮਟ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਲੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੜਾਈ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਾਇਲ ਹੋਇਆ। ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਅਗਲੇ ਬਾਹਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਬਚਿਆ। ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਅਰੋਗ ਹੋ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਅਸਵਾਰ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। (ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਗੀਰ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।)

ਇਹ ਪਦਵੀ ਪਾ ਕੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਲਕ ਜਿੱਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਿਵਾਣੇ, ਸੱਯਦ, ਖੱਖੇ, ਬੰਬੇ, ਗੱਖੜ, ਗੁੱਜਰ, ਸਭ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੱਕ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ।

ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣ ਕੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਰਰਾ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਬਾਲਾ ਹਿਸਾਰ, ਜਮਰੌਦ, ਬੁਰਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਬਾੜਾ, ਮਿਚਨੀ, ਸ਼ੰਕਰਗੜ੍ਹ ਆਦਿ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਕੋਈ ਨਵੇਂ ਉਸਾਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ। ਅਮੀਰ ਕਾਬਲ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਪੁੱਤਰ (ਮੁਹੰਮਦ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਖ਼ਾਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਬਰ ਖ਼ਾਨ, ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੈਦਰ ਖ਼ਾਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਰਮ ਖ਼ਾਨ) ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਲਖਈਆ ਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਬੜੀ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ।

ਬੈਂਤ

(ਤੁਰੇ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਲਲਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ)
ਸੁਣੋ ਅਰਜ਼ ਮੇਰੀ ਲਾ ਧਿਆਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਅਣਖੀ ਬੀਰ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਮਰਦ ਗ਼ਾਜ਼ੀ
ਤੁਸੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੰਤਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ
ਧਨੀ ਤੇਗ਼ਾ ਦੇ ਤੁਸੀ ਬਲਵਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਤੁਸੀ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਪੋਤਰੇ ਹੋ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਹਿਦੁਸਤਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਧਾਕ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਸ਼ ਤੇ ਅਰਸ਼ ਹੈਸੀ
ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦਾ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਐਪਰ ਕਹਿਰ ਹੈ ਤੁਸਾ ਦੇ ਜਿਊਂਦਿਆ ਹੀ
ਕਾਫ਼ਰ ਮੱਲ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਛਾਉਣੀਆ ਆਣ ਪਈਆਂ
ਲੱਗੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਰ ਉਗਰਾਹਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਪੈਰਾ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਗੈਰਤ ਰੋਲ ਛੱਡੀ
ਇੱਜ਼ਤ ਆਬਰੂ ਕੀਤੀਂ ਵੈਰਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਉਠੋ ਮਰਦ ਬਣ ਆਓ ਮੈਦਾਨ ਅੰਦਰ
ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਲਈ ਹੋਵੋ ਕਰਬਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਪੰਜੇ ਤੁਸਾ ਖ਼ਾਤਰ
ਚੱਲੇ ਦੇਸ ਤੇ ਵਾਰਨ ਪਰਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਅੱਗੇ ਇਹ ਹੋਸਨ ਮਗਰ ਤੁਸੀ ਜਾਇਓ
ਦਿਓ ਵਾਗ ਬਹਾਦਰ ਜਵਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਕੱਢੋ ਮੁਲਕ ਚੋ ਮਾਰ ਕੇ ਕਾਫ਼ਰਾ ਨੂੰ
ਬਾਕੀ ਛੱਡੋ ਨਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨੋ

ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਓ ਹੱਥੀਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ
ਰੱਖੋ ਕਾਇਮ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ਾਨੋ
'ਸੀਤਲ' ਹੋਏ ਸੜਦਾ ਸੀਨਾ ਵੇਖ ਮੇਰਾ
ਸਾਡੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਝੂੱਲਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਸ਼ਾਨੋ

ਏਸ ਤਕਰੀਰ ਦਾ ਪਠਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਵੇਖਦੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਕਬਿੱਤ

ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੇ ਪਠਾਣ ਗਾਜ਼ੀ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਗੱਜੀਏ, ਤਾਂ ਧਰਤ ਕੰਬਾ ਦੱਯੇ
ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਟੇਰੇ ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਅੱਗੇ
ਕੱਚੇ ਚੱਬ ਜਾਈਏ ਖਰਾ ਖੋਜ ਹੀ ਮਿਟਾ ਦੱਯੇ
ਕਿਲ੍ਹੇ ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਓ, ਪਸ਼ੌਰ, ਜਮਰੌਦ, ਕੀ ਨੇ
ਆਪਣੀ ਆਈ 'ਤੇ ਆਈਏ ਪਰਬਤ ਹਿਲਾ ਦੱਯੇ
ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਧਨੀ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਹਾਂ
ਮੌਤ ਆਵੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੱਯੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਕੁਛ ਗੱਭਰੂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਕੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ, ਦੌਲਤ ਲੁੱਟ ਕੇ, ਹੁਸਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਉਣ 'ਤੇ ਅੱਜ ਓਥੇ ਕਿਹੜੀ ਮਰਦ ਕੌਮ ਪੈਦਾ ਹੋ ਪਈ ਏ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਆਣ ਕੇ ਵੰਗਾਰਦੀ ਏ ਏਸੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਠਾਣ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ,

ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੰਜੇ ਪੁੱਤਰ, ਅਮੀਰ ਅਖ਼ੂਨ ਜ਼ਾਦਾ,, ਮੁੱਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ, ਜ਼ਰੀਨ ਖ਼ਾਨ ਅਫ਼ਜ਼ਖੇਰੀ, ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖਈਆ (ਸਣੇ ਪੰਜਾਹ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਨਾਇਬਲ ਸਲਤਨਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸ਼ੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਜਰਨੈਲੀ ਹੇਠਾਂ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੮੩੭ ਈ: ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹੀਆ ਫੌਜਾਂ ਕਾਬਲੋਂ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਦਲ ਵਿਚ ਗੂੰਜਣ ਅਲੀ ਦੇ ਚੋ-ਪਾਸੀ ਨਾਅਰੇ
ਮਾਂਵਾਂ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੀ ਕਈ ਪੁੱਤ ਸ਼ੰਗਾਰੇ
ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਵਿਆਹੁਣ ਨੂੰ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰੇ
ਲਿਸ਼ਕਣ ਤੇਗਾਂ ਬਰਛੀਆਂ ਮਾਰਨ ਚਮਕਾਰੇ
ਜਿਓਂ ਬਿਜਲੀ ਵਿਚ ਬੱਦਲਾਂ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ
ਵਧਦੇ ਆਉਣ ਤੂਫ਼ਾਨ ਜਿਉਂ ਰਣ ਮੰਡਣ ਹਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਛੱਲ ਉਠੇ ਸਾਗਰੋਂ ਆ ਖਹੇ ਕਨਾਰੇ

ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਲ ੨੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਲੁੰਡੀਖ਼ਾਨੇ ਪੁੱਜਾ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਅਫ਼ਰੀਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢੀ ਦੇ ਕੇ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਿਆ, ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਵੀ ਲੈ ਲਿਆ ਸੋ, ਹੋਖਾ ਲਾਓ-ਲਸ਼ਕਰ (੫੦ ਹਜਾਰ ?) ਰਲ ਕੇ ੨੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਮਰੌਦ ਕੋਲ ਆ ਉਤਰਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਸਮਝੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ—ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ— ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਅਟਾਰੀ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਥੋੜੀ ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਸੀ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਚੋਖੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬੀਮਾਰ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਿਸ਼ੌਰ ਤੋਂ ੧੨ ਮੀਲ ਖ਼ੈਬਰ ਵੱਲੇ ਜਮਰੌਦ ਹੈ। ਏਥੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿ ਗੜ੍ਹ ਦੀ ਨੀਂਹ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੩੬ ਈ (ਇਕ ਕੱਤਕ, ੧੮੯੩ ਬਿ) ਨੂੰ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ੪ ਗਜ਼ ਚੌੜੀਆਂ ਤੇ ੧੨ ਗਜ਼ ਉਚੀਆਂ ਉਸਾਰੀਆਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਠ ਸੌ ਪੈਦਲ, ਦੋ ਸੌ ਅਸਵਾਰ, ੮੦ ਗੋਲੰਦਾਜ਼ ਦਸ ਵੱਡੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸਨ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਮਰੌਦ (ਫ਼ਤਹਿ ਗੜ੍ਹ) ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਘੇਰਾ ਆ ਪਾਇਆ, ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :—

ਬੈਂਤ

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਲਲਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ
ਹੋ ਜੋ ਜੰਗ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘੋ
ਵੈਰੀ ਆਣ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਲੱਥੇ
ਸਾਡੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਰਹੇ ਵੰਗਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਅੱਜ ਪੱਗ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੱਥ ਸਾਡੇ
ਦਿਹੋ ਦੇਸ ਖ਼ਾਤਰ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਚਮਕੌਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੋ
ਚਾਲੀ ਸਿੰਘ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਕਿਹੜਾ ਅੜੇਗਾ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਅੱਗੇ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਉਠੋ ਭਬਕਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਵਾਈਆ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ
ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਦੀ ਜਾਣੇ ਕਰਤਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਖ਼ੂਨ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਏ
ਜੇਕਰ ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਸਿੰਘੋ
'ਸੀਤਲ' ਫੇਰ ਅਜੀਤ ਜੁਝਾਰ ਵਾਲੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾ ਦਿਓ ਵਾਰ, ਸਿੰਘੋ

ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ, 'ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਓ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਸ ਲੱਖ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਲੜ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਤੀਹ-ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਕੱਚਿਆ ਪਿੱਲਿਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ? ਔਹ ਤੱਕੋ ਅਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਖਲੋ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਛਲ

ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਲਲਕਾਰੇ ਦਾ ਇਓਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਸੁਣ ਕੇ ਭੁਬਕਾਰੇ
ਇਓਂ ਮੱਥੇ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਲਾਲੀਆਂ ਜਿਉਂ ਭਖਣ ਅੰਗਾਰੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਧੂਹ ਮਿਆਨੇ ਕੱਢ ਲੇ ਖੰਡ ਦੋ-ਧਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਚੀਰ ਘਟਾ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀਆਂ ਮਾਰਨ ਚਮਕਾਰੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਇਉਂ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ
ਇਕ ਹੁਕਮ ਤੁਹਾਡਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਇਹ ਜੋਧੇ ਸਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਹੱਥੀਂ ਫੜ ਫੜ ਮਾਰੀਏ ਕੀ ਪ੍ਰਾਨ ਵਿਚਾਰੇ
ਜੋ ਸੌਦੇ ਕਰਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਵਣਜਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਖਰੀਦਣ ਜਾਣਦੇ ਨਹੀਂ ਜਿੰਦ ਦੇ ਪਿਆਰੇ
ਜੋ ਕੌਮ ਹੈ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦੀ ਕਿਉਂ ਰਣ ਵਿਚ ਹਾਰੇ

ਹਾਰ ਸਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦਬਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਆਣ ਉੱਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤਾਂ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਮਰਨ-ਚਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਜੋਧੇ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਅਗਾਂ ਵਧੇ-

ਸਾਕਾ

ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ
ਉਹ ਲੱਥੇ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਆ ਮੌਤ ਬਪਾਰੀ
ਉਹ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਜੋੜਨ ਕਮਾਨ ਨੂੰ ਸਭ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ
ਵਿਚ ਤ੍ਰਿੰਝਿਆਂ ਤੜਫਣ ਤੀਰ ਇਉਂ ਜਿਓਂ ਨਾਗ ਪਟਾਰੀ
ਜਿਓਂ ਮੋਮਨ ਆਸ਼ਕ ਹੂਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇਗ਼ ਪਿਆਰੀ
ਅੱਜ ਸੀਤਲ ਸੂਰੇ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਪਾਜੀ ਸਿਰ ਤਾਰੀ

੨੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੩੭ ਈ: ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੀਹ–ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪਠਾਣ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਜਮਰੌਦ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਭਿੜਨ ਵਾਸਤੇ ਆਮ੍ਹੋ–ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਖਲੋਤੇ

ਬੈਂਤ

ਆਮ੍ਹੋ–ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੈਂਤੜੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਨੇ
ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਜੋਧਿਆਂ ਮਾਣੀਆਂ ਨੇ
ਇਕਧਰ ਸਿੱਖ ਤੇ ਖਲੇ ਪਠਾਣ ਇਕਧਰ
ਫੱਟ ਖਾਣ ਨੂੰ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣੀਆਂ ਨੇ
ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਮਾਂ ਤੇ ਪਾਉਣ ਪਤੰਗ ਝੁਰਮਟ
ਸਦਕੇ ਮੌਤ ਉਤੇ ਕਈ ਜੁਆਨੀਆਂ ਨੇ
ਸੀਤਲ ਅੱਜ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋਣਾ
ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀਆਂ ਨੇ

ਇਕ ਪਾਸੇ ਯਾ ਅਲੀ ਦੇ ਨਾਅਰੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਿਰਾਂ ਧੜਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਖਲੋ ਜੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫੇਰ ਕੇ ਘੋੜਾ, ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ, ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ :—

ਵਾਰ

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਅੱਜ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ
ਪਰਖੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਊ ਤਲਵਾਰ
ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਸੂਰਮੇ
ਅੱਜ ਇਕ ਸਿਰ ਰਹਿਜੂ ਦਸਤਾਰ
ਅੱਜ ਤੇਗਾਂ ਨਾਲ ਤੁੱਲ ਜੂ ਬਹਾਦਰੀ

ਤੁੱਲੂ ਸਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਤੇ ਹਾਰ
ਤੁਸੀਂ ਉੱਮੱਤ ਅਲੀ ਦੀ, ਗਾਜ਼ੀ ਦੀਨ ਦੇ
ਸਾਡਾ ਆਸਰਾ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ
ਤੁਸੀਂ ਤਾਲਬ ਹੋ ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ' ਦੇ
ਆਗੂ ਅਸਾਂ ਦੇ ਅਜੀਤ ਤੇ ਜੁਝਾਰ
ਰੱਟ ਨਿੱਤ ਵਾਲੀ ਮੁੱਕ ਜੈ ਬਹਾਦਰੋ
ਐਂਜ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਕੱਢ ਲੋ ਗੁਬਾਰ
'ਸੀਤਲ' ਦਿਲ 'ਚ ਰਹੇ ਅਰਮਾਨ ਨਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਲੋ ਅਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ ਕਿਹਾ, ''ਓ ਸ਼ਮੀ ਖ਼ਾਂ ! ਏਡੀ ਦੂਰੋਂ ਏਸ ਚੌਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਮਰੌਦ ਖੋਹਣਾ ਹੈ, ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ, ਮਤਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਧਾਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਰੱਖਦੇ ਨਹੀਂ ।

ਸ਼ਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਏ, ''ਮੈਂ ੪੦ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਮਾਲਕ, ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਮਾਣ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਆਕੜ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ ?' ਉਹ ਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਂ ਸਿੰਘਾ ! ਮੈਂ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਜੇ ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿਣ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾ ਕਹੀਂ ।'

ਪਉੜੀ

ਮੈਂ ਕਸਮ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਖਾਵਾਂ ਨਾਲ ਈਮਾਨ ਦੇ
ਮੈਂ ਗੜ੍ਹ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਢਾਹਵਾਂ ਖ਼ਾਕ ਉਡਾ ਦਿਆਂ
ਮੈਂ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵਾਂ ਬਾਲਾਸਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਮਿਟਨੀ ਤੇ ਹਲ ਵਾਹਵਾਂ, ਸਾਡਾਂ ਛਾਉਣੀਆਂ
ਮੈਂ ਅੱਗਾਂ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾਵਾਂ, ਤੋਗਾਂ ਬਾਲ ਕੇ
ਮੈਂ ਲਹੂ ਦੇ ਵਿਚ ਨੁਹਾਵਾਂ, ਵੱਡਿਆਂ ਯੋਧਿਆਂ

ਮੈਂ ਰੱਤ ਨਾਲ ਵਜ਼ੂ ਕਰਾਵਾਂ, ਆਪਣੀ ਤੇਗ ਦਾ
ਮੈਂ ਸਿਰਾ ਦੇ ਥੜੇ ਬਣਾਵਾਂ, ਪੜ੍ਹਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਬਹਿ
ਮੈਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾਵਾਂ ਜੱਗ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਦਾ
ਇਸਲਾਮੀ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ: ਮਹਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ (ਬਾਡੀ ਗਾਰਡ) ਦੇ ਦਿਲੀ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੋਂ ਗੱਜ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਪਉੜੀ

(ਗੱਜ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅਕਾਲੀ, ਦੇਣ ਜਵਾਬ ਇਉਂ)
ਅਸਾਂ ਜਦ ਤੋਂ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ, ਲੜਨਾ ਸਿੱਖਿਆ
ਸਾਨੂੰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਬਾਪ ਪਿਆਲੀ, ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਦੀ
ਅਸੀਂ ਰੱਖ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਡਾਲੀ, ਮੌਤ ਵਿਹਾਜੀਏ
ਸਾਡੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ, ਜਾਣਣ ਮਰਨ ਜੋ
ਉ ਤੂੰ ਸੁੱਤੀ ਕਲ੍ਹਾ ਜਗਾਲੀ, ਸਾਨੂੰ ਛੇੜ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਕਾਬਲ ਕਰੀਏ ਖ਼ਾਲੀ, ਲਹੂ ਵਿਚ ਡੋਬੀਏ
ਜਿਉਂ ਕਰਨ ਕਵਾਲ ਕਵਾਲੀ, ਹੋਣ ਪਠਾਣੀਆਂ
ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਧੂਹ ਨਿਕਾਲੀ, ਚੰਡੀ ਸਾਰ ਦੀ
ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀ ਲਾਲੀ, ਤੇਗਾਂ ਚਮਕੀਆਂ
ਜਿਉਂ ਰਾਤੀ ਬਲੇ ਦੀਵਾਲੀ, ਲਿਸ਼ਕਣ ਬਿਜਲੀਆਂ
ਰਣ ਦੋਹ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਸੀਤਲ' ਜੁੱਟ ਪਏ

ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ? ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਪਈਆਂ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਧੁਨ ਗੂੰਜੀ ਤੇ ਸੂਰਮੇ ਜੁੱਟ ਪਏ।

ਛੰਦ ਡਿਉਢ

ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ
ਜੁੱਟ ਪਏ ਜਵਾਨ ਨੇ

ਦੋਹਾ ਧਿਰਾਂ ਇਕ ਦੂੱਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਮੱਲ ਲਏ ਮੈਦਾਨ ਨੇ
ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ ਜਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਗੂੰਜੇ ਅਸਮਾਨ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆਂ
ਪਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਨ ਜੀ
ਨਾਅਰੇ ਅਲੀ ਅਲੀ ਦੇ ਪਠਾਣ ਮਾਰਦੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਜੁੱਟ ਪਏ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਧਲੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਵੈਰੀਆ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਜਾਨਾਂ ਤਲੀ 'ਤੇ ਟਿਕਾਲੀਆਂ
ਹੋਣਾ ਕਰਬਾਨ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆਂ
ਪਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਨ ਜੀ
ਧੜਾ-ਧੜ ਧਾੜ ਧਾੜ ਤੋਪਾਂ ਚੱਲੀਆਂ
ਧਰਤੀ ਕੰਬਾਨ ਦੀ
ਰਹਿਕਲੇ ਜੰਬੂਰੇ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾ ਚਲੀਆਂ
ਗੋਲੀ ਬਰਸਾਨ ਜੀ
ਚੱਲਦੇ ਤਮਾਚੇ ਦਗਣ ਦੁਨਾਲੀਆਂ
ਲੱਗੀ ਝੜੀ ਆਣ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆ
ਪਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਣ ਜੀ
ਨਿਕਲਦੇ ਤੀਰ ਤੋਂਖਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੂਕਦੇ
ਨਾਗ ਜਿਉਂ ਪਟਾਰੀ 'ਚੋਂ
ਵਿੰਨ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਦਿਲ ਨੈਣ ਇਓਂ ਮਲੂਕ ਦੇ
ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਬਾਰੀ 'ਚੋਂ

ਜਿਨ੍ਹੇ ਇਕ ਵਾਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਿਲਾਲੀਆਂ
ਦੇ ਦਿਤੇ ਪਰਾਨ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆਂ
ਧਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਣ ਜੀ
ਢਾਲਾਂ ਉਤੇ ਪੈਣ ਫੱਟ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ
ਸੱਟ ਇਉ ਵਦਾਨ ਦੀ
ਸਿੰਘਾਂ ਲਾਹੇ ਖਾਣ ਵੈਰੀਆ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ
ਧਾਰ ਲਈ ਮੁਕਾਣ ਦੀ
ਖੱਤਾਂ ਨਾਲੋ ਰੂਹਾ ਤੋੜੀਆਂ ਖ਼ਿਆਲੀਆਂ
ਭੌਰ ਉਡੇ ਜਾਣ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆਂ
ਧਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਣ ਜੀ
ਹੋਲੀਆ 'ਚ ਜਿਵੇ ਖੇਡਣ ਗੁਲਾਲ ਜੀ
ਬ੍ਰਿਜ ਦੀਆਂ ਨਾਰੀਆ
ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਨਾ ਲਾਲ ਜੀ
ਤੇਗ਼ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀਆ
ਛਾ ਗਈਆ ਨੇ ਦੇਖ ਅੰਬਰ 'ਤੇ ਲਾਲੀਆ
ਹੋਇਆ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਜੀ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਾਲੀਆ
ਧਾਜੀ ਨੱਸੇ ਜਾਣ ਜੀ
ਸੀਤਲ ਸਰੀਰ ਲੁੱਢਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ
ਦੂੰਘੇ ਕਰਖਾਨੀ ਦੇ
ਵਰ: ਰਿਹਾ ਖ਼ੂਨ ਵਾਂਗਰਾਂ ਝਲਾਰਾਂ ਦੇ
ਮੰਦਰ ਭਵਾਨੀ ਦੇ
ਭਰ ਭਰ ਪੀਵੇ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਪਿਆਲੀਆ
ਕਾਲ ਭਗਵਾਨ ਜੀ

ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀਆਂ
ਪਾਣੀ ਨੌਸ਼ੇ ਜਾਣ ਜੀ

ਲੋਥ ਉਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਿੱਤ ਦੇ ਚਾਅ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਲਹਿ ਗਏ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਦੀ ਰਹੀ। ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਲ ਡਿੱਗਦੇ ਰਹੇ। ਦਿਨ ਛਿਪਿਆ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਮਸ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਫ਼ੌਜ ਅੱਗੇ ਕਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੋਪਾਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਤਕਾਲਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਮਰੌਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਬਾਹੀ ਵਿਚ ਮੋਘਾ ਪਾੜ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੰਗਾ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਾੜ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਪਿੱਛੇ ਸ਼ਮਸ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵਾਜ ਮਾਰੀ, ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਖ਼ਾਨ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਘੁਰਨੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ। ਇਸ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਸਮੇਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਮਰਨੇ ਦਾ ਮੋਇਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹਦੇ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਵੰਗਾਰੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਠ ਕੇ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਤੇ ਏਥੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸੌ ਤੇ ਅੱਠ ਜੋ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਖਲੋ ਨੇ ਜੋ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਘੇਰਾ ਪੱਕਾ ਰੱਖੋ ਮਦਦ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਏਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੁਣ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਕੰਮ ਸਨ ਇਕ ਤਾਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਢੱਠੀ ਹੋਈ ਕੰਧ ਬਣਾਉਣੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਕਈ ਸਿੰਘ ਉਠੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕੰਧ ਫੇਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਉਧਰ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਲੂਏ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਸੂਰਮਾ ਉਠੇ ਜੋ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਪੁਚਾਵੇ।

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਬੀਬੀ ਉਠੀ ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, ਵੀਰ ਜੀ ! ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।

ਬੀਬੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਈ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਿੰਘ ਬੋਲ ਉਠੇ, 'ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ। ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਕੌਮ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਬਾਹਰ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਉਹ ਕੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ। ਇਸ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿ ਇਹ ਇਕੱਲੀ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਰੱਖੇ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਜੀਹਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੀਬੀ ਜ਼ਰਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, 'ਵੀਰ ਜੀ। ਇਸ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਲਓ, ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੁਸਾਂ ਛਕਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਦਾ ਛਕਾਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?'

ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ, 'ਭੈਣ ਜੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਸੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਬਰਕਤ ਹੈ, ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਉਹਾ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।'

ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਿਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ, ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ?'

ਸਭ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋ ਗਏ, ਬੀਬੀ ਨੇ ਫਿਰ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਭਰਾਵੋ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਹ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਡੋਲੇ ਦਿਆਂ ਪਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਬੈਠੀ ਰਹਾਂਗੀ, ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਿਰਪਾਨ ਮੇਰੇ ਗਾਤਰੇ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਬਘਿਆੜ ਵਾਂਗ ਝਪਟਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗ ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਚੀਰ ਦੀਆਂਗੀ। ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਖੈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਕ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਕਰਦੇ ਰਿਹੋ। ਤੇ ਚਿੱਠੀ ਮੈਂ ਪੁਚਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।''

ਇਸ ਬੀਬੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ, ਜੁਆਨ ਹੋਈ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਡੋਲਾ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਮਿਚਨੀ ਦੇ ਪਠਾਣ ਡੋਲਾ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਰੋਂਦੇ ਕਰਲਾਉਂਦੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਡਿੱਗੇ, 'ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਧਰਤੀ ਪੁੱਠੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਦੋਂ ਐਡੇ ਐਡੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ?'

ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਦੱਸੋ ਉਇ। ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਹਿੰਦੂ– ਮਹਾਰਾਜ ! ਮਿਚਨੀ ਦੇ ਪਠਾਣ ਡੋਲਾ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ।

ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ ਸੁਣ ਕੇ ਨਲੂਏ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ। ਉਹਨੇ ਗੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਪਠਾਣ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਡੋਲਾ ? ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਊਂਦਿਆਂ ਹੀ ? ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਨ ਪਠਾਣ ?"

ਜੋਧੇ ਦੀ ਭੁਬਕ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਉਠੇ ਹਿੰਦੂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਝੁਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਗੱਲੀ ਨਾ ਪੁੱਛੋ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ। ਸਾਡੀ ਛਾਤੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਪਈ ਧੜਕਦੀ ਏ।

ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਫਿਰ ਗੱਜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਛੇਤੀ ਦੱਸੋ ! ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਨ ?

ਹਿੰਦੂ– ਹਜ਼ੂਰ ! ਦੱਸੀਏ ? ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸਿਰ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਦੇਵਾਂ ਦੇਵਾਂ ਜਿੱਡੇ ਕੱਦ, ਸਾਬਤ ਦੁੰਬੇ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ ਬਚਾ ਕੇ ਲੈ ਆਈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚੇ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਜਾਏ।

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ– ਓਇ, ਤਾਂ ਵੀ ਸੀ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ?'

ਹਿੰਦੂ– ਜੀ, ਤਿੰਨ–ਚਾਰ ਪਠਾਣ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ– 'ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ–ਕੁ ਸੀ '

ਫ਼ਰਿਆਦੀਆਂ ਨੇ ਮਰਦੀ ਜੇਹੀ ਵਾਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹੈਗੇ ਸਾਂ।

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ– ਬੇੜੀ ਤਾਂ ਤਾਹੀਏ ਡੁੱਬੀ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਿਰੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਰਹਿ ਗਏ, ਕਾਸੇ ਜੋਗੇ ਹੁੰਦਿਓ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਖੁਹਾ ਕੇ ਕਿਓਂ ਆ ਜਾਂਦਿਓ

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਰੋਸ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਝੱਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਸੌ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਮਿਚਨੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਏ ਉਹ ਨਵਾਬ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਉਸ ਬੀਬੀ ਦੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਉਤੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਓਹਨੂੰ (ਤੇ ਉਹਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਬੀਬੀ ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ

ਬੀਬੀ ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਅਫਰੀਦਣਾਂ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਜਮਰੌਦ ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚੀ। ਅੱਗੋਂ ਨਲੂਆ ਸਰਦਾਰ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਪਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਹਿੱਲਣ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੇਵਾਦਾਰ

ਬਾਂਹੀ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਉਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਭਰ ਆਇਆ। ਕਿਹਾ, "ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਘੋੜਾ ਲਿਆਓ ਤੇ ਮੇਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਓ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਵੈਦ ਨੇ ਹੌਲੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਰਾਜ! ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ? ਆਪ ਨੂੰ ਅਜੇ ਆਰਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਉਗੇ ਤਾਂ...। ਆਪ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂਹੀਏਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਾਰਨ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ।

ਵੈਦ— ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਰੋਗਤਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਜੰਮ ਪੈਣਾ।'

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ— ਵੇਖੋ ਵੈਦ ਜੀ! ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਲੂਏ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਜੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੇਹੇ ਗ਼ੈਰ ਦੀਆਂ ਕਠ-ਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ। ਮੈਂ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਸਿੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਪਿਆਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਬਦਲੇ, ਤੇ ਜੇ ਲਾਉਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਆਨ ਉੱਤੇ। ਲਿਆਓ ਮੇਰਾ ਘੋੜਾ, ਵੀਰ ਉਡੀਕਦੇ ਹੋਣਗੇ।

ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਘੋੜਾ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਘੋੜਾ ਆ ਗਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਅਸਵਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਥ ਰਕਾਬੇ ਪੈਰ ਸਿੰਘ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਉਹ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਿਆ
ਦੋ-ਧਾਰਾ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਹੱਥ ਖੰਡਾ ਫੜਿਆ
ਜੀਹਨੂੰ ਕਰ ਕਰ ਮਿਹਨਤਾਂ ਉਸਤਾਦਾਂ ਘੜਿਆ
ਉਹਦੀ ਪਾਣ ਬੁਝਾਈ ਜ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰੱਤ ਵੈਰੀ ਸੜਿਆ
(ਉਸ) ਇਕ ਤੋਂ ਦੋ ਕਰ ਛੱਡਿਆ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਅੜਿਆ

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਘੋੜੇ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਛਾਉਣੀ ਪਹੁੰਚਾ, ਜਮਰੌਦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ, ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਚਿੱਠੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ
ਕਹਿੰਦਾ ਝੱਟ ਚਾਲੇ ਜਮਰੌਦ ਵੱਲੇ ਪਾ ਦਿਓ
ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਵੇਲਾ ਹੁਣ ਆ ਗਿਆ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ
ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਹੇਤ ਤਨ ਮਨ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦਿਓ
ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਟਕ ਜਿਹੜੇ ਆਏ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਤੇਗਾਂ ਮੂੰਹ ਪਿਛਾਂ ਨੂੰ ਭੁਆ ਦਿਓ
ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਾ ਆਵੇ ਵੈਰੀ
ਸੀਤਲ ਜੀ ਡੱਕਾ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾ ਦਿਓ

ਕਿਹਾ ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘੋ ਇਸ ਵਾਰ ਆਖ਼ਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿਓ। ਮੁੜਕੇ ਕੋਈ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਾ ਆਵੇ।

ਜਦ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਕੋ ਕਹਾਣੀ ਕੋਈ ਵਾਰ ਆਵੇਗੀ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਕੁਝ ਜਰਵਾਣੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਬੈਠੇ ਤੇ ਜਾਂ ਲੁੱਟ ਪੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਏ। ਸਿੱਥੀਅਨ, ਤੁਰਕ, ਲੋਧੀ, ਪਠਾਣ, ਮੁਗਲ, ਦੁਰਾਨੀ, ਸਭ ਏਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਮਰਦ ਨਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਡੱਕਾ ਪਾਵੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਡੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਸਗੋਂ ਖ਼ੈਬਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲੇ ਉਲਟਾ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਠਾਣੀ ਮਾਵਾਂ ਅਜੇ ਤਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆ, ਚੁੱਪ ਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਆ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਉਹ ਦਿਨ ਜਾਏ ਤੇ ਅੱਜ ਦਾ ਆਵੇ ਸਦੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੀ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਹੈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਨੂੰ ਪਰ ਕਾਬਲ ਦੇ ਪਠਾਣ ਬੱਚੇ ਨੇ ਮੁੜਕੇ ਕਦੇ ਐਧਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਕਹਿਣਗੇ, ਕੀ ਅੱਜ ਓਧਰ ਦੇ ਪਠਾਣ ਮੁਗਲ ਐਧਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ? ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਓਦੋਂ ਦੇ ਆਉਣ ਵਿਚ ਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਆਉਣ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ

ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਓਦੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਅੱਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੇਲਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਓਦੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਧੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ, ਅੱਜ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ ਟਿੱਕੀ ਦਾ ਖ਼ੈਰ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ। ਓਦੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਸਦੀਆਂ ਅਟਾਰੀਆਂ ਢਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਅੱਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ- ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੇ ਢਾਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਓਹਾ ਰਾਬੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਵੇਧਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ

ਇਹ ਹੈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਕਰਾਮਾਤ, ਖ਼ਾਲਸਈ ਤਲਵਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚੋਂ 10 ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਵਾਰ ਜਾਂ (ਮਿਰਜ਼ਾ)

ਸਿੰਘਾਂ ਝੱਟ ਪੱਟ ਕੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਲਾ
ਫ਼ੌਜ ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋ ਪਸ਼ੌਰ ਸੀ
ਚਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲੇ ਪਾ
ਪੰਜ ਵਜਦੇ ਨੂੰ ਪੱਜ ਜਮਰੌਦ ਗਏ
ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਪੰਧ ਸੂਰਮੇ ਮੁਕਾ
ਛੱਡੇ ਜਾਇਕੇ ਜੈਕਾਰੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਦਿੱਤੀ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਕੰਬਾ
ਗੂੰਜ ਉੱਠੀਆਂ ਉਦਾਲਿਓਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਨਾਅਰੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ
ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਲਾਲੀਆਂ
ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਓ ਨੇ ਵੀਰ ਪਹੁੰਚੇ ਆ

ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਹ ਜੈਕਾਰੇ ਅਗੋਂ ਛਡਦੇ
ਦਿਤੀ ਗੂੰਜ ਅਸਮਾਨ ਤਕ ਪਾ
ਓਧਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਸੱਗ ਪਿਆ ਸੀਤਲਾ
ਕਾਲ ਆਇਆ ਰੂਪ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਟਾ

ਇਹ ਦਲ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਪਸ਼ੌਰ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਰਜ ਰੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਨਲੂਏ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਤਾ। ਇਕ ਸ: ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਹੱਥੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ, ਇਕ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ 'ਖੁਰਦ' (ਮਜੀਠੀਆ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਤੀਜਾ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ ਦੋਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰ ਕੇ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ, ਤੇ ਆਪ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਾਸਿਓਂ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧਿਆ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਦਲ ਜਮਰੌਦ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ, ਅਜੇ ੩੦ ਅਪ੍ਰੈਲ (੧੮ ਵੈਸਾਖ) ੧੮੩੭ ਈ: ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ ਸ਼ੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਅਜੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ। ਪਠਾਣ ਅਜੇ ਏਧਰੋਂ ਸੰਭਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਇਉਂ ਲੋਹੇ ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਰਣ ਵਿਚ ਤੇਗਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਗਾਂ ਤੇ ਖੜਕਣ
ਜਿਉਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀਆਂ ਖਹਿ ਖਹਿ ਕੇ ਕੜਕਣ
ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਬਰੂਦ ਨੂੰ ਪਏ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕਣ
ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸੂਰਮੇ ਜ਼ਖਮੀ ਇਉਂ ਫੜਕਣ
ਜਿਓਂ ਥਲ ਅੰਦਰ ਮਛਲੀਆਂ ਇਉਂ ਸੀਨੇ ਧੜਕਣ
ਤੀਰ ਤਾਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਏ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਰੜਕਣ
ਪੀ ਪੀ ਖ਼ੂਨ ਬੁਝਾਉਂਦੇ ਉਹ ਦਿਲ ਦੀ ਸੜਕਣ

ਤੀਰ, ਤਲਵਾਰ, ਰਕਰ, ਬਰਛਾ ਤਮਾਂਚਾ ਰਾਮ ਜੰਗਾ, ਰਹਿਕਲਾ, ਜੰਬੂਰਕਾ,

ਤੋਪ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ, ਸ਼ੁਤਰ ਨਾਲੀ ਕਹਿਰ ਢਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਥਾਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਤੇ ਜੁਆਨ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਬਿੱਤ

ਦਗੜ ਦਗੜ ਘੋੜੇ ਭੱਜਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ
ਧੜਕ ਧੜਕ ਧੜ ਧੜ ਤੋਪਾਂ ਚੱਲੀਆਂ
ਪਟਕ ਪਟਕ ਪੈਂਦੇ ਸੂਰਮੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ
ਖਟਕ ਖਟਕ ਤੇਗਾਂ ਢਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਝੱਲੀਆਂ
ਝਟਕ ਝਟਕ ਝਟਕਾਏ ਦਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ
ਅਟਕ ਅਟਕ ਮਾਨ੍ਹਾਂ ਲਥਾਂ ਉਤੇ ਖਲੀਆਂ
ਫੜਕ ਫੜਕ ਪਰ ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਛੀ ਉਡ ਚੱਲੇ
ਧੜਕ ਧੜਕ ਛਾਤੀਆਂ ਨੇ ਫਟ ਚੱਲੀਆਂ
ਧੜ ਧੜ ਤੋਪਾਂ, ਗੋਲੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਗੜ ਗੜ
ਅੜ ਅੜ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਹਵੇਂ ਬੀਰ ਭਿੜੇ ਲੜ ਲੜ
ਲੜ ਲੜ ਸਿੰਘਾਂ ਵੈਰੀ ਮਾਰੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜ ਫੜ
ਫੜ ਫੜ ਕਾਨੀ ਕਰੇ ਤੀਰ ਲੰਘੇ ਤੜ ਤੜ
ਫੜ ਫੜ ਛੂਟਣ ਤਮਾਚੇ ਜੋਧੇ ਖੜ ਖੜ
ਝੜ ਝੜ ਤੇਗਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗਾਰ ਪੈਣ ਸੜ ਸੜ
ਸੜ ਸੜ ਸੇਲਿਆਂ ਤੇ ਸੀਨੇ ਭੁੰਨੇ ਤੜ ਤੜ
ਜੜ ਜੜ ਜੁਦਾ ਕੀਤੇ ਸਿਰ ਸਿਰ ਧੜ ਧੜ

ਉਹ ਘਮਸਾਣ ਮੱਚਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤਕ ਨਾ ਰਹੀ। ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਲੜਦਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਪੁਜਾ। ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਵੇਖ ਓ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ! ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਹੈਂ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ। ਆ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਨਜਿੱਠ ਲਈਏ। ਐਵੇਂ ਬਿਗਾਨੇ ਪੁੱਤ ਝਾਹ ਝਾਹ ਕਿਉਂ ਮਰਵਾਉਂਦਾ ਏਂ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੱਲੀ ਤਲਵਾਰ ਕਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜੀ। ਤੇਰੀਆਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ

ਰਹਿ ਜਾਣ। ਮੈ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈਂ।

ਸਾਕਾ

ਸੰਮੀ ਖ਼ਾ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਨਲੂਏ ਨੂੰ ਮਾਰੇ
ਉਸ ਝੱਲੀ ਉਪਰ ਢਾਲ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਰੇ
ਇਉਂ ਕਿਰਚਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਤੇਗ਼ਾ ਨੇ ਜਿਉਂ ਫਟਣ ਅੰਗਾਰੇ
ਉਹ ਬਦਲ ਪੈਂਤੜਾ ਦੂਸਰੀ ਫੱਟ ਫੇਰ ਉਲਾਰੇ
ਸਿੰਘ ਉਹ ਵੀ ਝੱਲੀ ਢਾਲ ਤੇ ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ
ਇਉਂ ਵਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮੰਤਲਾ' ਗਏ ਖ਼ਾਲੀ ਸਾਰੇ

ਦੋ ਵਾਰ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੋਕ ਲਏ। ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮਰਦੇ ਜੇਹੇ ਜੀਅ ਨਾਲ ਤਿਜੀ ਵਾਰ ਤਲਵਾਰ ਸੁੱਟੀ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਢਾਲ ਤਕ ਵੀ ਨਾ ਅਪੜੀ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੋੜੀ।

ਸ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਮਿੱਤਰਾ! ਇਉਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ... ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਕ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਭਾਜੀ ਘੱਲੀਦੇ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਮਿਉਂਦਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਹਈ, ਤਾਂ ਇਕ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਵੀ ਲਈ ਜਾ।

ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ ਨਲੂਏ ਸ਼ੇਰ ਦੀ, ਧੂਹ ਕੇ ਮਿਆਨੋ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਵੇਂ ਭਈ?

ਸਾਕਾ

ਵਾਰੀ ਨਲੂਏ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਬੋਲੇ ਤੜਫ਼ ਕੇ
ਕਿੱਥੇ ਨੱਠੇ ਓ ਖ਼ਾਨ ਜੀ, ਹੁਣ ਵਾਰ ਬਚਾ ਕੇ
ਨੱਸਣਾ ਕੰਮ ਨਾ ਮਰਦ ਦਾ ਇਉਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਲਉ ਆਈ ਜੇ ਰੋਕੀਏ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਫਿਟਕੀ ਛੇੜੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਕੇ
(ਉਸ) ਚੀਰਿਆ ਕੋਟ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਰੱਤ ਪੀਤੀ ਜਾ ਕੇ
ਘੋੜੇ ਉਤੋਂ ਸੁੱਟ ਲਿਆ ਥੱਲੇ ਪਟਕਾ ਕੇ

ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੋਟ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਓਹਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਆਖੂ ਕੀ? ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ, ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਨਲੂਏ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਆਣ ਪੈਣੀ ਹੈ। ਤੇਗ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਪਈ, ਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੋਟ (ਸੰਜੋਅ-ਜ਼ਿਰ੍ਹਾਬਕਤਰ) ਚੀਰ ਕੇ ਛੇ ਇੰਚ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਧਸ ਗਈ। ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਘੋੜੇ ਉੱਤੋਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ। ਉਹ ਚਿਚਲਾਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ, 'ਹਰੀ ਸਿੰਘਾ ! ਫੇਰ ਵੀ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪਿਆ ਹਾਂ ਆਪੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਂਗਾ।'

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ– ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਡਰ ਨਾ। ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੰਮ ਡਿਗਿਆਂ ਹੋਇਆਂ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾ ਲੈ।

ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਤੁਰੇ।

ਉਪਰੋਂ ਵਕਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੱਸ ਰਹੇ ਵੈਰੀ ਉਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ।

ਵਾਰ ਜਾ (ਮਿਰਜ਼ਾ)

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ
ਦਿਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਂਤੜੇ ਹਿਲਾ
ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰ ਪੈਣ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਾਰ 'ਤੇ
ਸਿੰਘ ਪਏ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਗਲ ਜਾ
ਓਧਰ ਫੱਟਿਆ ਸੰਮੀ ਖ਼ਾਨ ਵੇਖ ਕੇ
ਲਹਿ ਗਏ ਜੰਗ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦਿਲੋਂ ਚੌਂ
ਵਾਗਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮੋੜੀਆਂ
ਖਾ ਕੇ ਤੀਰ ਗਿਆ ਜਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾ
ਹਾਲ ਵੇਖ ਇਹ ਅਜ਼ੀਮ ਦਾਦਾ ਕੰਬਿਆ
ਗਿਆ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਾਜੜਾ ਪਾ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਸਿੰਘਾ ਗੋਚਰਾ
ਦੱਰਰਾ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਜਾ

ਪਿਛੋਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਮਿਲ ਮਿਲ ਮਾਰੀਆਂ
ਪਾਣ ਦਿਤੀ ਨੇ ਜਹਾਦ ਵਾਲੀ ਲਾਹ
ਚੱਾ ਮੋਮਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਮਹਿੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦਾ
ਸਿੰਘਾਂ ਦਿਤੇ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨੁਹਾ

ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਨੱਸੇ, ਤੇ ਦੱਰਰਾ ਖ਼ੈਬਰ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ। ਸ: ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੇ ਮਗਰੇ ਦੱਰਰੇ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮਗਰੇ ਗਿਆ ਦੱਰਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਸੁਰਕਮਰ ਪਟਾਨ ਕੋਲ, ਪਾਸੇ ਦੀ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ, ਜੋ ਇਕ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਤੇ ਇਕ ਪੇਟ ਵਿਚ ਲੱਗੀ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਕਾਰਾ ਉਹ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਘਾਟਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੱਟ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ, ਤੇ ਘੋੜਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੁੱਕੇ ਕੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਲਾਹਿਆ। ਪਲੰਘ ਤੇ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਨਲੂਆ ਸਰਦਾਰ ਪਲੋ ਪਲ ਨਿਢਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਏਨਾ ਵਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿ ਸਰੀਰ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਫੱਟ-ਬੰਨ੍ਹ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਫੱਟ ਬੰਨੇ ਖ਼ੂਨ ਵਗਣੋਂ ਖਲੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਦਰਦ ਸਗੋਂ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਏਸ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਾਲ ਪਹਿਰ ਕੁ ਰਾਤ ਜਾਂਦੀ ਤਕ ਸਰਦਾਰ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ

ਓਧਰ ਸੁਰਕਮਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਬੜੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲੀ। ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਪਠਾਣ ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਸਿੱਖ ਦੂਰ ਤਕ ਚਲੇ ਗਏ। ਅੰਤ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ, ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਤੋਪ ਚੱਲੀ, ਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਗੂੰਜ ਉਠੀਆਂ

ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਿਆ। ਚੁਣਵੇ ਸਰਦਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਸਿਰਹਾਣੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਉਹਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਅਜੇ ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮੁੱਠ ਉਤੇ ਸੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲੀ ਤੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਝਲਕ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਭੁੱਲ ਗਏ।

ਇਕ ਵਾਰ ਨਿਗ੍ਹਾ ਭਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲੇ ਤੱਕਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਕੋਈ ਹੁਕਮ।'

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੁਸਾਂ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣੇ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਸੂਰਮੇ ਰਣ ਜਿੱਤਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸਾਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਹੈ। ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ "

ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ! ਕੋਈ ਅੰਤਮ ਇੱਛਿਆ?

ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਮੇਰਾ ਚਿਖਾ–ਸਿੰਘਾਸਣ ਆਖ਼ਰੀ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਣਾਉਣਾ
ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਕਾਬਲ ਵੱਲ ਰਖਣਾ ਜਦ ਲਾਂਬੂ ਲਾਉਣਾ
ਕਿਉਂ ? ਨਹੀਂ ਵੈਰੀ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਉਣਾ
ਮੇਰਾ ਹੱਥੀਂ ਖੰਡਾ ਪਰਖਿਆ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਟਿਕਾਉਣਾ
ਕਿਉਂ ? ਸ਼ਸਤਰ ਬਾਝੋਂ ਸੂਰਮਾਂ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ
ਜਦ ਨਿਕਲਨ ਲਾਟਾਂ ਚਿਖਾ ਚੋਂ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਉਣਾ
ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਲੈ ਲੈ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾਉਣਾ
ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਝੰਡਾ ਰੰਗਿਆ ਮੈਦਾਨ ਝੁਲਾਉਣਾ
ਫਿਰ ਸ਼ਾਨ ਉਸਦੀ ਵਾਸਤੇ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਉਣਾ
ਮੈਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਹੋਵਾਂਗਾ ਨਹੀਂ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾਉਣਾ
ਤੁਸਾਂ ਰਣ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਪਿਛੇ ਪਰਤਾਉਣਾ

ਇਹ ਝੰਡਾ ਗੈਰਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਹੀ ਕਦੇ ਝੁਕਾਉਣਾ
ਰਹੇ ਸਿੱਖੀ–ਝੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਉਚਾ ਅਸਮਾਨੀ
ਰਹੇ ਡੰਕਾ ਵੱਜਦਾ ਪੰਥ ਦਾ ਵਿਚ ਦੋਹੀ ਜਹਾਨੀ
ਤੇ ਰਾਜ–ਖਾਲਸਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ, ਨਹੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੀ
ਤਾਂ 'ਸੀਤਲ' ਸਫਲੀ ਸਮਝਿਓ ਮੇਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ। ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੀ " ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਜਿੱਤਾਂ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ.

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੫–੧੦–੬੨ ਈ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ।।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਨੇ

ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ

ਮਾਹੀ ਦੀ ਸੱਦ ਪਈ, ਮੋਦੀ ਖ਼ਾਨਾ ਬੰਦ ਕਰ, ਸਭ ਵਿਹਾਰ ਤਜ, ਵੇਈਂ ਦਾ ਰਾਹ ਲਿਆ। ਇਸਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਮਾਹੀ ਦੇ ਦਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸੋ ਦਰ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਗਾਵਿਆ ਸੋ ਦਰ ਕੇਹਾ, ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ। ਸੋ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਗਾਉਂਦੇ ਸੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਏ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗ ਗਈ ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। 'ਸੋ ਦਰੁ' ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ 'ਨਾਨਕ ! ਜਗਤ ਜਲੰਦਾ ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਛੱਟਾ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।

ਹਜ਼ੂਰ ਵੇਈਂ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਮਾਹੀ ਦੀ ਸੱਦ ਗਾਵੀ।

ਬੈਂਤ.

ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਚੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਹਰ ਆਏ
ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਿਆ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਜੀ
ੴਕਾਰ ਉਚਾਰਿਆ ਮੂਲ ਮੰਤਰ
ਡੁਲ੍ਹਾ ਆਸਰਾ ਕੁੱਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਜੀ
ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸਾਰੇ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਹੋਇਆ
ਪਰਗਟ ਰੂਪ ਹੋਇਆ ਨਿਰੰਕਾਰ ਆ ਜੀ

ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਵਾਲੇ ਛੱਡ ਝਗੜੇ
ਮੁਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਨਵੇਂ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਜੀ
ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਪਹੁੰਚੀ
ਬੈਠਾ ਚਿੱਤ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ ਜੀ
ਨੌਕਰ ਭੇਜ ਕੇ ਸੱਦਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ
ਆਏ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਦੋਂ ਉਚਾਰਦਾ ਜੀ
ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਨਾਨਕਾ ! ਲੋਕ ਹਨ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ
ਫੜਿਆ ਜਾਏ ਨਾ ਮੂੰਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਜੀ
ਕੀ ਹੁਣ ਮਜ਼੍ਹਬ ਤੇਰਾ ? ਜਾਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੀ ?
ਤੇ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਭੇਦ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਜੀ ?

ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹਿੰਦੂ, ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਇਹ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਚਦਾ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਨਕ ਰੋਗੀ, ਨਾਨਕ ਦੀਵਾਨਾ, ਨਾਨਕ ਰਸਮਾਂ ਰੀਤਾਂ ਛੱਡ ਬੈਠਾ, ਨਾਨਕ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀ ਮੰਨਦਾ, ਨਾਨਕ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣ ਨਹੀ ਪੂਜਦਾ, ਨਾਨਕ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਨਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਕੀ ਨਾਨਕ ਧਰਮ ਤੋ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ? ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਮੈ ਹਿੰਦੂ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਾਨਕ ਕੀ ਹੋਇਆ ?

ਏਹ ਗੱਲਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਤਕ ਵੀ ਅੱਪੜੀਆਂ। ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੋਹਿਤ ਸੀ, ਹੁਣ ਏਸ ਨਵੇਂ ਭੇਦ ਦੇ ਖੋਹਲਣ ਦੀ ਵੀ ਚਾਹ ਹੋਈ ਨੌਕਰ ਭੇਜਿਆ, 'ਨਾਨਕ ! ਤੈਨੂੰ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ 'ਭਾਈ ! ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨਵਾਬ ਦੇ ਨੌਕਰ ਸਾਂ ਓਨਾ ਚਿਰ ਉਹਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਸਿੱਧੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਚਾਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਫਿਰ ਨੌਕਰ ਹੱਥ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ! ਨਵਾਬ ਆਪ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ ਸਮਝ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਬ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਬੋਲ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ।'

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਇਹ ਨਿਰਭੈਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਹੈ ? ਨਵਾਬ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਉਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ-ਅਨਵਰ ਨਹੀਂ, ਅੰਨ-ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕੀ ? 'ਭਾਈ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ। ਖ਼ਬਰੇ ਨਵਾਬ ਅੱਗੋ ਕੀ ਕਹੇ?'

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ 'ਭਾਈ' ਨਵਾਬ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ! ਲੋਕੀਂ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ? ਸੁਣਿਐਂ, ਤੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, 'ਨਾ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ।' ਤਾਂ ਦਸ, ਤੂੰ ਕੀ ਹੈਂ ? ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ?

ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ -

ਸਾਕਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਇਓਂ ਬਚਨ ਉਚਾਰਾ
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ
ਨਾ ਇਕ ਨਿਗਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾ ਦੂੰਪਰਿਆਰਾ
ਹਰ ਵਿਚ ਹਰ ਹੈ ਵਰਤਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਕਰਤਾਰਾ
ਨਿਰਗੁਣ, ਸਰਗੁਣ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਉਹਦਾ ਪਸਾਰਾ
ਰੂਪ ਉਹਦਾ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ, ਸੈਭੰ ਉਚਾਰਾ

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, 'ਨਾਨਕ ਨਾ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ।

ਓਹ ਹਰ ਰੰਗ ਵਿਚ, ਹਰ ਜੀਅ ਵਿਚ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਦਿਸਦੀ ਅਣ-ਦਿਸਦੀ ਹੋਂਦ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਭ ਓਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ।'

ਨਵਾਬ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ, 'ਵਲੀ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਤੂੰ ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਹੱਦਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਵੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪੂਰੀ ਕਰ

ਛੰਦ ਗਿਊਢ

(1) ਅੱਗੋਂ ਹੈ ਨਵਾਬ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਂਵਦਾ
ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆ
ਜੇ ਤੂੰ ਇਕੋ ਰੱਬ ਹਰ ਥਾਂ ਬਤਾਂਵਦਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਤਾਰਿਆ
ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ
ਆਖਦੇ ਮਹਾਤਮਾ
ਓਸੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਪੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ
ਕਰੇ ਸੁਧ ਆਤਮਾ
2 ਜੇ ਤੂੰ ਇਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ
ਦੂਈ ਕੀਤੀ ਦੂਰ ਜੀ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਅੱਲਾ ਇਕੋ ਰੂਪ ਜਾਣਦਾ
ਸਭੋ ਇਕੋ ਨੂਰ ਜੀ
ਚੱਲ ਫਿਰ ਪੜ੍ਹ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਨਵਾਜ਼ ਜੀ
ਤੋੜ ਕੇ ਭਰਮ ਨੂੰ
ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਰਥਿਆ ਜਹਾਜ਼ ਜੀ
ਮੰਨ ਲੈ ਧਰਮ ਨੂੰ
(3) ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ ਨਾ ਉਜਰ ਖ਼ਾਨ ਜੀ
ਜੋ ਸੱਚੀ ਨਵਾਜ਼ ਹੈ
ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ਨੁਕਸਾਨ ਜੀ
ਰੱਬ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ
ਖੁੱਲੇ ਜਿੱਥੇ ਚਾਹੋ ਪੜ੍ਹ ਲੋ ਨਿਸੰਗ ਜੀ
ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਭਰਮ ਨਾ
ਸੀਤਲ ਤੂੰ ਵੇਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਰੰਗ ਜੀ
ਛੱਡਣਾ ਧਰਮ ਨਾ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਨਾਨਕ ਇਕ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਲੜ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗੇਗਾ, ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਹੀਦ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵੱਲੇ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਨਾਨਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਚੰਗੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਮੱਤ ਵਿਚ ਰਲਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਕਿੰਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ ?'

ਸਾਰੇ ਉਠ ਕੇ ਮਸੀਤ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਨਵਾਬ ਉਠ ਤੁਰੇ ਨੇ ਮਸੀਤ ਵੱਲੇ
ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਤੁਰਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲਿਆ
ਲੱਗੇ ਚੱਧੇ ਹੋਰ ਆਮ ਖ਼ਾਸ ਕਈ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖੂ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੋਮਨਾ ਨੇ ਪਿੜਾ ਆਣ ਮੱਲਿਆ
ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਨੂੰ ਜਾਏ ਆਖਿਆ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੇ
ਭੈਣੇ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਹੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੱਲਿਆ
ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਡੋਲ ਗਏ ਨੇ ਸੀਤਲ ਜੀ
ਇਕ ਨਾ ਸਿਦਕ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਹੱਲਿਆ

ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ, ਮੌਲਵੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਸੀਤ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। 'ਅੱਜ ਨਾਨਕ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਹਰ ਇਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਗ਼ਮੀਆਂ ਅੱਜ ਨਾਨਕ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਲੋਕੀ ਏਨਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ, ਕਿ ਅੱਜ ਨਾਨਕ ਕੂੜ ਬੰਦਿਆਂ (ਸੰਪਰਦੀਆਂ) ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਇਕ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਜ ਪੈਂਦੀ ਤੇਰਾ ਵੀਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝਦੀ, ਕਿਸ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਚੱਲਿਆ ਹੈ, ਭੈਣ ਦਾ ਸਿਦਕ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ।

ਸਾਰੇ ਮਸੀਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਕਲੀ

ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ 'ਆਓ ਭਈ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਜਨਮ ਸੁਆਰ ਲਈਏ ਜੱਸ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਗਾ ਕੇ
ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰੀਏ ਰੱਬ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੀਆਂ
ਸਿਜਦਾ ਕਰੀਏ ਉਹਨੂੰ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲੈ ਨਾਨਕਾ।
ਤੈਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇਗਾ ਸਮਝਾ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਮੁੱਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਖਲੋ ਗਿਆ
ਤਿੱਜੀ ਪਾਲੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਗਏ ਸਤਿਗੁਰ ਆ ਕੇ
ਦੋਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਮਾਜ਼ ਲੱਗ ਪਏ ਮੁੱਲਾਂ, ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ
ਭੌਂ-ਭੌਂ ਵੇਖਣ ਨਾਲੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਅੱਖ ਚੁਰਾ ਕੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਰਹੇ ਖਲੋਤੇ ਓਵੇਂ ਪਿੱਛੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਦੋਵੇਂ ਸਿਜਦੇ ਕਰ ਕਰ ਮਰ ਗਏ ਖਪ ਖਪਾ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਲੋਤੇ, ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੋਹਾਂ (ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਨਵਾਬ) ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਟਿਕਿਆ ਅੱਜ ਉਹ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਨਹੀਂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿਜਦੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛਾਂਹ ਨਾਨਕ ਵੱਲੇ ਵਿਹੰਦੇ, ਕਿ ਓਹ ਵੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਨਾਨਕ ਤਰ ਹੀ ਦਿਲ ਖਲੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਕੁਛ ਸਵਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਓਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਧਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਫਤਰੀ ਮਗਰ ਫਿਰਦਾ ਸੀ

ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਗੱਡੀ

ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਨਵਾਬ ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ
ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਦੱਸ ਨਾਨਕਾ।
ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਨਾ ਨਮਾਜ਼ ਤੂੰ

ਕਰ ਕੇ ਬਚਨ ਹਾਰਿਓ
ਕੀਤਾ ਸਿਜਦਾ ਨਾ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ
ਦਿਲ 'ਚ ਗਰੂਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਜੇ ਤੂੰ ਹਰ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕੋ ਜਾਣਦੈਂ
ਐਥੇ ਨਾ ਭਰਮ ਕਰਦੈ
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੇ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਸੁਣੀਏ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
ਤੇਰਾ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਹੁੰ ਝੂਠਾ
ਵੇਖੀਆ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਤੇਰੀਆਂ
ਕਿਵੇ ਨੀਤ ਦੇ ਨਮਾਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ?
ਸੱਚੀਆਂ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਵਾਲਿਆ
ਨੱਕ ਸਿਜਦੇ ਕਰਦਿਆ ਦਾ ਘਸਿਆ
ਮਨ ਸੀ ਕੰਧਾਰ ਫਿਰਦਾ
ਦਿਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ
ਵੇਖੀਆਂ ਨਮਾਜ਼ਾ ਤੇਰੀਆ
ਕਹਿੰਦਾ ਮੌਲਵੀ ਜੇ ਇਹਦਾ ਮਨ ਡੋਲਿਆ
ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗਾ ਪੜ੍ਹਦੈਂ
ਸਾਹਿਬ ਬੋਲਦੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖੂਹੀ
ਖੱਲ੍ਹੀ ਹੋ ਵਛੇਰੀ ਫਿਰਦੀ
ਤੇਰੇ ਚਿੱਤ ਸੀ ਨਾ ਓਹਦੇ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ
ਅਜੇ ਮਨ ਨਹੀ ਡੋਲਿਆ
ਜੇ ਨਾ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਜਾਵੇ
ਕਾਹਦੀਆਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ? ਸੱਜਣਾ
ਚਿੱਤ ਹਰ ਚਰਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈ
ਛੱਡ ਦੇ ਵਿਖਾਵਿਆ ਨੂੰ
ਸੱਤ ਸੰਗ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਲੈ

ਆਉਣ ਜਾਣ ਨਿੱਬੜ ਜਾਏ
ਰੱਬ ਮਿਲਦਾ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾਅਵੇ
ਹੋ ਜਾ ਨਿਰਮਾਣ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪਿਆਰਿਆ ! ਪਿਆਰਿਆ !!
ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਂ ਕੀਤੀ, ਸੋਈ ਮਾਰਿਆ

ਦੋਹਾ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆ ਬੱਝੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੋਵੇਂ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲੇ ਪਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਏ, ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਖਲੋ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ 'ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ' 'ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ', ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਤਰਜ਼

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ ਹੋਈ ਅੰਦਰ ਦੋਹਾ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ।
ਪੱਲਾ ਗਲ ਵਿਚ ਮੁੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਡਿੱਗਾ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆ ਕੇ
ਮੂੰਹੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇ
ਲਿਖਿਆ ਵਿਚ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ
ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ ਹੋਈ ਅੰਦਰ ਦੋਹਾ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ
ਓਧਰ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਵਿਚਾਰਾ
ਕਹਿੰਦਾ, ਮੇਰੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ
ਕਰ ਦੇ ਮੇਰਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ
ਨਾ ਪਾ ਵਿਚ ਘਸਮਾਨਾਂ ਦੇ
ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ ਹੋਈ ਅੰਦਰ ਦੋਹਾ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਿਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਨਵਾਬ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਨਾਨਕ ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ ?

ਸਮਝ ਲਿਆ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈਂ ਤੂੰ
ਭਾਵੇਂ ਵੇਸ ਵਟਾ ਆਇਉਂ
ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਵਸਾਵਣ ਖ਼ਾਤਰ

ਕਾਅਬੇ ਮੂੰਹ ਫੇਰਤਾ ਆਇਉਂ
ਜਿਹੜੇ ਰੱਬ ਕਾਅਬੇ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ
ਅੱਜ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਭਾਲਣਗੇ ?
ਛਲੀਆ ਛਲ ਕਰ ਆਇਓਂ , ਕਈਆਂ
ਛਲ ਕੰਨੀ ਕਰਤਾ ਆਇਉਂ "

ਵਾਹ ਮੇਰੇ ਨਾਨਕ ਹਿਕਮਤ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੋਵੇਂ ਤੇਰੇ ਦਰ ਝੁਕੀਆਂ ਖਲੀਆਂ ਨੇ।

ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਝਾੜੂ ਦੇਂਦੇ
ਮਾਲਕ ਮੁਲਕ ਜਗੀਰਾਂ ਦੇ
ਧੂੜ ਤੇਰੀ ਨੂੰ ਤਰਸਣ ਸਾਹਿਬਾ !
ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ
ਅਜਮਤ ਵਾਲੇ ਮੱਲ ਦਲ੍ਹੀਜਾਂ
ਖਲੇ ਨੇ ਵਾਂਗ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ
ਖਿੜੇ ਤੇਰੇ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਸਹਿੰਦੇ
ਬੱਧੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜੰਜੀਰਾਂ ਦੇ
ਆਖੇ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ !

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੧੧-੧੦-੩੫ ਈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।।

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਬਾਬਾ ਆਦਮ

ਤੇ

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦਾ ਜਨਮ

ਦੁਨੀਆਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਵਸਦੀ ਰਹੇ। ਇਹ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ ਹਰ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸਦੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹਨ।

ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਬਾਬੇ ਆਦਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੀ। ਆਦਮ, ਸਿੱਧੂ ਗੋਤ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕ੍ਰਿਤੀ ਜੱਟ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਉਮਰ ਅੱਧੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬੀਤ ਗਈ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਏਸ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਬੜੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਸੈਂਕੜੇ ਦੇਵੀਆਂ-ਦਿਉਤੇ ਮਨਾ ਥੱਕੇ, ਪਰ ਕਿਤੋਂ ਵੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ।

ਬੈਂਤ

ਆਦਮ ਨਾਮ ਸਿੱਧੂ ਜੱਟ ਉਮਰ ਸਾਰੀ
ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਪੂਜ ਗੁਆਂਵਦਾ ਏ
ਬੇਦੀਆਂ ਰੱਖ ਥੱਕਾ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਦੀਆ
ਪੱਕਲ ਚੌਂਲ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਜਾਂਵਦਾ ਏ
ਲਾਟਾਂ ਵਾਲੀ ਦਾ ਵੀ ਛੱਬਾ ਚਾੜ੍ਹ ਮੁੜਿਆ

ਕਿਧਰੇ ਮੰਦਰੀਂ ਟੱਲ ਖੜਕਾਵੰਦਾ ਏ
ਪੂਜ ਹਾਰਿਆ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣ ਕੋਈ
ਰਿਹਾ ਸਾਧ ਫ਼ਕੀਰ ਧਿਆਵੰਦਾ ਏ
ਹੋਈ ਕਿਤੋਂ ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ
ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਏਹੋ ਝੋਰਾ ਖਾਵੰਦਾ ਏ
ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਆ ਗਈ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਹੋ ਗਏ
ਕਾਲ ਦਿੱਸਦਾ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾਵੰਦਾ ਏ
ਆਸਾਂ ਜਦੋਂ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ
ਸ਼ਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚੱਲ ਆਵੰਦਾ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖ ਤੂੰ ਰੰਗ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਸੁੱਕੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫਲ ਲਾਵੰਦਾ ਏ

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਇਆ। ਆਦਮ ਦੀ ਦਰਦ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ। ਪੁੱਤਰ ਪਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦੇ ਬੱਧੇ ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਇਸਤਰੀ ਗੁਰੂ ਚੱਕ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਐਥੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਰੋਵਰ ਪੁਟਵਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੋਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਰਹੇ ਸੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਣਵਾ
ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ
ਤਨੋ ਮਨੋਂ ਸੇਵਾ ਰਹੇ ਸੀ ਕਮਾ
ਆਸ ਰੱਖ, ਜੋ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਆਵੰਦਾ
ਏਥੇ ਮੁੜਦਾ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪਾ
ਸੋ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ
ਪਹੁੰਚਾ ਆਦਮ ਵੀ ਏਸ ਦਰ ਆ
ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੱਟਿਆ

ਲਿਆ ਚਿੱਤ ਗੁਰ ਚਰਨੀ ਲਾ
ਅੱਧਾ ਦਿਨ ਦੇਵੇ ਜੀ ਢੋਂਦੇ ਟੋਕਰੀ
ਨਾਲ ਸੰਗਤਾ ਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਹਾ
ਗੱਠੇ ਬਾਲਣ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੋ ਲਿਆਂਵਦੇ
ਪਹਿਰ ਪਿਛਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਜਾ
ਇਕ ਰੱਖਦੇ ਸੰਭਾਲ ਘਰ ਆਪਣੇ
ਇਕ ਦੇਂਵਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਤ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਿਆਂ
ਅੱਧਾ ਸਾਲ ਦਿਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਿਭਾ
ਗੁਰੂ ਵੇਖ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਏ ਸੀਤਲਾ
ਵੇਲਾ ਗਿਆ ਫਲ ਲੈਂਗਣ ਦਾ ਆ

ਆਦਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਫਲ-ਪਰਾਪਤੀ ਤਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀਆ ਦੋ ਛੱਪਰੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਉਹ ਤਨੋ ਮਨੋ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਪਏ। ਅੱਧਾ ਦਿਨ ਉਹ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਪੰਡਾ ਬਾਲਣ ਦੀਆ ਲਿਆਉਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਇਕ ਪੰਡ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਇਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ। ਅੱਗੋਂ ਸਿਆਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਝੜੀ ਦੀ ਵਰਖਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ

ਜੰਗਲਾ

ਰੁੱਤ ਸਿਆਲ, ਝੜੀ ਦੀ ਵਰਖਾ
ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੇ
ਠੱਕਾ ਵਗੇ, ਬਦਨ ਨੂੰ ਚੀਰੇ
ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਕੜਕਾਵੇ
ਭਿੱਜ ਗਏ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਲੀੜੇ
ਕਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸੁਕਾਵੇ

ਹੈ ਕੋਈ ਲਾਲ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ? ਜਿਹੜਾ
ਪਾਲਿਓਂ ਅੱਜ ਬਚਾਵੇ

ਏਸ ਠੱਕੇ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਭਿੱਜ ਗਈਆਂ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਕੋਲ ਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਸਤੇ ਲੀੜੇ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਸਰਾ ਮੀਂਹ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਪਾਲੇ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਓ ਹੋਵੇ ? ਆਦਮ ਆਪਣੀ ਸਵਾਣੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਆਦਮ ਸਵਾਣੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸਲਾਹ ਘਰ
ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਅੱਜ–ਸਮਾਂ ਏਂ–ਕਮਾਈ ਜਾਵੇ
ਪਾਲੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਏ ਹੀਲਾ ਹੋਰ
ਇਕੋ ਉਪਰਾਲਾ ਅੱਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਕਾਈ ਜਾਵੇ
ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰ ਪੱਕੀ, ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੱਗੇ ਦੋਵੇਂ
ਇਕ ਬਾਲੇ ਅੱਗ ਇਕ ਬਾਲਣ ਲਿਆਈ ਜਾਵੇ
ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਲਾ ਦਿਤੇ ਅੰਗੀਠੇ ਓਸ ਸੀਤਲ ਜੀ
ਨਾਲ ਕਰੇ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪਾਈ ਜਾਵੇ

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਆਦਮ ਤੇ ਉਹਦੀ ਇਸਤਰੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਘਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਸੁੱਕਾ ਬਾਲਣ ਜੋੜ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਤਰੀ ਘਰੋ ਬਾਲਣ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਲਈ ਆਉਂਦੀ। ਆਦਮ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੰਗੀਠੇ ਜੋੜ ਕੇ ਬਾਲੀ ਜਾਂਦਾ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਧੂਏਂ ਬਾਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅੱਗ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰਾਤ ਸੁਖਾਲੀ ਕੱਟ ਲਈ।

ਸਾਕਾ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਗਰ ਬਾਤ ਚਲਾਈ
ਕੌਣ ਉਹ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਟਹਿਲ ਕਮਾਈ
ਐਸੀ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸ ਅੱਗ ਸਿਕਾਈ

ਅੱਕੜ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਇਹ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਟਪਾਈ
ਆਵੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਾਵੇ ਵਡਿਆਈ
ਮੰਗੋ ਵਰ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਢਿੱਲ ਕਾਹਨੂੰ ਲਾਈ

ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਆਦਮ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੁੱਤਰ ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਸੰਗ ਗਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, 'ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਮੰਗ ਲਵੋ, ਸੰਗੋ ਨਾ।

ਤਾਂ ਆਦਮ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਵਰ ਮੰਗਿਆ'।

ਕਲੀ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਤਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਰੱਬ ਜਦ ਰੁਠਦਾ ਏ, ਤਾਂ ਡੁੱਬੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦਾ
ਰੂਪ ਇਲਾਹੀ ਤੇ ਤੂੰ ਜੋਤ ਹੈਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਜਾਚਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਭੰਡਾਰੀ ਏਂ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਇਹ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਦੇ
ਜੇਕਰ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਅੱਗੇ ਦੇਵੀ ਦਿਓਤੇ ਲੱਖਾਂ ਥੱਕੀ ਪੂਜ ਮੈਂ
ਕੀਤਾ ਕਿਸੇ ਸਵਾਲ ਨਾ ਪੂਰਾ ਮੰਗਣਹਾਰ ਦਾ
ਖ਼ਾਲੀ ਏਸ ਦਰੋਂ ਵੀ ਮੁੜ ਗਈ ਜੇਕਰ ਦਾਤਿਆ ।
ਚਰਚਾ ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇਗਾ ਦਾਤਾਰ ਦਾ
ਲੋਕੀ ਆਖਣਗੇ, ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਹੁੜਿਆ'
ਛਡਿਆ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂਗਾ ਬਾਬਾ । ਮੂੰਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਜੇਕਰ ਪੁੱਛੇ, ਤਾ ਮੈਂ ਨਾਹੀਂ ਮਰਨਾ ਔਤਰੀ
ਇਹ ਦਰ ਓਹ ਏ, ਜਿੱਥੇ ਲੇਖ ਵੀ ਆ ਕੇ ਹਾਰਦਾ
ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ ਨਾਮ ਜੋ ਕਰੇ ਉਜਾਗਰ ਬੰਸ ਦਾ
ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਸੀਤਲ ਭਗਤ ਹੋਵੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ

ਮਾਤਾ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਝ ਸੋਚ ਕੇ ਬੋਲੇ

ਰਸਾਲੂ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੁਣ ਐ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ
ਅੱਜ ਤਕ ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ ਨਾ, ਜਾਚਕ ਐਥੇ ਆਣ
ਹੋਣੇ ਸਨ ਘਰ ਅਸਾਂ ਦੇ, ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਬਲਵਾਨ
ਚੌਥਾ ਹੁਣ ਘਰ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਜਨਮੇਗਾ ਭਗਵਾਨ
ਭਗਤ ਹੋਊ ਕਰਤਾਰ ਦਾ, ਜਪੀ, ਤਪੀ ਬਧਵਾਨ
'ਭਾਈ ਭਗਤੂ' ਕਹਿਲਗੋ, ਸਾਰੇ ਵਿਚ ਜਹਾਨ
ਬੰਸ ਚੱਲੂ ਸੈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ, ਪਾਊ ਆਦਰ ਮਾਨ
ਸੀਤਲ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਵਰਦਾਨ

ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਭਾਈ ਆਦਮ। ਤੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਚੌਥਾ ਪੁੱਤਰ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਾਈ ਭਗਤੂ' ਰੱਖਣਾ।*

ਆਦਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਵਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਭਾਈ ਭਗਤੂ' ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਏਸੇ 'ਭਾਈ ਭਗਤੂ' ਦੀ ਔਲਾਦ ਕੈਥਲੀਏ ਤੇ ਅਰਨੌਲੀ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਹਨ†।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੩੦-੧੨-੫੬ ਈ:

---

* ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਸ ਦੂਜੀ, ਅੰਸੂ ੪੧।

† ਮੈਕਾਲਿਫ, (ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ) ਹਿੱਸਾ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੧੯੮।

ਗੱਡੀ ਭਰ ਕੇ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਤੋਰੀ

ਗੱਡੀ ਭਰ ਕੇ ਸਰਗ ਨੂੰ ਤੋਰੀ
ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਲੀਹ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਧਰਮਰਾਜ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਟੇਸ਼ਨ
ਜਮ ਟੀ ਟੀ ਵੇਖ ਟਿਕਟਾਂ
ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅਪੜਨ ਸੋਈ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪਾਸ ਨਾਮ ਦੇ
ਪੈਣ ਨਰਕਾਂ ਚ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ
ਤਿਲਾ ਵਾਂਗ ਪੀੜ ਜਾਣਗੇ
ਪਾਪੀ ਰੋਣਗੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣਗੇ
ਬਦਲੇ ਕਰਮਾ ਦੇ
ਪੈਰੀਂ ਬੇੜੀਆਂ ਹੱਥੀ ਹੱਥ-ਕੜੀਆਂ
ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਨਿੰਦਕਾ ਦੇ
ਗਲ ਤੌਂਦੀਆਂ ਜਮਾਂ ਨੇ ਪਾਈਆਂ
ਮਿੱਤਰ ਧਰੋਹੀਆਂ ਦੇ
ਪੁੱਠਾ ਕਰਕੇ ਵਰਹਿਆ ਲਟਕਾਇਆ
ਧਾਹੀ ਧਾਹੀ ਰੋਣ ਲੱਗਾ
ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੇ ਕੱਚੇ ਤੰਦ ਵਾਂਗੂ
ਦਾਅਵੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ
ਅੱਗੇ ਅਮਲਾਂ ਤੇ ਹੋਣ ਨਿਬੇੜੇ
ਜ਼ਾਤ ਕਿਸ ਪੱਛਣੀ ਨਹੀਓ
ਆਖੇ ਲੱਗ ਜਾ ਮੇਰਿਆ ਮੰਨ ਲੈ
ਛੱਡ ਦਿਹ ਬਦੀਆ ਨੂੰ
ਚੰਨਣਾ । ਚੰਨਣਾ ।
ਰੱਬ ਦਿਆਂ ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂਓ ਮੰਨਣਾ   ੨੧-੪-੭੫ ਈ:

ਗੱਡੀ ਨਨਕਾਣਾ ਨੰ: ੨

(ਨੋਟ– ਗੱਡੀ ਨੰ ੧ ਵੇਖੋ ਸੀਤਲ ਸੁਨੇਹੇ ਵਿਚ)

ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠੇ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ
ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਭਜਨ ਸੀ ਕਰਦੇ
ਉਤੋਂ ਜਦੋਂ ਗੋਲੀ ਚੱਲ ਪਈ
ਲਾਈ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਪਾਪੀਆਂ
ਬੈਠਿਆਂ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਤੇ
ਖੀਸੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਛਾਤੀਆ ਡਾਹੀਆਂ
ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਲੰਘ ਜਾਂਵਦੀ ਸਰਰ ਕਰ ਗੋਲੀ
ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਹਿੱਕ ਪਾੜ ਕੇ
ਭੁੰਜੇ ਡਿਗਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ
ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਨਾਮ ਦੇ
ਇੱਟਾ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਬਰਸਾਇਆ
ਖੇਤੀਆ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਗੜਾ ਵੱਸਦਾ
ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ ਫੱਟੜ ਜਦ ਸਾਰੇ
ਪਾਪੀ ਫੇਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ
ਹੱਥੀ ਫੜ ਲੇ ਨੇ ਛਵੀਆਂ ਗੰਡਾਸੇ
ਟੋਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਟਕਦੇ
ਟੋਟੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ
ਖ਼ੂਨ ਵਾਲੇ ਵਹਿਣ ਵਗ ਪਏ
ਗੋਦ ਭਿਜ ਗਈ ਲਹੂ ਨਾਲ ਸਾਰੀ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਬੂਹਾ ਤੋੜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ

ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗੋਲੀਆਂ
ਤਿੰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ
ਚੌਥੀ ਲੱਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਨੂੰ
ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਫਿਰ ਕੀਤਾ
ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਹੋ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਪਾਪੀ ਲੰਘ ਗਏ ਗੰਡਾਸੇ ਲੈ ਕੇ
ਸਿੰਘ ਝਟਕਾਏ ਅੰਦਰੇ
ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਗਾਰਾ
ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਚੱਲ ਪਏ
ਸੁੱਚੀ ਰੱਤ ਦਾ ਛਿਣਕਿਆਂ ਕੇਸਰ
ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸੀ ਲੁਕਿਆ
ਬੱਚਾ ਅੱਠ–ਨੌਂ ਸਾਲ ਦਾ
ਟੋਟੇ ਉਸਦੇ ਓਥੇ ਹੀ ਕੀਤੇ
ਪਾਪ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਮੁੱਕ ਗਈ
ਲੋਥਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਦਲਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਹਿਕਦੇ
ਪੀਪੇ ਤੇਲ ਦੇ ਪਲਟ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਅੱਗ ਲਾਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਵੇ
ਅੱਗ ਦਿਆ ਲੰਬੂਆ ਚੋਂ
ਰੂਹਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰੇ
ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ

ਜੋੜਿਆ ਜੋੜਿਆ।

ਸਿੰਘਾ, ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਤੋੜਿਆ।

੧–੧੧–੮੫ ਈ:

ਗੱਡੀ ਨਨਕਾਣਾ ਨੰ: ੩

ਜਲ ਛਕਦਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਬੈਠਾ
ਘਰ ਸੀ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਗੋਲੀ ਚੱਲਦੀ ਤਾ ਖੜਕਾ ਸੁਣ ਕੇ
ਰੱਖ ਕੇ ਗਲਾਸ ਉਠਿਆ
ਫ਼ਤਹਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅੰਤ ਦੀ ਬੋਲੀ
ਉਠ ਭੱਜਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ
ਜਦੋ ਪੁੱਜਿਆ ਗੁਰੂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਹੋ ਮਹੰਤ ਮਿਲਦਾ
ਪਾਪੀ ਆਖਦਾ, 'ਦਲੀਪ ਸਿੰਘਾ ! ਤੂੰ ਵੀ,
ਆਜਾ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਸਾਭ ਲੈ।'
ਏਨੀ ਆਖ ਕੇ ਚਲਾਈ ਗੋਲੀ
ਲੰਘ ਗਈ ਹਿੱਕ ਪਾੜ ਕੇ
ਡਿੱਗਾ ਸੂਰਮਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ
ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ
ਓਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਜ਼ਾਲਮਾ
ਭਾਈ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਦੋਵੇਂ ਸਹਿਕਦੇ ਭੱਠੇ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ
ਜਿਊਂਦੇ ਸਿੰਘ ਸਾੜੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਓਧਰ
ਛੱਡੇ ਨੇ ਜੈਕਾਰੇ ਆਣ ਕੇ
ਧਾਵਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ
ਅੱਗੋਂ ਸੀ ਮਹੰਤ ਲੱਗਿਆ
ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਚਲਾਈ ਗੋਲੀ

ਇਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੱਖਿਆ
ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਪੰਜ ਮਾਰੇ
ਆਏ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ
ਤਿਨ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਤੇ ਮਾਰੇ
ਰਾਂਝੇ ਦਿਆ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ
ਹੱਦ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕੀਤੀ
ਉਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਇਕੇ
ਸਾੜਿਆ ਸਾੜਿਆ ।
ਸਾਕੇ ਨਨਕਾਣੇ ਨੇ ਦਿਲ ਪਾੜਿਆ।

੧-੧੨-੨੪ ਈ

੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥

ਭੰਗਾਣੀ ਯੁੱਧ

ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਕਲਗੀਧਰ ਔਠ, ਸਾਲ, ਦਸ ਮਹੀਨੇ, ਉੱਨੀਂ ਦਿਨ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ। ਉਸ ਵਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਇਆ ਤੇ ਧਰਮ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਿਤਾਣੀ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਮਨ-ਮੰਨੇ ਧੱਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਿਆਂ ਤੇ ਅਸੂਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜੇਹੇ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਾਰ ਪਾਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੰ ਮੱਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜਾ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੀ ਇਕਤਰਫ਼ੀ ਤੇ ਬੇਅਸੂਲੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ (ਪੰਡਤ ਤੇ ਮੁਲਾਣੇ) ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਏਨੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਹੋਏ ਹੋਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਹ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਰਸਤਾ ਬੜਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਲਾਭਵੰਦ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਵਾਲੇ ਬਥੇਰੇ ਸਨ, ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੱਸ ਇਕੋ ਗੱਲ ਕਿ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਹੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਉਂਦੇ, ਪਰ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਸਤਾ ਮੇਰੇ ਦਾਤਾਰ ਜੀ ਦੀ ਬਲਵਾਨ ਆਤਮਾ ਨੇ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਆਪ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਇਹ ਢੰਗ ਅਗੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ,

---

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਨੀਚਰਵਾਰ, ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਵੀਂ, ੨੩ ਪੋਹ, ੧੭੨੩ ਬਿ (੨੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੬੬੬ ਈ) ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ, ਤੇ ਵੀਰਵਾਰ, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਜਵੀਂ, ੧੨ ਮੱਘਰ, ੧੭੩੨ ਬਿ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਈ) ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕੀ, ਮਗਰ ਮੁਰਦਾ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਮਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਲੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਇਸ ਜਬਰ ਨੂੰ ਜਵਾਲਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਤਿੱਜਾ ਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਰਾਹ ਇਕ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਏਹ ਰਾਹ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕੌਮ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਓਦੋਂ ਮਰਦ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇ।

ਚੂੰ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਾ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ੱਸ਼ਤ
ਹਲਾਲਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਦਸਤ (ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ)

ਸੋ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸਾਰੂ ਪਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਲਾ ਵਾਲਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨੇਤਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸਮਾਧੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਤੀਰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਤੀਰੰਦਾਜ਼ੀ, ਨੇਜ਼ਾ ਬਾਜ਼ੀ, ਤਲਵਾਰ ਜ਼ਨੀ, ਗਤਕਾ, ਪਲਟਾ, ਘੋੜ ਦੌੜ, ਮੱਲ ਯੁੱਧ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਰੀਤਾਂ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਵੀਂ ਹਲਚਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਬੇ ਨਿਆਈ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਏ ਦਿਨ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਸਜਿਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਅਨੇਕਾਂ ਮੰਦਰ ਤੇ ਦੇਹੁਰੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੁਰਲਾਏ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਮੰਦਰਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਾਰੀ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਬੇਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਸਕਾਂਗੇ? ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਕਿ ਭੋਰੇ ਪੁਟ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਥੱਲੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਬਣਾ ਲਈਏ ਨਾ ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਵੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਆਵੇ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖੋ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਗਟ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ

ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਭੋਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾ ਦਿਆਂ, ਮਗਰ ਮੇਰੇ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾ ਦਿਆਂ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਝੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਦਿੱਸੇਗਾ, ਲੋਕ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਏਥੇ ਕੋਈ ਦੁੱਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰਧਾਮਾਂ 'ਤੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਕੇਸਰੀ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾ ਦਿਓ।"

ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੋ ਗਈ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਫਿਰ 'ਫੁਰਮਾਨ' ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ, "ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਮਨ੍ਹਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ, ਪੂਜਾ, ਪਾਠ, ਵੇਦ, ਮੰਤਰ ਗਾਇਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।"

ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਟਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ, ਤਾਊਸ ਤੰਬੂਰੇ, ਢੋਲਕ ਛੈਣੇ, ਰੱਬੀ ਰਾਗ, ਅਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਸੁਣਿਆ ਕਰਾਂਗੇ? ਮਹਾਰਾਜ! ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਓ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ, ਤੇ ਅੰਦਰ ਬਹਿਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਨ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ੋ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਲਾਹ ਮਗਰ ਲਗ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਆਂ? ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਛੈਣਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਕੰਬਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਮੇਰਾ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਗਾਰੇ ਮੜ੍ਹ ਦਿਓ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚੋਟ ਪੈਣ ਨਾਲ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਧਰਤੀ ਗੂੰਜ ਉਠੇ। ਮੈਂ ਅਕਾਲੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਸਗੋਂ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਚੰਦ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਉਹਨੇ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਸਮਝਿਆ, ਤੇ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨਗਾਰਾ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਵੇਖਕੇ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਤੇ 'ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ' ਨਾਮ ਧਰਿਆ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਚੋਟਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਮੜ੍ਹਿਆ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ
ਚੋਟਾਂ ਪਈਆਂ ਤ੍ਰਭਕਿਆ ਧਰ ਧੌਲ ਵਿਚਾਰਾ
ਅੰਬਰ ਡੋਲੇ, ਕੰਬਿਆ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵੀ ਸਾਰਾ
ਗੂੰਜਾਂ ਪਈਆਂ ਪਰਬਤੀਂ ਡਰੇ ਬਾਈਧਾਰਾ

ਚੜ੍ਹਨ ਹਜ਼ੂਰ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਸਾਰਾ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਡਹਿਲਦੇ ਡਰ ਛਾਇਆ ਭਾਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਦਿਨ ਖਾਲਸਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਸ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਈ

ਪਉੜੀ

ਜਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਰਾਜ ਨਗਾਰਾ ਖੜਕਿਆ
ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਲੱਗੀ ਚੋਟ ਕਲੇਜਾ ਧੜਕਿਆ
ਉਹਦੇ ਖਾਧਾ ਖੂਨ ਉਬਾਲ ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਰੜਕਿਆ
ਜਿਉਂ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਬਾਰੂਦ ਤੇ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕਿਆ
ਉਸ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖਾਧੀ ਖਾਰ ਤੇ ਮੂਹ ਕੜਕਿਆ
'ਉ ਅੱਜ ਤਕ ਮੇਰੀ ਜੂਹ ਚਿੜਾ ਨਹੀ ਫੜਕਿਆ
ਇਹ ਕੌਣ ਨਸੀ ਰਣਬੀਰ ਨਵਾਂ ਹੀ ਦੇਤਾਰਿਆ
ਜੋ ਰਾਜਿਆਂ ਸੇ ਵਲ ਸੀਸ ਚਲਾਂ ਮਾਰਦਾ
ਜੋ ਰਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਮੈਦਾਨ ਵੰਗਾਰਦਾ
ਜੋ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਫਿਰ ਆਕਾਸ਼ ਮੰਗਾ ਹਥਿਆਰ ਦਾ
ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਵੇਖ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਤਾਂ ਲੱਥ ਰਣ ਦਾ ਚਾਅ ਉਸ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਦਾ
ਦੱਸ ਕੌਣ ਜੋ ਅਪਣੀ ਅਜਲ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦਾ ।"

ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਕੇ ਮੇਰੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਕੀਹਨੂੰ ਯਮਨਾਂ ਘਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥਾਂ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਆਖਰ ਹੈ ਕੌਣ, ਜੋ ਮੇਰਾ ... ਲਾਹ ਕੇ, ਮੇਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਧਮ ਖੜਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?"

ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਨਹੀ ਸੀ ਆਈ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਝੁਕਾਉ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਗਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ

ਬੈਂਤ

ਆਉਂਦੀ ਗੂੰਜ ਇਹ ਮੋਹਦੇ ਰਣਜੀਤ ਦੀ ਏ
ਸਿਫਤ ਕਰ ਕੀ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਉਸਦੀ

ਉਹ ਸਾਕਾਰ ਆਕਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਏ
ਸਿੱਧੀ ਰੱਬ 'ਤੇ ਪਵੇ ਨੁਹਾਰ ਉਸਦੀ
ਉਹ ਹੈ ਵਲੀਆਂ ਦਾ ਵਲੀ ਤੇ ਪੀਰ ਪੀਰਾਂ
ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਪਏ ਲੱਖਾਂ ਅਵਤਾਰ ਉਸਦੀ
ਉਹਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕਣ ਵੈਰੀ
ਜ਼ਿੰਦਾ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕਰੇ ਤਲਵਾਰ ਉਸਦੀ
ਸਦਕੇ ਉਹਦੀ ਫਕੀਰੀ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ
ਉਹਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਉਤੋਂ ਹੰਕਾਰ ਸਦਕੇ
ਉਹਦੇ ਰੂਪ ਇਲਾਹੀ ਤੋਂ ਇਸ਼ਕ ਸਦਕੇ
ਇਕ ਇਕ ਕੇਸ ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਸਦਕੇ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਵਾਲਾ
ਦਸਵਾਂ ਰੂਪ ਉਹ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਏ
ਚਰਨ ਛੋਹ ਜੀਵਨ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਪਾਕੇ ਨਜ਼ਰ ਤਪਦੇ ਹਿਰਦੇ ਠਾਰਦਾ ਏ
ਭੰਨੇ ਆਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ
ਰੰਗ ਅਜਬ ਹੀ ਉਹਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਏ
ਉਥੇ ਆਜਜ਼ੀ ਸਦਾ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ
ਰਹਿੰਦਾ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਸਿਰ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਏ
ਚੱਲ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਚਰਨ ਛੋਹਕੇ
ਸੜਦੇ ਈਰਖਾ ਵਿੱਚ ਸੀਨੇ ਠਾਰ ਆਈਏ
ਤਰਸਣ ਦੇਵਤੇ ਜੀਹਦਿਆਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ
'ਸੀਤਲ' ਉਸਦਾ ਕਰ ਦੀਦਾਰ ਆਈਏ

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ ? ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਵੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਉਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗੁਰੂ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਖ਼ੈਰ, ਮੈਂ ਐਨਾ ਕੱਚਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵੇਖ ਵੇਖੀ ਉਹਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਜੀਹਨੇ ਸਾਰੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਰਯਾਦਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਨਿਰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੱਲੇ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਚ- ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਉਹ ਸਤਾਰਾਂ ਅਠਾਰਾਂ

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਬਲਵਾਨ ਗੁਰੂ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ। ਬੁਢਾਪਾ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕੇ, ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲੱਗਦੀ ਏ। ਹਾਂ, ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਏ, ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਏ। ਤੇ ਨੀਤੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਏ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਬਲਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਚਾਰੀ ਗੰਢ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸੱਜਣਤਾਈ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ। ਲੋੜ ਪਈ 'ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ ਕਰਾਂਗੇ।' ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਠੀਕ ਹੈ ਮੰਤਰੀ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ। ਜਾਓ, ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੀਯਤ ਕਰ ਆਓ।'

ਮੰਤਰੀ ਗਿਆ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਕਲਿ ਤਾਰਕ ਦਾਤਾ! ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਈਏ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੰਤਰੀ ਜੀ! ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਚਾਹੇ, ਆ ਸਕਦਾ ਏ। ਸਾਡਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਵੇ, ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਬੂਹਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਸਵਾਲੀ ਨੂੰ ਖੜਕਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕੋਈ ਆਵੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਆਵੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਆਵੇ, ਉੱਚ ਆਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਨੀਚ ਆਵੇ, ਪੰਡਤ ਆਵੇ, ਜਾਂ ਗੰਵਾਰ ਆਵੇ, ਰਾਜਾ ਆਵੇ, ਜਾਂ ਕੰਗਾਲ ਆਵੇ, ਦਾਤਾ ਆਵੇ ਜਾਂ ਭਿਖਾਰੀ ਆਵੇ, ਧਨੀ ਆਵੇ ਜਾਂ ਪਾਪੀ ਆਵੇ, ਕਿਸੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਨੰਗਾ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਸੱਜਣ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਕੋਈ ਰਾਕਸ਼ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਦੇਵਤਾ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ।"

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਵਾਜ ਦਿੱਤੀ, 'ਓ ਭੀਮ ਚੰਦਾ! ਆਖਰ ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਵਧੀ ਹੈ ਨਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਜੋ ਉਹਨੇ ਐਨੀ ਛੇਤੀ ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀ। ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਦਹਲੀਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਮੱਥਾ ਰਗੜਦਿਆਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਜਨਮ ਬਿਤਾ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਚਰਨ ਧੂੜ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਜੇ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸ ਖ਼ਾਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਓਂ ਨਾ।"

ਬੱਸ ਇਹੋ ਹੰਕਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੀ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਗਲ ਪਾਈ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਲਗੀ ਸਜਾਈ, ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ ਦਿੱਤੇ, ਆਦਮ ਕੱਦ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਭੀਮ ਚੰਦਾ! ਤੇਰੇ ਇਸ ਰੋਅਬ ਵੱਲ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੀ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਝੁਕ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ* ਨਹੀਂ ਝੁਕੇਗਾ? ਤੂੰ ਤਕੜਾ ਰਹੀਂ। ਵੇਖੀਂ ਵੇਖੀਂ ਤੂੰ ਨਾ ਝੁਕ ਜਾਈਂ।'

ਦਿਲ ਨਾਲ ਏਹਾ ਪੱਕੀਆਂ ਪਕਾਉਂਦਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੱਕ ਆਇਆ। ਐਨ ਬੂਹੇ ਤੱਕ ਹੰਕਾਰ ਪੱਟੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਆਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਾ ਝੁਕੀਂ। ਹੰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੱਕ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਲਾ ਹੁਣ ਵੀ ਬੰਦਾ ਮੁੜ ਪਏ। ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਪੈਰ ਦਲ੍ਹੀਜ ਅੰਦਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਏਹਾ ਗੱਲ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਉਹਦਾ ਕਿਸੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਦਰਬਾਰ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਗੁਰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੀਰਆਸਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਨੇਤਰ, ਡਲ੍ਹਕਵਾਂ ਮੱਥਾ, ਚੌੜੀ ਛਾਤੀ, ਗਾਤਰੇ ਕਿਰਪਾਨ, ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਕਮਾਨ, ਤੀਰਾਂ ਭਰਿਆ ਭੱਥਾ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚੱਕਰ, ਉਪਰ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀ ਕਲਗੀ, ਖੱਬੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਬਾਜ਼ ਤੇ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਕਦੇ ਕਿਰਪਾਨ ਦੀ ਮੁੱਠ 'ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਉੱਚਾ ਉੱਠਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਬੜਾ ਠੀਕ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ:

ਦਰਸਨ ਦੇਖਤ ਹੀ ਸੁਧ ਕੀ ਨਾ ਸੁਧ ਰਹੀ
ਬੁਧ ਕੀ ਨ ਬੁਧ ਰਹੀ ਮਤਿ ਮੈ ਨ ਮਤਿ ਹੈ
ਸੁਰਤ ਮੈ ਨ ਸੁਰਤ ਅਉ ਧਿਆਨ ਮੈਂ ਨ ਧਿਆਨ ਰਹਿਓ
ਗਿਆਨ ਮੈ ਨ ਗਿਆਨ ਰਹਿਓ ਗਤਿ ਮੈ ਨ ਗਤਿ ਹੈ
ਧੀਰਜ ਕੋ ਧੀਰਜ ਗਰਬ ਕੋ ਗਰਬ ਗਯੋ
ਰਤਿ ਮੈ ਨ ਰਤਿ ਰਹੀ ਪਤਿ ਰਤਿ ਪਤਿ ਹੈ

---

*ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਏਹਾ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਅਚਰਜ ਪਰਮਦਭੁਤ ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ
ਆਸਚਰਜੈ ਅਸਚਰਜ ਅਤਿ ਅਤਿ ਹੈ*
ਇਹ ਹੈ 'ਗੁਰ ਵੱਡੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਤੀਰ ਦੀ ਮੁਖੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਕੰਡ 'ਤੇ ਲਾਈ, ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਭੀਮ ਚੰਦ! ਜ਼ਰਾ ਉੱਚਾ ਉਠ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਿਆਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਆਂ।"

ਇਹ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸਮਝਿਆ ਨਾ। ਉਹ ਉਪਰ ਉਠਿਆ, ਅੱਖਾਂ ਉਤਾਂਹ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਗਈ, ਤਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਫਿਰ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਦੱਬੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੇਖਿਆ। ਏਧਰ ਸੰਤ ਮੰਡਲੀ (ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ) ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਫ਼ੈਦ ਪੱਚਵੀਆਂ ਪੱਗਾਂ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਚੋਗੇ, ਢਿਲਕਵੇਂ ਸਰੀਰ, ਵਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੋਗੜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਮਾਲਾਂ, ਨੇਤਰ ਬੰਦ, ਸਮਾਧੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਸਟਪਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ, ਮਾਨੋ ਇੰਦਰ ਦੀ ਸਭਾ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜੀ ਪਰਸਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆ ਬਿਰਾਜੇ ਹਨ।

ਫਿਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੇਖਿਆ। ਏਧਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਯੋਧੇ ਜਰਨੈਲ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗਾਤਰੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ, ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਕਮਾਨਾਂ, ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਜੀਭਾਂ ਮਾਰਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਭੱਥੇ, ਸਿਰਾਂ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ, ਮੱਥਿਆਂ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਲਗੀਆਂ, ਕੁੰਢੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ, ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭੱਖਦੇ ਨੇਤਰ, ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੀਣੀਆਂ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਹਿੱਲਦੀ, ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੜਾ ਕੜੇ ਨਾਲ ਠਹਿਕਦਾ, ਤੇ ਬਲੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ:

ਖੱਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ, ਖਲ ਦਲ ਖੰਡੰ,
ਅਤਿ ਰਣ ਮੰਡੰ, ਬਰ ਬੰਡੰ
ਭੁਜ ਦੰਡ ਅਖੰਡੰ, ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡੰ,
ਜੋਤਿ ਅਮੰਡੰ, ਭਾਨ ਪ੍ਰਭੰ।
ਸੁਖ ਸੰਤਾਂ ਕਰਣੰ, ਦੁਰਮਤਿ ਦਰਣੰ,

---

*ਧੀਰਜ, ਬੁਧਿ, ਬਬੇਕ, ਬਲ, ਗਤਿ ਮਤਿ, ਐਸਰ ਬਾਤ
ਦਰਸਨ ਦੇਖਤ ਹੀ ਸਖੀ ! ਭੂਲ ਗਈਂ ਸੁਧ ਸਾਤ।

ਕਿਲ ਬਿਖ ਹਰਣੰ, ਅਸ ਸਰਣੰ।
ਜੈ ਜੈ ਜਗ ਕਾਰਣ, ਸ੍ਰਿਸਟ ਉਬਾਰਣ,
ਮਮ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਨ, ਜੈ ਤਰਗੰ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿਪਾਹੀ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਾਲਾਂ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿਮਰਨ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੂਰਮਤਾਈ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਗਤੀ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਕਤੀ, ਦੋਵੇਂ ਬਰਕਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਝੁਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਇਕੋ ਇਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਹਨੇ ਮਾਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਤੇ ਜੀਹਨੇ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹਨੇ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਅਧੂਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਿਰੀ ਭਗਤੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਾਇਰ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਿਰਾ ਬਾਹੂ ਬਲ ਜ਼ਾਲਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਇਉਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਧਨ ਜੀਓ ਤਿਹ ਕੋ ਜਗ ਮੈ
ਮੁਖ ਤੇ ਹਰਿ, ਚਿਤ ਮੈਂ ਜੁਧ ਬਿਚਾਰੈ।
ਦੇਹ ਅਨਿੱਤ ਨ ਨਿੱਤ ਰਹੈ ਜਸ
ਨਾਵ ਚੜੈ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਾਰੈ,
ਧੀਰਜ ਧਾਮਿ ਬਨਾਇ ਇਹੈ ਤਨ
ਬੁਧਿ ਸੁ ਦੀਪਕ ਜਿਉਂ ਉਜਿਆਰੈ
ਗਯਾਨਹਿ ਕੀ ਬਢਨੀ ਮਨਹੁ ਹਾਥ ਲੈ
ਕਾਤਰਤਾ ਕਤਵਾਰ ਬੁਹਾਰੈ।

ਸੋ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ (ਸੰਤ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ) ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਅਕਲ ਚਕਰਾ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਉਪਰ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਕਾਬਲ ਵਾਲੀ, ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ* ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਭ ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ

---

*ਇਸ ਪਸ਼ਮ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਉਪਰ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਲਾਂ, ਨਕਸ਼ੇ ਉਲੀਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ੧੭੩੬ ਬਿ. ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਆਰਾਮ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਠੋਕਰ ਲਾਉਣ ਬਦਲੇ ਕਿਹਾ "ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਜੀ! ਆਰਾਮ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਆਰਾਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਆਰਾਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਆਦਮੀ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਾਮ ਪਸੰਦ ਕੌਮਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੋਂ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਘਾਲ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਸਦਾ ਜੰਗ, ਦੌੜ ਤੇ ਪਿੜ। ਲਹੂ ਭਿੰਨੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਥੱਲੇ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਏਥੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉੱਦਮ ਮੰਗ। ਉੱਦਮ ਜੀਵਨ ਹੈ ਤੇ ਆਰਾਮ ਮੌਤ।

"ਉੱਦਮ ਕਰੇਂਦਿਆਂ ਜੀਉ ਤੂੰ ।"

ਇਸ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਥੀ ਹੰਕਾਰ ਖਲੋਤਾ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਕੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਓ ਭੀਮ ਚੰਦਾ! ਇਹ ਕੀ? ਖੌਂਸ, ਪਹਿਲੀ ਝਲਕ ਨਾਲ ਹੀ ਸੜਿਆ ਗਿਉਂ? ਇਕੋ ਇਸ਼ਾਰੇ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਿਉਂ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੈਂ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਂਗਾ, ਤੇ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣ ਗਈਓਂ? ਓ ਭੋਲਿਆ! ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਨ ਵੇਖ ਕੇ ਤੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਏਂ, ਏਹਾ ਚੀਜ਼ਾਂ — ਕਾਬਲੀ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ*, ਚੰਦਨ ਦੀ ਚੌਂਕੀ, ਆਦਿ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ, ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧਾ, ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ, ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰ।"

ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਭੀਮ ਚੰਦ ਅੰਦਰ ਲੋਭ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਬਹਾਨਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਕੰਵਰ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, "ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਹਾਥੀ ਮੰਗ

---

*ਇਹ ਆਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਤਨ ਰਾਏ ਨੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਥੀ ਦੀ ਸੁੰਡ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੰਡ ਉੱਤਦੀ ਪੂਛਲ ਤਕ ਚਾਰ ਉਂਗਲਾਂ ਚੌੜੀ ਚਿੱਟੀ ਧਾਰੀ ਸੀ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਰੰਗ ਗੂੜ੍ਹਾ ਕਾਲਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਨ ਲੁਭਾਉਣੇ ਕਰਤੱਬ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਕੇ ਲੈ ਆਈਏ, ਮੜ ਕੇ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਿਹਰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਹੀ ਹੈ ਨਾ, ਸਾਡਾ ਕਰ ਕੀ ਲਵੇਗਾ ?" ਇਸ ਨੀਯਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਸਮਝ ਗਏ ਤਾਂ ਹਾਥੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੰਜ ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹਨੇ ਲੜ ਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਮੰਡਲੀ ਵਿੱਚ ਪੰਡਤ 'ਚਤਰੂ' ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਨੀਤਿ-ਨਿਪੁੰਨ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਹੋ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੋ। ਮੈਂ ਚਾਹਵਾਂ, ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਉਲਟਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਥੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਠੱਗਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ? ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਆ ਮੈਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਤੇ ਜੇ ਹਿੰਮਤ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਰੱਖ ਤੁਸੀਂ ਲਿਓ।"

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਚਤਰੂ ਪੰਡਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ

ਕਬਿੱਤ

ਹੱਥ ਜੋੜ ਪੰਡਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ,
ਕੌਰ ਅਜਮੇਰ ਜੀ ਦੀ ਹੋਣੀ ਕੁੜਮਾਈ ਹੈ
ਏਸ ਸ਼ੁਭ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸੁਹਾਵਣਾ ਬਣਾਉਣ ਹਿਤ
ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਾਈ ਹੈ
ਸਣੇ ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ ਦੇਣੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਕੁਛ
ਏਸੇ 'ਚ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਡਿਆਈ ਹੈ
ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦੈ
ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਦਾਨਾਈ ਹੈ

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੀਤੀ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਭੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜਵਾਨ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਣੀ ਉਸਤਤ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਏਗਾ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਇਕ ਪੂਰਨ ਅਵਤਾਰ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆਏ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਪੂਜਦੇ ਮਰ ਗਏ ਆਂ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ

ਜਦ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸਨ ਕੀਤੇ ਨੇ, ਹੋ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਗਿਆ ਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਉਹ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਭੌਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਏ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਮੰਨਿਆਂ ਪਰਮੰਨਿਆਂ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਲਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਾਨ ਵਿਖਾਉਣੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋ ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ, ਕਾਬਲ ਵਾਲੀ ਚਾਨਣੀ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪ ਠੀਕ ਸਮਝੋ, ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੰਗਣੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ—ਸਣੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ—ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਬੜਾ ਪਰਤਾਪੀ ਰਾਜਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ, ਮਹਾਰਾਜ! ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲੋਂ ਬਲਵਾਨ ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।"

ਪੰਡਤ ਖਚਰੂ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਸੁਣਦੇ ਗਏ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਵਖਿਆਨ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਪੰਡਤ ਜੀ! ਜੇ ਪੰਚ ਤੰਤਰ* ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਆਇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਦੁਹਰਾ ਲਓ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਤੁਰ ਆਏ ਕਿ ਜਵਾਨ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਭੋਲਾ ਠੱਗ ਕੇ ਮੈਂ ਲਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਂ, ਤੇ ਇਧਰ ਸਾਨੂੰ ਆਹਦੇ ਓ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪੂਰਿਆਂ ਉਤਰਨਾ ਏ?"

ਦਿਲ ਦੀ ਬੁੱਝੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਸਭ ਚਾਤਰੀਆਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣ ਲੱਗੀ, ਤੇ ਉਹ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਨਿਗਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਫਿਰ ਰਹਿਮ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, "ਵੇਖ, ਪੰਡਤ ਜੀ! ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਇਹ ਠੱਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੀਤ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਲਾਲਚੀ ਸੁਭਾਅ ਉਹਨੂੰ ਸਗੋਂ ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਾਓ, ਉਹਨੂੰ ਕਹੋ, ਜੇ ਉਹ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਥੋਂ ਮੁੱਲ ਖ਼ਰੀਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ

*ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ।

ਹੈ ਮਾਰ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ ਕਹੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਂ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਾਂ।"

ਪੰਡਤ ਕਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਲਾ-ਜਵਾਬ ਹੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਜਦ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਇਹ ਖਰੀਆਂ-ਖਰੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਦੇ ਦੂਣੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਉੱਠੇ। ਉਹਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਧਮਕੀਆਂ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲੇ :

[illegible]

ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ, ਗੁਰ ਪਾਸ ਪੁਚਾਈ
ਮੌਤ ਮਰੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਤੂੰ ਮੌਤ ਬੁਲਾਈ
ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਲ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਜਦ ਔਰੰਗਸ਼ਾਹੀ
ਦਿੱਲੀ ਕੀਤੀ ਕਤਲ ਸੀ ਨੌਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ
ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਫੇਰ ਤੂੰ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਜਗਾਈ
ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਾਪੇ ਕੂਕਦੀ ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਤਿਹਾਈ
ਤੂੰ ਕਲਗੀ ਲਾ ਕੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਿ ਸ਼ਾਨ ਬਣਾਈ
ਜੋ ਨਵੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਾਜੀਆਂ ਜੱਟ, ਛੀਂਬੇ, ਨਾਈ
ਇਹ ਉਡਦੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਣਗੇ ਜਦ ਤੇਗ਼ ਉਠਾਈ
ਮੈਂ ਢਾਹਵਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਰ ਦਿਆਂ ਸਫ਼ਾਈ
ਜਿੱਥੇ ਨਿੱਤ 'ਅਕਾਲ, ਅਕਾਲ' ਦੀ ਮੱਚ ਰਹੀ ਦੁਹਾਈ
ਉਥੇ ਜੋ ਮੈਂ ਦੇਵਾਂ ਕਹਿਣਗੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸਿਪਾਹੀ
ਮੈਂ ਰੋੜ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਵਿੱਚ ਤੇਰੀ ਗੁਰਿਆਈ
ਫੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਛਤਾਇਗਾ ਨਾ ਛੇੜ ਲੜਾਈ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਣ ਮਿਲ ਚਾਹੁਨੈਂ ਭਲਿਆਈ
ਮੈਂ ਬਖਸ਼ਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਰ ਮੇਲ ਸਫ਼ਾਈ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਭਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸੰਗਤ ਜੀਓ! ਇਹ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੱਸੋ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਈਏ ?"

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਚੰਗਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕੀ ਦੇਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਠ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਹਾਂ, ਤਾਰਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੋ, ਨਚਾ ਲਵੋ। ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਬੰਸੀ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਂ 'ਤੇ ਨਚਾ ਲਵੋ, ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਖੰਡੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ 'ਤੇ। ਜੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਏਹਾ ਇੱਛਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ! ਜ਼ਰੂਰ ਪੂਰੀ ਕਰੋ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੈ। ਬੱਸ, ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਬੜੇ ਦਲੇਰਾਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਜੀਉ ! ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਆਹ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਹੈ।"

"ਸੁਣਾਉ ਫਿਰ ਲਾਲ ਜੀ।" ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਹਜ਼ੂਰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਗਏ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਗਿਆ। ਕਈਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ, ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਰ ਉੱਦਮ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਰਾਕਲ ਮਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਦਲੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਲੇਰ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹੀਏ ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ। ਪਨਹਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡਾ ਲਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਭਰਨ ਦੇਂਦਾ, ਸਾਡੀਆਂ ਮੱਘੀਆਂ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਏ !" ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਨੂੰ ਨਾ ਵਰਜੋ ! ਜੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਮੱਘੀਆਂ ਭੱਜ ਪਈਆਂ ਨੇ, ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਲੈ ਜਾਓ।" ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨਿੱਤ ਵਾਲੀ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਗੁਲੇਲ ਫੜ ਕੇ ਖੇਡਣ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਕਮਾਨ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਭੱਥਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਚੰਨ ਜੀ ! ਅੱਜ ਇਹਨਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਗੁਲੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ। ਆਹ ਸਾਰ ਦੇ ਤੀਰ ਲਓ। ਜੇ ਹੁਣ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਗਾਗਰਾਂ ਵਿੰਨ੍ਹੋਗੇ, ਤਾਂ ਤਾਂਹੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਆਂ ਵਿੱਚ ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਸਕਿਆ ਕਰੋਗੇ।"

ਸੂਰਤਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਸਬਰ ਸੌਖੇ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਵੱਜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਵੱਡੇ ਦੋਵੇਂ ਪੋਤਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਨੰਹਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਸਨ, ਘਰ ਦਾ ਰਸੋਈਆ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦਿਨ ਤੇ ਤਿੰਨ ਜਿੰਦਾਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਤਿਹਾਈਆਂ ਕੱਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਆਖਰੀ ਪੇਸ਼ੀ ਸੀ। ਸੂਬਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ। ਦਾਦੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਖ਼ੂਨ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇਣਗੇ ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਣਗੇ। ਸਵੇਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਦੀ ਨੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ, ਹੱਥੀਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਸਜਾਏ। ਦੋਵੇਂ ਵੀਰ ਬਰਾਬਰ ਖਲੋ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰ ਹੀਰਿਓ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੀਖਿਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਮੋਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ, ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਵੇਂ ਨਹੀਂ ਮੋਹਿਆ ਜਾਏਗਾ? ਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰੋ।"

ਇਹ ਹੈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦਲੇਰ ਸੁਭਾਅ। ਆਪਣੇ ਪੋਤਰ ਮੂੰਹੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਨਿਡਰ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਭਰਿਆ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਬੋਲੇ, "ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਉੱਤਰ ਦੀ ਹੀ ਆਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਲਾਲ! ਮਾਤਾ ਦੀ ਅਸੀਸ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜੈ ਹੋਵੇ।"

ਭਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ? ਸੁਣੋ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਅੱਗੋਂ ਲਿਖਿਆ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ
ਭੀਮ ਚੰਦ! ਤੂੰ ਸੁਣੀਂ ਲਾ ਧਿਆਨ
ਤੈਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ
ਸਾਡਾ ਆਸਰਾ ਇਕ ਭਗਵਾਨ
ਪੁੱਠੀ ਹੋ ਜੂ ਓਦੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦਾ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ
ਗਿੱਦੜ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਲੱਗ ਪਏ ਡਰਾਨ

ਛੇਤੀ ਲੈ ਆ ਤੂੰ ਲਸ਼ਕਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਜਿਹੜੇ ਸੂਰਮੇ ਤੇਰੇ ਬਲਵਾਨ
ਨਾਲ ਸੱਦ ਲੈ ਤੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ
ਜਿਹੜਾ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਿਹਰਬਾਨ
ਜੰਞੂ ਲਹਿੰਦ ਸੀ ਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ
ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਸੀ ਓਦੋਂ ਰਾਜਪੂਤੀ ਆਨ ?
ਅੱਜ ਫੇਰ ਤੂੰ ਪਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦੈਂ
ਓਹਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਕਿਰਪਾਨ
ਧ੍ਰਿਗ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਛੱਤਰੀ ਸਦਾਉਣ ਤੇ
ਕੀਤੀ ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਪਰਵਾਨ
ਜੇਕਰ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਸ਼ ਉਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਕੁਰਬਾਨ
ਛੱਡੋ ਈਰਖਾ, ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੋ
ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਹੋਵੇ ਕਲਿਆਨ
ਨਾ ਮੈਂ ਡਰਾਂ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦਾ
ਵੈਰੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ, ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਜਾਨ
ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਹੀ ਰਹਿਣਗਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਸਦਾ ਜੱਗ ਉਤੇ ਝੂਲਦਾ ਨਸ਼ਾਨੇ

ਏਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਜ਼ਿੱਗਰ ਧਿਆਨ ਸੀ, ਜੋ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, "ਭੀਮ ਚੰਦ ਸਾਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਮਿਹਣਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ? ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਅਣਖ ਸੌਂਹ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੌਣ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹੇ ਗਏ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਜੰਞੂ ਉਤਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ? ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਛੱਤਰੀ ਪਣਾ, ਜਦ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦੇਂਦੇ ਓ ? ਆਓ, ਆਪਣੀ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਅਣਖ ਨੂੰ ਜਗਾਓ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਹਿੰਦ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਦਲੇ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।"

ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕੁਛ ਨਾ, ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ

ਭੜਕ ਉਠਿਆ ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਨੇ ਵੀ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, 'ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹੜਾ ਫ਼ਤਹਿ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ? ਨਾਲੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੈਂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਰਚਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨ ਲੱਗਾ ਏ। ਕੀ ਜਾਣਾ, ਕਿੰਨੇ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਜਿਊਂਦੇ ਪਰਤਣਗੇ। ਤਾਂ ਕੀ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲੇਗਾ ? ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜੰਞ ਚੜ੍ਹੇਗੀ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਕਈ ਸਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਉਣਗੀਆਂ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਉਠਣਗੀਆਂ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੀਤ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵੈਣ, ਇਹ ਸਾਂਝੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਗ਼ਮੀਆਂ ਮੈਥੋਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ? ਸੋ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਇਹ ਲੜਾਈ ਨਾ ਹਵੇ। ਤੇ ਜੇ ਚਾਰੇ ਬਨੇ ਲੜਾਈ ਨਾ ਟੱਲ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਜਮੇਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਓਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਪੁਆੜਾ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਆਂਗੀ।'

ਰਾਣੀ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :

ਝੋਕ

ਰਾਣੀ ਆਖਦੀ ਰਾਣੀ ਪੱਲਾ ਪਤੀ ਦਾ ਫੜ ਕੇ
ਲੈਣਾ ਕੀ ਆਪਾਂ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਜੀ
ਪੂਜਾ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਚੱਲੇਂ ਜੀਹਦੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀ
ਡਰਦਾ ਦਿਲ ਮੇਰਾ, ਐਵੇਂ ਆਫ਼ਤ ਗੱਲ ਪਾਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੌ ਅਰਦਾਸ ਮੱਥਾ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲਾਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੋ ਅਰਦਾਸ ਪਤੀ ਜੀ

ਰਾਜਾ ਬੋਲਦਾ ਰਾਜਾ ਅੱਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਣ ਕੇ
ਮੋੜੇ ਉਸ ਲਾਗੀ ਮੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਜਾਣ ਕੇ ?
ਭੰਨਾਂਗਾ ਆਕੜ ਉਸ ਦੀ ਰਣ ਵਿੱਚ ਰਾਣ ਕੇ
ਖੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਸਭ ਕਫ਼ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਹਦਾ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ।

ਰਾਣੀ ਗੱਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ, ਉਹ ਪੂਰਨ ਅਵਤਾਰ ਹੈ
ਮੰਨੇ ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਹੈ
ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੜਿਆਂ, ਹੋਣੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹਾਰ ਹੈ
ਐਵੇਂ ਜ਼ਿਦ ਕਰਕੇ, ਆਪਣਾ, ਆਪ ਗੁਆਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਅਰਦਾਸ, ਮੱਥਾ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲਾਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਅਰਦਾਸ, ਪਤੀ ਜੀ ।
ਰਾਜਾ—ਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੇਖਾਂਗਾ, ਉਸ ਵੱਡੇ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਲੱਗਾ ਜੰਗਾਲ ਚਿਰਾਂ ਦਾ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਉਸਦੀ ਰੱਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਧੋ ਕੇ ਚਮਕਾਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਹਦਾ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ।
ਰਾਣੀ— ਖੱਟਿਆ ਕੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਧਾ ਕੇ ਜੀ
ਬਾਬਰ ਜਹੇ ਤੁਰ ਗਏ ਆਖ਼ਰ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਜੀ
ਵੇਖ ਗਿਆ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਵੀ ਤੇਗ਼ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਜੀ
ਚੁੱਕ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜਾਨ ਗੁਆਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਅਰਦਾਸ ਮੱਥਾ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲਾਓ ਨਾ
ਮੰਨ ਲੈ ਅਰਦਾਸ ਪਤੀ ਜੀ ।
ਰਾਜਾ—ਜਾਵਾਂਗਾ ਬੱਸ ਹੁਣ ਅੱਜ ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ
ਦੇਵੀ ਦੀ ਸਹੁੰ, ਜੇ ਲਿਆਵਾਂ ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਫੜ ਕੇ ਮੈਂ
ਮਰਜਾਂ ਗਾ ਆਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰਣ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਮੈਂ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਿਤ ਦੀ ਉਹਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਹਦਾ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ
ਢਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ।

ਐਨ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਵੀ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਉਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਝਲੀ ਚੁੱਕ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਦੇਸੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਾੜੀ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਬੜੀ ਚਾਤਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਝਗੜਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, "ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਕੜਿਆ ਏ, ਕੱਲ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਗੂੰਠ ਵਿਖਾਏਗਾ। ਸਾਡੀ ਪਰਜਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਹੁਕਮ ਦੀ

ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਹਦੀ ਹੋਈ ? ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਝਿਜਕਿਓ ਨਾ। ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲੜ ਪਈ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਸੇਵਕ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਰੱਖਿਅਕ, ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸਾਂ ਲੜਨਾ ਏ ? ਕਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ ? ਭੀਮ ਚੰਦ ਇਕੱਲਾ ਜੇ, ਕਿਸੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਸਦੀ ਈਨ ਨਾ ਮੰਨ ਲਿਓ। ਲੜ ਪਈ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ! ਸਾਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਨਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਨਾ ਲੋੜ। ਪਰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਦੱਸ, ਉਧਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, 'ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਹਾਂ।' ਤੇ ਏਧਰ ਸਾਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈਂ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਹਾਂ।' ਹੁਣ ਲੜ ਪਈ ਤੇ ਦੱਸ, ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਣਾ ਈ ? ਮਰਦ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿੰਨੀ ਪਾਸੀਂ ਹੁੰਦੀ ਏ ?"

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿਹਲ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਧਿਰ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਉੱਤਰੇ ? ਉਹ ਸੀ ਬੜਾ ਚਾਤੁਰ। ਅੰਤ ਉਹ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਸੌ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, 'ਬੱਸ, ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ! ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਡਾ ਖਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗੋਂ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਤਾਂ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਆਪ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੜਾਂਗਾ, ਪਰ ਭਈ ਇਕ ਗੱਲ ਏ। ਅਸਾਂ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਨਜਿਠ ਲਵਾਂਗੇ। ਨਾਲੇ ਉਦੋਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।"

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਬੜੀ ਘਬਰਾਈ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹਮਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੋਲੀ, "ਵੀਰ ਕਿਰਪਾਲ ! ਨਾ ਰੋਕ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਆਲੀਅਰ ਵਿਚੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਡਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਨੇਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਦੇਣ ਚੱਲੇ ਨੇ।"

ਇਹ ਤਾਹਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤਲਮਲਾ ਉਠਿਆ। ਉਹਦਾ ਅੰਦਰ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਅੰਦਰੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੇਖੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਏਧਰੋਂ ਲੜਾਈ ਟਲ ਗਈ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਨਾਹਣ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮੇਦਨੀ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਨਾਹਨ ਚਲੇ ਗਏ (ਅੱਸੂ, ਸੰਮਤ ੧੭੪੧ ਬਿ.)। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਮੇਦਨੀ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾਈ ਤੇ ਮਗਰਲੇ ਦਾ ਖੁੱਸਾ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦਵਾਇਆ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ 'ਪਾਉਂਟਾ' ਵਸਾਇਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ (ਸ਼ਾਹ ਬਦਰੁੱਦੀਨ) ਸਢੌਰੇ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਸੱਯਦ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਮਲਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗੁਨਾਹ ਕਰ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦਿਆਂ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਂ, ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ, ਨਜਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਭੀਖਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਰੋਜ਼ ਦੇਣਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਉਂਟੇ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸਨ, ਜਾਂ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸੋਚਿਆ 'ਪਾਉਂਟਾ' ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਓਥੇ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਹਦੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਜੇ ਅਚਨਚੇਤ ਉਸ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਫੇਰ ਮਿਲਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੰਞ ਨਾਲ ਉਹ ਐਨੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟ ਸਕੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜੰਞ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਸੂਹ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਜਾਇਓ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਰਸਤਾ ਪਹਾੜੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵੀ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਲੜ ਕੇ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਜਾਪਿਆ। ਬਾਕੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਏਹਾ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਕਿ ਹੁਣ ਨਿਉਂ ਕੇ ਰਸਤਾ ਲੈ ਲਈਏ, ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਏਸ ਰੋਕ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਸੋ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਮੰਤਰੀ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ।

ਬੈਂਤ

ਚਿੱਠੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਲਿਖੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਸਾਡੀ ਬੇਨਤੀ ਹਵੇ ਪਰਵਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਾਲਕ
ਸਾਡੇ ਵਸਦੇ ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਾਹਰਾ ਅਵਤਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਸਾਡਾ ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਈਮਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਤੁਸੀਂ ਸੰਤ ਪੂਰੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਰਾਜੇ
ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸ਼ਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਆਉ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵੱਸੀਏ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਵੈਰ ਵਧਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਓ, ਅਸੀਂ ਛਤਰੀ ਹਾਂ
ਰਾਜਪੂਤ ਰਣਬੀਰ ਬਲਵਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਜੰਞ ਵਾਸਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦਿਹ ਰਸਤਾ
ਏਸ ਵਿੱਚ ਭਲਿਆਈ ਲੈ ਜਾਨ ਗੁਰ ਜੀ
ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੇ ਮੁੜਾਂਗੇ ਜਾਂ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਾਂਗੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਆਨ ਗੁਰ ਜੀ

ਏਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਨਮਰਤਾ ਭਰੀ ਮਿੰਨਤ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੁਅਬ ਭਰੀ ਧਮਕੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸੇਵਕ। ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਝਗੜਾ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ? ਰਾਹ ਦੇ ਦਿਉ, ਲੰਘ ਜਾਈਏ, ਤੇ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵੱਸੀਏ। ਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਭਬਕ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਰਸਤਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਛੱਤਰੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦਿਓ, ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੱਥਾ ਟੇਕਾਂਗੇ, ਭਾਵ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਹ ਰੋਕੀਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ੂਰ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਮੰਤਰੀ ਜੀ ! ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਜਿਹੋ ਜੇਹਾ ਮੱਥਾ ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਟੇਕਣਾ ਏ, ਹੁਣੇ ਹੀ ਟੇਕ ਕੇ ਲੰਘੇ। ਐਵੇਂ ਐਨਾ ਚਿਰ ਸਿਰ ਭਾਰਾ ਲਈ ਫਿਰੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਏ, ਤਾਂ ਜੰਞ ਨਾਲ ਐਨੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਾਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆਂਦਿਆ ਏ ? ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਾ ਕਿ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁ

ਸਲਾਹ ਪਕੀ ਲਈ ਸੂ, ਐਸ ਵਲੇ ਡੇਰੇ ਉਦਾਲੇ ਵਾੜ ਹੋਈ ਹੋਈ ਏ, ਜਿਹੜੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹਟ ਜਾਵੇਗੀ ? ਜੇ ਉਹ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਝਗੜੇ ਖੜੇ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਉਹ ਅਮਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਪਿੱਛੇ ਮੜ ਦੇਵੇ ਤੇ ਜੰਞ ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗੇ, ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਲੜ ਕੇ ਲੰਘੇ, ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਆਂ।"

ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਜਚੀ ਨਾ ਸੋ, ਉਹਨੇ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਸਣੇ ਜੰਞ ਦੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿੰਗੇ ਰਾਹ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲਾੜਾ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕਾਕਾ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦਾ! ਜੇ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਪਿਓ ਨੂੰ 'ਜੈਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ' ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੀਏ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਏਥੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਵਿੰਗੇ ਰਾਹ ਪਹੁੰਚਣਾ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਵੇ ? ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਏ, ਇੱਥੇ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਸਾਡੇ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਏਸ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਏਂ। ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਈਂ, ਮਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਵੇ।"

ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਚੰਦ ਤੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਦਇਆ ਰਾਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਿਉਂਦਰਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਇਹ ਚੰਗੀ ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਏ, ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਦਾ ਵੈਰੀ, ਓਸ ਨਾਲ ਦੇਸਦਾ ਨਿਉਂਦਰਾ ਭਾਜੀ। ਜੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਡੋਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।'

ਪਹਾੜੀਆ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਕੱਚਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਲੜਕੀ ਛੱਡਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਮੰਨ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਮਹਾਰਾਜ 'ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਫਤੇ ਸਾਹ ਕੁਪਾ ਤਬਿ ਰਾਜਾ।
ਲੋਹ ਪਰਾ ਹਮ ਸੋ ਬਿਨ ਕਾਜਾ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ, ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਨੇ ਵੱਢੀ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨੇ ਦਾਮਲਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਉਹਦੀ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਹੋਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਾਫ਼ ਕਰਾ ਕੇ ਉਹ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਪਾਲ ਚੰਦ ਗੁਲੇਰੀਆ, ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ, ਬੀਰ ਸੈਨ ਮੰਡੀ ਦਾ, ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਜਸਵਾਲੀਆ, ਦਿਆਲਚੰਦ ਕਾਠਗੜ੍ਹੀਆਂ, ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰੀਆ, ਕਰਮ ਚੰਦ ਭੰਬਰੀਆ, ਉਮੇਦ ਸਿੰਘ ਜਸਵਾਲੀਆ, ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀਆ, ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਤਲੌਕਪੁਰੀਆ, ਗੁਰਭਜ ਇੰਦੌਰੀਆ, ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਨਦੌਣ ਦਾ, ਹਰੀ ਚੰਦ ਕੋਟੀਵਾਲੀਆ, ਲੱਛੂ ਚੰਦ ਕਸੌਲੀ, ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਚੰਦ ਚੰਬੇਲੀਆ ਆਦਿ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਮਾਰ ਕੇ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ 'ਜੈ ਜੈ ਦੇਵਾ' ਬੋਲ
ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ
ਸੱਚ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵੱਡੇ ਝੂਠ ਦੇ ਉਹ
ਵੈਰੀ ਦੇਸ ਭਗਤਾਂ ਦੇ, ਪਿੱਠੂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਜਾਤੀ ਅਭਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸੜੇ ਭੜੇ ਈਰਖਾ ਦੇ
ਕਹਿੰਦੇ ਅੱਜ ਵੇਖਣੇ ਨੇ ਜੌਹਰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਸੱਚ ਅਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੈ ਹੋਣ ਲੱਗਾ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਵੇਖੋ ਅੱਗੋਂ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਜਿਹੜੇ ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣ ਨੱਸ ਗਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੋ ਭਰਾ, ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਸਤ ਸੌ ਮੁਰੀਦ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਉਦਾਸੀ ਵੀ ਸਨ। ਲੜਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਸੌ ਨੜਿੰਨਵੇਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਮਹੰਤ

ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਰਪਾਲ ! ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਰੱਖ ਲਈ ਊ, ਹੁਣ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ।"

"ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ !" ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਈਆਂ।

ਸਾਕਾ

ਲਾਲ ਚੜ੍ਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਰਣ ਜੂਝਣ ਹਾਰੇ
ਗੂੰਜਾਂ ਪਾਈਆਂ ਪਰਬਤੀਂ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰੇ
ਲਿਸ਼ਕਣ ਤੇਗ਼ਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਮਾਰਨ ਚਮਕਾਰੇ
ਕਿਧਰੇ ਚਮਕਣ ਬਰਛੀਆਂ ਦੁਮਦਾਰ ਸਤਾਰੇ
ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੀਤ ਮੱਲ ਕਈ ਜੋਧੇ ਭਾਰੇ
ਮੱਥੇ ਦਮਕਣ ਲਾਲੀਆਂ ਜਿਉਂ ਭਖਣ ਅੰਗਾਰੇ
ਲੜਨ ਮਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਤੇ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰ
'ਸੀਤਲ' ਰਣ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣਗੇ ਅੱਜ ਖ਼ੂਨ ਫੁਹਾਰੇ

ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੭ ੮ ਮੀਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਭੰਗਾਣੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਉੱਚੀ ਟਿੱਬੀ ਉੱਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਜਾ ਮੱਲੇ ਏਸ ਪਾਸਿਓਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਫ਼ੌਜ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜਰਨੈਲੀ ਥੱਲੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਖੜੀ ਕੀਤੀ, ਕੁਝ ਪਿੱਛੇ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਰਾਖਵੀਂ ਰਖ ਲਈ। ਸਭ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਉਂ-ਥਾਈਂ ਨੀਯਤ ਕਰ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

[illegible]

ਰੂਪ ਰੱਬ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ
ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਹੋ ਅਸਵਾਰ
ਸਿਰ ਕਲਗ਼ੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸੀਸ 'ਤੇ
ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ
ਵਿਹੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ

ਪੂਰੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਅਵਤਾਰ
ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ ਦੇਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਦਲੇਰੀਆਂ,
ਮੂੰਹ ਕਹਿੰਦੇ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
"ਵੇਲਾ ਅੱਜ ਜੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ ਸੂਰਿਓ !
ਧਾਰ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਜੇ ਮੁਕਤ ਦੁਆਰ
ਰਣ ਜੂਝਣਾ ਧਰਮ ਹੈ ਬੀਰ ਦਾ
ਦੇਣੀ ਕੰਡ ਕਾਇਰਾਂ ਦੀ ਕਾਰ
ਜਿਹੜੇ ਆਉਂਦੇ ਪਹਾੜੀਏ ਮੱਛਰੇ
ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰਖਣੀ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ
ਚੌਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਵਾਲੇ ਲਾਹ ਦਿਓ
'ਸੀਤਲ' ਆਉਣ ਨਾ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ"

ਇਧਰ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਧਰ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਸ ਮਾਣ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣਾ ਸੌਖਾ ਹੀ ਹੈ। ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟਣ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਲ ਐਨ ਮਾਰ ਦੇ ਹਠਾਂ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਤੀਰਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਕਬਿੱਤ ਕੋਰੜਾ

ਗਾਜ ਬਾਣੀ ਧਾਰ, ਜਦੋਂ ਚੜ੍ਹੇ ਲਲਕਾਰ,
ਪਹੁੰਚ ਜੰਗਾ ਵਿਚਕਾਰ ਆਏ ਹਠਾਂ ਮਾਰ ਦੇ,
ਗੱਜੇ ਅੱਗੋਂ ਸੂਰੇ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।
ਛੱਡਦੇ ਨੇ ਤੀਰ, ਜਾਣ ਸੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਚੀਰ,
ਕਈ ਕੀਤੇ ਲੀਰ ਲੀਰ, ਭਰੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ,
ਗੱਜੇ ਅੱਗੋਂ ਸੂਰੇ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।
ਸਾਹਮਣੇ ਜੋ ਆਏ, ਮਾਰ ਗੋਲੀਆਂ ਲਿਟਾਏ,
ਜਿਵੇਂ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਏ, ਖੇਤ 'ਚ ਜੁਆਰ ਦੇ,
ਗੱਜੇ ਅੱਗੋਂ ਸੂਰੇ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।
ਗੂੰਜਦੇ ਨਗਾਰੇ, ਸਿੱਖ ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਫੜੇ ਮਾਰੇ, ਰਾਜੇ ਹਾਰੇ, ਵੈਰੀ ਕਰਤਾਰ ਦੇ,
ਗੱਜੇ ਅੱਗੋਂ ਸੂਰੇ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।

ਮੱਚ ਗਈ ਦੁਹਾਈ ਹੋਸ਼ ਰਾਜਿਆਂ ਭੁਲਾਈ,
ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਘਬਰਾਈ, ਨੱਸਣਾ ਵਿਚਾਰਦੇ,
ਗੱਜੇ ਜਦੋਂ ਸੂਰ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।
'ਸੀਤਲ' ਸੁਣਾਵੇ, ਚੜ੍ਹ ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਜੋ ਆਵੇ,
ਕਦੇ ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਕੱਖ ਕਈ ਹਾਰਦੇ,
ਗੱਜੇ ਜਦੋਂ ਸੂਰ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ।

ਪਹਿਲੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਦਿੱਤੇ। ਪਠਾਣ, ਜੋ ਲੁੱਟ ਲੁੱਟਣ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ-ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਏਨੇ ਚੰਗੇ ਲੜਾਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਭੱਜਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ! ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਕੀਤੀ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟਣ ਵਿੱਚ। ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਬਹਾਦਰੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਲੁੱਟ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਦੇ ਛੱਡੋ ਤਾਂ।"

ਇਹ ਬੋਲੀ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਗਈ। ਉਹ ਸੱਪ ਵਾਂਗੂ ਵਿੱਸ ਘੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ ਤੇ ਮੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਤਲਵਾਰੀਆ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਫੌਜ ਨੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਵਧੀ ਹੋਈ ਗੜਗੜ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਚੋਗਾ, ਧਾਰ ਕੇ ਛੋਟਾ ਮੁਤਹਿਰ ਕੱਛ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਬੜੀ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਝੂਮ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੀ ਵਾਜ ਪਈ। ਉਹਨੇ ਅੱਖਾਂ ਜ਼ਰਾ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ, ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚੜ੍ਹ ਆ ਰਹੇ ਲੂਣ-ਹਰਾਮੀ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਤਹਿਰ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਹਜ਼ੂਰ! ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ? ਦਾਸ ਨੂੰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ?"

ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਿਆ, ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਟੱਕਰਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਦੁੰਦ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਮੁਤਹਿਰ। ਅੱਗੇ ਜੋ ਰੱਬ ਕਰੇ।

ਸਾਕਾ

ਗ਼ੁੱਸਾ ਖਾ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਲੈ ਫ਼ੌਜਾਂ ਚੜਿਆ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਦਾ ਰਣ ਅੰਦਰ ਵੜਿਆ
ਲੋਚੇ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਲ ਨਾਲ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਲੜਿਆ
ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਕਿਰਪਾਲ ਆ ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਅੜਿਆ
ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਸੁਲੋਤਰ ਕਊ ਦਾ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਮੜਿਆ
ਉਸ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਉਚਾਰ ਕੇ ਸਿਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਜੜਿਆ
ਉਹ ਘੋੜ ਉਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਥੱਲੇ ਝੜਿਆ
ਜਿਉਂ ਗੁਰਜ ਭੀਮ ਦੀ ਤੜਿਆ ਥੱਤ ਲੱਕੜੀ ਘੜਿਆ

ਸਾਧ ਨੇ ਲਾਹ ਲਿਆ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਘੜਿਓਂ ਥੱਲੇ, ਧਰ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਤੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ

'ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕਪੀਯੰ ਕੁਤਕੋ ਸੰਭਾਰੀ।
ਹਠੀ ਖ਼ਾਨ ਹਯਾਤ ਕੇ ਸੀਸ ਝਾਰੀ।
ਉਠੀ ਛਿੱਛ ਇੱਛੰ ਕਢਾ ਮੇਝ ਜੋਰੰ।
ਮਨੋ ਮਾਖਨੰ ਮਟੁਕੀ ਕਾਨ੍ਹ ਫੋਰੰ।

ਸਾਰੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਲੋਥ 'ਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਲੋਥਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜ ਕੇ ਸੂਰਮੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧਣ ਲੱਗੇ। ਗਾਜੀ ਚੰਦ ਚੰਦੇਲੀਆ ਲੜਦਾ ਲੜਦਾ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਡਟਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਉਹ ਇਉਂ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ

ਪਉੜੀ

ਫਿਰ ਗਾਜੀ ਚੰਦ ਚੰਦੇਲ ਮੱਤਾ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਉਹਨੂੰ ਛਤਰੀ ਪਣ ਦਾ ਮਾਣ ਉਹ ਮੱਲ ਵੰਗਾਰਦਾ
ਉਹ ਹਾ ਹੇ ਪਖਾਂ ਭਾਰ ਤੇ ਤੇਗ਼ਾ ਉਲਾਰਦਾ
ਉਹ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰੇ ਯੋਧੇ ਕਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ
ਫਿਰ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦਾ
ਕਹੇ 'ਸਿੱਖਾ ਸੱਦਾ ਆਇਓਈ ਧੁਰ ਦਰਬਾਰ ਦਾ'

ਅੱਗੋਂ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਯੋਧਾ ਸੀ, ਤੇ ਸਿੱਖ

ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ। ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਗਾਜ਼ੀ ਚੰਦ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ।

ਪਉੜੀ

ਅੱਗੋਂ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਉਲਾਰੀ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆਣ ਕੇ
ਉਸ ਗਾਜ਼ੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਾਰੀ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਕਹਿ
ਉਹ ਛਾਤੀ ਧਸ ਗਈ ਸਾਰੀ ਨਿਕਲੀ ਪਾਰ ਜਾ
ਵਾਹ ਚੁਣਵੀਂ ਗੋਟ ਖਿਡਾਰੀ ਖੁੱਟੀ ਭਾਲ ਕੇ
ਉਹਦੀ ਹੋ ਕੇ ਲੋਥ ਨਕਾਰੀ ਉੱਲਰੀ ਘੋੜਿਓਂ
ਜਿਉਂ ਮੇਘ ਨਾਥ ਬਲਕਾਰੀ ਡਿੱਗਾ ਵਾਰ ਖਾ

ਗਾਜ਼ੀ ਚੰਦ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਨਜਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਪੈਰ ਜਮਾ ਲਏ। ਨਜਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸੇ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ। ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਏਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਟੱਕਰ ਪਏ।

ਨਵੀਨ ਤਰਜ਼

ਫਿਰ ਖ਼ਾਨ ਨਜਾਬਤ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਨਾਅਰ ਲਾ ਕੇ
ਉਹ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਅੜਿਆ, ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਕੇ
ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਲੜਿਆ, ਤੇਗ ਉਠਾ ਕੇ
ਉਹ ਰਣ ਵਿੱਚ ਖਲਾ ਵੰਗਾਰੇ
ਕਹਿ, ਸਿੱਖਾ ! ਕਰ ਲੈ ਤਿਆਰੇ
ਮੈਂ ਧਰ ਦਰਗਾਹ ਪੁਚਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਲਲਕਾਰੇ, ਧੂਹ ਸਰਵਾਹੀ
ਉਹਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ, ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਈ
ਉਹ ਚੁਣ ਚੁਣ ਪੱਧੇ ਮਾਰੇ, ਕਰੇ ਸਫ਼ਾਈ
ਕਹਿ ਕਰ ਲੈ ਵਾਰ ਜਵਾਨਾ
ਕਈ ਮਾਣ ਰਹੇ ਨਾ ਖ਼ਾਨਾ
ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਨ ਨਜਾਬਤ ਤੁਰ ਗਏ ਹਾਰ ਕੇ

ਫਿਰ ਤੇਗ਼ ਨਜਾਬਤ ਮਾਰੀ, ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆ ਕ
ਅੱਗਾਂ ਸੰਗਾਂ ਸ਼ਾਹ ਬਲਕਾਰੀ ਵਾਰ ਬਚਾ ਕੇ
ਫਿਰ ਮੜਵੀਂ ਸੁੱਟੀ ਦੋਧਾਰੀ, ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਖ਼ੂਬ ਨਜਾਬਤ ਝੱਲੀ
ਰਣ ਜੋਧੇ ਪਾਵਣ ਜਲੀ
ਜਿਉਂ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਬਾਂਕੇ ਸਾਂਗ ਸੁਆਰ ਕੇ
ਜਿਉਂ ਸੌਣ ਬਿਜਲੀਆਂ ਗੱਜਣ, ਦੇ ਚਮਕਾਰਾਂ
ਇਉਂ ਤੇਗਾਂ ਢਾਲੀਂ ਵੱਜਣ, ਫੁਟਣ ਅੰਗਾਰ
ਰਣ ਸ਼ੇਰ ਸੂਰਮੇ ਗੱਜਣ, ਮਾਰਨ ਨਾਅਰੇ
ਉਹ ਖਿਦ ਖਿਦ ਵਾਰ ਚਲਾਵਣ
ਉਹ ਪੈਰ ਨਾ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਾਵਣ
ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਧਾਰੀ ਮਰਨਾ ਮਾਰ ਕੇ
ਜਿਉਂ ਲਾਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਲਹੂ, ਸਹਿ ਸਹਿ ਮਾਰਾ
ਉਹ ਰੱਤ ਬਰੌਤੇ ਹਏ, ਖਾ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਜਿਉਂ ਅਰਸ਼ੋਂ ਕੇਸਰ ਚੜੇ, ਸੁਰਗੀ ਨਾਰਾਂ,
ਇਉਂ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪਏ ਜਵਾਨੀ
ਹੋਈ ਮੌਤ ਫਿਰ ਮਸਤਾਨੀ
ਉਹ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਮਰਕੇ, ਜਿਊਣ ਨਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਉਹ ਢਾਲਾਂ ਧਰਤ ਟਿਕਾ ਕੇ, ਰੰਹ ਵਿੱਚ ਆਏ
ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ ਕੇ, ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਏ
ਉਹਨਾਂ ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਚਲਾ ਕੇ, ਸੀਸ ਉਡਾਏ
ਢਹਿ ਲਥਾਂ ਧਰਤੀ ਪਈਆਂ
ਗਹਿ ਗੱਲਾਂ 'ਸੀਤਲ' ਗਾਈਆਂ
ਜਿਉਂ ਤਰਨ ਜਹਾਨ ਯੋਧੇ ਜਨਮ ਸੁਆਰ ਕੇ

ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਝੂਮ ਉਠੇ ਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ

"ਤਹਾਂ ਖਾਨ ਨਜਾਬਤੰ ਆਨ ਕੈ ਕੈ।
ਹਨਿਓ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕ ਸਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕੈ।
ਕਿਤੰ ਖ਼ਾਨ ਬਾਨੀਨ ਹੂੰ ਅਸਤ੍ਰ ਝਾਰੇ।

ਸਹੀ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੁਰਗੀ ਸਿਧਾਰੇ।
ਮਾਰਿ ਨਜਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਕੋ ਸੰਗੋ ਜੁਝੇ ਜੁਝਾਰ।
ਹਾ ਹਾ ਇਹ ਲੋਕੈ ਭਇਓ ਸੁਰਗ ਲੋਕ ਜੈਕਾਰ।"

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ -

"ਲਖੰ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁੱਝੇ ਜੁੱਝਾਰੰ।
ਤਵੰ ਕੀਟ ਬਾਣੰ ਕਮਾਣੰ ਸੰਭਾਰੰ।
ਹਨਿਯ ਏਕ ਖਾਨੰ ਖਿਆਲੰ ਖਤੰਗੰ।
ਡਸਿਯੰ ਸਤ੍ਰੁ ਕੰ ਜਾਨ ਸਯਾਮੰ ਭੁਜੰਗੰ,
ਗਿਰਿਯੰ ਭੂਮ ਸ ਬਾਣ ਦੂਜੋ ਸੰਭਾਰਯੰ।
ਮੁਖੰ ਭੀਖਨੰ ਖ਼ਾਨ ਕੇ ਤਾਨ ਮਾਰਯੋ।
ਭਜਿਯੋ ਖ਼ਾਨ, ਖ਼ੂਨੀ ਰਹਿਯੋ ਖੇਤ ਤਾਜੀ।
ਤਜੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤੀਜੇ ਲਗੇ ਬਾਣ ਬਾਜੀ।"

ਭੀਖਨ ਖ਼ਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਅਗਾਂ ਵਧਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਵੇ। ਅੰਤ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰੀਏ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਉਹ ਲਹਰੜੇ ਦਾ ਤੀਰੰਦਾਜ਼ ਸੀ, ਤੇ ਅਸਲ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਣ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਹਰੀ ਚੰਦ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ
ਗਿਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆ
ਉਹਨੂੰ ਬਾਣ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਮਾਣ ਸੀ
ਸਮਝੇ 'ਅਰਜਣ' ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਭਰੌਂ
ਤੀਰ ਗ਼ੁੱਸ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚਲਾਂਵਦਾ
ਕਾਠੀ ਲੱਗਿਆਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਆ
ਵਾਰ ਉੱਕਿਆ ਨਿਸ਼ਾਨਿਓਂ ਵੇਖ ਕੇ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਕਹਿਰ ਦਾ ਤੌਂ
ਉਹਨੇ ਦੂਸਰਾ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਛੱਡਿਆ

ਸਿੱਧਾ ਸੀਸ ਵੱਲ ਸਿਸਤ ਰੱਖੀ
ਪੇਚ ਚੀਰ ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਲੰਘਿਆ
ਛੋਹ ਕੇ ਕੰਨ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਗਿਆ
ਤਿੱਜਾ ਛਾਤੀ ਵੱਲ ਤਾਣ ਕੇ ਛੱਡਿਆ
ਪੇਟੀ ਚੰਮ ਦੀ 'ਚ ਲੱਗਿਆ ਆ
ਨੋਕ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚੁਭੀ ਵਿੱਚ ਮਾਸ ਦੇ
ਖ਼ੂੰਨ ਚੋਲਿਆ ਸਰੀਰ ਜਸ ਖਾ
ਆਪ ਹੱਥ ਦੇ 'ਗੋਬਿੰਦ' ਨੇ ਰੱਖਿਆ
ਨਾਮ ਆਪਣ ਦੀ ਲਾਜ ਲਿਆ ਬਚਾ

ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਗਏ। ਪਹਿਲਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਕਾਠੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ, ਦੂਜਾ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕੰਨ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਪਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਤਿੱਜਾ ਦਾਤਾਰ ਜੀ ਦੀ ਚਮੜੇ ਦੀ ਪੇਟੀ ਵਿੱਚ ਆ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜੇਹਾ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਗਿਆ। 'ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਆਪ ਇਉਂ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

'ਹਰੀ ਚੰਦ ਕੋਪੰ ਕਮਾਣੰ ਸੰਭਾਰੰ।
ਪ੍ਰਥਮ ਬਾਜੀਯੰ ਤਾਣ ਬਾਣੰ ਪ੍ਰਹਾਰੰ।
ਦੁਤੀਯ ਤਾਕ ਕੈ ਤੀਰ ਮੋ ਕੋ ਚਲਾਯੰ।
ਰਖਿਓ ਦਈਵ ਮੈ ਕਾਨ ਛ੍ਵੈ ਕੈ ਸਿਧਾਯੰ।
ਤ੍ਰਿਤੀਯ ਬਾਣ ਮਾਰਿਯੰ ਸੁ ਪੇਟੀ ਮਝਾਰੰ।
ਬਿਧਿਅੰ ਖਿਲਕਤੰ ਦੁਆਲ ਪਾਰੰ ਪਧਾਰੰ।
ਚੁਭੀ ਚਿੰਚ ਚਰਮੰ ਕਛੂ ਘਾਇ ਨ ਆਯੰ।
ਕਲੰ ਕੇਵਲੰ ਜਾਨ ਦਾਸੰ ਬਚਾਯੰ।'

ਏਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਾਹੂਬਲ ਨਾਲ ਬਚ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : 'ਕਲੰ ਕੇਵਲੰ ਜਾਨ ਦਾਸੰ ਬਚਾਯੰ'। ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਾਸ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਤੇ ਜਦੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਤੀਰ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਚੁੱਭਣ ਨਾਲ ਲਹੂ ਨਿਕਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ

'ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗਿਯੋ। ਤਬੈ ਰੋਸ ਜਾਗਿਯੋ।'

ਦੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਹਜ਼ੂਰ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਕੌਡਿਆ ਸਵਰਨ ਮੁਖੀ

ਭੱਥੇ 'ਚੋਂ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਧਨੁਖ ਦੀ ਤੰਦੀ ਉੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹਰੀ ਚੰਦਾ! ਸੂਰਮੇ ਇਉਂ ਨਹੀਂ, ਐਉਂ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਜੋਸ਼ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਧਨੁਖ ਉਠਾਇਆ
ਸਵਰਨ-ਮੁਖੀ ਕੱਢ ਭੱਥਿਓਂ ਕੱਸ ਜ਼ੋਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਛੱਡਿਆ ਬਿਨ ਪਰਾਂ ਉਡਾਇਆ
ਜਾਂਦਾ ਬਲਦਾ ਲਾਟ ਜਿਉਂ ਉਹ ਮੂੰਹ ਤਿਹਾਇਆ
ਲੈ ਸਨੇਹਾ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਜੇ ਤਕ ਆਇਆ
ਮਿਲਿਆ ਛਾਤੀ ਲੱਗ ਕੇ ਸਭ ਵੈਰ ਮਿਟਾਇਆ
ਕਾਨੀ ਸਣੇ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਹੋ ਪਾਰ ਸਿਧਾਇਆ
ਉਲਟ ਘੜਿਓਂ ਸੂਰਮਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ
ਮੋਇਆ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਸਭ ਖੇਲ ਮੁਕਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਕਿਸ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਨਫ਼ਾ ਉਠਾਇਆ

ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਸਾਰੇ ਭੱਜ ਗਏ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੂਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ।"

ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤਰਸ ਵਿੱਚ ਭਰ ਹੋਏ ਮੈਦਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੱਸ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਿੱਛੇ ਬਾਕੀ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦਾ ਘਾਣ ਮੱਚਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਲੋਥ 'ਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹੀ ਪਈ ਸੀ। ਦਾਤਾਰ ਨੀਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਰਕੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿੱਚ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ. ਆਪ ਦੀ ਰੂਹ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਭਈ ਜੀਤ ਮੇਰੀ ?"

"ਹਾਂ, ਦਾਤਾਰ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ।" ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਮੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿੱਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀਹਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ? ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਜਿੱਤਿਆ, ਤਾਂ ਜਿੱਤ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਨਾ।"

ਸਾਰਿਲ ਪ੍ਰਸੰਗ।

ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ, "ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਜਿੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਹੋਈ।"

"ਦਾਤਾ ਜੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਿਰ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾ ਆਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਿਸ ਦਾ ਹੋਇਆ ? ਤੇ ਜਿੱਤ ਕਿਸ ਦੀ ?"

"ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਸਿੱਖੋ ! ਜੀਹਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਉਸ ਦੀ ਜਿੱਤ।"

"ਹਾਂ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕੀਹਦਾ ਤੇ ਜਿੱਤ ਕਿਸ ਦੀ ?" ਸਿੱਖਾਂ ਬਿਨੈ ਕੀਤਾ।

ਹਜ਼ੂਰ ਰੱਬੀ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ :

"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।"

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੂੰਜ ਪੈ ਗਈ :

"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅੰਤ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ, "ਭਈ ਜੀਤ ਮੇਰੀ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਾਲ ਕੇਰੀ।"

ਇਹ ਲੜਾਈ ੧੮ ਵਿਸਾਖ, ਸੰਮਤ ੧੭੪੪ ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਜੀਤ ਮੱਲ, ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ, ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਕੁਛ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਕਈ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਇਆ। ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਾਇਆ, ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦਾਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਕੰਘਾ, ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਦਸਤਾਰ (ਸਰੋਪਾ) ਬਖ਼ਸ਼ੇ। ਸੱਯਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗਿਆ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਨਾਭੇ ਹੀ ਹਨ।

ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਸੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੦-੧੧-੪੪ ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ।

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ

ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਲਹੂ ਭਰੀਆਂ ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਤੇ ਇਕ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਦੇ। ਬਾਬਰ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਚੰਦਰੇ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜੰਮਿਆਂ, ਜੋ ਉਸ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ। ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਭਰਾ ਦਾ ਸਿਰ ਉਹਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਈਦ ਦੇ ਦਿਨ ਤੁਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਭੇਜਿਆ। ਭਤੀਜਿਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਮਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੋਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਵਾਰ ਖੜਕੀ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ, ਤੇ ਜਦ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਮਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਹਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਓ ਤੇ ਦਾਦਾ ਤਖ਼ਤਿ ਤਾਊਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਐਨਾ ਪਾਪ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਰਾਜ ਉਹਨੇ ਲਿਆ, ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸੁਹੰਢਣਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਸੱਯਦ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੜਬੜ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਹੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਸੁੱਝੀ। ਮਾਲਵੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਰਿਆੜਕੀ ਵਿੱਚ ਕਲਾਨੌਰ, ਬਟਾਲਾ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਦਲੇਰ-ਜੰਗ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ ਦੇ ਸਭ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇਰ ਜੰਗ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ, ਅਫ਼ਰਾਸਯਾਬ ਖ਼ਾਂ, ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ, ਰਾਜਾ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਬੜੌਲੀਆਂ, ਰਾਜਾ

ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜੀਆ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਂ, ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਗੁਜਰਾਤ, ਇਰਾਦਤਮੰਦ ਖ਼ਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਏਮਨਾਬਾਦ, ਨੂਰ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਤੇ ਪਸਰੂਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾਇਮ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਟਾਲਾ, ਸੱਯਦ ਹਫ਼ੀਜ਼ ਅਲੀ ਖ਼ਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਹੈਬਤਪੁਰ ਪੱਟੀ, ਸੁਹਰਾਬ ਖ਼ਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਕਲਾਨੌਰ, ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਕਟੋਚੀਆ, ਰਾਜਾ ਧ੍ਰੁਬਦੇਵ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਰਿ ਦੇਵ, ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ, ਆਰਫ਼ਬੇਗ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦਲੇਰ-ਜੰਗ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ.

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੋਟ ਮਿਰਜ਼ਾ ਜਾਨ ਕੋਲ ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਅੱਪੜ ਪਈ ਤੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਏਨਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਜੇ ਦਲੇਰ-ਜੰਗ ਤਾਹਨੇ ਮੇਹਣੇ ਦੇ ਕੇ ਲਲਕਾਰ ਨਾ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਕੇਰਾਂ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਪਿੜ ਵਿਚੋਂ ਉਖੜ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਸੋ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਨੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਪਿੰਡ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ* ਤੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਏਸੇ ਨੂੰ ਗੜ੍ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਦਾਲੇ ਦੀ ਖਾਈ ਜ਼ਰਾ ਡੂੰਘੀ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਨਹਿਰ ਤੋੜ ਕੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਲਿਆ।

ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੧੫ ਈ. ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦਲੇਰ ਜੰਗ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਦਮ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੰਦਰੋਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਲੱਗੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਣ। ਇਹ ਘੇਰਾ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਖ਼ੁਰਾਕ ਅਸਲੋਂ ਮੁੱਕ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਤੇ ਕਈ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ। ਇਹ ਅੰਤ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਸਿੱਖਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੀ?

---

*ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਏਹ ਥੇਹ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਥੇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਵਸਦੇ ਪਿੰਡ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਤੋਂ ਇਕ ਮੀਲ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ।

ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਦਰ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਝੱਟ ਘੇਰੇ ਪਾਏ
ਆਖੋ ਬੈਠ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕਲਗੀਧਰ ਜਾਏ
ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਬਹੁ ਦੁੱਖ ਉਠਾਏ
ਕੱਟਣਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਭੁੱਖ ਤਿਰਹਾਏ
ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਮੁੱਕਿਆ ਕੁਛ ਹੱਥ ਨਾ ਆਏ
ਖਾਂਦੇ ਪੱਤਰ ਸੂਤ ਕੇ ਜਦ ਭੁੱਖ ਸਤਾਏ
ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਝਟਕਾਏ
ਕਈਆਂ ਨੇ ਪੱਟ ਚੀਰ ਕੇ ਭੁੰਨ ਢਿੱਡੀ ਪਾਏ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮੇ ਭੁੱਖ ਆਣ ਨਿਵਾਏ
ਜੀਉਂਦੇ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਪਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰ ਖਪਾਏ
'ਸੀਤਲ' ਅੱਗ ਭੁੱਖ ਦੇ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਏ

ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਗਏ ਸਨ। ਸੋ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਘੇਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਸਨ। ਜਿੰਨਿਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਦੇ ਸਨ, ਓਦੋਂ ਦੂਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦੀ ਹੋਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਘਟਦੀ। ਜਦ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਮੁਕ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਗੜ੍ਹੀ ਅੰਦਰ ਦੇ ਬਿਰਛਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਸੂਤ ਕੇ ਸਾਗ ਵਾਂਗ ਉਬਾਲ ਕੇ ਖਾਧੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿੱਲਾਂ ਲਾਹ ਕੇ ਪੀਹ ਕੇ ਖਾਧੀਆਂ। ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ? ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੱਕ ਝਟਕਾ ਕੇ ਖਾ ਲਏ। ਹੁੰਦੇ ਆਸਰ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਓਥੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਮੁੱਕ ਗਏ, ਪਰ ਘੇਰੇ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਕਈ ਗਭਰੂ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖੋਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਹੋਰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਧੱਕਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਆਪਣੇ ਪੱਟ ਦਾ ਮਾਸ ਚੀਰ ਕੇ ਖਾਧਾ ਪੱਟ ਦਾ ਮਾਸ, ਕਿਸੇ ਸੋਹਣੀ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ, ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ

ਹੋਇਆ ਜੀਵਨ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਲੰਮਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਤਾਂਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਮ ਦੇ ਹੋਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਅੰਤਮ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਨਾਲੀ ਵੈਰੀ ਵੱਲੇ ਸਿੱਧੀ ਕਰਕੇ ਪਲੀਤਾ ਦਾਗ਼ ਦੇਂਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾ ਮਰਦਾ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮਰਦਾ। ਇਹ ਮਾਰੂ ਖੇਡ ਖੇਡਦਿਆਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ।

ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਠਾਣੀ। ਉਹਨੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਭੇਜੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ : (ੳ) ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਾਫ਼ੀ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, (ਅ) ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਰਾਹੀਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂਕਿ ਸਿੰਘ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਵਾਸਤੇ ਕੁਰਆਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾਧੀ, ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ੧੭ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੧੫ ਈ. ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ ਸਭ ਕਸਮਾਂ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਭੁੱਖ ਦੇ ਮਾਰੇ ਅਧਮੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਬਦਲੇ ਕਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਤੂਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ ਸਨ, ਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵੱਲ ਅੱਖ ਉਠਾ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਜੂੜ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਟੁੱਟ ਪਏ, ਤੇ ਬੜੀ ਬੇ-ਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੋ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਦਲੇਰੇ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।

ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ, ਜ਼ਿੰਦਾ ਸ਼ਹੀਦ, ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ

ਕਬਿੱਤ

ਕੌਮ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ
ਤਿੰਨ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਰ ਨੇਜ਼ੀਂ ਟੰਗਵਾਇਆ ਹੋਇਆ

ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ, ਗੱਲ ਤੌਕ, ਪੈਰੀਂ ਬੇੜੀਆਂ ਸੀ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੈਦ ਕਰ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ
ਕੱਲ੍ਹ ਜੀਹਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੰਬਦੀ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
ਅੱਜ ਓਹਾ ਸ਼ੇਰ ਫੜ ਪਿੰਜਰੇ ਸੀ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ
ਮਰਦ ਅਜ਼ਮਾਏ ਜਾਣ ਔਕੜਾਂ 'ਚ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਡੋਲਿਆ ਨਾ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਮੌਤ ਮੂੰਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਜਲੂਸ ਸੀ, ਜੋ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਾਜਾ ਵੱਜਦਾ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਤਿੰਨ-ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨੇਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਗਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇੜੀਆਂ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹਥਕੜੀਆਂ, ਗਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਤੌਕ ਤੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਇਕ ਮੋਟਾ ਸੰਗਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੋ ਮੁਗ਼ਲ ਅਫ਼ਸਰ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਕੈਦੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਉਹਦਾ ਡਰ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅਜ ਵੀ ਕੰਬਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਮੁਗ਼ਲ ਅਫ਼ਸਰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਪਿੰਜਰੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੱਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਛੁਰੇ ਮਾਰ ਦੇਣ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਸੌ ਕੈਦੀ ਸਿੰਘ ਊਠਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਫੌਜਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਈ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਕੇ ਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਓਦੋਂ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣਗੇ।

ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਦਲੇਰ-ਜੰਗ ਨੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਆਇਆ ਕਿ ਦਲੇਰ-ਜੰਗ -ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਰਬੰਧ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ।

ਜਦ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਦੋ ਸੌ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ (ਸਣੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ) ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ 'ਏਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਅਮੀਰ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਵਖਤ ਪਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ? ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਕੈਦੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।' ਬੱਸ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਫੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਹਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਵਾਰ

ਫ਼ੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਤੁਰੀਆਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਕਰਨ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚ ਗਈ
ਪੈ ਗਈ ਘਰ ਘਰ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਵੇਖ ਪਿਰਥਵੀ ਨੇ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰੀਆਂ
ਕੀਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਜੋ ਅੱਤਿਆਚਾਰ
ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ
ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਤਕਸੀਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ
ਵਾਰਾਂ ਗੌਂਦੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਵੀਰ ਘੜੀਆਂ ਤੋਂ ਲਏ ਨੇ ਉਤਾਰ
ਚੂੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਦੁਹੱਥੜੀ ਪਿਟਦੀਆਂ
ਉਜੜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆ ਸੰਸਾਰ
ਕੋਈ ਸੱਜ ਮੁਕਲਾਈਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ
ਸਿਰੋਂ ਸਗਨਾਂ ਦੇ ਸਾਲੂ ਉਤਾਰ
ਪੰਜ-ਸੱਤ ਸੌ ਤਾਂ ਜਿਊਂਦੇ ਬਨ੍ਹ ਲੈ
ਬਾਕੀ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਬਸ਼ੁਮਾਰ
ਕਹਿਰਾਂ ਹਰ ਕੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਬੇ ਨਿਆਈਂ ਜਦੋਂ ਹੋ ਗਈ ਸਰਕਾਰ

ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਘਰ ਫੂਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਕੋਈ ਮਾਵਾਂ ਬੇ-ਔਲਾਦ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨੇ ਬਣ ਗਏ, ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁਹਾਗ ਲੁੱਟ ਗਏ ਤੇ ਮਹਿੰਦੀ ਰੰਗੇ ਹੱਥ ਦੁਹੱਥੜੀ ਪਿੱਟਣ ਜੋਗੇ ਰਹਿ ਗਏ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ, ਉਹ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਹੱਥ ਹਿਲਾਇਆ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਗੱਡੇ ਭਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੋਰੇ ਗਏ।

ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਖ਼ੂਨੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਡੌਲੇ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਉਠੇ। ਕੱਲ੍ਹ ਉਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਝੰਡਾ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਪੱਥਰ ਮਾਰਦੇ ਸਨ ਸ਼ਹਿਰ

ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਜਲੂਸ ਅੰਤ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ।

੨੭ ਫ਼ਰਵਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਜਲੂਸ ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜਿਓਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਪਹੁੰਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਜਾਏ
ਪੈਰਾਂ ਅੰਦਰ ਬੇੜੀਆਂ ਗਲ੍ਹ ਤੌਕ ਸਜਾਏ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੇ ਸੀ ਖ਼ਾਨ ਨਿਵਾਏ
ਅੱਜ ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਫੜ ਪਿੰਜਰ ਪਾਏ
ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਸ ਬਲੀ ਦਾ ਪਿਆ ਸ਼ਾਹ ਘਬਰਾਏ
ਵੇਖਣ ਉਸ ਜੁਆਨ ਨੂੰ ਸਭ ਲੋਕੀ ਆਏ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੀ ਦਿੱਲੀ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਠੀ ਹੋਈ-ਹੋਈ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬਾਂਸਾਂ 'ਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਕੇਸ ਪਿਛਾਂਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਲਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ, ਸ਼ਾਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੇ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਜੱਲਾਦ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸੱਤ ਸੌ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘ ਇਕ-ਇਕ ਊਠ ਉੱਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਤਿੰਨ ਮੁਗ਼ਲ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨਵਾਬ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇ ਉਹਦਾ ਜਵਾਈ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ। ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫ਼ੌਜ ਖੜੀ ਸੀ। ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਭੀੜ ਸੀ।

'ਇਬਰਤਨਾਮਾ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰੀਸੀ ਖ਼ੁਦ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੱਕ ਏਸ ਜਲੂਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ "ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੈਦੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਬੜੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਦੀਂਹਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਗ਼ਮ ਜਾਂ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ 'ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੈ।' ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਓਗੇ,

ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਓ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਰਨੋਂ ਡਰਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਏਨੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਕਿਵੇਂ ਲੜਦੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਨੇ ਮਾਰ ਲਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੁਛ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।*'

ਅੰਤ ਇਹ ਜਲੂਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ, ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੁਛ ਸਰਦਾਰਾਂ—ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇਬਰਾਹੀਮੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਮੀਰਿ-ਆਤਸ਼ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਥੱਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਦੇ ੬੯੪ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਂ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੌ ਸਿੰਘ ਰੋਜ਼ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਜਿਹੜਾ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਮੰਨ ਲਵੇ ਉਹਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

੫ ਮਾਰਚ, ੧੭੧੬ ਈ. ਨੂੰ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜੱਥਾ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸੌ ਕੁ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਨੂੰ
ਵਿੱਚ ਖਲੇ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਆ
ਮੱਥੇ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲਾਲੀਆਂ
ਦਿਲ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਚੌਂ
ਤਕੀ ਮਾਰਦੀ ਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸੈਨਤਾਂ
ਰਹੀ ਰਾਹ ਸੱਚਖੰਡ ਦਾ ਵਿਖਾ
ਵਾਰ ਆਖ਼ਰੀ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸੁਣਾ,
'ਜਿਹੜਾ ਚਾਹੇ, ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕੇ
ਲਵੇ ਮੌਤ ਮੂੰਹੋਂ ਜਾਨ ਬਚਾ?'
ਓਪਰ ਕੌਣ ਸੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਇਕੇ
ਦੇਂਦਾ ਦਾਗ਼ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ ਲਾ

---

*ਹਾਰੀਸੀ, ਇਬਰਤਨਾਮਾ, ਪੰਨੇ ੫੨-੫੩.

ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਤੰਗਿਆਂ ਦੇ ਬਾਲ ਕੇ
ਕਿਹੜਾ ਸੱਕ ਕੁਰਬਾਨੀਓਂ ਹਟਾ
ਸਿੰਘ ਹੱਸ ਹੱਸ ਪਾ ਗਏ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ
ਖੇਡ ਗਏ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਜਾ
ਨਾ ਤਾਂ ਖੰਡੀ ਹੋਈ ਤੇਗ਼ ਜਲਾਦ ਦੀ
ਤੇ ਨਾ ਲੱਥੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇ ਚੌਂ
ਰੰਗ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਦੇ ਵਿੱਚ 'ਸੀਤਲਾ'
ਗਏ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾ

ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ, "ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨ ਲਵੇਗਾ, ਉਹਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਵਾਸਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।" ਕੌਣ ਸੀ, ਜੋ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ? ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਇਕ ਏਹਾ ਕਹਿੰਦਾ "ਮੁਕਤਾ ਪਹਿਲੇ ਮੈਨੂੰ।" ਓਹ ਜਲਾਦ ਨੂੰ ਮੁਕਤਾ, ਮੁਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਲਾੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਕਹਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੌ ਸੂਰਮੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਗਏ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੌ ਹੋਰ ਆ ਖੜੇ।

ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਮੁੰਤਖ਼ਿਬੁੱਲ ਲਬਾਬ' ਹਿੱਸਾ ਦੂਜਾ ਦੇ ਪੰਨਾ ੭੬੬ ਉੱਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਤਮਾਸ਼ਾਇ ਕਤਲ ਵੇਖਣ ਗਿਆ।" ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹ 'ਤਮਾਸ਼ਾ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਪ ਵੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਏਨੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਜੋ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਅਣਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜਿਊ ਸਕਦੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਮਰਨ ਚੌਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਇਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਮੈਂ ਇਕ ਜੁਆਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਜੋ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਇਹ ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ

ਗਰਾਹੀਆਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ੧੬-੧੭ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਰਚਾਇਆ। ਉਹ ਲਾੜੀ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਇਆ। ਅਜੇ ਡੋਲਾ ਸੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਮਾਂ ਦਲ੍ਹੀਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਲਈ ਖੜੀ ਸੀ, ਨੂੰਹ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਵਾਰ ਕੇ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ, ਜਾਂ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਆ ਪਿਆ, ਤੇ ਲਾੜੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਥਾਹ ਗ਼ਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੀਰਨਿਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਜਿਸ ਸੱਜ ਵਿਆਹੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਡਾਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਹਉਕੇ ਭਰਦੀ ਸੱਸ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ। ਉਹਦੀ ਸੁਹਾਗ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਜੜ ਗਈ। ਨੂੰਹ ਸੱਸ ਰੋਂਦੀਆਂ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀਆਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਪੁੱਜੀਆਂ।

ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ, ਸੱਯਦ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਸੱਯਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਬਦੁੱਲਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਇਕ ਹਿੰਦੂ, ਰਤਨ ਚੰਦ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ, ਦੀਵਾਨ ਰਤਨ ਚੰਦ ਕੋਲ ਜਾ ਰੋਈ। ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਸੱਯਦ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਬਾਲੜੀ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈ ਮਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਤੇ ਇਉਂ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀ

ਪੂਰਨ (ਮਿਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਢਾਈਆ)

ਪਹੁੰਚੀ ਪਿਟਦੀ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ
ਕਹਿੰਦੀ ਵਾਸਤਾ ਅੱਲਾ ਦਾ ਪਾ
ਮੇਰਾ ਛੱਡ ਦੇ ਨਥਾਵੀਂ ਦਾ ਲਾਡਲਾ
ਤੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕਰਾਂ ਦੁਆ
ਐਵੇਂ ਫੜਿਆ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ
ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂਗਾ, ਰਾਮ ਗਵਾਹ
ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੂ ਆਂ, ਗ਼ੁਲਾਮ ਤੇਰੇ ਨਿੱਤ ਦੇ
ਅਸੀਂ ਰੱਯਤ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਮੇਰੀ ਵਿਧਵਾ ਦੀ ਮੰਨ ਫ਼ਰਯਾਦ ਲੈ
ਠੰਢ ਕਾਲਜੇ ਤੱਤੀ ਦੇ ਪਾ
ਮੇਰੀ ਵਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਰਹਿਣ ਦੇ

ਮਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚੇ
ਜੀਵੇ, ਜੁਗ ਜੁਗ ਮਾਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ
ਦੇਵੇ ਮਰਤਬੇ ਕਰੇ ਖ਼ੁਦਾ
ਲਵੇਂ ਦੁੱਖੀ ਦੀ ਅਸੀਸ ਜਿਹੜਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਤੱਤੀ ਲੱਗੇ ਨਾ ਨਰਕ ਦੀ ਵਾ

ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਦੀ ਕੂਕ ਸੁਣ ਕੇ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚਾ ਮੰਨ ਲਵੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹਿਦੂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਮਾ ਉਸ ਵਲ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਜਦ ਓਸੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ 'ਸਿਖ-ਬੱਚਾ' ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਕਿਰਦੀ ਮੱਸ ਮਨ ਮੋਹਣਾ ਰੂਪ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਟਾ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਨੌਜਵਾਨ ! ਕਿੰਨਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਿਸਮਤ ਏਂ ਤੂੰ ਜੀਹਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਨੇ ਫੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਨੇ ਤੇਰੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"

ਬੱਚਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਕੀ ਕਾਰਨ ? ਮੇਰੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਹੁਕਮ ਕਿਉਂ ? ਜਿਹੜੀ ਤਲਵਾਰ ਮੇਰ ਸੈਂਕੜੇ ਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਚਲਦੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕੀ ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਕਿਉਂ ਸ਼ਰਮਾ ਗਈ ਹੈ ?"

ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ, ਹਿਦੂ ਹੈਂ। ਪਰ ਇਹ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਸੋ ਤੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਸਿਖ ਬੱਚੇ ਨੇ ਰੋਹ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, "ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਝੂਠ ਆਖਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਨੋ ਮਨੋਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਿਖ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਛੇਤੀ ਮੇਰ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਂ ਦਾ ਕਲੇਜਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਤਰਲਾ ਲੈ ਕੇ, ਤੇ ਮਮਤਾ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਦੋਵੇਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਇਉਂ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ

[illegible]

ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਂ ਰੋ ਕੇ ਮੇਰੀ ਮੰਨ ਲੈ ਫਰਯਾਦ ਵੇ
ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਚੰਨਾ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਆਬਾਦ ਵੇ
ਵਸਦਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰਾ, ਨਾ ਕਰ ਬਰਬਾਦ ਵੇ।

ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਮੈਥੋਂ ਰੋਣਾ ਹਮੇਸ਼ ਦਾ !
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹੋਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬਚੜਿਆ

ਬੱਚਾ – ਕਈ ਵਾਰਾਂ ਵੱਸੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਉਜੜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਹੈ
ਝੂਠੇ ਸਭ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ, ਝੂਠਾ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਹੈ
ਦੋ ਦਿਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਕਾਹਦਾ ਇਤਬਾਰ ਹੈ ?
ਲੱਗੇ ਜੇ ਸੀਸ ਧਰਮ ਹਿਤ, ਫਿਰ ਕੀ ਇਨਕਾਰ ਹੈ
ਸਤਿਗੁਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣਾ ਧ੍ਰਿਗਕਾਰ ਹੈ
ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ।

ਮਾਂ – ਛੱਡ ਦੇ ਜ਼ਿਦ ਚੰਨਾ ! ਮੇਰੀ ਮੰਨ ਲੈ ਅਰਜ਼ੋਈ ਵੇ !
ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਵੇ
ਪੁੱਤਰਾਂ ਬਿਨ ਦੋਹੀਂ ਜਹਾਨੀਂ, ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਢੋਈ ਵੇ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੁੱਲ ਨਜ਼ਰ ਤੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹੋਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬਚੜਿਆ !

ਬੱਚਾ – ਕੀ ਤੇਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦੱਸ ਰੱਖਾਂ ਮੈਂ ਖ਼ਿਆਲ ਜੀ !
ਭੁੱਲ ਗਏ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਜੀ
ਦੁੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਦੀਆਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਕੀਤੇ ਹਲਾਲ ਜੀ
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਜਿੰਦੜੀ ਸਦਕੇ ਸੌ ਵਾਰ ਹੈ
ਸਤਿਗੁਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣਾ ਧ੍ਰਿਗਕਾਰ ਹੈ
ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ

ਮਾਂ – ਨਾ ਸਹੀ ਦੁੱਖ ਮੇਰਾ, ਕਰ ਕੁਛ ਖ਼ਿਆਲ ਸੁਆਣੀ ਦਾ
ਕਿਹੜਾ ਦੁੱਖ ਵੰਡੂ ਪਿਛੋਂ ਏਸ ਨਿਮਾਣੀ ਦਾ ?
ਗੁਜ਼ਰੇਗਾ ਜੀਵਨ ਕੈਸੇ ਵਿਧਵਾ ਅਞਾਣੀ ਦਾ ?
ਏਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮੰਨ ਲੈ ਹੁਕਮ ਨਰੇਸ਼ ਦਾ
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹੋਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ
ਕਹਿ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬਚੜਿਆ

ਬੱਚਾ – ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਬਦਲੇ ਛੱਡਾਂ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ?
ਫ਼ਾਨੀ ਸਭ ਰੂਪ ਜਵਾਨੀ ਫੁਲ ਖੂ ਦਿਨ ਚਾਰ ਨੂੰ
ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਨਾਲ ਏਸ ਨੇ ਆਖ਼ਰ ਦੀ ਵਾਰ ਨੂੰ।

'ਸੀਤਲ' ਸਭ ਜੀਊਣਾ ਮਰਨਾ ਭਾਣੇ ਦੀ ਕਾਰ ਹੈ
ਸਤਿਗੁਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣਾ ਧ੍ਰਿਗਕਾਰ ਹੈ
ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ।

ਮਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਗਏ ਵੇਖ, ਤਾਂ ਇਕ ਅੰਤਮ ਹਥਿਆਰ, ਜੋ ਉਸ ਕੋਲ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਜਵਾਨੀ 'ਤੇ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਸੁੱਬਰ ਵਿੱਚ ਢੱਕੀ ਹੋਈ ਸੱਜ ਵਿਆਹੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਮਹਿੰਦੀ ਰੰਗੇ ਹੱਥ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਚੰਨਿਆ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਬਦਲੇ ਮੰਨ ਲੈ।"

ਗਭਰੂ ਨੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਭਰ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਗ਼ਮ ਤੇ ਲੱਜਿਆ ਦੇ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ 'ਚੋਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਦੀ ਚੁੱਪ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਜਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮਾਨੋ ਪਤੀ ਅੱਗੇ ਸੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ

ਮੇਰੀ ਸਗਨਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਨਾ ਖ਼ੂਨ ਬਨਾਵੀਂ
ਮੇਰੀ ਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਨਾ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵੀਂ
ਮੇਰੇ ਕੋਮਲ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹਾਏ ਤੀਰ ਨਾ ਮਾਰੀਂ
ਸੋ ਜੁੜੀ 'ਚ ਲੱਗੀਆਂ ਕਿਤੇ ਤੋੜ ਨਾ ਜਾਵੀਂ

ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਦਿਲ ਦੇ ਡੋਲਾਉਣੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜਾਦੂ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਭਰੂਆਂ ਨੇ ਕੌਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਢਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਿੱਖ-ਬੱਚੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਪੀਆ ਤੇਰਾ ਸਜਨੀ ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰਾ
ਤਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰਾਣ ਅਧਾਰਾ
ਕੱਚ ਬਦਲੇ ਹੀਰਾ ਤਜਦਾ ਕਈ ਤੱਕਿਐ ?
ਇਹ ਫ਼ਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਉਹ ਨਿੱਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ

ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਦੇਵੀ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਪਤੀ ਏਨਾ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਏ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਤੋੜ ਲਵਾਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਮ ਤੋਂ ਆਦਿ ਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ।"

ਇਹ ਸਿੱਖੀ-ਚਲਨ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਬੱਚਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਗਿਆ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲੋਥਾਂ, ਬਾਹੀਂ, ਸਿਰ ਤੇ ਸੱਖਣੇ ਧੜ ਸੜਕਾਂ ਉਦਾਲੇ ਦਰੱਖਤਾਂ 'ਤੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਉਹ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਸੀ ਕਈ ਗੁੱਝੇ ਭੇਤ ਪੁੱਛਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੂੰ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਜਦ ਉਹ ਕੁਛ ਵੀ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਪੇਸ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਹੀ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ .

ਸਾਕਾ

ਕਿੱਥੇ ਤੇਰੇ ਸੂਰਮੇ ਉਹ ਯਧੇ ਜੰਗੀ
ਲੜਨ ਜੋ ਮਲਕੁਲ ਮੌਤ ਨਾਲ ਕਰ ਛਾਤੀ ਨੰਗੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲਹੂ ਦੇ ਸੀ ਧਰਤੀ ਰੰਗੀ
ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇਰੀ ਦੀ ਸਭ ਬੀਰ ਭੁਜੰਗੀ
ਕੌਣ ਛੁਡਾ ਲਉ ਆਣ ਕੇ ਕੋਈ ਰਿਹਾ ਨਾ ਸੰਗੀ
ਹੁਣ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲੈ ਗੱਲ ਏਹਾ ਚੰਗੀ
ਦਿਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਦੌਲਤ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀ
ਮੌਜਾਂ ਲੈ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀਆਂ, ਕਿਉਂ ਸਹਿਨੇ ਤੰਗੀ

'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਜਰਨੈਲ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ, ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਂ। ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਹੋਵੇਂ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਇਸਲਾਮੀ ਝੰਡਾ ਉੱਚਾ ਕਰ ਦਿਆਂ। ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾ, ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧਰੇ ਰੁਤਬਾ ਦਿਆਂਗਾ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿਆਂਗਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਤੇਰੀ ਔਲਾਦ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰੇਗੀ "

ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ-ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਟੰਬਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਬੋਲ ਉਠਿਆ

ਬੈਂਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ,
ਸੁਣ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਲਾ ਧਿਆਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਸਮਝਣ ਜਾਨ ਈਮਾਨ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਜੋ,
ਹੁੰਦੇ ਹੋਰ ਹੀ ਉਹ ਇਨਸਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਮਰਦ ਮਰਨ, ਪਰ ਸਿਦਕ ਨਾ ਛੱਡਦੇ ਨੇ,

ਅਪਣੀ ਅਣਖ ਤੋਂ ਹੋਣ ਕੁਰਬਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਕਦ ਭੀਖ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗਦੇ ਨੇ ?
ਜਿਹੜੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਆਪ ਸੁਲਤਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਸਾਡਾ ਦੇਸ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਇਹਦੇ,
ਤੇਰਾ ਕੀ ! ਜੋ ਦੇਵੇਂਗਾ ਦਾਨ ਸ਼ਾਹਾ ।
ਹੋਇਆ ਕੀ ? ਜੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਗਏ ਆਂ,
ਪਰ ਨਹੀਂ ਦਿਲੋਂ ਮਈ ਸਿੱਖੀ ਆਨ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਫੜਿਆ ਤੁਰਕ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਧੋਖੇ,
ਝੂਠੀ ਖਾਇਕੇ ਕਸਮ ਕੁਰਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਪੈ ਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਕਬਕ ਨਾ ਛੱਡਦੇ ਨੇ,
ਜਿਹੜੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਸੰਤਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਪਰਖੀ ਜਾਊ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਅਣਖ ਸਾਡੀ,
ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਇਨਸਾਫ਼, ਈਮਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਦਾਗ਼ਾ ਲਹੂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧੋਣ ਲੱਗੇ
ਮਿਟਣ ਲੱਗਾ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਨਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਕੌੜਾ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ! ਮੈਂ ਚਾਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੁਛ ਸੁਆਦ ਮਾਣ ਸਕੇਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਉਲਟਾ ਆਪ ਮੌਤ ਵੱਲ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ, ਜੀਹਦਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹਦੀ ਅਕਲ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਬਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਮੌਤੇ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ?"

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਜਿਹੜੀ ਮੌਤ ਆਪ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਮੌਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਜਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।"*

ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਂ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਨ-ਮੰਨੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

---

*ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਾਕ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਸੱਯਦ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ, ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ।

੧੯ ਜੂਨ, ੧੭੧੬ ਈ. ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਣੇ ਕਿਲ੍ਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾਈ ਗਈ। ਉਹ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਉਸਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਖੜੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਖੜ੍ਹਤ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਲ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਉਸ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ! ਤੇਰੀ ਇਹ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਜਿੱਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਤੂੰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਜਾ, ਆਈ ਮੌਤ ਟਾਲ ਦੇ, ਤੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁੱਖ ਮਾਣ ਲੈ।"

'ਬਾਬਰ ਬਐਸ਼ ਕੋਸ਼, ਕਿ ਆਲਮ ਦੁਬਾਰਾ ਨੇਸਤ।'

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਪਰਤ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਮੌਤ ਨਾ ਟਲਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਿਸੇ ਪੱਜ ਬਹਾਨੇ
ਜਿੱਤੇ ਸਦੀ ਜਾਣੀਏਂ ਹੱਸ ਬਣਨ ਨਸ਼ਾਨੇ
ਪਾਉਂਦੇ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਯੋਧੇ ਮਰਦਾਨੇ
ਖਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਜਲ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਹੱਥੀਂ ਗਾਨੇ
ਲਾਲਚ 'ਤੇ ਨਾ ਡੋਲਦੇ ਕਦੇ ਮਸਤ ਦੀਵਾਨੇ
ਮੱਖੀਆਂ ਫਿਰਨ ਜੂਠ 'ਤੇ ਜਲਦੇ ਪਰਵਾਨੇ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਵਾਬ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਜਲੂਸ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਖ਼ਵਾਜਾ ਕੁਤਬੱਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਕੋਲ—ਕੁਤਬਮੀਨਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ—ਪੁੱਜਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਮੌਤ ਨਾਲ ਖੇਡ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਜਰਨੈਲ ਅਜਲ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਦੇ ? ਅੰਤ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ

ਉਦਾਲੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗੇ ਗਏ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਦਾਲੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਭੀੜ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਓਹਾ ਸਵਾਲ—ਮੌਤ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ—ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਓਹਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ—ਉਸਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਟਾਇਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੇਜ਼ ਛੁਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, "ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੇ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ।"

ਜਿਸ ਬੀਰ ਯੋਧੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕਦੇ ਹੱਥੀਂ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਂਦਾ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਨਿਰਦਈ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਕੋਹ ਦਿੱਤਾ

ਕਾਫ਼ੀ

ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ,
ਹੱਥ ਕਸਾਈਆਂ ਆਇਆ।
ਲਾਲ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਅੰਦਰ
ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਕਤਲਾਇਆ
ਛੁਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਪਾੜੀ
ਕੱਢ ਦਿਲ ਬਾਹਰ ਟਿਕਾਇਆ
ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਲ ਪੁੱਤ ਦਾ
ਮੂੰਹ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਾਇਆ
ਬੋਟੀ ਬੋਟੀ ਹਾਰ ਪਰੋ ਕੇ
ਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਲਟਕਾਇਆ
ਭਰ ਭਰ ਰੱਤ ਦੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਕਸਰ ਛਿੜਕਾਇਆ
ਪਰ ਆਫ਼ਰੀਨ ਮਰਦ ਦੇ 'ਸੀਤਲ'
ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਚਿੱਤ ਡੁਲਾਇਆ

ਕਹਿੰਦਾ ਸਗੋਂ 'ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੀ ਏਹ
ਭੇਟਾ ਲਾਲ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।'

ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਏਨਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆਂ ਚਿੱਤ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸਦਾ ਓਸੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਰਹੀਏ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਭੋਲੀ ਜੇਹੀ ਸ਼ਕਲ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਦੋ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਛਾਤੀ ਪਾੜ ਕੇ, ਦਿਲ ਕੱਢ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਟੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਾਂਗ ਅਡੋਲ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਗ਼ਮ ਜਾਂ ਗਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਨਾ ਕੱਢਿਆ।

ਅੰਤ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਛਿੱਥੇ ਪੈ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ! ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।"

"ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ।" ਯੋਧੇ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। ਜਲਾਦ ਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੱਡੀ

ਵਿੱਚ ਗੋਦ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ।
ਲਾਡਲਾ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਜਾਂ
ਫੇਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਅਖ਼ੀਰੀ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ
'ਦੱਸ, ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਹੜੀ ਮੌਤ ਮਾਰੀਏ ?
ਕਿਹੜੀ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ?'
ਅੱਗੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ
'ਪੁੱਛ ਲਵੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਜਿਹੜੀ ਮੌਤ ਉਹ ਮਰਨਾ ਚਾਹਵੇ
ਓਸੇ ਮੌਤ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਦੋ'
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਜ਼ਾਲਮਾਂ
ਚੱਕ ਲਈਆਂ ਤੇਜ਼ ਛੁਰੀਆਂ
ਸੱਜੀ ਅੱਖ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੱਢ ਕੇ
ਰੱਖੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ

ਫੇਰ ਖੱਬੀ ਵੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਕੱਢ ਲਈ
ਕਹਿਰ ਕੀਤਾ ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ
ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਬੁਝ ਦੋ ਦੀਵੇਂ
ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਗ ਪਏ
ਖੱਬਾ ਪੈਰ ਫੇਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਵੱਢਿਆ
ਤੜਕ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ
ਓਦੋਂ ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ
ਵਾਲੀ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ
'ਨਿਭ ਜਾਣ ਇਹ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਿਆ
ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀਆਂ'
ਹੱਥ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਦੇ
ਵੱਢ ਦਿੱਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ
ਲਾਲ ਕਰ ਕੇ ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰਾਂ
ਕੋਮਲ ਸਰੀਰ ਪੱਛਿਆ
ਫੇਰ ਅੱਗ 'ਚ ਜ਼ੰਬੂਰ ਤਪਾ ਕੇ
ਜਿਊਂਦੀ ਦੇਹੋਂ ਮਾਸ ਤੋੜਿਆ
ਪਰ ਸੂਰਮੇ ਨੇ 'ਸੀ' ਨਾ ਉਚਾਰੀ
ਟੁੱਟੀ ਨਾ ਸਮਾਧੀ ਓਸਦੀ
ਅੰਤ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆ ਨਾ ਸਹਾਰਿਆ
ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਦਕ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਉਹਨਾਂ ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ
ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕੀਤਾ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ
ਇਉਂ ਸੂਰਮਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ
ਤੋੜ ਲੱਗੀਆਂ ਨਿਭਾ ਗਿਆ
ਪਿਆਰਿਆ । ਪਿਆਰਿਆ ।।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇਸ਼ ਬਦਲੇ ਆਪਾ ਵਾਰਿਆ।

ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮੇ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਵਰਤਾਉ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੱਜੀ ਅੱਖ ਕੱਢੀ ਗਈ, ਫਿਰ ਖੱਬੀ। ਫਿਰ ਖੱਬਾ ਪੈਰ ਤੇ ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਵੱਢੇ ਗਏ। ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੀਮੀਆਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਨ-

ਭਾਉਂਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢਿਆ ਗਿਆ*। ਉਹ ਕੌਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਕੇ ਸਦਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਗਿਆ।

ਵਿਚਾਰ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਣਜਾਣ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੁਛ ਭੁਲੇਖੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ

੧ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ, ੨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ, ੩ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਖਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ੪ ਤੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਵਿਗਾੜ ਪੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ੫ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘਸੀਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਇਆ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੋਂ ਅਰੋਗ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਜੰਮੂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਓਥੇ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲ ਰਿਹਾ, ਵਿਆਹ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਔਲਾਦ ਹੋਈ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਅਸੀਂ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ'** ਨਾਮੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਥੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉੱਤਰ ਇੱਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ।

੧ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ ਸੀ।

੨ ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਾਸਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਉਚੇਚਾ ਹੁਕਮ ਕਿਉਂ ? ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਵਿਆਹ

---

*ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੨੩੪, ਹਾਰੀਸੀ ਇਬਰਤਨਾਮਾ, ਪੰਨਾ ੬੨ ਕਾਮਵਰ, ਤਜ਼ਕਰਾਹ, ਪੰਨਾ ੧੮੦, ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖਾਂ, ਪੰਨੇ ੭੬੫ ੬, ਤਬਸਿਰਾਤੁ-ਨਾਜ਼ਰੀਨ, ਪੰਨਾ ੧੮੭, ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ ਨਾਮਾ ਤੇ ਮਨੱਵਰੱਲ ਕਲਾਮ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਹਿਤ, ਇਰਵਨ Irvine ਪੰਨੇ ੩੧੮-੯ Thornton, History of the Punjab, ਪੰਨੇ ੧੮੦ ੧ Elphinstone, History of India ਪੰਨਾ ੬੭੦, ਦਾਨਿਸ਼ਵਰ, ਮਿਫ਼ਤਾਹੁੱ-ਤਵਾਰੀਖ਼, ਪੰਨਾ ੩੩੮, ਸਿਆਰੁੱਲਮੁਤਾਖ਼ੀਨ, ਪੰਨਾ ੪੦੩, Raymond, ਪੰਨਾ ੯੧ Briggs, ਪੰਨਾ ੭੯ ੮੦, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, (ਮਾਰ ਦਵੇ ਬੰਦਾ ਖਲ ਮਾਹੂੰ) ਪੰਨਾ ੬੩੩੬, ਮੈਕਗ੍ਰੇਗਰ, ਪੰਨਾ ੧੧੦।

**ਏਸੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ' ਪੜ੍ਹੋ।

ਕਰਾਉਣਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉੱਤਮ ਧਰਮ ਹੈ "ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੇਂ ਗ੍ਰਿਹਿਸਥ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ" (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)। ਇਹ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਘੜਤ ਢਕੌਂਸਲੇ ਹਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਦਵੇਂ ਵਿਆਹ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਏ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਰਾਣੀ ਚੰਬਾ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਤੇ ਦੂੱਜੀ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੀ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸੀ।

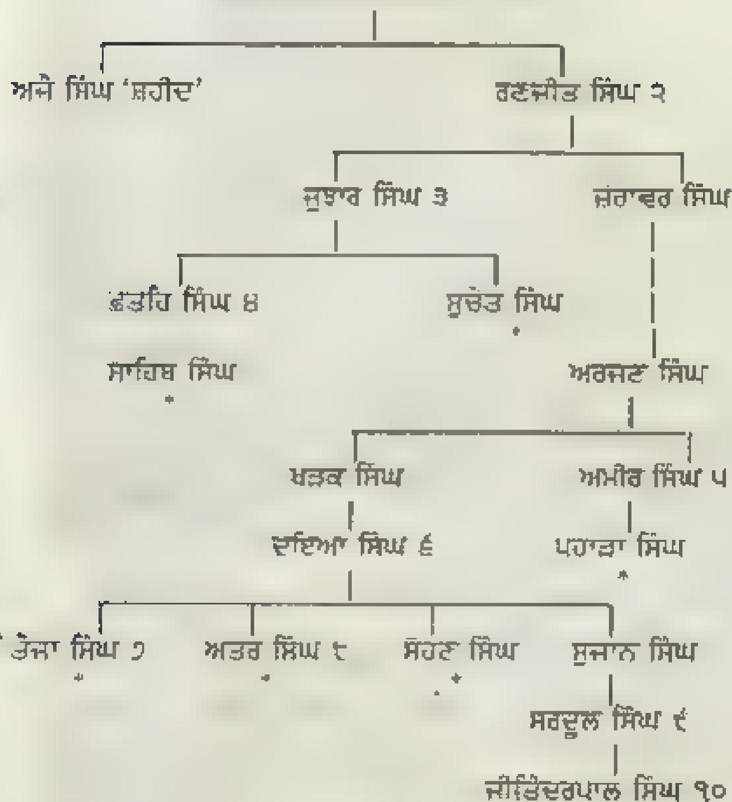
੩ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ 'ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ' ਜਾਂ 'ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ' ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਪਿੱਛੇ ਬਣਿਆ ਬੰਦਈ ਫ਼ਿਰਕਾ ਉਸਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਮਗਰ ਯਾਰ੍ਹਵੀਂ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਭਾਵ ਬੰਦਈ ਵੀ ਉਸਨੂੰ 'ਬਾਬਾ' ਪਦਵੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

੪ ਤੱਤ ਖ਼ਾਲਸ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਕਦੇ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਾ ਬਾਬਾ ਵਿਨੋਦ ਸਿਘ ਦਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੰਦਈਆਂ ਤੇ ਤੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਝਗੜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬਾਰੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ (੧੭੨੧ ਈ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

੫ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ੧੯ ਜੂਨ, ੧੭੧੬ ਈ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਥੀ ਮਗਰ ਧੂਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਨਿਰਮੂਲ ਤੇ ਮਨ-ਘੜਤ ਹੈ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਆਦਮੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਔਲਾਦ ਦੀ ਹਦ ਤੋਂ ਟਪਲਾ ਖਾ ਕੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਘੜ ਮਾਰੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਹ ਚੰਬੇ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿਘ ਹੋਇਆ, ਜ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੀ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਜੰਮੂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਦੀ ਕੁੱਖੋਂ (ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ) ਰਣਜੀਤ ਸਿਘ ਹੋਇਆ। ਓਸ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੈ।

ਬੰਸਾਵਲੀ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੦-੯ ੪੬ ਈ:

੧ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥

ਵਾਰ

ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ

ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਲੜਾਈ
ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨਾਲ

ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਫ਼ਿਰਕਾਦਾਰਾਨਾ ਰਾਜ ਪਰਬੰਧ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਰਹੱਟੇ ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਰਹੱਟਾਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਫੁੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ ੯੦੦ ਮੀਲ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਦੂਰ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜਾਈ ਅੱਤ ਕਠਨ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਪਹਾੜੀ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਫੌਜ ਦਾ ਉਥੇ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਮਰਹੱਟਾ ਤਾਕਤ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਮਰਹੱਟਾ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੬੨੭ ਈ. ਨੂੰ ਜਨਮਿਆ, ੧੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਤਾਕਤ ਬਣਾਉਣੀ ਆਰੰਭੀ ਤੇ ੧੬੭੪ ਈ. ਨੂੰ 'ਰਾਜਾ' ਪਦਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ। ਉਹਦਾ ਰਾਜ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਾਧੇ 'ਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੌਤ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹ ੫੩ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ੧੬੮੦ ਈ. ਨੂੰ ਮਰ ਗਿਆ।

ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪੇਸ਼ਵਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ। ਦੱਖਣੀ ਹਿੰਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਥੱਲੇ ਦਿਨ ਬਿਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਗੋਪਾਲ ਰਾਓ ਦੀ ਥਾਂ ਲਖਵਾ ਦਾਦਾ ਉੱਤਰੀ ਹਿੰਦ ਦਾ ਪਰਬੰਧਕ ਬਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਰ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਨੀਪਤ ਰਾਹੀਂ ਕਰਨਾਲ ਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਣ ਲੱਗਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਮਰਹੱਟੇ ਦੱਖਣਾਂ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਮਧਰੇ ਮਧਰੇ ਕੱਦ ਦੇ ਪਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਾਰ
ਮੜ੍ਹੇ ਸੰਜੋਈਂ ਸਾਂਵਲ ਰੰਗ ਸ਼ਾਮ ਸ਼ੰਗਾਰੇ
ਸੂਹੇ ਨੇਤਰ ਚਮਕਦੇ ਉਗਲਣ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਡਰਨ ਨਾ ਮਰਨ ਮਾਰਨੋਂ ਡਾਢੇ ਹਥਿਆਰ
ਤੇਗਾਂ ਤ੍ਰੇਤੀ ਇਚੀਆਂ ਮਾਰਨ ਚਮਕਾਰ
ਚੱਪ ਮਿਣ ਮਿਣ ਵਢਦੀਆ ਵੈਰੀ ਹੰਕਾਰੇ
ਨਾਂ ਲੈ ਲੈਕੇ 'ਸ਼ਿਵਾ' ਦਾ ਜਦ ਮਾਰਨ ਨਾਅਰੇ
ਰਣ ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਰਣ ਸੂਰਮ ਟੁਟ ਅਰਸਾਂ ਤਾਰ
ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ ਆਕੀਆਂ ਮੰਨ ਦਾਅਵੇ ਸਾਰ
ਨਿਊ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਦ ਮੁਗ਼ਲ ਵਿਚਾਰੇ
ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਫੇਰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੇ

ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਪੂਰੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਰਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਏ ਥਾਨੇਸਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੰਗਿਆ। ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਪੈਸਾ ਕਿੱਥੇ ?"

ਅੱਗੋਂ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਐਸ਼ ਵੱਲ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾ!"

ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਹ ਅਪਮਾਨ ਸਹਾਰਿਆ ਨਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੇ ਗੁਲਸ਼ੇਰ ਖਾਂ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲਾ, ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆ ਤੇ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸਦੀ ਚਾਲ ਸੀ ਕਿ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਾੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਸਫ਼ਲ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਲਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਨੇ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇਣਾ ਮੰਨਿਆ, ਜੇ ਉਹ 'ਬਿਆਨਾ' ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ ਤਾਂ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੇ 'ਬਿਆਨਾ' ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਤੀਜਾ

ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ 'ਇੰਦਰੀ' ਵਿੱਚ ਸਨ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਤੇ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ੧੧ ਦਿਨ ਤੱਕ ਲੜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਭਾਵੇਂ ਇੰਦਰੀ ਵਿੱਚ ੧੫੦੦ ਜੁਆਨ ਲਈ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਜਰਨੈਲ 'ਬਿਆਨਾ' ਵਿੱਚ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਗੁਲਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨਾ ਦੇ ਘੇਰੇ 'ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪ ਥਾਨੇਸਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧਿਆ। ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਵਧ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅੱਸੀ ਅਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਦੀ ਸਰੀਰ ਰੱਖਯਕ (Personal Gaurds) ਫ਼ੌਜ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਮਾਧੋ ਰਾਓ ਫਲਕੇ ਨਾ ਆ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਜ਼ਰੂਰ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦਾ।

ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੇ ਇੰਦਰੀ ਤੇ ਥਾਨੇਸਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੈਥਲੀਏ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਏ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਰਕਮਾਂ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਮੰਗੀਆਂ।

ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਨੇ ਉਦਾਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਿਆ :-

ਕਬਿੱਤ

ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰ ਕਿਹਾ ਰਾਜੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ! ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਜ ਕਾਹਨੂੰ ਲਾਂਦੇ ਓ ?
ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ, ਪਹਿਣ ਬਾਣਾ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ,
ਸਿੰਘ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਕਿਉਂ ਝੁਕਾਂਦੇ ਓ ?
ਦਿੱਤਾ ਰਾਜ ਦਸ ਦਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ
ਕਾਹਨੂੰ ਹੋਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਗਲ ਪਾਂਦੇ ਓ ?
ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਲੜੋ,
ਹੋ ਕੇ ਖੰਡੇ ਧਾਰੀ ਕਾਹਨੂੰ ਐਂਵੇਂ ਘਬਰਾਂਦੇ ਓ ?

ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰਾ ਮਾਲਵਾ, ਪਾਨੀਪਤ ਤੇ ਕਰਨਾਲ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਨੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਾੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਥਾਨੇਸਰ ਖੁੱਲ੍ਹਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਲੜ ਰਿਹਾ

ਸੀ, ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੈਥਲ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਬਾਕੀ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ—ਸਣੇ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਬਖ਼ਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਿਆਂ ਕਿਹਾ

ਸਾਕਾ

ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਘਬਰਾਂਦੇ
ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੜੇ ਜਦੋਂ ਕਮਾਨ ਨੂੰ ਅੰਬਰ ਥੱਰਰਾਂਦੇ
ਸੁਣ ਨਾਮ ਤੁਹਾਡਾ ਯੋਧਿਓ ! ਕੰਬ ਪਰਬਤ ਜਾਂਦੇ
ਤੱਕ ਚੱਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਉਡਦੇ ਵੈਰੀ ਡਰ ਖਾਂਦੇ
ਝਟ ਧਾਨ ਰੰਗੀਆਂ ਥੱਲ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਉਡ ਜਾਂਦੇ
ਤੱਕ ਤੇਜ ਤੁਹਾਡੀ ਤੇਗਾਂ ਦਾ ਇਉਂ ਮੂੰਹ ਕੁਮਲਾਂਦੇ
ਜਿਉਂ ਜੇਠ ਹਵਾਵਾਂ ਤੱਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਮੁਰਝਾਂਦੇ
ਕੋਈ ਅੜਿਆ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਣ ਨਾ, ਸਭ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਦੇ
ਪਰ ਅੱਜ ਕੀ ਹੋਇਆ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ, ਕਿਉਂ ਦਾਗ਼ ਲੁਆਂਦੇ
ਕਿਉਂ ਫੌਜ ਮਰਹੱਟਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹੋ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਂਦੇ ?

ਇਸ ਤਕਰੀਰ ਦਾ ਬਾਕੀਆਂ 'ਤੇ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸਾਰੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੀ ਪੰਜਾਲੀ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ।

ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ। ਥਾਨੇਸਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਪੱਕੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ੧੨੦੦੦ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ, ਮਰਹੱਟਾ ਸਿਪਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ—ਹੰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ ਚੜ੍ਹ ਆ ਰਹੇ ਸਨ

ਮਿਰਜ਼ਾ (ਜਾਂ ਵਾਰ)

ਫ਼ੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੇ ਓਧਰੋਂ,
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ

ਘੋੜੇ ਨੱਚਦੇ, ਜਵਾਨ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੇ
ਦਿੱਤੀ ਸੁੰਬਾਂ ਨਾਲ ਧਰਤ ਕੰਬਾ
ਧੂੜ ਉਡ ਕੇ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ
ਸੂਰਜ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚ ਲੁਕਿਆ ਜਾ
ਹੱਥੀਂ ਚਮਕੀਆਂ ਜੁਆਨਾਂ ਦੇ ਬਰਛੀਆਂ,
ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਧਰੀ ਜੋਤ ਜਿਉਂ ਜਗਾ
ਉਹਨਾਂ ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬਲਦੀਆਂ
ਦਿੱਤੀ ਅੱਗ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾ
ਜਦ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਨੇ ਮੌਤ ਵਿਹਾਜਣੇ,
ਟਿੱਕੇ ਕੇਸਰ ਦੇ ਮੱਥਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ
ਜਿਵੇਂ ਮੱਲ ਦੁਰਯੋਧਨ ਮਰਦੇ
ਰਾਹ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾ ਏ ਡੱਕਾ
'ਸੀਤਲ' ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਖੇਡੀ ਜਾਇਗੀ,
ਲਹਿ ਜਾਣਗੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਚੌਂ

ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਥਾਨੇਸਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਥੇਨ' ਤੇ ਫਿਰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧ ਕੇ ਨਾਲਾ ਘੱਘਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲੇ ਵਧੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਐਨਾ ਜੋਸ਼ ਵਧਿਆ ਕਿ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਭੈਣਾਂ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ ਮਨਾ ਕੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਤੋਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਸਾਕਾ

ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਮਾਂਵਾਂ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੀ ਕਈ ਲਾਲ ਸਜਾ ਕੇ
ਤੋਰ ਵਰਨ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਗਲ੍ਹ ਹਾਰਾਂ ਪਾ ਕੇ
ਗਾਨੇ ਬੱਧੇ ਸ਼ਗਨ ਦੇ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ
ਤੁਰਤ ਤੋਰੇ ਦੇਵੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਮੰਗਲ ਗਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦੀ ਜਾਂਦੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੀਰ ਫੜਾ ਕੇ

ਮੁੜੀਂ ਨਾ ਸਾਈਆਂ ਮੇਰਿਆ ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਏਨਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਚੌਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆ ਕੇ
ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਜਿਉਂ ਜੰਞ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ

ਜਆਨ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਜਸ਼ ਵਲਵਲੇ ਬਣ ਬਣ ਉਠ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੜਾਈ ਵੱਲ ਬੜੇ ਚੌਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਾਨਣ ਵਾਸਤੇ। ਕੋਈ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ ਅੱਧੀ ਕੁ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਕੋਈ ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਕਮਾਨ ਦੀ ਤੇੜੀ ਜੋਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਕੁਛ ਗਾਭਰੂ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ

ਸਾਕਾ

ਅਸੀਂ ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਜਦ ਰਣ ਵਿੱਚ ਜਾਈਏ
ਤਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਰਗੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆਈਏ
ਅਸੀਂ ਸੀਸ ਤਲੀ ਧਰ ਸੱਖਣੇ ਧੜ ਤੇਗਾਂ ਵਾਹੀਏ
ਜਦ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਭੜਕੀਏ ਅਸਮਾਨ ਕੰਬਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ 'ਚੰਡੀ ਵਾਰ' ਜਾਂ ਚੰਡੀ ਚਮਕਾਈਏ
ਤਾਂ ਚੰਡੀ ਵਾਂਗੂੰ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆਈਏ
ਅਸੀਂ ਜਨਮੇ ਖੰਡੇ ਧਾਰ 'ਚੋਂ ਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਲੇ
ਅਸੀਂ ਨਾਲ ਬਰਛਿਆਂ ਮੋੜੀਏ ਹਾਥੀ ਮਤਵਾਲੇ
ਅਸੀਂ ਮਿਣ ਮਿਣ ਵੱਢੀਏ ਧਰੀਆਂ ਜੋ ਮਾਂਵਾਂ ਪਾਲੇ
ਫਿਰ ਜੂਠੇ ਸਾਡੀ ਤੇਗ ਦਾ ਆ ਮੌਤ ਸੰਭਾਲੇ
ਅਸੀਂ ਬਲਦਾ ਛੱਡੀਏ ਤੀਰ, ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣ ਘਰ ਬਾਲੇ
ਅਸੀਂ ਬਣੀਏ ਉਹ ਤਕਦੀਰ, ਜੋ ਤਦਬੀਰ ਨਾ ਟਾਲੇ
ਅਸੀਂ ਨਿਉਂਦਾ ਦੇਈਏ ਕਾਲ ਨੂੰ ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਲੇ
ਜਿਉਂ ਪੰਡਤ ਵਿੱਚ ਸਰਾਧ ਦੇ ਜਜਮਾਨ ਖਵਾਲੇ

ਮਰਹੱਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਲਾ ਘੱਘਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੈਦਾਨ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਮਾਧੋ ਰਾਓ ਫਲਕੇ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਨਾਨਾ ਰਾਓ। ਦੋਹਾਂ ਕੋਲ ਚੌਦਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਕਵਾਇਦਦਾਨ ਫ਼ੌਜ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੈਥਲ, ਸ. ਭੰਗਾ

ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬਾਨੇਸਰ, ਸ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆ, ਸ. ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਭੜੌਤੀਏ, ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਘੇਬਾ ਆਦਿ ਨਾਮਵਰ ਸਰਦਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਦਲ ਵੀ ਘੱਘਰ ਕੰਢੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਜਿਸ ਵਲ ਦੱਖਣੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰ ਆਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ, ਜੰਗ ਦੇ ਮਾਰੂ ਵੱਜੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ।

ਵਾਰ

ਮਾਰੂ ਵੱਜਿਆ ਜੁਆਨ ਰਣ ਨਿੱਤਰ,
ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਨੈਣ ਭੱਖਦ ਨੇ ਵਾਂਗ ਅੰਗਿਆਰਿਆਂ,
ਅੰਦਰ ਲੱਗੀਆਂ ਬਾਹਰ ਬਲ ਆਈਆਂ
ਤੀਰ ਭੱਥਿਆਂ 'ਚ ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਤੜਫਦੇ
ਜਦੋਂ ਧਨਖਾਂ 'ਤੇ ਤੰਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਸਾਂਗਾਂ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਮਸਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬਲਦੀਆਂ
ਤੇਗਾਂ ਗਾਤਰੀਂ ਲੈਣ ਅੰਗੜਾਈਆਂ
ਭਰੇ ਅੱਗ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਰਾਮਜੰਗਿਆਂ
ਕਈਆਂ ਮਛਿਆਂ 'ਤੇ ਨਾਗਣਾਂ ਚਾਈਆਂ
ਡੌਰੂ ਮਾਰਿਆ ਏ ਨਾਰਦ ਬਲੀ ਨ
ਰੱਤ ਪੀਣ ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਆਈਆਂ
ਜੰਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਦੱਖਣ ਪੰਜਾਬ ਦਾ
ਫੌਜਾਂ ਜੁੱਟੀਆਂ ਨੇ ਖੂੰਨ ਤਿਹਾਈਆਂ
ਜਿਹੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ਵੇਖੂ ਸੀਤਲਾ
ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਜੁਆਨ ਮਨ ਆਈਆਂ

ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਝੁਕ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਰਜਵਾੜੇ ਕਦੋਂ ਅੜਨ ਲੱਗੇ ਹਨ. ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਾਹੂ ਬਲ 'ਤੇ ਘੱਟ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਕੇਵਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗਭਰੂਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਹ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੜਾਈ ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਹੱਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਟੁੱਟੇ ਜਿਉਂ ਬਾਜ਼ ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਧਾ ਕੇ
ਤੀਰ ਤਮਾਚੇ ਗੋਲੀਆਂ ਇਉਂ ਚੱਲ ਆ ਕੇ
ਵਰ੍ਹਦਾ ਗੜਾ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਛਹਿਬਰ ਲਾ ਕੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੈਰੀ ਸੈਂਕੜੇ ਰਣ ਪਾਣ ਗਿਆ ਕੇ
ਕਲ ਵੱਢ 'ਸੀਤਲਾ' ਮਾਲੀ ਫਲ ਪਾ ਕੇ

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਦੋਵੇਂ ਧੜੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਸਾਵੇਂ ਤੁੱਲੇ ਰਹੇ। ਦਿਨ ਢਲੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਖੜਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮਰਹੱਟਾ ਫ਼ੌਜ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜੀ ਢੰਗ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਨਾਮਵਰ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣਵੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਤੋਪਚੀ ਜਰਨੈਲ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੂਣੀ ਸੀ। ਨਾਨਾ ਰਾਉ ਦੇ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲੇ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖ ਠਹਿਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਉਠੇ। ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਉਠੇ। ਉਹ ਰਥ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਮਰਦਾਵਾਂ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀ ਕਲਗੀ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਸੀ। ਨੱਸ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਉਹ ਇਉਂ ਤਾਅਨਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ

ਸਾਕਾ

ਖਲੀ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ
ਕਿੱਥੇ ਜਾਸੋ ਵੇ ਵੀਰਨੋ ਪੱਗਾਂ ਸਿਰ ਲਹਾ ਕੇ ?
ਨਸਣਾ ਜਿਹਾ ਮਜ਼ਾਕ ਨੂੰ ਨਾਲ ਕੋਤ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਸੱਜ ਸੌਂਝ ਫੱਟ ਗੱਭਰੂ ਤੁਸੀਂ ਹਾਰਾਂ ਖਾ ਕੇ ?
ਗਿਲਮੂਣੀਆਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਕੇਤ ਲਆ ਕੇ
ਕੀ ਦੱਸੋਗੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ
ਆਏ ਹਾਂ ਰਣ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜਾਂ ਦਾਗ਼ ਲੁਆ ਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਜਿਉਣਾ ਅਣਖ ਦਾ, ਮਰਨਾ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ

ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੀਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਬਣੀ ਖਲੋਤੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਧੜਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਰਗ ਵਿੱਚ ਨੇਤਰ ਜੋਤਾਂ ਵਾਂਗ ਜਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ-ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੈਰਤ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਉਸੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦੀ ਗਈ

ਪਉੜੀ

ਫਿਰ ਖੰਡੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ੀਹਣੀ ਗੱਜੀ
ਮੈਂ ਕਸਮ ਏਸ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਆਖਾਂ ਵੀਰਨੋ
ਮੈਂ ਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ, ਮਾਰੂੰ ਵੈਰੀਆਂ
ਜੋ ਗੱਜ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਕੇ, ਜ਼ੋਰ ਜਤਾ ਲੈ
ਮੈਂ ਧੜ ਤੋਂ ਸੀਸ ਉਡਾ ਕੇ, ਧਰਤੀ ਧਰਾਂਗੀ
ਜਾਂ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਮਰੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ
ਪਰ ਮੁੜੂੰ ਨਾ ਦਾਗ਼ ਲੁਆ ਕੇ, ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਨੂੰ
ਨਾ ਪਿੱਛੇ ਪੈਰ ਹਟਾ ਕੇ, ਲਾਜ ਲੁਆਊਂਗੀ
ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੋ ਜਾ ਕੇ, ਲੈ ਸਿਰ ਚੁੰਨੀਆਂ
ਪਰ ਪੱਗਾਂ ਫੇਰ ਸਜਾ ਕੇ, ਘਰੇ ਨਾ ਬੈਠਿਓ

ਇਹ ਤਾਹਨਾ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਚੀਰ ਗਿਆ। ਮਰਦ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵੱਜੀ ਹਈ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦਾ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕੌਮੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਕੇਰਾਂ ਰਾਣਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਕੇ ਭੱਜ ਆਇਆ। ਮਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਪੂਤਣੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਸੀ ਬੜੀ ਸੁਘੜ। ਉਹਨੇ ਨੌਂਹ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕੁਝ ਸਮਝਾਇਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਜ਼ਰਾ ਉੱਚੀ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟੀ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਲੜਾਈ ਵਿਚੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਸਰੀਰ ਫੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪੱਛਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾ, ਜਿਹੜੀ ਨਾਲੇ ਉਹਦੇ ਫੱਟਾਂ 'ਤੇ ਬੱਧੀ ਜਾਏ, ਨਾਲੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।"

ਸਿਆਣੀ ਨੂੰਹ ਸੱਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝ ਗਈ, ਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਕੜਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਰਾਣਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਕੁਰਸੀ ਡਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਤੀ ਦੇਵ ! ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੀ ਬੀਤੀ ? ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਝੱਲਣੀ ਪਈ ?"

ਰਾਣਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਦੇਵੀ ! ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਮਵਰ ਜੋਧੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਰਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ।"

ਐਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੜਛਾ ਕੜਾਹੀ ਉੱਤੇ ਕਾੜ ਕਰਦਾ ਮਾਰਿਆ। ਰਾਣੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬਾਹਰ ਬੂਹੇ ਉਹਲੇ ਲੁਕ ਕੇ ਖਲੋਤੀ ਸਭ ਕੁਛ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਈ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਬੇਸਮਝ ਬੱਚੀਏ ! ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਏਹਾ ਲੋਹਾ ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਬੀਰ ਪੁੱਤਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕਣ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਏਥੇ ਤੂੰ ਫਿਰ ਲੋਹਾ ਖੜਕਾ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਏਥੋਂ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਲੁਕੇਗਾ ?"

ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੇ ਰਾਣਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹ ਮਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸੱਚੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜਿਆ।

ਏਹਾ ਕੰਮ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਹੌਸਲਾ ਢਾਹ ਚੁੱਕੇ ਸਿੱਖ ਫਿਰ ਹਥਿਆਰ ਫੜ ਕੇ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ, ਮਾਨੋ ਪੌਣ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਲੇ ਨਾਲ ਸੌਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੰਗਿਆਰ ਫਿਰ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਘ ਉਠੇ

ਸਾਕਾ

ਇਹ ਬੋਲੀ ਖਾ ਕੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਧੂਹੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਜਿਉਂ ਵੱਜਾ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਪੌਣ ਦਾ ਭੱਖਦੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ
ਇਉਂ ਅੱਖਾਂ ਲੱਖਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਲਹੂ ਧਾਰਾਂ
ਜਿਉਂ ਨਿਕਲਣ ਖੁੱਡੋਂ ਸ਼ੂਕਦੇ ਕਈ ਨਾਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਇਉਂ ਤੀਰਾਂ ਜੋੜੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਦਿਲ ਖਾ ਕੇ ਖਾਰਾਂ
ਰਣ ਲੱਥੇ ਮਰਨਾ ਮੱਲ ਕੇ ਬਲਵਾਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ

ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਅਣਖ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਲਵਾਨ ਜਸ਼ੀਲੇ
ਸਾਡੇ ਮੁੱਸੇ ਢਲ ਫੌਲਾਦ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਠੀਲੇ
ਸਾਡੇ ਨੈਣੀ ਗੈਰਤ ਵੱਸਦੀ ਤੇ ਦਿਲ ਅਣਖੀਲੇ
ਅਸੀਂ ਮਰੀਏ ਮੌਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਫਸੀਲੇ
ਅਸੀਂ ਰਣ ਵਿਚ ਛਾਹੀਏ ਯੋਧਿਆਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਹੀਲੇ
ਸਾਨੂੰ ਵਿੰਹਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਪੈਂਦੇ ਪੀਲੇ

ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਵੇਲਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਭੱਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਅਖੀਰੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰੜੇ ਹਿਲੌਂ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਸਿੰਘ ਬੁਕਦੇ
ਦਿੱਤੀ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੇ ਧਰਤ ਕੰਬੌਂ
ਉਹਨਾਂ ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ,
ਫਾਂਦੀ ਦਿੱਤੀ ਏ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ
ਤੇਜ਼ ਪੌਣ ਜਿਵੇਂ ਕੌਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡੇਗਦੀ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛੌਂ
ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਭਰੀਤੀਆਂ ਰੰਗੀਆਂ,
ਸੂਹੇ ਸਾਂਵਿਆਂ ਤੋਂ ਵੇਸ ਲੈ ਵਟਾ
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਜੌਹਰ ਸਿਰ ਚਮਕਦੀ,
ਜਾਂਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹੋ ਹਵਾ
ਵੈਰੀ ਹੋ ਮਤਵਾਲੇ ਲੱਟਦੇ
ਦਿੱਤੀ ਸਾਕੀਆਂ ਨੇ ਰੱਜਵੀਂ ਪਿਆ
ਥਾਂਵੇਂ ਘੋੜ ਖੜ ਹੋਲੀਆਂ ਥੱਕ ਕੇ
ਲੱਟੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਤੱਟ 'ਤੇ ਆ

ਹਸੀ ਚੰਡ ਦੇਖ ਸਹਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ,
ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਰਚੀ ਪਰਨੀ
ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਘਮਸਾਣ ਰਣ 'ਸੀਤਲਾ'
ਯਾਦ ਗਿਆ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਆ

ਏਸ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਮਰਹੱਟੇ ਘਬਰਾ ਉੱਠੇ। ਕਈਆਂ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਖੜ ਗਏ। ਪਰ ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਰਹੱਟੇ ਜਰਨੈਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਰਹੇ। ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੇਖਦਾ ਸੂਰਜ ਅੰਤ ਨੂੰ ਅਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹ ਦੁਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਈ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਚਲ ਚੱਲੀਏ। ਅੱਗੋਂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਰੋਹਲੀ ਰੌਅਬ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ, 'ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ, ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਮੈਂ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਜੀਵਨ ਬਦਲੇ ਅਸਮਤ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਹੀਂ ਲਾਵਾਂਗੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਹੁਣੇ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ।"

ਬੀਬੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹਮਲੇ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਤ ਅੱਧੀ ਕੁ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਭਰ ਦੀ ਥੱਕੀ ਹੋਈ ਮਰਹੱਟਾ ਫ਼ੌਜ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ ਚੰਡਕਾ

ਪਉੜੀ

ਸੱਟ ਪਈ ਜਮਧਾਣੀ, ਦਲਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ
ਧੂਹ ਲਈ ਕ੍ਰਿਪਾਣੀ ਦੁਰਗਾ ਮਿਆਨ ਤੇ
ਚੰਡੀ ਰਾਕਸਿ ਖਾਣੀ, ਵਾਹੀ ਦੈਤ ਨੂੰ
ਕਪਰ ਚੂਰ ਚਵਾਣੀ ਲਥੀ ਕਰਗ ਲੈ

ਪਾਖਰ ਤੁਰਾ ਪਲਾਣੀ, ਰੜਕੀ ਧਰਤ ਜਾਇ
ਲੈਂਦੀ ਅਘਾ ਸਿਧਾਣੀ, ਸਿੰਗਾਂ ਧੌਲ ਦਿਆਂ
ਕੂਰਮ ਸਿਰ ਲਹਿਲਾਣੀ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਮਾਰ ਕੇ
ਵੱਢੇ ਗੇਨ ਤਿਖਾਣੀ, ਮੂਏ ਖੇਤ ਵਿੱਚ
ਰਣ ਵਿੱਚ ਘੱਤੀ ਘਾਣੀ, ਲੋਹੂ ਮਿਝ ਦੀ
ਚਾਰੇ ਜੁਗ ਕਹਾਣੀ, ਚਲਗ ਤੇਗ ਦੀ*
ਇਉਂ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਰਾਣੀ, ਰਣ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ
ਹੱਥ ਉਹਦੇ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੀ, ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ
ਉਹ ਮੂਲ ਨਾ ਮੰਗੇ ਪਾਣੀ, ਜਿਸ ਸਿਰ ਕੜਕਦੀ
ਜਿਉਂ ਪੱਕੇ ਫਲ ਦੀ ਟਾਹਣੀ, ਪਕੜ ਹਲੂਣੀਏ
ਉਹ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰੇ ਹਾਣੀ, ਸੂਰ ਨਿਸੁੰਭ ਦੇ
ਬੜ ਪੇਂਬੂ ਡਿੱਗਣ ਜਾਣੀ, ਨਾਲ ਵਿਰਲਿਆਂ
ਉਸ ਘੜੀ ਤੇਗ ਮਧਾਣੀ, ਮੱਖਣ ਰੋਲਿਆ
ਜਦ ਰਹਿ ਗਈ ਛਾਹ ਨਿਮਾਣੀ, ਬਿਨ ਸਰਦਾਰ ਦੇ
ਤਾਂ ਨੱਸ ਤੁਰੀ ਦਖਣਾਣੀ ਫ਼ੌਜ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ

ਮਰਹੱਟਾ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਆਪੋ ਧਾਪੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤ-ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੇਖ਼ਬਰੇ ਹੀ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਗਏ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਉਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹ ਪਈ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਹੱਥ ਪਕੜ ਭਵਾਨੀ
ਚੜ੍ਹੀ ਚੰਡਿਕਾ ਮਾਰਨੇ ਰਾਕਸ਼ ਅਭਿਮਾਨੀ
ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰੇ ਸੂਰਮੇ ਯੋਧੇ ਲਾਸਾਨੀ
ਸਿੱਧਾ ਸਰਗ ਪਚਾਂਵਦੀ ਜਿਸ ਲਾਵੇ ਕਾਨੀ
ਜਿਸ ਵੱਲ ਰੋਹ ਭਰ ਵੇਖਦੀ ਮੁੱਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ
ਜਿਸ ਸਿਰ ਤੇਗ ਉਲਾਰਦੀ ਨਾ ਮੰਗੇ ਪਾਣੀ

---

*ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਪਉੜੀ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੋਂ ਆਪ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਾਤਰਾਂ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ.

ਕੰਬੇ ਦਾਨੂੰ ਵੇਖਣੀ ਰੱਤ ਅੰਬ ਭਵਾਨੀ
ਆ ਗਈ ਉਤਰ ਕੈਲਾਸ਼ ਤੋਂ, ਕਹਿਣ, ਆਪ ਭਵਾਨੀ
ਜਿਊਂਦੀ ਏਸ ਨਾ ਛੱਡਣੀ ਕੋਈ ਜਿੰਦ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਨੱਸੇ ਛੱਡ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਡਰ ਵੱਡ ਗੁਮਾਨੀ

ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਲਲਕਾਰ ਰਿਹਾ ਕਿ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸੰਭਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਸਾਰੇ ਡਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਕੇਹਾ ਹੱਥੋਂ ਵਾਢੀ ਧਰ ਲਈ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸੁਣੋ, ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਦੀ ਮੰਨੀ ਪਰਮੰਨੀ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਇਹ ਜਿੱਤ ਸਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੱਥੋਂ ਜਾਣ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਹੱਲੇ ਕਰਵਾਉਣ ਲੱਗੀ।

ਪਉੜੀ

'ਚੋਬੀ ਧਉਂਸ ਬਜਾਈ, ਦਲਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ
ਰੋਹ ਭਵਾਨੀ ਆਈ, ਉੱਤੇ ਰਾਕਸ਼ਾਂ
ਖੱਬੇ ਦਸਤ ਨਚਾਈ, ਜ਼ੋਹਣੀ ਸਾਰਦੀ
ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਤਨ ਲਾਈ, ਕੀਤੀ ਰੰਗਲੀ'*
ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਈ, ਰਣ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ
ਪੰਥ ਉਹਦੇ ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਈ, ਮਾਰੇ ਵੈਰੀਆਂ
ਉਹ ਕਰਦੀ ਫਿਰ ਸਵਾਈ, ਚੁਣ ਚੁਣ ਸੂਰਮੇ
ਵਿੱਚ ਦਲ ਦੇ ਫਿਰੀ ਦੁਹਾਈ, ਉਹਦੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਈ, ਨੱਸੀ ਜੰਗ ਚੋਂ

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਹਰ ਥਾਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ, ਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਨੱਸ ਖਲੋਤੇ। ਨਾਨਾ ਰਾਓ ਬਚੀ ਬਚਾਈ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਪਾਨੀਪਤ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ, ਤੇ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਪਟਿਆਲੇ ਨੂੰ ਮੁੜੀ। ਇਕ ਉਸਦੀ ਦਲੇਰੀ ਨੇ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਫੇਰ ਜਿੱਤ ਲਈ।

ਇਹ ਲੜਾਈ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੯੫ ਈ. ਵਿੱਚ ਹੋਈ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧–੧–੧੯੪੭ ਈ.

---

*ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਿੰਘ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਗਿਣ ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲਏ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੱਕ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਏ*। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਏਨਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹਨੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਏਨਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆ ਗਿਆ, ਉਹਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਏਸ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਨੇ ਪੱਤਾ-ਪੱਤਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਜਦ ਭਾਰੀ ਆਈ
ਪੈ ਗਈ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੁਕਾਈ
ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਅੱਤ ਡਾਢੀ ਚਾਈ
ਮਾਰੇ ਫੜ ਫੜ ਸੈਂਕੜੇ ਕਰ ਰਹੀ ਸਫ਼ਾਈ
ਰਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਭਾਈ
ਤੰਗ ਆ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਕਰ ਗਏ ਧਾਈ

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬੀਕਾਨੇਰ ਆਦਿ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਵੀ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਝਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕ ਛਿਪ ਕੇ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰਦਾ। ਪਿੰਡ ਭੜਾਣੇ ਦਾ ਸ: ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਤੇ ਇਕ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਸ: ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਕ ਛਿਪ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਰਾਤ ਬਰਾਤੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਦਿਨ ਉਦਾਲ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਰਹਿੰਦੇ

*ਵੇਖ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ?

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਬੈਂਤ

ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਪਰਦੇਸ ਜਾਂ ਸਿੰਘ ਵੱਸੇ
ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਭਾਈ
ਜੇ ਕੋਈ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਲੁੱਕ ਛਿਪ ਕੇ
ਕਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਭਾਈ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਭੜਾਈਏਂ ਦੇ
ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ, ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਜਾਨ ਭਾਈ
ਰਾਤੀਂ ਕਰਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜਾ ਤਰਨਤਾਰਨ
ਦਿਨੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਨ ਭਾਈ
ਰਾਹੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ ਨਾਲ ਤਾਅਨੇ
ਲਗ ਪਏ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜਾਨ ਲੁਕਾਨ ਭਾਈ
ਬੋਲੀ 'ਸੀਤਲ' ਸੀਨਿਓਂ ਪਾਰ ਹੋਈ
ਦਿਲ 'ਚ ਧਾਰਿਆ ਹੋਣ ਕੁਰਬਾਨ ਭਾਈ

ਸ. ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਜਾਂ ਪਈਆਂ। ਇਕ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਭਾਈ !—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਲੁੱਕ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ।' ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਕਦੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਲੁੱਕਦਾ ਵੇਖਿਆ ਈ ? ਇਹ ਕੋਈ ਗਿੱਦੜ ਹੋਣੇ ਨੇ, ਬਹੁਰੂਪੀਏ !'

ਏਸ ਬੋਲੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਫੱਟੜ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਤਲਮਲਾ ਉੱਠੇ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ।

ਸਾਕਾ

ਸੋਚਣ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਕੁਛ ਕਰ ਵਿਖਲਾਈਏ
ਬੋਲੀ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰ ਲਖ ਲਾਈਏ
ਸ਼ਾਨ ਵਧੇ ਜਿਉਂ ਪੰਥ ਦੀ ਓਹ ਕਾਰ ਕਮਾਈਏ
ਚਾ ਪਰਵਾਨੇ ਬਣਨ ਦਾ ਜਤ ਆਪ ਜਗਾਈਏ

'ਜਿਸ ਮਰਨੈ ਤੇ ਜਗ ਡਰੇ' ਉਹ ਮੌਤ ਬੁਲਾਈਏ
ਜੋਧ ਜਿਉਂਦੇ ਮਰਨ ਲਈ ਜੱਗ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈਏ

ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ। ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਸਰਾਂ ਕੋਲ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਮਰਦੇ ਮੱਲ ਬੈਠ ਤੇ ਲੱਗ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਜਗਾਤ ਉਗਰਾਹੁਣ। ਇਕ ਆਨਾ ਗੱਡਾ ਤੇ ਇਕ ਪੈਸਾ ਖੋਤਾ ਮਸੂਲ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਦੇਂਦੇ। ਓਦੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਐਨਾ ਧਾਮਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਰਾਹੀ ਮਸੂਲ ਦੇ ਕੇ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਉਭਾਸਰਦਾ ਕਈ ਨਾ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਘ ਗਏ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਆਦਮੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕੱਛ ਨਾ। ਤਾਂ ਸ. ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ

"ਮੈਂ ਹਾਂ ਸਿੰਘ ਬੋਤਾ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੋਟਾ ਮੋਟਾ,
ਲਵਾਂ ਜਗਾਤ ਖਲੋਤਾ, ਆਨਾ ਗੱਡਾ, ਪੈਸਾ ਖੋਤਾ,
ਤੂੰ ਹੈਂ ਨਾਲਾਇਕ ਖੋਤਾ, ਤੈਥੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ,
ਤੂੰ ਜਾਵੇਂਗਾ ਦਰਗਾਹਿ ਰੋਤਾ, ਤੂੰ ਆਖੀਂ ਭਾਬੀ ਖ਼ਾਨੋ ਨੂੰ
ਤੇਰਾ ਦੇਵਰ ਹੈਗਾ ਸਿੰਘ ਬੋਤਾ ".[1]

ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸੁਦਾਗਰਾਂ ਹੱਥ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਸੂਬਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਵਲ ਉਸਨੇ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹਨੇ ਫੌਜਦਾਰ ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੂੰ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਓ।

ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੇ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਸਰਾਂ ਕੋਲ ਦੋਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ

ਵਾਰ

ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਜਲਾਲਦੀਨ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ
ਲੈ ਲਏ ਨਾਲ ਉਸ ਸੌ ਅਸਵਾਰ
ਮਾਨੋਂ ਚੱਲਿਆ ਸ਼ਕਾਰੀ ਸੱਖ ਸੁੱਖਣਾ
ਸ਼ੇਰ ਜੰਗਲੀ ਦਾ ਕਰਨ ਸ਼ਕਾਰ

---

[1] ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਲਸਾ (ਗੁਰਮੁਖੀ), ਪੰਨਾ ੭੬. ਖ਼ਾਨੋ, ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੩੦।

ਜਾ ਕੇ ਘੇਰ ਲਈ ਸਰਾਂ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ
ਨਾਅਰ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਅਲੀ ਦੇ ਮਾਰ
ਆਸਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਦ ਵੇਖੀਆਂ
ਗੂੰਜ ਪਈ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਆਣ ਹੋਏ ਬਲਵਾਨ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਸਾਂਭੇ ਯੋਧਿਆਂ ਹੱਥੀਂ ਹਥਿਆਰ
ਚਾਅ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਰਨ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਉਹ ਲੈਣ ਸੱਤੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ

ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੋ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੈਂਕੜੇ ਵੈਰੀ। ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੋਤਾ ਸਿੰਘਾ! ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੋ, ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁੱਲ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਵਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।"

ਅੱਗੋਂ ਸ. ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜਲਾਲਦੀਨ! ਅਸੀਂ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਾ ਜਾਏ ਕਿ ਏਸ ਦੇਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ ਬਹੁਤਿਆਂ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ। ਸੋ ਜੇ ਤੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਚੋਣਵੇਂ ਚਾਰ ਸੂਰਮੇ ਕੱਢ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਢਾਲਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰੇ ਯੋਧੇ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।"

ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲਈ। ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਦੋ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਚਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਡਟੇ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਲੱਥੇ ਸੂਰਮੇ, ਸਾਂਭ ਹੱਥੀਂ ਹਥਿਆਰ
ਇਕ ਧਿਰ ਦੋਵੇਂ ਖਾਲਸੇ, ਇਕ ਧਿਰ ਗਾਜ਼ੀ ਚਾਰ
'ਅਲੀ ਮਦਦ' ਇਕ ਵੱਲ ਸੀ, ਇਸ ਪਾਸੇ 'ਕਰਤਾਰ'
ਖੜਕਣ ਲੱਗੀ ਢਾਲ 'ਤੇ, ਦੋ ਪਾਸੀਂ ਤਲਵਾਰ
ਟਿੱਲ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਯੋਧਿਆਂ, ਕੀਤੇ ਰੱਜਵੇਂ ਵਾਰ

ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ ਕਿਸ ਨੇ, ਕੱਢੇ ਦਿਲੀ ਗੁਬਾਰ
ਅੰਤ ਹੋਈ ਜਿੱਤ ਪੰਥ ਦੀ, ਗਾਜ਼ੀ ਡਿੱਗੇ ਹਾਰ
ਚਾਰ ਮਰੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਪੰਜ, ਹੋ ਗਏ ਨਵੇਂ ਤਿਆਰ
ਉਹ ਵੀ ਫ਼ੌਜ ਅਕਾਲ ਦੀ, ਲਏ ਲਗਾਏ ਹੱਥ ਮਾਰ
ਟੁੱਟ ਪਏ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਸਾਰੇ ਕਸਮ ਵਿਸਾਰ

ਵਹੀਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਚਾਰ ਵੈਰੀ ਆਏ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏ। ਫੇਰ ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੇ ਪੰਜ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਰ ਕੱਢੇ। ਉਹ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੱਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਵੀ ਅੜ ਨਾ ਸਕੇ, ਉਹ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ ਨਿਕਲ ਅੰਤ ਵੈਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਫਿਰ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਗਲ਼ ਪੈ ਗਏ ਧਾ ਕੇ
ਉਹ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਰਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ
ਟੁੱਟੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ 'ਤੇ 'ਅਕਾਲ' ਗਜਾ ਕੇ
ਅੰਤ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ਫੱਟ ਸਨਮੁਖ ਖਾ ਕੇ
ਬੈਠੇ ਦਸਵੇਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ

ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੱਠੇ ਗਲ਼ ਆ ਪਏ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀ ਚਾਰਾ ਚਲ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਪਰ ਸੂਰਮੇ ਘਬਰਾਏ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਲ ਕੇਵਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਰਚਿਆ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਫੱਟ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਖਾ ਕੇ ਅੰਤ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਵੀ ਤੀਹ ਕੁ ਸਿਪਾਹੀ* ਨਕਾਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਝ ਕਤਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੁਛ ਫੱਟੜ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨-੧੨-੪੯ ਈ.

---

*ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੬੦੮।

ਚਲੋ ਨਾਨਕਾਣੇ

ਓ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਾਂਬੀਰ ਸਿੰਘੋ
ਓ, ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਿੰਘੋ ।
ਤੁਸੀਂ ਟਾਲ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਕਦੀਰ ਸਿੰਘੋ ।
ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ ਐਨੇ ਦਿਲਗੀਰ ਸਿੰਘੋ
ਜਿਵੇਂ ਡੋਬ ਕੇ ਬੇੜਾ ਬੈਠੇ ਮੁਹਾਣੇ।
ਚਲੋ ਨਾਨਕਾਣੇ, ਚਲੋ ਨਾਨਕਾਣੇ।
ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪੰਥ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਜਾਏ
ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਲ ਆਪਣੇ ਤ੍ਰਹਾਏ ਲੁਟਾਏ
'ਫ਼ਤਹਿ' 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ' ਭੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਵਟਾਏ
ਪਰਾਣ ਆਪਣੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਸ ਲੁਕਾਏ।
ਉਹਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਨਾ ਕਿਤੇ ਦਾਗ਼ ਲਾਣੇ। ਚਲੋ ...
ਜੇ ਚਾਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਅਟਕ ਅਟਕਾ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਜੇ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਜੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਪਲਟਾ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਵੀ ਮਨਵਾ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਨਾ ਦਿਲ ਢਾਹ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਸ਼ੇਰ ਬਾਣੇ। ਚਲੋ
ਉਠੋ, ਕੌਮ ਦੀ ਹਾਰੀ ਤਕਦੀਰ ਬਦਲੋ।
ਵਤਨ ਟੁਕੜੇ ਹੋਏ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਦਲੋ
ਕਫ਼ਨ ਰੇਸ਼ਮੀ ਲਾਹ ਨਵੇਂ ਚੀਰ ਬਦਲੋ।
ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਤੀਰ ਬਦਲੋ।
ਤਜੋ ਤਖ਼ਤ, ਤਖ਼ਤੇ 'ਤੇ ਮੱਲੋ ਟਿਕਾਣੇ। ਚਲੋ ...
ਜੋ ਜੀਵਨ ਲਈ ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ
ਜੋ ਧਰ ਤੇਗ਼ ਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਆਬਾਦ ਕਰਦੇ
ਜੋ ਸਿਰ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਦੇ
ਉਹ ਕਦ ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਦੇ
ਝੁਕੇ ਉਹ, ਜੋ ਬਣ ਮਰਦ ਨਾ ਮਰਨ ਜਾਣੇ। ਚਲੋ

ਜੀਹਦੀ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਅਰਦਾਸ ਹੋਵੇ
ਉਹ ਔਖੀ ਬਣੀ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਿਰਆਸ ਹੋਵੇ
ਜੇ 'ਸਿਮਰਨ' ਤੇ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਦਾ ਗੁਣ ਪਾਸ ਹੋਵੇ
ਤਾਂ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਹੀਂ ਫਿਰ; ਕਿ 'ਸਿਖ' ਦਾਸ ਹੋਵੇ ?
ਜਿਨ੍ਹੇਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਣੇ। ਚਲੋ

ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਸਿੱਖਾ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੁਲਾਵੇ
ਉਹ, 'ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਆ ਗਲੀ ਮੇਰੀ' ਗਾਵੇ
ਉਹ ਵਾਟਾਂ ਉਡੀਕ ਤੇ ਰਾਹ ਪਿਆ ਤਕਾਵੇ
ਬਿਨਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾ ਸੁਹਾਵੇ
ਉਹਦੇ ਦਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵੀ ਹੋ ਗਏ ਪੁਰਾਣੇ। ਚਲੋ

ਜਿਹਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਤੂੰ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਏਂ
ਜਿਹਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਸਿਰ ਕਟਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਏਂ
ਜਿਹਦੇ ਬਲ 'ਤੇ ਖਪਰ ਲੁਹਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਏਂ
ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਤੂੰ ਜਿਸਦਾ ਸਦਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਏਂ
ਉਹਦਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਹੁਣ, ਨੇ ਕਿਸਨ ਮਨਾਣ
ਚਲੋ ਨਾਨਕਾਣੇ, ਚਲੋ ਨਾਨਕਾਣੇ।

੩ ੧੧ ੪੯ ਈ.

ਜਾਇਆ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦਾ

ਮੈਂ ਜਾਇਆ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸਾਨ
ਮੇਰੇ ਡੌਲੇ ਸਖ਼ਤ ਫੌਲਾਦ ਤੋਂ ਅਤੇ ਛਾਤੀ ਵਾਂਗ ਵਦਾਨ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਦਰਿਆਵਾਂ ਮਾਰ ਲਏ ਮੈਨੂੰ ਪਰਬਤ ਸੀਸ ਝੁਕਾਨ
ਮੈਂ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਲਏ ਜੂਹਾਂ, ਬੰਜਰ ਬੀਆਬਾਨ
ਜਿਥੇ ਸੜ ਸੜ ਮੋਈਆਂ ਸੱਸੀਆਂ ਓਥੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅੱਜ ਲਹਿਰਾਨ
ਕਿਤੇ ਸਰੂਆਂ ਵਰਗਾ ਬਾਜਰੇ ਕਿਤੇ ਮੱਕੀਆਂ ਵਾਲ ਗੁੰਦਾਨ
ਕਿਤੇ ਵਿੱਚ ਕਪਾਹਵਾਂ ਗੋਰੀਆਂ ਬਾਹੀਂ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਨ
ਕਿਤੇ ਸੋਨਾ ਵੰਡਦੇ ਤੋਰੀਏ ਕਿਤੇ ਸਰ੍ਹਵਾਂ ਰੂਪ ਲੁਟਾਨ
ਕਿਤੇ ਝੂਮ ਝੂਮ ਸਨੇ ਨੱਢੀਆਂ ਪੱਲਾ ਝੱਲ ਝੱਲ ਬੇਹਲ ਬਨਾਨ
ਕਿਤੇ ਕਣਕਾਂ ਸਿੱਟਿਆਂ ਲੱਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮਸਤੀ ਭੰਗੜਾ ਪਾਨ
ਮੈਂ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਚੋ ਚੋ ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਈਆਂ ਜਵਾਨ
ਮੇਰੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਹੱਕ ਦੀ ਜੀਹਨੂੰ ਲਾਇਆ ਫਲ ਭਗਵਾਨ
ਮੇਰੇ ਖੇਤੀਂ ਵੱਸਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੇ ਸਭ ਦੇ ਪ੍ਰਾਨ
ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਭੰਡਾਰੀ ਰੱਬ ਦਾ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ

੨੮-੯ ੬੪

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਤੁਰੇ। ਛੇ ਪੋਹ, ੧੭੬੧ ਬਿ. ਦੀ ਰਾਤ ਬਾਰਾਂ ਘੜੀ ਬੀਤੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ। ਵੈਰੀ ਦਲ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਗਰੇ ਉਠ ਦੌੜੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਮਸਾਂ ਕੁਝ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸਰਸਾ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਰਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਨਗਾਰੇ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਕੇ ਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਧੁਰਤਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਗੁਰ ਸਿੱਖੋ! ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ?"

ਸਿੱਖ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਭਾਵ ਸਮਝ ਗਏ। ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਢੰਗ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ, ਮਹਾਰਾਜ!"

"ਤਾਂ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਦਿਉ।" ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਤੇ ਵਾਗਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ।

ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਸਜ ਗਿਆ। ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਪਏ। ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਠ ਬੈਠੇ। ਉਹ ਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਖਲੋ। ਅਨੋਖਾ ਜੋੜ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਲਵਾਰ ਖੜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਗਈ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋਏ। ਇਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਾਣ ਲਾਹ ਛੱਡੇ।

ਸਾਕਾ

ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰ ਕੂਚ ਤਿਆਰੀ
ਬਣੀ ਆਣ ਕੇ ਪੰਥ 'ਤੇ ਭੀੜ ਅੰਕੜ ਭਾਰੀ
ਪਿੱਛੋਂ ਵੈਰੀ ਆ ਪਿਆ ਲੈ ਤਾਕਤ ਸਾਰੀ
ਅੱਗੋਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਸਰਸਾ ਹਤਿਆਰੀ
ਕੰਢੇ ਆਸਣ ਲਾ ਲਏ ਗੁਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ
ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਏਨਾ ਸਮਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਪਕੜ ਦੋ ਧਾਰੀ
ਵੈਰੀ ਪਿੱਛੇ ਰੋਕਿਆ ਜੋਗ ਹੋਇਆ ਭਾਰੀ
ਪਾਰ ਹੋਏ ਜਦ ਨਦੀ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਮਿਲਿਆ ਆਣ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਹ ਤੇਗ ਕਰਾਰੀ

ਪੰਥ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਰਸਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ

ਮਹਿਲ। ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਣੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਰਸੋਈਏ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਰਸਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਏ। ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੁਛ ਨਦੀ ਦੀ ਕੰਢਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਜੱਥਾ ਇੰਨਾ ਹੀ ਸੀ : ਇਕ ਆਪ, ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਇਕਤਾਲੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸਨ।

ਸਰਸਾ ਟੱਪ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਗਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਰੋਪੜ ਵਾਲੇ ਪਠਾਣ ਫ਼ੌਜ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਖਲੋ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਉਹ ਰਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਜ਼ੂਰ ਇਕ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਉਤਰੇ। ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਇਆ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਏਥੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਆਪ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਹਵੇਲੀ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਬੈਠੋ।" ਉਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਿੰਘਾਂ ਸਣੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਹ ਪਿੰਡੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਦੋ ਛੱਤਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਹਵੇਲੀ ਦਾ ਚੁਫੇਰਾ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਬੁਰਜ ਉੱਤੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਬੁਰਜ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮਹਾਰਾਜ!

---

* ਖ਼ਬਰ ਸੁਨੀ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਮਧ ਬਸੈ ਚਮਕੌਰ।
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਤਤਕਾਲ ਹੀ ਚਲਿ ਆਯੋ ਉਸ ਠੌਰ ॥੪੨੯॥
ਹਾਥ ਜੋਰ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬਿਨਤੀ ਸੁਣੋ ਕਰਤਾਰ।
ਬਸੋ ਮੱਧ ਚਮਕੌਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ॥੪੩੦॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ)

ਇਹ ਥਾਂ ਚੰਗਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਐਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ?"

ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ, "ਹਾਂ। ਇਹ ਥਾਂ ਬੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਏਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੋਣਾ ਹੈ। . ....।"

ਬੈਂਤ

ਏਹਾ ਥਾਂ ਹੈ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ
ਅੱਜ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਅਜ਼ਮਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ ਹੈ ਪੰਥ ਮਿਟਾਉਣ ਖ਼ਾਤਰ
ਬਲ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਲਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ 'ਅਕਾਲ ਦੇ ਦਾਸ' ਜਿਥੇ
ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਇਕ ਲੜਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ 'ਅਜੀਤ' 'ਜੁਝਾਰ' ਜਿਥੇ
ਹੋਲੀ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਖੇਡ ਕੇ ਜਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ ਹੈ ਮਾਰ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ
ਝੰਡਾ ਪੰਥ ਦਾ ਜਿਥੇ ਝੁਲਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ ਹੈ ਕੌਲ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ
ਜਿਥੋਂ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੋਇਕੇ ਜਾਵਣਾ ਹੈ
ਪੁੱਤਰ ਵਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਤੋਂ
ਫੇਰ ਧਰਮ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਦਾਵਣਾ ਹੈ
ਏਹਾ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਧੂੜ ਪਰਸਣ
ਸਦੋ 'ਸੀਤਲਾ' ਵਿਛੁੜਿਆਂ ਆਵਣਾ ਹੈ

ਦਾਤਾਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹਵੇਲੀ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਅੱਠ-ਅੱਠ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਂ ਬਾਹੀਆਂ 'ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਕੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ, ਦੋ ਸਿੰਘ ਬੂਹੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਖੜ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਦੋ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਣੇ ਆਪ ਉਪਰਲੀ ਛੱਤੇ ਡਟ ਗਏ। ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਦਸ ਲੱਖ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਆ ਪਾਇਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਦਲ ਲੱਥਾ ਆਣ ਚਮਕੌਰ ਵਿੱਚ
ਦਸ ਲੱਖ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਿਟਾਉਣ ਨੂੰ
ਗੱਜਦੇ ਨੇ ਗਾਜ਼ੀ 'ਅਲੀ ਅਲੀ' ਕਹਿ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ
ਗਾਨੇ ਹੱਥੀਂ ਬੱਧੇ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਉਣ ਨੂੰ
ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਵਾਂਗ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਤਾਈਂ
ਮਾਰਦੇ ਨੇ ਨਾਅਰੇ ਸੁੱਤੀ ਮੌਤ ਦੇ ਜਗਾਉਣ ਨੂੰ
'ਸੀਤਲ' ਅਨੋਖਾ ਘੋਲ ਹੋਊ ਚਮਕੌਰ ਵਿੱਚ
ਚਾਲੀ ਖਲੇ, ਦਸ ਲੱਖ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਨੂੰ

ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਦਸ ਲੱਖ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਆ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ। ਦਾਤਾਰ ਆਪ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਲਮ ਨਾਲ 'ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ' (ਫਤਹਿ ਦੀ ਚਿੱਠੀ) ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

' ਗੁਰਿਸਨਹ ਚਿ ਕਾਰਿ ਕੁਨੱਦ ਚਿਹਲ ਨਰ।
ਕਿ ਦਹ ਲਕ ਬਰਆਯਦ ਬਰ ਬੇ-ਖ਼ਬਰ ॥੧੯॥

(ਉਹ ਚਾਲੀ ਭੁੱਖੇ ਆਦਮੀ ਕੀ ਕਰਦੇ, ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਦਸ ਲੱਖ ਬੇਖ਼ਬਰੇ ਹੀ ਆ ਪਏ।)

ਉਸ ਦਸ ਲੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਮਵਰ ਜਰਨੈਲ ਇਹ ਸਨ : ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ, ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ, ਹੈਬਤ ਖ਼ਾਂ, ਇਸਮਾਈਲ ਖ਼ਾਂ, ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ, ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ, ਖ਼ਵਾਜਾ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਂ, ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ, ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ, ਜਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ। ਉਹਨਾਂ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਲੱਗੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ 'ਅਲਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਤੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਪਾਟਣ ਲੱਗਾ

ਉਧਰ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਫਿਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ
ਦਸ ਲੱਖ ਵੈਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਘੇਰਾ ਆ ਕੇ

ਮੈਂ ਤੱਕਣਾ ਹੈ ਬਲ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਅੱਜ ਇਉਂ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ
ਕਿ ਰਜਦਾ ਖੰਡਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਕਿਤਨੇ ਲਾਹ ਕੇ
ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਸਿੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਰਣ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ
ਅੱਜ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਲੜੇਗਾ ਕੱਲ੍ਹਾ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ
ਜੋ ਰਾਹ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਢੇਰੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾ ਕੇ
ਫਿਰ ਡਿੱਗੂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌ ਕਾਨੀ ਖਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਆਇਆ ਪੁਰਖ ਅਕਾਲ ਤੋਂ ਇਹ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ
ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਖਣਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ

"ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਅੱਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਈ ਕੌਮਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਮਿਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਪੰਥ ਸਾਜਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕੱਲ ਚੁਰਾਸੀ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਉਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦਸਾਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ, ਅਸੀਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰੀਏ। ਚਾਲੀਆਂ ਨੇ ਦਸ ਲੱਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ! ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਬਲ ਬਾਲੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਹਾਇ, "ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ!", "ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ"

ਜੈਕਾਰੇ ਨੇ ਧਰਤੀ ਕੰਬਾ ਦਿੱਤੀ। ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ ਉੱਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਬੋਲੇ

ਸਾਕਾ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਚਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਿੰਘ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ
ਤੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਚਾਲੀ ਸੂਰਮੇ ਸਿਰ ਚਰਨੀਂ ਧਰਦੇ
ਜੋ ਜਨਮੇ ਖੰਡੇਧਾਰ 'ਚੋਂ ਕਦ ਮੌਤੋਂ ਡਰਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਦਿੱਤੇ, ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਸਿਰ ਦੇਣੋਂ ਕਰਦੇ
ਜਿਉਂ ਸੜਨ ਪਤੰਗੇ ਲਾਟ 'ਤੇ, ਨਾ ਹਉਕਾ ਭਰਦੇ

ਇਉਂ ਤੱਕਿਓ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਹੱਸ ਹੱਸ ਵਰਦੇ
ਜੋ ਆਸ਼ਕ ਕੌਮੀ ਅਣਖ ਦੇ ਸੱਲ ਸੀਨੇ ਜਰਦੇ
ਉਹ ਖ਼ੂਨੀ ਨੈਂ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲ' ਤਰਗਾਂ 'ਤੇ ਤਰਦੇ

"ਦਾਤਾਰ ਜੀਓ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਅਨਭਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਾਂ। ਜਿਹਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ 'ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਸਭ ਸਉਪ ਗੁਰ ਕੌ', 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ' ਹੈ ਤੇ 'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ' ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਸ ਦਿਹੋ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਨਿਭਣ ਜੋਗੇ ਹੋਈਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਾਸਾਂ ਨੂੰ 'ਮੌਤ' 'ਮੁਕਤੀ' ਦੇ ਗੋਰਖ ਧੰਦੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਅਮਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭਰਮ ਹੈ? ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ।"

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਦਾਲੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਿਸ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੁਸਲਮ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਸਰਸਾ ਕੰਢੇ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸੱਤ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੌਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੌਖੇ ਹੀ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ
ਨਾਅਰੇ 'ਅਲੀ' ਦੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਮਾਰ
ਤੋਪਾਂ ਚੱਲੀਆਂ, ਤਾਂ ਹਿੱਲ ਗਈ ਧਰਤੀ
ਬੱਦਲ ਗੱਜਦੇ ਜਿਉਂ ਸੌਣ ਦੀ ਬਹਾਰ
ਅੱਗਾ ਤੇਗ਼ਾ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕਦੀ
ਕਾਲੀ ਘਟਾ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਾਰ
ਛੱਡੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜੈਕਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ
ਅਤੇ ਸਾਂਭ ਲੈ ਹੱਥੀਂ ਹਥਿਆਰ

ਤੀਰ ਗਲੀਆਂ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਇਉਂ ਚੱਲਦੇ
ਬਰਸਣ ਅੰਬਰੋਂ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਿਆਰ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਪਏ ਭੁੱਜਦੇ
ਜਿਵੇਂ ਲਾਟ ਉੱਤੇ ਭੌਂਬਟਾਂ ਦੀ ਡਾਰ
ਜਦੋਂ ਮੋਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਭੋਇ ਲੇਟੀਆਂ
ਪਿੱਛੇ ਮੱਚ ਗਈ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਵਿੱਚ ਡਟ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਔਖਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਝੱਲਣਾ ਵਾਰ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇੜੇ ਢੁੱਕੀਆਂ, ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ। ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਕੀਤੀ। ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਇਕ ਗੋਲੀ ਤੇ ਤੀਰ ਕਈਆਂ ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਜਿੰਨੇ ਵਾਰ ਹੋਏ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਗੁਣਾਂ ਲੋਥਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਈਆਂ। ਮੁਸਲਮ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੂਹੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਝੂਠੀ ਹੈ ਤੇ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਮੰਗਾ ਲਈ ਹੈ। ਸੋ ਡਰ ਕੇ ਤੁਰਕਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਈ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਫੇਰ ਨੇੜੇ ਛੇੜਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਅੱਗੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਵੈਰੀ ਨੇ ਕਈ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਿਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਮਲੇਰੀਏ ਮਨ ਹਏ ਜਾਪੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਨ! ਬਹਾਦਰੀ ਦੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਘਰ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਹੀ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਉੱਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ?"

ਇਹ ਤਾਹਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਨਾਜ਼ਮ ਸਾਹਿਬ! ਮੈਂ ਜਿਊਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ,

ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣਾ ਸਾਡੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਮਰਨਾ ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਦਸ ਲੱਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਮਰਦ ਹਨ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ।"

ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਤਾਂ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਹਿਮੂਦ ਅਲੀ ਖ਼ਾਂ (ਖ਼ਵਾਜ਼ਾ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਂ) ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੇ।

ਸਾਕਾ

ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੰਕਾਰੀ
'ਹੱਥੀਂ ਫੜਨਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਧਾਰੀ
ਅੱਗੇ ਲੱਗੇ ਆਪ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਸੈਨਾ ਸਾਰੀ
ਵਧੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵੱਲ ਜਸ਼ ਨਾਲ ਖਾ ਕਸਮਾ ਭਾਰੀ
ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ ਲਾ ਪਉੜੀਆਂ ਉਹ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ
ਸਿਰੀਆਂ ਕੱਢ ਬਨੇਰਿਉਂ ਸਭ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ
ਤਕਣ ਥੱਲੇ ਸ਼ੇਰ ਵੱਲ ਅਨਜਾਣ ਸ਼ਿਕਾਰੀ
ਹੱਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਕ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸਾਰੀ

ਵੈਰੀ ਦਾ ਇਹ ਬੜਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੰਧ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਗਏ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਪਉੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ। ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਕੰਧੋਂ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ, ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਿਆਂ ਕੁ ਨੂੰ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਦੇਂਦੇ। ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇਂ ਸੰਜੋਆਂ ਵਿੱਚ ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੰਧ ਤੋਂ ਸਿਰ ਉੱਚੇ ਕੀਤੇ ਹੀ ਸਨ, ਜਾਂ ਅੱਗੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਨ! ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਤੀਰ ਆ ਰਿਹਾ ਈ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਬਨੇਰਿਉਂ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ
ਝੱਟ ਲਿਆ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤਕਾ
ਜਿਹੜਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਉਛਲ ਉਛਲ ਭੌਂਥਰੋਂ
ਓਹਾ ਤੀਰ ਲਿਆ ਧਨਖ ਚੜ੍ਹਾ

'ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ' ਆਖ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚਲਾ
ਇਉਂ ਜਾਂਦੇ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੁਖੀ ਜਾਪਦੀ
ਰਹੀ ਨਾਗਣ ਅੰਗਿਆਰ ਬਰਸਾ
ਲੱਗਾ ਜਾਇਕੇ ਕਲੇਜੇ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ
ਦਿੱਤਾ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਪੁਚਾ
ਦੂੱਜਾ ਗ਼ਨੀ ਵਲੇ ਸੇਧ ਕੇ ਛੱਡਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਰਾਹ ਸੁਰਗਾਂ ਦੇ ਪਾ
ਤੀਜਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਆਉਂਦਾ 'ਮਰਦੂਦ' ਨੇ
ਹੋ ਕੇ ਕੰਧ ਓਹਲੇ ਜਾਨ ਗਿਆ ਬਚਾ
ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬਨੇਰਿਓਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿਤਾ ਉਸੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਾ

ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰ ਵਿੱਚ ਪਰੋਚ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ। ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੇ ਉਹਨੇ ਜਾਨ ਦਿੱਤੀ। ਦੂਜਾ ਤੀਰ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਥੱਲੇ ਆ ਡਿੱਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਡਿੱਗਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਹਿਮੂਦ ਅਲੀ (ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਂ) ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀਰਾਸਣ ਬੈਠੇ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਸਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਬੂਤਰ। ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗੇ ਸਨ, ਉਹ ਬਿਨਾ ਤੀਰ ਖਾਧੇ ਹੀ ਡਰਦਿ 'ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਰਪਣਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

"ਹਰਾਂ ਕਸ ਜ਼ਿ ਦੀਵਾਰ ਆਮਦ ਬਰੂੰ।
ਬਖ਼ੁਰਦਨ ਯਕੇ ਤੀਰ ਸ਼ੁਦ ਗ਼ਰਕ ਖ਼ੂੰ ।੨੭॥"

(ਜੋ ਆਦਮੀ ਕੰਧ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ, ਉਹ ਇਕ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਲਹੂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ।)

"ਕਿ ਬੇਰੂੰ ਨਿਯਾਮਦ ਕਸੇ ਜ਼ਾਂ ਦੀਵਾਰ।
ਨਾ ਖ਼ੁਰਦੰਦ ਤੀਰੋ ਨਾ ਗਸ਼ਤੰਦ ਖ਼੍ਵਾਰ ।੨੮।"

(ਜੋ ਆਦਮੀ ਕੰਧ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਇਆ, ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੀਰ ਲੱਗਾ ਤੇ ਨਾ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਇਆ।)

"ਚੂ ਦੀਦਮ ਕਿ ਨਾਹਰ ਬਿਯਾਮਦ ਬਜੰਗ।
ਚਸ਼ੀਦਨ ਯਕ ਤੀਰ ਤਨ ਬੇ ਦਰੰਗ ॥੨੯॥"

(ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਬੇਸੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

"ਹਮ ਆਖ਼ਰ ਗਰੇਜ਼ੰਦ ਬਜਾਏ ਮੁਸਾਫ਼
ਬਸ ਖ਼ਾਨਾਂ ਖ਼ੁਰਦੰਦ ਬੇਰੂੰ ਗੁਜ਼ਾਫ਼ ॥੩੦॥"

ਜਿਹੜੇ ਪਠਾਣ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਨੱਸ ਗਏ।

"ਕਿ ਆਂ ਖ਼੍ਵਾਜਹ ਮਰਦੂਦ ਸਾਯਾ ਦੀਵਾਰ।
ਬ ਮੈਦਾ ਨਿਯਾਮਦ ਬ ਮਰਦਾਨਾ ਵਾਰ ॥੩੪॥"

(ਉਹ ਕਾਇਰ ਖ਼ਵਾਜਾ [ਮਹਿਮੂਦ ਅਲੀ] ਕੰਧ ਉਹਲੇ ਲੁਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਇਆ

"ਦਰੇਗਾ ਅਗਰ ਰੂਏ ਓ ਦੀਦਮੇ।
ਬਯੱਕ ਤੀਰ ਲਾਚਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ੀਦਮੇ ॥੩੫॥'

(ਅਫ਼ਸੋਸ! ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਫ਼ਰਕ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਤੀਰ ਬਖ਼ਸ਼ ਛੱਡਦਾ, ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ।)

ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧੇ ਇਹ ਪਹਿਲ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾਰੂ ਹੱਲਾ ਸੀ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ 'ਪਿਆਰਾ' ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਢੱਠਾ. ਉਸ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ' ਵੈਰੀ ਬੂਹਾ ਭੰਨਣ ਦੀ ਠਾਣ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਗਿਆ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੀਏ।' ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਗਏ।

ਬੂਹੇ ਵੱਲ ਵਧੇ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ
ਰੋਕ ਲਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਬਲਵਾਨਾਂ

'ਸਤਿ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ' ਬੁਲਾ ਕੇ
ਪੈ ਗਏ ਉਹ ਧੂਹ ਕੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ
ਇਕ ਦੇ ਦੋ, ਦੋ ਦੋ ਦੇ ਚਾਰ
ਬਣਾਏ ਧਰੇ ਰਣਬੀਰ ਜਵਾਨਾਂ
ਸਾਵੇ ਪਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜੋ ਗ਼ਾਜ਼ੀ
ਪੈ ਗਿਓ ਨੇ ਹਲਵਾਨ ਹੰਢਾਨਾ

ਜਿਉਂ ਠਠਿਆਰ ਘੜਨ ਪਏ ਭਾਂਡੇ
ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਖੜਕਣ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਢਾਲਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਚੰਗਿਆੜੇ
ਜਿਉਂ ਲਾਈ ਫੁਲਝੜੀ ਆਨਾਰਾਂ
ਧੀ ਬਹੁਤੀ ਲੇਟਣ ਮਸਤਾਨੇ
ਇਉਂ ਤੜਫਣ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਸਿਰ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਇਉਂ ਜਾਪਣ
ਜਿਉਂ ਹਦਵਾਣੇ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ਾਰਾਂ

ਹੋਲੀ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਲ ਉਡੇ ਜਿਉਂ
ਇਉਂ ਚੱਲਣ ਪਏ ਖ਼ੂਨ ਫੁਹਾਰੇ
ਗੋਲੀ ਤੀਰ ਵਰ੍ਹੇ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗੂੰ
ਅੰਬਰ ਤੋਂ ਬਰਸਣ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਹਾਣ ਪਛਾਣ ਵਰ੍ਹੇ ਕਈ ਮੌਤ
ਜੁਆਨ ਛਬੀਲ, ਛੈਲ ਕੁਆਰੇ
ਕਈ ਜੰਨਤ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣ ਗਏ
ਕਈ ਜੋਧੇ ਜਾ ਸੁਰਗ ਪਧਾਰੇ

ਉਹ ਮਚਿਆ ਘਮਸਾਣ ਮੈਦਾਨ
ਜੁਆਨ ਜਹਾਨ ਤਿਆਗ ਚਲੇ ਕਈ
ਸ਼ਾਨ ਗਈ, ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ ਤਜੀ ਅਰ

ਧੂੜ 'ਚ ਲੇਟੇ ਨਾਜ਼ ਪਲੇ ਕਈ
ਝੁੱਲਣ ਛਤਰ ਨਵਾਬਾਂ ਸਿਰੀਂ ਕੱਲ੍ਹ
ਹਾਰੇ ਨਸੀਬ ਅੱਜ ਖ਼ਾਕ ਰਲ ਕਈ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਜੰਗ ਹੋਇਆ ਅਨੋਖਾ
ਸਿਰ ਲਹਿ ਗਏ, ਧੜ ਰਹਿ ਗਏ ਖੜੇ ਕਈ

ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਵੈਰੀ ਫੇਰ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਫਿਰ ਛੇ-ਛੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦੋ ਜੱਥੇ ਹੋਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਆਏ। ਆਪ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜੇ ਹੋਏ। ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਲਲਚਾਅ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵੇਖ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

ਸਵੈਯਾ

ਗੁਰ ਬਾਲਕ ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਅਨੂਪਮ
ਅੰਗਨ ਪੰਖ ਅਨੰਗ ਸੇ ਲਾਜੈ॥
ਅਤਿ ਛੈਲ ਛਬੀਲ ਛਟੇ ਛਪ ਛੂਰਨ
ਛੈਂਡ ਛਕੇ ਛੜੀ ਛਿਤ ਛਾਜੈ।
ਰਖ ਤਾਲਕ ਖ਼ਾਲਕ ਮਾਲਕ ਸੋਂ
ਅਰਿ ਗਾਲਕ ਪਾਲਕ ਹਿੰਦਨ ਲਾਜੈ
ਜਨ ਕੰਦਰ ਅੰਦਰ ਤੈ ਨਿਕਸੇ
ਮਰਗਿੰਦ ਨਿਹਾਰ ਗਜਿੰਦ ਸਮਾਜੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਅੰਗ ਅੰਗ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਗਿਆਰ ਬਰਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਉਂ ਭਾਸਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਸਾਕਾ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਹਿੰਦਾ ਪਿਤਾ ਜੀ! ਮੈਂ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਵਾਂ
ਹੁਣ ਦਿਉ ਆਗਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ! ਰਣ ਅੰਦਰ ਜਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਰੱਤ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡ ਕੇ ਚਾਅ ਦਿਲ ਦੇ ਲਾਹਵਾਂ
ਜੋ ਉਠੀਆਂ ਆਣ ਹਜ਼ੂਰ 'ਤੇ ਉਹ ਭੰਨਾਂ ਬਾਂਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਜਿਊਂਦੇ ਝੋਲੀ ਮੌਤ ਦੀ ਗਿਣ ਗਿਣ ਕੇ ਪਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਧਨਖੋਂ ਛੱਡਾਂ ਅਗਨ ਬਾਣ ਅੱਗ ਝੱਲੀ ਲਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਪਾਲਾਂਗਾ ਲੱਜ ਨਾਮ ਦੀ, ਨਾ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾਵਾਂ *
ਮੈਂ ਉਜਲਾ ਕਰਨਾ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਵਾਂ

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਾਤਾਰ ਦਾ ਲੂੰ ਲੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਲਾਲ ਜੀਓ! ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਤੋਰਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਧਰਮੀ ਪੁੱਤਰ ਬਣਿਆ ਸਾਂ। ਅੱਜ ਉਸ ਚਾਅ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਤੋਰ ਕੇ ਧਰਮੀ ਪਿਤਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਹੀ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ।

ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ
ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ।
"ਸੋ ਮੇਰੇ ਲਾਲ!...... "

ਬੈਂਤ

ਛਾਤੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਮੇਰੇ ਹੀਰਿਆ ਲਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ
ਵਾਲ ਵਾਲ ਮੇਰਾ ਹੈ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ
ਸੁਣ ਕੇ ਤੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ

---

* ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਛੇਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ ੨੪੯

ਜਿਸ ਦੀ ਪੱਛ, ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਜੁਆਨ ਤੈਨੂੰ
ਲਾਜ ਦਾਸਤ ਪਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ।
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ
ਅੱਜ ਹੱਥ ਵਿਖਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ
ਖਡਨ ਬਾਲ ਜਿਉਂ, ਭੁਜਾ ਦੀ ਪਕੜ ਖੂੰਡੀ
ਸਿਰੀਆਂ ਇਉਂ ਉਛਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ
ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਲੀਰ ਲੀਰ ਹੋਵੇ
ਮਾਰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਹੀ ਛਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ।
ਬੀਰ ਆਪਣੇ ਵੱਡ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ
ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੱਜ ਪਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ
'ਸੀਤਲ' ਰਹੇ ਜਹਾਨ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਪਿੱਛੋਂ
ਐਸੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘਾ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇੰਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ, ਜਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੰਞ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਆਲਮ ਸਿੰਘ, ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਕੀਰਤੀ ਸਿੰਘ, ਮਹਰ ਸਿੰਘ, ਨੰਦ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲੇ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜ੍ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਕਲਗੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ ਮਾਨੋ ਅਸਮਾਨੀ ਸੂਰਜ ਦਾ ਤੇਜ ਮਾਤ ਪੈਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਧਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਡਰ ਕੇ ਉੱਠ ਨੱਸਿਆ। ਕੁਝ ਮੁਸਲਮ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਭ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਪਿੱਛੇ ਭਜਦਿਆਂ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ? ਜਗੀਰਾਂ ਤੇ ਤਨਖਾਹਾਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਦੌੜ ਉਠੇ ਹੋ। ਸਤਾਰਾਂ-ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੰਡ ਕਰਕੇ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਨੱਸਣਾ, ਇਹੋ ਤੁਹਾਡੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਹੈ? ਜਿਊਂਦਾ ਫੜ ਲਵੋ। ਵੇਖ, ਨਿਕਲ

ਨਾ ਜਾਏ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੋ।" ਇਹ ਝਿੜਕਾਂ ਮਿਹਣੇ ਸੁਣ ਕੇ ਵੈਰੀ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਮੇਰੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦਾ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਪਕੜ ਭਵਾਨੀ
ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਲਾਲੀ ਡਲ੍ਹਕਦੀ ਛੱਲ੍ਹ ਰਹੀ ਜੁਆਨੀ
ਉਹਦੇ ਰੱਤ ਪਲੱਟਣ ਨੈਣ ਪਏ ਅੱਗ ਬਾਲੰ ਕਾਨੀ
ਉਸ ਧਾਰਿਆ ਰੂਪ ਵੈਰਾਟ ਦਾ ਜੱਗ ਜਾਪੇ ਫ਼ਾਨੀ
ਉਹ ਕੀਤੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਮੌਤ ਦੀ ਰੱਜਵੀਂ ਮਹਿਮਾਨੀ
ਉਹਦੀ ਤੇਗ਼ ਮੋਹੇ ਦਿਲ ਬਾਂਕਿਆਂ ਜਿੰਦ ਲਵੇ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਉਹ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰੇ ਸੂਰਮੇਂ ਡਾਢੇ ਅਭਿਮਾਨੀ
'ਅੱਜ ਜਿਉਂਦਾ ਇਸ ਨਾ ਛੱਡਣਾ' ਉਸ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਠਾਨੀ
ਫਿਰ ਸੋਚੇ, ਸਾਰੇ ਮਾਰ ਜੇ ਰਖ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ
ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀ ਕਹਿਣਾ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਦਾਨੀ
ਇਹ ਧਾਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਖਾ ਪੰਜ ਸੌ ਕਾਨੀ
ਰਹੂ 'ਸੀਤਲ' ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ, ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਛਾਨਣੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ, ਲੋਥ ਖ਼ੂਨ ਵਿੱਚ ਲੱਥ ਪੱਥ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਆਤਮਾ ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪੋਤਰੇ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੇਵਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਧਰ ਮੇਰੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਲਾਲ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, "ਲਾਲ ਅਜੀਤ! ਤੇਰਾ ਪਿਤਾ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ।"

ਦੂਜੇ ਪਾਸ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ, ਵੀਰ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ।

ਵਾਰ

ਵੱਡਾ ਵੀਰ ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ
ਝੱਟ ਹੋ ਗਿਆ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ
ਲਾਈ ਕਲਗੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸੀਸ 'ਤੇ
ਅਤੇ ਪਹਿਨ ਲੈ ਪੰਜੇ ਹਥਿਆਰ
ਚੜ੍ਹੀ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਢਾਲ ਉੱਤੇ ਸਜਦੀ
ਪਈ ਉਛਲ ਉਛਲ ਤਲਵਾਰ
ਜਿਹੜੇ ਕੀਲ ਕੀਲ ਰੱਖੇ ਸੀ ਕਰੂੰਡੀਏ
ਜੋਸ਼ਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸੀ ਭੌਂਕਿਓ ਬਾਹਰ
ਸਿਰ ਉੱਚੀ ਹੋ ਹੋ ਬਰਛੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ
ਵਾਜਾਂ ਰਹੀ ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਮਦ ਬੱਧੀ ਸੀ ਬੰਦੂਕ ਜਾਦੂ ਪੁਤਲੀ
ਖਾਵੇ ਰਾਖ, ਉਗਲੱਛ ਅੰਗਿਆਰ
ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਕਰਨ ਬਲੀ ਦੇ ਚੁੰਮਦੀ
ਜਾਵੇ ਮੌਤ ਬਲਿਹਾਰ ਬਲਿਹਾਰ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਸੁ ਆਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ
ਫ਼ਤਹਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਖ ਤੋਂ ਉਚਾਰ
ਦਿਹੋ ਆਗਿਆ ਪਿਤਾ ਜੀ ਜਾਵਾਂ ਜੰਗ ਨੂੰ
ਵਾਜਾਂ ਰਿਹਾ ਹੈ 'ਅਜੀਤ' ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ
ਸਾਡੀ ਜੋੜੀ ਵਿੱਚ ਭੰਗਣਾ ਨਾ ਪਵੇ
ਕਰੋ ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਉਪਕਾਰ

ਧੰਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਤੇ ਧੰਨ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੇਰਾ। ਚੌਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸ ਵਲੋਂ ਕਲ ਇਕ ਹੋ ਉਹ ਵੀ, ਉਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜੂਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਕਈ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰਤ ਸਕਦਾ। ਪੌਣੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ

ਦੀ ਉਮਰ, ਫੁੱਲ ਜੇਹਾ ਸਹਲ ਸਰੀਰ, ਲਾਡਾਂ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਛਿੰਦਾ ਅੱਜ ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਖੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਸ ਕੋਮਲ ਦੇਹੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਕਰਨਗੇ? ਇਹ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਇਹ ਦੇਣ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਕੌਮ ਤੇ ਧਰਮ ਬਦਲੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ ਪਿਆਰੇ-ਸਭ ਕਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਬਰ ਰਜ਼ੌ ਕਿਵੇਂ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ ਤੇ ਗਿੱਠ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਮਿਣ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਠੀਕ ਹੈ, ਏਨੇ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀ ਦੇ ਬਥੇਰੇ ਤੀਰ ਸਮਾਂ ਸਕਣਗੇ ਲਾਲ ਜੀ। ਤੇਰੇ ਖੜਗਧਾਰੀ ਪੜਦਾਦਾ ਜੀ ਤੇ 'ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੇ ਧਨੀ' ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੇਰੇ ਪੰਥ ਦੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਤੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਾਓ ਧਰਮ ਹੇਤ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਸਦਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਾਸਲ ਕਰੋ।"

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਚਰਨ ਛੋਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਦਾਤਾਰ! ਮੈਂ ਦਾਦੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿਆਂਗਾ। ਸਪੁੱਤ ਹਾਂ, ਸਪੂਤ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਵਾਂਗਾ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ:

ਸ਼ੇਅਰ

ਸੁਣ ਕੇ ਗੱਲ ਪੁੱਤ ਦੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਚੁੰਮਦੇ ਨੇ ਮੱਥਾ, ਸਿਰ ਤੇ ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਤਨ ਮਨ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ

ਵੇਖ ਕੇ ਸਜੀ ਗਾਤਰੇ ਸੁੰਦਰ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ।

ਵੇਖ 'ਅਜੀਤ' ਤੇਰਾ, ਸੋਹਣੀ ਨਿਭਾ ਗਿਆ
ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖੰਡਾ ਚਲਾ ਗਿਆ
ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੱਲ੍ਹਾ ਲੜ ਕੇ ਵਿਖਾ ਗਿਆ

ਦੱਸ ਗਿਆ ਉਹ ਖੇਡ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡਣ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ, ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ।

ਤੇਰੇ ਪੜਦਾਦਾ ਜੀ ਸਨ, ਧਨੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਯੋਧੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ
ਜਿੰਨੇ ਫੱਟ ਲੱਗਣ ਜਿਸਮ 'ਤੇ ਓਨਾ ਉਹ ਪਿਆਰਦੇ

ਵਿਹੜੇ ਅੱਜ ਸਚਖੰਡ ਬੈਠ, ਪੰਡਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ, ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ

ਵਿਹੜਾ ਏ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਡੇ ਤੇਗਾ ਲਿਸ਼ਕਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਕਾਹਲ ਪਏ ਪਲ ਪਲ ਤੇਰਾ ਰਾਹ ਤਕਾਉਂਦੇ ਨੇ
ਖੜਵੇ ਕੱਛ ਤੀਰ ਭੱਥ ਹੋ ਤੈਲੀ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਨੇ

ਤਕਦਾ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਰੋਕਦਾ, ਉਹਨਾ ਦੇ ਵਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ।

ਵੇਖ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਤੈਨੂੰ ਵੈਰੀ ਟੁੱਟ ਆਉਣਗੇ
ਗੋਲਾਂ ਜੀ ਥਾਂ ਚਲੇ ਨੇ ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਣਗੇ
ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਕਰਨਗੇ, ਨੇਜ਼ੇ ਚਮਕਾਉਣਗੇ

ਤੱਕਾਂਗਾ ਖੇਲ੍ਹਾਂ ਉਦੋਂ, ਤੇਰੇ ਬਲਕਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ

ਆਖ਼ਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਰੀ, ਸੁਣ ਲੈ ਜੁਝਾਰ ਤੂੰ
ਹੋਸੀ ਦਿਲ ਰਾਜ਼ੀ, ਜੇ ਫੱਟ ਖਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਤੂੰ
ਪਾਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਰਣ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਤੂੰ

'ਸੀਤਲ' ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਸੁਰਖ਼ਰੂ, ਵਾਰ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ ਕਰਦੇ, ਛਿੰਦੇ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਥੀਂ ਪੁੱਤ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਿਲੀ ਚਾਅਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹੇ। ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ, ਸੂਰਮੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਵੈਰੀ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਜਦ ਛੋਟਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਵੀ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਾ ਕਰਨਾ", ਸਗੋਂ ਜਿਊਂਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣਾ, ਕੈਦ ਰਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੀਨ ਮਨਾਵਾਂਗੇ।' ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਕੀ ਲੜਨਾ ਹੈ? ਪਰ ਕੀ ਜਾਨਣ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਬੱਚਾ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਮਿਰਗਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ,

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਪੁੱਤ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ
ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੇ ਫੱਬਵੀਂ ਨੁਹਾਰ
ਇਉਂ ਨਿਕਲਿਆ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਸੂਰਮਾ
ਆਇਆ ਚੰਦ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ
ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ
ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਪਾਰ
ਉਹ ਉਡ ਉਡ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਡੰਗਦੇ
ਸਿਰ ਕਢਵਾਂ ਮਾਰਨ ਸਰਦਾਰ
ਭੱਥਾ ਖ਼ਾਲੀ ਇਧਰ ਹੋ ਗਿਆ ਜੁਆਨ ਦਾ
ਓਧਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਲੱਥ ਗਏ ਸਵਾਰ
ਫੇਰ ਬਰਛੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਨੇ
ਜਧੋਂ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰ ਲਲਕਾਰ
ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਆਣ ਕੇ

ਫੇਰ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਧੂਹ ਲਈ ਤਲਵਾਰ
ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਹੇਠ ਜਿਉਂ ਪਤੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ
ਥੜੇ ਦਿੱਤੇ ਉਸ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਉਸਾਰ
ਜ਼ੱਰਾ ਜ਼ੱਰਾ ਹੋ ਕੇ ਢਾਲ ਸਾਰੀ ਉਡ ਗਈ
ਸਹਿੰਦੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਵਾਰ
ਅੰਤ ਸੈਂਕੜੇ ਸੰਜੋਈ ਮੜ੍ਹੇ ਵੱਢਦੀ
ਅੱਧ ਵਿੱਚੋਂ ਟੁੱਟ ਗਈ ਤਲਵਾਰ
ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ 'ਅਭਮੰਨੂ' ਵਾਂਗ ਸੂਰਮਾ
ਗਿਆ ਘੇਰਿਆ ਦਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ
ਟੋਟੇ ਹੋਇ ਕੇ ਸਰੀਰ ਭੋਇੰ ਡਿੱਗਿਆ
ਪਹੁੰਚੀ ਰੂਹ ਸਚਖੰਡ ਦਰਬਾਰ

ਚੌਦਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਮਲ ਸਰੀਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਜੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾੜ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਕਈ ਵੱਡੇ ਬਹਾਦਰ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਏ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਰਛੇ ਮਾਰ ਕੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ

"ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ।
ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਨਾਨਕੁ ਮਾਂਗੈ"

* ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਫੈਲਾ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਹੱਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਜਦ ਲਾਲ ਛੁਟੇਰਾ
ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹ ਬੇਰਾ ਬੇਰਾ

---

* ਠੀਕ ਉਮਰ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ, ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ, ਸਤਾਰਾਂ ਦਿਨ।

ਉਂਗਲ ਲਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਉਹਨੂੰ ਵੀਰ ਵਡੇਰਾ
ਜੋੜੀ ਜੋੜੀ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ ਬਥੇਰਾ
ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਬੋਲ ਸਤਿਗੁਰੂ "ਵਾਹ! ਭਾਣਾ ਤੇਰਾ
'ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕਉ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ'
'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ' ਜੋ ਕਰ ਚੰਗੇਰਾ
ਪੰਥ ਵੱਸੇ, ਮੈਂ ਉਜੜਾਂ, ਸੋ ਚਾਉ ਘਨੇਰਾ
ਹੋਵਾਂ ਤੇਥੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਪ੍ਰਣ ਪਾਲ ਉਚੇਰਾ"
ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਧੰਨ ਤੇਰਾ ਜੇਰਾ

ਏਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਦਿਨ ਛਿਪ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਆਖਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਐਨ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੀਰ ਬਰਸਾਏ ਕਿ ਬਾਹਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੱਥਰ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੰਘ ਬੈਠੇ ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਬਰਸਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਤੀਰ, ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ। ਕਈ ਚੋਟਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੁਆਲੇ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਵੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ।

ਗੜ੍ਹੀ ਅੰਦਰ ਗਿਆਰਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਸੇਵਕ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਆਪ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਵੋ। ਆਪ ਫੇਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਸਾਜ ਲਵੋਗੇ, ਪੰਥ ਫਿਰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇ ਆਪ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਹੀਂ, ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਵੀ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸੋ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨੋ, ਤਾਂ ਆਪ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਓ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, "ਪਿਆਰੇ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਅਜੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਿਆ ਨਹੀਂ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪੰਥ ਨੂੰ

ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਥ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੈ, ਪੰਥ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜ ਨਿਤਨੇਮੀ ਸਿਘ ਪੰਥ ਦਾ ਵਜੂਦ।

"ਇਕ ਸਿੱਖ, ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ, ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ।"

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

"ਪਿਆਰੇ ਦਇਆ ਸਿਘ ਜੀ! ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਅੱਜ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲਵੇ ਜਾਂ ਭਲਕੇ, ਪੰਥ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਏਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਜਿੱਥੇ ਅਜੀਤ ਸਿਘ, ਜੁਝਾਰ ਸਿਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਪਏ ਹਨ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਲੱਭੇਗਾ? ਮੈਂ ਇਸ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿਘ ਜੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਲੇ ਚੱਲੇ। ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਅੱਗੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੋਲੇ, 'ਪਿਆਰੇ ਦਇਆ ਸਿਘ ਜੀ! ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਆ ਗਏ ਹੋ। ਅੱਜ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਆਪ ਚੇਲਾ ਬਣਨ ਲੱਗਾ ਹੈ ਆਓ, ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਓ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਉਦਾਲੇ ਪਕਰਮਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਮੁੱਖੋਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, 'ਅੱਜ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਪੰਥ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਪੰਥ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਉਣਾ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜ ਸਿਘ ਹੋਣਗੇ, ਉਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਪੰਜਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਸੱਚਖੰਡ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਆਪ ਸੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂਗਾ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਧਾਰ ਕੇ ਇਹ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੱਕ ਇਹ ਰਸਮ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਲ ਤੁਰੀ ਆਈ ਸੀ, ਪਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਇਹ ਦਾਤ ਪੰਜਾਂ (ਪੰਚਾਇਤ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ 'ਪੰਥ ਗੁਰੂ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ' ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹਨਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦਾਤ ਵੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਹਜ਼ੂਰ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਕਿਧਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ?"

'ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ।" ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, 'ਦਾਤਾਰ ਅੱਗੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਹੈ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਨਹੀਂ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ—"ਤਾਂ ਆਪ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੰਥ ਕੋਲੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ—"ਸਿੱਖ ਬਣ ਕੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗਦੇ ਹੋ? ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਹੋ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ—"ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਆਗਿਆ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ—"ਆਗਿਆ ਪੰਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਦੇਣੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਦੱਸੋ, ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ?"

ਮੇਰੇ ਦਾਤਾਰ ਜੀ ਇਕ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਰੂਪ! ਇਹ ਦਾਸ ਸਦਾ ਪੰਥ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰੇਗਾ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ "ਮਹਾਰਾਜ! ਪੰਥ ਦੀ ਇਹਾ ਆਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਪੰਥ ਦੀ ਭਲਾਈ ਬਦਲੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਓ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਗੇ। ਆਪ ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੋ। ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇ ਅੰਦਰ ਹਨ, ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਲਗੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪਹਿਨਾਈ ਜਾਏਗੀ। ਜਿਹੜੇ ਅੱਠ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਪਿੱਛੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਗੇ, ਉਹ ਇਥੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਗੇ। ਹੁਣ ਆਪ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਵੋ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਪੰਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰੇ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਦਾਤ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਪੰਥ ਪਾਸੋਂ। ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਤੇ ਲੁਕ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇੰਨੀ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੰਨ ਲਈ। ਹੁਣ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪਿਆਰਾ), ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ (ਪਿਆਰਾ) ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਲਗੀ ਸਜਾਈ ਗਈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਹੋਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਤਿੰਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਣੇ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਬੂਹਾ ਫਿਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਤਾਂ ਰੋਕ ਲਵੇ।" ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਉੱਚੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ। ਅੰਦਰਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ

ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰ ਵੈਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚ ਉੱਠੀ, 'ਸਿੱਖ ਆ ਪਏ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਆ ਪਿਆ, ਫੜ ਲਵੋ, ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਬਚ ਜਾਓ, ਕਾਲ ਆਇਓ ਜੇ ਇਤ ਆਦਿ।'

ਜੋ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਨਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਸਿੰਘ ਰਾਹੋਂ ਖੁੰਝ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਜੋ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲੇ। ਵੈਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਤਰਥੱਲੀ ਮੱਚੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਟ ਵੱਢ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸਵੈਯਾ

ਪੂਤ ਪਿਤਾ ਸਿਰ ਪੈ ਅਸ ਭਾਰਤ
ਤਾਤ ਤਕੇ ਸਭ ਸੀਸ ਲਗਾਈ।
ਐਸ ਭਯੋ ਸਭ ਹਾਲ ਪਰਾਨ ਕੋ
ਕਾਲ ਪ੍ਰਲੈ ਤਿਨ ਰੈਨ ਬਿਤਾਈ।
ਭੈ ਸੁ ਭਰਿਓ ਤਿਨ ਪੈ ਭਵ ਭੂਖਨ
ਨਾਮ ਭਯੋ ਅਰ ਕੋ ਤਬ ਨਾਈ
ਰੈਨ ਬਤੀਤ ਕਰੀ ਦੁਖ ਚਿਤਤ
ਭੋਰ ਭਇਓ ਉਗਿਓ ਦਿਨ ਰਾਈ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣ ਹੋਂਦੇ ਤੱਕ ਕੱਟ ਵੱਢ ਹੋਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ, ਜਿੰਨਾ ਪਹਿਲੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਏਹ ਧਾੜ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਪਈ ਹੈ, ਜੋ ਏਨੀ ਤਬਾਹੀ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਬਾਹਰ ਨੱਸ ਗਈ ਹੈ। ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਅੰਦਰਲੇ ਅੱਠੇ ਸਿੰਘ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਲਗੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਉਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ

ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਰ ਵੱਢ ਲਿਆ। ਉਹ ਸਿਰ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਊਂਦੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹਨ, ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰਾਹੀਂ ਮੁੜ ਗਏ।

ਚਮਕੌਰ ਯੁੱਧ ਅੱਠ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਬਾਕੀ ਅੱਠੇ ਸਿੰਘ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ 'ਪਿਆਰੇ' (ਭਾਈ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੋਹਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ), ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ (ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਤੇ ਪੈਂਤੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਇਹਨਾ ਚਾਲੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਰਦਾਸ ਵਾਲੇ 'ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ' ਏਹਾ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹਨ। ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੫ ੮ ੯੮ ਈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਜੰਗ ਮੁਲਤਾਨ

ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਤੇ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਏ ਜਾਣਾ

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਤੀਜਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੫੨ ਈ. ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਏ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੂੰ ਹੀ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਏਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਅਬਦਾਲੀ ਵੱਲੋਂ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਫੁੱਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਹੀ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਮਨਾ ਤੇ ਅਟਕ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ। ੧੭੭੧ ਈ. ਵਿੱਚ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ—ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮੱਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਜਾ ਧਾਵਾ ਬੋਲ੍ਹਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਜਾਹ ਖ਼ਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੱਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਮੱਜਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ੁਜਾਹ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਛੁਡਾਈ।

ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੭੨ ਈ. ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੁਜਾਹ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਹਾਜੀ ਸ਼ਰੀਫ਼

ਖ਼ਾਂ ਸੱਦੋਜ਼ਈ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਰਿਹਾ, ਜਾਂ ਤੈਮੂਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਜੀ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਬੇਗ ਕਤਲੂ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਹਕੂਮਤ ਭੁਗਣੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ੨੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਸ. ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਚਾਹੋਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ। ੧੭੭੬ ਈ. ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਜਾਹ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਗੀਰ ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਵਸਾਏ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ੁਜਾਹ ਆਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜੱਦੀ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਨਵਾਬ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਦਦੀ ਲੈ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਸ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਆਪ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ, ਸੋ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਨਵਾਬ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਹਾਰ ਕੇ ਸ਼ੁਜਾਹ ਆਬਾਦ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਏ।

੧੭੮੦ ਈ. ਨੂੰ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ੧੮ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੭੮੦ ਈ. ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਨ ਦੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਤੈਮੂਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਤਾਂ ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੇ ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਉਹਨੇ ਮੁਖੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਆ ਧਰੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਦੋਂ 'ਕਰ ਰਾਖੀ' ਆਖਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖ 'ਰਾਖੀ' ਵਸੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਉਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਅਸੂਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

੧੭੯੯ ਈ. ਵਿੱਚ (ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ) ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ੧੮੦੨ ਈ. ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਭਰਿਆ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਕੀਤਾ। ੧੮੦੭ ਈ.

ਵਿੱਚ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਵਾਬ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਭੁੱਲ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ, ਉਹਦਾ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਉ ਨਾ ਬਦਲਿਆ। ੧੮੧੦ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਮੁਲਤਾਨ 'ਕਰ' ਵਸੂਲੀ ਵਾਸਤੇ ਗਈ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ, ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਆਲੂ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਇਕ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਜਾਂ ੧੮੧੬ ਈ. ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਲੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲਾ 'ਕਰ' ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾ ਲਈ।

ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਖ਼ਰੀ ਲੜਾਈ ੧੮੧੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਹੋਈ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਦੀਵਾਨ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਆਏ ਦਿਨ ਮਾਮੂਲੀ ਝੜਪਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜੀ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੇ
ਸੰਧਣ ਗੜ੍ਹ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰੇ

ਝੰਡੇ ਝੂਲਣ ਕੇਸਰੀ ਪੈ ਲੈਣ ਹੁਲਾਰੇ
'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਰਹੇ ਗੂੰਜ ਜੈਕਾਰੇ
ਬੱਦਲ ਗੜ੍ਹਕਣ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਜਣ ਨਗਾਰੇ
ਹਾਥੀ ਫਿਰਦੇ ਝੂਲਦੇ ਮਦ ਮਸਤ ਹੰਕਾਰੇ
ਘੋੜੇ ਧਰਤੀ ਪੁੱਟਦੇ ਉਡ ਜਾਵਣ ਹਾਰੇ
ਲਿਸ਼ਕਣ ਹੱਥੀਂ ਯੋਧਿਆਂ ਖੰਡੇ ਦੁਧਾਰੇ
ਹੀਰੇ ਜੜੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਚਮਕਣ ਜਿਉਂ ਤਾਰੇ
ਚਾਅ ਜੂਝਣ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਦਿਲ ਰੱਖਣ ਸਾਰੇ

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਤੁਰੀ. ਉਧਰ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜਹਾਦ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਲੱਗੀ ਨਵੀਂ ਭਰਤੀ ਹੋਣ।

ਵਾਰ

ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਧੌਂਸੇ ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਜਹਾਦ ਦੇ ਵਜਾ
ਸਾਰੇ ਮੌਲਵੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਦ ਕੇ
ਦਿਤੀ ਭੇਤ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ
ਉਹਨਾਂ ਦੀਨ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ
ਗਾਜ਼ੀ ਸੈਂਕੜੇ ਦਿੱਤੇ ਭੜਕਾ
ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਆ ਗਏ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਹੈਦਰੀ ਗਲੇ ਲਟਕਾ
ਸਾਫ਼ੇ ਪਹਿਨ, ਲਾਈਆਂ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮਹਿੰਦੀਆਂ
ਹੂਰਾਂ ਜੰਨਤੀ ਵਰਨ ਦਾ ਚਾਅ
ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ 'ਅਲੀ ਅਲੀ' ਉਹ ਪੁਕਾਰਦੇ
ਬੂਹਾ ਮੌਤ ਦਾ ਰਹੇ ਖੜਕਾ
ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਵਿੱਚ ਆਣ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ
ਕਲ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਸੁੱਤੀਆਂ ਜਗਾ

ਖੰਡ ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਏ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦੀਪਮਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੱਸਗੇ ਜਗੋਂ

ਜਹਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨਾ ਇਸਲਾਮ ਰੜਕਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ। ਲੜਾਈ ਸਦਾ ਰਾਜਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਚਲਾਕ ਬੰਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕੇ ਮੂਰਖ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਦਾਅ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਖੇਡਿਆ। ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਬ ਜਹਾਦ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿੱਟਿਆ। ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਲੱਗੇ ਮੁਲਤਾਨ ਕੱਠੇ ਹੋਣ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਪੱਠਾ ਦਾਣਾ ਤੇ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਰਾਵੀ ਝਨਾਂ ਆਦਿ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਤਣਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਬੇੜੀਆਂ ਫ਼ੌਜੀ ਸਮਾਨ ਢੋਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਰੱਖੀ, ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਉਹ ਹਰ ਘੜੀ ਪਿੱਛੋਂ ਹੁਕਮ ਭੇਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਇਸ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਭਾਵੇਂ ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸੀ, ਪਰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੀ ਕਮਾਨ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖ਼ਾਨ ਗੜ੍ਹ ਤੇ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਨਵਾਬ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਚਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹ ਨਾ ਸਕੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ। ਅੱਗੋਂ ਨਵਾਬ ਵੀ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ

ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣਗੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਾਰਾਜ ਹੁਣ ਵੀ
ਮਾਲਕ ਕਲੋਂ ਸ਼ਰਮਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਨਵਾਬ ਮੁਜੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜੇ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, 'ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ' ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕੋਗੇ। ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਵੋ। ਪਿਛਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੋ। ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਜ ਪਾਲਣਗੇ ਐਵੇਂ ਲੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਦਿਆਲੂ ਤੇ ਨਿਆਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਥੱਲੇ ਰਾਜ ਮਾਨਣਾ ਘਾਟੇ ਵੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਸੋ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਚੱਲ ਮਿਲੋ।'

ਇਸ ਵਾਰ ਨਵਾਬ ਮਜ਼ਹਬੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੰਗਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜੇ ਹਾਰ ਹੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਰਜਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਏ ਦਿਨ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਫੌਜਾਂ ਚੜ੍ਹਾ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲ ਦੀ ਪੰਜਾਲੀ ਲਾਹ ਸੁੱਟੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਛੱਟ ਕਦ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਫੌਜਾਂ ਕੱਢ ਲਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਮੁਲਤਾਨ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹੇਗਾ।"

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੂਤ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਚੇਤ ਕਰ ਦੇਈਏ। ਇਸ ਵਾਰ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇਗੀ।'

ਨਵਾਬ ਨੇ ਗਰਜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਟਿੱਕਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਆਖ਼ਰੀ ਸਨੇਹਾ ਦੇ ਦੇਣਾ।"

ਸਾਕਾ

ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਮੋੜ ਨਵਾਬ ਨੇ ਸੁਣ ਕਵਰ ਸਿਆਣੇ
ਮੈਂ ਬਾਲਕ ਨਹੀਂ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦਾ ਹਨ ਹੋਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਘੱਤ ਲਿਆ ਘੇਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਲਤਾਨ ਤਾਈਂ
ਤੋਪਾਂ ਡਾਹ ਚੁਫੇਰੇ ਲੱਗੇ ਅੱਗ ਬਰਸਾਨ ਜੀ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਹੱਲਾ ਅੱਗੋਂ ਛਾਤੀ ਡਾਹ ਕੇ ਰੋਕਣੇ ਨੂੰ
ਮੱਲ ਦਰਵਾਜ਼ ਖਲੇ ਸੂਰਮੇ ਪਠਾਣ ਜੀ
ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਗੋਲੀ ਤੀਰ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਵੱਸਦੇ ਨੇ
ਬਣ ਗਏ ਨਸ਼ਾਨੇ ਕਈ ਚੋਣਵੇਂ ਜੁਆਨ ਜੀ
ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਅਖ਼ੀਰੀ ਹੱਲਾ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ
ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਵੈਰੀ ਛੱਡ ਗਏ ਮੈਦਾਨ ਜੀ

ਪੈਂਦੀ ਸੱਟ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਗੋਂ ਨਵਾਬ ਨੇ ਵੀ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਉਹਦੇ ਬਹਾਦਰ ਪੁੱਤਰ ਇਕ ਇਕ ਮੋਰਚ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਦਿਨ ਡਟਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਵਿਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਪਾੜ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਅੱਗੋਂ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਡੱਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੀ ਤੋਪਾਂ ਡਾਹ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕੰਧ ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਪੱਟ ਕੇ, ਵਿੱਚ ਬਾਰੂਦ ਭਰ ਕੇ, ਕੰਧ ਡੇਗੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਅਨਮੋਲ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿੰਘ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹਾ ਘਮਸਾਣ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੰਧ ਦਿਆਂ ਪਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਖ਼ਾਲਸਈ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੇ

ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਉਹ ਬੇਹੌਸਲਾ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਹੁਣ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ, ਤੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਪੰਜ ਚਾਰ ਦਿਨ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਤਸੱਲਤ ਜਮਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੈਰੀ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹੁਣ ਲੱਗੀ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਲਾ
ਮੱਲ ਲਏ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਮੋਰਚੇ
ਤੋਪਾਂ ਬੀੜੀਆਂ ਨੇ ਪੈਂਤੜੇ ਜਮਾਂ
ਜਦੋਂ ਬਾਲ ਕੇ ਪਲੀਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾਗ਼ੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਬਕ ਹਿਲਾ
ਗੂੰਜ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਜਾਪੇ ਪਾਟਦਾ
ਕੰਧਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਬੀਆਂ ਆ
ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਹੱਲਾ ਰੋਕਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹਿੱਕ ਡਾਹ
ਦੂਣੀ ਅੱਗ ਭੜਕਾਈ ਉਹਨੇ ਅੰਦਰ
ਦਿੱਤੇ ਮਾਰ ਮੂੰਹ ਦਲਾਂ ਦੇ ਭੁਆ
ਅਤਿ ਸੂਰਮਾ ਸੀ ਪੁੱਤਰ ਪਠਾਣ ਦਾ
ਪਹਿਨੀ ਪੱਗ ਵਾਲੀ ਲਾਜ ਲਈ ਬਚਾ
ਜਿੰਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿੱਤੇ ਓਸ ਨੇ ਉੱਨੇ ਪਰਤਾ

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਲੜਾਈ ਲੰਮੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਕਿਆਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ। ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੀ ਪੱਕਿਆਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸੀ। ਉਧਰ ਸਖ਼ਤ ਗਰਮੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਜ਼ਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੌ ਸੌ ਜੁਆਨ ਰੋਜ਼ ਮਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੀ ਦੇਗ ਧਰ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ .

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
'ਹਉਂ ਅਪਰਾਧੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰ' ਮੂਰਖ ਹੰਕਾਰੀ
ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ ਗੁਰ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ
ਤੂੰ ਕੰਗਲੇ ਕਰਦੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਕਰੇਂ ਭਿਖਾਰੀ
ਤੈਂ ਸ਼ਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਪੰਥ ਨੂੰ, ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰੀ
ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਪੰਥ ਦੀ ਤੂੰ ਸੇਵਾਦਾਰੀ
ਮੇਰਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜਿੱਤ ਦਾਤ ਤੁਮਾਰੀ
ਅੱਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪਈ ਔਕੜ ਭਾਰੀ
ਹੁਣ ਕੌਣ ਸਹਾਈ ਆਪ ਬਿਨ? ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਪ੍ਰਭੂ ਲੱਜਿਆ ਰੱਖ ਲਉ ਦਾਸ ਦੀ ਫ਼ਤਿਹ ਪਿਆਰਾ ਦਾਤਾਰੀ

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਣ ਤੱਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਅਟਕ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਿੱਛੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਡੇਰੇ ਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲੀ ਸਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੀ ਦੇਗ ਵਾਸਤੇ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ਜਦ ਫੌਜਾਂ ਛੱਕ ਹਟੀਆਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਭੀੜ ਬਣੀ ਹੈ, ਕਲਗੀਧਰ ਦੀ ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ

ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ? ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀਆਂ। ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਲਾ ਫ਼ਤਹਿ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲੱਗੇਗੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਹੱਥੋਂ ਕਿਉਂ ਜਾਣ ਦਈਏ? ਸੋ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਮਰਕਸੇ ਕਰ ਲੈਣ।"

ਜੰਗ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਲਾਡਲੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਅਸਮਾਨ ਗੁੰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਗਾਰਚੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧੌਂਸੇ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਲਾਈਆਂ। ਧਰਤੀ ਕੰਬੀ ਤੇ ਭੂਚਾਲ ਵਾਂਗ ਗੂੰਜ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਸੁਣ ਕੇ ਘੋੜੇ ਹਿਣਹਿਣਾਏ। ਉਹ ਨੱਚਣ, ਟੱਪਣ ਤੇ ਸੁੰਬਾਂ ਨਾਲ ਮਿਟੀ ਪੱਟਣ ਲੱਗੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਾਠੀਆਂ ਪਾਈਆਂ, ਹੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਥੈਲੇ ਲਟਕਾਏ, ਅਸਵਾਰ ਹੋਏ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਜੈ-ਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਸੋਧਣ ਗੜ੍ਹ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਅਕਾਲੀ
ਲਿਸ਼ਕਣ ਤੇਗ਼ਾਂ ਬਰਛੀਆਂ ਜਿਉਂ ਜਗੇ ਦੀਵਾਲੀ
ਅੱਗੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ
ਅੱਖਾਂ ਲੰਬਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਅੱਗ ਗ਼ੈਰਤ ਬਾਲੀ
ਪਹਿਨਿਆ ਕਟ ਫੌਲਾਦ ਦਾ ਛਬ ਦੇਵੇ ਨਿਰਾਲੀ
ਚੁੰਮੇ ਤੇਗ਼ ਜੁਆਨ ਦੀ ਝੁਕ ਝੁਕ ਕੇ ਕਾਲੀ
ਤੁਰੀਆਂ ਸੰਗ ਕਲਜੁਗਣਾਂ ਲੈ ਖੱਪਰ ਖ਼ਾਲੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਨਰਮੇਧ* ਜੱਗ ਰੱਜ ਖਾਣ ਸਵਾਲੀ

ਵਾਹੋਦਾਹੀ ਚਲਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ੧੮ ਜੇਠ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਪਹੁੰਚ

* ਨਰ = ਆਦਮੀ। ਮੇਧ = ਮਾਰਨਾ। ਨਰਮੇਧ ਜੱਗ = ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ।

ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਵੀ ਸੀ। ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਇਹ ਤੋਪ ਵੀ ਬੜੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨਜ਼ੀਰ ਨਾਮੀ ਕਾਰੀਗਰ ਨੇ ੧੭੬੧ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤੋਪ ਢਾਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪੀਕਰੇ ਅਜ਼ਦਹਾਏ ਆਤਸ਼ਬਾਰ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਅਬਜਦ' ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਨ ੧੧੭੪ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਸੰਨ ਹਿਜਰੀ ਹੈ, ਜੋ ੧੭੬੧ ਈਸਵੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਢਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਤਲ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀਂ 'ਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਪਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਅਬਦਾਲੀ ਇਹ ਤੋਪ ਆਪਣੇ ਲਾਹੌਰੀ ਗਵਰਨਰ ਖ਼ਵਾਜਾ ਉਬੇਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਗਿਆ। ੧੭੬੨ ਈ: ਵਿੱਚ ਉਬੇਦ ਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਤੋਪ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੇ ਖੋਹ ਲਈ। ਓਥੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤੋਪ' ਪੈ ਗਿਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਜ਼ਮਜ਼ਮਾ' ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਈ। ੧੭੭੩ ਈ: ਵਿੱਚ ਸ: ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਸੂਲਪੁਰ ਪਠਾਣਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਆਂਦੀ। ੧੮੦੨ ਈ: ਤੱਕ ਇਹ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਪਹੀਏ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਵੇਂ ਢਲਵਾ ਲਏ। ਇਹ ਪੰਜਾਂ ਲੜਾਈਆਂ: ਡਸਕਾ, ਕਸੂਰ, ਸੁਜਾਨਪੁਰ, ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਲੀ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਨਾਲੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ ਗਈ। ੧੮੬੦ ਈ: ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਪਈ ਰਹੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਪਈ ਹੈ।

ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਖ਼ਿਜ਼ਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਬੀੜੀ ਗਈ। ਬਾਕੀ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਸਭ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਬੋਲਿਆ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ
ਲੰਬਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਛੱਡਦੇ
ਤੋਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਅੰਗਿਆਰ
ਜਦੋਂ ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਚੋਂ
ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਭਰਵੇਂ ਵਾਰ
ਬਾਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਡਿੱਗ ਪਈ
ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ
ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ
ਧਾਵਾ ਪਾੜ ਉੱਤੇ ਕਹਿਰ ਦਾ ਬੋਲਿਆ
ਲੈ ਕੇ ਚੁਣਵੇਂ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ
ਐਸੀ ਵਾਹੀ ਸੀ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਉੱਥੇ ਲੋਥਾਂ ਵਾਲੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਥਾਰ
ਹੱਲਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਰੋਕਣੇ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਆਇਆ ਆਪ ਨਵਾਬ ਲਲਕਾਰ

'ਗ਼ੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ' ਨੇ ਏਥੇ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਸੂਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਕ ਤੋਪ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਗੋਲੇ ਬਰਸਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਰ ਨੇ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਾੜ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦਾ ਪਹੀਆ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਤੋਪ ਇਕ ਪਾਸੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਤੋਪਚੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਜੇ ਦੋ ਚਾਰ ਗੋਲੇ ਹੋਰ ਚੱਲ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਲੰਘਣ ਜੋਗਾ, ਪਾੜ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੋਪ ਦਾ ਧੁਰਾ ਪੱਧਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।' ਇਕ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਧੁਰੇ ਹੇਠ ਮੋਢਾ ਡਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁਰਾ ਪੱਧਰਾ

ਹੈ ਕਿ ਤੋਪ ਠੀਕ ਚੱਲ ਸਕੇਗੀ। ਮੈਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਿਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, 'ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਇਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਕ ਗੋਲਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੱਜੇ, ਤਾਂ ਸੌਦਾ ਮਹਿੰਗਾ ਨਹੀਂ।' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਪ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਧੁਰੇ ਹੇਠ ਮੋਢਾ ਕੌਣ ਡਾਹਵੇ? ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਝਗੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਝਗੜਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਧਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਚਾਅ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵੇਖਣ। ਜੇ ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਵਧੇਰੇ ਜਤਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਖਦਾ, 'ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਖੱਬੇ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈਂ, ਸੋ ਪਦਵੀ ਵਿੱਚ ਵਡੇਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ।' ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਝਗੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮੋਢਾ ਪਹਿਲਾਂ ਡਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਿੰਘੋ! ਇਹ ਹੱਕ ਮੇਰਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਹਾਂ।' ਸਿਪਾਹੀ ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਜਦ ਤਕ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਜੀਊਂਦਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵਾਂਗੇ।' ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤਨਖ਼ਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੈਂ ਪਾਵਾਂ, ਪਦਵੀ ਵੱਡੀ ਮੈਂ ਮਾਣਾਂ, ਤੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਾਂ?' ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਬਹਿਸ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜੇ ਸਰਦਾਰ ਫ਼ੌਜੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਫ਼ੌਜੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਬਹਾਦਰੋ, ਸੁਣੋ! ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਖਲੋਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਦਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨੰਬਰਵਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਜਾਓ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ।' ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਜਥੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਤੋਪ ਦੇ ਧੁਰੇ ਹੇਠ ਮੋਢਾ ਡਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਲਾ ਚੱਲਿਆ ਤੇ

ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਵੱਜਾ। ਕੰਧ ਦਾ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਹੋਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਪਰ ਉਸ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੱਡੀ-ਹੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਉੱਡ ਗਿਆ, ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੋਢਾ ਡਾਹਿਆ। ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੀਜਾ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ (ਗ਼ੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ ਦਾ) ਦਿਲ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰ ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਲਿਆ, ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਨਸ਼ਰ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਉਥੇ ਇਕ ਦੋ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਸਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਉਧਰ ਇਸ ਤੋਪ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਪਾੜ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੀਆਂ।"

ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਨੇ ਖ਼ਿਜ਼ਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚੋਖੀ ਕੰਧ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਅਕਾਲੀ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਨਵਾਬ ਆਪ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਆ ਡਟਿਆ। ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਥੇ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਅੰਤ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ—ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ—ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਏ। ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਸਾਕਾ

ਖ਼ਾਨ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਦੇਂਦਾ ਲਲਕਾਰੇ
ਮੱਤ੍ਰਿਆ ਲਹੂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਗੇ ਢੁੱਕੇ ਸਾਰੇ
ਰਣ ਵਿੱਚ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਆਣ ਵੰਗਾਰੇ
'ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਖ਼ਾਲਸਾ!' ਕਹਿ ਤੇਗ਼ ਉਲਾਰੇ
ਝੱਲੀ ਅਕਾਲੀ ਢਾਲ 'ਤੇ ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ
ਇਉਂ ਚੰਗਿਆੜੇ ਨਿਕਲੇ ਜਿਉਂ ਟੁੱਟਣ ਤਾਰੇ

ਛਿੱਥਾ ਹੋ ਹੋ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹ, ਉਹ ਰੋਕੇ ਸਾਰੇ
ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਜੋੜ ਦੇ ਤਕ ਕਿਹੜਾ ਹਾਰੇ

ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੋਧਾ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਪਰਮੰਨਿਆ ਤਲਵਾਰੀਆ ਸੀ। ਫ਼ਰਕ ਅਕਾਲੀ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਕੇ ਸੂਰਮੇਂ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਰੋਕਦਾ। ਵਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਛਿੱਥਾ ਪੈ ਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਸੁੱਧ ਨਾ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ। ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਭਰਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ ਅਕਾਲੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ
ਧੂਹ ਲਈ ਕਾਲ ਦਾ ਰੂਪ ਕਿਰਪਾਨ
ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਕੇ
ਕਦੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੀ ਆਨ
ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਉਹ ਭਬਕ ਕੇ ਆਖਦਾ
"ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ
ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਚੰਡਕਾ
ਭੇਟਾ ਮੰਗਦੀ ਕਸੁੰਭ ਦੇ ਪਰਾਨ
ਸਿੱਧਾ ਜਾਏਂਗਾ ਜੰਨਤ ਨੂੰ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆ!
ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਹਨ ਹਦਿਆ ਕਰਬਾਨ
ਅੱਗੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਆਇਆ ਨਹੀਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਸੂਰਮਾ ਜਵਾਨ
ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ ਅਖ਼ੀਰੀ ਵਾਰੀ ਨਬੀ ਨੂੰ
ਏਨੀ ਆਖ ਕੇ ਉਲਾਰੀ ਕਿਰਪਾਨ
ਧੜ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੰਨੇ ਨਾਲ ਟੰਗਿਆ
ਸਿਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਿਆ ਆਨ

ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਨਵਾਬ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੇ ਫਿਰ ਮੈਦਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਨੇ ਮਾਰ ਕੇ ਲਲਕਾਰਾ ਅਟਕਾ ਲਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ
ਤੱਕ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਬੜ੍ਹਕ ਮਾਰੀ
'ਮਗਰੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਕਰ ਲੈ ਤਿਆਰੀ
ਭੱਜ ਕੇ ਮਿਲ ਪਓ ਗਭਰੂਆ! ਵਿੱਥ ਪਵੇ ਨਾ ਭਾਰੀ'
ਮੁੜਿਆ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖਾਂ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਕਾਰੀ
(ਉਸ) ਧੂਹ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢ ਲਈ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਕੰਧਾਰੀ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਸਾਂਵਾ ਪਾਂਧਿਆ ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਵਾਰੀ
ਲਾਹੀਏ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਆ ਸੱਧਰ ਸਾਰੀ'

ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਖਲੇ। ਇਉਂ ਭਾਸਣ ਲੱਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਢੀਠ ਸ਼ੇਰ ਸਜ ਗੀਆ ਆਪ ਵਿੱਚ ਖਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਜੁੱਟੀਆਂ ਹਨ। ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਮਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਪੈਂਤੜੇ ਬਦਲਦੇ ਬਦਲਦੇ ਦੋਵੇਂ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁੱਕੇ ਤੇ ਲੱਗਾ ਲੋਹਾ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ।

ਸਾਕਾ

ਜੁੱਟ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਾਣੀ
ਅਜੇ ਰੱਜ ਜੁਆਨੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਮਾਣੀ
ਇਕ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਦਾ ਲਾਡਲਾ, ਇਕ ਲਾਲ ਪਠਾਣੀ
ਇਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਕਲਮਾ ਨਬੀ ਦਾ, ਦੂਜਾ ਗੁਰਬਾਣੀ
ਅੱਜ ਇਕ-ਦੂ-ਇਕ ਕਰ ਛੱਡਣੀ ਦਿਲ ਦੋਹਾਂ ਠਾਣੀ
ਉਹ ਰਣ ਵਿਚ ਤੰਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਨਿਮਾਣੀ
ਜਦ ਢਾਲਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਝੜ ਗਏ ਤਦ ਛਾਤੀ ਤਾਣੀ
ਉਹ ਪੀ ਰੱਤ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਂਵਦੇ ਨਾ ਮੰਗਣ ਪਾਣੀ

ਫਿਰ ਸੁੱਟੀ ਗੁੱਸਿ ਵਿਚ ਜਾ ਸਿੰਘ ਮਾਲਸ ਖਾਨੀ
ਉਸ ਪੀਤਾ ਖ਼ੂਨ ਨਿਵਾਜ਼ ਦਾ ਭੇਖ ਲਾਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ
ਉਹ ਪੈ ਗਿਆ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਖਡ ਹਲੀ ਜਾਣੀ
ਪਰ 'ਸੀਤਲ' ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਰਹੂ ਯਾਦ ਕਹਾਣੀ

ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਭਾਜ ਪੈ ਗਈ। ਕਈ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ, ਮੁਮਤਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ, ਅਜਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ, ਹੱਕ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਛਟ ਦੋਵੇਂ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਜ਼ੁਲਫਕਾਰ ਖ਼ਾਨ ਜਿਉਂਦੇ ਫੜੇ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਰੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਤਸੱਲਤ ਜਮਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਬਾਰੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਸੋਹਣ ਲਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ

"ਦਹ ਹਜ਼ਾਰ ਹਸ਼ਤ ਸਦ ਹਫ਼ਤਾ ਦੋ ਪੰਜ
ਫਤਹਿ ਸ਼ੁਦ ਮੁਲਤਾਨ ਬਾਅਦ ਅਜ਼ ਸਰਫ਼ ਗੰਜ"

ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਹੈ ੧੮੭੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਇਆ।

ਗਣੇਸ਼ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

'ਜਣ ਸਦੀ ਸੁ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਓ ਮੁਲਤਾਨ
ਸੰਮਤ ਅੱਠ ਦਸ ਜਾਨੀਏ ਔਰ ਪਚੱਤਰ ਮਾਨ

੧੮੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ੧੮੧੮ ਈਸਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ

ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਪੀਰ ਬਹਾਵਲ ਹੱਕ ਦੀ ਖ਼ਾਨਗਾਹ ਵਿੱਚ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਵਾਬ ਦੀ ਕਬਰ ਡਿਉਢੀਓਂ ਅੰਦਰ ਬੂਹੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਸ਼ੁਜਾਅ ਵ ਇਬਨੁਲ ਸ਼ੁਜਾਅ ਵ ਹਾਜੀ
ਅਮੀਰੇ ਮੁਲਤਾਂ ਸ਼ਹੇ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ

ਬਰਜ਼ ਮੈਦਾਂ ਬ ਤੇਗ਼ ਬਾਜ਼ੂ
ਚਿਹ ਹਮਲਾ ਆਵੁਰਦ ਚੂ ਜ਼ਨਫ਼ਰ
ਚੂ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਸ਼ੁਦ ਬਸੂਏ ਜੰਨਤ
ਬਗੁਫ਼ਤ ਰਦਵਾ 'ਖ਼ਿਆ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ'*

ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹਾਜੀ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜੋ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਜਿਹਨੇ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਉਹ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਸਤਰ ਦਾ ਸੰਨ 'ਅਬਜਦ'* ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ੧੨੩੩ ਹਿਜਰੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ੧੮੧੮ ਈ. ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਬਰ ਉੱਤੇ ਜੋ ਡਿਉਢੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ:

* ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਬਜਦ, ਹਵਜ਼, ਹੁਤੀ, ਕਲਮਨ, ਸਅਫ਼ਸ, ਕਰਸ਼ਤ, ਸਖ਼ਜ਼, ਜ਼ਜ਼ਗ਼, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਕੀਮਤ ਇਉਂ ਹੈ: ਅਲਫ਼ ਬਰਾਬਰ ੧, ਬੇ ੨, ਜੀਮ ੩, ਦਾਲ ੪, ਹੇ (ਗੋਲ) ੫, ਵਾਉ ੬, ਜ਼ੇ ੭, ਹੇ (ਚੌਮੁਖੀ) ੮, ਤੋਏ ੯, ਯੇ ੧੦, ਕਾਫ਼ ਤੇੜ ਵਾਲਾ, ੨੦, ਲਾਮ ੩੦, ਮੀਮ ੪੦, ਨੂਨ ੫੦, ਸੀਨ ੬੦, ਐਨ ੭੦, ਫ਼ੇ ੮੦, ਸੁਆਦ ੯੦, ਕਾਫ਼ ਨੁਕਤਿਆਂ ਵਾਲਾ ੧੦੦, ਰੇ ੨੦੦, ਸ਼ੀਨ ੩੦੦, ਤੇ ੪੦੦, ਸੇ ੫੦੦, ਖ਼ੇ ੬੦੦, ਜ਼ਾਲ ੭੦੦, ਜ਼ੁਆਦ ੮੦੦, ਜ਼ੋਏ ੯੦੦, ਗ਼ੈਨ ੧੦੦੦

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਰੀਖ਼ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਗੁਫ਼ਤ ਰਦਵਾ 'ਖ਼ਿਆ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ' ਹੈ। 'ਖ਼ਿਆ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ' ਦੇ ਹਿਜੇ ਜੋੜ ਲਵੋ। ਬੇ, ਯੇ, ਅਲਿਫ਼, ਮੀਮ, ਜ਼ੋਏ, ਫ਼ੇ, ਰੇ ਜੋੜ ਹੋ ਗਿਆ ੨, ੧੦, ੧, ੪੦, ੯੦੦, ੮੦, ੨੦੦ = ੧੨੩੩। ਸੋ ਸੰਨ ਹਿਜਰੀ ਨਿਕਲਿਆ ੧੨੩੩

ਜਿਹੜੇ ਅੱਖਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਪਰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਟੇ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਦੇ, ਚ ਬਰਾਬਰ ਜੀਮ ਦੇ, ਗਾਫ਼ ਬਰਾਬਰ ਕਾਫ਼ ਡੰਡੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਆਦਿ।

"ਚੂੰ ਸ਼ਹਿਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਬ ਮੁਲਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸ਼ੁਦ
ਖ਼ਮਦਾਰ ਤੇਗ਼ ਕਤਲ ਬਰ ਮਾਹਿ ਈਦ ਬੁਦ
ਜੁਸਤਮ ਚੂੰ ਸਾਲ ਮਸ਼ਹੀਦਾਨੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਸ਼ਹੀਦ
ਗੁਫ਼ਤਾ ਖ਼ਿਰਦ ਕਿ 'ਹਾਕਮੇ ਮੁਲਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸ਼ੁਦ'"

ਜਦ ਸ਼ਾਹਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਖ਼ਮਦਾਰ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਉਹਨੂੰ ਈਦ ਦੇ ਚੰਦ ਵਾਂਗ ਭਾਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਲ ਲੱਭਿਆ, ਤਾਂ ਅਕਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਬਜਦ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸੰਨ ੧੨੩੩ ਹਿਜਰੀ।

ਜਦ ਇਸ ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਬਰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਲਕਾਰੇ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ, ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਨੂੰ 'ਜ਼ਫ਼ਰ-ਜੰਗ-ਬਹਾਦਰ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਹੀਰੇ, ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਏ। ਨਵਾਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਖ਼ਾਂ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਰਕਪੁਰ ਵਿੱਚ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀਪਮਾਲਾ ਜਗਾਈ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾਨ ਕੀਤੇ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ!

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੬-੧੦-੮੯ ਈ:

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ—ਜੰਗ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸ ਦਾ ਪਰਤਾਪ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਸੀ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲਦੇ ਸਨ ਪਠਾਣ ਕੌਮ ਦਾ ਆਗੂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਪਰਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਨ ਇਕ ਆਖ਼ਰੀ ਜੰਗ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸਾੜਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਉਹਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖਾਧੀਆਂ ਕਈ ਹਾਰਾਂ ਸਨ। ਜੱਬਾਰ ਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਹਾਂਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਅਟਕ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹਾਰ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਵੀ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਕਾਬਲ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ ਤੇ ਬਾਰਕਜ਼ਈ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਆਗੂ। ਉਹਨੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਯਾਰ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਜੋ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਜਨਵਰੀ, ੧੮੨੩ ਈ: ਨੂੰ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਣ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਦੀਨ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਜੰਗ ਲਈ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰੇ
ਫਿਰੀ ਦੁਹਾਈ ਪਰਬਤੀਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਲਲਕਾਰੇ
ਖੱਡਾਂ ਅੰਦਰ ਗੂੰਜਦੇ ਅੱਲੀ ਦੇ ਨਾਅਰ
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀਆਂ ਚਮਕਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ
ਮੱਲ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਲਿਓ ਸੂ ਲਾਹ ਕੇ ਡਰ ਸਾਰ

ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ—ਉਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਜ਼ੀਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਛੱਡ ਕੇ ਯੂਸਫਜ਼ਈ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ ਤੇ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਲਾਇਆ ਕਿ ਅਜ਼ੀਮ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ੧੨ ਫ਼ਰਵਰੀ ਨੂੰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਸ਼ਹਿਰ ਬਹਿ ਕੇ ਉਹ ਲੱਗਾ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ। ਉਹਨੇ ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫੇਰ ਕੇ ਜਹਾਦ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਚੁਣਿਆ। ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਜਹਾਦ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਚੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਈ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀਰ, ਬਜੌੜ, ਸਵਾਤ, ਬਨਾ, ਖੈਂਜ਼ਈ, ਯੂਸਫਜ਼ਈ, ਕਮਾਲਜ਼ਈ, ਮੁਹੰਮਦਜ਼ਈ, ਅਫਰੀਦੀ, ਖਟਕ ਆਦਿ ਸਭ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ 'ਲੰਡਿਆ ਗਜ਼ਾ' ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕੰਵਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ। ਉਧਰ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਕੁਝ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਟਕ ਪੁੱਜ ਪਿਆ। ੨੩ ਫ਼ਰਵਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਆਪ ਵੀ ਸਣੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ

ਸਿੰਘ, ਸ. ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ, ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸ. ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਲਾ, ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਘਰਜਾਖੀਆ—ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਟਕ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਤੇ ਕੰਵਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਬੇੜੀਆ ਦਾ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੜੀ ਜਿਹੀ ਲੜਾਈ ਪਿੱਛੋਂ ੧੩ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਹਾਂਗੀਰਾ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਫਤਹਿ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਮੁਹੰਮਦ ਜ਼ਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ਟਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਖਵਾਸ ਖ਼ਾਂ, ਕੰਵਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਜਹਾਂਗੀਰੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਮਹੰਮਦ ਜ਼ਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਹਲਾ ਕਰਕੇ ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਬੇੜੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਤੋਹੜ ਛਿੱਡਾ।

ਏਨ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਣੇ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਕਢੇ ਪੁੱਜ ਪਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਨੇੜਿਓਂ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਅਜੇ ਬੇੜੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਾਂ ਸੂਹੇ ਨੇ ਪਾਰੋਂ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ, 'ਕੰਵਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਨੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮਦਦ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਈ ਗਈ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।' ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁਲ ਦੇ ਦਰਿਆ ਟੱਪਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਦਿੱਤੀ ਏ ਖ਼ਬਰ ਸੂਹੇ ਆਣ 'ਸਰਕਾਰ' ਤਾਈਂ
ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਪਠਾਨਾਂ ਨੇ
ਸੁਣ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਜੀ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ 'ਚ ਖ਼ੂਨ ਆਇਆ
ਫਰਕ ਉੱਠੇ ਡੌਲੇ ਭਵਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਮਾਨਾਂ ਨੇ
'ਅਟਕ, ਓ। ਅਟਕ', ਕਿਹਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਰਅਬ ਨਾਲ

'ਲੰਘਣਾ ਹੈ ਪਾਰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦੇ ਜੁਆਨਾਂ ਨੇ'
ਦਿੱਤਾ ਦਰਿਆ ਨੇ ਰਾਹ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਲਿਖਿਆ ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਠੇਲ੍ਹਿਆ, ਫਿਰ ਕੌਣ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦਾ? ਸਭ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਗਏ।

ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਿਣ ਬੜਾ ਤਿੱਖਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਫ਼ੌਜ ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜਹਾਂਗੀਰੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਏਥੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਜਹਾਂਗੀਰਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਕਰਕੇ ਮਗਰੇ ਵਧਿਆ, ਹੁਣ ਪਠਾਣ ਨੌਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਸਿੱਖ 'ਅਕੋੜਾ' ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡੱਟ ਗਏ।

ਸ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲਾ ੧੮੨੧ ਈ: ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਾਂ ਸਣੇ ਕਾਬਲ ਵਿੱਚ ਬਾਰਕਜ਼ਈ ਵਜ਼ੀਰ ਮਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਜਹਾਂਗੀਰੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਸ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਕੋੜੇ ਸਿੱਖ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਆਲੂ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਸ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰਕੇ, ਪਹਿਲੇ ਅਹੁਦੇ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹੁਣ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤਲਵਾਰੀਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਪਰ ਵੈਰੀ ਦਲ ਪੰਜਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ। ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ, ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ, ਖ਼ਵਾਸ ਖ਼ਾਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਜ਼ਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ 'ਤੁਰਕੀ' ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ

ਮੋਰਚੇ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਚਾਲੀ ਤੋਪਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦਰਿਆ ਲੁੰਡੇ ਕੰਢੇ ਸ਼ੇਖ਼ਗੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਇਹ ਥਾਂ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਤੋਂ ਮਸਾਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਦੂਰ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਵੈਰੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਣ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਝੱਟਪੱਟ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਪਹਿਲਾ ਜੱਥਾ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਸੌ ਸਵਾਰ ਤੇ ਸੱਤ ਸੌ ਪੈਦਲ ਸਨ, ਜੋ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਹੋਇਆ। ਦੂਜਾ ਜੱਥਾ ਸ. ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਤੇ ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਆਦਿ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਪੈਦਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਤੀਜਾ ਜੱਥਾ ਕੰਵਰ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵੇ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਲ ਸਨ, ਜੋ ਅਜ਼ੀਮ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਦਰਿਆ ਲੰਡੇ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ (ਚੌਥਾ ਜੱਥਾ) ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਾਖਵੀਂ ਰੱਖੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋੜ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਮਦਦ ਭੇਜੀ ਜਾ ਸਕੇ।

੧੪ ਮਾਰਚ, ੧੮੨੩ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ

ਸਾਕਾ

ਪਾ ਗਲ ਪੱਲੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਆਇਆ ਚੱਲ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੀ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਦਾ ਛਾਵਾ ਹੰਕਾਰੀ
ਰਣ ਵਿਚ ਆ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਸ ਅਣਖ ਵੰਗਾਰੀ
ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਲੈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਕਰ ਲਈ ਤਿਆਰੀ
ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰ ਬਲਕਾਰੀ

ਸਭ ਜੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਸਾਕਾ

ਸੋਧ ਅਰਦਾਸਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਇਹ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ
ਕਾਰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਲੈ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਇਆ
ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਆ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁਣ ਹੱਥ ਵਿਖਾਇਆ
ਉਠ ਲੜੋ ਸਮਾਂ ਜੋ ਜੰਗੀ ਦਾ ਆਇਆ
ਮਰਨਾ ਖ਼ਾਤਰ ਅਣਖ ਸਤਿਗੁਰ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ

ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜੇ, ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਥਾ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਸਫ਼ੈਦ ਪਰੀ' ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਅਸਵਾਰ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਸੀ। ਇਕ-ਇਕ ਦਸਤਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਬੜੀ ਗਰਜਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਜਥਾ ਲੰਘ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਸ. ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਥਾ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਕੋਲ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਸਣੇ ਭਾਰੀ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਦਰਿਆ ਲੰਡੇ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਵੀ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ—ਜੋ ਜਰਨੈਲ ਵੰਤੂਰਾ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਜੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਪੁੱਜੇਗਾ। ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਵੈਰੀ ਦੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਸਾਡਾ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਹੱਲਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਸ. ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਥਾ ਅਟਕ ਗਿਆ। ਇਹ

ਖ਼ਬਰ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਅਰਦਾਸੇ ਉੱਤੇ। ਗੁਰਮਤਾ ਸਦਾ ਅੱਟਲ ਰਹੇਗਾ। ਗੁਰਮਤੇ ਦੀ ਪਾਵਨ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਅਕਾਲ ਭਰੋਸੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜੂਝੇਗਾ।"

ਵਾਰ

ਭਰੇ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਅਸਾਂ ਰੱਖਣਾ ਅਟੱਲ ਗੁਰਮਤੇ ਨੂੰ
ਜਾਨਾਂ ਦਿਆਂਗੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ
ਪਿੱਛੇ ਪਰਤਣਾ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖ ਦਾ
ਕਰਾਂ ਚੱਕ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤਲਵਾਰ
ਅਸੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਨੂੰ
ਪਿੱਛੋਂ ਆਵੇ, ਨਾ ਆਵੇ ਸਰਕਾਰ
ਫਿਰ ਪਰਤ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ
ਚਲੋ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਹੋ ਜਾਓ ਤਿਆਰ
ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ
ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਮੱਥੇ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲਾਲੀਆਂ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨੇ ਰਹੇ ਭਬਕਾਰ
ਨਹੀਂ ਸੰਗਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਲਦੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਇਕੱਲਾ ਵੈਰੀ ਦਲ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੁੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈਂਦੀਆਂ ਬਾਹਰ ਉਛਲ ਪਈਆਂ, ਆਜ਼ਾਦ ਪੌਣ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਦੁਮਾਲੇ, ਪਰਵਾਰੇ ਹੋਏ ਚੰਦ

ਵਾਂਗ ਸਿਰਾਂ ਉਦਾਲੇ ਚੱਕਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਤਾਂ ਵਾਂਗ ਜਗਾਏ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ (ਬਰਛੇ) ਭੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਲ-ਕੀਲ ਡੱਕੇ ਹੋਏ ਅਣਿਆਲੇ ਤੀਰ, ਅੱਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਰਾਮਜੰਗੇ, ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਸਮਾਂ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਲ ਵੀ ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੇ ਸਨ। ਜਾਂਞੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਣੇ ਠਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਲਾੜੇ ਵਾਂਗ ਸਜੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੌਤ ਲਾੜੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰ।

ਸਾਕਾ

ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਧਿਆ ਅਕਾਲੀ
ਮਿਵੇਂ ਨਾ ਜੋਸ਼ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਗੌਰਤ ਬਾਲੀ
ਮੱਥੇ ਡਲ੍ਹਕੇ ਜਤੀ ਦੇ ਸੂਰਜ ਜਿਉਂ ਲਾਲੀ
ਅੱਗ ਉਗਲੱਛਣ ਨੈਣ ਪਏ ਨਾ ਜਾ ਸੰਭਾਲੀ
ਛਾਤੀ ਤਵੀਆਂ ਬੀੜੀਆਂ ਸਿਰ ਚੱਕਰ ਚਾਲੀ
ਲੋਹੇ ਮੜਿਆ ਜਿਸਮ ਸੀ ਇਕ ਰੋਮ ਨਾ ਖਾਲੀ
ਬਖਸ਼ਸ਼ ਗੁਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਉਸ ਢਾਕ ਉਠਾਲੀ
ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਜੋ, ਤੇ ਧਜਾ ਅਕਾਲੀ
ਭੱਥੇ ਅੰਦਰ ਤੀਰ ਸੈ ਇਉਂ ਦੇਣ ਵਿਖਾਲੀ
ਡੱਕੇ ਬਾਸ਼ਕ ਉੱਡਣੇ ਜਿਉਂ ਕੀਲ ਬੰਗਾਲੀ
ਜੇਠੀ ਪੌੜਰੀ ਕਾਲ ਦੀ ਹੱਥ ਫੜੀ ਦੁਨਾਲੀ
ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ ਮੌਤ ਵੀ ਤਕ ਚੜ੍ਹਤ ਨਿਰਾਲੀ

ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਵਧਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਉਮੜ ਆਇਆ। ਅਕਾਲੀ ਪੱਧਰ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ 'ਤੁਰਕੀ' ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸਨ। ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਅੱਤ ਬਿਖੜੀਆਂ ਸਨ। ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਮਸਾਂ ੧੫੦੦ ਸੀ, ਪਰ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦਲ ਚਾਲੀ ਹਜਾਰ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮਾਣ ਉੱਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਉਹ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਕੇ ਤੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਤੇ 'ਅੱਲਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਵੇਖ ਵਧਦੀ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਢੋਲ ਵਜਾ
'ਅਲੀ, ਅਲੀ' ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਸਾਰੇ ਮੱਚ ਗਈ
ਡੱਫਾਂ, ਭੇਰੀਆਂ ਨੇ ਗੂੰਜ ਦਿੱਤੀ ਪਾ
ਬੈਠੇ ਮੱਲ ਕੇ ਸੀ ਚੋਟੀ ਉਹ ਪਹਾੜ ਦੀ
ਵਿਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ
ਉੱਤੇ ਠੇਰੀਆਂ ਦੇ ਬੀੜੇ ਸੀ ਜੰਬੂਰਕੇ
ਮੱਲੇ ਹੋਏ ਸੀ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਥਾਂ
ਓਧਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਨੇੜੇ ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ ਜਾ
ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਜਦ ਹੋਏ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਚੜ੍ਹੇ ਜੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਚੌਂ
ਨਾਦ ਪੂਰਿਆ ਜਾਂ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਨੇ
ਲੱਥੇ ਝੁੰਡ ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਦੇ ਆ
ਜੰਗ ਸੂਰਿਆਂ ਦਾ ਵੇਖਣ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਰੱਥ ਸੂਰਜ ਨੇ ਲਿਆ ਅਟਕਾ

ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਹੋਏ। ਅਨੋਖਾ ਟਾਕਰਾ ਸੀ—ਇਕ-ਇਕ ਨਾਲ ਤੀਹਾਂ-ਤੀਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੇਠਾਂ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ। ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਵਾਲੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਲਾਭ। ਸੋ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਅਕਾਲੀਆਂ 'ਰਣਜੀਤ' ਵਜਾ ਕੇ
ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਬਲ ਸਾਰਾ ਲਾ ਕੇ

ਤੀਰ ਤਮਾਚੇ ਗੋਲੀਆਂ ਇਉਂ ਚੱਲੇ ਆ ਕੇ
ਵਰ੍ਹਦਾ ਗੜਾ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂ ਛਹਿਬਰ ਲਾ ਕੇ
ਡਿੱਗੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਰਣ ਧਾਣ ਗਿਆ ਕੇ
ਲੇਟਣ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਛਾਤੀ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ

ਅਕਾਲੀ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ, ਹੇਠੋਂ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਉੱਪਰੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਡੇਗ ਦੇਂਦੇ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਬਿਨ ਬੱਦਲਾਂ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਪੰਧ ਸਿਖਰ ਨਿਵਾਣ ਨੂੰ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਬਲਿਹਾਰ ਉਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ, ਇਕ ਗੋਲੀ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗਾ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੂਣੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵੀ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਸਿਰ ਮੋਰਚੇ 'ਚੋਂ ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਦੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਦਲੇਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕਾਹਲੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੰਗ ਢੰਗ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਤੇ ਉਹਦੀ ਥਾਂ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਅਣਖੀ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਠੱਲ੍ਹਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਵੇਖ ਕੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜੂਝਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ
ਠੱਲ੍ਹਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ ਸਿੱਖੀ ਜੋਸ਼ 'ਸਰਕਾਰ' ਦਾ
ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਕਈ ਭੜਕ ਉੱਠੀ
ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਅੰਗਾਰ ਦਾ
ਧਾਰ ਕੇ ਬਿਰਾਟ ਰੂਪ ਵਾਂਗ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਉਹ

ਉਹਨੇ ਧੂਹ ਕੇ ਮਿਆਨੋਂ ਕਾਲ-ਪੁੱਤਰੀ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ
ਲੋਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਬਣਾ ਕੇ ਪੌੜੀਆਂ
ਚੜ੍ਹ ਸਿਖਰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਗਿਆ
ਉੱਚਾ ਵੇਖ ਕੇ ਟਿਕਾਣਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ
ਲਿਆ ਸੂਰਮੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਵਿਛਾ
ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਖਾ ਕੇ ਕਈ ਗੋਲੀਆਂ
ਯੋਧਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗਿਆ ਆ
ਆਪ ਹੋ ਗਿਆ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲਾ'
ਝੰਡੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਝੁਲਾ

ਲੜਦਾ-ਲੜਦਾ ਅਕਾਲੀ ਯੋਧਾ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਲੁਕ ਕੇ ਹੋਏ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ, ਜੋ ਦੋ ਅਕਾਲੀ ਦੀ ਲੱਤ ਵਿਚ ਆ ਲੱਗੀਆਂ, ਉਸ ਦਾ ਗੋਡਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਤ ਚੀਰ ਕੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਧੱਸ ਗਈਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਗਿਰ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਨੇ ਲੱਤ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਤੇ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਫਿਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਉਂਦਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਅਕਾਲੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਵਰ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਉੱਤੇ ਚਾਂਦਮਾਰੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਇਕਾ-ਇਕ ਚਾਰ ਗੋਲੀਆਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਆ ਧਸੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਹਾਥੀ ਦੇ ਹੌਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਲਰ ਪਿਆ। ਸੂਰਮਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਖੜ ਗਏ। ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਏਨੇ ਨੂੰ ਸ: ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ: ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਸਤੇ ਵੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਉਹ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅੱਖ ਉਠਾ ਕੇ ਵੇਖਦੇ, ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਹੀ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ

ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ ਉੱਠ ਨੱਸੇ। ਪਲੋ-ਪਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਮੈਦਾਨ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਸਿੱਖ, ਕਈ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਵਾਢ ਧਰੀ ਗਏ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਚਰਸੱਦੇ ਤੱਕ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਕਬਰਾਂ ਹੀ ਕਬਰਾਂ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸਾਰ ਸਾਮਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਤੇ ਕੰਵਰ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦਰਿਆ ਲੁੰਡੇ ਕੰਢੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਰਨੈਲ ਵੈਂਤੂਰਾ ਨੇ ਬੜੇ ਉੱਦਮ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨੂੰ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਵੈਂਤੂਰਾ ਦਾ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੱਗੀ ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਨ। ਬੜੀ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਸਾਵੇਂ ਪੜ ਤੁਲੇ ਖੜ੍ਹ ਸਨ ਜਾਂ ਨੌਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਗਈ।

ਸਾਕਾ

ਰੋਕਿਆ ਰਾਹ ਅਜ਼ੀਮ ਦਾ ਕਰ 'ਨਲਵੇ' ਧਾਈ
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਹਿ ਚੰਡੀ ਚਮਕਾਈ
ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੂਰਮਾਂ ਪਲ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਈ
ਲੁੰਡੇ ਕੰਢੇ ਮੌਤ ਨੇ ਆ ਫਿੜ੍ਹ ਰਚਾਈ
ਲੋਹਾ ਲੋਹ ਖੜਕਿਆ ਕੜਕੁੱਟ ਮਚਾਈ
ਫਿੱਗਦਾ ਲੱਗੇ ਸੂਰਮੇਂ ਮਚ ਗਈ ਦੁਹਾਈ
ਉੱਧਰ ਕਿਸੇ ਅਜ਼ੀਮ ਨੂੰ ਆ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਈ
ਵਿਚ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਹਾਰ ਗਏ ਤੇਰੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਭਾਈ
ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਅਜ਼ੀਮ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਰਹੀ ਨਾ ਕਾਈ
ਮਿਚਨੀ ਵੱਲੋਂ ਓਸ ਨੇ ਝੱਟ ਵਾਗ ਭੁਆਈ

ਫੇਰ ਨਾ ਪਿੱਛਾ ਪਰਤ ਕੇ ਉਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਖਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਸਤਿਗੁਰ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਵਡਿਆਈ

ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੀ ਹਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਜ਼ੀਮ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਹਾਰ ਦੇ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੇਜ਼ ਦੌੜ ਘੋੜੇ 'ਬਿਜਲੀ' ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਨੱਸ ਕੇ 'ਮਿਚਨੀ' ਜਾ ਵੜਿਆ। ਏਥੇ ਵੀ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਹਾਰ ਤੋਂ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਅਜਿਹਾ ਟੁੱਟਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਬਲ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਗ਼ਮ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਮਰ ਗਿਆ।

ਲੁੰਡੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਚੌਦਾਂ ਤੋਪਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਈਆਂ। ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਤੋਪਾਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬਾਕੀ ਡੇਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੧੫ ਮਾਰਚ, ੧੮੨੩ ਈ. ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦਰਿਆ ਲੁੰਡੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੜੇ ਫ਼ੌਜੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਓਥੇ ਸਮਾਧ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਚੋਖੀ ਜਾਗੀਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਪਠਾਣ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨੁਕਸਾਨ -ਫੱਟੜਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ—੧੨੪੦ ਸੀ।

੧੫ ਮਾਰਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹਸ਼ਤ ਨਗਰ* 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਏਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ੧੭ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਢੰਡੋਰਾ ਫੇਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੜਾ ਚੰਗਾ

---

* ਹਸ਼ਤ (ਫ਼ਾਰਸੀ) = ਅਸ਼ਟ (ਹਿੰਦੀ) ਨਗਰ (ਪਿੰਡ) ਇਹ ਹਨ : ੧. ਪੜਾਂਗ, ੨. ਚਰਸੱਦਾ, ੩. ਰਜੜ, ੪. ਉਸਮਾਨਜ਼ਈ, ੫. ਤੁਰੰਗਜ਼ਈ, ੬. ਉਮਰਜ਼ਈ, ੭. ਹਰਨਾਬ, ੮. ਸ਼ੇਰਪਾਓ

ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਰਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਹਿਣ ਆਏ, ਤੇ ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਯਾਰ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਕੀਤੀ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਪਛਤਾਏ ਤੇ ਫੇਰ ਨਵੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜਿਰਗਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਏ। ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਪਜਾਹ ਘੋੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਘੋੜਾ ਗੌਹਰ ਬਾਰ ਸੀ, ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਕੀਮਤੀ ਤੁਹਫ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਜਿਰਗੇ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਭੁੱਲ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾਵੇ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਤੇ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਸਮ੍ਹਾਅ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮੰਨ ਲਈ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਯਾਰ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਖ਼ਰਾਜ ਵਜੋਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚ ਭਰਨੇ ਮੰਨ ਲਏ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਹਾਥੀ, ਇਕ ਘੋੜਾ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਉ (ਖਿਲਅਤ) ਦੇ ਕੇ ਯਾਰ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ—ਉਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ੨੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਇਸ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਦੀਪਮਾਲਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੩-੨-੪੯ ਈ.

ਜੰਗ ਕਸੂਰ

ਨਵਾਬ ਕਸੂਰ ਦਾ ਹਾਰਨਾ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਏ ਜਾਣਾ

ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਸੂਰ ਦਾ ਪਠਾਣ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਨਵਾਬ ਨਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਾਕਤ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ. ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਸੀ ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਭਸੀਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਜਦ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਤਸੱਲਤ ਜਮਾ ਲਿਆ, ਉਹਨੇ ਨਵਾਬ ਕਸੂਰ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆਇਆ। ੧੮੦੧ ਈ: ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਸ: ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਸੂਰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਸੂਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਨਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਟੱਕੇ ਭਰਨ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕਸੂਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਉਹਨੇ ਫਿਰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪ ਕਸੂਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਲੜਾਈ ਹੋਈ. ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਪਿਆ, ਭੁੱਲ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਆਲੂ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ

ਇਸ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਫਿਰ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਮਾਫ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਨਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ. ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਕਸੂਰ ਦਾ ਨਵਾਬ ਬਣਿਆ। ਉਹਨੇ ਹਕੂਮਤ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਅੱਤ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਉਹਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਠਾਣ ਲਈ ਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਨਵਾਬ ਮੁਲਤਾਨ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗੀ। ਅੰਦਰਖ਼ਾਨੇ ਮਗਰਲੇ ਨੇ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ. ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਕਸੂਰ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚੰਦ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਹਰਿਆ ਝੰਡਾ* ਗੱਡਿਆ ਗਿਆ. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਲੋਭੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਆ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ। 'ਅੱਲਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਨਵਾਬ ਕੁਤਬਦੀਨ ਉਸ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ ਨਵਾਬ ਕਸੂਰੀਏ
ਕਹਿੰਦਾ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰ
ਜਿਹੜੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਪਾਈ ਰਣਜੀਤ ਨੇ
ਛੱਟ ਦਿਆਂਗਾ ਮੈਂ ਕੌਮ ਤੋਂ ਉਤਾਰ
ਅਸੀਂ ਜੱਦੂ ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ
ਕਿਵੇਂ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੰਗਾਰ
ਅਸੀਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਲਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

* ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਝੰਡਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ.

ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਨਸੀਬ ਦੇ ਗਏ ਹਾਰ
ਅੱਜ ਸੁੱਤੀ ਤਕਦੀਰ ਜਗਾਉਣ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਚੁੱਕ ਲਈ ਏ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਕਸਮ ਏ ਪਾਕ ਰਸੂਲ ਦੀ
ਜੇ ਨਾ ਮਰਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਹੱਥ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੇਖਿਓ ਪਠਾਣ ਦੇ
ਦੇਊਂ ਲਥਾਂ ਦੇ ਕੱਟ ਉਸਾਰ
ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ ਮੈਂ ਖ਼ਾਤਰ ਇਸਲਾਮ ਦੀ
ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਯਾਰ
ਆਓ ਦਿਓ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ
ਜੀਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੀਨ ਦਾ ਪਿਆਰ
ਜਿਹੜੇ ਜਾਣਗੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ
ਨਬੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਊ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਦਵਾਰ

ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ' ਮੈਂ ਕੁਫ਼ਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਹਾਦ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨ ਵਾਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਫ਼ਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੈ, ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਰਸੂਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਜਨਮ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੰਨਤੀ ਹੂਰਾਂ ਉਹਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸੋ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੀਨ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੋ।"

ਇਹ ਭੜਕਾਊ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਛਲ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :

ਸਾਕਾ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੱਲ ਨਵਾਬ ਦੀ ਉਹ ਭੜਕੇ ਸਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਨਬੀ ਰਸੂਲ ਦੇ ਤੇ ਅਲੀ ਦੁਲਾਰੇ

ਅਸਾਂ ਡਿੱਠੇ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਦੇ ਜੋ ਜੋਧੇ ਭਾਰੇ
ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਵੇਖੇ ਜਾਣਹਾਰੇ, ਕੌਣ ਜਿੱਤੇ ਹਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਇਕ ਇਕ ਨੇ ਜੇ ਘਰ ਕੇ ਸੌ ਸੌ ਨਾ ਮਾਰੇ
ਤਾਂ ਸੜੀਏ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਅੱਗ ਵਿਚ ਕਈ ਜਨਮ ਪਿਆਰੇ

ਉਧਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਏਧਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਮਲਵਈ, ਸ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ, ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਆਦਿ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਅੱਗੋਂ ਹੀ ਨਵਾਬ ਕਸੂਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਹਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸੋ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਸੂਰ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ

ਵਾਰ

ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਚੜ੍ਹੇ ਲਾਡਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾੜ ਕਾੜ ਲਾਈਆਂ
ਬਰਛੇ ਚਮਕਦੇ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਗਾਈਆਂ
ਕਰਨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਰੋਸ਼ਨਾਈਆਂ
ਕੈਦ ਕੀਤੀਆਂ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ
ਢਾਕੇ ਲਾ ਕੇ ਮਸਾਂ ਪਰਚਾਈਆਂ
ਤੀਰ ਭੱਥਿਆਂ 'ਚ ਸੈਂਕੜੇ ਸਪੋਲੀਏ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗੁੜ੍ਹਤੀਆਂ ਪਿਲਾਈਆਂ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਜੰਬੂਰੇ ਰੂਪ ਕਾਲ ਦੇ
ਕਰ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਦੇਣਗੇ ਸਫ਼ਾਈਆਂ
ਘੋੜੇ ਟੱਪਦੇ ਤੇ ਧੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਅੰਬਰੀਂ
ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ

ਸੰਧਣ 'ਸੀਤਲਾ' ਕਸੂਰੀਏ ਪਠਾਣ ਨੂੰ
ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲ ਆ ਛਾਉਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ

ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਨਵਾਬ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਵੀ ਕਸੂਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਡਟਿਆ। ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵੱਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਅਹਿਦਨਾਮੇ 'ਤੇ ਪੱਕਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ 'ਵਿਨਾਸ਼ ਕਾਲੇ ਵਿਪਰੀਤ ਬੁੱਧੀ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਨਾ ਆਇਆ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਸੂਰਤ ਲੜਾਈ ਟਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ੧੦ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੮੦੭ ਈ: ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਅੱਗੋਂ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧਾਇਆ। ਲੱਗੀ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਧ ਲੜਾਈ ਹੋਣ।

ਸਾਕਾ

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਛੋਹ ਲਈ ਲੜਾਈ
ਚੱਲੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਖ਼ਾਲਸਈ ਧਰਤੀ ਧਮਕਾਈ
ਰਲ ਮਿਲ ਤੀਰਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਆ ਵਰਖਾ ਲਾਈ
ਮੌਤ ਜੁਆਨੀ ਭਾਲ ਕੇ ਵਹੁਟੀ ਮਨ ਆਈ
ਫ਼ਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਹਲਵਾਨ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਵਿਛਾਈ
ਨੱਚਣ ਲੱਗੀ 'ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਰਾਸ ਰਚਾਈ
ਲੋਂਦੀ ਸਿਰ ਸਿਰਵਾਰਨੇ ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਈ
ਮਨ-ਹਰਨੀ, ਮਨ ਹਰੇ ਪਈ, ਹਾਰੇ ਲੋਕਾਈ
ਜਿਸ ਵੱਲ ਹੱਸ ਕੇ ਵੇਖਦੀ ਸੁੱਧ ਰਹੇ ਨਾ ਕਾਈ
ਲੇਟੇ ਕਈ ਰੰਗ ਰੱਤੜੇ ਪੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਈ
ਅੰਧੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਨਾ ਜਦ ਬਾਂਕਾ ਕਾਈ
ਆਈ ਹੋਸ਼ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਤਦ ਖੇਡ ਮੁਕਾਈ

ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਘਮਸਾਣ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਕਸੂਰ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਹਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ

ਕੇ ਨਵਾਬ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨੱਸ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਭੱਜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਕੀਹਨੇ ਖਲੋਣਾ ਸੀ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੁਣਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਮਗਰੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਿਧਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਨੱਸ ਉੱਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਤਾਂ ਗਾਨੇ ਤੋੜ ਸੁੱਟ ਤੇ ਹਰੇ ਚੋਗੇ ਪਾੜ ਸੁੱਟੇ, ਪਰ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲੁਕਾਉਣ? ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਨਵਾਬ ਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹਾਂ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਚ ਸਕੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਨੱਸਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਘਰੋ-ਘਰੀ ਜਾ ਸਾਹ ਲਿਆ।

ਨਵਾਬ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਸੁੱਟੇ। ਉਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਵਾਬ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਗਰਲਾ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਨਾ ਅਪੜਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਲੱਗੀਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਤੋਪਾਂ ਚੱਲਣ ਤੇ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਰਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਬਾਹੀ ਥੱਲੇ ਸੁਰੰਗ ਪੁੱਟ ਕੇ ਵਿੱਚ ਬਾਰੂਦ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਬਾਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਪਾਂ ਬੀੜ ਕੇ ਗੋਲੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸੁਰੰਗ ਵਾਲੇ ਬਾਰੂਦ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਾਹੀ ਥੱਲੇ ਆ ਪਈ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗ ਤੁਰੀਆਂ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਬਲਿਆ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਤੋਪਾਂ ਬੀੜੀਆਂ ਤੇ ਅੱਗ ਬਰਸਾਈ
ਬਾਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਕਿਲ੍ਹ ਦੀ ਪਾਟ ਕੇ

ਸਣੇ ਬੁਰਜਾਂ ਡਿੱਗੀ ਵਿੱਚ ਖਾਈ
ਸਿੰਘ ਪੈ ਗਏ ਭਰਾਉਤੀਆਂ ਸੂਤ ਕੇ
ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਲੜਾਈ
ਅੱਗੋਂ ਟੱਕਰ ਪਠਾਣ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ
ਖੰਡਾ ਖਿਚ ਤਾ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ
ਅੰਤ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਰਕਣੀ
ਜੀਹਦੀ ਬਿਜਲੀ ਤੋਂ ਮੌਤ ਸਵਾਈ
ਬਿਨਾਂ ਪੁਛਿਆਂ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋ ਕੱਢਦੇ
ਡਿੱਠੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ
ਵੱਜੇ ਇਕ ਨੂੰ, ਤਾਂ ਸੱਤ ਸੱਤ ਡਿੱਗਦੇ
ਬਿਨਾਂ ਛੋਹਿਆਂ ਜਾਨ ਕਈਆਂ ਨੇ ਗਆਈ
ਦਿਲ ਹਾਰ ਕੇ ਕਤਬੱਦੀਨ ਨੱਸਿਆ
ਜਦੋਂ ਡਿਗਦੇ ਵਖ ਲਏ ਭਾਈ
ਠਹਿਰ ਫ਼ੌਜ ਕਦੋਂ ਬਿਨਾ ਸਰਦਾਰ ਦੇ
ਕੰਡ ਰਣ 'ਚੋਂ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਵਿਖਾਈ
ਅੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਈ 'ਸੀਤਲਾ'
ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਵਡਿਆਈ

ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਹਰ ਥਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਲਈ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ। ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਨਿਹੱਥੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਕਸੂਰ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਨਵਾਬ ਕਤਬੱਦੀਨ ਨੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫੜ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਬੜੀ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਰਹਿਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਪ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਵੋ। ਬਾਕੀ, ਮਰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਔਲਾਦ ਵਾਸਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।"

ਕੈਲੋਂ ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਨਵਾਬ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਇਲਾਕਾ ਮਮਦੋਟ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਆਮਦਨੀ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਵਾਬ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਦੀ ਔਲਾਦ—ਜ ਨਵਾਬ ਮਮਦੋਟ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਪਰ ਉਸ ਜਾਗੀਰ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਰਹੀ

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਕਸੂਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੧੦-੧੦-੯੮ ਈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥

ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫ਼ਤਹਿ ਰਿਆਸਤ ਹੈਦਰਾਬਾਦ

• ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਢਾਂਚਾ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਲੇ ਛੇ ਸੌ ਦੇ ਲਗਭਗ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਰਿਆਸਤਾਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਔਖਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਖਿਲਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੇ ਨਵਾਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਬਾਹਰਲੀ ਕਿਸੇ ਤਾਕਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਮਾਲਕ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੋੜਦੇ ਸਨ।

ਅੱਜ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਅਮਨ ਤੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਨਾਲ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸੇ ਨੇ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਡਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਸ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਦੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਆਖ਼ਰੀ ਤੇ ਔਖਾ ਮਸਲਾ ਸੀ ਰਿਆਸਤ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦਾ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਨੱਬੇ ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਵਸੋਂ ਹਿੰਦੂ ਹੈ, ਨਜ਼ਾਮ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਚੁਫੇਰਿਉਂ ਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੇ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਜੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਾਲ ਭਰ ਵਾਸਤੇ 'ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ' ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਮੰਗਾਏ ਗਏ।

ਨਜ਼ਾਮ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਕਾਸਮ ਰਜ਼ਵੀ ਨੇ ਰਜ਼ਾਕਾਰ ਜਮਾਇਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਨਕਲ ਫ਼ੌਜੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਫ਼ੌਜੀ ਸਿਖਲਾਈ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਆਸਤ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਜ਼ਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਹਥਿਆਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੀਆਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਅ ਆਈ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਦੀਆਂ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਕਈਆਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦੀ ਪਤ ਤੱਕ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਕਈ ਸਮੂਲਚੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਲ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗਾਂ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜ ਗਏ। ਅੰਤ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਗਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਧਰ ਰਜ਼ਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਇਥ ਤੱਕ ਵੱਧ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਜੱਥਿਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਹੱਦੋਂ ਅਗਾਂਹ ਟੱਪ ਕੇ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹਮਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਧਰ ਰਜ਼ਵੀ ਨੇ ਭੜਕਾਊ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੜਕਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਘਟੀਆ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਏ ਦਿਨ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡਾਂਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹਾਲਾਤ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਵਿਗੜ ਗਏ ਕਿ ਜੇ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਮਨ ਭੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਪਾਸ ਹੁਣ ਫ਼ੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸਾਲ ਭਰ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਾਜ਼-ਬਰਦਾਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਉਹ ਸੁਲਾਹ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨਾ ਆਇਆ। ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਅੰਤ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਪਿਆ। ਜਿਹੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ 'ਸੁਲ੍ਹਾ' ਨਾਲ ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

੧੩ ਸਤੰਬਰ, ੧੯੪੮ ਈ: ਨੂੰ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ੧੭ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਕੇ ੧੯ ਮਿੰਟ ਉੱਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਬਿਨਾ ਬਹੁਤੇ ਖ਼ੂਨ ਖ਼ਰਾਬੇ ਦੇ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫ਼ਤਹਿ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਕਾਬਲੀਅਤ ਵਿਖਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਸੋ, ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਜਰਨੈਲ-ਦੋਵੇਂ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ।

ਰਜ਼ਵੀ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਅੰਤ ਛਾਵਣੀ ਢਾਈ
ਉਸ ਫ਼ੌਜ ਸਾਜ ਲਈ ਰਜ਼ਾਕਾਰ ਜੋ ਰੂਪ ਕਸਾਈ
ਉਸ ਤੇਗ਼ ਹੈਦਰੀ ਕਬਰ 'ਚ ਟੁੰਬ ਫੇਰ ਜਗਾਈ
ਉਸ ਲਹੂ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀਆਂ ਡਬੀਆਂ ਅੱਗ ਘਰ ਘਰ ਲਾਈ

ਉਸ ਪਰਜਾ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੀ ਕਰ ਜ਼ੁਲਮ ਸਤਾਈ
ਉਸ ਲੁੱਟ ਘਰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਕਈ ਕਰ ਖ਼ੂਬ ਸਫ਼ਾਈ
ਕਈ ਸਤੀਆਂ ਜਾਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਤ ਆਨ ਬਚਾਈ
ਹਿੰਦ ਸਾਰੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਮਚ ਗਈ ਦੁਹਾਈ

ਤਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਉਹ ਵਧੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਲਲਕਾਰੇ
ਲੈ ਘੇਰ ਸਕੰਦਰਾਬਾਦ ਦੇ ਜਾ ਪਾਸ ਸਾਰੇ
ਮੂੰਹ ਅੱਡ ਤੋਪਾਂ ਮੌਤ ਜਿਉਂ ਉਗਲਨ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਫਿਰ ਬਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਜਹਾਜ਼ ਕਈ ਉਡ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰੇ
ਤਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅੱਖ ਨਜ਼ਾਮ ਦੀ 'ਕੀ ਬਣੀ?' ਵਿਚਾਰੇ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਰਨੈਲ ਫਿਰ ਲਿਖ ਚਿੱਠੀ ਘੱਲੇ
ਅਜ ਜ਼ੁਲਮੋਂ ਬਸ ਕਰ ਨਜ਼ਾਮ ਜੀ ਚਰਨ ਪਾ ਲਓ ਪੱਲੇ
ਹੁਣ ਨੱਸਣ ਨੂੰ ਰਾਹ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਸੱਚ ਦੱਸਾਂ ਮੱਲੇ
ਮਰ ਸੱਤ ਸੱਤ ਫੱਟੇ ਗੱਭਰੂ ਮਖਣਾਂ ਦੇ ਪਲੇ
ਕੋਈ ਝਾਲ ਨਾ ਮੇਰੀ ਫੌਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਝੱਲੇ
ਦੱਸ, ਕਿਹੜਾ ਤੇਰੇ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਰੋਕੂ ਹੱਲੇ।

ਮੈਂ ਚਾਹਵਾਂ, ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਪਰਲੋ ਲਿਆਵਾਂ
ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਕੰਦਰਾਬਾਦ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਢਾਹਵਾਂ ਮਹਿਲ ਅਟਾਰੀਆਂ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਬਣਾਵਾਂ
ਕੁਲ ਰਣ ਤਲੀਆਂ ਬੇਗ਼ਮਾਂ ਕਰ ਖਲੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰਾਂ ਰਜ਼ਾਕਾਰ ਫੜ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਰਜ਼ਵੀ, ਲਾਇਕ ਅਲੀ ਨੂੰ ਫੜ ਦਿਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ

ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੋਚਾਂ ਕਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕਰਾਂ ਲੜਾਈ
ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਭੁੱਲ ਗਿਉਂ? ਅੰਤ ਨੂੰ ਸਾਂ ਵਤਨੀ ਭਾਈ
ਸੋ, ਛੱਡ ਦੇ ਜ਼ਿਦ ਤੇ ਆਣ ਮਿਲ ਕਰ ਮੇਲ ਸਫ਼ਾਈ
ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣੀ ਕਾਈ

ਤੂੰ ਰਜ਼ਵੀ ਦਲ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਅੱਗ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਲਾਈ
ਹੈ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਾਮ ਜੀ ਸਭ ਦੀ ਭਲਿਆਈ।

ਫਿਰ ਆਈ ਹੋਸ਼ ਨਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਹ ਠੋਕਰ ਖਾ ਕੇ
ਉਸ ਚਿੱਟਾ ਝੰਡਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸਭ ਰੁਅਬ ਗੁਆ ਕੇ
ਤੇ ਸੱਭੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਉਸ ਸੀਸ ਝੁਕਾਅ ਕੇ
ਲੈ ਨਜ਼ਰਾਂ ਜੇਤੂ ਫੌਜ ਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲਿਆ ਆ ਕੇ
'ਭੁੱਲ ਹਗੀ ਮੈਥੋਂ, ਬਖਸ਼ ਲੋ' ਕਹਿੰਦਾ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇ
ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ

ਫਿਰ ਡੰਕੇ ਵਾਜੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੁਲਸਾਈਆਂ
ਮੱਲ ਲਿਆ ਸਕੰਦਰਾਬਾਦ ਨੂੰ ਜਾ ਛਾਉਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ
ਅੱਜ ਘਰ ਘਰ ਹਵੇ ਦੀਪਮਾਲ ਵੱਜਣ ਸ਼ਹਿਨਾਈਆਂ
ਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲੱਗੀ ਸਦਾ ਵਰਤ ਵਰਤਣ ਮਠਿਆਈਆਂ
ਅੱਜ ਗਾਉਣ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਗੀਤ ਰਲ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ

ਪਏ ਵੱਜਣ ਵਾਜੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ
ਮੈਂ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਵਾਂ ਜਿੱਤ ਦੇ ਮਨ ਚਾਉ ਘਨੇਰ
ਪਰ ਮੈਂ ਬੇ ਘਰ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੇਰ
ਮੈਂ ਘਰਾਂ ਦੀਵਾਲੀ ਬਾਲ ਕੇ ਦੱਸ ਕਾਹਦੇ ਬਨੇਰੇ?

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ।

੨੦ ੯ ੪੮ ਈ

੧ੳ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

"ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ ।
ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ ।"

ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ।

ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਰਖ
ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ

ਸਿਮਰਨ, ਸੇਵਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨਾਲ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਹੋਏ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਪੂਰਨ-ਪੁਰਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ , ਆਪ ਸਾਲ ਭਰ ਨੈਣਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਟਿਲ ਉਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਰਹੇ । ਬਾਣੀ ਰਚਨ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਂ ਬਚਦਾ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਬਿਤਾ ਦੇਂਦੇ – ਨਿਘਰੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਚਾ ਚੁਕਿਆ ਜਾਵੇ ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ? ਜਿਸ ਕਮਜ਼ੋਰ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਤੱਤ ਕਢਿਆ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਓਸੇ ਵਿਚ ਨਾ ਘੁਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ । ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਮਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਜਾਚ ਭੁਲਾ ਨਾ ਬਹੇ । ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ 'ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ' ਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਕਿਤੇ ਚਿਰ ਪਾ ਕੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ । ਆਖਰ ਕੁਝ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁਝ ਸਥਿਰ ਰਹਿ ਸਕੇ । ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਅਕਾਲੀ ਪੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ 'ਸਿਖ' ਸਾਜਣਾ ਹੈ । ।*

* ਪ੍ਰਨ ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕਨ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ।
ਰਚੋਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਕਰਾਰਾ ।
ਮਹਾਂ ਤੇਜਸੀ ਹੋਗੋ ਬਾਜ਼ ।
ਲਰਨ ਮਰਨ ਤੇ ਕਰੇ ਨਾ ਲਾਜ ।

ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਧਾਰ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੈਣਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਏ। ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਉਤੇ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਤ ਕਠੀ ਹੋਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਕੁਛ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਦਾ ਨਾਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁਛ ਵੱਟਿਆ-ਵੱਟਿਆ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ। ਦਾਤਾਰ ਬੜਾ ਘਟ ਬੋਲਦੇ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਲੀਨ ਭਾਸਦੇ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਈ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦੇ।

ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਯੱਗ ਕੀਤਾ। ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਲੰਗਰ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪੁਛੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ [illegible] ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਓ।" ਉਚ ਨੀਚ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਟ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਪੰਗਤਾਂ ਲਗੀਆਂ ਤੇ ਵਰਤਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਓਹ ਰੁੱਸ ਬੈਠੇ। ਉਹ ਲੰਗਰ ਛਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਤੇ ਏਥੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਛਕ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਯੱਗ ਵਿਚ ਛਕਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਡਤ ਦਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਬੁਲਾਉਣ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਿਲਾ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਕੀਤਾ। ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਡਤ ਕੇਸੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ- "ਪੰਡਤ ਜੀ! ਆਪ ਭੋਜਨ ਪਾਉਣ ਨਹੀਂ ਆਏ?"

ਜਿਸ ਕੀ ਜਾਤ ਅੰਤ ਕੁਲ ਮਾਹੀ।
ਸਰਦਾਰੀ ਨਹਿੰ ਭਈ ਕਦਾਹੀ।
ਇਨਹੀ ਕੋ ਸਰਦਾਰ ਬਨਾਵੈਂ।
ਤਬੈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਸਦਾਵੈਂ।

([illegible] ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਪੰਡਤ ਕੇਸੋ ਨੇ ਰੋਸ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ – 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਜਦ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਹੀ ਭੰਗ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਕਿਵੇਂ ਪਾਉਣਾ ਹੋਇਆ !'

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਮਰਯਾਦਾ ਸਮੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ , ਬਹੁਤਾ ਭਰਮ ਨਾ ਕਰੋ। ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥ ਬੇਅੰਤ ਹਨ। ਆਪ ਗੱਫੇ ਲਾਉ।"

ਪੰਡਤ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਵਧੇਰੇ ਤਪ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਭਿਟਿਆ ਹੋਇਆ ਅਸੀ ਕਿਵੇਂ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਆਪ ਨੇ ਛਕਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਉਂਦੇ, ਜੋ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਸਾਡੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਖਰ ਕੁਛ ਤਾਂ ਉਚੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਲਿਹਾਜ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ?

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਪੰਡਤ ਸਾਹਿਬ ! ਉਹ ਦਿਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਹਣ ਤਾਂ ਏਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝੋ ਉਚ ਨੀਚ ਦਾ ਸਮਾ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਓਹ ਹੁਣ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵਗਾ। ਮੇਰਾ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀ। ਸੋ :

"ਜੋ ਕਿਛੁ ਲੇਖ ਲਿਖਯੋ ਬਿਧਨਾ
ਸੋਈ ਪਾਯਤ ਮਿਸ੍ਰ ਜੂ ਸੋਕ ਨਿਵਾਰ।
ਮੇਰ ਕਛੂ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀ,
ਗਯੋ ਯਾਦ ਤੇ ਭੂਲ ਨ ਕੋਪੁ ਚਿਤਾਰ।
ਖਾਂਗ ਨਿਹਾਲੀ ਪਠੈ ਦੈਹੋਂ ਆਜ
ਭਲੇ ਤੁਮ ਕੋ ਨਿਹਚੈ ਜੀਅ ਧਾਰੋ।
ਛੱਤ੍ਰੀ ਸਭੈ ਕ੍ਰਿਤ ਬਿਪ੍ਰਨ ਕੇ
ਇਨਹ ਪੈ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਨਿਹਾਰੋ।"

ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਇਹ ਓਹ ਛੱਤ੍ਰੀ ਨਹੀ, ਜੋ ਪੰਡਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਪੰਡਤ

ਤੇ ਵਰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਸਨ। ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਹਾਂ।"

"ਜੁੱਧ ਜਿਤੇ ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ,
ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁ ਦਾਨ ਕਰੇ।
ਅਘ ਓਘ ਟਰੈ ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ,
ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਫੁਨ ਧਾਮ ਭਰੇ।
ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁ ਵਿੱਦਿਯਾ ਲਈ,
ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਭ ਸ਼ੱਤ੍ਰ ਮਰੇ।
ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈਂ,
ਨਹੀਂ ਮੋ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੋਰ ਪਰੇ।"

"ਸੇਵ ਕਰੀ ਇਨ ਕੀ ਮਨ ਭਾਵਤ,
ਔਰ ਕੀ ਸੇਵ ਸੁਹਾਤ ਨਾ ਜੀ ਕੋ।
ਦਾਨ ਦਯੋ ਇਨ ਹੀ ਕੋ ਭਲੋ,
ਅਰ ਆਨ ਕੋ ਦਾਨ ਨਾ ਲਾਗਤ ਨੀਕੋ।
ਆਗੈ ਫਲੈ ਇਨ ਹੀ ਕੋ ਦਯੋ,
ਜਗ ਮੈਂ ਜਸ, ਔਰ ਦਯੋ ਸਭ ਫੀਕੋ।
ਮੋ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਤਨ ਤੇ, ਮਨ ਤੇ,
ਸਿਰ ਲੌ ਧਨ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਇਨ ਹੀ ਕੋ।"

ਚਟ ਪਟਾਯ ਚਿਤ ਮੈਂ ਜਰਯੋ, ਤ੍ਰਿਣ ਜਯੋਂ ਕ੍ਰੁਧਤ ਹੋਇ।
ਖੋਜ ਰੋਜ ਕੇ ਹੇਤ ਲਗ, ਦਯੋ ਮਿਸ੍ਰ ਜੂ ਰੋਇ।

ਯੱਗ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ (ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ) ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਉਥੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੰਡਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਪਾਸੇ ਕਈ ਤੰਬੂ ਲਾਏ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਗੁਪਤ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਗਈ, ਇਹ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਹੀ ਜਾਨਣ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਦੀਵਾਨ ਸਜ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੇਸਾ

ਸਾਕਾ

ਆਏ ਬਾਹਰ ਤੰਬੂਓਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਆਰ
ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਮਕੇ 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਬਿਜਲੀ ਲਿਸ਼ਕਾਰ
ਚੱਕਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸੀਸ 'ਤੇ ਪਿਆ ਚਮਕਾਂ ਮਾਰੇ
ਕਲਗੀ ਦੇ ਵਿਚ ਚਮਕਦੇ ਹੀਰੇ, ਜਿਉਂ ਤਾਰੇ
ਮੱਥੇ ਲਾਲੀ ਡਲ੍ਹਕਦੀ ਝੁਕ ਝੁਕ ਗਏ ਸਾਰੇ
ਸੂਰਜ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਨਾ ਤੇਜ ਸਹਾਰੇ
ਨੈਣ ਸੁਰਖ਼ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਦੇ, ਜਿਉਂ ਭਖਣ ਅੰਗਾਰੇ
'ਸੀਤਲ' ਰੂਪ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਤੱਕ ਜਿੰਦ ਬਲਿਹਾਰ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪੰਡਾਲ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਵਰਤ ਗਈ। ਦਾਤਾਰ ਦਾ ਰੰਗ ਢੰਗ ਅਜੇਹਾ ਸੀ, ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਓਹਾ ਯਾਦ ਫੇਰ ਸੱਜਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦੀਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਫ਼ੌਜੀ ਵਰਦੀ, ਹਥਿਆਰ ਸਜਾਏ ਹੋਏ, ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਵਾਂਗ ਜਗਦੇ ਨੈਣ, ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਵੱਟ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰੁਅਬ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਚਿਹਰਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜ਼ਰਾ ਕੰਬਦੀ ਤਲਵਾਰ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਿਲ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਬੜੀ ਗਰਜਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲੇ।

ਵਾਰ

ਬੋਲੇ ਗੱਜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ

ਸੁਣੋ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਨਾਲ ਧਿਆਨ
ਮੈਨੂੰ ਪੰਥ ਸਜਾਵਣ ਵਾਸਤੇ
ਧੁਰੋਂ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਆਪ ਭਗਵਾਨ
ਸੋ ਮੈਂ ਪੰਥ ਸਜਾਉਣਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਜੀਹਦੀ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਸ਼ਾਨ
ਮਹਿਲ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਉਸਾਰਨ ਵਾਸਤੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨੇ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੁਰਬਾਨ
ਸੀਸ ਮੰਗਦੀ ਕਿਸੇ ਬਲਵਾਨ ਦਾ
ਮੇਰ ਹੱਥ ਵਿਚਲੀ ਕਿਰਪਾਨ
ਆਓ, ਧਰੋ ਕੋਈ ਜਿਗਰਾ ਯੋਧਿਓ
ਭੇਟਾ ਸੀਸ ਦੀ ਹੰਊ ਪਰਵਾਨ
ਜਾਣੋ ਜਾਨ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੁਢਲਾ
ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ ਜਹਾਨ ਤੇ ਈਮਾਨ
ਜਿਹੜਾ ਪੰਥ ਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਹਦਾ ਉਸ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਇਮਤਿਹਾਨ

'ਸੀਸ-ਭੇਟਾ !' ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਮੰਗ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਭੈ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। 'ਕੀ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਝਟਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਕੌਣ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਅਜੇਹੀ ਮੌਤ ਮਰਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰੇ ? ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਮਰਨਾ ਹੋਰ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ? ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ ਸਮੋਂ ਗਈ ਹੈ .. ।'

ਅਜੇਹੇ ਖ਼ਿਆਲ ਸਨ, ਜੋ ਹਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮਚਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਮਿੰਟ, ਦੋ ਮਿੰਟ, ਚਾਰ ਮਿੰਟ, ਬੀਤ ਗਏ, ਪਰ ਸਿਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਨਾ ਉਠਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਗਰਜਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲੇ।

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਫਿਰ ਦਸਮੇਸ ਜੀ ਕੜ੍ਹ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਮਰਦ ਕਹਾਵੇ, ਮਰਨ ਲਈ ਉਠੇ ਚਿਰ ਲਾ ਕੇ !
ਮਰਦ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ, ਜੀਏ ਜੋ ਸਿਰ ਤਲੀ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਹੋ ਕੇ ਸਿਖ 'ਅਕਾਲ' ਦਾ ਡਰ 'ਕਾਲ' ਤੋਂ ਖਾ ਕੇ
ਕਦ ਤਕ ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ਲੱਜ ਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ
ਉਠ ਬਲਧਾਰ 'ਅਕਾਲੀਆ' ! ਸੋ ਜੂਤੀ 'ਚ ਆ ਕੇ
ਖੁਸੀਆਂ ਲੈ ਅਜ ਮੇਰੀਆਂ ਸਿਰ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਪੰਥ ਜੀਵੇਗਾ ਜੋਧਿਆ ! ਜੱਸ ਤੇਰਾ ਗਾ ਕੇ

ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀ ਮੰਗ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਦੇਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਦਿਲ ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਡਰ ਛਾ ਗਿਆ, ਕੋਈ ਤਾਂ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਏ, ਕਿ ਨੈਣਾ ਦਵੀ ਉਤੇ ਕਠਨ ਤਪਸਿਆ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਮਾਗ ਹਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਪਜ ਬਹਾਨੇ ਖਿਸਕਣਾ ਵੀ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਕ ਸਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਮੌਤ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਤਰ ਹੀ ਪਿਆ। ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤੀਹ-ਕੁ-ਸਾਲ ਦਾ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :-

ਬੈਂਤ

ਦਇਆ ਰਾਮ ਇਕ ਸਿੱਖ ਲਾਹੌਰੀਆ ਸੀ
ਆਇਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗਲ ਪਲਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਖੜਾ ਆਣ ਹਜ਼ੂਰ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ
ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਦਾ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਕੇ ਜੀ
ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹਾਂ, ਭੁੱਲ ਗਿਆ, ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ੋ

ਜਿਹੜਾ ਉਠਿਆ ਹਾਂ ਦੇਰ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਰਿਹਾ ਸੋਚਦਾ, ਕਿ ਤਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ
ਧਰਾਂ ਭੇਟ ਕੀ ਨਵੀਂ ਲੈ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਸਿਰ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਦਾ ਮੈਂ ਭੇਟਾ ਕਰ ਚੁਕਿਆ
ਛੋਹੇ ਚਰਨ ਸੀ ਜਦ ਪਹਿਲਾਂ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਤੇ ਜੇ ਫੇਰ ਤਲਵਾਰ 'ਤੇ ਪਰਖਣਾ ਹੈ
ਹਾਜ਼ਰ ਦਾਸ ਹੈ, ਵੇਖੋ ਅਜ਼ਮਾਇਕੇ ਜੀ
ਇਕੋ ਰੀਝ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਾਰ ਹੋਵੇ
ਡਿਗੇ ਸੀਸ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਆਇਕੇ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵਾਂ
ਲੈਣਾ ਹੋਰ ਕੀ ਮੈਂ ਜਨਮ ਪਾਇਕੇ ਜੀ

ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਧਰ ਦਿਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਝੰਜੋੜਿਆ ਤੇ ਧੂਹ ਕੇ ਤੰਬੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਸੱਟ ਤੇ ਡਿੱਗਦੇ ਧੜ ਦੀ ਵਾਜ ਬਾਹਰ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਪਲ ਪਿਛੋਂ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵੀ ਤੰਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਆਈਆਂ। ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ ਮਚ ਗਈ।

ਸਾਕਾ

ਅੰਦਰ ਚੱਲੀ ਤੇਗ ਤੇ ਦਿਲ ਬਾਹਰ ਹੱਲੇ
ਤੰਬੂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਦੇ ਪਰਨਾਲੇ ਚੱਲੇ
ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ ਸੰਗਤੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲੇ
ਸੋਚਣ - ਪੈ ਗਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਜ ਰਾਹ ਅਵੱਲੇ
ਕਈਆਂ ਉਠ ਦੀਵਾਨ 'ਚੋਂ ਰਾਹ ਘਰ ਦੇ ਮੱਲੇ
ਪੂਰਾ ਉਤਰੇ 'ਸੀਤਲ' ਕੋਈ ਸਿਦਕ ਦੇ ਪੱਲੇ

ਅੱਗੇ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸ਼ੱਕ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭ ਨੂੰ ਯਕੀਨ

ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਜੀ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਗਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀ ਲੋਥ ਲਿਟਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। 'ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਕੌਣ ਰਹਿ ਗਿਆ? ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਵਾਨੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਲ ਭਰ ਕੀਤਾ ਤਪ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਨ ਜਿਵੇਂ ਬਚਦੀ ਹੈ, ਨੱਸ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਓ।' ਅਜੇਹੇ ਖਿਆਲ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤਾਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਵਾਂਗ ਉਠ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੋ, ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਸੱਜਣ ਉਠਕੇ ਖਿਸਕਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਛ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਵਖਰਾ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਭੈ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਉਹਨਾ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ! ਇਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਣ ਲੱਗਾ ਹੈ? ਸਿੱਖੀ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦਿਨ ਵੀ ਆਉਣਾ ਸੀ? ਜੇ ਮਾਂ ਪੁਤ੍ਰੈ ਵਿਸੁ ਦੇਇ, ਤਿਸਤੇ ਕਉਣੁ ਪਿਆਰਾ? ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਮਾਰੋ, ਤਾਂ ਜਿਵਾਲ ਕੌਣ?' ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ-ਕੀ ਸੋਚਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ? ਅਜੇ ਦਰਸ਼ਕ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਾਂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਫੇਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਗੱਜੇ। ਚਿਹਰਾ ਅਗ ਨਾਲ ਵਧਕਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਲਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਅਜੇ ਤਕ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਟਪਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਡਰ ਕੇ ਉਠ ਨੱਸੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਗਰਜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਠਹਿਰੋ! ਅਜੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ?"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬੋਲੇ ਫੇਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਗੱਜ ਕੇ
ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ ਲਿਸ਼ਕਾ
ਅਜੇ ਬੁਝੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆਸ ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਦੀ

ਆਵੇ ਹੋਰ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਆ
ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਓਸ ਦੀ
ਭੇਟਾ ਸੀਸ ਵਾਲੀ ਧਰੇ ਜਿਹੜਾ ਆ
ਸਿਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਜਤਾਵੇ ਨਾ ਅਹਿਸਾਨ ਵੀ
ਐਸਾ ਹੋਵੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸੂਰਮਾ
ਮੈਂ ਕੋਈ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਤੇਗ ਨਹੀਂ ਪਰਖਣੀ
ਪੂਰੇ ਕਰ ਦਿਓ ਜਵਾਨੋ ! ਇਹਦੇ ਚਾਅ
ਉੱਠੋ ਮੇਰੇ ਅਖਵਾਵਣ ਵਾਲਿਓ
ਕਾਹਨੂੰ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਦੇਰ ਰਹੇ ਓ ਲਾ
ਜੇ ਕਰ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਖ਼ੂਨ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ
ਜੀਵਨ ਕੌਮ ਦਾ ਜਾਊ ਕੁਮਲਾ
ਓਹਾ ਕੌਮ ਹੈ ਜਿਉਂਦੀ ਸਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜੀਹਦੇ ਚਿੱਤ ਰਹੇ ਮਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਿਰ ਕਿਰਪਾਨ ਭੇਟ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੰਗ ਫੇਰ ? ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠੇ ਡਰ ਨਾਲ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਸੋਚਦੇ : 'ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇਵਲ ਸਿਰ ਮੰਗਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਝਟਕਾਉਣਗੇ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਲਹੂ ਭਰੀ ਤੇਗ ਤੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚੋਂ ਵਗਦੀਆਂ ਰੱਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ । ਸੋਚਦੇ ਸਾਂ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਲੁੱਛਦੀ ਲੋਥ ਵੇਖ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਮਨ ਪਸੀਜ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫਿਰ ਮੰਗਣ ਆ ਖਲੇ ਹਨ । ਅਜੇ ਕੀ ਪਤਾ, ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਤਿਜੇ ਤੇ ਤਿੱਜੇ ਪਿਛੋਂ ਚੌਥੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਵੇ । ਹੁਣ ਕੌਣ ਹੋਵੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਵੈਰੀ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਸਿਰ ਆ ਦੇਵੇ, ਥੋੜ-ਦਿਲੇ ਬੜੀ ਦੁਬਧਾ ਵਿਚ ਆ ਫਸੇ । ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜੇਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਤੇ ਨੱਸਣ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ । ਜਦ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਆਇਆ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫਿਰ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਛੇਤੀ ਉਠੋ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ । ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਰ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਰਿਹਾ ਕਰੋ ।"

ਇਸ ਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਜੱਟ ਧਰਮ ਦਾਸ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਤੇਤੀ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ :

ਕਬਿੱਤ

ਉਠਿਆ ਧਰਮ ਦਾਸ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਸੀਸ, ਦਾਤਾ ! ਹੋਵੇ ਪਰਵਾਨ ਜੀ
ਤੇਰਾ ਤੇਰੇ ਲੇਖੇ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਧੰਨ ਭਾਗ ਮੇਰੇ
ਤਨ ਤੇ ਪਰਾਣ ਸਭੋ ਤੇਰੀ ਹੈ ਅਮਾਨ ਜੀ
ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਗੁਆਇਆ ਸਮਾਂ, ਭੁੱਲ ਇਹ ਬਖਸ਼ ਲੈਣੀ
ਆਪ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਦਾਤਾ, ਦਾਸ ਅਣਜਾਨ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਪਿਆਰੇ ਦਰ ਹੋਵੇ ਪਰਵਾਨ ਜਿਹੜਾ
ਉਹਦੇ ਜਿਹਾ ਕੌਣ ਭਾਗਵਾਨ ਇਨਸਾਨ ਜੀ

ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਧਰਮ ਦਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਖੜਾਕ ਆਇਆ ਤੇ ਬੇਜਾਨ ਲੋਥ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿਗਦੀ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸੱਜਰਾ ਲਹੂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਆਇਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਨੱਸ ਉਠੇ। ਬਥੇਰੇ ਡਰ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਨੱਸਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤਕ ਚੋਖਾ ਪੰਡਾਲ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਫੇਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਖਲੋ, ਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੱਜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਸਾਕੀ

ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਹੱਥ, ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ

ਖੇਲ ਫਿਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਸਿੰਘ ਜਿਉਂ ਭਬਕਾ ਕੇ
ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਅਜ ਜਿੰਨੇ ਆ ਕੇ
ਦੇਸਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆਰਿਓ। ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ
ਆਉਂਦੇ ਜਾਓ ਝਟਾਪਟ ਸਿਰ ਤਲੀ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿਊਂ ਤੇਗ ਦੇ ਮੈਂ ਤੇਲ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਕੀਤੇ ਪੁਰਖ ਅਕਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭਾ ਕੇ
ਹੋਵਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸੁਰਖਰੂ ਇਹ ਪਥ ਸਜਾ ਕੇ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਉਕੋ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿਦਕੀਆਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰਤਣਾ, ਪਰ ਸਿਰ ਦੇਵੇ ਕੌਣ ? ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਔਖਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਉਠ ਖਲੋਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਉਠਿਆ ਫਿਰ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ ਮੋਹਕਮ ਚੰਦ ਪਿਆਰਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਤੋੜ ਕੇ ਮਮਤਾ ਮੋਹ ਸਾਰਾ
ਜੀਵਨ ਆਸ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿਨਾਰਾ
ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਦਾਸ ਹੈ, ਕਰੋ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ
ਹੋਵੇ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਜੇ ਇਹ ਸੀਸ ਨਕਾਰਾ
'ਸੀਤਲ' ਸਫਲਾ ਜਨਮ ਹੋਇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਹਮਾਰਾ

ਉਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਮੋਹਕਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੋ ਪਹਿਲਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਛੱਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਛੀਂਬਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲਣ, ਤੇ ਧੜ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਅਗ੍ਹਾਂ ਤਕ ਵਗ ਆਈ। ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਚਫੇਰ ਭਾਜੜ

ਪੈ ਗਈ। ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਹ ਇਹ ਨਾ ਸਚ ਸਕੇ ਕਿ ਉਪਾਉ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮਸੰਦ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਹੋਈ ਬੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦੱਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਬਿਨੇ ਕੀਤੀ,-
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸਮਝਾ, ਮਾਤਾ
ਰੂਪ ਕਾਲ ਦਾ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪ ਹੱਥੀਂ
ਚੁਣ-ਚੁਣ ਰਹੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਝਟਕਾ, ਮਾਤਾ
ਜੇ ਨਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤੁਸਾਂ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕੀਤਾ
ਸਾਰੀ ਦੇਣਗੇ ਸਿੱਖੀ ਮੁਕਾ, ਮਾਤਾ
ਕੀਤਾ ਤਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਪੁੱਠਾ
ਬੈਠੇ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਗੁਆ, ਮਾਤਾ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਤਕ ਕਿੰਨੇ ਹੋਰ ਉਹਨਾਂ
ਦਿੱਤੇ ਤੇਗ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ, ਮਾਤਾ
ਜੇਕਰ ਆਪ ਮਾਰੇ ਗੁਰੂ, ਕੌਣ ਰੱਖੇ
ਤੁਸਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਬਚਾ, ਮਾਤਾ
ਆਖੇ ਲੱਗੋ, ਤਾਂ ਇਕ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨੋ
ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਈਏ ਸੁਣਾ, ਮਾਤਾ
ਗੱਦੀ ਉੱਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਦਿਹੋ ਬਿਠਾ, ਮਾਤਾ*

* ਮਾਤਾ ਤੀਰ ਲੋਕ ਇਕ ਜਾਈ। ਇਹ ਬਿਧ ਬਾਤੀਆਂ ਬਰਨ ਸੁਨਾਈ।
ਤਿਲਕ ਪਨਰੋ ਕਾਲ ਸੁ ਦੀਨੋ। (ਕਾਲ – ਮੱਥਾ)
ਇਨ ਕੋ ਇਕ ਜਾ ਪਕਰ ਬਠੀਨੋ। (ਇਨ ਕੋ ... ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ)
(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ)
ਮਾਤਾ ਪਾਸ ਮਸੰਦਨ ਜਾਇ। ਹਾਲ ਸੁਨਾਯੋ ਬਹੁ ਡਰ ਪਾਇ।

ਸਾਰਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਓ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੀਵਾਨਗੀ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਰਬੰਧ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਕਰੋ।"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚਿਓ! ਘਬਰਾਓ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ, ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੇ। ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ, ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਕੌਤਕ ਵੇਖੋ!"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮਸੰਦ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜੇ, ਪਰ ਉਹ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਬਹੁਤੇ ਉਦੋਂ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਦੋਂ ਕੌਤਕ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਉਧਰ ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ ਭਾਈ ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ ਵਿਖਾਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਫਿਰ ਆਏ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਜਦ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ
ਹੱਥ ਉਹਾ ਤਲਵਾਰ ਸੀ ਰੱਤ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ
ਸੁਰਖੀ ਮਲ ਕੇ ਨਿਕਲੀ ਮਨਮੋਹਨ ਹਾਰੀ
ਦਰਸ਼ਨ ਭੁੱਖਾ ਮੰਗਦੀ ਉਹ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ
ਜਾਣ ਸਦਕੜੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸੂਰੇ ਸੈ ਵਾਰੀ
ਜਿਉਂ ਪਰਵਾਨੇ ਲਾਟ ਤੋਂ ਜਾਣ ਬਲਿਹਾਰੀ

---

*ਤਿਲਕ ਤਿਹੇ ਕਰ ਅਬ ਦੀਜੈ। ਇਨ ਕੋ ਇਕ ਨਾਂ ਪਕਰ ਰਖੀਜੈ।

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਬੋਲ ਉਦੋਂ [illegible] ਗਲ ਨਿਕਾਰੀ
ਉਠੋ ਮਰੋ ਜੀ [illegible] ਕਿਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ?
ਸੌਦ ਕਰਦਾ [illegible] ਬਪਾਰੀ
ਲਾ ਕਸਵੱਟੀ ਪਰਖਣ [illegible] ਵਾਲਾ
ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ [illegible] ਕਿਸ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ
ਯਾਦ ਰਖੇਗੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਸਾਰੀ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ, ਤੇ ਸਿਰ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ? ਪਰ ਧੰਨ ਗੁਰੂ, ਤੇ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ, ਵਰਣਵੰਡ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜਾਤ ਦਾ ਨਾਈ, ਸੈਂਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ, ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਖਲੋਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਉਠਿਆ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਝੁਕ ਫਤਿਹ ਬੁਲਾਈ
ਬਖਸ਼ੋ ਭੁਲਣਹਾਰ ਨ ਜੋ ਦੇਰ ਲਗਾਈ
ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਮੋਹ ਜਾਲ ਤੋਂ ਮਿਲ ਗਈ ਰਿਹਾਈ
ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਸਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਬਖਸ਼ੋ ਵਡਿਆਈ
ਤੇਰੀ ਦਾਤ ਪਿਆਰਿਆ ! ਤੁਧ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਧੀਰ ਮਰੀਦਾਂ ਪਿਰਹੜੀ 'ਸੀਤਲ' ਸੁਖਦਾਈ

ਅਜੇ ਆਖਰੀ ਬਚਨ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤੰਬੂ ਵੱਲ ਧੂਹ ਲਿਆ। ਤਲਵਾਰ ਅੰਦਰ ਚੱਲੀ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਸੱਟ ਬਾਹਰ ਕਈਆਂ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਪਈ। ਅੰਦਰ ਬੇਜਾਨ ਧੜ ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਡਿਗ ਪਏ। ਕਈਆਂ ਨਸਦਿਆਂ ਪਿਛਾਂ ਪਰਤ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਅੱਗੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਕੇਵਲ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਗੱਜ

ਕੇ ਕਿਹਾ :-

ਵਾਰ

ਆ ਕੇ ਫੇਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ
ਨਾਲ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ
ਦੇਵੇ ਸੀਸ ਜੋ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ
ਵੇਖਾਂ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਕੁਰਬਾਨ ਹੈ
ਗੋਲੀ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਣ ਬਲਿਹਾਰ
ਸੋਨਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਾਫ਼ ਤਾਅ ਕੇ ਪਰਖਦਾ
ਸਿਦਕ ਪਰਖਦੀ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ
ਨਾ ਤਾਂ ਡਰਿਆਂ ਥਮ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠੰਢੇ ਹੋਵਣਾ
ਤੇ ਨਾ ਫੁੱਲ ਬਣਨੇ ਅੰਗਿਆਰ
ਵੇਖ ਲਵੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਕਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਸੱਜਣ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਅੱਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ, ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਠ ਖਲੋਵੇਗਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਅਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਸਿਦਕ ਦੀ ਪਰਖ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ, ਪਰ ਐਨੀ ਕਰੜੀ ਨਹੀਂ। ਵਾਹ! ਕੁਰਬਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ। ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਠ ਖਲੋਤਾ। ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਉਸਨੂੰ ਝਿਊਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਨੱਤੀ ਸਾਲ ਉਮਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨੀ ਜਵਾਨ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਖਲਾ ਤੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:-

ਸਾਕਾ

ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ ਉਠਿਆ [illegible]
ਤਨ ਮਨ ਹਾਜ਼ਰ ਆਖਦਾ [illegible]
ਦਾਤ ਮਿਲੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਿਰ [illegible]
ਮੁੜ-ਮੁੜ ਜਨਮੇ ਮਰਨ ਲਈ ਸੋ [illegible] ਮਰ ਕੇ
ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੇੜੇ ਤੇਗ ਦੇ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਰ ਕੇ
ਕੋਈ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀਤਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਰਿ ਕੇ

ਹਜ਼ੂਰ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲੀ, ਤੇ ਲਹੂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਆਇਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਏ। ਦੋ ਮਿੰਟ, ਚਾਰ ਮਿੰਟ, ਦਸ ਮਿੰਟ ਲੰਘ ਗਏ। ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਏ। ਏਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਆ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਅੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆ ਹੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਆਪ ਹੋਰ ਸੀਸ ਨਹੀਂ ਮੰਗਣਗੇ। ਤੇ ਕਈ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਡਰ ਗਏ, ਕਿ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਉਸਨੂੰ ਝਟਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਆਪ ਸਿਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਕੀ ਪਤਾ, ਹੁਣ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੰਦਿਓਂ ਹੀ ਝਟਕਾਉਣ ਲਗ ਪੈਣ। ਸੋ, ਕਈ ਉਠ ਕੇ ਪੰਡਾਲ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਚਫੇਰੇ ਹੋ ਖਲੋ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਸਹਿਜ ਹੀ ਨੱਸ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਸਕਣਗੇ। ਹਰ ਹਾਲ ਇਹ ਆਖਰੀ ਕੌਤਕ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਪਾਸੇ ਹਟਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਆ ਖਲੋ। ਇਸ ਵਾਰ ਆਪ ਇਕੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਓਹਾ ਪੰਜ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਤੇ ਕਮਰ-ਕੱਸੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਤੇ ਸਾਂਤੀ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਆਏ ਫੇਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਆਰੇ
ਹਥਲੀ ਤੇਗ ਮਿਆਨ ਸੀ ਚਾ ਲਾਹ ਲਏ ਸਾਰੇ
ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਨੈਣ ਸੀ ਭਖਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਬਣ ਗਏ ਸੋਮੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਠੰਢ ਪਾਵਣ ਹਾਰੇ
ਚਿਹਰੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਚਦੀਆਂ ਜਾਵਾਂ ਬਲਿਹਾਰੇ
ਨਾਲ ਸੀ ਦਾਨੀ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਉਹੋ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ'
ਸੋਹਣ ਦੁਆਲੇ ਚੰਦ ਜਿਓਂ ਤਾਰੇ ਗੁਰ-ਤਾਰੇ
ਸੰਗਤ ਸਭ ਅਸਚਰਜ ਸੀ ਤਕ ਕੌਤਕ ਨਿਆਰੇ

ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਈ । ਸਰਧਾ ਨਾਲ [illegible] ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਝੁਕ ਗਏ । ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਚਦਾ 'ਮੈਂ ਸੀਸ ਭੇਟਾ ਕਰਨ [illegible] ਖਲੋਤਾ । ਗੁਰੂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਿਵਾਲ ਵੀ ਸਕਦਾ [illegible] ਹਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਸਨ । ਵੱਖੋ ਵਖ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ [illegible] ਸਨ । 'ਹਜ਼ੂਰ ਹੁਣ ਕੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ', ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ [illegible] ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨ ਉਧਰੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਦਸਮੇਸ਼ [illegible] ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਬੋਲੇ ''ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਹੁਣ ਅਕਾਲ ਦੇ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਅਟੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਪਰਖੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਕ 'ਲਹਿਣਾ' ਜੀ ਨਿਤਰੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਪੰਜ ਪਰਖ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਹਨ । ਇਹ ਮੇਰੇ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਹਨ । ਇਹ ਅਕਾਲ ਦੀ ਜੋਤ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਸਿੱਖੀ, ਦਾ ਵਜੂਦ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਖਾਲਸਾ ਹੋ । ਅਜ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਚੌਰਾਸੀ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਤੇ ਸਦਾ ਅਮਰ ਰਹੇਗਾ । ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਫੇਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜੇਗਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਜਾਏਗਾ ।'

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਨੀਯਤ ਹੋਏ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਣੇ-ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਕਛਾ, ਕੜਾ ਕਿਰਪਾਨ ਕੰਘਾ ਸਜਾ ਕੇ ਕਮਰ-ਕੱਸੇ ਕਰਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਇਕ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੀ ਦੇਗ ਕੋਲ ਰਖੀ ਗਈ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਸਤਿਲੁਜ* ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰਿਆ ਗਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਦੋਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਪਾਇਆ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ 'ਜੀਤੋ' ਜੀ ਨੇ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਪਤਾਸਿਆਂ|| ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਲਟ ਦਿਤੀ ਪਿਤਾ ਨੇ 'ਤੇਜ' ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੇ 'ਮਿਠਾਸ' ਬਖਸ਼ੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਬੀਰ-ਆਸਣ ਹੋ ਬੈਠੇ ਤੇ 'ਜਪੁ' ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਸਾਵਧਾਨ ਖੜੇ ਰਹੇ। 'ਜਪੁ' ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਿਛੋਂ 'ਜਾਪੁ' ਸਾਹਿਬ, ਦਸ ਸਵਯੇ, ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ | ਤੇ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ () ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

---

* ਪੰਥ ਰਚਾਵਨ ਚਹਿ ਗੁਰ ਠਾਟਾ। ਲੋਹੇ ਕਾ ਮੰਗਵਾ ਕੈ ਬਾਟਾ।
ਤਾਂ ਮੈ ਸਤਿਲੁਜ ਕੋ ਜਲ ਪਾਯੋ। ਖੰਡਾ ਲਘੁ ਦੁਧਾਰ ਰਲਾਯੋ।

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ)

|| "ਤਾਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਆਨ ਕਰ, ਦੀਏ ਪਤਾਸੇ ਡਾਰ।
ਖੁਸ਼ੀ ਭਏ ਕਲਗੀਧਰ ਜੂ ਐਸ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨਿਹਾਰ।"

(ਗੁਰੁ ਬਿਲਾਸ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ)

"ਸੁਣ ਹਵਾਲ ਤਬ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ। ਸ੍ਰੀ ਜੀਤੋ ਜੀ ਸਾਥ ਉਛਾਹਿਬ।
ਝਾਮ ਭਾਵਕ ਗੁਰ ਆਦਿ ਬਿਰਾਜੀ। ਦਏ ਪਤਾਸੇ ਬਾਟੇ ਪਾਈ।"

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ)

| ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਵਿਚੋਂ 'ਸ੍ਰਾਵਗ ਸੁਧ ਸਮੂਹ ਸਿਧਾਨ ਕੇ'
| ਹਮਰੀ ਕਰੋ ਹਾਥ ਦੈ ਰੱਛਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ
ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਖ ਤੇ ਲੇਹੁ ਬਚਾਈ ਤਕ।'

() ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਅੰਤ ਦੀ।

(ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ, ਸ਼੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ)

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਖੰਡਾ ਹੱਥ ਬਾਟੇ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਸਭੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ, ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਉਣ ਲਗੇ। ਆਪ ਇਕ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਬੀਰ ਆਸਣ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦੇ। ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਖੱਬੇ ਉਤੇ ਰਖ ਕੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚੂਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਿੰਦੇ 'ਬੋਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ'। ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਚੂਲਾ ਛਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ'। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਚੂਲੇ ਛਕਾਏ, ਪੰਜ ਪੰਜ ਛਿੱਟੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ। ਹਰ [illegible] ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਗਈ। ਫਿਰ ਸਿਖੀ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ

'ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥''

[illegible] ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ 'ਅਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ [illegible] ਪਹਿਲੇ ਨਾਮ 'ਦਇਆ ਰਾਮ, ਧਰਮ ਦਾਸ, ਮੁਹਕਮ [illegible] ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ', ਦੀ ਥਾਂ 'ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਧਰਮ ਸਿੰਘ, [illegible] ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ' ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦਾਸ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, [illegible] ਸਿੰਘ 'ਸ਼ੇਰ' ਬਣ ਗਏ ਹੋ। ਚਾਰ ਰਹਿਤਾਂ (ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕਿਰਪਾਨ, ਕਛਹਿਰਾ) ਧਾਰਨ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ (ਕੇਸ ਕਟਾਉਣੇ, ਕੁੱਠਾ ਖਾਣਾ, ਤੰਬਾਕੂ ਪੀਣਾ ਤੇ ਪਰ ਇਸਤਰੀ) ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ। ਅਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਭਾਈ ਭਾਈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹੋ। ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨੀ। ਨਿਤ ਪੰਜਾਂ ਬਾਣੀਆਂ* ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ,

*ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸਵੈਯੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ। ਰਹਿਰਾਸ (ਸੋਦਰੁ, ਸੋ ਪੁਰਖੁ, ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ = ਹਮਰੀ ਕਰਉ ਹਾਥ ਦੈ ਰਛਾ ਤੋਂ ਦੁਸਟ ਦੋਖ ਤੇ ਲੇਹੁ ਬਚਾਈ ਤਕ, ਸਵੈਯਾ – ਪਾਇ ਗਹੇ ਜਬ ਤੇ, ਦੋਹਰਾ ਸਗਲ ਦੁਆਰ ਕਉ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ) ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਸੌਣ ਲੱਗਿਆਂ।

ਦਸਵੰਧ ਦੇਣਾ ਤੇ ਤਨਖ਼ਾਹੀਏ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਣਾ।"

ਸਭ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਤਕ ਮਹਾਰਾਜ 'ਗੁਰੂ' ਬਣੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਆਪ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲ, "ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਉ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ਣੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਾਤ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੋ।"

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ -

"ਖ਼ਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਰੋਂ ਮੈਂ ਅਬ
ਜੈਸੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅੰਗਦ ਕੋ ਕੀਨਿਓ।
ਸੰਕ ਨ ਕਰੀਜੈ, ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਇ ਦੀਜੈ,
ਅਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਵੋ ਮੋਹਿ ਜੈਸੇ ਤੁਮ ਲੀਨਿਓ
ਕਾਲ ਹੂੰ ਕੇ ਕਾਲ, ਅਸਕੇਤ ਹੈ ਅਕਾਲ ਪ੍ਰਭੂ
ਦੀਨਬੰਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਯੌ ਹੁਕਮ ਹਮੈ ਦੀਨਿਓ
ਥਾਪਨਿ ਧਰਮ ਕੌ, ਉਥਾਪਨ ਭਰਮ ਕੋ,
ਕੁਕਰਮਨ ਕੋ ਖਾਪਨ, ਸਿਮਰ ਨਾਮ ਚੀਨਿਓ।"

(ਰੁੱਤ ਤੀਸਰੀ, ਅੰਸੂ ੨੦)

ਹਾਂ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ 'ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ' ਤੋਂ 'ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਬਣਾ ਲਵੋ।"

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਸਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆ ਹੈ। ਦੱਸੋ, ਆਪ ਇਸ ਬਦਲੇ ਕੀ ਦਿਓਗੇ?"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਦਲੇ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਇਸ ਬਦਲੇ ਸਰਬੰਸ ਦੇਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ

"ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ ।"

ਉਸੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਛਕਾ ਕੇ 'ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਬਣਾਇਆ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਰਹਿਤਾਂ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਸਮਝਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆਂ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ । ਫ਼ਿਰ ਸੌ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਦੀਦਾਰੀ' ਕਿਹਾ । ਫੇਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ੧੭੫੬ ਬਿ. ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ।

ਸੰਗਤਾਂ ਨਿਤ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਦੇ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਰਹਿਤ-ਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

"ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ
ਏਕ ਬਿਨਾਂ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ
ਬ੍ਰਤ, ਗੋਰ, ਮੜੀ ਮਟ, ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ
ਤੀਰਥ ਦਾਨ, ਦਯਾ, ਤਪ, ਸੰਜਮ,
ਏਕ ਬਿਨਾਂ ਨਹਿ ਏਕ ਪਛਾਨੈ ।
ਪੂਰਨ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ

ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹ ਕਰ ਅਮੀ ਤਿਆਰਾ । ਤਾਂਤੇ ਭਯੋ ਸੁ ਏਕ ਪ੍ਰਥ ਪਸਾਰਾ ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧ ਆਗਿਆ ਸਭ ਆਖੈ । ਏਸੇ ਸੁਧਾ ਸਬਦ ਫੁਰਮਾਏ
(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਤਹਿ ਨਖ਼ਾਲਸ ਜਾਨੈ ।"

(ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦,

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ । ਖਾਲਸੇ ਮਾਹਿ ਹਉ ਕਰਉਂ ਨਿਵਾਸ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਅਰ ਪਤ । ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਮੈ ਕਉ ਉਤਪਤ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਭਵਨ ਭੰਡਾਰਾ । ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਮੇਰੋ ਸਤਕਾਰਾ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸੁਜਨ ਪ੍ਰਵਾਰਾ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਕਰਤ ਉਦਾਰਾ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਕੀ ਜਾਨ ।
ਮਾਨ ਮਹਤ ਮੇਰੀ ਖਾਲਸਾ ਸਹੀ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸੁਆਰਥ ਸਹੀ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਕਰੇ ਨਿਰਬਾਹ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਦੇਹ ਅਰ ਸਾਹ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਧਰਮ ਅਰ ਕਰਮ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਭੇਟ ਨਿਜ ਧਰਮ ।
ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਸਜਨ ਸੂਰਾ ।
ਉਪਮਾ ਖਾਲਸ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ । ਜੇਹਵਾ ਏਕ ਪਾਰ ਨਹਿੰ ਲਹੀ ।
ਸੇਸ ਰਸਨ, ਸਾਰਿਦ ਸੀ ਬੁਧਾ । ਤਦਿਪ ਨ ਉਪਮਾ ਬਰਨਤ ਸੁਧਾ ।
ਯਾ ਮਹਿ ਰੰਚ ਨਾ ਮਿਥਿਆ ਭਾਖੀ । ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਖੀ ।
ਰੋਮ ਰੋਮ ਜੇ ਰਸਨਾ ਪਾਉ । ਤਦਿਪ ਖਾਲਸੇ ਜਸ ਤਿਹ ਗਾਉ ।
ਹਉ ਖਾਲਸੇ ਕਾ, ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ । ਓਤ ਪੋਤ ਸਾਗਰ ਬੂੰਦੇਰ ।

(ਸਰਬ ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਪੰਥ ਚਲਿਓ ਹੈ ਜਗਤ ਮੈਂ, ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪਰਸਾਦਿ ।
ਰਹਿਤ ਬਤਾਈਐ ਖਾਲਸੈ, ਸੁਣੋ ਸਿਖ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ।੩।
ਹੋਇ ਸਿਖ ਸਿਰ ਟੋਪੀ ਧਰੈ । ਸਾਤ ਜਨਮ ਕੁਸਟੀ ਹੋਇ ਮਰੈ
ਜੋ ਸਿਖ ਗਲ ਮਹਿ ਤਾਗਾ ਮਲੈ* । ਚੌਪਤ ਬਾਜੀ ਗਨਕਾ ਖਲੈ ।੪।
ਜਨਮ ਸੁਆਨ ਪਾਵਗਾ ਕੋਟ । ਬੀ ਜਸੋ ਹਾਥ ਬਰਾ ਉਸ ਖੋਟ ।
ਪਾਗ ਉਤਾਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜੋ ਖਾਵੈ । ਸੋ ਸਿਖ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਸਿਧਾਵੈ ।੫।
ਮੀਣਾ ਔਰ ਮਸੰਦੀਆ, ਮਨਾ ਕੁੜੀ ਜੋ ਮਾਰ ।
ਹੋਇ ਸਿਖ ਵਰਤਨ ਕਰੈ ਅੰਤ ਹੋਇਗਾ ਖੁਆਰ ।੬।

---

* ਜੰਞੂ ਪਾਵੇ ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਮੰਤਰ ਬਿਨ ਜਪੇ ਔਰ ਕੰਠੀ ਜਾਪ
ਸਾਕਤ, ਸਿਖ ਮੂਲ ਨਹਿ, ਬਚਨ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ।੭।
ਅਸ਼ਰ ਪਹਿਨ ਕਰ ਜੋ ਨਾਸ ਨਸਵਾਰ
ਜੁਤ ਤਾੜਨਾ ਸੀਸ ਪਰ, ਸੁਟੀਐ ਨਰਕ ਮੰਝਾਰ ।੧੨।
ਜਪੁ, ਜਾਪੁ ਜਪੇ ਬਿਨਾ, ਜੋ ਜੇਵੈ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।
ਸੋ ਬਿਸਟਾ ਕਾ ਕਿਰਮਿ ਹੁਏ, ਜਨਮ ਗਵਾਇਓ ਬਾਦ ।੧੩।
ਮੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਦੇਵਲ* ਜੋ ਮਾਨੈ । ਪਰ ਪਖਨ ਕੋ** ਉਚ ਬਖਾਨੈ ।
ਸੋ ਸਾਕਤ, ਗੁਰ ਕਾ ਸਿਖ ਨਾਹੀਂ । ਫਾਸ ਪਰਯੋ ਜਮ ਕੰਕਰੀ ਪਾਹੀਂ ।
ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਐ, ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ ।
ਜੋ ਸਿਖ ਮਿਲਬੋ ਚਹੈ ਖੋਜ ਇਨ ਮੇ ਲੇਹ ।੨੪।
ਕਾਨ ਕਟੇ ਅਰ ਤੁਰਕ ਕਾ, ਕਰੈ ਨਾ ਮੂਲ ਵਿਸਾਹ ।
ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰ ਹਿਤ ਨਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਨਰਕੋ ਪਰ ਜਾਹ ।੨੫।
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਏਹ । ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਆਪ ਖਾਲਸਾ ਦੇਹ ।
ਮਮ ਰੰਚਕ ਮਿਥਿਆ ਨਹੀ ਭਾਖੀ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਖੀ ।
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੇ ਬਚਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰਗਟ ਚਲਾਇਓ ਪੰਥ ।
ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੋ ਬਚਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨਿਓ ਗ੍ਰੰਥ ।੨੮।
ਰਹਿਣੀ ਰਹੈ ਸੋਈ ਸਿਖ ਮੇਰਾ । ਓਹ ਸਾਹਿਬ ਮੈ ਉਸਕਾ ਚੇਰਾ ।
ਕਰੈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਆਸਾ । ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਕਾਟੈ ਫਾਸਾ ।੩੭।
ਕੱਛ, ਕੇਸ, ਕੰਘਾ ਕਿਰਪਾਨ । ਕੜਾ ਔਰ ਜੋ ਕਰੇ ਬਖਾਨ ।
ਏਹ ਕਕੇ ਪੰਜ ਤੁਮ ਮਾਨੋ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਤੁਮ ਸਭ ਜਾਨੋ ।੩੯।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਭਾਈ ਪਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਥਾਇ

ਪ੍ਰਾਤ ਕਾਲ ਸਤ ਸੰਗ ਨਾ ਜਾਵੈ । ਤਨਖਾਹ ਦਾਰ ਵਹ ਬਡਾ ਕਹਾਵੈ ।
ਜੋ ਕੰਘਾ ਨਾਹਿ ਕਰ ਚਿਤ ਲਾਵੈ । ਚੀਰਾ ਉਤਾਰ ਨਉਜ ਨਾ ਪਾਵੈ ।੩।
ਜਿ ਜਲ ਸਨਕੇ ਬਾਣ ਚਲਾਵੈ । ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਹ ਜਮ ਪੁਰ ਜਾਵੈ ।

---

* ਮੜ੍ਹੀ ਦੁਆਰਾ । ** ਪੂਜਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪਥਰਾਂ ਨੂੰ

ਨਿਰਧਨ ਦੇਖ ਨਾ ਕੋਲ ਬਹਾਵੈ । ਸੋ ਤਨਖਾਹੀ ਮੂਲ ਕਹਾਵੈ ੪ ...
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹੇ ਬਿਨਾਂ ਜੋ ਖਾਵੈ । ਵੇਸਵਾ ਦੁਆਰੇ ਸਿਖ ਜੋ ਜਾਵੈ ।
ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ਲਗਾਵੈ । ਕਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਹੁ ਨਾ ਭਾਵੈ ।
ਨਗਨ ਹੋਇ ਬਾਹਰ ਫਿਰੈ, ਨਗਨ ਸੀਸ ਜੋ ਖਾਇ ।
ਨਗਨ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜੋ ਬਾਂਟਈ ਤਨਖਾਹੀ ਬਡੋ ਕਹਾਇ ।੨੪।
ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ, ਨਾਮ ਸਿਉਂ ਜੋਤੇ । ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ ਬੰਧਨ ਕੋ ਤੋਤੇ
ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ, ਜੋ ਚੜੇ ਤੁਰੰਗ । ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ, ਜੋ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜੰਗ ।
ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ, ਸਸਤ੍ਰ ਕੋ ਧਾਰੇ । ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ, ਦੁਸਟ ਕਉ ਮਾਰੇ ।੩੦।
ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਆਕੀ ਰਹੇ ਨਾ ਕੋਇ ।
ਖਵਾਰ ਹੋਇ ਸਭ ਮਿਲੈਂਗੇ ਬਚੈ ਸਰਨ ਜੋ ਹੋਇ ।੩੪।

ਬਚਨ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿਖ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੋਇ ਕਰ ਮੋਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਿਸ ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਸੁਕੀ, ਔਰ ਜੇ ਮੋਨਾ ਸਿਖ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤਿਸ ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਹਰੀ ।

ਤਨਖਾਹ ਨਾਮਾ, ਪ੍ਰਸਨ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਕੇ,
ਵਾਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ।

ਪ੍ਰਥਮ ਰਹਿਤ ਯਹਿ ਜਾਨ ਖੰਡੇ ਕੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕੇ ।
ਸੋਈ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਅਵਰ ਨਾ ਪਾਹੁਲ ਜੋ ਲਏ ।
ਆਗੇ ਆਵਤ ਸਿੰਘ ਜੋ ਪਾਵੇ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਵੇ ।
ਕੁੱਠਾ, ਹੁੱਕਾ, ਚਰਸ ਤਮਾਕੂ । ਗਾਂਜਾ ਟੋਪੀ ਤਾੜੀ ਖਾਕੂ ।
ਇਨਕੀ ਓਰ ਨ ਕਬਹੂੰ ਦੇਖੇ । ਰਹਿਤ ਵੰਤ ਜੋ ਸਿੰਘ ਵਿਸੇਖੇ ।
ਸਸਤ੍ਰ ਹੀਨ ਇਹ ਕਬਹੂ ਨਾ ਹੋਈ । ਰਹਿਤ ਵੰਤ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਸੋਈ ।
ਪਰ ਨਾਰੀ ਜੂਆ, ਅਸਤ, ਚੋਰੀ, ਮਦਰਾ ਜਾਨ
ਪਾਂਚ ਐਬ ਏਹ ਜਗਤ ਮੇਂ ਤਜੇ, ਸੁ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨ ।
ਰਹਿਣੀ ਰਹੈ ਸੋਈ ਸਿਖ ਮੇਰਾ । ਓਹ ਠਾਕੁਰ ਮੈ ਉਸਕਾ ਚੇਰਾ ।
ਰਹਿਤ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਸਿਖ ਕਹਾਵੈ । ਰਹਿਤ ਬਿਨਾਂ ਦਰ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ।

(ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ)

"ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾ ਪੀਵੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੰਨਿਆਂ ਨਾ ਮਾਰੇ, ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਨਾ ਵਰਤੇ। ਕੰਨਿਆਂ ਕਾ ਪੈਸਾ ਨਾ ਖਾਏ। ਨਾਤਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨਾਲ ਕਰ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਮੋਛੂ ਟਿੱਕੇ ਦੀ ਕਾਣ ਨਾ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਭਦਨ ਨਾ ਕਰਾਏ ਰਸੋਈਆ ਸਿੱਖ ਰਖੇ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਮਿਲਣੇ ਤੇ ਵਿਛੜਨੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਮੜ੍ਹੀ ਸਤੀ, ਮਸੀਤ, ਮੁਲਾਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਪੂਜੇ। ਸਸਤ੍ਰ ਰਖੇ। ਖਾਲਸਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇ ਨਿਆਰਾ ਰਹੇ। ਸਿੱਖ ਕਲਫ ਖਿਜ਼ਾਬ ਨ ਲਗਾਵੇ, ਜੋ ਲਗਾਵੇ ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿੱਖ ਚਿੱਟੇ ਕੇਸ ਚੂਗੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ"

(ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚੌਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ)

"ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਮੱਟ, ਬੁੱਤ, ਤੀਰਥ, ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤਾ, ਬਰਤ, ਪੂਜਾ, ਅਰਚਾ, ਮੰਤਰ, ਜੰਤਰ, ਪੀਰ, ਬਰਾਹਮਣ, ਪੁਛਨਾ, ਤਰਪਨ, ਗਾਯਤਰੀ, ਕਿਸੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਜਨੇਊ, ਕਰਮ, ਮਿਰਤ, ਸਰਾਧ, ਪਿਤਰ, ਪਿੰਡ ਵੈਦਕ ਵਿਵਾਹ ਨਾ ਕਰਾਵੇ, ਸਭ ਜੁਗਤਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸੇ ਕਰੇ। ਕੰਨਿਯਾ ਕੋ ਮਾਰੇ, ਮੋਨੇ ਕੋ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ"

ਸਿਖ ਕੋ ਸਿੱਖ ਪੁਤਰੀ ਦਈ, ਸੁਧਾ* ਸੁਧਾ ਮਿਲ ਜਾਯਾ।
ਦਈ ਭਾਦਨੀ() ਕੋ ਸੁਤਾ(), ਅਹਿ)(ਮੁਖ ਅਮੀ () ਚੁਆਯਾ।
ਨਾਕ ਕਾਨ ਨਾ ਛੇਦੇ, ਅਖੰਡ ਰਹੇ।

ਗੋਡੇ ਵਾਲੀ (ਗੋਡੇ ਢਕਣੀ) ਕੱਛ ਨਾ ਪਹਿਰੇ, ਜੋ ਪਹਿਰੇ, ਸੋ ਤਨਖ਼ਾਹੀਆ। ਏਕਾਦਸੀ ਆਦਿਕ ਬਰਤ ਨਾ ਧਾਰੇ।'

(ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ)

'ਦੇਖਨ ਮੇਂ ਬਾਂਕੇ ਲਗੇ, ਕਾਂ ਕੋ ਚਿਤ ਨਾ ਦਖਾਇ।
ਸਿੰਘ ਸੁਮੇਰ ਅਕਾਲ ਪ੍ਰਿਯ ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾਇ।੨੩
ਤੁਰਕਨ ਕੀ ਸੰਗਤ ਕਬੂੰ, ਕਰੇ ਨਾ ਬਲ ਕੇ ਧਾਰ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ। () ਮੋਨਾ। () ਲੜਕੀ। (ਸੱਪ।) ਅੰਮ੍ਰਿਤ।

ਸਿਖ ਸੁਮਤ ਅਕਾਲ ਪ੍ਰਿਯ, ਸ ਖਾਲਸਾ ਅਪਾਰ ।੩੯।'

(ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਬਾਬਾ ਸੁਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਮਟ ਮੜ੍ਹੀ ਗੋਰ, ਤੀਰਥ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਬਰਤ ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ, ਮੰਤਰ, ਜੰਤਰ, ਪੀਰ, ਪੁਰਖ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਪੁਛਣਾ, ਤਰਪਨ, ਗਾਇਤਰੀ, ਸਰਾਧ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਨਾਹੀ।"

(ਪ੍ਰੇਮ ਸਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ)

• ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਰਹਿਤ ਨਾਮੇ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਹਨ। ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸੋਂ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁਛਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਉੱਤਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਸਿਖ ਉਹਾ ਬਚਨ ਵਾਰਤਕ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਾ ਲਿਖਤਾ ਪਿਛੋਂ ਲਿਖਾਰੀਆ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ 'ਰਹਿਤ ਨਾਮੇ' ਅਖਵਾਈਆਂ। ਸਿਖ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਇਹ ਬੜੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗਵਾਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਸਿਖ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਪਕਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾ ਪਿਆਰਿਆ ਨੇ ਸੀਸ ਭੇਂਟਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸਿਖੀ ਪਰਗਟਾਈ ਹੈ। ਸੋ ਸਭ ਸੰਗਤਾ ਪੰਜਾ ਪਿਆਰਿਆ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ:

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਿਆ ੧੨-੧੨-੪੯ ਈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ

ਸ਼ਹੀਦੀ
ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ'

ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਿਮੀਦਾਰਾ ਦੌਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਤਲੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਖ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪਰਜਾ ਉਤ ਜੀ-ਆਏ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦਾ ਚੌਧਰੀ 'ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ' ਬੜਾ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਸੀ। ਉਤਲ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਸਹਿ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਥਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਸਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੁਝ ਘਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਵੀ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਚੌਧਰੀ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਨਿਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਚਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਘੋੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖੇ। ਅਭਿਮਾਨੀ ਚੌਧਰੀ ਜਰ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਕਿ ਕੋਈ ਉਹਨੂੰ ਉਲਾਹੰਮਾ ਦੇਵੇ ਉਹਨੇ ਉਲਟਾ ਪੈਲੀ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ ਤੇ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਵੱਟ ਕੇ ਘੋੜੀਆਂ ਬੰਧੀਆ ਜਾਣਗੀਆ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਚੀਰ ਗਈ। ਉਹ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡ 'ਭੁਸੇ' ਵਿਚ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਜਾ ਫਰਯਾਦੀ ਹੋਏ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਚਰਦੀਆਂ।

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੌਧਰੀ 'ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ' ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਕੱਢ ਲਈਆਂ ਤੇ ਸ ਲਖਮੀਰ ਸਿੰਘ ਘਰਿਆਲੇ ਵਾਲ ਕੋਲ ਪੁਚਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਉਹਨੇ ਘੋੜੀਆਂ ਸ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਕੋਲ ਜਾ ਵੇਚੀਆਂ ਤੇ ਵੱਟੀ ਰਕਮ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ' ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਆ ਪਾਈ।

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਭਜਨੀਕ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ' ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਜੱਦੀ ਮਾਲਕੀ ਸੀ। ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਆਏ ਗਏ ਸਿਖ ਸੰਤ ਟਿਕਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਵਰਤਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਸੀ, ਪਰ ਨਿਰਾ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲੋੜ ਪਈ 'ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਸੋ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆ ਟਿਕੇ ਸਿੱਖ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਹਏ ਸਨ, ਪਰ 'ਸੰਤਾਂ ਮਾਨੋ ਦੂਤਾਂ ਡਾਨੋਂ' ਵਾਲੀ ਮਰਯਾਦਾ ਉਹਨਾਂ ਭੁਲਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਜ਼ਰਵਾਣਾ ਕਿਤੇ ਕਿਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਾਡਲੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਏਸੇ ਅਸੂਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਚੁਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸੂੰਧਕ ਕਢਦਿਆਂ ਕਢਦਿਆਂ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਪਤਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿ ਉਹਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੁਰਾਈਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋ ਚਾਰ ਟੁਕੜਬੋਚਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆ ਧਮਕਿਆ। ਓਹ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਏਨਾ ਮਸਤ ਸੀ, ਕਿ ਸ਼ੌਸੀਲੇ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋ ਮੂਹ ਆਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਕਹੀ ਗਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ ਧਮਕਾਉਣ ਲੱਗਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਇ
ਬਲਦਾ ਕਬੋਲ ਬੋਲ ਮੰਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਧਾੜਵੀ ਲੁਟੇਰੇ ਕੋਲ ਰਖਦੈਂ ਹਮੇਸ਼, ਸਿੰਘਾ !
ਮਾਰਦਾ ਏਂ ਡਾਕੇ ਡਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਦੇ ਦੇ ਮੇਰੇ ਚੋਰ ਹੱਥੀਂ, ਹੋਵੇਂਗਾ ਖੁਆਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ
ਛੱਡੂ ਨਾ ਨਸ਼ਾਨ ਬਾਕੀ ਤੇਰੇ ਘਰ ਬਾਰ ਦਾ
ਓਨਾ ਚਿਰ ਪੈਂਦੀ ਨਹੀਂ ਕਲੇਜੇ ਠੰਢ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘਾ !
ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਿੱਖ ਫੜ ਹੱਥੀਂ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਮਾਰਦਾ ।

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਚੌਧਰੀ ਜੀ ! ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ ? ਸ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਚੋਰ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਵਰਗੇ ਉਪਕਾਰੀ ਸੱਜਣ ਉਤੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਲੁਟੇਰੇ ਸਿਖ ਨਹੀਂ, ਲੁਟੇਰਾ ਤੂੰ ਹੈਂ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਚਾਰਦਾ ਏਂ । ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ ਧਮਕੀਆਂ ਦੀ, ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਡਰਾ ਸਕਦੀਆਂ । ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਡੇਰਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਹ ।"

ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਮਾੜੀ । ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾ ਸਮਝਿਆ । ਸਗੋਂ ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਰੁਧ ਅਜੇਹੇ ਮੰਦੇ ਬਚਨ ਕਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ । ਕੁਛ ਗੱਭਰੂ ਉਠੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਚਾਹਟਾ ਛਕਾਉਣ ।

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਮੰਦੇ ਬੋਲ ਜਾਂ ਉਸ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਉਠੇ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰ ਤਾਂ ਕਛ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਧੌਣੋ ਫੜ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਵਿਚ ਧਰਨ ਪਾ ਕੇ
ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੂਰਿਆਂ ਚੰਗੀ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ

ਮੁੜਿਆ ਓਥੋਂ ਚੌਧਰੀ ਜਦ ਖੂਬ ਠੱਪਾ ਕੇ
ਰੋਂਦਾ ਪਿਟਦਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ

ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਪੱਟੀ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਕੋਲ ਜਾ ਪਿਟਿਆ। ਸਰੀਰਕ ਦੁਖ ਨਾਲ ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਨਸਕ ਪੀੜ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਜੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰ ਉਸ ਦੀ ਚੌਧਰ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਪੱਟੀ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਜਾਅਫਰ ਬੇਗ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੋਈ ਸੁਣ ਕੇ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਦੋ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾਅਫਰ ਫੌਜ ਲੈ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਘਤ ਪਤਲੇ ਪੌਣ ਦੇ ਉਡ ਜਾਵਣ ਹਾਰੇ
ਵੱਜਣ ਸੁੰਬ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਧੌਂਸਰ ਭਾਰੇ
ਧਰਤੀ ਕੰਬ ਧਮਕ ਨਾਲ ਨਾ ਭਾਰ ਸਹਾਰੇ
ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ ਕੁਛ ਸੂਰਮੇ ਰਾਕਸ਼ ਹੰਕਾਰੇ
ਮਾਰਨ ਤੇਗਾਂ ਪੌਣ ਨੂੰ ਉਗਲਣ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਫਿਰੇ ਜੁਆਨੀ ਤੜਫਦੀ ਪਈ ਮੌਤ ਵੰਗਾਰੇ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖੇ ਜਾਣਗੇ ਰਣ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਡੀਕਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਵੇਖੀਏ ਹੁਣ ਚੌਧਰੀ ਕਿਹੜੇ ਮਦਦੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਰ-ਕੁ ਦੇ ਤੜਕੇ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਡੇਰਿਓਂ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਨਿਕਲਿਆ, ਤਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਬ ਖੜਕਣ ਦੀ ਵਾਜ ਆਈ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, ਜੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਬਰ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਨਾਲ ਦੇ ਸਮਝਣਗੇ, ਕਿ ਡਰਦਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ 'ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਊਂ' ਵਾਲਾ ਵਾਕ ਪੂਰੇ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਪਿੜ ਮੱਲ ਖਲੋਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਉੱਠਿਆ ਤੜਕੇ ਪਹਿਰ ਦੇ, ਯੋਧਾ, ਬਲੀ ਜੁਆਨ
ਜਲ ਦਾ ਗੜਵਾ ਭਰ ਲਿਆ, ਚੱਲਿਆ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ
ਸੱਤ ਫੁੱਟ ਨੇਜ਼ਾ ਸੋਰ ਦਾ, ਤੱਕੇ ਵੱਲ ਅਸਮਾਨ
ਮਾਤ ਪਈ ਲੋ ਤਾਰਿਆਂ, ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਸਰਮਾਨ
ਮੋਢੇ ਲੱਗੀ ਜਤੀ ਦੇ, ਤੀਰਾਂ ਸਣੇ ਕਮਾਨ
ਲਿਪਟੇ ਜਿਵੇਂ ਸਪੋਲੀਏ, ਚੰਦਨ ਦੇ ਸੰਗ ਆਨ
ਢਾਕ ਚੜ੍ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਦੀ, ਝੂਟੇ ਲੈ ਕਿਰਪਾਨ
ਇਉਂ ਨੀਲੀ ਦਸਤਾਰ 'ਤੇ, ਚੱਕਰ ਸੋਭਾ ਪਾਨ
ਉਪਮਾ ਸੁੱਝੀ ਕਵੀ ਨੂੰ, ਪੀਂਘ ਪਈ ਅਸਮਾਨ
ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਜਦ ਡੇਰਿਓਂ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਪਹੁੰਚੇ ਆਨ
ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਬ ਖੜਕਦੇ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੰਬਾਨ
ਵੈਰੀ ਵਧਦੇ ਆਂਵਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜਿਵੇਂ ਤੂਫ਼ਾਨ
ਡੱਕ ਖਲੋਤਾ ਦਲਾਂ ਨੂੰ, ਕੱਲ੍ਹਾ ਮਰਦ ਜੁਆਨ
ਜੂਝੇਗਾ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲਾ', ਗੱਲਾਂ ਸਿੰਘ ਕਰੂ ਜਹਾਨ

ਏਨੇ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁੱਕੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਗਈ, ਤਾਂ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ ਕਿਹਾ : "ਠਹਿਰੋ ਪਾਜੀਓ ! ਕਿਧਰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਉਤੇ ਧਾਈ ਕਰੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋ ? ਪਹਿਲਾਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਦੇ ਜਾਓ।"

ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ। ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਵਾਜ ਪਛਾਣ ਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਐਹਾ ਸਾਰੀ ਕਲ੍ਹੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੈ ਏਸੇ ਨੇ ਮਰੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ। ਫੜ ਲਓ, ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਏ।"

ਸਾਕਾ

ਦੁਸਮਣ ਤਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛੱਡਿਆ ਜੈਕਾਰਾ
ਬੋਲ ਪਛਾਣੇ ਚੌਧਰੀ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰਾ
ਕਹਿੰਦਾ, ਏਹਾ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਕੀਤਾ ਕਾਰਾ
ਫੜ ਲੋ, ਨਿਕਲ ਜਾਏ ਨਾ, ਇਹ ਕਰ ਕੇ ਚਾਰਾ
ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਵੈਰੀਆਂ ਬਲ ਲਾ ਕੇ ਸਾਰਾ
ਗੋਲੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਭਾਰਾ

ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਏਧਰੋਂ ਗੋਲੀ ਚੱਲੀ, ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਵੈਰੀ ਨੇ ਵੀ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਝਾੜੀ। ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚਲੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਪਹੁੰਚ ਪਏ। ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਚੰਗਾ ਘਮਸਾਣ ਹੋਇਆ। ਸਿੰਘ ਨਾਲੋਂ ਵੈਰੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰੇ ਸੀ, ਪਰ ਖਾਲਸਈ ਤਲਵਾਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਾ ਖਲੋ ਸਕੇ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਹਨੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜ ਮਰੇ। ਮੌਤ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਗਭਰੂ ਚੁਣ ਲਏ।

ਸਾਕਾ

ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਪਹੁੰਚ ਪਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ
ਵੱਸਣ ਲੱਗੀ ਸਤੇ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਸੀਂ ਗੋਲੀ
ਖਿਹੜਣ ਲੱਗੇ ਸੂਰਮੇ ਰੱਤ ਅੰਦਰ ਹੋਲੀ
ਤੀਰ ਵਿੰਨ੍ਹਣ ਇਉਂ ਛਾਤੀਆਂ ਦਿਲ ਚੀਰੇ ਬੋਲੀ
ਕਈਆਂ ਦੀ ਜਿੰਦ ਕਾਲ ਨੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੋਲੀ
ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਖੇਰੂ ਉਡ ਗਏ ਫੜ ਖਾਕ ਮੜੋਲੀ
ਮੌਤ ਸਵੰਬਰ ਰਚ ਲਿਆ, ਵਰ ਮਾਲ ਪਰੋਲੀ
ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੱਥ ਕਲੀਰੜੇ ਪਾ ਸੂਹੀ ਚੋਲੀ
ਫਿਰਦੀ ਹਾਣੀ ਭਾਲਦੀ ਦਿਲ ਦਾ ਹਮਜੋਲੀ

ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਵਰ ਕੇ 'ਸਿੰਘ' ਨੂੰ ਸਗਨਾਂ ਦੀ ਡੋਲੀ
ਖਿਹੜਣਗੇ ਵਿਚ ਸੁਰਗ ਦੇ ਰੰਙਣਾ ਤਰਚੋਲੀ
ਪਾਣੀ ਵਾਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਘੋਲੀ

ਏਸ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿਚ ਸ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੌਜਦਾਰ ਜਾਅਫਰ ਬੇਗ ਦੇ ਦੋ ਭਤੀਜੇ ਤੇ ਦਸ ਕੁ ਹੋਰ ਮੁਲਸਮਾਨ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਅੰਤ ਫੌਜਦਾਰ ਨੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਖੈਰ ਸਮਝੀ। ਉਹ ਉਥੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ ਆ ਬੈਠਾ, ਤੇ ਓਥੋਂ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਚੁਕ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਰਖ ਕੇ ਜਾਅਫਰ ਬੇਗ ਇਉਂ ਕੁਰਲਾਉਣ ਲੱਗਾ :

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਾ ਕੇ ਪਿੱਟਿਆ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ
ਜਾਅਫਰ ਬੇਗ ਪੱਟੀ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ
ਲੋਥਾਂ ਰਖ ਕੇ ਭਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੱਗ ਉਤਾਰ
ਤੇਰੀ ਨੌਕਰੀ 'ਚੋਂ ਆਹ ਕੁਝ ਖੱਟਿਆ
ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਲੈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਾਰ
ਮੇਰੇ ਭਾਂ ਦੀ ਪਰਲੋ ਆ ਗਈ
ਵਸਦਾ ਉਜੜ ਗਿਆ ਸੰਸਾਰ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਗਿਆ ਲੁੱਟਿਆ
ਤੇਰੀ ਭੱਠ ਪੈ ਗਈ ਸਰਕਾਰ
ਜੇ ਤੂੰ ਸੱਜਰਾ ਬਦਲਾ ਨਾ ਲਵੇਂ
ਤੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮਰੂੰ ਕੁਝ ਮਾਰ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਦੀ ਤਾਂ ਬੁਝੇ

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉਤਾਰ
ਜੇਹੜੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਣ ਬਗਾਵਤਾਂ
ਚਲੂ ਕਦਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਸਰਕਾਰ।

ਸੂਬੇਦਾਰ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੈਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜੋ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਾਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਬਹੁਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਉਹਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਫੂਕ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਕਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਵਾਬ (ਪੁੰਨ) ਖੱਟੇ। ਜਾਅਫਰ ਬੇਗ ਦਾ ਰੋਣਾ ਪਿਟਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ :

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬਾ ਭੜਕਿਆ ਜਿਉਂ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕੇ
ਆਪੇ ਕੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ
ਇਉਂ ਬੋਲੇ ਉਹ ਕੜਕ ਕੇ ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਗੜ੍ਹ ਕੇ
ਜਾਓ ਮੋਮਨ ਖਾਨ ਜੀ, ਲੈ ਫੌਜਾਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਖਾ ਲਉ ਕਸਮ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਅਜ ਕਲਮਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ
ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੋ ਜਾਂ ਮਰ ਜਾਉ ਲੜ ਕੇ
ਲਿਆਉ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ
ਘਨ ਕੜਾਹੇ ਤਲਾਂਗਾ ਮੈਂ ਲਾ ਲਾ ਤੜਕੇ

ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਹ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰੇ ਤੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਲਿਆਵੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਮਮਨ ਖਾਂ ਝੱਟ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਲੈ ਲਸਕਰ ਭਾਰੇ
ਭਰਿਆ ਕਹਿਰ ਗੁਮਾਨ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਅੰਗਿਆਰੇ

ਫਤਨਾ ਜਿਉਂਦੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੇ
ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਗਾਜ਼ੀ ਹੰਕਾਰੇ
ਹੱਥੀਂ ਮਹਿੰਦੀ ਰੰਗਲੀ ਮੱਥੇ ਚੰਦ ਤਾਰੇ
ਗਾਨੇ ਬੱਧੇ ਸਗਨ ਦੇ ਨੌਗਰ ਸ਼ੰਗਾਰੇ
ਢਾਟਾਂ ਮੌਤ ਉਡੀਕਦੀ ਪਈ ਸਗਨ ਵਿਚਾਰੇ
ਚੁਣਵੇਂ ਚੁਣਵੇਂ ਵਰੇਗੀ ਜੋ ਲੱਗੇ ਪਿਆਰੇ

ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਨਸਾਨ ਮਿਟਾ ਕੇ ਮੁੜਾਂਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸੁਣਿਆਂ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਘਬਰਾਏ। ਇਕ ਸਿੰਘ* ਧਾਈ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਤੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆ ਰਹੀ ਫੌਜ ਬਾਬਤ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ। ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਚਾਰ ਦਿਨ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਟੱਪਾ ਲਈਏ, ਵੈਰੀ ਭਾਲ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਡੇਰਾ ਆ ਮਲਾਂਗੇ। ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਖਿਸਕ ਜਾਏ। ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀਦੀ ਪੁਰਬ ਰਚ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਵਾਂਗੇ। ਜੀਹਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਔਂਦਾਣੇ ਰੋਣ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ, ਉਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਾ ਜਾਏ। ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਓਹਾ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਮਰਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਸਾ ਪੰਜਾਹ ਕੁ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਚਾਲੀ ਬਲਰਰਨਾਂ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਦਸ ਲੱਖ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ? ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ ਤੇ ਤਲੀ 'ਤੇ ਸੀਸ ਧਰ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹੋ।'

---

* ਜਿਹ ਸੁਨ ਕਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰੀ।
ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਢਿਗ ਆਯੋ ਦੌਰੀ।

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਕਬਿੱਤ

ਖਿਚ ਕੇ ਲਕੀਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ
ਓਹਾ ਅੱਗੇ ਆਵੇ ਜੀਹਨੂੰ ਮੌਤ ਪਰਵਾਨ ਹੈ
ਹੋਵਣਾ ਸ਼ਹੀਦ ਜੀਹਨੇ, ਓਹਾ ਰਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ
ਨੱਸ ਜਾਵੇ ਹੁਣੇ ਹੀ, ਪਿਆਰੀ ਜੀਹਨੂੰ ਜਾਨ ਹੈ
'ਖੰਡੇ ਨਾਲੋਂ ਤਿਖੀ ਸਿੱਖੀ' ਅੱਜ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਹੈ
ਵਾਂਗ ਚਮਕੌਰ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੈ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਜੀਹਦੇ ਨਾਮ ਉਤੋਂ ਸਦਾ ਸਿੱਖ ਕੁਰਬਾਨ ਹੈ

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ ਬਵੰਜਾ* ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖੀ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸਨ : ਲਖਮੀਰ ਸਿੰਘ ਘਰਿਆਲਾ, ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੜਾਣੇ ਦੇ, ਭੀਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਦਲ ਸਿੰਘ ਹੰਤੋਕੇ ਦੇ, ਮੇਘ ਸਿੰਘ ਮੰਦਾਰ, ਹਾਤਾ ਸਿੰਘ ਢੋਂਗ, ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਸਾਘਣਾ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਨਾਰੋਵਾਲ, ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਢੁੱਗ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਗਜ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਹੇਹਰ, ਸੇਰ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਕੰਗਾਂ ਦੇ, ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ। ਡੇਰਿਓਂ ਬਾਹਰ ਮੋਰਚੇ ਪੁੱਟ ਕੇ ਸਿੰਘ ਲੱਗੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ।

ਸਾਕਾ

ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਸਿੰਘ ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ
ਤੇਗਾਂ ਕਢ ਲਿਸ਼ਕਾਂਵਦੇ ਸਭ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਚਮਕਣ ਬਰਛੀਆਂ ਛਬ ਦੇਣ ਨਿਆਰੀ
ਸੀਸ ਮਹਿਲ ਜਿਉਂ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਲੈ ਜੋਤ ਪੁਜਾਰੀ

*ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਬਹਿ ਗਏ ਮੱਲ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਉਹ ਮੀਰ ਸ਼ਕਾਰੀ
ਜਿਉਂ ਮਿਰਗਾਂ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿਚ ਬਹਿ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਕਾਰੀ
ਮਰਨਾ ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਧਾਰੀ
ਚੌਂ ਜੂਝਣ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਿੰਘਾਂ ਦਿਲ ਭਾਰੀ

ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਾਦਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾਲ ਰਲ ਪਈਆਂ। ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ' ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਮੀਲ ਦੂਰ ਆ ਡੇਰੇ ਕੀਤੇ। ਸਲਾਹ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਤੜਕੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਪਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚੱਲ ਦਬਾਈਏ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਰੀ ਖਬਰ ਦੱਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ, ਸਿੰਘ ਡੇਰੇ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਮੋਰਚੇ ਪੁੱਟ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਜੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਘੜੀਆਂ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਡੇਰੇ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਅੱਗੇ ਸਿੰਘ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੋਚੀ ਹੋਈ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਦ ਖਵੰਜਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਈਆਂ। ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾਈਆਂ, ਤੇ ਸੰਭਲ ਕੇ ਫੇਰ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਲੋਅ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਕਾਇਦਾ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਓਧਰ ਸੂਰਜ ਕਿਰਨਾਂ ਫੈਲੀਆਂ
ਇਧਰ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਪਾਈ ਘੁਮਕਾਰ

'ਅਲੀ, ਅਲੀ' ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਮਚੀ ਇਕ ਦਾ
ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਨੇੜੇ ਢੁਕ ਪਏ ਦੋ ਪਾਸਿਓਂ ਸੂਰਮੇ
ਜੁੱਟ ਪਏ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ
ਪਹਿਲਾਂ ਛਹਿਬਰ ਲਾਈ ਗੋਲੀਆਂ
ਲੱਗੇ ਅੰਬਰੋਂ ਵਰ੍ਹਨ ਅੰਗਿਆਰ
ਫੇਰ ਕੱਸੀਆਂ ਕਮਾਨਾਂ ਯੋਧਿਆਂ
ਕੀਤੇ ਤੀਰ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਪਾਰ
ਸਿਰ ਕੱਢਵੇਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇਂ
ਸ਼ੇਰ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰ ਲਲਕਾਰ
ਹੋ ਗਈ ਰੱਤ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਰੰਗਲੀ
ਅਤੇ ਲੋਥਾਂ ਵਾਲੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਥਾਰ
ਜਿਵੇਂ ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਪੀ ਕੇ ਰੱਜਵੀਂ
ਬਾਂਕੇ ਲੇਟੇ ਸੁਧ ਬੁਧ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ
ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਜਦ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਖੜਕਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤਦੋਂ ਤਲਵਾਰ
ਜਿਵੇਂ ਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਣੀ ਗਲ ਮਿਲਦੇ
ਯੋਧੇ ਜੁੱਟੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ

ਅੰਧਾਧੁੰਦ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੁਫੇਰੇ ਅਗ ਵਰ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪਾ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਸਲਮ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਭੱਜ ਉਠਦੇ। ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਤਕੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ। ਤਕੀ ਬੇਗ ਬੜਾ ਮੰਨਿਆਂ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆਂ ਸੂਰਮਾ

ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਤਕੀ ਬੇਗ ਲਲਕਾਰਿਆ ਹੱਥ ਧਨਸ਼ ਉਠਾਇਆ
ਕਰਦਾ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਉਹ ਰਣ ਅੰਦਰ ਆਇਆ
ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ
ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਜਮਰਾਜ ਬੁਲਾਇਆ
ਤੀਰ ਕੁਠੋ 'ਚੋਂ ਕਢ ਲਿਆ ਜੋ ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝਾਇਆ
ਕੰਨਾਂ ਤੀਕਰ ਖਿਚ ਕੇ ਲਾ ਤਾਣ ਚਲਾਇਆ
ਢਾਲ ਉਤੇ ਸਿੰਘ ਰੋਕਿਆ ਵਾਹ, ਵਾਰ ਬਚਾਇਆ
ਗਿਆ ਅਜਾਈਂ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਟਿਲ ਸਾਰਾ ਲਾਇਆ

ਤਕੀ ਬੇਗ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਉਹਦੇ ਵੱਲੇ ਮੋੜੀ। ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਸਥਾਰ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਡਟੇ। ਤਕੀ ਬੇਗ ਨੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਕੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਉਹਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਸ਼ਾਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅੱਗੋਂ ਢਾਲ 'ਤੇ ਰੋਕ ਕੇ ਅਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਏਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਉਹ ਢਾਲ ਉਤੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਤੀਰ ਰੋਕਦਾ ਹੋਇਆ ਘੋੜਾ ਛੇੜਕੇ ਅਗੇ ਵਧਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਵਧਿਆ ਨਾਅਰੇ ਲਾ
ਖ਼ਾਲੀ ਭੱਥਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਨੇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਉਠਾ
ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ, ਨਾਗਾਂ ਜਿਹਾ ਸੂਆ

ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਉਹਦੀ ਰੱਤ ਦੀ, ਪਲਿਆ ਮਾਣਸ ਖਾ
ਗਭਰੂਆਂ ਦੀ ਹਿਕ ਵਿਚ, ਭਜ ਭਜ ਧਸਦਾ ਜਾ
ਸਦਾ ਤਿਹਾਇਆ ਰੱਤ ਦਾ, ਰੱਜ ਨਾ ਲੱਭੇ ਭੌਂ
ਉਚਾ ਹੋ ਹੋ ਮੋਢਿਓਂ, ਰਿਹਾ ਸਵਾਰ ਤਕੌਂ
ਫਰਕੇ ਡੌਲੇ ਸਿੰਘ ਦੇ, ਜੋਸ਼ ਗਿਆ ਦਿਲ ਆ
ਅੱਡੀ ਲਾ ਕੇ ਛੇੜਿਆ, ਘੋੜ ਨੂੰ ਚਮਕੌਂ
ਜਾ ਵੈਰੀ ਸਿਰ ਭਬਕਿਆ, ਉਡਦਾ ਵਾਂਗ ਹਵਾ
ਲੋਹੇ ਮੜ੍ਹਿਆ ਖਾਨ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ਦੋ
ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ, 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਧਿਆ

ਤਕੀ ਬੇਗ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫੌਲਾਦੀ ਕੋਟ ਉਤੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾ ਵਾਰ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ। ਜ਼ਖਮ ਕਾਰੀ ਆਇਆ ਤੇ ਤਕੀ ਬੇਗ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਫੁਹਾਰੇ ਵਾਂਗ ਲਹੂ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ। ਉਹ ਪੀੜ ਨਾਲ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਉਹਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਨਾ ਰਹੀ, ਕਿ ਮੋੜਵਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜਿਆ ਤੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਤਕੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਠੱਠੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ! ਸਗੋਂ ਪਾਨ ਚੂਪ ਰਹੇ ਹੋ ?"

ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਸੜੇ ਬਲੇ ਤਕੀ ਬੇਗ ਨੇ ਅਗੋਂ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਬੀੜੇ ਵੰਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਗੈਰਤ ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਗੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਆਪ ਵੀ ਪਾਨਾਂ ਦਾ ਬੀੜਾ ਲਵੇ।" ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਬੋਲਣ ਦੀ ਉਸ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਨਾ ਰਹੀ। ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਫੱਟ ਡੋਖਾ ਡੂੰਘਾ ਸੀ। ਤਕੀ ਬੇਗ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਤੇ ਤੜਫ ਤੜਫ ਕੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ, ਕਿ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਤਕੀ ਬੇਗ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵੇ। ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਬੜਾ

ਖੱਬਾ ਕੰਨ ਹਾਥੀ ਦਾ ਵੱਢਿਆ
ਦਿਤਾ ਦੰਦ ਨਾਲੇ ਜੜ੍ਹਾ ਤੋਂ ਉਡਾ
ਹਾਥੀ ਚਾਂਗਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਨੱਸਿਆ
ਰਣ ਵਿਚ ਕੰਡ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾ
ਮੌਕਾ ਤਾਤ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ
ਲੱਗ ਗਿਆ ਯੋਧੇ ਦਾ ਦਾਅ
ਘੋੜਾ ਛੋੜ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ
ਪਿਛੋਂ ਹੱਥ ਪੂਛਲ ਨੂੰ ਪਾ
ਸਿਰ ਤੇਗ ਨਾਂ ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਦਾ ਵੱਢਿਆ
ਨਾਅਰਾ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦਾ ਲਾ
ਥਿੰਦਾ ਖੰਨ੍ਹਦਾ ਏ ਦਾਅਵੇ ਕਿੰਨੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵੰਦਾ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲ ਮਿਟਾ

ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਕੇ, ਮਰੀਦ ਖਾਂ ਦਾ ਹਾਥੀਵਾਨ ਮਾਰਿਆ। ਮਹਾਵਤ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਹਾਥੀ ਦੇ ਕੰਨ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਵੱਡੇ ਦੰਦ ਉਤੇ ਆ ਖਲੀ। ਦੰਦ ਅਧਵਾਟਿਓਂ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਪੀੜ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹਾਥੀ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਉਠ ਨੱਠਾ। ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਫੁਰਤੀਲਾ ਜੁਆਨ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਥੀ ਦੀ ਪੂਛਲ ਫੜ ਕੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਜਾ ਵਢਿਆ।

ਭਤੀਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਅਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬਘਿਆੜਾਂ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਵੈਰੀਆਂ ਧੂਹ ਕੇ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਆ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖੜਕੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ

ਜਿਉਂ ਪਰਵਾਨੇ ਸ਼ਮਾ 'ਤੇ, ਲੜ ਮਰੀਆਂ ਵਾਰਾਂ
ਘਾਣੀ ਮੱਚੀ ਮਿੱਝ ਦੀ, ਲਹੂ ਵਗਣ ਝਲਾਰਾਂ
ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋਥ ਕੋਲ ਪਏ ਤੁਰਕ ਅਠਾਰਾਂ
ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ
ਸੌਂਥਰ ਮਲੇ ਯਾਰ ਦੇ ਛੱਡ ਮੌਜ ਬਹਾਰਾਂ
ਗਾਵੇਗਾ ਜੱਗ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ

ਹੁਣ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਜਾਂ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਬੱਸ, ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਚੁਫੇਰੇ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿਸਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਮਹੀਨਾ ਫੱਗਣ ਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੋਲੀ ਖੇਡੀ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੌ ਸੌ ਵੈਰੀ ਘੇਰਾ ਪਾ ਖਲੋ। ਜਿੰਨਿਆਂ ਕੁ ਨੂੰ ਹੋ ਸਕਿਆ ਝਟਕਾਂ ਕੇ, ਸੂਰਮਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਮੇਂ ਬਵੰਜਾ ਹੀ ਸੀ। ਸੋ, ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ, ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਤਕੀ ਬੇਗ, ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ, ਦਇਆ ਰਾਮ ਤੇ ਮਨਸਾ ਰਾਮ ਆਦਿ ਚੋਣਵੇਂ ਅਫਸਰ ਸਣੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਫੱਟੜ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹੋਏ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਛ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਚੁਕ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਰਾਤ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪਜਾ।

ਇਹ ਲੜਾਈ ਫੱਗਣ, ੧੭੮੨ ਬਿ ਨੂੰ ਹੋਈ। ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਆਰੰਭ ਦਿਤੀਆਂ। ਮਾਨੋ ਇਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ। ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧-੩ ੪੯

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ
ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜਲੰਧਰ ਨਾਲ ਜੰਗ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਪੰਥ ਨੂੰ ਕਠਣ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ 'ਤਨ ਮਨ ਥੀਵੈ ਹਰਿਆ' ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸੋ ਮਨ ਦੇ ਨਾਲ ਤਨ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ। ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ। ਸੰਤ ਸੂਰਮੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਅਖਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯੁਧ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਸਿਖਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਛ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਸਵਾਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਖਣ ਲੱਗੇ। ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਆਪਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਮਾਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ।

ਛਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਐਤਵਾਰ, ੨੯ ਜੇਠ ੧੬੬੩ ਬਿ: ਨੂੰ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ। ਏਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸੂਰਮਿਆਂ

ਦੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਡਰ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਚੌਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਬਖਸ਼ੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਮਹਾਰਾਜ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਇਹ ਬਰਖਾ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਰੁੱਤ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ 'ਬਾਘੇ' ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਉ। ਥਾਂ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਨ ਓਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਚਰਨ ਪਰਸ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਸਕਣਗੀਆਂ।"

ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੋਲੋਂ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ! ਰੁਹੇਲੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਥਾਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਬਿਆਸ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ ਉਚਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਿੱਕੜ ਜਾਂ ਖੋਭਾ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਕਾਰ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਥੇਹ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਥਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਉਦਾਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਬੜੀ ਰਮਣੀਕ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਆਪ ਓਥੇ ਚਰਨ ਪਾਓ।

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ ਫੌਜਾਂ ਸਣੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਰਿਆ ਲੰਘ ਕੇ ਰੁਹੇਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਥੇਹ ਉਤੇ ਆ ਉਤਰੇ। ਉਹ ਥਾਂ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਸੀ, ਜੇਹਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਏਥੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪਿੰਡ ਵਸਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਟੱਪਾ ਲਾਇਆ ਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ' ਨਾਮ ਰਖਿਆ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਘੇਰੜ ਖੱਤਰੀ, ਚੰਦੂ ਦਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਉਠਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਆ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਬੁਰੀ ਭਲੀ ਕਹਿਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਕਹੀਏ, ਉਸਦੇ ਆਦਮੀ ਉਸਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੰਧਾਂ ਢਾਹੁਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਹੰਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵਰਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ। ਅੰਤ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਸਿਖ ਉਠੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ।

ਬੈਂਤ

ਮੇਰੇ ਖੜਗਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਤਾਰ ਦੁਨੀਆਂ
ਪਹੁੰਚੇ ਵਿਚ ਰਿਆਸਤੀ ਆਨ ਭਾਈ
ਵੇਖ ਕੰਢੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਥਾਂ ਸੁੰਦਰ
'ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ' ਲੱਗੇ ਵਸਾਨ ਭਾਈ
ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਖੱਤਰੀ ਇਕ
ਮਿਤਰ ਚੰਦੂ ਦਾ, ਨਾਮ 'ਭਗਵਾਨ' ਭਾਈ
ਓਹਾ ਈਰਖਾ ਸੀ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ
ਜੀਹਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਲਏ ਸੀ ਪ੍ਰਾਨ ਭਾਈ
ਭਰੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਆਣਕੇ ਉਹ
ਲੱਗਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤਾਈਂ ਧਮਕਾਨ ਭਾਈ
ਸੜੀ ਬਲੀ ਆਈ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲ ਅੰਦਰ
ਆਖੀ ਗਿਆ ਉਹ ਵਿਚ ਅਭਿਮਾਨ ਭਾਈ

ਕਿਹਾ ਬਹੁਤ ਕੁਫ਼ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅੰਦਰ
ਸੁਣ ਕੇ ਭੜਕ ਪਏ ਸਿੱਖ ਬਲਵਾਨ ਭਾਈ
ਚਾਹਟਾ ਜੇਹਾ ਛਕਾਇਓ ਨੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ
ਛੱਡੀ ਕੱਢ ਕੇ ਓਸਦੀ ਜਾਨ ਭਾਈ
ਕੀਤਾ ਜਲ-ਪਰਵਾਹ ਫਿਰ ਲੋਥ ਤਾਈਂ
ਬਾਕੀ ਛਡਿਆ ਨਹੀਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਖੱਟਿਆ ਕਿਸੇ ਕੀ ਜੰਗ ਅੰਦਰ
ਕਰਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਘਮਸਾਨ ਭਾਈ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਸਭ ਸਾਥੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਜਾਨ ਕਿਤੇ ਉਤੇ ਹੀ ਅੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਹਾਸੇ ਭਾਣੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਲੋਥ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀ।

ਚੌਧਰੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ-ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਪਿੱਟਦਾ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਉਠ ਨੱਠਾ। ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਸੀ। ਚੰਦੂ ਦਾ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਓਥੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੀ ਤੇ ਚੰਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਮੁਹਾਲਦਾਰ (ਤਸੀਲਦਾਰ)। ਅਸੀਂ ਉਤੇ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਘਰੋਤ, ਚੰਦੂ ਦਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸੀ। ਸੋ, ਰਤਨ ਚੰਦ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਲਾਲ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਕੋਲ ਜਾ ਰੋਇਆ। ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਫਰਯਾਦੀ ਹੋਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਪਹੁੰਚਿਆ ਰਤਨ ਚੰਦ ਪਿੱਟਦਾ ਜਲੰਧਰ 'ਚ
ਕਹਿੰਦਾ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰ ਮੱਲ ਬੂਹਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ
ਬਾਪ ਮੇਰੇ ਤਾਈਂ ਜਾਣੋ ਮਾਰ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ
ਨਦੀ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹਾਇਆ, ਡਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਦੋਂ ਮੰਨਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ !
ਆਪ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਸਦਾਵੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਬਾਗੀ ਗੁਰੂ ਤਾਈਂ ਜੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ
ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਨਗਾਰੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰਦਾ

ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਰੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ। ਜੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕੋ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਮਰਤਬਾ ਪਾਵੋਗੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਬਹੁਤੀ ਫੌਜ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਉਸਦੇ ਸਭ ਨਾਮੀ ਯੋਧੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੁਫਤ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ। ਆਪ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰੋ।"

ਸੂਬੇਦਾਰ ਜਲੰਧਰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਏਸ ਚਾਲ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਹੀ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ* ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਬਦੁੱਲ ਖਾਨ ਲੈ ਸੰਗ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੇ
ਛੇਵੇਂ ਗੁਰ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰੇ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਦੇ ਗਾਜ਼ੀ ਹੰਕਾਰੇ
ਹੱਥੀਂ ਬੱਧੀਆਂ ਮੌਲੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ਗਨ ਵਿਚਾਰੇ
ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਗੂੰਜਦੇ 'ਐਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ
ਨੱਚਣ ਘੋੜੇ ਅੱਥਰੇ ਜਦ ਵੱਜਣ ਨਗਾਰੇ
ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵਣ ਧੂੜ ਦੇ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਸਾਰੇ
ਵਿਚ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਬਰਛੀਆਂ ਜਿਉਂ ਟੁੱਟਣ ਤਾਰੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਵਾਟਾਂ ਮਾਰਦੇ ਜਾ ਨਦੀ ਕਨਾਰੇ
ਚਾਉ ਫਤਹਿ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਦਿਲ ਰੱਖਣ ਸਾਰੇ

ਸੂਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਬੜੇ ਚਾਓ ਨਾਲ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਧਾਈ

---

*ਪੰਦਰਾਂ ਸਹਿਸ ਸੂਰ ਲੈ ਸੰਗਾ। ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਾਧੇ ਸਭ ਅੰਗਾ।
(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬, ਪੰਨਾ ੪੬੬)

ਕੀਤੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਇਹ ਸਨ : ਬੈਰਮ ਖਾਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ, ਬਲਵੰਤ ਖਾਂ, ਅਲੀ ਬਖਸ਼, ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼, (ਸੂਬੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁਤਰ) ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਤੇ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼, ਰਤਨ ਚੰਦ, ਕਰਮ ਚੰਦ, ਆਦਿ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਘੇਰਡ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਤਨ ਚੰਦ ਸੂਬਾ ਜਲੰਧਰ ਕੋਲ ਫਰਯਾਦ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਪਲ ਪਲ ਸੂਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਾਣੀ, ਕਿ ਇਸ ਨੱਗਰ ਦੀ ਚੱਠ ਯੁੱਧ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤਿਆਰੀ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੱਗਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਦਾ ਕੋਟ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।"

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਧ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁੱਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜਿਵੇਂ ਆਗਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ।"

ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਦਾਲੇ ਦਾ ਕੋਟ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਚਾਲੇ ਕੁਝ ਮਕਾਨ ਵੀ ਸਾਮਾਨ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ। ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਲੜਾਈ ਦ ਚਾਅ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨਾਮਵਰ ਸੂਰਮੇ ਇਹ ਸਨ : ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਭਾਈ ਜੇਠੂ, ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ, ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ, ਭਾਈ ਪਿਰਾਗਾ, ਭਾਈ ਮਥਰਾ, ਭਾਈ ਜਗਨ ਨਾਥ, ਭਾਈ ਸਕਤੂ, ਭਾਈ ਪਰਸਰਾਮ, ਭਾਈ ਜਤੀ ਮੱਲ, ਭਾਈ ਮਲਕ ਆਦਿ।

ਅੰਤ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁਕੇ। ਸਿਖ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਪਟ ਕੇ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਏਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੋਧਿਆਂ ਸਣੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ।

[illegible]

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ
ਢੋਲ, ਧਰੌਂਗਾਂ, ਭੇਰੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਘੁਮਕਾਰਾਂ
ਪਰ ਫੜਕੇ ਤਕ ਬਾਜ਼ ਨੇ ਚਿੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ
ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜਹੇ ਸੂਰਮੇ ਸੰਗ ਚੜ੍ਹੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਨਿਕਲ ਮਿਆਨੋ ਚਮਕੀਆਂ ਖ਼ੂਨੀ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਲਿਸ਼ਕਣ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ
ਤੜਫਣ ਤੌਂਦੀ ਚੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਪਏ ਤੀਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਉਡਣਾ ਚਾਹੁਣ ਸਪੋਲੀਏ ਉੜ ਮਾਰਨ ਮਾਰਾਂ
ਨ੍ਹਾਤਾ ਲੋਚਨ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਖੰਡੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਯੋਧੇ ਗੁਰ ਦੀਆਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੱਗ ਗਾਊ ਵਾਰਾਂ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕਈ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਅੜੇ ਅੜ ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੇ ਪੱਕੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਹਰ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਏਹਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲੇ।

ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦੇ ਜਰਨੈਲ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿਚ ਰੱਬ ਭੁਲਾਈ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਅਸਵਾਰ ਸੀ। ਸੂਬੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਹਿੱਸੇ 'ਚੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਅਗੇ ਵਧਿਆ, ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭਾਈ ਜੇਠੂ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਨ ਥੱਲੇ ਦੋ ਸੌ ਸਿਖ ਸਵਾਰ ਸਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਜੇਠੂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਧਿਆ। ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਨੇ
ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ
ਅੱਗੋਂ ਰੋਕਣ ਨੂੰ ਆਏ ਸਿੱਖ ਸੂਰਮੇ
ਕਹਿੰਦੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚੱਲੀਆਂ
ਸਾਰੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਧੂਆਂਧਾਰ
ਤੀਰ ਉਡਦੇ ਜਿਉਂ ਸ਼ੂਕਦੇ ਸਪੋਲੀਏ
ਸ਼ੂਕੇ ਹੋਣ ਛਾਤੀਆਂ 'ਚੋਂ ਪਾਰ
ਯੋਧੇ ਡਿਗਦੇ ਨੇ ਵਾਂਗ ਮੁਨਾਰਿਆਂ
ਵੱਡੇ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸਾਰ
ਜਦੋਂ ਫੌਜ ਕਟ ਮੋਈ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ
ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਬਸ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ
ਭਾਈ ਜੇਠੂ ਅਤੇ ਖਾਨ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਅੰਤ ਹੋ ਗਏ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ
ਚਾੜ੍ਹੇ ਤੀਰ ਤੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਜੋਧਿਆਂ
ਅਤੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰ
ਗਈਆਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੰਧੀਆਂ
ਖਾਲੀ ਗਿਆ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਾਰ
ਬਾਜੀ ਖੇਡ ਗਏ ਸਾਵੀਂ ਦੋਵੇਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਹੋਈ ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਹਾਰ

ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠੂ ਦੋਵੇਂ ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦੋਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀ ਹੀ ਕਟ ਮਰੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਲੀ

ਮੋਰਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆ ਮੱਲੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਸਾਰੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਸੂਰਮੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ ਭੁਲਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਮਰਨ ਮਾਰਨ 'ਤੇ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲੀ, ਕਿ ਦਿਨ ਛਿਪਦੇ ਤਕ ਸਾਰੇ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿਸਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋਣ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਤ ਬਹੁਤੀ ਫੌਜ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੀ। ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਵੀ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡੀਂਦੀ ਰਹੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਾਮਵਰ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਮਥਰਾ, ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ, ਭਾਈ ਨਾਨੂ, ਭਾਈ ਜਗਨਾ, ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਸਨਾ ਆਦਿ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਬੈਰਮ ਖਾਂ, ਬਲਵੰਡ ਖਾਂ, ਅਲੀ ਬਖਸ਼, ਅਮਾਮ ਬਖਸ ਆਦਿ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਏ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਅੱਧੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੈਨਾ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਉਹ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੇਖਦਾ, ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ।

ਤਿੰਜਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਅੱਜ ਸੂਬਾ ਕਿਸ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਭੇਜਦਾ? ਕੋਈ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਆਪ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹਨੇ ਸਿਧਾ ਓਸ ਮੋਰਚੇ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਖਲੇ ਸਨ। ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਏਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਉਹ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਅਗੋਂ ਭਾਈ ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਆ ਰਾਹ ਰੋਕਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਨਬੀ ਬਖਸ ਕਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਫਤਨ ਨੂੰ ਉਸ ਫੌਜ ਵਧਾਈ
ਪਰਸਰਾਮ ਰਾਹ ਰੋਕਿਆ ਆ ਅਗੋਂ ਭਾਈ

ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਛੇੜ ਲਈ ਲੜਾਈ
ਜ਼ਿਦ ਜ਼ਿਦ ਬਾਣ ਚਲਾਂਵਦੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਫਾਈ
ਫੌਜ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕਟ ਮਰੀ ਜਦ ਇਕ ਤਿਹਾਈ
ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਸੂਰਮੇ ਛੱਡ ਆਸ ਪਰਾਈ
ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜੋਤ ਦੇ ਸੀ ਫਰਕ ਨਾ ਕਾਈ
ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਹੰਭ ਗਏ ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ
ਪਰਸਰਾਮ ਦੀ ਤੇਗ ਨੇ ਤਦ ਖੇਡ ਮੁਕਾਈ
ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਚੀਰਿਆ ਦੋ ਕੀਤਾ ਸਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਵਡਿਆਈ

ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਚੁਣਵੇਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਪਰਸਰਾਮ ਉਤੇ ਟੁਟ ਪਈ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਰਾ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦਾ ਅਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜਾਂਗਾ।

ਅੱਗੋਂ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ੇਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਧਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਹਿਰ ਕਰੀਮ ਨੂੰ, ਮਰਿਆ ਵੇਖ ਭਰਾ
ਭੜਕੀ ਅੱਗ ਕਰੋਧ ਦੀ, ਅੱਖੀਂ ਛੱਡਣ ਤਾਂ
ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਵੀਰ ਦਾ, ਤੁਰਿਆ ਕਸਮਾਂ ਖਾ
ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਨਾਲੇ ਤੇਗ ਉਠਾ
ਹੱਥੀਂ ਫੜੀਏ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਮਤਾ ਪਕਾ
ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਗਿਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ

ਤਿੰਨੇ ਤੇਗੀਂ ਉਤਰੇ, ਦਿਲ ਦੇ ਲਾਹੁਣ ਚੌਂ
ਲੋਹੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਦਾ, ਮਾਰਨ ਕਢ ਕਢ ਦੌਂ
ਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰੋਕ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾਂ
ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ, 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਧਿਆ
ਵੱਢਿਆ ਸਿਰ ਕਰੀਮ ਦਾ, ਚਰਨੀਂ ਡਿੱਗਾ ਆ
ਕਰਮ ਚੰਦ ਬਿਨ ਖਾਧਿਆਂ, ਡਿੱਗਾ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾ
ਜਿਊਂਦਾ ਫੜ ਕੇ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਤੁਰਿਆ ਅੱਗੇ ਲਾ
ਕੀਤਾ ਪੇਸ਼ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ, ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਾ

ਭਰਾਂ ਦੇ ਮਗਰੇ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਵੀ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹੇ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਧੜੋਂ ਵਖਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਸਾਥੀ ਰਿਹਾ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਤਾਂ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਬਿਨਾਂ ਫੱਟ ਖਾਧੇ ਹੀ ਪਿੱਛਾ ਦੇ ਗਏ। ਉਹ ਬੇਸੁੱਧ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ! ਅਸਾਂ ਕਾਬੂ ਆਏ 'ਤੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਬਖਸ਼ ਦਿਓ। ਜੇ ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਵੈਰ ਨਹੀਂ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਛਡ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸਿਆ ਤੇ ਸੂਬਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਓਥੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹੀ ਸਾਖੀ ਘੜ ਸੁਣਾਈ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਂ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਸਾਂ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਕੱਠਾ ਹੱਲਾ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਤਿੰਨਾ ਦਾ ਉਹ ਵੈਰੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਉਸ ਨੇ ਮਾਰੇ ਹਨ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਨਾ।"

ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਧਾਰ ਕੇ ਉਹ ਤਿੰਨੇ (ਸੂਬਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ, ਕਰਮ ਚੰਦ

ਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ) ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਵਧੇ ! ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ! ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗੇ । ਇਹ ਸਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹਨ । ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ ।"

ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਇਕਲੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ।

ਵਾਰ

ਫੇਰ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਆਪ ਚੜ੍ਹ ਪਈ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ
ਨੀਲਾ ਨੱਚਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਵੰਦਾ
ਪਿਆ ਝਾਂਜਰਾਂ ਦਾ ਪਵੇ ਛਣਕਾਰ
ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਚੁੰਮਦੀ ਮਿਆਨ ਰਕਾਬ ਨੂੰ
ਪਵੇ ਉਛਲ ਉਛਲ ਤਲਵਾਰ
ਚਿੱਲਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂ ਕੱਸ ਕੇ ਕਮਾਨ 'ਤੇ
ਜਾਗੇ ਤੀਰ ਜੀਭਾਂ ਰਹੇ ਨੇ ਸੁਆਰ
ਪਰਾਂ ਬਾਝ ਚਾਹੁਣ ਉਡਣਾ ਸਪੋਲੀਏ
ਤੰਦੀ ਉਤੇ ਹੋ ਹੋ ਅਸਵਾਰ
ਅੱਗੋਂ ਮੱਲ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਤਿੰਨੇ ਸੂਰਮੇ
ਬਲੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਉਹ ਖਲੇ ਹੋ ਤਿਆਰ
ਝੜੀ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ
ਢਾਲ ਉਤੇ ਰੋਕੀ ਜਾਏ ਸਰਕਾਰ
ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ ਫੇਰ ਯੋਧੇ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਵੈਰੀ ਹੰਭ ਗਏ ਜਾਂ ਕਰ ਕਰ ਵਾਰ

ਇਹ ਅਖਰੀ ਘਮਸਾਣ ਸੀ । ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਜੁਆਰੀਏ ਵਾਂਗ ਸੂਬਾ ਅਬਦੱਲਾ

ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੀ ਦਾਉ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ, ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ–ਤਿੰਨੇ–ਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤ, ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰ ਬੜੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਚਾਤਰੀ ਨਾਲ ਬਚਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੀਰ ਚੰਦੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ, ਤੇ ਸੂਬੇ ਵੱਲੇ ਚਲਾ ਦਿਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਿਰ ਤੀਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉ ਖਾਨ ਜੀ ! ਇਉਂ ਆਖ ਚਲਾਇਆ
ਛਾਤੀ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਇਆ
ਤੀਰ ਦੂਸਰਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜਦ ਫੇਰ ਚਲਾਇਆ
ਕਾਲ ਘੇਰ ਕੇ ਰਤਨ ਨੂੰ ਲੈ ਸਾਹਵੇਂ ਆਇਆ
ਡਿੱਗਾ ਓਹ ਵੀ ਘਾਇਲ ਹੋ ਜਮਲੋਕ ਸਿਧਾਇਆ
ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਰਮ ਚੰਦ ਡਾਢਾ ਘਬਰਾਇਆ
ਤੀਰ ਤੀਸਰਾ ਓਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਆਇਆ
ਲੈ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਜਾਨ ਦਾ ਉਹ ਅਗ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਇਆ
ਬਖਸ਼ੀ ਫਤਹਿ ਅਕਾਲ ਨੇ ਗੁਰ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਨੇ ਹੀ ਸੂਬਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਬਿਲਕੁਲ ਸੂਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਤੀਰ ਉਹਦੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਆ ਵੱਜਾ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਲੋਥ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਡਿਗ ਕੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦੀ ਲੋਥ ਤੜਫਣ ਲੱਗੀ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਨੱਸਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੋਈ ਨਾ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਿੱਜੇ ਤੀਰ ਨੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵਾਲਾ ਵੀ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਸੀ, ਕਿ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਫੌਜ ਪਿਤ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ ਤੇ ਨਸ਼ਾਨ ਲਹਿਰਾਏ।

ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੀ ਚੌਦਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੧੭ ਅਸੂ, ੧੬੮੭ ਬਿ. ਲਿਖੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਨਗਰ 'ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ' ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੧੫-੩-੪੯ ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਭਾਈ ਡੱਲੇ ਦਾ ਸਿਦਕ
ਬੰਦੂਕ ਪਰਖਣੀ

ਚਮਕੌਰ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਕੌਤਕ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕ 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਏਥੇ ੧੩ ਕਤਕ, ੧੭੬੨ ਬਿ: ਨੂੰ ਆਏ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਦਮ ਲਿਆ। ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ' ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਭਾਈ ਡੱਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਤਨੋ ਮਨੋ ਆਦਰ ਕਰਦਾ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੋਂ ਡੱਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਪੁਜਾ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇ। ਡੱਲੇ ਨੇ ਅਗੋਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਆਪ ਹੱਥੀ ਫੜਾਉਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਜੀਊਂਦਾ ਹਾਂ, ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਕੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਸਕੇ।'

ਡੱਲਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਰੋਜ ਝੂਰਿਆ ਕਰਦਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਓਥੇ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਔਖੇ ਦਿਨ ਨਾ ਵੇਖਣੇ ਪੈਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੋਂ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਛਡਦੇ, 'ਡੱਲਿਆ! ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਸੀ।'

ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਨਿਖੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਛੋਟੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਗੰਗੂ ਰਸੋਈਏ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮਹਾਰਾਜ ਤਲਵੰਡੀ ਆ ਟਿਕੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਦੋਵੇਂ ਮਹਿਲ (ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ) ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਲਵੰਡੀ ਆ ਪਹੁੰਚ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਂਗ ਸੰਗਤਾਂ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਤ ਸਨ । ਪਰ ਅੱਜ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਾਵਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਅਗੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸੁਣ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗੀ । ਇਕ-ਇਕ ਸਿੱਖ ਵੱਲ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ।

ਤੋਕ

ਮਾਤਾ ਜੀ : ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਰ ਚੁਫਰੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ
ਮਾਤਾ ਜੀ ਪੁਛਣ ਲੱਗੇ, ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ
ਕਿੱਥੇ ਛਡ ਆਏ ਸੁਆਮੀ ! ਮੇਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ
ਭਾਲਦੇ ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨੈਣ ਨੇ ਹਾਰੇ ਜੀ
ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਮੇਰੇ ਦੁੱਲਾਰੇ ਜੀ
ਦਿਸਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਲ ਕਿਤੇ ਵੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ : ਬੋਲੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਅੱਗੋਂ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਨੇ
(ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੇ)
ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ! ਵੇਖੋ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲਾਲ ਨੇ
ਜ਼ੋਰਾਵਰ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲਗਦੇ ਇਹ ਪਿਆਰੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਦੁੱਲਾਰੇ ਚਾਰੇ, ਇਹਨਾਂ, ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਨੇ
ਵਾਰੇ ਮੈਂ ਲਾਲ ਪੰਥ ਤੋਂ ।

ਮਾਤਾ ਜੀ : ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸੋ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ 'ਜੁਝਾਰ' ਦੀ
ਯੋਧੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸੋਹਣੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ
ਕੇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਲੀ ਸਿੱਖੀ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਦੀ
ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਸੀਸ ਸਨ ਵਾਰੇ ਜੀ
ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਮੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਜੀ
ਦਿਸਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਲ ਕਿਤੇ ਵੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ : ਝਾੜੀ ਵਿਚ ਖਾ ਕੇ ਸੌ ਸੌ ਫੱਟ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ
ਹੋ ਗਏ ਸ਼ਹੀਦ ਉਹ, ਸਿਰ ਲਾਹ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ
ਵੇਖੇ ਤਨ ਘਾਇਲ ਤੜਫਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ
ਅੱਖੀਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਅੱਜ ਤਕ, ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਚਾਰੇ, ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਨੇ
ਵਾਰੇ ਮੈਂ ਲਾਲ ਪੰਥ ਤੋਂ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸਨ ਗਭਰੂ, ਸਿੱਖੀ ਰਣ ਵਿਚ ਗਏ ਪਾਲ ਜੀ
ਛੋਟੇ ਸਨ ਬਾਲਕ, ਬੀਤੀ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀ
ਰਹਿ ਰਹਿ ਤੜਫਾਵੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਜੀ
ਦੱਸੋ ਨਾ, ਕਸ਼ਟ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕੀ ਸਹਾਰੇ ਜੀ
ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਕਿਤੇ ਵੀ, ਮੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਜੀ
ਦਿਸਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਲ ਕਿਤੇ ਵੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਜ਼ੁਲਮੀ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੂਬੇ ਚੰਡਾਲ ਨੇ
ਨੀਂਆਂ ਵਿਚ ਚਿਣਕੇ ਦੋਵੇਂ ਕੀਤੇ ਹਲਾਲ ਨੇ
ਸਚਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸੇ ਦਾਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨੇ
ਹਸ ਹਸ ਸਿਰ ਦੇ ਗਏ ਸਾਰੇ, ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਹਾਰੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਚਾਰੇ, ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਨੇ
ਵਾਰ ਮੈਂ ਲਾਲ ਪੰਥ ਤੋਂ।

ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਾਇਮ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਕ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ। ਆਪ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਸਨ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਗ਼ਮ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ । ਭਾਈ ਡੱਲੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਸਬਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕਰਲਾ ਉਠੀ । ਉਹਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮੱਠ ਉਤੇ ਸੀ । ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ, ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ।

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ 'ਡੱਲੇ' ਦੇ ਨੇਤਰੀਂ ਨੀਰ ਆਇਆ
ਹੰਝੂ ਟੁੱਟ ਡਿਗੇ ਮੋਤੀ ਹਾਰ ਦੇ ਜੀ
ਕਹਿੰਦਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ, ਕਿਉਂ ਸਾਕੇ ਵਰਤਦੇ ਇਹ
ਜੇਕਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੈਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੇ ਜੀ
ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸੂਰਮੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ
ਤੀਰੰਦਾਜ਼ ਤੇ ਧਨੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜੀ
ਕਰਦੇ ਨਾਸ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ
ਮਾਰ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਕੋਟ ਉਸਾਰਦੇ ਸੀ
ਹਿੰਮਤ ਹਾਰ ਨੱਸਦੇ ਵੈਰੀ ਗਿੱਦੜਾਂ ਜਿਉਂ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਭਬਕਾਰਦੇ ਜੀ
ਲੈਂਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਵੇਖ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ
ਵਿਹੰਦੇ ਹੱਥ ਉਹ ਵੀ ਖੰਡੇਧਾਰ ਦੇ ਜੀ
ਜਿਥੇ ਪਈ ਸੀ ਲੋੜ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਵਾਰਦੇ ਜੀ
ਬਣ ਕੇ ਢਾਲ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਆਪ ਸਹਿੰਦੇ
ਹਿੱਸੇ ਆਏ ਜੋ ਫੱਟ 'ਜੁਝਾਰ' ਦੇ ਸੀ
ਨੀਂਆਂ ਤੀਕ, ਦਾਤਾ ! ਗੱਲ ਪਹੁੰਚਦੀ ਨਾ
ਹੁੰਦੇ ਨਾਲ ਜੇ ਅਸੀਂ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਜੀ

'ਸੀਤਲ' ਰਿਹਾ ਅਰਮਾਨ, ਕਿ ਬਲੀ ਮੇਰੇ
ਕੰਮ ਆਏ ਨਾ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ : "ਭਾਈ ਡੱਲਾ ! ਮਰਦ ਸੂਰਮਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਾ ਨਹੀਂ । ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਹੱਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ । ਅਜੇ ਕਿਹੜੀ ਹੋ ਬੀਤੀ ਹੈ । ਨਾ ਇਹ ਰਾਗ ਮੁਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਤਾਰ ਟੁਟਣ ਵਾਲੀ ।"

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਾਂ ਇਕ ਲਾਹੌਰੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰੀਝਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਸਿੱਖ ਆਪ ਕਾਰੀਗਰ ਸੀ । ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਈ ਬੰਦੂਕ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ । ਦਾਤਾਰ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਉਠਾਈ, ਉਲਟਾ ਪਲਟਾ ਕੇ ਵੇਖੀ, ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਸਿੱਖਾ ! ਤੇਰੀ ਭੇਟਾ ਪਰਵਾਨ । ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਬੰਦੂਕ ਪਰਖ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰੀ ਉਤਰੇਗੀ ?"

ਸਿੱਖ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹਜ਼ੂਰ ! ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥ ਛੋਹ ਕੇ ਇਹ ਬੜੀ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਦਾਸ ਨੇ ਵੀ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮਹਾਰਾਜ, ਅਸਲੀ ਫੌਲਾਦ ਦੀ ਹੈ । ਕੀ ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫਿਰ ਏਨੇ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਪਹੁੰਚਾ ਆ
ਉਸ ਭੇਟਾ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, ਇਕ ਧਰੀ ਬੰਦੂਕ ਲਿਆ
ਫਿਰ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦਾ ਉਹਦੀਆਂ, ਉਹ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ
"ਇਹ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ, ਤੇ ਪਲੀ ਅੰਗਾਰੇ ਖਾ
ਇਹ ਢਾਲੀ ਖਾਸ ਫੌਲਾਦ ਦੀ, ਮੈਂ ਵਿਚ ਕੁਠਾਲੀ ਪਾ
ਇਹ ਲਪ ਲਪ ਦਾਰੂ ਫੱਕਦੀ, ਨਾ ਰੱਜੇ ਸਿੱਕਾ ਖਾ
ਜਾਂ ਬੱਦਲ ਵਾਂਗੂ ਗੱਜਦੀ, ਤਾਂ ਦੇਵੇ ਧਰਤ ਕੰਬਾ

ਇਹ ਅੱਗ ਉਗਲੱਛੇ ਅਦਰੋਂ, ਘਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਵੇ ਲਾ
ਇਹ ਕੋਟ ਲੋਹੇ ਦੇ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਵਿਚ ਹਿੱਕਾਂ ਧਸਦੀ ਜਾ
ਇਹ ਦੋਹ ਦੋਹ ਵਿਚਦੀ ਨਿਕਲਦੀ, ਛੱਟ ਨਿੱਘੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾ
ਇਹ ਬੁਰਜਾਂ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮੇ, ਵਤ ਦੇਵੇ ਧਰਤ ਲਿਟਾ
ਨਹੀਂ ਉਕੀ ਕਦੇ ਨਸ਼ਾਨਿਓਂ, ਨਹੀਂ ਆਲ੍ਹਾ ਵਾਰ ਗਿਆ
ਮੈਂ ਭਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਏਸਨੂੰ, ਤੇ ਆਪ ਲਵੋ ਅਜ਼ਮਾ
ਇਹ ਭੇਟਾ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਹੋ, ਦਿਲ ਮੇਰੇ ਏਹੋ ਚਾਅ"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ-ਚਿਤ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਸਿਖਾ ! ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਇਛਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਗਭਰੂ ਦੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾਨਾ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੀਏ । ਭਲਾ ਇਸ ਦੀ ਗੋਲੀ ਪਾਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।"

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਡੱਲੇ ਵੱਲ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ .

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੰਦੂਕ ਉਠਾ ਕੇ
ਵੇਖ ਲਵੀਏ ਫਿਰ ਡੱਲਿਆ ! ਇਸ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ
ਚੁਣਵਾਂ ਆਪਣੀ ਫੌਜ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਲਿਆ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਬਣੇ ਨਸ਼ਾਨਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੋ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਕੇ
ਤੱਕੀਏ ਗੋਲੀ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀਨ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ
ਜਾਂ ਅਧਵਾਟੇ ਅਟਕਦੀ ਇਹ ਤਾਣ ਗਵਾ ਕੇ
ਸ਼ਸਤਰ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ
ਦਗਾ ਨਾ ਦੇਵੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਰਣ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਡੱਲੇ ਦਾ ਰੰਗ ਉਡ ਗਿਆ । ਉਸਨੂੰ ਸੁੱਝੇ ਕੁਛ ਨਾ, ਕਿ ਕੀ ਉਤਰ ਦੇਵੇ । ਉਹ ਬੇਹੌਸਲਾ ਜਿਹਾ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵੱਲੇ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਉਹਨੇ ਇਕ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਪਰ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਬਣਨ

ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ, "ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਔਲਾਦ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜਾਗੀਰ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਲਾਜ ਰੱਖ ਲਓ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਖਲੋਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗਾ।"

ਅੱਗੋਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ! ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਿਆਈ ਮੌਤ ਮਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਜਾਗੀਰ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਜੇ ਪੁਜਦਾ।"

ਡੱਲਾ ਆਪ ਵੀ ਸੋਚਦਾ, 'ਠੀਕ ਏ, ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਸੇ ਭਾਣੇ ਕੌਣ ਜਾਨ ਗੁਆਵੇ ? ਕੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ? ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੀ ਮਾਰਨਾ ਹੈ ?' ਅਜੇਹੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾ ਹੋਇਆ ਡੱਲਾ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਉਹਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਝੁਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਕਿਉਂ ਫਿਰ ਭਾਈ ਡੱਲਾ। ਆਉਂਦਾ ਏ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ?"

ਡੱਲੇ ਨੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :

ਬੈਂਤ

ਨੀਵੀਂ ਧੌਣ ਕਰ ਕੇ ਡੱਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :
ਕੀਤਾ ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਸੇ ਇਕਰਾਰ ਨਾਹੀਂ
ਟੋਹ ਲਿਆ ਮੈਂ ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਮੇਂ ਨੂੰ
ਏਦਾਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਾਹੀਂ
ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ
ਮੈਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਜੀ। ਏਨਾ ਇਤਬਾਰ ਨਾਹੀਂ

ਹਾਸੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਜਾਨ 'ਤੇ ਖੇਡ ਜਾਵੇ
ਹਰ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨਾਹੀਂ
ਹੋਊ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸਿਦਕੀ
ਜੀਹਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਹੀਂ
'ਸੀਤਲ' ਤਲੀ 'ਤੇ ਜਿਸ ਧਰਿਆ ਸੀਸ ਹੋਵੇ
ਕਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕਰੇ ਇਨਕਾਰ ਨਾਹੀਂ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਡੋਲਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿੱਤਰਿਆ ?"

ਡੋਲਾ :- "ਨਹੀਂ ਹਜ਼ੂਰ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ :-"ਤਾਂ ਡੋਲਿਆ। ਤੇਰਾ ਸਿਦਕ ਤਾਂ ਕਾਇਮ ਹੈ ਨਾ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਜਾ।"

ਡੋਲਾ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਇਉਂ ਅਨਭਵ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸਚਮੁਚ ਉਸਦੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਆ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ। ਲੱਜਿਆ ਨਾਲ ਪਾਣੀਓਂ ਪਾਣੀ ਹੋਇਆ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ : "ਮਹਾਰਾਜ। ਮੇਰਾ ਨਿਮਾਣਾ ਦਿਲ ਵੀ ਡਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਜੇ ਪੈਂਦਾ। ਜੇ ਜੇ ਆਪ ਮੰਨੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਉਤੇ ਗੋਲੀ ਪਰਖ ਲਈ ਜਾਵੇ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਡੋਲਿਆ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੇ। ਤੇਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਡਲ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।" ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਟਹਿਲੀਏ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਜਾਓ, ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਵਾਜ ਮਾਰ ਲਿਆਓ।"

ਬੜੀ ਦੂਰ ਇਕ ਦਰਖਤ ਥੱਲੇ ਦੋ ਸਿਖ ਬੈਠੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਸਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਟਹਿਲੀਏ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਖਾਲਸਾ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪਰਖਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਿਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣ ਭੇਟਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿਖ ਉਠ ਨੱਸੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲ।

ਸਾਕਾ

"ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਟਹਿਲੀਏ ਜਾ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਬਾਨੀ
ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹਨ ਮੰਗਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੁਰਬਾਨੀ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਸੂਰਮਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦਾ ਦਾਨੀ
ਸੁਣਿਆਂ ਹੁਕਮ ਜਾਂ ਸਿਦਕੀਆਂ ਜਿੰਦ ਜਾਪੀ ਫਾਨੀ
ਭੱਜੇ ਆਏ ਸੂਰਮੇਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਗੁਰਬਾਨੀ
ਅੱਧ-ਬੱਧੀ ਦਸਤਾਰ ਸੀ ਹੱਥ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਆਣ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝਟ ਛਾਤੀ ਤਾਨੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਕਰ ਦਿਓ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਸਫਲ ਜੁਆਨੀ"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅਸਾਂ ਇਕੋ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਇਕੋ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਜਾਵੇ।"

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਰ ਇਕ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਨਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ। ਓਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸਿੱਖੋ! ਤੁਸੀਂ ਝਗੜਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ? ਜਿਸਦਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਜਾਵੇ।"

ਇਕ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਹੱਕ ਮੇਰਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਟਹਿਲੀਏ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਸਾਂ।"

ਦੂਜੇ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਜੋ ਕੁਝ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਕਦਮ ਨੇੜੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਸੁਣਿਆਂ ਸੀ ਨਾ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ, 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ।' ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਲੇ ਵੇਖ। ਅਜ ਤਕ ਅਧਾ ਦਸਤਾਰਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੱਜਾ ਆਇਆਂ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਮੈਂ ਬਣਾਂ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਹੱਕ ਮੇਰਾ ਹੈ।"

ਉੱਤਰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਸਨ। ਸੋ, ਹੱਕ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿਤਾ, "ਸਿੱਖੋ! ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਂ ਹੱਕ ਉਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ, ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਜਾਉ। ਵੇਖੀਏ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਗੋਲੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ।"

ਦੋਵੇਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਮਗਰਲੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਜੇ ਗੋਲੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਸਕੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਿਕਰਮਣ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।' ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆ ਖਲੋਤਾ। ਏਹਾ ਸੋਚ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆ ਖਲੋਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਗਏ। ਅੰਤ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਜਿੱਥੇ ਖਲੋ ਹੋ, ਏਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਰਹੋ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਾ ਹਿੱਲੇ।"

ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਜੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜ਼ਰਾ ਨੀਵੀਂ ਸ਼ਿਸਤ ਲੈਂਦੇ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲੀ ਉੱਚੀ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁਕ ਕੇ ਉਚੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਹ ਏਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨਸ਼ਾਨਾ ਠੀਕ ਹਿੱਕਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨਾਲੀ ਉਚੀ ਕਰਕੇ ਤੋੜਾ ਦਾਗ ਦਿਤਾ ਤੇ ਗੋਲੀ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰਦੀ ਲੰਘ ਗਈ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਡੱਲਾ! ਇਹ ਹੈ ਸਿੱਖੀ। ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਸਿਖ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਸਨ। ਠੀਕ ਜਾਣ, ਜਿਹੜੇ ਤੇਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਏਥੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਵੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੱਖੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ।"

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਡੱਲਿਆ! ਵੇਖ ਭਾਈ

ਪੂਰਾ ਪਰਖ ਵਿਚ ਆਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਮੂੰਹੋਂ ਸਿਖ ਅਖਵਾਉਣ ਨਹੀਂ ਗੱਲ ਵੱਡੀ
ਸਿਖ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਰਸਮ ਬਣ ਗਈ
ਭੇਟਾ ਸੀਸ ਚੜ੍ਹਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੇ ਖਿਤਾਬ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦਾ
ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਨ ਸੜ ਜਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬਣਨ ਮਨਸੂਰ ਸਾਰੇ
ਸੂਲੀ ਸੇਜ ਹੰਢਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਮਤੀ ਦਾਸ ਵਰਗਾ ਹਰ ਕੋਈ ਬਣੇ ਸਿਦਕੀ
ਆਰ ਨਾਲ ਚਿਰ ਜਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਕਿਹੜਾ ਸਿਖ ਦਿਆਲੇ ਤੋਂ ਘਟ ਬਣਦਾ
ਸੜਦੀ ਦੇਗ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਸੌਖਾ ਬਣਨ ਹੈ ਦੇਵਤਾ, ਵਲੀ, 'ਸੀਤਲ'
ਬਣ ਕੇ ਸਿਖ ਨਿਭਾਵਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ

ਇਹ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਡੋਲਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਉਹ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ਧੰਨ ਆਪ, ਤੇ ਧੰਨ ਆਪ ਦੇ ਸਿਖ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਝੂਠਾ ਮਾਣ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਲਵੋ। ਸ਼ਰਣ ਪਏ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੋ।"

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੜੇ ਪਰਸਨ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਡੋਲੇ ਨੇ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਡੋਲਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ।

ਹਜ਼ੂਰ ਏਥੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਬੱਧੀ। ਆਪ ਲਿਖਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਹਨ ਉਸ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੌਤਕ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ 23-3-49 ਈ

ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖ਼ਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ

(ਸ਼ਹੀਦ ਸ. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ।)

ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਤਾਰਨ ਨੂੰ।
ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਪਾਪ ਨਿਵਾਰਨ ਨੂੰ।
ਕੌੜੇ ਦੇ ਤਪੇ ਕੜਾਹੇ, ਸੜਦੇ ਦਿਲ ਠਾਰਨ ਨੂੰ।
ਓਥੇ ਅਜ ਬਣੀ ਹਕੂਮਤ ਜ਼ਾਲਮ ਸ਼ਰਵਾਣੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖ਼ਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਰਬੰਸ ਵਾਰਦੇ।
ਜਿਥੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ, ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਸੀ
ਜਿੱਥੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਰਾ, ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦਾ ਸੀ
ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਲੈ ਲੈਗ, ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਸੀ
ਜਿੱਥੇ ਸੀ ਤਾਰ ਗੂੰਜਦੀ ਸਦਾ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖ਼ਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ ...
ਸੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਦਿਉਤੇ ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਉਂਦੇ ਸੀ
ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖ਼ਾਤਰ, ਜਿੱਥੇ ਚੱਲ ਆਉਂਦੇ ਸੀ
ਤੜਕੇ ਗੰਧਰਵ ਜਿੱਥੇ ਨਿਤ, ਹਰੀ ਜੱਸ ਗਾਉਂਦੇ ਸੀ
ਓਥੇ ਅੱਜ ਪਾਪ ਹੋਣ ਪਏ, ਤਕ ਲੈ ਗੱਲ ਭਾਣੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖ਼ਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ
ਸਿੱਖ ਹੈਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਤੂੰ, ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਕਹਿੰਦੀ ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਤੈਨੂੰ, ਪੁੱਤਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਮੌਤ ਦੇ ਮਸਲੇ ਵਿਚ ਤੂੰ, ਮੁਰਸ਼ਦ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਤੈਨੂੰ ਹੈ ਜਾਚ ਗੋਲੀਆਂ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਦੀ

ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ...

ਨਾਦਰ, ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਜੋ, ਮਾਣ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਏਂ
ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਨਲੂਏ ਤੇਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਪਾ ਸਕਦਾ ਏਂ
ਢਾਹਿਆ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜੋ ਤੂੰ ਫੇਰ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਏਂ
ਤਾਂ ਕੀ ਨਹੀਂ ਤਾਕਤ ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾਣੇ ਦੀ ?
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ ...

ਟਲਦਾ ਨਾ ਸ਼ੇਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਰਣ ਵਿਚ ਵੰਗਾਰੇ ਤੋਂ
ਲੈ ਲਿਆ ਤੂੰ ਬਦਲਾ-ਮਾਰ ਕੇ-ਮੱਸੇ ਹਤਿਆਰੇ ਤੋਂ
ਅਜ ਕੀ ਤੂੰ ਡਰ ਗਿਉਂ, ਸਿੰਘਾ ! ਫੋਕੇ ਲਲਕਾਰੇ ਤੋਂ
ਭੁੱਲ ਗਿਉਂ ਕੀ ਜਾਚ, ਖਾਲਸਾ ! ਮੌਤ ਦੇ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਣੇ ਦੀ ?
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ ..

ਧਰ ਕੇ ਸਿਰ ਤਲੀ, ਜਗਾਦੇ, ਸੁੱਤੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਲਾਹਦੇ ਜੰਗਾਲ ਜੋ ਲਗਿਆ, ਸੂਰਜ-ਮੁਖੀ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਭੁੱਲ ਗਏ ਅਪਰਾਧੀ, ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਜੇਹੇ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ
'ਨਲੂਏ' ਦੇ ਵਾਂਗ ਬਬਕ, ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਪਛਤਾਣੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ, ਸਿੰਘਾ .

ਜਿਊਂਦੇ ਨੇ ਓਹਾ, ਜੋ ਸਿਰ ਦੇਂਦੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ
ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਸਿੱਖਿਆ ਏਹਾ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਬਾਨੀ ਨੇ
'ਸੀਤਲ' ਜਦ ਸਦਾ ਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਫਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਨੇ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਫਿਰ ਲਾਜ ਪਾਲੀਏ ਪਹਿਨੇ ਸਿੱਖ ਬਾਣੇ ਦੀ
ਸਿੰਘਾ ! ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਖਾਤਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ,
ਸਿੰਘਾ ! ਸਰਬੰਸ ਲਗਾਦੇ !

ਐਟਮ ਬੰਬ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ

ਐ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਗਿਆਨੀਆ !
ਜ਼ਰਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ
ਤੈਨੂੰ ਛੋਟਾ ਕਾਦਰ ਆਖਦੇ
ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ ਤਾਬਿਆਦਾਰ
ਕਦੇ ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਸਨ ਦੇਵਤੇ
ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਪਾਣੀਹਾਰ
ਤੂੰ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਛਾਣ ਲਏ
ਵਾਂਗ ਮੱਛੀਆਂ ਟੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰ
ਤੂੰ ਗਾਹਿਆ ਮੰਡਲ ਤਾਰਿਆਂ
ਵਾਂਗ ਪੰਛੀਆਂ ਖੰਭ ਖਿਲਾਰ
ਓਧਰ ਚੰਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਸਤੇ
ਰਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੰਭਲੇ ਮਾਰ
ਅਤੇ ਏਧਰ ਭਲਿਆ-ਮਾਣਸਾ !
ਕਰੇਂ ਐਸੇ ਬੰਬ ਤਿਆਰ
ਜੋ ਇਕ ਛਿਨ ਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ
ਕਰ ਦੇਣ ਭਸਮ ਸੰਸਾਰ
ਤੈਨੂੰ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਠੱਗ ਲਿਆ
ਤੇਰੀ ਮੱਤ 'ਤੇ ਮੰਤਰ ਮਾਰ
ਜਾਂ ਕਰ ਗਈ ਕਤਲ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ
ਜ਼ਹਿਰੀ ਸੋਨੇ ਦੀ ਤਲਵਾਰ
ਛਾਹੁਣੇ ਵੱਸਦੇ ਕੰਮ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ
ਉ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰ
ਤੂੰ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮੌਤ ਦੀ
ਕਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ   ੨੩-੩-੬੫ ਈ

ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਆਹ ਲੈ ਸਾਧਾ ! ਅਪਣੀ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਂਭ ਲੈ
ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਜਾਣ ਦੇ
ਤੇਰੇ ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਦੀ ਛਾਂ ਵੱਲ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਝਾਕਦਾ
ਬੰਜਰ ਪੁਟ ਪੁਟ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਣ ਦੇ
ਤਪੀਆ ! ਹੋਵਣ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਸੁਰਗ ਸੁਹੰਢਣੇ
ਏਸੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਗ ਬਣਾਣ ਦੇ
ਧ੍ਰਿਗ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜੋ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਕਰੇ ਉਸ ਜੰਨਤ ਦੀ
ਜਿਥੋਂ ਕਢਿਆ ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਨਾਲ ਅਪਮਾਨ ਦੇ
ਮਾਲਾ ਫੇਰੇਂ, ਉੱਚੀ ਕੂਕੇਂ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੂਰਾਂ 'ਤੇ
ਤੈਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਢੰਗ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਭਰਮਾਣ ਦੇ
ਪਰੀਆਂ ਸਰਗ ਦੀਆਂ ਦੀ ਝਾਕ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜੀ
ਮੇਰੀ ਇਕ ਸਲੋਨੀ, ਉਹਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹਣ ਦੇ
ਤੇਰੇ ਠਾਕਰ ਨੂੰ ਵੀ ਭੋਗ ਲੁਆ ਲਊਂ ਮਿਸਰ ਜੀ
ਰੋਂਦੇ ਭੋਹਲੇ ਦਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾ ਮੂੰਹ ਜੁਠਾਣ ਦੇ
ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ, ਮਾਲਾ ਵੀ ਮੈਂ ਫੇਰ ਲਊਂ
ਸਭ ਨੇ ਖਾਣਾ ਜਿਥੋਂ, ਪੈਲੀ ਨੂੰ ਸੀਂ ਲਾਣ ਦੇ
ਕਰ ਲਊਂ ਪੂਜਾ ਤੇਰੇ ਅਰਸ਼ੀ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦੀ
ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਟਹਿਲ ਕਮਾਣ ਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਚੰਗਾ ਬਣ ਇਨਸਾਨ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਧਰਮ ਹੈ,
ਕਾਹਨੂੰ ਫਿਰਦੈਂ ਪਿਛੇ ਪੰਡਤ ਦੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ।

ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ

ਮਾਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ 'ਤੇ
ਕੋਈ ਮਸਤ ਕੀਤੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਉੱਤੇ
ਫਖ਼ਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ
ਫੁੱਲਿਆ ਫਿਰੇ ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉੱਤੇ
ਐਪਰ ਮੇਰੇ ਭਗਵਾਨ ! ਹੈ ਮਾਣ ਮੈਨੂੰ
ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ
ਕਰਕੇ ਪਾਪ ਮੈਂ, ਜੱਗ ਨਿਰਪਾਪ ਕੀਤਾ
ਇਹ ਅਹਿਸਾਨ ਹੈ ਤੇਰੇ ਇਨਸਾਨ ਉੱਤੇ
ਜੇ ਅਨੂਪ ਹੈਂ ਤੂੰ, ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਮੈਂ ਵੀ
ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਵੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਜੇਕਰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਵੀ ਫਿਰ ਗੁਨਹਗਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

੧੮-੫-੫੭ ਈ

ਸਮਾਪਤ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਮੱਸੇ ਦੀ ਮੌਤ

ਸ: ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ: ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ

ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੜਬੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਹੱਥ ਆਇਆ ਵੇਲਾ ਉਹਨਾਂ ਚੰਗਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਕਈਆਂ ਪੰਥ-ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਲਏ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਣ 'ਤੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਸੁਰਤ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਦਰ ਦਾ ਗ਼ੁੱਸਾ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਸ਼ਾਹੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ, "ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਜੋ ਕਈ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਵੇ, ਜਾਂ ਫੜਾਵੇ ਜਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਇਨਾਮ* ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਵੇ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧ ਕਰੇ, ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ' ।"

---

*ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦਸ ਰੁਪੈ, ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਪਚਾਸ।

*ਯਹ ਲਾਲਚ ਤੁਰਕਨ ਦਯੋ, ਬਹੁਤ ਸਿਘਨ ਭਯੋ ਨਾਸ

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੨੧੯।

'ਜੋ ਸਿਘਨ ਕੋ ਕੋਊ ਲੁਕਾਵੈ। ਸੋ ਵਹਿ ਆਪਨੀ ਜਾਨ ਗੁਆਵੈ।
ਆਏ ਸਿੰਘ ਬਤਾਵੈ ਨਾਹੀਂ। ਵਹਿ ਭੀ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦ ਗੁਆਹੀ
ਜੋ ਸਿਘਨ ਕੋ ਸਾਕ ਕਰੇਵੈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੋ ਹੋਵਨ ਲੇਵੈ।
ਜੋ ਸਿਘਨ ਕੋ ਦੇਵੈ ਨਾਜ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰੋ ਤਿਨ ਕਾਜ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੨੨੧।

ਏਸ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਨੇ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਸਿਘਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੰਘ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਿਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਈ ਗਈ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਤੋਖ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਹ ਸਮੂਲਚੋਂ ਸਿਘਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਸਾਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਤੇ ਤਅੱਲਕੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਧਮਕਾਇਆ ਤੇ ਸਿਘਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ, ਸੂਬੇ ਧਮਕਾਇਆ
ਜਿਧੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਘ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਇਆ
ਖ਼ੁਰਾ ਖੋਜ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਜਾਊ ਮਿਟਾਇਆ
ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੈਂ, ਜੋ ਕਾਬੂ ਆਇਆ
ਚੌਧਰੀਆਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਪਾ ਬਹੁ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਇਆ
ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਦਾ ਜਦ ਬੀੜਾ ਚਾਇਆ
ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪਰਦੇਸ ਸਿਧਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਪਈਆਂ ਔਕੜਾਂ ਕਛ ਅੰਤ ਨਾ ਆਇਆ

ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਨ ਪਾ ਕੇ ਇਲਾਕ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਅੱਤ ਚੁਕ ਲਈ। ਕਰਮਾ ਛੀਨਾ, ਰਾਮਾ ਰੰਧਾਵਾ, ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੰਧ ਖਰੀਆ, ਹਰਿ ਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆਂ ਜੰਡਿਆਲੀਆ, ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਮੰਡਿਆਲੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬਰਾਏ ਨੁਸ਼ਹਿਰੀਆ, ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਸਿਘਾਂ ਦੇ ਵੈਰ ਪੈ ਗਏ। ਇਨਾਮ ਤੇ ਚੌਧਰ ਦੇ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਸਿੱਖ ਫੜਵਾਏ ਤੇ ਮਰਵਾਏ। ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਢੂੰਢ ਹੇਢ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਦੇ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੌਧਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਦ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਏ
ਸਿੱਖ ਹੋਵਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਧਰਮੀ ਘਾਏ

ਰਹਿੰਦ ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਸਿਧਾਏ
ਬਹੁਤਿਆਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅਕਾਲ ਦਾ ਰਹਿ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਏ
ਬਿਪਤਾ ਸਹਿੰਦ 'ਸੀਤਲਾ' ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਜਾਏ

ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਧਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਝੇ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜਲੰਧਰ ਨੇ ਦੁਆਬ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਬੀਕਾਨੇਰ ਬਿਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਲ ਦੇ ਕਈ ਜਥੇ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਕੋਲ ਜਾ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ. ਸਿੱਖ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਚੌਧਰੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਕੇ ਦਿਲ ਦਾ ਸਾੜ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ। ਮੰਡਿਆਲ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਸੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਮੱਸਾ ਮੰਡਿਆਲ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਜੋ
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਵੈਰੀ ਵੱਡਾ, ਮੱਤਾ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਪਾਪੀ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਤੇ ਜੁਆਰੀ, ਮਾਰੀ ਮੱਤ ਵਾਲਾ
ਪਰਜਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਧੱਕੇਬਾਜ਼, ਧਾੜਵੀ, ਲੁਟੇਰਾ, ਭੈੜਾ, ਦਗ਼ਾਬਾਜ਼
ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇਕ ਦਾ, ਮਿੱਤਰ ਬਦਕਾਰ ਦਾ
ਬਦੀਆਂ ਦਾ ਗਾਹਕ, ਪਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਨੇਕੀਆਂ ਤੋਂ
ਰੱਬ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿੱਤ ਉਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਦੂਰ ਮੰਡਿਆਲਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ 'ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ' ਬੜਾ ਨਾਮਵਰ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉਸ ਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦ ਸਾਰ

ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਨੀਯਤ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਬੈਠਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ੁਲਮ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਸੁੱਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹੋ ਹਾਲਤ ਮੱਸੇ ਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਉਹ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਿਥੇ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਦਿੱਤਾ ਸੁਰਗ ਵਸਾ
ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਰਸਦੇ, ਦਿਉਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾ
ਗਾਉਣ ਸ਼ਬਦ ਅਪੱਛਰਾਂ, ਅਰਸ਼ਾਂ ਉਤੋਂ ਆ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਬਰਸਦਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
'ਹਰਿਮੰਦਿਰ' ਹਰਿ ਵੱਸਦਾ, ਘਟ ਘਟ ਰਿਹਾ ਸਮਾਂ
ਝੁਲਕ ਨੂਰ ਦਾ ਜੋਸ਼ਦਾ, 'ਹਰ ਦੀ ਪਉੜੀ' ਜਾ
ਪਾਪੀ ਪੁੰਨੀ ਹੋਵਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾ
ਹੰਸ ਬਣਨ ਨੱਖ ਉੱਜਲੇ, ਕਾਲਖ ਕਾਂ ਗੁਆ
ਉਸ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ, ਕਲਿਜੁਗ ਲੱਥਾ ਆ
'ਮੱਸਾ' ਰੰਘੜ ਚੌਧਰੀ, ਬੈਠਾ ਪਲੰਘ ਵਿਛਾ
ਨੱਚਣ ਲੱਗੀ ਵੇਸਵਾ, ਲੱਥਾ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ
ਚੱਲੇ ਦੌਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ, ਹੁੱਕਾ ਗੜ੍ਹਕ ਰਿਹਾ
ਅਣਖ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਓਸਨੇ, ਦਿਤੀ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾ
ਮਰਦ ਉਨ੍ਹੂ ਕਵੀ 'ਸੀਤਲ', ਬਦਲਾ ਲਊ ਚੁਕਾ

ਰੱਬ ਦਾ ਡਰ ਦਿਲੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਮੱਸਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਨਾਚ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਥੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਤਮਾਕੂ ਉਡਣ ਲੱਗਾ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਉਤੇ ਮੱਸਾ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਹੁੱਕਾ ਪੀਂਦਾ। ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਲੁਕੇ ਛਿਪੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੁਣ ਕੇ ਲਹੂ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਕੇਰਦੇ, ਪਰ ਪੇਸ਼

ਕੋਈ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਪਿੰਡ 'ਕੰਗ' ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦਲ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖੜੇ ਝਾਗਦਾ ਉਹ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਅੱਗੇ ਸ. ਬੱਢਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਜਥੇ ਇਕ ਥਾਂ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਰੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਨਾ ਦੱਸ ਸਕਿਆ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਬਿਨੇ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ, ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵੇਰਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ, ਤਾਂ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ, ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ

ਬੈਂਤ

ਭਰੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਖਲਾ ਹੋ ਕੇ
ਸਿੰਘ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਏ
ਕਹਿੰਦਾ ਦਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੀ ਦੱਸਾਂ
ਦਿਲ ਪਾਟ ਕੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਏ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਦੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ
ਮੱਸਾ ਵੇਸਵਾ ਅਜ ਨਚਾ ਰਿਹਾ ਏ
ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਉਹ
ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਏ
ਤੇਰੇ 'ਤਖ਼ਤ ਅਕਾਲ' ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘਾ
ਵੈਰੀ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ ਏ
ਝੰਡਾ ਕੇਸਰੀ ਰੁਲ ਰਿਹਾ ਵਿਚ ਪੈਰਾਂ
ਹਰਿਆ 'ਅਲੀ' ਦਾ ਓਥੇ ਲਹਿਰਾ ਰਿਹਾ ਏ
ਛਾਤੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੀਰ ਕੇ ਤੇ
ਮਾਰ ਨਸ਼ਤਰਾਂ ਅਣਖ ਅਜ਼ਮਾ ਰਿਹਾ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਧੋਤਿਆਂ ਲਹਿਣਗੇ ਇਹ
ਜਿਹੜੇ ਦਾਗ਼ ਉਹ ਸਿੱਖੀ 'ਤੇ ਲਾ ਰਿਹਾ ਏ

ਇਹ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲਗ ਉਠੀ। ਰਗ-ਰਗ ਵਿਚ ਲਹੂ ਉਬਲ ਆਇਆ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਲਾਟਾਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ 'ਤੇ ਚਲ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਿਉਂਦੀ ਕੌਮ ਦੀ ਏਹ ਹਾਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗੀ ਅਣਖੀਲੀ ਕੌਮ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਬੇਅਦਬੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ ?

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਆ ਚੱਲ ਆਰੇ
ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਬਣ ਰੜਕ ਪਏ ਡੰਗ ਠੂਹਿਆਂ ਮਾਰ
ਅੱਗ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਭੜਕ ਪਈ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਸਾਰੇ
ਜਿਨੇ ਕਤਰੇ ਖੂੰਨ ਦੇ ਬਣ ਗਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਅੱਖਾਂ ਲਾਟਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਜਿਉਂ ਟੁੱਟਣ ਤਾਰੇ
ਚਿਰ ਦੇ ਸੁੱਤੇ ਜਾਗ ਪਏ ਖੰਡੇ ਦੋਧਾਰੇ
ਭੱਥਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਛਲ ਪਏ ਤੀਰ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ
'ਸੀਤਲ' ਛੇੱਟਣ ਸ਼ੇਰ ਜਿਉਂ ਆ ਭਬਕੇ ਸਾਰੇ

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਐਨਾ ਜੋਸ਼ ਸੀ, ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਏਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਦਲੇ ਮਰ ਮਿਟਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਜਿਨਾਂ ਕ੍ਰੋਧ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ 'ਮੱਸੇ' ਵਾਸਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਆਇਆ, ਉਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ—ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਵੀ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਐਨਾ ਪਾਪ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਸੇ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਕੇ ਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਉਗਲ ਹੀ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੋਹ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਕਬਿੱਤ

ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਆਖਦਾ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾ ! ਸਿੰਘ ਹੋ ਕੇ
ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿਰ ਤੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ?
ਵੇਖ ਹੁੰਦਾ ਨਾਚ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' 'ਚ ਵੇਸਵਾਂ ਦਾ
ਸਿੰਘ ਅਖਵਾ ਕੇ, ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿ ਗਿਆ ?

ਖੰਡੇ ਵਾਲੀ ਪਾਣ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਗਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਤੇ ਦਾ ਅਸਰ ਦਿਲੋਂ ਲਹਿ ਗਿਆ
ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਜਿਊਂਦੀ ਕੌਮ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਜੀਹਦਾ ਕੌਮੀ ਝੰਡਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ ਅੱਗੇ ਢਹਿ ਗਿਆ

ਇਹ ਤਾਹਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਾ ਭੁਰਲਾ ਉਠੀ ਤੇ ਸਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ 'ਠੀਕ ਹੀ ਮੈਂ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੀ ਕਦੀ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖਕੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਨੱਸ ਆਉਂਦਾ ? ਜੇ ਮੈਂ ਗੁਰਧਾਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਦਲੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਂਦਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਥੇ ਬਹੁੜ ਪੈਂਦੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਜੋਤ ਜਗਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਭੱਜ ਆਇਆ। ਠੀਕ ਹੀ ਮੈਂ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਪਰ ਕੀ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਹਨੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨੱਸ ਨਹੀਂ ਆਏ ? ਜਦ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਨਨਕਾਣੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੂ ? ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਕੁ ਅਣਖ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਹਵੇ, ਉਹ ਬਾਕੀ ਦੀ ਕੌਮ ਕੇਹੋ ਜੇਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ?' ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਬੈਂਤ

ਹੰਝੂ ਕੇਰਦੇ ਫੇਰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ
ਨਾਲ ਨਮਰਤਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਕੇ ਜੀ
ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਆਇਆ ਦਾਗ਼ ਸਿੱਖੀ ਤਾਈਂ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਇਹ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਵੀ ਉਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ
ਨੱਸੇ ਹੋਏ ਓ ਜਾਨ ਬਚਾਇਕੇ ਜੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਨਕਾਣੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ ਕੇ

ਬੀਕਾਨੇਰ ਬੈਠੇ ਡੇਰੇ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਦੁਖੀਆਂ ਆਜਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਣ ਦੇਣ ਵਾਲੇ
ਢੱਠੇ ਓਪਰੇ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਪੂਰ ਹੈਸਨ ਪੰਥ ਅੰਦਰ
ਹੋ ਸ਼ਹੀਦ ਗਏ, ਚੰਗੀ ਨਿਭਾਇਕੇ ਜੀ
ਰਹਿ ਗਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਪਲਨ ਵਾਲੇ
ਆਨ ਵੱਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਭੁਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਇਹ ਰਹੇਗਾ ਪੰਥ ਜਿਉਂਦਾ
ਗ਼ੈਰ ਕੌਮ ਦੀ ਓਟ ਤਕਾਇਕੇ ਜੀ

ਹੁਣ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਲੀ ਅਣਖ ਨੇ ਉਹਦਾ ਸਿਰ ਵੀ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਸ. ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਹੱਥਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆ ਗਏ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਓਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੂਜਣ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਲ੍ਹੀਜਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਖਲੋ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਲੱਗਾ ਦਾਗ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧੋਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਸ. ਜਥੇਦਾਰ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦੋਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ
ਲਹੂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਆ
ਫ਼ੌਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਖੰਡਾ ਲਿਸ਼ਕਾ
ਹੈ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ? ਵਿਆਹੇ ਜਿਹੜਾ ਗੱਲ ਨੂੰ
ਦੇਵੇ ਪਾਲ ਲੱਜ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵਿਖਾ
ਜਿਹੜਾ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰੇ ਪੰਥ ਤੋਂ
ਜੀਹਦੇ ਚਿੱਤ ਹੈ ਮਰਨ ਦਾ ਚੌਂ

ਐਸ ਵਲੋਂ ਧਾਈ ਕਰੇ 'ਗੁਰੂ ਚੱਕ' ਨੂੰ
ਲਵੇ ਤੇਗ ਉਹ ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਉਠਾ
ਜਾਂ ਤਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜੈ ਆਪ ਵੀ
ਤੇ ਜਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਮਿਟਾ
ਜਿਹੜਾ ਐਥੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਭੇਟਾ ਧਰੇ ਸਿਰ 'ਮੱਸੇ' ਦਾ ਲਿਆ
ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਵਡਿਆਈ ਪਾਵੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜੱਸ ਮਾਣੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ

ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਆਏ, ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ 'ਰੰਗੂ' ਮੀਰਾਂ ਕੋਟੀਆ ਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ ਵਾਲਾ ਦੋਵੇਂ ਉਠ ਖਲੋਤੇ। ਉਹਨਾਂ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਕਹਿ ਕੇ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕੱਢ ਲਈਆਂ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਚਨ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਈ
ਧੂਹ ਕਢੀ ਬਲਦੀ ਲਾਟ ਜਿਉਂ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਈ
ਤੇ ਦੂੱਜੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਠ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ
ਫਿਰ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ
ਇਉਂ ਬੋਲੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਥ ਜੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਵਡਿਆਈ
ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀਏ ਕਰ ਦੋਵੇਂ ਧਾਈ
ਜਾ ਸਿਰ ਮੱਸੇ ਦਾ ਵੱਢੀਏ ਅੱਗ ਜਿਸ ਨੇ ਲਾਈ
ਇਕ ਰੰਗਾ ਮਿਟਾਵੇਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਜਗ ਤੋਂ ਬੁਰਿਆਈ

ਪੰਥ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਜਥੇ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਮੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਇਉਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਤੁਰ ਪਏ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਧਿਆ
ਮਜਲੀਂ ਮਜਲੀਂ ਪਹੁੰਚ ਪਏ, ਮਾਝ ਦੇ ਵਿਚ ਆ
'ਕਿਵੇਂ ਮੱਸੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀਏ ?', ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਦੌਂ
ਜੁਗਤ ਸੁਝੀ ਇਕ ਪਾਂਧਿਆਂ, ਲੈਂਦੇ ਭੇਸ ਵਟਾ
ਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਠੀਕਰੇ, ਬੋਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾ
'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਲਟਕਾ
ਅੱਗੋਂ ਡਿਉਢੀ ਦਰਸ਼ਨੀ, ਜਦ ਉਤਰੇ ਜਾ
ਘੜ ਲਾਚੀ ਬੇਰ ਨਾਲ, ਦਿੱਤੇ ਨੇ ਅਟਕਾ
ਕਰ ਅਰਦਾਸਾ ਲੰਘ ਪਏ, ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮਨਾ
ਜੋ ਉਸ ਭਾਵੇ 'ਸੀਤਲਾ', ਹੋ ਜੋ ਸਹਿਜ ਸਭੌਂ

ਵੈਰੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਬਚਦੇ ਤੇ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਬਿਰਛਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਕੁਝ ਛਕਿਆ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਚਾਰਿਆ। ਮੱਸੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਸੋਚਿਆ। ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਥੇਹ ਤੋਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਚੁਣ ਕੇ ਬੋਰੀ ਭਰ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁੱਟ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਚੋਗਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਲੁਕਾ ਲਈਆਂ ਤੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ।

ਮਹੀਨਾ ਭਾਦਰੋਂ* ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਧੁੱਪ ਤੇ ਲੋਅ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਮੱਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਅੰਦਰ ਵੜੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਲਾਚੀ ਬੇਰ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਘੋੜੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਠੀਕਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਬੋਰੀ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ

---

* ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੀ ਭਾਦਵ ਸੂਰਜ ਅਤਿ ਤਪਤਾਇ।
ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੨੩।

ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਆਏ ਹਨ । ਸੋ ਉਹਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣੋਂ ਨਾ ਰੋਕਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੂਹਿਓਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਪੁਲ ਲੰਘ ਕੇ ਜਾਂ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਪੁਹੰਚੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਕਛ ਅੰਦਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕ ਉਠੇ।

ਵਾਰ

ਮਾਹ ਭਾਦਰੋਂ ਤੇ ਵਕਤ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ
ਬਰਸਣ ਅੰਬਰੋਂ ਪਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਜਿੱਥੇ ਤਾਬਿਆ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਬਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ
ਬੈਠਾ ਉਸੇ ਥਾਂ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਚੌਧਰੀ
ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਮੱਸਾ ਬਦਕਾਰ
ਨਾਲੇ ਦੌਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ
ਬੈਠੇ ਪੀਣ ਲਾਗ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਯਾਰ
ਨਾਚ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਰੇ ਪਈ ਵੇਸਵਾ
ਪਾਵੇ ਬੋਲੀਆ ਉਹ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਉਲਾਰ
ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਾਲ ਇਹ
ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਦਿਲ ਹੋ ਗਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਥੈਲੀ ਸੁੱਟੀ ਉਹਨਾਂ ਹੇਠ ਜਾ ਪਲੰਘ ਦੇ
ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਧੂਹ ਲਈ ਤਲਵਾਰ
ਥੈਲੀ ਵੱਲ ਜਾਂ ਉਲਰਿਆ ਚੌਧਰੀ
ਕੀਤਾ ਸੂਰਮੇ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਵਾਰ
ਸਿਰ ਲਾਹ ਲਿਆ ਮੱਸੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਦਾ
ਦਿੱਤੇ ਹੋਰ ਲਾਗੇ ਪੰਜ ਸਤ ਮਾਰ
ਕੁਛ ਰਹਿੰਦੇ ਝਟਕਾਏ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ

[illegible] ਲਏ ਉਤਾਰ
[illegible] ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ
[illegible] ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਅਸਵਾਰ
[illegible] ਬੀਕਾਨੇਰ ਵੱਲੇ 'ਸੀਤਲਾ'
[illegible] ਜਾਣ 'ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ'

[illegible] ਮੱਸਾ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਸਵਾ ਨੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੀ ਠੀਕਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਥੈਲੀ ਮੱਸੇ ਦੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਸੁੱਟੀ। ਮੱਸਾ ਠੀਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਪੈ ਜਾਣ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਝੁਕਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹ ਲਿਆ। ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਡਰ ਛਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਇਸ ਕਾਰੇ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸੋਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਲਗਦੇ ਹੱਥ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੋ ਚਾਰ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਏ। ਚੌਧਰੀ ਮੱਸਾ ਗਹਿਣਿਆਂ* ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਹੀਲਾ ਕਰ ਕੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹ ਲਏ। ਮੱਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਤੇ ਗਹਿਣਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਮੱਸੇ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਿ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀ, ਉਹ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੰਧ ਮੁਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਉਂਦੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਜਥੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

'ਮੱਸੇ ਕੋ ਇਮ ਸੀਸ ਉਤਾਰਯੋ
ਜਨੁ ਕਰ ਬਲ ਕਦੂਆ ਟਾਰਯੋ,
ਹੁਤੋ ਜੋ ਅੰਦਰ 'ਤਾਂਕੋ' ਦੁਆਰੇ
ਦੂਜੇ ਸਿਘ ਸੋ ਲਯੋ ਉਤਾਰੇ' ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੨੪।

ਤੀਜੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਤਾਂਕੋ' ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਉਸਦਾ' ਭਾਵ 'ਮੱਸੇ ਦਾ'। ਮੱਸੇ ਦੁਆਲੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਸੀ ਉਹ ਦੂਜੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਤਾਰ ਲਏ

*ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ

ਸਾਕਾ

ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਚੜ੍ਹ ਪੰਧ ਮੁਕਾ ਕੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਿਚ ਉਹ ਛੇਤੀ ਜਾ ਕੇ
ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਮਿਲੇ ਜਾ ਗੁਰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਮੱਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਰੱਖਿਆ ਦਲ ਵਿਚ ਲੈਜਾ ਕੇ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਧੌਂਸਾ ਖੜਕਾ ਕੇ
ਜਿਤਿਆ ਕੋਈ ਨਾ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਧਾ ਕੇ

ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੱਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਜਾ ਧਰਿਆ। ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜ ਉਠੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਅੰਤ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰ ਕੇ ਮੱਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਉਥੇ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਗਏ।

ਧੰਨ ਸਨ ਉਹ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕੁਰੀਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ

'ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ'। ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੪ ੫-੪੯ ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

ਬਾਹਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜੀਏ
ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਬਾਹਿ ਨਾ ਛੋੜੀਏ !

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ

ਮੱਸੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ ਮੱਚ ਗਈ। ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ, ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਆਣ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਜਾਣਾ, ਹੈ ਵੀ ਅਨੋਖੀ ਕਾਰ ਸੀ ਬਾਕੀ ਹਾਕਮ ਵੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਵੀ ਮੱਸੇ ਵਾਲੀ ਬਿਜ ਆ ਪਵੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜੰਮ ਗਿਆ। ਘਰ ਘਰ ਏਹਾ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਕੋਈ ਥਾਈਂ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਣ ਪਏ।

ਉਧਰ ਮੱਸੇ ਦੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲੋਥ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁਹੰਚੇ, ਸੂਬਾ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮੱਸੇ ਦੀ ਲੋਥ ਰਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਇਸਤਰੀ ਇਉਂ ਫਰਯਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀ

ਪੂਰਨ

ਜਾ ਕੇ ਪਿੱਟਦੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ
ਸੂਬੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੱਸੇ ਦੀ ਨਾਰ
ਉਹਨੇ ਲਾਹ ਲਈ ਨੱਥ ਸਹਾਗ ਦੀ
ਚੂੜਾ ਭੰਨਿਆ ਦੁਹੱਥੜਾਂ ਮਾਰ
ਸਿਰ ਸਗਨਾਂ ਦਾ ਸਾਲੂ ਪਾਤਿਆ
ਖੇਹੀਆਂ ਮੀਢੀਆਂ ਲੈ ਵਾਲ ਖਿਲਾਰ
ਕਹਿੰਦੀ, ਚੌਧਰ ਤੇਰੀ ਪੌਂਟਿਆ
ਮੇਰਾ ਉਜੜ ਗਿਆ ਸੰਸਾਰ
ਵੇ ਮੈਂ ਲੁੱਟ ਲਈ ਨਿਹੰਗਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ

ਖਾਧੇ ਲੁੱਟ ਤੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਰ
ਮੇਰਾ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਗਿਆ ਮਾਰਿਆ
ਤੇਰੀ ਭੱਠ ਪੈ ਗਈ ਸਰਕਾਰ
ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਵਸਦੇ ਘੋਲਰੀਂ
ਮੇਰੇ ਫੁੱਲ ਬਣ ਗਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਦੀ ਤਾਂ ਬੁਝੇ
ਲਵਾਂ ਸੱਗਵਾਂ ਵੈਰ ਉਤਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਬਦਲਾ ਲੈ ਦੇ ਹਾਕਮਾ
ਮੇਰਾ ਸੜਦਾ ਸੀਨਾ ਠਾਰ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮੈਂ
ਅੱਜ ਮਰ ਜੂੰ ਕਟਾਰੀ ਮਾਰ

ਏਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਸਿ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਅੰਦਰ ਡਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਸੋ ਉਹ ਬੜਾ ਭੁੜਕਿਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਮੂੰਹ ਆਇਆ, ਕਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਮਸਿ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਾ ਲੈ ਸਕਿਆ, ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ। ਉਹਨੇ ਹਲਕਾਰੇ ਭੇਜ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚੌਧਰੀ ਬੰਨ੍ਹ ਮੰਗਵਾਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਸੂਬੇ ਨੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕੱਢਿਆ। ਨਿਰੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਾਕਮ ਦੀ ਝਿੜਕ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਦੇ ਤਿਲਕਣ ਨਾਲ ਉਪਮਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸਦਾ –ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ—ਕੋਈ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਐਤਕੀਂ ਸੂਬੇ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਫੋਕੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹੀਂ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਠੰਢਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕਰਾਈ। ਏਸ ਸਾਰੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਨੂੰ ਚੌਧਰੀ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਪੀ ਗਏ।

ਸਾਕਾ

ਸੂਬੇ ਨੇ ਫਿਰ ਚੌਧਰੀ ਸਭ ਫੜ ਮੰਗਵਾਏ
ਕੀਤੀ ਰੱਜ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਮਾਰ ਧਮਕਾਏ

ਪੁੱਛੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਤੁਸੀਂ, ਸਿੱਖ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏ
ਕਾਤਲ ਮੱਸੇ ਦੇ ਕਹੋ, ਹੁਣ ਕਿਥੋਂ ਆਏ
ਜਾਂ ਉਤਰੇ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਜਾਂ ਧਰਤੀ ਜਾਏ
ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਜਾਂ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਘਾਏ
ਭਲਾ ਜੇ ਚਾਹ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਦਿਹ ਫੜਾਏ
ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਜੇ ਨਾ ਹੱਥ ਆਏ

ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸੂਬੇ ਕੋਲ ਕਈ ਵਾਰ ਮੰਨ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਕਈ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਬਦਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੋਂ ਇਨਾਮ ਵੀ ਲਏ ਸਨ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਦੂਣ ਚੌਣੇ ਕਰ ਕੇ ਉਗਲਣੇ ਪਏ। ਏਨੇ 'ਤੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਸੂਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਂ ਮੱਸੇ ਦੇ ਕਾਤਲ ਲਭ ਕੇ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਬਦਲਾ ਤੁਹਾਥੋਂ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਭੌਂ ਦੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਬਣੀ। ਕੁਛ ਤਾਂ ਮੱਸੇ ਦੇ ਕਤਲ ਤੇ ਏਨੇ ਡਰ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਛ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਨ ਗੁਆਉਣ ਨਾਲੋਂ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਹੋਰ ਖਿੜਕਾਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਸਹਿ ਲੈਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਏਨੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ। ਅੰਤ ਜੰਡਿਆਲੀਆ ਚੌਧਰੀ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਸੀ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ
ਹੋਵੇ ਹੁਕਮ, ਤਾਂ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ ਸੂਬੇ
ਜਾਣੇ ਰਾਮ, ਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆਵੇ
ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਇਹ ਹੈਨ ਇਨਸਾਨ ਸੂਬੇ
ਅਸੀਂ ਮਾਰਦੇ ਮਾਰਦੇ ਥੱਕ ਲੱਥੇ
ਪਰ ਇਹ ਸਗੋਂ ਦੂਣੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਸੂਬੇ
ਜਿੱਥੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਚਿੜੀ ਨਾ ਫੜਕ ਸੱਕੇ
ਓਥੇ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਕਰਨ ਨੁਕਸਾਨ ਸੂਬੇ
ਮੱਸਾ ਇਕ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਸਮਝ ਛੱਡਣਾ

ਵਾਰੀ ਅਸਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਈ ਜਾਨ ਸੂਬੇ
ਮੀਰਾਂ ਕੋਟ ਦਾ ਭੰਗੂ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਹੈ
ਬੜਾ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਸੂਬੇ
ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਢ ਛੱਡਿਐ
ਬੀਕਾਨੇਰ ਬੈਠਾ ਲੈ ਪਰਾਨ ਸੂਬੇ
ਇਕ ਉਹ, ਤੇ ਉਹ ਜਿਹਾ ਨਾਲ ਉਹਦੇ
ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾੜੀ ਦਾ ਤਖਾਨ ਸੂਬੇ
ਮੱਸੇ ਚਧਰੀ ਦੇ ਕਾਤਲ ਹੋਨ ਦੋਵੇਂ
ਨਾ ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਖਾਨ ਸੂਬੇ
ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਲਵੇ ਸਰਕਾਰ ਬਦਲਾ
ਐਵੇਂ ਸਾਡੀ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦ ਜਾਨ ਸੂਬੇ !

ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਨੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਏਨੀਆਂ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦੱਸੀਆਂ ਕਿ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੰਬ ਗਏ। ਡਰੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਸਗੋਂ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸਖ਼ਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਓਹਾ ਢੰਗ ਸੂਬੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਵਰਤਿਆ। ਉਹਨੇ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਜੀ ਆਇਆ ਕਿਹਾ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂਰਦੀਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ :

ਵਾਰ

ਉਸੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ
ਸੂਬੇ ਆਖਿਆ ਜ਼ਰਾ ਧਮਕੇਂ
ਹੁਣੇ ਬਦਲਾ ਮੱਸੇ ਦਾ ਲੈਣ ਨੂੰ
ਲੈ ਜਾ ਫ਼ੌਜ ਮੀਰਾਂ ਕੋਟ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ
ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜੇ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾ ਮਿਲੇ
ਬਾਲ ਬੱਚਾ ਉਹਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆ
ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਓਹਦਾ ਲੁੱਟ ਕੇ
ਘਰ ਸਾੜ ਦਿਹ ਖ਼ਾਕ ਉਡਾ
ਜਿਵੇਂ ਰੋਣ ਮੱਸੇ ਦੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ

ਤਿਵੇਂ ਉਹਦੇ ਘਰ ਵੈਣ ਪੁਆ
ਚੁਣ ਚੁਣ ਪਰਵਾਰ ਉਹਦਾ ਮਾਰਨਾ
ਦੇਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖੌਂ
ਇਕ ਬਦਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਜੇ ਨਾ ਮਾਰੀਏ
ਦਵੇ ਦੋਜ਼ਖੀਂ ਵੀ ਢੋਈ ਨਾ ਖ਼ੁਦਾ
ਚੰਗਾ ਮੌਕਿਆ ਹੈ ਦਿੱਤਾ ਅੱਲਾ ਪਾਕ ਨੇ
ਲਵਾਂ ਉਮਤ ਰਸੂਲ ਦੀ ਵਧੌਂ

ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਨੂਰ ਦੀਨ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂ ਕੋਟ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਬਾਕੀ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵੱਲ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ, ਪਿਛੇ ਕੇਵਲ ਬੱਚੇ ਹੀ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਹਵੇ ?

ਮੱਸੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਭਾਈ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੋਚਾ ਰੋਸ ਸੀ। ਉਹ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੱਸੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸਾਕਾ

ਨੂਰ ਦੀਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਪਾ ਝਟ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ ਮੰਡਿਆਲੀਏ ਮੱਸੇ ਦੇ ਭਾਈ
ਅੱਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੀਂ ਬਲ ਰਹੀ ਸਵਾਈ
ਵੈਰੀ ਦੀ ਰੱਤ ਨਾਲ ਉਹ ਅੱਜ ਚਾਹੁੰਣ ਬੁਝਾਈ
ਕਿਸੇ ਉਠਾਇਆ ਰਹਿਕਲਾ ਕਿਸੇ ਤੇਗ਼ ਉਠਾਈ
ਰਗੜ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਣ 'ਤੇ ਬਰਛੀ ਚਮਕਾਈ
ਤੰਦੀ ਕਿਸੇ ਕਮਾਨ 'ਤੇ ਲਾਹ ਨਵੀਂ ਚੜ੍ਹਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖੋ ਮਾਣਗੇ ਸਭ ਵਿਚ ਲੜਾਈ

ਚੋਖਾ ਇੰਮ ਦਾਣਾ ਲੈ ਕੇ ਨੂਰ ਦੀਨ ਨੇ ਮੀਰਾਂ ਕੋਟ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਦਾਲੇ ਪਹਿਰੇ ਖਲ੍ਹਾਰ ਕੇ ਨੂਰ ਦੀਨ ਸੱਥ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਖਹਿਰੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ।

ਨੂਰ ਦੀਨ ਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ

ਕਬਿੱਤ

ਪਕੜ 'ਕੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਨੂਰਦੀਨ
ਵੇਖ ਲੈ ਆਹ, ਕਹਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੁਕਮ ਨਵਾਬ ਦਾ
ਬਦਲਾ ਮੈਂ ਲੈਣਾ ਮੱਸੇ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਹੱਥ
ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਪੁੱਤਰ 'ਮਤਾਬ' ਦਾ
ਬੋਟੀ ਬੋਟੀ ਕਰ ਉਹਦੀ ਟੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਦੇ
ਖੁਆਬ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿਣਾ ਪੰਥ ਰਾਜ ਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ
ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਛ ਨੇਕੀ ਕਰ ਲਵਾਂ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ
ਕਾਫਰਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣੀ ਕੰਮ ਹੈ ਸਵਾਬ ਦਾ

ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਨੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਫੌਜਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ! ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਪਿੰਡੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਤੋਂ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਰੜਾ ਫੁਰਮਾਨ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਮੱਸੇ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵਰਗੇ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ? ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਦ ਕਦੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਇਆ ਮੈਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦਿਆਂਗਾ।"

ਇਸ ਗੱਲ ਮਗਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਨੱਥੇ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਨੂਰਦੀਨ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੇ ਕਿ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਾਲ ਬੱਚਾ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਨੇ ਇਹ ਪਰਦਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਝੱਟ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, 'ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਇਹ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਆਪ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੀ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਚੌਧਰੀ ਮੱਸੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਸਹੀ, ਸਗੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ

ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਮਰਿਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ।"

ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਏਹਾ ਸਲਾਹ ਮੰਨੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਚੌਧਰੀ ਨੱਥਾ! ਏਸ ਵੇਲੇ ਕਾਤਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨੱਥਾ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਦਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇ ਸਨ। ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਦੁਖੀ ਉੱਤੇ 'ਹਾਏ' ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਉੱਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ। ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ (ਰਾਇ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਬਾਂਹ ਉਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੱਸੇ ਦਾ ਕਾਤਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ। ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੋਕੇ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਤ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਮਰ ਭਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਕੇਵਲ ਏਨੀ ਮੰਗ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਬੇਗੁਨਾਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਰਹਿਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਇਹ ਬਚਨ ਦਿਉ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਬੜੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉੱਤੇ ਰਹਿਮ ? ਇਹ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਕੇ ਦਰੱਖ਼ਤਾਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੱਥ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਛੇਤੀ ਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਘਲ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਮੰਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਲੈਣਾ। ਜਾਂ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਯਰਾਨਾ

ਰਹੇਗਾ, ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਓਨਾ ਹੀ ਵੈਰੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੇ ਸਿੱਖ ਛੱਡੀ ਜਾਓ।"

ਨੱਥਾ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੂਫ਼ਾਨ ਉਠ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ 'ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਦੀ ਲਾਜ' ਆਦਰਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜਾ। ਅੱਗੇ ਉਸਦਾ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਰਾਏ ਸਿੰਘ—ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਨੱਥੇ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ ਉਹਨੇ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬਾਲਕ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਨੱਥ ਲਿਆ ਉਠਾ
ਮੂੰਹ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਨੀਝਾਂ ਲਾ
ਰੂਪ ਨਾ ਜਾਵੇ ਝੱਲਿਆ, ਨਿਗ੍ਹਾ ਗਈ ਲਲਚਾ
ਜੋਤ ਮੱਥੇ ਦੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਚੰਦ ਜਾਵੇ ਸ਼ਰਮਾ
ਨੱਥਾ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦਾ, ਘੁਟ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ
ਕਹਿੰਦਾ ਦੇਵਾਂ ਬਾਲ ਜੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੱਥ ਫੜਾ
ਸਿਰੋਂ ਨਾ ਉਤਰੇ ਹੱਤਿਆ, ਅੱਠ ਸੱਠ ਤੀਰਥ ਨ੍ਹਾ
ਧ੍ਰਿਗ ਮਰਨਾ, ਭੱਠ ਜੀਵਣਾ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਾ
ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਦੀ ਲਾਜ ਜੇ, ਸਿਰ ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਨਿਭਾ
'ਸੀਤਲ' ਹੋਵਾਂ ਸੁਰਖ਼ਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰ ਜਾ

ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਨੇ ਬਾਲਕ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਬੇਟਾ (ਇਹਦੀ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੀ) ਬਾਂਹ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦਿਆਂ, ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਹੱਤਿਆ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਲੈ ਨੱਸੀਏ, ਤਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਹਿਰ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਪਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਦੱਸ, ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚੇਗੀ ਤੇ ਜਾਂ 'ਬਾਂਹ ਫੜੇ ਦੀ ਲਾਜ' ਪਾਲੀ ਜਾਏਗੀ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਸਾਹਘਾਤੀ ਬਣ ਕੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੀਏਂ ਤੇ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਬਚਨ ਪਾਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਈਏ।"

ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਮਹਾਰਾਜ 'ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਦੀ ਲਾਜ' ਪਾਲਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੇ ਬਦਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਸੀਂ ਸਰਬੰਸ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਵਾਂਗੇ।"

ਨੱਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਨੱਥਾ, ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਭਣੇਵਾਂ, ਇਕ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਤੇ ਇਕ ਬਰਵਾਲਾ ਸਿੱਖ (ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸਨ) ਪੰਜੇ -ਬਾਲਕ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੰਥੋਆਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੱਸ ਤੁਰੇ।

ਹਰ ਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀ ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਨੇਕ ਬੰਦੇ ਵਾਸਤੇ ਈਰਖਾ ਸੀ। ਨੱਥੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਮੰਡਿਆਲੀਏ ਨੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂਰਦੀਨ ਕੋਲ ਫੇਰ ਚੁਗਲੀ ਜਾ ਲਾਈ।

ਸਾਕਾ

ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਇਉਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਕਹਿੰਦਾ ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਕਰ ਗਿਆ ਗ਼ਦਾਰੀ
ਉਹਦੀ ਨਾਲ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਹੈ ਗੂੜ੍ਹੀ ਯਾਰੀ
ਨੱਸ ਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਡਰ ਲਾਹ ਸਰਕਾਰੀ
ਆਕੀ ਸਮਝੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਢਾ ਹੰਕਾਰੀ
ਕਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੰਨਦਾ ਨੱਥਾ ਸਰਦਾਰੀ

ਲਾਗੇ ਬੈਠਿਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਵੀ ਬਲਦੀ 'ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਇਆ ਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਨੱਥੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ -ਜੀ ਆਇਆ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਿਆ। ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਐਨੀ ਹਿੰਮਤ ? ਪਹਿਲਾਂ ਨੱਥ ਦੀ ਹੀ ਆਕੜ ਭੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ।" ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਟੁਕੜ ਬੋਚਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਨੱਥੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਹ ਫੜ ਲਵੋ, ਕਿਤੇ ਲੁਕ ਨਾ ਜਾਵੇ।"

ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਮੰਡਿਆਲੀਏ, ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਤੇ ਹੋਰ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖੂ ਧਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੱਥੇ ਦੇ ਮਗਰ ਚੜ੍ਹ ਪਈਆਂ।

ਵਾਰ

ਅੱਗਾ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗੀ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ
ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਉਸ ਕੀਤੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਨਾਲੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਰੰਘੜ ਮੰਡਿਆਲੀਏ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਮੱਸੇ ਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ
ਭੁੱਖ ਚੌਧਰਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਜੰਡਿਆਲੀਏ
ਲਖੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰਿਆਈਆਂ
ਹੋਰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਰਾਟਤੇ
ਵਾਰੂੰ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਕਈ ਬਿਨ ਬੁਲਾਈਆਂ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ, ਮਾਰੋ ਮਾਰ, ਲਲਕਾਰਦੇ
ਚੱਲੇ ਮਗਰੇ ਨੱਥ ਦੇ ਕਰ ਧਾਈਆਂ
ਕੰਢੀ ਘਰ ਹੀ ਭੂਰ ਨੇ ਤੇਗਾਂ ਸੂਤ ਕੇ
'ਅਲੀ ਅਲੀ' ਦੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਦੁਹਾਈਆਂ
ਜਾਪਣ ਬਲਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬਰਛੀਆਂ
ਸਿਰੋਂ ਉਚੀਆਂ ਜਦ ਕਢ ਚਮਕਾਈਆਂ
ਕੀਤੀ ਲੂੰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਅੱਖੀ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਵੇਖ ਚੁੰਧਿਆਈਆਂ

ਮਗਰੋਂ ਧੂੜ ਉਡਦੀ ਵੇਖੀ, ਤਾਂ ਨੱਥ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਵੈਰੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟਾ ਵੈਰੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਿਆਇਤ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਖਾ ਹੰਢਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਅਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖਣ ਦੇ ਦਿਨ ਹਨ ਤੇਰੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜੁਆਨੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਜੀ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾ। ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਜਿਹੜੀ ਬਣੇਗੀ, ਮੈਂ ਝੱਲ ਲਵਾਂਗਾ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰਿਓ, ਮੈਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵਾਂਗਾ ਏਸ ਆਈ ਧਾੜ ਲਈ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਬਥੇਰਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ।"

ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਗੱਭਰੂ ਸੀ। ਅਜੇ ਜੁਆਨੀ ਆਈ ਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ ਉਹਨੇ ਅਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ, ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਗਭਰੂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਬੜਾ ਦਲੇਰ ਸੀ। ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਪਿਤਾ ਜੀ ' ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਰਾਖਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੱਸ ਜਾਣ ਦੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਔਖੀ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਸ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਜੰਮਣਾ ਖੁਣੋਂ ਕੀ ਥੁੜਿਆ ਹੈ ਜੋ ਔਖੀ ਬਣੀ 'ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਜੰਦ ਧਰੋਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਗਾ।"

ਸਾਕਾ

ਭੀੜ ਬਣੀ 'ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜੇ ਅੱਜ ਛੱਡ ਜਾਵਾਂ
ਮੱਥਿਓਂ ਲਹੇ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲੱਖ ਤੀਰਥ ਨ੍ਹਾਵਾਂ
ਲਿਖ ਲਾਂ ਵਿਚ ਕਪੁੱਤਰਾਂ ਜੇ ਹੱਥੀਂ ਨਾਵਾਂ
ਨਰਕਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝੱਲਣਾ ਕੀ ਮੂੰਹ ਲੈ ਜਾਵਾਂ ?
ਜੰਦ ਧਰੋਹੀ ਨਾ ਬਣਾਂ, ਨਾ ਕਾਇਰ ਸਦਾਵਾਂ
ਚੰਗਾ ਇਸ ਜਿਉਣ ਤੋਂ ਫੱਟ ਖਾ ਮਰ ਜਾਵਾਂ
ਤੀਰ ਜੋ ਆਵੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਖਾਵਾਂ
ਕੌਲ ਬਹਾਂ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਜਾ ਵਿਚ ਭਰਾਵਾਂ

ਨੱਥ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ "ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਪੁੱਤਰਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਮੈਂ ਬੜਾ ਭਾਗਾਂਵਾਨ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਜੇਹਾ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

"(ਗੁਰ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਬੋਲਿਆ,
ਧਰ ਪਈਏ ਧਰਮ ਨਾ ਛਡੀਏ।
ਬਾਹਿ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਪਕੜੀਏ,
ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਬਾਹਿ ਨਾ ਛੋਡੀਏ।

"ਸੋ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਵੈਰੀ ਨੇੜੇ ਆ ਪੁੱਜੇ ਹਨ।"

ਨੱਥਾ ਇਕ ਵੱਟ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬੀਰ-ਆਸਣ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਬਹਿ ਗਏ ਤੇ ਦੂਜੀ ਬਾਹੀ ਉਹਦਾ ਭਣੇਵਾਂ ਤੇ ਬਰਵਾਲਾ ਮੱਲ ਬੈਠੇ। ਵੈਰੀ ਨੇੜੇ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਨੱਥੇ ਨੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਨੱਥੇ ਨੇ ਜਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਵੈਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਆ
ਕੱਸ ਕੇ ਉਸ ਕਮਾਨ 'ਤੇ, ਸੇਧੀ ਲਾਈ ਚੜ੍ਹਾ
ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਜੰਹਦਾ ਸੂਤਿਆ, ਬਾਹਾਂ ਦਾ ਬਲ ਲਾ
ਪੜ੍ਹਿਆ 'ਚੰਡੀ ਵਾਰ' ਉਹ, ਗੁਰ ਦਮਦਮਾ ਮਨੋਂ
ਕੈਰਵ ਸੈਨਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਹੱਥ 'ਗਾਂਡੀਵ' ਉਠਾ
'ਅਰਜਨ' ਜਿਵੇਂ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ' ਨੂੰ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਧਿਆ
ਭੈੜੇ ਵੱਲੇ ਵੇਖ ਕੇ, ਨੱਥੇ ਕਿਹਾ ਸੁਣਾ
ਪਾਲੇ ਬਾਸ਼ਕ ਉੱਡਣੇ, ਲੱਪੀ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆ
'ਮੰਤ੍ਰ' ਨਾ ਮੰਨਣ ਗਾਰੜੀ, 'ਤੰਤ੍ਰ' ਨਾ ਜਾਨਣ ਕਾ
ਕੀਲ ਨਾ ਸੱਕਣ ਮਾਂਦਰੀ, 'ਰਾਗੋਂ' ਲੱਖ ਮਨਾਂ
ਸਦਾ ਪਿਆਸੇ ਰੱਤ ਦੇ, ਰਹਿੰਦੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਂ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਨਾਲ ਖਡਦੇ, ਖ਼ੂੰਨੀ ਛਿੱਥਾਂ ਪਾ
ਸੌ ਤੂ ਸੱਲ੍ਹ ਲਵੀਆਂ ਚੀਰ ਕੇ, ਹਿੱਕੀਂ ਧਸਦੇ ਜਾ
ਯੂਸਫ਼ ਜੇਹੀਆਂ ਸੂਰਤਾਂ, ਪਲ ਵਿਚ ਦੇਣ ਮਿਟੋਂ
ਛੋਰਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਦੇਣੇ ਅੱਜ ਉਡਾ
'ਸੀਤਲ' ਅੱਜ ਮੈਂ ਪਰਖਣੇ, ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਚਾਅ

ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਮੱਸੇ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧੋ ਤੇ ਭਰਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵੋ। ਜੱਟ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਣ, ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਵੋ, ਮੰਡਿਆਲੀਆਂ ਦੀ ਧਾੜ ਤੇ ਹੋਰ ਵਾਹਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਲਵੋ।"

ਨੱਥਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਸਭ ਪੰਜ ਸਨ, ਪਰ ਇਧਰ ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ। ਇਸ

ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਨੱਥਾ ਵੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਟਕਰਿਆ। ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਰੰਘੜਾਂ ਬਲ ਸਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਟੱਟੇ ਗਾਜ਼ੀ ਸੈਂਕੜੇ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਧਾਏ ਮਾਰਨ ਮਰਨ ਦੀ ਲੱਖ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਹੋਏ ਆਹਮੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅੱਗ ਬਰਸੀ ਆ ਕੇ
ਨੱਥਾ ਤੀਰ ਚਲਾਂਵਦਾ ਕੰਨ ਤੀਕ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਹਿੱਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਸੱਲ ਸੱਜਰੇ ਪਾ ਕੇ
ਡਿੱਗੇ ਚੁਣਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਕਢ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਨੱਸੇ ਰੰਘੜ ਹਾਰ ਖਾ ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਟਾਕਰਾ ਨੱਥੇ ਕੱਲੇ ਵਲੋਂ ਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਹੀ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਭਣੇਵੇਂ ਕਲੋਂ ਨੇਜ਼ੇ, ਬਰਵਾਲੇ ਕੋਲ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਸੋਟਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਫ਼ਰਕ ਹੋਰ ਸੀ। ਨੱਥਾ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਂ ਹਰ ਹਾਲ ਮਾਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੇ ਮਾਰ ਲਈਏ ਲਾਹੇ ਦੇ ਹਨ. ਉਹ ਮੌਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਲਾਹ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਨੱਥੇ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਡਿੱਗੇ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਉਠੇ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਏਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨੱਥੇ ਦਾ ਤੀਰ ਮੈਥੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੱਜਣਾ। ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਡਿਗਦੇ ਢਹਿੰਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਕੋਲ ਆ ਖਲੋਏ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਵੇਰਾਂ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ "ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ। ਨੱਥੇ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਹੋ ਕਿ ਉਹ ਦੂਰੋਂ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਨੱਥੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬੜਾ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਨੱਸੇ ਹੋਏ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਸੌ-ਸੌ ਤਾਹਨੇ ਤੇ ਮਿਹਣੇ ਦੇਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ -

ਸਾਕਾ

ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਫਿਰ ਫ਼ੌਜ ਭੁਕਾਈ
ਦੇਂਦਾ ਤਾਹਨੇ ਬੋਲੀਆਂ ਲੱਖ ਲਾਹਨਤ ਪਾਈ

ਵੱਢੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਨੱਕ ਤੁਸਾਂ ਅੱਜ ਲੀਕ ਲੁਆਈ
ਕੱਲ੍ਹਾ ਨੱਥਾ ਸੂਰਮਾ ਕੰਡ ਜਿਨ੍ਹੇ ਵਿਖਾਈ
ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਸਦਿਆਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਈ
'ਗਾਜ਼ੀ ਪਾਜ਼ੀ ਬਣ ਗਏ ਗਈ ਉਲਟ ਖ਼ੁਦਾਈ

ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਹਲਾ ਸ਼ੇਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, "ਤੁਸੀਂ ਰੰਘੜ ਰਾਜਪੂਤ ਤੁਹਾਥੋਂ ਜੱਟ ਨਹੀਂ ਕਾਬੂ ਆਉਂਦੇ ? ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰੋ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੋ ਤੇ ਨੱਥੇ ਤੋਂ ਭਰਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਵੋ। ਜੇ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਹ ਜੱਟ ਨਾ ਮਰੇ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਲੈ ਸਕੋਗੇ ?" ਪਰ ਰੰਘੜਾਂ ਦਿਲ ਨਾ ਧਰਿਆ। ਸੈਦਿਆਲੀਏ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧਾੜ ਨਾਲ ਨੱਥੇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹਨੇ ਵੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ

ਵਾਰ

ਵਾਰ ਆਖ਼ਰੀ ਜੁੱਟ ਨੇ ਸੂਰਮੇ
ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਮਰਨ ਦੀ ਧਾਰ
ਆਣ ਘੇਰਿਆ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੱਲ੍ਹਾ ਸੂਰਮਾ
ਜਿਵੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪਿਆ ਪਰਵਾਰ
ਵਰ੍ਹਨ ਲਗੀਆਂ ਚਫੇਰਿਓਂ ਗੋਲੀਆਂ
ਜਿਵੇਂ ਭੂਤ ਬਰਸਾਉਣ ਅੰਗਿਆਰ
ਓਧਰ ਗੋਡ ਮਾਰ ਬੈਠਾ ਨੱਥਾ ਸੂਰਮਾ
ਵਾਰ ਕਰੇ ਲਲਕਾਰ ਲਲਕਾਰ
ਤੀਰ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਬਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ
ਸੱਕੇ ਹੋਣ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਪਾਰ
ਕਰ ਸੱਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਨਾ ਸੰਜੀਵਨੀ
ਜਿਹੜੇ ਡੰਗੇ ਉਹਦੇ ਨਾਗਾਂ ਇਕ ਵਾਰ
ਤੰਦੀ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਟ ਗਈ ਜੁਆਨ ਦੀ
ਦਿੱਤੀ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਕੁਵੇਲੇ ਆ ਕੇ ਹਾਰ
ਐਧਰ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ ਦਲੇਰ ਨੇ

ਧੂਹ ਲਈ ਤੇਗ਼ ਕਹਿ ਕੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ'
ਫੇਰ ਹੱਥ ਹੱਥ ਵਾਣੀਆਂ ਜੁੱਟੀਆਂ
ਖਾਧੇ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਆਹਮ ਸਾਹਵੇਂ ਵਾਰ
ਅੰਤ ਪਾ ਗਿਆ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੂਰਮਾ
ਕੋਟ ਲੱਖਾਂ ਵਾਲੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਉਸਾਰ

ਏਧਰ ਸੈਂਕੜੇ ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਧਰ ਕੱਲ੍ਹਾ ਨੱਥਾ ਤੀਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਤੀਰ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਛੋਹੰਦੇ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਡਿਗਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਨੱਥੇ ਦੇ ਗਲ ਜਾ ਪਓ। ਉਦਾਲਿਓਂ ਸਰਪੱਟ ਘੋੜ ਭਜਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੱਥੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਦੀ ਤੰਦੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਫਰ ਵੀ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ। ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਨੋਖਾ ਘਮਸਾਣ ਸੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਅੰਤ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਨੱਥਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗਾ ਪਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਲੜਦਿਆਂ ਲੜਦਿਆਂ ਉਹਦਾ ਨੇਜ਼ਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਨਾਲਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਬਾਪ ਪਿਛੋਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥ ਤੇਗ਼ ਉਠਾਈ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ ਜੋਧਾ ਕਰ ਧਾਈ
ਜਿਉਂ ਅਭਿਮੰਨੂ ਕੌਰਵਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਖਪਾਈ
ਤਿਉਂ ਨੱਥੇ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਫਾਈ
ਮੌਤ ਜਵਾਨੀ ਉਸ ਦੀ ਤਕ ਕੇ ਲਲਚਾਈ
ਡਿੱਠਾ ਵਰ ਸਿਰ ਧਰ ਲਿਆ ਕਰ ਲਈ ਕੁੜਮਾਈ
ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਜੋ ਸੂਰਮੇ ਸਨ ਬਾਲ ਸਖਾਈ
ਬਣੇ ਸਰਬਾਲ੍ਹੇ ਵੀਰ ਦੇ ਗਏ ਨਾਲੇ ਭਾਈ
ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਦੀ ਯੋਧਿਆਂ ਲੱਜ ਪਾਲ ਵਿਖਾਈ
ਹੋਏ ਸੁਰਖ਼ਰੂ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੱਸ ਗਾਉ ਲੁਕਾਈ

ਨੱਥੇ ਦਾ ਭਣੇਵਾਂ* ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨੱਥਾ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ, ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਉਹਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਨੱਥਾ ਗੋਲੀ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਚੰਬੜਿਆ ਰਿਹਾ। ਵੈਰੀ ਘੋੜੇ ਭਜਾ ਕੇ ਲੋਥਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹੇ। ਬਾਲਕ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਉਹਦੀ ਧੌਣ ਵੱਢੀ ਗਈ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਸਾਹ-ਰਗ ਬਚ ਗਈ। ਡਿੱਗ ਪਏ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ, ਜੋ ਮੋਢਾ ਚੀਰ ਗਈ। ਤੀਜਾ ਵਾਰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ। ਵੈਰੀਆਂ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।+

ਵੈਰੀ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਗਏ। ਘੰਟੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਕੰਬੋਣੀ** ਸਾਗ ਵੱਢ ਕੇ, ਮੁੜਦੀ ਹੋਈ ਉਸ ਰਾਹ ਲੰਘੀ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਸਹਿਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੰਬੋਣੀ ਨੇ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿੰਡ ਰੁਟਾਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਤਾਈ‡ ਨੂੰ ਲਿਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਬਚ ਗਿਆ। ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਲਿਖਿਆ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੪-੭-੬੯

---

*ਨੱਥੇ ਭਾਣਜਾ ਇਕ ਬਚਿਓ ਔਰ ਬਚਿਓ ਸਿੰਘ ਰਾਇ।

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੨੯

+ਜਬ ਖੜਗਨ ਕੀ ਫਟਨ ਲੰਗਰਾ। ਗਰਦਨ ਪਰ ਮਾਰੀ ਸਮਸ਼ੇਰਾ।
ਗਰਦਨ ਕਟਕੇ ਪੰਛੋ ਰਹਾਈ। ਗਲ ਪਰ ਦੂਜੋ ਫਰ ਚਲਾਯੋ
ਕਟ ਗਯੋ ਹੋਂਸਲੋ ਮਢ ਤਾਈਂ। ਤੀਜੋ ਸਿਰ ਪਰ ਵਰ ਲਗਾਯੋ
ਕਾਟ ਮਢ ਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂ ਧਸਾਈ। ਇਮ ਕਰ ਸ਼ਾਹ ਰਗ ਭਈ ਬਚਾਈ

(ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੨੯।)

**ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਿੰਡ ਕੱਥੋ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮਾਈ 'ਮਾਲਣ' ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਅਰਾਇਣ ਸੀ। ਵੇਖੋ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ'

‡ਪਿਤਾ ਹਮਾਰ ਕੀ ਥੀ ਤਾਈ। ਸਣ ਰੁਟਾਲੇ ਮੈਂ ਲੇ ਆਈ।

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੨੨੯।

ਤਾਈ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਕੀ ਰਟਿਆਲੇ ਪਿੰਡ ਪੂੜੀ ਆਈ,
ਦੋਵੇਂ ਉਨ ਤਾਂਹਿ ਜਾਈ ਕਰਵਾਯੋ ਕਾਰੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੬੧੭।

੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

ਪਾਨੀਪਤ ਦੀ ਤਿੱਜੀ ਲੜਾਈ (੧੩-੧੪ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੧ ਈ.) ਵਿਚ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਮਝ ਬੈਠਾ ਕਿ ਹੁਣ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਰਦ-ਕੌਮ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਜੋ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਉਠਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੀਯਤ ਕਰਕੇ (ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਖ਼ਾਨ ਚਾਰ ਮੁਹਾਲ ਵਿਚ, ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਬਦ ਖ਼ਾਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ, ਸਆਦਤ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਸਾਦਿਕ ਖ਼ਾਨ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਅਫ਼ਰੀਦੀ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ, ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਨ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਨ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿੱਚ) ਮਈ, ੧੭੬੧ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ।

ਜਦ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਵਿਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਵੰਡਾਏ ਬਿਨਾਂ ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਪਿਛੇ ਮੁੜਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਤਦ ਤਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਜਿਹਲਮੋਂ ਪਾਰ ਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਵਾਰੀ ਆਈ ਉਹਦੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ। ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੱਖ, ਨਵਾਬ ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਖ਼ਾਨ (ਹਾਕਮ ਚਾਰ ਮੁਹਾਲ) ਵੱਲ ਹੋਏ, ਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਉਹਦਾ ਇਲਾਕਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਏਥੋਂ ਸਿੱਧੇ ਰਿਆੜਕੀ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਫ਼ਰੀਦੀ ਹਾਕਮਾਂ -ਸਆਦਤ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਸਾਦਿਕ ਖ਼ਾਨ- ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਲਾਕਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖ ਸਤਲੁਜ ਟੱਪ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਜਾ ਪਏ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਨਾਇਬ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਭੀਖਣ ਖ਼ਾਂ (ਹਾਕਮ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ) ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਭੀਖਣ ਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਠਾਣੀ। ਭੀਖਣ ਅਜੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਪਏ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਜਾ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅਗਸਤ, ੧੭੬੧ ਵਿਚ) ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਏ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਇਧਰੋਂ ਮੁੜਿਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਬੇਦ ਖ਼ਾਂ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਬੇਦ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਹਾਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ।

ਅਬਦਾਲੀ ਗਏ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ। ੨੨ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੬੧ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਵਾਲੀ ਮਨਾਈ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਨਵੰਬਰ, ੧੭੬੧ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋ ਹਾਕਮ ਸਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਬੇਦ ਖ਼ਾਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਜਾ ਪਾਇਆ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਮਹੰਤ ਆਕਲ ਦਾਸ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਘਲੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੌਕਰਾਂ ਹੱਥੋਂ ਗਾਈਂ ਮਰਵਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੇ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਸਤਲੁਜ ਟੱਪ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੱਪ ਡੇਰੇ ਜਾ ਲਾਏ ਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਕੋਲ ਭੀਖਣ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨਾਲ ਮਾਮੂਲੀ ਲੜਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਸਾਕਾ

ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲੀ ਕਰ ਖਲੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ :-ਕਸਮ ਰਸੂਲ ਦੀ ਮੈਂ ਜੜੀ 'ਚ ਖਾਵਾਂ

ਮੈਂ ਲੁੱਟਾਂ ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅੱਗ ਘਰ ਘਰ ਲਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਰੰਗਤ ਦੇਵਾਂ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ
ਮੈਂ ਡੌਭ ਪਿਆਸੀ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਰੱਤ ਨਾਲ ਬੁਝਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰਾਂ ਜੋਧਿਆਂ ਨੱਥ ਸ਼ੇਰਾਂ ਪਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਮੋਹ ਲੈ ਹਿੰਦੀ ਸੂਰਮਾ ਬਲ ਕਿਸਦੀ ਬਾਹਵਾਂ
ਜੋ ਕੀਤੀ ਨਾਲ ਮਰਹੌਟਿਆਂ ਮੈਂ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਸਾੜਾਂ ਨਗਰੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤੇ ਖ਼ਾਕ ਉਡਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਕੁੱਪ ਲੱਖ ਬਰੂਦ ਦੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਢਾਹਵਾਂ
ਜੇ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਾ ਸਿੱਖ ਦਾ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਮਿਟਾਵਾਂ
ਤਾਂ ਕਾਫ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਮਰਾਂ ਮੈਂ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਵਿਚ ਜਾਵਾਂ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਪੰਜ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਏਥੋਂ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ—ਮਰਹੌਟਿਆਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਹੀ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਛੇਵੀਂ ਵਾਰ ਛੇ ਲੱਖ* ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ।

ਪਉੜੀ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ, ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਲੈ ਧਾਪੇ ਸੰਗ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨੀ, ਮੁਹਰੀ ਦਲਾਂ ਦੇ
ਕਈ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ, ਈਰਾਨੀ ਗ਼ਿਲਜ਼ੇ ਮੁਗ਼ਲ ਕਈ
ਕਈ ਦੇਵ ਕੱਦ ਨੁਸਰਾਨੀ, ਬੁਰਜ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ
ਕਈ ਆਦਮਖ਼ੋਰ ਇਬਰਾਨੀ ਖ਼ੂਨੀ ਜਨਮ ਦੇ
ਕਈ ਬਲੀ ਵਜ਼ੀਰਸਤਾਨੀ, ਰਲ ਪਏ ਰਾਹ ਚੋਂ
ਉਹ ਪੀਂਦੇ ਵਾਂਗਰ ਪਾਨੀ, ਰੱਤ ਬੇਦੋਸਿਆਂ
ਉਹ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਦੇਂਦੇ ਤੇਗ਼ ਨੂੰ

---

* ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੯੧੫

ਉਹ ਜਾਪਣ ਦੇਹ ਇਨਸਾਨੀ, ਤੇ ਰੂਹ ਅਜ਼ਲ ਦੀ
ਉਹ ਵਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਥਾਨੀਂ, ਜਿਥੇ ਲੰਘਦੇ
ਉਹ ਪਿਛੇ ਕੂਚ ਨਸ਼ਾਨੀ, ਖਲ ਛੱਡਦੇ
ਉਹ ਕਰਦੇ ਨਿਤ ਮਹਿਮਾਨੀ, ਰੱਖੀ ਮੌਤ ਦੀ
ਨਾ ਬੱਚਾ, ਬਿਰਧ, ਜਨਾਨੀ, ਜਿਊਂਦੇ ਛੱਡਦੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਪੁੱਜ ਵਿਰਾਨੀ, ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

ਅਬਦਾਲੀ ਰੋਹਤਾਸ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਏਥ ਉਸ ਨੂੰ ਆਕਲ ਦਾਸ ਜੰਡਿਆਲੀਏ ਦੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੇ ਲੁੱਟਾਂ ਮਾਰਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਖੂਬ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦੱਸੇ। ਅਬਦਾਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਗੁੱਸੇ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹਮਲਾ ਉਹਨੇ ਕੀਤਾ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਹਰ ਵਾਂਗ ਰਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਏਨਾ ਤੇਜ਼ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਉਹ ਜੰਡਿਆਲੇ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜੰਡਿਆਲਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਕਲ ਦਾਸ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਫੇਰ ਲਾਹੌਰ ਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੂਹ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ।

ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਲੇਰਕੋਟਲ ਦੇ ਕੋਲ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਰ। ਵਹੀਰ ਪਿੰਡ ਗੁਰਮ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਵਹੀਰ' (ਬਾਲ-ਬੱਚ-ਪਰਵਾਰ-ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ) ਸੀ, ਜੋ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬੜੀ ਰੁਕਾਵਟ ਸੀ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ "ਮੈਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਛੇੜੀ ਰੱਖ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਨੱਸ ਨਾ ਜਾਣ।" ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲ ਚਾਰ ਪੰਜ ਫ਼ਰਵਰੀ ਦੀ ਵਿਚਲੀ ਰਾਤ ਪੁੱਜੀ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੰਡ 'ਕੁੱਪ' ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸੀ ਤੇ 'ਵਹੀਰ' ਪਿੰਡ ਗੁਰਮੇ ਵਿੱਚ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਤਦ ਹੀ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਕਾਸਮ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਕੁੱਪ ਬੈਠਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਜਾ

ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਤਮਾਚੇ ਤੇ ਜ਼ਬੂਰਕੇ
ਤੜੋ ਬਾਲ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾ
ਉਹਨਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਭੁੰਨੇ ਗਭਰੂ
ਦਿੱਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਵਰਗ ਪਚਾ
ਕਾਨੀ ਲੱਗੀ ਜਿਵੇਂ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ
ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਠੇ ਫੱਟ ਖਾ
ਉਹਨਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜਗਾ ਲਏ ਕਰੂੰਬੀਏ
ਦਿੱਤੇ ਤੋਈਆਂ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਉਡਾ
ਉਹਨਾਂ ਭਰੀਆਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕੀਤੀਆਂ
ਵੱਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਸਤ ਟਿਕਾਂ
ਅੱਗ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਲਾਈ ਜੋ ਬਰੂਦ ਨੂੰ
ਘੜੀ ਮੋਮਨਾਂ ਦੇ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਜਾ
ਰੋਕੇ ਰਹੇ ਨਾ ਰੋਕਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ
ਜਾਹਵਾਂ ਗਿਆ ਸਸਪਾਲ ਜਦੋਂ ਆ
ਸਿੰਘ ਬਾਵਲ ਸ਼ੀਹਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਨੱਸ ਪਏ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵਾਰ ਝੱਲਿਆ ਨਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਗਿਆ

ਸਿੰਘ ਅਸਲੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਾ ਸੁਭਾਅ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੀ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਏਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭਜ ਜਾਣ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਬਚਾਉ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਉਹ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ

ਪੰਜ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੭੬੧ ਈ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੀ ਸੀ ਜਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ ਉਹਨੇ ਉਸ ਵੱਲ

ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲਈ। ਅੱਧੀ ਆਪ ਰੱਖੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਨਿਕਲੇ, ਖਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ 'ਵਹੀਰ' (ਬਾਲ ਬੱਚਾ ਤੇ ਸਾਮਾਨ) ਸਮੂਲਚੌਂ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਆਇਆ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖ਼ਾਂ, ਜੈਖਨ ਖ਼ਾਂ, ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ 'ਵਹੀਰ' ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਨੱਸਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਣ ਤੇ ਦੂਜਾ 'ਵਹੀਰ' ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਬਿਰਧ ਬਾਲ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਰਹਿਮ ਨਾ ਕਰਨ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਪਤਾ ਤਦ ਹੀ ਲੱਗਾ, ਜਦ ਉਹ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਉਹ 'ਕੁੱਪ' ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਪਿੰਡ ਗੁਰਮੇ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਸੀ ਕਿ 'ਵਹੀਰ' ਵੈਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਉਹ ਮਸਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਹੀ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਆ ਪਈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ 'ਫੂਲਕੀਆਂ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਦਲਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ 'ਵਹੀਰ' ਮਲਵਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਿਚ ਬਰਨਾਲੇ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਅਬਦਾਲੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਖਲੋਤਾ।

ਪੌਂਦੀ ਸੱਟੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਆਪ ਦੁਰਾਨੀ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਉਸ ਚੋਣਵਾਂ ਲੈ ਲੈ ਫ਼ੌਜ 'ਚੋਂ ਸੰਗ ਯੋਧੇ ਭਾਰੇ
ਪਏ ਘੋੜੇ ਧਰਤੀ ਪੱਟਦੇ ਉਡ ਜਾਵਣ ਹਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਚੜ੍ਹੇ ਚੰਡਿਕਾ ਵਰਨ ਨੂੰ ਰਾਕਸ਼ ਹੰਕਾਰੇ

ਉਹ ਉਠੇ ਵਾਂਗ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇ ਲਾ ਜੰਗੀ ਨਾਅਰੇ
ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਬਾਘਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਟੁੱਟ ਪਏ ਸਕਾਰੇ
ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਪਏ ਦੇਂਦੇ ਲਲਕਾਰੇ
ਜੋ ਆਏ ਹੇਠਾਂ ਮਾਰ ਦੇ ਸਭ ਪਾਰ ਉਤਾਰੇ

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਦੋ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਸਨ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਚਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜਾਕੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ 'ਵਹੀਰ' ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹਨੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਹੱਲਾ ਬੋਲ੍ਹਾ, ਜੇਸ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਆਪ ਸੀ। ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲੇ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ।

ਕਾਸਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ 'ਵਹੀਰ' ਵੱਲ ਵਧੇ ਹੀ ਸਨ, ਜਾਂ ਪਿਛੋਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਆ ਪਏ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਤਾਂ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚਕੀਆ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਡਟਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ, ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਮਾਰ
ਅੱਗੇ ਲੱਗਾ ਦਲਾਂ ਦੇ, ਸੋਹਣਾ ਦਲ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ
ਸ਼ੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ
ਭਰੀ ਜੁਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ, ਡਬ ਡਬ ਪਵੇ ਨੁਹਾਰ
ਫਰਕਣ ਡੌਲੇ ਬਲੀ ਦੇ, ਥਰਕ ਰਹੀ ਤਲਵਾਰ
ਵੱਡਾ ਉਹ ਬੰਦੂਕਚੀ, ਚੁਣਵਾਂ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰ
ਭਰ ਭਰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਪਿਆ, ਬਰਸਾਵੇ ਅੰਗਿਆਰ
ਜਿਸ ਵੱਲ ਸਿਸਤ ਟਿਕਾਉਂਦਾ, ਖ਼ਾਲੀ ਜਾਏ ਨਾ ਵਾਰ
ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਦੇ ਵਿਚਦੀ, ਇਕ ਇਕ ਹੋਵੇ ਪਾਰ
ਪੈ ਗਿਆ ਨਜ਼ਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ, ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
'ਟਕਰਾ ਹੋ ਜਾ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆ! ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਹੋ ਤਿਆਰ'
ਦਾਗੀ ਗੋਲੀ ਸਿੰਘ ਨੇ, 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਉਚਾਰ

ਛਾਤੀ ਭਰੀਆਂ ਬੀੜੀਆਂ, ਲੰਘੀ ਚੀਰ ਦੁਸਾਰ
ਡਿੱਗਾ ਧਰਤ ਬੁਲੰਦ ਖਾਂ, ਝੱਲਿਆ ਗਿਆ ਨਾ ਵਾਰ
ਨੱਸ ਗਾਜ਼ੀ ਫੌਜ ਦੇ ਡਿੱਗਾ ਤਕ ਸਰਦਾਰ
ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੈਰ ਵੀ ਉਖੜ ਗਏ ਇਕ ਵਾਰ
ਸਹਾਈ ਕੀਤੀ 'ਸੀਤਲ', ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ
ਰੱਖੂ ਯਾਦ ਬਹਾਦਰੀ, ਪਰਲੋ ਤਕ ਸੰਸਾਰ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੋੜ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਅੰਦਰ ਧਸ ਆਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਗੋਂ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨਾ ਰੋਕ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੁਰੇਰੇ ਖਿੱਲਰ ਕੇ ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਦਾ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਸੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵੈਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਟਣਾ ਪਿਆ, ਸਗੋਂ ਲੈਣ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦੂਕਚੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਗੋਲੀ ਕਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਬੰਦੂਕਾਂ ਭਰ ਭਰ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜੀ ਜਾਂਦਾ। ਓਦੋਂ ਘੋੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਤੋੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਨ ਉੱਤੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖਾਂ ਆਪ ਖੜਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਤੇ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਵੈਰੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਜਾ ਲੱਗੀ। ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖਾਂ ਜ਼ਖਮੀ* ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਹੁਣ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਕਿ ਫੌਜਾਂ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਵੇ। ਸਿੰਘ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਕਿ ਜੇ ਅਬਦਾਲੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨਾ ਹਟ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਹੱਥੋਂ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੋਈਆਂ ਘਾਟਾਂ ਫਿਰ ਠੀਕ ਕਰ ਲਈਆਂ।

---

*ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੮੨੩

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਹਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

[illegible]

ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਆ ਪਿਆ
ਲੈ ਕੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਲ ਜੁਆਨ
ਖਿਨਾਂ ਫ਼ੌਜੀਉਂ ਜਿਉਂ ਬੁਰਜ ਡਰਾਵਣੇ
ਏਵਡ-ਕੱਦ ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਪਠਾਨ
ਉਹ ਭਰ ਭਰ ਦਾਰੂ ਫੂਕਦੇ
ਲਗੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਅੱਗ ਬਰਸਾਨ
ਤਕ ਤਕ ਉਹ ਨਸ਼ਾਨੇ ਮਾਰਦੇ
ਜਿਹੜੇ ਵਾਰ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਜਾਨ
ਉਹਨਾਂ ਢੇਰੀ ਕੀਤੇ ਸੂਰਮੇ
ਜਿਹੜੇ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਲੱਭਦੇ ਨਸ਼ਾਨ
ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਕੜ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣਕੇ
ਰਹਿ ਗਏ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜੇ ਕਿਰਪਾਨ
ਅਧ ਕੱਢੇ ਤੀਰ ਰਹਿ ਗਏ ਵਿਚ ਭੱਥਿਆਂ
ਚਿਲੇ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਕਈਆਂ ਦੀ ਕਮਾਨ
ਘਾਇਲ ਵਾਂਗ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਤੜਫਦੇ
ਤਾਂਘਣ ਸੋਤ ਵੱਲ ਅਜ ਅਰਮਾਨ

ਸ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੋ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਹੱਲਾ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਸ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਧਿਆ ਉਹ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਲਲਕਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ।

ਮਾਝਾ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਕਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ 'ਚੰਡੀਵਾਰ' ਉਸ ਤੇਗ਼ੀ ਚਮਕਾਈ
ਫਿਰ ਦਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਫੇਰਿਆ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਈ

ਅਜ ਸਿੰਘੋ! ਜੇਕਰ ਪੰਥ ਦੀ ਤੁਸਾਂ ਰੱਖ ਵਿਖਾਣੀ
ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਰਹੂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਨੇਕ ਕਮਾਈ
ਤੁਸੀਂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਲਾਡਲੇ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਭਾਈ
ਜੋ ਪੰਥ ਮੁਕਾਵਣ ਕਾਬਲੋਂ ਕਰ ਆਏ ਧਾਈ
ਤੁਸੀਂ ਕਾਲ ਬਣ ਅਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰ ਦਿਹੋ ਸਫ਼ਾਈ

ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੀਹਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀ ਵਲ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਬੜਾ ਘਮਾਸਾਨ ਦਾ ਜੰਗ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਤੇ ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਪਠਾਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲਹੂ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਲੱਗੇ।

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਖੜ੍ਹ ਬਲਧਾਰ ਵੰਗਾਰ
ਸਵਾਰ ਦਲਾਂ ਦੇ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾਏ
ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਚਲੇ ਜਿਉਂ ਇੰਦਰ
ਫ਼ੌਜ 'ਚ ਆਣ ਗੜਾ ਬਰਸਾਏ
ਫਹਿਣ ਜੁਆਨ ਨਸ਼ਾਨ ਮੈਦਾਨ
ਪ੍ਰਾਨ ਤੁਜੇ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਏ
ਖ਼ੂਨ 'ਚ ਲੱਥ ਪਲੱਥ ਪਏ ਜਿਉਂ
ਹੋਲੀ 'ਚ ਬਾਂਕੇ ਗੁਲਾਲ ਨਹਾਏ
ਹਾਣ ਪਛਾਣ ਜੁਆਨ ਜੁੱਟੇ
ਤੇ ਪਿਆਰ ਵੰਡਾਣ ਲਗਾ ਤਲਵਾਰੀਂ
ਲੋਹ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਇਉਂ ਖੜਕੇ ਜਿਉਂ
ਘਾੜ ਘੜਨ ਹਥਿਆਰ ਬਜ਼ਾਰੀਂ
ਅੱਗ ਉਡੇ ਤੇ ਅਨਾਰ ਚਲਣ ਜਿਉਂ
ਖੇਡਣ ਭੂਤ ਉਜਾੜ ਅੰਗਿਆਰੀਂ
ਗੜੂ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ ਜਿਉਂ
ਵਹਿਣ ਲਗਾ ਇਉਂ ਖ਼ੂਨ ਫੁਲਾਰੀਂ

ਛਾਤੀਆਂ ਰਾਹ ਦਲੇਰ ਖਲੇ
ਫਟ ਖਾਣ ਭਲੇ ਪਰ ਪੈਰ ਹਲੇ ਨਾ
ਖਾਏ ਕਟਾਰ ਫਿਰਾਂ ਮੂੰਹ ਫਾਰ
ਅਟੱਲ ਖਲੋ, ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਚਲੋ ਨਾ
ਮਾਰਨ ਸੱਟ ਵੰਗਾਰ ਬਲੀ
ਤਕਦੀਰ ਟਲੇ, ਪਰ ਵਾਰ ਟਲੇ ਨਾ
ਮੌਤ ਦਾ ਵਾਰ ਝੱਲੇ ਤਾਂ ਝੱਲੇ ਕੋਈ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰ ਤਲਵਾਰ ਝੱਲੇ ਨਾ
ਤੇਗਾ ਪਵੇ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਤਦਬੀਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਕੇ ਨਾ ਬਚਾਏ
ਮਾਨ ਮੱਤਾ ਜਰਨੈਲ ਦੁਰਾਨੀ ਦਾ
ਕੰਡ ਵਿਖਾਏ ਗਿਆ ਫਟ ਖਾਏ
ਖ਼ਾਨ ਜਹਾਨ ਜੁਆਨ ਪਠਾਨ
ਮਦਾਨ 'ਚੋਂ ਨੱਸ ਪਰਾਨ ਬਚਾਏ
'ਸੀਤਲ' ਸਿੰਘ ਬੁੱਕੇ ਰਣ ਵਿਚ
ਤਾਂ ਕਾਲ ਬਲੀ ਵੀ ਨਾ ਸਨਮੁਖ ਆਏ

ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਕੇ* ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਿਆ ਸਿੱਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੀ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ 'ਵਹੀਰ' ਵੱਲ ਪਰਤਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਏਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਵਹੀਰ' ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕੱਸਤ ਦੇਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ 'ਵਹੀਰ' ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸ 'ਵਹੀਰ' ਗੁਰਮੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਵਜ਼ੀਰ, ਭੀਖਨ ਖ਼ਾਂ, ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਬੇਰਹਿਮੀ ਤੇ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

---

*ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੮੨੩। ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੩੫੬

ਸਾਕਾ

ਗਿਲਜ਼ ਪਏ 'ਵਹੀਰ' 'ਤੇ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰ
ਮਾ'ਣਸਖਾਣੇ ਕਾਬਲੀ ਡਾਢੇ ਹੱਤਿਆਰੇ
ਜੋ ਰਖਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਸੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਵੈਰੀਆਂ ਸਭ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰੇ
ਟੁੱਟ ਫਿਰ 'ਵਹੀਰ' ਤੇ ਲਾ 'ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ
ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਜੋ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਕਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ
ਬਾਲ, ਬਿਰਧ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮਾਰੇ
ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਫੜ ਘਾਟ ਉਤਾਰ
ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਵਢ ਬੁਰਜ ਉਸਾਰ
ਤਰਸ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਉਹ ਖ਼ੂਨੀ ਡਾਰ
ਪੀਣ ਪਿਆਲੇ ਮੌਤ ਦੇ ਭਰ ਬਿਨਾਂ ਡਕਾਰੇ
ਮੌਤ ਬੁਲਾਈ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਉਹ ਗਏ ਹੰਕਾਰੇ
ਗਿਣ ਗਿਣ ਬਦਲੇ ਲੈਣਗੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਗਾਉਂਦੇ 'ਸੀਤਲ' ਛਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ

ਵਜ਼ੀਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਨੇ ਬੜਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਰਖਵਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨਾ 'ਵਹੀਰ' ਉੱਤੇ ਧਾਵੀ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਸੇ ਬਿਰਧ ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਂ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈਂਦੀ, ਤੇ ਵੈਰੀ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਂ ਬੱਚਾ –ਦੋਹਾਂ– ਵਿਚਦੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਲੰਘਾ ਦੇਂਦੇ। ਬੱਚੇ ਉਤਾਂਹ ਉਛਾਲ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਨੇਜੇ ਕਰਕੇ ਪਰੋਏ ਜਾਂਦੇ। ਕਿਸੇ ਗਰਭਵਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰੇ ਗਏ। ਮੁਟਿਆਰ ਰੂਪਵੰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦਣਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਏਸ ਕਤਲਾਮ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੱਸ ਕੇ ਪਿੰਡ 'ਗਹਿਲ' ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਅੱਗੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਉਲਟਾ

ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਮਨਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕ ਗਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ*, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨੁਕਸਾਨ 'ਵਹੀਰ' ਦਾ ਏਥੇ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਵਹੀਰ' ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ 'ਵਹੀਰ' ਵੱਲੋਂ ਰੁਖ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਏਹਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸਰ ਬਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਖਾ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ,

ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ।

ਵਾਰ

ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਘੋੜਾ ਫੜ ਕੇ
ਗਲ ਪਿਆ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾ
ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸੀ
ਜਿਹਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੰਬਦਾ ਖ਼ੁਦਾ
ਰੂਪ ਧਾਰ ਯਮਰਾਜ ਦਾ ਆਣ ਪਏ
ਦਿੱਤੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਲੋ ਲਿਆ
ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੀ ਨਿਹੱਥਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਜੋ
ਬਣ ਮੌਤ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੰਘ ਆ
ਆਏ ਹਿੰਦ 'ਚੋਂ ਕੁਫ਼ਰ ਮਿਟਾਉਣ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੇ ਤੇਗਾਂ ਨੇ ਜਨੇਊ ਗਲ ਪਾ
ਮਾਰ ਸੁੱਕੀਆਂ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਦੇ
ਦੇਵੇ ਬਿਜਲੀ ਜਿਉਂ ਬੁਰਜ ਗਿਰਾ
ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸੀ ਸੰਜਾਂ ਵਿਚ ਕਾਬਲੀ
ਨੇਜ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੁੱਸਰ ਲੰਘਾ

---

* ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੩੫੬।

ਉਹਨਾਂ ਮਿਣ ਮਿਣ ਕੀਤੇ ਡੱਕਰੇ
ਲਈਆਂ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ
ਪੈ ਗਈ ਜਾਨ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੀ ਵਾਗ ਉਸ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਭੁਆ
ਮਰਦ ਹਣ ਜ ਜਿਉਂਦੇ ਪਿੱਛ 'ਸੀਤਲਾ'
ਢੱਕਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਉਹ ਲੈਣ ਛੁਡਾ

ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘ ਭੁੱਖੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਪਏ, ਕੂੰਜਾਂ ਜੀਆਂ ਗਾਰਾ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ. ਪਲ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲਏ. ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੱਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਢੱਕਾਂ ਛੁਡਾ ਲਈਆਂ. ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਉਹ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸੇ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ 'ਵਹੀਰ' ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ ਫੇਰ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਬਰਨਾਲੇ ਨੂੰ ਵਧੇ। 'ਵਹੀਰ' ਪਿੰਡ 'ਕੁਤਬੇ' ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਦੇ ਰੰਘੜ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਰਾਹ ਰੋਕ ਖਲੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਵਹੀਰ' ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ* ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਫੇਰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਦਲ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ 'ਵਹੀਰ' ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਿਰ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ 'ਵਹੀਰ' 'ਤੇ ਉਹ ਡਿੱਗਾ ਆ ਕੇ
ਲੈ ਲੈ ਨਾਮ ਰਸੂਲ ਦਾ ਲੱਖ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਭੁੱਕਰੇ ਗਾਜ਼ੀ ਓਸਨੇ ਡਾਢੇ ਭੜਕਾ ਕੇ
ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਈ ਕਤਲ-ਆਮ ਅੱਗ ਮਜ਼ਬੀ ਲਾ ਕੇ
ਮਾਰੇ ਕਈ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦੇ ਨੇਜ਼ੀਂ ਟੰਗਵਾ ਕੇ

* ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ

ਛੱਡਿਆ ਬਿਰਧ ਨਾ ਇਸਤਰੀ ਕੋਈ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਮੁੜਨਾ ਹਿੰਦ 'ਚੋਂ ਮੈਂ ਮਰਦ ਮੁਕਾ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਦ ਭਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣੀ। ਉਹ ਸਣੇ 'ਵਹੀਰ' ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਏ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਚੁਫੇਰੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਝਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਸਾੜਨ ਲਗੇ।

ਸਾਕਾ

ਸਗਾਵਾਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ
ਬੇਫਿਕਰੀ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰੂੰ ਵਾਹੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਮੋੜੇ ਮੂੰਹ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਨੱਸੀਆਂ ਛੱਡ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਗਾਢਵੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ
ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਮਰ ਮਿਟੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਸਿੰਜੀ ਧਰਤੀ ਰੇਤਲੀ ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਛੌਲ ਭੈੜੇ ਪੈ ਗਏ ਹੈਭ ਗਈਆਂ ਕਟਾਰਾਂ
ਰੱਜ ਮਿਆਨੀਂ ਵੜ ਗਈਆਂ ਖ਼ੂਨੀ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਸੂਰਜ ਵੀ ਜਦ ਛਿਪ ਗਿਆ ਤਕ ਖ਼ੂਨੀ ਕਾਰਾਂ
ਬੰਦ ਹੋਇਆ ਜਧ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੰਗ ਤੁਰੀਆਂ ਵਾਰਾਂ।

ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਕੁਪ ਕੋਲ ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹਈ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਤਕ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਪਿੰਡ ਕੁਤਬ ਕੋਲ ਆ ਪੱਜੇ। ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਛਪੜ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਪਾਣੀ ਵੱਲ ਹਈਆਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਛੱਪੜ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਅੱਗੇ ਛਾਤੀਆਂ ਡਾਹ ਖਲੇ 'ਵਹੀਰ' ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਿਰਧਾਂ ਨੇ ਛਪੜ ਤ ਰੱਜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤ ਬਰਨਾਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰ। ਜਦ 'ਵਹੀਰ' ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਗੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਪਾਣੀ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਰੱਜ ਕ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੜਾਈ ਏਥ ਮੁੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈਆਂ ਅੱਗ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਦੁਰਾਨੀ ਹੁਣ ਕਿਸ ਧਿਰ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗਲ ਪਵੇ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ

ਬਰਨਾਲੇ ਤਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਥੱਕ ਕੇ ਉਹਨੇ ਓਥੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੋਖਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਵੀ ਥੋੜਾ ਮਗਰੋਂ ਲੱਖੀ ਸਮਝ ਕੇ ਨ ਨ ਤੇ ਕੋਟਕਪੂਰ ਵੱਲ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਕੁੱਪ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨਾਲ ਤਕ–੨੫ ਮੀਲ ਸਿੱਖ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਆਏ। ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਵੈਰੀ ਦਲ ਨਾਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਡੇਢ ਲੱਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। (ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੯੧੫)। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ੧੦-੧੫ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ (ਮਸਕੀਨ)। ਹੋਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਰਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : "ਤੁਰਕ ਆਟਾ ਹਮ ਲੂਣ ਸਿਵਾਯੋ" (ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੩੫੧)। "ਕਬ ਮੁਕੇ ਨਿਜ ਸ਼ਾਹਿ ਬਹੁ ਫ਼ੌਜ।" (ਪੰਨਾ ੩੫੩)। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ 'ਭੰਗੂ' ਜੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ (ਪੰਨਾ ੩੫੨)। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। (ਪੰਨਾ ੯੧੪)। ਮਸਕੀਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ੫੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ (ਪੰਨਾ ੨੭੧)। 'ਭੰਗੂ' ਜੀ ਸਣੇ ਵਹੀਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਲੱਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੪੦-੫੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਡੇਢ–ਦੋ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸੀ।

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ 'ਭੰਗੂ' ਦੇ ਪਿਤਾ–ਸ. ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਗੱਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ 'ਭੰਗੂ' ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਲੋਕ ਕਹੈਂ ਸਿੰਘ ਇਕ ਲਖ ਮਾਰਾ।
ਪਚਾਸ ਬਚਯੋ ਔਰ ਸਭ ਗਯੋ ਮਾਰਾ।
ਪਿਤਾ ਹਮਾਰ ਤੀਸ ਬਤਾਇ।
ਰਹੇ ਸੁ ਮਰ, ਔਰ ਬਚ ਕਰ ਆਇ।"

ਸੇ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਮਾਰ ਗਏ, ਪਰ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਅੱਡ ਅੱਡ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਸਕੀਨ ੨੫ ਹਜ਼ਾਰ, ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਇ-ਅਮੀਰਾ ੨੯ ਹਜ਼ਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰੀ ੨੨ ਹਜ਼ਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਹੁਸੈਨ ਸ਼ਾਹੀ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਅਹਿਮਦ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਅਲੀ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਸੁਲਤਾਨੀ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ੧੭ ਹਜ਼ਾਰ, ਗਨੇਸ਼ਦਾਸ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਲੀਉੱਦੀਨ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ 'ਤੀਸ ਸਹਿਸ ਸਭ ਜਨ ਮਰੇ ਸਿੰਘ ਥੇ ਤੇਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ,' ਕਰਮ ਸਿੰਘ ੧੩ ਹਜ਼ਾਰ, ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ੧੨ ਹਜ਼ਾਰ, ਸਰਕਾਰ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ, ਫ਼ਾਰਸਟਰ ੨੫ ਹਜ਼ਾਰ, ਮੈਲਕਮ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਪ੍ਰਿੰਸਪ ੨੫ ਹਜ਼ਾਰ, ਮੈਕਗਰੇਗਰ ੧੭ ਹਜ਼ਾਰ, ਕਨਿੰਘਮ ੧੨ ਤੋਂ ੨੫ ਹਜ਼ਾਰ, ਹਯੂਗਲ ੨੦ ਤੋਂ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ। ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ੧੦-੧੨ ਹਜ਼ਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਤੇ 'ਵਹੀਰ' ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਬੱਚੇ ਤੇ ਬਿਰਧ ੧੯ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ। ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ੩੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਪਗ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਸਾਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਅਟਸਟੇ ਸਾਰਾ ਹੀ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ ਏਸੇ ਹੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਦਮਦਮੇ ਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੀੜ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆਈ।

ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਚੇ ਵੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ 'ਭੰਗੂ' ਜੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

"ਸਰਦਾਰ ਸਭੈ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਭਏ
ਸਾਬਤ ਰਹਿਓ ਨਾ ਕੋਇ। (ਪੰਨਾ ੩੫੯)
ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਖਾਏ ਬਾਈ ਘਾਇ।
ਸੁ ਭੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੜਤੋ ਜਾਇ। (ਪੰਨਾ ੩੫੪
ਮਸਲਤ ਚੜ੍ਹ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤੇ ਖਾਇ।
ਪਰ ਨਾ ਉਦਰੇ ਫੇਰ ਲੜਾਇ (ਪੰਨਾ ੩੫੫)"

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਪੰਜਾਬ (੧੬) ਜ਼ਖ਼ਮ ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਜੂ ਕੇ
ਜਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਕੇ ਅਨੰਕ ਹੈਂ।

[illegible] ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਕੋ ਸਖ਼ਤ ਥੀਏ
[illegible] ਹੀ ਬਵਕ ਹੈ। (ਪੰਨਾ ੬੨੦ ”

[illegible] ਨ ਹੌਸਲ ਨਹੀਂ ਹਾਰੇ। ਨੇਜ਼ਾ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕ [illegible] ‘ਖੋਟ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਨਿਰਲ [illegible] ਹੈ'।

ਰਾ [illegible] ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ੧੦-੧੨ ਹਜ਼ਾਰ [illegible] ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ [illegible] ਹੀ ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਅਬਦਾਲੀ [illegible] ਦਿਨ ਬਰਨਾਲੇ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਾੜ [illegible] ਉਥੋਂ ਇਲਾਕਾ ਉਜਾੜਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਸਰਹਿੰਦ [illegible] ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਏਥੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਕੇਸ ਕਟਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਔਖਾ ਬਣਿਆ। ਉਹਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕੇਸ ਮੁੱਲ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲੱਖ ਦੀ ਥਾਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਮੰਗਿਆ, ਜੋ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਕਤਲ ਹੋਣੋਂ ਬਚਾ ਲਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਪੰਜ ਲੱਖ ਖ਼ਰਾਜ ਤਾਰ ਕੇ ਸ. ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਿਹਾਈ ਪਾਈ।

੧੫ ਫ਼ਰਵਰੀ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਤੁਰਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਹਿੰਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਕੁੱਪੇ ਦੱਬ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਟਾਂ ਉਡ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਪਈਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਆਦਮੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ। ਇਕ ਇੱਟ ਅਹਿਮਦ

---

* ਇਕ ਨਿਹੰਗ ਥ੍ਰਕ ਤਹਿ ਕਹਯੋ ਊਚ ਬਚਨ ਸੁਨਾਏ
ਹੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਸ ਹਹਯ ਗਯੋ ਸੋ ਖੋਟ ਗਵਾਏ।
ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੩੫੮।

ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਨੱਕ ਉੱਤੇ ਵੱਜੀ* ਜਿਸ ਨਾਲ ਚੋਖਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਿਗੜ ਕੇ ਨਾਸੂਰ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋਇਆ+, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਕਾਨ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਮਕਾਨਾਂ ਦਾ ਮਲਬਾ, ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਲਿੱਦ ਤੇ ਕੂੜਾ ਕਰਕਟ ਸੁੱਟਾ ਕੇ ਸਰਵਰ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗਾਈਆਂ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ++। ਲਿੱਦ ਪਾ ਕੇ ਹਲ ਵਾਹ ਕੇ ਉਪਰ ਜੌਂ ਬੀਜ ਗਏ^

ਇਥੋਂ ਚਲ ਕੇ ੩ ਮਾਰਚ, ੧੭੬੨ ਈ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਾ। ਉਹ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਹ ਗੱਡੇ ਭਰ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁਨਾਰੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਚੌਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ-ਖ਼ਾਸ ਮਸੀਤਾਂ ਧੋਤੀਆਂ ਗਈਆਂ*

ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਪਾਨੀਪਤ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮਰਹੱਟੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖ ਵੀ ਕਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਣਗੇ। ਉਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਟਿਕ ਗਿਆ, ਅੱਗੋਂ ਵੇਖੀਏ ਇਹ ਮਾਰੂ ਸੱਟ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਕਿਵੇਂ ਉਠਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ

ਮੁੜ ਲਿਖਿਆ, ੧੯-੭-੮੯ ਈ

---

* ਜਬ ਹਰਿਮੰਦਰ ਢਾਹ ਤਿਨ ਦਯੋ।
ਤਿਹ ਦਾਰੂ ਕੁੱਪ ਭਿਟਾਵਤ ਭਯੋ,
ਦੀਨੀ ਤਿਨ ਕ ਅਗਨ ਲਗਾਇ
ਉਡੀ ਇੱਟ ਉਹਾਂ ਪਹੁੰਚੀ ਜਾਇ।
ਲੱਗੀ ਨੱਕ ਕੇ ਊਪਰ ਆਇ,
ਹੋਇ ਨਾ ਚੰਗਾ ਰੋਗੀ ਕਹਾਇ — ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੩੪੦

\+ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੮੨੯

++ ਲੇਟਰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਿਸਟਰੀ, ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ, ਪੰਨਾ ੧੯੨, ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਹਿਤ

^ ਤਾਲ ਮਧ ਦਈ ਲਿੱਦ ਗਿਰਾਇ
ਜੌਂ ਬੀਜ, ਜਾਤ੍ਰੂ ਖਦ ਚਰਾਇ — ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ ੩੪੭।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ

ਜੰਗ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਮਰਹੱਟੇ ਇਕ ਵਾਰ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੌਂ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਤਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਫਿਰ ਕਦੇ ਸਿਰ ਉਠਾ ਸਕੇ, ਜਦ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਉਸਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣ ਅਫ਼ਗਾਨ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਡਿੱਗੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ

ਵੱਡੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ–ਬੱਚੇ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਸਮਝ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕਣਗੇ। ਇਹਾ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਡੇਰਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਧਾਣ ਲਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਡਿੱਗ ਡਿੱਗ ਕੇ ਉਠਣਾ, ਹਾਰ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਜਿੱਤਣਾ ਤੇ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਣਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕੌਮ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਹੈ

"ਹਾਰਨਾ ਪਾਪ ਨਹੀਂ,

"ਪਰ

"ਹਾਰ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਪਾਪ ਹੈ।"

ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

"ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਉਠੋ,

"ਤੇ

"ਹਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਵਾਸਤੇ "ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿਓ।"

ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਕੌਮ—ਸ਼ਾਇਦ ਇਨੀ ਸੱਟ ਖਾ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਿਰ ਨਾ ਉਠਾ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਲਗੀਧਰ ਦੀ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਖੰਡਾ ਕੁਲ ਛੱਤਰੀ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਕੌਮ ਸੀ ਪੰਜ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੭੬੨ ਈ. ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਕਤਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਪ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬਰਨਾਲੇ ਤਕ ਅਬਦਾਲੀ ਮਗਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਾਮਾਨ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਫੱਟੜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਬਰਨਾਲੇ ਤੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਬਰਾੜ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਓ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੰਘ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਦੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਗੰਮੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਲਗਨ ਸੀ।

ਬਰਨਾਲੇ ਤੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਸਿੰਘ ਜੇਤੋ, ਭਗਤੂ, ਬੱਲ੍ਹੋ, ਕਾਉਣੀ, ਚੜਿੱਕ, ਘੱਲੀਆਂ, ਰਬਾਰਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਕਾਂਗੜ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਥਾਂਈਂ ਨਿਭਦੀ ਨਾ ਦਿੱਸੀ, ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਸਰੀਰ ਦੇ ਫੱਟ ਆਠਰੇ, ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ। ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਝੋਰੇ ਨਹੀਂ ਝੁਰਦੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਇਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਹਾਰ ਦਾ ਦਾਗ਼ ਕਿਵੇਂ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਸਨ ਕਿ ਅਬਦਾਲੀ ਅਜੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਾਰਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਕਾਰਨ ਸਨ   ਅਬਦਾਲੀ ਕੋਲ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਅਸਲੋਂ ਨਹੀਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲੋਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਵਹੀਰ' ਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਟ ਹੁੰਦਿਆਂ

ਅਸੀਂ ਸੱਕੇ ਵੀਰ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਜੋ ਰਣੋਂ ਨਾ ਹਾਰੇ
ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਰੂਹ 'ਜੁਝਾਰ' ਦੀ ਨਿਤ 'ਫਤਹਿ' ਪੁਕਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਛਾਵੇਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਤੋਂ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ' ਸਾਰ
ਸਾਡੇ ਹੱਥੀਂ ਚਮਕਣ ਬਿਜਲੀਆਂ ਖੰਡੇ ਦੋ-ਧਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਨਦੀਆਂ ਤਰੀਏ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਤੇਗਾਂ ਦੀ ਧਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ ਲਤਾੜੀਏ ਭਖਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਅਸੀਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਚਲਵਾਏ ਆਰੇ
ਤੇ ਸਪਣ ਧੜ ਦੀ ਤੰਗ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੰਗਾਂ ਹਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਚਿੱਕਾਂ ਅੰਦਰ ਮਾਰੀਏ, ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਖਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਈਏ
ਤੇ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰੀਏ, ਰੱਤ ਅੰਦਰ ਨ੍ਹਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਆਕੜ ਭੰਨੀਏ ਆਕੀਆਂ, ਬਲਵਾਨ ਝੁਕਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਵਿਚ ਪਲਟਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮਰਹੱਟੇ, ਹਾਰ ਖਾ ਜੋ ਦਿਲ ਛੱਡ ਜਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਸੌਗਵਾਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਈਏ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਖਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਮਿਟ ਮਿਟ ਵੱਧੀਏ ਪੋਰੀਆਂ ਵੱਢ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਈਏ
ਕੀ ਮਾਣਸ ਖੱਪੜ, ਦੈਂਤ ਵੀ ਸਿਧ ਮਾਰ ਮੁਕਾਈਏ
ਅਸੀਂ ਨਾਦਰ ਵਰਗੇ ਲੁੱਟ ਲਏ ਡਰ ਕੀਹਦਾ ਖਾਈਏ?
ਜਾ ਭਾਜੀ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਾ ਸੌਂਜਰੀ ਲਾਹੀਏ
ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ, ਜਿਉਂ ਲਾਜ ਲੁਆਈਏ
ਸਾਨੂੰ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਨੇ ਸਾਜਿਆ ਘੜ ਸਿਦਕ ਕੁਠਾਲੀ
ਪੰਜ ਤੱਤ ਨਹੀਂ ਧਾਤਾਂ ਢਾਲ ਕੇ ਇਹ ਦੇਹੀ ਢਾਲੀ
ਫਿਰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਦੀ ਉਸ ਆਪ ਪਿਆਲੀ
ਇਹ ਡਲ੍ਹਕ ਖ਼ੂਨ 'ਜੁਝਾਰ' ਦਾ ਮੱਥੇ ਦੀ ਲਾਲੀ
ਅਸੀਂ ਲਹੂ ਵਿਚ ਬਾਲੀਏ ਜਦ ਲਾਟਾਂ ਵਾਲੀ
ਤਾਂ ਰੂਪ ਧਾਰ 'ਵੈਰਾਗ' ਦਾ ਪਿੜ ਕਰੀਏ ਖ਼ਾਲੀ

[illegible] ਮੌਤ ਨਾ ਭੁੱਖੀ ਮੌੜੀਏ ਬਣ ਆਈ ਸਵਾਲੀ
[illegible] ਕਹਿ ਕੇ ਚਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਅਕਾਲੀ
[illegible] ਨਿਕਲ ਪੰਜਾਬ ਜਾਏ ਨਾ ਸੰਕਾ ਅਬਦਾਲੀ
[illegible] ਸਿੱਖ ਵਿਖਾਈ 'ਸੀਤਲਾ' ਗੱਲ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ

[illegible] ਨਾਲ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਹੱਥ [illegible] ਉਸ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। [illegible] ਘੋੜੇ ਮਾਰ ਗਏ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਟੁੱਟ ਗਏ ਸਨ। ਦਾਰੂ [illegible] ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ [illegible] ਹੋ ਗਏ।

ਜਿੱਥੇ ਸਰਦਾਰ ਇਸ ਵਾਰ [illegible] ਸਨ, ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਲਵਈ ਸਿਦਕੀ ਘਰਾਣੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੋ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਡਰ ਦਿਲੋਂ ਲਾਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਸਿਰ ਉਠਾਉਣਗੇ ਵੀ, ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਚੁੱਪ ਬਹਿ ਕੇ ਮਸਾਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਕੱਟੇ। ਫ਼ਰਵਰੀ ਵਿਚ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮਈ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਏ। ਅੱਗੋਂ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ, ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਵਾਰ

ਫੱਟ ਆਂਦਰ ਆਂ ਜਰਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ
ਤੇਗਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਫੇਰ ਚਮਕਾਈਆਂ
ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੀਆਂ ਭਾਜੀਆਂ ਲਾਹੁਣ ਨੂੰ
ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਂ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨਵਾਬ ਨੇ
ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਛਾਉਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਸਿੰਘ ਬਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਝਟ ਕਰ ਆਣ ਪਏ

ਕੂੰਜਾਂ ਸੱਤੀਆਂ ਹੀ ਆਣ ਦਬਾਈਆਂ
ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਸਰਹਿੰਦ ਸਿੰਘਾਂ ਲੁੱਟ ਲਈ
ਫੌਜਾਂ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮਾਰ ਭਜਾਈਆਂ
ਜ਼ੈਨ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ
ਵਿਚੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਨਾ ਕੰਮ ਆਈਆਂ
ਚਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਾ ਨਵਾਬ ਨੇ
ਭੇਟਾ ਪੰਥ ਅੱਗੇ ਆਣ ਟਿਕਾਈਆਂ
ਲੈ ਕੇ ਆਕੀਆਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵਾਗਾਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਪਿਛਾਂ ਨੂੰ ਭਵਾਈਆਂ

ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਤਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਜਦ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਕਰ ਲਏ। ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਤਾਂ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਉਧਰ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਝੱਲ ਸਕੀ ਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲ੍ਹਾ ਬਿਨਾਂ ਬਚਾਅ ਦਾ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਨਾ ਦਿਸਿਆ। ਉਹ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਪਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਨਕਦ ਦੇ ਕੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ। ਦਲ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਚਲਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਫਿਰ ਵੀ ਵੇਖੀ ਜਾਏਗੀ, ਪਰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਸੋ, ਸਿੱਖ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹ ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਤੇ ਲਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਵੇਸਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਦਾ ਫਲ ਵੀ ਕੌੜਾ ਹੀ ਚਖਣਾ ਪਿਆ। ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਫਿਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਲੈ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜਦ ਵਾਗ ਭੁਹਾਈ
ਵਾਹਰ ਭੁੱਲ ਨਵਾਬ ਨੇ ਛੇਹ ਦਿੱਤੀ ਲੜਾਈ
ਪਿਛੋਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਮੁੜ ਕਲ੍ਹੇ ਜਗਾਈ
ਓਥੋਂ ਮੁੜ ਪਏ ਖ਼ਾਲਸੇ ਚੰਡੀ ਚਮਕਾਈ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਵਾਢੀ ਪਾਈ
ਮੜ੍ਹ ਸੰਜਾਈ ਵਿੰਨ੍ਹਦਾ ਕਰ ਰਹ ਸਫਾਈ
ਲਹੂ ਵਿਚ ਪੈ ਪੈ ਵੱਢਦ ਉਹ ਤਗ ਤਿਹਾਈ
ਪੰਛੀ ਜਿਵੇਂ ਖਿਲਾਰਦੀ ਕਾਲੀ ਘਟ ਆਈ
ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਰ ਨਵਾਬ ਦੀ ਤਿਉਂ ਫ਼ੌਜ ਖਪਾਈ
ਹੋਸ਼ ਆਈ ਤਦ ਜੈਨ ਨੂੰ ਫਿਰ ਸ਼ਰਨ ਤਕਾਈ
ਸਿੰਘਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਗੱਲ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾਈ
ਲੈ ਕੇ ਦੂਣੀ ਦੱਖਣਾ ਕਰ ਤੁਰੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਛ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨਖ਼ਸਮੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਏਨਾ ਸਾਮਾਨ ਆਇਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਸਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਨਸਦੇ ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਪਰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਤਾਂਘ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਿਲਰ ਗਏ। ਸਾਰਾ ਦੁਆਬਾ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਝੇ ਵਿਚ—ਖ਼ਾਸ ਲਾਹੌਰ ਤਕ ਸਿੰਘ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਬਦਾਲੀ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਲਾਨੌਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ) ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਰਚ ਤੋਂ ਜੂਨ ਤਕ ਲਾਹੌਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ ਕਲਾਨੌਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਉਹ ਅੱਧ ਸਤੰਬਰ ਤਕ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ

ਵਾਸਤੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਘਲੀਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਸਫਲ ਨਾ ਹ ਸਕੀਆਂ। ਸਿੱਖ ਸਾਰਾ ਮਾਝਾ ਤੇ ਰਿਆੜਕੀ ਲੁੱਟ ਕ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਪਾਨੀਪਤ ਕਰਨਾਲ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਏਥੇ ਉਹ ੨੫ ਅਗਸਤ ਤੋਂ ੨੪ ਸਤੰਬਰ ਤਕ ਰਹੇ

ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨੇ ਇਹ ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਟੱਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕੀਤਾ ਹੀ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ। ਸਲਾਹ ਹੋਈ ਕਿ ਦੀਵਾਲੀ ਉੱਤੇ ਸਾਰਾ ਪੰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੱਠਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਓਦੋਂ ਹੀ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਵੇਖ ਜਾਣ

ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਹਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜਿੱਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਰੋਹਬ ਉੱਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਉਤਰ ਗਿਆ ਹੁਣ ਉਹ ਚਾਅ ਨਾਲ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ, ਇਹ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਕੇ ੨੪ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਕਰਨਾਲ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆ
ਨਾਲ ਅਬਦਾਲੀ ਜੂਝੀਏ, ਦਿਲ ਦੇ ਲਾਹੀਏ ਚਾਅ
'ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੂਰਮਾ', ਕਹੇ ਨਾ ਕਾਬਲ ਜਾ
ਤਾਜ਼ੀ ਸੌਂਜ ਮ-ਸੱਜਰੀ, ਮਰਦ ਦੇਣ ਪਰਤਾ
ਆਏ ਸਾਵੇ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਵਿਹੰ ਗੁਲਾਲ ਨੁਹਾ
ਯਾਦ ਰਖਣ ਕਈ ਪੀਹੜੀਆਂ, ਮੜ੍ਹ ਉਹ ਹੱਥ ਲਾ
ਚਣ ਚੁਣ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀਆਂ, ਦੇਵੋ ਪਕੜ ਸਜ਼ਾ
ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਇਹ ਦਿਲ ਧਾਰ ਕੇ, ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾ

ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਜੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਖ਼ਾਲਸ ੧੬ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ: ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪੁੱਜੇ ਅੱਗੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅਜਿੱਤ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਅਟੱਲ ਜੋਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਭਾਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ

ਵਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਸੋ, ਉਸਨੇ ਨੀਤਕ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਉਸਨੇ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਦੂਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜੇ। ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਕੋਲ ਗਏ। ਏਸ ਠਾਠ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਨਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਏਥੇ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਦੇ ਮਤਵਾਲੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦੂਤ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਹਾਕਮਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਖ਼ਾਲਸਾ ਬਹਾਦਰ ! ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਤੁਸਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ। ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਜੁਆਨੀਆਂ ਕਿਉਂ ਰੱਤ ਦੇ ਭਾਅ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹੋ ? ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਝੁਕ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅੱਗੇ ਮਰਹੱਟੇ ਨਿਉਂ ਗਏ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਕਰਦੇ ਰਹੋਗੇ ? ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਕੀ ਰਹਿ ਸਕੋਗੇ, ਇਹ ਟਾਕਰਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਹੈ। ਸੋ, ਆਪ ਜ਼ਰਾ ਠੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਲਵੋ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਉੱਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਦਲੇਰ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਓ, ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਵੋ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਅੱਗੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਧਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੰਭਾਲ ਲਵੋ। ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂ ਇਹ ਸਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ।"

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੀ ਮੌਤ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਦਿਸ ਪਈ। ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਅੰਦਰੋਂ ਵੰਗਾਰ ਉਠੀ, "ਬਹਾਦਰੋ ! ਸੰਭਲ ਜਾਇਓ !"

"ਕੌਮਾਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀਆਂ, ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।"

"ਸੋ, ਵੇਖਿਓ, ਕਿਸੇ ਫਰੇਬ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਇਓ।" ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਸਾਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਖਾਲਸੇ, ਸੁਣ ਲਉ ਕੰਨ ਲਾ ਕੇ
ਤੁਸਾਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਜਾ ਕੇ
ਸੌਂਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਲਾ ਪਾਕ ਦੀ ਆਵੇ ਦਿੱਲ ਲਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਰਣ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗੇ ਹੱਥ ਤੇਗ਼ ਉਠਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਸਲ੍ਹਾ ਕਰਾਂਗੇ ਓਸ ਨਾਲ ਖ਼ੈਬਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ
ਤੇ ਰੱਤ ਨਾਲ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਿਖਾਂਗੇ ਗੱਲ ਬੰਨੇ ਲਾ ਕੇ
ਉਹ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚਾਹਵੇ ਪੰਥ ਤੇ ਇਉਂ ਈਨ ਮਨਾ ਕੇ
ਪਰ ਸ਼ੇਰ ਨਾ ਜਿਉਂਦੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਨੱਕ ਨੱਥ ਪੁਆ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਸਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮੀ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇਣ ਵਾਲਾ? ਪੰਜਾਬ ਸਾਡਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਭਿੱਛਿਆ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਲੈਣ ਨਾਲੋਂ, ਵੈਰੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ, ਲੁਟੇਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਖੇ ਜਾਗ ਪਏ ਹਨ। ਸੋ, ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਓਹੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਡਾਕੂ ਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਓ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਦੇਣਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਉਸਦੀ ਰਣ ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਭੇਜ ਕੇ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਅਣਖੀਲੀ ਕੌਮ ਹੈ। ਉਹ ਸੁਲ੍ਹਾ ਮੰਨਣ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ। ਤੇ ਜੇ ਅਜੇਹੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਮੰਨ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਮਾਰਿਆਂ ਹੀ ਮਰ

ਜਾਣਗੇ ਫਿਰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਿਆਰ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ, ਤਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਗੁੱਸਾ ਖਾਇਕ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ
ਆਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਅਜਮਾਨ
ਖਾ ਕੇ ਲੱਖ ਲੱਖ ਕਸਮ ਰਸੂਲ ਦੀ
ਚੜ੍ਹੇ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਪਠਾਨ
ਕਹਿਣ ਇਕ ਨਹੀਂ ਜਿਊਂਦਾ ਅੱਜ ਛੱਡਣਾ
ਆਇਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋ ਬੀਰ ਬਲਵਾਨ
ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਰੋਕੂ ਸਾਡੇ ਵਾਰ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਦਿੱਸਦਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦ ਜੁਆਨ
ਰਾਜਪੂਤ, ਮਰਹੱਟੇ, ਸਭ ਵੇਖ ਲਏ
ਵੇਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਊ ਕਿਰਪਾਨ
'ਸਿੱਖੀ' ਨਾਮ ਹੈ ਮਿਟਾਉਣਾ ਹਿੰਦ ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ
ਮੇਟੇ ਬਾਲ ਜਿਉਂ ਸਲੇਟ 'ਤੋਂ ਨਸ਼ਾਨ
ਦਾਹਵੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਵਾਂਗ ਨਮਰੂਦ ਦੇ
ਲੱਗੇ ਰੱਬ ਵੱਲ ਤੀਰ ਚਲਾਨ
ਆਏ ਭਰੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਘਮਸਾਨ

੧੬ ਅਕਤੂਬਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਇਕ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਪਗ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਓਧਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵੀ ੬੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ 'ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ' ਸਾਹਿਬ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸੀ। ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤਦ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਨਿਕਲੇ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਚੱਕਰ ਸੋਹਦ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਚੰਦ ਪਰਵਾਰੇ
ਬਿਜਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਂਵੰਦ ਖੰਡੇ ਦੋਧਾਰੇ
ਰੋਹ ਵਿਚ ਖਿਚਕੇ ਛੱਡਦੇ ਜਦ ਤੀਰ ਕਰਾਰੇ
ਮੜ੍ਹੇ ਮੌਜਦੀਂ ਵਿੰਨ੍ਹਦੇ ਵੈਰੀ ਹੰਕਾਰੇ
ਦੈਂਤਾਂ ਵਰਗੇ ਪਰਬਤੀ ਜਿਉਂ ਬੁਰਜ ਉਸਾਰੇ
ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਭੁਚਾਲ ਦੇ ਜਿਉਂ ਢਹਿਣ ਮੁਨਾਰੇ
ਲੇਟ ਸੂਹੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਇਉਂ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ
ਧੋਬੀ ਨੇ ਜਲਵਾਨ ਦੇ ਜਿਉਂ ਥਾਨ ਖਿਲਾਰੇ
ਚਮਕਣ ਖ਼ੂਨੀ ਬੁਲਬੁਲ ਜਿਉਂ ਲਾਲ ਅੰਗਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਕੇਸੂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਖਿਲਰੇ ਸਾਰੇ

ਬੜਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਘਮਸਾਨ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦਾ ਜੇਤੂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਚੁਰਾਸੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲੜਾਈ ਆਪ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਤੇ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਛੇੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਹੀਰ ਦੇ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਕੇਵਲ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਵਰਗੀ ਤੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪਰਲੋ ਵਰਗਾ ਮਾਰੂਬਲ ਸੀ। ਉਹ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਪੈਂਦੇ, ਵੈਰੀ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਟਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਚੁਫੇਰੇ ਮਰਦਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਵਧਦੀ ਵੇਖੀ, ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਸਗੋਂ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਹੱਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਪਉੜੀ

ਜਦ ਹੋਣ ਮਾਰਦੇ ਆਏ, ਵੈਰੀ ਪੰਥ ਦੇ
ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਉਠੇ ਬਬਕਾਏ, ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰ ਜਿਉਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁੱਤੇ ਟੁੰਬ ਜਗਾਏ ਜ਼ਹਿਰੀ ਉੱਠਣੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੰਦੀ ਚਾੜ੍ਹ ਉਡਾਏ, ਖੰਭਾਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ
ਉਹ ਮੂਲ ਨਾ ਕਰਦਾ 'ਹਾਏ' ਜਿਸਨੂੰ ਡੰਗਦੇ
ਉਹ ਪਾੜ ਹਿੱਕਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ, ਜਾਨ ਚਰਾਂਵਦੇ
ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਨਿੱਤ ਤਿਹਾਏ ਡੁੱਬ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ
ਉਹ ਪਰਤ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਆਏ, ਨਿਕਲੇ ਗੰਢਿਓਂ
ਉਹ ਸਾਂਝਾਂ ਲੈਣ ਬਣਾਏ ਨਵੀਆਂ ਟਿਕਣ ਨੂੰ
ਉਹ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਕਿਸ ਜਵਾਨ ਦੇ
ਉਹ ਦਾਣ ਦਵੈਤ ਮਿਟਾਏ ਲਾਟ ਪਤੰਗ ਜਿਉਂ
ਦੇ ਸਿਰੀ ਦਾਨ ਸਮਾਏ, ਗੋਦੀ ਮੌਤ ਦੀ
ਜਿਉਂ ਘਰ ਘਰ ਜਾਮ ਪਿਆਏ, ਸਾਕੀ ਰੱਜਵੇਂ
ਜਿਉਂ ਸੀਤਲ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਏ, ਸੁੱਤੇ ਸੈਂਕੜੇ

ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੜਾਕੀ ਕੌਮ ਸੀ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਰਨੈਲ। ਪਠਾਣ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵਧਦਾ ਵੇਖਦਾ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਆਪ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਂਦਾ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸੂਰਮੇ ਜੀਵਨ ਆਸ ਤਿਆਗ ਕੇ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਦਿਆਂ ਤ੍ਰਕਾਲਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਸਿੰਘ ਹਰ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਾਲੀ ਭਾਜੀ ਲਾਹੁਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਏਸ ਅਗਾਧ ਜੋਸ਼ ਅੱਗੇ ਪਠਾਣ ਖਲੋ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲੱਗੇ। ਫ਼ਤਹਿ ਨੇੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਲਹਿੰਦੇ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੀ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

[illegible]

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾਏ
ਚੁਣ ਚੁਣ ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਈ ਢੇਰ ਪਾਏ
ਫਲ ਤੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕੇਲਿਆਂ ਜਿਉਂ ਕੱਟ ਗਿਰਾਏ
ਸੋਹਣੇ ਸਰੂ ਜਵਾਨ ਕਈ ਜਾਮਲਕ ਪਛਾੜੇ

ਉਖੜ ਪੈਰ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਗਿਲਜ਼ੇ ਘਬਰਾਏ
ਨੱਸ ਪਿੜ 'ਚੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣ ਬਚਾਏ
ਆਖ਼ਰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਗਿਆ ਕੰਡ ਵਿਖਾਏ
ਮਾਰਨ ਆਇਆ 'ਸੀਤਲਾ' ਗਿਆ ਮਾਣ ਗਵਾਏ

ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਉਹ ਪ੍ਰਾਣ ਲੈ ਕੇ ਨੱਸਿਆ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨੱਸਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਸੂਬਾ ਡੇਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਦੁਰਾਨੀ ਫੌਜ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਠੀਕ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਿਹੱਥੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਚੋਂ ਲੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਚੁਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਪੰਥ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ—ਨੇ ਟੱਕ ਲਾਇਆ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਾਰ ਸੇਵਾ 'ਤੇ ਜੁਟ ਪਈਆਂ। ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਕੈਦੀ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ [illegible] ਨਾਲ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਿਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰੋ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਫੜ ਕੇ ਆਉਣਾ।"

ਇਹ ਹੈ ਜਿਊਂਦੀ ਕੌਮ ਦੀ ਕਰਨੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪਠਾਣਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚੋਂ ਮਲਬਾ ਕਢਵਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬਹਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ, ਡਰਦੇ ਪਠਾਣ ਵੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਸੁਰ ਮਿਲਾ ਕੇ 'ਅਕਾ ਲੂ' ਕਹਿ ਉਠਦੇ।

ਸਰੋਵਰ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰ ਕੱਢ ਕੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਇਹ ਨਮੋਸ਼ੀ ਧੋਣ ਬਦਲੇ ਫੇਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕੀਤੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕੈਦੀ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ

[illegible] ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆ[illegible] ਵਿਚ ਮਿਲਾਂਗੇ।"

[illegible] ਅਬਦਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਏਥੇ [illegible] ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ। ਉਹ ਹਜ਼ਾਰ-ਹਜ਼ਾਰ [illegible] ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਖਿਲਰ ਗਏ। ਇਕ ਜੱਥਾ ਆ ਕੇ ਲੜਾਈ ਛੇੜ ਦੇਂਦਾ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਜੱਥਾ ਸਰਪੱਟ ਦੌੜ ਉਠਦਾ। ਦੁਰਾਨੀ ਉਹਦੇ ਪਿਛ ਵਧਦੇ, ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਜੱਥਾ ਆ ਕਟਾ-ਵੱਢ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ। ਦੁਰਾਨੀ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਪਰਤਦੇ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਜੱਥਾ ਆ ਪੈਂਦਾ। ਏਸ ਢੰਗ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਅਸਲੋਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਪਰਤਣ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਆ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਓਥੋਂ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਬਚਿਆ।

ਏਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਹਾਰ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਲਾਹੌਰ ਪਰਤ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਏਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਡਰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਥਾਪਨ ਕਰਕੇ ੧੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ. ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਟੱਪ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਲ ਏਥੇ ਵੀ ਆ ਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਰਿਆਓਂ ਟੱਪਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਦੁਰਾਨੀ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਏਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਵਿਚੋ ਵਿਚ ਪੀ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਦਰਿਆਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਰਾਹ ਸਿਧੇ ਲਿਆ।

ਇਹ ਹੈ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਅਮਰ ਕਹਾਣੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਮੁਕਾਉਣ ਆਇਆ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਗਿਆ।

ਏਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਗਏ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੯ ੮ ੬੯ ਈ.

ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚਲੀਏ

ਚੱਲ ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ, ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਚੱਲ ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ, ਗੌਰਵ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇ
ਜਗਤ ਜਲੰਦਾ ਤਾਰਨ ਖ਼ਾਤਰ
ਜਿੱਥੇ ਸਤਿਗੁਰ ਆਇਆ
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀ ਸੁੱਭ ਗੋਦੀ ਤਾਈਂ
ਭਾਗ ਹਰੀ ਨੇ ਲਾਇਆ
ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ
ਕਹਿਰ ਮਲੇਛ ਗੁਜ਼ਾਰੇ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਜਿੱਥੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੀ ਪਿਆਰਾ
'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਜਪਾਂਦਾ
'ਅੱਲਾਹੂ ਅਕਬਰ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ
ਉਥੇ 'ਸ਼ੌਕਤ' ਲਾਂਦਾ
ਝੰਡੇ ਲੀਗ ਝੁਲਾਏ ਆਪਣੇ
ਰੋਹੇ ਨਸ਼ਾਨ ਉਤਾਰੇ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮ 'ਨਰੈਣੂ' ਨੇ ਜਦ
ਸੂਰੇ ਉਠ ਖਲੋਤੇ
ਪਾਪੀ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਲਾਏ
ਦਾਗ਼ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧੋਤੇ
ਅੱਜ 'ਜਿਨਾਹ' ਦੇ ਕਾਰੇ ਕੀਤੇ
ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਮਨ ਵਿਸਾਰੇ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਖ਼ਾਤਰ
ਜੋ ਸਿਰ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੂੰ ਅੰਸ ਸਦਾਵੇਂ
ਤੰਬਟ ਜੋ ਸੜ ਮਰਦੇ
ਨਾਲ ਜੰਡਾਂ ਦੇ ਬੱਝ ਕੇ ਸੜ ਗਏ
ਬਲਦੇ ਭੱਠੇ ਨਾਰ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਕਿੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿ ਗਈ ਤੇਰੀ
ਮਾਣ ਕਰੇਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ?
ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਨਨਕਾਣੇ ਉੱਤੇ
ਹੁਕਮ ਕਿਸ ਦਾ ਚੱਲਦਾ
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ
ਚੱਲਣ ਖ਼ੂਨ ਫੁਹਾਰ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ, ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਥਾਂ ਈਦਾਂ ਹੋਸਣ
ਜ਼ਿਬਹਾ ਹੋਣ ਗੀਆਂ ਗਾਈਂ
ਭਾਈਆਂ ਥਾਂ ਮੁਲਵਾਣੇ ਬਣਸਨ
ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਸਾਈਂ
ਕਿੱਥੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਵੇਂਗਾ ਫਿਰ ?
ਨਾਨਕ ਦੇ ਦੁਲਾਰ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰ
ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਾਉਣਾ
ਤੇਰੀ ਬਾਣ ਧੁਰਾਂ ਦੀ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ 'ਖ਼ਾਲਸਾ'
ਤੈਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਆਹੰਦੀ
ਅੱਜ ਪੁਰਾਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੇਰਾ
ਤੈਨੂੰ ਫਰ ਵੰਗਾਰ

ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ
ਛੱਡ ਦੇ ਮੋਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਿੰਘਾ।
ਨਾ ਕਰ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ
ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾ
ਕਰ ਲੈ ਕੂਚ ਤਿਆਰੀ
ਜਾਂ ਨਨਕਾਣਾ ਲੈ ਲਿਆ ਆਪਣਾ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰੇ
ਚੱਲ, ਸਿੰਘਾ ! ਨਨਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ
ਅਣਖ ਪਈ ਲਲਕਾਰੇ

੨੩ ੧੦ ੪੭ ਈ

ਸ਼ਹੀਦ ਸ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋ ਰੀਤ ਚਲਾਈ
ਪਿਛੋਂ ਉੱਮਤ ਉਸਦੀ ਅੱਜ ਤੀਕ ਨਿਭਾਈ
ਮਨੀ ਦਾਸ ਜੇਹੇ ਸਿਦਕੀਆਂ ਦੇਹੀ ਚਿਰਵਾਈ
ਕਈਆਂ ਬੰਦ ਕਟਵਾਉਂਦਿਆਂ ਨਹੀਂ 'ਹਾਏ' ਸੁਣਾਈ
ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੋਪਰੀ ਹੱਸ ਹੱਸ ਲੁਹਾਈ
ਸੁੱਤੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟੁੰਬ ਮੌਤ ਜਗਾਈ
ਪਿੱਛੋਂ ਜੇਹੇ ਕੁਛ ਢਿੱਲੜਾਂ ਜੋ ਢਿੱਲ ਵਿਖਾਈ
ਮਿਹਣੇ ਦੇਵਣ ਪੰਥ ਨੂੰ ਲਗ ਪਈ ਲੁਕਾਈ
ਸੋਚੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਮਰਦਾਂ ਸਿਰ ਆਈ
ਸੋਧ ਅਰਦਾਸਾ ਸੂਰਮੇਂ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਲਾਈ
ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਜਿਉਂ ਗੱਲ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ
ਰੱਖੇ ਲਾਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦੈ ਪ੍ਰਾਣ ਬਚਾਈ
ਇਸ ਨੂੰ ਮਰਨਾ ਆਖਦੇ, ਧੰਨ ਜਣਦੀ ਮਾਈ
ਜਿਸਨੇ ਪਾਈ ਸੀਤਲਾ' ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਪਾਈ

੩੦-੧੨-੭੨ ਈ

ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ

ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਖਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੱਚੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਏ
ਕਰਨੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਧਰਮ ਮੇਰਾ
ਹੱਥ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕਿਸਮਤ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਏ
ਰਚਨਾ ਰੱਬ ਨੇ ਜਾਂ ਕੀਤੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ
ਰੱਖੀ ਲਾਲਸਾ ਦਿਲ 'ਚ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਏ
ਬਣਨਾ ਮਾਂ ਜੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ
ਲੋਕੀਂ ਕਹਿਣ, ਇਹ ਦਾਸੀ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਏ
ਇਕ ਸੇਵਾ ਦਾ ਹੱਕ ਮੈਂ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ
ਸ਼ਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਰ ਪਰਵਾਨ ਮੈਨੂੰ
ਹੋਇਆ ਕੀ, ਜੇ ਇਕ ਨਾ ਮਾਂ ਆਪੂ
ਮਾਤਾ ਕਹੇਗਾ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਮੈਨੂੰ

੧੪ ੪-੮੭

ਸਮਾਪਤ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਜੰਗ ਸੰਗਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ;

ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮੌਤ

ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਇਕ 'ਪੰਥ' ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੁਣ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ (ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਖਾਈ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। 'ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ' ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਇਹ ਉੱਚਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ :

ਸਾਕਾ

ਜੋ ਆਇਆ ਹੁਕਮ ਅਕਾਲ ਦਾ ਮੈਂ ਆਖ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਮਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੇਗ਼ਾਂ ਪਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਸੰਤ ਬਣਾਵਾਂ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥ ਧਨਖ ਫੜਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ਾਂ ਧਰਮੀਆਂ ਤੇ ਪਾਪ ਮਿਟਾਵਾਂ

ਮੈਂ ਸਿੱਖੀ ਅੰਦਰ ਬੀਰ ਰਸ ਭਰ ਸ਼ੇਰ ਬਣਾਵਾਂ
ਇਉਂ ਆਗਿਆ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਤੜ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ

ਪਹਿਲੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ 'ਸਿਮਰਨ' 'ਸਿਦਕ','ਸੇਵਾ','ਆਗਿਆ ਪਾਲਨ' ਤੇ 'ਕੁਰਬਾਨੀ' ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੀ, ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ, ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਬਲ ਪੰਥ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਹ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ 'ਬੀਰ ਰਸ' ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ, ਅਧੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੋ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬੀਰ ਰਸ ਦ ਕੇ 'ਪੂਰਨ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਸਤਰ ਚਲਾਉਣੇ ਸਿਖਦੇ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦੇ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ) ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਦਿਨ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਸੋ, ਜੰਞ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਤਿਆਰ ਹਣ ਲੱਗੇ ਮਾਤਾ ਦਾਮਦਰੀ ਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਫੁੱਲੇ ਨਾ ਸਮਾਉਂਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰਾਂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਵਾਸਤ ਸੌਗਾਤਾਂ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਪੁੱਜੀ

ਜੰਗਲਾ

ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਈ
ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਬਦਲੇ ਭੇਟਾ ਬਹੁਤ ਲਿਆਈ
ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ, ਥੱਕੀ ਸੰਗਤ ਭੁੱਖੀ ਅਤੇ ਤਿਹਾਈ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਮਨ 'ਸੀਤਲ' ਹੋਇਆ, ਦਿਲ ਦੀ ਤਪਤ ਮਿਟਾਈ

ਇਹ ਸੰਗਤ ਦੁਪਹਿਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੀ। ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੰਗਰ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਪੈਂਡੇ ਦੀ ਥੱਕੀ ਹਈ ਸੀ। ਸਭ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਦ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਲੰਗਰ ਸਭ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਐਡੀ ਛੇਤੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹ ਸਕਦਾ ਤਾਂ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਜੰਞ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਮਿਠਿਆਈ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਗਤ

ਨੂੰ ਛਕਾਉ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮਿਠਿਆਈ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂਞੀ ਮੂੰਹ ਲਾਉਣਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਰਤਾਈ ਜਾ ਸਕੇਗੀ। ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ। ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਤਿੱਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਘੱਲਿਆ। ਜਦ ਤਿੱਜੀ ਵਾਰ ਵੀ ਸਿੱਖ ਖ਼ਾਲੀ ਮੁੜ ਆਇਆ*, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਭਰਮ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲੋਂ ਮੇਵ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਮਿਠਿਆਈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਉਹ ਮੇਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਏਗੀ।'

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਕੰਬ ਉਠੀ, ਪਰ ਕੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਤੀਰ ਚੱਲ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਹਲਵਾਈ ਸੁੱਖਣਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਮਣ ਮਿਠਿਆਈ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਿੱਖ, ਮਿਠਿਆਈ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਮਿਠਿਆਈ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਜ਼ੂਰ 'ਗੁਮਟਾਲੇ' ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਚੜ੍ਹੇ ਸੰਗ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ
ਜੰਗਲ ਦੇ ਵੱਲ ਚੱਲੇ ਖੇਡਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ
ਹੱਥ ਉੱਤੇ ਬਾਜ਼ ਸੋਹੇ ਕਲਗੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਿਰ
ਮੋਢੇ ਤੇ ਕਮਾਨ ਸਜੀ ਗਲ ਤਲਵਾਰ ਜੀ
ਚਿਤਰ, ਬਘੇਲੇ, ਰਿੱਛ, ਮਿਰਗ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋਏ
ਤਿੱਤਰ, ਬਟੇਰ ਵੇਖ ਜਾਣ ਬਲਿਹਾਰ ਜੀ
ਕਹਿਣ, ਭਾਗਵਾਨ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਪਰਵਾਨ ਜਿਹੜਾ
ਭਵਜਲ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦਾ ਹੋ ਜੂ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਜੀ

ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਖੇਡਦੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ 'ਗੁਮਟਾਲੇ' ਕੋਲ ਪਿਪਲਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਚਾਰ ਕੁ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿਥ ਉੱਤੇ 'ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ' ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ

---

* ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬, ਪੰਨਾ ੪੦੦

ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਟਾ ਬਾਜ਼ ਸੀ, ਜੋ ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਚਿੱਟਾ ਬਾਜ਼ ਗਰੜ ਮਗਰ ਛੱਡਿਆ। ਬਾਜ਼ ਰੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਗਰੜ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਉੱਡਦਾ ਉੱਡਦਾ ਓਥੇ ਆ ਪੁੱਜਾ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣਾ ਬਾਜ਼ ਛੱਡਿਆ। ਉਹਨੇ ਗਰੜ ਨੂੰ ਜਾ ਫੜਿਆ ਤੇ ਵਾਪਸ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਉੱਤਰਿਆ। ਉਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਵੀ ਓਥੇ ਹੀ ਉੱਤਰ ਪਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਫੜ ਲਏ।

ਗਰਮੀ ਦਾ ਘਬਰਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਕੇ ਬਾਜ਼ ਮਗਰ ਭੇਜਿਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਬਾਜ਼ ਭਾਲਦੇ ਭਾਲਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜੇ। ਉਹਨਾਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਬਾਜ਼ ਫੜਿਆ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਜੇ ਉਹ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਜ਼ ਦਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਹੀ ਵਧਦਾ, ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਆਕੜਬਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨੌਕਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਰਮੀ ਦੀ ਥਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਬੜੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਮਕੀ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਸੋ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਜ਼ ਦੇਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਅਸਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉੱਡਦਾ ਫੜਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ, ਬੋਲੇ ਕਰ ਹੰਕਾਰ
ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਂਵਦੇ, ਮੁੱਛਾਂ ਤਾਂਈਂ ਸਵਾਰ
ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਬਾਜ਼ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਮੱਲ ਮਾਰ
ਝੁਕਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਅੱਜ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ

ਸਿੱਕਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਨਦੇ, ਕਾਬਲ ਅਤੇ ਕੰਧਾਰ
ਰਹਿੰਦੇ ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਰਾਜੇ ਤੇ ਸਰਦਾਰ
ਕੋਈ ਨਾ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਸਕਦਾ ਹੈ ਦਮ ਮਾਰ
ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝੋ ਆਪ ਨੂੰ, ਕਿਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਹਾਰ?
ਭਲਾ ਜੇ ਚਾਹੋ, ਦੇ ਦਿਓ, ਬਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਤਕਾਰ
ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੋ ਉਸ ਦੀ, ਕੀਤਾ ਜੋ ਤਕਰਾਰ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਾਰ ਜਾਵੋਗੇ, ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਆਰ
ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮੇਟ ਦੇਊ ਸਰਕਾਰ

ਇਹ ਧਮਕੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਬਚਨ ਸਿੱਖ ਕਦੋਂ ਸਹਾਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਨਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਝੂਠੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰੋਅਬ ਕਦੋਂ ਝੱਲਦੇ? ਸੋ, ਉਹਨਾਂ ਬੜਾ ਜੋਸ਼ ਭਰਿਆ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :

ਸਾਕਾ

ਜੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ ਸੁਣ ਬਚਨ ਕਰਾਰੇ
ਕਹਿੰਦੇ, ਕਿਹੜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ? ਤੁਸੀਂ ਜਿਦ੍ਹੇ ਸਹਾਰੇ
ਉੱਡੋ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਵਾਂ ਭਰੇ-ਗੁਬਾਰੇ
ਕੌਣ ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇਖ ਦਮ ਮਾਰੇ?
ਮੁੜ ਜੋ ਕੌਣ ਵਲੇਟ ਕੇ ਜੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿਆਰੇ
ਲੈਂਦਾ ਬਾਜ਼, ਨਾ ਜਾਨ ਵੀ ਦੇ ਬਿਹੋ ਜੋ ਸਾਰੇ

ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆਇਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਉਲਟ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਿੱਖ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਜ਼ਰਾ ਤੱਤੇ ਹੋ ਪਏ। ਉਹ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਛ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਏਨੀ ਦਲੇਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨੌਕਰ ਸ਼ਾਹੀ ਰੋਅਬ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਏ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋਏ।

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਝਗੜਾ ਲੜਾਈ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਨੌਕਰ ਭਜਾ ਦਿੱਤੇ*। ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੱਸ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਆ ਕੀਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ, ਇਹ ਬਾਜ਼ ਮੋੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਆਉਂਦਾ ਘੋੜਾ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨ ਲਈ।

ਉਧਰ ਮੀਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਕੋਲ ਜਾ ਰੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਹਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ। ਇਹ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਨ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਲਹੂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਆ
ਤਨ ਤਪ ਗਿਆ ਵਾਂਗ ਤਨੂਰ ਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਕਾਲਜੇ ਕਰੋਧ ਲਾਂਬੂ ਲਾ
ਝੱਟ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਕੇ
ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਦਾ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ
ਸੁਣ ਬਾਜ਼ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਕੱਲ੍ਹ ਤਕ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਸਾਜ ਉਸ ਸੂਰਮਾ
ਇਕ ਇਕ ਧਾਰ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੀ ਲੰਘਾ
ਲਾਹ ਦੇ ਪਾਣ ਜਿਹੜੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ

---

* ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ, ਫੁਲਵਾੜੀ ਏਜੰਸੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪਿਆ ੧੯੩੨ ਈ. ਵਿਚ, ਹਿੱਸਾ ਤਿਜਾ, ਪੰਨਾ ੯੦।

ਸਾਰਾ ਮਾਣ ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਮਿਲਾਂ
ਬਾਗ਼ੀ-ਪੁਣਾ ਉਹਦਾ ਸਾਰਾ ਅੱਜ ਕਢ ਦਿਹ
ਪਾ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇੜੀਆਂ ਲਿਆ
ਮੈਂ ਵੀ ਕਰਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕੀਤੀ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੇ
ਉਹਦੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਉਸ ਨੂੰ ਘਲਾਂ

ਇਹ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਓਹਦੀ ਆਪਣੀ ਸੀ ਤੇ ਕੁਛ ਫ਼ੌਜ ਓਹਨੇ ਹੋਰ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਲਈ। ਏਸ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਉਹ ਮਜ਼ਾਕ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਕਿਹੜੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ ਹੈ? ਜਾਤ ਜਾਤ ਦੇ ਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿਖ ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਨੱਸ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਮੁਖ਼ਲਸ ਧੌਂਸੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਸੈਨਾ ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ ਲੈ ਕਰ ਤੁਰਿਆ ਧਾਈ
ਫੜਨਾ ਹੱਥੀਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਕਸਮ ਉਠਾਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਉਹ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ
ਧੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ਜਿਉਂ ਸਾਵਣ ਘਟ ਛਾਈ
ਮੌਤ ਘੇਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਮ ਦੁਆਰ ਲਿਆਈ

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤੁਰਕ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਚਿਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਉਂ ਜਲਦ ਦੇਣ ਲੱਗੇ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬੈਲੇ ਤੇਰਾ ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਸੁਣੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨਾਲ ਧਿਆਨ

ਬਲ ਜਿਸਾਂ ਦਾ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ
ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਬਲੀ ਮੁਗ਼ਲ, ਪਠਾਨ
ਓਟ ਰੱਖ ਕੇ 'ਅਕਾਲ' ਦੀ ਸੂਰਿਓ
ਐਸੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵਾਹ ਕਿਰਪਾਨ
ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਆਏ ਜੋ
ਪੂਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰੋ ਅਰਮਾਨ
ਜਿਊਂਦਾ ਬਚ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਜਾਵੇ ਨਾ
ਆਇਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੋਈ ਬਲਵਾਨ
ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਲੜਨੀ
ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗਣਾ ਏ ਕੌਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ
ਮਹਿਲ ਓਸੇ ਉੱਤੇ ਉਸਰੇਗਾ ਕੌਮ ਦਾ
ਅੱਜ ਨੀਂਹ ਜਿਹੜੀ ਧਰੇਗਾ ਜੁਆਨ
ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ 'ਸੀਤਲਾ'
ਯਾਦ ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕ ਰੱਖੇਗਾ ਜਹਾਨ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਲੜਾਈ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਏ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਝੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵੱਲ ਘੱਲਿਆ, ਕਿ ਆਉਂਦੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਡੱਕਾ ਪਾਉਣ, ਤੇ ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਚਾਹੁਣ, ਉਹ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ।

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਮਹਾਰਾਜ! ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖੋ! ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੰਧਾਂ ਭਾਵੇਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਵੀ ਹਣ, ਜੇ ਉਹਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਉਹ ਰੇਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ,

ਤਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵੀ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਜਾਓ ਜੀ ਉਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇ। ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ ਤੋਪਾਂ ਦੀ, ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਦੇ ਗੋਲੇ ਪਾ ਕੇ ਚਲਾਓ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।"

ਇਹ ਦਲੇਰੀ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਜੇ ਸਿਖ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸਨ : ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਮੋਹਨ, ਗੁਪਾਲ, ਨਵਲੂ, ਨਿਵਾਲਾ, ਨਿਹਾਲਾ, ਪਿਰਾਣਾ, ਜੇਠਾ, ਮਲਕ ਜਾਤੀ (ਜਾਤੀ ਮੱਲ), ਪੈਂਦ ਖਾਂ ਪਠਾਣ, ਸਿੰਘਾ ਪੁਰੋਹਤ, ਤੋਤਾ, ਕਿਸ਼ਨਾ, ਤਖਤੂ, ਦਿਆਲ, ਤਿਲਕਾ, ਦੇਵੀਦਾਸ, ਅਨੰਤਾ, ਹੀਰਾ, ਪੈੜਾ, ਜੇਠਾ, ਧੀਰਾ, ਸਾਈਂ ਦਾਸ, ਭਗਤੂ, ਬਾਬਕ ਰਬਾਬੀ, ਭਾਨੂੰ, ਪਿਰਾਗਾ, ਨੰਦਾ, ਅਮੀਆਂ, ਮਹਰੂ ਰੰਧਾਵਾ ਆਦਿ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਅਫ਼ਸਰ ਇਹ ਸਨ : ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ। ਉਹਦੇ ਮਾਤਹਿਤ : ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਂ, ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ, ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ, ਲੁਤਫੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ, ਇਸਮਾਈਲ ਖ਼ਾਂ, ਦੁੰਦੇ ਖ਼ਾਂ, ਦਲ ਬੇਗ, ਬਲੀ ਬੇਗ, ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ, ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਂ, ਕਰੀਮ ਬੇਗ, ਰਹੀਮ ਬੇਗ, ਅਲੀ ਬੇਗ, ਜੰਗ ਬੇਗ, ਖਵਾਜਾ ਬੇਗ, ਮੌਜ ਬੇਗ, ਹਯਾਤ ਬੇਗ, ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ, ਕਾਇਮ ਖ਼ਾਂ, ਇਨਾਇਤ ਖ਼ਾਂ, ਕਲੰਦਰ ਖ਼ਾਂ, ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ, ਸਲਾਮਤ ਖ਼ਾਂ, ਅਲਮਾਸ ਖ਼ਾਂ, ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ, ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ, ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ, ਹੈਦਰ ਖ਼ਾਂ, ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ ਆਦਿ।

ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਆਦਿ ਪੰਜੇ ਸੂਰਮੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਗਈ ਸੀ, ਜਾਂ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਕੋਲ ਅਪੜੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਲੱਗੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚੱਲਣ।

ਕਬਿੱਤ

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਤਾਈਂ ਘੇਰਾ ਆਣ ਪਾਇਆ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ
'ਅਲੀ ਅਲੀ' ਕਰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਅਸਮਾਨ ਜੀ
ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੇ, ਵੈਰੀ ਸੱਤ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਲੱਥੇ
ਤੀਰਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਲੱਗਾ ਮੀਂਹ ਬਰਸਾਨ ਜੀ
ਲੱਕੜ ਦੀ ਤੋਪ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਦੇ ਗੋਲ ਪਾ ਕੇ
ਬੋਲ ਕੇ 'ਅਕਾਲ' ਲੱਗੇ ਖਾਲਸਾ ਚਲਾਨ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਅਨੋਖੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਵੇਖ 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਦੀ
ਲੱਕੜ ਦੀ ਤੋਪ ਲਾਹ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਾਨ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੇਖ। ਲੱਕੜ ਦੀ ਤੋਪ ਵਿਚੋਂ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਦੇ ਗੋਲ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹਣ ਲੱਗੇ। ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਸ ਖ਼ੱ ਵਿਚ ਤਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਫੜ ਲਵਾਂਗੇ, ਪਰ ਇਸ ਅਣਖ ਟਾਕਰੇ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜ ਘਬਰਾ ਕੇ ਭੱਜ ਉੱਠੀ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਤਾੜਨਾ ਕਰ ਕੇ ਡਾਢਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ।

ਵਾਰ

ਵੇਖ ਭੱਜਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਫਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ
ਨੇੜ ਆਣ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਤੋਪਾਂ ਬੀੜੀਆਂ
ਨਾਲੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਵਧਾਇਆ
ਗੋਲੇ ਚੱਲਦੇ ਬੱਦਲ ਜਿਵੇਂ ਗੱਜਦੇ
ਉੱਤੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਗੜਾ ਬਰਸਾਇਆ
ਕੀਤਾ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੌਸਲਾ ਵਿਖਾਇਆ

ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੱਲਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਰੋਕਿਆ
ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਰ ਪਿਛੇ ਪਰਤਾਇਆ
ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਦ ਮੁਕ ਗਏ
ਹੱਥੀਂ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਚਮਕਾਇਆ
ਲਈ ਸੂਤ ਕੇ ਭਗਉਤੀਆਂ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਛੜਾ ਵਾਂਗ ਅੱਗੋਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਇਆ
ਅੰਤ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀ
ਹੁੰਦੇ ਸਾਸ ਹੱਥ ਖਰਾ ਵਿਖਲਾਇਆ
ਸਾਰੇ ਸਨਮੁਖ ਪਾ ਗਏ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ
ਮੌਤੋਂ ਡਰ ਕਿਸੇ ਮੁੱਖ ਨਾ ਭੁਆਇਆ
ਸੱਚਖੰਡ ਪਰਵਾਨ ਹੋਏ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪਿੱਛੋਂ ਜੱਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ

ਓਧਰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਨਿਵਲ ਨੂੰ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਰਾਮਸਰ ਵੱਲ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਕੌਲਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਰਾਮਸਰ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ, ਪਰਦੱਖਣਾ ਲੈ ਕੇ ਰਾਮਸਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸਾਰੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਹ ਘਰ ਹੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਥੋਂ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੋਹਤ ਤੇ ਬਾਬਕ ਰਬਾਬੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਨਾਲ ਨਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਹੱਥ ਦਾ ਸਿਮਰਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾਨੀ ਵਿਖਾਈ ਤੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦਾ ਸਿਮਰਨਾ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਤੁਰੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਰਾਮਸਰ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਪਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਮੁਗ਼ਲ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕੌਣ ਹੈਂ?' ਅੱਗੋਂ ਬਾਬਕ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ 'ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਾਂ'। ਇਹ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੈਰ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਛਣਕੇ। ਮੁਗ਼ਲ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਪ੍ਰਹਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਗਰ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਨੇਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਬਾਬਕ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਮੁਗ਼ਲ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਏਸ ਪਾਸੇ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲਵੇ। ਪਰ ਏਨੇ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਕ, ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਪੜ ਪਏ। ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਝਬਾਲ ਨੂੰ। ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੰਞ ਵਾਲੇ ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਤੋਰਿਆ, ਕਿ ਜੰਞ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਥਾਂ, ਸਿੱਧੀ ਝਬਾਲ ਆਵੇ, ਵਿਆਹ ਓਥੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਏਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਤੜਕਾ ਹੋ ਆਇਆ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜ ਓਧਰੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵੱਲ ਆਈ। ਅੱਗੋਂ ਮਹਿਲ ਖ਼ਾਲੀ ਪਏ ਸਨ। ਮੁਗ਼ਲ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟਿਆ ਤੇ ਮਿਠਿਆਈ ਖਾਧੀ।

ਪੰਜਵੀਂ ਜੇਠ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ, ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ। ਆਪ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਨੇੜ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਸੋ ਦੋ ਕੁ ਕੋਹ ਦੂਰ ਹਟ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਲਏ। ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵਧਿਆ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਲੜਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ।

ਸਾਕਾ

ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਸੂਰਮਾ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ
ਕਰ ਪਰਦਖਣਾ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹੱਥ ਝੰਡਾ ਚਾ ਕੇ
ਵਧਿਆ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਵੱਲ 'ਅਕਾਲ' ਗਜਾ ਕੇ
ਵੈਰੀ ਸਾਹਵੇਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਜੁੱਧ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਗਲ ਪੈ ਗਏ ਜਾ ਕੇ
ਪਿੜ ਵਿਚ ਵਿਹਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾ ਕੇ

ਭਾਈ ਭਾਨੂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਥੱਲੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਭੱਜ ਉਠੀ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਤਾਹਨੇ ਮਿਹਣੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਆਪ ਬੜਾ ਦਲੇਰ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ, ਸ਼ਮਸ ਖਾਂ ਸਰਦਾਰ
ਧਨੀ ਤੇਗ ਦਾ ਸੂਰਮਾ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰ
ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ, ਵਧਿਆ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ
ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਾ ਉਸ ਦੇ 'ਅਨਵਰ' ਮੱਦਦਗਾਰ
ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਂਦੇ ਵਧੇ ਉਹ ਰੂਪ ਕਾਲ ਦਾ ਧਾਰ
ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਸੂਰਮੇ ਪਹੁੰਚੇ ਰਣ ਵਿਚਕਾਰ
ਹੋਏ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਭਾਨੂੰ' ਬਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਮਸ ਖਾਂ ਲਲਕਾਰ
ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਯੋਧਿਆ, ਲੈ ਕਰਤਾਰ ਚਿਤਾਰ
ਕਰਾਂ ਨਿਬੇੜਾ ਜੰਗ ਦਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰ
ਜੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਹੱਥੋਂ ਸੁੱਟ ਹਥਿਆਰ
ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲੈ ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ, ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਊ ਸਰਕਾਰ

ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁੱਕੇ। ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣਾ ਨਹੀਂ, ਮਾਰ ਕੇ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ 'ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ' ਕਹਿ ਕੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ। ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਪੈਦਲ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਤੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਪੈਦਲ ਉਤਰ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰ। ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆ ਕੜਕਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਭਾਨੂੰ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ ਤਾਈਂ
ਕਹਿੰਦਾ, ਮੇਰੀ ਤੇਗ ਤੋਂ ਨਾ ਬਚ ਕੇ ਜਾਈਂ
ਆ ਗਈ ਤੇਰੀ ਹੀਰਿਆ, ਅਜ ਮੌਤ ਅਦਾਈਂ
ਜੇ ਹੈਂ ਜਣਿਆਂ ਮਰਦ ਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਈਂ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗਰਾਂ ਫੱਟ ਛਾਤੀ ਖਾਈਂ
ਤੇਰੇ ਵਾਰ ਮੈਂ ਰੋਕ ਲਏ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਬਚਾਈਂ
ਤੇਗ਼ ਉਲਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਹਿ, ਸੱਚਾ ਸਾਈਂ
ਅਧ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਕੱਟਿਆ ਕੱਲੇ ਦੇ ਨਿਆਈਂ

ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਂ, ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਤੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਤੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਜਮਲੋਕ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿਸਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਕੋਰੜਾ

ਜਦੋਂ ਭਾਨੂੰ ਸੂਰਮਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ
ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ
ਟੁੱਟ ਪਏ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ 'ਅਕਾਲ' ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗ਼ੁਲਾਲ ਜੀ

ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਜਵਾਨ ਜੀ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਤੇਗ਼ਾਂ ਲੱਗੇ ਲਾਹੁਣ ਘਾਣ ਜੀ
ਰੱਤ ਨਾਲ ਪਿੜ ਹੋਇਆ ਲਾਲ ਲਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

'ਸਿੰਘ' ਨੇ ਮਹੰਮਦ ਅਲੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋ ਆਇਆ ਪਾਰ ਹੈ ਉਤਾਰਿਆ
ਕਿਹੜਾ ਝੱਲ ਸਕੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਝਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

ਮੋਇਆ ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੋਂ
ਹਾਰ ਗਿਆ 'ਮਿਰਜ਼ਾ' ਵੀ ਬਲੀ 'ਨੰਦ' ਤੋਂ
ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ 'ਤੋਤੇ' ਹੱਥੋਂ ਕਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

ਬਲੀ ਬੇਗ ਮਾਰਿਆ 'ਤਲਕੇ' ਬੀਰ ਨੇ
ਕੀਤੇ ਸੂਹੇ, ਸਾਵੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਚੀਰ ਨੇ
ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨੁਹਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

ਮਾਰਿਆ ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਹੋਰ ਕਈ ਘਾਏ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਵਾਨ ਨੇ
ਸੂਰਮੇ ਖਪਾਏ ਪਿਆ ਭਾਲ ਭਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

ਲੱਥ ਉੱਤੇ ਲੱਥ ਚੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ
ਥਾਨ ਜਿਉਂ ਵਲੇਟ ਰਖੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ
ਵਗ ਪਏ ਚੁਫੇਰੇ ਹੀ ਲਹੂ ਦੇ ਖਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ
ਹੋਇਆ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਕੀ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ ਜੀ
ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਗਈ ਮਰਦ ਮੈਦਾਨ ਜੀ
ਬਹੁਤੇ ਲੱਸ ਜਾਂਦੇ ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕਾਲ ਜੀ
ਖੇਡਦੇ ਨੇ ਸੂਰੇ ਜੰਗ 'ਚ ਗੁਲਾਲ ਜੀ

ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸੈਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘੇ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦੀ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਿਧੀਚੰਦ ਦੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਤਲੋਕੇ ਹੱਥੋਂ ਬਲੀਬੇਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਜੈਨ ਖ਼ਾਂ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਨੰਤੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕਿਆ, ਤੇ ਅੰਤ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਫੌਜ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੁਣਵੇਂ ਯੋਧੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਬੀਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾਸਾ ਹਾਰਦਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਾਤਰਾਨਾ ਚਾਲ ਚੱਲੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਦੂਤ ਭੇਜਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਇਉਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ 'ਆਓ, ਅਜੇ ਵੀ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ। ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਸ ਨਾ ਕਰਾਓ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਜਵਾੜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ 'ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ' ਨਾਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤ ਵੀ ਗਏ, ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫੌਜ ਆ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਸੋ, ਚੰਗਾ ਰਸਤਾ ਏਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿਉ ਤੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਵੋ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਲੈ ਦੇਵੇਗਾ, ਸੋ ਸਣੇ ਬਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਉ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ "ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਲੜਾਈ ਉਹਨਾਂ ਛੇੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਦੇਸ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਅਸਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਈ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਾਓ ਮਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਲਏ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਲਿਹਾਜ਼ ਕੇਹਾ? ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਵੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰੇ।"

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਤ ਮਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਵਾਰ

ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਡਾਢੀ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਕਹਿੰਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰ
ਕਿੱਥੇ ਜਾਓਗੇ ਬਚਾ ਕੇ ਹੁਣ ਜਾਨ ਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਸੂਰਮੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਸੀਂ ਮਾਰ
ਐਵੇਂ ਪੁੱਤ ਮਰਵਾਊ ਕਾਹਨੂੰ ਓਪਰੇ
ਆਓ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੇ ਸਾਂਭੋ ਹਥਿਆਰ
ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਧਨਖ ਸੰਭਾਲ ਕੇ
ਗੱਜੇ ਬੋਲੇ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਹੋ ਗਏ ਦੋਵੇਂ ਰਣਬੀਰ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਵਾਰ
ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਮਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਰਹੇ ਰੋਕਦੇ ਛੇਵੇਂ ਅਵਤਾਰ
ਤੱਕ ਤੀਰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛੱਡਿਆ
ਗਿਆ ਲੰਘ ਘੋੜੇ ਵਿਚਦੀ ਪਾਰ

ਫੇਰ ਆਖ਼ਰੀ ਹੁਨਰ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਨੂੰ
ਹੋ ਗਏ ਪੈਦਲ, ਦਵੇਂ ਅਸਵਾਰ

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਨ ਤੀਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਕਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਜੋ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ। ਘੋੜਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਪੈਦਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਉਸ ਦੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਘੋੜਿਓਂ ਉਤਰ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਚਾਅ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲੈ। ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਸਮਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਸੱਧਰ ਨਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਜਾਏ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕ੍ਰੋਧ ਆਇਆ। ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਸਾਕਾ

ਤੇਗ਼ਾ ਕੰਧਾਰੀ ਧੂਹ ਕੇ ਫਿਰ ਮੁਖ਼ਲਸ ਆਇਆ
'ਅੱਲੀ, ਅੱਲੀ' ਬੋਲ ਕੇ ਉਸ ਵਾਰ ਚਲਾਇਆ
ਅੱਗੇ ਕਰ ਕੇ ਢਾਲ ਓਟ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਾਇਆ
ਖ਼ਾਲੀ ਕੋਈ ਵਾਰ ਗਏ ਤਦ ਖ਼ਾਂ ਘਬਰਾਇਆ
ਪਿੜ 'ਚੋਂ ਨੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਮੁੱਖ ਭੁਆਇਆ
'ਵਾਰੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ?' ਸਤਿਗੁਰ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ
ਖੰਡਾ ਧੂਹ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਉਂ ਵਾਰ ਚਲਾਇਆ
ਮੋਢਿਓਂ ਧੜ ਤੋਂ ਚੀਰਿਆ ਜਿਉਂ ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ
ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਝੇੜਾ ਮੁਕਾਇਆ
'ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਪੰਥ ਦੀ' ਗੁਰ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ

ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਮੁੱਕ ਗਈ। ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਸਾਰੀ ਹੀ (ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ) ਮਾਰੀ ਗਈ। ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਬਚਿਆ ਵੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਨ ਲੁਕਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਮਗ਼ਰ ਸ਼ਾਹੀ

ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਨਾਮਵਰ ਸਰਦਾਰ ਨੰਦਾ, ਜੈਤਾ, ਪਿਰਾਣਾ, ਤੋਤਾ, ਤਲੋਕਾ, ਪੈੜਾ, ਭਗਤੂ, ਅਨੰਤਾ, ਨਿਹਾਲਾ, ਤਖ਼ਤੂ, ਮੋਹਨ, ਗੁਪਾਲ, ਸਿਧਾ, ਭਾਨੂੰ, ਆਦਿ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਗਏ, ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਤੇ ਗੁਪਾਲਾ ਸਹਿਕਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਲਏ, ਮੂੰਹ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਤੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਿਆਰੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਵਰ ਮੰਗੋ।"

ਮੋਹਨ - "ਦਾਤਾਰ! ਜਿਹੜਾ ਵਰ ਮੰਗਣ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੀ ਮੰਗਾਂ? ਏਹਾ ਚਾਹ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣ ਅਸੀਂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸੋ, ਹੋਰ ਇੱਛਿਆ ਨਹੀਂ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਾਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ "ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਈਏ?"

ਮੋਹਨ -"ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਤੁੱਠੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਰ ਦਿਓ, ਕਿ ਜਦ-ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਤਦ ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੋਈਏ*। ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਜਨਮੀਏ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈਏ।"

---

* ਜਹਿ ਜਹਿ ਹੋਇ ਅਵਤਾਰ ਤੁਮਾਰਾ।
ਤਹਿ ਤਹਿ ਰਾਖਹੁ ਸੰਗ ਉਦਾਰਾ।

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਸ ੬ ਅਸੂ ੧੨

ਜਹਾਂ ਅਵਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਮ ਧਰ।
ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਹਮ ਕੋ ਤਮ ਕਰ।
ਚਰਨਨ ਰਹ ਤਿਹਾਰ ਚਿੱਤਾ।
ਮਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਸੁ ਭਗਤ ਅਮਿੱਤਾ।

(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬ ਪੰਨਾ ੪੧੮)

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਤਿ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਦੋਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਪਿਤਰੀ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹੋਏ ਦੋਵੇਂ ਬੀਰ ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤ ਸਮਾਂ ਗਏ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਕੋਲ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਚਿਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਉਪਰ ਰਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਲਾਂਬੂ ਲਾਇਆ ਤੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਯੁੱਧ ੨੫ ਜੇਠ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਇਆ। ਜਿੱਥੇ ਬਾਹਰ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੰਗਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ' ਰਖਿਆ। ਏਸੇ ਦਿਨ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੀ ਜੰਞ ਢੁਕਣੀ ਸੀ। ਸੋ, ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਝੁਬਾਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਜੰਞ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡ 'ਛੱਲੋਂ' ਤੋਂ ਆਉਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ, ਜੰਞ ਸਿੱਧੀ ਝੁਬਾਲ ਜਾ ਪੁੱਜੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੰਞ ਦੀ ਬੜੀ ਆਉ ਭਗਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੁੜਮ (ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਸਹੁਰਾ) ਭਾਈ ਧਰਮਾ—ਸਮਾਜਕ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲਟ—ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਇਹ ਉਹਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਪਤੀ—ਭਾਈ ਸਾਧੂ—ਨੇ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ (੨੬ ਜੇਠ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ (ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ) ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ।

ਸਾਕਾ

ਆਇਆ ਵਕਤ ਅਨੰਦ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਸਮਾਂ ਸੁਹਾਇਆ
ਕਰ ਪਰਕਾਸ਼ 'ਗਰੰਥ' ਦਾ ਸਭ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ
ਧਨ ਲੜ ਲਾਗੀ ਪਤੀ ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਇਆ
ਲਾਂਵਾਂ ਪੜ੍ਹ 'ਅਨੰਦ' ਦਾ ਫਿਰ ਪਾਠ ਸੁਣਾਇਆ

ਗੁਰ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਵਿਹਾਰ ਕਰਾਇਆ
ਉੱਤਮ ਧਰਮ ਗ੍ਰਿਸਤ ਹੈ 'ਭਾਈ'* ਫੁਰਮਾਇਆ

ਗੁਰ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਭਾਈ ਧਰਮੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ਝਬਾਲ ਵਿਚ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਉਹਨ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗ ਦੀ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹਲੇ ਖਲੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ। ਮਗਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਅਪਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਮਲੇਛ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਨਾਲੀ ਫਟ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ।

ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ੨੬ ਜੇਠ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾ ਕੇ ਜੰਞ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਝਬਾਲ ਤੋਂ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੇ ਓਥੋਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਰਾਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ।

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ।+

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੯-੩-੫੦ ਈ

---

* ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੇਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪਰਧਾਨ ਹੈ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

\+ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਸ ਛੇਵੀਂ, ਅੰਸੂ ੧ ਤੋਂ ੧੮. ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨੇ ੩੯੯ ਤੋਂ ੪੨੮, ਧਿਆਇ ੧੦ ਤੇ ੧੧. ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੰਨੇ ੧੨੫ ਤੋਂ ੧੨੭. ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨੇ ੩੩੧ ਤੋਂ ੩੩੪. ਮੈਕਾਲਫ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ, ਹਿੱਸਾ ਤੀਜਾ ਪੰਨੇ ੬੫ ਤੋਂ ੧੦੪

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ
ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ

ਘੋੜੇ ਲਿਆਂਦੇ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵੀ ਸੀ, ਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਆਇਆ ਕਰਨ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਸੋ, ਸੰਗਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰ ਭੇਟ ਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਮਸੰਦ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕੱਠੀ ਮਾਇਆ ਚੋਖੀ ਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਮਤਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਈਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੇਅੰਤ ਧਨ ਖ਼ਰਚ ਕੇ ਦੋ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜੇ— ਦਿਲਬਾਗ਼ ਤੇ ਗੁਲਬਾਗ਼— ਖ਼ਰੀਦੇ। ਘੋੜੇ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਸਨ। ਇਹ ਵਸਤੂ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਪਰਸਨ ਹੋਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਤੇ ਵਡਮੁੱਲੀ ਭੇਟਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਤਯੰਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਭੇਟਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਤੇ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਛ ਸੰਗਤ ਵੀ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ।

ਸੰਗਤ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਨੋਖੇ ਘੋੜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪਏ। ਉਹ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਅਸਚਰਜ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੇਖ

ਕੇ ਮੋਹੇ ਗਏ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਇਹ ਘੜੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਸੜ ਉਠੇ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੈਰੀ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਕੋਲ ਕਿਉਂ ਹਣ। ਉਹਨਾਂ ਚਾਹਿਆ, ਕਿ ਮੁੱਲ ਚੁਕਾ ਕੇ ਘੋੜੇ ਲੈ ਲਈਏ, ਫਿਰ ਵਿਚਾਰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਘੜੇ ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤੇ ਮੁੱਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਘੜੇ ਵਿਕਾਊ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੁਗਲ ਅਫ਼ਸਰ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਵੇਖ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਕੜ, ਉਹ ਫ਼ਕੀਰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਝੂਠਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤੌਹੀਨ (ਨਿਰਾਦਰੀ) ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਬਿਨਾ ਮੁੱਲ ਦਿਤੇ ਘੜੇ ਖੋਹ ਲਵੋ।"

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਉਹਨਾਂ ਘੜੇ ਖੋਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੇਟਾ ਜਾ ਕੀਤੇ। ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਏਸ ਭੂਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਗਤ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਆਪ ਹਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਗਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਲਵੇਗਾ।

ਸੰਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ 'ਰਾਈ ਰੂਪੇ' ਹਨ। ਰਾਹ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ। ਅੱਗੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਸਨ।

ਕਬਿੱਤ

ਰਾਈ ਰੂਪੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਜਿਆ ਦੀਵਾਨ ਹੈਸੀ
ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਸੀ
ਰਾਜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ, ਵਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮਹਾਂ ਵਲੀ
ਬਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮਹਾਂ ਬਲੀ, ਬੀਰ ਕਲਾਧਾਰ ਸੀ

ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਤੇਗਧਾਰੀ, ਉਪਕਾਰੀ ਵੱਡਾ
ਹਠੀ, ਤਪੀ, ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ
'ਸੀਤਲ' ਸੁਲੱਖਾ, ਸੋਹਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ, ਸੰਤ
ਨਮ, ਨਮੇ, ਨਮੋ, ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਰ ਨਾਰ ਸੀ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਅਪੜ ਪਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਦਿਲ ਉਦਾਸ ਸਨ। ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਤੁੱਛ ਭੇਟਾ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਣ ਰਖੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ "ਸਿੱਖੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਸਭ ਘਾਲਣਾ ਪਰਵਾਨ। ਜਦ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਘਰੋਂ ਤੁਰੇ ਸੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਭੇਟਾ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਰਾਹ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਓ।"

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨੇਤਰ ਭਰ ਆਏ। ਉਹਦੇ ਮੁਖੀ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲੇ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਚੱਲ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਬਲੋਂ, ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ
ਕੁਛ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆ ਆਣਕੇ, ਫਿਰ ਕੀਤੀ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਕੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਦੱਸੀਏ, ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ
ਦੋ ਘੋੜੇ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ, ਭੇਜੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ
ਕੀ ਉਸਤਤ ਕਰੀਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ, ਨਹੀਂ ਸਾਨੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ
ਉਹ ਧਰਤੀ ਸੁੰਭ ਨਾ ਲਾਉਂਦੇ ਉਡ ਜਾਣ ਸਣੇ ਅਸਵਾਰ
ਉਹ ਭਿੱਜਣ ਦੇਂਦੇ ਪੈਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ
ਸਾਥੋਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖੋਹ ਲਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਮੁਗ਼ਲ ਭਰੇ ਹੰਕਾਰ
ਫਿਰ ਕਿੱਥੇ ਗੱਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਜਦ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੇ ਸਰਕਾਰ
ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਜਾਨਣ ਆਪ ਹੀ, ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ
ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਆ

ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਸਭ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ. ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ,"ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਜੀਵ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਦੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੀ ਵਸਤੂ ਆਪੇ ਲੈ ਲੈਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਵਰ ਮੰਗੋ।"

ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਡੀ ਏਹਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘੋੜਾ ਜਿਸ ਘਰ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਓਸੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ, ਬੱਸ ਦਾਤਾ ਅਸੀਂ ਏਹਾ ਵਰ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰਨ ਕਰੋ ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਿਲੀ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ .

ਸਾਕਾ

ਰੋਹ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਉਂ ਬਚਨ ਸੁਣਾਵੇ
ਹੈ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸੂਰਮਾ ਜੋ ਘੋੜ ਲਿਆਵੇ
ਸੰਗਤ ਦੀ—ਬਲਵਾਨ ਜੋ ਇਹ ਰੀਝ ਪੁਜਾਵੇ
ਫਲ ਪਾਵੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਸੱਤ ਕੁੱਲਾਂ ਤਰਾਵੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਓਹ ਪਦਵੀ ਪਾਵੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਸੁਰਖਰੂ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾਵੇ

ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ 'ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਘੋੜੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ

ਹਨ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਵੀ ਓਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜੇ ਲੈ ਆਉਣ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਤੋਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਚੱਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ ਸੇਵਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਣ, ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਣ ਹੋਏ ਸੁਭਾਉ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਪਰਸਿੱਧ ਧਾੜਵੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਸੀ, ਕਿ ਜਨਮ ਦੇ ਧਾੜਵੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪੱਖਾ ਝਲਣਾ, ਪਾਣੀ ਢੋਣਾ, ਲੰਗਰ ਪਕਾਉਣਾ, ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣੇ, ਭਾਵੇਂ ਸੇਵਾ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਹਦੇ ਸੁਭਾਉ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁਕਦੀ । ਸੋ, ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸਮਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ-

ਜੰਗਲਾ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹੱਥ ਜੋੜ ਸੁਣਾਇਆ, ਹੁਕਮ ਤੁਹਾਡਾ ਚਾਹਵਾਂ
ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ, ਘੋੜੇ ਕਢ ਲਿਆਵਾਂ
ਮਾਣ ਮੁਗ਼ਲ ਦਾ ਤੋੜਾਂ ਸਾਰਾ, ਤਖ਼ਤ ਸ਼ਾਹੀ ਉਲਟਾਵਾਂ
ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਣਹੋਣੀ ਕਰ ਆਵਾਂ

ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਆਪਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ," ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋਣਗੇ,"

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਥਾਪੜਾ ਲੈ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁੱਜਾ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਇਹ ਵਿਉਂਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਆਇਆ, ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜੇ ਕਿਵੇਂ ਕਢੇ ਜਾਣ।

ਬੈਂਤ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ
ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਓਟ ਤਕਾਇਕੇ ਜੀ
ਸੋਚੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵਾਂ
ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅੰਦਰ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਕਦੇ ਸੋਚਦਾ ਕੰਧ ਨੂੰ ਪਾੜ ਮਾਰਾਂ
ਸੁੱਤੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਚੁਰਾਇਕੇ ਜੀ
ਸੋਚੇ ਫੇਰ, ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਚੌੜੀ
ਪਾੜੀ ਜਾਊ ਉਹ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੰਧ ਉਤਦੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਂ ਅੰਦਰ
ਬਾਹਰੋਂ ਵਾਂਸ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਸੋਚੇ ਫੇਰ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੋਸਨ
ਔਖਾ ਲੰਘਣਾ ਅੱਖ ਬਚਾਇਕੇ ਜੀ
ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਣਾਂ ਸੌਦਾਗਰ ਤੇ ਜਾਂ ਅੰਦਰ
ਮਾਰਵਾੜੀ ਦਾ ਭੇਸ ਵਟਾਇਕੇ ਜੀ
ਐਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਚਨ ਮੰਨਣੋਂ ਨਹੀਂ
ਜਾਈਏ ਹਰ ਕਢੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਇਕੇ ਜੀ
ਘਾਹੀ ਬਣ, ਨੌਕਰ ਹੋਵਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ
ਫੇਰ ਰਾਖੇ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਕਰੇ ਗੁਰੂ ਸਹਾਇਤਾ, ਤਾਂ ਕੰਧ ਉਤਦੀ
ਲੈ ਜਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਤਾਈਂ ਉਡਾਇਕੇ ਜੀ

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਇਕ ਤਖਾਣ ਸਿੱਖ 'ਜੀਵਣ' ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਦੋਵੇਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਜੀਵਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਏਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ,

"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਘੋੜੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰੜੀ ਰਾਖੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਹ ਬੜੇ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸੋ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਥੋਂ ਘੋੜ ਕੱਢਣਾ ਔਖੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਹੈ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਜੀ! ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖੋ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਅਣਹੋਣੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਰੰਬਾ ਤੇ ਇਕ ਕੰਬਲੀ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ ਤੇ ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਿਆ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੜਕੇ ਹੀ ਉਠ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘਾਹ ਖੋਤਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਘਾਹ ਖੋਤ ਕੇ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ—ਬਾਕੀ ਘਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਆ ਬੈਠਾ।

ਸਾਕਾ

ਉਠ ਪਰਭਾਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘਾਹ ਖੋਤ ਲਿਆਵੇ
ਆਣ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛੱਡ ਢੇਰੀ ਲਾਵੇ
ਹਰਿਆ ਸਾਵਾ ਸਾਫ਼ ਘਾਹ ਪਿਆ ਦਿਲ ਭਰਮਾਵੇ
ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਗਾਹਕ ਦਾ ਮਨ ਖਿਚਿਆ ਜਾਵੇ
'ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਲਵਾਂਗਾ' ਨਵਾਂ ਮੁੱਲ ਸੁਣਾਵੇ
ਗਾਹਕ ਖਿਸਕਦੇ ਜਾਣ ਸਭ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਾ ਪਾਵੇ

ਘਾਹ ਏਨਾ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਤੇ ਸੁਚੱਜਤਾ ਨਾਲ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਗਾਹਕ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਖਿਚਿਆ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹਨਾ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗਾਹਕ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਹ ਵੀ ਮੇਲ ਦਿੱਤਾ। ਜੀਵਨ ਨੇ ਸਭ ਹਾਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਦਰੋਗੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਦਰੋਗਾ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਨਿਕਲਿਆ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਘਸਿਆਰੇ ਉਠ ਕੇ ਪਲੋਂ

ਗਏ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਾਹ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਦਰਗ਼ੇ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘਾਹ 'ਤੇ ਪਈ, ਤਾਂ ਦਰਗ਼ੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਪਾਸ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮੁੱਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਨੰਮਰਤਾ ਨਾਲ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ, 'ਸਰਕਾਰ, ਮੁੱਲ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਰਾਂ? ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਘਾਹ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਦਿਉਗੇ, ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਇਹ ਘਾਹ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਧੰਨ ਭਾਗ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਘੋੜੇ ਹੈ ਗਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤਾਂ ਹਿੱਕ ਦੇ ਧੱਕ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਏ ਸਨ ਪਰ ਦਰੋਗ਼ੇ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਇਹ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਦਰਗ਼ੇ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਉਹਨੇ ਘਾਹ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਚੁਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘੋੜੇ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉੱਤੇ ਦਿਲ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖ-ਹਿਰਦੇ ਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਘੋੜੇ ਠੀਕ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਜੋਗ ਹਨ। ਉਹ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਝਾੜ ਝਾੜ ਕੇ ਘਾਹ ਘੋੜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਦ ਘੋੜੇ ਵੇਖੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾ
'ਵਾਹ ਘੋੜੇ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ' ਉਸ ਉੱਚੀ ਕਿਹਾ ਸੁਣਾ
ਹੈ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਜ ਦਰਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾ
ਜੇ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੇਵਕ ਤਾਈਂ ਖ਼ੁਦਾ
ਧੰਨ ਭਾਗ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਆਂ ਤਨ ਮਨ ਲੇਖੇ ਲਾ
ਮੈਂ ਅਜ ਤਕ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਨਾ, ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਡਿਠਾ ਥਾ

ਇਹ ਆਪ ਰਚੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ, ਕਿਤੇ ਬਹੁਤ ਪਰੀਤਾਂ ਲਾ
ਇਹ ਹੋਣ ਸਹੇਂਦਣ 'ਸਾਹਿਬ' ਨੂੰ ਮੈਂ ਲੱਖ ਲੱਖ ਕਰਾਂ ਦੁਆ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਘਾਹ ਘੋੜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੂੰਝੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪਈ ਲਿੱਦ ਹੱਥ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹਟਾਈ। ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਘਾਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਦਰੋਗਾ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਪੁਛਿਆ "ਘਾਹੀ ਤੇਰਾ ਕੀ ਨਾਂ ਹੈ।"

ਅੱਗੋਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਰਕਾਰ! ਇਸ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਕਮੇਰਾ' ਹੈ।"

ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਬੰਦਾ ਹੈਂ। ਲੈ ਤੈਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਭਲਕੇ ਫੇਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਘਾਹ ਲਿਆਵੀਂ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਸੋ, ਉਸ ਨੇ ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੋਂ ਰੁਪੈ ਦਾ ਦਾਣਾ ਲੈ ਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਰਾਤ ਭਾਈ ਜੀਵਣ ਦੇ ਘਰ ਕੱਟੀ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਘ ਗਏ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਘਾਹ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ ਦਰੋਗਾ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਜਦ ਉਹ ਘੋੜਿਆਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਲਿੱਦ ਹਟਾਉਂਦਾ, ਖੁਰਲੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ, ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਫੇਰਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਉਹ ਖਰਖਰਾ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਲ ਉਹ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, "ਸਰਕਾਰ! ਇਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਨਿਹਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਏ? ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਨੁਹਾਉਂਦੇ ਹਨ? ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਖਰਖਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਰਾਤ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਕੌਣ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੋਵਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੀ ਨਾ ਰੱਜਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਏ "

ਦਰੋਗਾ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਭਾਈ ਕਸੇਰਿਆ! ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਨੌਕਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ?"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ 'ਹਾਂ' ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਰੋਜ਼ 'ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹਨੇ ਪੂਰਾ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਿਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕਮਾਂਵਦਾ ਏ
ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਪਰੇਮ ਕਰ ਕੇ
ਵਧੀਆ ਖਤ ਕੇ ਘਾਹ ਲਿਆਂਵਦਾ ਏ
ਫੇਰ ਖਰਖਰਾ ਤੇ ਮਾਲਸ਼ ਕਰੇ ਹੱਥੀਂ
ਥੈਲੀ ਵਿਚ ਨਿਹਾਰੀ ਖੁਆਂਵਦਾ ਏ
ਹੇਠਾਂ ਰੇਤ ਪਾ ਪਾ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਰੱਖੇ
ਕੂੜਾ ਲਿੱਦ ਸਭ ਹੱਥੀਂ ਹਟਾਂਵਦਾ ਏ
ਸਾਬਣ ਖੂਬ ਮਲ ਕੇ ਰੀਝਾਂ ਲਾ ਲਾ ਕੇ
ਕਰ ਕੇ ਗਰਮ ਜਲ ਨਿਤ ਨੁਹਾਂਵਦਾ ਏ
ਇਕ ਮਿੰਟ ਨਾ ਕਰਨ ਵਿਸਾਹ ਘੋੜੇ
ਹਿਣਕਣ ਵੇਖ ਕੇ ਜਦ ਨੇੜੇ ਆਂਵਦਾ ਏ
ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬਚੇ ਇਸ ਕੰਮ
ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ 'ਚ ਲਾਂਵਦਾ ਏ
'ਜੀ ਜੀ' ਆਖ ਕੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਬਿਧੀ ਨਾਲ ਉਹ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਪਾਂਵਦਾ ਏ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਨਿਰਾ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦਰੋਗੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਨੌਕਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਉਹ ਬੜ

ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਸਾਰੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਹਰ ਵਲ ਦਾ ਸਵਾਦਾਰ ਸਾਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਤੇ ਚੰਗੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਐਸਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਕ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਏਨਾ ਰਚ ਮਿਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਅੰਦਰ ਫਿਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਏਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਤਾੜ ਲਿਆ, ਤੇ ਜਾਚ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਦੋਂ ਲਾਂਘੋ 'ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਕੁ ਕੰਧ ਉਤਦੀ ਘੋੜਾ ਟਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਉਦੋਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਸੀ। ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚਕੇ, ਕਿ ਅਚਨਚੇਤ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਖੜਾਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਕ ਜਾਗ ਪੈਣਗੇ, ਉਹਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਉਂਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਘਾਹ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਉਹ ਪੰਡ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਖੰਘਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਇਆ। ਜਦ ਤੋਂ ਨੌਕਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਰਾਤ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੇਵਲ ਜੀਵਣ ਦੇ ਘਰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਉਹਨੇ ਖੰਘਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ। ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਲੋਕ ਜਾਗੇ, ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਕ ਕੁਛ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫੇਰ, ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਫੇਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜਾਕ ਹੋਇਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਕ ਇਸ ਖੜਾਕ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਗਿੱਝ ਗਏ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਏ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਘੋੜੇ ਵੇਖਣ ਆਇਆ। ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਦਰੋਗੇ ਸੈਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ—ਕਸੇਰੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤਨਖ਼ਾਹ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਤਨਖ਼ਾਹ

ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਰੱਖ ਛੱਡਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਨਾਮ ਵਾਲਾ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਵੀ ਦਰੋਗੇ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਇਨਾਮ ਮਿਲਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕੁਛ ਖੁਆਉਣ ਪਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ

ਕਬਿੱਤ

ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਰਲ ਮਿਲ ਆਖਿਆ ਕਸੇਰੇ ਤਾਈਂ
ਹੋਵੇ ਭਈ, ਮੁਬਾਰਕ ਇਨਾਮ ਚੰਗਾ ਪਾਇਆ ਹੈ
ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੋਏ ਅਜੇ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਨੂੰ ਤੈਨੂੰ
ਅੱਜ ਤੇਰਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਰੁਤਬਾ ਸਵਾਇਆ ਹੈ
ਕਾਹਦੀ ਤੇਰੀ ਦੋਸਤੀ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੱਸ ਭਾਈ?
ਐਨਾ ਕੁਛ ਲੈ ਕੇ ਭਲਾ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਖੁਆਇਆ ਹੈ?
ਪੈਸੇ ਦਾ ਏਂ ਪੀਰ, ਥੈਲੇ ਜੋੜਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਏਂ
ਜਿਹੜਾ ਪੈਸਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਸੋ ਦਬਾਇਆ ਹੈ

ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਕਸੇਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਛ ਖੁਆਏ ਪਿਆਏ। ਦਰੋਗੇ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ,"ਭਈ ਕਸੇਰਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਐਨਾ ਕੰਜੂਸ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਛ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਸੇਰਾ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ :

ਬੈਂਤ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ [illegible] ਜੇ ਕਹੋ ਮੂੰਹੋਂ
ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਨ ਨਾ ਕਰਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਾਈ
ਜੇਕਰ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਮਿੱਠੇ ਪਕਵਾਨ ਆਵਣ
ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਈ
ਜੇਕਰ ਕਹੋ ਤਾਂ ਫਲਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾਵਾਂ

ਮਿੱਠੇ, ਮਾਲਟੇ, ਸੇਉ, ਅਨਾਰ ਭਾਈ
ਜੇਕਰ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਤਿੱਤਰ, ਬਟੇਰ, ਤਿਲੀਅਰ
ਕਰ ਲਓ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਭਾਈ
ਤੇ ਜੇ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਐਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਆਵੇ
ਜਹੀ ਮਿਲੇ ਨਾ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ਾਰ ਭਾਈ
ਬੋਲੀ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ
ਜੇਕਰ ਕਹੋ, ਸਭ ਕੁਛ ਦੇਵਾਂ ਵਾਰ ਭਾਈ
ਕਿਹੜੀ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਨੌਕਰੀ ਅਸਾਂ ਕਰਨੀ
ਕਿਹੜਾ ਜੰਮਣਾ ਏ ਵਾਰ ਵਾਰ ਭਾਈ
ਕਰਿਆ ਕਰੋਗੇ ਯਾਦ ਇਸ ਦਾਸ ਤਾਈਂ
ਪਿੱਛੋਂ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਰ ਭਾਈ

ਮਗਰਲੀ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ "ਭਾਈ ਕਸੇਰਾ! ਮਿਠਿਆਈ ਜਾਂ ਫਲ, ਇਹ ਤਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਹੋਵੇ। ਨਾਲੇ ਵੇਖੀਂ ਭਾਈ! ਜ਼ਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜ਼ੋਰੇ ਨਾਲ ਲਿਆਵੀਂ। ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਈ ਨਾ ਨਕਾਲ ਅਗ੍ਹਾਂ ਨਾ ਪਿਛਾਂਹ।"

ਕੋਲੋਂ ਦਰੋਗਾ ਸੰਧ ਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ, ਗੋਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਰੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਜੀਓ! ਕਸੇਰਾ ਕਿਹੜਾ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਹੈ?"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਰਕਾਰ! ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ ਕੀਹਦਾ? ਜਿੰਨੀ ਮੰਗੋ, ਸ਼ਰਾਬ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਮਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰਾ ਔਖੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਤੁਸਾਂ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਆਪ ਖੇਚਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਦੋਵੇਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ।"

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਖ਼ਰਚ ਕਸੇਰੇ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਮਾਸ ਦਰੋਗਾ ਸੰਧ ਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸ਼ਰਾਬ ਕਸੇਰਾ ਆਪ ਹੀ ਲਿਆਵੇ, ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਾਲ ਕੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਕਸੇਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤੀ ਭੋਜਨ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇ।

ਰਾਸ਼ਿ ਠੱਠੇ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਬਦਲ ਗਿਆ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ,"ਇਹਨਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਦੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਿਰ ਵਖਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਰਖ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਕੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਵੀ ਹਨ?"

ਸਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ,"ਕਸੇਰਿਆ' ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਰ ਵਖਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਹਨ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਭੋਲਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ,"ਕਾਠੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਸੌ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਦੀਆਂ?"

ਸਾਰੀ ਮੰਡਲੀ ਵਿਚ ਫਰ ਹਾਸਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਲਿਆ ਮਾਣਸਾ ਕਿਸੇ ਘਾਹ ਖੋਤਣ ਵਾਲ ਦੇ ਘੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੇ ਘੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਕਾਠੀ ਸਵਾ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਦੀ ਹੈ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸਵਾ ਲੱਖ ਦੀ ਇਕ ? ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਇਕ ਕਾਠੀ ਉੱਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਚਮੜਾ, ਲੱਕੜ ਤੇ ਲੋਹਾ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਏ?"

ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਵੱਖੀਆਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ, ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਵੀ ਨਿਰਾ ਬੁੱਧੂ ਏਂ। ਲੱਕੜ ਚਮੜੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਹੀਂ, ਕਾਠੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀਰੇ, ਲਾਲ, ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਮੋਤੀ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਜਨਮ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਹੋਣ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ' ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਅਜੇਹੀ ਕਾਠੀ ਕਿਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤਕ ਕਦੇ ਅੱਗੇ ਹੀਰੇ, ਜਵਾਹਰ ਵਖੇ ਨੇ, ਜੇ ਮਿੱਤਰ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਓ।"

ਘੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਛਾ, ਈਦ ਦੇ ਦਿਨ ਤੈਨੂੰ ਵਿਖਾਵਾਂਗੇ। ਓਸ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਗਾ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ "ਕੀ ਪਤਾ, ਓਸ ਦਿਨ ਤਕ ਕੌਣ ਜੀਵੇ, ਕੌਣ ਮਰੇ। ਏਥੇ

ਘੜੀ ਦਾ ਭਰਵਾਸਾ ਨਹੀਂ। ਸੱਜਣ ਜੇ, ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਵਿਖਾਓ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਉਦਾਸ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਤ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਦਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ।"

ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਰਗਾਹੀ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਕਾਠੀਆਂ ਵਿਖਾਈਆਂ। ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਜੇਹੀਆਂ ਊਟ ਪਟਾਂਗ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ. ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਂਪਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਕਾਠੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਰਖੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਕਮਰੇ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਨੇ।

ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਰਾਤ ਪਈ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਮਹਿਫ਼ਲ ਲੱਗ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੀਯਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਸੈਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਸ ਆ ਗਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਵੀ ਬੋਤਲਾਂ ਦੀ ਪਾਲ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਜੀਵਣ ਕੋਲੋਂ ਵੀਹ ਰੁਪੈ* ਲੈ ਕੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਸ਼ਰਾਬ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲੋਂ ਦਸ ਗੁਣਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ ਸੀ. ਹੁਣ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ.

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੋਈ ਸ਼ਾਮ ਤਾਂ ਤਬੇਲੇ ਦਿਆਂ ਨੌਕਰਾਂ
ਘੇਰਾ ਲਿਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤਾਈਂ ਪਾ
ਰੰਗਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕਢ ਕੇ ਬੋਤਲਾਂ
ਉਸ ਮਹਿਫ਼ਲ 'ਚ ਦਿਤੀਆਂ ਟਿਕਾ
ਉਧਰ ਤਿੱਤਰ, ਕਬਾਬ, ਕੀਮਾ, ਕੋਫਤੇ
ਕਈਆਂ ਵੰਨੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਗਿਆ ਆ

---

*ਉਸ ਵੇਲੇ ਰੁਪੈ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅੱਜ ਦੇ ਰੁਪੈ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਓਦੋਂ ਇਕ ਰੁਪੈ ਦਾ ਅੱਠ ਸੇਰ ਘਿਓ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਜ ਇਕ ਸੇਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵੀਹ ਰੁਪੈ ਹੁਣ ਸਵਾ ਸੌ ਰੁਪੈ)

ਆਪ ਆਪ ਭਾਂਡਿਆਂ 'ਚ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੀ
ਮਨ ਆਇਆ ਲਿਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪਾ
ਫੱਟ ਖੋਲ੍ਹ ਫੇਰ ਕਿਹੋ ਨੇ ਕਸੇਰਿਆ
'ਇਹ ਭਈ, ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਵਰਤੋਂ'
ਪਹਿਲਾ ਜਾਮ* ਉਸ ਦਿਤਾ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆ ਉਸ ਕਹਿ ਕੇ 'ਯਾ ਖ਼ੁਦਾ'
ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਰਤਾਈ ਫੇਰ ਕੁੱਲ ਨੂੰ
ਨਸ਼ਾ ਗਿਆ ਜਦ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆ
ਫੇਰ ਲੱਗਾ ਵਰਤਾਉਣ ਭਰ ਭਰ ਕੇ
ਦਿਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਨਤ** ਪੁਚਾ
ਬੱਸ 'ਹੂਰਾਂ' ਤੇ 'ਤਹੂਰਾ' ਯਾਦ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਰਹੀ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਜਹਾਨ ਦੀ ਕਾ
ਪੱਕੀ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਜਦ 'ਸੀਤਲਾ'
ਉਨੇ ਖਿਧੀ ਚੰਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧਿਆ

ਸਾਰੀ ਢਾਣੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤਕ ਨਾ ਰਹੀ। ਖਿਧੀ ਚੰਦ ਜਹ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਧ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਢਲੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਣੇ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਦਾਰੋਗੇ ਦੇ—ਇਕ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਰੋਂ ਜੰਦਰਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ ਵੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਰਾ ਲੱਗਾ, ਜੰਦਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕੁੰਜੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਸਭ ਪਹਿਰਦਾਰ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ, ਫਿਰ ਕਾਠੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਕੁੰਜੀ ਕੱਢੀ, ਬੂਹਾ ਲਾਹਿਆ

* ਪਿਆਲਾ, ਪੈਗ।

** ਬਹਿਸ਼ਤ, ਸੁਰਗ

ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਰਾਬ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਮਿਲੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਤਹੂਰਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਤਰ ਸੱਤਰ ਹੂਰਾਂ ਤੇ ਤਹੂਰਾ ਸ਼ਰਾਬ ਮਿਲੇਗੀ।

ਤੇ ਇਕ ਸਵਾ-ਲੱਖੀ ਕਾਠੀ ਕੱਢੀ, ਉਹ ਦਿਲਬਾਗ਼ ਉੱਤੇ ਕੱਸੀ ਤੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ 'ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦਾਸ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਅਵੱਗਿਆ ਮਾਫ਼ ਕਰਨੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।' ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਓਟ ਰੱਖ ਕੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਕੰਧ ਉਤਦੀ ਟਪੌਂ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਜ਼ੀਨ ਕਢ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਪਾਵੇ
ਕਰ ਅਰਦਾਸਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਫਿਰ ਸੀਸ ਝੁਕਾਵੇ
ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਫੇਰ ਕੇ ਫਿਰ ਚਾਬਕ ਲਾਵੇ
ਘੋੜਾ ਉਡਿਆ ਪੌਣ ਵਾਂਗ ਟੱਪ ਕੰਧਾਂ ਜਾਵੇ
ਲੰਘ ਦਰਿਆਓਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਫਿਰ ਵਾਗ ਭੁਹਾਵੇ
ਕੋਲ ਗੁਰਾਂ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੱਥ ਚਰਨੀ ਲਾਵੇ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਥੋਂ ਕੇ ਘੋੜਾ ਟੱਪ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਚਾਬਕ ਮਾਰਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਚਾਬਕ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਪੌਣ ਵਾਂਗ ਉਡਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਵਾਗ ਚੁਕੀ ਤੇ ਘੋੜਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧੋਂ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਵਿਚ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕੁੰਜੀਆਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਘੋੜਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਦਰਿਆਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਓਥੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਕਢ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਰਾਵੀ ਟੱਪਿਆ, ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਉਹ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਸਤਲੁਜ ਲੰਘਿਆ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਨੂੰ ਹੋ ਪਿਆ। ਦੋ ਕੋਹ ਦੂਰ ਹੀ ਉਹ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਬੈਠਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਂਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਢੱਠਾ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਚੁਕਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਘੋੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪ ਨੇ ਦਿਲਬਾਗ਼ ਦੀ ਥਾਂ 'ਜਾਨ ਭਾਈ' ਰਖਿਆ। ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੀ

ਦੋਵੇਂ ਘੋੜੇ ਹਰ ਵਲ ਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਓਦਰ ਗਏ। ਜਾਨ ਭਾਈ ਨੇ ਨਿਹਾਰੀ ਖਾਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਵਲ ਉਹਦੇ ਨੇਤਰਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਘੋੜੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਸਹਾਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਨ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਓ ਕਿ ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾ ਦੇਣ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ
ਹੋਵੇ ਹੁਕਮ, ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ
ਸਿਰ 'ਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਹੱਥ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਏ
ਘੋੜਾ ਦੂਜਾ ਵੀ ਕਢ ਲਿਆਵਾਂਗਾ ਮੈਂ
ਦੋਵੇਂ ਵਿਛੜੇ ਵੀਰ ਮਿਲਾ ਦਿਆਂਗਾ
ਬਹੁਤਾ ਐਦਕੀਂ ਚਿਰ ਨਾ ਲਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ
ਬਣ ਕੇ ਘਾਹੀ ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲੈ ਆਇਆ
ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਹੀ ਜੁਗਤ ਬਣਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ
ਬਦਲਾਂ ਰੂਪ, ਜੋ ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣ ਸਕੇ
ਘੱਟਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਪਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ
ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੈਜ ਰੱਖਣੀ
ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਜੱਸ ਆਪਦਾ ਗਾਵਾਂਗਾ ਮੈਂ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਉੱਠੀ। ਇਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਫੇਰ ਉਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਹੀ ਤੁਰਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਘਾਹੀ ਕਸੇਰੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ

ਹਜ਼ੂਰ ਵੀ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਆਪ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖਾ! ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਤੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਨਵੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਐਤਕੀਂ ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਤਰਿਆ। ਇਹ 'ਬਹੋੜਾ'* ਨਾਮ ਦਾ ਖੱਤਰੀ ਸਿੱਖ ਸੀ ਜੋ ਬਜਾਜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਭਾਈ ਬਹੋੜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਉਠਿਆ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਚਾਹੀਦਾ ਏ। ਵਧੀਆ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚੋਗੇ- ਇਕ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤੀਕ, ਇਕ ਗੋਡਿਆਂ ਤੀਕ, ਇਕ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟਾ। ਇਕ ਨਜੂਮੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੰਗਲੀ, ਪੱਤਰੀ, ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਡਾਲ+, ਤੀਹ ਗਜ਼ ਦੀ ਵਧੀਆ ਮਲਮਲ ਦੀ ਪੱਗ, ਤਿੰਨ ਗਜ਼ ਦਾ ਦੁਪੱਟਾ ਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਜੁੱਤੀ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋਣ।"

ਰਾਹ ਦਾ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਉਠਿਆ, ਤਾਂ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਚੋਗਾ ਥੱਲੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਦਰਮਿਆਨਾ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਪਹਿਨਿਆ। ਤੀਹ ਗਜ਼ ਦੀ ਪੱਗ ਟਕਰੇ ਵਾਂਗ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ। ਦਾੜ੍ਹੀ ਅੱਧੀ ਉਧਰ ਤੇ ਅੱਧੀ ਉਧਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰਵਾੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਤਾਹ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਬੱਧੀ ਤੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਫਾ ਸੁਟਿਆ, ਜੋ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤਕ ਅਪੜ ਪਿਆ। ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਪੱਤਰੀ ਤੇ 'ਡਾਲ' ਫੜ ਲਏ ਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਲੰਮੀ ਸੰਗਲੀ। ਏਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਛੇਤੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਸਾਂਗ ਧਾਰ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਇਉਂ ਹੋਕਾ ਦੇਣ ਲੱਗਾ

---

* ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬ ਪੰਨਾ ੬੩੨

\+ ਨਜੂਮੀਆਂ ਕੋਲ - ਤਾਂਬੇ ਦੇ, ਪਿੱਤਲ ਦੇ, ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬਣੇ ਲੰਮੇ ਰੂਪ ਦੇ ਚੌਰਸ 'ਡਾਲ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸ਼ਾਨ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਪਰ ਆਏ ਨਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਲੀ

ਹੋਕਾ ਦੇਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਅੰਦਰ ਗਲੀ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ
ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ, ਗੱਲਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਖੋਹਲ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਸੁੱਟਾਂ ਸੰਗਲੀ, ਸਗਨ ਮਨਾਵਾਂ, ਪੱਤਰੀ ਵਾਚ ਕੇ
ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਲ ਅੰਦਰ ਖ਼ਬਰ ਲਿਆਵਾਂ
ਬੁੱਝਾਂ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਮੈਂ ਜਾਣਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਪਤਾਲ ਦੀ
ਜੋ ਕੁਛ ਵਰਸੇ ਹੋਣਾ ਹੋਵੇ, ਅੱਜ ਬਤਲਾਵਾਂ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਰੋਗ ਨਾ ਲੱਥਾ ਵੈਦ ਹਕੀਮਾਂ ਤੋਂ
ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਾਂ, ਰੋਗ ਉਡਾਵਾਂ
ਕਿਸੇ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਪੈਵਣ ਭੂਤ ਚੁੜੇਲਾਂ ਰਬੜੀਆਂ
ਬੂਟੀ ਦੇਵਾਂ, ਧਾਗਾ ਕਰ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਵਾਂ
ਜਿਸ ਘਰ ਨਿੱਤ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਭਈ
ਡੱਕਲਾ ਸੇਹ ਦਾ ਗੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਕੱਢ ਵਿਖਾਵਾਂ
ਪੈਵਣ ਪਏ ਤਵੀਤ, ਮਸਾਣ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਿਕਰਮਣ ਨੂੰ
ਸੱਤਾਂ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਜਲ ਮੰਤਰ ਉਹਨੂੰ ਨਹਾਵਾਂ
ਜਿਸ ਦਾ ਗਿਆ ਕਈ ਪਰਦੇਸ, ਨਾ ਹੋਵੇ ਬਹੁੜਦਾ
ਬੰਨ੍ਹਾਂ ਤਵੀਤ ਮੈਂ ਪੁੱਠਾ ਚਰਖਾ ਰੋਜ ਘੁਮਾਵਾਂ
ਉਘ ਸੁਘ ਨਿਕਲੇ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ ਗਵਾਚੀ ਦੀ
ਭੈਰੋਂ, ਕਾਲੀ ਨੂੰ ਘਲ, ਅਰਸ਼ੋਂ ਲਭ ਲਿਆਵਾਂ
ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਨਜੂਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਆ ਗਿਆ
ਪੁੱਛਣਾ ਦੇਵਾਂ 'ਸੀਤਲ' ਹੱਥੀਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਮਾਵਾਂ

ਇਹ ਹੋਕਾ ਦੇਂਦਾ ਦੇਂਦਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਇਕ ਨੌਕਰ ਨੇ ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰੋਗਾ ਸੌਂਧਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਪੁੱਛਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਨਜੂਮੀ ਆਇਆ ਹੈ. ਜਿਸ ਦਿਨ ਦਾ ਘੋੜਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਭਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਲਿਆ ਛੱਡੀ ਸੀ. ਨਜੂਮੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੌਂਧ ਖ਼ਾਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਪਛਾਣ

ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਹਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਨਜੂਮੀ ਕੀ ਤੂੰ ਕਿਸ ਗੁਆਚੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਏਂ ?"

ਨਜੂਮੀ - "ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਦੱਛਣਾ ਪੂਰੀ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਆਂ। ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ 'ਬੀਰ' ਸਿੱਧ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੇ।"

• ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ -"ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦਾ ਘੋੜਾ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ?"

ਨਜੂਮੀ - "ਹਾਂ, ਢੰਡੋਰਾ ਸੁਣਿਆ ਹੈ।"

ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ "ਜੇ ਤੂੰ ਪਤਾ ਲਾ ਸਕੇਂ, ਤਾਂ ਚਾਰ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇਗਾ।"

ਨਜੂਮੀ -"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਗੁਣ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਨਜੂਮੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਜਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ,"ਨਜੂਮੀ ਤੂੰ ਘੋੜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਏਂ?"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਜੈਂਗਲਾ

ਕਹੇ ਨਜੂਮੀ - ਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ, ਝੂਠ ਨਾ ਕਦੇ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਜੇ ਕੁਛ ਦੱਸਿਆ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮੇਰੇ, ਪੱਤਰੀ ਵਾਚ ਬਤਾਵਾਂ
ਕਿੱਥੇ ਘੋੜਾ ? ਕੌਣ ਲੈ ਗਿਆ? ਪੂਰੇ ਟੇਵੇ ਲਾਵਾਂ
ਨਾਮ ਟਿਕਾਣਾ ਦੱਸ ਚੋਰ ਦਾ, ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਫਲ ਪਾਵਾਂ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਤੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਦੇ ਸੱਕੇ, ਤਾਂ ਚਾਰ ਲੱਖ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਨਿਰਾ ਗੱਪੀ ਹੀ ਨਿਕਲਿਓਂ, ਤਾਂ ਕੌਡੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ ਸਗੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣੇਂਗਾ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੀ ਅਦੱ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ "ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਮੈਂ ਇਨਾਮ ਪਿੱਛੋਂ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਦੱਸੇ ਟੇਵਿਆਂ 'ਤੇ ਪਤਾ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਆਪ ਸਾਰੇ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਕਰੋ, ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਵਾਂ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪੱਤਰੀ ਕੱਢੀ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਉਂਗਲ ਰਖਾਈ ਫਲ ਸੁਟਵਾਏ, ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਂਗਲੀਆਂ 'ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਫੇਰਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ?"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ,"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਤਾ ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ? ਪਰ ।"

ਉਸਨੇ ਏਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਵਫੇਰੇ ਖੜ ਨੌਕਰਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੋਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਸੌਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕੰਬ ਉਠੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਬੜੇ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,"ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਨਜੂਮੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਵੇ, ਤੂੰ ਸਭ ਕਝ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਹਿੰਦਾ ਬਿਧੀਆ ਪੱਤਰੀ ਵਾਚ ਕੇ
ਦਵਾਂ ਸੱਚ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣੋ
ਮੈਨੂੰ ਇਲਮ ਮੇਰਾ ਪਿਆ ਦੱਸਦਾ
ਇਹ ਕੋਈ ਘਰ 'ਚੋਂ ਚਰ ਪਿਆ
ਦਿਲ ਕੰਬਦਾ ਏ ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਗੱਲ ਰੁਕਦੀ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਆ
ਕਿਤੇ ਪਾੜੀ ਕੰਧ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ
ਟੁੱਟਾ ਜੰਦਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੋ
ਫਿਰ ਲੈ ਗਿਆ ਬਾਹਰੋਂ ਆਣ ਕ

ਕੋਈ ਘੜਾ ਕਿਵੇਂ ਉਡਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਰਾਖਿਆ ਵਿਚ ਜਾਪਦਾ
ਦਿਲ ਇਕ ਦਾ ਡੋਲ ਗਿਆ
ਜਾਂ ਤੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਉਸ ਗ਼ੌਰ ਨੂੰ
ਤੇ ਜਾਂ ਆਪੇ ਕਢ ਲਿਆ
ਮੈਨੂੰ ਘੜੇ ਉੱਤੇ ਦਿੱਸਦਾ
ਬੜਾ ਕੀਮਤੀ ਸਾਜ਼ ਪਿਆ
ਉਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ
ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਪੰਧ ਪਿਆ
ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾ ਪੁੱਛ
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਰਿਹਾ ਗਤ ਖਾ

ਇਹ ਇਸ਼ਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੌਂਧਾ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਉਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ 'ਨਜੂਮੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੇ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਹਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਵੀ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨ ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗਰਜਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਛੇਤੀ ਦੱਸ ਨਜੂਮੀ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਇਤਬਾਰੀ ਨੌਕਰ ਹੋਵੇ, ਤੂੰ ਨਿਸ਼ੰਕ ਨਾਮ ਲੈ ਉਸਦਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅਭੈ ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਫੇਰ ਉਂਗਲਾਂ ਉੱਤੇ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ, ਫਲ ਸੁਟੇ, ਸੱਧਲੀ ਸੂੰਘੀ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਰਾਤ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇ ਰਾਤ ਜਗਰਾਤਾ ਕਰ ਕੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।'

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਏਨਾ ਚਿਰ ਉਡੀਕਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸਵੇਰੇ ਨਹੀਂ, ਹੁਣੇ ਦੱਸ। ਛੇਤੀ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਇਨਾਮ ਹੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸਰਕਾਰ! ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗ਼ਲਤੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਦਾ ਕਾਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸਰਕਾਰ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਥਾਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਥੋਂ ਘੋੜਾ ਗਿਆ ਹੈ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਉਹ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਧਰਤੀ ਸੁੰਘ ਕੇ, ਸੰਘਲੀ ਸੁਟ ਕੇ, ਏਨਾ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ, "ਘਾਹੀ ਘੋੜੇ ਦਾ ਚੋਰ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਅਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਵੀ ਸਲਾਹ ਸੀ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਘੋੜਾ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਮੇਰੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਦੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਦੱਸ ਸਕਾਂਗਾ।"

ਪੁਣ ਛਾਣ ਦੇ ਟੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਨ ਪਤਿਆਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਛ ਮੰਨਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਫੇਰ ਦੱਸਿਆ, "ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਘਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਆਈ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਕੁੰਜੀ ਨਾਲ ਜੰਦਰਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਾਠੀ ਕੱਢੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਜੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕੇ ਕੁੰਜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਆਦਮੀ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਉਹ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ, ਕਿ ਉਹ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹ, ਤੇ ਹੁਣ ਘੋੜਾ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਓਹਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਸੋ, ਹਜ਼ੂਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰਾ ਕਰਕੇ, ਚਾਬੀਆਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ, ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਕੇ, ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਐਨ ਓਸੇ ਵੇਲੇ 'ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਸਕਾਂਗਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਸਵਾ ਪੰਜ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਇਨਾਮ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਿਆਂ ਬੂਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਤਕੜਾ ਕਰਕੇ, ਅੰਦਰ ਸਭ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਕਮਰਿਆਂ 'ਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ

ਕੁੰਜੀਆਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ 'ਗੁਲਬਾਗ' 'ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪ ਵੀ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਤੇ ਘੋੜਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਹੱਥ। ਉਹ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਾਜ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :

ਸਾਕਾ

ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰਾ
ਸੁਣ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੱਚ ਬਚਨ ਹਮਾਰਾ
ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਮੈਂ ਬਣ ਘਸਿਆਰਾ
ਦੂਜਾ ਹੁਣ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰ ਲੈ ਚਾਰਾ
ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਹੈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜਾਣੇ ਜੱਗ ਸਾਰਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਰੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਛੇਵੇਂ ਅਵਤਾਰਾ
'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਵਿਚ ਹੈ ਇਸ ਵਕਤ ਉਤਾਰਾ
(ਅਸਾਂ ਘੋੜੇ ਮੋੜੇ ਆਪਣੇ ਕੀ ਲਿਆ ਤੁਮਾਰਾ
ਮੇਰੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਇਨਾਮ ਸਭ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਸਾਰਾ
ਉਲਟਾ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਰਿਹਾ ਇਹ ਕਰਜ਼ ਹਮਾਰਾ

ਉੱਚੀ ਵਾਜ ਨਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਐ ਬਾਦਸ਼ਾਹ! ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਕਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਭਾਲ ਸੀ, ਉਹ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ। ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਮੈਂ ਘਾਹੀ ਬਣ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੋਲ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਹੁਣ ਨਜੂਮੀ ਬਣ ਕੇ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲੈ ਚੱਲਿਆ। ਇਹ ਘੋੜੇ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆਈਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਤੂੰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਏ ਸਨ। ਸੋ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਸਤੂ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੈਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਤੇ ਮਿਲਿਆ

ਇਨਾਮ ਸਭ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਪਿਆ ਹੈ। ਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲਾ ਸਵਾ ਪੰਜ ਲੱਖ ਇਨਾਮ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਕਰਜ਼ ਵਜੋਂ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕੱਢਣਾ ਸੀ, ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਣੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਦੂੱਜੀ ਗੱਲ ਕਿ ਘੋੜਾ ਗਿਆ ਕਿਵੇਂ ਸੀ? ਇਹ ਹੁਣ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਦਾ ਰਹੀਂ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕਹਿ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਚਾਬਕ ਲਾਇਆ। ਘੋੜਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਟੱਪਿਆ ਤੇ ਕੰਧੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਪਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਨੌਕਰ ਸਭ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ ਤੇ ਕੁੰਜੀਆਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ, ਉਨ ਚਿਰ ਤਕ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਿਹਾ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ 'ਭਾਈ ਰੂਪ' ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੇ ਪਿੰਡ 'ਕਾਂਗੜ' ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਕਾਂਗੜ ਵਿਚ, ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਦੂੱਜੇ ਘੋੜੇ ਗੁਲਬਾਗ਼ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੁਹੇਲਾ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ*।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨.੪.੫੦ ਈ

---

* ਮੈਕਾਲਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ, ਹਿੱਸਾ ਤੀਜਾ, ਪੰਨੇ ੧੭੧ ਤੋਂ ੧੯੬ ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨ ੬੨੧ ਤੋਂ ੬੪੦।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਏਹਾ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਰਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਕੇ ਘੱਲਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ ਤੇ ਥਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਰਹਿਮਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ* ਫਿਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜਿਆ। ਉਹਨੇ ਮਿੱਟੀ ਪੁਆ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਦਾਲੇ ਪਹਿਰਾ ਸਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਰਬੰਧ ਵਾਸਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁਰਜ਼ਾਕ ਨੂੰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ।

ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਜਾਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਰੇਤਥਲਿਆਂ ਵੱਲ ਨੱਸ ਗਏ। ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਦੁਰਲਭ ਹੋ ਗਏ।

---

* ਵੇਖ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ?'

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੭੨੧ ਈ: ਤੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਨਿਰਮਲ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸ (ਸਫੈਦ ਕੱਪੜਿਆਂ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਨਿਰਮਲ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪਰਣਾਲੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਅਰਥ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਸੰਤ, ਫਕੀਰ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਵਰਤਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ (ਫਕੀਰ) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਰਜ਼ਾਕ ਦੇ ਕਰੜੇ ਪਰਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣਾ ਅਸਲੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਅਸਹਿ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ।

ਕਬਿੱਤ

ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਗੁਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ
ਏਸ ਦਿਲੋਂ ਦੁੱਖ ਤਾਈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾਵੇ?
ਵਿਛੜੇ ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਵੀਰ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ
ਸੋਚੀਏ ਕੋਈ ਢੰਗ, ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ
ਸਮੇਂ ਦਿਆਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਕਰ ਠੇਕਾ ਕੁਛ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੇਲਾ ਦੀਪਮਾਲਾ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ
ਏਸ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਸਦਾ ਨਾ ਚਾਰਾ ਹੋਰ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਵਿਛੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ

ਏਸ ਮਤਲਬ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨੀਯਤ ਹਾਕਮ ਅਬਦੁੱਰਜ਼ਾਕ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

---

* ਪਹਿਲੇ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ?'

ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕਢ ਤਮ੍ਹਾਂ ਦੇਣਾ ਮੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਏਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹ ਗਿਆ। ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਰਬੰਧ ਥੱਲੇ ਦੀਪਮਾਲਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਾ।

ਬੈਂਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ
ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਜੀ
ਦੇਣਾ ਮੰਨਿਆ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਟੰਕਾ
ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਵੱਢੀ ਦਾ ਚੁਕਾਇਆ ਜੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੱਗੇ ਮੇਲਾ ਦੀਪਮਾਲਾ
ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤਕ, ਅਹਿਦ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜੀ
ਐਪਰ ਦਖ਼ਲ ਨਾ ਦਵੇ ਸਰਕਾਰ ਏਥੇ
ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਵਾਇਆ ਜੀ
ਜਾਂਦ ਆਂਵਦ ਕਿਸ ਵੀ ਸਿੱਖ ਤਾਈਂ
ਏਥੇ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਵੇ ਅਟਕਾਇਆ ਜੀ
ਮੇਲੇ ਬਾਦ ਸਭ ਦਿਆਂਗੇ ਤਾਰ ਟੰਕਾ
ਗਿਆ ਅਹਿਦ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਲਿਖਾਇਆ ਜੀ

ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁਰਜ਼ਾਕ ਨੂੰ ਵੱਢੀ ਦੇਣੇ ਮੰਨੇ* ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਟੰਕੇ ਵਜੋਂ ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ! ਦੀਪਮਾਲਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਦਸ ਦਿਨ ਲਗਣਾ ਮੰਨਿਆ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਕਿ ਉਨੇ ਦਿਨ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲ ਹਾਕਮ ਵੀ ਮੇਲ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਮੇਲੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਈ

---

* ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੫੯੩।

ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹਵੇਗੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਦ ਚਲ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਠੇਕੇ ਦੀ ਰਕਮ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਏਸ ਵਿਚੋਂ ਦ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ ਸ, ਉਹਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਨ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈਆਂ।

ਮੇਲਾ ਲੱਗਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਸ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਕਿ ਥਾਂ ਥਾਂ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਜਥੇ ਕੱਠੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਪੰਥ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਠਿੱਗਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਹਨੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਜਾਂ, ਲਿਆ ਇਕਰਾਰ ਲਿਖੋਂ
ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਣ ਤਿਆਰੀਆਂ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਚੌਂ
ਪਿਆ 'ਸਰੋਵਰ' ਪੂਰਿਆ, ਕੀਤਾ ਸਾਫ਼ ਬਣੋਂ
ਭਰਿਆ ਕੱਢਿਆਂ ਤੀਕ ਵਿਚ, ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਜਲ ਪਾ
ਚਿਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਸਭ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਬਲੋਂ
ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਰ ਜਥੇ ਨੂੰ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਘੱਲੀਆਂ ਜਾ
ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਉਣ ਸਭ, ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ-ਹੁਮੌਂ
ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਇਹ, ਰਲ ਮਿਲ ਲਵੋ ਮਨੋਂ
ਦਸ ਦਿਨ ਮੇਲਾ ਲੱਗਸੀ, ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ਕਾ
ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਲਿਆ ਏ ਅਹਿਦ ਲਿਖੋਂ

ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜ ਕੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੇਲ ਦਾ ਚਾਅ ਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਮੇਲਾ ਬੜਾ ਲੱਗੇਗਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਬੇਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਬੱਚਤ ਨਾਲ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ ਔਰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਂਦੇ। ਹੁਣ ਚੰਗਾ ਢੋਅ ਲੱਗੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਮੇਲ ਉਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋਣਗੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਵੋ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਪੁਚਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਲਵੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਨਾਲੇ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਕੰਡਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਾਕਾ

ਫਿਰ ਗਏ ਹਾਕਮ ਬਚਨ ਤੋਂ ਲੱਖ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਰਨ ਤਿਆਰ ਉਹ, ਇਹ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ
ਸਿੰਘ ਸਭ ਕੱਠੇ ਹੋਣਗੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ
ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਪਕੜ ਲੌ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ
ਦਿੱਲੀ ਅੰਦਰ ਲੈ ਚਲੋ ਹਥਕੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ਰ ਪਕੜਾਂ ਕੇ

ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ—ਮੇਲੇ ਦੇ ਪਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਨਵੇਂ ਆਏ ਫ਼ੌਜੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲਏ, ਜਿੱਥੋਂ ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਝੱਟ ਪੱਟ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਭ ਕੁਛ ਤਾੜ ਗਏ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ 'ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ

ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਭੁਲ ਦੀ ਥਾਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਥ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਿਹਤਰੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦੇਈਏ ਤੇ ਨਿਰਦਈ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਝੱਲੀਏ।' ਸੋ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ।

ਜੰਗਲਾ

ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, ਤਕੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਈਆਂ
ਲਿਖ ਕੇ ਚਿਠੀਆਂ ਫੇਰ ਪੰਥ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਾਈਆਂ
'ਨੀਅਤ ਬਦਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਗਈ' ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾਈਆਂ
'ਸੰਗਤਾਂ ਨਾ ਆਉਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਖ਼ਬਰਾਂ ਝੱਟ ਪੁਚਾਈਆਂ

ਸਮਾਂ ਸਿਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾ ਆਈਆਂ। ਸੋ ਨਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਆਇਆ। ਕੁਝ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤ, ਨਿਰਮਲੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਹੀ ਕੱਠੇ ਹੋਏ

ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਠੇਕੇ ਦੀ ਰਕਮ ਆ ਮੰਗੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਮੇਲੇ ਦੇ ਜਾਂ ਬੀਤੇ ਦਸ ਦਿਨ ਇਕਰਾਰ ਵਾਲੇ
ਲਖਪਤ ਆਣ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜੀ
'ਭਾਰ ਝਟ ਠੇਕਾ, ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਜੋ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਜ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੀ ਪੁਚਾਇਆ ਜੀ?'
'ਫ਼ੌਜ ਆਈ ਸੁਣ, ਡਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾ ਆਈਆਂ ਕੋਈ
ਲੱਗਿਆ ਨਾ ਮੇਲਾ', ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਣਾਇਆ ਜੀ
ਸੁਣਿਆ ਬਹਾਨਾ ਨਾ ਕੋਈ ਲਖਪਤ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਇਆ ਜੀ

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਜ਼ਰ ਨਾ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਅਹਿਦਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਉਲਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਰਜ਼ਾਕ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਢੀ ਦਾ ਦ ਹਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬੜਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਉਹਨ ਵੀ ਕੋਲ ਲਖਪਤਰਾਏ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭੜਕਾਇਆ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਲਖਪਤ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਮੁਤਅੱਸਬ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੜਾ ਭੜਕਾ ਛਡਿਆ ਸੀ। ਸ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਭਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ
ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾਇਆ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਠੇਕਾ ਤਾਰਿਆ ? ਰੋਹ ਵਿਚ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ
ਕੀ ਜਾਤਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ? ਕਿਉਂ ਮੌਜ ਭੁਲਾਇਆ?
ਇਸ ਆਕੜ ਦਾ ਹੁਣ ਹੀ ਰੰਗ ਜਾਊ ਵਿਖਾਇਆ
ਦੂਣਾ ਠੇਕਾ ਭਰੂ ਹੁਣ, ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ

ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਅ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਆਪ ਝੂਠੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਧਮਕਾਉਣਾ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ, ਉਲਟਾ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਤੇ ਰਅਬ ਪਾਉਣ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਣ ਕੇ ਠੇਕ ਦੀ ਰਕਮ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤਾਰੀ। ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਖਰੀ ਖਰੀ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ।

ਬੈਂਤ

ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ
ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਖ਼ਤਾਂ ਸੂਬੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜ ਕੇ ਤੇ
ਮੇਲਾ ਲੱਗਣ ਦਿਤਾ ਹਟਾ ਸੂਬੇ
ਲੱਗਾ ਨਹੀਂ ਮੇਲਾ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਤ ਆਈ
ਕਿਥੋਂ ਦਿਆਂ ਮੈਂ ਰਕਮ ਲਿਆ ਸੂਬੇ?
ਡਰਦੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ
ਖ਼ੌਫ਼ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਆ ਛਾ ਸੂਬੇ
ਜਿੱਥੇ ਹਾਕਮ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੋਂ ਡੋਲ ਜਾਵੇ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਰਜਾ ਦਾ ਬਦਲੇ ਸੁਭਾ ਸੂਬੇ?
ਜੇਕਰ ਆਪ ਇਕਰਾਰ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ
ਦੇਂਦਾ ਮੈਂ ਹਿਸਾਬ ਚੁਕਾ ਸੂਬੇ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਨ ਹੀ ਹੈ ਹਾਜ਼ਰ, ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇਂ
ਲਵੇਂ ਏਸ ਭਾਈ ਅਜ਼ਮਾ ਸੂਬੇ
ਧਨ ਕਿੱਥੇ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ? ਬਾਵਾ।
ਪੂੰਜੀ ਸੰਤ ਦੀ ਇਕੋ ਖ਼ੁਦਾ ਸੂਬੇ

ਇਹ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸੂਬਦਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਤੇ ਜੋ ਉਹ ਕਰੇ, ਉਹ ਇਨਸਾਫ਼। ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਉਲਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਫ਼ੌਜ ਕਿਉਂ ਭੇਜੀ ਗਈ? ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜੁਰਮ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਬੋਲ ਹੀ ਕਿਉਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੋ, ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਬੜੇ ਰੋਹ ਨਾਲ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ

ਵਾਰ

ਸੱਚ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਰੰਗ ਕਾਲੀਆਂ ਦਿੱਤਾ ਭੜਕਾ
ਉਹਦੀ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਖ਼ੂਨ ਆਣ ਸਿੰਮਿਆ
ਲਈਆਂ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾ
ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਸਾਰੀ ਹੀ ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਕੰਬਾ
ਐਨੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕ ਅਦਨਾ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ
ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਰਿਹਾ ਆਕੜ ਵਿਖਾ
ਠੇਕੇ ਵਾਲੀ ਵੇਖ ਰਕਮ ਪਚਾਉਣ ਨੂੰ
ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਰਿਹਾ ਲਾ
ਬੱਸ, ਏਹ ਜੇਹੇ ਸਾਧ ਗੁਸਤਾਖ਼ ਦੀ
ਜਾਊ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਨਾ ਕਦੇ ਇਹ ਖ਼ਤਾ
ਇਹਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਾਲੀ ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਦੇਊਂ ਦੂਜਾ ਮਨਸੂਰ ਬਣਾ
ਕਢੂੰ ਵਲਣੇ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਪੀੜ ਕੇ
ਇਹਦੀ ਜਾਨ ਤਰਸਾ ਤਰਸਾ
ਇਕੋ ਰਾਹ ਹੈ ਬਚਣ ਦਾ ਮੌਤ ਤੋਂ
ਦੇਵੇ ਕਲਮਾਂ ਰਸੂਲ ਦਾ ਸੁਣਾ
ਨਾਮ ਅੱਲਾ ਦੇ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਊਂ ਏਸ ਨੂੰ
ਮੰਨ ਲਵੇ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਚਾਅ

ਜੋ ਮੂੰਹ ਆਇਆ, ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਕਹੀ ਗਿਆ ਗੁਨਾਹ ਆਪਣਾ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮ ਤਾਕ ਸਨ। ਨਾਲੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਏਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਖਾਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਓਦੋਂ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਸੀ, ਜ

ਮਫ਼ਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ। ਬਚਣ ਦਾ ਰਾਹ ਇਕੋ ਸੀ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੀ ਇਹਾ ਸਵਾਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹਾ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲੈਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਧਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਜਾਊ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਜਿਸ ਢੰਗ ਦੀ ਆਵਗੀ, ਉਸ ਬਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਇਹ ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਵਚਨ ਉਚਾਰੇ
ਸੱਚ ਕਹਿਣੋਂ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ
ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਮਨਸੂਰ ਨੇ ਹੱਸ ਲਏ ਹੁਲਾਰੇ
ਸਰਮਦ ਸਿਰ ਕਟਵਾ ਗਿਆ ਪਰ ਬਚਨ ਨਾ ਹਾਰੇ
ਤੱਤੀ ਲੋਹ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ
ਬਲਦਾ ਰੇਤਾ ਪਾਉਣ ਪਏ ਸਿਰ 'ਤੇ ਭਠਿਆਰੇ
ਮਤੀ ਦਾਸ ਗਿਆ ਚੀਰਿਆ ਨਾਲ ਤਿੱਖੇ ਆਰੇ
ਦੇਗਾ ਦਿਆਲਾ ਉਬਲਿਆ ਨਾ ਸੀ' ਉਚਾਰੇ
ਨੀਂਆਂ ਅੰਦਰ ਚਿਣੇ ਗਏ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਪੂਜੇ ਧਰਮੀਆਂ ਜੱਸ ਛਾਇਆ ਸਾਰੇ
ਮੈਂ ਵੀ ਉਸੇ ਪੰਥ 'ਚੋਂ ਜੋ ਹੱਸ ਸਿਰ ਵਾਰੇ
ਮੌਤ ਕਬੂਲੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹਾਰੇ

ਹਾਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ "ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ! ਜੇ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ

ਆਸ ਰਖ, ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਵਕਤ ਕਿਉਂ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹੋ। ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਛੇਤੀ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਸੱਚਖੰਡ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲ ਬਣੋ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਕੀ ਭੈ? ਤੇ ਮੌਤ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੀ ਚਿੰਤਾ! ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ।"

ਇਹ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਮੁਫ਼ਤੀ ਨੇ ਕਲੋਂ ਫਤਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ

ਵਾਰ

ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਦਿੱਤਾ ਹੁਕਮ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਬੁਲੋਂ
ਜਿਹੜਾ ਫਤਵਾ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਨੇ ਲਾਇਆ ਏਸ 'ਤੇ
ਚੰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਦਿਹੋ ਭੁਗਤਾਂ
ਰਾਜ ਕੋਹ ਜੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਇਸਲਾਮ ਦਾ
ਦੋਂਹ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਮਰਾ ਸਮਝੋਂ
ਜੀਹਨੇ ਮੋਮਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੱਸਣਾ
ਓਟ ਲਵੇ ਉਹ ਰਸੂਲ ਦੀ ਤਕੋਂ
ਨਹੀਂਗਾ ਬਿਨਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਿਆਂ
ਹਣਾ ਕਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਖਰੋਂ
ਇਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਏਹਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਹੈ
ਬੰਦ ਬੰਦ ਇਹਦਾ ਕੱਟਣਾ ਬਣੋਂ
ਪੋਟੇ ਪੋਟੇ ਤਕ ਇਕ ਇਕ ਜੋੜ ਨੂੰ
ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਢ ਵੰਡੀਆ ਪਾ

ਰਖੂ ਯਾਦ ਕੀ ਮੇਰੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਨੂੰ
ਇਹਦਾ ਲਵਾਂ ਮੈਂ ਸਿਦਕ ਅਜ਼ਮਾ

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੋਖੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤਕ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ। ਅੱਜ ਤਕ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਗੁਨਾਹੀ ਨੂੰ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਤੇ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਕਸੂਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਸੀ। ਲਾਹੌਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਠੇਕੇ ਦੀ ਰਕਮ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾਂ। ਸੋ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ। ਕੁਛ ਪਤਵੰਤੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਪੁੱਜੇ, ਉਹ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੰਬ ਉੱਠੇ
ਡਿੱਗੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਰਨੀ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ, ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਨਾ ਪੰਥ ਪਾਈਂ
ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਇਹ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਕੇ ਜੀ
ਰਕਮ ਠੇਕੇ ਦੀ ਸਣੇ ਜੁਰਮਾਨਿਆਂ ਦੇ
ਤਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਲਿਆਇਕੇ ਜੀ
ਭਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਹਿਰ ਟਲੇ ਸਿਰ ਤੋਂ
ਦਿਹ ਆਗਿਆ ਰਹਿਮ ਕਮਾਇਕੇ ਜੀ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖੋ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਕਿ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਂ ਟਲ ਜਾਵੇਗਾ? ਯਾਦ ਰਖੋ, ਜ਼ਾਲਮ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਲ ਮੌਤ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਵੀ ਕਿਸ ਗੱਲੋਂ? ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਦੇ ਹਿਤ ਇਹ ਸਰੀਰ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਸ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਯਾਦ ਪਿੱਛੋਂ ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ? ਆਪ ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਘਰ ਪਾ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਨਾਸਵੰਤ ਠੀਕਰਾ ਨਹੀਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸਿੱਖ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਕਦੇ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਮੈਂ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਬਚਾਉਣੀ, ਤੇ ਨਾ ਉਹਨੇ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੋਂ ਟਲਣਾ ਹੈ ....।"

ਜੰਗਲਾ

ਮੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਟਲਣ ਲੱਗਾ ਨਹੀਂ ਜ਼ੁਲਮੋਂ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਧਨ ਪਾ ਕੇ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਫਿਰ ਜਗ ਹੋਈਏ ਸੁਰਖਰੂ, ਸੀਸ ਧਰਮ ਹਿਤ ਲਾ ਕੇ
ਨਾਲੇ ਸਿੱਖ ਡਰੇ ਕਿਉਂ ਮਰਤੋਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਨਖਾਸ ਚੌਂਕ ਲਾਹੌਰ, ਦੀ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਸਾਦਿਕ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਲਕਤ ਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਛੁਰੀ ਉਲਾਰੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਕਰ ਲਿਆ। ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਬੱਸ? ਇਹਨਾ ਈ ਮਾਣ ਸੀ ਆਪਣੇ ਸਿਦਕ ਉੱਤੇ? ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸਾਂ, ਤੇ ਹੁਣੇ ਘਬਰਾ ਗਏ? ਮਰਨ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲਵੋ।"

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਭੀਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ। ਮੌਤ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਖਿਡਾਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੁਰਾਣਾ ਚੋਲਾ

ਸਰੀਰ ਲਾਹ ਕੇ ਨਵਾਂ ਪਹਿਨਾਂ ਵਾਂਦੀ ਹੈ ਨਾ ਭਰ ਤੇਜ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਘਬਰਾਏ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁੱਖ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੈ, ਤੇ ਸਿੱਖ 'ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ' ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੱਥ ਪਿਛ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੈਂ। ਤੂੰ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਹੀ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੈਂ, ਪਰ ਤੇਰ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਣੇ ਹਨ। ਵੇਖ, ਗੁੱਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਇਕ ਉਂਗਲ ਵਿਚ ਕਿਨੇ ਕਿਨੇ ਜੋੜ ਹਨ ? ਸੋ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ, ਭਈ!"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ
ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਵਾਰ ਚਲੌਂ
ਦਿੱਤਾ ਹੁਕਮ, ਜੋ ਤੇਰਿਆਂ ਮਾਲਕਾਂ
ਨੇਕ ਨੀਅਤ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਨਿਭੌਂ
ਤੈਨੂੰ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟਣ ਦੀ ਆਗਿਆ
ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਉਹ ਪੂਰਾ ਕੁਰਾਤੌਂ
ਪਟੇ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਵੱਡ ਕੇ
ਵਾਰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਨਾ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਚਲੌਂ
ਮੇਰਾ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਜੋੜ ਹੈ ਸਰੀਰ ਦਾ
ਵੱਢ ਵੱਢ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰਾ ਟਿਕੌਂ
ਤੇਗ਼ਾ ਆਪਣੀ ਦੀ ਧਾਰ ਤੂੰ ਪਰਖ ਲੈ
ਸਿੱਖੀ ਆਪਣੀ ਲਵਾਂ ਮੈਂ ਅਜ਼ਮਾੱ

ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ। ਪਰ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ। ਜੱਲਾਦ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਦਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਪਸ਼ਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰੇ ? ਸ਼ਕਾਰ ਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰੇ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਤਰਕਸ਼ ਦੇ ਤੀਰ ਸਗੋਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ 'ਜਪੁਜੀ' ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੱਡੀ

ਏਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਂ ਜੱਲਾਦ ਨੇ
ਤੇਜ਼ ਕਰ ਲਈਆਂ ਛੁਰੀਆਂ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਲਈਏ'
ਸਿੰਘ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਮੁਖ ਬੋਲ ਕੇ
ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਅੱਗੇ ਕਢਿਆ
ਪਾਠ 'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਸੁਰਤ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਲੱਗ ਪਏ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਆ ਕੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਓਧਰੋਂ ਜੱਲਾਦ ਨੇ
ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਆਪਣਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਇਕ ਪੋਟਾ ਉਂਗਲੀ ਦਾ
ਤੇਜ਼ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ
ਚੌਦਾਂ ਟੁਕੜੇ ਪੰਜੇ ਦੇ ਹੋ ਗਏ
ਵਾਰੀ ਆਈ ਫੇਰ ਗੁੱਟ ਦੀ
ਵਾਰ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਅਰਕ 'ਤੇ ਕੀਤਾ
ਫੇਰ ਲਾਹੀ ਬਾਂਹ ਮੋਢਿਓਂ
ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰ ਬਾਂਹ ਦੂਸਰੀ ਦੇ
ਕਰਦਾ ਸਤਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ
ਫੇਰ ਪੈਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਲੱਗਾ ਕੇ
ਧੜ ਤਕ ਆਣ ਪੁਜਿਆ
ਪਰ 'ਸੀ' ਨਾ ਸੂਰਮੇ ਬੋਲੀ

ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਵੱਟ ਨਾ
ਟਿਕੀ ਸੁਰਤ ਰਹੀ ਗੁਰ ਚਰਨੀ
ਟੁੱਟੀ ਨਾ ਸਮਾਧੀ ਸੰਤ ਦੀ
ਹੋਇਆ ਪਾਠ 'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਪੂਰਾ
'ਕਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ' ਜਾਂ ਕਹੀ
ਤੇਗਾ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੱਲਾਦ ਚਲਾਈ
ਧੜ ਸੀਸ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ
ਇਉਂ ਸੂਰਮਾਂ ਅਨੋਖੀ ਘਾਲ ਘਾਲਦਾ
ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸਿਆ
ਪਿਆਰਿਆ । ਪਿਆਰਿਆ
ਪੰਥ ਦੀ ਅਮਾਨ ਜਾਣ ਕੇ ਸੀਸ ਵਾਰਿਆ

ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟੇ ਗਏ, ਪਰ ਸਿਦਕੀ ਨੇ 'ਸੀ' ਨਾ ਉਚਾਰੀ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਨਖਾਸ ਚੌਕ (ਲਾਹੌਰ) ਵਿਚ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਜ, ੧੭੦੫ ਬਿ. (੧੭੩੮ ਈ.) ਨੂੰ ਹੋਈ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਜ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧ (ਬਣੀ ਹੋਈ) ਖੜੀ ਹੈ।

ਏਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਉੱਤੇ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਲਹੂ ਨਾਲ ਸਿੰਜੀ ਜਾ ਕੇ ਹੀ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਕਹਿ ਤਸੀਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਖਿਲਰ ਗਈ। ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਮਾਰ ਧਾੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਰਜ਼ਾਕ ਨੂੰ ਸ. ਅਘੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅਲੀਗੜ੍ਹ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ) ਉਜਾੜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅਕਾਲ ਗੜ੍ਹ' ਰਖ

ਦਿੱਤਾ। ਫਤਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸ. ਖਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੋਂਦ
ਗੁੰਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਨੇਪਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਏਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ
ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ, ਕਿ ਏਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘ ਅਜਿਹੇ ਭੜਕੇ, ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਫੇਰ
ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਏ

ਸ, ਇਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੪-੪ ੫੦ ਈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਮੁਰਾਦ ਬੇਗਮ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਬੇਗਮ, ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਲਮਗੀਰ (ਦੂਜਾ) ਦਾ ਸਲਾਹਿਆ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਹਿਮਦ ਕਾਬਲੀ ਲੈ ਫ਼ੌਜ ਸਵਾਈ
ਵਸਦੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਸ ਖ਼ਾਕ ਉਡਾਈ
ਜਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਸ ਲੁੱਟ ਮਚਾਈ
ਓਥੇ ਬੱਧੀ ਚਾਰ ਸੈ ਮਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜਾਈ*
ਸ਼ਾਨ ਅਕਬਰੀ ਓਸ ਨੇ ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਈ
ਲੁੱਟੇ ਮਥਰਾ ਆਗਰਾ ਕਰ ਖ਼ੂਬ ਸਫ਼ਾਈ
ਮਨ ਆਈਆ ਕਰ, ਦੇਸ ਨੂੰ ਜਦ ਵਾਗ ਭੁਆਈ
ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਣ ਕੇ ਹਦ ਸ਼ਕਲ ਵਿਖਾਈ
ਫ਼ੌਜ ਦੁਰਾਨੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ਚੰਡੀ ਚਮਕਾਈ
ਟਕਰੇ ਪੰਥੋਂ ਮਰਦ ਬਣ, ਵਾਹ ਰੌਖ ਵਿਖਾਈ

ਦਿੱਲੀ, ਮਥਰਾ, ਆਗਰਾ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਦੀ ਬਹੁਤ

* ਵਾਧੂ [illegible] ਮਹਿਲਿਆਂ ?

ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਲੁੱਟ ਲਈ। ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਅੱਗ ਲਗ ਉਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਤੈਮੂਰ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਨਾਇਬ ਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ। ਉਹਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਦਾ
ਗੁੱਸਾ ਗਿਆ ਅਬਦਾਲੀ ਤਾਈਂ ਆ
ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਤੈਮੂਰ ਨੂੰ
ਦਿੱਤਾ ਨਾਜ਼ਮ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਥਾਪ
ਸੈਨਾਪਤੀ ਉਹਦਾ ਥਾਪਿਆ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ
ਦਿੱਤਾ ਦੋਹਾਂ ਤਾਈਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
ਫੌਜ ਗਸ਼ਤੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਘੱਲ ਕੇ
ਦਿਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ
ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਇਹਨਾਂ ਫ਼ੌਜ ਮੇਰੀ ਲੁੱਟ ਲਈ
ਖੰਡ ਦਿੱਤਾ ਮੇਰਾ ਜਿਉਂਦੇ ਦਾ ਭੁਲਾ
ਆਕੀ ਛੱਡਿਆ ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਾ ਵਿਚ ਦੇਸ ਦੇ
ਕਿੱਥੋਂ ਗਏ ਇਹ ਸ਼ਰੀਕ ਮੇਰੇ ਆ
ਘਰ ਘਾਟ ਇਹਨਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਸਾੜ ਕੇ
ਦਿਹੋ ਪੌਣ ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਉਡਾ
ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਇਹਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਪਿਛੇ ਛਡਣਾ
ਦਿਹ ਕੌਮ ਹੀ ਸਮੂਲ ਚੋਂ ਮੁਕਾ

ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਪੱਕੀ ਕਰ ਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਢੰਗ ਸੋਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸੱਦ ਕੇ ਉਹਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਇਉਂ ਕਸਮ ਖਾਧੀ .

ਵਾਰ

ਹਰਿਆ ਚੋਗਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਹੱਥ ਮਹਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ
ਖਾਧੀ ਕਸਮ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਫਿਰ ਤੇਗ਼ਾ ਉਠਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਸ਼ਸਤਰ ਧਰਾਂਗਾ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਮੁਕਾ ਕੇ
ਸਾੜਾਂ ਝੰਡਾ ਕੇਸਰੀ ਮੈਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ
ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੈਂ ਧੜੇ ਬਣਾ ਕੇ
ਪੜ੍ਹਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਰਸੂਲ ਦੀ ਰੱਤ ਵਿਚ ਨਹਾ ਕੇ

ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਇਹ ਜੋਸ਼ੀਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ 'ਕੁਫਰ ਤੇ ਇਸਲਾਮ' ਦਾ ਝਗੜਾ ਛੇੜ ਕੇ ਸਗੋਂ ਬਲਦੀ 'ਤੇ ਤੇਲ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਸਮਾਂ ਖਾਧੀਆਂ. ਇਸ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ. ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਉਸ ਕੋਲ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸੀ. ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਲਈ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਚਾੜ੍ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਗਸ਼ਤੀ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ
ਕਾਫ਼ਰਾਂ 'ਤੇ (ਕਹਿੰਦਾ) ਕਹਿਰ ਰੱਜ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਜਾਵੇ
ਬਿਰਧ, ਜਆਨ, ਬਾਲ, ਆਵੇ ਜੋ ਨਜ਼ਰ ਸਿੱਖ
ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰ ਧਾਰ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਵੇ
ਘਰ ਬਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ
ਲੁੱਟ ਪੁਟ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਖ਼ਾਕ 'ਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ

ਬਹੁਤੀ ਕਾਹਦੀ ਗੱਲ, ਇਸ ਮਮਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ

ਨਾਮ ਤੇ ਨਸ਼ਾਨ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾਵੇ

ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿਨਾ ਇਸਲਾਮ ਭੜਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਈ ਫ਼ਿਰਕਾ ਨਹੀਂ ਸੋ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨੇ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੇ।

ਬੈਂਤ

ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਲਗੀ
ਸਮਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਦਾ ਆਇਆ ਜੀ
ਵਿਚ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵੱਸਣਾ ਕਠਨ ਹੋਇਆ
ਵੈਰੀ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਜੀ
ਕੈਦੀ ਫੜੇ ਗਏ ਕਈਆਂ ਦਾ ਘਰ ਸੜ ਗਏ
ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਇਆ ਜੀ
ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂ ਰਹਿਣਾ ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ
ਸਿੰਘਾਂ ਜੰਗਲੀ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਜੀ
ਕੁਛ ਲੁਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ
ਕਈਆਂ ਮਾਲਵੇ ਝੱਟ ਟਪਾਇਆ ਜੀ
ਪਿਛੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕੁਛ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹਿ ਗਏ
ਸਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪਰਖ ਦਾ ਆਇਆ ਜੀ

ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਔਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਮੁਠਭੇੜ ਵੀ ਹੋਈ। ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਕਈਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟੇ ਤੇ ਸਾੜ ਗਏ। ਅੰਤ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ

ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ। ਘੱਟ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਫੌਜਾਂ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ, ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਮਾਲਵੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਕੁਝ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ
ਸੁਣੀ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਜਾਂ, ਆਉਂਦੀ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ
ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਜਾਣ ਨੂੰ, ਹੋ ਪਏ ਕਈ ਤਿਆਰ
ਇਕ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸਤ ਰੂਪ ਸਰਦਾਰ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਖ਼ਤ ਅਕਾਲ ਦੇ, ਲੈ ਕੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ
ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਅਰਦਾਸ ਉਹ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤਹਿ ਉਚਾਰ
ਇਹ ਵਰ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ
'ਜਿਹ ਮਰਨੈ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ, ਮਰਉ ਤ ਹਰਿ ਕੇ ਦੁਆਰ'
ਸੀਸ ਹੋਵੇ ਪਰਵਾਨ ਜੇ, ਭੇਟ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਵਾਰ
ਨਿਭੇ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸੀਤਲਾ, ਨਾਲ ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ

ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਚੱਲੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੁਝ ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਵੈਰੀ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿੰਘ ਰਹਿਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣੀ ਹੋਵੇ। ਬਾਕੀ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਤੇ ਜਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਰਹਿਣ, ਸਦਾ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਤੇ ਉੱਦਮ ਕਰਨ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਣਤੀ ਦੇ (ਵੀਹ ਪੰਝੀ) ਸਿੰਘ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਿੰਡ ਲੀਲ ਤਹਿਸੀਲ ਕਸੂਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਆਪ ਸਦਾ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਰਖਦੇ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਸੰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ।

ਵਾਰ

ਇਉਂ ਸੋਧ ਅਰਦਾਸਾ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਰਾਹ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਰਹੇ ਨੇ ਤਕੌਂ
ਗਾਨੇ ਬੱਧੇ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ
ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਦੇ ਵਰਨ ਦਾ ਚੌਂ
ਚੋਲੇ ਕੇਸਰੀ ਸਜਾਏ ਪਰਵਾਨਿਆਂ
ਰਹੇ ਜਾਣ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਜਗੌਂ
ਪਾਠ ਕਰ ਕਈ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਦਾ
ਸਾਕਾ ਰਿਹਾ ਕਈ 'ਸਰਹਿੰਦ' ਦਾ ਸੁਣੌਂ
ਲੈ ਲੈ ਨਾਮ ਕਈ 'ਅਜੀਤ' ਤੇ 'ਜੁਝਾਰ' ਦਾ
ਸਾਖੀ ਰਿਹਾ 'ਚਮਕੌਰ' ਦੀ ਦੁਹਰੌਂ
ਕਈ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਾ 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਨੂੰ
ਮੰਗੋਂ ਰਿਹਾ 'ਜੈ, ਜੈ ਤੇਰੀ' ਗੌਂ
ਦਵੇ ਧੂਪ ਕਈ ਖੰਡੇ ਨੂੰ ਸੂਰਮਾ
ਰਿਹਾ ਸਰਾਨ 'ਮਹਾ ਕਾਲ' ਦੇ ਮਨੌਂ

ਅਗੰਮੀ ਖੁਸ਼ੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇਗ਼ਾ ਲਿਸ਼ਕਾਉਂਦ ਹੋਏ ਇਉਂ ਬੋਲੇ

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਤੇਗ਼ਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਹੋ ਜੌ ਮਰਨ ਨੂੰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘੋ
ਅੱਜ ਸਿੰਘ ਅਖਵਾਉਣਾ ਸਫਲ ਕਰਨਾ
ਦਿਉ ਧਰਮ ਉੱਤੋਂ ਸੀਸ ਵਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਹੋਇਆ ਕੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ
ਵੈਰੀ ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਲੱਖਾਂ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਲੜਨ ਵਾਲੇ
ਅਸੀਂ ਉਹਾ ਅਜੀਤ, ਜੁਝਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅੜੇ ਮਜਾਲ ਕਿਸ ਦੀ?
ਝੱਲੇ ਕਾਲ ਵੀ ਨਾ ਸਾਡੇ ਵਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਬਿਜਲੀ ਬੱਦਲੀਂ ਜਾ ਲੁਕੇ ਸ਼ਰਮ ਖਾ ਕੇ
ਸਾਡੀ ਚਮਕਦੀ ਵੇਖ ਤਲਵਾਰ, ਸਿੰਘੋ
ਲਾਹ ਦੌ ਅਜ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ
ਵੈਰੀ ਮਾਰੋ ਲਲਕਾਰ ਲਲਕਾਰ, ਸਿੰਘੋ
'ਸੀਤਲ' ਗਾਉਣਗੇ ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ
ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕ ਪਿੱਛੋਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰ, ਸਿੰਘੋ

ਕਿਨਾ ਮਰਨ ਚੌ ਸੀ ਏਸ ਕੌਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀਆਂ ਡਾਹ ਖਲੋ। ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਦੂਣਾ ਜੋਸ਼ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਤੇ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਏਨੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ,

ਤਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਹੋਰ ਵਧ ਗਏ । ਅੱਗੋਂ ਵਧ ਕੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਏਲਚੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕੋਗੇ, ਸੋ ਲੜ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਗੁਆਉਣ ਨਾਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿਓ ਤੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲਵੋ।"

ਅੱਗੋਂ ਸ਼ੇਰ-ਦਿਲ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ,"ਅਸੀਂ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਜਨਮੇ ਹਾਂ। ਅਸਾਂ ਹਥਿਆਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਨੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ 'ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਊਂ' ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਸੱਚਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਿੜ ਮੱਲਿਆ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਅੱਜ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਸਿੰਘ ਲੜੇਗਾ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਰਮਾਨ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਪਹਿਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੈ।"

ਇਹ ਦਲੇਰਾਨਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੇ ਫੱਟਾਂ 'ਤੇ ਲੂਣ ਛਿੜਕਿਆ ਗਿਆ। ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ।

ਵਾਰ

ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਵੇਖ ਕੇ
ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਵੰਗਾਰ
ਵੀਹ-ਪੰਝੀ ਸੰਤ ਸ਼ੇਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦੀਨ ਦੇ ਆ ਲੱਥੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ
ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜੋਧਿਆਂ
'ਅਲੀ, ਅਲੀ' 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਅੰਤ ਹੋਏ ਰਣਬੀਰ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਪਕੜ ਹਥਿਆਰ

ਲੱਥੇ ਧੁੰਡ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੇ ਆਣ ਕ
ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਬਣ ਜਰੀ ਤਲਵਾਰ
ਧੁੰਡ ਮੁੱਖ ਉੱਤੋਂ ਚੁਕਿਆ ਜਾਂ ਮੌਤ ਨੇ
ਮੋਹੇ ਗਏ ਕੇਈ ਬਲੀ ਸਰਦਾਰ
ਕੋਈਆਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਵਾਰੀਆਂ ਜਵਾਨੀਆਂ
ਹੋਏ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਬਪਾਰ
ਰੰਗੀ ਗਈ ਰਣਭੂਮੀ ਨਾਲ ਰੱਤ ਦਾ
ਝਿਮੀ ਪਹਿਨੀ ਜਿਉਂ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ
ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਕਸਾਧਾਰੀ ਪਿਆ ਜੂਝਦਾ
ਗਾਜ਼ੀ ਦਸ ਓਥੇ ਡਿੱਗੇ ਸਿਰ ਵਾਰ
ਯਾਦ ਆਇਆ ਚਮਕੌਰ ਫੇਰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਾਪਦਾ 'ਜੁਝਾਰ'

ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ—ਬਿਨਾਂ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹੇ ਹੀ -ਸਾਡੀ ਵਧੇਰੇ ਗਿਣਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣਗੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਘੁਮੰਡ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਲ 'ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਸਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਂਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਹ ਪੈਣ ਉੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਏਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਵੀਹਾਂ-ਪੰਝੀਆਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਮੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤੇ। ਹਰ ਥਾਂ ਅੰਧਾਧੁੰਧ ਤਲਵਾਰ ਖੜਕਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਚੁਵੱਰੇ ਖ਼ੂਨ ਹੀ ਖ਼ੂਨ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗਾ। ਪਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਘਾਇਲ ਤੜਫਣ ਲੱਗੇ।

ਸੂਰਮੇਂ ਦਾ ਦਾਈਆ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧੜ ਵਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰ ਵੈਰੀ ਦਿਆਂ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ਕ ਰਲ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜਿਉਂਦੀ

ਜਾਨ ਕਿਸ ਅੱਗੋਂ ਝੁਕਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਏਹਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਪਾਲ ਵਿਖਾਈ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਸੌ ਸੌ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਲੜਾਈ
ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਬਹਾਦਰੀ ਰਣ ਖ਼ੂਬ ਵਿਖਾਈ
ਪਿੱਛੇ ਪੈਰ ਨਾ ਪਰਤਿਆ ਨਾ ਅੱਖ ਝੁਕਾਈ
ਤੀਰ ਝੱਲਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਿੱਕ ਢਾਲ ਬਣਾਈ
ਕਈਆਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਅੱਗ ਇਉਂ ਬੁਝਾਈ
ਹੂਰ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇਗ਼ ਹੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਈ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਖਾਲਸੇ ਇਉਂ ਰੀਤ ਨਿਭਾਈ
ਇਕ ਸਿੰਘ ਦਸ ਦਸ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ
ਜਦ ਖਾਧੇ ਕਿਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਅੰਗ ਰਿਹਾ ਨਾ ਕਾਈ
ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ
ਮੌਤ ਕੁਆਰੀ ਜਨਮ ਦੀ ਅੱਜ ਗਈ ਪਰਨਾਈ
ਧੰਨ ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਧੰਨ ਜਣਦੀ ਮਾਈ

ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕਾਂ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਡਿੱਗਾ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਧਰਮ ਉਤੋਂ ਜਾਨ ਵਾਰ ਕੇ ਸੱਚ ਖੰਡ ਜਾ ਵੱਸੇ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਸੰਨ ੧੨੫੭ ਈ ਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਹੈ।

ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਭ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਵਸੋਂ ਉੱਤੇ ਮਨ-ਆਏ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੇ ਗਏ

ਇਹਨਾਂ ਸਾਕੀਆਂ ਬਰਾਈਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮਿਸਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਤੇ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੫੭ ਈ ਨੂੰ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ।"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੯ ੫-੫੦ ਈ

ਸਮਾਪਤ

---

* ਵੇਖ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆਂ? 'ਤੇ 'ਸ਼ੀਤਲ ਤਰੰਗਾਂ'

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਬਾਬਰ ਦੀ ਚੱਕੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ

ਮੇਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ–ਹੰਕਾਰੀ ਮਾਇਆ–ਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆਂ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਪਰਚਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ ਝੁੱਗੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਫਿਰ ਸੈਦਪੁਰ (ਏਮਨਾਬਾਦ) ਆਏ। ਆਪ ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਵਿਛਾਈ* 'ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਸੱਦ ਘੱਲਿਆ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੇ ਸੈਦਪੁਰ ਦੇ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ:

ਬੈਂਤ

ਲਾਲੋ ਕਿਹਾ :—ਕੀ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ ਬਾਬਾ
ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਚਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਪਾਪੀ
ਇਹਨਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭੁਲਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਸੂਰਜ ਧਰਮ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ
ਇਹਨਾਂ ਰਾਤ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਸਤ ਛੱਡਦੇ ਨਹੀਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦਾ
ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਸੁਕਾਈ ਹੋਈ ਏ

* ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ' ਏਮਨਾਬਾਦ ਹੈ।

ਵਗਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਲੋਅ ਅੰਦਰ
ਸੁਹਲ ਕਲੀ ਹਰ ਇਕ ਕੁਮਲਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਚੂਸ ਕੇ ਖ਼ੂਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ
ਸੁਰਖੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਡਾਢਿਆਂ ਲਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਕਈਆਂ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਜੀਆਂ ਦੀ ਕੱਢ ਚਰਬੀ
ਮਹਿਲੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜੋਤ ਜਗਾਈ ਹੋਈ ਏ
ਜਾਣੋ ਸਾਰ, ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੀ
ਇਹਨਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਏ

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਅਨਿਆਂ ਹੁੰਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਨਿਰਦਈ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਕਹਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਿਆ। ਬੜਾ ਚਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇਤਰ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਸੋਚਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਲਾਲੋ, ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਇਸ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾ ਹਾ ਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਡਾਢੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੋਰ ਉਡੀਕ ਕਰ, ਤੂੰ ਏਥੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵੇਖੇਂਗਾ। ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਗੁਲਾਲ ਉਡ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡੀ ਜਾਇਗੀ। ਡਾਢਾ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਰਸਾਲੂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚ ਬੋਲਦੇ, ਮੁੱਖੋਂ ਸ਼ਬਦ ਭਿਆਨਕ ਕਹਿਣ
ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਡਾਢਾ ਆ ਰਿਹਾ, ਏਥੇ ਗਿਣ ਗਿਣ ਬਦਲੇ ਲੈਣ
ਹੋਣੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੂਕਦੀ, ਮੋਂਹਦੀ ਜਿਉਂ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਡੈਣ
ਗਰਦ ਗੁਬਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਜ਼ ਤਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੈਣ
ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਣੇਂਗਾ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵੈਣ
ਰੱਤ ਦੇ ਹੰਝੂ ਰੋਣਗੇ, ਸੁੰਦਰ ਕੱਜਲੇ ਵਾਲੇ ਨੈਣ
ਦਿਨ ਨੂੰ ਸੇਜਾਂ ਮਾਣਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਰੋਂਦਿਆਂ ਬੀਤੂ ਰੈਣ
ਜਿਉਂਦੇ ਵਿਛੜ ਜਾਣਗੇ, ਮਿੱਤਰ, ਮਾਂ ਪੁੱਤ, ਭਾਈ ਭੈਣ

ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਗਿਆ [illegible] ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਛਾ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ [illegible] ਅਜਿਹ

ਭਿਆਨਕ ਵਾਕ ਨਾ ਕਹੋ। ਜਿਵੇਂ ਜਾਣੋਂ, ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੋ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਲਾਲੋ ! ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ। ਜੋ ਸਾਡੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਉਹਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਸੁਣ, ਸਾਡਾ 'ਨਿਰਭਉ' ਤੇ 'ਨਿਰਵੈਰ' 'ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ' ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਤਿਲੰਗ ਮਹਲਾ ੧ ॥
ਜੈਸੀ ਮੈ ਆਵੈ ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ
ਤੈਸੜਾ ਕਰੀ ਗਿਆਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਪਾਪ ਕੀ ਜੰਞ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ
ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਸਰਮੁ ਧਰਮੁ ਦੁਇ ਛਪਿ ਖਲੋਏ
ਕੂੜੁ ਫਿਰੈ ਪਰਧਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਕਾਜੀਆ ਬਾਮਣਾ ਕੀ ਗਲ ਥਕੀ
ਅਗਦੁ ਪੜੈ ਸੈਤਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਮੁਸਲਮਾਨੀਆ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ
ਕਸਟ ਮਹਿ ਕਰਹਿ ਖੁਦਾਇ ਵੇ ਲਾਲੋ
ਜਾਤਿ ਸਨਾਤੀ ਹੋਰਿ ਹਿਦਵਾਣੀਆ
ਏਹਿ ਭੀ ਲੇਖੈ ਲਾਇ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਖੂਨ ਕੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵੀਅਹਿ ਨਾਨਕ
ਰਤੁ ਕਾ ਕੁੰਗੂ ਪਾਇ ਵੇ ਲਾਲੋ ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਇਕ ਪੰਡਤ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਜੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਭੇਟਾ ਧਰੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਜੇਹੇ ਕਰੜੇ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ! ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੋ। ਆਪ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਹੋ, ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕਰੋ।"

ਉਸ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਪੰਡਤ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਸਰਾਪ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਬਾਬਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੈਦਪੁਰ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋਣ

ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਰਜ਼ਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹਾਂ ਏਥੋਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਦੂਰ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਛੱਪੜ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਨਾਲ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਓਥੇ ਜਾ ਰਹੋ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ।"*

ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤੇ ਉਹ ਪੰਡਤ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ, ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਉਸ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਉਹ ਬਾਬਰ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ।

[illegible] ਬਾਬਰ, ਰਿਆਸਤ ਫ਼ਰਗ਼ਾਨਾ। ਅੱਜ ਕਲ ਰੂਸੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ [illegible] ਹਾਕਿਮ ਉਮਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਮਿਰਜ਼ਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਉਹ [illegible] ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਵੱਲੋਂ ਚੰਗੇਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਵਿਚੋਂ। ਬਾਬਰ [illegible] ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਜਦ ਉਹਦਾ ਪਿਉ ਮਰ ਗਿਆ ਉਹਦੇ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੇ ਉਸ [illegible] ਖੋਹ ਲਈ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਤਕ ਬਾਬਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ [illegible], ਪਰ ਉਹਨ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰੀ ਅੰਤ ੧੫੦੪ ਈ: ਵਿਚ ਉਹਨ [illegible] ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਫਿਰ [illegible] ਜਿੱਤਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਟੱਪ ਕੇ ਕਈ ਹਮਲੇ [illegible] ਅੰਤ ੧੫੨੬ ਈ: ਵਿਚ ਪਾਨੀਪਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤ ਕੇ ਉਹ [illegible] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ

[illegible] ਈ: ਵਿਚ ਬਾਬਰ ਤਿੱਜੀ ਵਾਰ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸਭ [illegible] ਉਹਨ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਭੇਹਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਜਾੜਿਆ ਫਿਰ ਉਹ [illegible] ਪਿਆ ਓਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਬਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ [illegible] ਬਾਬਰ ਨੇ ਸੈਦਪੁਰ (ਏਮਨਾਬਾਦ) ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ ਓਥੋਂ ਦੇ [illegible] ਡਟ ਕੇ ਲੜੇ, ਪਰ ਹਾਰ ਗਏ

ਸਾਕਾ

[illegible] ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਿਰ ਗਈ ਦੁਹਾਈ
[illegible] ਲੋਧੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲਈ ਚੜ੍ਹ ਪਰਲੋ ਆਈ
[illegible] ਹਾਕਮਾਂ ਰਣ ਤੇਗ਼ ਉਠਾਈ
[illegible] ਹਾਰ ਜਾਣ ਗਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਾਈ
[illegible] ਕੀਤੀ ਮਨ ਆਈ

---

* [illegible] ਜੀ ਅਧਿਆਇ ੨੭, ਪੰਨਾ ੧੬੬।

ਪਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈ
ਨਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਮਿਝ ਘਾਣੀ ਪਾਈ
ਲੋਥਾਂ ਰੁਲਣ ਨਖ਼ਸਮੀਆਂ ਮਰ ਮੌਤ ਅਣਿਆਈ

ਚਲਨਹੀਨ ਆਦਮੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਖਲ ਕੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੜ ਸਕਦੇ। ਸੈਦਪੁਰ ਦੇ ਪਠਾਣ, ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਮਾਰ ਗਏ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨਸ ਗਏ। ਜੇਤੂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਫਿਰ ਗੁੱਸਾ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਕੱਢਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਸਦੇ ਘਰ ਢਾਹੇ। ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਦੌਲਤ ਕਢਾਈ ਤੇ ਆਕੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧੌਣਾਂ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਝੁਕਾਈਆਂ। ਫਿਰ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਮਰਦ-ਸਭ-ਢੱਕਾਂ ਵਾਂਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਏ

ਵਾਰ

ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਦਿੱਤੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕੌਂ
ਉਸ ਵਸਦੇ ਮਹਿਲ ਅਟਾਰੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲੌਂ
ਉਸ ਦੱਬੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਦੌਲਤਾਂ
ਲਈਆਂ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਕਢਵੌਂ
ਉਸ ਰੰਗਲੇ ਪੰਘੂੜੇ ਝੂਟਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਨਦੀ ਰੁੜ੍ਹੌਂ
ਵੰਗਾਂ ਸੱਜ-ਮੁਕਲਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ
ਰੀਝਾਂ ਵਾਂਗ ਖ਼ਾਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰੁਲੌਂ
ਹੱਥੀਂ ਬੱਧੀਆਂ ਮੌਲੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਲਾੜੇ ਮੌਤ ਨਾਲ ਦਿਤੇ ਪਰਨੌਂ
ਉਹਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ
ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਗਭਰੌਂ
ਖਲੋ ਹਾਰੇ ਹਏ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ
ਸਿਰ ਜੇਤੂਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕੌਂ

ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰੋ, ਢੱਠ ਹੋਏ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਖੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲਥਾਂ ਰੁਲਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ, ਉਹ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਅਸਬਾਬ ਪੰਡਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰੀਂ

ਖੂਕੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਬਾਬਰ ਦਾ ਡੇਰਾ ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੂਰ ਸੀ। ਸਭ ਢੱਕਾਂ ਓਸ ਪਾਸੇ ਤੁਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਵੀ ਕੈਦੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ. ਇਹ ਢੱਕਾਂ ਬਾਬਰ ਦੇ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਮੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਥੱਲੇ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਾਕੀ ਕੈਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪੰਡ ਧਰੀ ਹਈ ਸੀ। ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰ ਚੁਕੀ ਰੋਂਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਹਿੰਦਵਾਣੀਆਂ ਤੇ ਪਠਾਣੀਆਂ ਇਕ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਦੁਰਘਟਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਆਪ ਬੋਲੇ, "ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਵੇਖ ਡਾਢੇ ਦੇ ਰੰਗ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਹਿੰਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ - ਤਕ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ।
ਕੀ ਖੇਲ ਰਚੇ ਕਰਤਾਰ
ਕੱਲ੍ਹ ਮਹਿਲੀਂ ਹੁਕਮ ਚਲਾਉਂਦੀਆਂ
ਅੱਜ ਫੜੀਆਂ ਵੇਖ ਵੰਗਾਰ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲ ਸਨ ਭਾਰੇ ਲਗਦੇ
ਅੱਜ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲੇ ਭਾਰ
ਕੱਲ੍ਹ ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਂਦੀਆਂ
ਅੱਜ ਹਉਕੇ ਬਣੇ ਆਹਾਰ
ਜੋ ਚੰਦ ਤੋਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਰਮਾਂਦੀਆਂ
ਰਿਹਾ ਸੂਰਜ ਨੇਜ਼ੇ ਮਾਰ
ਕੱਲ੍ਹ ਪਹਿਨਣ ਮਾਲਾ ਹੀਰਿਆਂ
ਅੱਜ ਗਲ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਹਾਰ
ਪਈ ਰਵ ਅਣਖ ਜ਼ਆਨ ਦੀ
ਕਈਆਂ ਹੁਜੀਂ ਨਕ ਪਟਿਆਰ

ਸਭ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜਦ ਕਿਸਮਤ ਜਾਵੇ ਹਾਰ

ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੂਫ਼ਾਨ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਮਰਦਾਨਿਆਂ ! ਜ਼ਰਾ ਰਬਾਬ ਛੇੜ, ਰੱਬੀ ਸੱਦ ਗਾਵੀਏ। ਜੋ ਉਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਈਏ। ਜੋ ਉਹ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੋਲੀਏ।"

ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ! ਇਹ ਘੋੜਾ ਬੜਾ ਔਖਰਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੀਡ ਘੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਔਖਾ ਹਾਂ। ਡਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਲਗਾਮ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਿਰਦਈ ਹਾਕਮ ਕੀ ਸਲੂਕ ਕਰਨਗੇ ਫਰਮਾਓ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਮਰਦਾਨਿਆਂ ! ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖ ਕੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਛੱਡ ਦੇ। ਇਹ ਆਪੇ ਮਗਰ ਤੁਰਿਆ ਆਵੇਗਾ। ਤੂੰ ਰਬਾਬ ਵਜਾ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸੱਦ ਗਾਵੀਏ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਉਸਦੀ ਧੌਣ 'ਤੇ ਸੁਟ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਘੋੜਾ ਸਿਰ ਸੁੱਟੀ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਬਾਬਾ ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥

ਜਿਨ ਸਿਰਿ ਸੋਹਨਿ ਪਟੀਆ ਮਾਂਗੀ ਪਾਇ ਸੰਧੂਰੁ
ਸੇ ਸਿਰ ਕਾਤੀ ਮੁੰਨੀਅਨਿ ਗਲ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ਧੂੜਿ॥
ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਦੀਆ ਹੁਣਿ ਬਹਣਿ ਨ ਮਿਲਨਿ ਹਦੂਰਿ ॥੧॥
ਆਦੇਸੁ ਬਾਬਾ ਆਦੇਸੁ
ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ
ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖਹਿ ਵੇਸ॥ ੧॥ ਰਹਾਉ
ਜਦਹੁ ਸੀਆ ਵੀਆਹੀਆ ਲਾੜੇ ਸੋਹਨਿ ਪਾਸਿ॥
ਹੀਡੋਲੀ ਚੜਿ ਆਈਆ ਦੰਦਖੰਡ ਕੀਤੇ ਰਾਸਿ॥
ਉਪਰਹੁ ਪਾਣੀ ਵਾਰੀਐ ਝਲੇ ਝਿਮਕਨਿ ਪਾਸਿ॥੨॥

ਇਕ ਲਖ ਲਹਨਿ ਬਹਿਠੀਆਂ ਲਖ ਲਹਨਿ ਖੜੀਆ।
ਗਰੀ ਛੁਹਾਰੇ ਖਾਂਦੀਆਂ ਮਾਣਨਿ ਸੇਜੜੀਆ॥
ਤਿਨ ਗਲਿ ਸਿਲਕਾ ਪਾਈਆ ਤੁਟਨਿ ਮੋਤ ਸਰੀਆ।੩॥
ਧਨੁ ਜੋਬਨੁ ਦੁਇ ਵੈਰੀ ਹੋਏ, ਜਿਨੀ ਰਖੇ ਰੰਗੁ ਲਾਇ॥
ਦੂਤਾਂ ਨੋ ਫੁਰਮਾਇਆ ਲੈ ਚਲੇ ਪਤਿ ਗਵਾਇ॥
ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਦੇ ਵਡਿਆਈ ਜੇ ਭਾਵੈ ਦੇਇ ਸਜਾਇ।੪॥
ਅਗੋ ਦੇ ਜੇ ਚੇਤੀਐ ਤਾਂ ਕਾਇਤੁ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥
ਸਾਹਾਂ ਸੁਰਤਿ ਗਵਾਈਆਂ ਰੰਗਿ ਤਮਾਸੈ ਚਾਇ
ਬਾਬਰਵਾਣੀ ਫਿਰਿ ਗਈ ਕੁਇਰੁ ਨ ਰੋਟੀ ਖਾਇ॥
ਇਕਨਾ ਵਖਤ ਖੁਆਈਅਹਿ ਇਕਨਾ ਪੂਜਾ ਜਾਇ॥
ਚਉਕੇ ਵਿਣੁ ਹਿੰਦਵਾਣੀਆ ਕਿਉ ਟਿਕੇ ਕਢਹਿ ਨਾਇ
ਰਾਮ ਨ ਕਬਹੂ ਚੇਤਿਓ ਹੁਣਿ ਕਹਣਿ ਨ ਮਿਲੈ ਖੁਦਾਇ।੬॥
ਇਕਿ ਘਰਿ ਆਵਹਿ ਆਪਣੈ ਇਕ ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਪੁਛਹਿ ਸੁਖ।
ਇਕਨਾ ਏਹੋ ਲਿਖਿਆ ਬਹਿ ਬਹਿ ਰੋਵਹਿ ਦੁਖ।
ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਨਾਨਕ ਕਿਆ ਮਨੁਖ।੭।

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਘੜਾ ਖਲ੍ਹਾ ਹੀ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਮਗਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬੜਾ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਇਉਂ ਭਾਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਸਿਰ ਉਪਰਲੀ ਪੰਡ ਦਾ ਭਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਮਾਨੋ ਪੰਡ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮਗਰ ਨਿਰਮਲ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੁਰਲੌਂਦੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵੇਖ ਕੇ ਮੀਰ ਖਾਨ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਦਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਰਖੂ ਲਾ ਕੇ, ਵਿਚ ਖੱਲ੍ਹਾ ਵਿਹੜਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦਾਣਾ ਦਲਣ ਲਈ ਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਲੜ

ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਟਾ ਪੀਹਣ ਲਈ ਚੱਕੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇ ਹੱਥੀਂ ਘੜੇ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੀਤਾ, ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦਾਣਾ ਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਵੀ ਚੱਕੀਆਂ ਪੀਹ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਬਿੱਤ

ਵੇਖਿਆ ਅਨੋਖਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ
ਕੈਦੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦਾ
ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਆਵੇ ਚੀਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡਾਢਿਆਂ ਨੂੰ
ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ, ਕਹਿੰਦੇ–ਚਲ੍ਹ ਜਿਉਂ ਗਵਾਰਾਂ ਦਾ
ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪੁੜਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਪਿਸ ਰਹੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਅੱਜ
ਹਾਸਿਆਂ ਨੇ ਵੱਢ ਲਿਆ ਰੌਣਾ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ
ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਨਿਵਾਰਨ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਪੀਹ ਰਿਹਾ ਏ ਚੱਕੀ ਬੈਠਾ ਪੁੰਜ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦਾ

ਸਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਹਾ 'ਹਾ' ਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਕੈਦੀ ਸੋਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਚੱਕੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਾ ਚਲਾ ਸਕਦੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਚਾਬਕਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਖੱਲ ਉਡਾਉਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਅਬਲਾ ਦੇਵੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਰਦਾਨੇ ਠੱਠਮਖ਼ੌਲੀ ਕਰਕੇ ਹੱਸਦੇ ਕਈਆਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਤ ਡਾਢਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ, ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਦਾਤਾਰ, ਰੱਬ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਉਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਲੇਟਿਆ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਚੱਕਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਇਉਂ ਜਾ ਸੁਣਾਈ

ਬੈਂਤ

ਮੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਖਿਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਚੱਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਖਿਆ ਪੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ।
ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਾਂਤ, ਮੱਥੇ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਝਲਕੇ

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਫ਼ਕੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ
ਪੀਰਾਂ ਪੀਰ, ਵਲੀਆਂ ਵਲੀ, ਤਪੀ ਤਪੀਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲੇ ਨਜ਼ੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰੱਬ ਨੇ ਜਿਉਂ
ਖਿੱਚੀ ਆਪਣੀ ਆਪ ਤਸਵੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਐਪਰ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ
ਸੁਣ ਕੇ ਕੀਰਨੇ ਹੋਵੇ ਦਿਲਗੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਭਾਵੇਂ ਓਪਰੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਤੀਰ ਲੱਗੇ
ਚੱਲੇ ਉਸਦੇ ਨੇਤਰੋਂ ਨੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਹਰ ਇਕ ਦੁਖੀ ਯਤੀਮ ਦਾ ਬਾਪ ਹੈ ਉਹ
ਹਰ ਇਕ ਤੜਫਦੀ ਭੈਣ ਦਾ ਵੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਜਦੋਂ ਭਰੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵੇ
ਪੱਥਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਚੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਬਲਦੇ ਈਰਖਾ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੇ
ਉਹਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਸੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।
ਮੰਨੋਂ ਬੇਨਤੀ, ਤਾਂ ਚੱਲ ਕਰ ਦਰਸ਼ਨ
ਦੇਵੇ ਪਲਟ ਫ਼ਕੀਰ ਤਕਦੀਰ, ਸ਼ਾਹਾ ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਰ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਡੁਬ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕੇ ਉਹਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਠੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆਂ ਉਹ ਮਾੜੇ ਲੱਗੇ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਂ ਦੇਣੀ ਉਹ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ ਪਰ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿ ਵਿਚੇ ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਵਲੀ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਨੇ, ਬਾਬਰ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੀਰ ਖ਼ਾਨ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਏਥੇ ਅਜੇਹੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਵਸਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਕਦ ਇਹ ਪਿੰਡ ਨਾ ਉਜਾੜਦਾ। ਚੱਲ ਹੁਣ ਉਸ ਵਲੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਾਬਰ ਬੰਦੀਖ਼ਾਨ ਵੱਲ ਉਠ ਤੁਰਿਆ।

ਰੱਡੀ

ਮੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਠੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸੋਚਦਾ
ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਅਜੇਹੇ ਧਰਮਾਤਮਾ

ਏਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾਪ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਚੈਨ੍ਹਦਾ
ਘਰ ਵੱਸਦੇ ਉਜਾੜ ਕੇ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ
ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਹੱਥ ਰੰਗ ਲਏ
ਹੁਣ ਉਸੇ ਹੀ ਫ਼ਕੀਰ ਕੋਲ ਚੱਲ ਕੇ
ਭਰਮ ਮਿਟਾਈਏ ਦਿਲ ਦਾ
ਸੱਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਛੋਹਿਓਂ ਤੁਰਿਆ
ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਵੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ
ਓਦੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਚੱਕੀਆਂ
'ਤੂੰਹੀਂ, ਤੂੰਹੀਂ' ਦਾ ਸੀ ਰਾਗ ਪਈ ਅਲਾਪਦੀ
ਤਾਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ
ਨਾਲ ਦਰਦ ਦੇ ਭਿੰਨੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਂਦੇ
ਇਉਂ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸੀ
"ਕੀ ਨਹੀਂ ਦਰਦ ਦਇਆ ਨਿਧ ਆਉਂਦਾ
ਕੂਕ ਸੁਣ ਆਜਜ਼ਾਂ ਦੀ।"
ਸੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਲ ਇਉਂ ਕੰਬਿਆ
ਝੂਠ ਜਿਵੇਂ ਸੱਚ ਸੁਣ ਕੇ
ਵੇਖ ਭੋਲਿਆ ਜਲਾਲ ਉਹਤੋਂ ਗਿਆ ਨਾ
ਰੱਬੀ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ
ਨਿਉਂ ਚਰਨ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਫੜ ਚੁੰਮਦਾ
ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਝੁਕਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ, "ਮਾਫ ਕਰ ਮਿਹਰਾਂ ਦਿਆ ਮਾਲਕਾ
ਭੁੱਲਾਂ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਦਰ ਆਣਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮੈਂ ਡਿਗਿਆ
ਪਾਇਕੇ ਨਜ਼ਰ ਮਿਹਰ ਦੀ
ਤਾਰ ਦੇ । ਤਾਰ ਦੇ।
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲ ਸੜਦਾ, ਬਾਬਾ, ਠਾਰ ਦੇ।"

ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ [illegible] ਵੇਖਦਾ ਜਦ ਬਾਬਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ [illegible] ਅੱਗੋਂ [illegible] ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥

[illegible] ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ
[illegible]ਸਤਾਨ ਡਰਾਇਆ ॥
ਆਪੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ
ਜਮੁ ਕਰਿ ਮੁਗਲੁ ਚੜਾਇਆ
ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੇ
ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨਾ ਆਇਆ ॥੧॥
ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ ॥
ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰ
ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਕਤਾ ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ
ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ ॥
ਰਤਨ ਵਿਗਾੜਿ ਵਿਗੋਏ ਕੁਤੀ
ਮੁਇਆ ਸਾਰ ਨ ਕਾਈ ॥
ਆਪੇ ਜੋੜਿ ਵਿਛੋੜੇ ਆਪੇ
ਵੇਖੁ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ॥੨॥
ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਧਰਾਏ ਵਡਾ
ਸਾਦ ਕਰੇ ਮਨਿ ਭਾਣੇ ॥
ਖਸਮੈ ਨਦਰੀ ਕੀੜਾ ਆਵੈ
ਜੇਤੇ ਚੁਗੈ ਦਾਣੇ ॥
ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੀਵੈ ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ
ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ ॥

[illegible] ਕੇ ਤਾਂ ਬਾਬਰ ਘਾਇਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੋਚਣ [illegible] ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਸੁਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ [illegible] ਸ. ਬਾਬਰ ਨੇ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ [illegible] ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ ਤੇ ਅਸੀਸ ਦਿਓ।"

[illegible] ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਜ਼ਰ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ

ਬੋਲੇ, "ਐ ਬਾਦਸ਼ਾਹ! ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਉਸਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਜਿਹੜੇ ਤੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਲਵਾਰ ਫੜ ਕੇ ਲੜੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਤੇਰਾ ਹੱਕ ਸੀ, ਪਰ ਕੀ ਇਹਨਾਂ ਅਬਲਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਨਿਆਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਤੇਰਾ ਕੁਝ ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਧੱਕੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਕੁਰਲਾ ਰਹੇ ਨੇ ? ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੂੰ ਤੂੰ 'ਜੱਬਾਰ' ਤੇ 'ਕਹਾਰ', 'ਅਕਬਰ' ਤੇ 'ਆਦਿਲ' ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ, ਕੀ ਉਹਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ? ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ, ਐ ਬਾਦਸ਼ਾਹ! ਜਿਥੇ ਰੱਬ 'ਰਹੀਮ' ਤੇ 'ਕਰੀਮ' ਹੈ, ਓਥੇ 'ਜੱਬਾਰ' ਤੇ 'ਕਹਾਰ' ਵੀ ਹੈ। ਕੀ ਉਸਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕਦੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹਈ ?"

ਇਹ ਸੱਚੀਆਂ ਤੇ ਖਰੀਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਰ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਬਖ਼ਸ਼ ਲੈ। ਜੋ ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਮੰਨਾਂਗਾ। ਜੋ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੋ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ। ਆਪ ਪੂਰਨ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਵਰ ਦਿਓ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋਵੇ।"

ਬਾਬਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਬੈਂਤ

ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ ਸੱਚਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਝਾਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਅਮਲਾਂ 'ਤੇ ਪਾ, ਸ਼ਾਹਾ।
ਨਿੱਘ ਭਾਲਦੈਂ ਭਿਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚੋਂ
ਜਿੱਥੇ ਸੜਨ ਬੇਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਥੌਂ ਸ਼ਾਹਾ
ਸੁਣਨੇ ਲੋਚਦਾ ਏਂ ਗੀਤ ਹਉਕਿਆਂ 'ਚੋਂ
ਕੋਇਲਾਂ ਉਡਦੀਆਂ ਪਿੰਜਰੇ ਪਾ, ਸ਼ਾਹਾ
ਜ਼ਫ਼ਰ ਲੋੜਦੈਂ ਰਹਿਮ ਰਹੀਮ ਕੋਲੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਨਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਮਾ, ਸ਼ਾਹਾ
ਛੱਕਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਛੱਡ, ਅਸੀਸ ਲੈ ਤੂੰ
ਘਰ ਉੱਜੜੇ ਫੇਰ ਵਸਾਂ ਸ਼ਾਹਾ
ਜਿਹੜੇ ਆਪ ਗੁਆਏ ਈ ਫੱਟ ਲਾ ਲਾ

ਲਾ ਕੇ ਤਰਸ ਦੀ ਮਲ੍ਹਮ ਹਸੱ ਸ਼ਾਹਾ ।
ਨਾਲ ਹੰਝੂਆਂ ਧੋਤਿਆਂ ਲਹਿਣਗੇ ਇਹ
ਲਏ ਦਾਗ਼ ਜੋ ਲਹੂ ਦੇ ਲਾ, ਸ਼ਾਹਾ
ਜੇ ਕਢ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾ ਲੋੜਦਾ ਏਂ
ਤਾਂ ਨਾ ਕਢ ਗ਼ਰੀਬ ਸਤੌਂ ਸ਼ਾਹਾ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਵਾਕ ਬਾਬਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੀਰ ਬਣ ਕੇ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ! ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਸਕੇ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, "ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੀਰ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਦੀ ਦੁਆ ਤੈਨੂੰ ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ। ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਇਆ ਹਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਲੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਬੱਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੂਹਾਂ ਛੱਡ ਦੇ, ਤੇ ਲੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇ। ਇਹ ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਦਾਗ਼ ਹੱਥੀਂ ਲਾ ਲਈਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਧੋਣੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।"

ਬਾਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਸਭ ਕੈਦੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਵੀ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੈਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਂਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਗਏ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, 'ਹੇ ਖ਼ੁਦਾਈ ਭੰਡਾਰੇ ਦੇ ਵਰਤਾਵੇ ਬਾਬਾ! ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਭਿਖਾਰੀ ਬਣ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿਓ। ਉਮਰ ਭਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗਾ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਹੇ ਬਾਬਰ! ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਿਲ ਤਾਂ ਜਾਏਗੀ, ਪਰ ਰਹੇਗੀ ਓਨਾ ਚਿਰ ਹੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਗੇ। ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਵਾਰਸ ਪਾਪਾਂ 'ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣਗੇ, ਓਦੋਂ ਸਾਰੀ ਖੇਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਇਗੀ। ਰਾਜਾ ਕਸਾਈ ਨਹੀਂ, ਧਰਮੀ ਤੇ ਨਿਆਈਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਬਾਬਰ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਦੂਰ ਤਕ ਸਦਾ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ

"ਬੋਲ ਮਰਦਾਨਿਆ! ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੮-੨-੫੧ ਈ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਜੰਗ ਲਲਾ ਬੇਗ

ਤੇ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਇਕ ਵਾਰ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਭਾਈ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਕੀਮਤੀ ਘੋੜੇ ਦਿਲਬਾਗ਼ ਤੇ ਗੁਲਬਾਗ਼ ਭੇਜੇ ਸਨ. ਜਦ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਖੋਹ ਲਏ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੋਵੇਂ ਘੋੜੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ*।

ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੱਸ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੀਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕੁੰਜੀਆਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ. ਜਿੰਦਰੇ-ਤੁੜਵਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ. ਉਹ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ**. ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਚਾਤਰੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਬਦਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਪ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ. ਉਹਨੇ ਆਪ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ। ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੰਗ ਦਾ ਬੀੜਾ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਉਗਲਦਿਆਂ ਇਉਂ ਕਿਹਾ

---

*ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਸੀਤਲ ਤਾਂਘਾਂ'

**ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੬੪੧, ਅਧਿਆਇ ੧੯।

ਸਾਕਾ

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਇਉਂ ਬੋਲਿਆ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ
ਹੈ ਕੋਈ ਯੋਧਾ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਜਾਵੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਸਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵੇ ਫੜ ਕੇ
ਮਾਰੇ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਪੁੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਗਲਾਂ ਜੜ ਕੇ
ਭੰਨੇ ਆਕੜ ਉਸਦੀ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾਰ ਓਸ ਨੂੰ ਰਣ ਅੰਦਰ ਲੜ ਕੇ

ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਲੜਾਈਆਂ (ਜੰਗ ਸੰਗਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ) ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਗਏ ਸਨ, ਕੋਈ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁੜਿਆ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ, ਜੋ ਜੰਗ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰੀ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਬੀੜੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਰ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, "ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀਜੜੇ ਬਣ ਗਏ ਹੋ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ? ਤਾਂ ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ?"

ਇਹ ਤਾਅਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬੀੜਾ ਚੁਕ ਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਲਈ। ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਅੰਦਰੋਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਉੱਤੇ ਰੁਅਬ ਪਾਉਣ ਬਦਲੇ ਇਉਂ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

ਵਾਰ

ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ ਲਲਾ ਬੇਗ ਬੀਰ ਨੇ
ਲਈ ਤੇਗ ਵਿਚ ਸਭਾ ਦੇ ਉਠੌਂ
ਕਹਿੰਦਾ ਆਗਿਆ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਪਦੀ
ਦਊਂ ਸਿਰ ਦੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਨਿਭੌਂ
ਮਿਹਰ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਰੱਬ ਤੇ ਰਸੂਲ ਦੀ
ਦੇਊਂ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਹਿਲੌਂ
ਸਣੇ ਫ਼ੌਜ ਅੜੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ

ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲਿਆ
ਉਡ ਚੜ੍ਹੂ ਜੇ ਉਹ ਕਿਤੇ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ
ਦੇਊਂ ਅੰਬਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਝੁਕਾਂ
ਛਡੂੰ ਲੁਕੇ ਨੂੰ ਨਾ ਸੱਤਵੇਂ ਪਤਾਲ ਮੈਂ
ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਦੇਊਂ ਉਲਟੌਂ
ਹੱਥ ਵੇਖਣਗਾ ਸੂਰਮੇ ਜਵਾਨ ਦੇ
ਤੇਗਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਦਿਆਂਗਾ ਨਚਾ
ਯੋਧੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਆਉਂਦੇ ਜੱਗ 'ਸੀਤਲਾ'
ਨਹੀਂ ਕਈ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਚੌਂ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀਆਂ ਇਹ ਫੜ੍ਹਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੜਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕੁਛ ਠੰਢਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਤਹਿਤ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਖਿਲਅਤਾਂ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖਸ਼ੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਜਾਗੀਰ ਬਖਸ਼ਣਗੇ।

ਇਸ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਲਾਰੇ ਉੱਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਪੈਂਤੀ ਹਜ਼ਾਰ* ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਭਾਈ ਕਮਰ ਬੇਗ, ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਮਸ ਬੇਗ ਤੇ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਤੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦਾ ਭਣੇਵਾਂ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਚੜ੍ਹੇ। ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਜਾਣ ਲਗਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਿੰਡ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਹਨ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਥੋਂ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਘੋੜਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗੀ। ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਪਿੰਡ ਕਾਂਗੜੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜਦ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਸੋਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੋਰਚੇ ਜਾ ਮੱਲੇ। ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਛੱਪੜ (ਤਲਾਅ) ਪਿੰਡ 'ਲਹਿਰਾ' ਤੇ 'ਮਰ੍ਹਾਜ' ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਗੁਰੂਸਰ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

---

*ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ (ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ), ਪੰਨਾ ੧੯੮।

ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਬਾਈ ਰੂਪ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਭੇਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੂੰਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖ ਯੋਧੇ ਉਸ ਕਲਾਮ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੇਵਸਾ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, 'ਸਾਡੀ ਫ਼ੌਜ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।' ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਉਹਨੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚੰਗੀ ਧੌਲ ਮੁੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ, ਤਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਮਾਰਨੋਂ ਹਟਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਉਸ ਦੂਤ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਨ ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸੱਚ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪਾਸੋਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਪਾ ਦੇ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਪਹੁੰਚਾ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਬੈਂਤ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ
ਪੂਰੇ ਹੋਣਗੇ ਦਿਲੀ ਅਰਮਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ
ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਥੋੜ੍ਹੇ
ਤੇਰੇ ਦਲਾਂ ਤੇ ਪਰ ਜਿੱਤ ਜਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ
ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਹੋਏ ਕੱਠੀ
ਸ਼ੇਰ ਇਕ 'ਤੇ ਵੀ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ
ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੋਂ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਨਾਲ ਲੜਨ ਸੌਖਾ
ਐਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਘਮਸਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਫੁਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਈ ਠਾਹਰ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆ ਢੱਠਾ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਲਲਾ ਬੇਗ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾ
ਫਰਕਣ ਡੌਲੇ ਯੋਧਿਆਂ, ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ ਚਾਅ
ਤੇਗਾਂ ਰੱਤ-ਪਿਆਸੀਆਂ, ਲਈਆਂ ਸਾਣ ਚੜ੍ਹਾ
ਤੀਰ ਖ਼ੜਪੇ ਉੱਡਣੇ, ਜ਼ਹਿਰ 'ਚ ਲਏ ਬੁਝਾ
ਰੇਸ਼ਮ ਵੱਟੀਆਂ ਤੰਦੀਆਂ, ਧਨਖੀਂ ਖਿੱਚ ਚੜ੍ਹਾ
ਅਰਜਨ ਦੇ ਗਾਂਡੀਵ ਜਿਉਂ, ਸੋਹ ਰਹੇ ਅਜ਼ਮਾ
ਕਈ ਪੱਥਰਾਂ 'ਤੇ ਰਗੜ ਕੇ, ਬਰਛੇ ਰਹੇ ਚਮਕਾ
ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਕਲਜੰਗਣਾਂ, ਰਹੀਆਂ ਸਗਨ ਮਨਾ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦਾ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਤ ਬੜੀ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਸੀ ਤੇ ਰਸਤਾ ਜੰਗਲ ਦਾ। ਵੈਰੀ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬਾਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ। ਮੁਹਰਲੇ ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬੁਝ ਗਈਆਂ ਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਹਾ ਹਾ-ਕਾਰ ਮਚ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਮਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਲੱਗਾ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ।

ਸਵੱਈਆ

ਰਾਤ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਤੇ ਧੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਦੱਸੇ
ਪੌਣ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੱਥ ਪਸਾਰ
ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹੱਲ 'ਚ ਜੋਤਾਂ ਜਗਣ ਜਿਵੇਂ
ਨੇਜ਼ੇ, ਭਗਉਤੀਆਂ ਦੇਣ ਨਜ਼ਾਰੇ
ਉੱਡਦੇ ਤੀਰ ਜਿਉਂ ਛਬ ਦੇਣ
ਅਕਾਸ਼ 'ਚ ਜਿਉਂ ਜਿਵ ਟੁੱਟਣ ਤਾਰੇ

ਤੋੜੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦੇ ਜਿਉਂ
ਹੱਸਣ ਭੂਤ, ਉੱਡਣ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਨੇੜੇ ਢੁਕ ਦਲ ਆਣ ਜਦੋਂ, ਤਦ
ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਅੰਬਰ ਵਰ੍ਹਨ ਲਗਾ ਬਿਨ ਬੱਦਲਾਂ
ਚੱਲ ਪਈਆਂ ਤ੍ਰੇਹਿ ਖ਼ੂਨ ਫਲਾਰਾਂ
ਬਾਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਕਟਾਰਾਂ, ਭਰਗਉਭੀਆਂ
ਸੜਨ ਬਲੀ, ਜਿਵੇਂ ਭੂੰਬਟ ਡਾਰਾਂ
ਸੂਰਜ-ਕਿਰਨ ਫੁਟੀ ਤਕ 'ਸੀਤਲ'
ਲੇਟ ਮੈਦਾਨ ਜੁਆਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ

ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਮਰਵਾ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਿਆ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਇਕ ਚੁਣਵਾਂ ਜੱਥਾ ਆਪਣੇ ਮਾਤਹਿਤ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਜੱਥੇ ਦੂਜੇ ਚੌਹ ਸਰਦਾਰਾਂ 'ਕਮਰ ਬੇਗ, ਸ਼ਮਸ ਬੇਗ, ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਤੇ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ' ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਕਮਰ ਬੇਗ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਮਰ ਬੇਗ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਦਾ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੀਝ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੱਲ੍ਹਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣੇ। ਹਸਨ ਖਾਂ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜਾ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਦੱਸ ਕੇ ਕਿਸੇ ਚੁਣਵੇਂ ਜਥੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਭੇਜਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਕਮਰ ਬੇਗ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੀ ਫੌਜ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੌਸਲੇ 'ਤੇ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਕਿ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਸੱਥਰ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ। ਕਮਰ ਬੇਗ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ, ਪਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਵੇਂਹਦਿਆਂ

ਉਹਦੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਮਾਰੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਕੇ, ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਆਪ ਰਾਇ ਜੋਧ ਦੇ ਗਲ ਜਾ ਪਿਆ। ਲੱਗਾ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਗਾਜ਼ੀ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇਂਦਾ ਲਲਕਾਰੇ
ਪਿੜ ਵਿਚ ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੂੰ ਓਹ ਆਣ ਵੰਗਾਰੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਕਰ ਲੈ ਜੋਧਿਆ ਸਚ ਖੰਡ ਨੂੰ ਤਿਆਰੇ
ਦਿਸਦੇ ਮੈਨੂੰ ਲੇਖ ਨੇ ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਹਾਰੇ
ਗਿਣ ਗਿਣ ਬਦਲੇ ਲਵਾਂਗਾ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ
ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਮਰ ਬੇਗ ਫਿਰ ਧਨਖ ਸਵਾਰੇ
ਤੱਕ ਨਸ਼ਾਨੇ ਮਾਰਦਾ ਓਹ ਤੀਰ ਕਰਾਰੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਰੱਖਿਆ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗਏ ਖ਼ਾਲੀ ਸਾਰੇ

ਕਮਰ ਬੇਗ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਕੇ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਇ ਜੋਧ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਰਮਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਨਕਾਰੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਹ ਢਾਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੀਰ ਰੋਕਦਾ ਹੋਇਆ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇ ਨੇੜ ਜਾ ਢੁਕਿਆ। ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਤੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਛਡ ਕੇ ਨੇਜ਼ਾ ਵੈਰੀ ਦੀ ਹਿਕ ਵਿਚ ਧਸਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਉੜੀ

ਫਿਰ ਸੱਜੇ ਸਾਂਗ ਉਠਾਈ ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੇ
ਉਹ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲ ਬਣਾਈ, ਪਠਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ
ਉਹ ਪਲ ਪਲ ਰਹੇ ਤਿਹਾਈ, ਮਾਨਸ ਰੱਤ ਦੀ
ਉਹ ਜਿਉਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਜਾਈ, ਚਮਕੇ ਲਾਟ ਜਿਉਂ
ਉਹ ਮੌਤ ਬਣ ਕੇ ਅੱਜ ਆਈ, ਗਾਜ਼ੀ ਕਮਰ ਲਈ
ਕਹਿ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਚਲਾਈ, ਜੋਧੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ
ਉਸ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਧਸਾਈ, ਨਿਕਲੀ ਪਾਰ ਜਾਂ
ਇਉਂ ਵੈਰੀ ਜਾਨ ਗੁਆਈ, ਡਿੱਗਾ ਧਰਤ ਆ

ਆਪਣੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਮਰ ਬੇਗ ਵੀ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਜੋ ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਦਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਚਿਆ

ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੜ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਏ ਜੋਧ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰਤ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅੱਗਲਵਾਂਢੀ ਮਿਲ ਕੇ ਜੋਧ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਧੰਨ ਹੈਂ, ਰਾਏ ਜੋਧ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਤੇਰੀ ਸਦਾ ਜੈ ਹੋਵੇ।"

ਰਾਏ ਜੋਧ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜੈ ਸਦਾ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਦੇਵ ! ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਨਿਮਾਣੇ ਉੱਤੇ ਆਪ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸ ਅਧਨਾ ਜੀਵ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਓ।"

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚ ਕਮਰ ਬੇਗ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਮਚ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਪਿਉ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ-ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਬਹਾਦਰੋ ! ਅਜ ਇਕ ਇਕੜੀ ਕਰ ਦਿਓ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਓ, ਤੇ ਜਾਂ ਆਪ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੋ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰੋ, ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖ ਤੁਹਾਡਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ?"

ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਰਾਹ ਆ ਰੋਕਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲੋਂ ਹੌਸਲੇ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਉਹ ਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਉਹਦੇ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਦੋਂ ਪਿਛੇ ਹਟਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਆਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਤਲਵਾਰੀਂ ਆ ਉੱਤਰੇ। ਲੜਦਿਆਂ-ਲੜਦਿਆਂ ਢਾਲਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਝੜ ਗਏ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਫਲ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆ ਵੜੇ ਅਖਾੜੇ
ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਲਿੱਸੇ ਮਾੜੇ

ਤੇਗਾਂ ਲਟ ਲਟ ਟੁੱਟੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਚੰਗਿਆੜੇ
ਸ਼ੰਮਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਫੜ ਭੁਇੰ ਪਛਾੜੇ
ਲੱਤ 'ਤੇ ਲੱਤ ਧਰ ਚੀਰਦਾ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਪਾੜੇ
ਜਰਾਸੰਧ ਦੇ ਭੀਮ ਨੇ ਜਿਉਂ ਕੀਤੇ ਫਾੜੇ

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੁੰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ ਗਏ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਸੋਗ ਪੈ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਅੰਧੀ ਕੁ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਦੋ ਚਲਾਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦਿਆਂ ਮਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਰਲ ਹੀ ਵਿਰਲ ਦਿਸਣ ਲੱਗੀ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਉਸੇ ਭਰਵੇਂ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣੀ ਖੜੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੰਗੀ ਨਾਅਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼ੰਮਸ ਬੇਗ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ। ਭਰਾ ਦੀ ਲੋਥ ਤੜਫਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਉੱਤਰ ਆਇਆ, ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉਠਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਖੜਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਸਣੇ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਡਟਿਆ।

ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਦੀ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਇਕ ਬੱਢਾ ਬਾਬਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਡਟਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਉਸ ਵਲ ਉਲਹਿਆ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਵਾਰ

ਲੋਥ ਵੇਖ ਕੇ ਤੜਫਦੀ ਵੀਰ ਦੀ
ਗੁੱਸਾ ਗਿਆ ਕਾਸਮ ਨੂੰ ਆ
ਡੋਰੀ ਜੰਹੀ ਉਸ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕਮਾਨ ਦੀ
ਜਿਵੇਂ ਭੱਥ ਵਿਚੋਂ ਨਾਗ ਲਏ ਜਗਾ
ਜੇਠਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵੇਖਕੇ,
ਕਿਹਾ ਕਾਸਮ ਨੇ ਕਹਿਰ 'ਚ ਸੜਾ,
"ਐਵੇਂ ਬੁੱਢਿਆ ਪਰਾਈ ਮੌਤ ਮਰੇਂਗਾ

ਚਾਰ ਦਿਨ ਕਿਤੇ ਲੁਕਕੇ ਟਪਾਂ
ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਅਤੇ ਵੀਰ ਮਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ।
ਪਾਵਾਂ ਮਿਣ ਮਿਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਢੀਆਂ
ਲੱਗੀ ਕਾਲਜੇ ਦੀ ਲਵਾਂ ਮੈਂ ਬੁਝਾ।
ਵੁਜ਼ੂ ਕਰਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਰੱਤ ਦੇ
ਫੇਰ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ ਮੈਂ ਆਖਰੀ ਦੁਆ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ ਵੈਰ ਅੱਜ ਬਾਪ ਦਾ
ਤੇ ਮੈਂ ਜਾਨ ਵੀ ਦਿਆਂਗਾ ਲੇਖ ਲਾ।"

[illegible] ਜੈਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਓਇ ਮੁੰਡਿਆ [illegible] ਦੇ ਛੋਕਰੇ ਨੇ ਉਸ ਜ਼ਬਰਦਸਤਕਾਰ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਯੋਧੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ [illegible] ਕਿਥੋਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਏ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਾਰਨ ਜੋਗਾ ਵੀ [illegible] ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਸੱਜਰੀ ਮਹਿੰਦੀ ਤੇ ਵੀਣੀ ਉਤੇ ਭੈਣ ਦੀ ਬੱਧੀ [illegible] ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਾਹ [illegible] ਜਾ ਕੇ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ [illegible] ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਉਡੀਕ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ [illegible] ਵਰਗੇ [illegible] ਦੀਆਂ ਧੌਲ੍ਹਾਂ ਸਹਿਣ ਜੋਗੇ ਕਦੋਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ? ਐਵੇਂ ਮੂਰਖ ਮੌਤ [illegible] ਨਾ ਜਾਈਂ।" ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ

ਸਾਕਾ

[illegible] ਜੇਠਾ ਕਹਿੰਦਾ ਗਭਰੂਆ! ਕਿਉਂ ਕਰੇਂ ਨਾਦਾਨੀ?
[illegible], ਮੁੜ ਜਾ ਮਾਂ ਕੋਲ ਹੀਰਿਆ! ਰੱਜ ਮਾਣ ਜਵਾਨੀ
[illegible] ਮਲੀ ਜਾਪਦੀ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ
[illegible] ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵਣਾ ਜਾਮਾ ਇਨਸਾਨੀ
[illegible] ਜਿੰਦੜੀ ਏ ਮੌਤ ਨਾਲ ਮਹਿੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ
[illegible] ਮਿਲਾ ਦਊ ਮੇਰੀ ਇਕੋ ਕਾਨੀ
[illegible] ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਫਾਨੀ
[illegible] ਜਾਊ ਨਾ ਫਿਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਕਰਾਨੀ
[illegible] ਇਹ ਇਮ ਨਿਸ਼ਾਨੀ
[illegible] ਬਣ ਜਾਊ ਕਹਾਨੀ

ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਦੀ ਮੌਤ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਟਲਿਆ ਨਾ। ਪਿੜ ਵਿਚ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਸੂਰਮੇ ਲੱਗੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਏ। ਅੰਤ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਤੇ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਟਕਰੇ। ਕਾਸਮ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਕੂਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਟਾਲ ਸਕਦਾ ?

ਕਬਿੱਤ

ਟਲਿਆ ਨਾ ਕਾਸਮ ਜਾਂ ਮੱਤਾ ਅਭਿਮਾਨ ਦਾ ਉਹ
ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਬਲ ਰਣ ਵਿਚ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਗਿਆ
ਬਾਪ ਤੇ ਭਰਾਂ ਦਾ ਹੈਸੀ ਬਹੁਤ ਹਿਤਕਾਰੀ ਉਹ
ਮੌਤ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਮੇਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ
ਹੂਰਾਂ ਦਾ ਸੀ ਆਸ਼ਕ, ਉਪਾਸਕ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਦਾ
ਚਾੜ੍ਹ ਘੋੜੀ ਮੌਤ ਵਾਲੀ ਜੰਨਤ ਪੁਚਾਇਆ ਗਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੈਸੀ
ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਹੱਥੀਂ ਸਭੋ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਕਾਇਆ ਗਿਆ

ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਹੱਥੋਂ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਸਣੇ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਤੋਂ ਵੀ ਭਰਾ ਤੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸੱਲ ਨਾ ਝੱਲਿਆ ਗਿਆ, ਉਹਨੇ ਅਚਨਚੇਤ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਘੇਰ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਇਕੱਲੇ ਸ਼ੇਰ ਉੱਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀ ਕੱਠੇ ਹੀ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਸਭ ਦੇ ਤੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਚਾਂਦਮਾਰੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਂਗ ਇਕ ਥਾਂ ਪੈਣ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਯੋਧੇ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਦਿਲ ਨਾ ਹਾਰਿਆ। ਉਹ ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਏਸੇ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਿੰਘੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਾਤੀ ਮੱਲ (ਜਤੀ ਮੱਲ) ਵੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਮੂਰਛਾ ਹੋ ਡਿੱਗਾ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆ ਗਏ।

ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਿੜ ਮੱਲ ਖਲੋਤੇ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਬਰਸਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰ ਵੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੁਣ ਲੱਗੇ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਤੀਰ ਛੱਡਿਆ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਵਾਰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਚੁਕੀ। ਘੋੜਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਛਲਿਆ ਤੇ ਤੀਰ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਆ

ਲੱਗਾ। ਤੀਰ ਸਣੇ ਕਾਨੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਧਸ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਘੋੜਾ ਥਾਂ ਮਰ ਗਿਆ। ਲਲਾ ਬੇਗ ਭੁਇੰ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ। ਉਹ ਸੰਭਲ ਕੇ ਉਠਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਇਹ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਹੋ, ਤੇ ਮੈਂ ਪੈਦਲ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਪੈਦਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਲਲਾ ਬੇਗ ਅਸੀਂ ਤੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਮੌਕਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਫਿਰ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਸੜ ਬਲ ਗਿਆ. ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ

ਵਾਰ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ
ਸੱਚ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹੇ ਲਲਕਾਰ
ਕਾਹਨੂੰ ਓਪਰੇ ਪੁੱਤਰ ਮਰਵਾਉਂਦੇ
ਵੀਰ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਤੇ ਨਾਰਾਂ ਦੇ ਭਤਾਰ
ਆਓ ਦੋਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਆਪ ਵਿਚਦੀ
ਆਪਾਂ ਪਰਖ ਲਈਏ ਹਥਿਆਰ
ਕਈਆਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਪਿਆਸੀ ਕਿਸੇ ਬਲੀ ਦਾ
ਖ਼ੂਨ ਮੰਗਦੀ ਏ ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ
ਪੁੱਠਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੇ-ਦੇ ਚਾੜ੍ਹੀ ਸਾਣ 'ਤੇ
ਲਵਾਂ ਪਰਖ ਇਸ ਦੀ ਧਾਰ
ਅੱਗ ਚੀਰ ਇਹਨੇ ਕੱਟ ਕਈ ਫੌਲਾਦ ਦੇ
ਹੋਵੇ ਕੇਲੇ ਵਾਂਗ ਲੋਹੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਹਾਨ 'ਤੇ
ਸੱਕੇ ਰੋਕ ਜੋ ਏਸਦਾ ਵਾਰ
ਓਦੋਂ ਰੱਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏ ਹੰਕਾਰ

ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਸਭ ਨਿਯਮ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਹਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਯੁੱਧ ਜਿੱਤਣ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੁਫੇਰ ਪਈਆਂ ਲੋਥਾਂ ਉਸਦੇ

ਅੰਦਰ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕੁਛ ਚਿਰ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਉਸਦੇ ਵਾਰ ਰੋਕਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅੰਤ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਬੋਲ, "ਲਲਾ ਬੇਗ ਇਉਂ ਹੋਛਿਆਂ ਵਾਂਗ ਵਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਉਂ ਕਰੀਦਾ ਹੈ।"

ਸਾਕਾ

ਕਢ ਮਿਆਨੋਂ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਈ
ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਉਸ ਅਗ ਅੰਬਰੀਂ ਲਾਈ
ਦੁਸ਼ਮਣ 'ਤੇ ਪਈ ਕੜਕ ਕੇ ਜਮਰਾਜ ਦੀ ਜਾਈ
ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਧੜ ਚੀਰਿਆ ਜਿਉਂ ਮਾਲਾ ਪਾਈ
ਨ੍ਹਾਤਾ ਲਿੱਪੀ ਰੱਤ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਸੁਰਖੀ ਲਾਈ
ਪੀ ਕੇ ਖ਼ੂਨ ਜਵਾਨ ਦਾ ਉਹ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਿਪਤਾਈ
ਉਲਟੀ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਉਹਦੀ ਭੁਖ ਚਮਕਾਈ
ਫਿਰਦੀ ਗਭਰੂ ਭਾਲਦੀ ਉਹ ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਈ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਫੌਜ ਗੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ਇਕੋ ਜਰਨੈਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਮੈਦਾਨ ਛਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਏ, ਪਰ ਪਿੱਛੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਡਰ ਤੇ ਹਮਜੋਲੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਮਿਹਣਿਆਂ ਦੇ ਭੈ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੱਸਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੇੜੀ ਸ਼ਹੁ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਠਿਹਲ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਪਾਸਾ ਪਲਟ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸੇ ਵੱਲ ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ ਮੋੜੀ ਦੋਵੇਂ ਜਦੋਂ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲੇ। ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਲੋਹੜ ਦਾ ਤੀਰੰਦਾਜ਼ ਸੀ ਉਹਨੇ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਉੱਤੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਘੋੜਾ ਛੱਡਿਆ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਨੇ
ਗਿਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆ
ਤੀਰ ਚੁਣਵਾਂ ਭੱਥੇ 'ਚੋਂ ਉਹਨੇ ਕਢਿਆ
ਲਿਆ ਤੇਂਦੀ ਉੱਤੇ ਕੱਸ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾ
ਉੱਚੀ ਮਾਰ ਲਲਕਾਰਾ ਉਹਨੇ 'ਅਲੀ' ਦਾ
ਦਿੱਤਾ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚਲਾ
ਆਉਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਤੀਰ 'ਗੁਲਬਾਗ' ਨੇ
ਮਨ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸਮਝਾ
ਇਹਾ ਵੇਲਾ ਤੇਰਾ ਜ਼ਿੰਦੜੀ ਘੁਮਾਣ ਦਾ
ਅੱਜ ਜਾਨ ਦਿਹ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾ
ਹੋ ਕੇ ਸੀਖਪਾ ਉਹ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਗਿਆ
ਛਾਤੀ ਆਪਣੀ ਦੀ ਢਾਲ ਲਈ ਬਣਾ
ਤੀਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਵਾਸਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ
ਲਿਆ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਚ ਅਟਕਾ
ਘੜਾ ਪਾ ਗਿਆ ਸ਼ਹੀਦੀ ਇਉਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਗਿਆ ਹੱਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਨਿਭਾ

ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਦੇ ਤੀਰ ਨਾਲ 'ਗੁਲਬਾਗ' ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਲਬਾਗ ਉਹ ਘੋੜਾ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਜੂਮੀ ਬਣ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੁਹੇਲਾ' ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਸੁਹੇਲੇ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਬੜਾ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ [illegible] ਤੀਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਪੈਦਲ [illegible] ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਏਨੇ ਨੇੜ ਆ ਗਏ ਕਿ ਤੀਰ ਵਰਤਣੇ [illegible] ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹਥਿਆਰ ਧੂਹ ਲਏ। ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ [illegible] ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਣ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਸੋ, ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਿਆ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਵਾਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਰਜ ਗਿਆ, ਤਾਂ

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਈ ਗਭਰੂਆ ! ਹੁਣ ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਡਾ ਵੀ ਲਈ ਜਾ ਆ, ਤੈਨੂੰ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀਏ ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੋ ਧਾਰੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ[1]

ਆਇਆ ਜੋਸ਼ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਖੰਡਾ ਚਮਕਾਇਆ
ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਯੋਧਿਆ ! ਮੁਖੋਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ
ਬਦਲ ਪੈਂਤੜਾ ਸੂੰਟਿਆ 'ਕਰਤਾਰ' ਧਿਆਇਆ
ਕਟ ਫ਼ੌਲਾਦੀ ਚੀਰਿਆ ਉਹ ਪਾਰ ਸਿਧਾਇਆ
ਮੌਤ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਦੀ ਸਭ ਜੰਗ ਮੁਕਾਇਆ
ਬਖਸ਼ੀ ਫ਼ਤਹਿ 'ਅਕਾਲ' ਨੇ ਗੁਰ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ

ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਪੈਂਤੀ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸੈਨਾ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਸੌ ਕੁ ਸਿਪਾਹੀ ਬਚ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮਵਰ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰ ਗਏ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਸੌ ਸਿਖ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਰਾਏ ਜੋਧ ਤੇ ਜਤੀ ਮੱਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ ਇਹ ਯੁੱਧ ੧੬ ਮਘਰ, ੧੬੮੮ ਬਿ ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ 'ਵਰ' ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਚੀ ਹਈ ਤੁਰਕ ਸੈਨਾ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ ਬਚੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਜਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ.

ਯੁੱਧ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰੂਸਰ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਢਾਡੀ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ 'ਵਾਰ' ਲਿਖ ਕੇ ਗਾਵੀ, ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਨਗਹਿਲੀ ਨਾਲ ਉਹ ਵਾਰ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ.

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਯੁੱਧ ਸੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੭ ੧ ੫੧ ਈ:

---

[1]ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੬੫੫, ਅਧਿਆਏ ੧੯।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੰਗ

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਯੁੱਧ

ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕੋਲ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਪੁਚੱਾ ਦਿੱਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ .

ਬੈਂਤ

ਭਰੇ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ
ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿ, ਸੀਸ ਝੁਕਾਂ, ਦਾਤਾ।
ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਯੁੱਧ ਰਚਿਆ
ਲੈਂਦੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਦ ਬੁਲਾਂ, ਦਾਤਾ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੱਢ ਦੇਣਾ
ਮੇਰੇ ਜੇਹੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਭੁਲਾਂ, ਦਾਤਾ।
ਮੇਹਰੀ ਦਲਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ਬਲੀ ਕਈ ਕਈ
ਜਿਹੜਾ ਦੇਵੇ ਤਕਦੀਰ ਉਲਟੌ ਦਾਤਾ।
ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸੱਕੇ
ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਖ਼ੁਦਾ, ਦਾਤਾ।
ਦੁਨੀਆਂ ਹੱਥ ਜਵਾਨ ਦੇ ਵੇਖ ਲੈਂਦੀ

ਮੈਂ ਵੀ ਲਾਹ ਲੈਂਦਾ ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਦਾਤਾ।
ਲੜਨਾ ਆਪ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦਾ
ਹੱਥੀਂ ਤੀਰ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ, ਦਾਤਾ।
ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਪ ਨਜਿੱਠ ਲੈਂਦਾ
ਦੇਂਦਾ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਖਪਾ ਦਾਤਾ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੱਸ ਕੇ ਏਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ, "ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ! ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾ ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਰਦ ਸੂਰਮਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਪਿੰਡ ਆਲਮ ਦਾ ਗਿਲਜ਼ਈ ਪਠਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਤੇ ਵਿਆਹਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਕਾਹ ਪਿੰਡ ਛੋਟਾ ਮੀਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੋ, ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ (ਮੁਖ਼ਲਸ ਖ਼ਾਂ ਦੀ) ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਹ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੱਦਿਆ

ਵਿਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਚਿਤਰ ਸੈਨ ਸੁਦਾਗਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਪੰਜ ਸੋ ਮੋਹਰਾਂ, ਚਿੱਟਾ ਬਾਜ਼, ਘੋੜਾ, ਖੰਡਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕ ਚੜ੍ਹਾਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰਾਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬਾਜ਼ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤੇ ਏਸੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਕਰੇ।

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਘਰ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਜਵਾਈ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ

ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰੱਖਾਂ। ਹੋਰ ਜੋ ਕਝ ਵੀ ਤੂੰ ਚਾਹੇਂ ਲੈ ਲੈ, ਪਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਟਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਡਰ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਮੂੰਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਉਹਨੇ ਛਿੱਥੀ ਪੈ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ। ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਲੈ ਲਵੀਂ। ਮੈਂ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਕੁੜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀ।"

ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਿਆ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੰਛੀ ਮਗਰ ਬਾਜ਼ ਛੱਡਿਆ ਬਾਜ਼ ਰੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੰਛੀ ਉੱਤੇ ਚੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਦੂਰ ਉਡ ਗਿਆ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਫੜ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਸਿਆਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਬਾਜ਼ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੈ। ਲਿਆ, ਮੈਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਪੁਚਾ ਕੇ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਆਵਾਂ। ਭਲਾ ਜੇ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ।"

ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਕਲਮਾ ਹੱਡੀਂ ਲਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੋਮਨ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਲੜ ਕੇ ਲੈ ਲਵੇ।"

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝੌਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ, ਸਗੋਂ ਉਹਨੇ ਉਲਟੀ ਆਤਮ ਘਾਤ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਲੰ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਜਵਾਈ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਕੀਤਾ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਾਜ਼ ਲੱਭਦੇ-ਲੱਭਦੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਝੱਟ ਉਸਮਾਨ

ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਬਾਜ਼ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਜਵਾਈ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਉਹਨੇ ਵੀ ਝੂਠ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਸਿੱਖ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭੇਜ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ। ਉਹ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ! ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਦੇ ਬੈਠਾ ਏਂ? ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਨਾ ਹੀ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਘੋੜਾ ਹੈ।"

ਮੱਤ 'ਤੇ ਪੜਦਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਘਰ ਪਈਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਸੋ, ਕਾਹਲੀ ਕਰ ਕੇ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ! ਜੇ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਗਤ ਕੋਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਵੀ ਤੇਰੇ ਜਵਾਈ ਕੋਲ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ।"

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਝੂਠ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਝੂਠ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ। ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਅੱਖੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ, ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਕੋਲ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੇ ਇਹ ਝੂਠੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਥੋਂ ਜਿਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ ਕਸਮ ਲੈ ਲਵੋ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੀ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸੌਂਹ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਏਂ?"

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਈਮਾਨ ਡੋਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਜ਼ ਮੇਰੇ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਜਵਾਈ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨੇ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੁਪਹਿਰੇ ਛੱਟੇ ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਅੱਗੋਂ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਬਾਜ਼, ਘੋੜਾ, ਖੰਡਾ, ਪੁਸ਼ਾਕ)

ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਬੜਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਉਲਟੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਕੁਛ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਤੋਰੀਦਾ ਹੈ।

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰਿਆ ਘਰ ਪੁੱਜਾ, ਉਹਨੇ ਗੱਲ ਬੜੀ ਵਧਾ ਕੇ ਦੱਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਾਹਰ ਲਈ ਆਪਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਸੌ ਬੰਦਾ ਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਜਲੰਧਰ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਪਿੱਟੇ। ਅੱਗੋਂ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕਾਂਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"

ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਬੜੀਆਂ ਔਖਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਪੈਂਦਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਜਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਜਾ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੋ ਹਾਜ਼ਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ, ਇਉਂ ਪੈਂਦੇ ਕਿਹਾ ਪੁਕਾਰ
ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਾਂ ਕਿਸ ਕੋਲ ਜਾ, ਜੇ ਸੁਣੇ ਨਾ ਗੱਲ ਸਰਕਾਰ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਭਾਂਬੜ ਮਚਦੇ, ਦਿਲ ਸੜ ਹੋਇਆ ਅੰਗਿਆਰ
ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ, ਹੈ ਹੋਇਆ ਅੱਤਿਆਚਾਰ
ਜੋ ਕੀਤੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੇ ਮੈਂ ਜਿਉਂਦੇ ਲਈ ਸਹਾਰ
ਉਸ ਤਲਬ ਛਿਮਾਹੀ ਨੱਪ ਲਈ ਤੇ ਕੱਢਿਆ ਧੱਕ ਮਾਰ

ਜਦ ਲਿਆ ਮੈਂ ਨਾਮ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ, ਉਸ ਉਲਟਾ ਕਿਹਾ ਵੰਗਾਰ
ਜਾਹ ਲੈ ਆ ਜਾ ਕੇ ਓਸ ਨੂੰ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਮੱਦਦਗਾਰ
ਕਦ ਮੰਨਦਾ ਹੁਕਮ ਜਨਾਬ ਦਾ, ਓਹ ਡੁੱਬਾ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ
ਜੇ ਹੁਣੇ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੋਧਿਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਰੂ ਖੁਆਰ

ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ! ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਨੌਕਰ ਸਾਂ। ਮੇਰੀ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਨਖਾਹ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਕੋਲ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ, ਮਾਰ ਕੁਟ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉਸਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ।"

ਜੋ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਹਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਾਸਤੇ ਬੜਾ ਸਾੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੈਂਦੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ .

ਵਾਰ

ਔਖਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬੜਾ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਉਤੋਂ ਦਿੱਤਾ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਭੜਕਾ
ਮਾਨੋ ਲਾਟਾਂ ਅੱਗਿਆਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੀਆਂ
ਉਹਨੇ ਤੇਲ ਬਲਦੀ 'ਤੇ ਪਾ
ਓਸੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾਕੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਦਿੱਤਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਾ ਜੋ ਮਾਲਕ ਸਦਾਂਵਦਾ
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆ
ਲੈਕੇ ਜਾਈਂ ਨਾਲ ਫੌਜਾਂ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀਆਂ
ਪੂਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਜੋ ਉਡਾ
ਅੱਗੋਂ ਮਾਰ ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ
ਦਿੱਤੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਖਪਾ

ਤੈਨੂੰ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਬਦਲੇ ਲੈਣ ਨੂੰ
ਭਾਜੀ ਸੱਜਰੀ ਨਾ ਲਵੀਂ ਕੋਈ ਛੜ੍ਹਾਂ
ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਊ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਤਦ ਯੋਧਿਆ
ਭੁਟਾ ਧਰੇਂ ਸਿਰ ਵੈਰੀ ਦਾ ਲਿਆ

ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਹੱਥੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਭਰਾ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ, ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ, ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਜਲੰਧਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲਾਹੌਰੋਂ ਚੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਕੁਛ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਝੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ*।

ਪਰ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਚੱਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਕਿ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਹ ਕੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵਧ ਘਟ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਭਲਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁਟ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਬੀਤੀ ਸੁਣਾਈ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ, ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਛੇਟ ਮੋੜ ਚਲੇ ਗਏ ਲੱਗੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਲੂਣ-ਹਰਾਮੀ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਵੰਗਾਰਨ ਲੱਗਾ

ਕਬਿੱਤ

ਬੇਮੁਖ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਪੈਂਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤੀ
ਮੋਮਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਲਲਕਾਰ ਕੇ
ਟੋਲਾ ਏ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦਾ, ਨਾ ਯਧਾ ਜਰਨੈਲ ਕੋਈ

---

* ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਸ ੬, ਅੰਸੂ ੧੯।

ਪਾਓ ਵਡਿਆਈ ਖ਼ਾਨੋ   ਗੁਰੂ ਤਾਂਈਂ ਮਾਰ ਕੇ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਨਾਮ ਦੇਊ, ਗਾਵੇਗਾ ਜਹਾਨ ਜੱਸ
ਮਾਰ ਲਿਆ ਵੈਰੀ ਰਣ ਵਿਚ ਜੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਲੱਗ ਜਾਊ ਦਾਗ਼ ਲੱਥੂ ਮੱਥਿਓਂ ਕਲਾਂ ਦੇ ਨਾਹੀਂ
ਮੁੜੇ ਇਕ ਸਾਧ ਤੋਂ ਜੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਾਰ ਕੇ

ਏਧਰ ਵੈਰੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਅਵੇਸਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੈਠੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਸੀ ਸਾਰਾ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦਾ ਦਲ ਹੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਜਾ ਸੁਣਾਈ।

ਸਾਕਾ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੇਟ ਮੀਰ ਵੱਲ ਜਦ ਲੱਥੇ ਜਾ ਕੇ
ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਕੇ
ਆਇਆ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਹੈ ਦਲ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਬੋਲੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖੰਡਾ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ
ਆਇਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਾਏਗਾ ਸਭ ਮਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਯੋਧੇ ਖੜ੍ਹੇ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜਦ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਕੀਹਨੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਠਹਿਰਨਾ ਹਿੱਕ ਢਾਲ ਬਣਾ ਕੇ
ਕਾਇਰ ਨਸਣਗੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ (ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਧੀਰ ਮੱਲ) ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ, ਤੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਏ। ਸੋ, ਉਹਨੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭੇਤ ਲਿਖ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ*, ਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ।

---

*ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਅਧਿਆਇ ੨੦, ਪੰਨਾ ੬੯੯
ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ, ਪੰਨਾ ੨੨੨

ਬੈਂਤ

ਪੀਰ ਮੱਲ ਲਿਖਿਆ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਤਾਈਂ
ਸੁਣ ਅਰਜ਼ ਮੇਰੀ ਚਿੱਤ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਧੱਕਾ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੀਤਾ
ਕੀਤੀ ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਬੇਸ਼ਕ ਲਵੋ ਬਦਲਾ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕਰਦਾ
ਰਾਤੀਂ ਕਰੋ ਹਮਲਾ ਦਿਲ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਮਰਦ ਸੋਈ, ਮਰੇ ਬਾਜ਼ੀ ਸੱਜਰੀ ਜੋ
ਜਿਉਣ ਕਾਇਰ ਹੀ ਅਣਖ ਗਵਾਇਕੇ ਜੀ
ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਹੀਂ
ਮਦਦ ਕਰੂੰ ਮੈਂ ਵੀ ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਪੱਖ ਪਾਲਦਾ ਹਾਂ ਸੱਚੀ ਦਸਤੀ ਦਾ
ਦੱਸਾਂ ਭੇਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਇਕੇ ਜੀ
ਨਾਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਭ
ਪਕੜ ਲਵੋ ਭਾਵੇਂ ਹੱਥੀਂ ਆਇਕੇ ਜੀ
'ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੇ' ਕਹੂ ਦੁਨੀਆਂ
ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਤੇਗ ਉਠਾਇਕੇ ਜੀ
ਨਾਲੇ ਜੱਸ ਜਹਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਖੱਟੋ
ਪਦਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਪਾਵੋ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਮੈਂ ਵੀ ਪਾਵਾਂਗਾ ਮੁੱਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ
ਗੁਰੂ ਬਣਾਂਗਾ ਜਦ ਗੱਦੀ ਪਾਇਕੇ ਜੀ

ਪੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਮਲਾ ਰਾਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਅਸਲੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੈਰੀ ਬੜੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਪਾਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜਿੱਤ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਸੋ, ਰਾਤ ਹੀ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਵੈਰੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ, ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੱਥੇ ਜਤੀ ਮੱਲ, ਅਮੀਂ ਚੰਦ, ਮਿਹਰ ਚੰਦ, ਭਾਈ ਲੱਖੂ, ਰਾਏ ਜੋਧ, ਆਦਿ ਪੰਜ ਸੌ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੱਗਾ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਰਾਤ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ
ਨਾਅਰੇ 'ਅਲੀ' ਦੇ ਖੁਫੰਗਿਓਂ ਮਾਰ
ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਪਏ
ਕਹਿ ਕੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ'
ਆਣ ਹੋਏ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਚੋਟਾਂ ਨੌਬਤਾਂ, ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰ
ਯੋਧ ਜੁੱਟ ਪਏ ਨੇ ਹਾਣ ਪਛਾਣ ਕੇ
ਢਾਲ ਚੁੰਮਣ ਲੱਗੀ ਤਲਵਾਰ
ਦੱਬੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਦਿਖਲਾਉਣ ਨੂੰ
ਉਹਨਾਂ ਲਹੂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਅੰਗਿਆਰ
ਜਾਣ ਨੇਜ਼ਿਆਂ, ਕਰਾਉਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਰਨੇ
ਜਿਵੇਂ ਲਾਟ ਉੱਤੋਂ ਭੰਬਟਾਂ ਦੀ ਡਾਰ
ਸੂਰ ਆਸ਼ਕ ਨੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਖ਼ੂਨ 'ਤੇ
ਜਿਵੇਂ ਮਹਿੰਦੀ ਪਿਛੇ ਮਰੇ ਮੁਟਿਆਰ
ਚੜ੍ਹ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ

ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਫ਼ੌਜ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਣ ਵਿਚ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਾਉਂਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਪਚੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਕਿੰਨਾ-ਕੁ ਚਿਰ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ ਘੋਲ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਏ, ਸਿੱਖ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੀਹਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬਛਾੜ ਨੇ ਮਹਰਲੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਛੇਗ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਸਾਲਚੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਚੁਫੇਰੇ ਕਾਲ ਵਰਗਾ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਦਾਬਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇਕ ਨੂੰ ਬਰਛਾ ਖੋਭਦੇ, ਤਾਂ ਚਾਰ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕਈ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਕੱਟ ਮਰੇ।

ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਜੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਲਈ ਤੇ ਲੱਗਾ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਏ ਜੋਧ ਤੇ ਜਤੀ ਮੱਲ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਛੱਡ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁਟ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਝੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬੜੀਆਂ ਡਟ ਕੇ ਲੜੀਆਂ, ਪਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਉਹ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਹੋਏ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਬਿਧੀ ਚੰਦਾ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਨਹੀਂ, ਮੈਦਾਨਿ ਜੰਗ ਹੈ ਜ਼ਰਾ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ ਆ। ਤੇਥੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਤੀਰ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਰਹੇ ਨੇ।"

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਏ ਅੱਜ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਹੈ ਮੇਰਾ ਤੀਰ ਕਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿਆ। ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਧਰ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏ ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪਠਾਣ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹਨੇ ਕਹਿਰ ਭਰੇ ਨੇ ਇਉਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਨੂੰ
ਗਿਆ 'ਅਨਵਰ' ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ
ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਭਰੀ 'ਤੇ ਤੀਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਕਹਿ ਕੇ 'ਅਲੀ' ਦਿੱਤਾ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚਲਾ
ਵਾਗ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਮੋੜ ਕੇ
ਲਿਆ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਵਾਰ ਬਚਾ
ਦੂਜਾ ਫੇਰ ਅਨਵਰ ਨੇ ਛੱਡਿਆ
ਲੱਗਾ ਢਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਜਾ
ਖ਼ਾਲੀ ਗਏ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਜਾਂ ਪਠਾਣ ਦੇ

ਵਾਰੀ ਗਈ ਸਿੱਖ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਆ
ਟੋਹ ਕੇ ਧਾਰ ਉਹਨੇ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਫਰ ਉੱਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਉਡੌਂ
ਲਿਖੀ ਰੇਖ ਤਕਦੀਰ ਦੀ ਮਿਟਾਉਣ ਨੂੰ
ਲੱਗਾ ਤੀਰ ਭਰਵੱਟਿਆਂ 'ਚ ਜਾ
ਮਾਨੋ ਭੇਟਾ ਯਮਰਾਜ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ
ਦਿੱਤਾ ਤਿਲਕ ਸੰਧੂਰ ਦਾ ਲਾ

ਅਨਵਰ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਉਹਦੀ ਬਚੀ ਖੁਚੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉੱਤੋਂ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਨੂੰ ਇਉਂ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਨੂੰ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਰਨੈਲ ਹੈਰਾਨ ਸਨ, ਕਿ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖ, ਕਿਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਾਣ ਲਾਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਧਰ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜੋਧ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਕਰ ਆਇਆ। ਆਪ ਹਥਿਆਰ ਸਜੌਂ ਕੇ ਦਿਲਬਾਗ਼ਾ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ

ਸਾਕਾ

ਆਪ ਚੜ੍ਹੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਥਿਆਰ ਸਜੌਂ ਕੇ
ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਗਲ ਤੇਗਾਂ ਪਾ ਕੇ
ਕਲਗੀ ਚਮਕੇ ਧਰੀ ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਜੋਤ ਜਗੌਂ ਕੇ
ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜੈ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੂਰਜ ਸ਼ਰਮੌਂ ਕੇ
ਚਰਨ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਲੱਖ ਸਗਨ ਮਨੌਂ ਕੇ
ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਕਾਲ ਨੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਹੁਣ ਕੌਣ ਆਵੇ। ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲ ਦਿਲ ਚੁਰਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਪੌਣ ਅੱਗੇ ਮੱਛਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉੱਡਣ ਲੱਗੀ। ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਲੜਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧ ਗਏ। ਉਹ ਕੇਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੱਟ ਕੱਟ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਹੁਣ ਲੱਗੇ। ਫ਼ੌਜ ਮਰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਤਾਹਨੇ

ਨਾਲ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਖ਼ਾਂ ਸਾਹਿਬ ! ਆਪ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸੂਰਮਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਲ੍ਹਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਪੰਝੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧੀ ਵੀ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਉਹ ਬਹਾਦਰੀ, ਜੀਹਦੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਵੱਜਦੀਆਂ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਆਪ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰੋ।"

ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨੇ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਦੀਂਹਦਾ ਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਿਸਮਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਏ। ਲਓ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਲੜਾਈ ਮੁਕਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਹੰਕਾਰੀ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਗੇ। ਪਿੜ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਇਉਂ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ

ਵਾਰ

ਪੈਂਦ ਖ਼ਾਨ ਬੋਲੀ ਖਾ ਕੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ
ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ 'ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ
ਖਾਧੇ ਲੂਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਸਿਰੋਂ ਲਾਹੁਣ ਨੂੰ
ਗਿਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆ
ਮੰਦੀ ਦਿਲ 'ਚ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਸੋਚਦਾ
ਰਿਹਾ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਬਰਸਾ
ਲਾ ਕੇ ਤਾਣ ਕੀਤਾ ਵਾਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਲੱਗਾ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਰਕਾਬ ਉੱਤੇ ਜਾ
ਮਾਨੋ ਤੇਗ ਵੀ ਦਰਗਹੀ ਪੈਂਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ
ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਰਹੀ ਝੁਕਾ
ਦੂਜੀ ਉਸ ਨੇ ਉਲਾਰੀ ਫੇਰ ਸੀਸ 'ਤੇ
ਗੁਰਾਂ ਢਾਲ ਉੱਤੇ ਲਈ ਅਟਕਾ
ਤੀਜੀ ਫੇਰ ਉਹਨੇ ਮਾਰੀ ਨਾਲ ਕਹਿਰ ਦੇ
ਗੁਰਾਂ ਤੇਗ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਲਿਆ ਬਚਾ

ਟੁੱਟੀ ਅੱਧ ਤਲਵਾਰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਦੀ
ਮਾਨੋ ਟੁੱਟ ਗਏ ਅਪੂਰ ਉਹਦੇ ਚਾਂ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ! ਤਲਵਾਰ ਫੜ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਹੀ ਗਿਆ ਏਂ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਰਮਾਨ ਰਹਿ ਨਾ ਜਾਏ। ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਪਾਲ ਕੇ ਜਵਾਨ ਕੀਤਾ ਏ, ਹੁਣ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਆਂ। ਤੂੰ ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲੈ।"

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਲਣਹਾਰੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਆਉਂਦਾ। ਉਹਨੇ ਸਭ ਅਹਿਸਾਨ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਹਿਲੀ ਤਲਵਾਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਉੱਤੇ ਆ ਲੱਗੀ। ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਦੂਜਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਢਾਲ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਤੀਜਾ ਵਾਰ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਤਲਵਾਰ ਕਰਕੇ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਮੁੱਠ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਫਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ। ਪੈਂਦਾ ਦੂਜੀ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਫਿਰ ਸੰਭਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ "ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ! ਵਾਰ ਇਓਂ ਨਹੀਂ, ਐਓਂ ਕਰੀਦਾ ਏ।"

ਸਾਕਾ

ਫਿਰ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਈ
ਤੈਨੂੰ ਤੇਗ਼ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਅਜੇ ਜਾਚ ਨਾ ਆਈ
ਵਾਰ ਕਰੀਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਲੈ ਤੱਕ ਸਫ਼ਾਈ
ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਈ
ਬਿਜਲੀ ਟੁੱਟ ਅਰਸ਼ ਤੋਂ ਪੈਂਦੇ ਸਿਰ ਆਈ
ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਆਕੜੀ ਉਸ ਧੌਣ ਝੁਕਾਈ
ਸੂਰਜ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਬੀਰ 'ਤੇ ਜਦ ਅੱਗ ਬਰਸਾਈ
ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਗੁਰ ਢਾਲ ਦੀ ਇਉਂ ਠੰਢ ਵਰਤਾਈ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਅੱਗ

ਬਰਸਾਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਢਾਲ ਦੀ ਛਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ , ਜੇ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਕ੍ਰੋਧ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਸਕ ਸਿਸਕ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸੂਰਮਾ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅੰਤ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਮਰਿਆ

ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਲ੍ਹ ਦਾ ਮੁੱਢ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਜਵਾਈ) ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ, ਬੇਮੁਖ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਓਸੇ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਕੱਠੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੜਾ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਹਟ ਜਾਏ, ਪਰ ਈਰਖਾਲੂ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਉਲਟਾ ਬਾਬਾ ਜੀ 'ਤੇ ਅਨ੍ਹੇਵਾਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੰਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਇਓਂ ਜੁੱਟ ਪਏ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ
ਪਿਆ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਉੱਤੇ ਆ
ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ
ਸਾਰੇ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਅਹਿਦ ਭੁਲੌਂ
ਬੜਾ ਚਿਰ ਰਹੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਾਰ ਰੋਕਦੇ
ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸੁਣੌਂ
ਮੇਰੀ ਬਾਲ-ਉਮਰ ਦਿਆ ਹਾਣੀਆ
ਘੜੀ ਉਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜਾਨ ਲੈ ਬਚੌਂ
ਮੇਰੇ ਤੀਰ ਹਈ ਰੂਪ ਯਮਰਾਜ ਦਾ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਾ ਭੱਜ ਭੱਜ ਆ
ਪਰ ਟਲਿਆ ਨਾ ਮਦੌਂ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ
ਅੰਤ ਦਿੱਤਾ ਬਾਬੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚਲੌਂ
ਤੀਰ ਮੱਥੇ ਉਸਮਾਨ ਦੇ ਲੰਘਿਆ

ਮਾਨੋ ਮੌਤ ਦਿੱਤਾ ਤਿਲਕ ਲਗਾ
ਇਓਂ ਮੋਇਆ ਮੂਢ ਕਲੂ ਦਾ ਉਹ 'ਸੀਤਲਾ'
ਗਿਆ ਫਲ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾ

ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬਾਲ-ਸਖਾਈ ਸੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਸ਼ੋਕ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਹਥਿਆਰ ਤਜ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਏ।

ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਹੀ ਰਾਹ ਸਨ, ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪ ਲੜ ਮਰਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਿਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੀ। ਸੋ, ਉਹਨੇ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ। ਉਹਨੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਕਦੇ ਵੀ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਸੋ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਤੀਰ ਛੱਡਣੇ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੇ।

ਵਾਰ

ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਨ ਜਰਨੈਲ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ
ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ
ਹੋਸੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ
ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਦਵਾਂਵਦੇ
ਹਿੰਦੂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ
ਜ਼ਰਾ ਹੱਥ ਅੱਜ ਵੇਖਣੇ ਜੁਆਨ ਦੇ
ਵਾਰ ਰਖਦੀ ਮੈਂ ਤੱਕੂ ਸਰਕਾਰ
ਉਹਨੇ ਕੰਨਾਂ ਤੀਕ ਖਿੱਚ ਤੀਰ ਛੱਡਿਆ
ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ ਪਰ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਵਾਰ
ਫੇਰ ਦੂਜਾ ਉਹਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਛੱਡਿਆ
ਸਾਰੇ ਪੀਰ ਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਚਿਤਾਰ
ਛੱਡਿਆ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਆਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ

ਫੁੱਟ ਨਿਕਲੀ ਕਸਰੀ ਧਾਰ
ਖਾ ਕੇ ਬਾਣ ਰੋਹ ਜਾਗਦਾ ਏ 'ਸੀਤਲਾ' '
ਖ਼ੂਨ ਉਬਲੇ ਹਮਲੇ ਖਾ ਕੇ ਵਾਰ

ਕਾਲੋਂ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਆ ਵਹਿਆ। ਤੀਰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵਾਰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰਾ ਪਾਸਾ ਵਟਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਖ ਦੇ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਚੀਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਘਾਉ ਕਈ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਪਰ ਖ਼ੂਨ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਜਵਾਬੀ ਤੀਰ ਛਡਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਪੈਦਲ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਤਲਵਾਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਵਾਰ ਕਰ ਕਰਕੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹ ਲਈਆਂ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀਏ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਰੋਹ ਵਿਚ ਆਣ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਖੰਡਾ ਚਮਕਾਇਆ
"ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਹੋ ਸਾਵਧਾਨ" ਸਤਿਗੁਰ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ
"ਕਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਏਥੇ ਲੈ ਆਇਆ
"ਵਾਰ ਕਰੀਦੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ" ਇਉਂ ਆਖ ਚਲਾਇਆ
ਸਿਰ ਤੋਂ ਧੜ ਕੇ ਚੀਰਿਆ ਦੋ ਫਾੜ ਬਣਾਇਆ
ਹੂਰਾਂ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਨੂੰ ਜੰਨਤ ਪਹੁੰਚਾਇਆ

ਲੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣ ਦੀ ਕਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ? ਅੰਤ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਿਛੇ ਇਕੋ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪੰਝੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹੁਣ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹਨੇ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅੰਤ ਲੜ ਮਰਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਅੱਗੇ ਘੋੜਾ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਏ। ਆ ਲੱਗਾ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ।

ਸਾਕਾ

ਰਹਿ ਗਿਆ ਪਿਛੇ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ ਢਾਣੀ 'ਚੋਂ ਕੱਲਾ
ਲੈ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉਸ ਫਿਰ ਕੀਤਾ ਹੱਲਾ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਮੌਤ ਵਿਹਾਜਣੀ ਤਕ ਭਾਉ ਸਵੱਲਾ
ਵਧਿਆ ਵੱਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿ ਕੇ 'ਯਾ ਅੱਲਾ'
ਕਹਿ ਰਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ, 'ਜਾਹ, ਮੁੜ ਜਾ ਮੱਲਾ'
ਉਲਟਾ ਅੱਗੋਂ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ ਕਹਿ ਬਚਨ ਅਵੱਲਾ
ਮਾਰੀ ਮੱਤ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਉਹ ਹੋਇਆ ਝੱਲਾ
ਖੰਡਾ ਕਢ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਸਣ ਰਹੇ ਨਿਰੌਲਾ
ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਠੱਲ੍ਹਾ
ਸਿਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ ਧੜ ਰਹਿ ਗਿਆ ਖੱਲਾ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਨਾਲ ਕੁਤਬ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਰਹਿੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਜਿਧਰ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ, ਤੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੌ ਸਿੱਖ ਤੇ ਭਾਈ ਲੱਖੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ। ੨੪ ਹਾੜ, ੧੬੯੧ ਬਿ: ਨੂੰ ਇਹ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਆਖ਼ਰੀ (ਚੌਥਾ) ਯੁੱਧ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਚਾਰ ਜੰਗ ਲੜੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਇਆ, ਕੋਈ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ।

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗੱਜ ਕੇ ਬੋਲੋ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ'

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੫-੨-੫੧ ਈ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਉੱਚ ਦਾ ਪੀਰ

ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਚਮਕੌਰ ਛੱਡਣਾ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦਾ ਵਾਸ, ਗੁਲਾਬੇ ਪੰਜਾਬੇ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣਾ, ਛੱਤੋ ਮਸੰਦ ਦੀ ਬੇਮੁੱਖਤਾ, ਲਖਮੀਰ ਤੇ ਸਮੀਰ ਦਾ ਸਿਦਕ, ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ

ਇਕ-ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ*। ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਫਿਰ ਆਪ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਬੰਗਸੀ ਦੇ ਸਿਰ ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਕੇ ੩ ਸਤ ਸਿੰਘ, ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ 'ਪਿਆਰਾ', ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ 'ਪਿਆਰਾ' ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਹਵੇਲੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਿਹਾ, "ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੜ ਲਵੇ।'

ਸਾਕਾ

ਮੰਨ ਆਗਿਆ ਪੰਥ ਦੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਆਰੇ
ਨਿਕਲ ਬਾਹਰ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਲੱਖਾਂ ਵੈਰੀ ਖੜੇ ਸਨ ਚੌਗਿਰਦੇ ਸਾਰੇ
ਹਲਚਲ ਮੱਚੀ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲ ਕਾਇਰਾਂ ਹਾਰੇ

---

* ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵੇਖੋ 'ਸੀਤਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ 'ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ'

ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸੈਂਕੜੇ ਕਟ ਮਰ ਵਿਚਾਰੇ
ਤੁਰਕਾਂ ਪੈ ਗਈ ਆਪਣੀ ਗੁਰ ਨਿਕਲ ਸਿਧਾਰੇ

ਚਮਕੌਰ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੂਹੇ ਵਿਚਦੀ ਨਿਕਲੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਜੋੜਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜੈਕਾਰਾ ਸੁਣਕੇ ਵੈਰੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਕਈ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਕਟ ਮਰੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋ ਆਇਆ, 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਤਿੰਨੇ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੜ ਗਏ।

ਜਿਹੜੇ ਅੱਠ ਸਿੰਘ ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਰ ਵੱਢ ਲਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸਿਆਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸੋ ਤੁਰਕ ਫੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਤੁਰੀਆਂ।

ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਇਕ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜੰਡ ਹੇਠ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਉਥੇ ਦੋ ਵਾਗੀ (ਗੁੱਜਰ ਜਾਂ ਮਾਹੀ)* ਮਾਲ ਚਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਮੋਹਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬੇਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਝੰਗੀ ਵਿਚ ਕਟਿਆ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਫੇਰ ਪੰਧ ਪੈ ਗਏ। ਪਹਿਰ ਕੁ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਦਾਤਾਰ ਖੂਹ ਦੀ ਟਿੰਡ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਭੁਇੰ 'ਤੇ ਹੀ ਬਿਰਾਜ ਗਏ। ਕਮਰ-ਕਸਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹੱਥ ਕਿਰਪਾਨ ਦੀ ਮੁਠ 'ਤੇ ਸੀ, ਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੰਡੇ ਵਜ ਵਜ ਕੇ ਲਹੂ ਸਿੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅਕਾਲ ਦਾ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਆਨ
ਸੁੱਤਾ ਸੱਥਰ ਮੱਲ ਕੇ, ਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ
ਉਵੇਂ ਢਾਕੇ ਲਗ ਕੇ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਕਿਰਪਾਨ

---

*ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਅਲਫ਼ੂ' ਤੇ 'ਗਾਮੂੰ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ - ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ

ਪਈ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਬਲੀ ਦੇ ਚਿੱਲੇ ਚੜ੍ਹੀ ਕਮਾਨ
ਸੁੱਤਾ ਮਾਲਕ ਜਗਤ ਦਾ, ਜਾਗਣ ਪਰ ਅਰਮਾਨ
ਕੰਡੇ ਵੱਜ ਵੱਜ ਚਰਨ ਵੀ, ਹੋਏ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ
ਨਾ ਅਜ ਕਲਗੀ ਸੀਸ 'ਤੇ, ਨਾ ਚਕਰ ਸੋਭਾ ਪਾਨ
ਨਾ ਅਜ ਲੇਫ ਨਿਹਾਲੀਆਂ, ਨਾ ਮਖ਼ਮਲ ਦੇ ਥਾਨ
ਨਾ ਅਜ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੀ, ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਨ
ਵਿਛੜੇ ਸਭ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੇ ਭਗਵਾਨ
ਪਰ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਦਿੱਸਦਾ, ਗ਼ਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਨਸ਼ਾਨ
ਤੱਕ ਕੇ ਤੇਜ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ, ਲੱਖ ਸੂਰਜ ਸ਼ਰਮਾਨ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉਸ ਤਾਰੇ ਦੀ ਸੇਧ 'ਤੇ ਚਲਣਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਨਿਖੜ ਗਏ ਸਨ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਭਾਲਦੇ ਭਾਲਦੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਆ ਪੁੱਜੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਆ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਗੇ, ਤਾਂ ਚੌਹਾਂ ਨੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵਿਆ

ਖਿਆਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦॥

ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ।
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਰੋਗੁ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਓਢਣ
ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ।
ਸੂਲ ਸੁਰਾਹੀ ਖੰਜਰ ਪਿਆਲਾ
ਬਿੰਗ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਸਹਿਣਾ॥
ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸੱਥਰ ਚੰਗਾ
ਭੱਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ।

ਗੁਲਾਬੇ ਦਾ ਨੌਕਰ ਖੂਹ ਵਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਆਣ ਕੇ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਘਰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ, ਗੁਲਾਬਾ ਮਸੰਦ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ ਉਹਨੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ
ਪੀਰਾਂ ਪੀਰ, ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਸੁਲਤਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ
ਕਿੱਥੇ ਰੰਗ ਮਹੱਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ
ਕਿੱਥੇ ਇਹ ਜੰਗਲ ਬੀਆਬਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ !
ਕਿੱਥੇ ਲੇਟਣਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਮਖ਼ਮਲਾਂ 'ਤੇ
ਕਿੱਥੇ ਚਰਨ ਅੱਜ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ !
ਕਿੱਥੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਹਾਜ਼ਰ
ਕਿੱਥੇ ਅੱਜ ਫਿਰਦੇ ਕੱਲ੍ਹੇ ਜਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ !
ਸਾਥੋਂ ਵੇਖ ਇਹ ਝੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ
ਦਿਲ ਪਾਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆਨ, ਸਤਿਗੁਰ !
ਹੌਲ ਚਰਨ ਪਾਓ ਘਰ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ
ਔਗਣਹਾਰ ਦੀ ਕਰੋ ਕਲਿਆਨ, ਸਤਿਗੁਰ
ਕਰ ਕੇ ਸੇਵਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ, ਰੀਝ ਲਾਹੀਏ
ਸਫਲਾ ਜਨਮ ਹੋਵੇ ਵਿਚ ਜਹਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ !
ਛੋਹ ਕੇ ਚਰਨ ਸੜਦਾ ਸੋਨਾ ਹੋਵੇ 'ਸੀਤਲ'
ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਨ, ਜੇ ਕਰੋ ਪਰਵਾਨ, ਸਤਿਗੁਰ !

ਗੁਲਾਬਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬਾ (ਭਰਾ) ਮਸੰਦ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਚੁਬਾਰਾ ਛੱਤਿਆ ਹੋ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਚਰਨ ਪਾਉਣ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵਸੋਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਆਏ ਦਿਨੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਹੀ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਰਾਤ ਜ਼ਰਾ ਹਨੇਰ ਹੋਏ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਮਰ-ਕਸਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਬਦਲਿਆ।

ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਗਵਾਂਢ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਡਤ ਦਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁਲਾਬੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਬਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਉਹਨੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਦੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਹਜ਼ੂਰ

ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਭਾਵ ਸਮਝ ਗਏ। ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੇਰ ਦੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਵਾਸਤੇ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹਜ਼ੂਰ ! ਕੀ ਛਕਣਗੇ" ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਗੁਲਾਬਿਆ ! ਅੱਜ ਤਾਂ ਮਹਾਂ-ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਏ।"

ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਬੱਕਰਾ ਲਿਆ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਜ਼ਰਾ ਪਰਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਾ ਲੈਣ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਬੱਕਰਾ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਝਟਕਾਉ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਬੱਕਰਾ ਝਟਕਾਇਆ। ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਕੰਧ ਉਤੋਂਦੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ। ਗੁਲਾਬਾ ਪੰਜਾਬਾ ਡਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮ ਗਏ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਡਤ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਥਾਲ ਵਿਚ ਪਤਾਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, "ਗੁਲਾਬਿਆ ! ਕੱਲ੍ਹਾ-ਕੱਲ੍ਹਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏਂ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ ? ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।"

ਡਰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਗੁਲਾਬਾ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਪੰਡਤ ਰਵਾਂ ਰਵੀ ਚੁਬਾਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨੇ ਪਤਾਸੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹਦੇ ਥਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਪੰਡਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਡਰਦੇ ਡਰਦੇ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਪੰਡਤ ਬੜਾ ਕਪਟੀ ਏ। ਇਹਨੇ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਕਰ ਦੇਣੀ ਏਂ। ਬੱਸ, ਫੇਰ ਕੀ ਏ ? ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹ ਆਵੇਗੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਲਾਬਿਆ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤੂੰ ਡਰਦਾ ਏਂ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਤੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਆਂ।"

ਏਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਪਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਗੋਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਬੱਕਰਾ ਝਟਕਾਇਆ
ਘੱਤ ਮਸਾਲੇ ਭੁੰਨਿਆਂ ਰਿੰਨ੍ਹ ਖ਼ੂਬ ਸਜਾਇਆ

ਬੈਠ ਚੁਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜਦ ਭੋਜਨ ਖਾਇਆ
ਬੁੱਕ ਭਰ ਖ਼ਾਲੀ ਸੰਖੀਆਂ ਦਾ ਬਾਹਰ ਵਗਾਇਆ
ਕਾਜ਼ੀ ਤੱਕਦ ਸਾਰ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ
ਸੱਦ ਗੁਲਾਬੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡਾਢਾ ਧਮਕਾਇਆ

ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਗਵਾਂਢ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਡਤ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਕੇ ਸੰਖੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੁੱਕ ਭਰ ਕੇ ਪੰਡਤ ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਲਾਬਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੋ, ਜਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਓ, ਰੱਖ ਲਵੋ।"

ਪੰਡਤ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਸੰਖੀਆਂ ਡਿੱਗੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ ਉਹਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੋਲਣ ਦੇਂਦੀਆਂ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜਾ ਬੁੱਕ ਭਰ ਕੇ ਸੰਖੀਆਂ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀਆਂ। ਗੁਲਾਬੇ ਦੀ ਮਾਨੋ ਡਰ ਨਾਲ ਜਾਨ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਹ ਬੋਲ ਉਠਿਆ "ਬੱਸ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਬਚਦੇ।"

ਕਾਜ਼ੀ ਇਹ ਕਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਲਾਬਾ ਭੱਜਾ ਭੱਜਾ ਉਸ ਵਲ ਗਿਆ ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗਾ। ਅੱਗੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ

ਵਾਰ

ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਆਖਦਾ, ਗੁਲਾਬਿਆ
ਵੇਖ ਆਪਣੇ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ
ਪਹਿਲੋਂ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਉਲਟ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਇਹ
ਦੂਜਾ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਮੇਰਾ ਘਰ ਛਾਰ
ਇਹ ਕੋਈ ਜਾਪਦੇ ਭਗਤ ਚਮਕਾਰ ਦੇ
ਮੈਂ ਵੀ ਲਈ ਗੱਲ ਅਸਲੀ ਵਿਚਾਰ
ਇਹ ਜਿਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰੇਂ ਤੂੰ ਜ਼ਿਆਫ਼ਤਾਂ
ਬਾਗ਼ੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੇ ਸਰਕਾਰ
ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਰਾਜ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ?
ਜੀਹਦਾ ਦਿੱਤਾ ਦਿਲੋਂ ਖ਼ੌਫ਼ ਤੂੰ ਵਿਸਾਰ

ਫਿਰ ਗਾਲਿਆਂ ਨਾ ਲੱਭੇਂਗਾ ਗੁਲਾਬਿਆ
ਮੈਂ ਜਾਂ ਚੀਨੀ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਪਕਾਰ
ਜਰਾਂ ਜਾਊ ਪਰਵਾਰ ਰੰਗਲ ਪੀਂਤੜਿਆ
ਫੇਰ ਚਾੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸਬਦਾਰ
ਉਜਾੜ ਵਾਲੀ ਅਵਤਾਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ
ਬੜੀ ਤਿੱਖੀ ਏ ਸਰਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ

ਗੁਲਾਬ ਨੇ ਬੜੀ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਤਰਲਾ ਲਿਆ 'ਬਾਬੀ ਜੀ ! ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਮਾਫ਼ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਗਵਾਢ ਰੌਸ਼ਣ ਵਾਸ ਤੁਹਾਡੀ [illegible] ਅਸੀਂ ਕਦਰ ਹੀ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਆਂਗੇ।'

[illegible] ਨੂੰ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਹਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖੰਡ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਖੀਆਂ [illegible] ਫਿਰ ਤਾਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੌਂਣੀਆਂ ਸਨ ਦੀ ਟਣਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ [illegible] ਮਹਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਜੀ ਦੀ ਵਿਸਤਰੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਾਧਿਆ [illegible] ਫੇਰ ਜੀ ਨਾਲ ਤਾਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮਹਰਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ [illegible] ਕਿਹਾ, 'ਜਰਾ ਅੰਦਰ ਵੀ ਵੇਖੋ ਇਹ ਵੀ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ [illegible] ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ ਜੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਿਨ ਰਖ ਰਾਹ [illegible] ਸਾਡਾ ਧੀਹੜੀਆਂ ਦਾ ਦਾਲਿੱਦਰ ਪੇ ਤਾਂ ਜਾਏ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ ਘਰ [illegible] ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹੋ।'

[illegible] ਮਹਰਾਂ ਝੁਕ ਕੇ ਅੰਦਰ ਧਰੀਆਂ ਤੇ ਬਾਜੀ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਕੇ [illegible] ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਗੁਲਾਬਿਆ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਸਾਡਾ ਮੱਢਾਂ ਦਾ ਗਵਾਂਢ [illegible] ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਹਟਣਾ ਪਰ ਪਰਾਹੁਣੇ ਵੀ, ਜੇ ਸਾਡੇ [illegible] ਫਿਰ ਮਰਜੀ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਜੋ ਦਿਲ ਆਵੇ ਖਾਣ ਪੀਣ [illegible] ਪਾਸ ਮਾਇਆ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ। ਕਿਸ ਚੀਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹਵੇ, [illegible] ਕਰ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖੀ।'

[illegible] ਕਬਦਾ ਗਹਿ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ। [illegible] ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ [illegible] ਇਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੈਂ ? ਵੇਖ ਇਹਨਾਂ ਦਾ [illegible]"

[illegible] ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕਬਦਾ ਹੀ

[illegible]

ਰਿਹਾ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਨਬੀ ਖ਼ਾਂ ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਹ ਘੋੜੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਵੇਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਨੌਕਰ ਵੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਦਾਤਾਰ, ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੋ।"

ਏਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਥਾਨ ਤੇ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਰਖ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਬੈਂਤ

ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਗੁਲਾਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੂੰਹੋਂ
ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਨ 'ਚ ਜਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਪੰਜੀ ਸਰੀ ਜੋ, ਕਰ ਪਰਵਾਨ ਸੇਵਾ
ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦਾ ਤੋੜਨਾ ਮਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਅੱਗੋਂ ਆਪ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿੱਖ ਪੂਰ
ਪਿਆਰੇ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਸਾਡੀ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਡੋਲ ਗਿਆ ਮਨ ਪਾਪੀ
ਕਾਇਮ ਏਸ ਦਾ ਰਿਹਾ ਈਮਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਸਾਡਾ ਆਢ ਗਵਾਢ ਹੈ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ
ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੋ ਕਰਦੇ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਚੁਗ਼ਲੀ ਲਾਉਣਗੇ ਤੋੜ ਸਰਹਿੰਦ ਜਾ ਕੇ
ਖਾ ਕੇ ਲੂਣ ਟਲਦੇ ਬੇਈਮਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਜੇਕਰ ਪਤਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਿਆ
ਕਿਸੇ ਛੱਡਣਾ ਸਾਡਾ ਨਸ਼ਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਕਿਰਪਾ ਆਪ ਦੀ, ਕਰੋ ਜੇ ਕੁਛ ਚਾਰਾ
ਐਵੇਂ ਜਾਪਦੀ ਇਹ ਬਚਦੀ ਜਾਨ ਨਾਹੀਂ

ਏਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਬਿਰਧ ਮਾਈ ਨੇ ਖੱਦਰ ਦਾ ਥਾਨ ਆ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਪੜਾ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਕੇ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਨੀਲਾ ਚੋਲਾ ਤੇ ਕੇਸ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁਟ ਕੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਨੀਲੀ ਚਾਦਰ ਲੈ ਲਈ। ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ, ਨਬੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਲੇ ਚੋਗੇ ਪਹਿਨ ਲਏ। ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਪਾਲਕੀ ਵਾਂਗ ਬਣਾ ਕੇ ਉਪਰ ਵੀ ਨੀਲਾ ਉਛਾੜ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਹਜ਼ੂਰ 'ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ' ਬਣ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਪਲੰਘ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਨਬੀ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ। ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਗਰ ਚੌਰ ਕਰਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ

ਗੱਡੀ

ਮਾਛੀਵਾੜਿਓਂ ਤੁਰੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ
ਬਣ ਕੇ ਤੇ ਪੀਰ ਉੱਚ ਦੇ
ਰੂਪ ਹਾਜੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਿਆ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ
ਚੋਗਾ ਪਾਇਆ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ
ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕੇਸ ਪਿਛੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਲੈ
ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਤਸਬੀ
ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਵਿਛਾਈ
ਪਾਲਕੀ ਵੀ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ
ਅੱਗੋਂ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਨਬੀ ਖ਼ਾਂ ਪਠਾਣ ਨੇ
ਪਿਛੋਂ ਦੋਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਚੁਕਿਆ
ਚੌਰ ਕਰਦਾ ਦਇਆ ਸਿੰਘ 'ਪਿਆਰਾ'
ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਜਾਵੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ, ਪਠਾਣ ਐਉਂ ਆਖਦੇ
ਇਹ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੀਰ ਉੱਚ ਦੇ
ਫ਼ੌਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਲਦੀ ਫਿਰਦੀ
ਖ਼ਾਂ ਖ਼ਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ
ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰੋਕ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਇਕ ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ
ਉਸੇ ਵਕਤ ਸਲੰਹ ਵਾਲਾ ਪੀਰ ਵੀ
ਆਣ ਪੁੱਜਾ ਸੌ ਸੁਣਕੇ
ਛੋਹ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਂ ਚਰਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ
ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ
ਇਹ ਤਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਪੀਰ ਹੈਨ ਖ਼ਾਨ ਜੀ
ਭਾਗਾਂ ਨਾਂ ਦੀਦਾਰ ਹੋ ਗਏ

ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਸਵਾਬ ਕੁਛ ਖੱਟ ਲੈ
ਵਲੀ ਹੰਦ ਰੂਪ ਰੱਬ ਦਾ
ਪਿਆਰਿਆ ਪਿਆਰਿਆ
ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਵਾਂ ਵਾਰਿਆ

ਹਜ਼ੂਰ ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ ਬਣ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ, ਤਾਂ ਗ਼ਨੀ ਖਾਂ ਨਬੀ ਖਾਂ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ 'ਇਹ ਸਾਡੇ ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ ਹੱਜ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ।' ਰਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ* ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਹੋਣ। ਉਹਨ ਰੋਕ ਲਿਆ

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡ ਸਲਹ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਉਹਨੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਪੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਵਲੀ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਹਨ। ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਭੇਟ ਧਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾਈ।

ਹਜ਼ੂਰ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਸੱਯਦ ਨੂਰ ਪੁਰੀਆ ਵੀ ਨਾਲ ਗਿਆ, ਪਿੰਡ ਕਨੇਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਗ਼ਨੀ ਖਾਂ, ਨਬੀ ਖਾਂ ਤੇ ਨੂਰ ਪਰੀਏ ਸੱਯਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ ਇਥੇ ਫੱਤਾ ਮਸੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਘੋੜੀ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਘੋੜੀ ਤਾਂ ਲੁਕਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਬੰਨ੍ਹ ਆਇਆ ਤੇ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਵਛੇਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਵਛੇਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਘੋੜੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ। ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਪਿੰਡੋਂ ਮੋੜ ਦਿਆਂਗੇ।"

ਫੱਤੇ ਦਾ ਦਿਲ ਲਾਲਚ ਨੇ ਡੁਲੌਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਏਹਾ ਹੈ। ਘੋੜੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜਵਾਈ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਫੱਤਿਆ! ਤੇਰਾ ਝੂਠ ਹੀ ਤੇਰਾ ਵੈਰੀ ਬਣੇਗਾ। ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।"

---

*ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦਲੇਲ ਖਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਲੱਲਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

ਛੱਤਾ ਘਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਸੱਪ ਲੜ ਕੇ, ਘੜੀ ਮਰੀ ਪਈ ਸੀ ਛੱਤਾ ਉਸ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਸੱਪ ਨੇ ਡੰਗ ਲਿਆ। ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਮੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਲੰਘ ਚੁਕਵਾ ਕੇ ਅੱਗਾਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਆਪ ਪਿੰਡ ਹੇਹਰ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਅੱਗੋਂ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਭੇਟਾ ਧਰ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਬੈਂਤ

ਰਸਮ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਖ਼ਾਤਰ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਸਾਧ ਨੇ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਕਿਹਾ, ਧੰਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
ਸੋਭਾ ਕਰਾਂ ਕੀ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਾਇਕੇ ਜੀ
ਤੁਸਾਂ ਪੰਥ ਸਿਰ ਬੜਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ
ਸੀਸ ਲਾਡਲੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਮੁੱਲ ਪਾਵੇਗਾ ਪੰਥ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ
ਜਾਨ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਘੋਲ ਘੁਮਾਇਕੇ ਜੀ
ਅੱਗੇ ਬੜੇ ਸਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਵੱਸਣ
ਚਰਨ ਪਾਓ ਓਥੇ ਛੇਤੀ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਜੋ ਕੁਝ ਦਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹੋ, ਹਾਂ ਹਾਜ਼ਰ
ਭੇਟਾ ਧਰਾਂ ਤਿਲ ਫੁੱਲ ਲਿਆਇਕੇ ਜੀ
ਐਪਰ ਟਿਕਣ ਲਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਥਾਂ ਚੰਗਾ
ਪਕੜ ਲੈਣ ਵੈਰੀ ਮਤਾ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਣ ਫਾਂਸੀ
ਲੁਟ ਲੈਣ ਡੇਰਾ ਘੇਰਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਆਪ ਬੜੇ ਉਪਕਾਰੀ ਹੋ ਦਇਆ-ਨਿਧ ਜੀ
ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਦਾਸ ਨੂੰ ਰਹਿਮ ਕਮਾਇਕੇ ਜੀ
ਸੜਦੇ ਹੈਨ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਅਗ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ
'ਸੀਤਲ' ਕਰੋ ਉਹਨਾਂ ਤਾਈਂ ਜਾਇਕੇ ਜੀ

ਹਜ਼ੂਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾ ਪਏ। ਏਥੋਂ ਪਲੰਘ ਚੁਕਵਾ ਕੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਨਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ ਮਿਲਿਆ। ਉਹਨੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕੱਦ ਦਾ ਘੋੜਾ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਲੰਘ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ।

ਰਾਹ ਵਿਚ ਰਾਏ ਕੋਟ ਵਾਲਾ ਰਾਏ ਕੱਲ੍ਹਾ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਏਥੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਰਾਏ ਕੱਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੰਮੇ ਜੱਟ ਪੁਰੇ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਏਥੇ ਦਾਤਾਰ ਕਈ ਦਿਨ ਰਹੇ। ਰਾਏ ਕੱਲ੍ਹੇ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਮਾਹੀ' ਨੂੰ ਹਲਕਾਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਭੇਜਿਆ, ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ।

ਮਾਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਸੁਣਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਪਾਟ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਛ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤੇ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਲਈ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗਤ ਉਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਹੀ ਆ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਝੋਕ

ਆਣ ਕੇ ਮਾਹੀ ਚਰਨੀਂ, ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦਾ ਏ
ਗਲ ਵਿਚ ਹੈ ਪੱਲਾ, ਮੂੰਹੋਂ ਇਉਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਏ
ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਕਥਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ   ਭਰ ਭਰ ਦਿਲ ਆਉਂਦਾ ਏ
ਤੇਰੇ ਦੋ ਬਾਲ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਕਿਵੇਂ ਸਿਰ ਵਾਰੇ ਨੇ ?
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ
ਵਿਛੜੇ ਜਦ ਲਾਲ ਸਾਥ ਤੋਂ, ਸਰਸਾ ਕੰਢੇ ਆ ਕੇ ਜੀ
ਖੇੜੀ ਦੇ ਗੰਗੂ ਪੰਡਤ, ਘਰ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਜੀ।
ਕੀਤੇ ਸਰਕਾਰ ਹਵਾਲੇ, ਪੁਲਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜੀ।
ਖਾ ਕੇ ਉਸ ਲੂਣ ਆਪ ਦਾ ਕੀਤੇ ਇਹ ਕਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ

ਸੂਬੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨੇ ਫਤਵਾ, ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਲਾਇਆ ਜੀ
'ਮੰਨੋ ਇਸਲਾਮ, ਪਾਪੀ ਡਾਢਾ ਧਮਕਾਇਆ ਜੀ
'ਨੀਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਜਾਊ ਚਿਣਵਾਇਆ ਜੀ '
ਦਿਤੇ ਉਸ ਲੱਖ ਡਰਾਵੇ ਉਹ ਨਾ ਪਰ ਹਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ
ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਨ ਲਗਾ ਜਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਜਿਹੇ ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ
ਕਹਿੰਦਾ ਸ਼ੇਰ ਖਾਨ ਮਲੇਰੀ, 'ਮਾਰੋ ਨਾ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ'
ਆਇਆ ਨਾ ਤਰਸ ਰਤਾ ਭਰ, ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ
ਕੰਧ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ, ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਸੀਸ ਉਤਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ
ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਸਦਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਬੀਰਾਂ ਤੋਂ
ਨੈਤਰ ਨਹੀਂ ਝਮਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਾਂ ਤੋਂ
ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹ ਵੱਡਿਆਂ ਵੀਰਾਂ ਤੋਂ
ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਨਮੁਖ ਸਹਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ
ਗੁਜਰੀ ਮਾਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਏ ਜੀ
ਰਹਿ ਕੇ ਕਈ ਰੋਜ਼ ਕੈਦ ਵਿਚ, ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਜੀ
ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅੰਤ ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਜੀ
ਦੇ ਕੇ ਧਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਤਿੰਨੇ ਸਸਕਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਪੰਥ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਦੁਲਾਰੇ ਨੇ
ਹੋ ਗਏ ਕੁਰਬਾਨ ਧਰਮ ਤੋਂ

ਮਾਹੀ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਦੇ ਰਸੋਈਏ ਪੰਡਤ ਗੰਗੂ ਨੇ ਧਰੋਹ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਮੁਰੰਡੇ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਲਾਹ

ਨਾਲ ਉਹਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਲੇਰੀਏ ਨਵਾਬ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਰਹੇ ਕਿ ਬੇਗੁਨਾਹ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਜਦ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਕੰਧ ਆ ਗਈ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਸ਼ਲ ਬੇਗ, ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੇ ਛੁਰੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਸਿਰ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਧਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ*।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਥਾ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਕਾਹੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਰਦ ਨਾਲ ਖਦ ਰਹੇ ਸਨ। ਓਧਰੋਂ ਕਥਾ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਓਧਰੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਾਹੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁੱਟ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜ਼ਾਲਮ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ। ਇਕ ਮਲੇਰੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਰਹੀ।"

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਏ ਕੱਲ੍ਹਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੋ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕਿਰਪਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜਦ ਤਕ ਤੇਰੀ ਔਲਾਦ ਇਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ, ਰਾਜ ਭਾਗ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਜਦ ਕੋਈ ਹੰਕਾਰੀ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਬਹੇਗਾ, ਸਭ ਕੁਛ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰਨਗੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਢਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਉਸਰਨਗੇ।"

ਏਥੋਂ ਰਾਏ ਕੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਿੰਡ 'ਦੀਨੇ' ਰਾਏ ਜੋਧ ਦੀ ਔਲਾਦ ਕੋਲ ਆ ਟਿਕੇ। ਸ਼ਮੀਰ, ਲਖਮੀਰ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਭਾਈ ਲਖਮੀਰ ! ਜੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਦਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨੀ ਪਏਗੀ।"

---

*ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਸੀਤਲ ਸਨੇਹੇ'।

ਲਖਮੀਰ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਾਡੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਰਾਏ ਜੋਧ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਹੈ, ਜੋ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੜਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜਨਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਾਂਗੇ।"

ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੱਥਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਭੇਟਾ ਘੋੜਾ ਤੇ ਸਫ਼ੈਦ ਬਸਤਰ ਕੀਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ ! ਹੁਣ ਇਹ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਫ਼ੈਦ ਪਹਿਨ ਲਵੋ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਨੀਲੇ ਲਾਹ ਕੇ ਸਫ਼ੈਦ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਲਏ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਭੇਟਾ ਆਣ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਲਵੋਗੇ, ਓਥੋਂ ਤਕ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਸ਼ਮੀਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।

ਏਥੇ ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਭੀੜ ਹੋ ਗਈ। ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਆ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਧਨ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਲਿਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ – ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ—ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਉਹਨੇ ਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਲਖਮੀਰ ਨੂੰ ਬੜੀ ਧਮਕੀਆਂ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ।

[illegible]

ਲਿਖ ਹੁਕਮ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ
ਦਿੱਤਾ ਘੱਲ ਲਖਮੀਰ ਦੇ ਪੁਚੋਂ
ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਏ ! ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਕੋਲ ਟਿਕਿਆ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਆ
ਬਾਗੀ ਪੱਕਾ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਜੀਹਨੇ ਵਿੱਢਾ ਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤ ਹਿਲੋਂ
ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਨੱਸਿਆ

ਰਾਤ ਹਾਜੀਆਂ ਦਾ ਵੇਸ ਵਟੌਂ
ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ
ਮੇਰ ਕੋਲ ਇਹ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜੌਂ
ਮਾਣ ਮੇਰ ਦਰਬਾਰ ਸਰਦਾਰੀਆਂ
ਦੂਣੇ ਚੌਣੇ ਇਉਂ ਮਰਤਬੇ ਵਧੌਂ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜੀਹਨੇ ਸਾਥ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ
ਉਹਦਾ ਦਿਆਂਗਾ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟੌਂ
ਮੇਰ ਜਿਉਂਦ ਇਸ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਨੂੰ
ਕਦੇ ਰੱਬ ਵੀ ਨਾ ਸੱਕੇ ਉਲਟੌਂ

ਲਖਮੀਰ, ਸ਼ਮੀਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਮੇਰੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਲਾਰੇ ਲੋਭ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫੜੌਂ ਦੇਣਗੇ। ਉਹਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਹੀ ਰੁਅਬ ਦੱਸ ਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਮਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬਾਗ਼ੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫੜੌਂ ਦਿਉਗੇ, ਤਾਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਬਹਿ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ, ਅੰਤ ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪੱਜੇ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਬਦਲੇ ਦੀਨ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਨਾ ਫੇਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਬੰਸ ਵੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸੋ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲਿਖਿਆ

ਸਾਕਾ

ਲਿਖਿਆ ਇਉਂ ਲਖਮੀਰ ਨੇ ਡਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਾਰੇ
ਆਉਣ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਜਿਉਂ ਚੱਲ ਪੀਰ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ
ਇਉਂ ਅਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਆਰੇ
ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗ ਜਾਈਏ ਸਾਰੇ
ਤਾਂ ਵੀ ਸਮਝਾਂਗੇ ਅਸੀਂ ਧੰਨ ਭਾਗ ਹਮਾਰੇ
ਧਰੋਹ ਕਰ ਗੁਰ ਪੀਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਰਕੀਂ ਡਾਰੇ

ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਸੜਿਆ ਕੁੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਧਾਰੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਲੰਮੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੋਂ ਫ਼ੌਜ ਅੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਤੇ ਸ਼ਮੀਰ ਲਖਮੀਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, "ਸ਼ਮੀਰ ! ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗੋ, ਜੋ ਇੱਛਿਆ ਹੋਵੇ।"

ਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਦਾਤਾ ! ਅੱਗੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਛੱਡੀ ਏ ? ਹੁਣ ਤੁੱਠੇ ਓ, ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ੋ !"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਏਥੇ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਖਰੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ।

ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਦੇ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਾਜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਨੀਲਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਸੀ। ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ, ਆਗਰੇ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਰਾਹੀਂ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਹਿਮਦਨਗਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਹਿਮਦਨਗਰ ਪੁੱਜੇ। ਓਥੇ ਭਾਈ ਮਠਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਪਰਵਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ (ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ) ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਭੇਜੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਾਣੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੁੱਜੇ।

ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਫਿਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਵਸੋਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜੰਗ ਹੋਣ ਨਾਲ

ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ। ਸੋ, ਅਸੀਂ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਆਂ। ਓਥੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੋਟ ਕਪੂਰੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਕਪੂਰਾ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਕਪੂਰਿਆ ਤੇਰਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਾਡੇ ਬੜਾ ਦਿਲ ਲੱਗਾ ਏ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਆਂ ਕਿ ਏਥੇ ਬਹਿ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੋਰਚਾ ਕਰੀਏ।"

ਕਪੂਰੇ ਦਾ ਦਿਲ ਡਰ ਕੇ ਡੋਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸਹੇੜ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਮੈਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਆਂ, ਤਾਂ ਤੁਰਕ ਮੈਨੂੰ ਫਾਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਨਗੇ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕਪੂਰਿਆ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਗਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਲੜਾਈ ਕਰਾਂਗੇ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਇਹ ਡਰ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ।"

ਏਥੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬੇ ਕੰਢੇ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੀ*।

ਇਹ ਹੈ ਅਮਰ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਨੀਤੀ ਨਿਪੁੰਨ 'ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ' ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ।

ਆਖੋ :

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੩੦-੧੨-੫੦ ਈ

---

*ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਸੀਤਲ ਹੁਲਾਰੇ' ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖ ਵਤਨ ਦਿਆ ਗਭਰੂਆ
ਸ਼ਾਇਰ ਦਿਲ ਦੀ ਮੌਲਾ ਗੁੱਝੀ ਰਮਜ਼ ਪਛਾਣੀ
ਤਰਕਸ਼ ਰੱਖ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਜੰਡ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਸੌਂ ਰਿਹੋਂ
ਅੱਪੜ ਪੈਣ ਲੱਗੇ ਨੇ ਚੰਦ ਤਕ ਤੇਰੇ ਹਾਣੀ
ਤੇਰੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ
ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਕਿਸਮਤ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖਲੀ ਨਿਮਾਣੀ
ਹਿੰਮਤ ਧਾਰ, ਬਦਲ ਦਿਹ ਅਣਚਾਹੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨੂੰ
'ਆਪੇ ਦੇਊ ਦਾਤਾ', ਛੱਡ ਦਿਹ ਆਸ ਪੁਰਾਣੀ
ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਆਖੇ ਉਦਮ ਕਰੇਂਦਿਆਂ, ਜੀਉ ਤੂੰ
ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਦਸਦੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅੰਬਰੀਂ ਦਿਉਤ ਝਕ ਝਕ ਝਾਕਦੇ
ਤੇਰੇ ਚੌਂਕੇ ਦੇ ਵਿਚ ਧੜਕੇ ਜਦੋਂ ਮਧਾਣੀ
ਤੇਰੀ ਜੋਗ ਦੀਆਂ ਸੁਣ ਟੱਲੀਆਂ ਧਰਤੀ ਜਾਗਦੀ
ਤੇਰੀ ਹੂੰਗਰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਗੇ ਖੂਹੀਂ ਪਾਣੀ
ਪਾਰਸ ਛੂਹ ਜਿਉਂ ਕਰਦੇ ਦੂਰ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇਸ ਦੀ
ਤੇਰਾ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਮਹਿੰਗਾ ਇਹ ਸੋਨੇ ਦਾ ਪਾਣੀ
ਮੱਥੇ ਜਤ ਸਤ ਡਲ੍ਹਕੇ, ਅਣਖਾਂ ਰੂਪ ਸਵਾਰਿਆ
ਭੱਤਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਵਖੀ ਤੇਰੀ ਰਾਣੀ
ਤੂੰ ਹੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਨ-ਦਾਤਾ ਜੀਵਨ ਜੋਗਿਆ
ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਲ ਨ ਵਿਹੰਦੇ ਕੁੱਲ ਪਰਾਣੀ
ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਿਹਰਾ, ਤੂੰਹੇਂ ਦੇਸ ਉਸਾਰਨਾ
ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨਵੀਂ ਵਸਾਣੀ
ਵੱਸਣ ਅਮਨ ਨਾਲ ਰੱਜ ਖਾਵਣ ਸਾਰੇ 'ਸੀਤਲਾ'
'ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ' ਸੱਚ ਵਖਾਣੀ

੫-੧-੬੧ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਮਨਤਾ ਦਾ ਬੜਾ ਰਵਾਜ ਹੈ। ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਹਿਮ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਜੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਭਰਮ ਸਾਡੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 'ਵਰ' ਤੇ 'ਸਰਾਪ' ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਹਰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਬਣ ਕੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇਹ ਭਰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ।

ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕਈ ਚੇਲੇ ਬਾਲੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਤ ਜਾਂ ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾਂ, ਜਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਏਜੰਟਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਜੂੜਾ ਧਾਰੀ, ਕੋਈ ਮੋਨ ਧਾਰੀ, ਕੋਈ ਭੂਰੀ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਕੰਮਲੀ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਖੜਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੌਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧ, ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣਾ ਪਰਪੰਚ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁਰੀਦ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਸਰਾਪ' ਨਰਕਾਂ ਦਾ ਡਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਵਰ' ਸੁਰਗਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 'ਕਿਸਮਤ' ਤੇ 'ਰਹਿਮਤ' ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਬੇ-ਹਿੰਮਤ ਦੁਨੀਆਂ ਸਦਾ ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਕੀਰਾਂ-ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤੀਆਂ ਨੇ ਜਿੰਨਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦਾ ਢੋਲ ਵਜਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕੇਵਲ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ, ਜਾਂ ਵਰਾਂ ਸਰਾਪਾਂ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਤੱਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਸਲ

ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਜਨਤਾ ਦਾ ਰੱਬ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਰੱਬ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਡਤਾਂ, ਸੱਯਦਾਂ, ਪੀਰਾਂ, ਸਾਧਾਂ, ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਰੱਬ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਾਧ-ਫਕੀਰ ਦਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਰੱਬ ਦੇ।

ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਦੇ ਮਰੀਦਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪੀਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸਾਰੇ ਖਿਲਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਸੈਂਕੜੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਓਹਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਝੁਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ, ਗੁੱਡੀ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ
ਝੁਕਦੇ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਲੰਡਾਂ ਮਾਰ ਆਦਮੀ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਧਰਦੇ ਆਨ
ਪੂਜਣ ਚਰਨ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਹੋ ਕੇ ਅੱਤ ਨਿਰਮਾਨ
ਪੀਰ ਲੁਟਾਵੇ, ਰਹਿਮਤਾਂ, ਰੱਬ ਦਾ ਬਣ ਅਗਵਾਨ
ਵੰਡੇ ਦੁੱਧ, ਪੁੱਤ, ਲੱਛਮੀ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਾਨ
ਮਾਲਕ 'ਵਰ' 'ਸਰਾਪ' ਦਾ, ਪਰਗਟ ਵਿੱਚ ਜਹਾਨ
ਸਮਝੇ ਦੁਨੀਆਂ ਬਾਵਰੀ, ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ।

ਦੁਨੀਆਂ ਸਦੀਵੀ ਭੁੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰਾਹ ਮੱਲੀ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ। ਦੌਲਤ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਪਦਵੀ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਸਾਥੀ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਰੂਪ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਸੁੱਖ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਨਾਮ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਭੁੱਖ। ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਇੱਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਭ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਭੁੱਖ ਦਾ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਇਸ ਸੁਭਾਵਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਲਾਰਾ ਲਾ ਕੇ ਭੋਲੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਠੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਵੀ ਸਦਾ ਅਜਿਹੇ ਭੁੱਖਿਆਂ ਦਾ ਝੁਰਮਟ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਰੱਜਿਆ ਪੁੱਜਿਆ ਹਿੰਦੂ ਸੇਠ ਵੀ ਇੱਕ ਭੁੱਖ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਧਨ ਸੀ, ਇੱਜ਼ਤ ਸੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭੋਗਣ

ਦੀਆਂ ਸਭ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਲਕੜੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਗ੍ਰਿਸਤ ਤੋਂ ਭਗੌੜਿਆਂ (ਸਾਧਾਂ, ਜਤੀਆਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਫ਼ਰਕ ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਭੁੱਖ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਚੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਅਸਾਂ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ (ਚੇਲੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ) ਮੰਗਦੇ ਵੇਖੇ ਹਨ।

ਉਹ ਸੇਠ ਤੇ ਸੇਠਾਣੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਕਈਆਂ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਭਵੇਂ, ਦੇਵੀ ਦਿਉਤੇ ਪੂਜੇ, ਸਾਧ ਫ਼ਕੀਰ ਮਨਾਏ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਕਿਤੋਂ ਖ਼ੈਰ ਨਾ ਪਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਏ ਤੇ ਫਿਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਪੀਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਧਰ ਕੇ ਉਹ ਬੜੀ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ .

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦੋਵੇਂ,
ਕਰੋ ਆਜਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਉਪਕਾਰ ਸਾਈਂ ।
ਸੁੰਞੀ ਗੋਦ ਸਾਡੀ ਕਰਮਾਂ ਮਾਰਿਆਂ ਦੀ,
ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਸੁੰਞਾ ਸੰਸਾਰ ਸਾਈਂ ।
ਪੁੱਤਰ ਬਿਨਾਂ ਸਵਾਦ ਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ,
ਬੇ-ਔਲਾਦ ਦੀ ਮੌਤ ਖ਼ਵਾਰ ਸਾਈਂ ।
ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਵਣੇ ਬਾਝ ਪੁੱਤਾਂ,
ਪੈਂਦਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਏ ਘਰ ਬਾਰ, ਸਾਈਂ
ਲਾਹ ਕੇ ਆਸ ਸਾਰੇ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਦੀ,
ਡਿੱਗੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਆਣ ਦੁਆਰ ਸਾਈਂ .

ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਮਤਾਂ ਵਸਦੀਆਂ ਨੇ,
ਸਾਡਾ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਤਾਰ ਸਾਈਂ
ਭੇਟਾਂ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਕਰਾਂਗੇ ਪੁੱਤ ਪਹਿਲਾ,
ਚਾਹੜ ਨਪਰ ਰੱਬ ਇਕਰਾਰ ਸਾਈਂ
ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ,
ਦੇਵੇਂ ਤੀਰ ਤਕਦੀਰ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਸਾਈਂ

ਮੰਗਤਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸੋਭਾ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਾਤਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ੋਭਾ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੇਠ, ਪੀਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤੇ ਤੇ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਉਹਨੇ ਗਿਣ ਮਾਰੇ। ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਉਹਨੇ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਂਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਮੰਗਤਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਕਿਸ ਜਨਮ ਦੇ ਕੰਜੂਸ ਨੂੰ ਦਾਨੀ 'ਕਰਣ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਏਥੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਦਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਸੀ। ਕਿਹੜਾ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਸੇਠ ਨੇ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਂਸ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਵੇ। ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਪੀਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ

ਜੰਗਲਾ

ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਂਸ ਕਿਹਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਹਰਦਮ ਰੱਬ ਧਿਆਈਂ,
ਪੁੱਤਰ ਤਿੰਨ ਹੋਸਣ ਘਰ ਤੇਰੇ, ਮਿਹਰ ਕਰੇਗਾ ਸਾਈਂ
ਵੱਡਾ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਵੀਂ ਸਾਡੀ, ਜੋੜੀ ਗੋਦ ਖਿਡਾਈਂ,
ਰਹਿਮ ਖ਼ੁਦਾ, ਦੁਆ ਫ਼ਕੀਰਾਂ, ਮਨ ਇੱਛੇ ਫਲ ਪਾਈਂ

ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ 'ਵਰ' ਦਿੱਤਾ, "ਹੇ ਸੇਠ! ਤੇਰੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰੀਂ। ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਦੁਆ ਕਰਾਂਗੇ। ਅੱਲਾਹ ਦੁਆ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰੇਗਾ।"

ਭੁੱਖਾ ਮੰਗਤਾ ਦਾਨ ਲੈਣ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦਾਨ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਰਜ਼ਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਰਮ ਜਾਂ ਕਰੜੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵੱਲ

ਓਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੀ ਨਰਮਾਈ ਜਾਂ ਕਰੜਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵੇਲੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਮੌਤ ਵਰਗੀ ਕਰੜੀ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਵੀ 'ਹਾਂ' ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸੇਠ ਨੇ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੀ ਆਸ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਪਰਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਚਾਅ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਰੇੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰਾ-ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੇਠ ਮਨ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਵੀ ਲਾਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹ ਮਾਲਾ ਹੱਥੋਂ ਨਾ ਛੱਡਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਖਾਣ ਤਾਂ 'ਹੱਥ ਕਾਰ ਵੱਲੇ, ਚਿੱਤ ਯਾਰ ਵੱਲੇ' ਪਰ ਏਥੇ ਇਸਦਾ ਉਲਟ ਧਿਆਨ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਤੇ ਮਾਲਾ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕੇ ਗਿਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਪਾਠ (ਸਿਮਰਨ) ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ (ਧੁਰਾ) ਰੱਬ ਸੀ, ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ।

ਦਿਨ ਮਹੀਨੇ ਬਣ ਬਣ ਬੀਤਦੇ ਗਏ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸੇਠ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਜੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਸ ਪਈ। ਪੱਤਝੜ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਬਹਾਰ ਆ ਗਈ। ਸੁੰਞੀ ਤੇ ਸੱਖਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਆ ਗਈ। ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਕਰ ਕੇ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਦੌਲਤ ਸੇਠ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਡਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਮੰਗਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭੁੱਖਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਲੱਗ ਗਏ। ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਠਿਆਈਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਕਾਕਾ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਸੇਠ ਸੇਠਾਣੀ ਪੀਰ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸੁਖਣਾ ਲਾਹੁਣ ਗਏ। ਮੁਰੀਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਠਿਆਈ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਪੀਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਲਿਟਾ ਕੇ ਸੇਠ ਸੇਠਾਣੀ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਮੇਖ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਪੀਰ! ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ।"

ਪੀਰ ਨੇ ਕਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਲਾਹ ਤੁਹਾਡੀ ਦੁਆ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰੇਗਾ। ਅਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣਗੇ। ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਇਕਰਾਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਕਾਕਾ ਸਾਡਾ ਹੈ।"

"ਇਹ ਕਾਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡਾ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ! ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਦੀ ਹੈ।" ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਸੇਠ ਸੇਠਾਣੀ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਲੜਕਾ ਹੋਰ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹੋਇਆ। ਹਰ ਵਾਰ ਸੇਠ, ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦ ਤਿੰਨੇ ਲੜਕੇ ਜ਼ਰਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਸੁੱਖਣਾ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ। ਸੇਠ ਤੇ ਸੇਠਾਣੀ ਚੋਖਾ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ। ਗਲ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਸੇਠ ਨੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਕਬਿੱਤ

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸੇਠ ਘਰ ਦਿੱਤੇ ਰੱਬ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤ,
ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਕੀਤੇ ਲਾਡ ਕਦੀ ਲਡਾਇਕੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਪੀਰ ਕੋਲ ਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ,
ਸੁੱਖਣਾ ਦੀ ਭੇਟ ਧਰੀ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਇਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਅਮਾਨਤ ਹੈ ਪੀਰ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਭੇ,
ਲੈ ਲਓ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੁੱਲ ਬਾਲਕੇ ਦਾ ਪਾਇਕੇ
ਤੁਸੀਂ ਲਵੋ ਦੱਖਣਾ, ਮੈਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸੁੱਖ ਮਾਣਾਂ
ਕਰੋ ਜੋ ਹੁਕਮ, ਭੇਟਾ ਧਰਾਂ ਮੈਂ ਲਿਆਇਕੇ

ਸੇਠ ਨੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਪੀਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਟਾ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਲਉ ਪੀਰ ਜੀ ! ਆਪਣੀ ਅਮਾਨਤ ! ਤੇ ਇਹਦਾ ਮੁੱਲ ਦੱਸੋ, ਜੋ ਤਾਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਈਏ। ਸਾਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁੱਲ ਦੱਸਣਾ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਦਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ਉਂਞ ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ।"

ਓਦੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ, ਉਹਦਾ ਮੁੱਲ ਪੁਆ ਕੇ ਰਕਮ ਤਾਰ ਕੇ, ਫਿਰ ਲੈ ਆਉਣਾ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵਹਿਮ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਡੇ ਅਸਲੀ ਪਿੰਡ (ਕਾਦੀਵਿੰਡ*) ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਨਗਰ ਕਤਲੂਹੀ ਸੀ। ਓਥੇ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ

*ਹੁਣ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਦਾ ਮੰਦਰ ਸੀ। ਛਟੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਉਥੇ ਸੁਖਣਾ ਲਾਹੁਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਸੇਠ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਉਸ ਮੰਦਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਵਜੋਂ ਚੜ੍ਹਾਈ। ਫਿਰ ਪੁਜਾਰੀ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੁਆਇਆ। ਉਸ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਮੰਗਿਆ। ਸੇਠ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ।

ਏਸੇ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੇਠ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਤੋਂ ਲੜਕੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਪਰ ਪੀਰ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲੜਕਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ :

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਪੀਰ ਜੀ ਕੁਛ ਰਹ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ
ਇਉਂ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸੇਠ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ ਗੱਲੀਂ ਪਰਚਾ ਕੇ
ਕਿਸ ਨੂੰ ਮੋਹਦੈਂ ਮੂਰਖਾ ! ਪੈਸੇ ਵਿਖਲਾ ਕੇ
ਪੁੱਤਰ ਦੇਣਾ ਮੰਨਿਆਂ ਤੂੰ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਹੁਣ ਲਵਾਂਗਾ ਨਜ਼ਰਾਂ ਠੁਕਰਾ ਕੇ
ਕਰਸਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਾਲਕਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਲਿਆ ਕੇ
ਮੇਰੀ ਗਦੀ ਬਹੇਗਾ, ਮੇਰਾ ਅਖਵਾ ਕੇ

ਪਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ੇਖ਼ ਚਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਜਦ ਉਸ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਤਸੱਵਰ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਨੂੰ ਪਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੁੱਖ ਪਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਏਥੇ ਵੀ ਦੁੱਖ ਤੇ ਵਿਘਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ। ਸੇਠ ਤੇ ਪੀਰ ਨੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਪੀਰ ਤਾਂ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਧਾਰੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਰੀਦ (ਚੇਲਾ-ਧਰਮ ਦਾ ਪੁੱਤਰ) ਬਣਾਵਾਂਗਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮੇਰੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣੇਗਾ ਤੇ ਸੇਠ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਪੀਰ ਇਸ ਲੜਕੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਵੇਗਾ, ਜੋ ਉਹ ਮੰਗੇਗਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸੌ ਵੱਧ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ। ਏਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬਣਾਏ

ਹਏ ਮਨ ਝਗੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਏ। ਪੀਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲੜਕਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਗੱਦੀ ਬੜੀ ਮੰਨਤਾਂ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦਾ ਵਖੇਵਾਂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੇਠ ਲੜਕਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਹਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹਦੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਪੀਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਵੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਲੜਕਾ ਦੇਣੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੁਣ ਕੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ, ਉਹਨੇ ਸੇਠ ਦੀ ਭੇਟਾ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਧਮਕੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਧੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜਕਾ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ, ਏਸ ਧਮਕੀ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੇਠ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਸੇਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹਦਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਜਲਨ ਤਾਂ 'ਤੇ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਰੁਅਬ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਆਸੋਂ ਬਾਹਰੀ ਸੀ, ਉਹ ਹਜਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਫਿਰਦਾ ਇਉਂ ਅੱਗ ਉਗਲ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਵਾਰ

ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਸੜਣ-ਕੱਪੜੀਂ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ,
ਲਹੂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਆ
ਉਹਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ,
ਵਾਲ ਪੁੱਟਦਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਂ ਹੱਥ ਪਾ
ਫਿਰੇ ਹੁਜਰੇ 'ਚ ਭੌਂਦਾ ਵਾਂਗ ਪਾਗਲਾਂ,
ਰਿਹਾ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਤਾਈਂ ਧਮਕਾ
ਕਾਲ ਨਾਗ ਜਿਹਾ ਗੁੱਸਾ ਹੈ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ,
ਡੂਣ ਸੇਠ ਜੋ ਦਿੱਤਾ ਭੜਕਾ

ਪੀਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ,
ਜੇ ਨਾ ਧਰਤੀ ਦਿੱਤੀ ਉਲਟਾ
ਗ਼ਰਕ ਕਰਾਂਗਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ,
ਦੇਊਂ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ
ਯਾਦ ਰੱਖਣਗੇ ਮੇਰੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨੂੰ,
ਐਸੇ ਝੂਠਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਆਂਗਾ ਸਜ਼ਾ
ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾ ਕੇ, ਬਹੁਤਾ ਮਾਣ ਕਰੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਅ

ਫ਼ਕੀਰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਕੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਸਭ ਕੁਛ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਕੀ ਜਾਣੇਗਾ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕਹਿਰ ਨੂੰ। ਜੇ ਮੈਂ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਖੋਹ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਇੱਕ ਉਸਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤਿਆਂ ਮੇਰੇ ਅਪਮਾਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਮੁਕ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਝੂਠੇ ਆਦਮੀ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤੇ ਭਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇ। ਅੱਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਰਹਿਮਤ ਵੇਖੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਕਹਿਰ ਵੇਖਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੱਕਾਂਗਾ ਮੇਰੇ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਕੌਣ ਟਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ?"

'ਸਰਾਪ' ਹੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਤਾਂ ਸਰਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਨਾ ਜਾਣਾ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਇਹ ਉਲਟੀ ਤਾਸੀਰ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਭਜਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਮਰਤਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਦਇਆ ਤੇ ਧਰਮ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਠੋਰਤਾ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ ਤੇ ਵੈਰ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਕੀਰ 'ਸਰਾਪ' ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਣ ਚਾੜ੍ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਉਹਨਾਂ ਕੰਮ ਫੜ ਲਿਆ ਆਪ ਨਿਕੰਮੇ ਰਹਿਣਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕੰਮੇ ਬਣਾਉਣਾ, ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ 'ਵਰ' ਦਾ ਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਠੱਗਣਾ ਤੇ 'ਸਰਾਪ' ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਰੁਅਬ ਪਾਉਣਾ।

ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਖਿਲਰ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਸੇਠ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗ਼ਰਕ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਚਾਲੀ

ਦਿਨ ਦਾ ਢਿਲਾ ਕੱਟਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੀਰ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਸੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕੰਬ ਉੱਠੇ। ਕੁਛ ਪਤਵੰਤੇ ਰਲ ਕੇ ਪੀਰ ਕੋਲ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭਿਛਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੀਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਉਹ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ .

ਜੰਗਲਾ

ਰਲ ਕੇ ਕੁਛ ਪਤਵੰਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਸ਼ਰਨ ਪੀਰ ਦੀ ਆਏ
ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਘਾਹ, ਗਲ ਪੱਲੇ ਪਾ ਕੇ, ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਏ
ਕਹਿੰਦੇ —ਬਖ਼ਸ਼ਿ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰੇ, ਰਹਿਮਤ ਚਿੱਤ ਵਸਾਏ
ਇਕ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਕਹਿਰ ਨਾ ਝੱਲਿਆ ਜਾਏ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਤਵੰਤੇ ਪੀਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਖਿਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਜਿਸਦਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਓ। ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰੋ। ਸਾਡਾ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਜੋ ਡੰਨ ਲਾਓ, ਅਸੀਂ ਝੱਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਾਪ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤਬਾਹ ਨਾ ਕਰੋ।"

ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਕਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ ? ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਬੜੇ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ :

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਪੀਰ ਜੀ ਇਉਂ ਬਚਨ ਕਰਾਰੇ
ਕਰ ਕੇ ਕੌਲ ਫ਼ਕੀਰ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਬਚਨ ਹਾਰੇ
ਬੇਈਮਾਨਾਂ ਝੂਠਿਆਂ ਇਕਰਾਰ ਵਿਸਾਰੇ
ਮੈਂ ਹੁਣ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ ਰੱਬ ਹੱਕ ਨਿਤਾਰੇ
ਗਰਕ ਕਰਾਂਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵੇਖਣਗੇ ਸਾਰੇ
ਯਾਦ ਰੱਖੂ ਜੱਗ 'ਸੀਤਲਾ' ਫ਼ਕਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰੇ

ਆਈ ਪਰ੍ਹੇ ਦੀ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹਨੇ ਸਭ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਕੇ ਮੋੜਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਿਦ 'ਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਕਰ ਛੱਡਣਾ ਹੈ।

ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਨੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੁਜਰੇ ਵਿੱਚ ਚਿਲੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦਾ ਚਿਲਾ ਕੱਟਾਂਗਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਹੁਜਰੇ ਵਿੱਚ ਚਿਲੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਹਦਾਇਤ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਚਿਲੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਚਾਲੀਆ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗਾ

ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹਲਚਲ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਕਈਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚ ਅੱਗ ਤੱਕ ਨਾ ਬਲੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਕੋਲ ਸਨ ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਕੁਰਲਾਹਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਣ ਲੱਗੇ

ਕਾਫ਼ੀ

ਬੋਲੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ,
ਤਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵੇ ਲਾਲੋ
ਮਰਦ ਬਚਨ ਤੋਂ ਡੋਲ ਖਲੋਤੇ,
ਡੋਲਿਆ ਅਰਸ਼ ਪਤਾਲ ਵੇ ਲਾਲ।
ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਈ,
ਸ਼ਰਧਾ ਨਿਭੀ ਨਾ ਨਾਲ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਦਾਨੀ ਉਲਟੇ ਮੰਗਣ ਲੱਗ ਪਏ,
ਜਤੀ ਭਾਲਦੇ ਬਾਲ ਵੇ ਲਾਲੋ

ਦੇਣ ਸਰਾਪ ਤਪੱਸਵੀ ਲੱਗ ਪਏ,
ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਚੰਦਨ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਨਿਕਲਨ ਲੱਗ ਪਈ,
ਚੰਦ ਤਪ ਹੋਇਆ ਲਾਲ ਵੇ ਲਾਲੋ।
ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਛੁਰੀਆਂ ਫੜੀਆਂ,
ਭਗਤ ਬਣੇ ਚੰਡਾਲ ਵੇ ਲਾਲ!
ਡੋਲ ਖਲਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ,
ਇਕ ਅਡੋਲ ਅਕਾਲ ਵੇ ਲਾਲ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਭਾਈ ਲਾਲੋ! ਵੇਖ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਰੰਗ। ਸੰਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਤਾਉਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਉਲਟੇ ਸਰਾਪ ਦੇਣ 'ਤੇ ਤੁੱਲ ਖਲਤੇ ਨੇ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ ਫ਼ਕੀਰ 'ਵਰ' 'ਸਰਾਪਾਂ' ਦੇ ਹੇਰ ਫੇਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਨੋਖੀ ਜ਼ਿੱਦ ਫੜੀ ਹੈ ਉਹਨੇ. ਉਹ ਇਕ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਬਦਲੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗ਼ਰਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਛਿਲਾ ਮੱਲ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਤੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ।"

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ! ਤਿਆਰ ਹੋ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਚੱਲ, ਪਹਿਲਾਂ ਏਸ ਅਨੋਖੇ ਰੋਗੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰੀਏ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਏ। ਮਰ ਦਾਤਾ ਜੀ ਓਸ ਬੇਰੀ ਹੇਠਾਂ ਆ ਬੈਠੇ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ' ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਦੀਨਾਂ ਅਨਾਥਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ. ਕਈ ਰੱਬ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚਾਏ। ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨਾ ਫੜੀ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਕੌਣ ਬਣੇਗਾ?"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ! ਇਹਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਪੁਚਾਉਣੀ ਹੀ

ਪਵੇਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਾਹ, ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਸੁਨੇਹਾ ਉਸ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾ।"

ਬੈਂਤ

ਜਾ ਕੇ ਆਖ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਪੀਰ ਤਾਈਂ,
ਐਨਾ ਕਹਿਰ ਕਮਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਅਪਰਾਧ ਬਦਲੇ,
ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਪੈ ਕੇ ਛਿੱਥਿਆਂ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਗੱਲ ਉੱਤੋਂ
ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਕਰਾਮਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ 'ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ'
ਇਹ ਅਸੂਲ ਭੁਲਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਪਹਿਲਾ ਧਰਮ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣਾ
ਤਾਂ ਫਿਰ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਜਗਤ ਰੱਬ ਦੇ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਰਾਜ਼ੀ,
ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਉਲਟਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਪਾ ਕੇ ਦਾਤ ਦਾਤਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ,
ਉਲਝ ਦਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਸਭ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ,
ਅਪਣਾ ਬਲ ਅਜ਼ਮਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ, ਉਹਨੇ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਜਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਦਿੱਤਾ। ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਦੱਸ ਕੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਉਲਟਾ ਅੱਗੋਂ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਜੈਕਾਲਾ

ਵਾਪਸ ਆਣ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨੇ, ਐ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਮੰਨੀ ਨਹੀਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਮੇਰੀ, ਆਖ ਰਿਹਾ ਲੱਖ ਵਾਰੀ
ਦਇਆ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਸਾਰੇ, ਡਾਢੇ ਹਨ ਹੰਕਾਰੀ
ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪ ਬਖ਼ਸ਼ੋ, ਪਰਜਾ ਦੁਖੀ ਵਿਚਾਰੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਉਹ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਸ ਬੰਧੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੰਨ ਕੇ, ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਚਿਲਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਵੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਮਰਦਾਨੇ ਵੀ ਕੋਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਜਿਵੇਂ ਜਾਣੋ, ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਦੇਖ ਆਏ ਓ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਹਰੋ। ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਹਰਨ ਬਦਲੇ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬਾਂਹ ਨਾ ਫੜੋਗੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਹ ਨਿਮਾਣੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਗੇ ? ਮਿਹਰ ਕਰ, ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ। ਛੇਤੀ ਕਸ਼ਟ ਹਰੋ।"

ਸਤਿਗੁਰ ਬੜੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ" ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਹੀ ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੱਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ। ਜਾਹ, ਤੂੰ ਹੁਜਰੇ ਦੇ ਨੇੜ ਖਲੋ ਕੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਹਿ ਆ ਕਿ ਅੱਜ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਚਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਏਨਾ ਉੱਚਾ ਕਹੀਂ ਕਿ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ।"

ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਫਿਰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰ ਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜਿੱਥੇ ਪੀਰ ਜੀ ਬੈਠੇ ਤਪ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦਿਉ।"

ਭੋਲੇ ਮੁਰੀਦ ਉਸ ਹੁਜਰੇ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਇਸਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਾਹਰੇ ਪੀਰ ਬੈਠੇ ਚਿਲਾ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਲੈ, ਉੱਚੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀਂ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹਨ ਬੂਹੇ ਕੋਲ ਖਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸਾਈਂ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਸੁਣ, ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ। ਅੱਜ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਤੇਰਾ ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ"

ਮੁਰੀਦ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਖ਼ਫ਼ਾ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਿਓ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਵੋ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ. ਜਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੋਗੇ ਤਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਗਾ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਪੀਰ ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੜੀ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

"ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਵਾਕ ਪੀਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗੇ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪੀਰ ਹੁਜਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟਹਿਲਣ ਲੱਗਾ ਉਹਦੀ ਸੁਰਤ ਅਸਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨਿਉਂ ਉੱਕ ਗਈ ਉਹ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਗੱਡੀ

ਕਹਿਰ ਭਰਿਆ ਫ਼ਕੀਰ ਵਿੱਚ ਹੁਜਰੇ,
ਬੈਠਾ ਮਾਲਾ ਫੇਰ ਰਿਹਾ
ਦਿਲ ਭਾਂਬੜ ਕਰੋਧ ਦਾ ਭੜਕੇ,
ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਲੰਬਾਂ ਛਡੀਆਂ
ਦਇਆ, ਧੀਰਜ ਕਨਾਰਾ ਕੀਤਾ,
ਈਰਖਾ ਨੇ ਮੱਲੀ ਆਤਮਾ
ਕਹਿੰਦਾ .—'ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਕਰ ਉਠਣਾ
ਵੇਖੂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਦੁਨੀਆਂ'
ਜਦੋਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਮਰਦਾਨੇ,
ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦਾ

'ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜੂ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਤੇਰਾ,
ਪੀਰਾ ਵੱਡੇ ਮਾਣ ਵਾਲਿਆ'
ਦਿਲ ਡੋਲਿਆ ਫਕੀਰ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ,
ਕੰਬ ਗਈ ਕਰਾਮਾਤ ਵੀ
ਸੋਚੇ 'ਕੌਣ ਵਲੀ ਕਈ ਆਇਆ,
ਮੈਥੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰੱਬ ਦਾ'
ਏਸ ਸੋਚ 'ਚ ਸਮਾਂ ਕਝ ਬੀਤਿਆ,
ਢੱਜ ਗਈ ਦੁਪਹਿਰ ਓਧਰੋਂ
ਪਿਆ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਧਮਾਕਾ, ਪੀਰ ਕੰਬਿਆ,
ਹੁਜਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਪਾਟ ਗਈ
ਬਾਹਰ ਭੱਜਿਆ ਫਕੀਰ ਡਾਡਾਂ ਮਾਰਕੇ,
ਛਿਲਾ ਅਧਵਾਟੇ ਛੱਡ ਕੇ
ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਜਾਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ,
ਭੇਤ ਸਾਰਾ ਸਮਝ ਗਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ 'ਉਹ ਅਵਤਾਰ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦਾ
ਚੱਲੋ, ਓਹਦੇ ਪੈਰ ਪੂਜੀਏ'
ਚੇਲੇ ਬਾਲਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਸਾਰੇ,
ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ
ਕਹਿੰਦਾ, 'ਬਖਸ਼ ਲਵੋ ਗੁਰ ਮੇਰੇ,
ਭੁੱਲਾਂ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀਆਂ' ਪਿਆਰਿਆ। ਪਿਆਰਿਆ।
ਘਰ ਜਾ ਜਾ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਤਾਰਿਆ।

ਸੂਰਜ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਇਕੋ ਵਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਧਮਾਕਾ ਪਿਆ ਤੇ ਹੁਜਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਪਾਟ ਗਈ। ਵਾਜ ਏਨੀ ਭਿਆਨਕ ਸੀ ਕਿ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਪੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਰੀਦ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਗਏ ਛੱਤ ਪਾਟਣ ਨਾਲ ਉੱਤੋਂ ਚਾਨਣ ਵੀ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਪੀਰ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਛੱਤ ਡਿਗਦੀ ਭਾਸੀ ਉਹ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਉੱਠਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਮੁਰੀਦ ਹੱਥ ਬੱਧੀ ਖਲੋ ਕੰਬ ਰਹੇ

ਸਨ। ਪੀਰ ਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਵਾਜ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸ਼ਹਿਰ ਗ਼ਰਕ ਹੋ ਗਿਆ ?"

ਕੰਬਦਿਆਂ ਕੰਬਦਿਆਂ ਅੱਗੋਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਪੀਰ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਤਾਂ ਪੱਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲਿਆ। ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਹੁਜਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਪਾਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਡਰਾਉਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਇਥੋਂ ਹੀ ਆਈ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਛਿਲਾ ਅਧੂਰਾ ਹੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ।"

"ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ?" ਪੀਰ ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਭਰੀ ਵਾਜ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ। "ਤੇ ਮੇਰਾ ਛਿਲਾ ਅਧੂਰਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ? ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ।"

ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ, "ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਪੇ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਮਰਦਾਨਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਕਿ ਪੀਰ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰ ਕੇ ਛਿਲਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਪਰ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਹਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਉਹ ਫੇਰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਤੇ ਹੁਜਰੇ ਕੋਲ ਖਲੋ ਕੇ ਕਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਦੁਪਹਿਰੇ ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ। ਸੋ ਹੁਣ ਦੁਪਹਿਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ . . .।"

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪੀਰ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਨਾਨਕ ਤਪਾ! ਉਹ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਪੀਰ ਨਾਨਕ! ਉਹ ਸੱਚਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ। ਸਿਆਲਕੋਟੀਆਂ ਨੇ ਸਾਥੋਂ ਵੱਡੇ ਦੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ। ਚੱਲੋ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀਏ। ਸਾਰੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।"

'ਪੀਰ ਦਾ ਛਿਲਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ।' ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਖਿਲਰ ਗਈ। 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ।' 'ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਫਰਯਾਦ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਬਹੁੜ ਪਿਆ।' 'ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਡਾਢਾ ਏ।' 'ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾ ਬਹੁੜਦਾ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ?' ਇਤਆਦਿ, ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਹੀਰ ਪਾਈ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ [illegible] ਵਾਲੀ ਬੇਰੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ

ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਵੀ ਸਣੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ, ਸਿਆਲ ਕਟੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਇਨ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨੇਤਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਚੁਫੇਰੇ ਤਕਿਆ। ਫਿਰ ਪੀਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ, "ਆ ਗਏ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਪਿਆਰੇ।"

ਪੀਰ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ! ਇਹਨਾਂ ਝੂਠੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲੈ ਕੇ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ, "ਝੂਠ ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਬਚਨ ਹਾਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਸਦਾ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹਨ, ਅਗਿਆਨੀ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਵੀ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ?"

"ਪੜਿਆ ਹੋਵੈ ਗੁਨਹਗਾਰੁ
ਤਾ ਓਮੀ ਸਾਧੁ ਨ ਮਾਰੀਐ॥" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

"ਸੋ ਪੀਰ ਜੀ ! ਸਚੋ ਜ਼ਰਾ। ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ, ਬਚਨੋ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਰੱਬ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣਾ। ਤੇ ਜੇ ਰੱਬ ਦਾ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ? ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਧਰਮ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜਣਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਆਪ ਗੁਨਾਹ ਕਰਨਾ ?" ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ "ਸੋ ਪੀਰ ਜੀ !

ਬੈਂਤ

ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਐਨਾ ਚਿੱਤ ਭਟਕਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਦਾਗ਼ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧੋਤਿਆਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੇ,
ਸੁਣ ਕੇ ਬੁਰਾ, ਦੁਹਰਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਇੱਕ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਐਸਾ ਕਹਿਰ ਕਮਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ

ਭੁੱਲ ਕਰੇ ਅਨਜਾਣ, ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਈਏ,
ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਕੇ ਭੁੱਲ ਜਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਲੱਗੇ ਵੱਸ, ਤਾਂ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੀਏ,
ਬੁਰਾ ਭਲੇ ਦਾ ਚਾਹਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਉੱਤੇ ਸਦਾ ਰੱਬ ਰਾਜ਼ੀ
ਉਹਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਲਟਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਹੁੰਦੇ ਤਾਣ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹੀਏ,
ਇਉਂ ਤਾਣ ਵਿਖਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਚੰਦਨ ਵਾਂਗ ਚਾਹੀਏ ਸੰਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹਿਰਦਾ
ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਵਸਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
ਦਿਲ 'ਚ ਦਇਆ ਨਾਹੀਂ, ਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰ ਕਾਹਦਾ ?
ਕਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ
'ਸੀਤਲ' ਸੰਤ ਤੇ ਰੱਬ ਵਿੱਚ ਭੇਦ ਨਾਹੀਂ
ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾਵਣਾ ਠੀਕ ਨਾਹੀਂ

"ਸੋ, ਹੇ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ। ਫ਼ਕੀਰ ਕੀ, ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਕੀ ? ਸੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

"ਹਰਿ ਜਨੁ ਐਸਾ ਚਾਹੀਐ
ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ॥ ।" (ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਹਮਜ਼ਾ ਗ਼ੌਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਉਹ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਬਖਸ਼ ਲਵੋ, ਮੇਰੇ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾਤਾ . ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸਾਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਖਿਮਾਂ ਕਰੋ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਧੇ ਮਾਰਗ ਪਾਓ।"

ਪੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਧੋ ਦਿੱਤੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸੇਠ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਢੱਠਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਸੇਠ ਜੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਇਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਤੇ ਜੇ ਬਚਨ ਕਰ ਬੈਠੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਡੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੁਣ ਪੀਰ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ, ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹਨ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਸੇਠ ਪੀਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਪੀਰ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਸੇਠ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸ ਚਲ ਬਾਲਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੇ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੋ।"

ਪੀਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕ ਗਈ। ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਜ ਆਈ

"ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੋਲੇ —

'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ।"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੧-੭-੫੧ ਈ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਮਾਰਕੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਲੜਕੀ ਛੁਡਾਈ

ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਾਕਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਨਦੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੌਸਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਗੌਸਗੜ੍ਹ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਉਦਾਲੇ ਤਿੰਨ ਕਿਲ੍ਹੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ, [illegible] ਤੇ ਥਾਨਾ ਭਵਨ, ਬਣਾਏ।

੩੧ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੭੦ ਈ. ਨੂੰ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਮਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਬੀਤਾ ਖਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖਾਂ ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਚਲਨਹੀਨ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦਲਾਲ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਕਲਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਰੂਪਵਤੀ ਦੇਵੀਆਂ ਦਾ ਸੱਯਦ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸੱਯਦ ਆਪਣੀਆਂ ਬਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦੋ ਬਦੀ ਬੰਨ੍ਹ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਸਤ ਤੋੜੇ। ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹਿੰਦੂ ਕਰਲੌਂ ਉੱਠੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪੰਡਤ ਦੀ ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀ ਲੜਕੀ ਫੜ ਕੇ ਘਰ ਪਾ ਲਈ। ਉਹ ਦੁਖੀ ਪੰਡਤ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਤਾਕਤਾਂ (ਜਾਟ, ਮਰਹੱਟੇ, ਆਦਿ) ਕੋਲ ਫਰਯਾਦ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ, ਪਰ, ਕਿਸੇ ਬਾਂਹ ਨਾ ਫੜੀ। ਅੰਤ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਾ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਇਉਂ ਉਸਤਤ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭੀ

ਕਬਿੱਤ

ਗੋਬਿੰਦ ਮੁਰੀਦ, ਗੁਰੂ ਹਿੰਦ, ਬਖ਼ਸ਼ਿੰਦ ਦਾਤੇ
ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰਨੇ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਦੇਣ ਹੇਤ ਆਸਰਾ ਨਿਆਸਰੇ ਨਿਓਟਿਆਂ ਨੂੰ,
ਡਿੱਗਿਆਂ ਉਭਾਰਨੇ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਰੋਂਦਿਆਂ ਹਸਾਣ ਹਿੱਤ, ਬੰਦਾਂ ਛੁਡਵਾਨ ਹਿੱਤ,
ਦੁਖੜੇ ਨਿਵਾਰਨੇ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟ, ਆਕੀਆਂ ਨਿਵਾਣ ਹਿੱਤ
ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਬੀਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ, ਕਲੇਸ਼ ਦੇ ਹਰਨ ਹਾਰੇ '
ਤੇਰੀ ਲਲਕਾਰ ਸੁਣ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਡਰੇ
ਚੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਲਹਿੰਦਾ ਡਰੇ, ਦੱਖਣ, ਪਹਾੜ ਡਰੇ,
ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਬਰ ਤੇਰੀ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਡਰੇ,
ਅਰਬ, ਈਰਾਨ ਡਰੇ, ਮਿਸਰ, ਯੂਨਾਨ ਡਰੇ,
ਦਿੱਲੀ, ਮੁਲਤਾਨ ਡਰੇ, ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ ਡਰੇ
ਪਰਜਾ ਨਿਤਾਣੀ ਡਰੇ, ਰਾਜਾ ਜ਼ਰਵਾਣਾ ਡਰੇ,
ਭੋਲੀ ਚੁਕ ਚੌਧਰੀ, ਨਕਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਡਰੇ
ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਤੇਰੀ, ਧਾਂਗ ਬੀਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੇ,
ਬ੍ਰਹਮਾ, ਇੰਦਰ ਡਰੇ, ਚੰਦ ਡਰੇ, ਭਾਨ ਡਰੇ
ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਦੈਂਤ ਡਰੇ, ਸੁਰ ਤੇ ਅਸਰ ਡਰੇ,
ਪੌਣ ਡਰੇ, ਮੇਘ ਡਰੇ, ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਡਰੇ
ਨਰ, ਨਰਸਿੰਘ ਡਰੇ, ਮੁਨੀ ਤੇ ਮਲੰਗ ਡਰੇ,
ਤੁਰਕ ਤੂਰਾਨੀ ਡਰੇ, ਮੁਗ਼ਲ, ਪਠਾਨ ਡਰੇ
ਬੀਰਤਾ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ, ਹਠੀਆਂ ਦਾ ਹਠ ਹਾਰੇ,
ਹੌਸਲਾ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਡਰੇ
ਸੁਣ ਕੇ ਜੈਕਾਰਾ ਤੇਰਾ, ਡੋਲ ਜਾਵੇ ਧੌਲ ਬਗਾ,
ਕੰਬ ਜੇ ਪਤਾਲ, ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਜੀ ਦੀ ਜਿੰਦ ਡਰੇ
ਜੰਗਲ, ਪਹਾੜ, ਬੀਆਬਾਨ, ਸੁਨਸਾਨ ਕੰਬੇ,
ਚਿੱਤਰਾ, ਬਘੇਲਾ ਡਰੇ, ਮਿਰਗ, ਮ੍ਰਿਗਿੰਦ ਡਰੇ
ਅਟਕੋਂ ਬੰਗਾਲ ਤੱਕ, ਸਾਗਰੋਂ ਹਿਮਾਲਾ ਤੱਕ,

ਬਾਬਰ ਹਮਾਯੂੰ, ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦ ਡਰੇ
ਸ਼ਾਹਦਰੇ 'ਚ ਸੁੱਤਾ ਥਰ ਥਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕੰਬੇ,
ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਮੁਗ਼ਲਿੰਦ ਡਰੇ
ਸੁਣ ਕੇ ਜੈਕਾਰਾ 'ਜੈ' 'ਜੈ' ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬੋਲ,
ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ। ਤੇਰੀ ਗੂੰਜ ਤਿਨ ਲੋਕ ਜੈ
ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹੌਸਲਾ ਹੰਕਾਰੀ ਹਨ ਛੱਡ ਬਹਿੰਦੇ
ਰੱਤ ਨਾਲ ਲਿਖ ਜਦ ਤੀਰ ਵਾਲੀ ਨੋਕ ਜੈ
ਫਤਹਿ ਜਾਂ ਬੁਲਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਜਿੱਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਫਤਹਿ ਹੋਣ
ਕਿਹੜਾ ਬਲਵਾਨ? ਜਿਹੜਾ ਸੱਕੇ ਤੇਰੀ ਰੋਕ ਜੈ
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਭੱਟ, ਸਚਖੰਡ ਦੇ ਗੰਧਰਵ ਗੌਣ
ਜੈ, ਗੁਰੂ ਪੰਥ। ਤੇਰੀ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਜੈ

ਪੰਥ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਬੁੰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਉਹ ਧੁਨ ਸਗੋਂ ਮਿੱਠੀ ਹੋ ਗੂੰਜੀ। ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਹੀਦ', ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਘੇਬਾ, ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਕਰੋੜ ਸਿੰਘੀਆ, ਆਦਿ ਕਈ ਉੱਘੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬੈਠੇ ਸਨ. ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਸੀ. ਉਸਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਸਤਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ 'ਭੱਟ' ਹੈ, ਜੋ ਦਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਉਸਤਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਉਸ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕੁਛ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ।

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਵਡਿਆਈ ਪੰਥ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ ਸਾਰੇ
'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਗੂੰਜੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਵਿੱਚ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਨੱਚ ਪਏ ਚਾਅ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ
ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਇਉਂ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ
ਮੰਗੋ ਭੱਟ ਜੀ! ਇੱਛਿਆ ਜੋ ਚਿੱਤ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ
ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਸੰਕਲਪ ਅੱਜ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ

ਜਥੇਦਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਭੱਟ ਜੀ! ਇਹ ਦਰਬਾਰ ਉਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸ ਭੱਟ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਵੱਯਾ ਕਹਿਣ ਬਦਲੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੰਗ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਪੰਥ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਆ ਗਿਆ। ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਪੀੜਿਆ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਨਿਤਾਣਾ ਸਰੀਰ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਗਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ ਕੇ ਉਹਨੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫਿਰ ਧਾਰ ਹੌਸਲਾ ਬੋਲਦਾ, ਗਲ੍ਹ ਪੱਲਾ ਪੰਡਤ ਪਾ
ਮੈਂ ਆਇਆ ਦੂਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ, ਇੱਕ ਤੇਰੀ ਓਟ ਤਕੌਂ
ਮੈਂ ਜਿਨ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਸਭ ਡਿੱਠੇ ਠੋਕ ਵਜੌਂ
ਨਾ ਬਹੁੜੇ ਔਖੀ ਬਣੀ 'ਤੇ, ਰਿਹਾ ਮੰਨਤਾਂ ਲੱਖ ਮਨੌਂ
ਇਹ ਇੱਕੋ ਦਰ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਡਿੱਗਾ ਜਿੱਥੇ ਆ
ਮੈਂ ਦਿਆਂ ਦੁਹਾਈ ਗੁਰਾਂ ਦੀ, ਲੈ ਪੰਥ ਜੇ ਦੁੱਖ ਵੰਡੌਂ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਲਾਟਾਂ ਬਲਦੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਰਹੀ ਕੁਰਲੌਂ
ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ, ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਪਤ ਲੁਟੌਂ
ਮੇਰੀ ਸੱਜ ਵਿਆਹੀ ਕੰਨਿਆਂ, ਲਈ ਹਾਕਮ ਨੇ ਘਰ ਪਾ
ਮੈਨੂੰ ਬਦਲਾ ਲੈ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਨਹੀਂ ਮਰਸਾਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਖਾ

ਹੋੜੂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੰਡਤ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਐ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ! ਮੈਂ ਇਸ ਦਰ 'ਤੇ ਅੰਨ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਭਿੱਛਿਆ ਲੈਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਲੈਣ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਗੌਂਸਗੜ੍ਹ ਰੁਹੇਲ ਖੰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀ ਕੰਨਿਆਂ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਖੋਹ ਕੇ ਘਰ ਪਾ ਲਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਭਰੀ। ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਅੱਗੇ

ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਥੱਕਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸੁਣੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਜੇ ਏਥੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਨਾ ਸੁਣੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਐ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ! ਜੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਪੰਡਤਾਣੀ ਛੁਡਾਉਣ ਬਦਲੇ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਮੈਂ ਏਥੋਂ ਨਿਰਾਸਾ ਮੁੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ-ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ—ਦੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਜੋ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲੱਜ ਪਾਲਣੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਮੇਰੀ ਬਹੁੜੀ ਕਰੇ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਜ਼ਾਲਮ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਦੇਵੇ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਪੰਡਤ ਪੰਥ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਡੰਡੌਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਇਹ ਜ਼ੁਲਮੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਉਬਲ ਪਿਆ। ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਪਏ ਤੇ ਮੱਥਿਆਂ 'ਤੇ ਕਮਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਿ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਗ਼ੌਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਥੱਲੇ ਵਸਦੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਤੇ ਮਿਸਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਿਆ:

[illegible]

ਸੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕੇ
ਉਠ ਖਲੋਤੇ ਗਭਰੂ ਕਈ ਭੁਜਾਂ ਫੜ ਕੇ
ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਇਉਂ ਜਥੇਦਾਰ ਦਲ ਅੰਦਰ ਖੜ੍ਹ ਕੇ
ਲਾਜ ਪਾਲਣ ਨਾਮ ਦੀ ਸਭ ਚੱਲੋ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਲਵੋ ਸ਼ਹੀਦੀ ਧਰਮੀਓ! ਰਣ ਅੰਦਰ ਲੜ ਕੇ
ਮਰਨ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਭੰਬਟਾਂ ਜਿਉਂ ਸੜ ਕੇ

ਕੁਝ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਰੁਹੇਲ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ੧੭੧੦ ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

'ਬਹਾਦਰ' ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ੧੭੬੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਸਾਰਾ ਦੁਆਬਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੇ ਲਤਾੜ ਘੱਤਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਸਰਦਾਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦੇਰ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਲਲਕਾਰ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਝੱਟ ਪੱਟ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਸਿੰਘਾਂ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ
ਪਾਏ ਜਮਨਾ ਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹੀਰ
ਢਾਲੇ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਬੁਰਜ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ
ਮੜ੍ਹੇ ਲੋਹੇ 'ਚ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ
ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਲਹੂ ਛਡਿਆ
ਸੁੱਤੇ ਭੱਥਿਆਂ 'ਚ ਜਾਗ ਪਏ ਤੀਰ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਉਛਲੀਆਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀਆਂ
ਚਾਹੁਣ ਨਿਕਲਨਾ ਮਿਆਨਾਂ ਤਾਈਂ ਚੀਰ
ਲੱਛੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਰੀਰ ਪਾਲੇ ਮੱਖਣੀ
ਨੇਜ਼ੇ ਕਹਿਣ, ਕਰਾਂਗੇ ਲੀਰੋ ਲੀਰ
ਇਹ ਜੋ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਦੀਂਹਦੀਆਂ ਦੁਨਾਲੀਆਂ
ਇਹਨਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗੱਜਣਾ ਅਖ਼ੀਰ
ਮੌਤ ਲਾੜਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਗਨ ਵਿਚਾਰਦੀ
ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਮਨਾਉਂਦੀਆਂ ਪੀਰ
ਮਹਿੰਦੀ ਲਾਈ ਜੋ ਸੁਹਾਗਣਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦੇਊ ਰੱਤ 'ਚ ਬਦਲ ਤਕਦੀਰ

ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਲੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਤੀਹ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਮਨਾ ਵੱਲ ਵਹੀਰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਹਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਉਡ ਕੇ ਝੱਖੜ ਬਣ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੀ ਘੋੜੇ ਹਿਣਕਦੇ ਵੇਖ ਕੇ

ਕਾਇਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਹਿਲਣ ਲੱਗੇ। ਤੁਰ੍ਹੀਆਂ, ਭੇਰੀਆਂ ਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਨਾਲ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਡੌਲ ਫਰਕਣ ਲੱਗੇ. ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ. ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਘੇਬਾ, ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਕਰੋੜ ਸਿੰਘੀਆ ਤੇ ਸ. ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵੀ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਪੰਡਤ।

ਕਬਿੱਤ

ਛਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਫੇਰ ਚੜ੍ਹੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ
ਉਡ ਉਡ ਧੂੜ ਰਾਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ਜੀ
'ਅੜੇ, ਸੋ ਝੜੇ' ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਦੇ ਨਿਹੰਗ ਸੂਰੇ
ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਜਾਣ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿਰ ਦਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਜੀ
ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਜਿੱਤਦੇ ਅਜਿੱਤ ਕਿਲ੍ਹੇ,
ਪਹੁੰਚ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਕਲ ਸਿੰਘ ਆਨ ਜੀ
ਘੇਰ ਲਿਆ ਘਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਧਾਰ ਕੇ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ
ਕਾਲ ਮੂੰਹ ਆਇਆ ਬਚੂ ਕੋਈ ਭਗਵਾਨ ਜੀ

ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਭੇਟਾ ਲੈ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਬਚ ਗਿਆ, ਬਾਕੀ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ. ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ੧੧ ਦਸੰਬਰ ੧੭੭੩ ਈ. ਨੂੰ ਨਨੌਤਾ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚ ਗਈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪੈਂਦੇ। ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੁੱਟਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਸ ਜਰਵਾਣੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਨਨੌਤੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਜ਼ਾਬਤਾ ਖ਼ਾਂ (ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਾਕਮ) ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰ ਗਿਆ,

ਕਿ ਉਹ ਗੌਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਏਸ ਹੌਸਲੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਲੋਹਾਰੀ, ਥਾਨਾ ਭਵਨ ਤੇ ਗੌਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਹਾਕਮ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਨਾ ਆਇਆ ਅੰਤ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਖਿਨ ਅੱਗੋਂ ਸੜਿਆ
ਖਾਧੀ ਕਸਮ ਰਸੂਲ ਦੀ ਉਸ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਿਆ
ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਜਿਹਾਦ ਹੱਥ ਖੰਡਾ ਫੜਿਆ
ਪਾ ਕੇ ਕੋਟ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਲੜਿਆ
ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬੂਹੇ ਲੋਚਦਾ ਜੰਨਤ ਵਿੱਚ ਵੜਿਆ

ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਤੇ ਜਲਾਲ ਦੀਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਜਲਾਲਦੀਨ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਸਨ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਆਪ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸੀ। ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਲਾਲਦੀਨ ਤੇ ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਖੜਾ ਸੀ ਉਹ ਪੰਡਤ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਖੋਹਣ ਵਾਲਾ ਏਹੋ ਪਾਪੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਠੱਲ੍ਹਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਜਦੋਂ ਦਿੱਸਿਆ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਗਿਆ ਚੱਟ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ

ਅੱਧ-ਸੁੱਤੀਆਂ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀਆਂ
ਲਈਆਂ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਟੰਬ ਕੇ ਜਗਾ
ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ, ਕਮਾਨਾਂ ਭਵਾਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ
ਲਈਆਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾ
ਤੀਰ ਤੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਨੱਚਦੇ
ਦਿਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਡਣ ਦਾ ਚੌ
ਦਾਰੂ ਲੱਪੀਂ ਲੱਪੀ ਖਾਣ ਜੋ ਦੋਨਾਲੀਆਂ
ਫੂਕਾਂ ਮਾਰ ਅੱਗ ਦੇਣਗੀਆਂ ਲਾ
ਦੀਂਹਦੇ ਜਗਦੇ ਜੋ ਚੱਕਰ ਫੌਲਾਦ ਦੇ
ਬਾਲ ਦੇਣਗੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜਾ
ਜੀਭਾਂ ਕਾਲ ਵਾਂਗ ਬਰਛੀਆਂ ਨੇ ਕੱਢੀਆਂ
ਪਿਆਸ ਲੈਣਗੀਆਂ ਰੱਤ 'ਚ ਬੁਝਾ
ਧਾਵਾ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਬੋਲਿਆ 'ਸੀਤਲਾ'
ਨਾਅਰੇ 'ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ' ਦੇ ਲਾ

ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ। ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ, ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਖ਼ਾਲਸਈ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਨਾ ਸਕੇ। ਜੰਗ ਦਾ ਰੰਗ ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਲੋਹਾਰੀ, ਥਾਨਾ ਭਵਨ ਤੇ ਗੌਸਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਮਦਦ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਹਲਕਾਰੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਦਦ ਦੀ ਆਸ ਦੇ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਨੇ ਜਿਹਾਦ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦੂਣੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਫਿਰ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਧਾ-ਧੁੰਧ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੋਹ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਨਿਕਲੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਜਦ ਮੱਲ ਅਖਾੜੇ
ਲੋਹਾ ਲੋਹੇ ਖੜਕਿਆ ਉੱਡੇ ਚੰਗਿਆੜੇ

ਤੇਗ਼ਾਂ ਨੇ ਕਈ ਗੱਭਰੂ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਪਾੜੇ
ਆਸ਼ਕ ਜਿਵੇਂ ਸਵਰਗ ਦੇ ਕਰਵੱਤੀਂ ਚਾੜ੍ਹੇ
ਗਾਨੇ ਬੱਧੀ ਭੁਰ ਗਏ ਜੰਞਾਂ ਦੇ ਲਾੜੇ
ਲੁਟੀਆਂ ਮੌਤ ਜਵਾਨੀਆਂ ਕਈ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ

ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਲਾਲ ਦੀਨ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਇਕੱਲਾ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ। ਉਹ ਪਿਛੇ ਭੌਂ-ਭੌਂ ਆਉਣੇ ਵਾਲੇ ਮਦਦੀਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਵੇਖਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ-ਆਪ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਜਾਨ ਲੁਕਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਸੋਚਦਾ, 'ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਕੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ ? ਮੈਂ ਇਸ ਗ਼ਾਜ਼ੀ-ਪੁਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਖਟਿਆ ? ਹੁਣ ਵੀ ਅੱਲਾਹ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਲਾਈ ਏ।'

ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੱਸਣ ਦੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ, ਹੁਣ ਨੱਸਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵੈਰੀ ਦੇ ਪੈਂਤੜੇ ਹਿੱਲੇ ਹੋਏ ਵੇਖ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੱਲਾ ਸ਼ਰਵਾਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਬੋਲਿਆ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਂਤੜੇ ਹਿਲਾ
ਧੋ ਕੇ ਰੱਤ ਵਿੱਚ ਕੱਢੀਆਂ ਭਗਉਤੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਲੋਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ
ਧੜ ਸੱਖਣੇ ਰੁਲਨ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਦੇ
ਜਿੰਦਾਂ ਕਾਲ ਨੇ ਲਈਆਂ ਭਰਮਾ
ਮਹਿੰਦੀ ਲਾਇਕੇ ਸੀ ਤੋਰੇ ਸੱਯਦਾਣੀਆਂ
ਸਿੰਘਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨੁਹਾ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਜੰਨਤ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਲੇਟਦੇ
ਸੂਹੇ ਸਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਵੇਸ ਵਟਾ

ਵਾਢੀ ਪਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਐਸੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ
ਦਿੱਤੇ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰ ਖਪੌਂ
ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਫ਼ੌਜ ਦਾ
ਦਿੱਤੀ ਵਾਗ ਵੱਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮੂਹੋਂ।
ਗੋਦੀ ਹੱਟਿਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸਿਆ
ਘੁਰ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਜਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੱਸ ਕੇ ਅੰਦਰ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ ਪਿਛੋਂ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਕੇਵਲ ਓਹਾ ਬਚਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਤੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾਏ ਗਏ। ਲੋਥਾਂ ਲਤਾੜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਗਏ।

ਸਾਕਾ

ਬਹੁਤੇ ਗਾਜ਼ੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਗਏ ਮਾਰੇ
ਬਾਕੀ ਅੰਦਰ ਘਰਾਂ ਦੇ ਜਾ ਲੁਕੇ ਵਿਚਾਰੇ
ਮਗਰੇ ਜਾ ਪਏ ਖਾਲਸੇ ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਧੰ ਚਮਕਾਏ ਖ਼ੂਨ ਵਿੱਚ ਖੰਡੇ ਦੇ ਧਾਰੇ
ਲੁੱਟ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਫਿਰ ਪਾਸ ਚਾਰੇ
ਭਾਲਣ ਲੱਗ ਆਕੀਆਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ

ਜਦ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ਿਕਰ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੱਸ ਨਾ ਜਾਏ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰੇ 'ਤੇ ਖਲੋ ਰਹੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੜ ਗਏ। ਗਲੀਆਂ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਘਾਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ, ਫਿਰ ਘਰਾਂ ਦੇ ਲੁੱਟਣ ਤੇ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਹਿੰਦੂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਬੂਹਿਆਂ 'ਚ ਖਲੋ ਕੇ ਜੰਞੂ ਤੇ ਬੋਦੀ ਵਿਖਾ ਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਲੈਣ ਲੱਗੇ। ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਕੈਦ

ਵਿਚੋਂ ਛੁਡਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਵਧੇ, ਜਿੱਥੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਸੀ। ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ

ਵਾਰ

ਰੀਝਾਂ ਲਾਹੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਲੁੱਟ ਲੁੱਟ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੀ ਅੱਗ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾ
ਕੱਲ੍ਹ ਹੂਰਾਂ ਜਿੱਥੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸੀ ਫੇਰੀਆਂ
ਦਿੱਤੀ ਭੂਤਾਂ ਵਾਂਗ ਧੂੜ ਉਡਾ
ਧਾਵਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਬੋਲਿਆ
ਨਾਹਰੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦੇ ਲਾ
ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ
ਦਿੱਤੀ ਵਾਢੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਪਾ
ਭੋਰੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਕੱਢਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੂੜ ਕੇ ਲਿਟਾ
ਅੱਗ ਲਾਇਕੇ ਜਿਊਂਦਾ ਵੈਰ ਸਾੜਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਪਾਪਾਂ ਵਾਲਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾ
ਪਾਪੀ ਹਿੰਦੂ ਇਕ ਉਸਦਾ ਦਲਾਲ ਸੀ
ਫੜ ਫਾਂਸੀ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਲਟਕਾ
ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਐਸਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਸੱਚ ਖ਼ੂਨ ਜਿਉਂ ਨਿਤਾਰੇ ਧਰਮ ਰਾ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਏਥੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਚੰਗਾ ਲੋਹਾ ਖੜਕਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਾਖੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਜਲਾਲਦੀਨ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਏਥੇ ਉਹ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਲ੍ਹਾ ਦਾ ਮੂਲ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ। ਉਹ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਥਾਈਂ ਭਾਲ ਥੱਕੇ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਕਿਤੋਂ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਅੰਤ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸੱਯਦਾਂ ਦੇ ਹਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ

ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵਾਜ ਮਾਰੀ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਰੋਈ। ਉਹਨੇ ਉਹ ਕਮਰਾ ਜਾ ਵਿਖਾਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਗੱਦੀ ਹੇਠ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾ ਫੜਿਆ। ਉਹਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਉਹਦੇ ਰੂ-ਬਰੂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਉਹਨੂੰ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਜੂੜ ਕੇ, ਹੇਠਾਂ ਕੱਖ ਕਾਨ ਰੱਖ ਕੇ ਜਿਉਂਦਾ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਉਸ ਦਾ ਦਲਾਲ ਹਿੰਦੂ ਕਲਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਲੜਕੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਤੇ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਫੜ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ। ਪੰਡਤ ਦੇ ਦੱਸਣ ਉੱਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਕਲਾਲ ਵੀ ਫੜਿਆ ਗਿਆ। ਕੁਛ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਹੋਰ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਕਸੂਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸਿੰਘ ਇੱਧਰ ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਨੇ ਰੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਉਪਕਾਰੀ ਖ਼ਾਲਸਾ! ਜਿੱਥੇ ਅੱਗੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਐਨਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਰ ਕਰੋ। ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਉੱਤੇ ਇਹਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਵਸਾਉਣਾ। ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਵੱਸ ਈ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਅਬਲਾ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਜਾਓ ਤਾਂ।"

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵਲੇ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਜਾ ਘੇਰਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਏ। ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਤੀ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾਓ। ਬਾਕੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਸਰਕਾਰ! ਇਹ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਇਸਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।"

ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਸੀ?"

ਪੰਡਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗਈ, ਜ਼ਾਲਮ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ-

ਧਰਮ ਇਸਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਏ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਚਾ ਪੰਡਤ ਇਸਦੇ ਹੱਥੋਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ- 'ਕੀ ਇਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ?"

ਪੰਡਤ—"ਹਾਂ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਮਹਾਰਾਜ! ਪਰ ਉਹ ਬੜੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਪਿੱਪਲ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਜਿਊਂਦੀ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਇਹ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਇਸਨੂੰ ਰਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।"

ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ "ਫਿਰ ਤਾਂ ਸੱਚ ਸੱਚ ਪੰਡਤ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਨਾ!"

ਪੰਡਤ "ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜ! ਜੇ ਇਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਉੱਤਰ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣ ਤੋਂ ਕੀ ਇਨਕਾਰ ਏ?"

ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ— 'ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀਂ ਸੁੱਕਾ ਪਿੱਪਲ ਮੰਗਾ ਦੇਂਦੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੋ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚੇ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਬਨਾਉਟੀ ਪੰਡਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਖੇੜਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਚੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਪਰ ਬਨਾਉਟੀ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਵਿਚਦੀ ਲੰਘਦੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦੇਂਦੀ। ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਉ। ਕਿਸੇ ਸੱਚੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਡਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਿਆਨੋਂ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਲਈ। ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੀਵਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ਰੁਕਣ ਲੱਗੇ। ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਰੋਹ ਨਾਲ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਪੰਡਤ ਜੀ! ਛੇਤੀ ਕਰੋ! ਫਿਰ ਤੁਸਾਂ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀਓ! ਮਿਹਰ ਕਰੋ! ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ।"

ਸ ਬਘਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵਗੀ "

ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕ ਯਾਚਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, "ਬਖਸ਼ਿਦ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਸੀਂ ਭੁੱਲ ਗਏ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੜਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦ। ਪੰਥ ਇਸਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਵ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲੈਂਦੇ ਆਂ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਤੇਗ਼ਾ ਨੂੰ ਮਿਆਨੇ ਕਰ ਲਵੋ "

ਸ ਬਘਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨੇ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ' ਪੰਥ ਨ ਇਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਅੱਜ ਤ ਪੰਥ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹੈ ਅੱਜ ਇਸ ਨ ਸਹੁਰ ਤੁਰਨਾ ਹੈ ਸ ਹਰ ਕਈ ਪੁਜਦਾ ਸਰਦਾ ਦਾਨ ਦੇਵੇ।'

ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੰਬਲੀ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੀ. ਹਰ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨ ਸ਼ਰਧਾ ਮੁਤਾਬਕ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਦੌਲਤ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪਾਟ ਗਈਆਂ ਓਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹ ਗਏ। ਜਥਦਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੇ ਓਥੇ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਵਰਤਾਈ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤਾਂ ਖਾਧੀ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਕ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਲੁੱਟਮਾਰ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪਏ। ਘੋੜੇ ਭਜਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸੂਰਮੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦ ਜਾਂਦੇ ਸਨ

"ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ—੨੫ ੬ ੫੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਹਮਲਾ

ਤੇ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨਾ

ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ੧੭੩੯ ਈ. ਵਿੱਚ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੀਤਾ। ੯ ਜੂਨ, ੧੭੪੭ ਈ. ਨੂੰ ਨਾਦਰ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੭ ਈ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੯ ਈ. ਤੱਕ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਸਾਰਾਂ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਜਿਸ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਦਖੰਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਤੇ ਮਰਹੱਟੇ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ। ਉਹਨ ਕੰਧਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੭੪ ਈ. ਤੋਂ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੮੯ ਈ. ਤੱਕ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਪੰਜ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ੧੯ ਮਈ, ੧੭੯੩ ਈ. ਨੂੰ ਤੈਮੂਰ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਕਾਬਲ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ।

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਸੂਬਾ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸੂਬਾ ਸਿੰਧ, ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ, ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਆਪਣੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਨ। ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੱਲ ਲਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ੨੫

ਦਸੰਬਰ ੧੭੭੨ ਈ. , ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸੂਬੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਗਭਗ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਤੈਮੂਰ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਦੋਬਾਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਿੰਧ, ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਖ਼ਰਾਜ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਨਾ ਧਰ ਸਕਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਬਹਾਲ ਰਿਹਾ।

ਜਦ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ, ਉਸ ਵਲੇ ਉਹ ੨੩ ਸਾਲ ਦਾ ਜਵਾਨ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਜਵਾਨ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਰੀਝਾਂ ਮਚਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਖੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰੇ। ਉਹ ਹਿੰਦ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਖਦਾ, "ਮੇਰੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਘੋੜੇ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਗੰਗਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਜਮਨਾ ਤੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜਾਂਗਾ। ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕਾਂ।' ਉਹਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਇਉਂ ਭੜਕ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਾਕਾ

ਬੈਠਾ ਤਖ਼ਤ ਜ਼ਮਾਨ ਸ਼ਾਹ ਬਲਵਾਨ ਦੁੱਰਾਨੀ
ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੀਝਾਂ ਸਜਰੀਆਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ
ਉਹਦੀ ਰਗ ਰਗ ਅੰਦਰ ਉਬਲਦਾ ਪਿਆ ਖ਼ੂਨ ਪਠਾਣੀ
ਉਹਦੀ ਹਿੱਕ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ ਮਿਉਣ ਨਾ ਜਜ਼ਬੇ ਸੁਲਤਾਨੀ
ਜਦ ਤੱਕੇ ਨਕਸ਼ਾ ਹਿੰਦ ਦਾ ਦਿਲ ਵੱਜੇ ਕਾਨੀ
ਉਹਨੂੰ ਟੁੰਬੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਪਈ ਗ਼ੈਰਤ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨੀ
ਤਕ ਦਿੱਲੀ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅੱਜ ਬਣੀ ਬਿਗਾਨੀ
ਤੇਰੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੱਦ ਸੀ ਜਮਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ
ਤੇਰਾ ਅਟਕ ਕਿਨਾਰੇ ਅਟਕਣਾ ਇਹ ਕਲ ਦੀ ਹਾਨੀ
ਜੇ ਲਵੇਂ ਨਾ ਤਖ਼ਤ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਤੇਰੀ ਧ੍ਰਿਗ ਜਵਾਨੀ

ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਪੱਕਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਨਾਮਵਰ ਤਾਕਤਾਂ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਦੂਜਾ, ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਅਵਧ, ਲਖਨਊ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਤੇ ਮਰਹੱਟੇ ਸਰਦਾਰ) ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਹੱਥ ਦੋਸਤਾਨਾ ਖ਼ਤ ਭੇਜੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਬਾਕੀ ਤਾਕਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰਨ; ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਸ ਭਰਪੂਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਆ ਬੈਠਾ। ਓਥੋਂ ਉਹ ੧੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੯੩ ਈ. ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ। ਜਦ ਉਹਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਇਸ ਪਾਰ ਟੱਪੀਆਂ, ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਖੜੀਆਂ ਸਨ। ਬੜੀਆਂ ਘਮਸਾਨ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਜੰਗ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਪਠਾਣ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਰਿਆ ਜਿਹਲਮ ਕੰਢੇ ਮੋਰਚਾ ਮੱਲ ਖੜੀਆਂ।

ਇਸ ਮੁਠਭੇੜ ਦਾ ਇਹ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਡੇਹਰਾਜਾਤ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਨਵਾਬ ਮੁਲਤਾਨ, ਫ਼ੈਜ਼ੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ ਨਵਾਬ ਬਹਾਵਲਪੁਰ, ਗੁਲਾਮਨਬੀ ਖ਼ਾਂ ਲਟੀ ਹਾਕਮ ਲਹੀਆ ਤੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਅਮੀਰ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਆ ਮਿਲੇ। ਇਨੀ ਹੀ ਗੱਲ ਪਚੌਂ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਓਥੋਂ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਸੀ।

੩ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੯੫ ਈ. ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਇਸ ਪਾਰ ਟੱਪੀਆਂ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿਚ ਹੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਨੱਸ ਗਈਆਂ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਆਪ ਦਰਿਆ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਰੁਹਤਾਸ ਆਦਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਜਿਹਲਮ

ਕੋਢੇ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ (ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ) ਆ ਬੈਠਾ ਪਿੰਡ ਦਾਦਨ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਝੜੱਪਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਲੜ ਹੀ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਘਬਰਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਦਸਾਂ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਤੀਜੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਾਬਲ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨ ਆਪਣਾ ਰਾਜਦੂਤ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਕੋਲ ਭੇਜੇ, ਉਸਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤਾਰ ਦੇਵੇਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਤੇ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦਾ ਲੀਡਰ ਮੰਨ ਲਵਾਂਗਾ। ਅੱਗੋਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨ ਉੱਤਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਅੱਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ, ਤੁਰਨ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਸੌ ਸੌ ਜ਼ੰਬੂਰਕੇ ਲੈ ਕੇ ੧੨ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੯੬ ਈ. ਨੂੰ ਕਾਬਲੋਂ ਤੁਰਿਆ। ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਰਹਿ ਕੇ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਅਟਕ ਟਪਿਆ। ਉਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਲੜਾਉਂਦਾ ਅੰਤ ੧ ਜਨਵਰੀ ੧੭੯੭ ਈ. ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ ਉਸ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤਾਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਨਾ ਮੰਨੀ, ਸਗੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋਈਆਂ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਮੁੜੀਆਂ। ਅੰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ, ਸੁੰਞਾ ਲਾਹੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ੩੦ ਜਨਵਰੀ ੧੭੯੭ ਈ. ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਂ ਸ਼ਾਹਾਂਚੀ ਬਾਸ਼ੀ ਰੁਹਤਾਸ ਛੱਡ ਗਿਆ, ਜੋ ੨੯ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੯੭ ਈ. ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਤ, ਸਤੰਬਰ ੧੭੯੮ ਈ: ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਜ਼ਮਾਨ ਨਾਲ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਹੋਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਸਾਰੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਓਥੋਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ੧੩ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ। ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਖਲੋ ਕੇ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਉਠ ਚੜ੍ਹਿਆ ਵੱਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ, ਉਹ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ
ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਬੇਓੜਕੇ, ਉਹ ਮਾਣਸ ਖੋਰ ਪਠਾਨ।
ਜਦ ਬਾਂਹ ਉੱਚੀ ਕਰ ਗਰਜਦਾ, ਪਿਆ ਕੰਬ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ।
ਉਹ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਕੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ, ਇਉਂ ਲੱਗਾ ਲਹੂ ਫ਼ਰਮਾਨ
"ਮੈਨੂੰ ਜਣਿਆਂ ਅਣਖੀ ਮਾਂ ਨੇ, ਨਾਂ ਰਖਿਆ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ।
ਮੈਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੋਤਰਾ, ਜਿਸ ਜਿੱਤਿਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ।
ਮੈਂ ਮੱਲਣਾ ਤਖ਼ਤ ਲਾਹੌਰ ਦਾ, ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਦੇ ਤਾਣ।
ਮੈਂ ਸੁੰਦਰ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ, ਸਭ ਕਰਾਂ ਉਜਾੜ ਵੀਰਾਨ
ਮੈਂ ਨੱਥਾਂ ਪਾਵਾਂ ਆਕੀਆਂ, ਕਈ ਢਾਵਾਂ ਆਕੜਖ਼ਾਨ।
ਮੈਂ ਸੱਤ ਸਤੀਆਂ ਦਾ ਪਰਖਣਾ, ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ
ਰਾਹ ਰੋਕੂ ਮੇਰਾ ਬਲੀ ਜੋ, ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਵਿੱਚ ਜਹਾਨ।
ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉਣੀ, ਫਿਰ ਦਾਦੇ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਨ।"

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਲਕਾਰ ਮਾਰਦਾ ਉਹ ਦਰਿਆ ਟੱਪਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੀਰ ਸਿਪਾਹੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਾਕਮ (ਮੁਗ਼ਲ, ਜਾਟ, ਮਰਹੱਟੇ ਆਦਿ) ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਆਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਏਕੜੀ ਕਰਨ

ਲਈ ਮਰਚੇ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਫ਼ਸਸ, ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਕਈ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤ ਨਾ ਗਏ। ਉਹ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਅਣਖੀਲ ਸਿੱਖ ਜਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਰ ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹ ਸਨ

ਸਾਕਾ

ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਝਟ ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ
ਆਖਣ ਫੇਰ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਆ ਮੌਤ ਵੰਗਾਰੀ
ਮੁੜਿਆ ਏ ਹੱਥ ਵਖ ਕੇ ਔਗੋਂ ਇਨ ਵਾਰੀ
ਮੋੜਾਂਗੇ ਹੁਣ ਐਦਕੀਂ ਸਿੱਕ ਲਾਹ ਕੇ ਸਾਰੀ
ਰਣ ਵਿੱਚ ਪਰਖੇ ਜਾਣਗੇ ਸਭ ਬੀਰ ਕੇਧਾਰੀ
ਕੱਢਿਆ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਰ ਜਿਵੇਂ ਖ਼ੁਆਰੀ
ਓਵੇਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਇਗਾ ਉੱਡਦਾ ਹੰਕਾਰੀ
ਸੀਤਲ ਸੱਚ ਪੰਥ ਨਾਲ ਕੌਣ ਅੜੇ ਵਿਕਾਰੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਤ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਫਰਕ ਸੀ। ਪਠਾਣਾਂ ਕਲ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਤਪਖ਼ਾਨਾ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕਲ ਮਸਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੋਪਾਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਪਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਏ, ਪਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨਾਲ ਇਲਾਕ ਦ ਸਭ ਛੋਟ ਵੱਡ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਪਠਾਣ ਫ਼ੌਜ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਢਧਰ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦ ਸਾਰ ਹਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕ ਸਿੱਖ ਵਧਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੱਠ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਸ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਬਿਨਾਂ ਟਾਕਰ ਅੱਗ ਵਧਦਾ ਆਇਆ

ਜ਼ਮਾਨ ੧੯ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਟਪਿਆ ਉਹ ੩ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ, ੧੬ ਨੂੰ ਰੁਹਤਾਸ ਤੇ ੧੮ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਤ ਆ ਪੁੱਜਾ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਕੁੱਛ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਵਲ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਬੈਠਾ ਸੀ ਰਾਹ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ੧੯ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੋਰਿਆ ਉਹ ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵੱਲ ਵਧਿਆ

ਵਾਰ

ਫੌਜਾਂ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ
ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਘਮਸਾਨ
ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਹੱਥੀਂ ਨਿੱਤਰੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ
ਛੇ ਛੇ ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਸੂਰਮੇ ਪਠਾਨ
ਸਾਵੇ ਪਹਿਨ ਰੂਪ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਿਆ
ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ ਹੈਦਰੀ ਨਸ਼ਾਨ
ਸੂਹੇ ਰੰਗ, ਅੱਖੀਂ ਵਾਂਗ ਅੰਗਿਆਰੀਆਂ
ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਉੱਚ-ਕੱਦ ਅਫ਼ਗਾਨ
ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਇਉਂ ਸੰਜੋਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਪਦੇ
ਬੁੱਤ ਲੋਹੇ ਦੇ ਜਿਉਂ ਭੀਮ ਦੇ ਸਮਾਨ
ਘੋੜੇ ਟੱਪਦੇ ਤੇ ਧੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਅੰਬਰੀਂ
ਚੜ੍ਹਨ ਦੈਂਤ ਜਿਉਂ ਲਿਆਉਂਦੇ ਤੂਫ਼ਾਨ
'ਅਲੀ, ਅਲੀ' ਕਹਿਕੇ ਮੌਤ ਮਾਂ ਵੰਗਾਰਦੇ
ਵੇਖ ਵੇਖ ਹੱਸੇ ਕਾਲ ਭਗਵਾਨ
ਖੰਭ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਉੱਗ ਪਏ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵੇਖੋ ਕੌਣ ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਕੁਰਬਾਨ ?

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ 'ਰਾਜਾ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਓਦੋਂ ਓਹਾ ਲੀਡਰ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਿਆ।

ਵਾਰ

ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਅਕਾਲੀ
ਚੱਕਰ ਚੰਦ ਪਰਵਾਰ ਜਿਉਂ ਛਬ ਦੇਣ ਨਿਰਾਲੀ
ਮੱਥੇ ਡਲ੍ਹਕੇ ਯੋਧਿਆਂ ਜਤ ਸਤ ਦੀ ਲਾਲੀ
ਹੱਥੀਂ ਚਮਕਣ ਬਰਛੀਆਂ ਜਿਉਂ ਜਗੇ ਦੀਵਾਲੀ

ਅੱਗ ਬੰਦੂਕਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅਣ-ਮਿਣੀ ਸੰਭਾਲੀ
ਤੀਰ ਖੜਪੇ ਉਡਣੇ ਫੰਗ ਜਾਏ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ
ਨਾਰਦ ਡੌਰੂ ਮਾਰਿਆ ਪਈ ਨੱਚੇ ਕਾਲੀ
ਵਰਤ ਉਪਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਮ ਆਏ ਸਵਾਲੀ

ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਅਜੇ ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਲੰਘਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਮੰਨਿਆਂ ਪਰਮੰਨਿਆਂ ਲੜਾਕਾ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਲਲਕਾਰਿਆ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਜੁੱਧ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾਂ ਦਿੱਤੇ। ਆ ਲੱਗਾ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਨਾਦ ਪੂਰਿਆ ਜਾਂ ਜੁੱਧ ਦੇ ਦੇਵਤੇ
ਯੋਧੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਨੇ ਸਗਨ ਮਨਾ
ਤੋਪਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤਾਂ ਹਿੱਲ ਗਈ ਪਿਰਥਵੀ
ਧੂਆਂ ਗਿਆ ਅੰਬਰਾਂ 'ਤੇ ਛਾ
ਜਿਵੇਂ ਭਾਦਰੋਂ ਪੁਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ
ਦਿੱਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
ਤੀਰ ਤੰਦੀਆਂ 'ਚੋਂ ਚੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਉਡਦੇ
ਖੰਭ ਨਿਕਲੇ ਸਪੋਲੀਆਂ ਦੇ ਆ
ਹੋਲੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂ ਚੱਲਣ ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਰਹੀਆਂ ਰੰਗ ਯੋਧਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾ
ਅੱਗ ਵੱਧ ਵੱਧ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਡਾਹੁਣ ਛਾਤੀਆਂ
ਹੂਰਾਂ ਜੰਨਤੀ ਵਰਨ ਦਾ ਚਾਅ

ਘਾਇਲ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਲੇਟਦੇ
ਸਾਕੋ ਦਿੱਤੀ ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤੀ ਵਰਤੋਂ
ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਨਵਾਲਾ ਹ ਗਏ ਮੌਤ ਦਾ
ਸਾਥਾਂ ਜਿਊਣ ਲੀਆਂ ਜੰਗ ਤੋਂ ਮੁਕੋਂ
ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਲ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬਲ ਬੋਲ ਕੇ
ਦਿੱਤੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਛੇ ਹਿਲੋਂ
ਮਾਣ ਟੁੱਟਿਆ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪਿੱਤੋਂ ਨੱਸ ਕੰਡ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂ

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਮਰਵਾ ਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਖ਼ਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਗੁਜਰਾਤ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਮਾਨ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਾਮਾਨ ਲੁਟ ਲਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧੇ, ਜਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤ ਜਾਏ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ ਉਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਆਪੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਦਿਲ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਪਰਤੇ। ਜੰਮੂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਵੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਤੁਰਿਆ।

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਕੋਲ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਟੱਕਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਰਹ ਸਨ। ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੱਠੀ ਹ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਅਫ਼ਗਾਨ ਫ਼ੌਜ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹਾਦ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਭੜਕਾ ਰਹ ਸਨ ਉਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, 'ਬੀਰ ਅਫ਼ਗਾਨੋ ਇਹ ਉਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਥੱਲੇ ਢਾਹ ਢੇਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਫਰ ਬਣਾ

ਲਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਢਾਹ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਉੱਚਾ ਕਰੋ।"

ਕਬਿੱਤ

ਪਾਇਕੇ ਹੁਕਮ, ਕੱਠੇ ਹੋਇਕੇ ਦੁਰਾਨੀ ਬੀਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹੇ ਗੁੱਸਾ ਖਾਇਕੇ
ਕਹਿੰਦੇ ਅਬਦਾਲੀ ਜਿਵੇਂ ਢਾਹਿਆ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸੀ
ਛੱਡਾਂਗੇ ਦੁਬਾਰਾ ਧੂੜ ਓਸਦੀ ਉਡਾਇਕੇ
ਕਸਮ ਖੁਦਾ ਦੀ, ਤੇਗਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ਮਿਆਨੋ ਬਰ
ਨਾਮ ਤੇ ਨਸ਼ਾਨ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮਿਟਾਇਕੇ
ਮੁੜਾਂਗੇ ਪਿਛਾਂਹ ਫਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਾਰਾ
ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਝੰਡਾ ਹੈਦਰੀ ਝੁਲਾਇਕੇ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੱਤੇ ਹੋਏ ਉਹ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਪਠਾਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਵਧੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਕਰ ਮੁੜਾਂਗੇ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਉਹ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਗੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੀਤੇ। ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇਵੇ। ਪਠਾਣ ਅਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਅੱਠ ਮੀਲ ਦੂਰ ਸਨ, ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਕੋਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਓ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਉੱਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਏ। ਆ ਲੱਗਾ ਲੋਹਾ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ, ਇਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਧਾ ਸਿਰ ਦੀ ਲੜਾਈ। ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਤੇ ਵੈਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਗੁਣਾ, ਭਾਵ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ। ਪਰ ਆਫ਼ਰੀਨ ਕਹੋ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਉਹ ਬੁਫੇਰਿਓਂ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਇਉਂ ਹੱਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੀਂਹ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਉੱਤੇ।

ਸਵੱਯਾ

ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ
'ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ' ਦੀ ਗੂੰਜ ਜੈਕਾਰੇ
ਵੇਖ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬੁੱਕੇ ਜਿਉਂ ਸ਼ੇਰ
ਗਦਾਰਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ ਵੰਗਾਰੇ
ਮਾਰ ਦੇ ਹੱਲੇ ਪਠਾਣ ਜਾਂ ਆਏ
ਤਾਂ ਟੁਟ ਪਏ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ
ਆਖਣ ਇਕ-ਦੂ ਇਕ ਕਰੋ ਅੱਜ
ਲਾਓ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਕਰਾਰੇ
ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਗੜਾ ਜਿਉਂ ਵਰ੍ਹੇ
ਤਿਉਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਰਣ ਛਹਿਬਰ ਲਾਈ
ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨਿਓਂ ਜਾਣ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ
ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕੇ ਕਰਨ ਸਫ਼ਾਈ
ਸਾਂਗ ਉਲਾਰ ਕਿਸੇ ਰਣਬੀਰ
ਕਿਸੇ ਬਲਵਾਨ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਚ ਲਾਈ
ਤਕ ਪਿਆਰ ਚੱਲੇ ਦਿਲਦਾਰ ਤੇ
ਭਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਤੁਰ ਹਨ ਭਾਈ
ਉਹ ਮਚਿਆ ਘਮਸਾਨ ਜਵਾਨ
ਬਣ ਸਭ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਇ ਦੀਵਾਨੇ
ਤੇਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਲਾਲ ਉਡਾਉਣ
ਖੇਡਣ ਹੋਲੀ ਜਿਵੇਂ ਮਸਤਾਨੇ
ਬਰਛੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜਗਣ, ਤੱਕ
ਹਸ ਹਸ ਸੜਨ ਲੱਗੇ ਪਰਵਾਨੇ
ਬੀਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਮਤਵਾਲੇ ਜੋ
ਮੌਤ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਪੱਜ ਬਹਾਨੇ
ਧਾਵਾ ਅਖ਼ੀਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਜਦ ਬੋਲਿਆ
ਖਿਸਕ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਚੱਲੇ ਦੁਰਾਨੀ
ਜਾਂਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਰੋਕ ਕੇ ਰਾਹ

ਪਈ ਮੌਤ ਪਰਾਣਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਪਠਾਣ ਨੱਸ ਅੰਤ
ਗੈਰਤ ਹਾਰ ਗਈ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨੀ
'ਸੀਤਲ' ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਗ਼ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਕੰਣ ਟਿਕ ਅਭਿਮਾਨੀ

ਇਹ ਘਟਨਾ ੨੪ ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਹੈ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਦਿਲ ਬਹਸਲਾ ਹਏ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਗਏ।

੩੦ ਨਵੰਬਰ ੧੭੯੮ ਈ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਖ਼ਾਲੀ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਨੇ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਤਾਰੇ, ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਈ ਵਾਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਜੇ ਕਈ ਪਠਾਣੀ ਫੌਜ ਦਾ ਦਸਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ, ਤਾਂ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁੜਦਾ।

ਕਾਬਲ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦੀ ਬੇਗਮ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੇਗਮ ਦਾ ਡੇਰਾ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲਲਕਾਰਿਆ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਧਾਰੀ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਫੋਕੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਲਚ ਵਿਖਾ ਕੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਬੈਂਤ

ਆ ਕੇ ਦੂਤ ਜ਼ਮਾਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ –
ਸੁਣਿਓ ਗੱਲ ਸਾਡੀ ਲਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘੋ।
ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਓ,

ਹੈ ਬਲਵਾਨ, ਕਿੱਡਾ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ, ਸਿੰਘੋ !
ਜੀਹਦੀ ਭਬਕ ਸੁਣ ਸ਼ੇਰ ਨਾ ਹੰਣ ਸਾਹਵੇਂ
ਜੀਹਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੰਬ ਜਹਾਨ ਸਿੰਘੋ !
ਪੈਰਾਂ ਜੀਹਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਝੁਕਿਆ ਦਿਸਦਾ ਏ,
ਕੈਰੋਂ, ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਸਿੰਘੋ
ਰਾਜਪੂਤ, ਮਰਹੱਟੇ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਕੰਬਣ,
ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਡਰ ਖਾਨ, ਸਿੰਘੋ !
ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਹਸੀ,
ਘਲੂਘਾਰ ਦਾ ਨਾਲ ਘਮਾਸਨ, ਸਿੰਘੋ
ਇਹ ਵੀ ਉਸੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਏ
ਓਹਾ ਨਾਲ ਜਮ ਰੂਪ ਅਫਗਾਨ ਸਿੰਘੋ !
ਜੀਹਨੇ ਮੱਲ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਲਿਆ,
ਆਖੋ ਉਸਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਬਲਵਾਨ ? ਸਿੰਘੋ
ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ਜਾਂ,
ਬਾਕੀ ਛੱਡੂ ਨਾ ਫੇਰ ਨਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘੋ
ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਜੇ ਸਮਝ ਲੋ ਸਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲੋ
ਮੰਨੋ ਈਨ, ਬਚੋ ਲਵੋ ਜਾਨ, ਸਿੰਘੋ
ਦੇਣਾ ਮੰਨੋ ਖ਼ਰਾਜ ਲਾਹੌਰ ਸਾਂਝੇ,
ਉੱਚੀ ਅੱਜ ਨਾਲੋਂ ਹੋਸੀ ਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘੋ
ਸਿਰ 'ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਜਾ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਹੋਸੀ,
ਜਿੱਤ ਲਿਓ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਿੰਘੋ !

ਓਦੋਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਅਣਖ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬਦਾਰੀ ਕੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਗ਼ੈਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਜਿਊਣ ਨਾਲੋਂ, ਉਹ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘਲੂਘਾਰੇ ਪਿਛੋਂ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਭਜਾਇਆ ਸੀ। ਸੋ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਬੋਲੇ :

ਸਾਕਾ

ਜਿਉਂ ਮੋਗਲ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭਜਕੇ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਤਿਉਂ ਰੱਜ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਵੀ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ
ਹੁਣ ਕਾਹਨੂੰ ਬਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹ ਡੇਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਉਹ ਲੈ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਪੰਥ ਤੋਂ ਰਣ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ
ਉਹ ਈਨ ਮਨਾਉਣੀ ਲਭਦਾ ਡਰ ਕਿਦ੍ਹਾ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਅਸਾਂ ਨਾਦਰ ਉਹਦਾ ਲੁੱਟਿਆ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾ ਕੇ
ਉਹਦਾ ਦਾਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਗਿਆ ਪਤ ਲਹਾ ਕੇ
ਗਿਆ ਏਥੋਂ ਉਹਦਾ ਤੈਮੂਰ ਵੀ ਕਈ ਹਾਰਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਤੁਸਾਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਜਾ ਕੇ
ਜੇ ਰਲੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਪਰਤ ਜੇ ਬਸ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜਵਾਬ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਅਸਲੋਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਦਿਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੂਹਿਆਂ ਤੱਕ ਸਿੰਘ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਫਿਰਦੇ ਪਰ ਕੋਈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਦਿਨੇ ਦਿਨ ਖੁਲ੍ਹਦਾ। ਅਸਲੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਦੁਰਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੜਦਾ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਮਾਰ ਕੇ ਕੱਢਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤੋਪਾਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖ ਇਹ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੱਠੇ ਹੋਏ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫਿਰ ਰਲ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਸਭ, ਕਈ ਲੱਗੇ ਕਰਨ ਵਿਚਾਰ।
ਹੁਣ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠੀਏ, ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਚੌਥੀ ਵਾਰ।
ਨਹੀਂ ਬਹੁੜੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਦੇ, ਗਏ ਭਾਈ ਭੁੱਲ ਪਿਆਰ।
ਅਸੀਂ ਕੱਲੇ ਕਦ ਤਕ ਲੜਾਂਗੇ, ਹੱਥ ਸੰਘਣੀ ਲੈ ਤਲਵਾਰ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉੱਠਿਆ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ
ਅਜੇ ਉਮਰ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ, ਪਈ ਫਬ ਫਬ ਪਵੇ ਨੁਹਾਰ
ਉਹ 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਲਿਸ਼ਕਾਇਕੇ, ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਲਲਕਾਰ –
ਮੈਂ ਹਮਲਾ ਕਰਾਂ ਲਾਹੌਰ 'ਤੇ, ਇਕ ਓਟ ਗੁਰੂ ਦੀ ਧਾਰ
ਮੈਂ ਕੱਢਾਂ ਲੁਟੇਰਾ ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ, ਜਾਂ ਸੀਸ ਦਿਆਂਗਾ ਵਾਰ।
ਪਰ 'ਕਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੂਰਮਾ', ਜਾ ਕਹੂ ਨਾ ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ।
ਹੁਣ ਆਓ ਜਿਸਨੇ ਚੱਲਣਾ, ਹੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ।
ਮੈਂ ਲਾਜ ਪਾਲਣੀ 'ਸੀਤਲਾ', ਜੇ ਬੱਧੀ ਸਿਰ ਦਸਤਾਰ।

ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਈ ਬੁੱਢੇ ਬੁੱਢੇ ਸਰਦਾਰ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਰੋਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੜੀ ਤੋਂ ਨਾ ਰੁਕਿਆ। ਉਹਦਾ ਹਠ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਰਦਾਰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਤੁਰੇ।

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਕਿਲ੍ਹੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਉਦਾਲੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਠਾਣੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਝੱਟ ਕਰ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੁਰਜ ਕੋਲ ਜਾ ਧਮਕਿਆ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਸਾਂ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਛੁਰੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾਲੀ ਝਾੜੀ। ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਖਲੋਤੇ ਕਈ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਕਈ ਭੱਜ ਕੇ ਉਹਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਲਕਾਰਿਆ

ਸਾਕਾ

ਜਾ ਪਿਆ ਝੱਟ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਦੇ ਪਰਛਾਂਵੇਂ ਖੜ ਕੇ
ਓ ... ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ... ਆ ਖੰਡਾ ਫੜ ਕੇ
ਤੈਨੂੰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਲਲਕਾਰੇ ਖੜ ਕੇ
ਤੂੰ ਗੀਦੀ ਬਣ ਕੇ ਬਹਿ ਰਿਹੈਂ ਕਿਉਂ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ
ਆ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਜਿਉਂ ਲੜ ਕੇ

ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਉੱਚੀ ਲਲਕਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ... ਓ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ... ਤੈਨੂੰ ਵੱਡ

ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਵੰਗਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆ, ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ, ਤੇ ਮਰ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖ।"

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਇਕ ਲਫ਼ਜ਼ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਸਿਰ ਕੱਢਕੇ ਝਾਤੀ ਹੀ ਮਾਰਦਾ। ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਤੇ ਘੋੜੇ ਭਜਾ ਕੇ ਜਿਧਰੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਓਧਰੇ ਫੇਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਏਨਾ ਡਰ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਐਨਾ ਡਰ ਛਾਇਆ
ਅਰਗਲੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕ ਗਿਆ, ਨਾ ਸਾਹਵੇਂ ਆਇਆ
ਮੁੜਿਆ ਮਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਉਸ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ
ਛੇਤੀ ਫਿਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਉਸ ਕੂਚ ਬੁਲਾਇਆ
ਮੁਲਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਧਾਇਆ
ਫੇਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਕੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਇਸ ਪਾਸੇ ਆਇਆ।

ਚਾਰ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੯੯ ਈ. ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਛੋਡਿਆ ਤੇ ਰਾਵੀ ਟੱਪ ਕੇ ਸ਼ਾਹਦਰੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਉਹ ਅਜੇ ਸ਼ਾਹਦਰੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ

ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਏਨਾ ਭੈਭੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚਾਰ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੁਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ੩੦ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਜਾ ਦਮ ਲਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਸਾਲ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਮਹਿਮੂਦ ਨੇ ਕਾਬਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ।

ਏਸੇ ਸਾਲ (੧੭੯੯ ਈ.) ਦੀ ੭ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਤਾਕਤਵਰ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ' ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੨੨-੮-੫੦ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਆ

ਛੇ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੯੯ ਈ. ਨੂੰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ. ੧੨ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੮੦੧ ਈ. ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ੧੮੫੮ ਬਿ. ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਸਨੇ 'ਮਹਾਰਾਜਾ' ਲਕਬ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ. ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਉਸਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ' ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੮੦੯ ਈ. ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦਸਤੀ ਦਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਤਿਲੁਜ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਲਫ਼ਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਸੂਬਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਅਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਇਲਾਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਇਆ. ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦੇ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਆਪਣੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਦੋ ਜੂਨ, ੧੮੧੮ ਈ. ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਂ ਆਖਰੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ' ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਕੇ ਓਥੇ ਆਪਣਾ ਗਵਰਨਰ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇੱਕ ਬਾਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਦੂਜੀ ਗੱਠ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ੧੮੧੨ ਈ. ਵਿੱਚ ਕਾਬਲ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਸੁਜਾਹ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂੱਜਾ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾ ਲੈਣਾ।

੧੮੧੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਦੀਵਾਨ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾ ਮਿਲਾ ਸਕੇ। ਏਸ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਅਸਫਲ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਦਾ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਸੋ ਇਸ ਨਾ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਦਾਗ ਧੋਣ ਬਦਲੇ ੧੮੧੯ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

੧੮੧੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਕਾਮਰਾਨ ਨੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ ਘਰਾਣਾ (ਬਾਰਕਜ਼ਈ) ਬੜਾ ਅਮੀਰ ਤੇ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਪੰਜਾਹ ਭਰਾ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਨ। ਉਹਨਾ ਸਾਰੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ—ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ—ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੂੱਜੇ ਭਰਾ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ—ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਥਾਪ ਕੇ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਾਬਲ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਕਾਮਰਾਨ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਮਹਿਮੂਦ ਸ਼ਾਹ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਹਿਰਾਤ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਏ। ਜੇਤੂ ਅਜ਼ੀਮ ਨੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ ਤੇ ਗਜ਼ਨੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਸ਼ਾਹ ਤੈਮੂਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਯੂਬ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੋ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ।

ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਤਅੱਸਬੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਉਸਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਮਾਲ—ਪੰਡਤ ਬੀਰਧਰ—ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪੱਕਾ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਉਸਨੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਭਿੰਬਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਕੇ ਤੇ ਸਿਰਪਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਭਿੰਬਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਮੁਹਿੰਮ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਉਡੀਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਇਉਂ ਵੰਗਾਰਿਆ

ਸਾਕਾ

ਦਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਉਂ ਖਲਾ ਵੰਗਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਪੁੱਤਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਜੋਰਾਵਰ' ਸਾਰੇ
ਅਸਾਂ ਪਾਈ 'ਫ਼ਤਹਿ' ਅਕਾਲ ਤੋਂ ਫਿਰ ਕਦ ਨਾ ਹਾਰੇ
ਅਸਾਂ ਵੈਰੀ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਜਿੱਤ ਲਏ ਜੋ ਆਕੀ ਭਾਰੇ
ਅਸਾਂ ਈਨ ਮਨਾਈ ਜਾਬਰਾਂ ਕੋਈ ਦਮ ਨਾ ਮਾਰੇ
ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲਲਕਾਰੇ
ਪਏ ਪਰਬਤ ਵਾਟ ਉਡੀਕਦੇ ਰਾਹ ਵੇਖਣਹਾਰੇ
ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਰ ਮਿਟੀਏ ਸਾਰੇ
ਬੱਸ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਕਰ ਲਵੋ ਤਿਆਰੇ
ਇਹ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਵਰਗ ਹੈ ਚੱਲ ਲਵੋ ਨਜ਼ਾਰੇ

ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਇੱਕ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਮਾਂਦਰੂ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸਦਾ ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਿਛਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਮੁੜਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਛਣੀ ਉਹ ਕਲੰਕ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਈ

ਵਾਰ

ਜਦੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੁਕਮ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਚੜ੍ਹੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੇ ਚਾਅ
ਨਾਅਰੇ ਲਾਇਕੇ 'ਅਕਾਲ, ਅਕਾਲ' ਦੇ
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ
ਝਟ ਕਰ ਲਏ ਕਮਰ ਕੱਸੇ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਲਈਆਂ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਖਰਾਂ ਪਾ
ਥੈਲੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਤੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ
ਲਏ ਸੀਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਟਕਾ
'ਕੱਠਾਂ ਫੇਰਿਆ, ਨਾ ਫੇਰ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਲੇ
ਜ਼ੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲਏ ਨੇ ਬੁਝੌਂ
ਨਾਲੇ ਛੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਲ ਮਲ ਜਾਹ ਲਿਆ
ਡੰਗਾਂ ਲਈਆਂ ਨਾਲੇ ਸਾਣ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ
ਗਜ ਰਖ ਰਖ ਛਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਪਦੇ
ਸੀਨੇ ਕਾਨੀਆਂ ਖਾਣ ਦਾ ਚੌਂ
ਵਾਰਨੇ ਕੌਮ ਤੋਂ ਜਵਾਨੀਆਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਪੱਲ ਰਹੇ ਨੇ ਮੌਤ ਦਾ ਗਾਂ

ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਦਲ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਦੂਜਾ, ਦਲ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਤੇ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਸੇ ਦਲ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਬੜੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਤਿੱਜਾ ਦਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ

ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਮਈ, ੧੮੧੯ ਈ. ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਤੁਰ। ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਉੱਚੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ। ਇਕ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਦਾ

ਜੱਥਾ ਉਸਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਤੇਜ ਵੀ ਮਾਤ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਦ ਕੂਚ ਨਗਾਰਾ ਖੜਕਿਆ, ਤਦ ਹੋ ਪਈ ਫ਼ੌਜ ਰਵਾਨ।
ਲਗ ਤੁਰ ਪਏ ਅੱਗੇ ਦਲਾਂ ਦੇ, ਜਰਨੈਲ ਹਠੀ ਬਲਵਾਨ।
ਜਿਉਂ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਲੰਕਾ ਸਾੜਨੇ, ਕਦੀ ਲਛਮਣ ਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨ।
ਉਹ ਪੰਜ ਪੰਜ ਹੱਥ ਸੂਰਮੇ, ਤਕ ਭੀਮ ਜਿਹੇ ਹਰ ਖਾਨ।
ਉਹ ਨੂਰ ਭਰੇ ਮੁਖ ਡਲ੍ਹਕਦੇ, ਪਿਆ ਰੂਪ ਹੋਵੇ ਕੁਰਬਾਨ
ਪਏ ਚੱਕਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚਮਕਦੇ, ਮੱਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਲੀ ਸ਼ਾਨ।
ਸਿਰ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ, ਜੋ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਨ
ਓਹ ਉੱਪਰ ਕੋਟ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ, ਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਹੇਠ ਹੰਡਾਨ।
ਓਨ੍ਹਾਂ ਤਮਗਿਆਂ ਭਰੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ, ਜੋ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਅਮਰ ਨਿਸ਼ਾਨ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਝੋਲੀਂ ਹੀਰ ਲਟਕਦੇ, ਪਏ ਦੱਸਣ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਥੀਂ ਪਦਵੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੇ, ਕਿਤੇ ਚੱਕਰ, ਖੰਡਾ, ਕਿਰਪਾਨ
ਤੱਕ ਚੜ੍ਹਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਸੀਤਲਾ', ਪਿਆ ਝੁਕਦਾ ਆਪ ਭਗਵਾਨ

ਸ਼ਾ. ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਅੱਗੇ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਪ ਪਿੱਛੇ ਰਿਹਾ, ਤਾਂਕਿ ਜਿੱਥੇ ਲੋੜ ਪਵੇ, ਉਥੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮਦਦ ਪੁਚਾ ਸਕੇ। ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਨਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਭਿੰਬਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਰਾਜਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰਾਜਾ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਏਥੇ ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਰਾਜੌਰੀ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਰਾਜੌਰੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਅਘਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੇ ਰਾਜੌਰੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਕੇ ਅਘਰ ਖ਼ਾਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਨੱਸ ਗਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਪਹੁੰਚਿਆ ਰਾਜੌਰੀ ਜਦ ਜਾ ਕੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ
ਬੀੜੀਆਂ ਨੇ ਤੋਪਾਂ ਘੇਰਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤਾਈਂ ਪਾਇਕੇ

ਵੇਖ ਕੇ ਅਘੜ ਖ਼ਾਨ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਕਾਲ ਖੜਾ
ਨੱਸ ਗਿਆ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਜਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਇਕੇ
ਹੋਰ ਜਦ ਚਾਰਾ ਕੋਈ ਡਿੱਠਾ ਨਾ ਰਹੀਮ ਉੱਲਾ
ਡਿਗਿਆ ਸ਼ਰਨ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਆਇਕੇ
ਲੜ ਲੱਗਿਆਂ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖਣੀ ਧਰਮ ਜਾਣ
ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਰਾਜੌੜੀ ਰਾਜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਣਾਇਕੇ।

ਰਾਜੌੜੀ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਅਘੜ ਖ਼ਾਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਨੱਸ ਗਿਆ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਧੋਖੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਸਿੱਖ ਐਤਕੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈਣਗੇ। ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫਤਹਿ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਮੁੜੇਗਾ। ਸ ਉਸਨੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਸਮਝੀ।

ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੜ ਕੇ ਮੈਂ ਰਾਜੌੜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਸ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਨ ਬਚਦੀ ਵੇਖੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਿਹਾ। ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਧਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰਣ ਪਏ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਣ-ਦਾ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆ ਕੇ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪਣੀ ਹਰਾਵਲ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੀ ਭਿੰਬਰ ਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਏਥੇ ਹੀ ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਹਾਥੀ, ਇੱਕ ਘੋੜਾ ਤੇ ਬੜਾ ਕੀਮਤੀ ਸਿਰਪਾ ਉਸਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਅਘੜ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਜੌੜੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ

ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਰਾਜੌੜੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇ। ਸ਼ਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਪਸ਼ਾਨਾ ਰਾਹੀਂ ਬਹਿਰਾਮ ਗਲਾ

ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ ਇਸ ਦਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਪੀਨ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਮਹੰਮਦ ਅਲੀ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਇੱਜ਼ਤ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾ (ਖ਼ਿਲਅਤ) ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ

ਏਥੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਕਿ ਪੁਣਛ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਉਹ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਕੇ ਰਸਤਾ ਰੋਕੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਦੂਜੇ ਰਾਹ ਲੰਘ ਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਪਿੜ ਮੱਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਓਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਪੁਣਛ ਦੇ ਰਾਹ ਰੋਕੇ ਸਾਰੇ
ਬੈਠਾ ਮੱਲੀ ਮੋਰਚੇ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੇ
ਫ਼ੌਜ ਖ਼ਾਲਸਾ ਆਣ ਪਈ ਛੱਡਦੀ ਜੈਕਾਰੇ
ਗੂੰਜੇ ਪਰਬਤ ਘਾਟੀਆਂ ਡੋਲੇ ਚੱਕ ਚਾਰ
ਤੋਪਾਂ ਤੋੜੇ ਖਾਇਕੇ ਉਗਲੇ ਅੰਗਿਆਰੇ,
ਬਣ ਗਏ ਖਾਜਾ ਕਾਲ ਦੀ ਕਈ ਛੈਲ ਵਿਚਾਰੇ
ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਮੋਰਚੇ ਜਦ ਟੁੱਟ ਗਏ ਸਾਰੇ
ਸ਼ਰਨ ਪੁਣਛੀਆ ਆ ਪਿਆ, 'ਰੱਖ ਪੰਥ ਨਿਆਰੇ'

ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚਿੱਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਗੋਂਦਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਦੇਣਗੇ। ਜਦ ਇਸ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ, ਤਾਂ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਓਹਨੇ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਏਥੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬੁਸਾਨਾ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ। ਰਹੀਮਉੱਲਾ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ ਉੱਤੇ ਬੁਸਾਨਾ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਵੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਇਲਾਕਾ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੀ ਰਾਜੌਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਆ ਬੈਠਾ। ਉਹਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਪਹਿਲੇ ਦਲ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਪਿਛੋਂ ਹੋਰ ਤੋਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਥੋਂ ਪੀਰ ਪੰਜਾਲ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਪਹਿਲ ਵੱਡੇ ਦਲ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਮਦਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਸਾਰੀ ਕੱਠੀ ਆ ਹੋਈ। ਅੱਗੋਂ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਗ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣੀ ਫ਼ੌਜ ਲੁਕੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਸਮਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਅਚਨਚੇਤ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਵੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰੀਂ ਉਤਰ ਪਏ।

ਵਾਰ

ਪਹੁੰਚੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜਾਂ ਕੋਲ 'ਪੰਜਾਲ' ਦੇ
ਅੱਗੋਂ ਆਣਕੇ ਪਠਾਣਾਂ ਰਾਹ ਮੱਲੇ
ਹੜ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਦਲ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਆ ਖਲੇ
ਪਾਉਣ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹੇ
'ਅਲੀ ਅਲੀ' ਕਹਿਕੇ ਮੌਤ ਪਏ ਵੰਗਾਰਦੇ
ਛਿੱਥੇ ਪੈਣ ਪਏ ਜਵਾਨ ਗੱਲ ਗੱਲੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ
ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਲੇ
ਯੋਧੇ ਜੁੱਟ ਪਏ ਨੇ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕੇ
ਸੌਦੇ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਦੁਵੱਲੇ
ਹੱਲਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੋਲਿਆ
ਪੈਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹੱਲੇ
ਤ੍ਰਿੱਖੀ ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਧਾਰ 'ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ
ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਚੱਲੇ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਜਹਾਨ ਵਿੱਚ 'ਸੀਤਲਾ'
ਝਾਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਝੱਲੇ

ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਟਿਕਾਣੇ ਉੱਤੇ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਫ਼ੌਜ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਕਾਲ

ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ ਕੰਡ ਵਿਖਾਉਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜੰਮਦੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਲੋਰੀ ਦੇਂਦੀ ਏ 'ਬੱਚਾ ਵੈਰੀ ਦਾ ਤੀਰ ਤੇਰੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਕੰਡ ਵਿੱਚ ਨਾ ਲੱਗੇ।' ਲੜਾਈ ਬੜੀ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹਵੀਂ ਹੋਈ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ ਲੜੀਆਂ। ਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਰਵਾਹੀ ਹੱਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਜਿਧਰ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਉਠ ਨੱਸੇ। ਮੈਦਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਉਂਦੇ ਸਾਮਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

• ਪੀਰ ਪੰਚਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਲੰਘ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਲੀਆਬਾਦ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ। ਅੱਗੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਪਠਾਣੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਦਲ ਲਈ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਜਿਹਾਦ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਕੇ ਬਥੇਰੇ ਜੰਨਤ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸਾਕਾ

ਅਲੀ ਆਬਾਦ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਜਿਹਾਦ ਦਾ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਭੜਕਾਏ
ਮੁੱਲਾਂ ਪੱਲੂ ਫੇਰਿਆ ਘਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾਏ
ਲੈ ਲੈ ਨਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਫੜਾਏ
ਆਸ਼ਕ ਜੰਨਤੀ ਹੂਰ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਗਾਨੇ ਆਏ
ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮਹਿੰਦੀਆਂ ਲਾ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਏ
ਭੁੱਖ ਮਾਨਸ ਮਾਸ ਦੇ ਉਹ ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਏ
ਕਰਨ ਟਾਕਰਾ ਪੰਥ ਦਾ ਰਲ ਮਮਨ ਆਏ

ਇਕ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੩ ਜੁਲਾਈ ੧੮੧੯ ਈ: (੨੧ ਹਾੜ੍ਹ, ੧੮੭੬ ਬਿ:) ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਕੇਸਰੀ ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਚੰਦ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ ਸਾਵੇ ਝੰਡੇ ਝੂਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਧਿਰ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਤੇ

ਦੂਜੀ ਧਿਰ 'ਅੱਲਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣ ਜਸ਼ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਉੱਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੇ ਰੋਹ ਭਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਧੁਖਦੇ ਤੋੜੇ ਵਿਖਾਏ ਉਹ ਗੜਗੜਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਾੜ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਵਿੱਚ ਲੱਥੇ ਆ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
ਇਕ ਇਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ
ਇਕ ਲਾਉਣ ਨਾਅਰੇ 'ਅਲੀ' ਤੇ 'ਰਸੂਲ' ਦੇ
ਦੂਜੇ ਪਾਸ ਗੂੰਜੇ 'ਸੱਤ ਕਰਤਾਰ'
'ਅੱਲਾਹੂ' ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਮੱਚੀ ਇਕ ਦੰ
ਦੂੰਜੇ ਪਾਸੇ ਗੂੰਜੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ'
ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕੇ ਆਣ ਕੇ
ਫੜੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਹੱਥੀਂ ਹਥਿਆਰ
ਖਹਲੇ ਮੂੰਹ ਜਿਉਂ ਜਵਾਲਾ-ਮੁਖੀ ਪਰਬਤਾਂ
ਤੋਪਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਅੰਗਿਆਰ
ਅੰਧਾ-ਧੁੰਧ ਮੀਂਹ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਵੱਸਦਾ
ਜਿਵੇਂ ਖੇਤਾਂ ਉੱਤੇ ਹਵੇ ਗੜੇ ਮਾਰ
ਤੀਰ ਉੱਡ-ਉੱਡ ਥਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇਂਗਦੇ
ਮਾਰਨ ਲੱਭ ਲੱਭ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਗਾਰ
ਕੌਮੀ ਅਣਖ ਪਿਆਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਫ਼ਿਰਗਣ ਮੂੰਹ ਭਾਰ।

ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਦੂਣੀ ਹੋ ਗੂੰਜੀ। ਸਾਰਾ ਆਸਮਾਨ ਧੂੰਆਂਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਛਾ ਗਈਆਂ। ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਚ ਬੈਠੀਆਂ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਛ

ਦਾਉ 'ਤੇ ਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿਚੋਂ ਚੋਣਵਾਂ ਦਸਤਾ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹਨੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ, ਤਲੀ 'ਤੇ ਜਾਨ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਸਾਕਾ

ਵਧੇ ਪਠਾਣ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਗ਼ੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਕੜਕੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਸਿਰ ਆ ਕੇ
ਲੈ ਲੈ ਨਾਮ ਰਸੂਲ ਦਾ ਲੱਖ ਕਸਮਾਂ ਚਾ ਕੇ
ਵਰ੍ਹਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ ਉਹ ਮੌਤ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਜੂਝੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦੀਨ ਦੇ ਸਿਰ ਤਲੀ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਜਾ ਕੇ

ਪਠਾਣ ਏਨੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੌਮ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜੋਸ਼ ਅੱਗੇ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਮਾਨੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਗ ਪਈ। ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਲੜ ਰਹੀ ਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਛੱਡਣ ਲੱਗ ਪਏ ਉਹ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ ਪਏ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਨਾਅਰੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਮਾਰ
ਖਾ ਕੇ ਫੱਟ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਸਦਾ ਜਾਗਦੇ
ਜਾਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਨਾ ਰੱਖਦੇ ਉਧਾਰ

ਫਿਰ ਗਿਣ ਗਿਣ ਮੋੜਦੇ ਭਾਜੀਆਂ
ਸਾਰੇ ਦੇਣ ਕੌਮੀ ਕਰਜ਼ ਉਤਾਰ
ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਗਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾ ਪਏ
ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਚੱਲ ਪਈ ਤਲਵਾਰ
ਤੋਪਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਫੇਰ ਗੱਜੀਆਂ
ਤੇਗਾਂ ਫਿਰਨ ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਾਰ
ਵੱਜੇ ਢੋਲ ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਨੱਚੀਆਂ
ਤਾਲ ਦੇਣ ਉਹ ਕਟਾਰੀਆਂ ਉਲਾਰ
ਸਿੰਘ ਭਾਲ ਭਾਲ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ
ਸ਼ੇਰ ਜੰਗਲੀ ਜਿਉਂ ਖੇਡਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਉਹਨਾਂ ਮੋੜ ਲਈਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤੋਪਾਂ ਖੱਸੀਆਂ
ਕਈਆਂ ਹੋਰਨਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਮੱਲ ਮਾਰ
ਵਾਗਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਪਠਾਣਾਂ ਤਦ ਮੋੜੀਆਂ
ਹੁੰਦੀ ਡਿੱਠੀ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਾਰ
ਸਿੰਘ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਧਰਮਰਾਜ ਦਾ
ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਧਰਮ ਅਵਤਾਰ

ਸਾਰੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਸੀ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪੰਥਕ ਜੋਸ਼ ਅੱਗੇ ਪਠਾਣ ਖੜ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਮਾਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ ਮਾਰ ਸਹਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ। ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁੱਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤੋਪਾਂ ਮੋੜ ਲਈਆਂ। ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਬਣ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਵੱਧਦੇ ਵੱਧਦੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਪਠਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤੋਪਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈਆਂ। ਸਮਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚੁਫੇਰੇ ਕੇਸਰ ਰੰਗੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਹੀ ਲੋਥਾਂ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਇਸ ਘਮਸਾਨ ਵਿੱਚ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮਿਹਰ ਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਮੀਰ ਸਮੰਦ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਅਸਲੋਂ ਟੁੱਟ

ਗਏ। ਮੋਰਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ ਨੱਸ ਉੱਠੇ। ਭੱਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਸਿਘਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਉਖੜੇ ਜਦੋਂ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਗਾਜ਼ੀ ਘਬਰਾ ਕੇ
ਸਿਘਾਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਕੋਈ ਨਾ ਬਚਿਆ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮੱਛ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ
ਨੱਸਿਆ ਅੰਤ ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਫੱਟ ਕਾਰੀ ਖਾ ਕੇ
ਚੱਲੇ ਛੱਡ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਸਭ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਫ਼ਤਹਿ ਸਿਘਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ
ਸਿਰੀ ਨਗਰ 'ਤੇ 'ਕੇਸਰੀ' ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਕੇ
ਜੱਸ ਕਰੇਗਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੱਗ ਵਾਰਾਂ ਗਾ ਕੇ

ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਿੰਬਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਥਾਣੀ ਲੁੱਕਦਾ ਛਿਪਦਾ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਰਾਹੀਂ ਕਾਬਲ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਉਸਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਸਿਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਮਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਏਸੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦਸਤੇ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਰ ਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ (5 ਜੁਲਾਈ) ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਫਤਹਿ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈ। ਬ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, "ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ—ਬਿਨਾਂ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹੱਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਨਤਾ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਜਾਂ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਐਲਾਨ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ, ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਐਲਾਨ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਚੌਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਜੀ ਦਸਤੇ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰੋਪਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਬਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਫਤਹਿ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਚਮਕਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਟਹਿਲੇ ਵਾਸਤੇ ਚੋਖਾ ਧਨ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਅੰਦਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਲੋੜ ਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਵੰਡੇ ਗਏ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੭-੧੦ ੫੦ ਈ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਵਾਰ

ਜੰਗ ਹਜ਼ਰੋ

ਤੇ

ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ

ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸਣਾ

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਕਾਬਲ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ੧੭੯੯ ਈ. ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਮੂਦ ਨੇ ਤਖ਼ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤੀਜਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ (ਸ਼ੁਜਾਉਲਮੁਲਕ), ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਮੂਦ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਕਾਬਲ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਬਾਰਕਜ਼ਈ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਕਾਬਲ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੱਸ ਆਇਆ। ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਮੂਦ ਨੂੰ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਿਆ।

੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੮੧੦ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ ਨੇ ਫਿਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ੧੮੧੨ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਜਹਾਂਦਾਦ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ—ਗਵਰਨਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਨਵੰਬਰ ੧੮੧੨ ਵਿੱਚ ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ੇਰ ਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਦਾ ਹਾਕਮ ਜਹਾਂਦਾਦ ਖ਼ਾਂ ਅਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਜਹਾਂਦਾਦ ਖ਼ਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਉਸ

ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲਾ ਲਵੇਂਗਾ। ਸੋ ਵਜ਼ੀਰ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਬਨਤੀ ਕਰ ਘੱਲੀ ਕਿ ਜੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਉਸਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਜਗੀਰ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਨਿਬੇੜਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਲਖ ਨਕਦ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਜਗੀਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸ. ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਜ਼ੀਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਅਟਕ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧਿਆ। ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰੋ, ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਵੋ। ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ

ਹਜ਼ਰੋ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆ ਖਲੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਦੋਸਤ ਮਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਰਨੈਲ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਫ਼ਕੀਰ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁੱਦੀਨ, ਦੀਵਾਨ ਦੇਵੀ ਦਾਸ, ਦੀਵਾਨ ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ ਤੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਸਨ. ਪਠਾਣ ਫ਼ੌਜ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ. ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅੰਤ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਜੁਲਾਈ ੧੮੧੩ ਈ. ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰਕੇ, ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ. ਅਟਕ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ।

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਕੰਢੇ ਅਟਕ ਦੇ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਏ
ਜ਼ੋਰ ਅਕਲ ਤੇ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਲਿਆ ਮੁਲਕ ਦਬਾਏ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਦਲ ਉੱਤਰੇ ਕੁਝ ਅੰਤ ਨਾ ਆਏ
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਨੇ ਪਰਬਤ ਗੁੰਜਾਏ

ਰਾਹ ਕਾਬਲ ਦਾ ਰੰਕਿਆ ਆ ਡੇਰੇ ਪਾਏ
ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਸੜ ਹਇਆ ਕੋਲੇ
ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਲੰਬਾਂ ਉੱਠੀਆਂ ਜਿਉਂ ਉੱਠਣ ਵਰੋਲੇ
ਉਹ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਨਾਗ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰ ਵਿੱਸ ਘੋਲੇ
ਉਹਦੇ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਬਣ ਉਠ ਖਲੇ ਦਿਲ ਪਏ ਫਫਲੇ
ਉਹ ਅੱਗ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੋੜਦਾ ਅੰਗਿਆਰ ਫਰੋਲੇ
ਉਹ ਭਰਿਆ ਕਹਿਰ ਗੁਮਾਨ ਦਾ ਔਖਾ ਹੋ ਬੋਲੇ
ਕਹਿ ਸਿਘਾਂ ਅਟਕ ਨਾ ਮੱਲਿਆ ਇਹ ਮੌਤ ਬੁਲਾਈ
ਹੁਣ ਸਮਝ ਲਵੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਹੈ ਕਿਆਮਤ ਆਈ
ਮੈਂ ਚੁਣ ਚੁਣ ਮਾਰਾਂ ਸੂਰਮੇ ਨਾ ਛੱਡਾਂ ਕਾਈ
ਮੈਂ ਸਦ੍ਹਾਂ ਵਲੈਟਾਂ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਕਰ ਦਿਆਂ ਸਫ਼ਾਈ
ਹੁਣ ਰੱਤ ਦੀਆਂ ਚੂਲੀਆਂ ਕਰਗੀ ਮੇਰੀ ਤੇਗ਼ ਤਿਹਾਈ
ਅਜ ਤੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਏਸਦੀ ਕਦੇ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਈ
ਉਸ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ੇਰਿ-ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ
ਤੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਦਾ ਮੱਲਿਆ ਸਭ ਖ਼ੌਫ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਆ ਬੈਠਾ ਸਾਡੀ ਹਿਕ 'ਤੇ ਤੂੰ ਛਾਉਣੀ ਪਾ ਕੇ
ਤੂੰ ਬੂਹੇ ਸਾਡੇ ਕੰਮਰੀ ਏਡ ਲਹਿਰਾਂ ਕੇ
ਨਾ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਸਵੇਂਗਾ ਅੱਗ ਹੱਥੀਂ ਲਾ ਕੇ
ਜੇ ਭਲੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੈਂ ਪਰਤ ਜਾ ਸਭ ਡੇਰੇ ਚਾ ਕੇ
ਤੂੰ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਦੇ ਅਟਕ ਨੂੰ ਬਹੁ ਜਿਹਲਮ ਆ ਕੇ
ਜੋ ਟੱਕਰ ਲਊ ਪਹਾੜ ਨਾਲ ਬਹੁ ਸਿਰ ਪੜਵਾਊ ਕੇ
ਤੂੰ ਲੋੜੇਂ, ਕਿ ਘਰ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਰੱਖ ਲਵੇਂ ਦਬਾਅ ਕੇ
ਤੂੰ ਰੱਖ ਦੁਰਾਨੀ ਕੌਮ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਬਚਾਂ ਕੇ
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖਵਾਇਆ —
ਇਹ ਪੈਰ ਨਾ ਪਿੱਛੇ ਪਰਤਣਾ ਜੋ ਗਿਆ ਟਿਕਾਇਆ
ਮੈਂ ਤਾਣ ਬਾਹੀਂ ਦੇ ਅਟਕ ਦਾ ਹੈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਦਬਾਇਆ।

ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿਰ ਜਿਸਦਾ ਸਾਇਆ
ਤੂੰ ਚਾਹਵੇਂ ਔਖਾ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਸਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ ?
ਅਸੀਂ ਲੜਨਾ ਮਰਨਾ ਜਾਣੀਏਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਿਖਾਇਆ
ਤੂੰ ਹਿੱਸਾ ਰੱਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਜੋ ਦੂਣਾ ਕਮਾਇਆ
ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ਜਦ ਵੇਲਾ ਆਇਆ
ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਖਾਂ ਦਿਲ ਰਾਂਬੜ ਭੜਕੇ
ਉਹ ਕੋਲੇ ਹੋ ਗਿਆ ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰ ਸੜ ਕੇ
ਓਹਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਗੱਲ 'ਰਣਜੀਤ' ਦੀ ਕੰਡੇ ਜਿਉਂ ਰੜਕ
ਉਹ ਉੱਠਿਆ ਕਸਮ ਰਸੂਲ ਦੀ ਖਾ, ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ
ਉਸ ਕੌਮ ਵੰਗਾਰੀ, ਅਲੀ ਦਾ ਹੱਥ ਝੰਡਾ ਫੜ ਕੇ
ਉਹਦਾ ਸੁਣ ਲਲਕਾਰਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਕਈ ਗਾਜ਼ੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਕਈ ਕਾਬਲ ਅਤੇ ਕੰਧਾਰ ਤੋਂ ਕਰ ਆਏ ਧਾਈਆਂ
ਕਈ ਯੂਸਫਜ਼ਈ, ਅਮਾਨਜ਼ਈ, ਰਲ ਅੱਤਾਂ ਚਾਈਆਂ
ਉਹਨਾਂ ਤੇਗ਼ਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹੈਦਰੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝਾਈਆਂ
ਉਹਨਾਂ ਲੱਕ ਕਟਾਰਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਸੱਜ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੀਂ ਫੜੀਆਂ ਬਰਛੀਆਂ ਜੋ ਖ਼ੂੰਨ ਤਿਹਾਈਆਂ
ਉਹਨਾਂ ਘਰੋਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਭਰ ਲਈਆਂ ਚੁੱਕ ਮੋਢੀਂ ਲਾਈਆਂ
ਉਹਨਾਂ ਟੋਪ ਫੌਲਾਦੀ ਪਹਿਨ ਲਏ ਸੰਜਾਂ ਪਾਈਆਂ
ਉਹ ਤੁਰੇ ਸਰਾਨ ਮਨਾਇਕ ਭੈਣਾਂ ਭਰਜਾਈਆਂ
ਉਹ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਅਲੀ ਦੇ ਰਣ ਅੰਦਰ ਆਏ
ਆ ਢੋਲ ਧਰੱਠਾਂ ਵੱਜੀਆਂ ਥੱਦਲ ਗਰਜਾਏ
ਕਰ ਵੰਸ ਸੂਹੇ ਕਲਜਰਗਾਂ ਰਲ ਮੰਗਲ ਗਾਏ
ਉਹਨਾਂ ਜੂਹ ਹਜ਼ਰੋ ਦੀ ਮੱਲ ਲਈ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ
ਜਿਉਂ ਪੱਤਣ ਪਾਂਧੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਭ ਪੰਧ ਮੁਕਾਏ
ਕੋਈ ਚਾਹਵੂ ਬੇੜੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਉਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ

ਅੱਗੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਰਣਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਚੋਲੇ ਪਹਿਨੇ ਕੇਸਰੀ ਨੀਲੇ ਦਸਤਾਰੇ
ਇਉਂ ਚੱਕਰ ਸੋਂਹਦੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਚੰਦ ਪਰਵਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਮੱਥੇ ਪਾਈਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਅੱਖੀਂ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਤੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਣ ਯੋਧਿਆਂ ਪਏ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਲੋਹੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀਣੀਆਂ ਅੰਗ ਕੱਜੇ ਸਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਛਾਤੀ ਤਵੀਆਂ ਬੀੜੀਆਂ ਫੱਟ ਖਾਵਣ ਧਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਢਾਕੇਂ ਲਾਏ ਪਿਆਰ ਕਰ ਖੰਡੇ ਦੋਧਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਭੱਥੀਂ ਭਰੇ ਕਰੂੰਡੀਏ ਅਣਖੀਲੇ ਸਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੀਂ ਚਮਕਣ ਬਰਛੀਆਂ ਇਉਂ ਦੇਣ ਨਜ਼ਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਮੰਦਰੀਂ ਜੋਤਾਂ ਜਗਦੀਆਂ, ਜਾਂ ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰੇ
ਕਈ ਬਣ ਪਰਵਾਨੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਜਾਸਣ ਬਲਿਹਾਰੇ
ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਹਮਣ ਦਲ ਨੇੜੇ ਢੁੱਕੇ
ਰਣ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਜਿਉਂ ਬੁੱਕੇ
ਕਦ ਯੋਧਾ ਵੈਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਫਿਰ ਵਾਰੋਂ ਉੱਕੇ
ਆ ਵੱਸਣ ਲੱਗੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਸਾਹ ਕਾਇਰਾਂ ਸੁੱਕੇ
ਪਏ ਤੀਰ ਨਸ਼ਾਨੇ ਫੁੰਡਦੇ ਗਏ ਖ਼ਾਲੀ ਤੁੱਕੇ
ਕਈ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰਗੇ ਗੱਭਰੂ ਅਧ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਕੇ
ਕੰਙ ਲਾਹੀ ਪਿਆਸੀ ਤੇਗ਼ ਨੇ ਰੱਤ ਚੂਲੀਆਂ ਬੁੱਕੇ
ਕਈ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ 'ਸੀਤਲ' ਸਭ ਲੇਖੇ ਮੁੱਕੇ
ਸਭ ਮੁੱਟੇ ਸਾਂਝਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਲਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਾਲੇ
ਆ ਲੋਹੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਿਆ ਬੁਤ ਕੰਨੇ ਢਾਲੇ
ਤਕਦੀਰ ਲਿਖੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ, ਤਦਬੀਰ ਨਾ ਟਾਲੇ
ਵਿੱਚ ਪਿੜ ਦੇ ਚੱਲਣ ਲਗ ਪਏ ਰਤ ਦੇ ਪਰਨਾਲੇ
ਕਈ ਲੇਟਣ ਬੂਹੇ ਅਜਲ ਦੇ ਪੀ ਮਸਤ ਪਿਆਲੇ
ਅੱਜ ਮੌਤ ਸਵੰਬਰ ਰਚ ਲਿਆ ਵਰ ਚੁਣਵੇਂ ਭਾਲੇ

ਕਈ ਆਏ ਗਾਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕ ਲਾੜੇ ਸਰਬਾਲੇ
ਘੋੜ ਚੌਕ ਕ ਰਾਣੀ ਮੌਤ ਨ ਮਹ ਲਏ ਮਤਵਾਲੇ
ਫਿਰ ਹੱਲਾ ਹੋਇਆ ਆਖਰੀ ਰਣ ਮਾਰੂ ਵੱਜੇ
ਸਭ ਤੀਰ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਬਰਛੀਆਂ, ਰੱਤ ਪੀ ਪੀ ਰੱਜੇ
ਜਦ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਖਿਸਕਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਈ ਹੀਲ ਪੱਜ
ਤਦ ਭੁੱਖ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸਿਘ ਦੂਣ ਗੱਜ
ਉਹਨਾਂ ਵਾਢ ਧਰੀ ਇੱਕ ਵੱਢਵੀਂ ਖੱਬੇ ਤੇ ਸੱਜੇ
ਤਦ ਕੰਡ ਵਿਖਾਏ ਪਠਾਣ ਸਭ ਓੜਕ ਨੂੰ ਭੱਜ

੨੯ ੮ ੫੦ ਈ

ਗੱਭਰੂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ

ਮੈਂ ਗਭਰੂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਲ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਰੱਜ ਰੱਜ ਮਾਣਾਂ ਹੀਰਿਆ   ਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਖੇਤੀਂ ਸੋਨਾ ਦੱਬਿਆ, ਦੱਸਿਆ ਔਲਿਆਵਾਂ
ਮੈਂ ਫੋਲਾਂ ਧਰਤੀ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਕਿਸਮਤ ਅਜ਼ਮਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਫਿਰਨ ਟਰੈਕਟਰ ਘੂਕਦੇ, ਜਿਦ ਨਾਲ ਹਰਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਮਿੱਟੀ ਮੁੜ੍ਹਕ ਨਾਲ ਗੋ, ਜਦ ਬੀਜ ਰਲਾਵਾਂ
ਤਾਂ ਪਰਗਟਨ ਕਣਕਾਂ ਸਾਵੀਆਂ, ਕਿਆ ਅਜਬ ਅਦਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਖੇਤੀਂ ਫੁੰਮਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤੱਕ ਸੋਖ ਕਪਾਹਵਾਂ
ਮੈਂ ਢੱਕਾਂ ਨੰਗ ਸੰਸਾਰ ਦਾ, ਤਨ ਪਰਦਾ ਪਾਵਾਂ
ਜੋ ਦੱਸ ਗਏ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਮੈਂ ਅਮਲ ਕਮਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਖਾਦਾਂ ਪਾ, ਛਿੜਕਾਉ ਕਰ, ਨਿਤ ਉਪਜ ਵਧਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਦੇਵਾਂ ਰਿਜ਼ਕ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰੱਜ ਰੱਜ ਖਾਵਾਂ

੨੦-੮-੧੯੬੪ ਈ

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪਦਵੀ

ਧਰਤੀ ਅੰਬਰ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜੋ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੰਦਾ
ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੋਂ ਤਾਂ ਸਭ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ ਭਗਵਾਨ ਦੀ
ਪੁਤਲਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਉਸਨੇ ਸਾਜਿਆ
ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖੀ ਜਗਦੀ ਜੋਤ ਗਿਆਨ ਦੀ
ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਫਿਰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ ਓਸਨੂੰ
ਤੇ ਕੁਛ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਣਖ ਅਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਦੀ
ਕਿਤੇ ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋ ਜੈ ਕੱਲਾ ਮੇਰਾ ਲਾਡਲਾ
ਸੇਵਾ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਦਿਲ ਪਰਚਾਨ ਦੀ
ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੁਰੀਆਂ ਬਣਕੇ ਨਾਲ ਖਿਡਾਰੀਆਂ
ਭੁੱਖੀ ਹਵਸ ਜਗਾਈ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਕੁਛ ਪਾਣ ਦੀ
ਵੱਸਣਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ
ਵੇਖੋ ਚੜ੍ਹਤ ਜਰਾ ਇਸ ਦੋ ਦਿਨ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ ਦੀ
ਹੇਠ ਗ਼ਲੀਚੇ, ਪਲੰਘ ਨਵਾਰੀ, ਚੱਦਰੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ
ਵੱਸਣਾ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰ ਬਿਰਤੀ ਹੈ ਹੈਵਾਨ ਦੀ
ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਸਬੀ ਮੂੰਹ ਮੌਲਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਹੂਰਾਂ ਨੇ
ਸੁਪਨੇ ਸਵਰਗਾਂ ਦੇ ਤੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ
ਪਰ ਜੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਿਲ ਪਏ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ
ਬਿਖੜੀ ਮਨਜ਼ਲ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ
ਘਾਲ ਕਮਾਈ, ਕਿਰਤ ਧਰਮ ਦੀ, ਚਾਹ ਉਪਕਾਰ ਦੀ
ਸੂਰਤ ਬੰਦੇ ਦੀ, ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਰੂਹ ਭਗਵਾਨ ਦੀ
ਫਿਰ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੇਖੋ, ਓਹਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੰਦਾ
ਸਮਝੋ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿੱਜੀ ਅੱਖ ਗਿਆਨ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਬਲ ਹੁੰਦੇ ਬਚ ਜਾਏ ਜਿਹੜਾ ਬਦੀ ਤੋਂ
ਉੱਚੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਪਦਵੀ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਦੀ

੧੩-੧-੧੯੭੪ ਈ.

ਸਮਾਧੀ

ਸ਼ਹੀਦ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਫੇਰੂਮਾਨ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀ

ਸਦਾ ਇਕ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ
ਜ਼ਮਾਨੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਜੋ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ
ਕਦੇ ਆ ਸਿਰ ਝੁਕਾਂਦੇ ਨੇ
ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਸਮਾਧੀ ਮਰਦ ਦੀ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਉਸਾਰਨਗੇ
ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਸੀ
ਉਹ ਅੱਜ ਛੰਦ ਲਿਖਾਂਦੇ ਨੇ
ਉਹ ਆਵਣਗੇ ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ
ਜ਼ਿਆਰਤ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਦਿਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਲੋਕ ਤੇਰੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ
ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਂਦੇ ਨੇ

ਵਧੇਰੇ ਅਪਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ
ਵਿਰੋਧੀ ਭਰਨਗੇ ਹਉਕੇ
ਕਦੇ ਖ਼ੂਨੀ ਵੀ ਆ ਕੇ
ਅਰਥੀਆਂ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਂਦੇ ਨੇ
ਦੁਆ ਮੰਗਣਗੇ ਤੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿਚ
ਕਾਤਲ, 'ਸੁਬਹਾਨ ਅੱਲਾਹ'
ਬਦਲਨੇ ਦਿਲ ਅਸੰਭਵ
ਮਗਰ ਚਿਹਰੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਜ਼ਮਾਨਾ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਕਿ ਬੰਦੇ ਗਰਜ਼ ਦੇ ਕੀ ਕੀ
ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਰੰਗ ਵਟਾਂਦੇ ਨੇ। ੩੧.੧੨.੧੯੭੨

ਸਮਾਪਤ

ਦਸਮੇਸ਼ ਉਸਤਤ

ਹੱਥ ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੰਦਨਾ ਕਰਦਾ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ
ਜਿਹੜਾ ਪਟਨੇ ਅੰਦਰ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਰਨ ਆਇਆ
ਜੀਹਦੇ ਬਾਲਕ ਚੋਜਾਂ ਮੋਹ ਲਿਆ ਦੱਤ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ
ਕੀਤੀ ਸ਼ਾਂਤ, ਕਨ੍ਹਈਆ ਬਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ ਦਿਖਾਇਆ
ਪੂਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਂ ਤਕਿਆ ਫ਼ਤਹਿ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦਾ
ਮਾਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਗੋਦੀ ਬਹਿ ਕੇ ਦਿਲ ਪਰਚਾਇਆ
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਮੋਹ ਲਿਆ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ
ਆਰਫ਼ਦੀਨ ਵਲੀ ਨੇ ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
ਦਰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਫਰਯਾਦ ਸੁਣ ਲਈ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਖ਼ਾਤਰ ਸੀਸ ਪਿਤਾ ਦਾ ਲਾਇਆ
ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਫੜ ਕੇ ਆਇਆ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
ਵੈਰੀ ਮਿਰਗਾਂ ਵਾਂਗੂ ਦੌੜ, ਸਿੰਘ ਭਬਕਾਇਆ
ਭੁੱਲ ਗਈ ਵੇਖ ਅਨੂਪ ਕਰਾਂ ਚੜ੍ਹਤ ਨਿਰਾਲੀ ਨੂੰ
ਨਰਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਫੜ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਇਆ
ਮੋਹ ਲਿਆ ਸੈਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਨੂਰੀ ਕਲਗ਼ੀ ਨੇ
ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਯਾਦ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਉਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਮੂਲ ਨਾ ਆਇਆ
ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਝੱਲ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਤੋ ਨਹੀਂ ਡਰ ਕੇ ਚਿੱਤ ਡੁਲਾਇਆ
ਉਹਦੇ ਬਾਣ ਬਚਨ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ ਸਾਧ ਬੈਰਾਗੀ ਦਾ
ਬੰਦਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ, ਖੰਡਾ ਹੱਥ ਫੜਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਚੋਜ ਗਿਣਾਂ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ
ਆਪੇ ਜਾਣੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸਜਾਇਆ ।

੨੯-੭-੩੬ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਉਪਕਾਰੀ

ਤੇ

ਰਬਾਬੀ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਅਟੁੱਟ ਪਿਆਰ ਤੇ ਅਗਾਧ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ ਰਬਾਬੀ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਬਾਬੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਰਹੇ । ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਸਨ । ਛੋਟਾ ਸੱਤਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਬਲਵੰਡ ਦੇਸੋਂ ਬਾਹਰ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ । ਉਹਨੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ । ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਗਵਈਆ ਨਾ ਬਣ ਸਕਿਆ । ਅੰਤ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹੱਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਘਰ ਪਰਤ ਆਇਆ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸੱਤੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਗੁਰਦੇਵ ! ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਦੇਸ-ਪ੍ਰਦੇਸ ਫਿਰ ਕੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ । ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਦਾਸ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੋ । ਉਹ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਭਾਈ ਸੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦਰ ਹਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵਾਸਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ । ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸੇਵਕ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋ । ਤੁਹਾਡਾ

ਏਸ ਘਰ ਉੱਤੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਹੱਕ ਹੈ । ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਉਹ ਸਤਕ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰੇ ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬਲਵੰਡ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਸੀ । ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਐਸੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਕਿ ਸੰਗਤ ਨੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਣਾ । ਇਉਂ ਭਾਸਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੱਚ ਖੰਡ ਦੇ ਗੰਧਰਵ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਮਿਲ ਬੈਠੇ ਹਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੀਰਤਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਰਬਾਬੀ ਨੂੰ 'ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸਰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ ।

ਕਲੀ

ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ, ਤਕ ਤਕ ਸ਼ਾਨਾਂ ਰੱਜਦੇ ਨੈਣ ਨਾ
ਕੀ ਮੈਂ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਾਂ ਗੁਰ ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ
ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਸੋਭਦੇ ਸਿੱਖ ਸੁਰਗਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤੇ
ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉੱਤੇ ਜੋਤ ਸਜੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਬੈਠੇ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਉਚਾਰਨ ਰਾਗ ਜਾਂ
ਮੋਹੇ ਮਨ ਪਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਆਸਾ ਵਾਰ ਦੀ
ਜੋ ਗੰਧਰਵ ਸੁਣੀਂਦੇ ਰਾਗੀ ਇੰਦਰ ਲੋਕ ਦੇ
ਉਸਤਤ ਕਰਨ ਪਧਾਰੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਰਚਿਆ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਸੱਚਖੰਡ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਮੁਕਤੀ ਹੋਵੇ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਇਕ ਔਗਣਹਾਰ ਦੀ
ਸੜਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ
ਦਿਲ ਦੀ ਮਿਟੇ ਭਟਕਣਾ ਏਥੇ ਹਰ ਨਰ ਨਾਰ ਦੀ
ਕੋਹੜੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੇ, ਪਾਪੀ ਬਣਦੇ ਦੇਵਤੇ
ਪਾ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਸਾਹਿਬ ਬਖਸ਼ਣ ਹਾਰ ਦੀ
ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪੁੰਨ ਕੀਤੇ ਮਿਲਦੇ ਜਾਪਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੇਂ ਜੋ ਨਿੱਤ ਤੂੰ ਗੁਰ ਦਾਤਾਰ ਦੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜੰਗੀ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਡੱਗਾ ਵਜਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾ ਕੇ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ। ਇਕ ਦੋ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਤਕ ਦੀਵਾਨ ਭਰ ਜਾਣਾ। ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਭਰਵੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗਾਣ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਧਾਉਣੀ। ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਣੀ। ਸੱਚੇ ਸੁਲਤਾਨ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਰੱਜਵੀਂ ਪਰਸੰਸਾ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਰਬਾਬੀ ਪਚਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਕੁਛ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਰੌਣਕਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ, "ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਜੋ ਸਾਡਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਇਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਠਾਈਏ? ਭੈਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਮੰਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"

ਸੋ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਸੱਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਇਉਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਸੇਵਕ ਢੱਠੇ ਆਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭ ਸ਼ਰਨ ਤੁਹਾਰੀ
ਆਪ ਹੋ ਦਾਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਕੁਬੇਰ ਭੰਡਾਰੀ
ਹੋਈ ਵਿਆਹੁਣ ਜੋਗ ਹੈ ਹੁਣ ਭੈਣ ਹਮਾਰੀ
ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਮਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਹੇ ਚਿੰਤਾ ਸਾਰੀ
ਜੱਸ ਹੋਵੇਗਾ ਆਪ ਦਾ ਗੁਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ

ਰਬਾਬੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਗਏ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਹੋ।

ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫਾਂ ਆਪ ਸਮਝਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਆਹੁਣ ਯੋਗ ਕੰਨਿਆ ਹੋਵੇ, ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਏਸੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਜਵਾਨ ਭੈਣ ਬੂਹੇ ਬੈਠੀ ਹੈ । ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫੇ ਬਖ਼ਸ਼ੋ, ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਭੈਣ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਈਏ । ਗੁਰਦੇਵ, ਆਪ ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਏਸ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ । ਸੋ ਕਾਰਜ ਵੀ ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਗੱਫੇ ਜ਼ਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਣੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਤੋਟ ਨਾ ਆਵੇ ।"

ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ਬਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ।

ਜੰਗਲਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ,
ਧੀਰਜ ਇਉਂ ਧਰਾਇਆ
ਆਪੇ ਤੋੜ ਨਿਭਾਵੇਗਾ ਉਹ,
ਜਿਸ ਇਹ ਕਾਜ ਰਚਾਇਆ
ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੰਗਤ 'ਚੋਂ ਭਲਕੇ,
ਜਿਤਨੀ ਆਵੇ ਮਾਇਆ
ਲੈ ਜਾਣੀ ਕਾਰਜ ਹਿੱਤ ਸਾਰੀ,
ਮੁੱਖੋਂ ਇਹ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ । ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਕਰਦਾ ਏ । ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ । ਭਲਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਨੀ ਭੇਟਾ ਆਵੇ, ਸਾਰੀ ਤੁਸਾਂ ਲੈ ਜਾਣੀ । ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰਬਾਬੀ ਬੜੇ ਚਾ ਨਾਲ ਆਏ । ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ।

ਬੈਂਤ

ਅਗਲੇ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰ ਹੀ ਆਣ ਦੋਹਾਂ
ਚਰਨੀ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ਜੀ
ਕਰ ਕੇ ਸਾਜ਼ ਸੁਰ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ
ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਰਬਾਬੀਆਂ ਲਾਇਆ ਜੀ
'ਆਸਾ' ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਕੇ ਰਾਗ 'ਭੈਰੋਂ'
ਖੂਬ ਉੱਚੀਆਂ ਸੁਰਾਂ 'ਤੇ ਗਾਇਆ ਜੀ
ਖਿਰਨਾ ਮਾਰੀਆਂ, ਲਾਇਕੇ ਤਾਨ ਪਲਟਾ
ਦੋਹਾਂ ਆਪਣਾ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਇਆ ਜੀ
ਆਇਆ ਬੜਾ ਸਵਾਦ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ
ਜਾਦੂ ਰਾਗ ਦਾ ਸਭਨਾ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਜੀ
'ਵਾਹ ਵਾਹ, ਧੰਨ ਕਮਾਈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ'
ਖੁਸ਼ ਹੋਇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਜੀ
ਸ਼ਬਦ-ਭੇਟਾ, ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਤੇ ਸੁੱਖਣਾ ਦੀ
ਜਿੰਨੀ ਆਈ ਦੀਵਾਨ 'ਚੋਂ ਮਾਇਆ ਜੀ
ਕਰ ਕੇ ਧਨ ਕੱਠਾ ਸਾਰਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਅੱਗੇ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਟਿਕਾਇਆ ਜੀ

ਉਸ ਦਿਨ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਚੰਗੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਰਖ ਕੇ, ਖਿਰਨਾ ਤੇ ਪਲਟੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਉਹਨਾਂ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰ ਸੇਵਾ, ਦਾਨ ਤੇ ਭਗਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਬੜੀ ਢੁੱਕਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਬਦ-ਭੇਟ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਅਰਦਾਸੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਵਧਿਆਂ ਕੇ ਕੀਤੇ। ਸਿਆਣੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਏਨਾ ਸਵਾਦ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਦ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਵਰਖਾ ਨੇ ਸੁਰਗਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਝੂਮਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਏਨਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਮਾਇਆ ਨਾ ਆਈ।

ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਟ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਉਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਸਨ । ਉਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਭੇਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਕੇ ਸੁੱਖਣਾ ਸੁੱਖਦੇ । ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਉਤੇ ਉਹ ਸੇਵਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੁੱਖੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ । ਉਹ ਸੁਖਣਾ-ਭੇਟ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਸੀ । ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸੰਦ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ । ਇਹ ਮਾਇਆ ਦਸਵੰਧ ਜਾਂ ਉਗਰਾਹੀ-ਭੇਟ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਸੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਰ ਮਾਇਆ ਇਸ ਖਾਤੇ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ।

ਉਸ ਦਿਨ ਮਸੰਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਗਰਾਹੀ ਨਾ ਆਈ । ਸਾਰਿਆਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਚੜ੍ਹਤ ਉਸ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੀ, ਉਹ ਮਸਾਂ ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਏ ਸੀ । ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਰਾਸ ਤੀਜੀ, ਅੰਸ ੪੩) ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,

"ਸਭ ਦਿਨ ਕੀ ਪੂਜਾ ਗਿਨ ਜਥੈ ।
ਭਯੋ ਰਜਤਪਟ ਇਕ ਸੈ ਤਥੈ ।"

ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਅੱਗੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ।

ਕਬਿੱਤ

ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਗਿਣ ਡਿੱਠਾ ਜਾਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ
ਲੱਗੀ ਦਿਲ ਅੱਗ ਗੁੱਸਾ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਆਇਆ ਜੀ
ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਆਇਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਰੋਧ ਵਿਚ
ਘੋਲੇ ਪਿਆ ਵਿੱਸ, ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਪਾਇਆ ਜੀ
ਚੁੱਕ ਕੇ ਰੁਪਈਏ ਸੁੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ
ਮਾਰੀ ਗਈ ਮੱਤ, ਕੌੜਾ ਬੋਲ ਇਉਂ ਸੁਣਾਇਆ ਜੀ
"ਰੱਜ ਗਏ ਆਂ ਬੱਸ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉ ਹੁੰਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਬੜਾ ਫਲ ਪਾਇਆ ਜੀ"

ਸ਼ਬਦ ਭੇਟ, ਦਰਸ਼ਨ-ਭੇਟ, ਸੱਖਣਾ-ਭੇਟ ਤੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਜੋ ਮਾਇਆ ਆਈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਅੱਗੇ ਧਰਦਿਆਂ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਆਹ ਲਵੋ, ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰੋ। ਲੋੜ ਪਈ 'ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੋਰ ਮਿਹਰ ਕਰੇਗਾ।"

ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮਾਇਆ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮਰਦੇ ਜਹੇ ਜੀ ਨਾਲ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਰੁਪੈ ਗਿਣੇ, ਜੋ ਮਸ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੌ ਨਿਕਲੇ। ਉਹਨੇ ਬਲਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੱਤੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਦਿੱਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਲਵੰਡ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਸਭ ਹੱਦ ਬੰਨ੍ਹ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਅਵੱਗਿਆ ਨਾਲ ਰੁਪੈ ਚੁੱਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤੇ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕੰਬਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬੱਸ, ਮਹਾਰਾਜ, ਜਿੰਨੇ ਨ੍ਹਾਤੇ, ਓਨਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ਬੜਾ ਹੈ। ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਕੰਮ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਤੁਸਾਂ ਚੰਗਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਮਾਇਆ ਵੀ ਸਿਭਾਲੋ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ।"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਨਾ, ਭਾਈ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ, ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਹੋ। ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀ ਆ ਜਾਏਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੇਹੀ ਰਕਮ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰੋ।"

ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਹ ਨੁਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਰੁਪੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੇ। ਰਬਾਬੀ ਬੜ ਬੜ ਕਰਦੇ ਉਠ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਵੀ ਨਾ ਟੇਕਿਆ। ਉਹ ਰੁਪੈ ਤਾਂ ਲੈ ਗਏ, ਪਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜਿਉਂਦੇ ਏਸ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਵਾਂਗੇ।

ਸਿੱਖ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸੌਂਜਰੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸੀਏ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਜਦ

ਭਲਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਪਹੁੰਚਣਗੇ। ਪਰ ਸਭ ਦਾ ਕਿਆਸ ਗ਼ਲਤ ਨਿਕਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾ ਆਏ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਦੀਵਾਨ ਭਰ ਗਿਆ। ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤਾਨਾਂ ਅਜੇ ਤਕ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਰਾਹ ਵੇਖਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦੇਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ, ਕੀਰਤਨ-ਰਸੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਕਾਹਲੇ ਪੈਣ ਲੱਗੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਮਿੰਟ ਪਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਰਬਾਬੀ ਨਾ ਆਏ।

ਘੜੀ ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਉਡੀਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, "ਰਬਾਬੀ ਮਾਣ ਕਰ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਘਰ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਜੁ ਹੋਇਆ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਮਾਣ ਕਰ ਬਹਿ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦਾ ਹੀਆ ਰੱਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜਾਓ ਦੋ ਚਾਰ ਸੱਜਣ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਦੇ ਘਰ ਜਾਓ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਉ। ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ।"

ਇਉਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਦਿਨ ਅਗਲੇ ਰਬਾਬੀ ਜਦ ਆਏ ਨਾ
ਕੀਤੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਿਲ 'ਚ ਵਿਚਾਰ
ਭੇਜੇ ਸਿੱਖ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ਨੂੰ
ਕਿਹਾ, ਆਖਿਓ ਜੇ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ
ਤੁਸੀਂ ਜੱਸ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਸਾਡਾ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਿਆਰ
ਬਾਝ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸਜਦੇ

ਰਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ
ਰੱਬੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਬਖਸ਼ੀ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰ
ਗੱਲ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕੀ, ਹੋਰ ਮਿਲ ਜਾਇਗੀ
ਗੱਫੇ ਦੇਵੇਗਾ ਬੜੇ ਦਾਤਾਰ
ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂਝ ਤੋੜ ਕੇ
ਕਾਹਨੂੰ ਬੈਠ ਗਏ ਗੁੱਸਾ ਮਨ ਧਾਰ
ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਮਨੌਂ ਕੇ ਲੈ ਆਵਣਾ
ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਸਮਝੌਂ ਕੇ ਸਰਕਾਰ

ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਸਿੱਖ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਵਿਸ਼ਾ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੁਭਾਉ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਥਾਹ ਨਿਮਰਤਾ। ਸਿੱਖ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਰਬਾਬੀ ਰੁੱਸ ਬੈਠੇ ਨੇ ? ਮਾਇਆ ਥੋੜੀ ਆਈ ਸੀ ਨਾ' ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਹੋਰ ਮਿਲ ਜਾਇਗੀ। ਇਸ ਘਰ ਭਲਾ ਕਦੇ ਕੋਈ ਥੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਏ ? ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗਦੇ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਲੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਏਸ ਘਰੋਂ ਪਲਦੇ ਆਏ ਨੇ, ਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਛਿਆ ਨਾਲ ਕੁਛ ਘੱਟ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।'

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਸਿੱਖ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਭਾਈ ਸਾਲੋ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਕੋਲ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ। ਅੱਗੋਂ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਖਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਉਵੇਂ ਗੱਸੇ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾ ਸੁਣਾਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ
ਅੱਗੋਂ ਰਬਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਸਾਨੂੰ ਜਾਤਾ ਗੁਰਾਂ ਕੀ, ਦੱਸੋ ਸਮਝਾ ਕੇ
ਕੱਲ੍ਹ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਐਵੇਂ ਟਰਕਾ ਕੇ
ਹੁਣ ਕੀ ਲੈਣਾ ਅਸਾਂ ਨੇ ਦਰ ਉਹਦੇ ਜਾ ਕੇ
ਜਿੱਥੋਂ ਆਏ ਕੱਲ੍ਹ ਬੇ-ਇਜ਼ਤੀ ਕਰਵਾ ਕੇ

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਮਝਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ। ਅੱਗੋਂ ਰਬਾਬੀ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਕਾਹਦੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ! ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਮੇਲ੍ਹੇ ਬਣ ਕੇ ਆਓ। ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਮਿਹਨਤ ਸਾਰੀ ਸਾਡੀ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਉਹ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਇੱਕਲ੍ਹੇ। ਨਾ ਅਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਨਾ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਨਗੇ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਭ ਰੌਣਕਾਂ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਇਗਾ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਹਿ ਕੇ ਕੱਲ੍ਹ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਤੀ। ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰਕਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਭਲਾ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇ ਸਕਦੇ? ਇਹ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਸਾਡਾ ਅਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਓਥੇ ਕਿਉਂ ਜਾਵੀਏ? ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਸੇਵੀ ਅੱਗੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਓਸੇ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਵੇਗੀ। ਜਾਓ, ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਬੰਦੇ ਭੇਜੇ, ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਆਵਾਂਗੇ।"

ਸਿੱਖ ਪਿਆਰ ਤੇ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸਮਝਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਅੰਤ ਸਿੱਖ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ

ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਆ ਸੁਣਾਈ । ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਧੀਰਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਭੇਜਿਆ । ਪਰ ਹੰਕਾਰੇ ਹੋਏ ਰਬਾਬੀ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਆਏ ।

ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ । ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਉਹਨਾਂ ਹੰਕਾਰੇ ਹੋਏ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਆਪ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਏ, ਇਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨੋ, ਤੇ ਆਪ ਨਾ ਜਾਓ ।"

ਦਇਆ ਦੇ ਪੁੰਜ ਉਸੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, "ਗੁਰਮੁਖੋ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ । ਜੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਣ ਕਰ ਕੇ ਰੁੱਸ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਨਾ ਜਾਏ ? ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਉਹ ਸਾਡਾ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਮੋੜਨਗੇ । ਵੇਖ ਖਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇਤਾਬੀ ਸਾਥੋਂ ਝੱਲੀ ਨਹੀ ਜਾਂਦੀ । ਚੱਲੋ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਲਿਆਈਏ । ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨ ।"

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਬੈਂਤ

ਫੇਰ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰ
ਪਹੁੰਚੇ ਘਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਆਇ ਕੇ ਜੀ
ਵਿਹੜੇ ਵੜਦਿਆਂ, ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਤਾਈਂ
ਬੋਲ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਸੁਣਾਇਕੇ ਜੀ
"ਥੋੜੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾਰਾਜ ਹੋ ਕੇ
ਕਾਹਨੂੰ ਬੈਠ ਗਏ ਮੁੱਖ ਲਮਕਾਇ ਕੇ ਜੀ
ਵਾਟ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਰਹੀ ਉਡੀਕ ਸੰਗਤ
ਚੱਲੋ, ਦਿਓ ਦਰਸਨ ਸਭ ਨੂੰ ਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਮਿਹਰ ਤੁਸਾਂ ਉੱਤੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਏ

ਚੱਲ ਤਾਰੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣਾਇਕੇ ਜੀ
ਸਾਂਝ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਚਰਕਣੀ ਜੋ
ਇਉਂ ਰੁੱਸੋ ਨਾ ਉਹਨੂੰ ਭੁਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਕੀ ਏ ਮਾਇਆ ਦੀ ਗੱਲ, ਮਿਲ ਹਰ ਜਾਸੀ
ਗੁਰੂ ਬਖ਼ਸ਼ੇਗਾ ਮਿਹਰ ਵਿਚ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਬਣਿਆਂ ਆਉਂਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ
ਇਉਂ ਤੋੜੋ ਨਾ ਕ੍ਰੋਧ ਮਨ ਲਿਆਇਕੇ ਜੀ"

ਵਿਹੜੇ ਵੜਨ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ। ਗੁਰ ਸਵਾਰਿਓ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੁੱਸ ਪੈਣਾ ਸੀ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮਾਣ ਕਰ ਬੈਠੇ ਓ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਆ ਗਏ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਹੋਮਾ ਨਾ ਘਾਹਿਓ। ਚੱਲੋ ਚੱਲ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾਓ। ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ? ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੋਗੇ, ਹੋਰ ਮਿਲ ਜਾਇਗੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਬਹੁਤ ਮਿਹਰ ਕਰਨਗੇ। ਉੱਠੋ, ਹੁਣ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਓ।"

ਅਫ਼ਸੋਸ! ਰਬਾਬੀਆਂ ਕੁਛ ਨਾ ਸੋਚਿਆ। ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਵਾਲੀ ਆਪ ਚੱਲ ਕੇ ਘਰ ਆਇਆ, ਪਰ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਅੱਗੋਂ ਆਕੜੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਓਵੇਂ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਰਬਾਬੀਆਂ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲਏ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਸੁਣ ਬੈਠੇ ਮੱਥ ਚੁਆਂ
ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅਕਲ ਗਈ ਚਕਰਾਂ
ਇਹ ਹਉਮੈ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ, ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣਾਂ
ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਮੂਲ ਨਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਲਿਆਂ
ਬੋਲੇ ਕੌੜ ਬੋਲ ਇਉਂ ਮੱਥੇ ਤਿਊੜੀ ਪਾਂ
"ਕਦਰ ਨਾ ਜਾਤਾ ਅਸਾਂ ਦਾ ਤੁਸਾਂ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾ

ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਅਸਾਂ ਹੀ ਜੱਸ ਤੁਹਾਡਾ ਗਾ
ਕਰਾਮਾਤ ਸਭ ਰਾਗ ਦੀ, ਲੋਕੀ ਝੁਕਦੇ ਆ
ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਸਿੱਖ ਜੋ, ਚਰਨ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਲਿਆਂ
ਮਿਹਨਤ ਸਾਰੀ ਅਸਾਂ ਦੀ, ਰਹੇ ਤੁਸੀਂ ਫਲ ਖਾ
ਜਿਹੜੇ ਦਰ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ, ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ ਬਾਣੀ ਜਾ
ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣਾ
ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ, ਗਏ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਦਾ
ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਹੀ ਬਾਪੇ ਸਨ ਵਡਿਆ
ਕੋਈ ਨਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਮੰਨਦਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾ
ਜੇ ਮਰਦਾਨਾ ਜੱਸ ਨਾ, ਗਾਉਂਦਾ ਸਾਜ ਵਜਾ
ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਸੇਗਾ ਤੁਸਾਂ ਦੇ, ਪੈਂਦਾ ਹੋਰ ਟਿਕਾ
ਹੋਇਆ ਜੇ ਬਲ ਅਸਾਂ ਵਿਚ, ਲਵਾਂਗੇ ਜਗਤ ਨਿਵਾ"

ਰਬਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਵੱਗਿਆ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬੜੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਥਾਹ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਰਬਾਬੀ ਸਗੋਂ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਬੱਸ, ਮਹਾਰਾਜ ਖੁਸ਼ੀ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਖੋ। ਜਿੱਥੋਂ ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਾ ਕੇ ਆਏ ਆਂ, ਅੱਜ ਫਿਰ ਉਸ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ? ਕਰਾਮਾਤ ਸਾਰੀ ਸਾਡੇ ਰਾਗ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਦੀ ਏ। ਮਿਹਨਤ ਸਾਡੀ ਤੇ ਫਲ ਤੁਸੀਂ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਜੇ ਆਪ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੋ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਵਡਿਆਈਆਂ ਸਾਡੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹਨ। ਸਭ ਬਰਕਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਭੁੱਲਣਾ, ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਖਦੇ ਆਂ। ਬਥੇਰੇ ਸੋਢੀ ਹੈਗੇ ਨੇ, ਸਰਕਾਰ ਜਿਹਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਓਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੇ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਨਕ

ਦੇਵ ਜੀ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਾਂ । ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੁੱਸਾ ਕਾਹਦਾ ? ਚੱਲੋ, ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਧਾਉ ।"

ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਸੀਂ ਹੀ ਸਾਂ । ਜੇ ਸਾਡਾ ਮਰਦਾਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੁੱਛਣਾ ਵੀ ਨਾ ।"

"ਇਹ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫਿੱਟ ਗਏ ਹਨ ।" ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਉਥੋਂ ਪਰਤ ਆਏ । "ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹਰ ਵੀ ਚਾਰ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਲੈਂਦੇ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ, ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਅਵੱਗਿਆ ਭਰੇ ਵਾਕ ? ਫਿੱਟ ਗਏ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ । ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਧੱਕੇ ਗਏ ਹਨ । ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਲ੍ਹੇ ਭਰੇ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਕੀ ਹੁਣ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ?"

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਵਾਰੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ! ਰੱਬੀ ਕੀਰਤਨ ਕਿਵੇਂ ਰੁਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ । ਕੀਰਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ ।" ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ।

"ਪਰ, ਮਹਾਰਾਜ ! ਕੀਰਤਨ ਕਰੇਗਾ ਕੌਣ ?" ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਗੇ । ਅੱਜ ਤੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਫੜੋ ਸਾਜ਼ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰੋ ।" ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇਂਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।

ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਜ਼ ਸੰਭਾਲ ਲਏ । ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਬੜੇ ਧਨੀ ਸਨ । ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਅੱਜ ਹੁਨਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਰਸ ਆਇਆ, ਜੋ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਓਦੋਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼, ਅੱਜ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾਮਵਰ ਰਾਗੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੌਮ ਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਰਬਾਬੀ ਘਰੇ ਹੀ ਸਾਜ਼ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ।ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰ ਸੀ ।ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਭੁਲੇਖੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ, ਜਾਂ ਪਹਿਰ-ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਸੰਥ ਪਾੜਨ 'ਤੇ ਇਕ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨਾ ਆਇਆ ।ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅੱਠ-ਦਸ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਪਰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨਾ ਗਿਆ , ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਕਿ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ।

ਫਿਰ ਰਬਾਬੀ ਸਾਜ਼ ਚੁਕ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵੱਲ ਕੀਰਤਨ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ ।ਪਰ ਜਿਸ ਬੂਹੇ ਉਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਵਾਜ ਮਾਰਦੇ, ਸਿੱਖ ਅੱਗੋਂ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ।ਕੋਈ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ।

ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਸੱਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਮਾਰੂ ਰੋਗ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ , ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਫਿਟ ਗਏ ।ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੰਗਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ਖਮ ਬਣ ਕੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਕ ਵਗਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਾ ਢੁਕਣ ਦੇਵੇ ।ਹੁਣ ਉਹ ਲੱਗੇ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ 'ਤੇ ਪਛਤਾਉਣ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈ ।ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ।ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਉਹ ਫਿੱਟੇ ਹਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਿੰਦਕ ਹਨ ।ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ।ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗਧੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ, ਪਿੱਛੇ ਢੋਲ ਮਾਰ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫੇਰਾਂਗੇ ।ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਲਵੇ।"

ਸਭ ਸੰਗਤ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੋਜ ਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ।

ਆਖ਼ਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਿਗੜਦੀ ਗਈ। ਘਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਜੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਖਿਸਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਨਾ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਲਾਵੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਆਵੇ। ਲੱਗੇ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨ। ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਉਤਰਿਆ, ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਕੀਤੀ ਉੱਤੇ ਝੂਰਨ ਲੱਗੇ।

ਕਲੀ

ਜਿਸ ਨੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਛਡਿਆ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਆਇਆ ਸਮਾਂ ਓਸ ਨੂੰ ਛਡ ਗਈ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ
ਬੈਠੇ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਘਰ ਵਿਚ ਝੂਰਦੇ
ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜੇ ਐਨੇ ਸੀ ਹੰਕਾਰੀ
ਫਿੱਟੀਆਂ ਦੇਹਾਂ, ਭਾਵੇ ਮਾਰੂ ਰੋਗਾਂ ਘੇਰਿਆ
ਭੁੱਲੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ 'ਤੇ ਪੈ ਗਈ ਬਿਪਤਾ ਭਾਰੀ
ਅਪਣੇ ਬਣੇ ਬਿਗਾਨੇ, ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਦਾ ਹਾਲ ਆ
ਬੇ ਮੁਖ ਗੁਰ ਤੋਂ ਹੋ ਗਏ, ਕੌਣ ਕਰੇ ਹੁਣ ਕਾਰੀ
ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸੋਚਣ, ਜੋ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੌਂ ਦਿਵੇ
ਦਿਸਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਉਹ 'ਲੱਧਾ' ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ
ਆਖ਼ਰ ਝੱਲ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਪਹੁੰਚੇ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ
ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਦੇ ਦਰ ਜਾ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਸਿੱਖਾ ਗੁਰੂ ਕਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਸਾਡੇ ਜੈਸੇ ਅਨ -ਅਧਿਕਾਰੀ
ਵਿਛੜੇ ਫੇਰ ਮਿਲਾਦੇ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜੁਗ ਜੁਗ ਗਾਵੇਗੀ ਜੱਸ ਤੇਰਾ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ

ਸੱਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ

ਮੱਥਾ ਰਗੜਿਆ, ਕਿ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਰਸ ਯੋਗ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਇਆ ਆਉਂਦੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਕੋਈ ਹਾਮੀ ਨਾ ਭਰਦਾ। ਸਭ ਪਾਸਿਆ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ, ਰਬਾਬੀ ਲਾਹੌਰ ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਬੜਾ ਦਇਆਵਾਨ ਤੇ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੂਹਾ ਢੋ ਲਿਆ, ਤੇ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਉਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਨ ਲਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਧੀਰਜ ਧਾਰ ਕੇ ਬੈਠ। ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।"

ਸਿੱਖ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਘਰ ਪਰਤ ਕੇ ਲੱਗ ਚੰਗੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ।

ਉਧਰ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਬੈਠਾ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਦੁਖੀ ਰਬਾਬੀਆ ਦੀ
ਲੱਧਾ ਚਿੱਤ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ ਏ
ਉਧਰ ਸਖ਼ਤ ਹੈ ਹੁਕਮ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ
ਏਧਰ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਏ
ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਗ਼ਰੀਬ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ
ਹੁਕਮ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਏ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਮਾਉਂਦਿਆਂ ਲਾਜ ਕੇਹੀ
ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਉਸ ਸਜ਼ਾਵਾਰ ਦਾ ਏ
ਕਾਲਾ ਮੂੰਹ ਕਰ, ਗਧੇ 'ਤੇ ਆਪ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਪਿੱਛੇ ਢੋਲ ਵਾਲਾ ਡੱਗਾ ਮਾਰਦਾ ਏ
ਫਿਰੇ ਗਲੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਭੌਂਦਾ
ਜੁੜਿਆ ਦਲ ਪਿਛੇ ਨਰ ਨਾਰ ਦਾ ਏ

ਜਦੋਂ ਨੇੜੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਉਹ
ਓਧਰ ਗਿਆ ਧਿਆਨ ਦਾਤਾਰ ਦਾ ਏ
ਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ, "ਹੈ ਕੌਣ ? ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
ਪੁੱਛ, ਕਿਧੇ ਡੁੱਬੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦਾ ਏ ?"

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਏਸੇ ਸਿੱਟੇ ਪੁੱਜਾ, 'ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਰਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਏਹਾ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਨਾ, ਕਿ ਸਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਆਂਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ਾਂਗੇ । ਬੱਸ ਠੀਕ ਹੈ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਵਾਂਗਾ।'

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੜਕੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨੇ ਇਉਂ ਰਚਨਾ ਰਚੀ । ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਗਧੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਾ ਤੇ ਮਗਰ ਢੋਲ ਵਾਲਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਏਹਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਉਹ ਲੱਗਾ ਗਲੀ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ । ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਸਾਂਗ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਢਾਣੀ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੀ । ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖੂ ਕਈ ਵਡੇਰੇ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ । ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਇਹ ਜਲੂਸ ਗੁਰੂ ਅਸਥਾਨ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜਾ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਬੁਲਾਓ, ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?"

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਢੱਠਾ ।

ਸਾਕਾ

ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ, ਲੱਧਾ ਉਪਕਾਰੀ
ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾਇਕੇ, ਇਉਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਬੇਸ਼ਕ ਔਗਣਹਾਰ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹਨ ਭਾਰੀ
ਐਪਰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਆਪ ਦੀ ਹੈ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰੀ
ਸੱਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਲਓ ਬਖ਼ਸ਼ ਮੁਰਾਰੀ
ਗਾਉਣ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਆ ਫਿਰ ਸਿਫ਼ਤ ਤੁਹਾਰੀ

ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਘਾਲਣਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਧੰਨ ਸਿੱਖਾ ਧੰਨ ਤੇਰੀ ਕਮਾਈ।"

ਜੋਗਲਾ

ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੱਚਾ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ
ਫੜ ਬਾਹੋ ਤੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ
ਧੰਨ ਧੰਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਲੱਧਾ' ਮੁੱਖੋਂ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ
ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਾਇਆ'

ਗੁਰਦੇਵ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਲੱਧਾ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਖਸ਼ਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਕਦਾ। ਤੇਰੀ ਘਾਲਣਾ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਅਸਾਂ ਸੱਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਤੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਹੁਲੀਆ ਬਦਲ ਲੈ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ। ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।"

ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਘਰ ਭਜਾਇਆ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "ਜਾਓ ਕਹੋ, ਦਇਆ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।"

ਹੁਕਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਰਬਾਬੀ ਨੱਸੇ ਆਏ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਕੇ, ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਧੀਰਜ ਧਰਾਇਆ। ਫਿਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ 'ਵਾਰ' ਰਚ ਕੇ ਸੁਣਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਹ ਵਾਰ 'ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਰਾਗ 'ਰਾਮ ਕਲੀ' ਅੰਦਰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠੇ ਵਾਰ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, 'ਧੰਨ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਉਪਕਾਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਡੁੱਬੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰੇ।'

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੮-੬-੫੭ ਈ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਦੇ

ਸਿਦਕ ਦੀ ਪਰਖ

ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਪ੍ਰਭਾਵ' ਤੇ 'ਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਵ' ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਆਤਮਕ-ਬਲ (ਸੰਤ ਬਲ) ਤੇ ਰਾਜ ਬਲ ਦਾ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾ ਘਰ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਜਾ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦੋਵੇਂ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤਕ ਆਦਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ, ਓਦੋਂ ਇਹ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸੀ।

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤਕ ਕੇਵਲ ਸੰਤ ਪ੍ਰਭਾਵ (ਆਤਮਕ ਬਲ) ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਇਹ ਅਸਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਤੇ ਅਥਾਹ ਤੇ ਅਟੁੱਟ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਇਹ ਅਸਰ ਏਨਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਦੇ ਫਿੱਕਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਾ ਰਹੀ।

ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਦੂੱਜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਜੇ ਇਕ ਹੋਰ ਘਰਾਣਾ ਹੈ ਸੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ, ਕਿ ਬਾਬੇ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ) ਤੇ ਬਾਬਰ ਕੇ (ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ), ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਤੇ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਅਸਰ (ਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਥੱਲਿਓਂ ਕਢਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚ ਸਕਣ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪੂਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਨੂੰ 'ਤਖ਼ਤ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ 'ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ । 'ਰਾਜ-ਬਲ' ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ 'ਤਲਵਾਰ' ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ 'ਰਾਜ-ਪ੍ਰਭਾਵ' ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ 'ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ' ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਸੋ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ : ਇਕ ਪੀਰੀ (ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਦੀ ਤੇ ਦੂੱਜੀ ਮੀਰੀ (ਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਦੀ । ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ । ਮੁਗ਼ਲ ਹੁਕਮਰਾਨ ਨੂੰ ਲੋਕ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿੱਖ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਆਖਣ ਲੱਗ ਪਏ । 'ਸੱਚਾ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਕਿ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਝੂਠਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ । ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਲਗੀਆਂ ਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀ ਕਲਗ਼ੀ ਪਹਿਨਣ ਲੱਗੇ । ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਗ਼ੀ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਝੰਡਾ ਸੀ । ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਝੰਡੇ (ਨਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ) ਖੜੇ ਕੀਤੇ : ਇਕ ਪੀਰੀ ਦਾ, ਇਕ ਮੀਰੀ ਦਾ । ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ 'ਫ਼ੁਰਮਾਨ' ਚਲਦੇ ਸਨ । ਗੁਰਦੇਵ ਵੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇ' ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ । ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਅਸਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਦੂਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਹੁਣ ਇਨਸਾਨੀ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਥਾਂ 'ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ', ਇਕ ਨਸ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ 'ਨਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ', ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਦੇਂਦੇ । ਇਸ ਸੁਰਗੀ ਸ਼ਾਨ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਤੱਕੋ, ਮੇਰੇ ਦਾਤੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਿਆ ਵੇਖਦਾ ਤਖ਼ਤ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਜੀਹਦੀ ਸੁਰਗਾਂ ਵਰਗੀ ਸ਼ਾਨ
ਇਨਸਾਫ਼, ਨਿਡਰਤਾ, ਧੀਰਤਾ
ਜਿੱਥੇ ਆ ਆ ਸੀਸ ਝੁਕਾਨ
ਜਿੱਥ ਕਲਗ਼ੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਦੇ
ਮੇਰ ਛੇਵੇਂ ਸ਼ਾਹ ਸੁਲਤਾਨ
ਜਿੱਥੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ
ਦੋਹੀਂ ਧਾਕੀਂ ਸੋਭਾ ਪਾਣ
ਜਿੱਥੇ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਜਿਊਂ
ਨਿੱਤ ਸਜਦ ਰਹਿਣ ਦੀਵਾਨ
ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਬਹਿਲੋ ਸੂਰਮੇ
ਜੇਠ, ਬਿਧੀਏ ਜਹ ਬਲਵਾਨ
ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਸੋਭਣ ਚੰਦ ਜਿਊਂ
ਗੁਰਦਾਸ ਜਿਹੇ ਵਿੱਦਵਾਨ
ਜਿਥੇ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ 'ਤੇ ਵਿਖਿਆਨ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਸੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।ਹੁਣ ਮਾਲਾ ਵਾਲਿਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗਾਤਰੇ ਯੋਧਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵੀ ਸੋਭਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ ।ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਬਹਿਲ, ਜੇਠਾ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਸਤਰ ਸਜਾਂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਸਨ ।ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾਂ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਸੀ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕੋਲ ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਬਹਿਲੋ, ਜੇਠਾ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਆਦਿ ਕੁਛ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ।ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਸਿੱਖੀ ਪਰਖ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਸਹਿਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ ।' ਇਕ ਹੋਰ ਨੇ ਕੋਲੋਂ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, 'ਹਾਂ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਹੈ ।' ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇਕ ਪਉੜੀ ਪੜ੍ਹੀ ।

"ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੈ ਧਾਰਨੀ ਕਿਉਂ ਪੁੱਤ ਪਤਾਰੇ
ਗਾਈਂ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟ ਪਾੜ ਨ ਮਾਰੇ
ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ
ਅਮਰ ਚਲਾਵੈ ਚੰਮ ਦੇ ਚਾਕਰ ਵਿਚਾਰੇ
ਜੇ ਮਦ ਪੀਤਾ ਬਾਹਮਣੀ ਲੋਇ ਲੁਡਣ ਸਾਰੇ
ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗ ਵਰਤਦਾ ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਨ ਹਾਰੇ"

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੨੦)

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਿਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਧੇਰੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ । ਗੁਰਦੇਵ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਬੜੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਭਰਸੇ ਜੋਗ ਸਿੱਖ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖੀ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮਾਣ, ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈ ਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਨਾਸਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹਉਮੈਂ ਕਾਰਨ ਸਿਦਕ, ਪ੍ਰਭਤਾ ਤੇ ਗੁਣ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੱਡਾ ਵੀ ਤਾਰੂ ਹੋਵੇ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਭੰਵਰ ਵਿਚ ਪਿਆ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਰਸਾਤਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਜੇ ਇਹ ਰੋਗ ਆਰੰਭਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਹ ਮਾਰੂ ਤੇ ਅਸਾਧ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।'

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਖੇ । ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ । ਇਕ ਦਿਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਂ ਕੇ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ।

ਬੈਂਤ

ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਗੁਰਦਾਸ ਤਾਈਂ
ਕਾਬਲ ਤੱਕ 'ਫੇਰਾ' ਆਪ ਜਾਈਏ ਜੀ
ਕੰਮ ਹੈ ਔਖਾ, ਔਪਰ ਆਪ ਬਾਝੋਂ
ਦਸੋ, ਹੋਰ ਕੀਹਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇ ਲਾਈਏ ਜੀ
ਕਿਹੜਾ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੈ ਤੁਸਾਂ ਵਰਗਾ
ਏਨੀ ਰਕਮ ਜੀਹਦੇ ਪੱਲੇ ਪਾਈਏ ਜੀ

ਸੇਵਾ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪ ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ
ਸੱਚੇ ਸਿਦਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈਏ ਜੀ
ਘੋੜੇ ਦੇ ਖ਼ਰੀਦਣੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆਵੇ, ਮੁੱਲ ਲਾਈਏ ਜੀ
ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਜ ਦੇਣੇ ਘੋੜੇ ਕੋਲ ਸਾਡੇ
ਆਪ ਪਰਖੀਏ ਹੋਰਾਂ ਵਿਖਾਈਏ ਜੀ
ਜੇਕਰ ਆਏ ਪਸੰਦ, ਤਾਂ ਲਿਖ ਦਿਆਂਗੇ
ਰਕਮ ਤਾਰ ਛੇਤੀ ਵਾਪਸ ਆਈਏ ਜੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੁਸਾਂ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ
ਦੂਣਾ ਏਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵਧਾਈਏ ਜੀ

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਿਖ ਹੋ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਦਰ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਆਪ ਭਾਵੇਂ ਬਿਰਧ ਹੋ ਗਏ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਇਛਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਛ ਕਾਰਜ ਅਜੇਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੌਂਪੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਕਾਬਲ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਮੰਗਵਾਉਣੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਪੰਜ ਖੱਚਰਾਂ ਧਨ ਦੀਆਂ ਲੱਦ ਏਥੋਂ ਭੇਜਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪ ਕੇ ਤੋਰੀਏ। ਆਖਰ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈ ਦੀ ਰਕਮ ਕਿਸੇ ਪਰਖੇ ਹੋਏ ਇਤਬਾਰੀ ਦੇ ਹੀ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ, ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਔਖਿਆਈਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰੋਗੇ।"

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਂ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ਸੇਵਕ ਦੇ ਧੰਨ ਭਾਗ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ, ਇਹ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਸਮਝਾਂਗਾ। ਜਦ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ, ਸੇਵਕ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਜਾਏ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਸਭ ਕੁਛ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਧੰਨ ਦੇ ਭਾਰ ਬੱਧੇ ਪਏ ਹਨ। ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਇਛਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਭਲਕੇ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਜਾਓ। ਹਾਂ, ਇਕ

ਹੀ ਆਗਿਆ ਹੈ। ਘੋੜੇ ਕਾਬਲ ਵਿਚੋਂ ਵਧੀਆ ਭਾਲਣੇ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਸੌਦਾਗਰ ਨਾਲ ਮੁੱਲ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਘੋੜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦੇਣੇ। ਸਾਡੇ ਪਸੰਦ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲਿਖ ਭੇਜਾਂਗੇ। ਫਿਰ ਰਕਮ ਤਾਰਨੀ। ਜੇ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਘੋੜੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿਆਂਗੇ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਹੈ।"

"ਸੱਤ ਬਚਨ, ਮਹਾਰਾਜ! ਜੋ ਆਗਿਆ।" ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨਾਲ, ਪੰਜ ਖੈਂਚਰਾਂ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਉਂ ਸੋਚਦੇ ਜਾਂਦੇ।

ਕਲੀ

ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਭਾਈ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ
ਹੋਣਾ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਇਤਬਾਰੀ
ਚੁਣਿਆਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈਸੀ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ
ਸਾਰੇ ਸਿਦਕੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋਂਵਦੇ
ਜਾਂਦੀ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੌਂਪੀ ਜ਼ੁੰਮੇਦਾਰੀ
ਖੈਂਚਰਾਂ ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪੀਆਂ
ਦੇਂਦਾ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਕਮ ਏਤਨੀ ਭਾਰੀ
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣਦੇ
ਕਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਭਰੋਸੇ ਕਿਤਨੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ
ਸਿੱਖ ਵੀ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਸਿਦਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ
ਆਪਣੇ ਧਰਮ 'ਚ ਪੱਕੀ ਪਤੀ-ਬਰਤ ਜਿਉਂ ਨਾਰੀ
ਸਿਦਕ ਅਸਾਡੇ ਦੀ ਵੀ ਚਰਚਾ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਵਿਗੀ
ਜਿੱਥੇ ਬੈਠਣਗੇ ਮਿਲ ਦੋ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਾਰੀ
'ਸੀਤਲ' ਦਾਨੇ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਏਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ
ਮਿੱਠੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਹੈ ਹਉਮੈ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੋਚਾਂ ਅੰਦਰ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਰਗਾ ਵਿੱਦਵਾਨ ਤੇ ਸਿਦਕਵਾਨ ਸਿੱਖ ਵੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਇਸ ਔਗੁਣ ਨੂੰ 'ਮਾਇਆ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ਼ੈਤਾਨ' ਰਖਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਇਸ ਨੂੰ 'ਹਉਮੈਂ' ਦਸਦੀ ਹੈ। ਹੈ ਤਾਂ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਇਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਏ।

ਮਜਲਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਣੇ ਜਥੇ ਦੇ ਕਾਬਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਵਿਚ
ਕਾਬਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਡੇਰਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਇਆ ਜੀ
ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਸੱਦ ਕੇ ਸੌਦਾਗਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ
'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਦਾ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਜੀ
ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ ਘੋੜੇ ਦੋ ਅਨੋਖੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚੋਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸਾਲ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਹੋਰ ਆਇਆ ਜੀ
ਆਏ ਜੋ ਪਸੰਦ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਮੰਗਰੋ ਜ ਮੂੰਹੋਂ ਮਿਲ ਜਾਊ ਸਈ ਮਾਇਆ ਜੀ

ਅੱਜ ਤਾਂ ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਅਸਵਾਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਸੀਲਾ ਘੋੜਾ ਹੀ ਸੀ। ਏਹਾ ਕਾਰਨ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਦੁਰਲਭ ਤੇ ਬੇ ਮਿਸਾਲ ਘੋੜੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਓਦੋਂ ਵਧੀਆ ਘੋੜਾ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਤੇ ਜਾਨ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਬਪਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਤੇ ਆਦਰ ਵਾਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਬਪਾਰ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਨਫ਼ੇ ਦੀ ਰਕਮ ਸਾਂਝੀ ਸਿੱਖੀ-ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕਾਬਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਪਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਓਥੇ ਸਿੱਖ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰ ਫੈਲ ਗਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਪਾਰੀ ਆਏ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਪਾਰੀ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਭ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ। ਸਭ ਦੀ ਜਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਰਾਜ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ। ਸਭ ਬਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚੋਂ ਬੇ ਮਿਸਾਲ ਜੋੜੀ ਭਾਲ ਕੇ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵੀ ਕੁਛ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਘੋੜੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਧੀਆ ਦੋ ਪਸੰਦ ਕੀਤੇ। ਦੋਹਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁੱਲ ਚੁਕਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਕੀਤੀ, "ਘੋੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜੇ ਜਾਣਗੇ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਸੰਦ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਆਉਣ ਤੇ ਰਕਮ ਤਾਰੀ ਜਾਏਗੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣਗੇ"। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਸਿਖ ਬਪਾਰੀ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈ ਦਾ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਬਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਖਰਾ ਤੇ ਬਚਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਕਾਬਲ ਦੇ ਬਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਮੰਨ ਲਈ। ਘੋੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਘੋੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਜੋ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤੇ।

ਸਾਕਾ

ਘੋੜੇ ਸੁੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਕੀ ਸਿਫ਼ਤ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਰੰਗ ਸੁਨਹਿਰੀ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਵਿਚ ਧੁੱਪਾਂ ਛਾਵਾਂ
ਸੌਖੇ ਪੈਰੀਂ ਲੰਘਦੇ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ
ਉੱਡਣ ਬਾਝੋਂ ਪਰਾਂ ਦੇ ਉਹ ਚੀਰ ਹਵਾਵਾਂ
ਦਰਸ਼ਕ ਮੋਹੇ ਜਾਣ ਪਏ ਤੱਕ ਅਜਬ ਅਦਾਵਾਂ
ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ, ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚਾਵਾਂ

---

* ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਸ ਸੱਤਵੀਂ, ਅੰਸੂ ਦੂਜਾ।
ਮੈਕਾਲਿਫ, ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ, ਜਿਲਦ ਤਿਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੯

ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਇਕੋ ਹੁਲੀਏ ਦੀ ਸੀ । ਮਾਨੋ ਅਨੋਖੇ ਬੁੱਤ ਘਾੜੇ ਨੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਸਡੌਲ ਬੁੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿਤੀ ਹੋਵੇ । ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਬਰੀਕ ਰੋਮ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਤਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਸਨ । ਹਰ ਪਾਰਖੂ ਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਿਉਂਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਸਭ ਸੱਜਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪਰਸਨ ਹੋਏ । ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ, 'ਘੋੜੇ ਪਸੰਦ ਹਨ । ਮੁੱਲ ਤਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । ਵਧੀ ਰਕਮ ਲੈ ਕੇ ਛੇਤੀ ਪਰਤ ਆਵੇ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕਾਬਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਨਾ ਸਮਾਏ । ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭੇਜ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੌਦਾਗਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੁਕਮ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ, ਕਾਬਲ ਪਹੁੰਚਾ ਆ
ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਨੇ, ਕੀਮਤ ਦਿਹ ਚੁਕਾ
ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਮਨ ਨਾ ਮਵੇਂ ਚਾ
ਸੱਦ ਸੌਦਾਗਰ ਲਿਓ ਨੇ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਜਾ
ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗੁਰਾਂ ਦਾ, ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾ
ਖੁਲ੍ਹਣ ਲੱਗੀ ਪੇਟੀਆਂ, ਫਿਰ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਜਾ
ਵੇਖਦਿਆਂ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ, ਗਈ ਹੈਰਾਨੀ ਛਾ
ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਥਾਂ ਠੀਕਰ, ਮੂੰਹ ਤਕ ਭਰ ਬਣਾ
ਦਸੇ ਪੇਟੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਉਲਟਾ
ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਅਕਲ ਗਈ ਚਕਰਾ
ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਬਣੇ ਕੀ ? ਬਚੀਏ ਕਿਸ ਉਪਾ ?
ਮਾਣ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਸਿਦਕ ਦਾ, ਪਲ ਵਿਚ ਡੋਲ ਗਿਆ
ਪਿੱਛੋਂ ਤੰਬੂ ਪਾੜ ਕੇ, ਨਿਕਲੇ ਜਾਨ ਬਚਾ
ਤੁਰ ਪਏ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵੱਲ ਉਹ, ਭਗਵਾ ਵੇਸ ਵਟਾ

ਨਾਮ ਲੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ । ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਫੁਲ [illegible] ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਵਲ ਸੰਦੇਸਾ ਘਲਿਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ ਨਾਲ ਸੰਦੇਸਾ [illegible] ਵਲ "ਸਤਿ" ਕ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਰ ਮੱਥੇ ਸਿਰ [illegible] ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰ [illegible] ਕਿ [illegible] ਸਭ [illegible] ਨਾਲ [illegible] । ਹੁਣ ਫਿਰ [illegible] ਦੀਆਂ ਰਸਮੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਵਿਚ ਸਾਇਆ [illegible] ।

[illegible] ਵਿਚ ਥਾਂ [illegible] ਥਾਂ ਸਜਾਇਆ [illegible] ਆਮ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ [illegible] ਵਾਲੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਸ਼ਰਨੀ ਦੇ ਦਾਨੇ ਖਾਸੀ ਇਕ [illegible] ਬੰਦ [illegible] । ਉਹ ਸਰਨਾਈਆਂ ਖੜਕਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਤੇ [illegible] ਜਾਂਦੀਆਂ । ਦੋ [illegible] ਪਟੀਆਂ ਮਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ [illegible] ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ।

ਅੰਦਰਲੇ ਰੇਸ਼ੂ ਵਿਚ [illegible] ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਪਟੀ ਖੋਹਲ ਕੇ ਵੇਖੀ [illegible] । ਇਸ ਵਿਚ ਰੁਪਈਆਂ [illegible] ਕੀ [illegible] ਗਈਆਂ ਸਨ । ਪਲ ਦਾ ਪਲ ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ [illegible] ਰਿਹਾ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ [illegible] ਦਾ [illegible] ਜਾਂਦੇ [illegible] । ਇਹ ਕੀ ਸਰਿਆ [illegible] ਪਟੀਆਂ [illegible] ਗਈਆਂ । [illegible] ਪਟੀਆਂ [illegible] ਕ [illegible] ਤੇ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿਤਾ । [illegible] ਅੱਖਾਂ [illegible] ਇਕ [illegible] ਸਾਰਾ ਫੇਰ [illegible] ਗਿਆ ਸੀ । ਉਹ [illegible] ਸਿਰ [illegible] ਤੇ ਸੀਹ ਜਾਏ । [illegible] ਇਕ [illegible] ਸੰਦੇਸਾਗਰ [illegible] ਹੋਣਾ ਹੈ । ਬਦਨਾਮੀ, [illegible], ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, [illegible] ।

ਖਿੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ [illegible] ਆਪਣੇ ਆਪ [illegible] ਵੀ [illegible] ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਮਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵੀ [illegible] । ਇਸ ਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ

ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਇੱਕ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਹੁਣ ਬਚਾਉ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਕਿ ਹੁਣ ਨੱਸ ਜਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ । ਉਹ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਕੇ ਉਠੇ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਤੰਬੂ ਪਾੜ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਛਪਨ ਹੋ ਗਏ ।

ਪਠਾਣ ਸੌਦਾਗਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਾਹਰਲੇ ਤੰਬੂ ਬੈਠੇ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਦ ਲੋੜ ਤੋਂ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਕਾਹਲ ਪੈਣ ਲੱਗਾ । ਅੰਤ ਸੌਦਾਗਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ।

ਜੰਗਲਾ

ਚਿਰ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਬਾਹਰ ਤੰਬੂ 'ਚੋਂ ਭਾਈ ਜੀ ਜਦ ਆਏ
ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੌਦਾਗਰ ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਘਬਰਾਏ
ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਜਦ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ, ਗਈ ਹੈਰਾਨੀ ਛਾਏ
ਨੱਸ ਗਏ ਸਨ ਭਾਈ ਕਿਧਰੇ ਧਨ ਦੀ ਢੇਰੀ ਲਾਏ

ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਚਿਆ, ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਮਘੋਰਾ ਪਿਆ ਦਿਸਿਆ । ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ ਝਟ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ । ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੰਬੂ ਪਾੜ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਨੱਸ ਕਿਉਂ ਗਏ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਝਦਾ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ।

ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਗਿਣ ਕੇ ਸੌਦਾਗਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਾਇਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਬਾਕੀ ਦੀ ਰਕਮ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ ।

ਸਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ

ਕੇ ਬੜੀਆਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਆਂ । ਪਰ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਾ ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੰਬੂ ਪਾੜ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਸਭ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਬਚੌਂ ਕੇ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ । ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਬਿਗਾਨਾ ਦੇਸ ਤੇ ਮੂੰਹ ਆਈ ਰਾਤ, ਉਹ ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਭਗਵਾ ਭੇਸ ਕਰ ਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ ।

ਬੈਂਤ

ਮਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕਸ਼ਟ ਕੋਈ
ਕਾਸ਼ੀ ਪੁੱਜੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਜਾ ਭਾਈ
ਕੁਛ-ਕੁ ਸਿੱਖ ਹੈ ਸਨ ਓਥੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਜੋ
ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਦਿਤਾ ਡੇਰਾ ਲਾ ਭਾਈ
ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ
ਸੁਬ੍ਹਾ ਨਿੱਤ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਭਾਈ
ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ, ਮਨ ਮੋਹਣ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ
ਰੋਜ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾ ਭਾਈ
ਜੱਸ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਸਰਿਆ ਨਗਰ ਸਾਰੇ
ਆਉਣ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੁੰਮਾ ਭਾਈ
ਰਾਜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਚੱਲ ਆਇਆ
ਬੈਠਾ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸੀਸ ਨਿਵਾਂ ਭਾਈ
ਐਸਾ ਰੀਝਿਆ, ਕਿ ਬਣਿਆਂ ਸਿੱਖ ਉਹ ਵੀ
ਚਰਨ-ਪੌਹਲ ਭਾਈ ਜੀ ਤੋਂ ਪਾ ਭਾਈ
ਸਜੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਓਥੇ
ਮਹਿਮਾ ਗਈ ਗੁਰ ਦੀ ਸਾਰ ਛਾ ਭਾਈ

ਰਾਹ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜਫ਼ਰ ਜਾਲਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਾਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇਸ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਥੋੜੇ ਬਹੁਤ

ਸਿੱਖ ਹੋ ਸਨ । ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਝ ਘਰ ਸਨ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ । ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸਾਂਝੀ ਧਰਮ-ਸਾਲ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰੋਜ਼ ਦੀਵਾਨ ਸਜਣ ਲੱਗੇ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਮਿਠ ਬੋਲੇ ਤੇ ਮਹਾਨ ਵਿੱਦਵਾਨ ਸਨ । ਉਹਨਾ ਦੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਸਦਕਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਧਣ ਲਗੀ । ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਰਨ ਸੀ । ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੀਵੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵੜਣ ਦੇਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਦਿਲ ਉਹਦਾ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੇ ਈਸਵਰ ਵਾਸਤੇ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਓਧਰੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਹਏ ਲਕ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ।

ਸਿੱਖੀ ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਵਾਸਤੇ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਉਚ ਨੀਚ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਬਰਾਬਰੀ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਜਹੇ ਉੱਚ ਸਿਧਾਂਤ, ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਸਣ ਸਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਮੋਹੇ ਗਏ । ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ । ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ।

ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਧਾ ਵੇਖ ਕੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਪੰਡਤ ਸੜ ਭੁਜ ਗਏ । ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਆਏ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਰ ਵਾਰ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਗਏ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਸਮਝ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪੋਰਾ ਵਾਰਾ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਪਰ ਏਨਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ । ਗੁਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਲੰਮਾ ਪਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਅੰਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ।

ਕਲੀ

ਲਿਖਿਆ ਸਤਿਗੁਰ ਵੱਲੇ ਪੱਤਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਚਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਿਆ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਧੀਰਜ ਧਾਰਦਾ
ਮੰਨਿਆਂ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਪਰਖ ਵਿਚ ਡੋਲਿਆ
ਕੀ ਨਹੀਂ ਓਨਾ ਹੀ ਦਿਲ ਵੱਡਾ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾ
ਬਖਸ਼ਸ਼, ਰਹਿਮ, ਦਇਆ ਦਾ ਜੱਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਨਾਮ ਨਾ
ਬੰਦਾ ਫਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਜੇ ਨਾ ਅੰਗਣਹਾਰ ਦਾ
ਪੁੱਤ ਅਨਜਾਣ ਪੁਣੇ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਏ
ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਤਾ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਨਾ ਝਾਤੀ ਮਾਰਦਾ
ਗੁਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਿਤਾ ਪੁੱਤ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ
ਏਸੇ ਹੰਮੇ ਉੱਤੇ ਮੈਂ ਹਾਂ ਅਰਜ ਗੁਜਾਰਦਾ
ਜੋ ਕਛ ਚਾਹੋਂ, ਦਿਹੋਂ ਸਜ਼ੋਂ, ਨਾ ਪਾਸਾ ਮੋੜਾਂਗਾ
ਝੱਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਵਿਛੋੜਾ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਮੇਹਰ ਬੁਲੋਂ ਲਉ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾਸ ਨੂੰ
ਰੱਖ ਲਓ ਮਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦਾ
ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਜਾਪਣ ਅੰਗਿਆਰ ਵੀ
ਸੁਰਗ ਵਿਛੋੜੇ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਨਰਕ ਦਾ ਧਾਰਦਾ

ਇਹ ਬੇਨਤੀ-ਪੱਤਰ ਭੇਜ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲੱਗੇ ਬੁਲਾਵੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ।

ਓਧਰ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੌਤਕ ਰਚਿਆ । ਜਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਦਵੀ ਹੋਵੇ, ਓਨਾ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਉਸ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹਜ਼ੂਰ ਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਅਜੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ।

ਕਬਿੱਤ

ਲਿਖਿਆ ਹੁਕਮ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਜੇਠੇ ਹੱਥ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਜੀ
ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਚੋਰ, ਤੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁਣੀਦਾ ਏ
ਜਾਪਦਾ ਏ ਸਿੱਖ ਪੂਰਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ
ਬੰਨ੍ਹ ਪੱਠੇ ਹੱਥ ਉਹਦੇ, ਭੇਜੋ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਝੱਟ
ਏਸੇ ਲਈ ਘੱਲਿਆ ਏ ਸਿੱਖ ਅਸਾਂ ਖ਼ਾਸ ਜੀ
ਆਗਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰੇ
ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਦੀ ਅਰਦਾਸ ਜੀ

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਜੋਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਦੇਣਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਉਥੇ ਹੀ ਸਜੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਵੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਉਹਨੇ ਉਠ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ।

ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਰੰਗ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਲਾਉਣਗੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਔਕੜ ਆ ਬਣੀ। ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਹੈ। ਪੁਣ ਉਹ ਕੀ ਕਰਨ? ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨ ਲੈਣ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ

ਜੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਟਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਮਨਾਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਹਾਰਿਆ ਹੈਂ ਤਾਂ ਇਨਾ ਲੰਮਾਂ ਵਿਛੜਾ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ ਹੈ ਜੇ ਇਸ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਡੋਲ ਗਿਓਂ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਨੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦਾ ਵਿਛੜਾ ਝੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ, ਛੱਡ ਇਸ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਦਰ ਦਾ ਮੋਹ, ਤੇ ਮੰਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਗਿਆ।'

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਉਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਧ ਸੰਗਤ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੋਰ ਗੁਰਦਾਸ, ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ, ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ।"

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਰਗਾ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਦਾ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫਿਰ ਬੋਲੇ।

ਜੋਗੀਆ

ਭਾਈ ਜੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਸੰਗਤ ਵਿਚ
ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ
ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀ ਕੇਹੀ
ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚ ਫੁਰਮਾਇਆ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਚੋਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ, ਜੋ
ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਨੱਸ ਆਇਆ
ਮਿਹਰ ਹੋਈ, ਗੁਰ ਏਸ ਬਹਾਨੇ
ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ

ਕਾਬਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿਤਾ। ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸੰਗਤ ਇਹ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਕਿ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੋਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੁਕਮ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ

ਨਾਲ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ ।ਅੰਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਲਈ ।ਅਨਖਾ ਦੋਸ਼ੀ ਸੀ ।ਗਲ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਤੇ ਬਾਂਹੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਬੱਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ।ਕਈ ਮੀਲ ਤਕ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਤੋਰਨ ਗਈ ।ਅੰਤ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਉਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੋਹਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ।ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਲਿਆ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਈ ।

ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚੋਜਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਆਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਤੇ, ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ ।

ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ।ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤਖਤ ਉਤੇ ਸਜ ਰਹੇ ਸਨ ।ਜਾਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ।ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮੁਸਕਾਂ ਕੱਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ।ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੂਰ ਖਲੋ ਕੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿਤਾ ।ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ ।ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੁਸਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ

ਬੈਂਤ

ਪਹੁੰਚੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ
ਬੋਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਉਂ ਮੁਸਕਰਾਇ ਕੇ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਤੋਰਿਆ ਸੀ ਅਸਾਂ ਤੁਸਾਂ ਤਾਈਂ
ਏਨੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਰਾਖਾ ਬਣਾਇਕੇ ਜੀ
ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਘੋੜੇ, ਪਰ ਨਾ ਆਪ ਆਏ
ਨੱਸੇ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਛੁਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ -

ਬੈਠ ਰਹੇ ਕਾਸ਼ੀ ਡੇਰਾ ਲਾਇ ਕੇ ਜੀ
ਏਧਰ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਸੰਗਤ
ਰੋਜ਼ ਪੁੱਛਦੀ ਸੀ ਸਾਨੂੰ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗ ਵਰਤੇ, ਸਿੱਖ ਨਾ ਸਿਦਕ ਹਾਰੇ
ਦੱਸੋ ਸੰਗਤਾਂ ਤਾਂਈਂ ਸਮਝਾਇਕੇ ਜੀ
ਓਥੇ ਠਹਿਰ ਗਏ ਕਿਉਂ ? ਬਾਂਹੀਂ ਖੁਹਲ ਦੇਵੋ
ਐਥੇ ਕੋਲ ਸਾਡੇ ਬੈਠੋ ਆਇ ਕੇ ਜੀ
ਆਪ ਮਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਹੋ 'ਗੁਰਮਤ' ਦੇ
ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਕੀ ? ਦੱਸੋ ਸਮਝਾਇਕੇ ਜੀ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਆ ਗਿਆ, ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹੀਂ ਖੁਹਲ ਦਿਤੀਆਂ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਿਰ ਝੁੱਕਾ ਕੇ, ਉਜ਼ਰ ਵਜੋਂ ਇਹੀ ਪਉੜੀ ਕਹੀ।

"ਜੇ ਮਾਂ ਪੁਤੈ ਵਿਸ ਦੇਇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੇ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ
ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੈ ਕਿਸ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰਾ
ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ"

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੨੨)

ਇਹ ਨਿਹੋਰੇ ਭਰੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਤੁਰੇ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਪਸੀਜ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੋਂ ਉਠ ਬੈਠੇ। ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦ ਤੋਂ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਧੰਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ! ਧੰਨ ਤੇਰੀ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਧੰਨ ਤੇਰਾ ਸਿਦਕ।"

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੋ ਉੱਠੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣ ਕੋਲ ਬਿਠੌਂ ਲਿਆ ਤੇ ਆਦਰ ਵਜੋਂ ਕੀਮਤੀ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। (ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੬-੬-੫੭ ਈ.)

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣਾ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬੈਠਣਾ

ਸਿੱਖੀ ਕੋਈ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਖੱਟ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਜਥੇਬੰਦ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵਣਜ-ਬਪਾਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਘੇ ਬਪਾਰੀ ਬਣ ਗਏ।

ਪੂਰਬ ਦੇਸ ਦਾ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਪਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਲ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਭਰ ਕੇ ਦਸੌਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਏਧਰ ਦਾ ਮਾਲ ਓਧਰ ਨਫ਼ੇ ਨਾਲ ਵੇਚਦਾ, ਤੇ ਓਥੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਮਾਲ ਭਰ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਉਹਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਰਤਾ ਖਾਂਦਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਚੋਖਾ ਨਫ਼ਾ ਕਮਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾਓ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਕਲੀ

ਝੱਖੜ ਝੁੱਲੇ, ਬੇੜਾ ਸਾਗਰ ਦੇ ਵਿਚ ਡੋਲਿਆ
ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣਾ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਸੇਵਕ ਤੇਰਾ ਲੱਜਿਆ ਰੱਖ ਲੈ ਦਾਸ ਦੀ
ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਆਸਰਾ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਦੁਖਿਆਰ ਦਾ
ਅੱਧ ਵਿਚਾਲੇ ਬੇੜਾ ਡੁਬਦਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਪਦਾ
ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਦਾਤਾ, ਕਿਧਰੇ ਕੰਢਾ ਪਾਰ ਦਾ

ਹਾਥੀ ਤੇਂਦਵੇ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਛੁਡਾਇਆ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਹਰਨੀ ਜਾਲ ਫਸੀ ਦੇ ਬੰਧਨ ਆਪ ਉਤਾਰਦਾ
ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਣ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਥਾ ਪੁਰਾਣੀਆਂ
ਤਰ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫੜਿਆ ਲੜ ਉਸ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾ
ਮੈਨੂੰ ਓਟ ਹੈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ
• ਇੱਕੋ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਜੋ ਤਪੇ ਕੜਾਹੇ ਠਾਰਦਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਦਊ ਉਲ੍ਹਾਮੇ ਨਾਂ ਲੈ ਲੈ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ
ਜੇ ਨਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨੇ ਲੱਗਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦਾ
ਆਸਾਂ ਮੁਕ ਜਾਵਣ ਜਾਂ ਸਭੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਉਦੋਂ ਬੰਦਾ ਲੱਭਦਾ ਦਰ ਕਰਤਾਰ ਦਾ

ਜਹਾਜ਼ ਡੁੱਬਣੋਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਥਪੇੜਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਉਹ ਇਕ ਬੇ-ਆਬਾਦ ਟਾਪੂ ਦੇ ਬਰੇਤੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਜਹਾਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਔਕੜ ਵੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮਲਾਹ ਰਲ ਕੇ ਹਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ, ਪਰ ਜਹਾਜ਼ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾ ਉਤਰਿਆ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਫਿਰ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਬਹਿ ਕੇ ਲੱਗਾ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਨ। ਐਸੇ ਸਮੇ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਭੇਟਾ ਧਰਨੀ ਸੁੱਖੀ। ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਛੱਲ ਆਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤਰ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ।

ਜਹਾਜ਼ ਪੰਧ ਮੁਕਾਉਂਦਾ, ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਪੁੱਜਾ, ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਮਾਲ ਵਿਕ ਜਾਣ 'ਤੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਲਾਭ ਪੁੱਜਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਲੱਗਾ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ। ਪ੍ਰਦੇਸੋਂ ਉਹ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨੇ ਕੋਈ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਲਿਆ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਚੰਗਾ ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ ਸੀ। ਉਹ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਸਣੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਹੁਤ

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਈ । ਨਾਲੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੂਰ ਦੇ ਪੰਧ ਜਥੇ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸੋ ਇਹ ਪੰਜ ਛੇ ਸੌ ਦਾ ਵਹੀਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰਿਆ ।

ਬੈਂਤ

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ
ਧਨ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਇਆ ਜੀ
ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੁੱਖਣਾ ਤਾਰ ਆਈਏ
ਘਰ ਬੈਠ ਉਸ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਜੀ
ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਮਹਾਰਾਜ ਖ਼ਾਤਰ
ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਸ ਸਿੱਖ ਬਣਵਾਇਆ ਜੀ
ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੇ-ਕੀਮਤੀ ਲਏ ਤੋਹਫ਼ੇ
ਜੋ ਪਰਦੇਸ 'ਚੋਂ ਉਹ ਲਿਆਇਆ ਜੀ
ਨੌਕਰ ਚਾਕਰਾਂ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਾਰਾ
ਮੱਥਾ ਟੇਕਣੇ ਨੂੰ ਚਾਲਾ ਪਾਇਆ ਜੀ
ਸਿੱਖ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਕਰ ਕੱਠੇ
ਚੰਗਾ ਉਸ ਨੇ ਜਥਾ ਬਣਾਇਆ ਜੀ
ਸੋਚਣ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ
ਨੇੜੇ ਪੁਰਬ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਆਇਆ ਜੀ
ਪੰਧ ਮਾਰਦੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ
ਡੇਰਾ ਬਾਹਰ ਬਕਾਲੇ ਆ ਲਾਇਆ ਜੀ

ਜਦ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਸੀ, ਓਦੋਂ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉਤੇ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ । ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ ਸਨ ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੋਂ ਨੌਂਵੇਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਗਰਿਆਈ

ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬਕਾਲੇ ਨਗਰ ਵੱਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ, "ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ", ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਗੱਲ ਭੁਲੇਖੇ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਸਿਰਫ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬਾਬਾ (ਦਾਦੇ ਦੇ ਭਰਾ) ਲਗਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਆਦਿ ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦਾ ਅਡੰਬਰ ਰਚ ਲਿਆ।

ਧੀਰ ਮੱਲ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬਹਿਣਾ ਹੱਕ ਆਪਣਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਉਸੇ ਕੋਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਉਹਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਏਸ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸੌਖਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਤਾਇਆ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ ਤਾਏ ਨੂੰ 'ਬਾਬਾ' ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਧੀਰ ਮੱਲ ਕਹਿੰਦਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੋਂ ਉਠਕੇ ਬਕਾਲੇ ਆ ਬੈਠਾ

ਧੀਰ ਮੱਲ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਵੀ ਬਕਾਲੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਇਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਅਜੇ ਤਕ ਰਵਾਇਤ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਬਾਈ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀਆਂ ਲਾ ਬੈਠੇ। ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵੀ ਏਹਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

"ਬੀਚ ਬਕਾਲੇ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।
ਦ੍ਵੈ ਬਿੰਸਤ ਗਾਦੀਨਿ ਪੁਜਾਵੈ।"

(ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਸ ੧੧, ਅੰਸੂ ੪)

ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਈ ਗੁਰੂ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੇ 'ਵਰ' ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਉੱਤੇ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਹੈ ਉਹ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ

ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਈ ਸੋਢੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੋ ਬਾਈ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਹਾਂ, ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਮਵਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਸੀ।

ਜੰਗਲਾ

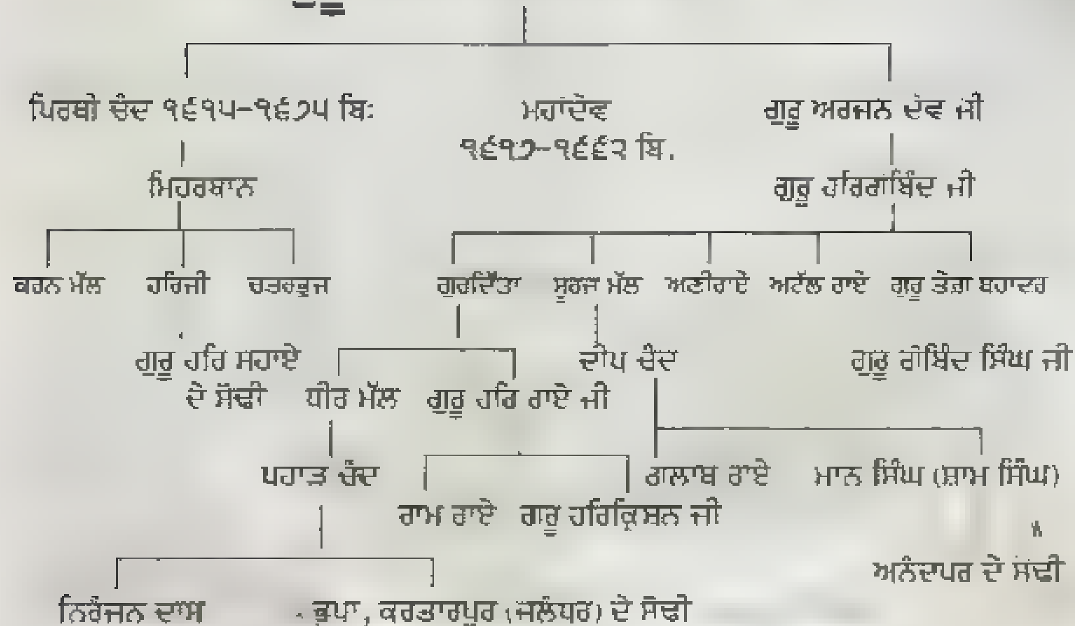
ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਅਠਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ
ਵਾਕ ਸੀ ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਇਆ
'ਵਿਚ ਬਕਾਲੇ ਬਾਬਾ ਹੈ ਜੇ'
ਇਹ ਕਹਿ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਸੋਢੀ
ਵੱਲ ਬਕਾਲੇ ਧਾਇਆ
ਹਰ ਇਕ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠਾ
ਤਖ਼ਤ ਸਿੰਘਾਸਣ ਲਾਇਆ

ਇਕ ਦੇ ਥਾਂ ਕੇਈ ਗੁਰੂ ਬਣ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਸੀ ਲੋਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਮਝਣ ? ਹਰ ਇਕ ਬਣਾਉਟੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਸੰਦ, ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਧੀਰ ਮਲ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਮਸੰਦ ਓਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਆਪੇ ਬਣੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੀ, ਜਾਂ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਥਾ ਉਥੇ ਪੁੱਜਾ। ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਤੰਬੂ ਲੱਗ ਗਏ, ਮਾਨੋ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮਹੱਲਾ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਘੋੜੇ, ਰਥ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਅਮੀਰ ਹੋਣ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਣਾਉਟੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਭਜਾਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਵਾਂਗ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਿੱਤਾ। ਕੇਈਆਂ ਤਾਂ ਪੇਸ਼ਗੀ

ਬੰਸਾਵਲੀ

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਸੋਢੀ

'ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ' ਤੇ 'ਵਰ' ਵੀ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਮੰਗਿਆ ਮਿਲਨ ਤੇ ਦੱਬੋ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ । ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸਹਿਆ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨ ਹੋਇਆ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ
ਏਥੇ ਲੱਖਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਏ ਆਨ
[illegible] ਆਪ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਬੜਾ ਮਹਾਨ
[illegible] ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਨ
[illegible]
[illegible] ਆਣ
[illegible] ਰਹ ਵਾਂ, [illegible]
[illegible] ਸੰਗਤਾਂ [illegible] ਵੱਲ ਲਿਆਨ
ਮੈਂ ਹੀ ਅਸਲੀ ਗੁਰ ਹਾਂ ਇਹ ਨਿੱਤ ਕਰੇ ਬਖਾਨ
ਮੇਰੇ ਜੇਹਾ ਹੋਰ ਨਾ ਸਾਰੇ ਵਿਚ ਜਹਾਨ
ਮਰ ਵਰਗੀ ਆ ਮਿਲੀ, ਹਾਜਰ ਜੋ ਕੀਲਿਆਨ
ਭੁੱਖੀ [illegible] ਦਾ ਭੁੱਖ ਜੋ ਇਨਸਾਨ
ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ, ਸੋਚ ਨਾਲ ਧਿਆਨ
ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਮਝੀਏ ਹੇ ਮੇਰੇ ਭਗਵਾਨ

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜਿਥੇ ਪਕਾ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸੀ ਉਥੇ ਸਮਝਦਾਰ ਵੀ । ਉਹ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣ ਨਾਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਸੰਗਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੀ ਸੀ । ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹਨ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, 'ਗੁਰੂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੈ । ਜੇ ਉਹ ਦਿਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾਹਦਾ ਹੋਇਆ ? ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਸੰਕਟ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਸੁੱਖੀ ਸੀ । ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੈਥੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ

[illegible] ਹੀ, ਠੀਕ ਹੈ ਦੋ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕੀ ਜਾਊਂ। ਜਿਹੜਾ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ ਆਪੇ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਮੰਗ ਲਵੇਗਾ।'

ਮਨ ਨਾਲ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਕਰ ਅਰਦਾਸ, ਦਿਲ ਧਾਰ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਢ
ਪਹੁੰਚਿਆ ਮੱਖਣ, ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਦੁਆਰ ਜੀ
ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ
ਟੇਕਿਆ ਸੁ ਮੱਥਾ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਸਤਕਾਰ ਜੀ
ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਫਿਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੀ
ਪਰਖਣ ਤੇ ਹਿਤ ਝੁਕ ਕੀਤੀ ਨਮਸਕਾਰ ਜੀ
ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਦਿੱਤੇ 'ਵਰ' ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਲ
ਦੱਸਿਆ ਨਾ ਆਇਆ ਸੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਮਨ ਧਾਰ ਜੀ

ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਠਾਠ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਉਥੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਕਰਦੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਥੱਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਤਖ਼ਤ ਸਜਾ ਕੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬਹਿੰਦਾ। ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਤੇ ਚੌਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਦਾ ਸ਼ੰਕਾ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਮਨਸੂਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨੇ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਚੰਗਾ ਧਨਾਢ ਹੈ, ਤੇ ਵਾਪਸ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਵਧੇਰੇ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਏਗਾ, ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ

ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤ ਵਰ ਦਿਤੇ ।ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਬਦਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦਿਤਾ ।ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਨਾ ਬੱਝੀ ਗਈ ।ਅੰਤ ਨਿਰਾਸ ਚਿੱਤ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਓਥੋਂ ਫਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ।

ਫਿਰ ਉਹ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵੀ ਗਿਆ ।ਉਹਨੇ ਹਰ ਇਕ ਅੱਗੇ ਦੋ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਤੇ ਸੰਕਾ ਨਵਿਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਅਸੀਰਵਾਦ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਖੜ੍ਹਦੀ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਿਸੇ ਪੂਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ।ਜਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹ ਡੇਰੇ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸ ਸੀ

ਉਸ ਰਾਤ ਉਹਨੇ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ।ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ।

ਸਾਕਾ

ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਗੁਜਾਰੀ
ਜਿਤਨੇ ਬੈਠੇ ਬਣੇ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰ ਬਲਕਾਰੀ
ਪਰਖ ਆਇਆ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਭ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ
ਪੂਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿਸੇ ਨੇ, ਪ੍ਰਭ ਚਿਤ ਹਮਾਰੀ
ਅਸਲੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੌਣ ਹੈ ? ਇਹ ਉਲਝਣ ਭਾਰੀ
ਫਿਰਦੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੈ ਸੰਗਤ ਵੇਚਾਰੀ
ਹੋਵੇ ਹੱਲ ਸੁਆਲ ਨਾ, ਬਿਨ ਮਿਹਰ ਤੁਹਾਰੀ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਅੰਨ ਪਾਵਣਾ, ਗੱਲ ਸਲਝੇ ਸਾਰੀ

ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਜਰ ਨਾਜਰ ਜਾਣ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਜਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀਆਂ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਪਰਖ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਟਿਆ ।ਮੈਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਨਾ ਜਾਣਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਜੋਤ ਕਿੱਥੇ ਛਪਨ ਹੈ ? ਸੰਗਤ ਵਿਚਾਰੀ ਥੁਹੇ ਥਚੇ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਮਹਾਰਾਜ ਹੁਣ ਹੋਰ ਇਹ ਹਨੇਰ ਵੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ

ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਨਾਚੀਜ਼ ਸੇਵਕ ਕਾਸੇ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ, ਅੰਨ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗਾ। ਭੁੱਖਾ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿਆਂਗਾ।'

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਕਠਨ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਥਾਹ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਫਿਰ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਲੱਗੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਖ਼ਸ ਦਾ ਪਤਾ ਕੱਢਣ। ਪੁਛਦਿਆਂ ਦਸਦਿਆਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਏਥੇ ਉਹੋ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਹਨ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੱਲ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੱਗਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਬਾ। ਤੇ ਜਦ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ, ਓਦੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਾ ਏਥੇ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ। ਕੀ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਉਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? 'ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮੇਰੀ ਘਾਲਣਾ ਸਫਲ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਉਹ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣ।' ਇਹ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਉਸ ਵੱਲ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹਦੇ ਸਾਥ ਆਈ ਸੰਗਤ ਵੀ ਉਹਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੀ।

ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਆ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਘੇਰਿਆ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਮਸੰਦ ਵਧੇਰੇ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ 'ਤੇਗਾ' ਦੀਵਾਨਾ ਹੈ। ਨਾ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ ਨਾ ਚੱਲੇ। ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਉਹ ਐਵੇਂ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਦੇਵੇ। ਸੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਚਲਦਾ ਚਲਦਾ ਉਹ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਮਕਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ । ਬੜਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਘਰ ਸੀ । ਉਹਦੇ ਇਕ ਭੋਰੇ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਅੰਸ ਸਮਝ ਕੇ ਜਾਣੂ ਸਿੱਖ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਉਸੇ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮਾਤਾ (ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ) ਜੀ ਮਿਲਦੇ ਸਨ ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪੱਜਾ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ । ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।" ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚੋਂ ਵਾਜ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਜ਼ਰੂਰ ਏਹਾ ਹਨ ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਗਰ ਚੋਖੀ ਭੀੜ ਸੀ । ਓਹਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬਣਾਉਟੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਮਸੰਦ ਵੀ। ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਬੇਟਾ। ਓਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹੋ।"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇੱਕਲਾ ਅੰਦਰ ਗਿਆ । ਅੱਗੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਝੁਕ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ।

ਬੈਂਤ

ਪੁਛਦਾ ਦੱਸਦਾ ਭਾਲਦਾ ਜਾਏ ਪਹੁੰਚਾ
ਜਿੱਥੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਵਤਾਰ ਭਾਈ
ਚਰਨ ਛੂਹ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਦੇ
ਕੀਤਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੇਰ ਦੀਦਾਰ ਭਾਈ
ਬੈਠੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੂਪ ਲਗਾਏ ਬਿਰਤੀ
ਲਿਵ ਜੁੜੀ ਸੀ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ
ਮੋਹਰਾਂ ਦੋ ਧਰ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਜਾ

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਭਾਈ
ਫੇਰ ਕਿਹਾ, 'ਨਿਵਾਰੀਏ ਭਰਮ ਮੇਰਾ'
ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਪਈ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਭਾਈ
'ਮੋਹਰਾਂ ਦੋ ਧਰ ਕੇ ਦਿਲ ਦਾ ਖਤ ਪੁੱਛੇਂ
ਸਮਝੇਂ ਧਰਮ ਵੀ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਭਾਈ
ਪਹਿਲਾਂ ਰੱਖ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਮੋਹਰ ਪੰਜ ਸੌ
ਘਰੋਂ ਤੁਰਿਆ ਜੋ ਕਰ ਕੇ ਇਕਰਾਰ ਭਾਈ
ਪੁੱਛੀਂ ਫੇਰ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਸਾਥੋਂ
ਜਿਵੇਂ ਲੰਘਿਆ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਭਾਈ
ਸਿੱਖਾ! ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਦਕ ਅਡੋਲ ਤੇਰਾ
ਕੀਤਾ ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜ਼ਾਹਰ ਭਾਈ
ਐਪਰ ਰੱਖੀਂ ਲੁਕਾਇਕੇ ਭੇਤ ਸਾਡਾ
ਪਰਗਟ ਕਰੀਂ ਨਾ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਭਾਈ'

ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅੱਗੇ ਵੀ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਬਹੁਤਾ ਭਟਕ ਥੱਕਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰੋ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਏ, ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਸਿੱਖਾ! ਬੜਾ ਔਖਾ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਹਈ। ਸਾਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਮੰਗਿਆਂ ਬਿਨਾ ਤੇਰਾ ਭਰਮ ਨਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੋ ਇਹ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਸਾਡੀਆਂ ਹਨ! ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਹੈ, ਜੋ ਜਹਾਜ਼ ਬੰਨੇ ਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁੱਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਹ। ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ ਭਰਮ ਆਪੇ ਮਿਟ ਜਾਏਗਾ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਗਦਗਦ ਹੋ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਪ੍ਰੇਮੀਆ! ਤੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਅਜੇ ਬਾਹਰ ਪਰਗਟ ਨਾ ਕਰੀਂ।"

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ

ਮੈਥੋਂ ਸਹਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ਭਟਕਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ।"

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ, ਤੇ ਉੱਚੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ, ਪੱਲਾ ਫੇਰ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਗੁਰੂ ਲਾਧੋ ਰੇ, ਗੁਰੂ ਲਾਧੋ ਰੇ।"

ਸਾਕਾ

ਉੱਚੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇਉਂ ਖਲਾ ਪੁਕਾਰੇ
ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਮੈਂ ਲੱਭ ਲਿਆ, ਆਉ ਤਕ ਲਉ ਸਾਰੇ
ਸਾਗਰ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦੇ ਜਿਸ ਬੇੜੇ ਤਾਰੇ
ਇਸ ਭਵਜਲ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹਾ ਫਿਰ ਪਾਰ ਉਤਾਰੇ
ਗੱਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਜੋ ਰਹੇ ਪਿੱਟ ਨਗਾਰੇ
ਸਭ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈਨ ਉਹ, ਮੈਂ ਤੱਕ ਲਏ ਸਾਰੇ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਢੇਰ ਲਕ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਖਲੇ ਸਨ । ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭੁੱਲੇ ਲੋਕੋ! ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ । ਆਓ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੋ।" ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ । ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਭਜਾਏ ਕਿ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਾਮੱਗਰੀ ਲੈ ਆਉਣ । ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਸੱਦ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ । ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਥਾਂ ਮਿਲ ਗਏ, ਕਿ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਏਹਾ ਹਨ ।

ਉਸ ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰ ਸੀ । ਬੜੀ ਸਜ ਧਜ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਮਾਨ ਲਿਆਇਕੇ
ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਸਜੋ
ਜਿਹੜੀ ਘਰੋਂ ਸੀ ਲਿਆਂਦੀ ਬਣਵਾਇ ਕੇ
ਦਿੱਤੀ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਉਹ ਪਾ

ਪੂਰੇ ਆਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ
ਫੇਰ ਦਿਤਾ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ
ਮੱਥਾ ਧਰਨਾ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਟੇਕਿਆ
ਚੜ੍ਹਾ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਖੜ੍ਹਾਂ
ਨਾਲ ਹੋਰ ਜੋ ਲਿਆਏ ਪਰਦੇਸ ਤੋਂ
ਸਭ ਦਿਤਾ ਹਜ਼ੂਰੀ 'ਚ ਟਿਕਾ
ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਸਣੇ ਸੁਗਾਤਾਂ ਰਖੀਆਂ
ਪਿਆਰ ਲਿਆ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪਾ
ਜਥਾ ਸੇਵਕ ਖੜ੍ਹਾਇਆ ਰਖ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਕਿਹਾ ਜਨ ਇਕ ਸਾਸ ਪੁਕਾ ।
ਟਿੱਕਾ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ
ਫੇਰ ਦਿਤਾ ਪਰਸਾਦ ਵਰਤਾ

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵਿਸਾਖ) ੧੭੨੧ ਬਿ. (੩੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੪ ਈ.) ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਸਨ। ਲਗਭਗ ਇਕ ਸਾਲ ਗੁਰਗੱਦੀ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਲੀ ਰਹੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧ (੨੧ ਚੇਤ) ੧੭੨੨ ਬਿ. (੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੫ ਈ.) ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਏ ਗਏ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਗਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਆ ਗਈ। ਹੋਰ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੂਰ ਦੂਰੋਂ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾਂ ਕੇ ਆਈਆਂ। ਬੜਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੰਡਪ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲਿਆਂਦੀ ਬਹੁ ਮੁੱਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਈ ਗਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਹੱਥ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੁੱਖਣਾ ਦੀ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰੀ। ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਹਫ਼ੇ ਉਹਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਸਾਖੀ ਤੇ ਦਰ ਦਰ ਮਹਰਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਮੱਥਾ ਸ਼ੁਕਰ ਭੇਟਾ ਧਰੀ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੂਜੇ ਬਣਾਉਟੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹੋਏ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਸੜ ਭੁੱਜ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮਸੰਦ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਕ ਗੁਪਤ ਸਭਾ ਕੀਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਧੀਰ ਮੱਲ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਸੱਦ ਕੇ ਮਸੰਦ ਸਾਰੇ
ਆਖਦਾ ਏ 'ਦੱਸੋ ਹੁਣ ਚਾਰਾ ਕੀ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇ'
'ਤੇਗ਼' ਮਸਤਾਨ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਏ ਗੱਦੀ ਲੋਕਾਂ
ਦੱਸੋ, ਇਹ ਰੋੜਾ ਕਿਵੇਂ ਰਾਹ 'ਚੋਂ ਹਟਾਇਆ ਜਾਵੇ'
'ਇਕ ਹੈ ਇਲਾਜ' ਕੋਲੋਂ ਆਖਿਆ ਮਸੰਦ ਸੀਂਹੇਂ
'ਮਾਰ ਕੇ ਤੇ ਗੋਲੀ ਇਹਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਵੇ
ਫੇਰ ਵੱਢੀ ਦੇ ਕੇ ਨਾਲ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਗੰਢ ਲਈਏ
ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਾ ਹੱਕ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਜਮਾਇਆ ਜਾਵੇ'

ਸਾਰੇ ਬਣਾਉਟੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪੂਜਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ ਵੀ ਉਹੋ ਹੋਇਆ। ਇਹਨੇ ਸੀਂਹੇਂ ਮਸੰਦ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ

ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਈਂ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਛ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਸੀਂਹੇਂ ਮਸੰਦ ਨੇ ਪੰਜੀ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ

ਵਾਰ

ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਝੱਟ ਪਾਇਕੇ
ਤੁਰ ਪਿਆ ਸੀਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਨ
ਲੈ ਲਏ ਨਾਲ ਉਸ ਹੋਰ ਪੰਜੀ ਧਾੜਵੀ
ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਨਿੱਗਰ ਜੁਆਨ
ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਏ
ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਬੁਰੀ ਦਿਲ ਠਾਨ

ਗੋਲੀ ਜਾਂਦਿਆਂ ਚਲਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੀਚ ਨੇ
ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ
ਛੂਹ ਕੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਉਪਰ ਦੀ ਲੰਘ ਗਈ
ਵਗ ਪਿਆ ਲਹੂ ਕੇਸਰ ਸਮਾਨ
• ਮੂੰਹੋਂ 'ਧੰਨ ਕਰਤਾਰ' ਗੁਰਾਂ ਬੋਲਿਆ
ਮਿੱਠਾ ਜਾਣ ਭਾਣਾ ਕੀਤਾ ਪਰਵਾਨ
ਏਨੇ ਵਿਚ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ
ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸਭ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ
ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸਮੇਟ ਕੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਝੱਟ ਧੀਰ ਮੱਲ ਕੋਲ ਆਨ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਓਸੇ ਮੰਡਪ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਦਾ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਇਕ ਪਾਸੇ ਧਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਅਚਨਚੇਤ ਹੋਈ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਅਗਲੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਜੋਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋ-ਚਾਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਬੈਠੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ੀਹੇਂ ਮਸੰਦ ਨੇ ਪੰਝੀ ਸ਼ਸਤਰ-ਧਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਸਣੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਡਪ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ੀਹੇਂ ਮਸੰਦ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਸੀਸ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਗੋਲੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੋਈ ਲੰਘ ਗਈ। ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਫੁਹਾਰ ਵਾਂਗ ਵਗ ਤੁਰਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ 'ਧੰਨਕਰਤਾਰ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ, ਭਾਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੀਹੇਂ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੇ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕਾ ਕੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੋਰ ਵਾਲਾ ਝੱਟ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਵੜੇ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਛੱਟੜ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਉਠਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਸੁਣਿਆ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦ ਕਿੱਸਾ ਸਾਰਾ
ਤਪਿਆ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਹ ਜਿਉਂ ਭਖੇ ਅੰਗਾਰਾ
ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਮਾਰੇ ਲਲਕਾਰਾ
ਸੁਣ ਲਓ, ਕੀਤਾ ਧੀਰ ਮੱਲ ਜੋ ਭੈੜਾ ਕਾਰਾ
ਜੇਕਰ ਸ਼ਰਧਾ ਗੁਰੂ 'ਤੇ, ਕਰ ਲਵੋ ਤਿਆਰਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੰਡ ਦਿਹ ਕਰਾਰਾ

ਪੰਜ ਕੁ ਸੌ ਸਾਥੀ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਉਹ ਸਭ ਸੋਟੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਫੜ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ। ਹੋਰ ਵੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੋਏ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੇ ਹਰ ਸਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਚੋਖਾ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ, ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ।

ਵਾਰ

ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ
ਲਾਲ ਚੰਦ, ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਕਿਰਪਾਲ ਵੀ
ਹੋਏ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੌਣਵੇਂ ਤਿਆਰ
ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ
ਦਿਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ
ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਡੇਰੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ
ਰੂਪ ਜਮਾਂ ਦਾ ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਧਾਰ
ਭੈ ਖਾ ਕੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਿਆਂ ਸਾਥੀਆਂ
ਸੁੱਟ ਦਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ
ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ, ਉਹ ਮਸੰਦ ਵੀ
ਜੀਹਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਗੁਰਾਂ 'ਤੇ ਵਾਰ

ਨਾਲੇ ਚੁੱਕ ਲਈ 'ਬੀੜ' ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ
ਲੈ ਤੁਰੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਸਤਕਾਰ
ਹਰ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਮਾਨ ਹੱਥ ਲੱਗਿਆ
ਲੁੱਟ ਪੁੱਟ ਹੋ ਗਏ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਤਿਆਰ

• ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਅਜੇ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਥਾ ਆ ਪਿਆ। ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਏਨੇ ਭਿਆਨਕ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਕਿ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਹੱਥ ਚੁਕਣ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਾ ਰਹੀ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਵੀ ਡਰਦਾ ਉਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਭਸ ਸਾਥੀ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਨੀਂਵੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਦੇ ਸ਼ੀਹੇਂ ਮਸੰਦ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਸੰਤੋਖ ਕੇ ਪੂਰੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਉਠਾ ਲਈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਚੁਕ ਲਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਹਦੇ ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਸਭ ਕਛ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਥਾ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਂਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੱਥ ਨਹੀ ਹਿਲਾਇਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੜਾਈ ਹੋਣੋ ਟਲ ਗਈ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਧਰਿਆ। ਇਕ ਪਾਸ ਉੱਚੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਸਜਾ ਦਿਤੀ। ਕੈਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ! ਇਹ ਕੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ?"

ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਕੀਤੀ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਚੰਗੀ ਕਾਰ ਭਾਈ
ਕੀਤਾ ਕਰਮ ਸੀ ਜੋ ਧੀਰ ਮੱਲੀਆਂ ਨੇ
ਅਸਾਂ ਸੱਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸਹਾਰ ਭਾਈ
ਜੋ ਕੁਛ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ, ਓਹਾ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤਾ
ਫ਼ਰਕ ਰਿਹਾ ਕੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਈ
ਦਾਗ ਲਹੂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲੱਖ ਧੋਈਏ
ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਨਾ ਕਦੇ, ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ
ਬੁਰਾ ਕਰੇ ਕੋਈ, ਉਹਦਾ ਭਲਾ ਕਰੀਏ
ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਿਲ 'ਚ ਧਾਰ ਭਾਈ
ਸ਼ੀਹਾਂ ਤਾਂਈਂ ਵੀ ਕਰ ਆਜ਼ਾਦ ਦਿਹੁ
ਸਿੱਖ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਕਰਨਾ ਉਪਕਾਰ ਭਾਈ
ਜੋ ਕੁਛ ਲੁੱਟ ਲਿਆਂਦਾ ਜੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ
ਮੋੜ ਦਿਹੁ ਸਭ ਸਣੇ 'ਦਰਬਾਰ' ਭਾਈ
ਜ਼ਰਕ ਆਪਣਾ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ
ਰੱਖੋ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾ ਮੰਦਾ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ ਕਦੇ ਤਿਆਗੀਏ ਨਾ
ਦੇਣਾ ਦੇਣ ਹੈ ਹੱਥ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ
ਡੁੱਬਣ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਮਝਧਾਰ ਭਾਈ

ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ, ਲਾਲ ਚੰਦ, ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਕਿਰਪਾਲ ਆਦਿ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਸੀਹੇਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼, ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਆਪਣੀ, ਸਭ ਵਸਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਏਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਜੱਸ ਸਾਰੇ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਪਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਇਸ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਓਠੋਂ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਬਕਾਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੭-੬-੫੭ ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਦਾ ਵਿਆਹ

ਵਿਆਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਿੱਸਾ ਜਵਾਨੀ, ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਚਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਦੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਵੀ ਵਿਆਹ ਹੀ ਹੈ। ਉਮਰ ਨਾਲ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ।

ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚੋਂ ਜਵਾਨੀ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗੀ।

ਸਾਕਾ

ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ ਦੇ ਆ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ
ਉਮਰ ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਕੰਵਰ ਦੇ ਆ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ
ਜੋਬਨ ਦਮਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹੋਈ ਅੱਖ ਮਸਤਾਨੀ
ਜਾਪੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਓਹ ਯੂਸਫ਼ ਸਾਨੀ
ਅੰਗੀਂ ਲੈ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਜਿਸਮਾਨੀ
ਲੱਭੇ ਆਪਣ ਹਾਣ ਦਾ ਸਾਥੀ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ

ਵਿਆਹ ਦਾ ਚਾਅ ਸਿਰਫ ਵਿਆਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਾਪੇ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਔਲਾਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁੰਨ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਣੀ ਚੰਦ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਘੱਟ ਰੀਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਇਕੋ ਇਕ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ। ਮਾਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਦਿਨ ਗਿਣਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦ ਉਹਦਾ ਨੌਨਿਹਾਲ ਜਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜੋੜ ਖੜ੍ਹਾਵੇ, ਤੇ ਨੂੰਹ ਰਾਣੀ ਆ ਕੇ ਉਹਦੇ

ਘਰ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਵੇ । ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਫ਼ਕੀਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਪਟਰਾਣੀ, ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਚਾਅ ਸੱਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਵਾਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਚੌਂ ਮੱਛਰ ਪਏ ।

ਬੈਂਤ

ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪੁੱਤ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ
ਹੋਈ ਮਾਪਿਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਅਥਾਹ ਭਾਈ
ਰੀਝਾਂ ਰਾਣੀਆਂ, ਚਾਉ ਜਵਾਨ ਹੋਏ
ਸੋਚਣ, ਲਾਲ ਦਾ ਕਰੀਏ ਵਿਆਹ ਭਾਈ
ਆਵੇ ਨੂੰਹ ਸਲੱਖਣੀ ਰਾਜ ਮਹਿਲੀਂ
ਚੰਦ ਕੰਵਰ ਦੇ ਚਿੱਤ ਹੈ ਚਾਹ ਭਾਈ
ਵਧੇ ਖੰਸ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਡਾਢਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਾਈ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ
ਜਦ ਉਹ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭਾਈ
ਜਿੱਧਰ ਵੇਖੋ ਗਰੀਬ ਅਮੀਰ ਸਾਰੇ
ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਪਏ ਦਿੱਲੀ ਉਮਾਹ ਭਾਈ

ਮਾਮੂਲੀ ਤੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰ ਵੀ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਨ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਟਿੱਲ ਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਏਥੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਮ ਸੀ । ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਵਿਆਹ ਉੱਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈ ਖ਼ਰਚੇ । ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਵਿਆਹ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਏ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਣ ਤਿਆਰੀਆਂ, ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਬੈਠੇ ਦਿੱਸਦੇ, ਦਰਜ਼ੀ ਤੇ ਸੁਨਿਆਰ
ਸੀਪਣ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ, ਜੋੜੇ ਤਿਲੰਦਾਰ
ਰੇਸ਼ਮ ਭਾਹਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਜਿਉਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਤਾਰ

ਜ਼ਰੀ ਬਾਦਲਾ ਚਮਕਦਾ, ਧੁੱਪੇ ਰੰਗ ਨਿਖਾਰ
ਉਧਰ ਵਿਚ ਪਹਾਰਿਆਂ, ਭਖਣ ਪਏ ਅੰਗਿਆਰ
ਸੰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਠਾਲੀਆਂ, ਦਮਕਾਂ ਰਿਹਾ ਮਾਰ
ਕੈਂਠੇ, ਕੜੇ ਤੇ ਬੁਰਕੀਆਂ, ਢਾਲ ਕੰਗਲਦਾਰ
ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ, ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਨੁਹਾਰ
ਟਿੱਕਾ, ਚੌਂਣੀ, ਚੰਦ ਦੇ, ਮਾਲਾ, ਮੋਤੀ-ਹਾਰ
ਬੰਦ, ਗੋਖੜੂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਚੂੜੇ ਦੀ ਛਣਕਾਰ
ਝੁਕ ਝੁਕ ਤੱਕੇ ਆਰਸੀ, ਸੂਰਜ ਝਾਤੀ ਮਾਰ
ਛਲ੍ਹਕ ਅਨੋਖੀ ਮੁੰਦਰੀਆਂ, ਹੀਰੇ ਜੜੇ ਸਵਾਰ
ਸ਼ੋਵੇ ਕਈ ਪੁਖਰਾਜ ਦੇ, ਨੀਲਮ, ਲਾਲ, ਜਵਾਹਰ
ਲਾਵੇ ਮੋਹਰ ਪਸੰਦ ਦੀ, ਪਰਖ ਪਰਖ ਸਰਕਾਰ
ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 'ਸੀਤਲਾ' ਆਵੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਮਾਰ

ਗਹਿਣੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਪੜੇ ਸਿਊਣ ਵਾਲੇ ਦੇਸ ਭਰ ਵਿਚੋਂ ਉਘੇ ਕਾਰੀਗਰ ਬੁਲਾਏ ਗਏ , ਵੇਖ ਕੇ ਅਕਲ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਸਤਾਦ ਦਰਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ ਕੀਮਤੀ ਕੱਪੜੇ ਉਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤਿੱਲੇ ਨਾਲ ਕਢਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਓਦੋਂ ਸਿਲਾਈ ਕਢਾਈ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਸਭ ਕੁਛ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਹੁਨਰਮੰਦ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਸਚਜੇ ਹੱਥ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਕਿ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦੇਂਦੇ । ਰੰਗਾਂ ਰੰਗ ਦੇ ਜ਼ਨਾਨੇ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਜੋੜੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਮਹਾਰਾਣੀ ਚੰਦ ਕਰ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਣਵਾ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗਹਿਣੇ ਘੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜਵਾਹਰਾਤ ਘਰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ । ਉਹ ਵਿਚ ਚੁਣਵੇਂ ਹੀਰੇ, ਨੀਲਮ, ਲਾਲ, ਪੁਖਰਾਜ ਕੱਢ ਕੱਢ ਕੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿਚ ਜੜਵਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਕ ਇਕ ਅੰਗ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਵੰਨ ਵੰਨੀ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਗਹਿਣੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਓਦੋਂ ਸਿਰਫ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਰਦ ਵੀ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਿਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰਾਂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਿਵਾਜ ਹੈ । ਪਰ [illegible] ਸਿਰ ਦੇ, ਗਲ

ਦੇ ਤੇ ਬਾਹੀਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਆਮ ਪਹਿਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਕਈ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਤਿਆਰ ਹੋਈਆਂ। ਸਾਰੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਈ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਖਰਚ ਆਇਆ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਉਹ ਕਰਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ। ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਵੀ ਉਹਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਹ ਬਣਿਆ, ਕਿ ਜੰਞ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚੜ੍ਹੇ, ਤੇ ਵਿਆਹ ਕੇ ਫਿਰ ਲਾਹੌਰ ਆਵੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਾਮ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਥਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਤੰਬੂ ਲੱਗ ਗਏ। ਇਉਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਰ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਿਆ। ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖਦਿਆਂ ਵਿਆਹ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ ਨੇੜੇ ਆ ਪਹੁੰਚਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਸੁੱਖ ਦਿਆਂ ਸੁੱਖਾਂ ਤੇ ਉਡੀਕ ਦਿਆਂ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ
ਦਿਨ ਭਾਗਾਂ ਭਰਿਆ ਵਿਆਹ ਵਾਲਾ ਆਇਆ ਜੀ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਰਚਾਇਆ ਜੀ
ਰਾਮ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਸੈਂਕੜੇ ਤੰਬੂ ਕਨਾਤਾਂ
ਮਾਨੋ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਖਰਾ ਸਜਾਇਆ ਜੀ
ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਮੇਲੀ ਆਏ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜ
ਏਸ ਪੱਜ ਆਣ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਇਆ ਜੀ

ਏਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਸ਼ੇਰ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਦੇਸ ਭਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਣ ਬੁਲਾਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭ ਫ਼ੌਜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਸਰਦਾਰ ਨਵਾਬ ਸੇਠ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। (ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ) ਨਲਵਾ

ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। (ਉਹ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਸੀ) ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸਭ ਨਾਮਵਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਕਲਸੀਆਂ, ਨਾਰਾਇਣਗੜ੍ਹ, ਲਾਡਵਾ, ਸੁਕੇਤ ਮੰਡੀ, ਚੰਬਾ, ਨੂਰਪੁਰ ਆਦਿ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਨਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਪੱਤਰ ਭੇਜੇ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗਵਰਨਰ ਜੈਨਰਲ, ਗਵਰਨਰ ਆਗਰਾ ਤੇ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਫੇਨ ਹੀ ਆਇਆ। ਹਰ ਪਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਯੋਗ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਰਾਮ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਪੰਡਾਲ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸਿਹਰਾ-ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀਰਿਆਂ ਮੋਤੀਆਂ ਜੜਿਆ ਸਿਹਰਾ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸਿਹਰਾ

ਚੰਦ ਕੌਰ ਦੇ ਚੰਦ ਨੂੰ ਰੂਪ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਬਣਿਆਂ ਸੀਸ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਗਏ ਪੇਟ ਚੀਰੇ ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਪੀਆਂ ਦੇ
ਗੁੰਦਿਆ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਲੜੀਦਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਹੀਰੇ ਕੱਢੇ ਉਗਲੱਛ ਕੇ ਪਰਬਤਾਂ ਨੇ
ਦੂਰੋਂ ਰਿਹਾ ਤਾਹੀਏਂ ਚਮਕਾਂ ਮਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਡੋਡੀਆਂ ਫੁੱਲ ਬਣੀਆਂ
ਰਿਹਾ ਜੱਗ ਵਿਚ ਮਹਿਕ ਖਿਲਾਰ
    ਉੱਚੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਕਰ ਜਾਂ ਨੌਨਿਹਾਲ ਤੱਕਿਆ
    ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਤਾਰ ਤਾਰ ਸਿਹਰਾ
    ਮੱਥਾ ਚੁੰਮ ਕੇ ਗੋਡਿਆਂ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ
    ਸੋਹਣੇ ਲਾਲ ਤੋਂ ਜਾਏ ਬਲਿਹਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਸਰਗਾਂ
ਅੱਜ ਜੋਸ਼ ਅਕਾਲ ਦਾ ਗਾ ਰਹੀ ਏ

ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਵੀ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ
ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਂ ਰਹੀ ਏ
ਰਾਜ ਕੌਰ ਨਕੈਣ ਅੱਜ ਪੋਤਰੇ ਦੇ
ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਭ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਂ ਰਹੀ ਏ
ਘੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਦੀ
ਗੂੰਜ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਏ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਮੇਂਵੇਂ
ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਕੋਹਿਨੂਰ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਚਮਕੇ
ਸੋਹਣੇ ਲਾਲ ਤੋਂ ਜਾਏ ਬਲਿਹਾਰ ਸਿਹਰਾ
ਗੋਤਾਂ ਪਈਆਂ ਨੇ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ
ਹੋਏ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੂਰ ਚਾਂ ਭਾਈ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਚਾਚੇ, ਮਾਮੇ ਫਿਰਨ ਫੁੱਲੇ
ਰਹੀਆਂ ਚਾਚੀਆਂ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ ਭਾਈ
ਸੰਧਾਵਾਲੀਏ ਕਰਨ ਸਿਰ-ਵਾਰਨੇ ਪਏ
ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰਹੇ ਹਿੱਸਾ ਵੰਡਾ ਭਾਈ
ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮਾਮੇ ਦੀ ਨਾ ਗੱਲ ਪੁੱਛ
ਚਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਧਨ ਲੁਟਾ ਭਾਈ
ਜੋਬਨ ਆਇਆ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ
ਪਰਗਟ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਕਰੇ ਪਿਆਰ ਸਿਹਰਾ
ਅਰਸ਼ੀ ਦੇਵਤੇ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਉਣ 'ਸੀਤਲ'
ਸੋਹਣੇ ਲਾਲ ਤੋਂ ਜਾਏ ਬਲਿਹਾਰ ਸਿਹਰਾ

ਸਿਹਰਾ ਬੰਦੀ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸਿਹਰੇ ਪੜ੍ਹੇ । ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ । ਆਏ ਹੋਏ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਨਵਾਬਾਂ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਵਾਰਨੇ ਕੀਤੇ , ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਪੰਡਾਲ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ । ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਸੌਗਾਵੀਂ ਜਵਾਨੀ ਆ ਗਈ । ਪੋਤਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਸਜਿਆ ਸਿਹਰਾ ਵੇਖ ਵੇਖ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਨਾ ਰੱਜਦਾ । ਆਏ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ

ਕੀਮਤੀ ਤੁਹਫੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਨਿਉਂਦਰਾ ਵੀ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਰਾਣੀ ਚੰਦ ਕੌਰ ਤੇ ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਵੀ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮੇਂ ਰਹੇ । ਏਧਰੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸਭ 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਗਏ ।

ਜੰਗਲਾ

ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਭ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਇਆ
ਪੰਜ ਸੌ ਕੇਟਾ ਧਰ ਮਹਾਰਾਜ, ਦਰ 'ਤੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
'ਹਰਿ ਕੀ ਪਊੜੀ ' ਤੋਂ ਲੈ ਚੁਲੀਆਂ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਾਇਆ
ਦੁਖ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਕਰੇ ਸਹਾਇਤਾ, ਸੁਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ

ਦੋਹੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੰਵਰ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਭੇਟਾ ਧਰੇ । ਇਕ ਸੌ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦੇ ਹਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸਵਾ ਸਵਾ ਸੌ ਰੁਪੈ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਏ । ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਅਕਾਲੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਾਸਤੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਬਾਕੀ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਵੀ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੱਥੇ ਟੇਕੇ ।

ਏਸ ਦਿਨ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਜੰਞ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ ।
ਜੰਞ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ ਕੰਵਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਜੈਕਾਰੇ
ਵੱਜਣ ਵਾਜੇ ਭੇਰੀਆਂ ਕਈ ਢੋਲ ਨਗਾਰੇ
ਨੱਚਣ ਘੋੜੇ ਕਾਬਲੀ ਪਾ ਜ਼ੀਨ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ
ਹਾਥੀ ਜਾਂਦੇ ਝੂਲਦੇ ਮਦ ਮੱਤੇ ਸਾਰੇ
ਮੱਥੇ ਸਿਹਰਾ ਕੰਵਰ ਦੇ ਇਉਂ ਚਮਕਾਂ ਮਾਰੇ
ਸੂਰਜ ਡਰਦਾ ਬੱਦਲੀਂ ਲੁਕ ਵੇਲਾ ਗੁਜ਼ਾਰੇ

ਲਾੜੇ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਵਾਸਤੇ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਤੋਪਾਂ ਦਾਗੀਆਂ । ਫੌਜੀ ਵਾਜੇ ਵੱਜੇ ਤੇ ਜੰਞ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ । ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਫੌਜੀ ਵਾਜਾ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰਜਮਟਾ ਰਸਾਲਾ ਤੇ ਤੋਪਖਾਨਾ ਸੀ । ਫਿਰ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਥੀ ਸੀ । ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਥੀ ਸੀ । ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਮਾਂਡਰ ਇਨ ਚੀਫ਼ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਫੇਨ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਲ

ਹਾਥੀ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ।ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰ ਬਾਕੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਾਥੀ ਸਨ ।ਹਰ ਇਕ ਹਾਥੀ ਉਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਥੈਲੀ ਸੁੱਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ।ਜਾਂਞੀਆਂ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਜਵਾਨ ਦੋ ਦੋ ਦੀ ਧਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ।ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮੰਗਤਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ।ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੰਗਤੇ ਇਸ ਵਿਆਹ ਉਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ।ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਸੁੱਟ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ।

ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਦਿਨ ਨਾਲ ਜੰਞ ਅਟਾਰੀ ਢੁੱਕੀ ।ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਛਲਕ ਹੋਈ, ਹਵਾਈਆਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜੇ ।ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਜਾਂਞੀ ਦਾ ਉਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ।ਜਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਸਭ ਦਾ ਯੋਗ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ । ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਤੇ ਪੁਤਰੰ ਮਿਲਨੀ ਵਾਸਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ।

ਕਾਫੀ

ਢੁੱਕੀ ਜੰਞ ਅਟਾਰੀ ਆ ਕੇ
ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਰੱਬ ਪੁਜਾਈਆਂ
ਵਾਜੇ, ਢੋਲ, ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਦੇ
ਗੂੰਜ ਪਾਈ ਸ਼ਹਿਨਾਈਆਂ
ਪਾਟੇ ਗੋਲ ਜਾ ਅਸਮਾਨੀ
ਧਰਤੀ ਗੂੰਜਾਂ ਪਾਈਆਂ
ਨੀਲੇ ਅੰਬਰ ਲਾਲ ਬਣਾਏ
ਚੱਲ ਚੱਲ ਸੁਰਖ ਹਵਾਈਆਂ
ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਲਾੜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ
ਅਰਸ਼ੋਂ ਪਰੀਆਂ ਆਈਆਂ
ਕੱਠਾ ਹੁਸਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੋਇਆ
ਹੂਰਾਂ ਵੀ ਸ਼ਰਮਾਈਆਂ
ਕਈਆਂ ਲੈ ਸੁਰਮਈ ਦੁਪੱਟੇ
ਦਿਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਾਂ ਪਾਈਆਂ
ਗੋਰੇ ਮੱਥੇ, ਖੱਟੇ ਟਿੱਕੇ

ਚੰਦ ਨੂੰ ਲੀਕਾਂ ਲਾਈਆਂ
ਜੋੜ ਵੱਗ ਤੁਰ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲਲਚਾਈਆਂ
ਮੈਂ ਵੱਲੀਂ ਟਕਰਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਦਿੱਤੀਆਂ ਛਹਿ ਲੜਾਈਆਂ
ਮਰਕਾਂ ਮਾਰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕੀਤੇ
ਦੇਖਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਈਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਆਹ ਦਿਨ ਫੇਰ ਨਾ ਆਉਣਾ
ਰੱਜ ਰੱਜ ਰੰਗ ਲਾਹਿਆ

ਇਹ ਸਮਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਆਮ ਸਾਮਣੇ ਖਲੋ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਖਲੋਤੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਵਾਜੇ ਵੱਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਿਲਣੀ ਦੀ ਰਸਮ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਮਿਲਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਣੀ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਸਣੇ ਕੀਮਤੀ ਸਾਜ਼ ਪੰਜ ਘੋੜੇ ਤੇ ੧੦੧ ਮੋਹਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਟਿੱਕਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਣੀ ਹੋਈ। ਇਕ ਘੋੜਾ ਤੇ ੫੧ ਮੋਹਰਾਂ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਕ ਘੋੜਾ ਤੇ ੧੧ ਮੋਹਰਾਂ ਕੰਵਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਜਾਞੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉਧਰ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜਾਞੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਗਏ। ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੇਵਾ ਵੱਲੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਜਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪੈ ਖ਼ਰਚ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਹਰ ਜਾਞੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮੁਤਾਬਕ ਉਤਾਰੇ ਦੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ, ਤੇ ਰਾਗ ਰੰਗ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ।

ਸਗਨਾਂ ਭਰਿਆ ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ। (੮ ਮਾਰਚ, ੧੮੩੭ ਈ.) ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਮੰਡਪ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਰ
ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਸੋਹਣਾ ਮੰਡਪ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਰਾਗੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ
ਸੰਗਤਾਂ 'ਚ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਸਾਇਆ ਗਿਆ
ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਦਾ
ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਰਚਾਇਆ ਗਿਆ
ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਕਰ, ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ
ਕਰ ਅਰਦਾਸ ਸਭ ਸਨਾਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਧੁਨ ਨਾਲ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ । ਚਾੜ੍ਹਿਆਂ ਪਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਬਅੰਤ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਣਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ । ਦਿਨ ਦੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ (ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ) ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰ-ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ । ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪਰਕਰਮਾ ਕੀਤੀ । ਫਿਰ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਹੋਇਆ । ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ । ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਖਿਆਨ ਵਿਚ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਉਹਨਾਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ । ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਬਿੱਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ।

"ਜੈਸੇ ਸਰ ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਮੈ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਡੋ
ਮੇਰ ਮੈ ਸੁਮੇਰ ਬਡੌ ਜਗਤ ਬਖਾਨ ਹੈ ।
ਤਰਵਰ ਬਿਖੈ ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖ ਬਡੋ
ਧਾਤ ਮੈ ਕਨਿਕ ਅਤਿ ਉਤਮ ਕੈ ਮਾਨ ਹੈ ।
ਪੰਛਿਨ ਮੈ ਹੰਸ, ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ ਮੈ ਸਾਰਦੂਲ
ਰਾਗਨ ਮੈ ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ ਹੈ

ਗਯਾਨਨ ਮੈ ਗਯਾਨ, ਅਰ ਧਯਾਨਨ ਮੈ ਧਯਾਨ ਗੁਰੁ
ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੈਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ।੩੭੬"

ਅਰਥ: ਸਰ: ਤਾਲ, ਸਰੋਵਰ। ਸਰਿਤਾ, ਨਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਸਰੋਵਰਾਂ ਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰ (ਪਰਬਤਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਉੱਚਾ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਣ ਕਰ ਕੇ ਚੰਦਨ ਉੱਤਮ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨਾ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਸ, ਤੇ ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ (ਸ਼ੇਰਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਦੂਲ (ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ) ਵੱਡਾ ਹੈ, ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਸ ਉੱਤਮ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ (ਸਿੱਖੀ) ਦਾ ਗਿਆਨ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਧਿਆਨਾਂ (ਸਿਮਰਨ, ਸਮਾਧੀ) ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ (ਆਸ਼ਰਮ) ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ, ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਫਿਰ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀਰਾਂ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈਆਂ

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਵਿੱਸਰੇ ਨਾ
ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਸੁਘੜ ਸੁਜਾਨ ਬੀਬੀ
ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਲਾਡ ਕਰ ਕੇ
ਕੀਤੀ ਮਾਪਿਆਂ ਪਾਲ ਜਵਾਨ ਬੀਬੀ
ਅੱਜ ਪਤੀ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਲੜ ਲਾਈ
ਕਰ ਕੇ ਚਤਰ ਸੁਚੱਜੀ ਵਿੱਦਵਾਨ ਬੀਬੀ
ਤੂੰ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦੀ, ਇਹ ਨੇ ਸਾਕ ਤੇਰੇ
ਸਾਡਾ ਟੁਟਿਆ ਅੱਜ ਤੋਂ ਮਾਨ ਬੀਬੀ
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਹੁਣ ਤੋਂ ਸਮਝੀਂ ਸੱਸ ਸਹੁਰਾ
ਦੇਵਰ ਜੇਠ ਨੂੰ ਵੀਰ ਸਮਾਨ ਬੀਬੀ
ਹੋਰ ਨਣਦ, ਦਰਾਣੀ, ਜਠਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਭੈਣਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਕਰੀਂ ਸਨਮਾਨ ਬੀਬੀ
ਆਦਰ ਆਂਢ ਗਵਾਂਢ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀਂ

ਵਰਤੇਂ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੀਬੀ
ਥੋੜਾ ਬੋਲਣਾ, ਹੌਲੀ ਤੇ 'ਜੀ' ਕਹਿ ਕੇ
ਪੂਜੀਂ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਭਗਵਾਨ ਬੀਬੀ
ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਰੇਮ ਦੇ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ
ਯਾਦ ਰੱਖਣੇ ਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਨ ਬੀਬੀ
ਉੱਤਮ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਧਰਮ ਪਤੀ-ਬਰਤਾ
'ਸੀਤਲ' ਕੂਕਦੇ ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ਬੀਬੀ

ਮਾਪੇ ਭਾਵੇਂ ਗਰੀਬ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਭਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਧੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ, ਉਸ ਨੇ ਵਿਛੜ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘਰ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਰਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਇਕ ਇਕ ਸਾਹ ਨਾਲ ਅਸੀਸਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਕੋਰੜਾ

ਮਾਉਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੁਣ ਬੱਚੀਏ ਪਿਆਰੀਏ
ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਮੱਤ ਨਾ ਮਨੋਂ ਵਿਸਾਰੀਏ
ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੀਏਂ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏਂ
ਪਿਆਰ ਪਤੀ ਦੇਵ ਦਾ ਵਸਾਈਏ ਚਿੱਤ ਨੀ
ਪੂਜੀਏ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਚਰਨ ਨਿੱਤ ਨੀ
ਟਹਿਲ ਮਹਿਲ ਪਾਈਦਾ ਏ ਧੀਏ ਰਾਣੀਏਂ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏਂ
ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਮੰਨਿਆਂ
ਜੱਗ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਸਾਰੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਆਂ
ਪਿੰਗਲੇ ਦੀ ਜੱਗ ਜਾਣਦਾ ਕਹਾਣੀ ਏਂ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏਂ
ਸੀਤਾ ਦਾ ਪਰੇਮ ਗਾਵੇ ਜੱਗ ਸਾਰਾ ਨੀ
ਜਿਨ੍ਹੇ ਪਤੀ ਜਾਤਾ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਨੀ
ਰਾਧਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਸਵਾਣੀ ਏਂ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏਂ

ਲੋਈ ਨੇ ਨਿਭਾਈ ਨਾਲ ਜਿਉਂ ਕਬੀਰ ਦੇ
ਮੱਛੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਜੈਸੇ ਵਿਚ ਨੀਰ ਦੇ
ਜੱਗ ਪ੍ਰੀਤ ਜਲ ਦੁੱਧ ਦੀ ਨਸ਼ਾਣੀ ਏ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏ
ਹੋ ਜੈ ਹੱਥ ਜੜ ਬਖ਼ਸ਼ਾਈਏ ਭੁੱਲ ਨੂੰ
ਮਿੱਠਾ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲ ਕੇ ਰਿਝਾਈਏ ਕੰਲ ਨੂੰ
ਕੋੜੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕਦੇ ਵਖਾਣੀਏ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏ
ਘਰ ਵਿਚ ਪਾਈਏ ਨਾ ਕਲੇਸ਼ ਨੀ
ਜੈਸਾ ਪਤੀ ਚਾਹੇ, ਸੋ ਬਣਾਈਏ ਵੇਸ ਨੀ
ਅੱਖ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਬੁੱਝੀਏ ਸਿਆਣੀਏ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਸਿੱਖੀਓ ਭੁਲਾਈਏ ਚਿੱਤ ਨਾ
ਮਾਣਸ ਜਨਮ ਮਿਲੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਨਾ
ਪਾ ਲਈਏ ਮੁਕਤ ਪੜ੍ਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਏ
ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣੀਏ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਵਾਂ ਮਲ੍ਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ । ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਰਤਾਇਆ ਗਿਆ । ਤੇ ਜਾਞੀ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਆ ਗਏ ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੋ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਲਾਗੀ ਤੇ ਮੰਗਤੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਭਗ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੋਚੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਆਸਵੰਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲ ਸਕੇ । ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲੀ ਰਹੇ, ਤੇ ਨਾ ਦੂਹਰਾ ਤੀਹਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਜਾਵੇ । ਏਸੇ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦੁਫੇਰੇ ਫ਼ੌਜ ਖੜੀ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜ ਮੀਲ ਚੌੜਾ ਤੇ ਪੰਜ ਮੀਲ ਲੰਮਾ ਇਕ ਵਾੜਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਅੱਸੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰੱਖੇ ਗਏ । ਸਭ ਮੰਗਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਵਾੜੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ । ਫਿਰ ਜੀ ਪਰਤੀ ਇਕ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਦੇ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਗਏ । ਇਹ ਸਭ

ਕਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਰ ਬੇਲੀ ਰਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਥੱਲੇ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਸੁਆਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਰਾਸੀ ਦਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਪਾ ਬੈਠਾ। ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਇਕ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੱਘਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੱਪੜ ਨਾਲ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਉਜ਼ਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, "ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ-ਹਰ ਜੀ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ ਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਢੇਰ ਹੋਰ ਜੀਅ ਵੀ ਹਨ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨੇ ਮੱਘੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਜੋ ਕੀੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਹ ਝਗੜਾ ਸ਼ੇਰਿ-ਪੰਜਾਬ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਉਹ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਜੀਆਂ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਦੇ। ਪਰ, ਮੀਰਾ, ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ, ਜੇ ਇਕ ਜੀਅ ਵੀ ਵੱਧ ਘੱਟ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ।"

ਮਰਾਸੀ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜ ਸਲਾਮਤ, ਜੁਗ ਜੁਗ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਸ਼ੇਰ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ, ਸਰਕਾਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਏਡੇ ਹਿਸਾਬੀ ਕਿਤਾਬੀ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਨੂੰ ਕਾਰੂੰ ਵਾਂਗ ਰਾਜ ਨਾ ਮਾਣ ਲੈਂਦੇ? ਮਹਾਰਾਜ ਇਹਨਾਂ ਪੱਲਾਂ ਦੇ ਦਾਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਖ਼ਾਲੀ ਮੱਘਾ ਰੁਪਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਦਾਨ ਲੈ ਕੇ ਮਰਾਸੀ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਿਦਾਇਗੀ ਹੋਈ। ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਾਜ ਵਿਚ ੧੦੧ ਘੋੜੇ ਸਾਜ, ੧੦੧ ਗਾਈਆਂ, ੧੦੧ ਮਹੀਂ, ੧੦੧ ਊਠ, ੧੧ ਹਾਥੀ, ੫੦੦ ਦੁਸ਼ਾਲੇ, ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਗਹਿਣੇ, ਹੀਰੇ, ਜਵਾਹਰਾਤ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਨਕਦ ਧਨ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਜਾਞੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਭੇਟ ਕੀਤੇ।

ਇਸ ਵਿਆਹ ਉੱਤੇ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਦਰਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਖ਼ਰਚ ਆਇਆ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖ਼ਰਚ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀਹ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੈ।

ਅਟਾਰੀ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਕੇ ਜੰਞ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੯-੬-੫੭ ਈ.

ਸਾਡਾ ਇਕ ਤੂੰ

ਨਾ ਕਰ ਫੈਲਾ, ਮੇਰੀਆ ਰੀਸਾਂ ।
ਲੱਖ ਸਿਫਤਾ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹੋਸਨ,
ਪਰ ਇਕ ਆਸ਼ਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਾਂਗੂ,
ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਬਿਰਹੋਂ ਚੀਸਾਂ ।
ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਯਾਰ ਮੁਹੱਬਤੀ ਸਾਡਾ ਇਕ ਤੂੰ
ਤੂੰ ਹਰਜਾਈ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀਵਾਨੇ
ਛਡ ਕੇ ਇਕ ਜੋਤ ਨੂੰ ਭੌਰਾ ਜਾਏ ਨਾ ਹੋਰ ਥਾਂ
ਇਕ ਸ਼ਮਾਂ ਭੌਰਾਂਦੀ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਰਵਾਨੇ
ਸਾਂਝੀ ਪ੍ਰੀਤ-ਖੇਡ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਖੇਡਣ ਹਾਰ ਹਾਂ
ਐਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸ਼ਾਨੇ
ਇਕ ਨਹੀਂ, ਲੱਖਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਆਖਦੇ
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਗਏ ਅਸੀਂ ਬਿਗਾਨੇ
ਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਧਾਂ ਦਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਾਧਕਾਂ
ਇਕ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਇਕ ਦਿਲ ਲੱਖਾਂ ਪੱਜ ਬਹਾਨੇ
'ਸੀਤਲ' ਆਸ਼ਕ ਅਤੇ ਮਾਸ਼ੂਕ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਨੇ
ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨੇ ।

੧੦-੪-੪੯ ਈ.

ਆਉਣ ਸਫ਼ਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ

ਆਉਣਾ ਸਫਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲ'
ਜਿਹੜੇ ਤੁਰਦੇ ਏਥੋਂ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਮਾਣ ਕੌਮ ਤੇ ਦੇਸ ਨੂੰ
ਜਿਉਂਦੇ ਵਤਨ ਲਈ ਜੋ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਧਾਰ ਕੇ
ਪੈ ਜੇ ਲੋੜ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਲਈ
ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਭੇਟਾ ਧਰਦੇ ਸੀਸ ਉਤਾਰ ਕੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਪਰਵਾਨੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਹੱਥੀਂ ਆਪ ਜਗਾਉਂਦੇ ਜੋਤਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ
ਜਿਹੜੇ ਦੂੱਜਿਆਂ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ
ਉਹ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਉਣ ਨਾ ਹਾਰ ਕੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਵਾਂਗੂ ਅਮਰ ਅਟੱਲ ਨੇ
ਰੱਖ ਲਈ ਜੜ੍ਹ ਧਰਮ ਦੀ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਛ ਵਾਰ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਪੂਜਣ ਜੋਗ ਹੈ
ਸਿਜਦੇ ਕਰਦਾ ਅੰਬਰ ਝੁਕ ਸੀਸ ਉਲਾਰ ਕੇ
'ਸੀਤਲ' ਜਾਣੋ ਬਿਨਸ ਸਰੀਰ ਤੇ ਪਿਛੇ ਰਹਿਣਗੇ
ਏਥੇ ਕੀਤੇ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਇਹ ਜਾਮਾ ਧਾਰ ਕੇ ।

੧੫-੧੦-੯੮ ਈ.

ਜਾਮਾ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦਾ

ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਹੀਰਿਆ
ਦਾਤੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੈਨੂੰ ਜਾਮਾ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦਾ
ਉਹਦੇ ਭੇਜਿਆ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਸੱਭੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੈਂ ਤੂੰ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਦਾ
ਭੁੱਲਿਆ ! ਮੰਗਦਾ ਏਂ ਵਰ ਕਿਹੜੇ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਤੋਂ
ਮੁੱਲ ਘਟਾਉਂਦਾ ਏਂ ਕਿਉਂ ਆਦਮ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦਾ
ਤੇਰੇ ਆਦਮ ਨੂੰ ਸੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਦਿਉਤਿਆਂ
ਕੁਦਰਤ ਥਾਪਿਆ ਤੈਨੂੰ ਰੂਪ ਸਹੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾ
ਤੇਰਾ ਧਰਮ ਏਂ ਸੁਰਗ ਬਣਾਉਣ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ
ਰੱਬ ਬਣਾਇਆ ਤੈਨੂੰ ਮਾਲਕ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਦਾ
ਲਾਰੇ ਜੰਨਤ ਦੇ 'ਤੇ ਜੁੱਗ ਬਿਤਾ ਲਏ ਕਮਲਿਆ !
ਭੋਰਾ ਕੇਹਾ ਹਣ ਉਸ ਥੋਥੀ ਤੇ ਪਛਾਨ ਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਚਾਨਣ ਵੱਲ ਪਿੱਠ, ਆਪ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਕਰ ਲਿਆ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਸੈਂ ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ
ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੇਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੋਤ ਏਂ ਤੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਨਿਕਲ ਭਰਮ 'ਚੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਪਛਾਨਦਾ ।

੧੫-੧੦-੬੮ ਈ.

ਤੇਰੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ

ਤੇਰੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ, ਹਰ ਥਾਂ ਦੀਦਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਮੋਦੀ ਦੇ ਹੱਟ ਬੈਠਾ, ਖਰ ਖਰ ਕੇ ਤੋਲਦਾ ਸੈਂ
ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ, ਰਸਨਾ 'ਚ ਬੋਲਦਾ ਸੈਂ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਦਾਤਾਰ ਤੇਰਾ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਦਾਤਾਰ ਤੇਰਾ
    ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਲਾਲੋ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀ, ਗਲ ਨਾਲ ਤੂੰ ਲਗਾਇਆ
ਤੇ ਮਲਿਕ ਮਾਇਆਧਾਰੀ, ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ
ਭਾਗੋ, ਇਹ ਲੈ ਡੁਬੇਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਤੇਰਾ
    ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਕੁਰਬਾਨ ਕੋਧਰੇ ਤੋਂ, ਖੀਰਾਂ ਤੇ ਮਾਹਲ ਪੂੜੇ
ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਬਾਬਾ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਾਣ ਕੂੜੇ
ਭੁੱਖਾ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੈ, ਹਿਰਦਾ ਮੁਰਾਰ ਤੇਰਾ
    ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਉੱਚਿਆਂ ਤੇ ਨੀਵਿਆਂ ਦਾ, ਸਨਮਾਨ ਏਥੇ ਇਕੋ
ਇਨਸਾਨ ਏਥੇ ਇਕੋ, ਭਗਵਾਨ ਏਥੇ ਇਕੋ
ਲਾਲੋ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇਰਾ, ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਤੇਰਾ
    ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਠੱਗਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਇਨਸਾਨ ਤੂੰ ਬਣਾਇਆ
ਮਾਣਸ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਕਰ, ਸੁਰਗਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਛੁਡਾਇਆ
ਅਣਹਏ ਲਾਰਿਆਂ ਤੋਂ, ਉੱਚਾ ਵਿਚਾਰ ਤੇਰਾ
    ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਨੈਣਾਂ 'ਚੋਂ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੇ, ਛੱਟੇ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਮਾਰੇ

ਕੱਡੇ ਜੋ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਤਪਦੇ ਕੜਾਹੇ ਠਾਰੇ
ਇਕੋ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫੀ, ਐ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਹੈ ਹੈ ਜਾਂਦਾ, ਹੰਕਾਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ
ਵਰਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ, ਹਥਿਆਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ
ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਫ ਕੀਤਾ, ਗੁਣ ਹੈ ਅਪਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਬਾਬਰ ਨੇ ਜਬਰ ਕੀਤਾ, ਤੂੰ ਚੱਕੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ
ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਕੱਟ ਚੁਰਾਸੀ, ਬਦੀਂ ਸੀ ਤੂੰ ਛਡਾਈਆਂ
ਉਪਕਾਰ ਯਾਦ ਰਹਿਸੀ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਯਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ, ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ
ਕਾਅਬੇ 'ਚ ਵਾਅਜ਼ ਕੀਤਾ, ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ
ਮੈਂ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦ ਬੰਦਾ, ਪਰਵਰਦਗਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰਾ
ਬਗਦਾਦ ਦੇ ਦੀਵਾਨੇ, ਪੱਥਰ ਉਠਾ ਕੇ ਆਏ
ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਓਦੋਂ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਚ ਮੁਸਕਰਾਏ
ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਰਖਣਹਾਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇ
ਕਲਿਜੁਗ 'ਚ ਆਣ ਕੇ ਤੂੰ ਇਕ 'ਸਚ' ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ
ਹਉਮੈ ਤੇ ਈਰਖਾ ਵਿਚ, ਮਖਲੂਕ ਸੜਦੀ ਸਾਰੀ
'ਸੀਤਲ' ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਦੁਆਰ ਤੇਰਾ
ਘਟ ਘਟ 'ਚ ਜੋਤ ਤੇਰੀ, ਹਰ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ ਤੇਰ
ਤੇਰੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ, ਹਰ ਥਾਂ ਦੀਦਾਰ ਤੇਰਾ
੨੪-੧-੭੭ ਈ:

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸੱਜਣ ਠੱਗ

ਦਾ ਉਧਾਰ ਤੇ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ

ਹਰ ਕੋਈ ਘਰੋਂ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਕੁਛ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰੇ ਸਨ ਕੁਛ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ। ਉਹ ਦਾਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ, ਤੇ ਲੁਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰੱਬੀ ਦਾਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਮਾਤਲੋਕ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੀ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਨ ਕਿ ਨੀਂਵੀਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਹਰ ਨੀਂਵੇਂ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨੀਂਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਂਵਾਂ ਸੀ, ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਂਵਾਂ ਸੀ, ਜਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਉਸਨੂੰ ਉੱਚਾ ਉਠਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੋਹਣੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ, ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਨੱਖਾ

ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਘਰ ਪਰਵਾਰ ਛੋੜ ਕੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਏਮਨਾਬਾਦ ਠਹਿਰੇ। ਉਹ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਂਵਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ। ਨੀਂਵੀਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਹਦੀ ਏਸ ਉੱਚਤਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਦੇ ਉਸ ਨੀਂਵੇਂਪਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਬੰਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੰਨ੍ਹਾ ਸਮਾਜ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੂਦਰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਵਾਂ ਅਛੂਤ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਉੱਚੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੇ ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਅਵਤਾਰ, ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਠਹਿਰੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਸਮਾਜਕ ਵਿੱਥ ਮਿਟ ਕੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਬਰਾਬਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਹ ਸਮਾਜਕ ਨੀਂਵੇਂਪਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲੀ ਉਪਰਾਲਾ ਸੀ।

ਏਥੋਂ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤੁਲੰਬੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਸੀ, ਪਰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਵੱਲੋਂ ਅੱਤ ਨੀਵਾਂ। ਗੁਰਦੇਵ ਉਸਨੂੰ ਉੱਚਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਬਹੁੜੇ।

ਕਲੀ

• ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋਤਿ ਅਕਾਲ ਦੀ
ਪਾਪ ਕਮਾਵੇਂਦਿਆਂ ਦੇ ਫਿਰਦੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦੇ
ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਆ ਗਏ ਡੇਰੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੇ
ਅੱਗੇ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਵੇਖ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਇਕਧਰ ਮਸਜਿਦ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਠਾਕਰ ਦਵਾਰਾ ਸੀ
ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀ ਜਿੱਥੇ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ
ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਘਰ ਸੀ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦਾ
ਰਾਤ ਦਿਨ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਪਾਪੀ ਪਾਪ [illegible]
ਸੁਣਿਆਂ ਠੱਗਾਂ ਨੇ, ਕਈ [illegible]
ਆ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਝੁਕ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ
ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਚੰਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿੱਥੀ ਜਾਣ ਕੇ
ਸੁੰਦਰ ਮਹਿਲ ਸਜੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰ ਤਾਈਂ ਉਤਾਰਦੇ
ਵੇਖ ਸਜਾਵਟ ਨੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਖੁਸ਼ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਪਲੰਘ ਨਵਾਰੀ ਹੇਠ ਗ਼ਲੀਚੇ ਵਿਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ
ਬੱਧੀ ਹੱਥ ਖਲੋਤੇ ਸੇਵਕ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੇ
ਬਿਨ ਤਨਖ਼ਾਹੋਂ ਬਰਦੇ ਹੋਵਣ ਜਿਉਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਪਲ ਪਲ ਪਿਛੋਂ ਆ ਕੇ ਸੇਵਾ ਪੁੱਛਣ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਪੈਰ ਦਬਾਵਣ, ਚੌਰ ਝੁਲਾਵਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਸੱਚ ਨਾਲੋਂ ਝੂਠਾ ਬਹੁਤਾ ਝੁਕਦਾ ਹੈ
ਦਮਕ ਵਿਖਾਵਣ ਬਹੁਤੀ ਝੂਠੇ ਫੁੱਲ ਬਹਾਰ ਦੇ

ਸੱਜਣ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ 'ਸ਼ੇਖ਼ ਜੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੰਨਿਆਂ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆਂ ਧਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮੀ ਤੇ ਉਪਕਾਰੀ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹਦੀਆਂ ਗੁਪਤ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ

ਉਹਦੀ ਚਿੱਟੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਥੱਲੇ ਲੁੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਭਾਵੇਂ ਬੜਾ ਗੂਹੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪਰਦਿਆਂ ਉਹਲੇ ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਅੱਖ ਤੋਂ ਬੜਾ ਚਿਰ ਲੁੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ 'ਵਿਖਾਵੇ' ਦਾ ਉਹਲਾ ਤਾਂ ਏਨਾ ਸੰਘਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ੀ ਅੱਖ ਹੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੱਜਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਅਜੇਹੇ ਕਈ ਪਰਦੇ ਤਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਖ਼ਰਚ ਉੱਤੇ ਉਹਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਹੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਠਾਕਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਸਰਾਂਅ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਤਵੰਤ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬੜੇ ਸਲਝੇ ਹੋਏ ਸੇਵਾਦਾਰ ਉਹਨੇ ਪਾਂਧੀਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਉਸਦਾ ਏਹਾ ਬਹੁਰੂਪੀਆ-ਪੁਣਾ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਸੀ।

ਸੱਜਣ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਾਂਅ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਕੁਝ ਉਚੇਚੇ ਟਹਿਲੀਏ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਜਣ ਆਪ ਤੇ ਉਹਦੇ ਬਾਕੀ ਟਲੀਦਾਰ ਬੜੇ ਹੀ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਏ। ਮਰਦਾਨਾ ਇਹ ਆਦਰ ਭਾਅ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਾ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਹਜ਼ੂਰ ਪਾਸ ਇਉਂ ਬਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ

ਬੈਂਤ

ਆਦਰ ਵੇਖ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ
ਕਹਿੰਦਾ ਬੜੇ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾਦਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਏਹੋ ਜੇਹਾ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਅੱਜ ਤੀਕਰ
ਕੀਤਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਤਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਕਿਆ ਮਹਿਲ ਸੁੰਦਰ ? ਠਾਠ ਬਾਠ ਕੈਸਾ
ਜਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਏ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਕਿਵੇਂ ਹੱਥ ਬੱਧੀ ਵਾਂਗ ਚਾਕਰਾਂ ਦੇ
ਖਲੇ ਵਿੱਚ ਅਰਦਲ ਸੇਵਾਦਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਟਹਿਲ ਕਰਨਗੇ ਇਹ ਬੜੀ ਚਿੱਤ ਲਾ ਕੇ
ਏਥੇ ਠਹਿਰ ਜਾਈਏ ਰੋਜ਼ ਚਾਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਲੰਮੇ ਪੰਧ ਪਰਦੇਸਾਂ ਦੇ ਥੱਕ ਲੱਥੇ
ਕੁਝ ਤਾਂ ਲਈਏ ਥਕੇਵਾਂ ਉਤਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਦਿਨ ਪੰਦਰਾਂ ਜੇ ਕੱਟ ਲੈਣ ਦੇਵੋ
ਹੋ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਵਾਨ ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਫੇਰ ਜਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਕੂਚ ਬੋਲੋ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਸਣੇ ਰਬਾਬ ਤਿਆਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਪੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਬੱਧਾ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਭੁੱਖ, ਥਕੇਵੇਂ ਆਦਿ ਕਠਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਸਹਾਰਦੇ ਸਨ, ਮਰਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਰ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਇਹਨੀਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਸ਼ਕਾਇਤ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤੇ ਉਚੇਚਾ ਸੁੱਖ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਵੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਪੰਧ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨਾ ਬੜਾ ਥਕੇਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਸਰਦਾ ਪੁੱਜਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਿਲ ਪਵੇ, ਜਿਸਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਸਾਰੇ ਥਕੇਵੇਂ ਲਾਹ ਦੇਵੇ। ਸੱਜਣ ਦੀ ਆਉ ਭਗਤ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਤੇ ਓਪਰੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਏਥੇ ਉਹਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰਾਮ ਮਿਲ ਸਕੇਗਾ। ਡਰ ਉਹਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣ। ਹੁਕਮ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਅਗੇਤਰੀ ਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਏਥੇ ਪੰਜ ਦਸ ਦਿਨ ਠਹਿਰ ਕੇ ਥਕੇਵਾਂ ਲਾਹ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਘਟ ਘਟ ਦੇ ਜਾਨਣਹਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਰਦਾਨਾ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਓਪਰ ਵਿਖਾਵੇ 'ਤੇ ਭੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਹਿੰਦੇ ਸਤਗੁਰ ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਿਆਂ
ਏਥੇ ਨਾ ਬਹੁ ਪੈਰ ਪਸਾਰ

ਇਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਬੱਗਾ ਬੱਗੜੇ
ਨਹੀਂ ਹੰਸਾਂ ਵਾਲੀ ਕਾਰ
ਇਹ ਉਪਰੋਂ ਕਹਿਆਂ ਉੱਜਲਾ
ਵਿੱਚ ਕਾਲਖ ਭਰੀ ਅਪਾਰ
ਇਹ ਬਾਹਰ ਜਾਪਣ ਦਵਰ
ਪਰ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਰਿਆਰ
ਇਹਨਾਂ ਕਈ ਮੁਸਾਫਰ ਲੰਘਦੇ
ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਖਾਧ ਮਾਰ
ਇਹ ਜਾਨਣ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਨਾ
ਮੂੰਹ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਮੁਰਦਾਰ
ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਪਿਆਸ ਖ਼ੂਨ ਦ
ਅਤੇ ਉਪਰੋਂ ਕਰਦੇ ਪਿਆਰ
ਇਹ ਵਿਹੁ ਦੇਂਦੇ ਵਿੱਚ ਖੰਡ ਦੇ
ਮੂੰਹ ਮਿੱਠੇ, ਮਿੱਤਰ ਮਾਰ
ਏਥੇ ਬਹੁਤਾ ਟਿਕਿਆ ਲੜ ਨਾ
ਬੱਸ ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਾਰ
ਅੱਜ ਮੂੰਹ ਜਠਾਉਣਾ ਮੂਲ ਨਾ
ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਬਾਰ

ਗੁਰਦੇਵ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਮਰਦਾਨਿਆ ! ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਖਾਵੇ 'ਤੇ ਨਾ ਭੁੱਲ। ਇਹ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਾਹਰੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਜਿਹੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਖੰਡ ਲਪਟੀਆਂ ਵਿਹੁ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਾਹਰ ਜੋ ਮਾਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਛੁਰੀਆਂ ਲੁਕਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਨੀ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼ੇਖ ਸੱਜਣ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਸਭ ਇਹਦੇ ਪਾਪ ਦੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਹਨ। ਇਹ ਜੋ ਮਸੀਤ, ਠਾਕਰ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਸਰਾਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਠੱਗਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਜੱਥਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਗੂ। ਚੋਰੀ, ਠੱਗੀ, ਧਾੜਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਲੋੜ ਪਈ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਕਰਨੋਂ ਰਤਾ ਵੀ

ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ ਸੋ ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ 'ਚ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਰੀਝ। ਹਾਂ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਠੱਗ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋਇਆ। ਉਹਦਾ ਗਲਾ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੱਥ ਪੈਰ ਸੁੰਨ ਹੁੰਦੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗੇ, ਤੇ ਲਹੂ ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੌਤ ਉਹਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋਤੀ ਹੱਸ ਰਹੀ ਭਾਸਣ ਲੱਗੀ। ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪਾਸ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਜੰਗਲਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਡੋਲ ਗਿਆ ਮਰਦਾਨਾ
ਹੌਲੀ ਬਾਤ ਉਚਾਰੇ
ਕਾਹਨੂੰ ਆਣ ਫਸੇ ਇਸ ਫਾਹੀ
ਰਾਹੀ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰੇ
ਚੱਲੋ ਚੱਲੀਏ ਦੌੜ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਪਿਆਰੇ
'ਸੀਤਲ' ਅੱਜ ਰੱਖ ਲਓ, ਤਾਂ ਜਾਣਾ
ਡੁੱਬਦੇ ਪੱਥਰ ਤਾਰੇ

"ਗੁਰੂ ਦੇਵ !" ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕੰਬਦਿਆਂ ਕੰਬਦਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਆਪ ਤਾਂ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ। ਫਿਰ ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਆਣ ਫਸੇ ? ਮੈਂ ਨਾਚੀਜ਼ ਸੇਵਕ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿਆਂ? ਆਪ ਸਮਰੱਥ ਹੋ, ਜਿਵੇਂ ਜਾਣੋ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਕਰੋ। ਚੱਲੋ, ਹੁਣ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਲਾ ਕੇ ਖਿਸਕ ਚੱਲੀਏ। ਆਹ ਰਬਾਬ ਤੇ ਬਿਸਤਰਾ ਏਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਚਲਦੇ ਆਂ। ਸਾਡਾ ਸਾਮਾਨ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝਣਗੇ, ਅਸੀਂ ਐਵੇਂ ਬਾਹਰ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ ਹੀ ਗਏ ਆਂ। ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਪਰਤਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨਗੇ। ਆਪਾਂ ਓਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਚੱਲਾਂਗੇ। ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਵੇਸਲੇ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਕੋਈ ਉੱਦਮ। ਏਥੋਂ ਰੱਖ ਲਵੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਆਪ ਨੇ ਕਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਠੋ ਮਹਾਰਾਜ !" ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਮਰਦਾਨਿਆ ! ਅਸੀਂ ਏਥੋਂ

ਨੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਘੱਲੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖ।"

ਕਬਿੱਤ

ਕਹਿੰਦੇ ਗੁਰਦੇਵ, ਮਰਦਾਨਿਆਂ ! ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋ
ਰੱਖ ਦਿਲ ਥਾਵੇਂ, ਵੇਖ ਲੀਲ੍ਹਾ ਭਗਵਾਨ ਦੀ
ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਆਏ ਨਹੀਂ
ਪਾਲਣੀ ਹੈ ਆਗਿਆ ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ
ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਫ਼ਿਕਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਏ
ਚਿੰਤਾ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਹੈ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਹਾਨ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਓਹੋ ਕਰਨਾ ਵਿਹਾਰ ਜੇਹੜਾ
ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ 'ਚ ਭੁਲਾਈ ਹੈ ਸਮੁੱਚੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ

ਗੁਰਦੇਵ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਮਰਦਾਨਿਆ ! ਆਪਣੀ ਇੱਛਿਆ ਨਾਲ ਨਾ ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵਜਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਰਜ਼ਾਈ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਹੈਂ? ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ। ਜੋ ਉਹ ਕਰੇਗਾ, ਭਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਲੀਲ੍ਹਾ ਵੇਖ ਉਸਦੀ। ਜੇ ਫਿਰ ਵੀ ਮਨ ਡੋਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਰਹੁ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਚਾਉ ਵਾਸਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਸੁਰਤ ਬੜੀ ਦੂਰ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਠੱਗ ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਕੁਛ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਉਹ ਛੁਰੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਤੇ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁੜੀ। ਉਹ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਥੁੱਕ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਸਵਾਦ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕਸੈਲਾ-ਕਸੈਲਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਉਹਨੂੰ ਪਿੱਛਾ ਦਿੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕੋ ਗੱਲ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਠੱਗ ਹੁਣ ਵੀ ਆਏ, ਹੁਣ ਵੀ ਆਏ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਠੱਗ ਇਕ ਨਵੇਕਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ? ਸੁਣੋ :—

ਕੋਰੜਾ

ਠੱਗਾਂ ਤਾਈਂ ਵੇਖ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਚਾਉ ਜੀ
ਕਰਨ ਸਲਾਹੀਂ, ਕਿਵੇਂ ਲੱਗ ਦਾਉ ਜੀ
ਬੈਠ ਕੇ ਇਕੱਲ ਕਰਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ, ਚੰਗਾ ਮਾਲਦਾਰ ਜਾਪਦੈ
ਹੈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜਿਉਂ ਅਮੀਰ ਬਾਪ ਜੀ
ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਮਾਇਆ ਰਹੀ ਦਮਕ ਮਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਏਹੋ ਜਿਹਾਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਨੇ
ਰੱਖਦੇ ਲੁਕਾ ਕੇ ਮੱਠ ਦਾ ਇਹ ਮਾਲ ਨੇ
ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਕਰਨ ਨਾਹੀਂ ਇਤਬਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਵੱਡਾ ਜਿਹੜਾ ਰੂਪ ਜਾਪਦਾ ਮਹੰਤ ਦਾ
ਮਾਲਕ ਉਹ ਧਨ ਦੌਲਤ ਬਿਅੰਤ ਦਾ
ਜਾਪਦਾ ਏ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੋਣੀ ਜੀ
ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਕੰਗਾਲ ਦਿਸਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਜੀ
ਸਜਣਾ ਏ, ਹੁਣ ਕਰੀਏ ਕੀ ਕਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ ਦੁੱਧ 'ਚ ਮਿਲਾਓ ਜ਼ਹਿਰ ਜੀ
ਘਲਣਗੇ ਪਾਰ, ਲੱਗੂ ਇਕ ਪਹਿਰ ਜੀ
ਇਹਦੇ ਜਿਹਾ ਸੌਖਾ ਹੋਰ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਸੋਚਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜੀ

ਬੱਸ ਏਹ ਮਤਾ ਸਾਰੇ ਨੇ ਪਕਾਵੰਦੇ
ਦੁੱਧ 'ਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਕੋਲ ਜਾਵੰਦੇ

ਕਰਦੇ ਨੇ ਬੜਾ ਉਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸਖਦੇ ਸਕਾਰ ਜੀ
ਸਾਰੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਸਿਰ ਨੇ ਝੁਕਾਂਵਦੇ
ਜੀਓ ਮਹਾਰਾਜ ਏਧਰ, ਨੇ ਸਦਾਂਵਦੇ
ਸੀਤਲ ਜੀ ਆਏ ਖੋਟੀ ਨੀਤ ਯਾਰ ਜੀ
ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸਚਦੇ ਸਕਾਰ ਜੀ

ਠੱਗੀ ਧਾੜਾ ਸੱਜਣ ਦੀ ਟੋਲੀ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਕਈ ਬਿਲਕੁਲ [illegible] ਰਾਹੀ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸੁਖ ਦੀ ਰਾਤ ਕੱਟ ਕੇ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਉਹ ਉਪਕਾਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਰਚਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹ ਪੁਜਾਏ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਭਿਆ ਦਾ ਮਾਲ ਚੁਰਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਕੱਢ ਦੇਣਾ। ਕਈ ਦੂਸਰਾ ਰਾਹੀ ਪੁੱਛ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਈ ਝਗੜਾ ਪਾ ਕੇ [illegible] ਤਾਂ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੋਟੀ ਸਾਮੀ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜਾਨ ਮਾਰਨ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ। ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਲਾਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਖੁਰਾ ਹੀ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਰੌਲ ਜ਼ਾਹਰ ਵੀ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਥਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪੱਤੀ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਆਏ ਗਏ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਰਾਜ ਦੰਡ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਠੱਗਾਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਮਾਲਦਾਰ ਸਾਮੀ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦੀ ਲਾਲੀ ਉਹਨਾਂ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੀ ਸੂਚਕ ਸਮਝੀ। ਕੋਈ ਕਹਿਣ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਧਨੀ ਸੌਦਾਗਰ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਭੇਸ ਇਹਨੇ ਸਿਰਫ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੇਸ ਦਾ ਆਦਮੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਆਖਣ, ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਮੁਚ ਹੀ ਸੰਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਮਾਲਦਾਰ ਘਰ ਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮੱਥੇ ਦੀ ਇਹ ਚਮਕ ਦਮਕ ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਹਾਲ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਧਨ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੋਚਣਾ ਬਾਕੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ? ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਏਨਾ ਮਾਲ ਕੋਈ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ [illegible] ਹੀ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਚੋਖੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅਖੀਰ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਿਆ ਦੁੱਧ ਲੈ ਕੇ ਸੱਜਣ ਆਪ ਕੁਛ ਚੋਣਵੇਂ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਬੜੇ ਅਨੋਖੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਮਰਦਾਨਾ ਕਦੇ ਦੁੱਧ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖੇ, ਕਦੇ ਸੱਜਣ ਵੱਲੋਂ ਤੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲੋਂ।

ਸੱਜਣ ਨੇ ਅਤਿ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭਗਤ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੰਤ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ! ਧੰਨ ਭਾਗ, ਜੋ ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਾਰਾਇਣ ਪਧਾਰੇ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਾਓ ਭਗਵਾਨ! ਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਕਰੋ।"

ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ
ਜ਼ਰਾ ਬੈਠ ਜਾਓ ਧੀਰਜ ਧਾਰ ਭਾਈ
ਇਹ ਆਗਿਆ ਸਾਡੇ ਸਿਰਤਾਜ ਦੀ ਏ
ਕਰਨਾ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਆਹਾਰ ਭਾਈ
ਖਾਣ ਪੀਣ ਉਹ ਅਸਾਂ ਤਿਆਗਿਆ ਏ
ਜੀਹਦੇ ਖਾਧਿਆਂ ਚੱਲੇ ਵਿਕਾਰ ਭਾਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਏ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕੀਤੀ
ਆਵੇ ਖਾਧਿਆਂ ਯਾਦ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ
ਖਾਣਾ ਪਾਪ ਹੈ ਉਸ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ
ਜੋ ਲਿਆਂਦੀ ਠੱਗੀ ਧਾੜੇ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਧਰੀਏ
ਲੈਂਦੀ ਪਾਰਖੂ ਅੱਖ ਨਿਤਾਰ ਭਾਈ
ਸਭ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣਦਾ ਏ
ਧੋਖਾ ਚੱਲੇ ਨਾ ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਰੱਬ ਖਰ ਖਰੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ
ਖੋਟਾ ਚੱਲੇ ਨਾ ਉਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਭਾਈ

ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਬੋਲੇ, "ਹੇ ਸੱਜਣ! ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਪਾਸ ਆਏ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਕੁਛ ਵੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਜ

ਅਸੀਂ ਨਿਰਾਹਾਰ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੀ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਸਾਡੀ ਕਿਰਤ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਠੱਗੀ ਚੋਰੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕਦ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਬਾਕੀ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਹੈ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਜਿਸ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਦੇਹੀ ਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਜਾਓ, ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਕਰੋ, ਸਵੇਰੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਚਤਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵਾਂਗ ਵਿਚ ਵਿੱਚ ਪੀ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਭਾਵ ਪੱਕੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਵਾਂਗ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇ, ਸਗੋਂ ਭਗਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਵਾਹ, ਮਹਾਰਾਜ ! ਕਿਆ ਅਮੋਲਕ ਬਚਨ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਬਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਏਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਵਾਜੋ। ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰ ਲਈਏ।"

ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਕ ਭੇਤ ਭਰੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ ਸੱਜਣ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਇਸ ਤੱਕਣੀ ਨਾਲ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਪੈਂਤੜੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਜ਼ਰੂਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਨਮ ਭਰ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ 'ਤੇ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਰਾਤ ਬੀਤਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੱਗ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਰਾਹੀ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਨਾ ਜਾਂ
ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਠੱਗ ਫੇਰ ਕਰਦੇ ਸਲਾਹ ਜੀ

ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ, ਮਾਲ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰਖਾ ਹੈ ਜੋ
ਉਸੇ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਸਾਡਾ ਕਰਨ ਵਿਸਾਹ ਜੀ
ਰੋਟੀ ਕੱਲਾਂ ਫਰ ਬੈਠ ਖਾਵਾਂਗੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ
ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਇਹਨਾਂ ਤਾਈਂ ਮਾਰੇ ਦੇ ਕੇ ਫਾਹ ਜੀ
ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਮੱਦਾ ਈ ਖਪਾਏ ਦੇਵੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਫਰ ਸਮਾਂ ਲੱਭਣਾ ਨਾ ਆਹ ਜੀ

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਆਂ ਕੋਲ ਚੋਖੀ ਦੌਲਤ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਹੁਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਥਿਆਈ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵੇ? ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਲੁਕਵੇਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਸਦਾ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਨੇ ਗੁੱਝੀਆਂ ਟਕੋਰਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਤੇ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕੁਛ ਸੋਚਾਂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ. ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚੋਂ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਵਾਜ ਆਉਂਦੀ 'ਕਿਤੇ ਇਹ ਕੋਈ ਪੂਰਨ ਮਹਾਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਰੱਬ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ' ਪਰ ਇਹ ਵਾਜ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਅ ਥੱਲੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੱਬੀ ਜਾਂਦੀ। ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਤ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕੋਰੜਾ

ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਜੀ
ਕਰਦੇ ਨੇ ਆਏ ਠੱਗ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਰਖ ਦਿਹੋ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੋ ਆਸ ਭਈ
ਕਰ ਲੋ ਜੇ ਗੱਲ ਕੋਈ ਅਖੀਰੀ ਕਰਨੀ
ਹੋਰ ਘੜੀ ਤੱਕ ਉਹ ਵੀ ਨਾਹੀ ਸਰਨੀ
ਬਾਕੀ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੋ ਆਸ ਭਈ
ਦੱਸ ਰਹੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਬੀਤੀਆਂ
ਪੀਤਾ ਨਾਹੀਂ ਦੁੱਧ, ਤੇ ਟਕੋਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ

ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਬੇ ਵਿਸਾਹੀ ਖ਼ਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ
ਤੁਸੀਂ ਧਨ ਜੋੜ ਫਿਰ ਸੈਰ ਕਰਦੇ
ਇਧਰ ਅਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਭੁੱਖ ਮਰਦੇ
ਇਸ ਧਨ ਕੀਤਾ ਏ ਕਈਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ
ਬੀਤ ਗਈ ਮੁੱਦਤ ਲੱਭਾ ਨਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਭਈ
ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਕੋਈ ਮਾਲਦਾਰ ਭਈ
ਬੈਠੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਉਦਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ
ਮਾਰਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੱਸ 'ਚ ਨਾ ਸ਼ੱਕ ਜੀ
ਵੇਖ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਚਾਲੇ ਗਏ ਅੱਕ ਜੀ
ਕੋਈ ਨਾ ਹਮੈਤੀ ਦਿੱਸੇ ਆਸ ਪਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ
ਮਾਰੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਅਸਾਂ ਖਿਲੇ ਲਾ ਛੱਡੇ
ਧਲਾ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਮੂੰਦ ਭੀ ਖਪਾ ਛੱਡੇ
ਸੈਂਕੜੇ ਬਣਾਏ ਮੌਤ ਦਾ ਗਰਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ
'ਸੀਤਲ' ਠੱਗਾਂ ਨੇ ਕਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ
ਪਾਪ ਉੱਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਪਿਆਰਿਆ
ਵੇਖ ਮਰਦਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਉਦਾਸ ਭਈ
ਜਿਊਣ ਵਾਲੀ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਆਸ ਭਈ

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬੀਤੀ, ਤਾਂ ਸੱਜਣ ਕੁਛ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਖਲਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਹੂ ਉਗਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਨੇਤਰ ਚੁੰਧਿਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਸਾਹ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਡਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਹਲੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਭੈਅ ਜਾਂ ਘਬਰਾਹਟ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸੱਜਣ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜੋ ਮੌਤ ਦਾ ਭੈਅ ਛਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸੱਜਣ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਭੈਅ ਵੇਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਜਣ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, 'ਇਸ ਨਿਰਭੈਤਾ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ? ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਅਟੱਲ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ? ਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ ? ਸਗੋਂ ਇਹ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਕਰਾਮਾਤੀ ਫ਼ਕੀਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ? ਪਰ ਇਹਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਰਾਮਾਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ। ਫਿਰ ਹੋਰ ਕੀ ਕਾਰਨ? ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਜੇ ਮੈਂ ਸਾਥੀਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਾਇਰ ਸਮਝਕੇ ਮੇਰੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਣਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਤਕੜਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਐਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਸਹੀ।' ਅੰਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਜ਼ਰਾ ਰੁਹਬ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, "ਰਾਹੀਓ ! ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਸੰਤ ਹੋ ਤੇ ਨਾ ਅਸੀਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ। ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਮਾਲਦਾਰ ਸੌਦਾਗਰ ਹੋ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਠੱਗ, ਡਾਕੂ। ਜੋ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਹੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ...।" ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਰਹੇ ਤੇਜ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ਾਂਤੀ-ਸਰੂਪ ਗੁਰਦੇਵ ਅੱਗੋਂ ਉਸੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, "ਹੇ ਭਾਈ ਸੱਜਣ ! ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੋ ਬਚਨ ਸੁਣ ਲੈ।"

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਅੱਗੋਂ
ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਨਾ, ਲਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ
ਕਤਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੀ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜ਼ੀ
ਅਸੀਂ ਮਰਨ ਲਈ ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਭਾਈ
ਬਾਕੀ 'ਨਾਮ ਦਾ ਧਨ' ਹੈ ਕੋਲ ਸਾਡੇ
ਕਿਵੇਂ ਖੋਹ ਲਵੇਂਗਾ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਨਾਲੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਦਲੇ ਕਰ ਪਾਪ ਐਨੇ
ਕਰ ਲਓ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ

ਕੀ ਉਹ ਜਾਣਗੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ
ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ
ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤ ਤੇ ਇਸਤਰੀ, ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ
ਕੋਰਾ ਨਹ ਲਵੇ ਸਭ ਮਿੱਤਰ-ਯਾਰ ਭਾਈ
ਥਾਂ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਅੱਗੇ
ਝੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕੌਣ ਤਿਆਰ ਭਾਈ
ਜੇਕਰ ਆਪ ਹੀ ਕਰਮ ਫਲ ਭੁਗਤਣੇ ਨੇ
ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਬਣੇ ਏਥੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਭਾਈ
ਨਾਲੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਲਾਜ ਹੁੰਦੀ
ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ
'ਸੱਜਣ' ਨਾਮ ਤੇ ਕਰੇਂ ਕੰਮ 'ਵੈਰੀਆਂ' ਦੇ
ਸੱਜਣ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਮਿੱਤਰ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਅੰਤ ਸਾਰਿਆਂ ਉਸ ਥਾਂ ਚੱਲਣਾ ਏ
ਕਰੇ ਅਦਲ ਜਿੱਥੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਭਾਈ
ਧੋਖਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਵੇਂਗਾ
ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਜੋ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਭਾਈ
ਕਿਵੇਂ ਕਰੇਂਗਾ ਰਹਿਮ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਉਥੇ
ਭਰ ਲਹੂ ਦੇ ਹੱਥ ਪਸਾਰ ਭਾਈ
ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇਣਗੇ ਸਭ
ਬੇਗੁਨਾਹ ਜਿਨ ਖਾਧੇ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਲਾ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਵਿਗਾੜ ਲਈ ਊ
ਚੰਗੀ ਜਹੀ ਸੀ ਤੇਰੀ ਨੁਹਾਰ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਆਪ ਤੂੰ ਰੱਬ ਸੈਂ, ਜੇ ਕਦੇ ਨਾ
ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਭਾਈ

'ਹੇ ਸੱਜਣ !" ਗੁਰਦੇਵ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜੇਹੇ ਜੇਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹੀ ਹਾਂ। ਕੀ ਏਹ ਸਵਾਲ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਈ ? ਕਿਨ੍ਹੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ 'ਸੱਜਣ' ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਵੀ ਸੱਜਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ? ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਤੇ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ ਆਇਆ ਏਂ। ਪਰ ਤੂੰ ਮਾਰੇਂਗਾ

ਕੀਹਨੂੰ ? ਤੇ ਲੁੱਟੇਂਗਾ ਕੀ ? ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਨਹੀਂ, 'ਨਾਮ ਧਨ' ਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਸਾਥੋਂ ਖੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕੇਂਗਾ। ਕਿੰਨਾ ਅਨੋਖਾ ਤੇ ਉਲਟਾ ਵਿਹਾਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆਇਆ ਹੈਂ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਣ ਆਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਘੱਲੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਈ, ਤੂੰ ਕੀ ਸੈਂ, ਤੇ ਕੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ਸੈਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਰੂਪ, ਪਰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਕੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਇਹ ਪਾਪ ਕੀਹਦੇ ਬਦਲੇ ਕਰਦਾ ਏਂ ? ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤਰ, ਮਿੱਤਰ, ਕੀ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਕੋਈ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ ? ਈਸ਼ਵਰ ਨਿਆਂਕਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਵੀ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਪੱਲੜੇ 'ਚ ਤੁਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਤੇਰੇ ਪਾਪ ਤੈਨੂੰ ਰਸਾਤਲ ਵੱਲੇ ਖਿੱਚਣਗੇ, ਤੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੱਥ ਫੈਲਾਉਂਦਿਆਂ ਤੇਰੀ ਰੂਹ ਸ਼ਰਮਾ ਜਾਇਗੀ। ਬੋਲ, ਤੇਰੀ ਕਲਿਆਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ ?"

ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਨੇ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬਾਹੀਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਲੰਬਾਂ ਛੱਡਦੀਆਂ ਖੂਨੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਸਿੰਮ ਆਇਆ ਸੱਜਣ ਅਵਾਕ ਖਲੋਤਾ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਕ ਮਿੰਟ ਬੰਦ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, 'ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? ਡਰੇ ਉਹ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ? ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਰਬਾਬ ਵਜਾ, 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਆਈ ਹੈ।"

ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ :—

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧, ਘਰੁ ੬

ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ ਘੋਟਿਮ ਕਾਲੜੀ ਮਸੁ॥
ਧੋਤਿਆ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ ਧੋਵਾ ਤਿਸੁ॥

ਸਜਣ ਸੇਈ ਨਾਲਿ ਮੈ ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਚਲੰਨਿ
ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਖੜੇ ਦਸੰਨਿ। ਰਹਾਉ।
ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਪਾਸਹੁ ਚਿਤਵੀਆਹਾ।
ਢਠੀਆਂ ਕੰਮਿ ਨਾ ਆਵਨੀ ਵਿਚਹੁ ਸਖਣੀਆਹਾ।
ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ ਤੀਰਥ ਮੰਝਿ ਵਸੰਨਿ।
ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨਿ
ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਸਰੀਰ ਮੈ ਮੈਜਨ ਦੇਖਿ ਭੁਲੰਨਿ।
ਸੇ ਫਲ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਨੀ ਤੇ ਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਹੰਨਿ
ਅੰਧੁਲੈ ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ ਡੂਗਰ ਵਾਟ ਬਹੁਤੁ।
ਅੱਖੀ ਲੋੜੀ ਨਾ ਲਹਾ ਹਉ ਚੜਿ ਲੰਘਾ ਕਿਤੁ।
ਚਾਕਰੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਿਤੁ।
ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਸੰਮਾਲਿ ਤੂੰ ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਸੱਜਣ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਵੱਜੀ। ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਕੁਰਲਾ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਉਹਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫਰਯਾਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੜੇ ਹਨ। ਉਹਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਮ [illegible]ਨੀਆਂ ਲਈ ਉਹਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤੀ ਖੜੇ ਹਨ। ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ [illegible] ਭਾਂਬੜ ਉਹਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਦੀ ਇਹ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ [illegible] ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤਰ, ਮਿੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਖੜੇ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾ ਰਹੇ [illegible] ਔਖ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉਹਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਦੇ ਸਿਰ [illegible]ਹਰ ਆਇਆ, ਤੇ ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਉਹਦੀਆਂ [illegible] ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ [illegible] ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਲੀ

ਲੱਗਾ ਬਾਣ ਬਚਨ ਦਾ, ਛੇਕ ਕਲੇਜੇ ਪੈ ਗਿਆ
ਢੱਠਾ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸੱਜਣ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ

ਕਿਹੜਾ ਪਾਪ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਮੈਂ
ਭਰਿਆ ਨਾਲ ਗੁਨਾਹਾਂ ਜੀਵਨ ਔਗਣਹਾਰ ਦਾ
ਸੋਝੀ ਅੱਜ ਪਈ ਏ ਛੂਹ ਕੇ ਚਰਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ
ਏਥੇ ਓਥੇ ਕਦੀ ਨਾ ਬਣਦਾ ਮਿੱਤਰ-ਮਾਰ ਦਾ
ਕਰਕੇ ਮਿਹਰ ਬਖਸ਼ ਲੈ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਪਾਪੀ ਜਨਮ ਦਾ
ਤੂੰ ਹੈਂ ਰੂਪ ਜਾਪਦਾ, ਦਾਤਾ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਮੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਵਣੀ ਇਧਰ ਆ ਗਏ ਓ
ਰੱਬ ਜਦ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਡੁੱਬਦੇ ਬੇੜੇ ਤਾਰਦਾ
ਪਿਛਲੇ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਬਣਾ ਲਓ ਆਪਣਾ
ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸੌਰਜੂ, ਲਗਣਾ ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਮੁੱਲ ਖਰੀਦੇ ਗੋਲਾ ਹੋ ਰਹੂੰ ਤੇਰਾ ਦਾਤਿਆ
ਜੱਸ ਮੈਂ ਗਾਵਾਂਗਾ ਜੱਗ ਅੰਦਰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰੂਪ ਹੈ ਹਰੀ ਦਾ
ਕਿਣਕਾ ਇਕ ਜੇ ਮਿਲ ਜੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ

ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਫਿਰ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇਜ਼ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਖਾਰ ਮੈਲ ਨੂੰ ਓਨੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਧੋ ਸਕਦੀ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਹੰਝੂ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਧੋਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੱਜਣ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਕਰਾਹੇ ਪਏ ਜੀਵ! ਬੋਲ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ।"

"ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ, ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ" ਸਾਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀ ਗੂੰਜ ਉਠੀ। ਸਾਰੇ ਠੱਗ ਹੱਥ ਬੱਧੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਈ ਖੜੇ ਸਨ। ਸੱਜਣ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਗੁਰਦੇਵ! ਮੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਕਿਵੇਂ ਬਖਸ਼ੇ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ?"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ, ਜੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਉਸਦਾ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫਿਰ ਆਇਆ ਰਹਿਮ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ
ਲਿਆ ਗਲੁ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਲਾ

ਉਹਦੇ ਪਿਛਲੇ ਔਗੁਣ ਬਖਸ਼ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਸੱਚੇ ਰਾਹੇ ਪਾ
ਫਿਰ ਦੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਓਸਨੂੰ
ਲਿਆ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਬਣਾ
ਉਹਨੇ ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ
ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁਟਾ
ਜਿਹੜਾ ਬਦੀਆਂ ਕਰ ਕਰ ਜੋੜਿਆ
ਦਿੱਤਾ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹੇ ਲਾ
ਜਿਹੜੇ ਹਾਜਤਮੰਦ ਗ਼ਰੀਬ ਸੀ
ਦਿੱਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ
ਫਿਰ ਬਹਿ ਗਿਆ ਵਿਹਲਾ ਹੋਇ ਕੇ
ਉਹ ਘਰ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਬਣਾ
ਫੜ ਮਾਲਾ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਦੀ
ਲਿਆ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆ
ਏਥੇ ਇਹ ਪਰਚਾਰਕ ਬਾਪ ਦੇ
ਗੁਰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਗਲੇ ਦਾ
ਗੁਰ ਵੱਡੇ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ
ਰਹੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਸੀਤਲ' ਗਾ

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੇ ਸੱਜਣ ! ਕੇਵਲ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਲਾਮੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗਿਆ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਦੀ [illegible] ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਵੀ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਬਦਲੇ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ"

"ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਜੋ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਾਂਗਾ"

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ [illegible] ਤੋੜ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੀ ਤੇਰੀ ਆਤਮਾ ਏਨੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ [illegible] ਜੋ ਕੁਛ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਸਭ ਲੋੜਵੰਦ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਹ। ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ [illegible] ਸਭ ਯਾਦਾਂ ਮਿਟਾ ਦੇਣੀਆਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ।"

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਜਣ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ

ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪੈਸਾ ਪਾਈ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਸਭ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਜੰਜਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਸੱਜਣ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, "ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ . ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਵੋ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ ਉਹਦਾ ਘਰ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਇਹ ਸੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਧਰਮਸਾਲ ਤੇ ਸੱਜਣ ਬਣਿਆ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾਰਕ ਕਛ ਦਿਹਾੜੇ ਠਹਿ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣੇ ਮਰਦਾਨੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਏ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ਪ ੯ ਪ੬ ਈ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਖਡੂਰ ਦਾ ਤਪਾ

ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ

ਤੇ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ

ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਸਰਾਏ ਨਾਗਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਮੁਕਤਸਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ 'ਫੇਰੂ' ਜੀ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨਗਰ ਖਡੂਰ ਆ ਵੱਸੇ। ਇਥੇ ਹੀ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਕਈ ਸਾਲ 'ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ' ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਮਨ ਅਜੇਹਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਫਿਰ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਦੀ ਥਾਂ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ' ਨਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਵੱਸੇ। ਫਿਰ ਏਥੇ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚੱਲ ਪਿਆ ਤੇ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਉਹ ਵਰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਡੰਡ ਨਾਲ ਹਰ ਘਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਦੱਛਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਅਨਪੜ੍ਹ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜਾਦੂ ਟੂਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਸੀ। ਮੀਂਹ, ਗੜਾ, ਹਨ੍ਹੇਰੀ-ਝੱਖੜ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਬੂ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਫਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਨਗਰ ਖਡੂਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਅੱਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਦੂ, ਟੂਣੇ, ਤਵੀਤ, ਧਾਗੇ

ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਪਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਉਣੇ, ਗੜ ਤੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਝੱਖੜ ਰੋਕਣੇ, ਉਸ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਮਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਹਿਮ ਸੀ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਗੜਾ ਉਹ ਸੁੱਕਿਆਂ ਥੇਹਾਂ ਉੱਤੇ ਵਰ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਖਡੂਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਹਿਰੇ ਜੱਟ ਤੇ ਉਦਾਲੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਉਸਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ ਉਹਦੀ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਤਪਾ (ਤਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਡੂਰ ਆ ਵੱਸੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਨਗਰ ਖਡੂਰ 'ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਬਣ ਗਿਆ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਰੋਜ਼ ਸਤਸੰਗ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਅੱਗੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਤਪਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹ ਈਰਖਾ ਵਿੱਚ ਸੜ ਬਲ ਉਠਿਆ।

ਬੈਂਤ

ਕੰਨਪਾਟਾ ਇਕ ਤਪਾ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਜੋਗੀ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਵਿੱਚ ਖਡੂਰ ਭਾਈ
ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਟੂਣੇ, ਤਵੀਤ, ਧਾਗੇ
ਵਰ ਸਰਾਪ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਭਾਈ
ਖਹਿਰੇ ਜੱਟ ਖਡੂਰ ਦੇ ਕੁੱਲ ਸੇਵਕ
ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਸੀ ਨੇੜੇ ਦੂਰ ਭਾਈ
ਰੱਖਦਾ ਈਰਖਾ ਸੀ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਡਾਢੀ
ਭਰਿਆ ਨਵ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਨਾਲ ਗਰੂਰ ਭਾਈ
ਸੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਵੇਖ ਸ਼ੋਭਾ
ਵਿਚੋ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਾਂਗ ਮਨੂਰ ਭਾਈ
ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਉਹ ਨਿੰਦਿਆ ਖੂਬ ਕਰਦਾ
ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਭਾਈ

ਮਹਿਮਾ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਭਾਈ
ਛਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਸੀਤਲ'
ਪਰਗਟ ਹੋਣਗੇ ਕਦੋਂ ਕਸੂਰ ਭਾਈ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਪੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਵੀ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਇਹ ਮੇਰੇ ਤਪ ਦਾ ਪਰਤਾਪ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਨਗਰ ਸੁਖੀਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਐਨਾ ਅਨਰਥ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਕਦੇ ਉਹ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਵਸਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜੇ ? ਅੱਜ ਮੈਂ ਏਥੋਂ ਚਲਿਆ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਘੁੱਘ ਵਸਦੇ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਾਲ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ।' ਉਸਦੀ ਅਜਿਹੀ ਬਕੜਵਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਈ ਲੋਕ ਘਰਕਦੇ ਤੇ ਕਈ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਉਡਾ ਛੱਡਦੇ।

ਉਦੋਂ ਨਹਿਰਾਂ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਖੇਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਿਰਭਰ ਮੀਂਹ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਬੜੀ ਸਖਤ ਔੜ ਲੱਗੀ। ਸਾਰਾ ਹਾੜ੍ਹ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸੌਣ ਸੁੱਕਾ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਛਿੱਟਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਸਹਿਕਣ ਲੱਗੀ। ਅੰਬਰ 'ਤੇ ਬੱਦਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤਰਸ ਗਈਆਂ। ਭੱਠ ਲੂਦੇ ਤੇ ਸਾੜਵੀਆਂ ਲੋਆਂ ਚਲਦੀਆਂ। ਮਾਝਾ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦਾ ਰੇਤਥਲਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਸਾਖ ਜੇਠ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬੀਜੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਸੋਕੇ ਸਿਆੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਦਰੱਖਤ ਝੁਲਸ ਗਏ। ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਤਿਹਾਏ ਮਰਨ ਲੱਗੇ, ਛੱਪੜ ਟੋਭੇ ਸਭ ਰੱਕੜਾਂ ਬਣ ਗਏ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਡੋਲ ਗਏ।

ਉੱਤੋਂ ਤਪਾ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਂਦਾ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਵਰ੍ਹਾ ਲੈਣ ਖਾਂ ਮੀਂਹ। ਮੰਗਣ ਜਾਣ ਉਸ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਸਭ ਮੁਰਾਦਾਂ। ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਰੱਬ-ਤਰਸੀ ਕਰ ਕੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਜੱਟ ਸਗੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਦੂਰ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਐਦਕੀਂ ਮੈਂ ਮੀਂਹ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਏ। ਵੇਖਾਂਗਾ ਮੈਂ, ਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੌਣ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਏ ?'

ਇਹ ਗੱਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪਰ੍ਹੇ ਨੇ

ਕੱਠਿਆਂ ਬਹਿ ਕੇ ਸੋਚਿਆ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੀਂਹ ਵਾਸਤੇ ਤਪੇ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਸਮਾਜਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਦਾਨ ਦੱਖਣਾ ਲੈ ਕੇ ਤਪੇ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਆ ਡਿੱਗੇ।

ਕਲੀ

ਲੱਗੀ ਔੜ ਬੜੀ ਇਕ ਸਮਾਂ ਅਜੇਹੀ ਆਣਕੇ
ਪਾਣੀ ਬਾਝ ਖਲੀਆਂ ਰੱਖਾਂ ਜਿਉਂ ਕੁਮਲਾਈਆਂ
ਬਾਰਸ਼ ਬਾਝੋਂ ਧਰਤੀ ਤਪਦੀ ਵਾਂਗ ਤੰਦੂਰ ਦੇ
ਜੂਹਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ, ਲਗੀਆਂ ਹਰਨੀਆਂ ਮਰਨ ਤਿਹਾਈਆਂ
ਸੁੱਕੇ ਬੂਟੇ ਪਤਝੜ ਆ ਗਈ ਵਿੱਚ ਬਹਾਰ ਦੇ
ਢੱਗਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਨ ਰੁੱਤਾਂ ਜਿਉਂ ਉਲਟਾਈਆਂ
ਚਮਕਣ ਤਾਰੇ ਅੰਬਰ, ਬੱਦਲ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਂਦੇ ਨੇ
ਸਾਵਣ ਘਟਾਂ ਝੁੱਕਣ ਨੂੰ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਸਧਰਾਈਆਂ
ਵੇਖਣ ਜੱਟ ਵਿਚਾਰੇ ਫਸਲ ਨਸ਼ਟ ਆ ਗਈ
ਸੜਦੀਆਂ ਜਾਣ ਖੜੀਆਂ ਕਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਾਈਆਂ
ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਚਰਨੀਂ ਡਿਗੇ ਤਪੇ ਦੀ
ਮੱਥੇ ਰਗੜੇ ਨਾਲੇ ਮੰਨਤਾਂ ਸਭ ਮਨਾਈਆਂ
ਕਹਿੰਦੇ ਰੱਖ ਲਓ ਸੇਵਕ ਜਾਣ ਆਪਣਾ ਬਾਬਾ ਜੀ
ਤੇਰੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਘਾਟਾ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਸਾਈਆਂ
ਕਰ ਕੇ ਮਿਹਰ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਹ ਮੀਂਹ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵੱਸ ਪਏ
ਹਰੀਆਂ ਹੋਣ ਖੇਤੀਆਂ ਸੜੀਆਂ ਤੇ ਕੁਮਲਾਈਆਂ
ਸੁੱਖਣਾ ਦੇਵਾਂਗੇ ਮੂੰਹ-ਮੰਗੀ, ਮੰਨ ਲਓ ਤਪਾ ਜੀ
ਜਿਵੇਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਅੱਗੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਨਿੱਤ ਪੁਜਾਈਆਂ
ਸਾਡਾ ਬਾਝ ਤੁਹਾਡੇ ਜਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਰੱਖ ਲਓ ਲਾਜ ਤਪਾ ਜੀ, ਸੰਗਤਾਂ ਚਰਨੀਂ ਆਈਆਂ

ਲੋੜ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਆਦਮੀ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਤਪੇ 'ਤੇ ਦਿਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਤਪੇ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਏ

ਸਨ। ਪਰ ਮੀਂਹ ਦੇ ਮਸਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਕੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤਪੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਨਾ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਮੀਂਹ ਨਾ ਵਰ੍ਹਨ ਦਾ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨਗੇ। ਦੂਜਾ, ਪੁਰਾਤਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਆਸ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਹੀ ਪਵੇ। ਜੱਟ ਦੀ ਜਾਨ ਜੋਖੋਂ ਸਭ ਖੇਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਠਾਕਰ ਸੌਖਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਹਰ ਆਦਮੀ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਤਪੇ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾਈ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮਗਰ ਉਸਦਾ ਲਾਲਚੀ ਮਨ ਅਜੇ ਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਤਪਾ ਜੀ! ਇਹ ਤਿਲ ਫੁੱਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਦੇ ਆਏ ਓ, ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਦਇਆ ਕਰੋ। ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਓ। ਸੁੱਖ ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕ ਕੇ ਘਰ ਆ ਜਾਏ। ਤੁਹਾਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਡੇਰੇ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਜੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਚਾਰ ਘਰ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦੱਛਣਾ ਦੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਹੁਣ ਪੁਚਾਉਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਭੁੱਲਣਹਾਰ, ਜੇ ਕਈ ਭੁੱਲ ਹੋ ਵੀ ਗਈ ਏ, ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਓ। ਜੇ ਕੁਛ ਦਿਹਾੜੇ ਹੋਰ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮੂਲਚੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਮਾਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਜੱਟ, ਕਈ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕਣਗੇ। ਸੋ ਦਇਆ ਕਰ, ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਦਇਆ ਕਰ।" ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜੱਟ ਲੱਗੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥੇ ਰਗੜਨ।

ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਮਿੰਨਤਾਂ ਤਰਲੇ ਕਢਾ ਕੇ ਤਪਾ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ:

ਸਾਕਾ

ਅੱਗੋਂ ਜੋਗੀ ਬੋਲਦਾ ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਪਾ ਕੇ
ਹੁਣ ਡਿੱਗੇ ਓ ਕਾਸਨੂੰ ਦਰ ਮੇਰੇ ਆ ਕੇ
ਜਾਓ, ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਖੋ ਜਾ ਕੇ
ਕਰੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਉਹ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਕੇ
ਪੂਜੋ ਟੱਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਧ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਨਰਕੀਂ ਜਾਉਗੇ ਦੁਖ ਏਕੇ ਪਾ ਕੇ

ਹੁਣ ਵੀ ਜੇਕਰ ਸਮਝ ਲੋਂ ਹੱਥ ਕੰਨੀਂ ਲਾ ਕੇ
ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਆਂਗਾ ਫੇਰ ਵੀ ਸਭ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਪਰ ਮੈਂ ਵਰਖਾ ਕਰਾਂਗਾ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਮਨਾ ਕੇ
ਹੁਣੇ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿਹ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਕੇ
ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਊਂ ਸਭ ਤਪਤ ਮਿਟਾ ਕੇ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਿਊਂ ਸਰਾਪ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਤਪਾ ਬੜਾ ਗਰਮ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਤੀਹਰੀਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੀ ਲੈਣ ਆਏ ਓ? ਜਾਓ, ਜਿਹੜਾ ਨਵਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ ਜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਵੇ। ਆਏ ਦਿਨ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਉਹਦੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਭੱਜਦੇ ਓ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ? ਤੁਸੀਂ ਮੀਂਹ ਭਾਲਦੇ ਓ? ਅਜੇ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਔੜ ਲੱਗਣੀ ਏ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ [illegible] ਨੂੰ ਮੁਰਾਦ ਏ। ਏਨਾ ਅਨਰਥ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ [illegible] ਪਿੰਡ [illegible] ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਏ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਸਾਧੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ? ਤੁਸੀਂ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਪਏ ਓ। ਪੂਜਾ ਦੇ [illegible] ਹੱਕ ਸੀ ਸਾਡਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਜਪ ਤਪ ਕਮਾਏ ਹਨ, [illegible] ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਵੀ ਉਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠਣ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਮੰਨੇ? ਇਹ ਪਖੰਡ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣ ਦਿਆਂਗਾ। ਜਾਓ, ਕਹੋ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗਦ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਮੀਂਹ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਾਰਸ਼ ਕਰਾ ਦੇਵੇ।'

ਇਉਂ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਾੜ ਕੱਢ ਕੇ ਤਪਾ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਫਿਰ ਲੱਗੇ ਉਹਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਪੈਰ ਦੱਬਣ। ਚੋਖਾ ਚਿਰ [illegible] ਕਢਾ ਕੇ ਤਪਾ ਕੁਝ ਨਰਮ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਦੇ ਬਦਲੇ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ।"

"ਦੱਸੋ, ਮਹਾਰਾਜ!" ਸਾਰੇ ਲਿਲਕੜੀ ਲੈ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਜੋ ਕਹੋਗੇ, ਮੰਨਾਂਗੇ, ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੀਂਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਹੋ।"

"ਇਕੋ ਹੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ।' ਤਪੇ ਨੇ ਪੂਰੇ ਰੋਅਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜਾਓ, ਅੱਜ ਹੀ ਉਸ ਪਖੰਡੀ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਦਿਹੋ, ਤੇ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿਆਂਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ ਵਰ੍ਹਨ ਦਿਆਂਗਾ, ਤੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।"

ਇਹ ਕਰੜੀ ਸ਼ਰਤ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਕੰਬ ਉਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ

ਵਾਸਤੇ ਪਾਏ ਕਿ ਤਪਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਨਾ ਕਰੇ। ਉਹ ਦੂਣੀ ਤੀਣੀ ਦੱਛਣਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ ਪਰ ਤਪਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਅੰਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕ ਤੁਰ ਗਏ।

ਫਿਰ ਨਵੇਕਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਲੋਕ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜੋਗੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਲਗਦੇ ਚਾਟੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਇਹ ਕਲੰਕ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅੰਤ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਅੱਗੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਖਣ, ਓਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਸੋ, ਸਾਰੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਜੰਗਲਾ

ਰਲ ਕੇ ਜੱਟ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਦੇ
ਕੋਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਏ
ਜੋ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤਪੇ ਨਾਲ ਹੋਈ
ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੁਣਾਏ
ਜੇ ਕੁਛ ਰੋਜ਼ ਚਲੇ ਜਾਓ ਏਥੋਂ
ਤਰਸ ਅਸਾਂ 'ਤੇ ਖਾਏ
ਬਾਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਬਾਬਾ
ਜੋਗੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਏ

ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੰਚਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਡਾ ਕਹਿਣ ਤੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਗੱਲ ਲੁਕਾਇਦਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਤਪੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਾਦੂ ਟੂਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਗੜੇ, ਝੱਖੜ ਤੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੇ ਆਪ ਏਥੇ ਆ ਗਏ ਹੋ, ਤਪਾ ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਆਂ। ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੋਵੇਂ ਪੂਜਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਮੀਂਹ ਵਾਸਤੇ ਤਪੇ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰ ਥੱਕੇ ਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਇਕੋ ਜ਼ਿਦ ਤੇ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਏ, ਤੇ ਜਾਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਦੇਵ! ਦੱਸੋ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰ ਜਾਈਏ ?"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਬੋਲੇ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ
ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਣੋ
ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ
ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰੋਸ ਨਾਹੀਂ ਕਾ
ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਛੱਡ ਦੇਂਦੇ ਆਂ ਖਡੂਰ ਨੂੰ
ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਲਵਾਂਗਾ ਲੇਖਾ
ਸਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਔਖਿਆਈ ਹੋਵੇ ਕਿਸ ਨੂੰ
ਨਾਹੀਂ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੁਭੌਂ
ਮੀਂਹ ਵਾਸਤੇ ਤਪੇ ਨੇ ਜੋ ਦੱਸਿਆ
ਸਾਰੇ ਕਰੋ ਤੁਸੀਂ ਰਲ ਕੇ ਉਪੌਂ
ਸਾਡੇ ਗਿਆਂ ਹੀ ਜੇ ਮੀਂਹ ਇਥੇ ਵੱਸ ਪਏ
ਹੋ ਜਾਣ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੂਰੇ ਚੌਂ
ਏਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਭੀ ਪਰਸੰਨ ਹਾਂ
ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ
ਉਹਦਾ ਸੱਕੂ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਕੋਈ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜੀਹਨੇ ਓਟ ਲਈ ਅਕਾਲ ਦੀ ਤਕੌਂ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬੜੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਉਲਟ ਕੁਛ ਕਰਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਤਪੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਖਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ, ਸਿਰਫ਼ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨਿਸਚਿੰਤ ਹੋ ਜਾਓ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਪਿੰਡ ਛੱਡ

ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।" ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਬੱਢਾ ਨੂੰ ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਜਟਾਂ ਨਾਲ ਕਝ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਬੱਢਾ ਜੀ । ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹ। ਕੀ ਪਤਾ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਕਝ ਭਲਾ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ।"

ਬਾਬਾ ਬੱਢਾ ਜੀ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ। ਬਾਕੀ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕੂਚ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਜਟਾਂ ਦੇ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਤਪਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਏਨਾ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਉਹਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡਣ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਨੰਥ ਧੀਰਜ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੱਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਛਤਾਉਣ ਲੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੋਗੀ ਦੀ ਚੁੱਕਣਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਘੋਰ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡ ਕੇ 'ਖ਼ਾਨ ਰਜਾਦਾ' ਦੇ ਪਿੰਡ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੇ ਸਰਧਾਲੂ ਸੰਗਤਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਮਗਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਤਸੰਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

ਉਧਰ ਇਕ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਈ ਅੱਠ-ਪਹਿਰੇ ਬੀਤ ਗਏ, ਪਰ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਿਆ। ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਬਥੇਰੇ ਤੰਤਰ ਮੰਤਰ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸਭ ਬੇ-ਅਰਥ। ਲੋਕ ਵਿਚੋ ਵਿੱਚ ਝੂਰਦੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਬੇਮੁਖ ਹੋਏ ਤੇ ਮੀਂਹ ਵੀ ਨਾ ਪਿਆ। ਰੋਜ਼ ਪੰਚਾਇਤ ਕੱਠੀ ਹੋ ਕੇ ਤਪੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕੀਤੇ ਬਚਨ ਮੁਤਾਬਕ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਵੇ। ਤਪੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਅਹੁੜੇ ਕਝ ਨਾ, ਸਿਰਫ਼ ਖਿੱਝ ਪੈ ਕੇ ਸਰਾਪ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਲੋਕ ਉਸਦੇ ਇਸ ਕਰ ਸਲੂਕ ਤੋਂ ਤੰਗ ਪੈ ਗਏ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਿਆ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਬਣੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭੌ ਕੇ ਉਹ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ

ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਇਉਂ ਸਮਝਾਇਆ :

ਬੈਂਤ

ਸੁਣਿਆ ਹਾਲ ਆ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ
ਡਾਢਾ ਰੰਜ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਜੀ
ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਖਡੂਰ ਦੇ ਕਰ ਕੱਠੇ
ਉਹਨਾਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਜੀ
ਪਿੰਡੋਂ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਲਈ ਕੱਢਿਆ ਜੇ
ਮੀਂਹ ਅਜੇ ਨਾ ਤਪੇ ਨੇ ਪਾਇਆ ਜੀ
ਜਾਊ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਤੁਸਾਂ ਅਨਰਥ ਕਮਾਇਆ ਜੀ
ਜਾਓ, ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਕਹੋ ਹੁਣ ਮੀਂਹ ਪਾਵੇ
ਏਨਾ ਜਿਨ੍ਹ ਪਖੰਡ ਬਣਾਇਆ ਜੀ
ਤੇ ਜੋ ਢੰਗ ਜਿਹੜਾ ਦੱਸਾਂ, ਉਹ ਵਰਤੋ
ਮੀਂਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸਮਝ ਲੋ ਆਇਆ ਜੀ
ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਖੇਤ ਅੰਦਰ
ਜਾਏ ਤਪੇ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਚਾਇਆ ਜੀ
ਅੱਜ ਤਪਾ, ਪਿੱਛੋਂ ਮੀਂਹ ਫਿਰੂ ਵਰ੍ਹਦਾ
ਜਾਏ ਹੁਣੇ ਹੀ ਚਾਹੀਏ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਜੀ
ਇਕ ਅੰਗ ਵੀ ਤਪੇ ਦਾ ਛੋਹੂ ਜਿਥੇ
ਜਲ ਥਲ ਹੋਇਗਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਜੀ
ਪਰ ਨਾ ਗਿਆਂ ਜਿੱਥ ਤਪਾ ਅੱਜ 'ਸੀਤਲ'
ਸੜੂ ਖੇਤ ਪਾਣੀ ਤੇ ਤਿਹਾਇਆ ਜੀ

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਨੂੰ ਝਾੜ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ੋ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਤੁਸਾਂ ਸਦਾ ਦੀ ਮੁਕਾਲਖ ਖੱਟ ਲਈ ਏ। ਜੇ ਤਪੇ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਘਰ ਕਿਉਂ ਮੰਗਦਾ ਫਿਰੇ ? ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਾਓ, ਤਪੇ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਕਿ

ਉਹ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ। ਜਿਵੇਂ ਦੱਸਾਂਗੇ, ਤੁਸਾਂ ਓਵੇਂ ਕਰਨਾ, ਤੇ ਮੀਂਹ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਸ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਾਉ, ਇਕ ਵਾਰ ਤਪੇ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਆਉ।"

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਤਪੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਤਪੇ ਦੇ ਸੂੰਹਿਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵਿਚ ਵਿੱਚ ਸੜਿਆ ਭੁੱਜਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਕੇ ਤਪੇ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਲੜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਲੱਗਾ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਣ। ਨਿੱਤ ਸਰਾਪ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਲੋਕ ਅੱਕ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਤਪੇ ਦੀ ਇਸ ਬਕੜਵਾਹ ਤੋਂ ਕੋ ਭੈਭੀਤ ਕਈ ਨਾ ਹੋਏ। ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੇ।

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਠਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਪਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਕਰਾਮਾਤ ਮੰਗਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਖਾ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਵੇਖੋ, ਅਜ ਪਹਿਰ ਸਵਾ-ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਖੜਾ ਏ। ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਜਿਸ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਤਪੇ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਵੋਗੇ, ਓਥੇ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ, ਮੀਂਹ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਤ੍ਰਿਕਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਤਪਾ ਨਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਸੁੱਕੀ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਇੱਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ, ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੋ।" ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਕਹਿ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ।

ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਫਿਰ ਨਵੇਕਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਕੋਈ ਕਹਿਣ, "ਲੋ ਅਸਾਂ ਇਕ ਮੁਕਾਲਾ ਖੱਟਿਆ ਏ। ਤਪੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਕੱਢਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਜੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤਪੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਮੀਂਹ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਵਰ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਮੂੰਹ ਰਹੇਗਾ।"

ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, "ਬੁਰੇ ਸਲੂਕ ਵਾਲੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਗੱਲ ਏ ? ਨਾਲੇ ਇਸਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ ਕਰਕੇ ਤਪੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਜੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਅਗ੍ਹਾਂ ਅਗਲੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੈ ਚੱਲਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਊ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਘਰ ਪੂਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?"

ਲੋਕਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤਪੇ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਸੜਿਆ ਬਲਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨੇ ਅੱਗੋਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹੁਣ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਤਪੇ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ

ਵਾਰ

ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਚੌਂ
ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਉਹੀ ਜ਼ਾਹਰਾ ਪੀਰ ਸੀ
ਜਿਹੜਾ ਮੀਂਹ ਦੇਵੇ ਔੜ 'ਚ ਵਰ੍ਹਾ
ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਬਚਨ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਨੂੰ
ਤਪਾ ਲਿਆ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠਕ ਉਠਾ
ਸੁਣੀ ਇਕ ਵੀ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦੀ
ਖਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਪੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵੱਲ
ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਜਦ ਪਹੁੰਚੇ ਵਿਚ ਖੇਤ ਦੇ
ਲੱਥਾ ਮੀਂਹ ਬਿਨ ਬੱਦਲੋਂ ਆ
ਹੱਦ ਰਹੀ ਨਾ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ
ਪਾਉਂਦੇ ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਵਾਜਾਂ ਰਹੇ ਲਾ
ਝੱਟ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਪੱਤੀ ਵਾਲਿਆਂ
ਕਿਹਾ ਧਰੂ ਦਿਆਂ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ
ਦਿਨ ਛਿਪਦੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੜੀ
ਕਿਵੇਂ ਲਊਗੀ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਭਿਗਾ

ਸਾਡੀ ਮਨ ਤਾਂ ਤਪੇ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਪਾਇਕ
ਚੰਗੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮਗਰ ਦਿਹੁ ਪਾ
ਦਿਲ ਲੱਗੀ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਨ ਲਈ
ਝੱਟ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਓਹਾ ਹੀ ਉਪਾਅ
ਸਾਰੀ ਜੂਹ 'ਚ ਤਪੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਫਰਿਆ
ਦਿਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਭੁਗਤਾ
ਉਧਰ ਜਲ ਥਲ ਹੋ ਗਈ ਸਾਰੀ ਸੀਤਲਾ'
ਉਧਰ ਮਰਿਆ ਤਪਾ ਦੁੱਖ ਪਾ

ਤਜਰਬਾ ਵੇਖਣ ਜੱਟ ਤਪੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਖੇਤ ਵੱਲੋਂ ਲੈ ਗਏ। ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਧਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਜੰਗ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਖੇਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਮੀਂਹ ਲੱਥ ਪਿਆ। ਜੱਟ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਨੋਖਾ ਖੇਲ ਸੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ, ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਤਪਾ ਖੜਤਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਦੁਆਲੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਾਲੇ ਧੂਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਮੀਂਹ ਲਹਿ ਪਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀ ਤਪੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਹੇ ਸੀ ਕਿ ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਤਪਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੇਵਲ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇਗਾ। ਸੋ ਹਰ ਇਕ ਆਪ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗਾ।

ਇਨ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਪੱਤੀ ਵਾਲੇ ਕਾਹਲੇ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਭੁਗਤਾ ਲਵੋਗੇ।" ਸਾਡੇ ਆਖੇ ਲੱਗੋ, ਤੇ ਤਪੇ ਨੂੰ ਬਲਦਾਂ ਮਗਰ ਪਾ ਲਵੋ। ਨਾਲ ਇਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਵੈਰ ਕਰੀਦਾ ਏ ?"

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਰੋਂਦੇ ਪਿੱਟਦੇ ਤਪੇ ਦੀ ਲੱਤੀਂ ਰੱਸਾ ਪਾ ਕੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮਗਰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਉਹ ਤਪੇ ਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ, ਉਧਰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਨਤੀਜਾ, ਤਪਾ ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਧੂਹੀਂਦਾ ਧੂਹੀਂਦਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਲਾਸ਼ ਵੀ ਜੱਟ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਧੂਹੀ ਫਿਰੇ। ਨਿੰਦਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਣਾ ਪਿਆ। ਸਾਰੀ ਜੂਹ ਵਿੱਚ ਜਲ ਥਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਏਧਰੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜੱਟ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਣ ਲੱਗੇ। ਅੱਗੋਂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਸਾਧ ਸੰਗਤ! ਇਹ ਸਭ ਮਿਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਟਹਿਲੀਆ ਹਾਂ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀਤੇ ਅਪਰਾਧ ਬਖਸ਼ਾਉਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਚੱਲੋ।"

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸੁੱਖਣਾ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀ। ਜੱਟ ਗੁਰਦੇਵ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ।

ਕਬਿੱਤ

ਸੰਗਤ ਖਡੂਰ ਦੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਅਮਰਦਾਸ
ਦੂਸਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀਸ ਜਾ ਝੁਕਾਂਵਦੇ
ਰੱਖੀਆਂ ਨੇ ਭੇਟਾ ਸਿੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਜਾ
ਹੱਥ ਜੋੜ ਸਾਰੇ ਕੀਤੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਂਵਦੇ
ਕਹਿੰਦੇ, ਮਹਾਰਾਜ! ਚੱਲੋ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਵਿੱਚ
ਅਸੀਂ ਕੀਤੇ ਪਾਪ 'ਤੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪਛਤਾਂਵਦੇ
ਅਸੀਂ ਅਪਰਾਧੀ, ਪਰ ਆਪ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ
ਜਿਹੜੇ ਆਏ ਲੈਣ, ਹੁਣ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਜਾਂਵਦੇ

ਸ਼ਰਧਾ ਭੇਟ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਤਪੇ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਬੜਾ ਅਪਰਾਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ! ਆਪ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੋ। ਸਾਡੀ ਪਿਛਲੀ ਗਲਤੀ ਮਾਫ਼ ਕਰੋ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾ ਲਵੋ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਪਤਿਆਵਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ, ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਇਸ ਸੱਚੇ ਘਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਰਹਾਂਗੇ।........"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ! ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੁੱਲ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹਾਂ। ਜੋ ਕੁਛ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਭ ਭਾਣੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਪਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਤਾਈਂ
ਚੰਗਾ ਤੁਸਾਂ ਨਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇਆ ਏ
ਧਰਮ ਸਾਧ ਦਾ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਹੁੰਦਾ
ਭਾਣਾ ਰੱਬ ਦਾ ਤੁਸਾਂ ਉਲਟਾਇਆ ਏ
ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਵਣੀ ਨਹੀਂ ਚੰਗੀ
ਰੱਬੀ ਭੇਤ ਨਾ ਤੁਸਾਂ ਲੁਕਾਇਆ ਏ
ਸਾਡਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਾਹੀ
ਗੁੱਸਾ ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਤੁਸਾਂ ਦਿਲ ਆਇਆ ਏ
ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ
ਤੁਸਾਂ ਤਪੇ ਨੂੰ ਦੰਡ ਭੁਗਤਾਇਆ ਏ
ਧੀਰਜ, ਨਿਮਰਤਾ, ਦਇਆ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ ਕੇ
ਤੇ ਸਰਾਪ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾਇਆ ਏ
ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਕਰੋ ਪਰਹੇਜ਼ ਇਸ ਤੋਂ
ਮਾਰਗ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕਠਨ, ਸਮਝਾਇਆ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਕਹਿਣ ਢੂੰਡਾਊ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਪਾਇਆ ਜਿਨ੍ਹ ਕੁਝ, ਉਹਨੇ ਛੁਪਾਇਆ ਏ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਇਕੋ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾਣ, "ਗੁਰਦੇਵ! ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਪਿਛਲੇ ਔਗੁਣ ਬਖਸ਼ ਲਵੋ, ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੋ।" ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਰੇ ਹੋਏ ਗਲ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕੇ।

ਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੦-੮-੫੬ ਈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਬੀਬੀ ਰਜਨੀ
ਤੇ
ਪਿੰਗਲਾ

•

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਸਵੰਬਰ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਸੀਤਾ, ਦਰੋਪਦੀ ਆਦਿ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਸਵੰਬਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੁਘੜ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਸ ਪਰਧਾਨ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ ਵਿਦਵਾਨ ਧੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਆਹ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ-ਸਾਥ ਸੀ, ਜੀਵਨ-ਨਰਕ ਨਹੀਂ।

'ਫਲਾਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਵੀ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਸੀ।' ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਕਦੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਨਾਲ ਮਰਦ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਲਏ, ਨਾ ਉਹਨੂੰ 'ਪਤੀ ਚੁਣਨ ਦਾ' (ਸਵੰਬਰ ਦਾ) ਹੱਕ ਰਿਹਾ ਤੇ ਨਾ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ, ਸੰਪਤੀ ਤੇ ਸੱਤਿਆ, ਦੋਹਾਂ 'ਤੇ ਮਰਦ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਨਿਰੋਲ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਵਿਧਾਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਇੱਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਜ ਲਿਆ, ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੀਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਉਪਜ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਹੋਣ। ਇਸਤਰੀ ਇਹਨਾ ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਦੀ ਪਦਵੀ ਜਨਮ ਕਰਮ ਦੇ ਨੀਚ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ, ਉਹਨੂੰ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਕੰਨਿਆ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ, ਭੈਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਭਰਾ ਦੀ

ਗ਼ੁਲਾਮ, ਪਤਨੀ ਹੋ ਕੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਤੇ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਾਦੀ, ਪੜਦਾਦੀ ਬਣ ਜਾਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਪੜਤਰਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਤੇ ਰਾਜਸੱਤਿਆ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਏਸ ਇਕ-ਪੱਖੀ ਜੀਵਨ-ਢੰਗ ਦਾ ਅਸਰ ਵਿਆਹ-ਮਰਯਾਦਾ 'ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰਸਮ ਰਵਾਜ ਅਜਿਹੇ ਬਣ ਗਏ ਕਿ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਰਾਏ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਜੋ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੇ (ਪਿਉ ਭਰਾ) ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਕੰਨਿਆ ਉਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਉਹਦੀ ਇੱਛਿਆ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਗਊਆਂ, ਕੱਪੜੇ ਪੈਸੇ ਵਾਂਗ ਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੰਨਿਆਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੜਕੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਰਵਾਜ ਪੈ ਗਿਆ ਦੋ ਰਾਜੇ ਮੁਲਕ ਮੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਤਾਂ ਹਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਰਦ, ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲੜਕੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਬੁੱਢੇ, ਰੋਗੀ, ਕੁਕਰਮੀ ਦੇ ਲੜ ਸੁੰਦਰ ਦੇਵੀਆਂ ਨਰੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਤੇ ਸਮਾਜ ਇਸ ਸਾਰੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਹਿ ਕੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ

ਇਹ ਅਨਰਥ ਕਿੱਥੇਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਰਜਨੀ ਤੇ ਪਿੰਗਲੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਰਗੀ ਮਿਸਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੀ ਮਿਲੇ। ਇਹ ਦਿਲ ਕੰਬਾਊ ਕਥਾ ਉਦੋਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਕਲੰਕ ਹੈ

ਬੈਂਤ

ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਪੱਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੀ
ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਕਾਰਦਾਰ ਭਾਈ
ਇੱਜ਼ਤ ਮਾਣ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਸੀ
ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾਲਦਾਰ ਭਾਈ
ਬੜਾ ਅੜਬ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ ਹਾਕਮ
ਭਰਿਆ ਨਵ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਭਾਈ
ਰੱਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਯਾਦ ਉਹਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਭਾਈ
ਕਰਦਾ ਸਦਾ ਸੀ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ

ਘਾਟਾ ਕਿਸ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਚਾਰ ਭਾਈ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਘਰ ਉਹਦੇ ਕੋਈ ਪੁੱਤ ਹੋਇਆ
ਹੈ ਸੀ ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਭਾਈ
ਸਿਰਫ਼ ਲੜਕੀਆਂ ਪੰਜ ਸਨ ਘਰ ਉਹਦੇ
ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈਸੀ ਪਿਆਰ ਭਾਈ
ਚਾਰ ਵੱਡੀਆਂ ਤਿਸ ਵਿਆਹੀਆਂ ਸਨ
ਚੰਗੇ ਵਖ ਕੇ ਤੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਭਾਈ
ਵਿੱਤ ਦਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕਸਰ ਛੱਡੀ
ਦਿੱਤਾ ਧਨ ਉਹਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਭਾਈ
ਉਹਨਾਂ ਚੌਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੀ ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ ਡਾਢਾ
ਸੀ ਉਹ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਆਗਿਆਕਾਰ ਭਾਈ
ਐਪਰ ਪੰਜਵੀਂ ਹੋਰ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸੀ
ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੀ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ
ਨਹੀਂ ਸੀ 'ਸੀਤਲਾ' ਇਹ ਪਸੰਦ ਉਸਨੂੰ
ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਸੀ ਬੜਾ ਲਾਚਾਰ ਭਾਈ

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ ਪਰਬੰਧ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਪੰਜਾਬ (ਤੇ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਕੁਛ ਹਿੱਸੇ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ-ਪਰਬੰਧ ਸੀ। ਓਥੇ ਦਸ ਦਸ, ਵੀਹ-ਵੀਹ ਵਿਘੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ। ਸੈਂਕੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਇਕੋ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖ ਰਾਜਸੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਜੇ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਉਹ ਮਨ ਮੰਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਮੁੱਲ ਖ਼ਰੀਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ' ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਕਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਪਰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਕੁਛ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਕਮੀਣ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ ਪਰਬੰਧ ਉੱਕਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ

ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਮਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਏਹਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੋ ਦੋ, ਦਸ ਦਸ ਵਿਘਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ ਪਰਬੰਧ ਹੀ ਸੀ। ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਪੱਟੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੂੰ 'ਰਾਜਾ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵੱਡਾ ਅਫ਼ਸਰ ਵੀ ਓਥੇ ਉਹਾ ਸੀ। ਬੜਾ ਅੜਬ ਤੇ ਧੱਕੇ ਖ਼ੋਰ ਹਾਕਮ ਸੀ ਓਹ।

ਰਾਜਾ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਲੜਕੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਬੜੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ, ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਮੰਨੇ, ਦੇਹੁਰੇ ਮਕਬਰੇ ਪੂਜੇ, ਦੇਵੀ ਦਿਉਤੇ ਮਨਾਏ, ਸੁੱਖਣਾ ਮੰਨਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਮੁਰਾਦ ਕਿਤੇ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹਦਾ ਸੁਭਾਅ ਵਧੇਰੇ ਚਿੜਚਿੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨੂੰ ਚਿੜ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਲਗਭਗ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵੱਲੋਂ ਦੂਰ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀਅਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਿਆ।

ਵੱਡੀਆਂ ਚੌਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਉਹਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਸੀ। ਉਹ ਉਹਨੇ ਚੰਗੇ ਘਰੀਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਤੇ ਰੱਜਵਾਂ ਦਾਜ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਪੰਜਵੀਂ ਕੁਝ ਨਵੇਕਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਤਸੰਗਣ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨਾ ਉਹਦੇ ਮਨ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਸੀ। ਜੋ ਕੁਛ ਉਹਨੂੰ ਘਰੋਂ ਖ਼ਰਚਣ ਵਰਤਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਛੱਡਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰ ਵੀ ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਆਉਂਦੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਪੇ ਉਹਦੀ ਇਸ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਵੱਡੀਆਂ ਚਾਰੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵੀ ਪੇਕੇ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਧੀਓ ! ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਸੁੱਖੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੱਤ ਨਹੀਂ। ਉਹਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ, ਉਹਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਸਮਝਾਓ। ਉਹ ਕੁਛ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੰਨੇ।"

ਆਪਣੀ ਮੱਤ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਚਾਰੇ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਗਈਆਂ, ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰ ਕੇ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀਆਂ :

ਕਬਿੱਤ

ਵੱਡੀਆਂ ਵੀ ਚਾਰ ਧਕ ਆਈਆਂ ਸੀ ਮਿਲਨ ਵੇਰਾਂ
ਲੱਗੀਆਂ ਕਰਨ ਪੰਜ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਜੀ
ਕੌਣ ਕਰੇ ਪਾਲਣਾ ? ਤੇ ਕੌਣ ਦੇਂਦਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੈ ?
ਏਸੇ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਦੇ ਪਈ ਤਕਰਾਰ ਜੀ
ਛੋਟੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ, ਵੱਡੀਆਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਈਆਂ
ਕਹਿਣ, ਇਹਦੇ ਦਿਲ ਨਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਜੀ
ਕੀਤੀਓ ਨੇ ਜਾਇਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਝੱਟ ਪਿਤਾ ਕੋਲ
ਸੱਚੀ ਗੱਲ 'ਸੀਤਲਾ' ਨਾ ਸੱਕੀਆਂ ਸਹਾਰ ਜੀ

ਵੱਡੀਆਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਗਹਿਣਿਆਂ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਦਾਜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਛੱਡੇ। ਵੱਡੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ। ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਹੰਢਾਉਣ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਪਿਤਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਨੰਗੀਆਂ ਮਰ ਜਾਈਏ। ਏਸੇ ਦੇ ਲੇਖ ਅਸੀਂ ਖਾ ਰਹੀਆਂ ਹਾਂ। ਅਣ ਦਿਸਦਾ ਰੱਬ ਸਾਨੂੰ ਕਦ ਪਾਤੇ ਕੇ ਕਿਤੋਂ ਦੇ ਦੇਵੇਗਾ ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਵਾਂਗੀਆਂ।'

ਬਾਕੀ ਤਿਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵੱਡੀ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਛੋਟੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਕਿਉਂ ਰਜਨੀ, ਤੇਰੀ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ ?'

ਅੱਗੋਂ ਰਜਨੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਭੈਣ ਜੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਭ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ। ਈਸ਼ਵਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਪਦਵੀ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ [illegible] ਸਭ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ [illegible] ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਸਾਨੂੰ ਇਥੇ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ [illegible] ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ [illegible] ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਖਾ ਸਕਦਾ ਏ, ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ [illegible]। [illegible] ਸਭ ਐਵੇਂ ਭੁਲੇਖਾ ਏ। ਸਭ ਉਸੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ [illegible]।'

ਵੱਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਏਸ ਉੱਤਰ 'ਤੇ ਸਗੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਜਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਭੜਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਕੋਰੜਾ

ਚਾਰੇ ਜਾ ਕੇ ਲੱਗੀਆਂ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਜੀ
ਸੁਣਿਆਂ ਜੋ, ਆਖਦੀ ਕੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਜੀ
ਥੱਕ ਗਈਆਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ
ਤੇਰ ਲਖ ਸਾਰੀਆਂ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਖਾਂਦੀਆਂ
ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਸੀਂ ਰੇਸ਼ਮ ਹੰਢਾਂਦੀਆਂ
ਤੇਰੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਉੱਤੇ ਰੰਗ ਲਾਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ
ਐਪਰ ਨਾ ਛੋਟੀ ਮੰਨਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਜੀ
ਵੱਜ ਗਿਆ ਉਹਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕੀ ਝੱਲ ਜੀ
ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ
ਕਹਿੰਦੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਕਰਤਾਰ ਜੀ
ਜਿਹੜਾ ਅਸਾਂ ਡਿੱਠਾ ਪਰ ਨਾ ਪਰਾਰ ਜੀ
ਸੁਣ ਸੁਣ ਅਸੀਂ ਪਈਆਂ ਘਬਰਾਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ
ਆਖੇ, ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਕੌਣ ਮਾਈ ਬਾਪ ਜੀ
ਅਪਣਾ ਹੀ ਲਖ ਭੋਗਦੇ ਆਂ ਆਪ ਜੀ
ਆਪ ਸਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਪਾਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ
ਕਰਦੀ ਤੁਹਾਡਾ ਬੜਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਜੀ
ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਰਿਹਾ ਰਤਾ ਨਾ ਪਿਆਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੁਆਤੀ ਲਾ ਕੇ ਭੜਕਾਉਂਦੀਆਂ
ਰਜਨੀ ਵਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ

ਵੱਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰਜਨੀ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਈਰਖਾ ਵੀ ਹੋ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੋਚਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, 'ਸਾਡਾ ਭਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਾਂ, ਜੋ ਧੀ ਪੁੱਤ ਅੱਖੋਂ ਦੁਰੇਡਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਮੋਹ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਰਜਨੀ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਉ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੀ ਏ। ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਔਲਾਦ ਏ। ਕੀ ਪਤਾ, ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਓਸ ਕੱਲ੍ਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪ ਜਾਏ। ਜੇ ਰਜਨੀ ਤੋਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਿਲ ਖੱਟਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ।' ਏਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਰਜਨੀ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਕੀਤੀ

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਰਜਨੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹਦਾ ਗੁੱਸਾ ਭੜਕਾਉਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀਆਂ, "ਪਿਤਾ ਜੀ, ਰਜਨੀ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਏ? ਉਹ ਏਡੀ ਨਾ-ਸ਼ੁਕਰੀ ਤੇ ਅਕਿਰਤਘਣ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ? ਧੀਆਂ ਸਦਾ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਲੇਖ ਖਾਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਖਪਗ਼ਿਆ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੰਢਾਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਉਹ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੀ ਸ਼ਲੋਕ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਏ। ਜੇ ਭਲਾ ਸਾਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਪਾਲਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਂਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਵਿੱਤ ਦਾਜ ਦੇ ਕੇ ਚੰਗੇ ਘਰੀਂ ਨਾ ਵਿਆਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਅੱਜ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ? ਜਿਵੇਂ ਸੈਂਕੜੇ ਕਮੀਨਣੀਆਂ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀ ਨਰਕ ਭੁਗਤ ਰਹੀਆਂ ਨੇ, ਓਹਾ ਹਾਲਤ ਸਾਡੀ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕੌਣ ਸਮਝਾਵੇ? ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਸਾਧਣੀ ਜੰਮ ਪਈ ਏ, ਅਖੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਖਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਭ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇਂਦਾ ਏ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ 'ਹਸਾਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ! ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਹਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨੂੰ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਵੇ ਕਿ ਭਰਾ ਤਾਂ ਹੈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਪਿਤਾ ਪਿੱਛੋਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਮਾਲਕ ਮੈਂ ਹੀ ਬਣਨਾ ਏਂ।"

ਮਗਰਲੀ ਗੱਲ ਭੱਖਦੀ ਸਲਾਈ ਵਾਂਗ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਓਸ ਵੇਲੇ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਦਿਲ ਦਾ ਸਾੜ ਕੱਢਿਆ

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਰਾਜਾ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ
ਸੁਣ ਲੈ, ਭੇਣਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ਆ ਕੇ
ਭੁੱਲ ਗਈਉਂ ਅਹਿਸਾਨ ਤੂੰ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦਾ ਖਾ ਕੇ
ਦੇਂਦੇ ਪਹਿਨਣ ਖਾਣ ਨੂੰ ਜੋ ਖੱਟ ਕਮਾ ਕੇ
ਕਰਨ ਜੋ ਤੇਰੀ ਪਾਲਣਾ ਲਹੂ ਤੀਕ ਚੁਆ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਣ ਯਾਦ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਚਿਤ ਲਾ ਕੇ
ਜੰਮੀਉਂ ਤੂੰ ਅਕਿਰਤਘਣ ਘਰ ਸਾਡੇ ਆ ਕੇ
ਤੈਨੂੰ ਸਾਧ ਫ਼ਕੀਰ ਜੋ ਗਏ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਕਰਾਮਾਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹ ਲਿਆ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਲੇਖ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵੇਖ ਲਾਂ ਅੱਜੋ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ

ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕਦਾ 'ਕੀ ਰਜਨੀ ਏਨੀ ਅਕਿਰਤਘਣ ਹੋ ਗਈ ਏ ? ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਮੇਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਏ ? ਮੇਰੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ? ਜੇ ਉਹਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉੱਤੇ ਅੱਖ ਰੱਖੀ ਬੈਠੀ ਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਕੌਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ ਫਿਰ, ਆਕੜ ਵੇਖੋ। ਅਖੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕਛ ਰੱਬ ਦੇਂਦਾ ਏ। ਕਿਹੜਾ ਰੱਬ ? ਜੀਹਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੂਜਦਾ ਮਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਪੱਥਰ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆਂ ? ਸਭ ਪਾਖੰਡ ਏ। ਸਭ ਧੋਖਾ ਏ ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਕਿਹੜਾ ਰੱਬ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਏ। ਤੇ ਰਜਨੀ ? ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਧੀ-ਪੁੱਤ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹਵੇ ?'

ਉਹ ਇਹਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੜ ਭੁੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਹਦੀ ਬੁਲਾਈ ਰਜਨੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ। ਰਜਨੀ ਨੇ ਪਰਚਲਤ ਮਰਯਾਦਾ ਮੂਜਬ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ

ਗੁੱਸੇ ਭਰਿਆ ਰਾਜਾ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਰਜਨੀ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਖਲੋਤੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੜੀ ਰੁੱਖੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਰਜਨੀ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ?

ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਏ ? ਉਹਨਾਂ ਮੰਗ-ਖਾਣੇ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਇੱਜ਼ਤ ਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੋਈ ਬੋਲੀ ਤੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਏਂ ? ਕਿਹੜਾ ਏ ਉਹ ਤੇਰਾ ਪਾਲਣ ਹਾਰਾ ? ਕਿੱਥੇ ਆ ਉਹ ਰੱਬ, ਜੀਹਦਾ ਦਿੱਤਾ ਤੂੰ ਖਾਂਦੀ ਏਂ ? ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਮਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਤਰਲਿਆਂ 'ਤੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਥੰਮ੍ਹ ਪਾੜ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਏਂ। ਬੋਲ, ਕੀ ਸਲਾਹ ਏ ਤੇਰੀ। ਮਾਂ ਪਿਉ ਦਾ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਨਣਾ ਏਂ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨੀ ਏਂ।"

ਰਜਨੀ ਸਾਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਜਾਣ ਗਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਵਾਂਗ ਉਹਦੇ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਰੱਖੇ, ਜਾਂ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਜਾਏ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹਦਾ ਧਰਮ ਤੇ ਅਣਖ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਲਾ ਹੀ ਪਕੜਿਆ। ਉਹ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲੀ

ਕਲੀ

ਅੱਗੋਂ ਰਜਨੀ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਹਿੰਦੀ ਬਾਬਲ ਮੇਰਿਆ
ਐਸਾ ਕੌਣ ਜੋ ਮਾਂ ਪਿਉ ਤਾਈਂ ਨਹੀਂ ਪਿਆਰਦਾ
ਐਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਝੂਠੇ ਮੋਹ ਵਿੱਚ ਉਲਝ ਕੇ
ਹੈ ਉਹ ਮੂਰਖ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਿਤਾਰਦਾ
ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤਰ ਮਾਪੇ, ਬਣ ਗਏ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੇ
ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏਵੇਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਸਭ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਲਿਖਾਏ ਭੋਗਣੇ
ਏਥੇ ਚਲਦਾ ਨਹੀਂਗਾ ਦਖਲ ਕਿਸੇ ਨਰ ਨਾਰ ਦਾ
ਦੇਂਦਾ ਕੌਣ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸਮਤ ਖਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਇਹ ਤਾਂ ਉਹਲਾ ਐਵੇਂ ਹੈਗਾ ਏ ਦਿਨ ਚਾਰ ਦਾ
ਦੇਂਦਾ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਜ਼ਕ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ
ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰਾ ਹੈ ਉਸ ਮੇਰੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਦਾ
ਬੰਦਾ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰਦਾ ਏ
ਪਰ ਨਹੀਂ ਰਚਨਹਾਰ ਦਾ ਭੁੱਲਾ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ

ਦਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਸਦਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ

ਰਜਨੀ ਕਹਿੰਦੀ ਗਈ "ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਇਹ ਜੇਹਾ ਕਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਹੈ ਜੋ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਚਾਨਣ ਕਰ ਕੇ ਹਨੇਰਾ ਤੇ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਮੈਨੂੰ ਏਹੋ ਜਹੇ ਚੰਗੇ ਘਰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਦੇਂਦਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ? ਜੇ ਭਲਾ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਹੀ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨਿਰਧਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਸਭ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਹੀ ਖੇਡ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਖੇਡ ਹੈ ਕੇਵਲ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਉਹੀ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਵਣਹਾਰ ਹੈ। ਆਪ ਪੁੱਤਰ ਪਰਾਪਤੀ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾ ਰਹੇ ਹੋ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲ ਗਏ ਹੋ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਏਂ ? ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਪੂਰਬ ਲਿਖੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਸੋ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਲੇਖ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਲਿਆਓ, ਤੇ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਰਮ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੋ।"

ਹੰਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਚਿੜ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਰਾਜਾ ਧੁਨੀ ਚੰਦ ਵੀ ਰਜਨੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਰਜਨੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਲੈਕਚਰ ਕਿਸੇ ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰੀਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ... ਤੇਰੀ ਪਾਲਣਾ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਅਣਦਿਸਦਾ ਰੱਬ ? ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਹੈ, ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਖਾਂਦੀ ਹੈਂ ? ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਦੋ ਟੁੱਕ ਉੱਤਰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।"

ਰਜਨੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਆਪ ਕਿਸ ਜ਼ਿਦ ਪੈ ਗਏ ਹੋ ? ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਨਿਰੀ ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਉਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਲ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸੇ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਊਚ ਨੀਚ, ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ, ਸਭ

ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ। ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਤੱਕ ਨੂੰ ਉਹ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਓ, ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਇਹ ਵਟਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਜ਼ਰੂਰ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਭੋਗਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਖੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ "

ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੁਖਦੀ ਅੱਗ, ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਬਲ ਉੱਠੀ ਉਹ ਰਜਨੀ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਬੈਂਤ

ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਸੁਣ ਕੇ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਤਾਈਂ
ਛਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋਧ ਦੇ ਆਉਂਦਾ ਏ
ਕਹਿੰਦਾ, ਵੇਖ ਲਊਂ ਹੁਣ ਕਰਤਾਰ ਇਹਦਾ
ਇਹਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਜ਼ਕ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ਏ
ਇਹਦੇ ਲੇਖ ਵੇਖੂੰ, ਲਿਖਣਹਾਰ ਵੇਖੂੰ
ਇਹਨੂੰ ਕੇਹੇ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਭੋਗਾਉਂਦਾ ਏ
ਫੇਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੱਦ ਕੇ ਲਾਗੀਆਂ ਨੂੰ
ਰਾਜਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਏ
ਪੱਟੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਿੰਗਲਾ ਹੈ ਕੋਹੜਾ
ਲਿਆਓ ਉਸਨੂੰ, ਹੁਕਮ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਏ
ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣਾ ਏ
ਵੇਖੂੰ ਕੌਣ ਫਿਰ ਖੱਟ ਖਆਉਂਦਾ ਏ
ਇਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਹੀ ਮਿਲਣਗੇ ਹੁਣ
ਮੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਏ
ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਕਸਾਈ ਦਾ ਧਾਰ ਬੈਠਾ
ਨਾਲ ਧੀਆਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਏ

ਪੱਟੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਿੰਗਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹਨੂੰ ਕੋੜ੍ਹ ਦਾ ਮਾਰੂ ਰੋਗ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਲੂੰਜੇ ਹੋ ਗਏ, ਲੱਤਾਂ ਬਾਹੀਂ ਜੁੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਲਹੂ ਪਾਕ

ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਉਹਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਉਸ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਉਹ ਇਕ ਛੱਪਰੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੱਲੀ ਪੱਲੀ ਦੂਰ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਬੂ ਆਉਂਦੀ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਰੱਬ ਤਰਸੀ ਕਰ ਕੇ ਉਹਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਰੋਟੀ ਸੁੱਟ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਉਹਾ ਖਾ ਕੇ ਛੱਪੜੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਛੱਡਦਾ।

ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿੰਗਲਾ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉੱਠੇ। ਹੰਕਾਰੀ ਪਿਤਾ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ

ਰਸਾਲੂ

ਹੈ ਸੀ ਇਕ ਪਿੰਗਲਾ, ਕੋਹੜ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਜ਼ਖਮ ਸਰੀਰ 'ਤੇ, ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲਾਚਾਰ
ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਦੀ ਵਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਧਾਰ
ਨਵਾਂ ਨਰਕਿਆ ਆਦਮੀ, ਵੇਖ ਨਾ ਸਕੇ ਸਹਾਰ
ਚੁੱਕ ਲਿਆਏ ਉਸਨੂੰ, ਲਾਗੀ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰ
ਕੰਬ ਖਲੋਤੇ ਵੇਖ ਕੇ, ਉਥੇ ਜੋ ਨਰ ਨਾਰ
ਸੱਦ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਰਾਜੇ ਕਿਹਾ ਪੁਕਾਰ
ਤੱਕ ਲੈ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੁਣ, ਇਹ ਹੈ ਤੇਰਾ ਭਰਤਾਰ
ਜਾਂ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਮੰਨ ਲੈ, ਆਪਣੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚਾਰ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਫਿਰ, ਵਿਆਹ ਲਈ ਹੋ ਤਿਆਰ

ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾਰੂ ਧਮਕੀ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਰਜਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਡਰ ਕੇ ਡੋਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਰਜਨੀ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉਸ ਠਰ੍ਹਮੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, "ਕਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਵੰਬਰ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਚੁਣਨ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਧੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਹੱਕ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਞਾਣਾ ਮੂੰਹ, ਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਮਾਪੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਠੀਕ ਵਰ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਸੋ, ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਜਿਹੜਾ ਵਰ ਚੁਣਨਗੇ, ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ। ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ! ਇਹਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਦੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ [illegible] ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ।"

ਕਦੀ ਪਿਤਾ ਕੰਨਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੁਛ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਰਜਨੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਇਹ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਰਜਨੀ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ, ਇਹ ਉਸ ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੇ ਵੱਕਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਵੱਕਾਰ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ

ਰਜਨੀ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪਿੰਗਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਕੰਬ ਉਠੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਰਜਨੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਸੀ, ਓਹਾ ਹੁਣ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀਆਂ

ਕੋਰੜਾ

ਭੈਣਾਂ ਤਾਈਂ ਵੇਖ ਲੱਗੇ ਡੋਬ ਪੈਣ ਜੀ
ਅੰਦਰ ਸੀ ਉਹ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਜਾਈ ਭੈਣ ਜੀ
ਗਲ ਲੱਗ ਉਹਦੇ ਸਭੇ ਸਮਝਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ
ਚੰਦਰੀਏ ਮੇਰਾ ਦਿਲ 'ਚ ਵਿਚਾਰ ਨੀ
ਆਹ ਕਹਿੜੀ ਤੇਰਾ ਬਣੇਗਾ ਭਤਾਰ ਨੀ
ਛੱਡ ਜ਼ਿਦ ਅਸੀਂ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ ਪਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ
ਕਿਵੇਂ ਨਾਲ ਏਹਦੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਭਾਵੇਂਗੀ
ਭੱਖਦੀ ਜਵਾਨੀ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ ਪਾਵੇਂਗੀ
ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਨਾ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ
ਧੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਜ਼ੋਰ, ਕਰ ਖਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਨੀ
ਪੁੱਜਦੀ ਅੜੀ ਨਾ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੀ
ਕਰਦੀਆਂ ਜ਼ਿਦ, ਸਭੇ ਪਛਤਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ, ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ

ਮਾਪਿ ਦੀ ਹੀ ਮੰਨ, ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਜੋੜੀਏ,
ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਖਿਆ ਕਦ ਨਾ ਮੋੜੀਏ
ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਮਨ ਧੀਆਂ ਸੁਖ ਪਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ, ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ
ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਭਗਵਾਨ ਨੀ
ਕਦੇ ਨਾ ਭੁਲਾਈਏ ਏਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਨੀ
'ਸੀਤਲਾ' ਸਤੀ ਦਾ ਸਿਦਕ ਭੁਲਾਂਦੀਆਂ
ਆਖ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਂਦੀ ਆਂ

ਅੰਤ, ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। 'ਇਹ ਕੋਹੜਾ ਮੁਟਿਆਰ ਰਜਨੀ ਦਾ ਪਤੀ ਬਣੇਗਾ ?' ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਪਿਤਾ ਅੱਗੇ ਰਹਿਮ ਲਈ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਕੜਕੇ ਹੋਏ ਮਰਦ ਦੇ ਇਕ ਦਬਕੇ ਨੇ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ ਰਜਨੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰਮ ਤੇ ਅਣਖ ਦੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਖੜੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਮੋੜ ਕੇ ਜਵਾਬ ਅੱਗੋਂ ਦਿੱਤਾ, ਬੀਬੀ ਰਜਨੀ ਨੇ
ਭਾਣਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਝੱਲ ਜਾਵਾਂਗੀ
ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਂ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਵਰ ਦੇਣਗੇ ਜੋ
ਓਸੇ ਦਿਆਂ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਉਮਰ ਬਿਤਾਵਾਂਗੀ
ਐਪਰ ਵਿਚਾਰ ਤਜ ਸਕਦੀ ਨਾ ਆਪਣੇ ਮੈਂ
ਛੱਡ ਭਗਵਾਨ ਇਨਸਾਨ ਨਾ ਧਿਆਵਾਂਗੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਡੋਲਾਂਗੀ ਨਾ ਵੇਖ ਦੁੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ
ਦੇਵ ਨਾਹੀਂ, ਮਿਹਣਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਦੁਆਵਾਂਗੀ

ਸਭ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਫ਼ਸੋਸ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗ ਸਕਦੀ। ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਪੱਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਦਮੀ ਨਿਰਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਦਲੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਘਬਰਾਓ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਉਲਾਮਾ ਨਹੀਂ ਦੁਆਵਾਂਗੀ. ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੁੱਖ ਭੋਗਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕੰਨਿਆਂ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਚੁਣਨ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ. ਹੁਣ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਨਾਜਾਇਜ਼. ਇਹ ਸਵਾਲ ਇਕ ਰਜਨੀ ਦਾ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਤੇ ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਦਾ ਹੈ. ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਝੁਰਦੀਆਂ ਹੋ. ਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਦਿਨ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ? ਉਹਨਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਹੀਂ, ਲੱਖਾਂ ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮੈਂ ਅੱਜ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਬਣ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰਖਿਓ. ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਇਹ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਅੱਜ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਕੋਹੜੇ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਰਜਨੀ ਕਦੇ ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰੇਗੀ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਵੀ ਨਰੜ ਹੋਣਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜੇ ਲੱਖਾਂ ਰਜਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹਵਨ-ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਅਹੂਤੀ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ." ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਬੋਲੀ, "ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੈ. ਜੋ ਫ਼ੈਸਲਾ ਆਪ ਚਾਹੋ, ਮੈਂ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ."

ਲਿਖਦਿਆਂ ਕਲਮ ਕੰਬਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਦਈ ਪਿਤਾ ਨੇ ਰਜਨੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਕੋਹੜੀ ਪਿੰਗਲੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ. ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਖੜੇ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਚੀ ਹਉਕਾ ਨਾ ਭਰਿਆ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਵੇਦੀ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਕੰਬ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਦਇਆ ਨਾ ਉਪਜੀ. ਮਰਦ. ਸਿਰੜ ਤੋਂ ਮਿਸਰੀ-ਜੋਬਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਰਾਜ-ਕੰਨਿਆਂ ਫ਼ਕੀਰਨੀਆਂ ਦਾ ਭੇਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿੰਗਲੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਖਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ

ਕਲੀ

ਮਾਪਿਆਂ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਵਰ, ਰਜਨੀ ਨੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ
ਤੁਰ ਪਈ ਪਿੰਗਲੇ ਤਾਈਂ ਖਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ
ਪਿੰਗਲ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਜਾਂਦੀ ਸਤੀ ਨੂੰ
ਆਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਵੇਖਣ ਸਾਰਾ ਹੰਮ ਹੁੰਮਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦੀ, ਖਾਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਬਾਬਲ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ
ਕਰ ਲਊਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹਰ ਕਿਸ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ
ਛੱਡ ਕੇ ਜੂਹ ਪੱਟੀ ਦੀ ਉਹ ਪਰਦੇਸਣ ਹੋ ਗਈ
ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗਦੀ ਫਿਰਦੀ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਫੇਰੀ ਪਾ ਕੇ
ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੜਨ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਲੋਕੀ ਪਿੰਗਲ ਕੋਹੜੀ ਨੂੰ
ਰਜਨੀ ਜਾਂਦੀ ਉਹਦੀ ਖਾਰੀ ਬਾਹਰ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਜੋ ਕੁਛ ਮਿਲਦਾ, ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਕਰ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰਦੀ
ਖਾਂਦੀ ਨਿਤ ਉਹ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਗਲ ਤਾਈਂ ਖੁਆ ਕੇ
ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਉਹਦੀ ਰੂਪ ਹਰੀ ਦਾ ਜਾਣ ਕੇ
ਬਸਤਰ ਸਾਫ਼ ਪੁਆਉਂਦੀ, ਧੋਂਦੀ ਨਿੱਤ ਨੁਹਾ ਕੇ
ਹੁੰਦੀ ਜਿੱਤ ਸਦਾ ਹੀ ਸਿਦਕ ਧਰਮ ਦੀ 'ਸੀਤਲਾ'
ਕਿਸਮਤ ਵੇਖ ਰਹੀ ਏ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ

ਜਿਸ ਪਿਤਾ ਨੇ ਰਜਨੀ ਨਾਲ ਏਨਾ ਧੱਕਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਦਾਜ ਕੀ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਰਜਨੀ ਸਾਦਾ ਜਹੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਪਿੰਗਲ ਨੂੰ ਖਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ, ਪੱਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਖਾਰੀ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖ ਦੇਂਦੀ, ਤੇ ਆਪ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਮੰਗਣ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਜੋ ਭਿੱਛਿਆ ਮਿਲਦੀ, ਲਿਆ ਕੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਗਲ ਨੂੰ ਖੁਆਉਂਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਖਾਂਦੀ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਪਿੰਡ ਭਟਕਦੀ ਉਹ ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ
ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਦੇ ਬੀਆਬਾਨ

ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚਕਾਰ ਜੀ
ਆ ਚੁਣਿਆ ਸੀ ਇਹ ਅਸਥਾਨ
ਐਸਾ ਰਚਨਾ ਸੀ ਤੀਰਥ ਚਾਹੁੰਦੇ
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਹਵੇ ਜੋ ਮਹਾਨ
ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਸਰਵਰ ਪਟਣਾ
ਕਈ ਥਾਂਈ ਪਏ ਹੋਏ ਸੀ ਖਤਾਨ
ਇਕ ਏਹ ਜੋਹੇ ਪੱਟੇ ਹੋਏ ਥਾਂ 'ਤੇ
ਪਾਣੀ ਮੀਂਹ ਦਾ ਖਲਾ ਸੀ ਆਨ
ਖਰ ਖਰ ਕੇ ਕਨਾਰੇ ਉਸਦੇ
ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਛਪੜੀ ਸਮਾਨ
ਉਹਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਖਲੀ ਸੀ ਬੇਰ ਸੰਘਣੀ
ਜੀਹਦੀ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਸ਼ਾਨ
ਧਾਰੀ ਰੱਖੀ ਉਹਦ ਹਠ ਆਣ ਰਜਨੀ
ਅੱਗਾ ਵੇਖ, ਜੋ ਕਰੇ ਭਗਵਾਨ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਤੀਰਥ ਰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਥਾਂ ਚੁਣਿਆਂ, ਜਿਸਨੂੰ ਅੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਉਸ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਨਗਰ ਵੀ ਵਸਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੱਕ' ਧਰਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਸਰੋਵਰ ਦ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਪੈ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਡੇਰਾ ਉਸ ਥਾਂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸੰਤੋਖਸਰ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰਵਰ ਦੀ ਪੁਟਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖਤਾਨ ਡੂੰਘੇ ਪੱਟ ਗਏ ਸਨ, ਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਰਤੀ ਪੱਧਰ ਪਈ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ 'ਦੁਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰ' ਹੈ, ਏਥੇ ਵੀ ਇਕ ਚਖਾ ਡੂੰਘਾ ਖਤਾਨ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਨਾਲ ਓਥੇ ਪਾਣੀ ਖਲ ਕੇ ਚੋਖੀ ਛਪੜੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਰਜਨੀ ਨੇ 'ਦੁੱਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰ' ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂਵੇਂ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਧਾਰੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਰਜਨੀ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭਿਛਿਆ ਮੰਗਣ ਚਲੀ ਗਈ।

ਜੈਂਗਲਾ

ਪਾਣੀ ਕੰਢ ਬੇਰੀ ਹੇਠਾਂ
ਪਿੰਗਲ ਤਾਈਂ ਬਿਠਾ ਕੇ

ਲੈਣ ਭਿੱਛਿਆ ਤੁਰ ਪਈ ਰਜਨੀ
ਇਕ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਧਾ ਕੇ
ਪਿੱਛੋਂ ਡਿੱਗੇ ਕਾਂ ਦੋ ਲੜਦੇ
ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆ ਕੇ
ਪਿੰਗਲੇ ਤੱਕਿਆ ਉੱਡਦੇ ਦਵੇਂ
ਬਣ ਗਏ ਹੰਸ, ਨਹਾ ਕੇ

ਪਿੰਗਲਾ ਬੇਰੀ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਝੂਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਇਰਾਦੇ ਹੀ ਉਹਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਛਪੜੀ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਦੋ ਕਾਂ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਛਪੜੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆ ਡਿੱਗੇ। ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਡੁਬਕੀ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਬਗਲਿਆਂ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਸੀ। ਪਿੰਗਲੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਭਾਸਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਚਿੱਟੇ ਹੰਸ ਬਣ ਕੇ ਉੱਡ ਗਏ ਹਨ। 'ਕੀ ਇਹ ਛਪੜੀ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤੀ ਤੀਰਥ ਹੈ ?' ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੰਗਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਫੁਰੀ।

ਬੈਂਤ

ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਅਸਚਰਜ ਕੌਤਕ
ਦਿਲ 'ਚ ਪਿੰਗਲਾ ਸੋਚ ਦੁੜਾਂਵਦਾ ਏ
ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਕੋਈ ਇਸ ਜਲ ਅੰਦਰ
ਜਿੱਥੇ ਕਾਂ ਨ੍ਹਾ ਹੰਸ ਬਣ ਜਾਂਵਦਾ ਏ
ਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ ਕਰ ਜਤਨ ਵੇਖਾਂ
ਖ਼ਬਰੇ ਰੱਬ ਕੋਈ ਢੋਅ ਲਗਾਂਵਦਾ ਏ
ਏਨੀ ਸੋਚ, ਲੱਤਾਂ ਬਾਹੀਂ ਮਾਰ, ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ
ਪਹੁੰਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹ ਜਾਂਵਦਾ ਏ
ਇਕ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਟੁੰਡੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਹ
ਮੁੱਢ ਝਾੜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੜਾਂਵਦਾ ਏ
ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ ਗਿਆ ਉਤਰ ਫੇਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ
ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਟੁੱਭੀਆਂ ਲਾਂਵਦਾ ਏ
ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਵੇਖੋ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ
ਸੁੱਕੇ ਘਾਹ 'ਤੇ ਜਲ ਛਿੜਕਾਂਵਦਾ ਏ

ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ, ਜਾਂ ਸਤਗੁਰਾਂ ਫੂਕ ਮਾਰੀ
ਸੁੱਕਾ ਘਾਹ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ਜਾਵੰਦਾ ਏ
ਓਧਰ ਪਿੰਗਲਾ ਨੋਂ ਸ਼ਰ ਨੌਂ ਹੋਇਆ
ਛਾਲ ਮਾਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਵੰਦਾ ਏ
ਕੁੰਦਨ ਵਾਂਗ ਸਭ ਦੇਹ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਈ
ਦਾਗ਼ ਤੀਕ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੰਦਾ ਏ
ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ
ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨੱਚਦਾ ਗਾਵੰਦਾ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਵੇਖ ਤੂੰ ਰੰਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਫਲ ਸਤੀ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਲਾਵੰਦਾ ਏ

ਸਤੀ ਰਜਨੀ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ 'ਜਪਜੀ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁੱਕੇ ਘਾਹ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੰਸ ਬਣਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੰਗਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੋਈ, ਉਹ ਖਾਰੀ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਛਪੜੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹਨੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਟੁੱਭੀ ਮਾਰੀ, ਓਧਰੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੜਵੀ ਸੁੱਕੇ ਘਾਹ ਉੱਤੇ ਪਲਟ ਦਿੱਤੀ। ਓਧਰ ਘਾਹ ਹਰਿਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਇਧਰੋਂ ਪਿੰਗਲਾ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਦਾ ਕੇਵਲ ਓਹਾ ਹੱਥ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਉਹਨ ਲਾਗੇ ਖਲੀ ਝਾੜੀ ਵਿੱਚ ਅੜਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੰਗਲਾ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਨੱਚ ਉਠਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਰਜਨੀ ਭਿੱਛਿਆ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤ ਆਈ। ਉਹ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਗਭਰੂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਪਿੰਗਲਾ ਉਹਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਰਜਨੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਦੋਵੇਂ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਕੋਰੜਾ

ਰਜਨੀ   ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈਰਾਨ ਜੀ
ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਰੋਣ ਕੁਰਲਾਨ ਜੀ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਉਸਦੇ ਪੁਕਾਰਿਆ
ਕਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਵੇ ਹੁੰਸਿਆਰਿਆ

ਪਿੰਗਲਾ   ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਗੱਲ ਹੱਸਿਆ ਜਵਾਨ ਜੀ
ਕਹਿੰਦਾ, ਏਨੀ ਹੁੰ ਗਈ ਕਾਸ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਜੀ
ਆ ਜਾ ਅੱਜ ਰਲ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾ ਲੀਏ
ਮੈਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਿੰਗਲ ਹਾਂ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਏ
ਰਜਨੀ   ਕਹਿੰਦੀ, ਰੱਬੋਂ ਡਰ, ਬਲ ਨਾ ਕਬਲ ਵੇ
ਵੇਖ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਤੂੰ ਤਾਂ ਗਿਓਂ ਡੋਲ ਵੇ
ਦੱਸ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਹਿਰ ਕੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ
ਕਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਵੇ ਹੈਂਸਿਆਰਿਆ
ਪਿੰਗਲਾ   ਕਹਿੰਦਾ ਸੁਣ ਗੱਲ ਧੀਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨੀ
ਭਾਗ ਲਾਇਆ ਤੇਰੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਨੀ
ਕਰ ਅਰਦਾਸ ਉਹਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਲੀਏ
ਮੈਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਏ
ਰਜਨੀ   —ਆਖਦੀ ਏ ਡਰ ਸਤੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਤੋਂ
ਬਖਸ਼ੂ ਨਾ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਏਸ ਪਾਪ ਤੋਂ
ਨਰਕਾਂ 'ਚ ਸੜੇਂਗਾ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ
ਕਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਵੇ ਹੈਂਸਿਆਰਿਆ
ਪਿੰਗਲਾ   —ਛਪੜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਹੈ ਸੁਣਾਵੰਦਾ
ਹੋਇਆ ਉਹ ਠੀਕ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਤਾਂਵਦਾ
ਬੜ੍ਹੀ ਗੱਲੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਨਾ ਭਰਮ ਲਾ ਲੀਏ
ਮੈਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਏ
ਰਜਨੀ   ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣ ਆਇਆ ਨਾ ਯਕੀਨ ਜੀ
ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਲੀਨ ਜੀ
ਲੋਭ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ—ਤੂੰ ਹੈਂ ਮਾਰਿਆ
ਕਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਵੇ ਹੈਂਸਿਆਰਿਆ
ਪਿੰਗਲਾ   ਕਹਿੰਦਾ, ਜੇ ਨਾ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਇਤਬਾਰ ਜੀ
ਨੇੜੇ ਐਥੇ ਬੈਠੇ ਚੌਥੇ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਚੱਲ ਕੇ ਨਿਆਂ ਕਰਾ ਲੀਏ
ਮੈਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਿੰਗਲਾ ਹਾਂ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਏ

ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਝਗੜਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਕਛ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਲਾਗੇ ਕੱਠੇ

ਹੋ ਗਏ। ਪਿੰਗਲਾ ਕਸਮਾਂ ਖਾ-ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਰਾ ਕੇ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਪਤਿਆਉਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਜਨੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਫ਼ਰੇਬ ਸਮਝ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਲੋਂ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ, ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਝਗੜੋ ਨਾ। ਅਹ ਵੇਖ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੰਬੂ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਝਗੜਾ ਲੈ ਜਾਓ ਤੇ ਜੋ ਫ਼ੈਸਲਾ ਉਹ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਕਰਨ, ਉਹ ਮੰਨ ਲਵੋ।"

ਗੱਲ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਜਾ ਹੋਏ। ਰਜਨੀ ਨੇ ਗਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਪੂਰਨ

ਫੜਿ ਚਰਨੀਂ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ
ਕੀਤੀ ਰਜਨੀ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਮੇਰੀ ਸੁਣ ਲਓ ਦੁੱਖੀ ਦੀ ਵਾਰਤਾ
ਗੁਰ ਦਾਤੇ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ
ਪਹਿਲਾਂ ਧੱਕ ਕਮਾਇਆ ਮਾਪਿਆਂ
ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਗਲਾ ਦਿੱਤਾ ਭਤਾਰ
ਸਾਰਾ ਵੇਂਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸਮਾਜ ਸੀ
ਭਰੀ ਆਹ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਾਰ
ਜੀ ਮੈਂ ਉਹਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਧਰ ਲਿਆ
ਮੇਰਾ ਰੱਖਿਆ ਸਿਦਕ ਕਰਤਾਰ
ਫਿਰ ਜੂਹ ਬਾਬਲ ਦੀ ਛੱਡ ਕੇ
ਮੰਗੀ ਭਿੱਛਿਆ ਪਰਾਏ ਬਾਰ
ਅੱਜ ਫਿਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਇਸ ਥਾਂ
ਜਦ ਆਈ ਮੈਂ, ਸਰਕਾਰ
ਛਾਂ ਸੰਘਣੀ ਤੱਕ ਕੇ ਬੇਰ ਦੀ
ਉਥੇ ਪਿੰਗਲ ਚਾਈਂ ਉਤਾਰ
ਫਿਰ ਮੈਂ ਲਾਗੇ ਇਕ ਪਿੰਡ 'ਚ
ਗਈ ਭਿੱਛਿਆ ਲੈਣ, ਦਾਤਾਰ

ਜਦ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਵੇਖਿਆ
ਮੇਰਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੰਸਾਰ
ਥਾਂ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਇਹ ਗਭਰੂ
ਬੈਠਾ ਖਾਰੀ ਮੂਧੀ ਮਾਰ
ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਾਂ ਲੱਜਿਆ ਆਵੰਦੀ
ਆਖੇ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਭਤਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਏ ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਇਹਨ ਪਿਗਲਾ ਦਿੱਤਾ ਮਾਰ
ਮੇਰਾ ਕਰ ਨਿਆਂ ਦੁਖਿਆਰ ਦਾ
ਢੱਠੀ ਆਣ ਤੁਹਾਡ ਦੁਆਰ

ਰਜਨੀ ਕਹਿੰਦੀ ਗਈ, ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਣਦੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਿੰਗਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਪਿੰਗਲ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਸਾਕਾ

ਫਿਰ ਗਭਰੂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਆਪ ਜਾਣੋ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਜੋ ਕਛ ਵਰਤਾਇਆ
ਇਹਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇਕ ਖੇਲ ਰਚਾਇਆ
ਕਾਂਵਾਂ ਛਪੜੀ ਵਿੱਚ ਨ੍ਹਾ ਰੰਗ ਹਰ ਵਟਾਇਆ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵੀ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਆਇਆ
ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜਾਂ ਟੁੱਭਾ ਲਾਇਆ
ਆਪ ਹੈਰਾਨ ਮੈਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੀ ਵਰਤੀ ਮਾਇਆ
ਕੰਚਨ ਜਿਹਾ ਸਰੀਰ ਮੈਂ ਪਲ ਅੰਦਰ ਪਾਇਆ
ਇਕ ਹੱਥ ਟੁੰਡਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜੋ ਨਹੀਂ ਡੁਬਾਇਆ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਰਕੀ ਜੀਵ ਸਾਂ ਦੁੱਖ ਭਰਾਣ ਆਇਆ
ਫਲ ਇਹ ਰੱਬ ਨੇ ਏਸਦੀ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਲਾਇਆ
ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੋ 'ਸੀਤਲਾ' ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪਾਇਆ

ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਗੁਰਦੇਵ ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਕਛ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਿਹਰ

ਨਾਲ ਹੀ ਪਿੰਗਲਾ ਅਰੋਗ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਰਜਨੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਲੇ ਪਰਸ਼ਾ ! ਤੇਰਾ ਇਕ ਹੱਥ ਅਜ ਵੀ ਕਹਤ ਦਾ ਰੋਗੀ ਹੈ ਚਲੋ, ਉਸੇ ਛਪੜੀ ਕੰਢੇ ਚੱਲ ਕੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਦੇ ਆਂ ਜੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਪਾਇਆਂ ਇਹ ਹੱਥ ਵੀ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਜਨੀ ਤੇਰੇ ਕਥਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਲਵੇਗੀ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਗੁਰਦੇਵ ਉਸ ਛਪੜੀ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੇ

ਬੈਂਤ

ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਗੁਰਦੇਵ ਮੇਰ
ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਾਈ
ਚੱਲੋ, ਚੱਲਦੇ ਆਂ ਉਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ
ਲੈਂਦੇ ਹਣ ਆਂ ਸੱਚ ਨਿਤਾਰ ਭਾਈ
ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕਿਹਾ ਗੁਰਾਂ ਪਿੰਗਲੇ ਨੂੰ
ਟੁੰਡਾ ਹੱਥ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਾਰ ਭਾਈ
ਜੇਕਰ ਹੋ ਗਿਆ ਇਹ ਵੀ ਅਰੋਗ ਓਵੇਂ
ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਸਾਰੇ ਇਤਬਾਰ ਭਾਈ
ਛੂਹ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਫਿਰ ਪਿੰਗਲ ਨੇ
ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲ ਕੇ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਭਾਈ
ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਹੱਥ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂ
ਵੇਖ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਨਰ ਨਾਰ ਭਾਈ
ਹੋਇਆ ਹਇਆ ਸੀ ਹੱਥ ਅਰੋਗ ਉਹ ਵੀ
ਕੀਤੀ ਉਸ 'ਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾਤਾਰ ਭਾਈ
ਵੇਖ ਰਜਨੀ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜੇ
ਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਦੇ ਕੇ ਪਿਆਰ ਭਾਈ
ਖੱਟਾ ਫਲ ਲੱਗਾ ਤੇਰੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਇਹ
ਲਾਇਆ ਰੱਬ ਤੇਰਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਭਾਈ
ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕਰੂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜਿਹੜਾ
ਕਰੂ ਉਸੇ ਦਾ ਗੁਰੂ ਉਧਾਰ ਭਾਈ

ਇਹਦਾ ਨਾਮ 'ਦੁਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰ' ਹੋਸੀ
ਲੱਖਾਂ ਤਰਨ ਏਥ ਗੁਨ੍ਹਾਗਾਰ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ
ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਲਓ ਜਨਮ ਸਵਾਰ ਭਾਈ

ਰਜਨੀ ਤੇ ਪਿੰਗਲੇ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਅਸੀਸ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਬੇਟਾ ਰਜਨੀ ! ਇਹ ਤੇਰੀ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆਂ ਸੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ। ਇਸ ਬਿਰਛ ਨੂੰ ਲੋਕ 'ਦੁੱਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰ' ਕਿਹਾ ਕਰਨਗੇ। ਏਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਸਿਦਕ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਮੁਰਾਦ ਏਥੇ ਪੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਗੀ।'

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਰਜਨੀ ਤੇ ਪਿੰਗਲਾ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਿੰਗਲੇ ਦੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਖਿਲਰ ਗਈ। ਪੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਪਿੰਗਲੇ ਦਾ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸੁਣਿਆਂ ਜਾਂ ਦੁਨੀ ਚੰਦ
ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਚੱਲ ਗੁਰੂ ਚੱਕ ਆਂਵਦਾ
ਮੰਗਦਾ ਏ ਮਾਫੀ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਧਰ
ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਫੇਰ ਘੁੱਟ ਗਲ੍ਹ ਨਾਲ ਲਾਂਵਦਾ
ਅੱਗੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਤ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਘਰ
ਪਿੰਗਲ ਨੂੰ ਵਾਰਸ-ਪੁੱਤਰ ਉਹ ਬਣਾਂਵਦਾ
ਸੌਂਪ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸਭ ਰਜਨੀ ਤੇ ਪਿੰਗਲੇ ਨੂੰ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਆਪ ਚਿੱਤ ਗੁਰੂ ਵੱਲੇ ਲਾਂਵਦਾ

ਰਾਜਾ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਫਿਰ ਰਜਨੀ ਨੂੰ ਗਲ੍ਹ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਰਾਜੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਪਿੰਗਲੇ ਨੂੰ ਪੁਤਰੇਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਈਸ਼ਵਰ-ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਹ ਹੈ ਸਤੀ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਜਿੱਤ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੯ ੮-੫੬ ਈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਵਾਲਿਆ ਤੈਥੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂ
ਕੀਤਾ ਨੀਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕੱਠਾ ਇਕ ਥਾਂ
ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਹਿੱਤ, ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ
ਪੜ੍ਹਨ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਜੋ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਮੰਗ
ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਂ ਪੂਰਦਾ, ਛੇਵਾਂ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰ
ਜਿਵੇਂ ਸੁਲੱਖਣੀ ਮਾਈ ਦਾ ਕੀਤਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਰਬਲ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਇਸਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਅਸਹਿ ਹੈ ਇਹ ਘਾਟ ਉਹਨੂੰ ਦੀਵਾਨੀ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਭਰੀ ਹੋਈ ਦੁਨੀਆ ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਿਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਹਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਅਲਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚੱਬੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਏਸ ਰੋਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ ਉਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹਦੇ ਮੁੱਖ ਦੀ ਲਾਲੀ ਝੁਰੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਕੰਨ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਮਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਸਹਿਕ ਰਹੇ ਸਨ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਕੀ ਕੀ ਘਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਘਾਲੀਆਂ ?

ਕਲੀ

ਚੱਬੇ ਪਿੰਡ ਵੱਸਦੀ ਇਕ ਮਾਈ ਨਾਮ ਸੁਲੱਖਣੀ
ਬੜ੍ਹ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਮੰਨਤਾਂ ਫਿਰੇ ਮਨਾਂਵਦੀ
ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਕਰ ਕਰ ਠਾਰ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ
ਸੱਦ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਕੰਜਕਾਂ ਰਜ ਖੁਆਂਵਦੀ
ਰੱਖਦੀ ਨੌਂਵੀ ਨੂੰ ਉਹ ਥੇਈ ਗੁੱਗਾ ਪੀਰ ਦੀ
ਭੈਰੋਂ ਜਤੀ ਦੇ ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਠੇ ਰੋਟ ਪਕਾਂਵਦੀ

ਸਰਵਰ ਸਖੀ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਰਗੜ ਘਸਾ ਲਿਆ
ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰ ਤੁਰ ਧੌਕਲ ਫੇਰ ਪਾਵੰਦੀ
ਜਾਲ ਖੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਰੋਟ ਪਕਾਵੇ ਪੀਰ ਦਾ
ਔਤ ਨੌਂਹਦ ਨੂੰ ਹੋ ਰਾਤੀਂ ਸਿਵੇ ਜਗਾਵਦੀ
ਸੱਤਾਂ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਲੈ ਪਾਣੀ ਵੀਰ. ਛਨਿਛਰ ਨੂੰ
ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਵਿੱਚ ਚੌਰਾਹੇ ਬਹਿ ਕੇ ਨ੍ਹਾਵੰਦੀ
ਪੈਂਦੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਦੱਸ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਫਕੀਰ ਦੀ
ਝੱਟ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਨੰਗੀ ਪੈਰੀਂ ਜਾਵੰਦੀ
ਘਰ ਖੁਆਇਆ ਓਸ ਬਥੇਰਾ ਪੰਡਤਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ
ਦਸਾਂ ਨੌਂਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਫਿਰ ਲਟਾਵੰਦੀ
ਐਪਰ ਆਸ ਕਿਤੇ ਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਲਾਲ ਦੀ
ਝੂਰ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਰੋਂਦੀ ਨੀਰ ਵਹਾਵੰਦੀ
ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰੇ ਬਾਝੋਂ ਇੱਛਾ ਹੋਣ ਨਾ ਪੂਰੀਆਂ
ਭੁੱਲੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਸੀਤਲ' ਐਵੇਂ ਜਨਮ ਗੁਆਵੰਦੀ

ਗੋਗੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਪੂਜਣ ਦਾ ਅਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਰਵਾਜ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਵਹਿਮ ਅਜੇ ਸਮੂਲਚਾ ਮਿਟਿਆ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਭਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ, ਨੂੰਹਾਂ, ਦੁੱਧ, ਦੌਲਤ ਸਭ ਕੁਛ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਜਾਂ ਪੀਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੀ ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮਾਈ ਸੁਲੱਖਣੀ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਵਾਸਤੇ ਅੱਧੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਦੇਵੀਆਂ ਦਿਉਤਿਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਮੱਥੇ ਰਗੜਦੀ ਰਹੀ। ਗੁੱਗੇ ਪੀਰ ਦੀ ਬਣੀ ਰੱਖਣੀ, ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਨਾਲ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ ਠਾਰਨੀ, ਹਰ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੰਜਕਾਂ ਖੁਆਉਣੀਆਂ, ਉਹਦਾ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਇਲਮ ਵਾਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਵਿਚਾਰੀ ਥੁੜ੍ਹ ਦੀ ਮਾਰੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ, ਮੌਲਵੀਆਂ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਤਾਰੀਆਂ, ਪਰ ਆਸ ਕਿਤੇ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਖੇਤ ਵੱਲੋਂ ਰੋਟੀ ਦੇ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਮਿਲ ਪਏ।

ਬੈਂਤ

ਦੇ ਕੇ ਰੋਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ
ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਸੁਲੱਖਣੀ ਆ ਰਹੀ ਏ
ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਪਿਆ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਉਸਨੂੰ
ਮਾਈ ਨੈਣਾਂ 'ਚੋਂ ਨੀਰ ਵਹਾ ਰਹੀ ਏ
ਪੰਘਰ ਗਿਆ ਦਿਲ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ
ਸੋਚੇ ਗ਼ਮੀ ਇਸਨੂੰ ਕੇਹੀ ਖਾ ਰਹੀ ਏ
ਢਲੀ ਉਮਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੀ
ਸ਼ਕਲ ਦਾਨਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਏ
ਐਪਰ ਵਾਂਗ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਇਹ ਮਾਈ
ਪਾਉਂਦੀ ਵੈਣ ਰਾਹੇ ਰਾਹ ਜਾ ਰਹੀ ਏ
'ਸੀਤਲ' ਪੁਛੀਏ ਜ਼ਰਾ ਖਲਿਹਾਰ ਇਹਨੂੰ
ਕੀ ਏ ਦੁੱਖ ? ਜੋ ਇਉਂ ਕੁਰਲਾ ਰਹੀ ਏ

ਰੋਣਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰੋਂਦੀ ਫਿਰਦੀ। ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਕਣੀ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਵੀ ਉਹਦੇ ਕਲੇਜੇ ਦਾ ਵਰਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਉਮਰ ਭਰ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਹੂਕ ਉਠਦੀ 'ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਕੌਣ ਸਾਂਭਣਗੇ!' ਇਹ ਦੁੱਖ ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਅਸਹਿ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਥੰਨੇ 'ਤੇ ਖਲ ਕੇ ਸੋਚਦੀ, ਸਾਡੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।' ਇਸ ਮਾਰੂ ਖ਼ਿਆਲ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬਿਹਬਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਦਾਹਰੇ ਹੰਝੂ ਉਸ ਤੋਂ ਰੋਕੇ ਨਾ ਰਹੇ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਰੋਂਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਮਿਲ ਪਏ। ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਡਲ੍ਹਕਦੇ ਹੰਝੂ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ। ਮਾਈ ਸੁਲੱਖਣੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹ ਬੜੇ ਦਰਦ ਵੰਡਾਊ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ

ਸਾਕਾ

ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਉਚਾਰ ਕੇ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਕਾਰਾ
ਦੱਸ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਖ ਦਿਲ ਦਾ ਸਾਰਾ

ਜਾਪੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਗ਼ਮ ਹੈ ਭਾਰਾ
ਨੈਣਾਂ 'ਚੋਂ 'ਬਿਆਸ' ਦੀ ਚੱਲੇ ਜਲ ਧਾਰਾ
ਰੰਗ ਤੁਹਾਡਾ ਜਾਪਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ
'ਸੀਤਲ' ਦੱਸ ਹਾਲ ਜੇ ਕੁਛ ਕਰੀਏ ਚਾਰਾ

ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੋਂ ਸੁਲੱਖਣੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰ ਦੀ ਸਵਾਣੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਵਹਿੰਦੇ ਹੰਝੂ ਕਿਸੇ ਅਥਾਹ ਦੁੱਖ ਦੇ ਸੂਚਕ ਸਨ। ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, "ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਗ਼ਮ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੁੱਖ ਸਦਾ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਫੋਲਿਆਂ ਹੀ ਘਟਦਾ ਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਵੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸ ਸਕੋ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਾਸ ਕੁਛ ਦਰਦ ਵੰਡਾ ਸਕੇ।"

ਇਹ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਈ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਬਾਕੀ ਹੰਝੂ ਵੀ ਉਹਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਢਹਿ ਪਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿੱਠੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੇ ਮਾਈ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਿਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੀ ਬੋਲੀ

ਕੋਰੜਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਲੱਖਣੀ ਹੈ ਇਉਂ ਬੋਲਦੀ
ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਦੁੱਖ 'ਭਾਈ' ਅੱਗੇ ਫੋਲਦੀ
ਦੁੱਖੀ ਇਕ ਜੀਵ ਮੈਂ ਨਸੀਬਾਂ ਮਾਰਿਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ-ਸਵਾਰਿਆ
ਅੱਧੀ ਬਹੁਤੀ ਬੀਤ ਹੈ ਉਮਰ ਚੱਲੀ ਵੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸੁੰਞੀ ਤੇ ਇਕੱਲੀ ਵੇ
ਰੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਬੇੜੀ ਵਿੱਚ ਮੰਝਧਾਰ ਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਆ
ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ
ਪਿੰਡ ਪਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜ਼ਬਾਨ ਚੱਲਦੀ
ਖ਼ਾਲੀ ਇਕ ਪੁੱਤ ਬਾਝੋਂ ਸੰਸਾਰ ਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ-ਸਵਾਰਿਆ

ਦੇਵੀਆਂ ਦਿਓਤੇ ਢੇਰ ਨੇ ਮਨਾਏ ਵੇ
ਮੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮਸਾਣ ਦੀਵੇ ਮੈਂ ਜਗਾਏ ਵੇ
ਸਖੀ, ਹਨੂਮਾਨ, ਭੈਰੋਂ ਵੀ ਚਿਤਾਰਿਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਆ
ਸੇਵੀਆਂ ਦੇ ਗੁੱਗੇ ਨੂੰ ਖੁਆਏ ਥਾਲ ਵੇ
ਪੂਜੀ ਲਾਟਾਂ ਵਾਲੀ ਵੀਹ ਬਾਈ ਸਾਲ ਵੇ
ਸੈਂਕੜੇ ਧਿਆਏ ਵਲੀ ਅਵਤਾਰ ਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ-ਸਵਾਰਿਆ
• ਪੂਰੀ ਪਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਮੁਰਾਦ ਹੋਈ ਵੇ
ਸੁੰਞੀ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਨਾ ਆਬਾਦ ਹੋਈ ਵੇ
ਏਹਾ ਮੈਨੂੰ ਰੋਗ 'ਸੀਤਲ' ਉਚਾਰਿਆ
ਦੱਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਆ

ਕੋਈ ਸੱਚਾ ਹਮਦਰਦ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਦਿਲ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਮਾਈ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਮਾਪਿਆਂ ਸਹੁਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਮਾਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਪਤੀ ਉਹਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਦਾ ਚੰਗਾ ਸਾਥੀ ਸੀ। ਖਾਣ ਹੰਢਾਉਣ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਸਨ, ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੇ ਉਹਦਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹਨੇ ਪੁੱਤਰ-ਪਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਕੀ ਔਖਿਆਈਆਂ ਕੱਟੀਆਂ, ਕਿੰਨੇ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਮਨਾਏ, ਕਿੰਨਾ ਧਨ ਉਜਾੜਿਆ, ਸਭ ਕੁਛ ਉਹਨੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ ਸੁਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ
ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੂੰ ਡਾਢੀ ਉਦਾਸ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਮਾਤਾ ਭੁੱਲੀਏ ਪਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਦਰ ਭਾਲੇਂ
ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂਗੇ ਪੁੱਤ ਦੇਵੀ ਦਿਓਤਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਜੀ
ਬੈਠੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਹਾਨ ਵਾਲੇ
ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਕਰ ਅਰਦਾਸ ਜੀ

ਮੁੜਿਆ ਸਵਾਲੀ ਕਦੇ ਖਾਲੀ ਓਸ ਦਰ ਤੋਂ ਨਾ
'ਸੀਤਲ' ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਆਸ ਜੀ

ਮਾਤਾ ਸਲੱਖਣੀ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ "ਭੁਲੀਏ ਮਾਤਾ ਦੇਵੀਆਂ ਦਿਉਤਿਆਂ ਕੋਲ ਪੱਤ ਕਿੱਥੇ ? ਜੇ ਕਝ ਲੈਣਾ ਈ, ਤਾਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਜਾਹ ਸੰਗਰਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜਾ।"

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਉਸ ਵਲ ਸੰਗਰਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੀ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਝੱਲੀ ਅੱਤ ਕੇ ਵਾਂਗ ਸਵਾਲੀਆਂ
ਮਾਤਾ ਪਹੁੰਚੀ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰ
ਅੱਗੇ ਬੈਠ ਕਲਗੀ ਲਾਇਕੇ
ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ
ਕੁਛ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਸੇਵਕਦੇ
ਸੋਹਣੇ ਛੈਲ ਬਲੀ ਸਰਦਾਰ
ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ
ਭਣਾ ਧਰਦੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ
ਫਿਰ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਰਦੀ ਬਨਤੀ
ਖੜ੍ਹੀ ਝੁਕ ਕੇ ਵਿਚ ਸਤਕਾਰ
ਜੀ ਮੈਂ ਸੱਖਣੀ ਚੱਲੀ ਜਹਾਨ ਤੋਂ
ਜਿਵੇਂ ਤਿਲ ਅੱਕਲ ਵਿੱਚ ਬਾਰ
ਥੱਕੀ ਪੂਜ ਮੈਂ ਦਿਉਤੇ ਦੇਵੀਆਂ
ਜਿਨ ਪਰਗਟ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ
ਪਰ ਆਸਾ ਕਿਸ ਨਾ ਪੂਰੀਆਂ
ਆਈ ਥੱਕ ਕੇ ਇਸ ਦੁਆਰ

ਆਪ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੋਤ ਹੋ
ਆਇਆ ਦੇਹ ਧਰਕੇ ਕਰਤਾਰ
ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਗਾਵਾਂ ਜੱਸ 'ਸੀਤਲ' ਜੁੱਗ ਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸੰਗਰਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੇ ਭੇਟਾ ਧਰ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਬੋਲੇ

ਜੈਂਗਲਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਸੁਲੱਖਣੀ ਵਾਲੀ
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲ ਸੁਣਾਇਆ
ਪੁੱਤਰ ਤੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਅੰਦਰ
ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ
ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਮਾਤਾ
ਲੇਖ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਿਟਾਇਆ
'ਸੀਤਲ' ਬਿਨ ਭਗਵਾਨ-ਭਜਨ ਦੇ
ਮਨ-ਮੋਹਣੀ ਸਭ ਮਾਇਆ

ਕੁਛ ਚਿਰ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਹੇ ਮਾਤਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਪੁੱਤਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਨਹੀਂ।"

ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਈ ਪਰਤਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਪਏ ਰੋਂਦੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ

ਬੈਂਤ

ਮਿਲ ਫੇਰ ਗੁਰਦਾਸ ਸੁਲੱਖਣੀ ਨੂੰ
ਰੋਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਰਹੀ ਨਿਢਾਲ ਮਾਈ
ਬੜੀ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਪੁੱਛਿਓ ਨੇ
ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ ਸਭ ਬੀਤਿਆ ਹਾਲ ਮਾਈ

ਪਹੁੰਚੀ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ
ਕੀ ਕੀ ਹੋਏ ਜਵਾਬ ਸਵਾਲ ਮਾਈ
ਮੁੱਖ ਆਪ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਛ
ਕਿਸ ਰਾਹ 'ਚੋਂ ਜਾ ਦਿੱਤਾ ਟਾਲ ਮਾਈ
ਜਰੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਦਿਲ ਭਰ ਆਉਂਦਾ
ਬੀਤ ਰਹੀ ਏ ਜੋ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਕਦੇ ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਹੋਈਦਾ ਨਹੀਂ
ਪੂਰੀ ਕਰੇਗਾ ਆਸ ਅਕਾਲ ਮਾਈ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਕਿ ਕੋਈ ਸਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਵੀ ਮੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮਾਈ ਕੋਲੋਂ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਮਾਈ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ -

ਕਬਿੱਤ

ਬੋਲਦੀ ਏ ਮਾਈ ਅੱਗੋਂ, ਸੁਣੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆ ਵੇ
ਦੁੱਖੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮੇਰੀ ਮਨ ਚਿੱਤ ਲਾਇਕੇ
ਜਿੱਥੋਂ ਅੱਜ ਤੀਕ ਨਾ ਸਵਾਲੀ ਖ਼ਾਲੀ ਪਰਤਿਆ ਸੀ
ਉਸ ਦਰਗਾਹੋਂ ਮੁੜੀ ਆਸਾਂ ਸਭ ਲਾਹਿਕੇ
ਗੁਰਾਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, ਤੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤ ਨਾਹੀਂ
ਬਾਕੀ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਤੇਵਾਂ ਜਾਇਕੇ
ਲੇਖਾਂ ਦਿਆਂ ਮਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੌਣ ਸੁਣੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਰੱਬ ਦੇ ਦੁਆਰਿਓਂ ਵੀ ਮੁੜੇ ਧੱਕੇ ਖਾਇਕੇ

ਕਹਿੰਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਈ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋ ਪਈ। ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਉਹਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਂਦੇ ਬੋਲੇ —

ਸਾਕਾ

ਫਿਰ ਬੋਲੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਿਉਂ ਭਰਦੀ ਆਹੀਂ
ਮਾਤਾ, ਤੈਨੂੰ ਮੰਗਣ ਦਾ ਵੱਲ ਆਇਆ ਨਾਹੀਂ
ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਚਕ ਪਰਤਦੇ ਜਾ ਕੇ ਦਰਗਾਹੀਂ
ਫਿਰ ਓਥੇ ਇਕ ਵਾਰ ਜਾਹ, ਲਾ ਲਗਦੀਆਂ ਵਾਹੀਂ

ਕਾਗਤ, ਕਲਮ, ਦਵਾਤ ਤੂੰ ਹੁਣ ਲੈ ਕੇ ਜਾਈਂ
ਆਖੀਂ ਹੰਮੇ ਨਾਲ ਜਾ, ਮਿਹਰਾਂ ਦ ਸਾਈਂ
ਏਥੇ ਓਥੇ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਸਭ ਥਾਂਈਂ
ਓਥੇ ਲਿਖਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜ ਸੈ-ਸੁਭਾਈਂ
ਉਹ ਦੋ ਅੱਖਰ ਪੱਤ ਦ ਮਾ ਅੱਜ ਲਿਖਵਾਈਂ
ਸਿਦਕ ਰੱਖੀਂ, ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸੀਤਲ ਫਲ ਪਾਈਂ

•ਭਾਈ ਜੀ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਮਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਈ ਦੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਮ ਦਵਾਤ ਲੈ ਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ।

ਬੈਂਤ

ਮਾਤਾ ਗਈ ਫਿਰ ਕਲਮ ਦਵਾਤ ਲੈ ਕ
ਕੀਤਾ ਗਰਾਂ ਦਾ ਜਾਇ ਦੀਦਾਰ ਭਾਈ
ਅੱਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੜ੍ਹ ਸ਼ਕਾਰ ਹੋ ਸਨ
ਹ ਕੇ ਘੋੜ ਦੇ ਉੱਤੇ ਅਸਵਾਰ ਭਾਈ
ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਹੋ ਸੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ
ਹੈ ਸਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ
ਨਾਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵੀ ਨਾਲ ਹੋ ਸਨ
ਮਿਥਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਰਨਾ ਉਪਕਾਰ ਭਾਈ
ਫੜ ਕੇ ਵਾਗ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੜ ਮਾਤਾ
ਕੀਤੀ ਸਤਿਗੁਰਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਦੱਸਿਆ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ
ਦਿੱਤੀ ਓਵੇਂ ਈਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ ਭਾਈ

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਘੋੜੇ ਤੇ ਅਸਵਾਰ, ਤੇ ਸ਼ਕਾਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖਲੋ ਸਨ, ਜਾਂ ਮਾਤਾ ਸਲੱਖਣੀ ਨੇ ਜਾ ਵਾਗ ਫੜੀ

ਕਲੀ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮਾਤਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਏਸ ਨਮਾਣੀ ਵਾਲੀ ਡੁੱਬਦੀ ਬੇੜੀ ਤਾਰ ਦੇ

ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ, ਕੀ ਕੁਛ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਏ
ਏਨੀ ਜਾਣਾ, ਆਪ ਭੰਡਾਰੀ ਹੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਏਥੇ ਓਥੇ ਆਖਰ ਲਿਖਣਾ ਤਾਂ ਸੀ ਤੁਸਾਂ ਹੀ
ਹੁਣ ਕੀ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਅੱਗੋਂ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦੇ
ਜੇ ਕਰ ਓਦੋਂ ਦਾਤਾ ਪੁੱਤਰ ਲਿਖਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਆਹ ਲੈ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਹੁਣ ਚਾਰ ਲਕੀਰਾਂ ਮਾਰ ਦੇ
ਲੱਖ ਪਏ ਟਾਲੋ, ਪਰ ਹੁਣ ਖ਼ਾਲੀ ਮੈਂ ਨਾ ਮੁੜਨਾ ਏ
ਕਿਸੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕ ਪੁੰਜ ਉਪਕਾਰ ਦੇ
ਓਦੋਂ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਮੰਗਦੀ ਸਾਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਕੱਲ ਉਤਾਰ ਦੇ
ਅੱਜ ਤੱਕ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਆਂ ਮੈਂ ਦਰਬਾਨਾਂ ਦੀ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਹਜ਼ੂਰ ਪਈ ਆਂ ਧੁਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
'ਸੀਤਲ' ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਨੇ ਪਾਟੇ ਪਰਦੇ ਭਰਮ ਦੇ
ਸਾਮਰਤੱਖ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ

ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਭੋਲ ਭੌ ਬੋਲੀ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਓਦਾਂ ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਆਈ ਆਂ। ਓਦੋਂ ਲਿਖ ਦੇਂਦਿਓਂ, ਤਾਂ ਇਕੋ ਪੁੱਤਰ ਮੰਗਦੀ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਏਨੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਰਚਣਾ। ਆਹ ਲਓ ਕਲਮ ਦਵਾਤ, ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਦਿਓ।"

ਮਾਈ ਦੀਆਂ ਭੋਲੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਹੱਸ ਪਏ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲੀਆਂ
ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਸਿਰਜਣਹਾਰ
ਉਹਨਾਂ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਕਾਗਜ਼ ਫੜ ਲਿਆ
ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਲਈ ਕਲਮ ਸਵਾਰ
ਲੈ ਕੇ ਟੋਬਾ ਫੇਰ ਦਵਾਤ 'ਚੋਂ
ਜਦ ਲਿਖਣ ਲੱਗੀ ਸਰਕਾਰ
ਸਨ ਕੋਲ ਖਲੋ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ
ਉਹਨਾਂ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਕਿਹਾ ਉਚਾਰ

ਸਾਹਿਬਾ, ਦਾਤਾ ਉਹ ਨਾ ਮੰਗੀਏ
ਪਵੇ ਮੰਗਣਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ
ਜੇਕਰ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ
ਆਊ ਫੇਰ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਆਰ
ਆਖੂ ਫੇਰ, ਰਲਾ ਦਿਓ ਜੋੜੀਆਂ
ਸੁਹੰਦਾ ਇਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਘਰ ਬਾਰ
ਰੀਝਾਂ ਅੱਜ ਹੀ ਇਹਦੀਆਂ ਲਾਹ ਦਿਓ
ਲਾਊ ਬੇੜਾ ਇਹਦਾ ਪਾਰ
ਫੇਰ ਪੁੱਤ ਮੰਗਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਾ
ਰਹੇ ਇਸ ਦੇ ਦਿਲ ਸਰਕਾਰ
ਜੱਗ ਯਾਦ ਰਖੇਗਾ 'ਸੀਤਲ'
ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਉਪਕਾਰ

ਗੁਰਦੇਵ ਕਾਗਤ ਕਲਮ ਫੜ ਕੇ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, "ਦਾਤਾ ਉਹ ਨਾ ਮੰਗੀਏ ਫਿਰ ਮੰਗਣ ਜਾਈਏ। ਹਜ਼ੂਰ! ਇਹ ਵੱਡੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਆਈ ਏ। ਇਹਦੀ ਪੁੱਤ ਮੰਗਣ ਵਾਲੀ ਭੁੱਖ ਲਾਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਜੇ ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਾ ਕੇ ਫੇਰ ਆਊ ਤੇ ਜੜੀ ਰਲਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੂ, ਸੋ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਲਾ ਦਿਉ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ ਰੁਕ ਗਏ। ਫਿਰ ਆਪ ਇਕ ਝਾਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵੱਲ ਪਾ ਕੇ, ਮਾਈ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਜੰਗਲਾ

ਭਾਈ ਜੀ ਵੱਲ ਤਕਦੇ ਸਤਿਗੁਰ
ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਕਾ ਕੇ
ਪੁੱਛਦੇ ਫੇਰ ਸੁਲੱਖਣੀ ਤਾਈਂ
ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ
ਕਿਤਨੇ ਪੁੱਤ ਚਾਹੀਦੇ ਤੈਨੂੰ
ਦੱਸ ਅਟਸਟਾ ਲਾ ਕੇ

ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ, ਭਰ ਲੈ ਝੋਲੀ
'ਸੀਤਲ' ਕਿਹਾ ਸੁਣਾ ਕੇ

ਮੇਹਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵਲੋਂ ਵੰਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਮਾਈ ਸੁਲੱਖਣੀ ਅੱਗੋਂ ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਮੰਗਦੀ ਏ।

ਕੋਰੜਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਲੱਖਣੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਬੋਲਦੀ
ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਹੰਝੂ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚ ਡੋਹਲਦੀ
ਧੰਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਮੇਰੀ ਰੱਖੀ ਲਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਵੱਡੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਮੰਗਦਾ
ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਕਦੋਂ ਹੈ ਭਗਤ ਸੰਗਦਾ
ਮੰਗ ਲਵੇ ਭਾਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਢੇਰ, ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜੀ
ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਏ, ਦਾਤਾਰ ਜੀ
ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਕੀਹਦੀ, ਹੋਵਾਂਗੀ ਮੁਥਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਬਹੁਤੇ ਨਾ ਮੈਂ ਮੰਗੇ ਲਾਲਚ 'ਚ ਆਇਕੇ
ਦੱਸਦੀ ਆਂ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਗਿਣਵਾਇਕੇ
ਆਪ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਇਕ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਏ ਪਹਿਲਵਾਨ ਜੀ
ਪਿੰਡ ਪਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਗਵਾਨ ਜੀ
ਬੈਹ ਕੇ ਜੋ ਸਰੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੇ ਰਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਇਕ ਵਾਹੇ ਖੂਹ, ਇਕ ਪਾਣੀ ਵਾਰ ਜੀ
ਇਕ ਵੀਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲ ਚਾਰੇ ਜੀ

ਹੋਇ ਹਾਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਨਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਸੱਤਵਾਂ ਜੋ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ
ਕਰੂ ਨਾਲੇ ਸੈਰ ਪਿਆ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀ
ਹੋ ਜੂ ਕਲਿਆਣ ਸਾਡੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ
ਚੱਲੀ ਸਾਂ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ ਅੰਤਰੀ
ਧੰਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਸੰਤਰੀ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਰੱਖੀ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਲਾਜ ਜੀ
ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਹੋਣ, ਮੇਰਾ ਸਰੇ ਕਾਜ ਜੀ

ਮਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਕੰਜੂਸ ਧਨ ਨਾਲ ਰੱਜ ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਮਾਈ ਸਲੱਖਣੀ ਨੇ ਸੱਤ ਪੁੱਤ ਮੰਗੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਮਾਈ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਦਾਤਾ ਤੁੱਠੇ, ਤੇ ਸਾਤਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ

ਕਬਿੱਤ

ਵੇਖ ਕੇ ਸਲੱਖਣੀ ਦੀ ਸਰਧਾ ਹਜ਼ੂਰ ਹੱਸੇ
ਹੱਸਕੇ ਦਿਆਲ ਸਾਤਾ ਪਾਇਆ ਸਰਕਾਰ ਨੇ
ਕਾਗਤ ਫੜਾ ਕੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਗੁਰਦੇਵ ਮੁੱਖੋਂ
ਰੱਖੀ ਮਾਈ ਲਾਜ ਤੇਰੀ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਨੇ
ਨਾਲ ਯਾਦ ਰੱਖੀ ਮਾਈ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ
ਬੜਾ ਬੰਨ ਲਾਇਆ ਤੇਰਾ ਜੇਹੜੇ ਉਪਕਾਰ ਨੇ
ਸੁੱਕਿਆਂ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਮਿਹਰ ਨਾਲ 'ਕੰਰਾਂ' ਝਾਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂ ਦਾਤਾਰ ਨੇ

ਸੱਤ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰ ਲੈ ਕੇ ਮਾਈ ਘਰ ਪਰਤੀ। ਦੋਵੇਂ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਾਕ ਪੂਰੇ ਹੋਏ।

ਸਾਕਾ

ਜੋ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੀ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ
ਹੋਏ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਵਰ ਪੂਰੇ ਸਾਰੇ

ਮਨਮੋਂ ਮਾਈ ਸਲੱਖਣੀ ਘਰ ਸੱਤ ਦੁਲਾਰ
ਸੱਤ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸਨ ਯੱਧੇ ਭਾਰੇ
ਕਰਨ ਕਮਾਈ ਧਰਮ ਦੀ, ਵੰਡ ਛੱਕਣ ਪਿਆਰ
ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿਦਕ ਨਿਆਰੇ
ਹਰਦਮ ਜਾਣ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰ
ਵਾਹ ਵਡਿਆਈਆਂ ਤਰੀਆਂ, 'ਸੀਤਲ' ਬਲਿਹਾਰ

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੇ ਘਰ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਉਹ ਸੱਤੇ ਬੜੇ ਸੂਰਮੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਆਖ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੧ ੮-੫੬ ਈ:

ਕਲਜੁਗ, ਕਿ ਸਤਿਜੁਗ

ਭੁੱਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਐਵੇਂ ਕਲਜੁਗ ਕਲਜੁਗ ਕੂਕਦੀ,
ਮੈਨੂੰ ਸਤਜੁਗ ਆਉਂਦਾ ਦੀਂਹਦਾ ਵਿੱਚ ਜਹਾਨ ਦੇ
ਜਿਹੜਾ ਆਦਮ ਇਕ ਦਿਨ ਖੱਡਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ
ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਉਡਦੇ ਫਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨ ਦੇ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਮਾਣ 'ਤੇ
ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜ ਦੇਵਤੇ ਅੱਗੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਦੇ
ਭੁੱਲੇ ਲੋਕੀਂ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਹਲੜ ਨੂੰ ਸੀ ਪੂਜਦੇ
ਚੰਗੇ ਕਾਮੇ ਨੂੰ ਅੱਜ ਸਮਝਦਾਰ ਸਨਮਾਨਦੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਮਲਾਂ ਵੱਲੇ ਵਿਹੰਦੀ ਏ
ਜਾਂਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲਦੇ ਦਿਨ ਦਿਨ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਦੇ
ਮਾਲਾ ਵਾਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਜ਼ਤ ਅੱਜ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ
ਚੱਲੇ ਬਦਲ ਨਜ਼ਰੀਏ ਆਦਮ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਪਸ਼ਮ ਹਾਰਣਗੇ ਫਟੀਆਂ ਲੀਰਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਫਿਰਦੇ ਰੇਸ਼ਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਚੇਲੇ ਲੁਕੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸੂਰਜ ਡਰਦਾ ਝਾਕਦਾ
ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਿਲ ਹੋਣਗੇ ਉਥੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਲਾਲੋ ਘਰ ਵੀ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥ ਹੋਣਗੇ
ਹੋਸਣ ਦੂਰ ਭੁਲੇਖੇ ਭਾਗੋ ਦੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਦੇ
ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝ ਇਨਸਾਨ ਮਿਲੂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ
ਦਰਸ਼ਨ ਬੰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੋਵਣਗੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ
ਪੂਰੇ ਬੋਲ ਹੋਣਗੇ ਆਖ਼ਰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਸੁਰਗ ਬਣੇਗੀ ਵੱਸਣ ਯੋਗ ਇਨਸਾਨ ਦੇ
ਚਾਨਣ ਹੋ ਜੂ 'ਸੀਤਲ' ਫੈਲੂ ਧਰਮ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਪਰਦੇ ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ ਭਰਮ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ

੯-੧੦-੫੬ ਈ:

੧ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਸੀਤਲ ਚਮਕਾਂ

ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ

੧੭੨੬ ਈ. ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੪੫ ਈ. ਤੱਕ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ 'ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸੈਫ਼ੁੱਦੌਲਾ ਦੌੱਜਾ', ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਹ 'ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ' ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਅਹਿਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਸਹਿ ਤੇ ਅਕਹਿ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਏ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਤ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗ ਕੇ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ — ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ (ਖ਼ਿਤਾਬ ਆਜ਼ੁੱਦੌਲਾ ਦੂੱਜਾ), ਹੱਯਾਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ (ਖ਼ਿਤਾਬ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਹਿਜ਼ਬਰਜੰਗ) ਤੇ ਮੀਰ ਬਾਕੀ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਮਾ ਸੀ। ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ (ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਵਜ਼ੀਰ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ, ਪਰ ਕੁਝ ਪਤਵੰਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਤਿੰਨ ਜਨਵਰੀ ੧੭੨੬ ਈ. ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਏਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿੰਘ ਚੰਗੀ ਤਾਕਤ ਪਕੜ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟਮਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ (ਜਨਵਰੀ, ੧੭੪੬ ਈ.) ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ

ਮੋਚੀ ਦਰਵਾਜ਼ਿਓਂ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁੱਟ ਮਚਾਈ। ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁੱਟ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੇ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਬੜੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ.

ਕਬਿੱਤ

ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਨ ਹੋਇਆ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਤਾਂ,
ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਕਹਿੰਦਾ ਦੇਸ 'ਚੋਂ ਮਿਟਾ ਦਿਊਂ।
ਅੱਗੇ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਕਰ ਸਕੇ ਨਾ ਜੋ ਅੱਜ ਤੀਕ,
ਉਹਾ ਅਨਹੋਣੀ ਹੁਣ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਓ।
ਸਿੰਘ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ,
ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਇਹ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦਿਓ।
ਮੰਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲਾ ਕੱਢਿਆ ਸ਼ੈਤਾਨ ਜਿਵੇਂ,
ਮੋਮਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਫ਼ਰ ਉਡਾ ਦਿਓ।

ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ, ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਓਹਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਵੀ ਦਾ ਕੰਢਾ ਛੱਡ ਕੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਦੂਰ ਤੱਕ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਝੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਲ ਕੇ ਲਖਪਤ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਮੁੜ ਆਇਆ"

ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਤੇ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਸਕੇ ਭਰਾ, ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨੌਕਰ ਸਨ। ੧੭੨੬ ਈ. ਵਿੱਚ ਜਦ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ) ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਇਹਨਾਂ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਕਤ ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਵੀ ਦਾ ਕੰਢਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੱਖ ਏਮਨਾਬਾਦ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ' ਜਾ ਬੈਠੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਥੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ। ਜਦ

ਏਮਨਾਬਾਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਜਸਪਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਹਨੇ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਫੌਜਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੋਂ ਕੜਾਕੇ ਹਨ। ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਿਆ, ਸੋ ਲੰਗਰ ਛਕ ਕੇ ਤੇ ਰਾਤ ਕੱਟ ਕੇ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੁੱਟਮਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮਗਰ ਅਫ਼ਸੋਸ, ਜਸਪਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਏਨਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਧਾੜ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਅਚਨਚੇਤ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਪਿਆ। ਸਿੱਖ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਜਸਪਤ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਸ ਹੰਕਾਰੇ ਹੋਏ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਸਪਤ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਛੱਡਦਾ ਲਲਕਾਰ
ਘਰ 'ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਚਾਰੇ
ਭੁੱਖੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸੀ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰੇ
ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਜਸਪਤ ਹਤਿਆਰੇ
ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਕਰ ਚਾਰਾ ਹਾਰੇ
ਧੂਹ ਲਏ ਉਹਨਾਂ ਅੱਕ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦੋ ਧਾਰੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੜਾਈ ਟਲ ਜਾਏ, ਪਰ ਜਸਪਤ ਕਿਸੇ ਰੂਲ 'ਤੇ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਕੀ ਚਾਰਾ ਸੀ? ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਲਈਆਂ। ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਜਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨੋਂ ਸਦਾ ਟਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਹਿੰਦੂ ਤਾਕਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਤਾਂ ਰਲਕੇ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਹੋ ਨਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ। ਉਹ ਵੀ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਜਦ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਮਜਬੂਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੜਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਜਸਪਤ ਨੇ ਪਹਿਲ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ

ਲੜਣ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਜਦ ਲੜਾਈ ਗਲ੍ਹ ਪੈ ਗਈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੇਹਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਸੀ ? ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬੀ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਰਣ ਮੱਚਿਆ ਤਪੇ ਜਾਂ ਗਭਰੂ
ਉੱਤੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ ਲਾਲੀਆਂ ਆਈਆਂ
ਜਦੋਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਖ਼ੂਨ ਉਗਲੱਛਿਆ
ਅਤੇ ਮੱਥਿਆਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ ਤੇ ਜਾਗੀਆਂ ਭਗਉਤੀਆਂ
ਜਿਵੇਂ ਨਾਗ ਲੈਣ ਅੰਗੜਾਈਆਂ
ਤੀਰ ਤੇਗੀਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਨੱਚਦੇ
ਚਾਹੁਣ ਜਿੰਦ ਨੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਈਆਂ
ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਜ-ਵਾਸਣਾਂ
ਛਿੰਝਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਲੋਥਾਂ ਹੋਇ ਕੇ ਨਿਤਾਣੀਆਂ ਡਿੱਗੀਆਂ
ਰੂਹਾਂ ਲਾਇ ਕੇ ਨਾ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈਆਂ
ਭਰ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਖੱਪਰ ਕਲਜਰਾਣਾਂ
ਤੇਗਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਦਿੱਸਣ ਤਿਰਹਾਈਆਂ
ਲਾਵਾਂ ਕਾਲ ਭਗਵਾਨ ਪੜ੍ਹੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਜਿੰਦਾਂ ਮੌਤ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਰਨਾਈਆਂ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲੇ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੈਂਤੜੇ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਮੱਚੀ ਹਲਚਲ ਤੋਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ। ਸਿੱਖ ਜਥੇਦਾਰ ਅਜੇ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਲੜਾਈ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕਟਾਵਢ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ। ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਜਸਪਤ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਜਸਪਤ, ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਬੱਦੋਕੀ ਗੁਸਾਈਆਂ ਕੋਲ ਇਕ ਝੰਗੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਏਥੇ ਬੜੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਏਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ, ਕਿ ਜਸਪਤ ਜਿਉਂਦਾ ਨਾ ਪਰਤੇ। ਮਾਲਕ ਦੀ ਲਿਖੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਟਾਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਬੜੇ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਜਸਪਤ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਜਸਪਤ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਫਿਰ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
'ਜੈ ਦੇਵਾ' 'ਜੈ ਮਹਾਂਬੀਰ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਬਾਹੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਹ ਪੈ ਗਿਆ ਆ ਕੇ
ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਪੂਛੋਂ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ
ਤੇਗ਼ਾ ਚਲਾਈ ਖਾਲਸੇ ਬਲ ਸਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਜਸਪਤ ਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹ ਲਿਆ ਅਕਾਲ ਗਜਾ ਕੇ

ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਹੱਲੇ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੀ ਪਛਾਣ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ। ਸ: ਨਿਬਾਹੂ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਲੜਦਾ ਲੜਦਾ ਜਸਪਤ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਵਾਰ ਥੱਲੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾਏ? ਸ: ਨਿਬਾਹੂ ਸਿੰਘ ਹਾਥੀ ਦੀ ਪੂਛਲ ਫੜ ਕੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜਸਪਤ ਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹ ਲਿਆ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦਾ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਗਾਂਢਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਤੇ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਭੱਜਦਿਆਂ ਰਾਹ ਨਾ ਪੁੱਛਿਆ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਰਦਿਆਂ ਤੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫਤਹਿ ਦੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡ ਦਿੱਤੇ। ਜਸਪਤ ਦੇ ਗੁਰੂ -ਬਾਬਾ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ- ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਕੇ ਜਸਪਤ ਦਾ ਸਿਰ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਬੌਦਕੀ ਗੁਸਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਿੱਛੋਂ ਲਖਪਤ ਨੇ ਉਥੇ ਉਹਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਫੱਗਣ, ੧੮੦੨ ਬਿ. (ਫਰਵਰੀ ਮਾਰਚ, ੧੭੪੬ ਈ:) ਦੀ ਹੈ।

ਏਥੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਫੇਰ ਏਮਨਾਬਾਦ 'ਤੇ ਜਾ ਪਏ। ਸਾਰਾ ਕਸਬਾ ਚੰਗਾ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ। ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਮਨ ਆਈ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ਝੱਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ।

ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਜਦ ਜਸਪਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਲਖਪਤ ਦੇ ਸਣਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਹਿੰਦੂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਇਹ

ਪੰਥ ਸਾਜਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਹੁਣ ਮੁੱਕੇਗਾ ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਨਰਮੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਿਟਾਉਣਾ ਚਾਹਵਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸੋ ਉਹਨੇ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਇਉਂ ਕਸਮ ਖਾਧੀ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਦੀਵਾਨ ਜਾਂ,
ਮੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਵੀਰ
ਅੱਖਾਂ ਲੰਝਾਂ ਛੱਡੀਆਂ,
ਪਏ ਕਲੇਜੇ ਚੀਰ
ਨੂਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ ਬਣ ਗਏ,
ਜਿਨੇਂ ਰਮ ਸਰੀਰ
ਖਿਚ ਕੇ ਨਾਲ ਕਰੰਧ ਦੇ,
ਉਹ ਬਲਦੀ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ
ਕਹਿੰਦਾ ਰਚਿਆ ਪੰਥ ਸੀ,
ਜਿਹੜਾ ਨਾਨਕ ਪੀਰ
ਖ਼ਤਮ ਕਰਗਾ ਦੇਸ 'ਚੋਂ
ਉਸਨੂੰ ਲਖਪਤ ਬੀਰ
ਪਰਲੋ ਤੇਰਾ ਲਿਆਵਸੀ,
ਕਰਨ ਕਿਆਮਤ ਤੀਰ
ਹਿੰਮਤ ਸੱਕੋ ਟਾਲ ਨਾ,
ਬਣਸਾਂ ਉਹ ਤਕਦੀਰ
ਬਦਲਾ ਲੈ ਕੇ ਵੀਰ ਦਾ,
ਫਿਰ ਰੱਖਾਂ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ
ਗੀਤਾ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ
ਖਾਧੀ ਸੌਂਹ ਅਮੀਰ

ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੇ ਕਸਮ ਖਾਧੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾ ਕੇ ਛੱਡਾਂਗਾ ਉਹਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਕੋਲੋਂ ਭਰਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਯਾਹੀਯਾ

ਖਾਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ–ਸਿੱਖਾਂ–ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਵੇ ਤਾਂ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਗ਼ੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ, ਜੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਵੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਵੇ, ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ 'ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜਥੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਮਨ ਨਾਲ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਈ ਸਿੱਖ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਿਆਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਲਖਪਤ ਰਾਏ-ਜਿਸਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਢਿਓਂ ਤਲਵਾਰ ਧਰ ਲਈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਿੱਖ ਫੜ ਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਕੋਤਵਾਲ ਸ. ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ* ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਸੀ: ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਮੰਨਣੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਹ ਕਹਿਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੱਲ, ਜਵਾਹਰੀ ਮੱਲ ਧਨਾਢਾ, ਦੀਵਾਨ ਲੱਛੀ ਰਾਮ, ਦੀਵਾਨ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ, ਤਿਲਕ ਰਾਮ, ਹਰੀ ਮੱਲ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਜਮਾਂਦਾਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਯਾ ਰਾਮ ਆਦਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਣ ਰਲ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਕੋਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਲਖਪਤ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਠੁਕਰਾ

---

*ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਸੀਤਲ ਤਰੰਗਾਂ'

ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ। ਅੰਤ ਲਖਪਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ਭਾਈ ਜਗਾਤ ਭਗਤ ਮਾਣਕ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਉਹਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਲਖਪਤ ਨੇ ਉਹਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਗੋਂ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਰੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬਹਿਕੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ?' ਸੰਤ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਪਰਤ ਗਏ। ਲਖਪਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਤਾਰੀਖ਼ ਰੱਖੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰੀ ਮੱਸਿਆ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦਿਨ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਮਲਾ ਬਣ ਕੇ ਆਏ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਨੇ ਆਖਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਸੋਮਾਵਤੀ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਦਿਨ ਇਹ ਹੱਤਿਆ ਨਾ ਕਰੋ ਲੱਖੂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਏਹੋ ਜੇਹਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੰਮ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ 'ਤੇ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ। ਸੋ ਸਾਰੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਸੋਮਾਵਤੀ ਮੱਸਿਆ (੧੩ ਚੇਤ, ੧੮੦੨ ਬਿ -੧੦ ਮਾਰਚ, ੧੭੪੬ ਈ) ਦੇ ਦਿਨ ਨਖਾਸ ਚੌਂਕ (ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਸਿੰਘਣੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਲਖਪਤ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ, "ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ। ਆਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ 'ਪੋਥੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਗੁੜ ਨੂੰ ਰੋੜੀ ਜਾਂ ਭੇਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਗੁੜ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਗੁਰ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰ (ਗੁਰੂ) ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕਹੇ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ"

ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਲਖਪਤ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੰਘ ਫੜ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਜੰਗੀ ਸਿੰਘਾਂ (ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ) ਦੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਤੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਲਖਈਆ ਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਲਖਪਤ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਦਿੱਤੇ।

ਸਾਕਾ

ਲਖਪਤ ਧੌਂਸ ਮਾਰ ਕੇ ਕਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਪੰਥ ਮੁਕਾਵਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਕਸਮ ਉਠਾਈ
ਪਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਤਲਾਮ ਮਚਾਈ
ਕਾਬੂ ਆਇਆ ਸਿੱਖ ਜੋ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਕਾਈ
ਮਾਰੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ, ਅੱਤ ਡਾਢੀ ਚਾਈ
ਫੜਿਆ ਕੰਮ ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਉਸ ਰੂਪ ਕਸਾਈ
ਹੋ ਗਈ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਜਦ ਠੀਕ ਸਫਾਈ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਫੇਰ ਲੈ ਫ਼ੌਜ ਸਵਾਈ

ਜਸਪਤ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਲੁੱਟ ਕੇ ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ਛੰਭ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜੇ। ਛੰਭ ਦੇ ਜੰਗਲ ਹੀ ਓਦੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ, ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਸੁਕਰਚੱਕੀਏ, ਸ. ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾਝੀ ਤੇ ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਡੱਲੇਵਾਲੀਏ ਦੇ ਜੱਥੇ ਸਨ।

ਲਾਹੌਰੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਲਖਪਤ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਉਹਨੇ ਬੜਾ ਮਾਰੂ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਛੰਭ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਇਨਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਛੰਭ ਦੇ ਚੁਫੇਰ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਜ਼ੰਬੂਰ ਬੀੜ ਕੇ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਛੰਭਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਭੌਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਬਿਪਤਾ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਣੋ, ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ?

ਵਾਰ

ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਫੌਜ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ
ਜਦ ਲਖਪਤ ਕਸਮਾਂ ਖਾ
ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਦਿਆਂ ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਜਾ ਵੜੇ
ਲਿਆ ਆਸਰਾ ਅਕਾਲ ਦਾ ਤਕੜਾ
ਪੱਤ ਤੋੜ ਬਿਰਛਾਂ ਦੇ ਖਾਵੰਦੇ
ਬਿਨਾਂ ਲੂਣ ਰਹਿ ਕੇ ਸਬਜ਼ ਪੁਲਾਂ

ਭੁੱਖ ਤੇਹ ਨਿੱਤ ਸਹਿੰਦੇ ਮਰ-ਜੀਊੜੇ
ਰਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾ
ਲੱਖੂ ਹੱਥ ਹੋਥ ਵਾਂਗ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਮਾਰ ਖਪਾ
ਫੇਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਅਜਿੱਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਢਾਹੁਣ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੀ ਅੱਗ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾ
ਨਾਲ ਰੱਖ ਕੇ ਇਨਾਮ ਉਹਨੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ
ਵੈਰੀ ਦਿੱਤਾ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਾ
ਬਣੀ ਭੀੜ ਅੰਤ ਵਧੀ ਜਦ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਵਾਗਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਭਆ

ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਲਖਪਤ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਕਰਦੀਆਂ, ਸਿੰਘ ਉਹ ਪਾਸਾ ਛੱਡ ਕੇ ਝੱਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਾਉ ਲੱਗਦਾ, ਤਾਂ ਅਚਨਚੇਤ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕੋਲੋਂ ਕੁਛ ਖੋਹ ਖਿੰਜ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਜਾਨਵਰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਂ ਦਰੱਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਖਾ ਕੇ ਦਿਨ ਟਪਾਉਂਦੇ।

ਲਖਪਤ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾ ਤਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਭੇਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਲਗਦੀ ਵੱਸ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵੜਦੀ। ਪਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਝੱਲਾਂ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਉਹ ਸੂਹੀਏ ਬਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਦੂਜੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਚਾਲ ਝੱਲ ਸਾੜਨ ਦੀ ਸੀ। ਸੋ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਝੱਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਉਠੇ। ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਵੈਰੀ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ

ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੰਘ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ ਉਹ ਬਲਾਂ ਟਲੀ ਸਮਝ ਕੇ—ਰਾਤ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ. ਜਦ ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਬੀਤੀ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਫਰ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਅਜੇਹਾ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ. ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਭਗਦੜ ਮਚ ਗਈ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਉਹਨੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਫ਼ੁਰਸਤ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲੀ, ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਸਤਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚਲਾਇਆ ਵੀ, ਤਾਂ ਇਨਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਓਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਵੱਜਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਬਿਗਾਨੇ ਨੂੰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਟ ਮਰੇ। ਇਸ ਮਣਭੰਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਕਿਆਸੋਂ ਬਾਹਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਦਿਨ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫੁੱਟਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਖੋਹ ਕੇ ਫਿਰ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ

ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਹੌਸਲਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਰਾਂਘੜੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਧੜੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਪਰ ਲਖਪਤ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰੁਅਬ ਤੇ ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਫੇਰ ਸਭ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਛ ਲੋਕ ਡਰ ਕੇ ਤੇ ਕਛ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੇ।

ਏਸ ਵਲ ਸਿੰਘ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਓਹ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਤੇ ਇਸ ਝੱਲ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਰਹੇ ਕਿ ਹੁਣ ਵੈਰੀ ਬੇਹੌਸਲਾ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਇਗਾ, ਪਰ ਲਖਪਤ ਤਾਂ ਭੌਂਸਰੇ ਦਾ ਕੀੜਾ ਬਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੰਬੜ ਗਿਆ ਉਹਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੇਰਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਵਧਰ ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ. ਝੱਲ ਵੱਢਣ ਤੇ ਸਾੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅੱਗ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਦੀ ਹੁਣ ਬੜੀ ਬਿਪਤਾ ਬਣੀ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਰਾਵੀ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਲਹਿੰਦੀ ਬਾਹੀ ਮੱਲੀ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਲਖਪਤ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਬਸੋਹਲੀ ਤੇ ਕਠੂਹ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਿਰ ਜੋ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਹਿੰਦੂ—ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣ ਕੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਲਖਪਤ ਸਾਡੀ ਤਬਾਹੀ

'ਤੇ ਲੱਕ ਬੱਧੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਹਾੜੀਏ ਕਦੋਂ ਮਿੱਤ ਬਣਨ ਲੱਗੇ ਹਨ ? ਸੋ ਓਹਾ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਲਖਪਤ ਨੇ ਪਹਾੜੀਏ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਗੰਢ ਲਏ ਹਏ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਇਸ ਡਰੋਬ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸਭ ਪਹਾੜੀਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਓਧਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ।

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਆਣ ਪਈ ਜਦ ਬਿਪਤਾ ਭਾਰੀ
ਪਿੱਛੇ ਵੈਰੀ ਆ ਰਿਹਾ ਲਖਪਤ ਹੰਕਾਰੀ
ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਪਹਾੜੀਏ ਦਿਲ ਖੋਟੇ ਧਾਰੀ
ਵੈਰਨ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ
ਤੱਕੀ ਓਟ ਅਕਾਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹਿੰਮਤ ਹਾਰੀ
ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਿੰਘ ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਏਹਾ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਖਲੇ ਹਨ ਸੋ ਉਹ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਤਦ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਨੇੜ ਆ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਰਿਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਬਰਸਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਠੂਹੇ ਤੇ ਬਸਹਲੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ (ਦੋਹੀਂ ਥਾਂਈਂ) ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਏਹਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਪਈ ਕਿ ਉਹ ਕਥਾਂ ਫਸ ਗਏ ਹਨ। ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਖਲੋ ਕੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸ ਰਾਵੀ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਾਸ ਪਹਾੜੀਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲਖਪਤ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਨ ਸਲਾਹ ਹੋਈ ਕਿ ਰਾਵੀ ਟੱਪ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਚੱਲੀਏ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਹਾਥ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਸ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਡੱਲੇਵਾਲੀਏ ਦੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਰਾਵੀ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਸੁੱਟੇ, ਪਰ ਨਾ ਘੋੜੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸਵਾਰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਨਬਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਗਏ।

ਹੁਣ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ? ਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਏਹਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੈਦਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੈਰੀ ਤੋਂ ਮੋਰਚੇ ਖੋਹ ਲੈਣ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ, ਓਨਾਂ ਚਿਰ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਲੱਖੂ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਰੱਖਣ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਵਧਣ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਛੋਟੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਜੋ ਸਿੰਘ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਲ ਸਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਾੜੀਏ ਝੱਟ ਟੁੱਟੇ ਆ ਕੇ
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਮਾਰਨ ਆਏ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਧੂਹ ਲਈਆਂ ਅਕਾਲ ਗਜਾ ਕੇ
ਡਿੱਗੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਰਣ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਹੀਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਗਭਰੂ ਕਈ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਅੰਤ ਪਹਾੜੀ ਮੱਲ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ

ਪਹਾੜੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੜੀ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਜਿਨ-ਕੁ ਸਿੰਘ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰਦੇ, ਉੱਤੋਂ ਪਹਾੜੀਏ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬਛਾੜ ਕਰਕੇ ਥੱਲੇ ਡੇਗ ਦੇਂਦੇ। ਕਈ ਸਿੰਘ ਏਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤ ਸਾਰਿਆਂ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਅਜੇਹਾ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਮਰਦੇ ਮਾਰਦੇ ਓਹ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀਏ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਖੜ ਨਾ ਸਕੇ। ਓਹ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਉੱਠੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੇਠਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈਆਂ, ਪਰ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਉੱਤੇ ਅਜੇ ਪਹਾੜੀਏ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਉੱਤੋਂ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਗੋਲੀ ਵਸਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ। ਉਹ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਂਦੇ, ਓਹ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਪੈਦਲ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਲਖਪਤ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ, ਪਰ ਘੋੜ-ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਦੀ ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਬਣੀ। ਉਹਨਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ

ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਯਤਨ ਬੜਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਰਾਹ ਬਿਖੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਏ ਕਈਆਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਕਈ ਸਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅਸਵਾਰ ਖੱਡਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਕੇ ਚਕਨਾ ਚੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤ ਏਸ ਦਲ ਨੇ ਪਿਛਾਹ ਦਾ ਰੁੱਖ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਲਖਪਤ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਖੜਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆਂ ਪਿਆਸੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਲਖਪਤ ਨੇ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਹੀ ਉਹਨਾ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਪਰ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਧੋਖੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੱਖ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਸਮਝ ਕੇ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਇਨਾਮ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਫਰੇਬ ਨਾਲ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਝੜਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਰੋਜ਼ ਦੀ ਏਸ ਕਲ ਕਲ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਤੰਗ ਆ ਗਏ।

ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਮਾੜੀ ਕੰਬੋਕੀ ਵਾਲੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੰਘੋ! ਕਿੰਨਾ-ਕੁ ਚਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਨ ਲੁਕਾਉਂਦੇ ਫਿਰਾਂਗੇ? ਵੈਰੀ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੀੜ ਬਿਨਾਂ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਅਸਾਂ ਬੜਾ ਚਿਰ ਉਡੀਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲਖਪਤ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫਾਹਾ ਬਣ ਕੇ ਭੰਬੜ ਰਿਹਾ ਏ। ਸੋ ਇਸ ਛਾਪ ਦੀਆਂ ਅੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਛਾਂਗ ਦਿਓ। ਆਓ, ਅੱਜ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਏਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਲੱਗਾਂਗਾ। ਆਓ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਥ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਆਓ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚਾਰਾ ਹੋਰ ਨਾ
ਦਿੱਤੀ ਚੋਟ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰ
ਅੱਜ ਨਿੱਤ ਦਾ ਕਲੇਸ਼–ਸਿੰਘੋ !–ਮੁੱਕ ਜੈ
ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ

ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਧੂਹ ਲਈਆਂ ਭਗਉਤੀਆਂ
ਨਾਅਰ ਲਾਇ 'ਕਰਤਾਰ, ਕਰਤਾਰ'
ਘੇਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸ਼ਰਾਂ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਦਿਲ ਮਾਰਨ ਮਰਨ ਦੀ ਧਾਰ
ਤੇਗਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਖ਼ੂੰਨ ਵਿਚ ਧੋਤੀਆਂ
ਹਈਆਂ ਕਈਆਂ ਦ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਰ
ਸਾਰ ਮੱਚ ਗਿਆ ਘਾਣ ਲਹੂ ਮਿੱਝ ਦਾ
ਅਤ ਲਥਾਂ ਵਾਲ ਲੱਗ ਗਏ ਸਥਾਰ
ਕਢ ਥੜਿਆਂ ਨ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਖਾਧੀਆਂ
ਭੱਲ ਬਹਾਤਿਆਂ ਨ ਕੰਡ ਵਿਚ ਵਾਰ
ਪੈ ਗਈ ਜਾਨ ਦੀ ਬਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਆਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੀ ਕਰਨ ਸ਼ਕਾਰ

ਇਹ ਲੜਾਈ ਏਨੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਹਈ ਕਿ ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਵਰ ਲਥਾ ਦ ਢਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਜਿਸ ਪਾਸ ਸਿੰਘ ਹੱਲਾ ਕਰਕ ਪੈਂਦੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗ ਲੱਗ ਨੱਸਦਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦ ਜਰਨੈਲ ਬਥਰਾ ਹੌਸਲਾ ਦੇਂਦ, ਪਰ ਸਿਪਾਹੀ ਦਿਲ ਨਾ ਧਰਦ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਕੋਲ ਜੰਬੂਰੇ ਤੇ ਤਪਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਸੀ, ਜਿੱਥ ਸਿੰਘਾਂ ਕਲ ਟਾਕਰ ਉੱਤ ਇਕ ਵੀ ਤਪ ਜਾਂ ਜੰਬੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਖਪਤ ਆਪ ਜੰਬੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਲ ਕੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਅੱਗ ਵਸਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤਪਾਂ ਤ ਜੰਬੂਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਅੱਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਲਖਪਤ, ਲਾਲ ਅੰਬਾਰੀ ਵਾਲ ਹਾਥੀ ਉੱਤ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਸ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾੜ੍ਹੀ ਕੰਬੋਕੀ ਵਾਲ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਏਨਾ ਜੋਸ਼ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜੰਬੂਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਦੀ ਵੀ ਕਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਰਹੀ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਜੱਥਾ ਲੈ ਕ ਲਖਪਤ ਉੱਤ ਜਾ ਪਿਆ ਉਹਨ ਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਓ, ਪੰਥ ਦ ਵੈਰੀ ਲਖਪਤ ! ਜੇ ਕਈ ਮਰਦਊਪਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਆ, ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਵਖ। ਮੈਂ ਤਰਾ ਕਾਲ ਬਣ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ "

ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਧਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਲਖਪਤ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਹਾਥੀ ਤ ਉਤਰ ਕੇ ਘੋੜੇ 'ਤ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹਲ ਹ ਖਲਾ। ਉਹ ਨੱਸਣ ਬਾਰ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਜੰਬਰ ਦਾ ਗਲਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੱਤ 'ਤ ਵੱਜਾ ਉਹਦੀ ਲੱਤ ਪੱਟ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਪਰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੈ ਸੂਰਮ ਦ। ਉਸ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ।

ਉਹਨੇ ਪੱਗ ਪਾੜ ਕੇ ਲੱਕ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਾਠੀ ਦਾ ਹੰਨੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ, ਤੇ ਲਲਕਾਰ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਇਨ ਨੂੰ ਲਖਪਤ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਰਭਜ ਰਾਏ ਤੇ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪੁਤੱਰ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਕਈ ਜਰਨੈਲ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਹਰਭਜ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਫਿਰ ਗੁਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਨਾਲ ਓਸਦੇ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਰਲਿਆ ਆ ਕੇ
ਨਿਕਲੇ ਅੱਗੇ ਫੌਜ 'ਚੋਂ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਗਲ੍ਹ ਜਾ ਪਏ ਉਹ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਮੌਤ ਭੁਲਾ ਲਏ ਗਭਰੂ ਸਿਰ ਜਾਦੂ ਪਾ ਕੇ
ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਮੋਹ ਲਏ ਉਸ ਰੂਪ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਤੀਰ ਕਿਸ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਖਾ ਕੇ
ਡਿੱਗੇ ਦੋਵੇਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਰਣ ਪਾਣ ਗੁਆ ਕੇ

ਹਰਭਜ ਤੇ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਸੱਜਰ-ਸਾਹ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਰਦਾਰ ਆ ਗਏ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਖ਼ਰੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁੱਲ ਖਲੋਤੀਆਂ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਇਹ ਲੜਾਈ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋਈ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸੂਰਮੇ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਏ, ਇਕ ਇਕ ਸਿੰਘ, ਵੀਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ। ਲਖਪਤ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਹੋਇਆ। ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਰਭਜ ਰਾਏ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਾਹਰ ਖ਼ਾਂ, ਕਰਮ ਬਖ਼ਸ਼, ਫੌਜਦਾਰ ਰਸੂਲ ਨਗਰੀਆ, ਮਖ਼ਮੂਰ ਖ਼ਾਂ, ਆਦਿ ਕਈ ਅਫਸਰ ਮਾਰ ਗਏ।

ਅੰਤ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਾ ਰੁਕ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਉਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਢੀ ਕਰਦੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਦੋ ਜੇਠ, ੧੮੦੩ ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਲਖਪਤ ਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਭਰਾ (ਜਸਪਤ) ਦਾ ਸੱਲ ਅਜੇ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਇਹ ਸੱਜਰਾ ਵਰਮ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਖਹੋਂਦਾ ਤੇ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੀਰਨ ਕਰਦਾ। ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ

ਦਾ ਖੜਾ ਦੁੱਖ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪੱਤਰ ਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕਾਤਲ ਉਹਦੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ।

ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਇਕ ਗੱਲੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਬਿਪਤਾ ਗਲੋਂ ਲੱਥੀ ਸਮਝ ਕੇ ਰਾਤ ਬੇ ਫ਼ਿਕਰੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ ਪਰ ਸਿਖ ਏਡੀ ਛੇਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਡੇਰੇ ਲਾ ਬੈਠੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਹਾਦਰੋ ! ਅਸੀਂ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਭਲਕ ਨੂੰ ਫੇਰ ਸਾਡਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਡਾ ਪੰਧ ਅਜੇ ਦੁਰੇਡਾ ਹੈ। ਉਸ ਪੰਧ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੋਚੋ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ? ਬੱਸ, ਉਸੇ ਪੰਥ ਦੇ ਵੈਰੀ ਲੱਖੂ ਕੋਲੋਂ। ਸਾਨੂੰ ਨੱਸ ਗਏ ਸਮਝ ਕੇ, ਵੈਰੀ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਨਾਲ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹਾ ਵੇਲਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦਾ। ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਖੋਹ ਲਿਆਓ। ਬੱਸ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਵਧਾਨ ! ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ !"

"ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ"

ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਸਾਰੇ ਗੂੰਜ ਪੈ ਗਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲੇ ਤੇ ਧਾਵੇ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਉਹਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵੇਖੋ ਇੱਕ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਾਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ, ਤੇ ਜੇ ਮਰ ਮਰਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਫੇ ਫੇਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਗਲ੍ਹ ਪੈਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਜਿਊਂਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ। ਗੁਰਮਤਾ ਪੱਕਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸਿੰਘ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਗਏ ਜਾਣ ਕੇ
ਵੈਰੀ ਸੁੱਤੇ ਦਿਲ ਫਿਕਰ ਭੁਲਾ
ਨਹੀਂ ਹੱਥ ਵਿਖਲਾਏ ਬਿਨਾਂ ਜਾਵਣਾ
ਲਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਮਤਾ ਇਹ ਪਕੱਾ

ਸਿੰਘ ਸੁੱਤਿਆਂ ਪਿਆਂ 'ਤੇ ਆਣ ਪਏ
ਵਾਢੀ ਦਿੱਤੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਪਾ
ਉਹਨਾਂ ਮਿਣ ਮਿਣ ਕੀਤੇ ਡੱਕਰੇ
ਵੱਢ ਦਿਤੀਓ ਨੇ ਢੇਰੀਆਂ ਲਾ
ਲਈਆਂ ਗਿਣ ਗਿਣ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਜੀਆਂ
ਲਏ ਪਿਛਲੇ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਾ
ਵੈਰੀ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ
ਕਈਆਂ ਨੱਸ ਕੇ ਪਰਾਣ ਲਏ ਬਚਾ
ਘੋੜੇ ਸਣੇ ਅਸਬਾਬ ਦੇ ਲੁੱਟ ਲਏ
ਲਈਆਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਪਾਖਰਾਂ ਪਾ
ਝੱਟ ਸ਼ੇਰ ਵਾਲਾ ਕਰ ਸਿੰਘਾਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵਾਂਗਾਂ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਭੁਆ

ਇਸ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲੇ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਹਿੰਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵੀ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਉਠ ਨੱਸਾ। ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਏ। ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਵਾਲਾ ਝੱਟ ਕਰਕੇ ਘੋੜੇ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੰਭਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੇਰ ਝੱਲ ਵਿੱਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਲਖਪਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੇ ਮਲਖਈਆਂ ਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਝੱਲ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਸਨ। ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰਾਵੀ ਟੱਪਣ ਦਾ ਗੁਰਮਤਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਆ ਪੁੱਜੇ। ਦੱਭ ਤੇ ਕਾਨਿਆਂ ਦੇ ਤੁਲੇ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹ ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋਏ। ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਤੱਕ ਬਰੇਤੀ ਸੀ, ਰੇਤ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਤਪੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੀ ਪੈਦਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਸਵਾਰ ਤਾਂ ਸੌਖੇ ਹੀ ਬਰੇਤੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਪੈਦਲਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਦੀ ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣੀ। ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਲੇ ਪੈ ਗਏ, ਤਲੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਸੜ ਕੇ ਕੜਕੇ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾੜ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੇ, ਪਰ ਉਹ ਤਪਦੀ ਰੇਤ ਦੇ ਸੇਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕੇ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਹ ਨੱਸਦੇ ਤੜਫਦੇ ਉਸ ਬਰੇਤੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਏ।

ਰਾਵੀਓਂ ਟੱਪ ਕੇ ਅੱਗੇ ਰਾਮ ਰੰਧਾਵੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵੈਰੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪਿੱਠੂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਲਖਪਤ ਦੇ ਘੇਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੰਭੇ ਹੋਏ ਰੋਕੇ ਕਦੋਂ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ ਸਨ? ਪੰਦੀ ਸੱਟ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਫਿਰ ਕੌਣ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ੇਰਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀ ਡਾਹ ਕੇ ਖਲੋਂਦਾ? ਰਾਮੇ ਦੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਉੱਠੀਆਂ। ਸਿੰਘ ਏਥੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਦੇ ਪੱਤਣੋਂ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਜਾ ਲੰਘੇ।

ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਉਹਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਟਿਕਣ। ਸਿੱਖ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਲੰਘ ਕੇ ਅਲੀਵਾਲ ਦੇ ਪੱਤਣੋਂ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਜਾ ਟੱਪੇ। ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਏਥੇ ਉਹਨਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲਏ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਕੋਟਕਪੂਰੇ, ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਦਿਆਲ ਪੁਰੇ, ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਪਥਰਾਲੇ, ਸ. ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਜੈਤੋ ਜਾ ਉਤਰਿਆ। ਏਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੱਤ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਫੱਟ ਧੋਤੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰ ਬੰਨ੍ਹਾਏ। ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਉਹ ਇਸ ਤਕਲੀਫ ਨਾਲ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਲੱਤ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਸੂਰਮਾ ਫੇਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗਾਂ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੰਡੀ ਤੇ ਕੁੱਲੂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਤ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਚਿਠੀਆਂ ਤੇ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਏ, ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆ ਕੇ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਚੇਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੇਠ (ਸੰਮਤ ੧੮੦੩ ਬਿ. ਮੁਤਾਬਕ ੧੭੪੬ ਈ.) ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਇਹ ਮੁਸੀਬਤ ਪਈ ਰਹੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ 'ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ++।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੨-੨-੫੦ ਈ:

++ ੧੮੦੫ ਬਿ. ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ। ਵੇਖੋ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ?'

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਕਸੂਰ ਦਾ ਪਠਾਣ

ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ

ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੰਡਤਾਣੀ ਛੁਡਾਈ

•ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਡਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ। ਅੱਠਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੜਾਈ (੧੭ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ.) ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਉਹ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਲੱਗਾ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਰਾਵੀਓਂ ਟਪਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟਿਆ, ਇਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਹਮਲਾ ਸੀ।

ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਏਥੇ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਪੰਥ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਜਥੇ ਬਣਾਏ ਗਏ - ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ। ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦਲ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਛੇ ਮਿਸਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ: (੧) ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦੀ, (੨) ਸਿੰਘ ਪੁਰੀਆਂ ਦੀ, (੩) ਡੱਲੇਵਾਲੀਆਂ ਦੀ, (੪) ਕਰੜਾ ਸਿੰਘੀਆਂ ਦੀ, (੫) ਨਸ਼ਾਨਾ ਵਾਲੀ, ਤੇ (੬) ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ। ਏਸ ਦਲ ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ।

ਤਰਨਾ ਦਲ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਮਿਸਲਾਂ ੧ ਭੰਗੀਆਂ ਵਾਲੀ, ੨ ਰਾਮ ਗੜ੍ਹੀਆ ਦੀ ੩ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਦੀ, ੪ ਨੱਕਈਆਂ ਦੀ, ਤੇ ੫ ਸ਼ੁਕਰਚਕੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਦਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਗਈ।

੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੬੩ ਈ. ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਰਨਾ ਦਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠੇ ਹਏ। ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਿਆਸੋਂ ਪਾਰ

ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤਰਨਾ ਦਲ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਕਸੂਰ ਦੇ ਇਕ ਦੁੱਖੀ ਪੰਡਤ ਨੇ ਆ ਕੇ ਇਉਂ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕੀਤੀ

ਕਬਿੱਤ

ਗਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਪੰਡਤ ਪੁਕਾਰੇ ਖੜਾ
ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸੁਣੋ ਕਰਤੂਤ ਉਸਮਾਨ ਦੀ
ਖੋਹੀ ਪੰਡਤਾਣੀ ਮੇਰੀ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਆਨ ਲੁੱਟੀ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਰੌਲੀ ਇੱਜਤ ਜਹਾਨ ਦੀ
ਦੇਵੀ ਦਿਉਤੇ ਸਾਰੇ ਹੋਏ ਨਕਾਰੇ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਹੁੜੇ ਅੱਜ
ਬੱਸ ਹੁਣ ਓਟ ਸਿੰਘਾ ! ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾਨ ਦੀ
ਬੀਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ, ਦੁਲਾਰੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੇ
ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਲਾਜ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦਵਾਨ ਦੀ

ਕਸੂਰ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਾਕਤ ਸੀ। ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਕਸੂਰ ਸਦਾ ਲੁੱਟਾਂ ਮਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਬੜੇ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਲੜਾਕੇ ਸਨ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉੱਤੇ ਮਨ-ਮੰਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਈਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਖੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਡੀਆਂ ਸੁੱਟਦੇ, ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਗਾਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਗਾਂ ਹਲਾਲ ਕਰਦਾ ਤੇ ਖੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੀਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਸ਼ੂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਏ ਦਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਟਿਆਰ ਹਿੰਦਣੀਆਂ ਫੜ ਮੰਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰੱਖ ਕੇ ਵਾਪਸ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਉਹ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ।

ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਕਸੂਰ ਦਾ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਧੱਕੇ ਖ਼ੋਰ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਇਕ ਪੰਡਤ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਇਸਤਰੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਘਰ ਪਾ ਲਈ। ਪੰਡਤ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰ ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਉਹਨੇ ਪੰਡਤਾਣੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਉਹ ਪੰਡਤ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਪੰਥ ਕੋਲ ਜਾ ਫ਼ਰਯਾਦੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ

ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲੀਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚ ਉਠੇ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਬਾਕੀ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਸੂਰ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਸੋ ਕਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਏਨਾ ਚਿਰ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਪਉੜੀ

ਜਦ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ
ਇਹ ਬਿਪ ਦੀ ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ
ਉਹਦੇ ਲੱਥੂ ਲੱਗੇ ਕਾਲਜੇ
ਤੇ ਨੈਣ ਬਣੇ ਅੰਗਿਆਰ
ਫਿਰ ਕੱਢੀ ਸੂਤ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ
ਉਸ ਕਾਲ-ਰੂਪ ਤਲਵਾਰ
ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸਿੱਖੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ
ਇਉਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ
ਸਾਨੂੰ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਸਾਜਿਆ
ਹੈ ਖਾਤਰ ਪਰਉਪਕਾਰ
ਮੈਂ ਤੱਕੀ ਓਟ ਅਕਾਲ ਦੀ
ਹਾਂ ਜੰਗ ਨੂੰ ਪਿਆ ਤਿਆਰ
ਮੈਂ ਲੁੱਟਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕਸੂਰ ਦਾ
ਅੱਜ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਬਲਧਾਰ
ਮੈਂ ਵੱਢਾਂ ਸਿਰ ਉਸਮਾਨ ਦਾ
ਜਿਸ ਕੀਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ
ਮੈਂ ਮੜ ਦੁਆਵਾਂ ਸੱਗਵੀਂ
ਪੰਡਤ ਦੀ ਦੁਖੀਆ ਨਾਰ
ਪਈ ਹੋਵੇ ਗਾਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ
ਘਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ।

ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੰਘੋ ! ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਬੁੱਢੇ ਦਲ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਰਹਾਂਗੇ ਓਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਦੁਖੀਆ ਪੰਡਤ ਤੇ ਉਹ ਅਬਲਾ ਪੰਡਤਾਣੀ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਸਾਹ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਲੂੰਹਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਦੱਸੋ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੱਖ ਏਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕਸੂਰ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਦਿਲ ਕਰੇ, ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਆਵੇ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਕੂਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।"

ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਲੈ ਕੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੇ ਕੂਚ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਦਾ ਜੱਥਾ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦਾ ਹੋਇਆ ਪੰਡਤ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰ ਬੈਠੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਸ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਠ ਖਲੋਤਾ। ਉਹਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਿੰਘੋ ! ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਨਾ ਗਏ ਤਾਂ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਉਣ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗੇ। ਸੋ ਛੇਤੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ, ਤੇ ਇਸ ਉਪਕਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿਓ। ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਅਜੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਸੋਚਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਕੂਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਮਗਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਣਖ ਪਈ ਮਾਰੇ ਚਮਕਾਰੇ
ਦਲ ਵਿੱਚ ਪੱਲਾ ਫੇਰਿਆ ਉਸ ਸ਼ੇਰ ਵੰਗਾਰੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਮਗਰ ਵੀਰ ਦੇ ਕਰ ਲਵੋ ਤਿਆਰੇ
ਜੋ ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਕਰ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿਆਰੇ
ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ।

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਡੀਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਹ

ਆਪਣੀ ਮਿਸਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਬਾਕੀ ਪਿੱਛੇ ਤਿੰਨ ਮਿਸਲਾਂ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ, ਨਕਈਆਂ ਦੀ ਤੇ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਸਿੱਖ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਹੀ ਉਹ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਕੀ ਚੌਹਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ। ਇਹ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਤੁਰੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਆ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ। ਕਸੂਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ (ਮਈ, ੧੭੬੩ ਈ.) ਸੀ। ਅੰਬਰ ਤੋਂ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਗਰਮੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਵੀ ਜੀਭਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਓਦੋਂ ਮਹੀਨਾ ਰਮਜ਼ਾਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮੋਮਨ ਭੋਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਜੇਠ ਸੀ ਨਾਲੇ ਮਾਹ ਰਮਜ਼ਾਨ*
ਬਲਦੇ ਵਾਂਗ ਤੰਦੂਰ ਦੇ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਸਮਾਨ
ਚੱਲਣ ਲੋਆਂ ਦੋਜ਼ਖ਼ੀ, ਅੱਗ ਬਰਸਾਵੇ ਭਾਨ+
ਵਾਂਗ ਚਿਖਾ ਨਮਰੂਦ ਦੀ, ਲੱਗਾ ਸੜਨ ਜਹਾਨ
ਲਈ ਪਨਾਹ ਪਰਛਾਵਿਆਂ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਆਨ
ਤੜਫਣ ਲੱਗੀਆਂ ਸਸੀਆਂ, ਖੁੱਸਣ ਲੱਗੀ ਜਾਨ
ਤਪਿਆ ਥੰਮ੍ਹ ਪਹਿਲਾਦ ਦਾ, ਬਹੁੜੇ ਨਾ ਭਗਵਾਨ
ਆਸ਼ਕ ਜੰਨਤੀ ਹੂਰ ਦੇ, ਰੋਜ਼ੇਦਾਰ ਪਠਾਨ
ਲੇਟ ਅੰਦਰ ਭੋਰਿਆਂ, ਲੋਥਾਂ ਬਿਨਾਂ ਪਰਾਨ
ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਬਗਲਿਆਂ, ਬਾਜ਼ ਪਏ ਨੇ ਆਨ

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਠਾਣ ਰੱਬ ਦਾ ਉਲਾਹਮਾ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ

---

*ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ।
+ਸੂਰਜ

ਰੰਗਦਾਰ ਬਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਰਦਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੇਟੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਪਹਿਰਦਾਰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕੁਛ ਦਸਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਤਲਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਖੱਲ੍ਹੇ ਬੂਹੀਂ ਵਿੱਚ ਵੜੇ ਜਾ ਕਸੂਰ ਦੇ
ਗੁਰੂ ਦਸਵੇਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਜਵਾਨ
ਸ਼ਰ ਛੱਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜਤ ਵਿਚ ਆ ਵੜੇ
ਲੱਗੇ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਧੂਹਣੀਆਂ ਖਪਾਨ
ਸੁੱਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਮੌਤ ਮੱਲ ਕੇ
ਖਲੀ ਰਹੀ ਸੀ ਉਡੀਕ ਕਿਰਪਾਨ
ਪਹੁੰਚੇ ਸਿੰਘ ਪਰਵਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਕਾਲ ਦੇ
ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ ਕਈ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ
ਮਾਰੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨ ਗਏ ਅਵੇਸਲੇ
ਸੱਕੇ ਸਾਂਭ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਪਠਾਨ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਕਿੱਲੀਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਪਈ ਰਹਿ ਗਈ ਬਿਨਾਂ ਤੰਦੀਓਂ ਕਮਾਨ
ਤੋਪਾਂ ਬੀੜੀਆਂ ਮਨਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ
ਹੋ ਗਏ ਤੋਪਚੀ ਬਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ
ਫਲ ਨਾਲ ਗਿਆ ਲੈਂਦਿਆ 'ਸੀਤਲਾ'
ਬੂਟਾ ਲਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਹੱਥੀਂ ਉਸਮਾਨ

ਪਲੋ ਪਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਜੋ ਵੀ ਪਠਾਣ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਬੋਲ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਪੰਡਤ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਬੂਹੇ ਉੱਤੇ ਮੌਤ ਖਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸਮਾਨ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ।

ਬੈਂਤ

ਸੱਚ ਪਏ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਂ
ਹੋਣੀ ਆਇਕੇ ਟੁੰਬ ਜਗਾਇਆ ਜੀ
ਤੇਰੇ ਪਾਪ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਬਦਲੇ
ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਕਾਲ ਬੂਹੇ ਉੱਤੇ ਆਇਆ ਜੀ
ਸਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਘਾਣ ਲੱਥੇ
ਸਿੱਖਾਂ ਸਇਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਜੀ
ਤੂੰ ਵੀ ਆਖਰੀ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ
ਆਇਆ ਕਾਲ ਨਾ ਜਾਊ ਪਰਤਾਇਆ ਜੀ

ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਮਾਨ ਦੇ ਨੱਸਣ ਜੋਗਾ ਅੰਤ ਉਹ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਇਆ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪੰਡਤਾਣੀ ਖੋਹਣ ਵਾਲਾ ਏਹਾ ਹੈ। ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਦ ਬੰਨਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਆ ਲੋਹ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ ਲੱਗਾ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਚੰਗੇ ਲੜੇ, ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੋਈ ਨਾ ਗਈ।

ਸਾਕਾ

ਹੋਸ਼ ਆਈ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸੱਟ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਖਾ ਕੇ
ਪੰਜ ਸੌ ਨਾਲ ਜਵਾਨ ਲੈ ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ
ਲੜਿਆ ਆਪਣੀ ਅਜਲ ਨਾਲ ਹੱਥ ਤੇਗ਼ ਉਠਾ ਕੇ
ਟੁੱਟ ਸ਼ੀਹਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸਿੰਘ, ਮਿਰਗ ਤੱਕਾ ਕੇ
ਲਾਹਿਆ ਸਿਰ ਉਸਮਾਨ ਦਾ ਅਕਾਲ ਗਜਾ ਕੇ
ਮੋਇਆ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਆਖ਼ਰ ਫਲ ਪਾ ਕੇ

ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਸਣੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਪੰਡਤ ਦੀ ਪੰਡਤਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਦੂਜਾ ਨਾਮਵਰ ਪਠਾਨ ਹਾਕਮ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮਹੀਉੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਮਰਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਹਮੀਦ ਖ਼ਾਂ ਨਜ਼ਰਾਨਾ

ਲੈ ਕੇ ਸ. ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਪੰਥ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਚਾਰ ਲੱਖ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲਈ। ਏਧਰੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਸਿਰ ਖ਼ਾਨ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਵੱਢਿਆ
ਫ਼ੌਜ ਦਿੱਤੀ ਧਾਰ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਲੰਘਾ
ਆਹੂ ਲਾਹੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਦਿੱਤਾ ਆਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਝੁਕਾ
ਹੂੰਝਾ ਫੇਰ ਕੇ ਕਸੂਰ ਸਾਰਾ ਲੁੱਟਿਆ
ਦਿੱਤੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ
ਭੋਰੇ ਵਿਚੋਂ ਪੰਡਤਾਣੀ ਜਾ ਕੇ ਕੱਢ ਲਈ
ਬਾਹ ਦਿੱਤੀ ਉਹਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਫੜਾ
ਘਰ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਸਾੜ ਸਿੰਘਾਂ ਫੂਕਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਉੱਜੜੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਵਸਾ
ਪੈ ਗਏ ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ ਘਰੀਂ ਪਿੱਟਣੇ
ਮਾਨੋਂ ਰੋਜ਼ਿਆਂ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਗਏ ਆ
ਲਿਟਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਫਿਰਨ ਕੁਰਲਾਂਦੀਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੱਗੀ ਨਾ ਬਾਹਰ ਦੀ ਵਾ
ਸੋਧ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਚਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਗੁਰੂ ਚੱਕ ਵੱਲੇ ਪਾ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟਿਆ। ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ–ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਗਹਿਣੇ, ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀ–ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਕਸੂਰ ਦੀ ਲੁੱਟ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਹੋ ਗਏ।

ਕਸੂਰ ਦਾ ਸੇਠ ਦਿਲ ਰਾਮ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਬੇਗਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬੇਗਮ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦਾ ਪੋਤਰਾ ਹਿਰਦੇ ਰਾਮ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਸ. ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ (ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਦੇ ਭਰਾ) ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਹਿਰਦੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਧਮਕਾ ਕੇ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੌੜੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਦੱਬੀ ਹੋਈ

ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸੰਦੂਕੜੀ ਕਢਾ ਲਈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੇਗਮ ਦੇ ਪੰਜਾਹ ਲੱਖ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਿਰਦੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਤੇ ਕਨ੍ਹਈਏ ਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਅੱਧ ਅੱਧ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਗਹਿਣੇ ਦੀ ਸੰਦੂਕੜੀ ਤੋਂ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵਿਗੜ ਗਿਆ। ਝਗੜਾ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਵੱਧ ਗਿਆ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਮਿਸਲਾਂ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਏ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜਿਆ ਤੇ ਕੁਛ ਹਿੱਸਾ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਨੂੰ ਦੁਆ ਦਿੱਤਾ।

ਕਸੂਰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੮-੨-੫੦ ਈ

੧ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ
ਤੇ
ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿੱਚ
ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣਾ

ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਹਮਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ 'ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਥੱਲੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਕੁੱਪ ਦੱਬ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਢਾਹ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ।

ਏਸੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਥ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਜਥੇ—ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ—ਬਣ ਗਏ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਨੇ ਕਸੂਰ ਜਾ ਲੁੱਟਿਆ ਤੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਦੀਵਾਲੀ ਮਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਦੀਵਾਲੀ ਚਾਰ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੬੩ ਈ. ਨੂੰ ਸੀ। ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਫੇਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ੧੭ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੬੩ ਈ. (ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਤੇਰਾਂ) ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਗਈ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਨੇ ਚੂਨਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਟ ਧਰੀ। ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੁੱਰਾਨੀ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਦੇਸ ਰਾਜ ਸੁਰਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਕੋਲ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਮਤਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਕੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ 'ਸਿਖ ਰਾਜ' ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ (ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਮਿਸਲ ਫੂਲਕਿਆਂ ਦੀ) ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਦਲ ਦਾ ਲੀਡਰ ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ 'ਅਕਾਲ ਤਖਤ' ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ:

ਸਾਕਾ

ਅੱਗੇ ਤਖਤ ਅਕਾਲ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ
ਕਰਨ ਅਰਦਾਸਾ ਖਾਲਸਾ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਹੁੱਕਿਆ ਕੀਤਾ ਪੰਥ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਧਿਆ ਕੇ
ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਵਿਚ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਰਚਣਾ ਉਥੇ 'ਫਤਹਿ ਗੜ੍ਹ' ਫਤਹਿ ਗਜ ਬੁਲਾ ਕੇ।

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਿਰਭਰ ਤੇ ਜਿਊਂਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਮੌਤ ਦੇ ਪਰਛਾਂਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ, ਓਥੇ ਸਿੱਖ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਗ ਸੁਣ ਕੇ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਅਨੋਖੀ ਲਾਲੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਮੌਤ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਾਲਣ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਮੂੰਹ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੁਣੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਅ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕੂਚ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰੇ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਪਈਆਂ, ਤਾਂ ਸੂਰਮੇ ਲਾੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤਿਆਰ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਚੋਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ, ਹੋ ਪਏ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ।
'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ, ਛੜ੍ਹ ਪਏ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ
ਕੋਈ ਬਰਛੀ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ, ਪਰਖੇ ਕੋਈ ਤਲਵਾਰ
ਕੋਈ ਭੱਥੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਰਿਹਾ, ਤੀਰ ਸਵਾਰ ਸਵਾਰ

ਜੋੜਵੇ ਕੋਈ ਕਮਾਨ ਨੂੰ, ਤੰਦੀ ਨੂੰ ਟਣਕਾਰ
ਕਰਦਾ ਉਹਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ, ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ
ਅਰਜਨ ਦੇ 'ਗਾਂਡੀਵ' ਨਾਲ, ਇਸ ਦੀ ਮਿਲ ਨੁਹਾਰ
ਝੱਲੂ ਇਹਦੇ ਬਾਣ ਨੂੰ, ਕਿਹੜਾ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ?
ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ, ਇਕ ਇਕ ਹੋਊ ਪਾਰ
ਚੀਰੂੰ ਬੁਰਜ ਫੌਲਾਦ ਦੇ, ਰਣ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਲਕਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਵਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ, ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਕਰਤਾਰ
ਚਾਹਵਾਂ ਇਕ ਬਾਣ ਨਾਲ, ਕਰ ਦਿਆਂ ਖੈ ਸੰਸਾਰ
ਸਿਰਾਂ ਵੈਰੀ ਕੁੱਲ ਜੋ, ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਲਏ ਮਾਰ
ਕਿਥੇ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹੁਣਗੇ ? ਬਾਕੀ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ
ਸਭ ਨੇ ਬਲ ਅਜਮਾਵਣਾ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਧ ਹਥਿਆਰ
ਸਭ ਨੇ ਭੇਟਾ ਧਰਨੀਆਂ, ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੁਆਰ

ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਤੁਰੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਿੰਡਾਂ ਅੰਦਰ ਖ਼ਬਰ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਗਭਰੂ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਰਲਦੇ ਜਾਂਦੇ. ਬਿਆਸ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਗਭਰੂ ਉਥੋਂ ਹੋਰ ਨਾਲ ਰਲ ਪਏ ਅੰਤ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਟੱਪ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਦਾਲਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ। ਏਸ ਕੰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਉਹਨਾਂ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਉਥੋਂ ਦਾ ਨਵਾਬ ਭੀਖਣ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਤੇ ਭਲਾ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਏ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸੋਧੇ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੱਗੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਸ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਹੋ ਕੇ ਪਾਰ ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ
ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਰ ਲਿਆ ਕੋਟਲਾ
ਦਿੱਤੀ ਭੀਖਣ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾ

ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਲੁੱਟ ਲਈ
ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਵਰਤਾ
ਜਿਥੇ ਦੱਬੀਆਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ
ਦਿੱਤੀ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਉਡਾ
ਫੇਰ ਮਾਰਿਆ ਗੰਗੂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ
ਦਿੱਤਾ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾ
ਖੜੀ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸਾੜ ਫੂਕ ਕੇ
ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਮੁਰੰਡੇ ਵਾਲੇ ਦਾ
ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ
ਸਾਰੇ ਦਿੱਤੀ ਕਤਲਾਮ ਮਚਾ
ਜਾਨੀ, ਮਾਨੀ ਖ਼ਾਨ ਲੁਕ ਹੋਏ ਲੱਭ ਕੇ
ਦਿੱਤੇ ਧਾਰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲੰਘਾ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦੇ
ਲਏ ਗਿਣ ਗਿਣ ਬਦਲੇ ਚੁਕਾ
ਵੈਰੀ ਸਿੰਘ ਕੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦਿੱਤੀ ਵਾਗ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਭੁਆ

ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਉਥੋਂ ਦਾ ਨਵਾਬ ਭੀਖਣ ਖਾਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹ ਆ ਰਹੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਅੱਗੇ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਖੜੋ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ ਉਹ ਆਪ ਜੜਨ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਰਾ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਗੋਲੀ ਭੀਖਣ ਖਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਆ ਲੱਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਡਿਗਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ। ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਢਾਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਢਾਬੋਂ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਲੋੜ ਜੋਗਾ ਧਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਵਧੇ

ਏਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਿੰਡ ਖੜੀ ਜਾ ਘੇਰਿਆ, ਪੰਡਤ ਗੰਗੂ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰਸੋਈਆ) ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਆ ਕੇ ਧੋਖ ਨਾਲ

ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੁਸ਼ਟ ਦੀ ਉਹ ਕਰਤੂਤ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੰਗੂ ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਪਰਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ।

ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੪ ਈ. ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਰਿੰਡੇ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਜਾਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਮਾਨੀ ਖ਼ਾਂ ਰੰਘੜ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ। ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜ ਕੇ ਸਿੱਖ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਜੋ ਵੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਬੰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਾਨੀ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਮਾਨੀ ਖ਼ਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੁੱਕੇ ਹੋਏ ਲੱਭ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟਿਆ ਤੇ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਏਥੇ ਹੀ ਸੂਹੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਨਵਾਬ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲੱਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ, ਕੋਰਾਲੀ ਬੈਠਾ ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਝੱਟ ਓਥੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖ਼ਬਰ ਲੱਗ ਜਾਣ 'ਤੇ ਲੱਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਤਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹਦਾ ਡੇਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹਿੰਦ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਠ ਰਿਹਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਉੱਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਵੇਗਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਦਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਡਰਦਾ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਉਹਨੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚਾਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਹੱਥ ਉਸਨੇ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਸ. ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਏ ਨੂੰ ਭੇਜੀ। ਉਹਨੇ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਹੱਥ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੱਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰ ਕੱਠੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ।

ਬੈਂਤ

ਚਿੱਠੀ ਜੈਨ ਖਾਂ ਨੇ ਲਿਖੀ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ
ਲੈਣਾ ਕੀ ਜੇ ਵੈਰ ਵਧਾ ਸਿੰਘੋ !
ਅੱਗੇ ਬੜਾ ਚਿਰ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦਾ ਘੋਲ ਕਰ ਕੇ
ਵੇਖ ਲਿਆ ਜੇ ਜ਼ੋਰ ਅਜ਼ਮਾ ਸਿੰਘੋ !
ਲੱਖਾਂ ਹੀਰਿਆਂ ਜਹੇ ਜਵਾਨ ਬਾਂਕੇ
ਭਾੜੇ ਭੰਗ ਦੇ ਲਏ ਮਰਵਾ ਸਿੰਘੋ
ਮਾਰੂ ਦਿਲ ਕਿਆਮਤੀ ਘੱਲੂਘਾਰਾ
ਐਡੀ ਛੇਤੀ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਭੁਲਾ ਸਿੰਘੋ !
ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕੂ ?
ਜੀਹਦਾ ਵੱਲ ਰਸੂਲ ਖ਼ੁਦਾ ਸਿੰਘੋ !
ਰਾਜਪੂਤ, ਮਰਹੱਟੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ
ਦਿੱਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਸਿੰਘੋ
ਅੜਨਾ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਰਥ ਨਾਹੀਂ
ਕਰ ਕੇ ਸੁਲ੍ਹਾ, ਲਓ ਕੌਮ ਬਚਾ ਸਿੰਘੋ
ਆਓ, ਲਵੋ ਜਗੀਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਮਾਣੋ
ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਮੁਲਕ ਦਬਾ ਸਿੰਘੋ !
ਅੰਤ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਧੀਦਾ ਏ
ਲਵੋ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਧੜਾ ਬਣਾ ਸਿੰਘੋ
ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਰਲ ਮਾਣੀਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
ਧੋਈਏ ਦਿਲਾਂ 'ਚੋਂ ਵੈਰ ਮਿਟਾ ਸਿੰਘੋ !

ਏਸ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਜੈਨ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਨਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਇਹ ਮਸਲਾ ਬਾਹਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਿਉਂ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਜਾਨ ਦੇਣਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਨ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਕੌਮੀ ਸ਼ਾਨ ਤਦ ਤੱਕ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਏ, ਜਦ ਤੱਕ ਆਨ ਰਹੇ। ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੈਰਤ ਨੇ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਦਿੱਤੇ।

ਸਾਕਾ

ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ੈਨ ਦੀ ਸਿੰਘ ਤੜਫੇ ਸਾਰੇ
ਸੂਲਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੜਕ ਪਏ ਦਿਲ ਗੁਪਤ ਇਸ਼ਾਰੇ
ਮਾਨੋ ਅੱਲੇ ਜ਼ਖ਼ਮ 'ਤੇ ਆ ਪਏ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਆ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਪੁਕਾਰੇ
ਸੁਲ੍ਹਾ ਬਹਾਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਉਹ ਅਣਖ ਵੰਗਾਰੇ
ਮੰਨਣ ਈਨ ਪਠਾਣ ਦੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ ?
ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗਣ ਰਾਜ ਦੀ ਜਾ ਕਿਸ ਦੁਆਰ ?
ਕੀ ਅੱਧ ਵਿੱਚੋਂ ਟੁੱਟ ਗਏ ਖੰਡੇ ਦੁਧਾਰ ?
ਮਰਨ ਭਲਾ ਉਸ ਕੌਮ ਦਾ, ਰੱਬ ਨਰਕੀਂ ਡਾਰ
ਜਿਊਣਾ ਚਾਹਵੇ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੋ ਗ਼ੈਰ ਸਹਾਰੇ

ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਠੁਕਰਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਕਰਾਰਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਥ ਨੇ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਲਿਖਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫਿਰ ਸਿੰਘਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜ਼ੈਨ ਨੂੰ
ਸੁਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ
ਅਜੇ ਕਰਨੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਮਲੇਛ ਨਾਲ
ਸਾਡੀ ਮੰਨਦੀ ਨਹੀਂ ਤਲਵਾਰ
ਅਜੇ ਪੀ ਪੀ ਰੱਤ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੀ
ਸਾਡੇ ਰੱਜੇ ਨਹੀਂ ਹਥਿਆਰ
ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਦਾ
ਹੈ ਕਰਜ਼ ਸਿਰ 'ਤੇ ਭਾਰ
ਤੂੰ ਨਵੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਲੋੜਨੈਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛਲਾ ਕਰਜ਼ ਉਤਾਰ
ਸਿੰਘ ਬਦਲਾ ਲੈਣ 'ਵਹੀਰ' ਦਾ
ਵਿੱਚ ਰਣ ਦੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰ

ਡੇਰਾ ਢਾਹ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ
ਕਰ ਪੱਧਰ ਧਰਤ ਸਵਾਰ
ਅਸੀਂ ਰਚੀਏ ਓਥੇ 'ਫਤਹਿ ਗੜ੍ਹ'
ਜਿਥੇ ਉਸਰੀ ਸੀ ਦੀਵਾਰ
ਫਿਰ ਚਰਨੀ ਝੁਕਦਾ 'ਫਤਹਿ' ਦੇ
ਅਸੀਂ ਤਕੀਏ ਕੁਲ ਸੰਸਾਰ
ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸਾਰੀ ਸਲ੍ਹਾ ਨੂੰ
ਪਰਵਾਨ ਕਰੂ ਕਰਤਾਰ

ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੈਨ ਖਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਣ ਕੀ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਮਰਦੇ ਮਨ ਜੀ ਨਾਲ ਉਹ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਪਾਂ ਬੀੜ ਕੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜਾਂ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉੱਤੋਂ ਉੱਤੋਂ ਉਹ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਹੌਸਲਾ ਵੀ ਢਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗਾ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਉਦਾਲਾ ਮੱਲੀ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਭਾਗਨਪੁਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਨੇ ਨਨਹੇੜ ਪਿੰਡ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮਿਸਲ ਫੂਲਕਿਆਂ ਪਟਿਆਲੇ। ਸਾਰੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ। ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਅਸਵਾਰ ਤੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਲ ਸੀ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਨਨਹੇੜ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਸੱਤ ਮੀਲ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਪੀਰ ਜ਼ੈਨ ਖਾਨ ਮਨਿਆਰਾ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਾ। ਤਿੰਨਾਂ ਦਲਾਂ ਨੇ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਕਿ ੧੪ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੪ ਈ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ।

ਵਾਰ

ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਵੱਲ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਅਗਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ
ਭੇਟਾ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ' 'ਫਤਹਿ' ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ
ਜਾਨਾਂ ਤਲੀਆਂ 'ਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਟਿਕਾਈਆਂ
ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੂਨ ਦੀ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਗਾਤਰੀਂ ਉਚਾਈਆਂ ਪਾਈਆਂ

ਕਾਲ-ਰੂਪ ਉਹ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਬਰਛੀਆਂ
ਰੱਤ ਚੂੰਘੀਆਂ ਵੀ ਰਹਿਣ ਜੋ ਤਿਹਾਈਆਂ
ਖਾ ਖਾ ਗੱਭਰੂ ਕਦੇ ਨਾ ਜੋ ਰੱਜੀਆਂ
ਮਾੜੀਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਧਾਈਆਂ
ਵਿੱਚ ਦਲਾਂ ਦੇ ਵੱਜਣ ਢੋਲ, ਭੇਰੀਆਂ
ਘਰ 'ਨਾਰਦ' ਵੱਜਣ ਸ਼ਹਿਨਾਈਆਂ
ਵਾਲ ਖਲ੍ਹ 'ਹੈਣੀ' ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਂਵਦੀ
ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ
ਚੌਂ ਜੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਧਿਜ ਵਾਸਣਾਂ ਨੂੰ ਹਲੀਆਂ ਆਈਆਂ

ਜਿਵੇਂ ਅਖਾੜ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਵੱਜਣ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਦੇ ਨੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਮੈਦਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ. ਉਹ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਪੈਰ-ਪੈਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲੱਗੇ.

ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੜਾਈ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ. ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਾ ਦਿਨ (੧੪ ਜਨਵਰੀ) ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮਲੇ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਅਜੇ ਤਿਆਰੀ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ (੧੪ ਜਨਵਰੀ) ਨਾਲ ਤਰਨਾ ਦਲ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਵੇਖੀ ਟਲਦੀ ਜ਼ੈਨ ਨੇ ਜਦ ਨਹੀਂ ਲੜਾਈ
ਗਾਨਾ ਬੱਧਾ ਮੌਤ ਦਾ ਹੱਥ ਮਹਿੰਦੀ ਲਾਈ
ਤੇਗ਼ ਹੈਦਰੀ ਓਸਨੇ ਖਾ ਕਸਮ ਉਠਾਈ
ਦਸ ਦੇ ਲੱਖ ਦਲੇਰੀਆਂ ਉਸ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਹਰਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਵਖਾਕੇ ਜਿੰਦ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਈ
ਤਰਨਾ ਦਲ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਉਹ ਕਰਕੇ ਧਾਈ

ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦਲ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕੱਸਤ ਦੇ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈ ਕੇ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਜਾਵੇਗੀ, ਤੇ ਦੂੱਜਾ ਘੇਰੇ ਦੀ ਇਕ ਬਾਹੀ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਨੱਸਣਾ ਵੀ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਰਾਹ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਓਸੇ ਦਿਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸੋ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਨੇ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ। ਰੌਲੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘੇਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ 'ਤੇ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ
ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ
ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ
ਮੁੱਖੋਂ ਕਹਿ ਕੇ 'ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ'
ਲੈ ਲੈ ਨਾਮ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ' 'ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ' ਦਾ
ਸਿੰਘ ਲੱਗਾ ਬਰਸਾਉਣ ਅੰਗਿਆਰ
ਤੀਰ ਪਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿਨ੍ਹ ਨਿਘਦੇ
ਬਾਜ਼ ਮਾਰੇ ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਡਾਰ
ਬਿਨਾਂ ਖਾਧਿਆਂ ਭਿਗਾਣ ਪਈਆਂ ਢਾਣੀਆਂ
ਵੇਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ
ਨਾਸ ਕਰਨ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ
ਲੱਗੇ ਸੂਰਮੇ 'ਵਰਾਣ' ਰੂਪ ਧਾਰ
ਜਿਹੜੇ ਪਾਸ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਧਾਵਾ ਬੋਲਦੇ
ਲਾਹੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਉਹ ਸਵਾਰ
ਮਾਨ ਆਪ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ
ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦੀ 'ਅਜੀਤ' ਤੇ 'ਜੁਝਾਰ'

ਇਸ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲੇ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ

ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੀ ਤੇ ਹੋ ਕੁਛ ਹੋਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਪਛਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਘੜੀ ਉਹਨੇ ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਕੱਢਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਲੜ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ! ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ। ਇਹ ਕੁਫ਼ਰ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਜੰਗ ਹੈ। ਵੇਖਿਓ, ਕਿਤੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਨਾ ਲਾ ਦਿਓ। ਬਹਾਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੋ। ਜੇ ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ ਇਨਾਮ ਦੇਵਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਬਹਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੋਗੇ। ਖ਼ੁਦਾ ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਰਸੂਲ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੋ!"

ਇਹ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈ, ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਅਖਵਾਉਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ 'ਅੱਲਾਹੂ ਅਕਬਰ' ਤੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋਤ ਉੱਤੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੜਨ ਵਾਸਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਤੇ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਆ ਲਹੂ ਮਿਝ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਲੱਗੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ।

ਝੂਲਨਾ ਛੰਦ

ਘੋਰ ਘਮਸਾਨ ਘਨਘੋਰ ਘੜਿਆਲ ਦੀ
ਢਲ, ਤੁਰ੍ਹੀਆਂ ਵੱਜਣ ਨੌਬਤਾਂ, ਭੇਰੀਆਂ
ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਗਾਇਆ ਸੰਖ, ਨਰਸਿੰਘੀਆਂ
ਮੱਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਪਏ ਫੇਰੀਆਂ
ਉੱਡ ਕੇ ਧੂੜ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੀ ਇਉਂ
ਖਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਨ ਜਿਉਂ ਲਾਲ ਹਨ੍ਹੇਰੀਆਂ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਕਰੇ ਮੌਤ ਪਰਦੱਖਣਾ
ਕਾਹਨ ਅੱਗੇ ਨਾਚ ਕਰਨ ਜਿਉਂ ਚੇਰੀਆਂ

ਤੀਰ ਤਲਵਾਰ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ
ਢਹਿਣ ਲਗ ਜਧ ਖਾਇਕੇ ਕਾਨੀਆਂ
ਮਰਦਾਂ ਜਣਾ ਬਣ ਕ ਲੱਗੀਆਂ ਬਰਛੀਆਂ
ਦੇਣ ਭੌਬਟ ਲੱਗਾਂ ਹੱਸ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ
ਮੌਤ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਦੇ ਬਾਣ ਖਾ
ਵਾਰ ਘੱਲ ਕਈ ਛੈਲ ਜਵਾਨੀਆਂ
ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰੂਪ ਤਲਵਾਰ ਦਾ
ਕਾਲ ਪਿਛ ਰੂਹਾਂ ਫਿਰਨ ਮਸਤਾਨੀਆਂ
ਸਾਕੀਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਰਿੰਦ ਲਟਣ ਜਿਵੇਂ
ਘਾਇਲ ਤੜਫੜ ਤਿਵੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ 'ਚ ਰੰਗ ਬਰਸੇ ਪਿਆ
ਖੜਦੇ ਨੇ ਹੋਲੀ ਨਾਲ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ
ਸਾਵਿਆਂ ਥਾਂ ਸੂਹੇ ਪਹਿਨ ਲਏ ਗਾਜ਼ੀਆਂ
ਰੰਗ ਬਦਲਨ ਬੀੜੇ ਚਿੱਥਿਆਂ ਪਾਨ ਦੇ
ਵਾਂਗ ਮਹਿੰਦੀ ਪੀਸੇ ਗਏ ਬਲਵਾਨ ਕਈ
ਦਾਰੂ ਹਨਾਂ ਆਏ ਕਾਲ ਭਗਵਾਨ ਦੇ

ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਬਰਾਬਰ ਤੁੱਲੀਆਂ ਖਲੀਆਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਿੱਛ ਹਟਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਵਾਸਤੇ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਸਿੱਖ ਘਰੋਂ ਹੀ ਇਕ ਇਕਤੀ ਧਾਰ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਸੋ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੰਨੇਂ ਜਾਂ ਬੰਨੇਂ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਜੁਟੇ ਹਏ ਸਨ।

ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕ ਕਿਹਾ, "ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਓ ! ਅਹੁ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜ ਕੇ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਗ। ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸਾਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹ ਹਨ। ਅਸੀ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਕ ਤੁਰ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ੁਲਮੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰ ਕ ਮੁੜਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਿਣੇ ਗਏ ਸਨ ਸੋ ਜ਼ਾਲਮ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤਕੜ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੋ।"

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਅਖੀਰੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਸੂਰਿਆਂ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰ
ਔਹ ਦਿਸਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਖੂੰਨੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
'ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ' ਸਾਨੂੰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਵੰਗਾਰ
ਝੰਡਾ ਗੱਡਣਾ ਹੈ ਓਥੇ 'ਸਿਖ ਰਾਜ' ਦਾ
ਅਸਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਇਹ ਸੁਣ ਲਲਕਾਰਾ ਸਿੰਘ ਟੁੱਟ ਪਏ
ਲਾਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪਲਾਂ 'ਚ ਸਥਾਰ
ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਿਆ ਪਠਾਣ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਗੋਲੀ ਦਾਗੀ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਚਾਰ
ਲੰਘੀ ਚੀਰ ਕੇ ਉਹ ਹਿੱਕ ਜ਼ੈਨ ਖਾਨ ਦੀ
ਡਿੱਗੀ ਲੋਥ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੂੰਹ ਭਾਰ
ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ
ਸਿਰ ਲਿਆ ਤੇਗ਼ਾ ਮਾਰ ਕੇ ਉਤਾਰ
ਜਦੋਂ ਗਿਆ ਜਰਨੈਲ ਮਦੀ ਮਾਰਿਆ
ਹੋ ਗਈ ਜੰਗ 'ਚ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ

ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਲਲਕਾਰ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਾਗ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ-ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਂ ਅੱਗੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਉਹ ਜ਼ਾਲਮੀ ਕੰਧ ਫਿਰਨ ਲੱਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਾਸੂਮ ਬਾਲਕ—ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਜਿਊਂਦੇ ਚਿਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ. ਸਿੱਖ ਉਸ ਕੰਧ ਦੀ ਇੱਟ-ਇੱਟ ਢਹੀ ਵੇਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਕੰਧ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਲੰਘਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ ਉਹ ਦੀਵਾਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਤੁਲ੍ਹੇ ਬਣਾ ਕੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਠਿੱਲ੍ਹ ਪਏ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਪੈਂਦੇ, ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਈ ਜਾਂਦੇ। ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਸਿੰਘ, ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਮੋਰਚੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦੇ ਸਰੀਰ-ਰੱਖਯਕ (ਬਾਡੀ ਗਾਰਡ) ਸਿਪਾਹੀ ਮਰਨ ਲੱਗੇ। ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ, ਸ. ਜੱਸਾ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਓ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ! ਜ਼ਰਾ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾ। ਤੇਰਾ ਕਾਲ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਦੀ ਵਾਰ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਨੇ ਗੋਲੀ ਦਾਗ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਈ, ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਲੋਥ ਬਣ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਖੜਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰੱਖਿਆ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦਾ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੱਜ ਉਠਿਆ ਉਧਰੋਂ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਹਿੱਲੀ ਹੋਈ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਪੈ ਗਏ ਸੂਬੀ ਫੌਜ 'ਤੇ ਸਿੰਘ ਧੂਹ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਜੁੱਸੀਂ ਫਿਰਨ ਭਰਾਉਂਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ
ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਸੈਦ ਖਾਂ, ਖਾਂ ਮਰ ਕਟਾਰਾਂ
ਪਲ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਏ ਡੱਕਰੇ ਰਣਬੀਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਪਿੜ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਨੱਸੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ
ਉੱਡਾ ਗੱਡਿਆ ਫਤਹਿ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ

ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਸੈਦ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ। ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਚਾਰ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੮੨੦ ਬਿ (੧੪ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੪ ਈ) ਦੀ ਹੈ।

ਮੈਦਾਨ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲ ਹੋ ਕੇ 'ਸੱਤ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਜੋਧੇ ਸਿੰਘ, ਸਰਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜੇ।

ਵਾਰ

ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਸਿੰਘਾਂ ਬੋਲਿਆ
ਦਿੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਪਰਲੋ ਲਿਆ
ਕਾਬੂ ਆਇਆ ਜੋ ਵੀ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਇਸਲਾਮ ਦਾ
ਦਿੱਤਾ ਧਾਰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲੰਘਾ

ਲੋਥਾਂ ਰੁਲਦੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਨਿਖਸਮੀਆਂ
ਰੂਹਾਂ ਲੈ ਗਿਆ ਏ ਕਾਲ ਪਰਨੈਂ
ਪੀ ਪੀ ਖੂੰਨ ਕਲਜਗਣਾਂ ਰੱਜੀਆਂ
ਸਿੰਘਾਂ ਦਿੱਤਾ ਨਰਮੇਧ ਜੱਗ* ਲਾ
ਰੰਗ ਮਹਿਲ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਵੱਸਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਪਲਾਂ 'ਚ ਮਸਾਣ ਬਣਾ
ਇਕ ਇਕ ਘਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਲੁੱਟਿਆ
ਧਨ ਦੱਬਿਆ ਲਿਆ ਕਢਵਾ
ਅੱਗ ਲਾਇਕੇ ਅਟਾਰੀਆਂ ਫੂਕੀਆਂ
ਦਿੱਤੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ
ਜਿਥੇ ਹੋਏ ਸੀ ਸ਼ਹੀਦ 'ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ' ਜੀ
ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਝੰਡਾ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਝੁਲਾ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਲੁੱਟੀ ਸੀ, ਪਰ ਢਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਰੇ ਚਾਅ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਗਲੀ ਬਜ਼ਾਰ ਸਭ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਅੱਟ ਗਏ। ਹਿੰਦੂ ਵਸੋਂ ਤੇ ਹਰ ਇਸਤਰੀ, ਬਾਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, ਕਾਲ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭਾਲ-ਭਾਲ ਕੇ ਲੁੱਟੇ ਗਏ। ਘਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਪੁਟ ਕੇ, ਛੱਤਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਤੇ ਕੰਧਾਂ ਢਾਹ ਕੇ ਦੱਬਿਆ ਧਨ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈ ਗਈ। ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀਰਾਨ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ।

ਕਬਿੱਤ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਫੇਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ
ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਕ ਦੇ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ
ਪਾਪ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਜੜ੍ਹ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਪੁੱਟ ਕੇ ਤੇ
ਗਧਿਆਂ ਦਾ ਹਲ ਉੱਤੇ ਥਾਂ ਦੇ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ
ਜਿੱਥੇ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਿਣਵਾਏ ਗਏ ਸੀ
ਓਥੇ ਝੰਡਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ

---

*ਨਰ-ਆਦਮੀ, ਮੇਧ-ਮਾਰਨਾ, ਨਰਮੇਧ ਜਗ=ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਜੱਗ।

'ਫ਼ਤਹਿ ਗੜ੍ਹ' ਰਚ 'ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ' ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ
'ਸੀਤਲ' ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਹੈ ਝੁਲਾਇਆ ਗਿਆ

ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲਾ ਲਿਆ। ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਥੇਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉਪਰ ਗਧਿਆਂ ਦਾ ਹਲ ਫੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੁੱਢਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਥੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਫਤਹਿ ਗੜ੍ਹ' ਸਾਹਿਬ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ।

ਦਲ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸ. ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ* ਭਾਈ ਕੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸ. ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਏ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਤੋਪਖਾਨਾ ਵੀ ਪਟਿਆਲੀਏ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਇਆ।

ਸੂਬਾ (ਸਰਕਾਰ) ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਬਵੰਜਾ ਲੱਖ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ, ਜੋ ੨੨੦ ਮੀਲ ਲੰਮਾ ਤੇ ੧੬੦ ਮੀਲ ਚੌੜਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਹੱਦ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸ ਦਰਿਆ ਜਮਨਾ, ਪਹਾੜ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ, ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸ ਰਿਆਸਤ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਰੁਹਤਕ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਠਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ੧ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦੀ, ੨ ਕਰੋੜਾ ਸਿੰਘੀਆਂ ਦੀ, ੩ ਸਿੰਘਪੁਰੀਆਂ ਦੀ, ੪ ਭੰਗੀਆਂ ਦੀ, ੫ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆਂ ਦੀ, ੬ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ, ੭ ਨਸ਼ਾਨਾ ਵਾਲੀ ਤੇ ੮ ਫੂਲਕਿਆਂ ਦੀ। ਨੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲਿਆ।

ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕਦੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ' ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਅੱਜ ਮਿਸਲਾਂ ਨੇ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ' ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਝੂਲਦੇ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਖਲੋ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ।

"ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ"

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੯-੨-੫੦ ਈ.

---

*ਸ. ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ 'ਭਾਈ ਕਾ', ਸ. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਭਬੰਵਾਲ ਦਾ ਪੜਪੋਤਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵਾਬ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ

ਦਾ

ਅੱਠਵਾਂ ਹਮਲਾ

ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਯਾਰਾਂ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਖ਼ਤਸਿਰ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ

ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੭ ਈ. ਤੋਂ ਮਾਰਚ, ੧੭੪੮ ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਵਾਰੀ ਅਬਦਾਲੀ ਮਾਨੂਪੁਰ (ਸਰਹਿੰਦ ਕੋਲ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਮੁੜਿਆ ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਬਦਲੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਦੂੱਜਾ ਹਮਲਾ –ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੮ ਈ. ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਤੋਂ ਖ਼ਰਾਜ ਲੈ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਝਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਤਿੱਜਾ ਹਮਲਾ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੫੧ ਈ. ਤੋਂ ਅਪਰੈਲ, ੧੭੫੨ ਈ.। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ।

ਚੌਥਾ ਹਮਲਾ –ਦਸੰਬਰ, ੧੭੫੬ ਈ. ਤੋਂ ਅਪਰੈਲ ੧੭੫੭ ਈ.। ਦਿੱਲੀ ਆਗਰਾ, ਮਥਰਾ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟੇ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਵਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਖੋਹ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ

ਪੰਜਵਾਂ ਹਮਲਾ –ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੫੯ ਈ. ਤੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੬੧ ਈ.। ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਲੜਾਈ ੧੪ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੧ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਰਹੱਟੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਏ। ੨੯ ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ੨੧ ਮਾਰਚ, ੧੭੬੧ ਈ. ਤੱਕ ਅਬਦਾਲੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ

ਛੇਵਾਂ ਹਮਲਾ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੨ ਈ. ਤੋਂ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ.। ਇਹ ਹਮਲਾ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਹਰ ਵਾਰ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪੰਜ ਫ਼ਰਵਰੀ,

੧੭੬੨ ਈ. ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਘਲੂਘਾਰਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬੱਚੇ ਮਾਰ ਗਏ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਿਆ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਢਾਹਿਆ ਸੀ।

ਸੱਤਵਾਂ ਹਮਲਾ — ਮਾਰਚ, ੧੭੬੪ ਈ.। ਬਟਾਲਾ, ਜੰਡਿਆਲਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਹਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਹਾਰ ਕੇ ਮੁੜਿਆ

ਅੱਠਵਾਂ ਹਮਲਾ —ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੪ ਈ. ਤੋਂ ਮਾਰਚ ੧੭੬੫ ਈ.। ਇਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਨੌਵਾਂ ਹਮਲਾ —ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੬ ਈ. ਤੋਂ ਜੂਨ, ੧੭੬੭ ਈ.। ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਲੜਾਉਂਦਾ ਅਬਦਾਲੀ ਇਸਮਾਈਲਾਬਾਦ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਵੀਹ ਮੀਲ ਤੱਕ ਪੁੱਜਾ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਤੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅਬਦਾਲੀ ਸਰਹਿੰਦ ਰਾਜਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਏ ਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਿਹਲਮ ਕੰਢੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਧੱਕਾ ਛੁਡਾ ਲਈਆਂ।

ਦਸਵਾਂ ਹਮਲਾ — ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੮ ਈ.। ਦਰਿਆ ਜਿਹਲਮ ਤੱਕ ਅਬਦਾਲੀ ਆਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਬਿਨਾਂ ਲੜਾਈ ਕੀਤੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ ਹਮਲਾ —ਦਸੰਬਰ ੧੭੬੯ ਈ. ਇਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਟੱਪਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕਿਲ੍ਹਾ ਰੁਹਤਾਸ ਜਿਹਲਮ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ। ਬੁੱਢਾ ਜਰਨੈਲ ਅਬਦਾਲੀ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਬੈਠਾ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਅੰਤ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ।*

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਸੱਤਵੇਂ ਹਮਲੇ ਵਾਰੀ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਪਸਰੂਰ, ਕਲਾਨੌਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਦੀਨਾ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਦਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਆ

---

*ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ?'

ਬੋਲਿਆ। ਏਥੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਬਟਾਲੇ ਪੁੱਜਾ। ਏਥੇ ਉਸਨੂੰ ਸਰਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਫੇਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਰਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋ ਅਬਦਾਲੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਆਕਲਦਾਸ ਕੋਲ ਜਾ ਲੁਕਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਫੇਰ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਆ ਘੇਰਿਆ। ਚੋਖੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੁਰਾਨੀ ਜਰਨੈਲ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਰਹੀਮ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਨੱਸ ਕੇ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੀ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਸੋ ਉਹ ਓਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਬੈਠਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਉਹ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੁਰਾਨੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਣ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਬੜਾ ਤੰਗ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਫੇਰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਤੁਰਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਰਾਵੀ ਟੱਪ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦਰਿਆਓਂ ਛੇਤੀ ਪਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਏਨਾ ਤੇਜ਼ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਕਾਬਲ ਜਾ ਸਾਹ ਕਿਆ।

ਇਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ ਤੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ। ਅੰਤ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੪ ਈ. ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਗ਼ੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਕਾਬਲੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਅਬਦਾਲੀ
ਝੰਡਾ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦਾ ਹੱਥ ਪਕੜ ਹਲਾਲੀ*
ਖਾਧੀ ਕਸਮ ਰਸੂਲ ਦੀ ਜੋ ਦੀਨ ਦਾ ਵਾਲੀ
ਕਹਿੰਦਾ, 'ਜਿਊਂਦਾ ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਇਕ ਅਕਾਲੀ

*'ਹਲਾਲ' ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ 'ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ' ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਝੰਡੇ ਉੱਤੇ ਚੰਦ ਤਾਰੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ 'ਹਲਾਲੀ ਝੰਡਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ

ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਮੈਂ ਕਰ ਮੁੜਨਾ ਖ਼ਾਲੀ
ਰੱਤ ਨਾਲ ਧੋਣੀ ਹਾਰ ਮੈਂ ਜੰਡਿਆਲ ਵਾਲੀ

ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜਾਟਾਂ, ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਨਜੀਬੁਦੌਲਾ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦੂਤ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ ਕਿ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਪਹੁੰਚੋ। ਸੋ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਅੱਠਵੀਂ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਉਹ ਅਟਕ ਟੱਪਿਆ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦ ਅਬਦਾਲੀ ਏਮਨਾਬਾਦ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘਿਆ, ਤਾਂ 'ਕੁਲਾਤ' ਦਾ ਨਵਾਬ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਬਲੋਚ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਜੰਗਨਾਮਾ' (ਫ਼ਾਰਸੀ) ਦਾ ਕਰਤਾ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੀ।

ਅਬਦਾਲੀ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੪ ਈ। ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਉਹਨੇ ਆਪ ਤਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਡੇਰਾ, ਸਾਮਾਨ ਜੰਗ ਤੇ ਖ਼ੁਰਾਕ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਡੇਰੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਹਰਾਮ ਖ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਮਾਰ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿੱਚ ਉਦਾਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਨੇੜੇ ਹੀ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਪਈ, ਜਦ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜੀ ਅਰਾਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਡੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਣੇ ਸਾਮਾਨ
ਰਖਵਾਲਾ ਸੀ ਉਸਦਾ, ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਪਠਾਨ
ਨਾਲ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਸੀ, ਚਰਜ਼ਾਂ ਜਹੇ ਜਵਾਨ
ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਉਸ 'ਤੇ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਬਲਵਾਨ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਆਣ ਪਏ, ਧੂਹ ਕੇ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਨ
ਲੋਹਾ ਲੋਹੇ ਖੜਕਿਆ, ਮੱਚਿਆ ਰਣ ਘਮਸਾਨ
ਡਟਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਹਿਮਦ ਛਾਤੀ ਤਾਨ
ਪਰ ਝੱਲਿਆ ਗਿਆ ਵਾਰ ਨਾ, ਡਿੱਗਾ ਹੋ ਕੁਰਬਾਨ
ਡੇਰਿਓਂ ਲੁੱਟ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸੇ, ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸਾਮਾਨ
ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਤੋੜ ਗੁਮਾਨ

ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਤਾਂ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਜਾਂ ਊਂਘਲਾਂਦੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਨਿਭਾਇਆ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ। ਸਿੰਘ ਇਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਪਿੱਛੋਂ ਖ਼ਬਰ ਪਾ ਕੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਬਲੋਚ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ ਤਾਂ ਸਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸ ਕੜੂਤ ਸਿੰਘ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਡਟ ਖਲੋਤੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਰਾਤ ਪਈ ਹਨੇਰ ਹੋਏ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਇਆ।

ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਨੇ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਫੇਰ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ

ਵਾਰ

ਖਲਾ ਹੋ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਦੇ
ਕਹਿੰਦਾ ਦੇ ਕੇ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ
ਹੱਥ ਵੇਖਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਬੈਠੇ ਮਾਰ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਭੁਲਾ
ਉਹਨਾਂ ਫੇਰ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਬਣਾ ਲਿਆ
ਜਿਹੜਾ ਗਿਆ ਸਾਂ ਮੈਂ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾ
ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰੂੰ 'ਗੁਰੂ ਚੱਕ' ਦੀ
ਨਵੇਂ ਸਿਰੋਂ ਦੇਊਂ ਧੂੜ ਉਡਾ
ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਜੋਗਾ ਛੱਡੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ
ਦਊਂ ਜੱਗ ਤੋਂ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ
ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨੇ ਜੋ ਉਠੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ
ਸ਼ਾਂਤ ਕਰੂੰ ਮੀਂਹ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਝੰਡੇ ਗੱਡ ਹੋਏ ਨਵੇਂ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜ' ਦੇ
ਮੁੱਢੋਂ ਪੱਟ ਕੇ ਦੇਊਂ ਵਢਨੀਂ
ਕਦੋਂ ਆਕੜ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਦਵੇਗਾ
ਜੋਹਨ ਮੁਗ਼ਲ, ਮਰਹੱਟੇ ਲਏ ਝੁਕਾ

ਇਸ ਵਾਰ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਡੇਰਾ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਜੇ ਲੜਾਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜੇਗਾ। ਦੂਜਾ ਉਹ ਅਜੇ ਹੋਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਸਾਰਿਆਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਚਲ ਜਾਈਏ। ਮਗਰ ਤੀਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, 'ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਏਥੇ ਡਟ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।' ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਪਰ ਉਹ ਤੀਹ ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਲੱਗੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ।

ਸਾਕਾ

ਤੀਹ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਗਏ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਧਧ ਮਰਦਾਨ
ਸ਼ੌਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹੱਥ ਬੱਧੇ ਗਾਨੇ
ਹੱਥੀਂ ਜੋਤ ਜਗਾਂਵਦੇ ਵੇਖੇ ਪਰਵਾਨ
ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਣ ਕੇ ਲਏ ਤੜ ਪਰਾਨੇ
ਫਿਰਨ ਭਾਲਦੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਉਹ ਪੱਜ ਬਹਾਨੇ
ਵਿਰਲੇ ਵੇਖ 'ਸੀਤਲਾ' ਹੱਸ ਬਣਨ ਨਿਸ਼ਾਨੇ

ਅਨੋਖੀ ਪਾਣ ਲਾਈ ਸੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ। ਹੈ ਕੋਈ ਮਸਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ? ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੇਵਲ ਤੀਹ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਖਲੋ ਸਨ। ਜਦ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ

ਦੇ ਨੇੜ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਤੇ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤੀਹ ਯੋਧੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗਾਂ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਅਨੋਖਾ ਘੋਲ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੀਹ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ।

ਝੂਲਨਾ ਛੰਦ

ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰਦੇ
ਵੇਖ ਵੈਰੀ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਯੋਧਿਆਂ ਲਾਲੀਆਂ
ਬਲਦੀਆਂ ਬਰਛੀਆਂ ਕਾਲ ਦੀ ਜੀਭ ਜਿਉਂ
ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਘੁੱਟ ਦੇ ਨਾਗਣਾਂ ਪਾਲੀਆਂ
ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਗਿਰਨਾ ਚਾਹੁਣ
ਰਹਿਣ ਨਾਹੀਂ ਤੇਗਾਂ ਹੱਥੀਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ
ਪੂਰਿਆ ਸੰਖ ਨਾਰਦ ਧਰਲੇ ਕਰਨ ਹਿਤ
ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰ ਛੱਡੇ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਖ਼ਾਲਸੇ ਇਉਂ
ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਪੈਣ ਲਲਕਾਰ ਕੇ
ਇਕ ਇਕ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ
ਘਾਣ ਲਾਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਮਾਰ ਕੇ
ਮੜ੍ਹੇ ਫੌਲਾਦ ਵਿੱਚ ਕਾਬਲੀ ਸੂਰਮੇ
ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਵੰਗਾਰ ਕੇ
ਮੌਤ ਮੋਹੀ ਗਈ ਚੜ੍ਹਨ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ
ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਆਣ ਪਈ ਹਾਰ ਕੇ
ਹੰਭ ਗਈਆਂ ਤੇਗਾਂ, ਬਰਛੀਆਂ ਟੁੱਟੀਆਂ
ਮੁੱਕ ਗਏ ਤੀਰ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਕਟਾਰੀਆਂ
ਭਰੇ ਖੱਪਰ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫਿਰਨ ਡੁੱਲ੍ਹਦੇ
ਪੀਂਦੀਆਂ ਰੱਤ ਕਲਜੋਗਣਾਂ ਹਾਰੀਆਂ
ਅਤ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ, ਸਿੰਘਾਂ ਜਾਣ
ਸੱਚ ਖੰਡ ਵੱਲ ਕਰ ਲਈਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ
ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਤੀਹੇ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ'
ਗੁਰੂ ਦਰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਾ ਰੂਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਮਰਦਾਨਾਵਾਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਤੀਹ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਛੱਡ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਡਰਤਾ ਤੇ ਸੂਰਮਤਾਈ ਵੇਖ ਕੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਉਂਗਲਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈਆਂ। ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਿਸ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸਿਰਲੱਥ ਹਨ, ਉਹ ਕੌਮ ਮੈਥੋਂ ਕੀ, ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਰੇਗੀ। ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਗੇ।'

ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦਾ ਢਾਹਿਆ ਹੋਇਆ 'ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ' ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਇਲਾਕਾ ਲੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਏਥੋਂ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜ ਅਬਦਾਲੀ ਬਟਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟੋ। ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਅੱਤ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਉਜਾੜ ਕੇ ਵੀਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਡਰਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬਟਾਲਾ ਪੰਜਾਹ—ਛਪੰਜਾ ਮੀਲ ਪੰਧ ਦੁਰਾਨੀ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਟਾਲੇ ਰਹਿ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਟੱਪ ਕੇ ਦੁਆਬ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਪਾਰ ਲੰਘਿਆ ਦੁਰਾਨੀ ਜਾਂ ਬਿਆਸ ਤੋਂ
ਆਣ ਪਏ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਜਵਾਨ
ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਨਾਅਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ਲੱਗਾ ਘਮਸਾਨ
ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਟੁੱਟੇ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਡੋਲ ਗਏ ਪਠਾਨ
ਤੇਗ਼ ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਵੇਖ ਕੇ
ਜਾਂਭਾਂ ਤੜਫਦੀ ਜਾਪਦੀ ਜਾਨ

ਹੱਲਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾਂ ਬੋਲਿਆ ਅਕਾਲੀਆਂ
ਪਿੱਛੇ ਹੱਟਣ ਲੱਗੇ ਅਫ਼ਗਾਨ
ਕਈ ਮਰ, ਕਈ ਕੰਡ ਦੇ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ
ਡਟ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਨ
ਚਿੱਤ ਚਾਹ ਕੇ ਜੰਗ ਕੀਤਾ ਨਾ ਦੁਰਾਨੀਆਂ
ਐਵੇਂ ਫਿਰਨ ਲੁਕਾਉਂਦੇ ਪਰਾਨ
ਇਕ ਅੰਗੀ ਇਹ ਲੜਾਈ ਵੇਖ 'ਸੀਤਲਾ'
ਛਿਪ ਗਿਆ ਸੂਰਜ ਭਗਵਾਨ

ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਜਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿ ਕੇ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ, [illegible] ਹੀ ਕਰੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ [illegible] ਨਾਸਰ ਖਾਂ ਬਲੋਚ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਦੁਰਾਨੀ ਫੌਜ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਸੌਖਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਤੇ ਨਾਸਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਲੜਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਪਰ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਸੋ ਉਸਨੇ ਨਾ ਆਪ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਰਾਤ ਪਈ, ਤਾਂ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ। ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ, ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਈਆਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਬਦਾਲੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਤੁਰਿਆ। ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਦੁਆਬਿਓਂ ਪਾਰ ਹੋਇਆ। ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਪੱਤਣੋਂ ਉਹ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਟੱਪ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਹਮਲਾ ਆ ਕੀਤਾ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੋ ਤੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਵਾਰ ਰੋਕੋ, ਪਰ ਕਈ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਵਾਰ ਨਾ ਕਰੇ। ਖ਼ੁਦਾ ਖ਼ੁਦਾ ਕਰਕੇ ਦੁਰਾਨੀ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਹੋਏ। ਫਿੱਲੌਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਚੱਲ ਕੇ, ਫ਼ਰਵਰੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਅਬਦਾਲੀ ਕੁੰਜਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਏਥੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ

ਗਈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਕੇ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਨੇ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

੨੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੬੩ ਈ. ਨੂੰ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਨੇ ਇਕ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਭਰਤਪੁਰ ਦੇ ਜਾਟ ਰਾਜਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ। ਨਵੰਬਰ ੧੭੬੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ. ੨੫ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੬੫ ਈ. ਨੂੰ ਨਜੀਬੁੱਦੌਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ. ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਹਾਰ ਗਿਆ. ਉਸਨੇ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੁੱਜ ਨਾ ਸਕਿਆ. ਅੰਤ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਨਜੀਬੱਦੌਲਾ ਨੇ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ। ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਰਤ, ਜਾਂ ਜਾਟਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਜੀਬੁੱਦੌਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਡੋਲਾ ਸਣੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਾਜ ਦੇ-ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ. ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨੇ ਘਰਾ ਉਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਦੋ ਲੱਖ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਸਮਝੀ। ਉਹ ਕੁੰਜਪੁਰ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਆ ਬੈਠਾ। ਉਹਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਤੇ ਓਦਾਲ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵਾਬ ਤੇ ਚੋਧਰੀ ਬੁਲਾਏ। ਉਹਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਲੈ ਲਵੇ, ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਹਾਮੀ ਨਾ ਭਰੀ.

ਸਾਕਾ

ਕੋਟਲੀਏ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮੁਸਲਮ ਹੰਕਾਰੀ
ਸੱਦ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਭ ਵਾਰ ਵਾਰੀ
ਕਹਿੰਦਾ, ਲਵੋ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਕਈ ਸੂਬਦਾਰੀ
ਕੋਈ ਨਾ ਗਾਜ਼ੀ ਨਿੱਤਰਿਆ ਜੋ ਲੈ ਸਰਦਾਰੀ
ਡਰਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਤੋਂ ਹ ਗਏ ਇਨਕਾਰੀ
ਜੱਥੀਂ ਖਾਵੇ ਜ਼ਹਿਰ ਕੌਣ ਮੱਤ ਕਿਸ ਦੀ ਮਾਰੀ

ਸਭ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਤੇ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਕਿਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ

ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਰ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਰੱਖ ਸਕੇ, ਸੋ ਸਭ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਂਹ ਕਰ ਗਏ। ਅੰਤ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਸ: ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਏ ਤੇ ਪਈ। ਉਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਲੱਭਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਫੁੱਟ ਪੈ ਜਾਏਗੀ*।

ਸ: ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜੇ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਬਦਲੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਸਾਲਾਨਾ ਖ਼ਰਾਜ ਪੱਕਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਦਾ ਖ਼ਰਾਜ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਕੋਲ (ਠੀਕਰੀਵਾਲੇ) ਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਮੁਲਕ ਸੰਭਾਲ ਲਵੋ, ਪਰ ਬੁੱਢੇ ਦਲ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਪੰਥ ਈਨ ਮੰਨਣੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲੜਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਸਰਹਿੰਦ ਸ: ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਉਹ ਮਾਰਚ, (੧੭੬੫ ਈ:) ਵਿੱਚ ਰੋਪੜ ਕੋਲੋਂ ਸਤਲੁਜ ਟੱਪਿਆ। ਅੱਗੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਖੜੇ ਸਨ।

ਕਬਿੱਤ

ਘਰਾਂ ਵੱਲ ਵਾਗਾਂ ਜਦ ਮੋੜੀਆਂ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੇ
ਰੋਕ ਖੜੇ ਰਾਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਜਵਾਨ ਨੇ
ਫਰਕਣ ਡੌਲੇ, ਦਿਲ ਉਛਲਨ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ
ਮੱਥਿਆਂ 'ਤੇ ਵੱਟ ਭਵਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਮਾਨ ਨੇ

---

*ਇਸ ਫੁੱਟ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹੋ "ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ।"

ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਾਰੀ ਮਿਸਲ ਫੂਲਕੀਆਂ ਬਾਕੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ।

ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੇ ਸੁੱਕ ਹਥਿਆਰ ਪਏ
ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਕੀਤੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨੇ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਹੁਣ ਤੂੰ ਅੱਜ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ
ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਸਿੱਖ, ਕਿ ਜਾਂ ਬਲੀ ਅਫ਼ਗਾਨ ਨੇ

ਸਤਲੁਜ ਟੱਪਦਿਆਂ ਹੀ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਰਾਹ ਸਿੱਖਾਂ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਦਲ (ਸਿੱਖ ਤੇ ਦੁਰਾਨੀ) ਤਾਕਤ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਖਲੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਬਦਾਲੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਜਰਨੈਲ (ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖ਼ਾਂ, ਜਹਾਨ ਖਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਪਸੰਦ ਖ਼ਾਂ, ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ) ਖਲੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ (ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ, ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ, ਸ. ਜੈ ਸਿੰਘ ਕਨ੍ਹਈਆ, ਸ. ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ) ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਦੁਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖਲੇ ਸਨ। 'ਜੰਗਨਾਮਾ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵੇਖ ਕੇ ਦਿਲ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਇਉਂ ਖਲੋ ਸਜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਥ ਦਾ ਦੇਵਤਾ

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘ ਖਲੇ ਪਿੜ ਮੱਲ ਕੇ ਛੱਡਣ ਜੈਕਾਰੇ
ਚੜ੍ਹਤ ਵੇਖ ਰਣ ਦੇਵਤਾ ਜਾਵੇ ਬਲਿਹਾਰੇ
ਦੋਵੇਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜਿਉਂ ਖਲੇ ਮੁਨਾਰੇ
ਹੱਥ ਹੱਥ ਉੱਚੇ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਪਏ ਦੇਣ ਦੀਦਾਰੇ
ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਉਹ ਪੰਥ ਭਾਰੇ
ਇਕਧਰ ਭੰਗੀ ਸੂਰਮੇ ਮਾਰਨ ਲਲਕਾਰੇ
ਸਾਫ਼ੇ ਸੱਤ ਸੱਤ ਫੇਰ ਦੇ ਜਿਉਂ ਬੁਰਜ ਉਸਾਰੇ
ਹਿੱਕਾਂ ਗਜ਼ ਗਜ਼ ਚੌੜੀਆਂ ਹਾਥੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ
ਅੱਖਾਂ ਲਾਟਾਂ ਬਲਦੀਆਂ ਜਿਉਂ ਭਖਣ ਅੰਗਾਰੇ
ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਜਿਉਂ ਚਮਕਣ ਤਾਰੇ

ਛਬਕਣ ਬੱਖਰ ਸਰ ਵਾਗਾ ਗੁੀ [illegible]
ਕਹੀ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਜੜ ਦਾ [illegible]

ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ [illegible] ਇਸ ਵਾਰ ਬਾਕੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈਆਂ [illegible] ਮਿਸਲਾਂ (ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ) ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ [illegible] ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਖਲੋ ਸਨ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਖਾਏ ਬਿਨਾਂ ਟਲਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਮਗਰ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਅਖੀਰ ਉਹਨੇ ਪਿਛਲੇ ਰੁਅਬ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹਿਆ ਸੋ ਉਹਨੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਅਬਦਾਲੀ ਦੇਵੇ ਧਮਕੀਆਂ
ਇਉਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ
ਅੱਗੇ ਮੁਗ਼ਲ, ਮਰਹੱਟੇ ਹਾਰ ਗਏ
ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਹਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਸੂਰਮਾ
ਜੋ ਰੋਕੂ ਮੇਰਾ ਵਾਰ
ਮੈਂ ਓਹਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਹਾਂ
ਮਰ ਓਹਾ ਨ ਸਰਦਾਰ
ਜਿਸ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸਾਂ ਦੇ
ਸੀ ਲਾਹੇ ਮਾਰ ਸਥਾਰ
ਮੇਰਾ ਢਾਹਿਆ ਬਣਿਆਂ ਅਜ ਨਾ
ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ
ਮੈਂ ਢੱਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ
ਇਸ ਦੇਸੋਂ ਕੋਈ ਵਾਰ
ਮੇਰਾ ਨਾ ਸੁਣ ਲੁੱਕ ਗਏ ਪਰਬਤੀਂ
ਸਭ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਅਵਤਾਰ
ਅੱਜ ਕਿਹੜੇ ਜੰਮ ਪਏ ਸੂਰਮੇ
ਜੋ ਮੌਤ ਨੂੰ ਰਹੇ ਵੰਗਾਰ

ਜੋ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਮੰਗੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ
ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਥਿਆਰ
ਜੇ ਚਾਹੋ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ
ਮੇਰੇ ਹੋ ਜੋ ਤਾਬੇਦਾਰ
ਮੈਥੋਂ ਲੈ ਲਉ ਮੁਲਕ ਪੰਜਾਬ ਦਾ
ਰਣ ਮਾਣੋ ਮੌਜ ਬਹਾਰ

ਇਹਨਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਫੱਟਾਂ ਉੱਤੇ ਲੂਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਘਲੂਘਾਰੇ ਤੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਗੋਂ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗਿਆੜੇ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਖੰਡੇ ਮਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਛਲਨ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਗੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ:

ਸਾਕਾ

ਅੱਗੋਂ ਬੋਲੇ ਸਿੰਘ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਫਿਰ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਤੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝਾਈਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਦਿਲ ਸਾਡੇ ਲਾ ਕੇ
ਹੁਣ ਚਾਹੁਨੈਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲਨਾ ਪੱਲਾ ਛੁਡਵਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਮਰਹੱਟੇ ਨਾ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਂ ਜੋ ਇਕ ਸੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਮੰਨ ਜਿਊਂਦੇ ਲੈਣ ਅਧੀਨਗੀ ਸਭ ਅਣਖ ਗੁਆ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਉਹ ਹਾਂ, ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰ ਖਾ ਕੇ
ਫਿਰ ਮੁੜਵੀਂ ਹਿੱਕ ਵਿੱਚ ਮਾਰੀਏ ਸੌ ਵਾਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਬਦਲਾ ਲਈਏ ਅਸਲ ਨਾਲ ਵਿਆਜ ਲਗਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਸੁੱਕਾ ਦੇਈਏ ਜਾਣ ਨਾ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਢਾਹ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਛੱਡੀਏ ਤੇਰੇ ਪੰਧਿਆਂ ਤੋਂ ਕਾਰ ਕਢਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਬੱਧੀ ਅਣਖ ਛੁਡਾ ਲਈਏ ਜਿਹਲਮ ਤੱਕ ਜਾ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਵੀ ਵਿਦਿਆ ਕਰਾਂਗੇ ਪੱਗ ਤੇਰੀ ਲਾਹ ਕੇ

ਕਿੰਨੀ ਸਚਾਈ ਸੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵੇਲੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਢਾਹਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਜੇ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਫੇਰ ਸਿਰ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੀਰ ਸਿਪਾਹੀ ਚੱਪ ਕਰਕੇ ਕਿਨਾ-ਕ ਚਿਰ ਬਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਫ਼ਰਵਰੀ ਵਿੱਚ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮਈ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਜਾ ਲਇਆ ਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠ ਹੋਏ। ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੬੨ ਈ ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਕੋਲ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਏਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੁਛ ਦੁਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫੜ ਲਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ (ਮਲਬਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰਵਰ ਪੂਰਿਆ ਸੀ) ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਕਢਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਏਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮੋੜਵੀਂ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਵਾਰ ਹਾਰ ਕੇ ਦਿਲ ਛੱਡ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਰਚਾਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ।

ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਖਲੇ, ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਪੰਧ ਨਬੇੜਨ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਅਜੇ ਇਕ ਮੀਲ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਕੁਛ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਵਾਰ

ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦਾ
ਦੇਂਦਾ ਝੜੀ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਲਾ
ਉਹ ਭਰੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ
ਝੱਟ ਦੇਂਦਾ ਵਾਗ ਪਿਛਾਹ ਨੂੰ ਭੁਆ
ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਮਿਸਲ ਝੱਟ ਦੂਸਰੀ
ਪੈਂਦੀ ਸ਼ੇਰ ਜਿਉਂ ਦੁਰਾਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆ
ਉਹ ਵੀ ਪਹਿਲਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਦਾਗ਼ ਗੋਲੀਆਂ
ਹਟ ਜਾਂਵਦੀ ਕਈਆਂ ਦੀ ਕੰਡ ਲਾ
ਅਜੇ ਉਧਰੋਂ ਦੁਰਾਨੀ ਨਾ ਸੰਭਲਦੇ
ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਾਂ ਪੈਂਦੇ ਸਿੰਘ ਆ
ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੋੜਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ
ਦੇਂਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾ

ਏਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਿਸਲਾਂ ਸਾਰੀਆਂ
ਹੱਲੇ ਕਰ ਵੈਰੀ ਦਿੱਤੇ ਘਬਰਾ
ਪੈ ਗਈ ਜਾਨ ਦੀ ਦੁਰਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਪਰ ਲੱਭੇ ਨਾ ਨੱਸਣ ਨੂੰ ਦਾਅ

ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਨ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ (ਮਿਸਲ) ਘੋੜੇ ਭਜਾ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫੌਜ ਉੱਤੇ ਆ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਬਛਾੜ ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ਫੇਰ ਘੋੜੇ ਪਿਛਾਂਹ ਭਜਾ ਲਜਾਂਦਾ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੂੱਜੀ ਮਿਸਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਬਰਸਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਫਿਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਸਰੀ, ਚੌਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਆਦਿ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਜਰਨੈਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜਾ ਵਾਰ ਰੋਕ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ।

ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ, ਦੁਰਾਨੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਡਾਰਿਓਂ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ ਲੜਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਦੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਜਰਨੈਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਨਾਸਰ ਖਾਂ ਬਲੋਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਏ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਆ ਵੰਗਾਰਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰਿਆ 'ਨਾਸਰ' ਨੂੰ ਆ ਕੇ
ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਤ ਬਲੋਚ ਦਾ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਾਣ ਲੁਕਾ ਕੇ
ਪਰਖਾਂਗਾ ਤਲਵਾਰ ਕੀ ਬੇਗ਼ਮ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ
ਜੇ ਹੈਂ ਜਣਿਆ ਮਰਦ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਨ ਫੇਰ ਸੁਣ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ
ਫਸੂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ

ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ

ਨਾਲ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਰੋਕ ਰਹੇ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਰਜਿਆ ਰੁਕਿਆ ਨਾ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸ. ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਝੱਟ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਭੱਜ ਉਠਿਆ। ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਗਏ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਦੂਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

[illegible]

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂ ਨਾਸਰ ਬਲੋਚ ਨੇ
ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੀ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਵਧਾ
ਝੱਟ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਖ਼ਾਲਸੇ
ਗਿਆ ਨਾਸਰ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਆ
ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਤਾਈਂ ਨੱਸ ਗਏ ਜਾਣ ਕੇ
ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਾ
ਬਾਕੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲੋਂ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰਾ ਦੂਰ ਜਾਂ
ਘੇਰਾ ਲਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਪਾ
ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰਤ ਕੇ
ਟੁੱਟ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਤੇਗ ਚਮਕਾ
ਉਹਨਾਂ ਘੇਰ ਘੇਰ ਮਾਰੀਆਂ ਢਾਣੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਖਪਾ
ਮਾਣ ਮਾਨੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਰੁਲਿਆ
ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗ ਵਾਲੇ ਚੌਂ
ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਬਲੋਚ ਦੀਆਂ 'ਸੀਤਲਾ'
ਨੱਸ ਗਿਆ ਅੱਧੀ ਫ਼ੌਜ ਮਰਵਾ

ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫੇਰ ਅੱਖੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸ

ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਏਥੋਂ ਹੁਣ ਸੁੱਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਉਹਦੇ ਵੱਸ ਦਾ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਨੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਵਧਦਾ, ਅੱਗੋਂ ਕਾਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਖੜ੍ਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ। ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਉਡ ਗਏ। ਉਹ ਆਖ਼ਰੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਜਿਊਂਦਾ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅੱਧੀ-ਕੁ ਫ਼ੌਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਕਿੰਨਾ ਵੰਗਾਰਦਾ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਲੜਨ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਲੈਂਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਿੰਘ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਰਾਤ ਪਈ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਬਦਾਲੀ ਅਜੇ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਆ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਿਆਂ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ, ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਖਲੋਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਤੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਅਬਦਾਲੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਤ ਦਿਨ ਰੋਜ਼ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਨੂਰ ਮਹਿਲ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਭਾਰੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਕਪੂਰਥਲੇ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਅਬਦਾਲੀ ਬਟਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਜਦ ਅਬਦਾਲੀ ਬਟਾਲੇ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ, ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਤੇ ਸ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਆਖ਼ਰੀ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਪਏ ਦੁਸ਼ਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ

ਲੜ ਨਾ ਐਂਗਾ ਕਾਬਲੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ
ਬਹਤੇ ਮਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੰਡ ਅੰਦਰ ਖਾ ਕੇ
ਫਜ ਅੰਧੀ ਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਰਵਾ ਕ
ਅੰਤ ਅਬਦਾਲੀ ਨੱਸਿਆ ਰਣ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਜਿਸ ਮਰਹੱਟੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੀ ਸਭ ਜਿੱਤ ਆ ਕ
ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆ, 'ਸੀਤਲਾ' ਉਹ ਕੰਡ ਵਢਾ ਕ

ਇਸ ਹਮਲ ਦੀ ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਲੜਾਈ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਤ ਤੱਕ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਗਏ ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਬਦਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਆ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੪ ੩ ੫੦ ਈ

ਜੰਗ

ਹਿੰਦ ਤੇ ਚੀਨ

ਚੀਨ ਇਕ ਲੜਾਈ-ਪਸੰਦ ਰਾਜ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਕਮ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਦੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੜਾਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅਮਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪੁਆ ਕੇ ਖਾਨਾਜੰਗੀ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਭਾਰਤ ਵਰਗਾ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਚੀਨ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਿਆ। ਭਾਰਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਨ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਚਾਉ ਇਨ ਲਾਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਐਸਾ ਉਹ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਯੂ. ਐਨ. ਓ. ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਐਸਾ ਵਾਜ ਉਠਾਈ। ਓਦੋਂ ਚੀਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸਾਊ ਤੇ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦਾ 'ਪੰਚ ਸ਼ੀਲ' ਦਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਬਾਹੀਂ ਕਰਕੇ 'ਹਿੰਦੀ ਚੀਨੀ ਭਾਈ ਭਾਈ' ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾਏ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਚੋਰ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਆਇਆ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦ ਚਾਉ ਏਨ ਲਾਈ
ਮੂੰਹ ਮਿਠਾ ਮਾਨੂਆਂ ਦਿਲ ਜ਼ਹਿਰ ਛੁਪਾਈ

ਨਾਹਰਾ ਲਾਇਆ ਓਸ ਨੇ 'ਹਮ ਭਾਈ ਭਾਈ'
ਹਿੰਦੀ ਦਿਲ ਦੇ ਸਾਫ਼ ਨੇ ਦਿਲ ਖਟ ਨਾ ਰਾਈ
ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਚੀਨ ਦਾ ਦੰਗਾ ਰਹੀ ਲਕਾਈ
ਯੂ ਐਨ ਓ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਾਂ ਵਾਜ ਉਠਾਈ
ਜੋ ਪੱਜ ਆਇਆ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਛੱਡੀ ਕਸਰ ਨਾ ਕਾਈ
ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦ ਨੇ ਗੱਲ ਤੋੜ ਪੁਜਾਈ

ਖੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਪਾਜ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਚੀਨ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਫੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਮਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਨ ਦੇ ਹਾਕਮ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਚੀਨੀ ਭਾਈ ਭਾਈ ਹਨ ਸੋ ਇਹ ਮਾਮੂਲੀ ਝਗੜੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸਲ੍ਹਾ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਨਿੱਬੜ ਜਾਣਗੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਉੱਤੋਂ ਉਹ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਲੜਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ

ਉਹਦੀ ਇੱਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜਜ਼ੀਰੇ 'ਕਿਊਬਾ' ਬਾਰੇ ਰੂਸ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਠਣ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਾਕਤਾਂ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੀਆਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਭੈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਯੁੱਧ ਹੋ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਨੀਆਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੀਨ ਨੇ ਉਹ ਸਮਾਂ ਚੁਣਿਆ ਚੀਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਰੂਸ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਚੀਨ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਲਵੇਗਾ, ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਨ ਦਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅੱਠ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਚੀਨੀ ਫੌਜਾਂ ਥਾਗਲਾਂ ਪਿੰਡ ਕੋਲੋਂ ਹੱਦਾਂ ਟੱਪ ਕੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਥਾਂ ਭੂਟਾਨ ਰਿਆਸਤ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਨੀਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੈ

ਸਰਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਡਟ ਗਈਆਂ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਨੀਫ਼ਾ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਲਦਾਖ ਵਿੱਚ ਮਾੜੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ.

ਅੱਠ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਚੀਨੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਮਾਰਟਰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਗੋਲੇ ਬਰਸਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਆਖ਼ਰ ਵੀਹ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਚੀਨ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਭਰਪੂਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਚੀਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਡੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਚੰਗੇ ਤੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਚੀਨ ਦੇ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਦੁਨੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਲੱਥ ਸੂਰਮੇ ਜਿਵੇਂ ਮੌਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਗਏ, ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦੀਆਂ ਇਕ ਦੋ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਥਾਗਲਾ ਪਹਾੜੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ 'ਤਵਾਂਗ' ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਵਾਂਗ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਜਵਾਨਾਂ ਸਮੇਤ ਛਾਤੀ ਤਾਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੀਨੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤਵਾਂਗ ਵੱਲ ਕੋਈ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ
ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੇਓੜਕ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਵਧਦਾ ਆਉਂਦਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਜਿਉਂ ਉਹ ਮੌਤ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੋਕਿਆ ਰਾਹ ਛਾਤੀ ਡਾਹ ਕੇ
ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸੰਗ ਸੂਰਮੇ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਲਾ ਕੇ
ਹੋਲੀ ਖੇਡੀ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਡਰ ਮੌਤ ਦਾ ਲਾਹ ਕੇ
ਜੂਝਿਆ ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਮਾ ਦਸ ਦਸ ਮੁਕਾ ਕੇ
ਡਿੱਗਾ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਕ ਗੋਲੀ ਖਾ ਕੇ

ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨ ਜਿਸ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ, ਵੈਰੀ ਵੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਕ-ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਦਸ-ਦਸ ਚੀਨੇ ਸੱਥਰ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ਮਾਰਦਾ, ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਕੇ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਅਫ਼ਸਰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਓਥੇ ਬਹੁਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜਦੇ-ਲੜਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ

ਗਏ। ਅਖ਼ੀਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਆਪ ਵੀ ਵੈਰੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੋਲੀ ਉਹਦੇ ਪੱਟ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦਾ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਿਊੜੀ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਇਉਂ ਬੋਲਿਆ

ਸਾਕਾ

ਇਸ ਫੱਟ ਤੋਂ ਘਬਰਾਇਕੇ ਜੇ ਮੈਂ ਨੱਸ ਜਾਵਾਂ
ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਕਰ ਲਵਾਂ ਡਰ ਮੌਤੋਂ ਖਾਵਾਂ
ਐਕੜ ਛਾਬੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਦਗ਼ਾ ਕਮਾਵਾਂ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦਾਗ਼ ਲੁਆਵਾਂ
ਬੇਮੁਖ ਹੋਵਾਂ ਦੇਸ ਤੋਂ ਨਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂ
ਮੱਥਿਓਂ ਲਹੇ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲੱਖ ਤੀਰਥ ਨ੍ਹਾਵਾਂ
ਚੰਗਾ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਤੋਂ ਜਿੰਦ ਘੋਲ ਘੁਮਾਵਾਂ
ਕਲ ਬਹਾਂ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਭਰਾਵਾਂ।

ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ ਪੱਟ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ੀਨ ਗੰਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬਹਾਦਰੋ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਾਲੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦਸ ਲੱਖ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਗਏ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵੈਰੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਇਆ। ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੈਰੀ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਓ।"

"ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ।
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।"

ਜੈਕਾਰ ਦੀ ਗਰਜਵੀਂ ਵਾਜ ਨਾਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਗੂੰਜ ਉੱਠੀਆਂ। ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਸਣੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ।

ਗੀਤ

ਪੱਟ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਪੱਟ ਕੇ ਸੂਰਮੇਂ
ਦਿਲ ਮਾਰਨ ਮਰਨ ਦੀ ਧਾਰ
ਹੱਥੀਂ ਸਾਂਭ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨ ਗੰਨ ਬਲੀ ਨੇ
ਫੇਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਲਲਕਾਰ
ਵੇਲਾ ਅੱਜ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ ਸੂਰਿਓ
ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਇਹ ਸੁਣ ਲਲਕਾਰਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ
ਸਾਰੇ ਆ ਗਏ ਖੰਧਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੱਲਾ ਜੋਧਿਆਂ ਨੇ ਬੋਲਿਆ
ਲਾਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ
ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੋਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਢੇਰੀਆਂ
ਹੋ ਗਈ ਲਾਲ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰ
ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ ਦਿਖਲਾਏ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਯਾਦ ਜੁੱਗਾਂ ਤੱਕ ਰੱਖੂ ਸੰਸਾਰ
ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਯਾਦ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ
ਜਾਂਦੇ ਸੀਸ ਜੋ ਵਤਨ ਤੋਂ ਵਾਰ

ਸ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਛਾਨਣੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਮਰਦ ਮੂੰਹ ਭਾਰ ਡਿੱਗਾ। ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਸਹਿਕਦਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ, ਬੇਕਿਰਕ ਚੀਨਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ

ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੇਜਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਸੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਫ਼ੌਜੀ ਸਨਮਾਨ 'ਪਰਮਵੀਰ ਚੱਕਰ' ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਦੂਸਰਾ ਯੋਧਾ ਉੱਨੀ-ਵੀਹ ਸਾਲ ਦਾ ਜਵਾਨ ਸਿਪਾਹੀ—ਕਵਲ ਸਿੰਘ ਸੀ ਉਹ ਪਿੰਡ ਕਟਲੀ ਖ਼ਾਨ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹ 'ਤਵਾਂਗ' ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ 'ਵਾਲੌਂਗ' ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਸੀ। ਉਸ ਚੌਕੀ ਵਿੱਚ

ਸਤੋਂ ਅੱਠ ਦਸ ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ [illegible] ਉੱਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਚੀਨ ਆ ਪਏ। ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨ ਘਬਰਾਏ ਨਹੀਂ। [illegible] ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਭ [illegible] ਸਹਾਰਾ ਸੀ। ਜਵਾਨ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ [illegible] ਕਿਹਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮੈਂ ਦਸ ਦਆਖਾਂ ਜੋਧਿਆਂ
ਜੋ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ
ਜਿਥੇ ਬੱਬਰਾਂ ਬੀਰ ਬਹਾਦਰਾਂ
ਵਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਜਿੰਦ ਜਾਨ
ਜਿਥੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਖੜ ਗਏ
ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਣ
ਜਿਹੜੇ ਮੌਤ ਵਿਹਾਝਣ ਜਾਣਦੇ
ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ
ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਦੇਣੋ ਨਾ ਸੰਗਦੇ
ਪਰ ਅਣਖ ਨਾ ਵਦੀਏ ਜਾਣ
ਅੱਜ ਨੀਫ਼ਾ ਦੀ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ
ਜੋ ਵੈਰੀ ਉੱਤਰੇ ਆਣ
ਉਹਨਾਂ ਸੁੱਤੇ ਸ਼ੇਰ ਵੰਗਾਰ ਲਏ
ਪਰ ਬਚ ਕੇ ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਣ
ਹੋ ਜੋ ਤਕੜੇ ਮੇਰੇ ਹਾਣੀਓ !
ਹੋਈਏ ਦੇਸ਼ ਉੱਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ
ਇਹ ਕਹਿ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ
ਜਦ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਬਲਵਾਨ
ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮੇ
ਲੱਗੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਬਰਸਾਨ
ਉਹ ਹਿੱਕਾਂ ਅੰਦਰ ਮਾਰਦੇ
ਅਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖਾਣ

ਉਹ ਪੂਰ ਖਪਾ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ
ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਵਾਰਨ ਜਾਨ
ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ
ਕੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਮਰਦ ਜਵਾਨ

ਲੜਾਈ ਬੜੀ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹਵੀਂ ਹੋਈ। ਉਸ ਚੌਕੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ, ਇੱਧਰੋਂ ਵੀ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਕੰਵਲ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਗੋਲੀ ਸਿੱਕਾ ਵੀ ਮੁੱਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਕੈਦੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਰਵਾਇਤ ਦੇ ਹੀ ਉਲਟ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸੰਗੀਨ ਤਾਣ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਡਟ ਖਲਾ।

ਸਾਕਾ

ਤੁਰ ਗਏ ਸਾਥੀ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਸਭ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਕੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੂਰਮਾ ਪਿੜ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ
ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਮੁੱਕਿਆ ਕਈ ਵੈਰੀ ਘਾ ਕੇ
ਫੇਰ ਸੂਰਮਾ ਉਠਿਆ ਸੰਗੀਨ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਖੰਧਕੋਂ ਸਿੰਘ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਭਬਕਿਆ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ
ਬਰਫ਼ਾਂ ਕੱਜੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਕੰਬੀਆਂ ਭੌ ਖਾ ਕੇ
ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਡਰ ਮੌਤ ਦਾ ਲਾਹ ਕੇ
ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਪਰ ਦਿੱਤ ਸੰਗੀਨਾਂ ਵਾਹ ਕੇ
ਕੁਛ ਡਿੱਗੇ, ਕੁਛ ਨੱਸ ਗਏ, ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਦੂਰ ਖਲੋਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਫਿਰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ
ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਈ ਕਹਿਰ ਦੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਲੰਘੀਆਂ ਕੋਈ ਗੋਲੀਆਂ ਸੀਨੇ ਸੱਲ ਪਾ ਕੇ
ਮਰਦ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਅੱਠ ਚੀਨ ਸਿਪਾਹੀ, ਕੰਵਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਗੀਨ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਕੁੱਟ ਕੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਅੰਤ ਉਹ ਸੂਰਮਾ ਸੈਂਕੜੇ ਗੋਲੀਆਂ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਖਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਮਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਹਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਸਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਫ਼ੌਜੀ ਸਨਮਾਨ 'ਮਹਾਂਵੀਰ ਚੱਕਰ' ਦਿੱਤਾ.

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਤਾਂ ਹਈ ਨੇਫ਼ਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ। ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਲਦਾਖ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਚਸ਼ੂਲ ਤੱਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੱਤਾ।

ਚੀਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਗ਼ਲਤ ਨਿਕਲੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਚੀਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਿਆਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਬਹਾਦਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਜੇ ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੀਨਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਚੀਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਕਰਦੇ ?

ਉਧਰੋਂ ਰੂਸ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਲੜਾਈ ਟਲ ਗਈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੈਨੇਡੀ ਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਖ਼ੁਰਸ਼ਚੋਫ਼ ਨੇ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜਿਗਰੇ ਦਾ ਸਦਕਾ ਕਿਊਬਾ ਬਾਰੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਹੋ ਗਈ. ਹੁਣ ਚੀਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਇੱਕੀ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੬੨ ਈ: ਨੂੰ ਇਕ ਤਰਫ਼ਾ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ. ਭਾਰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਮਨ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਚੀਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਰਿਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਵੀ ਬਿਆਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਕੌਲ ਦਾਨਿਆਂ ਦੇ ਸਾਂ ਚਿਰ ਤੋਂ ਸੁਣਦੇ ਆਏ
ਸੱਪ ਨਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣਦੇ ਲੱਖੀਂ ਦੁੱਧ ਪਿਆਈਏ
ਖਾਰੇ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਕਦੇ ਨਾ ਬਦਲੇ
ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਮਣਾਂ ਗੁੜ ਛੱਡਿਆਂ, ਮਿਸਰੀ ਪਾਈਏ

ਤੁਖ਼ਮ ਤਾਸੀਰ, ਕਰੂੰਤ ਨਾ ਤੁੰਮੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾਵੇ
ਵੱਲ ਹਦਵਾਣ ਦੀ 'ਤੇ ਲੱਖ ਪਿਉਂਦ ਚੜ੍ਹਾਈਏ
ਮਿੱਤਰ ਮਾਰ ਨਾ ਆਪਣਾ ਅਸਲਾ ਕਦੇ ਤਿਆਗੇ
ਗੰਗਾ ਜਲ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਈਏ, ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਾਈਏ
ਸਦਾ ਵਿਸਾਹ ਕੇ -ਕਹਿੰਦੇ -ਬਿੱਛੂ ਡੰਗ ਚਲਾਵੇ
ਉਹ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਨਾਲ ਅਸਾਡੇ ਚਾਉ ਏਨ ਲਾਈ
ਏਥੇ ਆਇਆ, ਜਾਂ ਉਸ ਸਾਨੂੰ ਨੈਂਣਾਂ ਬਦਲੇ
ਨਾਹਰਾ ਲਾਇਆ 'ਹਿੰਦੀ ਚੀਨੀ ਭਾਈ ਭਾਈ'
ਸਾਫ਼ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਗੱਲ ਉਹਦੀ 'ਤੇ ਵਿੱਸ ਗਏ
ਏਨਾ ਚੌਂਕਿਆ ਉਹਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨ ਬਣਾਈ
ਯੂ ਐਨ ਓ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ ਉਹਦਾ
ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਲੱਗੀ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ
ਅੰਦਰ ਚੀਨਾ ਮਿੱਤਰ ਧਰੋਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ
ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੱਦਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਈਆਂ
ਉੱਤੋਂ ਓਵੇਂ 'ਭਾਈ ਭਾਈ' ਕੂਕੀ ਜਾਵੇ
ਮੂੰਹ 'ਰਾਮ, ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕਸਾਈਆਂ
ਲੂੰਬੜ ਵਾਂਗ ਉਹਨ ਸ਼ਹਿ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ
ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਉਹਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਫ਼ੌਜ ਲੜਾਈਆਂ
'ਲੱਗਾ ਬਾਣ, ਤਾਂ ਜਾਗ ਰਸ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿ ਗਏ
ਹਿੰਦੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲਈਆਂ ਸਰਦਾਹੀਆਂ
ਸੁੱਤੀ ਅਣਖ ਜਾਗ ਪਈ ਬਰ ਉੱਠ ਭਬਕਾ ਕੇ
ਕਵਲ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਸੂਰ ਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੱਜੇ
ਸੀਸ ਤਲੀ ਧਰ ਧਧ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਜੂਝੇ
ਰਹਿ ਗਏ ਵੈਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਪਰਬਤ ਬਰਫ਼ਾਂ ਕੱਜੇ
ਐਸੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ
ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀਆਂ ਸਾਰੇ ਲੋਥਾਂ ਖੱਬੇ ਸੱਜੇ

ਆਪ ਖੇਦ ਲੜਾਈ ਕੀੜੀ ਨਾਲ ਬਹਾਨੇ
ਝੱਲੀ ਝਾਲ ਗਈ ਨਾ, ਪਿੜ ਛੱਡ ਚੀਨ ਭੱਜ
ਹੁਣ ਵੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਸਫਾਈ ਦੀਆਂ ਕਰ ਕਰ ਗੱਲਾ
ਧਖਬਾਜ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਭਰਮਾਉਣਾ
ਜੀਹਦੀ ਜਾਤ ਪਰਖ ਲਈ 'ਕਰਾਂ ਲਾ ਕਸਵੱਟੀ
ਉਹਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਅਸਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਆਉਣਾ
ਜਦ ਤੱਕ ਮਿੱਤਰ ਧਰੋਹੀ ਹੱਦੋਂ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਵੇ,
ਧੂਹਿਆ ਖੰਡਾ ਤਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਆਨੇ ਪਾਉਣਾ
'ਸੀਤਲ' ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂ ਜਿਊਣਾ ਮਰਨਾ।
ਰਖਿਆ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਤਨ ਮਨ ਲਖ ਲਾਉਣਾ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੨੫ ੧੨ ੬੨ ਈ

ਜਾਗ ਪਿਆ ਏ ਜਵਾਨ

ਜਾਗ ਪਿਆ ਏ ਜਵਾਨ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ
ਸੁੱਤੀ ਜੰਗ ਨੇ ਲਈਆਂ ਅੰਗੜਾਈਆਂ
ਡੌਲੇ ਫਰਕੇ ਉਬਾਲਾ ਖਾਧਾ ਖ਼ੂਨ ਨੇ
ਮੱਥੇ ਅਣਖਾਂ ਤਿਊੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ
ਹੋ ਗਏ ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਨੈਣ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਦੇ
ਜੋਤਾਂ ਮੰਦਰਾਂ 'ਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਾਈਆਂ
ਗਾਨੇ ਗੁੱਟਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ
ਤੋਰੇ ਲਾਡਲੇ ਭੈਣਾਂ ਭਰਜਾਈਆਂ
ਅਸਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂਗਾ ਰੱਖਿਆ
ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਜਾਂ ਭਾਜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਆਹ ਜੋ ਚੀਨ ਦਾ ਅਕਿਰਤਘਣ ਹਾਕਮਾਂ
ਬਿਨਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਕਲ੍ਹਾ ਸੁੱਤੀਆਂ ਜਗਾਈਆਂ
ਪੱਛੋਤਾਉਣਗੇ ਉਹ ਵਕਤ ਵਿਹਾਣਿਆਂ
ਜਦੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਆਈਆਂ
ਪੱਥ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਵਿਹਿੰਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਸਾਡੀ ਤੇਗ਼ ਦੀਆਂ ਦੇਣਗੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ
ਅਸਾਂ ਲਈ ਏ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਜੋ
ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਈਆਂ
ਇਹਦੇ ਲਈ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰ ਦਿਆਂਗੇ
ਸਿਰਾਂ ਧੜਾਂ ਦੀਆਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਲਾਈਆਂ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੫-੭-੬੨ ਈ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਨਦੌਣ ਯੁੱਧ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਦਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ

'ਸੀਤਲ'

ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕਈ ਸਾਲ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਮਲਾ ਨਾ ਤਾਰਿਆ। ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਲਿਖਿਆ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਆਕੀ ਹੋ ਗਏ ਪਰਬਤੀ ਡਰ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਨਹੀਂ ਤਾਰਿਆ ਮਾਮਲਾ ਆਕੜ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਲੈਣੇ ਏਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਕੁਛ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਸੋਧੇ ਮੀਏਂ-ਮਾਦੂਏਂ ਹੱਥ ਤੱਤੇ ਲਾ ਕੇ
ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਉਠਣ ਥਰਰਾ ਕੇ

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਸਖਤ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਮਲਾ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਉਗਰਾਹੁਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਕੁਛ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਉਹਨੇ ਮਾਮਲਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਉਗਰਾਹਿਆ। ਜਦ ਦਿਲਵਾਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਮਜਬੂਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣ ਭਤੀਜੇ-ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਆਪ ਜੰਮੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਬੜੇ ਭੜਕਾਊ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ

ਵਾਰ

ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ, ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ,
ਹੋ ਜਾ ਝੱਟ ਪੱਟ ਯੋਧਿਆ ! ਰਵਾਨ !
ਰਾਜੇ ਸੋਧਣੇ ਨੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ,
ਲੈ ਆਹ ਪੜ੍ਹ ਲੈ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ।
ਛੇਤੀ ਕਰ ਕੇ ਵਸੂਲ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜਣਾ,
ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛਲਾ ਲਗਾਨ।
ਸਿੱਧੇ ਹੱਥੀਂ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਜਿਹੜੇ ਦੇਣ ਨਾ,
ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਜਿਹੜੇ ਧੌਣ ਅਕੜਾਨ।
ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗ਼ਰੂਰ ਹਸੀ ਤੋੜਨਾ,
ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਸਮਝ ਲੈ ਜਵਾਨ।
ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਜਾ ਮਨ-ਆਈ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ,
ਲੈ ਜਾ ਚੋਣਵੇਂ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਨ।
ਬਿਨਾ ਸਖ਼ਤੀ ਦੇ ਸੂਤ ਨਹੀਂ ਆਵਣੇ,
ਬੜੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਰਾਜੇ ਬੇਈਮਾਨ।
ਕਰ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆ,
ਰੱਖੇ ਯਾਦ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਤਾਨ।

ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ! ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਭੁੱਲਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਕਿ ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਲਕ ਹੈ, ਤੇ ਏਥੇ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਤੇ ਪਤਵੰਤਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾਅ ਪਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਹਕੂਮਤ ਉੱਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹਨ, ਕਿ ਅਸਾਂ ਲੱਖਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਫ਼ਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮੋਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ. ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਨੇਕ ਤੋਂ ਨੇਕ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸਵਾਬ (ਪੁੰਨ) ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੋਂ ਆਕੜੇ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਕਿਉਂ ਰਹਿਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਸੋ, ਅਸਲੀ ਪਾਲਿਸੀ ਇਹ ਹੈ: ਪਹਿਲਾਂ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਧਰਮ ਖੋਹਵੋ। ਇਹ ਪਹਾੜੀਏ

ਰਾਜੇ ਸਾਡਾ ਡਰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਕੀ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਕਈ ਸਾਲ ਦਾ ਇਹਨਾ ਮਾਮਲਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ। ਤੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਣੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੇ ਮਾਮਲਾ ਵਸੂਲ ਕਰੇਂ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੋਂ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਉਭਾਸਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹੱਥ ਲਾਵੀਂ, ਕਿ ਉਮਰ ਭਰ ਯਾਦ ਰੱਖੇ!"

ਵੱਟ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਚਾਚਾ ਜੀ ! ਮੇਰੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰਾਂ ਵਾਲਾ ਖ਼ੂਨ ਹੈ। ਆਕੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧੌਣਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੰਧਾਰੀ ਤੇਗ਼ ਮੇਰੀ ਢਾਕ 'ਤੇ ਸਜ ਰਹੀ ਹੈ ਮੈਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਮੁੜਾਂਗਾ।"

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਝੱਟ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਲੈ ਲਏ ਨਾਲ ਉਸ ਚੋਣਵੇਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਹੰਕਾਰੇ
ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਚੰਘਾੜਦੇ ਜਦ ਮਾਰਨ ਨਾਰ੍ਹੇ
ਰੱਤ ਪਲੱਟਣ ਅੱਖੀਆਂ ਤਿੜਕਣ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਲੋਹੇ ਮੜ੍ਹੇ ਸਰੀਰ ਸੀ ਅੰਗ ਢੱਕੇ ਸਾਰੇ
ਖ਼ੁਲੇ ਸਿਰੀਂ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ ਜਿਉਂ ਬੁਰਜ ਉਸਾਰੇ
ਮੌਤ ਵਿਹਾਜਣ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਵਣਜਾਰੇ
ਰਾਸ ਲੁਟਾਕੇ ਮੁੜਨਗੇ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਪਿਆਰੇ

ਫ਼ੌਜੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਲੜਨਾ ਭਿੜਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਧਿਰ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਡੌਲ਼ੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਫਰਕਣ ? ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਹਲਾਲੀ ਝੰਡੇ (ਚੰਦ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ) ਝੁਲਾਉਂਦੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਏ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਟਲਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅੰਤ ਅਬਲਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਪਤ ਲੁੱਟਣ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਕਾਂਗੜਾ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ

ਦੇਸ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ

ਮਾਮੂਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਦੇ, ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੌਮ ਦੀ ਬਦ ਕਿਸਮਤੀ, ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਈਰਖਾ ਰੱਖਣੀ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਤੇ ਅਣਖ ਵੇਚਣ ਵਿਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਸਮਝਣਾ। ਐਸੇ ਨੀਵੀਂ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇਸ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਓਪਰਿਆਂ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰਿਹਾ

ਐਹਾ ਰੋਗ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਧੇਰੇ ਸੀ ਇਸ ਕਾਰਨ ਬਾਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਉਸ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਤੇ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਆ ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਬਹੁਤੇ ਔਖੇ ਸਨ ਉਹ ਦਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇਉਂ ਸਲਾਹੀਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ :

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਰਾਜੇ ਕਿਰਪਾਲ, ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਨੂੰ
ਜ਼ਰਾ ਸੋਚ ਕੇ ਕਦਮ ਉਠਾਈਏ ਜੀ
ਆਫ਼ਤ ਆਈ ਪਹਾੜੀ ਰਿਆਸਤਾਂ 'ਤੇ
ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵਕਤ ਟਪਾਈਏ ਜੀ
ਆਲਫ਼ ਆ ਰਿਹਾ ਏ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ
ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਨ ਬਚਾਈਏ ਜੀ
'ਜਾਨ ਨਾਲ ਜਹਾਨ' ਸਭ ਕਹਿਣ ਦਾਨੇ
ਐਵੇਂ ਜਾਣ ਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾ ਖਾਈਏ ਜੀ
ਅਸੀਂ ਨਿਮਕ-ਹਲਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਂ
ਖਾਧੇ ਨਿਮਕ ਦਾ ਹੱਕ ਚੁਕਾਈਏ ਜੀ
ਨਾਲੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਆਕੜ ਤੋੜਨੇ ਨੂੰ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈਏ ਜੀ
ਉੱਚੇ ਹੋਏ ਸ਼ਰੀਕ ਦੇ ਮਾਰਨੇ ਲਈ
ਦਿਲੋਂ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਭੁਲਾਈਏ ਜੀ
ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਹੱਥ ਆਉਣਾ
ਅਗਲੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਾਈਏ ਜੀ

ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ ਸੀ. ਉਹਨ ਕਟੋਚੀਏ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਹੱਥ ਸਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਲਾਕਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਬੜਾ ਚਲਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਬਲਾ ਟਾਲ ਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੋਚ ਲਈ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਵਾਸਤ ਉਹਨ ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦ ਵਿਰੁੱਧ ਗੱਦ ਗੰਦ ਕੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਆਣ ਹੋਏ। ਪੁਜਦੇ ਸਰਦੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਭੇਟਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਅੰਨ-ਦਾਤਾ! ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਕਰਦਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ? ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਉਲਟਣ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਕਈ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਆਪ ਸਾਡੀ ਸਲਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲੋ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੋਂ ਮਾਮਲਾ ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੰਗੋ। ਜੇ ਉਹਨੇ ਇਕ ਨੇ ਲਗਾਨ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਘਰ ਘਰ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਇਕੋ ਨੂੰ ਝੁਕਾ ਲਵੋ।"

ਇਹ ਦਲੀਲ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕੋਲ ਦੂਤ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਏਨਾ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੰਗਿਆ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਨਾ ਸੱਕੇ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਵਾਜਬ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਵੀ ਹਮਾਇਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਸਾਕਾ

ਖ਼ਬਰ ਹੋਈ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਕਰ ਲਈ ਤਿਆਰੀ
ਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਸੈਨਾ ਸਾਰੀ

ਹੋਰ ਬੁਲਾ ਲਏ ਮੱਦਦੀ ਮਿੱਤਰ ਹਿਤਕਾਰੀ
ਰਾਜੇ ਆਢ-ਗਵਾਂਢ ਦੇ ਸਭ ਛਤਰ-ਧਾਰੀ
ਰਾਜ-ਭਰਾਤ ਕਈ ਚੌਧਰੀ ਫੜ ਲਏ ਵੰਗਾਰੀ
ਮੱਲ ਲਏ ਉਸ ਮੋਰਚੇ ਲੈ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੀ

ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। 'ਨਦੌਣ' ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲੇ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਪਿੜ ਮੱਲ ਬੈਠੀਆਂ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਮੱਦਦੀ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜਸਵਾਲੀਆ, ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਡਢਵਾਲੀਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸੁਖਦੇਵ ਜਸਰੋਟੀਆ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੱਦਦਗਾਰ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਆ ਸਨ।

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲਕੜੀਆਂ ਵੱਢ ਕੇ ਉਦਾਲੇ ਵਾੜੇ ਵਾਂਗ ਕਿੱਲੇ ਗੱਡ ਕੇ ਤੇ ਲੱਕੜਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਕੱਚੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਣਾ ਲਏ, ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਵਾਸਤੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੱਥਰ ਜੋੜਕੇ ਕੰਧਾਂ ਵੀ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕੇ ਤੇ ਅਲਫ਼ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਉਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ

ਵਾਰ

ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਬਲੀ ਨੇ
ਕਹਿਰੀ ਚੋਟ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਆਣ ਚੱਲੀਆਂ
ਲੱਗੀ ਅੰਬਰੋਂ ਵਰ੍ਹਨ ਅੰਗਿਆਰ
ਭੀਮ ਚੰਦ ਵੀ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਾਗੀਆਂ
ਮੰਨ ਮੰਨਤਾਂ ਭਵਾਨੀ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰ
'ਜੈ ਦੇਵਾ' ਬੋਲ ਟੁੱਟ ਪਏ ਪਰਬਤੀ
ਡਰ ਮੌਤ ਵਾਲਾ ਦਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸਾਰ
ਓਧਰ ਮੁਗ਼ਲ, ਪਠਾਣ ਭਰੇ ਕਹਿਰ ਦੇ
ਵਧੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਅੱਲਾਹੂ' ਪੁਕਾਰ
ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਅੰਤ ਹੱਥੋ ਹੱਥੀ ਜੁੱਟ ਪਏ
ਢਾਲਾਂ ਚੁੰਮਣ ਲੱਗੀ ਤਲਵਾਰ

ਤੇਗਾ ਸਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਲਾਲ ਧਾਰੀਆਂ
ਮਾਂਗਾ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਸੰਧੂਰ ਮੁਟਿਆਰ
ਧੜ ਧੱਕਕੇ ਸੱਥਰ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਏ
ਭਾਰ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰ
ਬਹੁਤੇ ਛੱਡ ਗਏ ਪੱਤਣ ਪਹਿਲੋਂ ਪੂਰ ਜਾਂ
ਪੈ ਗਈ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ
ਟੁੱਟਾ ਹੌਸਲਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸਿਆ
ਭੀਮ ਚੰਦ ਖਾ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹਾਰ

ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੀਆਂ, ਪਰ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਰੁਅਬ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲ ਨਾ ਸਕੀਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਵੀ ਬਥੇਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਤਾਂ ਆਹੂ ਲਹਿ ਗਏ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਲਥਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੌਸਲਾ ਢਾਹੂ ਗੱਲ ਸੀ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਚੰਗਿਆਂ ਭਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਡਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਸੁਲਾ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਏ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿੱਤੀ। ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਰੜੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਹੌਸਲੇ ਉੱਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰੋਹਤ* ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਲਿਖਿਆ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਪੂਰਨ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰ ਜੀ

---

*ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਦਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੈ
ਸਿਰ ਝੁਕਾਏ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਬਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਸਾਰੇ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇਵਤੇ ਪਰਖ ਡਿੱਠੇ
ਤੁਸਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਦਦਗਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਭੁੱਲਾਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਕਰੋ ਕਿਰਪਾ
ਕਦੇ ਭੁੱਲਾਂਗੇ ਨਹੀਂ ਉਪਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਦੀ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਲਾਜ ਰੱਖਣੀ
ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਲਾਵੋ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਲੈ ਕੇ ਫ਼ੌਜ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਾਲੇ ! ਆਣ ਪਹੁੰਚੋ
ਪਲ ਪਲ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਹੈ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਮੁੜ ਕੱਢ ਕੇ ਤੇਗ਼ਾ ਦੀ ਧਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਬਹੁੜੋ ਸਮਾਂ ਸਿਰ ਆਣ ਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਜਾਣੋ
ਆਈ ਮੌਤ ਟਾਲੋ ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਸਦਾ ਰਹਾਂਗੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸ ਬਣ ਕੇ
ਮੁੱਲ ਖਰੀਦ ਗੋਲੇ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਭੁੱਲਣ 'ਅਸਲ' ਨਾ ਕਦੇ ਉਪਕਾਰ 'ਸੀਤਲ'
ਗੁਣ ਦੇਣ ਨਿਗੁਰੇ ਵਿਸਾਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਜੀ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਸਨ, ਜਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਨੇ ਆਣ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ : "ਹੇ ਦੀਨਾਬੰਧੂ, ਧਰਮ ਰੱਖਿਅਕ, ਹਿੰਦ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਣਾ ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ। ਸੋ ਔਖੀ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ। ਜਿਵੇਂ ਨਾਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੀਸ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਆਪ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤਲਵਾਰ ਚਮਕਾ ਕੇ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੋ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ, ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਆਦਿ ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਵੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਨੇ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਨਹੀਂ

ਸਕਦੀ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਆਪ ਇਸ ਵਾਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਤੇ ਉਹ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇਗਾ।"

ਪਰਮਾਨੰਦ ਦੀ ਇਹ ਲੰਮੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗੁਰੂ ਸਵਾਰੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ! ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਪਰ ਜੇ ਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਦਿ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਦਵੇਂ ਪਾਸੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਦਿਓ।"

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਨੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਭੜਕੀਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਨੇਕ ਨੀਯਤੀ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ 'ਜਿਹੜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਕੱਚਾ ਪਹਾੜੀਆ, ਸਮਾਂ ਲੰਘਕੇ, ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਧ੍ਰੋਹ ਕਰੇਗਾ। ਸੋ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।'

ਸਧਾਰਨ ਲੋਕ-ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਠੀਕ ਸੀ, ਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਪੱਕਾ ਰਿਹਾ ਵੀ ਨਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਉੱਚ ਸਿਧਾਂਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, "ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖੋ ! ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਡਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹੇ ਜਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਲ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਇਸ ਲਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਉਹ ਮਾੜੀ ਧਿਰ ਹੈ। ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਦਾ ਮਾੜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕਿਹਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਗੱਜ ਕੇ
ਹੋ ਜੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ
ਅਸਾਂ ਸ਼ਰਨ ਪਏ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਣੀ
ਭੁੱਲ ਦਿਹੋ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਵਿਸਾਰ
ਕਰੋ ਯਾਦ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ
ਦਿੱਤਾ ਸੀਸ ਉਪਕਾਰ ਹਿੱਤ ਵਾਰ
ਅਸਾਂ ਰੀਤ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਿਭਾਵਨੀ
ਪਾ ਗਏ ਪੂਰਨੇ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਅਵਤਾਰ
ਏਸ ਘਰੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਰਾਸਾ ਕਦੇ ਮੋੜਨਾ
ਦੁਖੀ ਆ ਗਿਆ ਜੋ ਚੱਲ ਕੇ ਦੁਆਰ
ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਵਾਸਤੇ
ਲਓ ਸੂਰਿਓ ਸੰਭਾਲ ਹਥਿਆਰ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਦਿਹੋ ਯੋਧਿਓ
ਚਾੜ੍ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ
ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਸ਼ਾਨਾ ਇਕੋ 'ਸੀਤਲਾ'
ਹੋਵੇ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਦੇਸ ਦਾ ਉਧਾਰ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਇਕ-ਦਾਈ ਜਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਨਾਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਜਥਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨੇਕ ਕੰਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜ ਪਏ। ਇਸ ਗ਼ਲਤੀ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਮਿਲ ਗਈ। ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਹਾਰੇ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗਿਲੇ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ।

ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਨ, ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ 'ਇਨਸਾਫ਼' ਦੇ ਥਾਂ 'ਧੱਕਾ' ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ। ਜਿਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਖੋਹ ਕੇ ਮੋਈਆਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮਕਬਰਿਆਂ 'ਤੇ ਸੰਗ-ਮਰਮਰ ਲਾਇਆ ਜਾਏ ਤੇ ਇਕ 'ਅੱਲਾਹ' ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂੱਜੇ 'ਈਸ਼ਵਰ' ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਖੋਹਿਆ ਜਾਏ, ਕੌਣ ਧਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਏ ? ਸੋ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ (ਗੁਰੂ) ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਚਾਇਤ (ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ) ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਤੇ ਅੰਤ (ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ) ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਉਲਟ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਰਲੱਥ ਯੋਧੇ ਜੰਗ ਵੱਲ ਇਉਂ ਤਿਆਰ ਹੋਏ

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਬੀਰ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਸ਼ੇਰ ਬੁੱਕਣ ਜਿਉਂ ਪਰਬਤੀਂ ਗੂੰਜਣ ਜੈਕਾਰੇ
ਜਾਪਣ ਚੜ੍ਹਦੀ ਘਟਾ ਜਿਉਂ ਨੀਲੇ ਦਸਤਾਰੇ
ਵਿਚ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਚਮਕਦੇ ਬਿਜਲੀ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ
ਨੇਤਰ ਬਲਦੇ ਜਾਪਦੇ ਜਿਉਂ ਡਲ੍ਹਕਣ ਤਾਰੇ
ਉਸਤ ਵਾਹੇ ਜਾਗ ਪਏ ਖੰਡੇ ਦੋ-ਧਾਰੇ
ਝਟਕੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਤ ਦੀ ਖਾਧੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਕਰਨ ਕਮਾਨਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਝੁਕ-ਝੁਕ ਇਸ਼ਾਰੇ
ਤੱਕ ਬਾਬਕ ਬੋਲ ਕੇ ਭੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ
ਉਡ ਉਡ ਪੁਟਦੇ ਭੰਗਾਣਗੇ ਲਏ ਚਖ਼ੇ ਸ਼ਕਾਰੇ

ਅਲਫ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਰਜੀਵੜੇ ਏਸ ਆਸ ਉੱਤੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਡਟੇ ਖਲੋ ਸਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰਨਗੇ।

ਏਧਰੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਜਰਨੈਲੀ ਥੱਲੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ 'ਨਦੌਣ' ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਭੀਮ ਚੰਦ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਧਰ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਸਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਯੁੱਧ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਖਲੋ। ਇਕ ਪਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਖਲੀ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਲਫ ਖ਼ਾਂ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੇ। ਜੰਗ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕੇ ਤੇ ਸੂਰਮੇ ਲੱਗੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ।

ਸਵੱਯਾ

ਆਨ ਜਵਾਨ ਮਦਾਨ ਲਥੇ
ਕਿਰਪਾਨ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਖਲੋਤੇ
ਬਾਜ਼ ਪਰਾਂ ਉਡ ਪਹੁੰਚੇ ਨਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ
ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਰੱਤ ਅੰਦਰ ਧੋਤੇ
ਤਾਰ ਪਰੋਤੀਆਂ ਖੁੰਬਾਂ ਲਗਾਣ ਜਿਉਂ
ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬੀਰ ਪਰੋਤੇ
ਖ਼ੂਨੀ ਭਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਂਗ ਰੜ੍ਹੀ
ਵਿਚ ਲੋਥਾਂ ਨਮਾਣੀਆਂ ਖਾਵਣ ਗੋਤੇ

ਖੇਡਣ ਰੰਗ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਜ ਵਾਸਣਾਂ
ਯੋਧਿਆਂ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਮਚਾਈ
ਚੂਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਪਿਆਸ ਬੁਝੀ
ਭਰ ਖੱਪਰ ਪੀਤੇ ਤਾਂ ਤੇਗ ਤਿਹਾਈ

ਲੈ ਵਰਮਾਲ ਫਿਰੇ ਰਣ ਮੌਤ
ਜੋ ਭਾਵੇ ਜਵਾਨ ਕਰੇ ਕੁੜਮਾਈ
ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਤਿਲਕ ਸੰਧੂਰ ਦੇ ਲਾਏ
ਤੇ ਮੌਲੀ ਗਲੀਂ ਤਲਵਾਰ ਨੇ ਪਾਈ

ਸਾਕੀ ਦੇ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਮਸਤ ਪਏ
ਜਿਵੇਂ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਇ ਪੀ ਸੁਰਖ਼ ਪਿਆਲੇ
ਸਿਜਦੇ ਵਿਚ ਗਏ ਨਾ ਮੁੜੇ
ਤੇ ਕੁਝ ਹੀ ਰਹੇ ਕਈ ਤਸਬੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਭੇਟਾ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਤੁਰੇ
ਕਈ ਰਾਮ-ਭਰੋਸੇ, ਕਈ ਅੱਲਾਹ ਹਵਾਲੇ
'ਸੀਤਲ' ਯੁੱਧ 'ਚ ਬੀਰ ਭੁੱਖਦਾ
ਪਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਕਾਇਰ ਮਿਲਨ ਨਹੀਂ ਭਾਲੇ

ਕੁਛ ਚਿਰ ਉਹ ਘਮਸਾਣ ਮਚਿਆ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਨਾ ਰਹੀ। ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਪਿੱਛੇ ਪੈਣ ਲੱਗੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਚਮਕ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਲਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਘਬਰਾਇਆ ਉਹਨੇ ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ! ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਛਤਰੀਪੁਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ? ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਜਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੁਸੀਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਓ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸਮਝੀਏ, ਕਿ ਖ਼ੈਰ, ਕਿਸੇ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਤੋਂ ਹਾਰੇ ਨੇ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇ ਕੇ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ ਓ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰੋ। ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੇ ਜੇ ਹਾਰਕੇ ਪਿੜ ਛੱਡ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਜੋ ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ।"

ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਮੌਤ ਵੱਲੋਂ ਨਾ ਪ੍ਰੇਰਦਾ, ਪਰ ਪਿਛਲੀ ਧਮਕੀ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ, 'ਜੇ ਮੌਤ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਲਨੀ,

ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੂਝਕੇ ਮਰੀਏ ?' ਇਹ ਧਾਰਕੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਤੇ ਆਪ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਉੱਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਜੋਸ਼ਿ ਭਰਿਆ ਦਯਾਲ ਚੰਦ ਰਣ ਅੰਦਰ ਆਇਆ
'ਜੈ, ਜੈ ਦੇਵਾ' ਬੋਲ ਕੇ ਸਿਰ ਅੰਬਰ ਚਾਇਆ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਉਸ ਧਨਖ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਦਲ ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝਾਇਆ
ਕੰਨਾਂ ਤੀਕਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਉਸ ਬਾਣ ਚਲਾਇਆ
ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹ ਵਾਰ ਬਚਾਇਆ
ਖਾ ਕੇ ਕਸਮ ਪਹਾੜੀਏ ਫਿਰ ਹੋਰ ਚਲਾਇਆ
ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ ਨਸ਼ਾਨਿਓਂ ਰਾਜਾ ਘਬਰਾਇਆ
ਅੱਗੋਂ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਉਂ ਹੱਸ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ
ਤੀਰ ਚਲਾਉਣਾ ਜੋਧਿਆ ! ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਬਿਝੜਵਾਲੀਆ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦਾ ਤੀਰੰਦਾਜ਼ ਸੀ ਤੇ ਅਸਲੀ ਗੁਣ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੱਧ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਹੰਕਾਰ। ਉਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, 'ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਾਣ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮਾਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਓਹਨੂੰ ਆਮ੍ਹੋ-ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਹੋਣਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਮਾਣ ਤੋੜ ਕੇ ਛੱਡਾਂਗਾ।'

ਇਜੇਹੇ ਹੰਕਾਰੀ ਦਾ ਅੱਜ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਨੇ ਜਿੰਨੇ ਵਾਰ ਕੀਤੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਬਚਾ ਲਏ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਦਾਓ ਖ਼ਾਲੀ ਗਏ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਦਾ ਦਿਲ ਡੋਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸਣ ਦੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਅੱਗੋਂ ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਛੱਤਰੀ-ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਕੰਡ ਵਿਖਾਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਰੱਬ ਸਬੱਬੀ ਤੇਰਾ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਨੇ,

ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ! ਤੈਨੂੰ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਵੇਖ, ਤੀਰ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ ਦਾ, ਐਉਂ ਚਲਾਈ ਦਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਤਿਕਰਤਾਰ ਕਹਿਕੇ ਤੀਰ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਬੋਲੇ ਗੱਜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ
ਖੜਾ ਹੋ ਜਾ ਹੁਣ, ਯੋਧਿਆ ! ਤਿਆਰ
ਭੇਟਾ ਸੀਸ ਦੀ ਧਰੇਂ ਜੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆ !
ਤੈਨੂੰ ਦੱਸੀਏ ਕਰੀਦਾ ਕਿਵੇਂ ਵਾਰ
ਅਸੀਂ ਆਏ ਯੁੱਧ ਜੰਗ 'ਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਨੂੰ
ਵੱਡਾ ਅਸਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਪਰਚਾਰ
ਨਹੀਂ ਨੱਸਣਾ ਧਰਮ ਬਲਵਾਨ ਦਾ
ਆ ਗਏ ਜੰਗ 'ਚ ਜਾਂ ਪਹਿਨ ਹਥਿਆਰ
ਛਾਤੀ ਡਾਹ ਕੇ ਓਦੋਂ ਸੰਗਾਵਾਂ ਰੱਖੀਏ
ਕਰ ਲਈਏ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਜੇ ਵਾਰ
ਲੈ ਹੁਣ ਆਇਆ ਈ 'ਗੋਬਿੰਦ' ਦੇ ਦਾਸ ਦਾ
ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ ਜਵਾਨਾ ਕਰਤਾਰ
ਤੈਂਦੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸਵਰਨ-ਮੁਖੀ ਛੱਡਿਆ
ਕੰਨਾਂ ਤੀਕ ਖਿੱਚ ਆਪ ਸਰਕਾਰ
ਘੋੜਾ ਮੋੜਦਾ ਈ ਪਿਆ ਸੀ ਪਹਾੜੀਆ
ਛੱਡ ਦੇਣ ਨੂੰ ਸੀ ਪਿੜ 'ਚੋਂ ਤਿਆਰ
ਛਾਤੀ ਆਣ ਕੇ ਜਵਾਨ ਦੀ ਲਗਿਆ
ਸੁੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਪਾਰ
ਡਿੱਗਾ ਆਣ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਟੁੱਟ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਗਿਆ ਹੰਕਾਰ

ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਦਾ ਮਰਨਾ ਈ ਸੀ, ਜਾਂ ਅਲਫ਼ ਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਉਹਦੇ ਸਭ ਸਾਥੀ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਲੱਕੜਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ ਤੇ 'ਫ਼ਤਹਿ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਵੀ ਆਣ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਡਿੱਗਾ ਬਿਝੜਵਾਲੀਆ ਜਦ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਨੱਸੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲਦੇ ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਟੁੱਟੇ ਸਭ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਗਏ ਦਾਗ਼ ਲੁਆ ਕੇ
ਮੱਲ ਲਿਆ ਫਿਰ ਖ਼ਾਲਸੇ 'ਰਣਜੀਤ' ਵਜਾ ਕੇ
ਚਰਨੀ ਡਿੱਗਾ ਭੀਮਚੰਦ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਤੁਸਾਂ ਬਚਾ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਤ ਮੇਰੀ ਆ ਕੇ

ਏਨੇ ਨੂੰ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਲ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਪੁਚਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੱਟ ਬੱਧੇ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਧੁਨ ਗੂੰਜਦੀ ਰਹੀ। ਸੂਰਮੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਅਸਲੋਂ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆਂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਾਕੀ ਫ਼ੌਜ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਮੋਰਚੇ ਛੱਡਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਈ। ਥੜ੍ਹੇ ਜੇਹੇ ਤੜਕੇ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕਿਧਰ ਲੁਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਭੀਮਚੰਦ ਆਦਿ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਚਰਨ ਆ ਫੜੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੀਮਚੰਦ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਮਿਲਕੇ ਤੇ ਭੇਟਾਂ ਲੈਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਰਾਜਾ ਭੀਮਚੰਦ ਲੈ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਆਇਆ
ਰਖੀਆਂ ਨੇ ਭੇਟਾਂ ਅੱਗੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲਿਆਇਕੇ
ਫੜ ਕੇ ਚਰਨ ਕਿਹਾ ਸਾਰਿਆਂ ਝੁਕਾਏ ਸਿਰ
ਹੋਇਕੇ ਅਧੀਨ ਪੱਲੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਕੇ
ਰੱਖਿਆ ਧਰਮ ਨਾਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੀ ਸੀਸ ਦੇ ਕੇ

ਤੁਸਾਂ ਰੱਖ ਲਿਆ ਅੱਜ ਤੇਗ਼ ਚਮਕਾਇਕੇ
ਰਹਾਂਗੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹੋ ਕੇ ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਵੇਖ ਲਿਓ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਅਜ਼ਮਾਇਕੇ

ਰਾਜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਗੁਰਦੇਵ! ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾ ਦੇਂਦੇ। ਜਦ ਤਕ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਸੰਦ ਹਿੰਦੂ ਰਹੇਗਾ, ਨਾਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਯਾਦ ਰੱਖੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੀ ਇਸ ਨਿਤਾਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਓਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸੀਸ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪਤ ਰੱਖ ਲਈ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਸਾਡੇ ਘਰ-ਬਾਰ, ਪਤ-ਆਬਰੂ ਤੇ ਧਰਮ ਲੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਾ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲਾਂਗੇ ? ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰਦੇਵ! ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਾਂਗੇ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸਭ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਿਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਗਿਆਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਭ ਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ :—

ਬੈਂਤ

ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ ਸੋਹਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ
ਸਾਡਾ ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਅਹਿਸਾਨ ਭਾਈ
ਸਦਾ ਬਣਨ ਲਈ ਧਿਰ ਨਤਾਣਿਆਂ ਦੀ
ਸਾਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਆਪ ਭਗਵਾਨ ਭਾਈ
ਅਸੀਂ ਮਿੱਤ ਹਾਂ ਸੱਚਿਆਂ ਧਰਮੀਆਂ ਦੇ
ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ-ਜਾਨ ਭਾਈ
ਸਾਫ਼ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸਦਾ ਕਦਰ ਕਰੀਏ
ਦੇਈਏ ਦੰਡ ਜੋ ਤਜੇ ਈਮਾਨ ਭਾਈ
'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਆਂ

ਜੇ ਕਰ ਆਏ ਹੋ ਛੱਡ ਅਭਿਮਾਨ ਭਾਈ
ਰੱਖੋ ਇਕ ਅਕਾਲ 'ਤੇ ਓਟ ਸਾਰੇ
ਬੇੜਾ ਕਰੇਗਾ ਪਾਰ ਭਗਵਾਨ ਭਾਈ
'ਨਾ ਡਰਾਓ, ਨਾ ਡਰੋ' ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ
ਨਾਂਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਏਹੋ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਭਾਈ
ਕਿਸੇ ਨੀਚ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਸਮਝੋ
ਇਕੋ-ਜਹੇ ਸਭ ਬਣੋ ਇਨਸਾਨ ਭਾਈ
ਤੁਸੀ ਛੱਤਰੀ ਹੋ, ਦੇਸ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਹੈ
ਮੰਨੋ ਮੁਗ਼ਲ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਭਾਈ
ਮਰਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਈਨ ਕਬੂਲਦੇ ਨਹੀਂ
ਦੇਣਾ ਸੀਸ, ਪਰ ਦੇਣ ਨਾ ਆਨ ਭਾਈ
ਆਓ, ਮਿਲੋ, ਰਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈਏ
ਹੋਵੇ ਦੇਸ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਲਿਆਨ ਭਾਈ
ਅਸੀਂ ਇਕੋ ਹੀ 'ਸੀਤਲਾ' ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ
ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭਾਈ

ਅਜੇਹੇ ਭਾਵ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ। ਮੁਗ਼ਲ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸ਼-ਪਿਆਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਭੀਮਚੰਦ ਆਦਿ ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਦਾ ਡਰ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਘਟੀਆ-ਪਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਏਥ ਤੱਕ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਦਦ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ। ਭੀਮਚੰਦ ਵੀ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਏਸੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ ? ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਬਚਾਏਗਾ ?

ਏਸ ਨਿਰਮੂਲ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਘਟੀਆਪਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ, ਕਿ ਭੀਮਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਨੇ

ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੌਚੀਏ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ। ਐਸਾ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮਚੰਦ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਕੱਚੇ ਪਹਾੜੀਏ' ਕਿਹਾ।

ਅੱਠ ਦਿਨ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਾਪਸ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਰਾਹ ਵਿਚ 'ਆਲਸੂਨ' ਪਿੰਡ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹੜੇ ਵੰਗਾਂ ਪਹਿਨੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦਯਾਰਾਮ ਤੇ ਨੰਦ ਚੰਦ—ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਆਲਸੂਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ, ਸਿੱਖ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਾਣ ਪੁੱਜੇ।

ਇਹ ਜੰਗ (ਨਦੌਣ ਯੁੱਧ) ਸੰਮਤ ੧੭੪੬ ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੩੦-੫-੫੩ ਈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ

ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ

ਦੀ

ਆਨੰਦਪੁਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

‘ਸੀਤਲ’

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਜਾਪਿਆ, ਤਾਂ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਇਹ ਸਚ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਗਿਆ, ਕਿ ਫੇਰ ਹੋਰ ਫੌਜ ਲਿਆ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸਧਾਂਗਾ, ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਜੰਗ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਰਾਹ ਵਿਚਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਤਾਣ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਕੱਢਦਾ ਤੇ ਅਬਲਾ ਛਵੀਆਂ ਦੀ ਪਤ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ

ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਉਹਦ ਸਣ ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜਨਾ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਕਾਰ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਹੈ। 'ਵਕਾਰ' ਹੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਹਕੂਮਤ ਦਾ 'ਵਕਾਰ' ਤੇ 'ਇਤਬਾਰ' ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹਵੇ, ਭਾਵ ਦਸੀ

ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ। ਉਹਨ ਅੱਗੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ' ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲ ਸਕਣ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਹ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਰਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ। ਇਸ ਜਵਾਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਭ ਲੱਛਣ ਆਪਣ ਦਾਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਵਾਲੇ ਦਿਸਦੇ ਨੇ। ਉਹਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਚਾਰ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਤ ਜਿੰਨ ਵੀ ਮੁਸਲਮ ਜਰਨੈਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰਤਿਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਵਾਂ ਗੁਰੂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ 'ਤ ਆਇਆ ਹਇਆ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਵੀ ਜ਼ਰਾ ਹੱਥ ਉਠਾਵ, ਗੁਰੂ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਝੱਟ ਤਿਆਰ ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹ ਗਏ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਗੁਰੂ ਨ ਆਪਣ ਤੀਰ

ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਦਿਆਲਚੰਦ ਬਿਜੜਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੁੱਖ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੀ ਹਿੰਦੂ ਫ਼ੌਜ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਤ੍ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਟੇਰ। ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸਮਝ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਿਹਤਰੀ ਸਮਝੀ। ਸੋ, ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਜੇ ਆਪ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਲੰਮੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਮੱਚ ਉਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ -

ਪਉੜੀ

ਜਦ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ
ਸਭ ਹਾਲ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਉਹ ਸੁਣ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕੰਬਿਆ
ਤਨ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਪਠਾਨ ਨੂੰ
ਉਸ ਉਸੇ ਵਕਤ ਬੁਲਾ ਲਿਆ
ਝੱਟ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਜਵਾਨ ਨੂੰ
ਕੰਡ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਆਖਦਾ
ਕਰ ਉੱਚਾ ਪਿਉ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ
ਜਾਹ, ਲੈ ਜਾ ਲਸ਼ਕਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਤੇ ਜੋੜ ਲੈ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਨੂੰ
ਫੜ ਲੈ ਆ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਉਸ ਆਕੜ-ਖ਼ਾਂ ਬਲਵਾਨ ਨੂੰ
ਉਸ ਹਿੰਦ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੀਰ ਨੂੰ
ਉਸ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ
ਜੇ ਸੁੱਖੀਂ ਪਰਤੇਂ ਹੀਰਿਆ !
ਤੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ
ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ
ਤੂੰ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਪਾਵੇਂ ਮਾਨ ਨੂੰ

ਤੇਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ
ਪਰ ਰੱਖੀਂ ਕਾਇਮ ਈਮਾਨ ਨੂੰ

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੀ। ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲੀ ਹੋਈ ਜਵਾਨੀ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਈ ਆਕੜਖ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਤਾਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਵਿਚ ਜੰਮ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁਕਮਰਾਨ ਈ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਏਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਦਬੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਮਛਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਜੇਹੋ ਜੇਹੇ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਉਹੋ ਜੇਹਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪੀਰ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਉਹਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਉਹਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ :—

ਸਾਕਾ

ਰੁਸਤਮ ਕਹਿੰਦਾ, ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਗੱਲ ਸੁਣਿਓ ਮੇਰੀ
ਤੁਸੀਂ ਤਕਿਓ ਆਪਣੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਰਣ ਵਿਚ ਦਲੇਰੀ
ਮੈਂ ਝੱਖੜ ਬਣ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਂਗਾ ਜਿਉਂ ਲਾਲ ਹਨ੍ਹੇਰੀ
ਉਹ ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਡਣਗੇ ਨਾ ਲਾਵਣ ਦੇਰੀ
ਮੈਂ ਢਾਵਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਚਾਹ ਕਰ ਦਿਆਂ ਢੇਰੀ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਵਾਂ ਆਕੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲ ਉਖੇਰੀ

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚਾਉ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਸ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਵਰਗਾ ਜਰਨੈਲ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਸੋ, ਉਹਨੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਮਤੀ ਖ਼ਿਲਅਤ (ਸਿਰੋਪਾ) ਦੇ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਜੀ-ਆਈ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਰੁਸਤਮ ਫ਼ੌਜ ਲੈ
ਫੇਟਾਂ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾੜ ਕਾੜ ਮਾਰ
ਘੋੜੇ ਨੱਚਦੇ, ਜਵਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਬੋਲੀਆਂ
ਜਦੋਂ ਤੁਰੀਆਂ ਦੀ ਪਵੇ ਧਮਕਾਰ
ਸਾਵੇ ਪਹਿਨ, ਹੱਥੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੌਲੀਆਂ
ਮੋਮਨ ਹੋ ਗਏ ਮਾਖੋਵਾਲ ਨੂੰ ਤਿਆਰ*
'ਅਲੀ, ਅਲੀ' ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗਰਜਾਉਂਦੇ
ਫੁੱਲ ਖਿਲਣ ਜਿਉਂ ਮੀਂਹ ਦੀ ਬਹਾਰ
ਕਈਆਂ ਘਰੋਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਾ ਲਈਆਂ ਤੰਦੀਆਂ
ਤੀਰ ਜਿਉਂ ਨੇ ਕਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ
ਤੇਗਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠਿਆਂ 'ਤੇ ਚਾ ਲਈਆਂ
ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਚਲ੍ਹੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਹੋਣਾ ਪਊ ਅੱਜ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖੇ ਤੀਰ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰ
ਵੇਖੋ ਜਾਣਗੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲਾ'
ਖਰੀ ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਨਾਹਰੇ ਮਾਰ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਰਗੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ (ਟ੍ਰੇਂਡ) ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਗੱਭਰੂ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਵੱਟ ਦੇ ਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗਾਤਰ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁੱਛ ਸਿਖਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਵੀ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ (ਪਲੱਥੇ) ਦੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਤੀਰਦਾਜ਼ੀ ਤੱਕ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿੱਤ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ (ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਦਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਹਲੜ ਗੱਭਰੂ ਜਾਂ ਕੁਛ ਹਲਵਾਹ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਨਵੇਂ

*ਮਾਖੋਵਾਲ-ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ।

ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਕਾਸੇ ਜੋਗੇ ਨਾ ਹਣ, ਪਰ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਫ਼ਸਲੀ ਬਟੇਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਟਾਕਦੇ ਬੜੇ ਸਨ ਅਜੇਹੀ ਰਲਵੀਂ ਮਿਲਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਰੁਸਤਮ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਏਨੇ ਲੜਾਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਛੱਤਰੀ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਸਾਡਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ। ਉਹ ਏਸੇ ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕੋਰੜਾ

ਫ਼ੌਜ ਮਾਖੋਵਾਲ ਨੂੰ ਦੁੜਾਈ ਜਾਂਵਦਾ
ਮਾਰ ਉੱਚੀ ਨਾਹਰੇ ਰੁਸਤਮ ਸੁਣਾਂਵਦਾ
ਖਾਇਕੇ ਕਸਮ ਚੁੰਮ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਗਜ ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰ ਦੇ
ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵੇਖਿਓ ਦਲੇਰ ਦੇ
ਕਲ੍ਹਾ ਘੇਰ ਘੇਰ ਮਾਰਾਂਗਾ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਹੱਲਾ ਜਦ ਕੀਤਾ ਰੁਸਤਮ ਜਵਾਨ ਨੇ
ਕੰਬ ਜਾਣ ਵੇਖ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਨੇ
ਸੂਰਜ ਛਿਪੇਗਾ ਵੇਖ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਛੁੱਟੇ ਜਦ ਤੀਰ ਬਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ
ਡਿੱਗਣਗੇ ਤਾਰੇ ਟੁੱਟ ਅਸਮਾਨ 'ਚੋਂ
ਰਾਹੂ, ਕੇਤੂ ਮੈਥੋਂ ਮੰਨਣਗੇ ਹਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਜ਼ਹਿਰ-ਬੁਝੀ ਸਾਂਗ ਮੌਤ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ ਏ
ਮੋਹੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਜਿੰਨ੍ਹ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਏ
ਰੋਕੂ ਬਲਵਾਨ ਕਿਹੜਾ ਇਹਦੇ ਵਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਆਈ ਮੇਰੀ ਤੇਗ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ
ਨੱਸਣਗੇ ਵੇਖ ਸੂਰਮੇ ਮਦਾਨ 'ਚੋਂ
ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਣਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਖੇਡੂੰ ਖੂਨ ਨਾਲ ਮੈਂ
ਜੂਹ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਕਰਾਂਗਾ ਲਾਲ ਮੈਂ
ਰੱਤ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂਗਾ ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਕੰਬੇ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਜੀਹਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ
ਮਾਰੂੰ ਉਹਦੇ ਯੋਧੇ ਅੱਜ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ
ਤੋੜ ਦੇਊਂ ਉਹਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ

ਰੁਸਤਮ ਨੂੰ ਓਨਾ ਮਾਣ ਆਪਣੇ ਡੌਲਿਆਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਆਪਣਿਆਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਉੱਤੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਬਰਛੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਰੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖਲਕੇ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, "ਪੁਰਾਣੇ ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਹਿਜ-ਸਹਿਜ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਰੁਸਤਮ ਉਹ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਵੇਗਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਗੇ। ਬੱਸ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ-ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਸਮਝ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਰਨਗੇ, ਕਿ ਏਥੇ ਕਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।" ਹੰਕਰ ਵਿੱਚ ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜਦਾ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ।

ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੂੰ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਲੇ ਦਰਿਆ ਵੀ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਨਾਲੇ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਢਾਣ ਜੇਹੀ ਵੱਗਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਸਨੂੰ 'ਹਮਾਇਤੀ ਨਾਲਾ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। (ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦਾ ਇਹ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।) ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਇਸ ਨਾਲੇ ਕੰਢੇ

ਆਣਾ ਉੱਤਰੀ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੀ, ਕਿ ਤੜਕੇ ਉੱਠਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਰਾਤ ਓਹਨੇ ਕਿਸ ਨਾਲ ਦੇ ਥੱਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਫੌਜੀ ਪਿਕਟਿਗਾਂ ਕਾਇਮ ਸਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸੂਹੇ ਨੀਯਤ ਸਨ। ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਆਉਣਾ ਸੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਲੁਕਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਓਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ (ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ) ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੂਹੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਆਣ ਦੱਸਿਆ। ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਉੱਸੇ ਵੇਲੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ:

ਬੈਂਤ

ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜਾ ਦੱਸਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਵੈਰੀ ਆਣ ਲੱਥੇ ਨਦੀਓਂ ਪਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਆਇਆ ਖ਼ਾਨਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
ਲੈ ਕੇ ਨਾਲ ਸੈਨਾ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਾਰ ਦਾ ਲੈਣ ਬਦਲਾ
ਚੁੱਕੇ ਓਸ ਖਾ ਕਸਮ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਡੇਰਾ ਰਾਤ ਭਰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਰੱਖਸੀ
ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਉਹ ਕਰੇਗਾ ਵਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਬੜਾ ਮਾਣ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਏ
ਨਾਲੇ ਫੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਐਪਰ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਣ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਏ
ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਾਡਾ ਮਦਦਗਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਹੋਵੇ ਆਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ
ਕਰੀਏ ਅਸੀਂ ਅੱਗੋਂ ਓਹੋ ਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਸਿੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ
ਸਦਾ ਰਹੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਦੁਨਿਆਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੋ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਸ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਜਗਾਇਆ। ਸੂਹੋਂ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ।

ਦੋ ਮਿੰਟ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ

ਸਾਕਾ

ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜਾਓ
ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਛਾਉਣੀਓਂ ਸਰਦਾਰ ਜਗਾਓ
ਸਾਵਧਾਨ ਕਰ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾਓ
ਉੱਟਾਂ ਲਾ ਰਣਜੀਤ 'ਤੇ ਅਕਾਲ ਗਜਾਓ
ਛੱਡ ਜੈਕਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਅਸਮਾਨ ਕੰਬਾਓ
ਢੋਲ ਧਰੱਗਾਂ ਤੋਰੀਆਂ ਕੜਕੁੱਟ ਮਚਾਓ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਦਿਆਂ ਤੋਪਾਂ ਚਲਵਾਓ
ਬਿਨਾਂ ਲੜੇ ਨੱਸ ਜਾਵਗੇ 'ਸੀਤਲ' ਅਜ਼ਮਾਓ

ਹਜ਼ੂਰ ਮਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਭਾਈ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਕਰਤਾਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਗੜ੍ਹਕਣ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਰ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਵੈਰੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਖ਼ਿਫਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਬਿਨਾਂ ਲੜਿਆਂ ਹੀ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਏ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਠਾ ਲਵੋ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗਭਰੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲੈਣਾ। ਨਾਲੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਖਿਲਾਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕਵਾਰ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੜਕੁੱਟ ਪਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਵੱਲ

ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰੇ ਛਡਣੇ। ਵੈਰੀ ਅੱਗੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੋਲੀ ਵਾਰੇ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ।"

ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜਰਨੈਲ-ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ, ਨੰਦਚੰਦ ਤੇ ਦਇਆ ਰਾਮ ਨਾਲੋ ਵੱਲ ਵਧੇ।

ਵਾਰ

ਓਸੇ ਵਕਤ ਆਲਮ ਜਰਨੈਲ ਨੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਾਈਂ ਲਿਆ ਛਾਉਣੀਓਂ ਜਗਾ
ਨਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚੋਂ ਉਠਾ ਲੈ ਸਭ ਗੱਭਰੂ
ਚੋਖਾ ਲਿਆ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਬਣਾ
ਵੀਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾਇਕੇ
ਚਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸਮਝਾ
ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮੀਲ ਮੀਲ ਜਥੇ ਖਿੱਲਰੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਨਾਰੇ ਕੋਲ ਜਾ
ਮਿੱਥੀ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ
ਚੋਟਾਂ ਧੌਂਸਿਆਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਲਾ
ਛੱਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੈਕਾਰੇ ਏਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਕੰਬਾ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਜੰਬੂਰੇ ਕਠੇ ਦਾਗ਼ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਪਲਾਂ 'ਚ ਭੂਚਾਲ ਲਿਆ
ਫੜੋ, ਮਾਰ ਲੌ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਐਸਾ ਮੱਚਿਆ
ਗਏ ਵੈਰੀ ਲਈ ਕਿਆਮਤ ਆ
ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਉਭੜਵਾਹੇ ਉੱਠ ਕੇ
ਨੱਸੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਣ ਬਚਾ
ਬਿਨਾਂ ਲੜੇ ਹੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਗਏ
ਜਿਹੜੇ ਆਏ ਸੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਸੌਂਹਾਂ ਖਾ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਲ ਵੀਹਾਂ-ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਹਮਾਇਤੀ ਨਾਲੇ ਦੇ

ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ, ਤੇ ਉਰਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਖਲਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਮੀਲ-ਮੀਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਬਾਹੀ ਮੱਲੀ ਖਲੋ ਸਨ। ਨੰਦਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਮਸਾਲਾਂ ਜਗਾਈਆਂ, ਨਗਾਰੇ ਖੜਕਾਏ ਤੇ ਇੱਕਵਾਰ ਜੈਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦਾਗ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ ਏਨਾ ਰੌਲਾ ਪਿਆ, ਕਿ ਧਰਤੀ ਕੰਬ ਉੱਠੀ। ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀ ਉਭੜਵਾਹੇ ਜਾਗੇ, ਤਾਂ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਜਗਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਾਂਗ ਪਰਤੀਤ ਹੋਈ। ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ 'ਸਿੱਖ ਆਣ ਪਏ, ਸਿਖ ਆਣ ਪਏ', ਦਾ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੀ ਭਾਸਣ ਲੱਗੀ। ਰੁਸਤਮ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਹੋਸ਼-ਹਵਾਸ ਗੁਆ ਬੈਠੀ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਨੱਸ ਉੱਠਿਆ। ਨੱਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੱਸਣ, ਜਿੱਧਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾ ਦਿੱਸੇ। ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਪਿੜ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਜਵਾਬੀ ਗੋਲੀ ਦਾਗ਼ੇ ਹੀ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ*,

ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਪਰ ਰੁਸਤਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮੁੜਦਿਆਂ ਪਿੰਡ 'ਬਰਵਾ' ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਫੋਕੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਰੁਸਤਮ ਨਿੰਮੋਝੂਣਾ ਮੂੰਹ ਲੈ ਕੇ ਪਿਉ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ।

ਓਧਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਦਿਨੇ ਵਾਪਸ ਆਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਉਦਾਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਗੂੰਜ ਉੱਠੀਆਂ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ!
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧ ੭ ਪੜ੍ਹ ਦੀ

---

*ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੁਤ ਦੂੱਜੀ, ਅੰਸੂ ੪੭, ੪੮, ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਧਿਆਇ ਸੱਤਵਾਂ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੨੯੫।

੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਜਰਨੈਲ ਹੁਸੈਨੀ

ਤੇ

ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਮੌਤ

'ਸੀਤਲ'

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਬੜਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸ਼ੇਖ਼ ਚਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਕਈ ਖ਼ਿਆਲੀ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਅਹੁਦਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਿ[illegible]ਤ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਖ਼ਿਆਲ ਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਛਾਤੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਤਮਗਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੋਲੇ ਵਾਂਗ ਫੱਟੀ, ਕਿ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ ਬਿਨਾਂ ਗੋਲੀ ਦਾਗੇ ਹੀ-ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਪਰਤ ਆਇਆ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜਾ ਵੇਖਕੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕ ਉੱਠੇ। ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖੀਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਬਾਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਹ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬੇਸੁੱਧ ਜੇਹਾ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਸੋਚ ਨਾ ਸੱਕਿਆ। ਅੰਤ ਜ਼ਰਾ-ਕੁ ਸੰਭਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜਰਨੈਲ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੁਸੈਨੀ) ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਇਉਂ ਗਰਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਵਾਰ

ਸੂਬੇਦਾਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰਦਾ
ਬਾਸ਼ਕ ਨਾਗ ਜਿਉਂ ਫੂੰਕਾਰੇ ਵੱਟ ਖਾ
ਲੰਬਾਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ਛੱਡੀਆਂ
ਤਿੱਖੇ ਹੋ ਗਏ ਮੁੱਛਾਂ ਦੇ ਤਾ
ਕੋਮਲ ਕਲੀ ਤੋਂ ਸੀ ਰੋਮ ਜੋ ਸਰੀਰ ਦੇ
ਲਈ ਸੂਲਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਟਾ
ਲੱਗੀ ਭਟਕੀ ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਦੀ

ਸੁਣ ਉਠਿਆ ਉਬਾਲੇ ਖਾ
ਤਣ ਗਈਆਂ ਭਵਾਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਕਮਾਨ ਦੇ
ਰਹੀਆਂ ਤਿਉੜੀਆਂ ਕਰੋਧ ਪਰਗਟਾ
ਦਿੱਤਾ ਹੁਕਮ ਹੁਸੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ
ਲੈਜਾ ਫੌਜਾਂ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਭੱਤਾ
ਆਖੀ ਕਿਲਾ ਜੋ 'ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ' ਸੁਣੀਦਾ
ਉਹਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ
ਜਿਊਂਦਾ ਫੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ
ਪਾ ਕੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਲਿਆ
ਬੈਠੇ ਆਕੜੇ ਜੋ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ
ਧੌਣਾਂ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਝੁਕਾ
ਧੋ ਦੇ ਦਾਗ ਸਾਰ ਪਿਛਲੀ ਹਾਰ ਦੇ
ਮੇਰ ਤੜਪਦੇ ਕਲੇਜੇ ਠੰਢ ਪਾ

ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ ਖਾਂ), ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਦਾ ਪਤਰੇਲਾ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਯੋਧਾ ਸੀ। ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਪੱਥਰ ਵਰਗਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ! ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਧੱਬਾ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਹੀ ਆਸ ਹੈ ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਧੋ ਸਕੇਂ ਤਾਂ। ਜੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਕੌਮ ਫਕੀਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ ਨੱਸਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਤਾਂ ਇਹ ਹਕੂਮਤ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ। ਮੇਰੀ ਰੀਝ ਹੈ, ਕਿ ਤੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਿਕਸਤ ਵਾਲਾ ਰੜਕਦਾ ਕੰਡਾ ਦੂਰ ਕਰੇਂ। ਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਕੇ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਠੰਢਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਉਤੇ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਹੁਸੈਨ ਖਾਂ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ ਦੇਂਦਾ ਹੋਇਆ ਗਰਜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ:

ਪਉੜੀ

ਸੁਣ ਗਰਜ ਹੁਸੈਨੀ ਬੋਲਿਆ
ਪਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ

ਮੈਂ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਂਗਾ
ਅੱਜ ਸੋਧਣ ਬਾਈਧਾਰ ਨੂੰ
ਜੋ ਆਕੀ ਬੈਠੇ ਆਕੜੇ
ਨਾ ਸਮਝਣ ਕੁਛ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਜ਼ੇਰ ਕਰਾਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ
ਤੇ ਦੇਵਾਂ ਤੋੜ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਢਾਹਵਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰੀ ਨੂੰ
ਤੇ ਲੁੱਟਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਮਾਰ ਲਿਆਵਾਂ ਬੇੜੀਆਂ
ਉਸ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਬਦਲਾਂਗਾ ਵਿਚ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ
ਉਸ ਰੁਸਤਮ ਵਾਲੀ ਹਾਰ ਨੂੰ
ਇਉਂ ਯੋਧੇ ਜਿੱਤਣ ਵੈਰੀਆਂ
ਮੈਂ ਦੱਸਾਂਗਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ

ਹੁਸੈਨੀ ਨੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਰ ! ਰੁਸਤਮ ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੇ ਫੋਕੇ ਦਮਗਜੇ ਸੁਣਕੇ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਮਗਰ ਤੁਹਾਡੀ ਮੇਹਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਸ ਖ਼ਾਕਸਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੌਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀ ਥਰੜਾ ਥਰੜਾ ਉਠਣਗੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਹੱਥ ਲਾਏ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਬੀ ਰਸੂਲ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ-ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ। ਜੋ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਕੀ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ, ਆਸਾਰਿ ਕਦੀਮਾਂ ਵਾਲੇ ਦੱਸਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਕਿ ਕਦੇ ਐਥੇ ਕੋਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੇਜ ਦੇਂਦੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਐਨੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹੀ ਨਾ। ਖ਼ੈਰ, ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਸਾਰ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਲੱਗੇ ਦਾਗ਼ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧੋ ਕੇ ਮੁੜਾਂਗਾ।"

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾਉਂਦਾ ਜਰਨੈਲ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਬਲੀ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਡਾਢਾ ਅਭਿਮਾਨੀ
ਲੈ ਲਏ ਨਾਲ ਉਸ ਚੋਣਵੇਂ ਯੋਧੇ ਅਫ਼ਗਾਨੀ
ਬੁਰਜਾਂ ਵਰਗੇ ਮੁਗ਼ਲ ਕਈ, ਕਈ ਫ਼ੈਲ ਈਰਾਨੀ
ਝੰਡੇ ਹੱਥੀਂ ਹੈਦਰੀ ਝੂਲਣ ਅਸਮਾਨੀ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਢਾਕੀਂ ਸੋਹੰਦੀਆਂ ਉਹ ਮੌਤ ਨਸ਼ਾਨੀ
ਭਥੀਂ ਭਰੇ ਕਰੂੰਗੀਏ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੈ ਕਾਨੀ
ਵੇਖ ਬਲਦੀਆਂ ਬਰਛੀਆਂ ਕੰਬੇ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ
ਮੌਤ ਕਰੇ ਪਰਦੱਖਣਾ ਤਕ ਫ਼ੈਲ ਜਵਾਨੀ

ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ, ਚੰਦਨ ਰਾਏ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ, ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ, ਦਲੇਲ ਖ਼ਾਂ, ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਂ, ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਕਈ ਚੁਣਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਸਨ। ਰਾਹ ਦੇ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਡਢਵਾਲੀਏ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਉਹਦੇ ਇਕ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਬਲਦਾ ਮਸਾਲਾ ਸੀ। ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਸਾੜਨਾ ਉਹਦਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਸੀ। ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਮਧੁਕਰ ਸ਼ਾਹ ਡਢਵਾਲੀਏ ਨੇ ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਤਾਰ ਕੇ ਜਾਨ ਛੁਡਾਈ ਏਨੇ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗੜੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਪਿਆ। ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ੂੰਨੀ ਝੱਖੜ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਏ ਤੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਸੂ ਪੈ ਗਏ। ਕਿਰਪਾਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਭੀਮਚੰਦ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਭਾਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੜਾਈ ਤਾਂ ਓਵੇਂ ਪਿਛੋਂ ਭੀਮਚੰਦ ਨੇ ਵੀ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਡਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਇਸ ਆਈ ਆਫ਼ਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋਵੇਂ ਰਾਜੇ ਮਿਲ ਕੇ ਲੱਗੇ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਸੋਚਣ।

ਬੈਂਤ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਰਲ ਕੇ
ਸੋਚਣ : ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈਏ ਜੀ
ਆਫ਼ਤ ਆ ਰਹੀ ਏ ਬਾਈਧਾਰ ਉੱਤੇ
ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈਏ ਜੀ
ਨਾਲੇ ਬਚੇ ਲਾਠੀ, ਨਾਲੇ ਸੱਪ ਮਰ ਜੈ
ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਢੰਗ ਚਲਾਈਏ ਜੀ
ਆਪ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਥਾਂ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਪਾਈਏ ਜੀ
ਮੜ੍ਹੀਏ ਸਾਰਾ ਅਪਰਾਧ ਸਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ
ਸੱਚ ਝੂਠ ਕਹਿ ਮੁਗ਼ਲ ਭੜਕਾਈਏ ਜੀ
ਕਹੀਏ : ਜੜ੍ਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਹੈਨ ਏਹੋ
ਸਾਰੇ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈਏ ਜੀ
ਬਦਲਾ ਲਈਏ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਹਾਰ ਵਾਲਾ
ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਹਿਸਾਬ ਚੁਕਾਈਏ ਜੀ
ਆਪ ਰੱਖ ਕੁਛ ਭੇਟ ਜਰਨੈਲ ਅੱਗੇ
ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਬਣ ਸੀਸ ਝੁਕਾਈਏ ਜੀ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਦਿ ਰਾਜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਈਮਾਨ ਤਿਆਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਮਾ ਬਣੇ 'ਤੇ ਉਹ ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਡੰਗ ਮਾਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾੜਾ ਸੀ, ਇਕ ਇਹ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਰਨ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਊਚ-ਨੀਚ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ। ਉਹ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਲੈ ਚੁਮਾਰ ਤੱਕ ਤੇ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਭਿਖਾਰੀ ਤੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਹਾ ਇਨਸਾਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਇਸ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਰੁੱਧ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਾਨੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਇਹ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਦੀ ਸੈਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਈਰਖਾ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਗਈ।

ਤੇ ਇਹ ਰਾਜੇ ਅਕਿਰਤਘਣ (ਕੀਤੀ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ) ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਸਨ ? ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਾਰ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਆ ਢੱਠਾ ਸੀ। ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਅੱਜ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਦਾ ਗੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਈ ਭੈੜੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਹਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆ ਪਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਭੀਮ, ਕਿਰਪਾਲ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਹੁਸੈਨੀ ਅੱਗੇ
ਆਜਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਰ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਝੁਕਾਵੰਦੇ
ਅੱਗੇ ਲਈ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ
ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਭੁੱਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਸਭ ਬਖ਼ਸ਼ਾਵੰਦੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਾਈ ਸੀ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਥੋਂ
ਖਾ ਕੇ ਸੌਂਹਾਂ ਝੂਠੀਆਂ ਤਸੱਲੀ ਕਰਵਾਵੰਦੇ
ਕਿਹਾ ਕਿਰਪਾਲ, ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰੋ
ਰੱਖਣਾ ਅਧੀਨ ਬਾਈਧਾਰ ਨੂੰ ਜੇ ਚਾਹਵੰਦੇ

ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਾਰਥ ਵੀ ਸੀ 'ਜੇ ਹਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੂਤ ਭੇਜ ਕੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਮੰਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਮੰਗੇਗਾ, ਤੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਭੇਟਾ ਜਾ ਧਰਾਂਗੇ, ਉਹਾ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ' ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਠੀਕ ਬੈਠੀ। ਜੋ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਧਰਿਆ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਹਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹਦੀ ਨੀਤੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜਕੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੋ ਹਸੈਨੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਜਦ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਣ, ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਕਰ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।' ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭੀਮ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਕੀ ਜਾਨਣ ?

ਭੀਮ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਲੱਗੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਣ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਰੋਧੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਜਿਸ ਮਾੜੇ ਉੱਤੇ ਤਕੜੇ ਧੱਕਾ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਜਾ ਖਲੋਂਦੇ ਸਨ। ਧੱਕੇਖ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਏਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਭੀਮ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਉਣ ਲੱਗੇ, "ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰ ਉਠਾ ਸਕੇ ? ਪਿੱਛੇ ਜੋ ਸਾਥੋਂ ਭੁੱਲ ਹਈ, ਉਹ ਵੀ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਰ ਬੈਠੇ। ਗੁਰੂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦਾ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਵੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉਹਨੇ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਗ਼ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਲਕ ਦਾ ਰਾਜ ਲੈ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮੱਤ 'ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ ਜੇ ਆਪ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਅਮਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਓ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਪੁਚਾਓ। ਜੇ ਇਹ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਕੱਢ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਓ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਮੂਹੋਂ ਮੂੰਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸਰਕਾਰ ! ਏਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਭਲਾਈ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਸੋ ਓਥੋਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚੋਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪੈ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆਉਣਗੇ। ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਨਾਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵਾਂਗੇ।"

ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਭੀਮ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ। ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਵੀ ਆਨੰਦਪੁਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ।

ਉਧਰ ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਈਮਾਨ ਤੇ ਕੰਮ-ਹੌਸਲਾ ਲੋਕ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਹੋਏ।

ਬੈਂਤ

ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਮਸੰਦ ਜਾ ਕੇ
ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਟ ਧਰ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਫੇਰ ਦੱਸ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ
ਭਾਰੀ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਮਚਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਫ਼ੌਜ ਦੱਸ ਕੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਉਹਦੀ
ਆਪਣੇ ਦਿਲੋਂ, ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਡਰਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ, ਲੜਨ ਔਖਾ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਸਾਡੇ ਸੂਰਮੇ ਜੰਗ ਨਾ ਚਾਹਵੰਦੇ ਜੀ
ਜਿਵੇਂ ਟਲੇ, ਆਈ ਮੌਤ ਟਾਲ ਦੇਈਏ
ਨੀਤੀਵਾਨ ਸਭ ਏਹੋ ਫ਼ੁਰਮਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈਏ ਕੁਛ ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਕੇ
ਹਾਕਮ ਆਏ ਖ਼ਾਲੀ ਨਾਹੀਂ ਜਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸਮਝਾਓ ਚੱਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਮੱਥਾ ਪਰਬਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਜੰਗ ਛੇੜ ਕੇ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੇ
ਤਾੜੇ ਭੰਗ ਕਿਉਂ ਪੰਥ ਮਰਵਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਸਿਆਣੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ ਕੇ
ਹੱਥ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਉਂ ਪਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਸੁਲ੍ਹਾ ਏਸ ਵੇਲੇ ਚੰਗੀ ਲੜਨ ਨਾਲੋਂ
ਜੇਕਰ ਸਿੱਖੀ ਬਚਾਵਣੀ ਚਾਹਵੰਦੇ ਜੀ

ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਖਾ-ਖਾ ਕੇ ਮਸੰਦ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈਅ ਮਾਨਤ ਆਨਿ' ਤੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਾ ਭੈਅ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ

ਅਸਹਿ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ। ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਏ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਸੁਲ੍ਹਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਤਦ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਸਾਡੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪ ਸਾਡੇ ਘਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਕੀ ਵੱਸ ? ਫੇਰ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਏਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਬਹਾਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੀਏ। ਸੋ ਜੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਏਧਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵੀ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੈ।"

ਏਧਰੋਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਮਸੰਦ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦੱਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਮਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭੈਅ ਕਿੱਥੇ ? ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਹਾ :

ਬੈਂਤ

ਮਾਤਾ ਆਖਦੀ : ਬੱਚਿਓ ! ਕਰੋ ਬਾਤੀ
ਭੁਸਾਂ ਭੇਤ 'ਗੋਬਿੰਦ' ਦਾ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ
ਜਿਹੜਾ ਜਿੱਤ ਲਵੇ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਤਾਈਂ
ਕਿਸੇ ਮਾਈ ਨੇ ਲਾਲ ਉਹ ਜਾਇਆ ਨਹੀਂ
ਇਹਨੂੰ ਆਪ ਅਕਾਲ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਏ
ਇਹਦੇ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਣਾਇਆ ਨਹੀਂ
ਜੀਹਦੇ ਵਿਚ 'ਨਿਰਭਉ' ਦਾ ਸਦਾ ਵਾਸਾ
ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੇ ਡਰਾਇਆ ਨਹੀਂ

ਖੰਦਾ ਓਸਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ
ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਜਿਸਦਾ
ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਾਹ ਕੀ ਦਮ ਮਾਰਨ ?
ਸੁਰਗੀ ਦੇਵਤੇ ਕਰਨ ਸਤਕਾਰ ਜਿਸਦਾ

ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੁਸੈਨੀ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ
ਨਗਰੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਇਗਾ ਉਹ
ਤੁਰਿਆ ਖਾ ਕਸਮਾਂ ਫੜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ
ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਇਗਾ ਉਹ
ਦੂਜਾ ਕਲ੍ਹ ਦਾ ਮੂਲ ਕਟੋਚੀਆ ਏ
ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਫਲ ਪਾਇਗਾ ਉਹ
ਜਿਹੜਾ ਨਾਲ 'ਨਿਰਵੈਰ' ਦੇ ਵੈਰ ਕਰਸੀ
ਬੁੱਧ ਜਮਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਖਾਇਗਾ ਉਹ

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਿਦਕ ਡੁਲਾਵੰਦੇ ਕਿਉਂ ?
ਬਣੋ ਸਿੱਖ, ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰੱਖੋ
ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਓ
ਫੇਰ ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਇਤਬਾਰ ਰੱਖੋ

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਬੰਨ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਭਲੇ ਸਿੱਖੋ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭੇਤ ਤੁਸਾਂ ਕੀ ਪਾਉਣਾ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਓ, ਉਸ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਈਮਾਨ ਰੱਖੋ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਛੱਡਣਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪਾਖੰਡ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਡਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੱਸ-ਦੱਸ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ, ਬਿਨਾਂ ਗੋਲੀ ਦਾਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਈ ਨੱਸ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਹੀ ਸੀ ਨਾ। ਸੋ ਡਰ ਦਿਲੋਂ ਕੱਢੋ, ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਭਰਸਾ ਰੱਖੋ। ਜਾਓ, ਰੁਸਤਮ ਤਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਜੂਹ ਤਕ ਪੱਜ ਪਿਆ ਸੀ ਨਾ, ਪਰ ਹੁਸੈਨੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਦੀ ਜੂਹ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਪੜੇਗਾ। ਉਹਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ।"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸੱਤੇ ਸਿੱਧ ਨਿਕਲਿਆ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਧਰਵਾਸ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਕਈ ਬੇ-ਯਕੀਨੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਕੰਬਦੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਣੋ। ਉਹ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਏ ਦੀ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਗੁਲੇਰੀਏ

ਨਾਲ ਬੜੀ ਖਾਰ ਸੀ। ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ, ਕਿ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਲੰਘਦਿਆਂ ਗੁਪਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਅਹਿਦੀਏ ਭੇਜੇ। ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਦੂਤ ਭੇਜੇ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਧਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਥੋੜ੍ਹਾ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਵੇਖਕੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਨਸ਼ਾ ਵਿਚ ਭੜਕ ਕੇ ਇਉਂ ਬੋਲਿਆ

ਸਾਕਾ

ਗਰਜ ਹੁਸੈਨੀ ਬੋਲਿਆ ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਪਾ ਕੇ
ਉਸ ਮੋੜਿਆ ਦੂਤ ਗੋਪਾਲ ਦਾ ਡਾਢਾ ਧਮਕਾ ਕੇ
ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਓਸਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਵੀਂ ਜਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਰਣ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗਾ ਕੱਲ੍ਹ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਪੱਧਰ ਕਰਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਗੜ੍ਹ ਆਕੀ ਢਾਹ ਕੇ
ਮੈਂ ਮੁਕਾਂ ਓਸਦੇ ਸੂਰਮੇ ਸਭ ਖੇਤ ਖਪਾ ਕੇ
ਮੈਂ ਬੰਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਪਾ ਕੇ
ਫਿਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲੇਗਾ ਉਹ ਆਪੇ ਆ ਕੇ

ਗੋਪਾਲ ਦੇ ਦੂਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਦਸਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਹੈ ਪਰ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹ ਇੱਕੋ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਦੂਤਾਂ ਹੱਥ ਆਇਆ ਧਨ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰਕੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਜਾਕੇ ਰਾਜੇ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਭ ਗੱਲ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਦੱਸ ਕੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਤਾਂ ਰਾਜਪੂਤੀ ਖ਼ੂਨ ਉਬਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਲੱਗਾ ਆਪਣੇ ਹਮੈਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ।

ਵਾਰ

ਸੁਣੀ ਦੂਤ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਂ ਗੁਲੇਰੀਏ
ਗੁੱਸਾ ਗਿਆ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਆ
ਜੋਸ਼ ਆਇਆ ਉਹਦੇ ਰਾਜਪੂਤੀ ਖ਼ੂਨ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੀ ਅਣਖ ਨੇ ਅੱਗ ਭੜਕਾ
ਪੂਜੀ ਤੇਗ਼, ਝਟਕਾਏ ਉਹਨੇ ਬੱਕਰੇ
ਮੱਥੇ ਤਿਲਕ ਲਹੂ ਦੇ ਲਾ
ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ, ਮੈਦਾਨ ਆਣ ਮੱਲਿਆ
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ
ਲਾਗੇ-ਪਾਸ ਜੋ ਹਮੈਤੀ ਹੈਸੀ ਉਸਦੇ
ਲਏ ਕੋਲ ਸਭ ਉਸਨੇ ਬੁਲਾ
ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਿਆ
ਲਏ ਸੂਰਮੇ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਜਮਾ
ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ ਉਸਨੇ
ਦਿੱਤਾ ਗੁਰਾਂ ਵੱਲ ਦੂਤ ਭਜਾ
ਇਉਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਹੁਸੈਨੀ ਦੇ ਫਸਾਉਣ ਨੂੰ
ਜਾਲ ਦਿੱਤਾ ਰਾਹੇ ਮੌਤ ਨੇ ਵਿਛਾ

ਗੋਪਾਲ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਤਕਾਈ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ

ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਅੰਦਰ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਸਨ, ਜਾਂ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਆਣ ਟੇਕਿਆ। ਦਾਤਾਰ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਆਦਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਏ :

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੀਤੀ ਅਰਜ਼ ਮੰਤਰੀ ਨੇ
ਪੀਰਾਂ ਪੀਰ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਸਾਰੇ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇਵਤੇ ਪਰਖ ਕੇ ਤੇ
ਡਿੱਗੇ ਅੰਤ ਆ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਰਹੀ ਨਹੀਂ ਆਸ ਬਾਕੀ
ਕਰਨਾ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਹੁਣ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਘੇਰਾ ਘੱਤਿਆ ਆਣ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ
ਬਣਿਆਂ ਭੀਮ ਉਹਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਬੇਦੀ ਹੋਰ ਕਟੋਚੀਏ ਜੇਹੇ ਪਾਪੀ
ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਬੁਰੀ ਧਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਏਧਰ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਓਟ ਗੁਲੇਰੀਏ ਨੂੰ
ਰੱਖਣਹਾਰ ਜੋ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਲਾਜ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਬਿਰਧ ਦੀ ਰੱਖਣੀ ਏ,
ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਤੇ ਕਰੋ ਉਪਕਾਰ ਗੁਰ ਜੀ
ਜੀਹਦਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਇਕ ਅਕਾਲ ਰਾਖਾ
ਹੋ ਸੂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੀ ਹਾਰ ਗੁਰ ਜੀ

ਮੰਤਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ . ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਸੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕੇਵਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਝੁਕਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਵੀਆਂ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਨਿਤਾਣਾ ਗੋਪਾਲ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਉੱਤੇ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ। ਉਸਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਤਕਾਈ ਹੈ। ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਕੌਣ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ ਤੇ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣੇ। ਚਰਨੀਂ ਡਿੱਗਿਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੋ। ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜਕੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ। ਮਹਾਰਾਜ ਇਕੱਲਾ ਗੁਲੇਰੀਆ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨੇ ਨਿਰੇ ਪੂਰੇ ਆਪਣੇ ਬਲ ਦੇ ਮਾਣ ਉੱਤੇ ਲੜਾਈ ਆਰੰਭੀ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਤੁਹਾਡੇ ਭਰੋਸੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਵੀ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੋ। ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੇ।"

ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਚਣ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ

ਕਬਿੱਤ

ਮੱਦ ਕੇ ਸੰਗਤੀਏ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਲੱਗੇ
ਜਾਓ ਲੈ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਕਰੋ ਮਦਦ ਗੋਪਾਲ ਦੀ
ਕਰਨੀ ਨਾ ਪਹਿਲ ਅਤੇ ਰਖਣਾ ਉਧਾਰ ਵੀ ਨਾ
ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਤੇਗ਼ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋੜ ਢਾਲ ਦੀ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਨਤਾਣਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਿਤ
ਕਰਨੀ ਹੈ ਕਾਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਦੀ
ਅਸਾਂ ਤਾਂ 'ਰਜ਼ਾਈ' ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਵਿਚ ਚੱਲਣਾ ਏ
ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਹਾਰ ? ਇਹ ਤਾਂ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ ਅਕਾਲ ਦੀ

ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਜੀ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ ਜਦ ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਨਿਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਇਨਸਾਨੀ ਲਹੂ ਡੁੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੁਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਚੱਲੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜੂਝਣਾ। ਏਹਾ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ।"

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ 'ਸੱਤ ਬਚਨ' ਆਖਕੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਗੋਪਾਲ ਗੁਲੇਰੀਏ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ।

ਦੂੱਜੇ ਪਾਸ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੇ ਹੁਸੈਨੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਗੋਪਾਲ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸਲ੍ਹਾ ਵਾਸਤ ਆਪਣ ਦੂਭ ਹੁਸੈਨੀ ਕੋਲ ਭੇਜੇ ਮਗਰ ਹੰਕਾਰੀ ਹੁਸੈਨੀ ਸਲ੍ਹਾ ਵਾਸਤ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰਕੇ ਦੂਤ ਵਾਪਸ ਮੜੇ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਜੀ ਵੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਸਣੇ ਆਣ ਅਪੜੇ। ਭੀਮਚੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਛਲ ਖੇਡਣ ਦੀ ਸੁੱਝੀ। ਉਹ ਅੱਗਲਵਾਢੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਤ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜ ਗੋਪਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲੈ ਆਓ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾਕੇ

ਉਸਨੂੰ ਏਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂੰਨ ਡੁੱਲ੍ਹਣੋਂ ਬਚ ਜਾਇਗਾ।"

ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਨੇ ਭੀਮਚੰਦ ਦੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲਈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ। ਭੀਮਚੰਦ ਨੇ ਸੁਲ੍ਹਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਉਣੀ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਧੋਖ ਨਾਲ ਗੋਪਾਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਗੋਪਾਲ ਨੂੰ ਇਸ ਗੋਂਦ ਦਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਉਹ ਨੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਭੀਮ ਦੀ ਇਸ ਕਰਤੂਤ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਦਿਲ ਦੁਖਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਸਣੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਗੋਪਾਲ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ।

ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੀਆਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਏ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਗੋਪਾਲ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹੁਸੈਨੀ ਜਰਨੈਲ ਦਾ
ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਰਾਜੇ ਕਿਰਪਾਲ
ਲਹੂ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੀਣ ਨੂੰ
ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਉਸਨੇ ਚੰਡਾਲ
ਅੱਗ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਲਾਉਣ ਨੂੰ
ਫੜੇ ਹੱਥ 'ਚ ਮੁਆਤੇ ਬਾਲ
ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਜਦ ਹੋਈਆਂ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਲੱਗਾ ਹੱਸਣ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਕਾਲ
ਤੋਪਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤਾ ਕੰਬੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਆਵੇ ਧਿਰਤੀ 'ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਚਾਲ
ਆਉਂਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਤੀਰ ਕਈ ਰੋਕਦੇ
ਯੋਧੇ ਹਿੱਕ ਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਢਾਲ

ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਸਨ ਵਹਿੰਦੀਆਂ
ਓਥੇ ਵਗ ਪਏ ਲਹੂ ਦੇ ਖਾਲ
ਫੁੱਲਾਂ ਕਲੀਆਂ ਜੋ ਸਾਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਸਾਲੂ ਪਹਿਨ ਲਏ ਪਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਲ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਤੇ ਜਿਸ ਬਾਹਰ ਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਏਥੋਂ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾ ਕੇ ਆਪ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਮੁਗਲ ਹਿੰਦੂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਲੜਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਏਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾ ਕੇ ਆਪ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਲੜਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਲੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ?

ਹੁਸੈਨੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਏਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਗੁਲੇਰੀਏ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਗੁਲੇਰੀਏ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜਾ ਗਾਜ਼ੀਚੰਦ ਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੋੜਵਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਨਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਭਬਕ ਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਗਾਜ਼ੀਚੰਦ ਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇਂਦੇ ਲਲਕਾਰੇ
ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਘੇਰ ਲਏ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇ ਵੱਧ ਪਾਸੇ ਚਾਰੇ
ਤੀਰ, ਤਮਾਚੇ ਚੱਲਦੇ ਜਿਉਂ ਫਟਣ ਅੰਗਾਰੇ
ਲਹੂ ਵਿਚ ਧੋ-ਧੋ ਕੱਢਦੇ ਖੰਡੇ ਦੋ ਧਾਰੇ
ਡਿੱਗਣ ਗਾਜ਼ੀ ਸੂਰਮੇ, ਜਿਉਂ ਢਹਿਣ ਮੁਨਾਰੇ
ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਜਦ ਵਾਰ ਉਲਾਰੇ
ਮੋਇਆ ਰਣ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਛੱਡ ਦਾਅਵੇ ਸਾਰੇ

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ—ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ—ਕਿਰਪਾਲ ਕਟੋਚੀਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਮੁਗਲ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਹਿੱਲ ਗਏ। ਫਿਰ ਹੁਸੈਨੀ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ

ਮੁਗ਼ਲ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬੜਾ ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਲੜਿਆ ਪਰ ਉਹਦੀ ਉਮਰ ਨੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾ ਨਿਭਾਈ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਮੁੱਠ ਭੇੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਹੁਸੈਨੀ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜਥੇ ਭੇਜੇ। ਪਰ ਗੁਲੇਰੀਏ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਏਨੇ ਵਧ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੱਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਜਿਉਂਦਾ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੱਲਾ ਆਖ਼ਰੀ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬੋਲਿਆ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਨਬੀ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾ
ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਦੇ
ਦਿੱਤਾ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਤਾਈਂ ਭੜਕਾ
ਵਧੀ ਫ਼ੌਜ ਉਹਦੀ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਦੀ
ਜਿਵੇਂ ਸੌਣ 'ਚ ਚੜ੍ਹਨ ਦਰਿਆ
ਤੋਪਾਂ ਅੱਗ ਬਰਸਾਈ ਐਸੀ ਕਹਿਰ ਦੀ
ਧੂਆਂ ਵਾਂਗ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਗਿਆ ਛਾ
ਪੱਲਾ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਚੁੱਕ ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀਆਂ
ਤੇਗਾਂ ਰਹੀਆਂ ਇਉਂ ਝਾਤੀਆਂ ਪਾ
ਸੂਰੇ ਭੱਬਰਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਪਏ ਡਿੱਗਦੇ
ਧਰੀ ਜੋਤ ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਨੇ ਜਗਾ
ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਖ਼ਾਨ ਲੋਥਾਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜਦੇ
ਦਿੱਤੀ ਧਾਰ ਉਹ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਬਾ
ਹਾਲ ਵੇਖ ਇਹ ਗੋਪਾਲ ਦਿਲੋਂ ਡੋਲਿਆ
ਡਿੱਗਾ ਸ਼ਰਣ ਸੰਗਤੀਏ ਦੀ ਜਾ

ਹੁਸੈਨ ਖਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਦਾਉ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਭੀਮਚੰਦ ਆਦਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਝੜਪ ਵਿੱਚ ਗੁਲੇਰੀਏ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਏਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਡੋਲ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ

ਕੇਈ ਸਾਥੀ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਹੋਰ ਕਈ ਘਿਰ ਗਏ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਜਾ ਡਿੱਗਾ। ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਹਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ "ਗੁਰੂ ਨਿਵਾਜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ! ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਲੜਾਈ ਛੇੜੀ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਆਪ ਹੀ ਮੇਰੀ ਲੱਜ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।"

ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਜੀ! ਲੱਜ ਪਤ ਸਭ ਦੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਜ਼ਾਈ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਲਤਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੋਪਾਲ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਧਰ ਆਇਆ। ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜਰਨੈਲ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਛਾਤੀਆਂ ਡਾਹ ਖਲੋਤੇ। ਲੱਗੀ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਨ।

ਸਾਕਾ

ਸ਼ੇਰ ਸੰਗਤੀਆ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਫਿਰ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ
ਨਾਲ ਗੋਪਾਲ ਗੁਲੇਰੀਆ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾ ਕੇ
ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਧਿਆ ਕੇ
ਆਣ ਹੁਸੈਨੀ ਰੋਕਿਆ ਰਣ ਹਿੱਕਾਂ ਡਾਹ ਕੇ
ਜੁੱਟ ਖਲੋਤੇ ਸੂਰਮੇ ਸਭ ਮੌਤ ਭੁਲਾ ਕੇ
ਤੇਗ਼ਾਂ ਟੁੱਟਣ ਬਿਜਲੀਆਂ ਢਾਲਾਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ
ਡਿੱਗਣ ਲੱਗੇ ਗੱਭਰੂ ਕਈ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਲੜਿਆ ਖ਼ਾਨ ਹੁਸੈਨ ਵੀ ਟਿੱਲ ਸਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਮਰਿਆ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਆਖ਼ਰ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਕਿਹੜਾ ਬਚਿਆ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੱਗ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ

ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਘਮਸਾਣ ਬੜਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਕੇਈ ਨਾਮਵਰ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਾ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਰਾਏ ਕਾਂਗੜ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਜੀ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਲੇਰੀਏ ਦਾ

ਸਾਥੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸਰਗ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਲਹੂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਲਾਲ ਲਾਲ ਕਰਕੇ ਲੜਾਈ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੁਸੈਨੀ ਰਾਹੋਂ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਦੀ ਬਚੀ ਖੁਚੀ ਫੌਜ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ।

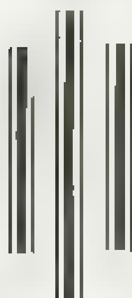
ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ
ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ !

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨-੧-੫੪ ਈ.

੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸ. ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦਾ

ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਯੁੱਧ

ਅਤੇ

ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮੌਤ

'ਸੀਤਲ'

ਕੋਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਹੰਭ ਕੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਵਾਸਤੇ ਖਲ ਗਏ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਧਿਆਨ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਅਮਨ ਨਾਲ ਲੰਘ ਗਏ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਘਾਹ ਤੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਾਲਣ ਲੈਣ ਚਲ ਜਾਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਕਿ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਣੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹਏ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ। ਪਰ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਿੰਦੇ ਸਮਾਂ ਬਣੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਾਧੀ ਘਾਟੀ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਟਲਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਲੀਆ ਚੰਦ ਤੇ ਆਲਮ ਚੰਦ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ ਘਾਹ ਵੱਢਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਜਬੂਰਨ ਅੱਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਹੱਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਫਰ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਆਏ ਦਿਨ ਆਪਸ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੜ੍ਹੀ ਗੱਲੋਂ ਝੜਪਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗਵਾਂਢੀ ਰਾਜੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੁਲਾਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਹਵਾੜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੱਢੀ। ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਤਾਨ ਇਥੇ ਆਣ ਕੇ ਟੁੱਟਦੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਕਿਵੇਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਵੇ। ਅੰਤ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਰਾਓ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਤੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬੜਾ

ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਪਕੜਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੇਗਾ। ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲੋਕਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਲਹਿਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ, ਤਾਂ ਨਾ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਚੇਗਾ, ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਰਾਜੇ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸਭ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਪਰਚਾਰ ਹੀ ਏਹਾ ਹੈ, ਕਿ

'ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ'

ਸੋ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਹਰ ਹਾਲ ਕੱਢਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਤੇ ਏਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਏ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕੱਲੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲ ਡਾਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲੜਦੀਆਂ। ਜੇ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ, ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਚੱਲੀਏ।"

ਸਾਰਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਈ। ਅੰਤ ਕੁਛ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਬਣਾ ਕੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜੀ ਗਈ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਰਬਾਰ ਲਾਈ ਤਖ਼ਤੇ ਤਾਊਸ 'ਤੇ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਰਾਜਾ ਭੀਮਚੰਦ ਨੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :

ਬੈਂਤ

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ
ਕਹਿੰਦਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੀਸ ਨਵਾਇ ਕੇ ਜੀ
ਨਾਹਰ ਰਹੀ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ, ਅੰਨ ਦਾਤਾ!
ਡਿੱਗੇ ਸ਼ਰਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਇਕੇ ਜੀ
ਮਾਖੋਵਾਲ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ
ਆਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਣਾਇਕੇ ਜੀ
ਨਾਈ, ਜੱਟ, ਝਿਊਰ, ਤਖਾਣ, ਛੀਂਬੇ,
ਨਵੀਂ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਸਜਾਇਕੇ ਜੀ
ਲੜਨ ਭਿੜਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਧੌਂਸੇ ਖੜਕਾਇਕੇ ਜੀ
ਮੂਲੋਂ ਭੈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ
ਬੈਠੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਿਊਂ ਤਖ਼ਤ ਲਾਇਕੇ ਜੀ
ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਕਿਹਾ 'ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣਾ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਇਕੇ ਜੀ'
ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ਦੇਸ ਅੰਦਰ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਲਵੇ ਉਹ ਰੁਹਬ ਵਿਖਾਇਕੇ ਜੀ
ਅਸਾਂ ਰੋਕਿਆ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ
ਆਇਆ ਲੜਨ ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਾਇਕੇ ਜੀ
ਸਾਡੀ ਫ਼ੌਜ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈਸੀ ਏਸ ਕਾਰਨ
ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ ਸਾਨੂੰ ਹਾਰ ਖਾਇਕੇ ਜੀ
ਉਹ ਤਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਬਣੋ ਬਣ ਰਿਹਾ ਏ
ਵੱਡੀ ਬਣੂ ਤਾਕਤ ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਜੀ
ਜੇਕਰ ਮੁਢੋਂ ਹੀ ਨਾ ਉਹਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ
ਛੱਡੂ ਮੁਗ਼ਲੀਆ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਇਕੇ ਜੀ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਅੰਨ-ਦਾਤਾ! ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਗੁਰੂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਯੋਧਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਠ ਦਾ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹੇਗਾ, ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਛੱਡੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਕਸਮ ਖਾਧੀ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਏਨਾ ਹੰਕਾਰੀ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਵਿਗਾੜ ਕੇ 'ਨੌਰੰਗਾ' ਸੱਦਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿੱਤ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਭਲਾ ਸੰਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਲੱਗੇ ਤੋਪਾਂ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਰੱਖਣ ਨਾਲ? ਇਸ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮੋਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਉ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਰਚਾਰ ਸੀ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਣਾ। ਚਾਰ ਪੀਹੜੀਆਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਦੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਪੰਜਵਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੰਤ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਬਦਲੇ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ

ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਅਖਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਦੇ ਸਿੱਖ ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਝੂਠਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਆਖਦੇ ਤੇ ਉਸ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ'। ਉਹਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਉਹ ਚਾਰ ਵੇਰਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਨਰਮ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਹਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਅਮਨ ਨਾਲ ਲੰਘ ਗਈਆਂ। ਨਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਹਿੰਦ ਦਾ ਲੀਡਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਸੰਦ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਦਸਵਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਤਾਂ ਅਸਲੋਂ ਅੱਤ ਚੁੱਕ ਲਈ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਾਗ਼ੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਕੇ ਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ। ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਆਲੂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਏਸੇ ਗੱਲੋਂ ਉਹ ਸਾਡਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਲੜੇ, ਪਰ ਉਹਦੀਆਂ ਬਾਗ਼ੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਵਾਰ ਹਾਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨ ਤੇ ਕਈ ਰਾਜੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹੀ ਜਾਨ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਥੱਕ ਗਏ ਆਂ। ਕਈ ਕਮਜ਼ੋਰ ਈਮਾਨ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਦਬਾਓ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਹਦੀ ਈਨ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਸੋ ਹੁਣ ਵੀ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਉਹਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਫਿਰ ਉਹ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਧਾਕੇ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਸੋ ਜੇ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ

ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਭੇਜ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹ ਰੜਕਦਾ ਕੰਡਾ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਆਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕੱਲ੍ਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਓਹਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਆਂ, ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਾਡੀ ਬੇਨਤੀ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੇਗੀ।"

ਭੀਮ ਚੰਦ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਕੁਝ ਚਿਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੀ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਏਸ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

[illegible]

ਏਨੀ ਸੁਣਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਗੱਜਿਆ
ਵਿਚ ਕਹਿਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ
ਓਸੇ ਵਕਤ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਸੂਰਮਾ
ਲਿਆ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਬੁਲਾ
ਫੇਰ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਬਰਸਾਉਂਦਿਆਂ
ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਸੁਣਾ
ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪੀਰ ਆਕੀ ਸੁਣੀਦਾ
ਬੈਠਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਮਾਖੋਵਾਲ 'ਚ ਬਣਾ
ਫ਼ੌਜ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਜ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਦੇਸ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਮਚਾ
ਉਹਨੇ ਲੁੱਟ ਲਏ ਨੇ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ
ਦਿਲੋਂ ਖ਼ੌਫ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਭੁਲਾ
ਏਸ ਵਲੇ ਲੈ ਜਾ ਲਸ਼ਕਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਉਹਨੂੰ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾ
ਆਕੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜੋ ਅਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਸੁਣੀਦਾ
ਉਹਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ

ਜਿਊਂਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਿਆ
ਚਾਅ ਉਸ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਦਾ
ਮਾਰੂੰ ਤਖ਼ਤੇ ਦੇ ਉੱਤੇ ਟੰਗਵਾ

ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਤਅੱਸਬ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸਾਰੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਰੰਜ ਵੀ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਹਨੇ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਦੇਸੀ ਤਾਕਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਭਲਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਆਪ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ।

ਸੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿਚ ਭੜਕ ਕੇ ਨਵਾਬ ਬੇਗਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਜਾਓ ਤੇ ਉਸ ਬਾਗ਼ੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ। ਜਿਹੜੇ ਰਾਜੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇਗਾ, ਤੇ ਜੋ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿਚ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਨਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।"

ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵਾਬ ਬੇਗਾ ਨੂੰ ਖ਼ਿਲਅਤ (ਸਿਰੋਪਾ, ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ।

ਸਾਕਾ

ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਨਵਾਬ ਨੇ ਕਰ ਲਏ ਤਿਆਰੇ
ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਬਲਵਾਨ ਵੰਗਾਰੇ

ਵੱਜੀ ਢੂਕ ਤਾਂ ਦਮਕ ਪਏ ਬੁਝਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਰੜ੍ਹ ਪਏ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਣ ਕਈ ਸ਼ਾਹ ਅਲੀ ਪਿਆਰੇ
ਹੱਥੀਂ ਲਾਈਆਂ ਮਹਿੰਦੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਸ਼ਗਨ ਵਿਚਾਰੇ
ਕਿੰਨੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੇਖੀਏ ਕੱਲ੍ਹ ਅਜਲ ਦੇ ਧਾਰੇ

ਇਨਾਮ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਨੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਚੰਗੀ ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲੈਂਦਾ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਗਿਣਤੀ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਛ ਘੱਟ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਸਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਧਾ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਜੇ ਘੇਰਾ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਾਣਾ-ਪੱਠਾ ਆਉਣੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸਿੱਖ ਆਪੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣਗੇ

ਇਹ ਘੇਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਦਾਣੇ ਪੱਠੇ ਦੀ ਤੰਗੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਇਕ ਜੱਥਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ ਕੇ ਲੜਾਈ ਛੇੜ ਦੇਂਦਾ ਜਦ ਵੈਰੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਜੱਥਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਆਣ ਵੜਦਾ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਜੱਥਾ ਵੀ ਦੋ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਆਏ ਦਿਨ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ।

ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਤਾਂ ਮਾਝੇ, ਮਾਲਵੇ ਦੁਆਬੇ, ਰਿਆੜਕੀ ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਓਹ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ, ਹਥਿਆਰ, ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਲੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਰਾਤ ਬਰਾਤੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜਦੇ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਹਿ ਕੇ ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦੇਂਦੇ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ

ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਮਾਰੂ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ। ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਸੂਰਮੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਢੁਕੀਆਂ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਆ
ਇਕ ਬਾਹੀ ਵਧੇ ਗਾਜ਼ੀ ਇਸਲਾਮ ਦੇ
ਨਾਅਰੇ ਅਲੀ ਤੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਲਾ
ਦੂਜੀ ਬਾਹੀ ਹੈ ਸੀ ਰਾਜੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ
ਰਲੇ ਨਾਲ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਦੇ ਆ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਕਰ ਸਿੱਧੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਬਾਲ ਕੇ ਪਲੀਤੇ ਲਾ
ਪਈ ਧਮਕ ਵਰੋਲੇ ਉੱਠੇ ਅੱਗ ਦੇ
ਗਏ ਬੱਦਲ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਛਾ
ਪੈ ਗਈ ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਵਿਹੰਦੇ ਵਿਹੰਦਿਆਂ
ਰਾਹੂ ਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਲੁਕਾ
ਤੀਰ ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਉਡ ਉਡ ਡੰਗਦੇ
ਦਿੱਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
ਵੇਖੋ ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੁਰਗਾਂ ਸਿਧਾਵੰਦੇ
ਝੁਕੀ ਮੌਤ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਆ

ਜਿਹੜੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਦਿੱਲੀਓਂ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ ਦੇ ਹੱਕ ਕੇਹੋ ਜੇਹੇ ਨੇ ਉਹ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪਠਾਣ ਸਿਪਾਹੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਇਹਨਾਂ ਸਾਗਭਾਤ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੀ ਲੜਨਾ ਸੀ ? ਹੁਣ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੇਖਿਓ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਿਤੇ ਭਾਲੇ ਵੀ ਲਭ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਕਿਹ। ਅਸੀਂ ਸਾਬਤ-ਸਾਬਤ ਦੁੰਬੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਾਧਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਕੀ ਅੜਨਾ ਹੋਇਆ?" ਪਰ ਦੁੰਬੇ

ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਅੱਗੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣਾ ਏ।

ਜਦ ਬਾਹਰ ਵੈਰੀ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਅੱਗਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਅਮਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਤੱਕ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਜਰਵਾਣਾ ਅਮਨ ਭੰਗ ਨਾ ਕਰੇ। ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੁਨੀਆ ਉੱਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਊਣ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਝਾ ਗਏ ਨੇ, ਕਿ 'ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰੋ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਵੋ।' ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਲਟਾ ਵੈਰੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਉੱਤੇ ਆਣ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿਆਂਗੇ। ਸੋ, ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰੋ! ਵੈਰੀ ਦਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੋ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸੁਣਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਲਏ, ਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾਕੇ
ਜ਼ਹਿਰੀ ਬਾਸ਼ਕ ਉਡਣੇ ਭਥਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ
ਤੰਦੀਆਂ ਧਨਖੀਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਜ਼ੋਰੀਆਂ ਬਲ ਲਾ ਕੇ
ਤੇਗਾਂ ਖ਼ੂਨ ਪਿਆਸੀਆਂ ਢਾਕੀਂ ਲਟਕਾ ਕੇ
ਲੱਥੇ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਗੁਰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਮੋਜ਼ਦਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਭੁੱਖ ਸ਼ੀਂਹ ਜਿਉਂ ਜਾ ਵੜੇ ਇੱਜੜ ਵਿੱਚ ਧਾ ਕੇ
ਪੈਂਦਾ ਜਿੱਧਰ ਝਬਕ ਕੇ ਖੰਡੇ ਲਿਸ਼ਕਾ ਕੇ
ਡਿੱਗਦੇ ਵੈਰੀ ਸੈਂਕੜੇ ਰਣ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਨੱਸੇ ਰਾਜੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਿਠ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਜਿੱਥੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਮੌਤ ਦਾ ਭੈ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਰਨ-ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਏਹਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿ 'ਸੂਰਮਾ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਰ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਈ ਵਾਰ ਮਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਮਰਨ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਖ਼ਾਲਸਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ' ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਏਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਪਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੱਥੇ ਸਨ। ਤੇ ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ ਸਨ ਸਿਰਫ਼ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਨਿਰ-ਉਤਸ਼ਾਹ ਕੈਦੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸਿਪਾਹੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ਵੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਇਨਾਮ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਜੋਂ। ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਵੰਗਾਰ ਫੜੀ ਫ਼ੌਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਕਰਦੀ ? ਸਿੱਖ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ੇਰਵਾਈ ਹੱਲਾ ਕਰਦੇ, ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿੱਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ। ਦੁਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਲੜਨ ਚਾਅ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਸੀ। ਜੇ ਕਈ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਦੂਣੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ, ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਪਠਾਣ ਯੋਧਾ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗਦਾ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਬੇ-ਹੌਸਲਾ ਹੋ ਕੇ ਕੰਡ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕਰਦੇ।

ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਾਲ-ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਸੈਂਕੜੇ ਸੂਰਮੇ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਏ। ਸ਼ਾਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੱਕ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਪੈਰ ਉੱਖੜ ਗਏ। ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਵੀ ਸੈਨਾ ਰਣ 'ਚੋਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਉੱਠੀ। ਜਦ ਮੁਗ਼ਲ ਤੇ ਪਠਾਣ ਹਾਰ ਕੇ ਪਿੜ ਛੱਡ ਗਏ, ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਮਾਣੂਆਂ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਖਲਣਾ ਸੀ ? ਸੋ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਸਤ ਖਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਿਆ।

ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਸਨ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦੋ ਜਰਨੈਲਾਂ—ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਸੋਚੀ, ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੇ ਹੌਸਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਰਾਤ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਇਲਾਕੇ ਚੋਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਬੜੀ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਸੋ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਦੋਹਾਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀ ਦਲ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ
ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਟੁੱਟ ਪਏ ਜਾਇਕੇ
ਕਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਾਂਗ ਵਾਢ ਧਰੀ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ
ਖੱਬਦ ਨੇ ਤੇਗਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਨੁਹਾਇਕੇ
ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਲੋਥ ਉੱਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ
ਸੂਰਮਾਂ ਦੇ ਧਾਂਧੀ ਬਣੇ ਮੌਤ ਪਰਨਾਇਕੇ
ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਣੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜਾਚ ਹੋ ਗਈ
ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਭੱਜੇ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਕੇ

ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਤ ਹਮਲਾ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸਨ। ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਗੁਆ ਕੇ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਉਠ ਨੱਸੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਵੀ ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ ਨਾ ਰਹੀ ਸਿੱਖ ਇਹ ਮੌਕਿਆ ਕਦੋਂ ਹੱਥੋਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਮਿਲ ਮਿਲ ਕੇ ਝਟਕਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਜੇ ਇਕ ਵੈਰੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗਦਾ, ਤਾਂ ਚਾਰ ਲਾਗਿਓਂ ਡਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪੈਂਦੇ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਬਾਕੀ ਨੱਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲੈਂਦੇ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਹਿਕਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਅੜ ਕੇ ਕੇਈ ਹੋਰ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਅੱਗੋਂ ਹੱਥ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਸੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜੀ-ਖੁਹਲ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੀ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀ ਦਾ ਓਨਾ

ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਜਿੰਨਾ ਇਸ ਇਕ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਸਿੱਖ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀ ਲਾਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੈਰੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜੇ।

ਏਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਦਾ ਅਸਲੋਂ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਅਸਲੋਂ ਖ਼ਾਨਿਓਂ ਗਈ। ਸਭ ਰਾਜੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੀਤੀ ਅਰਜ਼ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ
ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਉਂ ਨਾ ਜਾਈਏ ਜੀ
ਧਰ ਕੇ ਹੱਥ ਸਾਡੇ ਸਿਰ 'ਤੇ, ਅੰਨ-ਦਾਤਾ !
ਸਾਡਾ ਹੌਸਲਾ ਸਗੋਂ ਵਧਾਈਏ ਜੀ
ਥੋੜ੍ਹੇ ਰੋਜ਼ ਬੱਸ ਠਹਿਰੀਏ ਹੋਰ, ਮਾਲਕ !
ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਦੀ ਲਾਜ ਨਿਭਾਈਏ ਜੀ।
ਹਾਥੀ ਮਸਤ ਹੈ ਇਕ ਜਸਵਾਲੀਏ ਦਾ
ਤਾਕਤ ਓਸਦੀ ਜ਼ਰਾ ਅਜ਼ਮਾਈਏ ਜੀ
ਦਾਰੂ ਨਾਲ ਰਜਾਇਕੇ ਓਸ ਤਾਈਂ
ਭਲਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਤੁੜਵਾਈਏ ਜੀ
ਵਾਹ ਕੇ ਕੋਟ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਰ ਪੱਧਰ
ਅਸੀਂ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈਏ ਜੀ
ਕਰਕੇ ਕੈਦ ਆਖ਼ੀ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ
ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਈਏ ਜੀ
ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਫਿਰ ਪਹੁੰਚੀਏ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ
ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਮਰਤਬੇ ਪਾਈਏ ਜੀ

ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ! ਜੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਛੱਡਕੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ

ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ, ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਇਕ ਫਕੀਰ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ। ਦੂਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ, ਕਿ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਹੀਂ ਅੜ ਸਕੀ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਕਦੋਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਹਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਜਾਇਗਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਏਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਜਿੰਨਾ ਅੱਜ ਹੈ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਹੀ ਢਿਲਾਈ ਦਾ ਫਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਤੇ ਜੇ ਆਪ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਬਦਨਾਮੀ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਜੱਸ ਹਾਸਲ ਕਰੋਗੇ। ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਜਸਵਾਲੀਏ ਦਾ ਇਕ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਹੈ। ਭਲਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਰਜਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਉਹ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਗਰ ਚੁਣਵੀਂ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਨੱਸੇਗਾ? ਅਸੀਂ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਲੜਾਈ ਛੇੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਡਾ ਕੈਦੀ ਬਣਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵੇਗਾ, ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ; ਤੇ ਇਹ ਫਤਹਿ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਪਰਤਦਾ ਪਾਸਾ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਹੋਰ ਲੜਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਹਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਥੀ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਜਾਇਗੀ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤ ਲਵਾਂਗੇ।

ਉਧਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਹਾਥੀ ਵਾਲੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਜਾ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ

ਸਾਕਾ

ਹਾਥੀ ਵਾਲੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜਦ ਸੁਣੀ ਕਹਾਨੀ
ਬੋਲੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਇਹ ਉੱਤਮ ਬਾਨੀ
ਸਾਡਾ ਹਾਥੀ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਯੋਧਾ ਲਾਸਾਨੀ
ਉਸ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਲੜੇਗਾ ਹੱਥ ਪਕੜ ਭਵਾਨੀ
ਮਾਰੂ ਰਣ ਵਿਚ ਘੇਰ ਕੇ ਰਾਜੇ ਅਭਿਮਾਨੀ
ਲਾ ਦਿਊ ਲੇਖੇ ਪੰਥ ਦੇ ਯੋਧਾ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ

ਜਦ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਉਸ ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਥੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹਾਥੀ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਕਰੇਗਾ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੈਕਾਰ ਛੱਡੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗ ਪਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਸੰਦ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਤਕੜੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, 'ਧੰਨ ਹੈ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਜੋਸ਼ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ? ਇਹਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਘਾਇਲ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫਲਕ ਇਸਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜਣਗੇ, ਦੇਵਤੇ ਇਸਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਣਗੇ।'

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮੁਰਦੇਹਾਨੀ ਛਾ ਗਈ। ਉਹ ਹੌਸਲਾ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਹਦਾ ਤਨ ਮਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਅੰਦਰ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਮਿਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈ ਨਾਲ ਨਪੀੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸੁਣੀ ਜੇ ਨਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਗੱਲ। ਭਲਾ ਹਾਥੀ ਦਾ ਤੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਵੀ ਕਦੇ ਟਾਕਰਾ ਸੁਣਿਆ ਜੇ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ

ਸਾਰ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਮਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਪਿਸ ਕੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਹੱਥੀਂ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਡੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਾਡੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਘਰ-ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਨਾ ਪਰਚਾਰੀਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਜਾਣੇ ? ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਝੱਲਾਂ ਤੇ ਜਾਂ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਟാਕਰਾ ਕਰਕੇ ਮਰਾਂ। ਮੈਂ ਏਸ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਕੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨੂੰ ਗੁਰੂ ਥਾਪ ਦਿਆਂਗਾ, ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੰਨੇਗਾ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਮੇਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ।"

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਕਈਆਂ ਘੜੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਚਲ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲਿਆ ਜਾਏ ? ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹੀ ਕਿ ਕੁਛ ਸਾਥੀ ਤਾਂ ਉੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਬੂਹੇ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮਗਰਲੀ ਕੰਧ ਟੱਪ ਕੇ ਜਾਣ।

ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮਗਰਲੀ ਕੰਧ ਲਾਗੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਕੁਛ ਆਦਮੀ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਸਦੇ ਕੁਛ ਸਾਥੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮਗਰਲੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਰੱਸੇ ਰਾਹੀਂ ਲਮਕ ਪਏ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਾਫ਼ੀ ਭਾਰਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਟੱਪਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਰੱਸਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਾ। ਉਹ ਮਰਨ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹਦੀ ਇਕ ਲੱਤ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਹੋਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਹਦੇ ਕਹਿਣ ਉੱਤੇ ਸਾਥੀ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸਦਾ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਕੇ ਅੰਤ ਸੱਪ ਲੜਨ ਤੇ ਮਰਿਆ*। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਕੇ ਨਵਾਂ ਗੁਰੂ ਥਾਪਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਨਾ ਹੋਏ।

---

*ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਪੰਨਾ ੧੩੪

ਭਾਵੇਂ ਜੰਗ ਹਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਅਮਨ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਖੁੰਝਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ। ਅੱਜ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਸਵਾਲੀਏ ਦੇ ਖੂੰਨੀ ਹਾਥੀ ਨੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜਦ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਾਈ। ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕੀਤੀ।

ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ —

[illegible]

ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ
ਬੋਲੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮੁਸਕਰਾ
ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੱਸ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਗੋਦੀ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਮੌਤੋਂ ਘਬਰਾ
ਸਾਡਾ ਸ਼ੇਰ ਆਹ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾ
ਦੇਊ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਜੜਾਂ ਪਾ
ਲੈ ਕੇ ਸਾਂਗ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਗੱਜਿਆ
ਦੇਊ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਕੰਬਾ
ਹਾਥੀ ਠਹਿਰ ਨਾ ਸਕੇਗਾ ਸ਼ੇਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਪਊ ਊਲਟਾ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ
ਇਹ ਤਾਂ ਟਾਕਰਾ ਧਰਮ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ
ਪਾਪ ਨੱਸਣਾ ਅਖ਼ੀਰ ਹਾਰ ਖਾ
ਜੀਹਨੂੰ ਆਸਰਾ ਹੈ ਪੁਰਖ ਅਕਾਲ ਦਾ
ਜਮਰਾਜ ਵੀ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹਰਾ
ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਦਾ ਗੁਰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਸਿੱਖ ਬਚੇ ਜੇ ਨਾ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਡੁਲਾ

ਹਜ਼ੂਰ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖੋ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਓਟ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ? ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕ਼ਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਯਕੀਨ ਅਟੱਲ ਰਹੇ, ਕਿ "ਗੁਰ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਸਦਾ ਹੈ

ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਡਰ ਕਿਉਂ ? ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ? ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਡੋਲ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾ, ਉਹ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਨੱਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਹਾਥੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਗਾ।'

ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸ: ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕ ਆਏ। ਬੀਰ ਰਸ ਵਿੱਚ ਉਹਦੇ ਨੇਤਰ ਸੂਹੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਲਾਲੀ ਦਮਕ ਆਈ। ਬਰਛਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਉਹ ਉਠਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਉਠਿਆ ਸੂਰਮਾ ਗੁਰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਚਰਨੀ ਝੁਕਿਆ ਆਣ ਕੇ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਕਹਿੰਦਾ, ਤੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਕਰ ਥਾਪੀ ਲਾ ਕੇ
ਬਖਸ਼ੋ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣੀ ਰਣ ਤਲਿ ਜਾ ਕੇ
ਮਾਰਾਂ ਉਲਾਰੀ ਨਾਲ ਮੈਂ [illegible] ਕੇ
ਹਾਥੀ ਕੀ ? ਜਮਰਾਜ ਵੀ ਨੱਸੂ ਡਰ ਖਾ ਕੇ

ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਮਾਈ ਦਾਸ [illegible] ਦਾ [illegible] ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਫੁਰਤੀਲਾ ਜਵਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਛਹਿਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਾਤ ਦੇ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿੰਮੀ ਨਿੰਮੀ ਸੁਰਖੀ ਉਹਦੇ ਬਹਾਦਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਕ ਸੀ। ਉਹਦਾ [illegible] ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਬਰਛਾ, ਤੀਰ ਤੇ [illegible] ਸੀ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ੇਰ [illegible] ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ [illegible] ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਪਰਬਤ ਗੂੰਜ ਉਠੇ [illegible] ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਦਿਆਂ [illegible] ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਅਦਨਾ ਜਿਹਾ ਜੀਵ ਹਾਂ ਪਰ [illegible], ਹਾਥੀ ਕੀ, ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ [illegible] ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਮੈਂ [illegible] ਕਰਨਾ ਹੈ [illegible] ਸਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਤਾਂ ਐਵੇਂ [illegible] ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ

ਪਿੰਡ ਤਾਰ ਹਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਜਦ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਪਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਪ ਵਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਉਹਦੇ ਜਿਸਮ ਕੰਬਣੀ ਸਦਾ ਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹੋ। ਹੁਣ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੋ, ਮੈਂ ਰਣ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਾਂ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੰਡ ਵਿੱਚ ਥਾਪੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਜਾਹ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸ਼ੇਰ! ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੱਥ ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰੱਖਣਾ, ਕਿ 'ਗੁਰ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ।' ਕਰਤਾਰ ਫ਼ਤਹਿ ਬਖ਼ਸ਼ੇਗਾ।"

ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਗਾਂਵਿਆ, 'ਗੁਰ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ।' ਪਿੱਛੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਏਹਾ ਪੰਗਤੀ ਦੁਹਰਾਈ — 'ਗੁਰ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ।' ਇਸ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉਠੇ। ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੱਖਾਂ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਬਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸੰਗਤ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਧੁਨੀ ਖਾਸਾ ਚਿਰ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾ ਭਰਦੀ ਰਹੀ।

ਉਧਰ ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਜਸਵਾਲੀਏ ਦੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਐਨੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਆਈ ਕਿ ਉਹ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਜ਼ਹਿਰ ਬੁਝਾਈ ਤਲਵਾਰ ਉਹਦੇ ਸੁੰਡ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਗਈ। ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਰਾਬੀ ਮਹਾਵਤ ਉਹਦੀ ਧੌਣ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਵਤ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਟੱਕਰਾਂ ਲਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਤੋੜਵਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਇਨਾਮ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਤੇ ਸੁੰਡ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹਾਥੀ ਖ਼ੂਬ ਸਿਖਾਇਆ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਹਾਥੀ ਦੇ ਮਗਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਪਿਥੀ ਰਾਇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਹਮਲੇ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ ਜਸਵਾਲੀਏ
ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਥੀ ਤਾਈਂ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ
ਮੱਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ
ਨਾਲ ਸੁੰਡ ਦੇ ਬੱਧੀ ਤਲਵਾਰ
ਹਾਥੀ ਰੱਜਿਆ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ
ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਚਾਂਗਰ ਮਾਰ
ਪਿੱਛੇ ਆਉਂਦੇ ਪਰਬਤੀ ਮਾਲੂਏਂ
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨੇ ਫੜੇ ਹਥਿਆਰ
ਢਾਢੀ ਪਾਈ ਕੜਕੁੱਟ ਢੱਫਾਂ ਭੇਰੀਆਂ
ਕਿਤੇ ਧੌਂਸਿਆਂ ਦੀ ਪਵੇ ਘੁਮਕਾਰ
ਨਾਅਰੇ ਮਾਰਕੇ ਉਛਲਦੇ ਗੱਭਰੂ
ਮਾਨੋ ਮਤ ਤਾਈ ਰਹੇ ਨੇ ਵੰਗਾਰ
ਸੂਬੇ ਮਾਰ ਹਾਥੀ ਤਾਈਂ ਭੜਕਾਂਵਦੇ
ਉੱਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਰ
ਡਾਢਾ ਮਾਣ ਹੈ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸੀਤਲਾ'
ਅੱਗੋਂ ਜਿੱਤ ਜੀਹਨੂੰ ਦੇਵੇ ਕਰਤਾਰ।

ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਥੀ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਹਾਵਤ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਕੋਲ ਸੂਏ (ਅੰਕਸ) ਮਾਰਦਾ, ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਵਧਕੇ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਚਿੰਘਾੜਦਾ। ਮਗਰ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਪਹਾੜੀਏ 'ਜੈ ਦੇਵ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਾਂਗ ਚੜ੍ਹੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚਾਓ ਉਛਲ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਅਨੋਖਾ ਘੋਲ ਘੁਲਦਿਆਂ ਵੇਖੇਗੀ। ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦ ਹੰਕਾਰੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਥੀ ਮੇਰੇ ਬਰਛੇ ਦਾ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸੇਗਾ, ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਗੇ। ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ

ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਪਾਰ ਉਤਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ

ਜਦ ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਡੌਲੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਫਰਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹਦੇ ਨੇਤਰ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸੁਰਖ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਦਾ ਬਰਛਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਤੜਫ਼ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਨੇੜੇ ਆਣ ਪੁੱਜਾ। ਤੇ ਏਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਬਰਛਾ ਤਾਣ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ

ਸਾਕਾ

ਖ਼ੂੰਨੀ ਹਾਥੀ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਜਦ ਕੀਤੀ ਧਾਈ
ਮਗਰ ਤੁਰੇ ਕਈ ਪਰਬਤੀ ਮੱਚ ਗਈ ਦੁਹਾਈ
ਮੁਣੀ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਜ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ
ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਕਰ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ
ਪਿੜ ਵਿਚ ਗੱਜਿਆ ਸੂਰਮਾ ਧੰਬ ਗਈ ਲੁਕਾਈ
ਆਉਂਦਾ ਹਾਥੀ ਗਰਜਦਾ ਧਰਤੀ ਥਰਰਾਈ
ਅੱਗੋਂ ਵਧ ਕੇ ਸੂਰਮੇ ਹੱਥ ਸਾਂਗ ਉਠਾਈ
'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਉਚਾਰ ਕੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਲਾਈ
ਸੰਘੋਂ ਤਵੀਆ ਚੀਰ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿਰ ਬੁਝਾਈ
ਸਿਰ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪਾਟਿਆ ਰੱਤ ਮਿਝ ਚੁਆਈ
ਮੁੜਿਆ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਉਸ ਸੁਰਤ ਭੁਲਾਈ
ਨੱਸੇ ਡਰਦੇ ਪਰਬਤੀ ਤਕ ਪਰਲੋ ਆਈ

ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ। ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਦਾ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ।

ਹਾਥੀ ਕਿਆਮਤ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਚਿੰਘਾੜਦਾ ਮਾਰ ਥੱਲੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਬਰਛਾ ਠੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਹ ਦੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਚੀਰਕੇ ਠਾਹ ਕਰ ਬਰਛਾ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਧਸ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਤੇ ਮਿੱਝ ਦਾ ਫ਼ੁਹਾਰਾ ਫੁੱਟ ਪਿਆ। ਉਹ ਅਸਹਿ ਪੀੜ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਕੇ ਡੌਂ ਡੌਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੱਛੇ ਪਰਤ ਪਿਆ। ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਰੱਜਿਆ ਤੇ ਪੀੜ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋਇਆ

ਹੋਇਆ ਹਾਥੀ ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਰਹੀ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਨੱਸਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਛ ਪਹਾੜੀਏ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਤੇ ਕੁਛ ਸੁੰਡ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਦਲ ਵਿੱਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਕਈ ਮਾਨੂੰਏਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵੱਜ ਕੇ ਡਿੱਗਾ ਕੇ ਜੀਣ ਥੱਲੇ ਹੀ ਮਿੱਧੇ ਗਏ। ਇਸ ਸੈਨਾ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਪਿਥੀ ਰਾਓ ਵੀ ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਧਰੋਂ ਹਾਰ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਮੱਠ ਭੇੜ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀ ਦਾ ਕਿਆਸੋਂ ਬਾਹਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਹੁਣ ਨਵਾਬ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ। ਉਹ ਛਿੱਥਾ ਪਿਆ ਲੱਗਾ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਧਮਕੌਣ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ (ਕੇਸਰੀ ਰਾਓ) ਜਸਵਾਲੀਏ 'ਤੇ ਬਰਸਿਆ। ਉਹਨੇ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਬੇਈਮਾਨ ਨੇ, ਜੋ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਪੂਰਾ ਦਿੱਲ ਲਾਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ। ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਆਪ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਕੇ ਕਸਮ ਖਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ! ਆਪ ਨੇ ਸਾਡੀ ਨੀਅਤ ਉੱਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਧੱਬਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਆਪ ਪਸੰਦ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਕੁਛ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ। ਜਾਂ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪ ਵੀ ਰਣ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ।"

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧੌਂਸ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਕੋਲੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ! ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਪਹਾੜੀ ਫ਼ੌਜ ਕੱਲ੍ਹੀ ਨੇ ਦਿਲ ਛਾਹਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੜਨਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰੁਹਬ ਇਹਨਾਂ ਮਾਨੂੰਆਂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਏਨਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਏ, ਕਿ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਗਸ਼ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਜੇ ਆਪ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨੋ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ

ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਚੁਣਵੇਂ ਦਸਤੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿਉ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ ਰਹਿਣਗੇ। ਤੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹਮਲਾ ਫਿਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਦਲੀਲ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਤੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਖ਼ਰੀ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ।

ਵਾਰ

ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਅਖੀਰੀ ਰਾਜੇ ਕੇਸਰੀ
ਲੱਖਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਮਨਾ
ਚੜ੍ਹੇ ਦਸ-ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਮਾਨੂਏਂ
ਦਿਲ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ ਚਾ
ਕੁਝ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਣ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ
ਚੜ੍ਹੇ ਹੈਦਰੀ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾ
ਕੰਧਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਨੂੰ
ਝੁਕੇ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਜਿਉਂ ਆ
ਗੜਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ
ਦਿੱਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
ਨਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਜਾਂਵਦੇ ਨੇ ਸ਼ੂਕਦੇ
ਛੱਡੇ ਤੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਗੋਪੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਲਲਕਾਰ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ
ਲਿਆ ਮੌਤ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾ
ਵਹੀਆਂ ਖੋਹਲ ਜਮਰਾਜ ਬੈਠਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਦੇਊ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਾ

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਲਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ। ਸਭ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ

ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ। ਉਹ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਾਂਗ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀ ਧਜਾਂ ਇਸ ਦਾਉ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਖਲੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਹਿਰ ਦੀ ਅੱਗ ਵਰਸਾਈ।

ਇਧਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਜਰ ਸ਼ਾਹ ਅਕਾਲੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਰਣਜੀਤ ਵਜਾ ਕੇ
ਨਾਲ ਅਕਾਲੀ ਸੂਰਮੇ ਗੁਰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ ਕੇ
ਮੱਲ ਖਲੇ ਪਿੜ ਸੂਰਮੇ ਸਿਰ ਤਲੀ ਟਿਕਾ ਕੇ
ਦਲ ਵੈਰੀ ਦਾ ਰੋਕਿਆ ਮਰਦਾ ਜਿਉਂ ਜਾ ਕੇ
ਖਿਚ ਖਿਚ ਤੀਰ ਚਲਾਂਵਦੇ ਜਦ ਸੇਧ ਤਕਾ ਕੇ
ਹਿੱਕਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਨਿਕਲਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਨਹਾ ਕੇ
ਸੱਥਰ ਸੁੱਤੇ ਸੂਰਮੇ ਸਭ ਫ਼ਿਕਰ ਮੁਕਾ ਕੇ
ਜਿਉਂ ਸਾਕੀ ਦਰ ਲੇਟਦੇ ਪੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾ ਕੇ

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਹੇ ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿੜ ਵਿਚ ਲੋਥਾਂ ਧੋਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਰਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਉਂਦੇ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੱਚ ਰਹੇ ਰਣ ਖੇਤ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ: ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਦਵ-ਜੰਗ ਦਾ ਨਬੇੜਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਪਏ

ਵਾਰ

ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੀ ਦੁਵੱਲੀ ਸਭ ਸੂਰਮੇ
ਦਿਲੋਂ ਮੌਤ ਵਾਲਾ ਖੌਫ਼ ਭੁਲਾ
ਰਾਉ ਕੇਸਰੀ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਨਾਅਰੇ ਲਾਂਵਦਾ
ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਆ
ਰਾਜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ

ਘੇਰਾ ਲਿਆ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਪਾ
ਰੋਕੇ ਤੇਗ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟ ਕੱਟ ਕਾਨੀਆਂ
ਦਿੱਤੇ ਤੀਰ ਸਾਰੇ ਪਰਤ ਗਿਰਾ
ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਬੀਤਿਆ
ਜੋਸ਼ ਗਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਆ
ਉਹਨੇ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾਗ-ਫਣ੍ਹਾ ਕੱਢ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਬੋਲ ਕੇ ਚਲਾ
ਛਾਤੀ ਚੀਰ ਕੇ ਸੰਜਅ ਵਾਲੀ ਲੰਘਿਆ
ਡਿੱਗਾ ਕੇਸਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਆ
ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਾਂ ਉੱਤੇ 'ਸੀਤਲਾ'
ਗਿਆ ਆਪਣੇ ਪਰਾਣ ਗੁਆ

ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਫ਼ੌਲਾਦੀ ਸੰਜਅ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਦਾ ਤੀਰ ਉਹਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕੇਗਾ। ਸੋ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਬਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਸ. ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਏਨਾ ਧਨੀ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਵੈਰੀ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਤੀਰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਕੱਟ ਕੇ ਡੇਗ ਦੇਂਦਾ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਵਾਰ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਹਨੇ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ, ਜੋ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਸੰਜਅ ਚੀਰ ਕੇ ਛਾਤੀ ਦੇ ਵਿਚਦੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਨਾਲ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਣ ਪਿਆ। ਉਸਦਾ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿੜ ਛਡ ਕੇ ਨੱਸ ਉੱਠੀ। ਨੱਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਬੇ-ਹੱਦ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੋਰਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਨਵਾਬ ਬੇਗ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਘਰ ਜਾ ਵੜਿਆ।

ਅਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੦-੩-੫੪ ਈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ

ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

'यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानम धर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ।
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥

ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਗਵਦ ਗੀਤਾ
ਅਧਿਆਇ ੪, ਸਲੋਕ ੭-੮

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਰਤ ! ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਧਰਮ (ਪਾਪ) ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਤਦੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਹਾਂ । (ਜਨਮ ਧਾਰਦਾ ਹਾਂ) । ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧੂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਧਰਮ ਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜੁੱਗਾਂ ਜੁੱਗਾਂ (ਹਰ ਜੁਗ) ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

"ਜੁਗ ਗਰਦੀ ਜਬ ਹੋਵਹੇ
ਉਲਟੇ ਜੁਗ ਕਿਆ ਹੋਇ ਵਰਤਾਰਾ
ਉਠੇ ਗਿਲਾਨ ਜਗਤ ਵਿਚ
ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸੰਸਾਰਾ

ਵਰਨਾਵਰਨ ਨਾ ਭਾਵਨੀ
ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸ ਅੰਗਿਆਰਾ
ਨਿੰਦਾ ਚਲੇ ਵੇਦ ਕੀ
ਸਮਝਨ ਨਹਿ ਅਗਿਆਨ ਗੁਬਾਰਾ
ਬੇਦ ਗਰੰਥ ਗੁਰ ਹਟ ਹੈ
ਜਿਸ ਲਗ ਭਵਜਲ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝ ਨ ਬੁਝੀਐ
ਜਿੱਚਰ ਧਰੇ ਨ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰਾ
ਗੁਰ ਪਰਮੇਸਰ ਇਕ ਹੈ
ਸੱਚਾ ਸਾਹ, ਜਗਤ ਵਣਜਾਰਾ
ਚੜੇ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ।"
(ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ, ਪਉੜੀ ੧੭)

ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਦੇਸ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਇਹੋ ਹਾਲਤ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਧੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਉਹ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕਾਮੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਹਦਾ ਰੁਅਬ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਮਨ-ਆਈਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਪਰਜਾ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਮਾੜੇ ਵਾਸਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਵਧੇ ਪਾਪ ਜਹਾਨ ਹਨੇਰ ਹੋਇਆ
ਦਇਆ ਧਰਮ ਦਾ ਰਿਹਾ ਨਸ਼ਾਨ ਨਾਹੀਂ

ਤੱਕੋ ਜਿਧਰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਦਿੱਸੇ
ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ ਕਿਤੇ ਭਗਵਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਫਸਿਆ ਵਿਚ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਇਉਂ ਜਾਪੇ
ਜਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਇਨਸਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਸਾਧ ਧਾੜਵੀ, ਤੇ ਪਹਿਰੂ ਚੋਰ ਬਣ ਗਏ
ਰਿਹਾ ਧਰਮੀਆਂ ਕੋਲ ਈਮਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਪੰਡਤ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਬੈਠੇ
ਮੰਨਦੇ ਮੁਲਵੀ ਹੁਕਮ ਕੁਰਆਨ ਨਾਹੀਂ
ਰੱਤ ਪੀਣ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਰਾਜੇ
ਮੁਨਸਫ਼ ਰਾਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਜਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਪਰਜਾ ਪਾਲਣੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਸੀ
ਲੁਟਦੇ ਡਾਕੂਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰਮਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਪੈਸਾ-ਪਤੀ ਵਿਆਜਖ਼ੋਰ ਬਣ ਜੋਕਾਂ
ਛੱਡੀ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਤ ਲਹੇ ਕੁਆਰੀਆਂ ਦੀ
ਬਚੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨਾਹੀਂ
ਧੁੰਦੇ ਰਾਹ ਲੁਕਾਈ ਹੀ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ
'ਸੀਤਲ' ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗਿਆਨ ਨਾਹੀਂ

ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਕਹੀਏ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਬਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਪਰਮਾਣ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਢੁੱਕਦਾ ਸੀ :

"ਕਲਿ ਕਾਤੀ, ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ,
ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ।
ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ, ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ,
ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ।"

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ, ਮ. ੧)

ਉਸ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਘੁੱਪ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਨ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਤ-ਆਬਰੂ ਬਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਟੈਕਸਾਂ ਨੇ ਪਰਜਾ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਬੂੰਦ ਵੀ ਨਚੋੜ ਲਈ ਸੀ ਰੱਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਕੁਆਰਪਨ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੀਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਤ ਲੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਓਦੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਣੀ ਔਖੀ ਹੈ।

ਕੋਰਸ

ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਲੋਕੋ, ਜੋ ਸੀ ਹਾਲਤ ਸੰਸਾਰ ਦੀ
ਪਈ ਸੀ ਜਦ ਲੋੜ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਵਤਾਰ ਦੀ
ਆਈ ਗੁਰ 'ਨਾਨਕ' ਬਣ ਕੇ ਜੋਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ
ਆਦਮ ਦੇ ਨਗਰ 'ਚ ਓਦੋਂ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਫੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨੇਰਾ ਸੀ
ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ।
ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਨੀ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ
ਵਿਕਦਾ ਭਗਵਾਨ ਪਿਆ ਸੀ ਕੂੜ ਦੀ ਦੁਕਾਨਾਂ 'ਤੇ
ਛਾਇਆ ਪਾਖੰਡ ਸੀ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਈਮਾਨਾਂ 'ਤੇ
ਧਰਮ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੀ ਤਾਂ ਬਣ ਗਿਆ ਲੁਟੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨੇਰਾ ਸੀ
ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ।
ਮਨ ਮੰਨੇ ਅਰਥ ਸੀ ਕਰਦਾ ਪੰਡਤ ਪੁਰਾਨ ਦੇ
ਹੁਕਮ ਉਲਟਾਉਂਦਾ ਸੀ ਸਭ ਮੁੱਲਾਂ ਕੁਰਆਨ ਦੇ
ਬਣ ਗਏ ਸੀ ਗੋਰਖ-ਧੰਦੇ ਮਸਲੇ ਈਮਾਨ ਦੇ
ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੁਆਲੇ ਵਹਿਮਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨੇਰਾ ਸੀ

ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ ।
ਰਾਜੇ ਸੀ ਬਣ ਕਸਾਈ, ਹਾਕਮ ਅਨਿਆਈਂ ਸੀ
ਡੁੱਲ੍ਹਦਾ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਿਆ ਖ਼ੂਨ ਅਜਾਈਂ ਸੀ
ਦੀਨਾਂ ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦਿਸਦਾ ਨਾ ਸਾਈਂ ਸੀ
ਹੁੰਦਾ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਧੱਕਾ ਬਥੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ
ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ ।

ਫੁੱਲਾਂ ਨੇ ਧਾਰ ਲਏ ਸੀ ਰੂਪ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਦੇ
ਤਾਂਦੇ ਲਈ ਗੀਤ ਬਣ ਸਨ ਰੋਣੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ
ਬਣਦੇ ਸੀ ਹੰਝੂ ਮੋਤੀ ਜ਼ਾਲਮ ਦਿਆਂ ਹਾਰਾਂ ਦੇ
ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਮਰਨਾ ਸੌਖਾ ਜਿਉਣਾ ਉਖੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ
ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ ।

ਸੱਚ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਝੂਠ ਪਰਧਾਨ ਸੀ
ਲੁਕਿਆ ਭਗਵਾਨ ਸੀ ਬੈਠਾ, ਪਰਗਟ ਸ਼ੈਤਾਨ ਸੀ
ਬਣ ਗਿਆ ਇਨਸਾਨ ਜਿਵੇਂ ਲਹੂ ਪੀਣਾ ਹੈਵਾਨ ਸੀ
ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਨਾਲ ਗੁਨਾਹਾਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰਾ ਸੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ
ਪਸਰੇ ਸਨ ਪਾਪ ਚੁਫੇਰੇ ।

ਜਿੱਥੇ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਓਥੇ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਵੀ ਭੇਖੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਧਰਮ ਵਿਚ ਭਰਮ ਤੇ ਪਖੰਡ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਪਸਰ ਗਏ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਧਰਮ ਤੇ ਧਰਮ-ਮੰਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ 'ਨੀਚ' ਕਰਾਰ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਦੇ ਇਕ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ 'ਅਛੂਤ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ

'ਦਾਨ' ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਤੇ 'ਭੇਟਾ' ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਹਲੜ ਜਮਾਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਝੀਆਂ ਕਥੀਆਂ ਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪਰ-ਚਲਤ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਆਰਥਕ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧ ਰਹੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਧਰਤੀ ਵੀ ਕੁਰਲਾ ਉਠੀ।

ਕਲੀ

ਜੀਹਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਵਾਲੇ ਕਹਿਣ ਕਚਹਿਰੀ ਧਰਮ ਦੀ
ਦੁੱਖਾਂ ਮਾਰੀ ਧਰਤੀ ਓਥੇ ਜਾ ਪੁਕਾਰਦੀ
ਕਹਿੰਦੀ :—ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਦਾਤਿਆ!
ਪੈ ਗਈ ਹੋਂਦ ਜਾਪਦੀ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ ਦੀ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਣਾ ਸੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਗਤ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ
ਪੱਟੀ ਨਿੱਤ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦੀ
ਹਾਕਮ ਥਾਪੇ ਗਏ ਸੀ ਪਰਜਾ ਪਾਲਣ ਵਾਸਤੇ
ਪਰਜਾ ਖਾਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਬਣ ਗਈ ਏ ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਲੋੜ ਸੀ ਢਾਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਕਰਦਾ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ 'ਤੇ
ਪੀ ਰੱਤ ਪਿਆਸ ਬੁਝੇ ਨਾ ਜਬਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ
ਐ ਪ੍ਰਭੂ ਰਚਨਹਾਰ! ਇਹ ਰਚਨਾ ਆਪਣੀ ਸਾਂਭ ਲੈ
ਮਾਣਸ-ਰੂਪ ਦੈਂਤ ਦਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਭਾਰ ਸਹਾਰਦੀ
ਤੇ ਜੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇਰੀ ਵਸਦੀ ਰਹੇ
ਛੇਤੀ ਭੇਜ ਕੋਈ ਰੂਹ ਸੱਚੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ
'ਸੀਤਲ' ਮੈਂ ਨਹੀਂਗਾ ਹੁਣ ਵਿੱਸਣਾ ਕਿਸੇ ਭੁਲੇਖੇ 'ਤੇ
ਮਾਣਸ-ਦੇਹੀ ਹੋਵੇ, ਜੋਤ ਹੋਵੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ

ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਮੱਛ', 'ਕੱਛ', 'ਵਰਾਹ' ਆਦਿ ਕਈ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਉਤਾਰਨ

ਵਾਸਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਪਰ ਉਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਨਾ ਕਰ ਸੱਕੇ। ਧਰਤੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇ। ਮਨੁੱਖ ਵਿਗੜੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ, ਜੋ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਅੰਤ, ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੁਕਾਰਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ।

'ਰਾਏ ਭੋਏ' ਨਾਮ ਦੇ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਪਿੰਡ ਵਸਾਇਆ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਤਲਵੰਡੀ' ਰਖਿਆ। ਓਦੋਂ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਏ ਭੋਏ ਨੂੰ ਤਲ-ਵੰਡੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਵੀਹ-ਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ 'ਜ਼ਿਮੀਦਾਰੀ' ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਨੇ ਛੇਥੜੇ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਏ ਭੋਏ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ' ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆਂ। ਇਹ ਸੱਜਣ ਰੱਬ ਦੇ ਭੈ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ (ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ) ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਦਾ ਮੁਖ਼ਤਾਰ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪਟਵਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ 'ਤ੍ਰਿਪਤਾ' ਧਾਰਮਕ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਵਰਗੀ ਜੋੜੀ ਦੇ ਘਰ ਪਲੇਠੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਹੋਈ। ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਜਨਮ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਵਾਜ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ 'ਨਾਨਕੀ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਹਸ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਕੰਨਿਆਂ ਸੀ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਰੀਝ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਹ ਨਾਲ ਧੜਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਵਡੇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ

ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਘਰ ਖੇਡਣ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਖਿਡਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਦੀ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਵੀਰ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਚਾਉ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਭੱਜੀ ਭੱਜੀ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਹੀਂ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ, "ਮਾਤਾ ਜੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਵੀਰ ਚੁਕਣਾ ਏ। ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਕਦੋਂ ਆਵੇਗਾ?"

ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਧੀ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ, "ਪੁੱਤਰ! ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਵੀਰ ਬਖ਼ਸ਼ਣਗੇ।"

ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਨਾਨਕੀ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਾਕਾ ਏ।' ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਹਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਤੇ ਉਹ ਮਨ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਇਕਲਵੰਜੇ ਬਹਿ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੀ।

[illegible]

ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਬੈਠ ਸਵੇਰੇ, ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਵੇ
ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਸੁਣ ਅਰਜ਼ੋਈ, ਪਲ ਪਲ ਸੀਸ ਝੁਕਾਵੇ
ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਮਿਹਰਾਂ ਦਾ ਸਾਈਂ, ਮੇਰੀ ਆਸ ਪੁਜਾਵੇ
ਦਾਤ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਦਾਤਾ, ਲਾਲ ਸਤਿਜੁਗੀ ਆਵੇ

ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਨਿਕਲੀ ਅਰਦਾਸ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ, ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਦੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ 'ਅਕਾਲਪੁਰਖ' ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗਾ —

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਤਾਰ ਵਿਚਾਰੇ
ਆਗੂ ਅਸਾ ਭੇਜੀਏ ਜਗ ਸਭਦਾ ਤਾਰ
ਪਾਪਾਂ ਦੱਬੀ ਧਰਤ ਦੇ ਜੋ ਭਾਰ ਉਤਾਰ
ਰਸਤਾ ਦੱਸ ਸਚ ਦਾ ਫੜ ਕੂੜ ਪਸਾਰੇ
ਧਰਮ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਜਗ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰੇ
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ
ਝੁਕਣ ਜਿਦੀ ਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਆ ਕੂਟਾਂ ਚਾਰ
ਹੋਵੇ ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਜੋ ਡੁਬਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰ

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਅੱਗੇ ਕਈ ਭਗਤ, ਨਬੀ ਤੇ ਅਵਤਾਰ ਆਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਪਰਚਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲੋਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਭ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਜਪਾਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਪਖੰਡ ਦੀ ਚਾਸਣੀ ਲਾ ਕੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਲੋੜ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ, ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੇ। ਜੋ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸਾਧਾਰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਵੇ। ਜੋ ਨਿਖੜੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰੇ। ਜੋ ਦੂਰ ਦੂਰ ਹੋਈਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਵੇ। ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਰਮ ਤੇ ਪਖੰਡ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਛੂਤ ਛਾਤ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਆਤਮਾ ਭੇਜੀਏ, ਜੋ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਲਪੁਣੇ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੁਆ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜੇ।'

ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) 'ਤੇ ਪਈ। ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼

ਨਾਲ ਮਾਲਾ-ਮਾਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੀ।

ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਹਦੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਇਆ। ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਦੀ ਰੀਝ ਪੁੱਨੀ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤ ਪਰਗਟ ਹੋਈ।

ਸਵੱਯਾ

ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਹੋਏ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਨਿਵਾਰਨ ਨੂੰ।
ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਉਤਾਰਨ ਨੂੰ,
ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਤਾਰਨ ਨੂੰ।
ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭੁੱਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ,
ਇਕ ਧਰਮ ਰੱਬੀ ਪਰਚਾਰਨ ਨੂੰ।
ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ,
ਚੜ੍ਹਿਆ ਏ ਜੱਗ ਸੁਧਾਰਨ ਨੂੰ।

ਪਾਪ-ਹਰਨ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰ ਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

"ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ,
ਮਿਟੀ ਧੁੰਧ ਜਗ ਚਾਨਣ ਹੋਆ।
ਜਿਉਂ ਕਰ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਿਆ,
ਤਾਰੇ ਛਪੇ ਅੰਧੇਰ ਪਲੋਆ।
ਸਿੰਘ ਬੁੱਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ,
ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰ ਧਰੋਆ।
ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੇ,
ਪੂਜਾ ਆਸਣ ਥਾਪਣ ਸੋਆ।

ਸਿਧ ਆਸਣ ਸਭਿ ਜਗਤ ਦੇ,
ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ ।
ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਸਾਲ,
ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ ।
ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰ ਚੱਕ
ਨੌ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਚਾ ਢੋਆ ।
ਗੁਰਮੁਖ ਕਲਿ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਆ ।
(ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ੨੭)

ਇਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

"ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ,
ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ ।
ਚਰਨ ਧੋਇ ਰਹਿਰਾਸ ਕਰ,
ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਸਿਖਾਂ ਪੀਲਾਇਆ ।
ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ,
ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਇਕ ਦਿਖਾਇਆ ।
ਚਾਰੇ ਪੈਰ ਧਰਮ ਦੇ,
ਚਾਰ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨ ਕਰਾਇਆ ।
ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਬਰਾਬਰੀ,
ਪੈਰੀ ਪਵਣਾ ਜਗ ਵਰਤਾਇਆ ।
ਉਲਟਾ ਖੇਲ ਪਿਰਮ ਦਾ,
ਪੈਰਾਂ ਉਪਰ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ।
ਕਲਿਜੁਗ ਬਾਬੇ ਤਾਰਿਆ,
ਸਤਿਨਾਮ ਪੜ੍ਹ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਇਆ ।
ਕਲਿ ਤਾਰਣ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਆਇਆ ।"
(ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ, ਪਉੜੀ ੨੩)

ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਦਾ

ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਮ੍ਰਿਗਸ਼ਰ ਨਛੱਤਰ, ਅਤੀ ਗੜ ਜੋਗ, ਛਨਿਛਰਵਾਰ, ੨੦ ਵਿਸਾਖ, ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩, ਸਮਤ ੧੫੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੪੬੯ ਈ.) ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰਨੇ ਨੂੰ, ਡਿੱਗਿਆਂ ਉਭਾਰਨੇ ਨੂੰ
ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤ ਲਿਆ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਜ ਪੈਂਦੀ
ਸੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਪਾਪ ਨੱਸ ਹਾਰ ਜੀ
ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਲੱਗੀ
ਲਗੀ ਏ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਘਰੀਂ ਹੋਣ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਜੀ
ਚਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾਂਦੇ ਲੋਕ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਗੂੰਜਿਆ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੀ

ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਮਾਤਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨੂਰੀ ਬਾਲ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਵੀਰ ਦਾ ਮਥਾ ਚੁੰਮਦੀ ਰਜਦੀ ਨਾ। ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ। ਆਂਢੀਆਂ-ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਦਿਲੀ ਪਰਸੰਨਤਾ ਝਲਕਣ ਲੱਗੀ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੋਈ ਪਰਗਟ ਜੋਤ ਅਕਾਲ ਦੀ, ਸਭ ਤਕ ਕੇ ਹੋਏ ਨਿਹਾਲ
ਹੋਈ ਗੱਦ ਗੱਦ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਤਕ ਅਚਰਜ ਨੂਰੀ ਬਾਲ
ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜਾਵੇ ਵਾਰਨੇ, ਲੈ ਗੋਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਲ
ਉਹਦੇ ਪੂਰੇ ਚਾਅ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਵਧੀ ਸਾਂਝ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲ
ਮਥਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਚੁੰਮਦੀ ਵੀਰ ਦਾ,ਓਹਦੀ ਭੈਣ ਨਾ ਝੱਲਦਾ ਝਾਲ

ਨਹੀਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸਮਾਂਵਦਾ, ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ
ਉਹ ਵੰਡਦਾ ਭਰ ਭਰ ਝੋਲੀਆਂ, ਉਹਦੀ ਪੂਰੀ ਆਸ ਅਕਾਲ
ਜੱਗ ਵਸਦਾ ਜਾਪੇ 'ਸੀਤਲਾ', ਜਦ ਹੋਵੇ ਰਬ ਦਿਆਲ

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਲਕ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨਗਰ ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁੱਜਾ। ਪਲ ਪਲੀ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਜਣਿਆਂ ਪਛਾਣਿਆਂ ਦਾ ਭੀੜ ਲੱਗ ਗਈ। ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਗੂੰਜ ਉਠੀਆਂ। ਮਹਿਤਾ ਜੀ, ਵਧਾਇਉਂ ਦੀ ਪੂਨੀ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚਦੀ, ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲ ਜਾਂਦੀ।

ਬਾਹਰ ਇਕ ਇਕ ਵਧਾਈ ਨਾਲ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸੇਰ ਸੇਰ ਲਹੂ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪਤਾਸਿਆਂ ਨਾਲ ਝੋਲੀ ਭਰ ਦੇਂਦੇ। ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਮੰਗਤੀਆਂ ਨੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤਾਂ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਬਖਸ਼ੀ। ਦਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸਿਹਰੇ ਬੱਧ ਗਏ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗਾ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਪ੍ਰੋਹਤ ਹਰਿਦਿਆਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿਤੀ। ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੂੰ ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬਾਲਕ ਦੀ ਜਨਮ-ਕੁੰਡਲੀ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਰਸਮੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੇ ਜਨਮਕੁੰਡਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪੱਛ ਗਿੱਛ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ। ਪ੍ਰੋਹਤ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ

ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਬਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

ਸਾਕਾ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਇਓਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ
ਮੈਂ ਵੇਖੀ ਇਸ ਬਾਲ ਦੀ ਅਚਰਜ ਹੀ ਮਾਇਆ
ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਥਾਂ ਰੋਣ ਦੀ ਇਹ ਸੀ ਮੁਸਕ੍ਰਾਇਆ
ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਝਲਕਦਾ ਸੀ ਨੂਰ ਸਵਾਇਆ
ਚੰਦ ਉਦਾਲੇ ਰਸ਼ਮੀ ਜਿਉਂ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ
ਮੈਨੂੰ ਜਾਪੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਕੋਈ ਖੇਲ ਰਚਾਇਆ
ਆਪ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਧਾਰ ਰੂਪ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਆਇਆ
ਭੇਤ ਕਿਸੇ ਨਾ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਪਾਇਆ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਾਈ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਅਨੋਖੀ ਲਾਲੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਗਈ, "ਪ੍ਰੋਹਤ ਜੀ ! ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਲਕ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਜਨਮ-ਪੀੜ ਨਾਲ ਕੁਮਲਾਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਲਗਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਰੋ ਰੋ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਹ ਬਾਲਕ ਤਾਂ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਇਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂਰ ਦਾ ਹਲਕਾ ਇਉਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪੁੰਨਿਆਂ ਦੇ ਚੰਦ ਉਦਾਲੇ ਪਰਵਾਰ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਰੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹਦੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਭਜਨੀਕ ਪੁਰਸ਼ ਵਾਂਗ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਸੀ। ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਝੁਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਮਰ ਭਰ ਇਹਦੇ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖਦੀ ਰਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਕਰਨੀ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਏ।"

ਦਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਹਰਿਦਿਆਲ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹਨੇ ਜਨਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਜਨਮ-ਪਤਰੀ ਬਣਾਈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ

ਸੀ । ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਨਮ-ਕੁੰਡਲੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਕਾਲੂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮਹਿਤਾ ਜੀ ! ਮੈਂ ਇਸ ਅਨਖ ਬਾਲਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।"

ਬਜ਼ੁਰਗ ਹਰਦਿਆਲ ਪੰਡਤ ਦਾ ਸਾਰੇ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਦੀ ਮੰਗ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ। ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਰਮਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਲੇਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲਿਆਈ। ਪ੍ਰੋਹਤ ਹਰਦਿਆਲ ਚਖਾ ਚਿਰ ਬਾਲਕ ਦੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਉਹਨੇ ਜਨਮ-ਕੁੰਡਲੀ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਚਿਆ, ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿਤਾ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਸਨ, ਕਿ ਬਿਰਧ ਪੰਡਤ ਇਸ ਬਾਲਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਝੁਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਦੇ ਬੰਦ ਨੇਤਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਚੁਟਕ ਛਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਸੋਚ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੇ, ਸੁਣੋ ਮਹਿਤਾ !
ਘਰ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਆਇਆ
ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿਹਾ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ*
ਪਾਪ-ਹਰਨ ਓਹਾ ਦੇਹ ਧਾਰ ਆਇਆ
ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦੇਣ ਚਾਨਣ
ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਆਪ ਅਵਤਾਰ ਆਇਆ
'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਜੋ ਭਾਲਦੇ 'ਸੁੰਨ' ਅੰਦਰ
ਚੇਤਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਕਾਰ ਆਇਆ
ਪਏ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰਸੀ

* ਵੇਖੋ ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੫।

ਰਾਹ ਰੱਬ ਦੇ ਲਾਊ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇ
ਵਿਚੋਂ ਨਾਸਤਕ, ਉਪਰੋਂ ਦੰਭੀਆਂ ਨੂੰ
ਹੌਂਤੋਂ ਵਦਰੋ ਕਰੂ ਈਮਾਨ ਦੇ ਕੇ
ਪਾ ਕੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅੱਗ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਸੀ
ਇਹਦੇ ਚਰਨ ਛੁਹ ਠੰਢਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋਸੀ
ਸੱਚ ਵਾਂਗ ਅਟਲ ਰਹੂ ਜ਼ੁਲਮ ਅੱਗੇ
ਤੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋਸੀ
ਠੋਕਰ ਮਾਰੇਗਾ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ
ਨੀਚਾਂ ਰਲਦਿਆਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਯਾਰ ਹੋਸੀ
ਸਾਝ ਝੁਕਣਗੇ ਪੰਡਤ ਚੁਮਾਰ ਜਿਥੇ
ਐਸਾ ਏਸ ਦਾ ਉਚਾ ਦਰਬਾਰ ਹੋਸੀ
ਬਹੁਤਾ ਕਹਾਂ ਕੀ ਮੈਂ, ਕਲੂਕਾਲ ਅੰਦਰ
ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਇਹ ਪਰਚਾਰ ਕਰਸੀ
ਭਵ-ਸਾਗਰੋਂ ਆਪ ਮਲਾਹ ਬਣ ਕੇ
ਕਈਆਂ ਡੁਬਦਿਆਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਕਰਸੀ

ਪ੍ਰੋਹਤ ਦੇ ਇਹ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਝੁਕ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ ਵੱਡੀ ਭੈਣ 'ਨਾਨਕੀ' ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ 'ਨਾਨਕ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਅੱਜ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪੂਜਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅੱਜ ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ' ਪਰਚਲਤ ਹੈ

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ : ੨੧-੩-੫੫ ਈ.

ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ (ਵਿਚਾਰ)

ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਉਮਰ ੭੦ ਵਰ੍ਹੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਤਿਨ ਦਿਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਮਵਾਰ, ਅੱਸੂ ਵਦੀ, ੧੦, ਮਿਤੀ

੨੩ ਅੱਸੂ, ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ ਬਿ. (੨੨ ਸਤੰਬਰ,੧੫੩੯ ਈ) ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਦਿਨ (ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੦, ਸਰਾਧ ਦਸਵਾਂ) ਇਹ ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੦, ੧੫੯੬ ਵਿਚੋਂ ੭੦ ਵਰ੍ਹੇ, ੫ ਮਹੀਨੇ, ੭ ਦਿਨ ਕਢ ਕੇ ਵੇਖ, ਤਾਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩, ਸਮਤ ੧੫੨੬ ਬਿ. ਨਿਕਲੇਗੀ। ਸੋ ਕੱਤਕ ਸਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਗ਼ਲਤ ਹਈ।

ਹਰ ਹੋਨਾਂ ਲਿਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੇਖੋ - ੧. ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ : "ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜਨਮਿਆਂ ਵੈਸਾਖ ਮਾਹਿ, ਤ੍ਰਿਤੀਆ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਕੂ ਜਨਮਿਆਂ।"

੨. ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ – "ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਥਿਤ ਤੀਜ ਕੋ ਭਏ, ਸੰਤ ਰੂਪ ਦੀਸ।"

੩. ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ— "ਸੰਮਤ ੧੫ ੬, ਵੈਸਾਖ ਮਾਸ ਸੁਕਲ ਪੱਖ ਤ੍ਰਿਤੀ ਅਥਿਤ, ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ।"

੪ ਫੈਰੋਵਾਲ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ – "ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਏ ਭੋਏ ਕੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਲਇਆ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਵੈਸਾਖ ਮਾਹਿ ਦਿਨ ਤੀਜ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ "

ਹੋਰ, ਸ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਨੇ 'ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ?' ਤੇ 'ਗੁਰਪਰਬ ਨਿਰਣਯ' ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਸਿਧ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਗਲਤ ਹੈ। ('ਸੀਤਲ)

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਦੇ

ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ

ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੰਦ (ਪ੍ਰਿਥੀਆ), ਦੂਸਰਾ ਮਹਾਂਦੇਵ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ। ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਬੜਾ ਈਰਖਾਵਾਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਮਹਾਂਦੇਵ ਵਿਰਕਤ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਬਖਸ਼ੀ, ਜੋ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਮਗਰਲੇ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਾ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬਾਲ-ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਉਤੇ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਾਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੰਗਾ' ਜੀ ਸੀ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਬਾਲ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਏਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀ ਇਸਤਰੀ 'ਕਰਮੋ' ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਲੜਦੀ ਝਗੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਤਾਅਨੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੀ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿੰਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਥਾਂ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਜਾਂਦੇ? ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਕਿ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਏ। ਜਿਸ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੈਂ ਬਣਨਾ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਦਰਾਣੀ ਗੰਗਾ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਮਾੜੇ ਘੱਟ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ, "ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਅੰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਸਾਡਾ ਈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਔਂਤਰਾ ਰਹੇਗਾ। ਗੰਗਾ ਦੇ ਘਰ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਖੀਰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉਤੇ ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਹਰਵਾਨ ਬੈਠੇਗਾ। ਗੰਗਾ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਜੋੜਿਆ ਬਣਾਇਆ ਅੰਤ ਸਾਡੇ ਜੋਗਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।"

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਹਰੋਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈਆਂ। ਉਹ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਮੁੱਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਆਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਕੀਮਤੀ ਬਸਤਰ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਵੀ ਸਨ। ਕਰਮੋ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖਕੇ ਸੜ ਭੁੱਜ ਗਈ। ਉਹ ਘਰ ਆ ਕੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੜੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਵਾਕ ਕਹੇ। ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਟਹਿਲਣ (ਦਾਸੀ) ਕਿਤੇ ਨੇੜੇ ਖਲੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਭਰੀ ਪੀਤੀ ਆ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ

ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ,

ਬੈਂਤ

ਦਾਸੀ ਕਿਹਾ ਇਕ ਦਿਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ
ਦਿਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕੀ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ, ਮਾਤਾ !
ਕਰਮੋ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕੁਛ ਪਤੀ ਤਾਈਂ
ਕਹਿ ਸੱਕੇ ਨਾ ਮੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ, ਮਾਤਾ !
ਉਹਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ,
ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਗਏ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਮਾਤਾ !
ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਉਹ
ਗੁਰੂ ਮਰੇਗਾ ਬਿਨਾਂ ਸੰਤਾਨ ਮਾਤਾ !
ਕਹਿੰਦੇ ਭੂਸਾਂ ਨੂੰ 'ਔਂਤਰੇ ਜਾਣਗੇ ਇਹ,
ਬਾਕੀ ਰਹੂ ਨਾ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ', ਮਾਤਾ !
ਉਹ ਤਾਂ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਗੱਦੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ 'ਤੇ
ਅੰਤ ਬੈਠਣਾ ਏਂ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮਾਤਾ !
ਅੱਗ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੰਦਰ ਸੜ ਦੇਵਾਂ,
ਛੱਡ ਬੈਠੇ ਨੇ ਧਰਮ ਈਮਾਨ, ਮਾਤਾ !
'ਸੀਤਲ' ਸੱਚ ਆਖੇ, ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਗਿਰ ਜਾਏ ਇਨਸਾਨ, ਮਾਤਾ !

ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਥੋੜ ਕਰਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਸਦਾ ਉਦਾਸ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉੱਤੋਂ ਕਰਮੋ ਦੀਆਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਦਿਲ ਸਾੜਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਝੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਅੱਜ ਅੱਗੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੁਆਂਢਣ ਨੇ ਕੁਛ ਅਜੇਹੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਉਦਾਸ ਸਨ। ਉੱਤੋਂ ਦਾਸੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦੇ, ਦਾਸੀ

ਸਗੋਂ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਰੋਂਦੀ। ਉਹ ਹਉਕੇ ਭਰਦੀ ਕਹਿੰਦੀ, "ਮਾਤਾ ਜੀ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜੇਠਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਕਲੇਜਾ ਚੀਰਿਆ ਗਿਆ ਏ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਇਕ ਇਕ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਦਸ ਦਸ ਵਾਰ ਤੁਹਾਨੂੰ 'ਔਤਰੇ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਇਹ ਦੁੱਖ ਜਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਣਗੇ। ਜਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਓ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ "ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਖਸ਼ ਦੇਣ। ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੇ।"

ਅਜਿਹੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਵੀ ਉਛਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ, "ਬੀਬਾ! ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹਨ। ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ? ਜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਨਾ ਵਰ ਦੇ ਦੇਂਦੇ? ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਆਂ?"

"ਨਹੀਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ!" ਦਾਸੀ ਨੇ ਬੜੇ ਦਾਈਏ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ। "ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।"

ਕੁਝ ਚਿਰ ਸੋਚਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਗੀ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਸੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਘਰ ਆਏ, ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਿੱਤ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਦਾਸ ਵੇਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੰਗਾ ਜੀ! ਅੱਜ ਚਿੱਤ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਏ?"

ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਪਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਗੰਗਾ ਜੀ ਫਿੱਸ ਪਏ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾਸੀ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿਤੀ ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ।

ਕਲੀ

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਸੀ ਵਾਲੀਆਂ
ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕਰੇ ਬੇਨਤੀ ਅੱਗੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ
ਨਾਨਕ ਜੋਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ, ਆਪ ਜੋਤ ਹੋ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ ਆਪ ਭੰਡਾਰੀ ਹੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ
ਜੇ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਪਾ ਦਿਓ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲਿਓ !
ਬਖ਼ਸ਼ ਜਾਣ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਔਗੁਣ ਔਗੁਣਹਾਰ ਦੇ
ਜਿੱਥੇ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ 'ਕਰਾਂ' ਕਹਿ ਦਿਹੋ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ'
ਪਾਪੀ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ
ਭੁੱਖਿਆਂ ਦੀਨਾਂ ਤਾਈਂ ਭਰ ਭਰ ਦੇਵੋ ਥਾਲੀਆਂ
ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਡਿੱਗੇ ਛਾਤੀ ਲਾ ਸਤਕਾਰ ਦੇ
ਮੈਂ ਵੀ ਆ ਕੇ ਚਰਨੀ ਡਿੱਗੀ ਦਾਸੀ ਆਪ ਦੀ
ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੀ ਦਾਤਾ ! ਨਜ਼ਰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਮਾਰ ਦੇ
ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਦਾਤ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਸਵਾਲੀ ਦੀ
ਘਾਟਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ'ਗਾ ਘਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਮਿਹਰਾਂ ਹੋਵਣ ਜਿਸ 'ਤੇ 'ਸੀਤਲ' ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਲੀਆਂ
ਮੁੱਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ, ਫਿਰਦੇ ਦਿਨ ਬਹਾਰ ਦੇ

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਵਹਾਉਂਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਗਏ, "ਮੇਰੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰਦੇਵ ! ਤੁਹਾਡੇ ਦਰ 'ਤੇ ਆਏ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰੂਪ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰਨਹਾਰ ਹੋ । ਆਪਣੀ ਇਸ ਦਾਸੀ ਉਤੇ ਵੀ ਮਿਹਰ ਕਰੋ । ਮੈਂ ਸੰਗਦੀ ਹਜ਼ੂਰ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰਦੀ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਸਦਾ ਤੜਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ। ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਜੁੱਗਾਂ ਜੁੱਗਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਹੈ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਭੁੱਖ ਅਸਹਿ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਸਹੀ, ਪਰ ਆਪ ਤਾਂ ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਸਮਰੱਥ ਹੋ। ਮੇਰੇ ਔਗੁਣਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਹੋ, ਦਾਤਾ! ਆਪਣੇ ਬਿਰਦ-ਬਾਣੇ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖ। ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦਾਸੀ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰੋ।" ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਧਰਤੀ ਤਕ ਝੁਕ ਗਏ।

ਬੜੇ ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਰੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲੇ,

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਉਂ ਬਾਤ ਉਚਾਰੀ
ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪ ਹੈ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ ਗੁਰ-ਸੰਗਤ ਪਿਆਰੀ
ਜਾਂ ਹਨ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਪੁਜਾਰੀ
ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਪੱਸਿਆ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਭਾਰੀ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਹਨ ਉਹ ਭੰਡਾਰੀ
ਢੂੰਡ ਪੂਰਨ ਸਿਖ ਕੋਈ ਤਿਆਗੀ-ਘਰ ਬਾਰੀ
ਕਰ ਬਿਨਤੀ ਉਨ ਪਾਸ ਜੋ ਸੁਣੇ ਕੁਮਾਰੀ

"ਰੰਗਾ ਜੀ!" ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਗੁਰਦੇਵ ਬੋਲੇ, "ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ। ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਭਗਤ ਅਗੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਰਦਾਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਦਾ ਮੰਨਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੋ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਫਲ ਮੰਗੋ।"

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ! ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੌਤਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਸੀ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰਦੇਵ ! ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿਖ-ਸਤ ਵੱਡਾ ਹੈ ? ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪਵਾਂ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਦਾਸੀ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਓ, ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਉਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂ ?"

ਜੰਗਲਾ

ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਮਾਤਾ, ਫਿਰ ਇਉਂ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਪੂਰਨ ਸਤ ਕੌਣ ਹਨ ਐਸੇ, ਨਾਨਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰੀ
ਕਰਾਂ ਬੇਨਤੀ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ, ਸੁਣਨ ਜੋ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ
ਹੋਵੇ ਆਸ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪੂਰੀ, ਵਸੇ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ

'ਲੋੜ' ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋੜ ? ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ? ਸ਼ਾਇਦ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਸਤੇ ਭਗਤ ਏਨਾ ਨਾ ਕਲਪਦਾ ਹੋਵੇ, ਜਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਸਤੇ ਮਾਂ। ਇਸਤਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਖ਼ਿਤਾਬ 'ਮਾਂ' ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਜਨਮ ਭਰ ਸਿੱਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮਹਿਲ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

"ਹਾਂ, ਛੇਤੀ ਦੱਸੋ ਮੇਰੇ ਸਿਰਤਾਜ ! ਕਿਸ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂ।" ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਕੇ ਪੁਛਿਆ।

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ :

ਕਬਿੱਤ

ਬਲ ਗੁਰਦੇਵ, ਸੁਣੋ ਰੰਗਾਂ ਜੀ ਪਰੇਮ ਨਾਲ
ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਜਬ ਕਹਾਨੀ ਹੈ
ਬਾਬੇ 'ਬੁੱਢੇ' ਜਿਹਾ ਸਤ ਆਵੇ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਕਦੋਂ
ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ, ਪੂਰਾ ਸਿੱਖ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੈ
ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਕਰੇ ਅਰਦਾਸ, ਤਾਂ ਮਿਲੇਗਾ ਫਲ
ਗੁਰੂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਭੰਡਾਰੀ, ਵੱਡਾ ਦਾਨੀ ਹੈ
ਵੱਢੀ, ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਨਾ ਲੋੜ ਏਥੇ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਏਥੇ ਸਤਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ, ਸੇਵਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬੜੇ ਪੂਜਨੀਕ ਸੰਤ ਤੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਛੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਮਾਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਸੀ ਪੰਜਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ (ਦੂਸਰੀ ਤੋਂ ਛਵੀਂ ਤਕ) ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਿਛਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ) ਵਸਾ ਕੇ ਓਥੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਇਹ ਓਦੋਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਰਛ ਥੱਲੇ ਬੈਠੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਰਾਂ-ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਇਕ ਬੱਚਾ ਮਾਲ ਚਾਰਦਾ ਚਾਰਦਾ ਉਸ ਪਾਸੇ ਆ ਨਿਕਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪੁਛਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ 'ਬੂੜਾ' ਤੇ ਪਿੰਡ 'ਕੱਥੂ ਨੰਗਲ' ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਨਾ ਹੋਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬੂੜਾ ਸੱਜਰੇ ਮੱਖਣ ਦੀ ਕੌਲੀ ਲੈ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ

ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੋਲ ਬਹਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਾਕਾ ! ਤੂੰ ਏਨੇ ਸਵੇਰੇ ਏਡੀ ਦੂਰ ਆਇਆ ਹੈਂ, ਕੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਤੇਰੀ ?"

ਬੂੜੇ ਨੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਵਾਜ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਸਿਰਫ ਆਪ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਓ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕੰਡ ਉਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, "ਬੇਟਾ ! ਏਸੇ ਉਮਰੇ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ? ਅਜੇ ਤਾਂ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ, ਤੇਰੇ ਖਾਣ ਹੰਢਾਉਣ ਦੇ ਦਿਨ ਹਨ ।"

"ਗੁਰਦੇਵ ! ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ।" ਬੂੜੇ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ । "ਇਕ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ । ਮੈਂ ਛੋਟੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਲਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਤੀਲੀ ਬਾਲ ਕੇ ਲਾ ਦਿਤੀ । ਮੈਂ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਬ ਉਠਿਆ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਲਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ । ਉਹ ਬਲ ਉਠੀਆਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੱਡੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ । ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭੈ ਬਹਿ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਜੇ ਛੋਟੀਆਂ ਲਕੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਹੀ ਆ ਗਈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਸਹਾਈ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ ? ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨੇਕ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬੀਬਾ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਹੈ ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੁਢਿਆਂ ਬਾਬਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੜੀਆਂ ਸਿਆਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ । ਏਥੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਰੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏ ।"

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ 'ਬੂੜੇ' ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ' ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਰਸਮ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੱਕ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਆਏ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਝੁਬਾਲ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਪਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ।

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਆਪਣਾ ਸਨੇਹ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮਿਠਿਆਈਆਂ ਵੀ ਮੰਗਾ ਲਈਆਂ। ਫਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਸ, ਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦਾ ਚੋਖਾ ਜਥਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਰਥਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਮਾਤਾ ਕਰੇ ਤਿਆਰੀਆਂ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਡਾਢਾ ਚਾਅ
ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਵਾਸਤੇ, ਲਏ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾ
ਫਿਰਨੀ, ਹਲਵਾ, ਪੂਰੀਆਂ, ਜ਼ਰਦਾ, ਖੀਰ, ਪੁਲਾ
ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਮਿਠਿਆਈਆਂ, ਲਈਆਂ ਢੇਰ ਮੰਗਾ
ਵੰਨੋ ਵਨੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਥਾਲਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾ
ਪੰਜ-ਸੱਤ ਘਰ ਦੀਆਂ ਟਹਿਲਣਾਂ, ਲਿਆ ਸਮਾਨ ਉਠਾ
ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਪਤਵੰਤੀਆਂ, ਲਈਆਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾ
ਜੋੜ ਲਏ ਰਥ, ਬੱਘੀਆਂ, ਚਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਪਾ
ਸਭੇ 'ਬੀੜ ਝੁਬਾਲ' ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਸਗਨ ਮਨਾ
'ਨੇੜੇ ਪੰਧ ਹਨ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ' ਕਹਿੰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਦਾਨਾ

ਛੜੀ ਛੜੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਪੈਂਡਾ ਕੱਟ ਮੁਕੱ
ਧੂੜ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ, ਗਏ ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਛਾ
ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਬੋਲ ਸਹਿਜ ਸੁਭੌ
'ਕਿਸਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪਈ ਏ ? ਕੌਣ ਰਿਹਾ ਏ ਆ ?'
ਬਚਨ ਸੁਭਾਵਕ ਸਾਧ ਦਾ ਬਿਰਥਾ ਕਦੇ ਨਾ ਜਾ
ਪੂਰਾ ਹੋਊ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੋ ਦਿੱਤਾ ਫੁਰਮਾ

ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ ਰਥ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਥ ਸਨ। ਰਥਵਾਨ ਜ਼ਿਦ ਜ਼ਿਦ ਕੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਰਥ ਭਜਾਉਂਦੇ। ਕੱਚੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਧੂੜ ਉਡ ਉਡ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਹ ਜਲੂਸ ਬੀੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਧੂੜ ਉਡਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਕਿਹਾ "ਸਿੱਖੋ ਆਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ ਏ ? ਇਹ ਕੌਣ ਲੋਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਆ ਰਹੇ ਨੇ।"

ਏਨੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਰਥ ਰੁਕ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਰਥ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਾਹਲੇ ਕਦਮੀਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਅਨੋਖਾ ਸਤਕਾਰ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਆਉਂਦੇ ਰਥ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਕ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਫ਼ਿਕਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਈ ਗਈ ਸਮਝ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਸਨ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾਸੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਕਵਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਧਰੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਮਸ-

ਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਬੈਠ ਗਈਆਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਕੇ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਖਲੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

ਜੰਗਲਾ

ਵੰਨੇ ਵੰਨ ਪਕਵਾਨ ਅਨੇਕਾਂ, ਥਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਜਾ ਕੇ
ਬਾਬੇ ਬੁੱਢ ਅੱਗੇ ਮਾਤਾ, ਧਰੇ ਪਦਾਰਥ ਜਾ ਕੇ
ਇਉਂ ਫੁਰਮ ਇਆ ਸਾ ਤਗੁਰ ਜੀ ਨੇ, ਕਹਿੰਦੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ
"ਬਾਬਾ ਜੀ! ਵਰ ਦਿਹੋ ਪੁੱਤਰ ਦਾ, ਚਰਨੀ ਡਿੱਗੀ ਆ ਕੇ"

ਅਮੀਰੀ ਢਂਗ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਪਰਸੰਨ ਨਾ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ ਜੀ! ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਤਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਏਨੇ ਉਚੇਚ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਹੁਣ ਆਪ ਲੈ ਆਏ ਹੋ, ਮੈਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਭੋਜਨ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਪਦਾਰਥ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਸਂਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਛਕਿਆ ਛਕਾਇਆ। ਜਦ ਚੁਲਾ ਕਰ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਪਰਾਪਤੀ ਦਾ ਵਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਅੱਗੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

ਬੈਂਤ

ਹੱਥ ਜੋੜ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਦਾਸ ਅਨਜਾਣ, ਮਾਤਾ।
ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ
ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਸਮਰੱਥ ਭਗਵਾਨ ਮਾਤਾ।
ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਹਨ ਰੂਪ ਰੱਬੀ

ਥੰਮ੍ਹ ਧਰਮ ਦੇ ਤੇ ਦਇਆਵਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਜੇ ਉਹ ਚਾਹੁਣ, ਤਾਂ ਸੱਖਣੇ ਭਰਨ ਛਿਨ ਵਿਚ
ਸੁੱਕੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫਲ ਲਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਛੂਹ ਕੇ ਚਰਨ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਕਹੜਿਆਂ ਨੂੰ
ਜਾਨ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਨੇਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ
ਗੁੰਗੇ ਬੋਲਿਆਂ ਤਾਂਈਂ ਪਰ੍ਹਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਚੋਰਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਥਾਪ ਦੇਵਣ
ਪਾਪ ਹਰਨ ਤੇ ਕਰਨ ਕਲਿਆਨ, ਮਾਤਾ।
ਦਾਤ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਿਲੇਗੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ
ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਓਹਾ ਵਿਚ ਜਹਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਜਾਓ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨ ਫੜ ਜਾ ਕੇ
ਆਖ਼ਰ ਹੋਣਗੇ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਹਠ ਭਗਤ ਦਾ ਹੋਇ ਸਾਬਤ
ਵਿਹਰ ਸਕਦਾ ਕਿਵੇਂ ਭਗਵਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨ ਧੋਣ ਵਾਲਾ
ਅਦਨਾ ਜਿਹਾ ਹਾਂ ਇਕ ਇਨਸਾਨ, ਮਾਤਾ।
ਕਰਾਮਾਤ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਕਦੀ ਵਿਚ ਮੇਰੇ
ਘਾਹ ਖੋਤਦਾ ਕਿਉਂ ਬੀਆਬਾਨ, ਮਾਤਾ।

"ਹੇ ਪੰਥ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਮਾਤਾ ਜੀਓ! ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਓਹਾ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਕਤ ਕਿੱਥੇ? ਭਲਾ ਸਚ, ਜੇ ਮਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਘਾਹ ਖੋਤਣ ਤੇ ਹੀ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ? ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹਾਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਐਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਏਡੀ ਦੂਰ ਆਉਣ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਥੇ ਬੈਠਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਘਾਹ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਬਾਲਣ

ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨ ਪਕੜੋ। ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਓਹਾ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ।"

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਬੀੜ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਵਹੀਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, "ਗੰਗਾ ਜੀ! ਆਪ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਸੀ, ਫਿਰ ਉਦਾਸੀ ਲੈ ਕੇ ਕਿਉਂ ਪਰਤੇ?"

"ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨੇਤਰ ਭਰ ਆਏ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁਛਿਆ, "ਬਾਬਾ ਜੀ ਕੁਛ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ?"

"ਬੋਲੇ ਸਨ, ਪਰ .....!"

"'ਪਰ' ਕੀ?"

ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ 'ਭਾਜੜ ਪੈਣ' ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਵਾਕ ਟਲੇਗਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਭਾਜੜ ਜ਼ਰੂਰ ਪਵੇਗੀ।"

ਕੁਝ ਚਿਰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਕੀ ਮੇਰੀ ਕਾਮਨਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵਗੀ?"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, "ਗੰਗਾ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰ ਪਰਾਪਤੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ। ਤੁਸੀਂ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਮਰਯਾਦਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।"

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਸੁਣ ਗੰਗਾ ਤੋਂ ਵਾਹਤਾ ਬੋਲ ਫੇਰ ਹਜ਼ੂਰ :—
ਸ਼ਰਨ ਸਤ ਦੀ ਜਾਣ ਦਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਸਤੂਰ
ਸ਼ਾਨ ਵਿਖਾਵਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਸੀ ਆਪ ਜ਼ਰੂਰ
ਪਰ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਕਿਵੇਂ ਗ਼ਰੂਰ
ਵਿਧੀ ਸੁਣ ਵਰ ਲੈਣ ਦੀ ਜੇ ਹਵੇ ਮਨਜ਼ੂਰ
ਹੱਥੀਂ ਆਟਾ ਪੀਸ ਕੇ, ਹੱਥੀਂ ਲਾਓ ਤੰਦੂਰ
ਜਾਓ ਪੈਦਲ ਚੱਲ ਕੇ, ਤਦ ਹੋਸੀ ਮਨਜ਼ੂਰ
ਫੇਰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਮਨਾ, ਪੂਰੀ ਹਊ ਜ਼ਰੂਰ

"ਹੇ ਗੰਗਾ !" ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਲਗੇ, "ਸਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਡੇਰੇ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਈਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਰੇਸ਼ਮ ਪਹਿਨ ਕੇ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਰਥਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗਏ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਖਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਤੁਸੀਂ 'ਵਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਰਾਪ' ਲੈ ਕੇ ਮੁੜੇ। ਉਹ ਸਰਾਪ ਤਾਂ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ ਵਰ ਹਣ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕਿਰਤੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਮਾਂ, ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਉਤੇ ਗਏ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਭੱਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥੀਂ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਰ ਦੇਣਗੇ।"

ਪੁੱਤਰ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ।

ਕੋਰੜਾ

ਸੁਣ ਉਨ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾ
ਭੋਜਨ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜੀ
ਓਸੇ ਵਿਧੀ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਤਿਆਰ ਸਭ ਕੁਝ

ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਜੀ
ਦੌਧ ਚੋਇਕੇ, ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ, ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ
ਜਿਹੜਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਜਮਾਇਆ ਜੀ
ਤੜਕੇ ਪਹਿਰ ਦੇ ਉਠ ਕੇ, ਰਿੜਕ ਹੱਥੀਂ
ਮੱਖਣ ਕੱਢ ਛੰਨੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜੀ।
ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੀ ਚੱਕੀ 'ਤੇ ਪੀਸ ਆਟਾ
ਮੌਨ ਪਾਇ ਕੇ ਗੁੰਨ੍ਹ ਪਕਾਇਆ ਜੀ
ਚੁਪੇ ਕੱਢ ਕੇ ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ 'ਤੇ
ਛੁੱਤਾ ਪੁੱਤ ਦਾ ਮਾਂ ਬਣਾਇਆ ਜੀ
ਰੁੱਗ ਗੰਢਿਆਂ ਦਾ, ਗੁੜ ਦੀ ਨਾਲ ਰੋੜੀ
ਮੱਘਾ ਲੱਸੀ ਦਾ ਸੀਸ 'ਤੇ ਚਾਇਆ ਜੀ
ਸਤਿਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਕੇ ਫੇਰ 'ਸੀਤਲ'
ਵੱਲ ਬੀੜ ਦੇ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਾਗ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਭਾਂਡਾ ਧੋ ਮਾਂਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਵੇਰੀਆਂ ਚੋਈਆਂ। ਫਿਰ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਜਮਾਇਆ। ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਉਠਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣਾ ਪਾਇਆ। ਨਾਲ ਉਹ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਰਿੜਕ ਕੇ ਮੱਖਣ ਦਾ ਛੰਨਾ ਭਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕਣਕ ਛੋਲੇ ਛੱਟ ਫਟਕ ਕੇ ਹੱਥੀਂ ਚੱਕੀ 'ਤੇ ਆਟਾ ਪੀਸਿਆ। ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਰੱਜਵਾਂ ਮੱਖਣ ਪਾ ਕੇ ਚੋਪੇ ਕੱਢੇ। ਚਿੱਟੇ ਪੋਣੇ ਵਿਚ ਰੋਟੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਪੱਲੇ ਗੰਢੇ ਤੇ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ। ਕੋਰਾ ਮੱਘਾ ਧੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੱਸੀ ਦਾ ਭਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਪੰਜਾਬਣ ਜੱਟੀਆਂ ਵਰਗੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਲੱਸੀ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁਕ ਕੇ ਪੈਦਲ ਬੀੜ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਦਾਸੀ—ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਕਰਮੋ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆ ਕ ਦੱਸੀਆਂ ਸਨ—ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, 'ਕੱਲ੍ਹ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਵਰ ਦੇਣ ਤੋਂ, ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਪਏ। ਕੀ ਪਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਾਰ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕਰਨ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਪੈਣ। ਮੈਂ ਆਪ ਨਾਲ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਅੱਜ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰ ਦੇਣਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਕਛ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅੱਜ ਅਸਾਂ ਓਨਾ ਚਿਰ ਓਥੋਂ ਮੁੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਰ ਨਾ ਦੇਣ। ਜੇ ਲੋੜ ਪਈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਓਦਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਰਮੋ ਤੇ ਉਹਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਸੁਣਾਵਾਂਗੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ? ਮੈਂ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵਾਂਗੀ।'

ਅਜੇਹੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦੀ ਦਾਸੀ ਮਗਰ ਮਗਰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾਂ ਜੀ ਰੋਟੀ ਚੁੱਕੀ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅੱਜ ਸਖਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਠ ਉਠ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ, ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣਗੇ। ਜਦ ਦੂਰੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਆਪ ਰੋਟੀ ਚੁਕੀ ਆਉਂਦੇ ਦਿੱਸੇ, ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਾਹਲੇ ਕਦਮੀ ਇਕ ਪੈਲੀ ਅੱਗੋਂ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਮੱਘਾ ਚੁਕਦੇ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਅੰਤ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਏ! ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਹੋ ਜੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਐਨਾ ਖਿਆਲ ਰਖਦੇ ਓ।"

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਦਾਸੀ ਦੇ ਦਿਲ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਓਥੇ ਜਾ ਬੈਠੇ, ਜਿਥੇ ਅੱਜ

ਕੋਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਬਾਬਾ ਬੁਢੇ ਦੀ ਬੀੜ'* ਹੈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੇਹੀ ਦੂਰ ਹਟ ਕੇ ਦਾਸੀ ਵੀ ਬਹਿ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਰੋਟੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਮੱਖਣ ਦਾ ਛੰਨਾ, ਗੁੜ ਤੇ ਗੰਢੇ ਧਰ ਦਿਤੇ। ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, "ਮਾਤਾ ਜੀ! ਅੱਜ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੁੱਝੀ ਏ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਏਹ ਜੇਹਾ ਭੋਜਨ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਏ। ਹਲਵਾਈ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਮਿਠਿਆਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਗੰਢਾ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਭੰਨਣ ਲੱਗੇ, 'ਮਾਤਾ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਐਸਾ ਬਲੀ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਇਉਂ ਫੇਹਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇਹ ਗੰਢਾ ਫੇਹ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਕੀਰਾਂ ਵਰਗਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਰਗੀ ਸ਼ਾਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੋਵਗਾ।"

ਬਾਬਾ ਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਹੋ ਪਰਸਾਦ ਛਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਵਰ ਦੇਂਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਅੰਤ ਭੋਜਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ:—

ਸ਼ੇਰ

ਧਾ ਕੇ ਮਨ-ਇਛਿਆ ਭੋਜਨ, ਲਾਹ ਕੇ ਪਿਆਸ ਜੀ
ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਫਿਰ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਜੀ
ਹੋਵਗੀ ਪੂਰੀ, ਮਾਤਾ! ਆਪ ਦੀ ਆਸ ਜੀ
ਬਖ਼ਸ਼ਗਾ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ, ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ
ਹੋਵਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ

* ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਖੇਮਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਦੂਰ, ਪਿੰਡ ਝਬਾਲ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ। ਏਥੇ ੨੧-੨੨ ਅੱਸੂ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ।

ਪਹਿਨੇਗਾ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ, ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀ
ਧਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਕਰੇਗੀ ਚੜ੍ਹਤ ਫਕੀਰੀ ਦੀ
ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆਣ ਝੁਕੇਗੀ ਸ਼ਾਨ ਅਮੀਰੀ ਦੀ
ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਆਪ ਬਣੇਗਾ, 'ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਜੀ'
ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ।

ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆ ਵਰਗੀ, ਰੱਖੇਗਾ ਸ਼ਾਨ ਜੀ
ਆਖੇਗਾ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਜੀ
ਝੂਲਣਗੇ ਦਰ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਉੱਚੇ ਨਸ਼ਾਨ ਜੀ
ਹੋਸੀ ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ, ਧੰਨ 'ਜੈ ਜੈਕਾਰ' ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ।

ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਬਹੇਗਾ, ਤਖ਼ਤ ਸਜੋਂ ਕੇ ਜੀ
ਨੂਰੀ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਕਲਗੀ, ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਲਾ ਕੇ ਜੀ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਚੜ੍ਹਸੀ, ਧੌਂਸੇ ਖੜਕਾ ਕੇ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਤਾਂ ਉਚਾ ਦਰਬਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ

ਹੋਸੀ ਜਰਨੈਲ ਬਹਾਦਰ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਵੇਗਾ
ਜੋਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘਾਣ, ਵੈਰੀ ਦੇ ਲਾਹਵੇਗਾ
ਪਾਲੇਗਾ ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ ਨੂੰ, ਆਕੀ ਨੂੰ ਢਾਹਵੇਗਾ
ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਤੋੜੇਗਾ ਉਹ, ਰਣ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਰਤ ਵਿਚ ਲਾਹਸੀ, ਪਾਣ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ

ਉਸ ਦੇ ਤੀਰ ਕਰਨਗੇ ਮੁਕਤੀ ਹੋਜਾਂਹਾਂ ਦੀ
ਸਾਂਭੇਗਾ ਸਿੱਖੀ ਆਪਣੀ, ਜਦ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ
ਸੀਤਲ ਬਲਵਾਨ ਝੁਕਣਗੇ, ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਹੋਵੇਗਾ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ ।

ਇਹ ਵਰ ਲੈਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਰਸੰਨ ਚਿਤ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜੇ । ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ । ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਜੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬੜੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤੇ ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਆਗੂ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਗੰਗਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ।"

ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੇ 'ਵਰ' ਦੇਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ । ਸੰਗਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਈਆਂ । ਪਰ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਘਰ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਲਟਾ ਸੱਥਰ ਵਿਛ ਗਿਆ । ਉਹ ਈਰਖਾ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਜੀ ਸੜ ਭੁੱਜ ਕੇ ਕੋਲਾ ਹੋ ਗਏ । ਕਰਮੋ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਲਓ, ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਇਹ ਵੀ ਆਸ ਗਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇਗਾ । ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦਾ ਵਰ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਪਵੇਗਾ । ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਮਲਦੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ ।"

ਅੱਗੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, "ਹੱਛਾ! ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਪਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ । ਨੇਪਰੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿਆਂਗਾ । ਮੈਂ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵੱਸਣ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗਾ । ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਏਥੋਂ ਉਜਾੜ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਵਾਂਗਾ । ਏਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।"

ਸੁਲਹੀ ਖਾਨ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ । ਉਹ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮਹਿਕਮਾ ਮਾਲ ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ । ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਭੜਕਾਇਆ ।

ਤਜਵੀਜ਼ ਇਹ ਹੋਈ, ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਖਾਨ ਮਾਮਲਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦੇਵੇ।

ਏਸ ਚਾਲ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਖ਼ਬਰ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸੁਲਹੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਣ ਪਰਵਾਰ ਪਿੰਡ ਵਡਾਲੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਿਛੋਂ ਸੁਲਹੀ ਖ਼ਾਨ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੋੜ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਵਡਾਲੀ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 'ਛਹਿਰਟਾ ਸਾਹਿਬ' (ਵਡਾ ਸਾਰਾ ਖੂਹ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਛੇ ਹਰਟ ਚੱਲ ਸਕਣ) ਲਾਇਆ। ਏਥੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਹਰ ਪੰਚਮੀ ਨੂੰ ਏਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਨਗਰ 'ਵਡਾਲੀ' ਵਿਚ ਹੀ ਬੁਧਵਾਰ, ਉਤ੍ਰਾ ਭਦ੍ਰਾ ਪਦ ਨਛੱਤ੍ਰ, ਸੁਭਾਗਯ ਜੋਗ, ਹਾੜ ਵਦੀ ੬, ਮਿਤੀ ੨੧ ਹਾੜ, ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਬਿ. (੧੪ ਜੂਨ, ੧੫੯੫ ਈ.) ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਢਲੀ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਏਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ 'ਆਸਾ' ਅੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ :—

"ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੈ ਦੀਆ ਭੇਜ।
ਚਿਰ ਜੀਵਨੁ ਉਪਜਿਆ ਸੰਜੋਗਿ... ... ...।"

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਘਰ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜ ਤੇ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਹਾੜ੍ਹ ਵਦੀ ਛੇਵੀਂ, ਬਧਵਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਗਾ ਦਿਨ
ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਘਰ ਹੋਏ ਛਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਜੀ
ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਏ ਰਲ ਦਿਉਤਿਆਂ ਅਕਾਸ਼ ਉਤੋਂ

ਉਠਿਆ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਸੰਸਾਰ ਜੀ
ਕੰਬ ਉਠੇ ਪਾਪ ਤੇ ਪਖੰਡੀ ਦਿਲ ਡੋਲ ਗਏ
ਧਰਮੀਆਂ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਜੀ
ਹੋਇਆ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਜੋ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਬਣੂੰ
'ਸੀਤਲ' ਜੋ ਆਕੀਆਂ ਦਾ ਤੋੜੂ ਹੰਕਾਰ ਜੀ

ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

"ਪੰਜ ਪਿਆਲੇ ਪੰਜ ਪੀਰ,
ਛਟਮ ਪੀਰ ਬੈਠਾ ਗੁਰ ਭਾਰੀ ।
ਅਰਜਨ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਕੈ
ਮੂਰਤ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ ।
ਚਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੋਢੀਆਂ,
ਰੂਪ ਦਿਖਾਵਣ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ।
ਦਲ ਭੰਜਣ ਗੁਰ ਸੂਰਮਾ,
ਵਡ ਜੋਧਾ ਬਹੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ।
ਪੁੱਛਨ ਸਿਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰ,
ਛ ਮਹਿਲਾਂ ਤਕ ਦਰਸ ਨਿਹਾਰੀ ।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਸਤਿਗੁਰੂ,
ਬੋਲੇ ਮੁਖ ਤੇ ਸੁਣਹੁ ਸੰਸਾਰੀ :
ਕਲਿਜੁਗ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੋਢੀਆਂ,
ਨਿਹਚਲ ਨੀਵ ਉਸਾਰ ਖਲ੍ਹਾਰੀ ।
ਜੁਗ ਜੁਗ ਸਤਿਗੁਰ ਧਰੇ ਅਵਤਾਰੀ ।"

(ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ, ਪਉੜੀ 48)

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, 20-4-55 ਈ.

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਦਸਮੇਸ਼ ਆਗਮਨ

ਕਲਗੀਧਰ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ

ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਪਰਾਣੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਮਿਟਾ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਚਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਧਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਜੀਵਨ-ਚੰਗਿਆੜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਅਜੇਹੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਉਘੇਰੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਬਦਲ ਕੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਜਿਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਨਵਾਂ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ'। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ।

ਆਮ ਆਗੂਆਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉਰਦੂ ਕਵੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :—

"ਲੋਕ ਵੁਹ ਹੈਂ ਜੋ ਬਦਲਤੇ ਹੈਂ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਥ
ਮਰਦ ਵੁਹ ਹੈਂ, ਜੋ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੋ ਬਦਲ ਦੇਤੇ ਹੈਂ।"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਜੱਗ-ਪਲਟਾ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਨਰੋਏ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਿੱਤ-ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਗਟ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ, ਦੋਵੇਂ ਪੱਖ ਅਧੂਰੇ

ਰਹਿੰਦੇ। ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸੁਝਾਉ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਧਾਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਮਲ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਨੱਖਾ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਪੁਆਉਣੀ ਸਗੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪ ਚੋਟੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਅਮਰ ਲਿਖਤਾਂ ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਆਪ ਦੀ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਿਆਨੀਆਂ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਵੀ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਆਪ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

'ਅਬ ਮੈਂ ਅਪਨੀ ਕਥਾ ਬਖਾਨੋ। ਤਪ ਸਾਧਤ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਮੁਹਿ ਆਨੋ।
ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਪਰਬਤ ਹੈ ਜਹਾਂ। ਸਪਤ ਸ੍ਰਿੰਗ ਸੋਭਿਤ ਹੈ ਤਹਾਂ।।
ਸਪਤ ਸ੍ਰਿੰਗ ਤਿਹ ਨਾਮੁ ਕਹਾਵਾ। ਪੰਡੁ ਰਾਜ ਜਹ ਜੋਗੁ ਕਮਾਵਾ।
ਤਹ ਹਮ ਅਧਿਕ ਤਪੱਸਿਆ ਸਾਧੀ। ਮਹਾ ਕਾਲ ਕਾਲ ਕਾ ਅਰਾਧੀ।੨।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਤ ਤਪੱਸਿਆ ਭਯੋ। ਦ੍ਵੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ ਹ੍ਵੈ ਗਯੋ।
ਤਾਤ ਮਾਤ ਮੁਰ ਅਲਖ ਅਰਾਧਾ। ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਸਾਧਾ।੩।
ਤਿਨ ਜੋ ਕਰੀ ਅਲਖ ਕੀ ਸੇਵਾ। ਤਾ ਤੇ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਗੁਰਦੇਵਾ।
ਤਿਨ ਪ੍ਰਭ ਜਬ ਆਇਸ ਮੁਹਿ ਦੀਆ। ਤਬ ਹਮ ਜਨਮ ਕਲੂ ਮਹਿ ਲੀਆ"

ਅਰਥ :—ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤਪ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ 'ਹੇਮ ਕੁੰਟ' ਪਹਾੜ ਹੈ, ਉਥੇ ਸੱਤ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਸਪਤ ਸ੍ਰਿੰਗ'—ਭਾਵ 'ਸੱਤਾਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਾਲਾ'—ਹੈ। ਜਿੱਥੇ 'ਪੰਡੂ ਰਾਜ' (ਜਾਂ ਪੰਜ ਪਾਂਡਵਾਂ

ਰਾਜਿਸ ਮਾਂ) ਨੇ ਜੋਗ ਕਮਾਇਆ ਸੀ। ਓਥੇ ਅਸਾਂ ਬੜੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ। (ਮਹਾ ਕਾਲ) ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਮੈਂ (ਕਾਲ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ (ਕਾ) ਦਾ (ਅਰਾਧੀ) ਅਰਾਧਣ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ*, ਮੈਂ ਏਨੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਦੋ ਤੋਂ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ। (ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ) ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੀ (ਅਲਖ – ਨਾ ਲਖਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਰਾਧਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋਗ ਦੀਆਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਿਆ, ਭਾਵ ਮਨ ਵੱਸ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਉਸ ਤੋਂ (ਗੁਰਦੇਵ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਇਸੇ ਕਥਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਕਵੀ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:—

ਬੈਂਤ

ਪੰਜ ਰਾਜ ਜਿੱਥੇ ਜੋਗ ਸਾਧਿਆ ਸੀ
ਬੈਠੇ ਰਿਖੀ ਸਮਾਧੀਆਂ ਲਾ ਭਾਈ
ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਉਤੇ ਤਪ ਕਰੇ ਬੈਠਾ
'ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ' ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਭਾਈ
ਇਕ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ
ਦਿਲੋਂ ਦੂਈ ਦਾ ਭੇਤ ਮਿਟਾ ਭਾਈ
ਓਥੋਂ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੱਲ ਆਇਆ

* ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਕਈ ਸੱਜਣ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ 'ਕਾਲਕਾ' ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਅਰਥ 'ਦੇਵੀ' ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਅਰਾਧੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਉਹ ਗਲਤ (ਅਰਾਧੀ ਹੈ) ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਠ ਇਉਂ ਹੈ, ਮਹਾਕਾਲ, ਕਾਲ, ਕਾ ਅਰਾਧੀ ਸ਼ਬਦ ਅਰਾਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅਰਾਧਣ ਵਾਲਾ, ਸੋ ਅਰਥ ਇਉਂ ਬਣਦਾ ਹੈ: (ਮਹਾ ਕਾਲ) ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਮੈਂ (ਕਾਲ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ (ਕਾ) ਦਾ (ਅਰਾਧੀ) ਅਰਾਧਣ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਭਗਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇਆ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਭਾਈ
ਕਿਹਾ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਤਾਈਂ
ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਮੇਰੀ ਕੰਨ ਲਾ ਭਾਈ
ਅੱਗੇ ਨਬੀ ਅਵਤਾਰ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ
ਭੇਜ ਥੱਕਿਆ ਅੰਤ ਨਾ ਕਾ ਭਾਈ
ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ
ਲਏ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਚਲਾ ਭਾਈ
ਤੂੰ ਹੁਣ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਬਦਲੇ
ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜੱਗ ਵਿਚ ਜਾ ਭਾਈ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ' ਸੀ, ਭਾਵ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਪਰਬਤ ਦੀ ਉਸ ਸੁਹਾਵਣੀ ਚੋਟੀ 'ਹੇਮ ਕੁੰਟ' ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਤਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਹੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੇ ਤਪ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਜੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਭਗਤ। ਜਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੈਂਤ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਾ ਬੈਠੇ। ਦੈਂਤ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਲੋਭੀ। ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਬਾਹੂਬਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾ ਕੇ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ। ਦੇਵਤਿਆਂ 'ਵਰ' ਤੇ 'ਸਰਾਪ' ਦੀ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਦੇ ਕੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ, ਅਵਤਾਰ ਭੇਜੇ। ਉਹ ਵੀ ਮਾਤਲੋਕ ਦੀ ਮੋਹਣੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਰਚ ਗਏ। ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦਾ 'ਜਾਪ' ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿਤਾ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਛੱਡ ਬੈਠੇ। ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਪਰਮੇਸਰ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਕਈ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਕੀਤਾ ਵੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਤੇ ਖ਼ਲਕਤ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪ ਵਿਚੋਲਾ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਉਹ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦਾ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਕਰ, ਮੈਂ ਰੱਬ ਕੋਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਸਿੱਧਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕਿਸੇ ਨਾ ਦੱਸਿਆ। ਸੋ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਜਾਰੀ! ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਜੇਹੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ ਸਿੱਧਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਸਕੇ।'

ਇਹ ਅਕਾਲ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ 'ਦੁਸਟ ਦਮਨ' ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਸਾਕਾ

ਤਦੀ ਕਿਹਾ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ :—ਮੈਂ ਸੀਸ ਨਿਵਾਵਾਂ
ਮੰਨ ਆਪ ਦੀ ਆੱਗਿਆ ਜੱਗ ਅੰਦਰ ਜਾਵਾਂ
ਖ਼ਲਕਤ ਤੇਰੀ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੇਵ ਕਮਾਵਾਂ
ਇਕ ਨਾਮ 'ਅਕਾਲ' ਦਾ ਨਿਤ ਜਪਾਂ ਜਪਾਵਾਂ
ਦੁਨੀਆ ਭੁੱਲੀ ਭਟਕਦੀ ਰਾਹ ਸੱਚੇ ਪਾਵਾਂ
ਜੋ ਮੰਨੇ ਇਕ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹ ਧਰਮ ਚਲਾਵਾਂ
ਐਪਰ ਮੇਰੇ ਦਾਤਿਆ! ਇਕ 'ਵਰ' ਵੀ ਚਾਹਵਾਂ
ਅੰਗ ਸੰਗ ਕਰ ਸਹਾਇਤਾ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਬੁਲਾਵਾਂ

"ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ!" ਦੁਸਟ ਦਮਨ ਜੀ ਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੇਰੀ ਚਾਹ ਏਸ ਤਰਾਂ ਤੇਰੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਆੱਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜਾਵਾਂ। ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਜੇਹਾ ਧਰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਹੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ

ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ 'ਜੈ ਜੈ' ਨਾ ਕਹਾ ਜਾਏ। ਜ ਧਰਮ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਉਲਝਣ ਭਰਿਆ ਨਾ ਹੋਵ। ਸਗੋਂ ਜੋ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੇ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਕਿਰਤੀਆਂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਪੂਜਣਾ ਕਿਸ ਜਾਤੀ ਫਾਇਦੇ ਦੀ ਵਿਵਰਜਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਜੇਹਾ 'ਅਕਾਲੀ ਧਰਮ' ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਉਤੇ। ਉਹ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ! ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹੇਂ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

'ਠਾਢ ਭਯੋ ਮੈ ਜੋਰਿ ਕਰਿ ਬਚਨ ਕਹਾ ਸਿਰਿ ਨਯਾਇ।
ਪੰਥ ਚਲੈ ਤਬ ਜਗਤ ਮੈਂ ਜਬ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸਹਾਇ।੩੦।"

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੬)

ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਉਂ ਵਰ ਦਿਤਾ :—

ਸਵੱਯਾ

ਸੋਤ ਅਕਾਲ ਕਿਹਾ ਸੁਣ ਗੋਬਿੰਦ
ਹੋਇ ਨਿਸ਼ੰਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਾਵੋ
'ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਸੁਤ ਤੋਹਿ ਨਿਵਾਜਾ' ਹੈ
ਓਟ ਮੇਰੀ ਲੈ ਧਰਮ ਚਲਾਵੋ
ਤੇਰ ਰਹਾਂ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਦਾ
ਜਦ ਯਾਦ ਕਰੇਂ ਮੋਹਿ ਹਾਜ਼ਰ ਪਾਵੇਂ
ਤੋੜ ਪਾਖੰਡ, ਕਰੋ 'ਸਚ' ਪਰਗਟ
ਇਕ 'ਅਕਾਲ' ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਵੋ

ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਬਾਚ। ਚੌਪਈ।
'ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਸੁਤ ਤੋਹਿ ਨਿਵਾਜਾ

ਪੰਥ ਪ੍ਰਚੁਰ ਕਰਬੇ ਕਹੁ ਸਾਜਾ।
ਜਾਹਿ ਤਹਾਂ ਤੈ ਧਰਮੁ ਚਲਾਇ।
ਕਬੁਧਿ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ ਹਟਾਇ।੨੯।"

"ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ!' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ। ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਸੌਖੇ ਮਾਰਗ ਪਾਓ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਤੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਹਾਈ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ (ਨੁਮਾਇੰਦਾ) ਬਣ ਕੇ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ।"

ਗੁਰਦੇਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: 'ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਓਹਾ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਛਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਓਹਾ ਕੁਛ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਭਾਵ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ-ਪਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।"

ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ:—

"ਇਹ ਕਾਰਨਿ ਪ੍ਰਭੁ ਮੋਹਿ ਪਠਾਯੋ।
ਤਬ ਮੈ ਜਗਤ ਜਨਮੁ ਧਰਿ ਆਯੋ।
ਜਿਮ ਤਿਨ ਕਹੀ, ਤਿਵੇਂ ਤਿਮ ਕਹਿਹੋਂ।
ਅਉਰ ਕਿਸੂ ਤੇ ਬੈਰ ਨਾ ਗਹਿਹੋਂ।੩੧।
ਜੋ ਹਮ ਕੋ ਪਰਮੇਸਰ ਉਚਰਿ ਹੈ।
ਤੇ ਸਭ ਨਰਕਿ ਕੁੰਡ ਮਹਿ ਪਰਿ ਹੈ।
ਮੋ ਕੋ ਦਾਸੁ ਤਵਨ ਕਾ ਜਾਨੋ।
ਯਾ ਮੈ ਭੇਦੁ ਨਾ ਰੰਚ ਪਛਾਨੋ।੩੨।
ਮੈ ਹੋ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਦਾਸਾ।
ਦੇਖਨਿ ਆਯੋ ਜਗਤ ਤਮਾਸਾ।
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਜਗਤਿ ਕਹਾ, ਸੋ ਕਹਿ ਹੋਂ।
ਮ੍ਰਿਤ ਲੋਕ ਤੇ ਮੋਨ ਨ ਰਹਿ ਹੋਂ।੩੩।"

ਕਿਤਨੀ ਨਿੱਗਰ ਸਚਾਈ ਤੇ ਅਟੱਲ ਦਲੇਰੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਿ ਦੇਣਾ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮੇਸਰ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਾਸ ਹਾਂ, ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਹਾ ਭੁਗ-ਤਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪਟਨੇ ਅੰਦਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਛਨਿਛਰਵਾਰ, ਉੱਤ੍ਰਾ ਭੱਦ੍ਰਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ, ਵਰਿਯਸ ਜੋਗ, ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਵੀਂ, ਮਿਤੀ ੨੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਬਿ (੨੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੬੬੬ ਈ,) ਨੂੰ ਢਲੀ ਰਾਤ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ।

ਕਬਿੱਤ

ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਵੀਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਤੇ ਤੇਈ ਨੂੰ ਜੀ
ਪਟਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਿਆ
ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਏ ਦੇਵ-ਪੁਰੀ ਵਿਚੋਂ ਦੇਉਤਿਆਂ ਨੇ
'ਜੈ ਜੈ ਦਸਮੇਸ਼, ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ' ਹੈ ਉਚਾਰਿਆ
ਪਾਪ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਮਿਟਾਉਣ ਹਿਤ
ਆਇਆ ਕਲਿ ਤਾਰਨ ਨੂੰ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਆ
ਹੋਇਆ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਾਰੇ ਨੂਰ ਦਾ ਜਹਾਨ ਵਿਚ
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਸਨ। ਪਿਛੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲਣਾ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਮਾ ਜੀ) ਤੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਪਟਨਾ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ। ਮੰਗਲਾਚਾਰ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜੇ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਪੋਤਰੇ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦੀਨਾਂ ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ

ਦੌਲਤ ਵੰਡੀ। ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੰਗਲ ਮਈ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ। ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਸੰਗਤਾਂ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਈਆਂ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ।

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਸੀ, ਉਹਨਾ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਮਹਾਨ-ਤਪੱਸਵੀ ਪੁਤਰ ਪੈਦਾ ਹਵੇ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਆਸਾਮ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗ ਕਹਿ ਗਏ ਸਨ "ਗੁਜਰੀ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੁਗ-ਪਲਟਾ-ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ' ਰੱਖਣਾ।"

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਬ-ਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ'† ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਏ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਵਧਾਈ ਭੇਜੀ ਗਈ। ਸੁਣ ਕੇ ਉਥੇ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੀਤਾ।

ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਪਰਸਿੱਧ ਜੋਤਸ਼ੀ ਪੰਡਤ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਜਨਮ-ਪੱਤਰੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ-ਪੱਤਰੀ ਬਣਵਾਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਪਿੰਡ 'ਠਸਕੇ' ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਘਟਨਾ ਹੋਈ।

---

†ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਾਕਾ

ਪਟਨੇ ਅੰਦਰ ਪਰਗਟੇ ਜਦ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰੀ
ਹੋ ਗਈ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਸੀ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ
ਅੰਦਰ 'ਠਸਕੇ' ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਲ ਬਣੀ ਨਿਆਰੀ
ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜਦ ਸੁਬ੍ਹਾ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਸਿਜਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਹੈ ਕੀਤਾ ਬਹੁ ਵਾਰੀ
'ਸੀਤਲ' ਹੋਈ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਗਲ ਉਲਟੀ ਸਾਰੀ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਸੂਫੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਅਸਲੀ ਪਿੰਡ 'ਕੁਹਰਾਮ' ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਪਿੰਡ 'ਠਸਕੇ' ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਕਈ ਮੁਰੀਦ ਸਨ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਚੰਗੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਤ ਦਿਨ ਇਕ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਗਟ ਹੋਏ, ਉਸੇ ਰਾਤ ਤੜਕੇ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਮਹਾਂਬਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ ਨੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ 'ਚਾਨਣ' ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ। ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਪਹਿਚਾਨ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ (ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

"ਪੁਰ ਕੁਹਰਾਮ ਬਿਖੈ ਹੁਤੇ ਸਾਹੁ ਭੀਖ ਜਿਸ ਨਾਮੁ।
ਨਿਜ ਮੁਰਸ਼ਦ ਕੇ ਦਿਗ ਰਹਿਤ ਠਸਕੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸੁਧਾਮ।
ਜਿਸ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜਗ ਬਿਦਤਾਏ।
ਲੋਕ ਮ੍ਰਿਯਾਦ ਹੇਤ ਪ੍ਰਭ ਆਏ।
ਭਈ ਪ੍ਰਾਤ ਉਰ ਮਹਿ ਲਖ ਭੀਖ।
ਅਵਤਰਿਓ ਨਰ ਬਰ ਦੇ ਸੀਖ।...

ਤਤ ਛਿਨ ਉਠਯੋ ਅਪਰ ਤਿਆਗੇ।
ਪੂਰਬ ਦਿਸ ਮੁਖ ਕਰ ਅਨੁਰਾਗੇ।
ਨਿੰਮ੍ਰ ਹੋਇ ਧਰ ਸਿਰ ਧਰ ਦੀਨਾ।
ਕੁਨਸਾ ਕੀਨਸ ਭੀਨ ਪ੍ਰਬੀਨਾ।" (ਰਾਸ ੧੨, ਅੰਸੂ ੧੪)

ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿਰਫ਼ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ (ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵੱਲੇ) ਹੀ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨਾ (ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ) ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣਾ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਭਾਵੇਂ ਸੂਫ਼ੀ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੜੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ। ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਨਮਸ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਕੁਫ਼ਰ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦਾ ਪਾਸਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂ ਆਮ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ (ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ) ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਮੁਰੀਦ ਕਿਵੇਂ ਜਰ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਉਹਨਾਂ ਕੱਠਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪੀਰ ਕੋਲੋਂ ਇਉਂ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ।

ਜੰਗਲਾ

ਰਲ ਮਿਲ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੱਗੇ, ਅਰਜ਼ ਮੁਰੀਦਾਂ ਕੀਤੀ
ਅੱਜ ਨਮਾਜ਼ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਸਾਈਂ, ਕਿਉਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਨੀਤੀ?
ਹੋ ਕੇ ਪੀਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਵਰਤੀ ਕਿਉਂ ਅਨੀਤੀ
'ਸੀਤਲ' ਕਿਉਂ ਉਲਟਾਈ ਜੇ ਜੀ, ਵੱਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤੀ।

ਕਈ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਖਰ੍ਹਵੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਪੀਰ ਜੀ! ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨਾ ਵੱਡਾ ਕੁਫ਼ਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ਰ ਲੋਕ (ਹਿੰਦੂ) ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਸਾਡੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਹੋ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕੁਰਆਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਉਲਟ ਕੰਮ

ਕਰੇ, ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗਾ ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਕਮ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ?'

ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਭਰੀ ਹਈ ਸੀ। ਪਰ ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅੱਗੋਂ ਤਲਖ ਨਹੀਂ ਹਏ ਉਹ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲ 'ਹ ਸਾਦੀ ਲੋਕ ! ਤੁਸੀ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਓ, ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਹਿੰਦ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦੇ ਨੇ ?'

ਪੀਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਸਵਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪਲ ਦਾ ਪਲ ਮੁਰੀਦ ਲਾਜਵਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤ ਇਕ ਸ਼ੇਖ਼ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ "ਐ ਮੇਰ ਮੁਰਸ਼ਦ ! ਅੱਜ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹ ਰਹ ਹਾਂ। ਕੀ ਲਹਿੰਦ ਵੱਲ ਸਾਡਾ ਪਾਕ ਅਸਥਾਨ ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਨਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਹਰ ਪਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਿਲੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ?"

'ਠੀਕ ਹੈ, ਕਾਅਬਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਪਾਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਕਦੇ ਕਿ ਕਾਅਬਾ ਕਿਉਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ?"

'ਉਹ ਖ਼ਾਨਾ-ਏ-ਖ਼ੁਦਾ ਹੈ (ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ)। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।"

'ਤਾਂ ਕੀ ਹਰ ਮਸਜਿਦ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ?"

"ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।"

"ਫਿਰ ਕਾਅਬ ਵਿਚ ਕੀ ਵਿਸ਼ਸਤਾ ਹੈ ?'

"ਅਸੀਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਂ, ਕਿ ਆਪ ਸਭ ਕੁਛ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਅਜਿਹ ਸਵਾਲ ਕਿਉਂ ਪੁਛਦ ਹ। ਕਾਅਬ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਕਿ ਓਥੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹਮਦ ਸਾਹਿਬ ਰਸੂਲ ਅੱਲਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੀ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਥੋੜੀ ਹੈ ?"

"ਥੋੜੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਬਹੁ ਮੁੱਲੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਾਅਬੇ ਵੱਲ ਇਸ ਲਈ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਓਥੇ ਕਦੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਅੱਜ ਉਸ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਪਟਨੇ ਵਿਚ

ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਏਸ ਲਈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।" ਪੀਰ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ।

ਬੈਂਤ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ
ਅੱਜ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਆਇਆ
ਭਾਵੇਂ ਨੱਬੀ ਕਹਿ ਲੈ, ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਲੈ
ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਅੱਜ ਸੱਚਾ ਅਵਤਾਰ ਆਇਆ
ਰੱਬੀ ਨੂਰ, ਧਰਮਾਤਮਾ, ਵਲੀ ਪੂਰਾ
ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਕਰਨ ਪਰਚਾਰ ਆਇਆ
ਮਜ਼ਬ ਨਵਾਂ ਚਲਾਏਗਾ ਜੱਗ ਅੰਦਰ
ਬੜੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਲੈ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਆਇਆ
ਮਨਮਤ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦਾ
ਜ਼ੁਲਮ ਪਾਪ ਦਾ ਕਰਨ ਸੁਧਾਰ ਆਇਆ
ਕੀਹਨੂੰ ਕਰਾਂ ਸਿਜਦਾ ਲਹਿੰਦੇ ਵਲ 'ਸੀਤਲ'
ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਿਚ ਜਦ ਆਪ ਦੇਹ ਧਾਰ ਆਇਆ

"ਐ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਪਜਾਰੀਓ!" ਸਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਲਾਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਜਾਇ-ਸਜੂਦ (ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ) ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਹੈ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨੂਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਿਚ ਰਥਨ ਹੁੰਦਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਕੀਹਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰਾਂ? ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਅੱਜ ਕੋਈ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਲੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਏ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਨੂਰ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ!"

ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਦਿਲ ਮੁਰੀਦ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਓਥੋਂ ਚਲੇ ਗਏ, "ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ ਮਜ਼੍ਹਬ ਵਿਚ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨੂਰ? ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ? ਪੀਰ ਦਾ ਦਮਾਗ਼ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।"

ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਮੁਰੀਦ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਭੈ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

ਜੰਗਲਾ

ਕਿਹਾ ਮੁਰੀਦਾਂ, ਸੁਣੋ ਪੀਰ ਜੀ! ਸਾਡਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਈਏ
ਜੇ ਕਈ ਐਸਾ ਵਲੀ ਜਨਮਿਆ, ਚੱਲ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਈਏ
ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ ਸਾਸਾਂ ਦਾ ਏ ਕਿਉਂ ਦੇਰ ਲਾਈਏ
'ਸੀਤਲ' ਮਿਟੇ ਭਟਕਣਾ ਦਿਲ ਦੀ, ਭਵਜਲ 'ਚੋਂ ਤਰ ਜਾਈਏ

ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਸੀ। ਦੋ ਮੁਰੀਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵਾਸਤੇ ਠਸਕੇ ਤੋਂ ੨ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਤ ਸੌ ਮੀਲ ਦੂਰ ਪਟਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਏਨਾ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਲਗਨ ਸੀ। ਤਿੰਨੋ ਪਟਨੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਕਬਿੱਤ

ਹੋਇ ਕੇ ਤਿਆਰ, ਲੈ ਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ
ਪਟਨੇ ਦੇ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਪਾਏ ਨੇ
ਘੰਡਾ-ਹੇੜੇ ਨਾਦ ਪਿਛੇ ਜਾਂਵਦਾ ਮਿਰਗ ਜਿਵੇਂ
ਨੂਰੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਰਵਾਨੇ ਵਾਂਗ ਧਾਏ ਨੇ
ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਪੰਧ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮੁਕਾਇਕੇ ਜੀ
ਡੇਰੇ ਆ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਉਤੇ ਲਾਏ ਨੇ
'ਸੀਤਲ' ਫ਼ਕੀਰ ਆਣ ਬਹਿ ਗਿਆ ਬਰੂਹਾਂ ਮੱਲ
ਭਿੱਛਿਆ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਪੱਲੇ ਅੱਗੇ ਡਾਹੇ ਨੇ

ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਥੀ ਪਟਨੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਜ ਧਜ ਇਉਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਕੋਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਹੋ ਕੇ ਹਟਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਸਜਾਵਟਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਯਦ ਦਾ ਦਿਲ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਓਥੋਂ ਹੀ ਉਸ ਪਾਸੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਂ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਦੱਸੇ।

ਰਸਤਾ ਪੁਛਦੇ ਪੁਛਾਉਂਦੇ ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੁਰੀਦ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ 'ਸਤਿਨਾਮ' 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਤੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਅਲਾਪ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰ 'ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਮਸਤੀ ਛਾ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ 'ਅੱਲਾਹ ਅਕਬਰ' ਤੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਇਕੋ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ। ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੀ ਗੁੰਝਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪੀਰ ਨੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਦਰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਕਿ ਦੁਆਰੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਮਸਤ ਫ਼ਕੀਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਜੀ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਜਲਾਲ ਵਾਲਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਆਈਏ, ਪੀਰ ਜੀ! ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ? ਅੰਨ, ਬਸਤਰ, ਮਾਇਆ, ਜੋ ਹੁਕਮ ਕਰੋ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਵਾਂ।"

ਪਰ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ! ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਵਸਤੂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸੱਤ ਸੌ ਮੀਲ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰ ਅੰਨ ਬਸਤਰ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਮਿਤਰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ। ਉਹ

ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।"

"ਪੀਰ ਜੀ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਆਏ ਨੇ ?" ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਸੱਤ ਸੌ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਦਰਿਆਏ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰੋਂ, ਪਿੰਡ ਠਸਕੇ ਤੋਂ ਆਏ ਹਾਂ, ਇਕ ਉਸ ਵਲੀ ਦੇ ਨੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਾਸਤੇ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ਹੈ।" ਪੀਰ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ

"ਪੀਰ ਜੀ !" ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਤਰ ਦਿਤਾ। 'ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੇ ਛਿਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਖਾਨਦਾਨੀ ਰਿਵਾਜ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਉਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਂਦਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਸੋ, ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਓਦੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਣੇ ਓਨਾ ਚਿਰ ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਆਰਾਮ ਤੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

"ਐ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗ ਸੱਜਣ" ਪੀਰ ਨੇ ਸਧਰਾਈਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਪਾਲ ਵਲ ਤਕਦਿਆ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। "ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੜਦਿਆਂ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਮਹਿਬੂਬ (ਪਿਆਰਾ) ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ (ਦਰਸ਼ਨ) ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਮੂੰਹ ਪਾਵਾਂਗੇ। ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਆਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਦੀ ਗੱਲ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਚੰਗੀ ਏ ?

"ਕੂਚਾ-ਇ-ਮੁਰਸ਼ਦ ਸੇ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਠਿਕਾਨਾ ਕੌਨ ਸਾ ?

ਬਾਗ਼ੇ ਜੰਨਤ ਭੀ ਮਿਲੇ, ਤੋ ਹਮ ਕਦਮ ਰਖਤੇ ਨਹੀਂ।"

"ਸੋ ਫ਼ਕੀਰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਜਦ ਮਨ ਮਿਹਰ ਪਏ, ਦੀਦਾਰ ਕਰਾ ਦੇਣਾ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਹਦੇ ਮੁਰੀਦ ਬੂਹੇ ਉਤੇ ਚੌਂਕੜੇ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ।

ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ

ਹੋਰ ਦੋ ਚਾਰ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਏਹਾ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਏਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਛਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਫ਼ਕੀਰ ਬੂਹੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ 'ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਪੀਰ ਜੀ! ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਏਨਾ ਹਠ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰੋਧ ਦਾ ਦਿਖਾਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਫ਼ਕੀਰੀ ਤੇ ਕਰੋਧ ਰਲਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ।"

"ਓਹ! ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ!" ਪੀਰ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸਾਂ ਇਸ ਨਾਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਸਿਸਕਣੀਆਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਾਂਘ ਤੇ ਫ਼ਰਿਆਦ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹਠ ਜਾਂ ਰੋਸ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਿਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿ-ਲਾਖੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੜਨ ਲਗਿਆਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਨ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮੂੰਹ ਜੁਠਾਉਣਾ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਰੋਸ ਨਹੀਂ, ਭਗਤ ਦਾ ਸਿਦਕ ਹੈ। ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੜਪਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆ ਜਾਏ।"

"ਚੰਗਾ, ਉੱਤਰ ਵੀ ਉਡੀਕ ਕਰੋ।" ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੈਠੇ ਪੋਤਰੇ ਦਾ ਨੂਰੀ ਮੁਖੜਾ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ ਜੀ! ਜਮਨਾ ਪਾਰੋਂ ਪਿੰਡ ਠਸਕੇ ਤੋਂ ਇਕ ਪੀਰ ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ

ਤੇ ਭੁੱਖਾ ਤਿਹਾਇਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਛਕਣਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਵੇਂ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ।"

ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਬੀਬਾ ਕਿਰਪਾਲ! ਪੀਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸਮਝਾਓ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ [illegible] ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ। ਓਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਉਡੀਕ ਕਰੇ। ਤੇ ਹੋਰ ਧਨ ਦੌਲਤ, ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਜੋ ਉਹ ਮੰਗੇ, ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਦਾ ਸਦਕਾ ਦੇ ਦਿਓ।"

'ਮਾਤਾ ਜੀ! ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਹਟੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਉਹ ਸਿਦਕੀ ਫ਼ਕੀਰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਚਾਹ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।' ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਉਸ ਨੂੰ ਕਹੋ", ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਸਿੱਖ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਅਜ ਭਲਕ ਹੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਓਨਾ ਚਿਰ ਜੇਰਾ ਕਰ। ਜਾਓ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਦੱਸ ਕੇ ਸਮਝਾਓ।"

ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ

ਅੱਗੋਂ ਪੀਰ ਨੇ ਮਿੱਠੇ ਜਹੇ ਨਿਹੋਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਓ ਭੰਡਾਰੀ! ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਧੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰਾਂਗੇ। ਜੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਸਿਦਕ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨੂਰ ਆਪ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰੇਗਾ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫ਼ਕੀਰ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀਤ ਗਿਆ।

ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ

ਸੱਜਦ ਫ਼ਕੀਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰ ਕੇ
ਬਹਿ ਗਿਆ ਬਰੂਹਾਂ ਵਿਚ ਗੋਠ ਮਾਰ ਕੇ

ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੂਣੀ ਧੁਖਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ
ਲੱਗੀ ਡਾਢੀ ਤਾਂਘ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ
ਮਾਮੇ ਕਿਰਪਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਜਾਇ ਕੇ
"ਆਈਏ ਸਾਈਂ ਰੱਬ ਦੇ !" ਕਿਹਾ ਸੁਣਾਇ ਕੇ
"ਦੱਸ ਭਾਈ ! ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ?
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਨਾ ਕਾਸੇ ਦਾ ਕਾਲ ਹੈ"
ਬੋਲਿਆ ਫ਼ਕੀਰ ਆਜਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀ
"ਮਾਇਆ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਵਾਲ ਜੀ
ਗੁਰੂ ਘਰ ਜਿਨ੍ਹੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ
ਓਸ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆਰਿਆ
ਹਿੰਦ ਵਾਲਾ ਬੇੜਾ ਜਿਨ੍ਹੇ ਪਾਰ ਲਾਵਣਾ ।
ਓਸ ਨੂਰੀ ਮੁਖ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਪਾਵਣਾ ।"
ਅੱਗੋਂ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ
"ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਪਿਆਰਿਆ

ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਂਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਉਣਗੇ
ਹੋਰ ਲੋਕੀਂ ਫੇਰ ਆ ਕੇ ਸਿੱਕਾਂ ਲਾਹੁਣਗੇ
ਓਨਾ ਚਿਰ ਕਰੋ ਜੀ, ਆਰਾਮ ਜਾਇ ਕੇ
ਕਰ ਲੈਣੇ ਦਰਸ਼ਨ ਫੇਰ ਆਇ ਕੇ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਅੱਗੋਂ ਹੋ ਅਧੀਨ ਬੋਲਦਾ
ਛਮ ਛਮ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਨੀਰ ਡੋਲ੍ਹਦਾ
ਕਹਿੰਦਾ "ਵੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਉਠ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਣਾ
ਮੈਨੂੰ ਹੈ ਹਰਾਮ ਮੁੱਖ ਅੰਨ ਪਾਵਣਾ"
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਨ ਦਿਨ ਹੈ ਬਿਤਾਵੰਦਾ
ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਹੈ ਕਸਮ ਪਾਵੰਦਾ
'ਸੀਤਲ' ਫ਼ਕੀਰ ਸਿਦਕੋਂ ਨਾ ਹਾਰਿਆ
ਸੀਸ ਤਕ ਚਾਹੁੰਦੇ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਿਆ

ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਭੁੱਖ ਤਿਹਾਏ ਬੈਠ [illegible] ਤੀਸਰਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ [illegible] ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਅਨਖ਼ਾਈਆਂ ਝਲਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜ਼ਬਾਨ ਉੱਤੇ ਕੌੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਸੀਸਾਂ ਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸਨ। ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਿਦਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਪਸੀਜ ਗਏ। ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਸਭ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਪੂਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਦਕ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ
ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਤਾਈਂ ਸਮਝਾ
ਦਿਨ ਤੀਸਰੇ ਮਾਮੇ ਕਿਰਪਾਲ ਨੇ
ਡਿਉਢੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਵਿਛਾ
ਜਸ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਗਾਇਆ ਕਰਤਾਰ ਦਾ
ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾ
ਮਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੂੰ
ਆਂਦਾ ਬਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲੁਕਾ
ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੂਣਾ ਹੋ ਗਿਆ
ਨੂਰੀ ਮੁੱਖੜੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ
ਸੋਚ ਉਪਜੀ ਫ਼ਕੀਰ ਦਿਲ 'ਸੀਤਲਾ'
ਲਵਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਮੈਂ ਭਰਮ ਮਿਟਾ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਘਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਡਿਉਢੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਧੀਆ ਫ਼ਰਸ਼ ਵਿਛਾਏ ਗਏ। ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਸੰਗਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸਭ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਸੱਜਦ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਸੰਭਾ ਕਰਦੀਆਂ, ਕਿ ਉਸੇ ਦੀ ਮੇਹਰ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਨੇ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣ ਉਤੇ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕੋਂ ਕੇ ਲਿਆਏ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦਿਲੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਨਿਹਾਲ ਹਏ। ਸਭ ਨੇ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਭੇਟਾਂ ਧਰੀਆਂ ਤੇ ਤੁਹਫ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਸੱਯਦ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਬਾਕੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਰਾਹ ਛਡ ਦਿਤਾ। ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਬੋਲ ਉਠਿਆ, "ਵਾਹ! ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ ਜੇਹ ਜੇਹਾ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਦੀਦਾਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠੋ, ਪਛਾਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਸ ਦੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕ —ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ! —ਦਿਲ ਕੁਛ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰਾ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰੋ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਕਵਾਨ ਦੇ ਭਰੇ ਦੋ ਸਕੋਰੇ (ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੁੱਜੀਆਂ) ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਕਲੀ

ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਕੁੱਜੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਦੋ ਪਕਵਾਨ ਦੀਆਂ
ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰ ਅੱਗੇ ਆਣ ਟਿਕਾਈਆਂ।
ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬੁਝ ਕੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰ ਨੇ
ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਖ਼ੂਬ ਦਬਾਈਆਂ
ਨਾਲੇ ਪੀਰ ਉਤੇ ਇਕ ਸੁੱਟ ਕੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪਿਆਰ ਦੀ
ਗੱਲਾਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰੱਬੀ ਭੇਤ ਦੀਆਂ ਸਮਝਾਈਆਂ
ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਤਾਈਂ ਸਮਝ ਕੇ

ਬੋਲੇ, "ਵਾਹ-ਵਾ ਸਾਹਿਬਾ ! ਤੇਰੀਆਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ"
ਆਦਰ ਨਾਲ ਪੀਰ ਨੇ ਚਰਨੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਬਣ ਵਗ ਆਈਆਂ
ਕਹਿੰਦਾ, "ਜਾਣ ਲਿਆ ਮੈਂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪੀਰ ਤੂੰ
ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਵਡਿਆਈਆਂ"
ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਝੁਕ ਗਈ ਨਾਲ ਪਰੇਮ ਦੇ
ਮੋਤੀ ਕਰਨ ਲਗੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਜੋ ਸਧਰਾਈਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਵਾਲੀ ਜੱਗ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ
ਰੂਹਾਂ ਟਹਿਕਣ ਲੱਗੀਆਂ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਮੁਰਝਾਈਆਂ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੁੱਝ ਕੇ ਬਾਲਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਉਤੇ ਇਕ ਭੇਦ ਭਰੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਆ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਤਕਿਆ, ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵੱਲ ਉਲਾਰੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਅਗੇਰੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਕੁੱਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਇਕਦਮ ਧਰ ਦਿਤੇ। ਫਰ ਇਕ ਝਾਤੀ ਪੀਰ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰ ਲਏ।

ਪੀਰ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਗੁੱਝੀ ਰਮਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਬੋਲ ਉਠੇ, "ਬਲਿਹਾਰ ! ਬਲਿਹਾਰ ! ਗੁਰੂਦੇਵ ! ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਰਾਹਬਰ (ਆਗੂ) ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਸੀ।" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਪੀਰ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸਤਕ ਛੁਹਾਂ ਦਿਤਾ।

ਪੀਰ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਕੁੱਜੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਪੁਛਿਆ, 'ਪੀਰ ਜੀ ! ਕੀ ਗੁੱਝੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾ ਆਏ ਜੇ ? ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਮਿਹਰ ਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝਾ ਦਿਹੋ।"

ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ।—

ਸਾਕਾ

ਅੱਗਾ ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਇਉਂ ਬੋਲ ਸੁਣਾਏ
ਇਹ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਸੱਚ ਦੇ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਆਏ
ਨਾ ਹਿੰਦੂ, ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਰਾਹ ਨਵਾਂ ਚਲਾਏ
ਪੰਥ ਅਕਾਲੀ ਨਵਾਂ ਇਹ ਜਗ ਵਿਚ ਸਜਾਇ
ਭੁੱਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੱਚ ਦੇ ਇਹ ਰਸਤੇ ਪਾਇ
'ਸੀਤਲ' ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਇਹ ਜੱਗ ਧੁੰਧ ਮਿਟਾਏ

ਭੀਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਹੁਣ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਰਮਜ਼ ਬਹੁਤੀ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਵਲੀ ਆਣ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਉਤੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, ਕਿ ਇਹ ਵਲੀ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ, ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਦੋ ਕੁੱਜੀਆਂ ਧਰੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਤਸੱਵਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ। ਮੈਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਕੁੱਜੀ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਿਸ ਧੜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਵਲੀ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਰਾਬਰ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ — ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ — ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਚਲਾਏਗੀ, ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਜਿਹਾ ਸਮਝੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧-੧-੩੫ ਈ.

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇਸ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਏਨੇ ਅੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਪਰਬੰਧ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕੱਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਦਾ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੂਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੂਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੱਠੀ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰੀ।

ਸਿਰਖਾ

ਸੰਗਤ ਤੁਰੀ ਪਸ਼ੌਰ ਤੋਂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆ
ਦਰਸਨ ਕਰੀਏ ਗੁਰਾਂ ਦੇ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਡਾਢਾ ਚਾਅ
ਭੇਟਾ ਲੈ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀਆਂ, ਚਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਪਾ
ਤੁਰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਆ
ਕਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਰੋਵਰੋਂ, ਦਿਲ ਦੀ ਤਪਤ ਮਿਟਾ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਗੁਰਧਾਮ ਦੇ, ਸੁਖ ਦੀ ਰਾਤ ਬਿਤਾ
ਤੁਰ ਪਏ ਫੇਰ ਸਵੇਰ ਨੂੰ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਰਾਹ
ਮੰਜ਼ਲੀਂ ਮੰਜ਼ਲੀਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ
ਪਰਸੇ ਚਰਨ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ, ਸਭ ਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ
ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ ਸੀਤਲਾ, ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਲਿਆ

ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਤੇ ਸੁੱਖਣਾ

ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹਈ। ਰਾਹ ਵਿਚ 'ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, 'ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹਈ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੀ। ਏਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਮਿਟਾਈ ਤੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰ ਕੇ ਪੰਧ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲਾਹਿਆ। ਮਜਲੀਂ ਮਜਲੀਂ ਸੰਗਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚੀ। ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਸਜਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਸਾਕਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਬੈਠੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਸਿਰ ਕਲਗੀ ਲਾ ਕੇ
ਸੱਜੇ ਬੈਠੇ ਸੂਰਮੇ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ
ਖੱਬੇ ਸੋਭਨ ਸੰਤ ਜਨ ਗਲ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ
ਸੰਗਤ ਸ਼ਹਿਰ ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਫਿਰ ਪਹੁੰਚੀ ਆ ਕੇ
ਚਰਨੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਵਦੀ ਸਭ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਏ ਦਿਲ 'ਸੀਤਲਾ' ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਕੇ

ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤਕ ਗੁਰਗੱਦੀ ਫ਼ਕੀਰਾਨਾ ਰਹੀ। ਛੇਵੀਂ ਪਾਤ-ਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਗੱਦੀ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਬਣ ਗਈ। ਸਿੱਖੀ 'ਰਾਜਸੀ ਧਰਮ' ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਰਚ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਓਹਾ ਸ਼ਾਨ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਕਲਗੀ ਤੋੜਾ ਲਾ ਕੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਜੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਭੇਟਾਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ। ਇਹ ਸੰਗਤ ਕਈ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹੀ।

ਏਸ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਬਾਲਕ ਭੋਲਾ ਭਾਲਾ ਤੇ ਬੜਾ ਖੂਬ-ਸੂਰਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ।

ਬੈਂਤ

ਕਈ ਰੋਜ਼ ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਰਹੀ ਸੰਗਤ
ਸਿਖ ਰਜ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਮਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸੀ ਇਕ ਅਨੂਪ ਬਾਲਕ
ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਬੁਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
"ਕੀ ਏ ਨਾਮ ਤੇਰਾ ?' ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ
ਖੇਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਰਚਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਬਾਲਕ ਕਿਹਾ ਅੱਗੋਂ, "ਜੋਗਾ ਨਾਮ ਮੇਰਾ"
ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜ਼ਰਾ ਮੁਸਕਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਫੇਰ ਪੁੱਛਦੇ, "ਦੱਸ ਭਈ ! ਕੀਹਦੇ ਜੋਗਾ ?"
ਡਾਢੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਰਮਜ਼ ਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਜੋਗਾ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਿਆ "ਤੁਸਾਂ ਜੋਗਾ"
ਗੁਰੂ ਘੁੱਟ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
'ਜੇ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਜੋਗਾ, ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਜੋਗੇ"
ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਂਵਦੇ ਜੀ
'ਸੀਤਲ' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਲ ਇਕਰਾਰ ਹੋ ਗਏ
ਕੀਤੇ ਬਚਨ ਗੁਰ ਤੋੜ ਨਿਭਾਂਵਦੇ ਜੀ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੁਛਣ ਉਤੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੋਲੇ ਭਾ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ।" ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਬੇਟਾ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ! ਜੇ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਜੋਗਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਜੋਗਾ ਹੈ।" ਸੁਤੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਕੌਲ ਇਕਰਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਪਸ਼ੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਈ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਭੇਟਾ ਧਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਜੰਗਲਾ

ਮਾਤ-ਪਿਤਾ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ, ਆਏ ਗੁਰ ਸਰਨਾਈ
ਯਥਾ ਸਕਤ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਧਰ ਕੇ, ਫਿਰ ਦਿਉਂ ਅਰਜ਼ ਸੁਣਾਈ
"ਸ਼ਾਦੀ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕੁੜਮਾਈ
ਦਿਹੋ ਅੱਗਿਆ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾਤੇ, ਆਪ ਦੀ ਓਟ ਤਕਾਈ"

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਗੁਰਦੇਵ! ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ। ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਬੜਾ ਚੌ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਆਪ ਆਗਿਆ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਈਏ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਕੇ ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਬੈਂਤ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਕਿਹਾ ਗੁਰ ਜੀ,
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜਾ, ਬੇਟਾ
ਰੀਝ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਏ
ਪੂਰੇ ਕਰੋ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਚਾ, ਬੇਟਾ

ਵਾਰ ਗੁੰਦੇਗੀ ਨਾਲ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ
ਲਵੇ ਭੈਣ ਵੀ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ, ਬੇਟਾ
ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਮਾਰਗ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦਾ ਏ
ਗਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਮਝਾ, ਬੇਟਾ
ਨੇਕ ਮਰਦ ਦਾ ਔਰਤ ਈਮਾਨ ਹੁੰਦੀ
ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਏ ਫੁਰਮਾ, ਬੇਟਾ
ਬਾਣੀ 'ਇਕ ਨਾਰੀ ਵਾਲਾ ਜਤੀ' ਮੰਨੇ
ਦਿੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਭਰਮ ਮਿਟਾ, ਬੇਟਾ
ਨਾਰ 'ਅਰਧ-ਸਰੀਰੀ' ਕਬੀਰ ਕਹਿੰਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਘਰ ਸੁਰਗ ਬਣਾ, ਬੇਟਾ
'ਸੀਤਲ' ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵੀ ਹੈ ਇਕ ਜੋਗ ਵੱਡਾ
ਜੇ ਕਈ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਲਵੇ ਨਿਭਾ, ਬੇਟਾ

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਪੂਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਛੇਤੀ ਪਰਤ ਆਉਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਕ ਚੋਜ ਰਚਾਉਣ ਦੀ ਠਾਨੀ। ਉਹਨਾਂ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਾ ਲਿਖ ਕੇ ਮੇਵੜੇ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਕੇ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਗਰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਜਦ ਗਏ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਇਕ ਕੌਤਕ ਰਚਾਂਵਦੇ
ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਹਿਤ
ਲਿਖ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹੱਥ ਮੇਵੜੇ ਫੜਾਂਵਦੇ
'ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਵੇ ਦੂਜੀ ਲਾਂਵ ਜਦ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ
ਓਸ ਵੇਲੇ ਦੇਵਣੀ ਇਹ ਚਿੱਠੀ' ਸਮਝਾਂਵਦੇ

ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਤਾਈਂ ਸਮਝਾਉਣ ਹਿਤ ਸੀਤਲ ਜੀ
ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ ਤਾਂ ਮਿਸਾਲ ਨੇ ਬਣਾਂਵਦੇ

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸੇਵਕ (ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੇਵਾਦਾਰ) ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗੇ, ਜਦ ਉਹ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਦੋ ਲਾਂਵਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕੇ, ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਸਾਰ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦੇਵੇ।

'ਗੁਰਬਿਲਾਸ' ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—

"ਇਕ ਸੇਵੜਾ ਪ੍ਰਿਥਮ ਬੁਲਾਯੋ।
ਸਰਬ ਕਥਾ ਕਹਿ ਕੈ ਸਮਝਾਯੋ।
ਜਬ ਇਹ ਜਾ ਸਸੁਰਾਰੇ ਧਾਮਾ।
ਫੇਰ ਲਗੇ ਲੈਨ ਕਰ ਸਾਮਾਂ।
ਤਬ ਮਰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੀਜੈ।
ਲਿਖ ਦੀਨੋ ਜਾ ਬਿਲਮ ਨ ਕੀਜੈ।"

(ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਧਿਆਇ ੧੭)

ਸੇਵੜਾ ਦਾਤਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਪਸ਼ੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬੜੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਸਭ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਲ ਆਏ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਧਨ ਖ਼ਰਚਿਆ ਕਈ ਦਿਨ ਘਰ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਬੜੇ ਸਗਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੰਞ ਚੜ੍ਹੀ।

ਸਾਕਾ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਤਿਆਰੀ
ਚੀਤਾਂ ਨੇ ਦਿਲ ਪਿਤਾ ਦੇ, ਮਾਂ ਸਦਕੇ ਵਾਰੀ
ਵਾਗਾਂ ਗੁੰਦੀਆਂ ਭੈਣ ਨੇ ਜਾਵੇ ਬਲਿਹਾਰੀ
ਗੋਣ ਘੋੜੀਆਂ ਮਿਲਣਾ ਸਭ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ

ਜੰਞ ਚੜ੍ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਛਬ ਦੇਵੇ ਨਿਆਰੀ
ਫ਼ੌਜ ਵਾਂਗ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਉਸ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੰਞ ਪੂਰੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੀ, ਇਉਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹਵੇ।

ਅਗਲੇ ਘਰ ਨੇ ਵੀ ਜਾਂਞੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆਓ ਭਗਤ ਕੀਤੀ। ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਰਤੀ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਮਿਆਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜੰਞ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜੰਞ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਿਖਾਂ ਅੰਦਰ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪਰਚਲਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਲਾੜੀ ਲਾੜੇ ਦੇ ਗੰਢ-ਚਤਰਾਵੇ ਬਾਅਦ ਲਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ। ਜੋੜੀ ਪਰਕਰਮਾਂ ਕਰਦੀ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਮੰਗਲ-ਮਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੋ ਲਾਵਾਂ ਲੈ ਚੁਕਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਈ। ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨੇ ਅਗਾਂ ਵਧਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ 'ਹੁਕਮਨਾਮਾ' ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈ ਕੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਾਇਆ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਲਗਾ ਲਾਵਾਂ ਲੈਣ ਜਾਂ, ਜੋਗਾ ਸਜਣ ਮਨਾ
ਦੋ ਲਾਵਾਂ ਜਦ ਲੈ ਲਈਆਂ, ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆ

ਸਾਹਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਮੇਵੜੇ ਨੀਂਗਰ ਨੂੰ ਅਟਕੋਂ
ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੱਥ ਫੜਾ
'ਪੜ੍ਹ ਲੈ ਪਹਿਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦਿੱਤਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ'
ਲੈ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ, ਨਾਲ ਮੱਥੇ ਦੇ ਲਾ
ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ ਫਿਰ ਖਾਲਸਾ, ਸਾਰੀ ਸੁਰਤ ਟਿਕਾ
ਲਿਖਿਆ ਹੁਕਮ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾ
"ਚਿੱਠੀ ਸਾਡੀ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਜੋਗਿਆ ਸਿਖਾ! ਆ
ਛਡਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸਭ ਪੈਰ ਨਾ ਅਗਾਂ ਉਠਾ
ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀਰਿਆ! ਐਧਰ ਚਾਲੇ ਪਾ
ਕੰਮ ਇਕ ਤੇਰੇ ਜੋਗਰਾ, ਸਖਤ ਪਿਆ ਏ ਆ
ਸਾਡੇ ਜਹੀ ਜੋਗਿਆ! ਲੱਗੀਆਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾ
ਗੱਲਾਂ ਕਰਤੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਜਾਂਦਾ ਸਮਾਂ ਵਿਹਾ"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, "ਪਿਆਰੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ! ਤੂੰ ਕਹਿ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ।' ਹੁਣ ਬਚਨ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਜੋਗਰਾ ਇਕ ਸਖਤ ਕੰਮ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਡਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਤੂੰ ਜੋ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਂ ਇਹ ਪਤ੍ਰਕਾ ਵੇਂਹਦਿਆਂ, ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵਲ ਤੁਰ ਪਉ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਤੂੰ ਖੜਾ ਹੋਵੇਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਤੇਰਾ ਸਾਡੇ ਵੱਲੇ ਪੁਟਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਦੇਰੀ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਅਟਕੇਂ। ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਆ!।"

ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਹਾਰਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਪਾ ਲਿਆ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਆਗਿਆ ਬਖਸ਼ੋ, ਕਿ ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਵਾਂ।"

ਪਿਤਾ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਲਾਲ! ਧੰਨ ਭਾਗ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਚਲਾ ਜਾ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਫੇਰ ਮਹਾਰਾਜ ਆਗਿਆ ਦੇਣਗੇ ਆ ਕੇ ਸਿੰਘਣੀ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਵੀਂ।"

"ਪਿਤਾ ਜੀ!" ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਤੁਸਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਉਹ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਆ। ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਾਵਣੀ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਲਾਵਾਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋਵੇ, ਭੁਗਤਾ ਲੈਣਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਸਕਦਾ।"

ਸਾਰੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਹੇ ਕਿ ਦਸ ਮਿੰਟ ਹੋਰ ਖਲ ਕੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਬਾਕੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਬੜੇ ਹੀ ਖਹਿੜੇ ਪਏ, ਤਾਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ:

ਸਾਕਾ

ਆਖੇ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਜੇ ਮੈਂ ਰੁਕ ਜਾਵਾਂ
ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦੀ ਅੱਗਿਆ ਭੁੱਲ ਕਰ ਉਲਟਾਵਾਂ
ਲਖ ਲਖ ਅੰਦਰ ਆਣ ਕੇ ਜੋ ਸਿਦਕ ਡੁਲਾਵਾਂ
ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੀ ਮੂੰਹ ਲੈ ਜਾਵਾਂ
ਜਾਣ ਦਿਹ, ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੱਸ ਗੁਰ ਘਰ ਪਾਵਾਂ
ਪਟਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਲਿਓ ਦੋ ਬਾਕੀ ਲਾਵਾਂ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਉਹਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੜੇ-ਪੜੋਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਰਹੇ, ਬਾਕੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਅਨੋਖੀ ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਿਹਾ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਸ਼ੌਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲਾਵਾਂ ਉਹਦੇ 'ਪਟਕੇ' (ਮੜ੍ਹੇ ਦੇ

ਸਾੜੇ) ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਪਰਚਲਤ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਪੇ ਨੌਂਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੰਜ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗਾ ਸਿੰਘ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਤੁਰ ਗਿਆ ਏ ਉਥੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਾਣ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹੈ

• ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਮਜਲੀਂ ਮਜਲੀਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਾਲੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਕਲੀ

ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਜਗ ਵਿਚ ਭਾਲਿਆ
ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਗਾ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ
ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਸਦਾ ਜਿਹੜਾ ਮੰਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ
ਛੱਡ ਕੇ ਮੋਹ ਤੁਰ ਪਵੇ ਨਵੀਂ ਸੁਨੱਖੀ ਨਾਰ ਦਾ
ਲਾਵਾਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਾ ਸਿੰਘ ਸੀ ਤੁਰ ਪਿਆ
ਵਾਰਾਂ ਬੰਦਾ ਬੱਧਾ ਗਾ ਵਰਗਾ ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਲੱਖਾਂ ਹੋਵਣਗੇ ਸਿਖ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ
ਐਪਰ ਹਰ ਇੱਕ ਏਡਾ ਸਿਦਕੀ ਨਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਮੇਰੇ ਜੇਹਾ ਐ ਗਿਆਕਾਰ ਨ ਹੋਣਾ ਦੂਸਰਾ
ਮੈਨੂੰ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰ ਐਨਾ ਪਿਆਰਦਾ
ਹੋਵੇ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ
ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹਾਰਦਾ
ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਜੋ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰੋਜ਼ ਸੀ
ਵੇਖੋ ਆਪ ਬਣ ਗਿਆ ਪੁਤਲਾ ਅੱਜ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਫਸ ਕੇ ਹਉਮੈਂ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ
ਸੀਤਲ ਵੇਖ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਸ ਬਹਾਨੇ ਤਾਰਦਾ

ਸਿੱਖ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, 'ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਦੁਇ

ਨ ਢਾਹਿ ਇਕ ਠਾਹਿ। ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ। ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਨੋਖੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਏਹ ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਸੋ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—

"ਧੰ ਮਨ ਮੈਂ ਕਛੁ ਕਰਯ ਹੰਕਾਰਾ।
ਮੋ ਸਮ ਔਰ ਨਾ ਕਰੇ ਬਿਚਾਰਾ।
ਦਿੱਬ ਸਰੂਪ ਸੁਖਦ ਬਰ ਤਰਨੀ।
ਆਯੋ ਪਲ ਮੈਂ ਤਜ ਨਿਜ ਘਰਨੀ।
ਐਸਾ ਜਗ ਮੈਂ ਕਵਨ ਸੁ ਕਰੈ।
ਜਯੋਂ ਮੈਂ ਆਯੋ ਤਜ ਨਿਜ ਘਰੈ।"

ਏਸ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅੱਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਚੌਕ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾ ਨਾਚ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਉਮਰ, ਉਹਦਾ ਰੂਪ, ਉਹਦਾ ਨਖਰਾ, ਉਹਦਾ ਰਸੀਲਾ ਗਲਾ। ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਚੇਤਾ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਗਾ, "ਇਹ ਰੂਪ ਤੇ ਮਨ ਮੋਹਣੇ ਗੁਣ ਕੁਦਰਤ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਕਿਆ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਅੱਜ ਰਾਤ ਏਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਅਪੱਛਰਾਂ ਦਾ ਜੋਬਨ ਮਾਣਿਆਂ ਜਾਵੇ।"

ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਏ ਮਨ ਬਦਲਦਿਆਂ। ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਡੇਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਹਿਰ-ਕੁ ਰਾਤ ਬੀਤੀ, ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਹ ਹੈ ਇਨਸਾਨੀ ਮਨ ਦੀ ਵਚਿੱਤਰਤਾ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਲਾਂਵਾਂ ਲੈਂਦਾ ਅੱਧ-ਵਿਆਹੀ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਜੂਠ ਇਕ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਧਰ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਗੁਰੂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਜਗਾ ਸਿੰਘ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪਾਲਣ ਦੀ ਠਾਣ

ਲਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਦੇ ਬਚਨ ਜੁ ਕੀਤਾ ਸੀ, 'ਜੋਗਾ ਸਿੰਘਾ! ਜੇ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਜੋਗਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੇਰ ਜੋਗ ਆਂ।' ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਦੋ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕੀਤੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਜਾਂਦੀ ਤਕ ਦੋਵੇਂ ਘੋੜ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਖਲੋ ਗਏ। ਘੋੜ ਦੋਵੇਂ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਪਠਾਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਖਲੋ।

"ਚੌਬਦਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜੁ ਤਨ ਧਾਰਾ।
ਠਾਢ ਭਏ ਜਾਇ ਤ੍ਰਿਆ ਦੁਆਰਾ।
ਕਰ ਮਧ ਕਰ ਚਾਂਦੀ ਬਰ ਆਸਾ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧ ਧੇ ਕਰਿਯ ਬਿਲਾਸਾ।"

(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ਧਿਆਇ ੧੭)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚੋਬ ਲੈ ਕੇ ਪਠਾਣ ਦਾ ਵੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ।

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ ਕਿ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਨਵਾਬ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨੌਕਰ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚੋਬ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਖਲਾ ਹੈ।

ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਬੀਤੀ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਆਇਆ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਓਵੇਂ ਖਲਾ ਸੀ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਡੋਲਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨ, ਬਿਨਾਂ ਠੋਕਰੀਂ ਲੱਗੇ ਸੰਭਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਏਹਾ ਹਾਲਤ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੀ ਆਪਣੀ ਲਾਈ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਚਲਾ ਹੀ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ' ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ।

ਚੰਦ ਢਲ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਉਤੇ ਕੋਧ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਦੂਰੋਂ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਉਹ ਨੇੜੇ

ਆ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਪਹਿਰਦਾਰ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ।

ਬੈਂਤ

ਵਾਰ ਤੀਸਰੀ ਜਾਂ ਜੰਗਾ ਸਿੰਘ ਗਿਆ
ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਇਉਂ ਬਚਨ ਉਚਾਰਦਾ ਜੀ
ਸੁੰਦਰ ਦਾਹੜਾ ਤੇ ਸਿਧੀ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰ ਤੇ
ਜਾਪੇਂ ਸਿੱਖ ਤੂੰ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਜੀ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਜੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਵੇਖੇਂ
ਝਲਕੇ ਮੁੱਖ 'ਤੇ ਨੂਰ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਜੀ
ਐਪਰ ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ
ਬੂਹੇ ਵਸਵਾ ਦੇ ਗੇੜੇ ਮਾਰਦਾ ਜੀ
ਵੇਖ ਲਵੇ ਜੇਕਰ ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਤੈਨੂੰ
ਕਿੱਥੇ ਦੱਸ ਫਿਰ ਮੁੱਖ ਛੁਪਾ ਲਵੇਂਗਾ
ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਜੇਕਰ ਉਹਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਏਂ
ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਪਾਪ ਲੁਕਾ ਲਵੇਂਗਾ ?
ਗੋਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸੁਰਗ ਵਰਗੀ
ਠਰਕ ਲਗਿਆ ਕਿਉਂ ਨਰਕੀ ਹੂਰ ਦਾ ਏ ?
ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਏਂ ਜਿਹੜਾ ਕੁਕਰਮ ਪਿੱਛੇ
ਚੰਦ ਅਜੇ ਤਕ ਦਾਗ਼ ਨੂੰ ਝੂਰਦਾ ਏ
ਜਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਠ ਕੇ ਜਾਪ ਕਰਦਾ
ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਤੜਕਾ ਨੂਰ ਦਾ
ਸੁਣਿਐਂ, ਸਿੱਖ ਤੜਕੇ ਰਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ
ਪਤਾ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ-ਕੁ ਦਸਤੂਰ ਦਾ ਏ
ਜਾਹ, ਪਰਤ ਜਾਹ, ਤੇ ਛਾਤੀ ਮਾਰ ਦਿਲ ਵਿਚ
ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾ ਜਾ ਕੇ
ਜਿਹੜੀ ਲੱਗੀ ਕੁਕਰਮ ਦੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰ

ਪਾਣੀ ਹੰਝੂਆਂ ਦਾ ਇਸ 'ਤੇ ਪਾ ਜਾ ਕੇ
ਖਾ ਕੇ ਚੋਟ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਪਰਤ ਆਇਆ
ਡੇਰੇ ਬੈਠ, ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗਾ
ਕਰ ਕਰ ਯਾਦ ਜਾਣਾ ਬੂਹੇ ਪਾਵਾਂ ਦੇ
ਨੀਵਾਂ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ
ਮੱਥੇ ਲੱਗਾਂਗਾ ਕਿਵੇਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ
ਸੋਚ, ਹੰਝੂਆਂ ਹਾਰ ਪਰੋਣ ਲੱਗਾ
ਲੱਗੇ ਦਾਗ਼ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਆਤਮਾ 'ਤੇ
ਪਾਣੀ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਧੋਣ ਲੱਗਾ
'ਸੀਤਲ' ਅਸਲ ਸਜ਼ਾ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਏ
ਪੱਛਤਾਵੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਸੜਦਾ
ਬਲਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਹੈ ਤਾਸੀਰ ਉਲਟੀ
ਪੈਂਦਾ ਹਾਇ ਭਾਰੀ, ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਸੜਦਾ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਠੋਕਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਨਕਲੀ ਭੇਸ ਉਤਾਰ ਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਤਕ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਡੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਪਛਤਾਵੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੋਇਆ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿਉਂ ਗਿਰ ਗਿਆ? ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਰਤੂਤ 'ਤੇ ਝੂਰਦਾ ਗਿਆ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਕਲਗੀ ਲਾ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜਾ ਕੇ ਜੋੜਿਆਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਗਿਆ, ਉਹਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਖਲੋਤਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਲ ਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ।

ਕਲੀ

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਝੂਰਦਾ ਆਨੰਦਪਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ
ਸਜਿਆ ਤਖ਼ਤ ਵਖਿਆ ਸਾਹਵੇਂ ਦਸਮ-ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਜਾ ਕੇ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਖਲੋ ਗਿਆ
ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਨਿਉਂ ਗਿਆ ਸਿਰ ਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ, "ਅੱਗੇ ਆ ਜਾ ਸਾਡੇ ਜੋਗਿਆ !
ਦੂਰ ਖਲੋਤਾ ਕੀ ਹੈਂ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ ?
ਆ ਕੇ ਲੱਗ ਛਾਤੀ ਨਾ ਠੰਢ ਪਵੇ ਦਿਲ, ਹੀਰਿਆ !
ਹਿਰਦਾ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਏ ਭੁੱਖਾ, ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦਾ।"
ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਕੇਰ ਕੇ
ਮੁਜਰਮ ਵਾਂਗੂ ਹਥ ਬੰਨ੍ਹ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਉਚਾਰਦਾ
"ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਹੋ ਸਭ ਜਾਣਦੇ
ਲੁਕਿਆ ਹਾਲ ਨ ਹੀ ਗਾ ਆਪ ਤੋਂ ਔਗਣਹਾਰ ਦਾ
ਕੀਕਰ ਆਵਾਂ ਅੱਗੇ, ਦਿਲ ਡਰਦਾ ਏ ਮਾਲਕਾ
ਮੈਂ ਹਕਦਾਰ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸਵਾਮੀ ਦੇ ਸਤਕਾਰ ਦਾ
ਏਨੀ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਗਾ ਤੁਹਾਡਾ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਆਖੋ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ ਲੌ ਆਪਣ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦਾ
ਕਿਹੜੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹਾਂ ਗਿਰ ਗਿਆ ?
ਫਿਰ ਵੀ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਹੈ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਦਾ"
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ "ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ ਓਦੋਂ ਹੀ
ਰਾਤੀਂ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਦਾ"
"ਦਾਤਾ ! ਆਪ ?" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜੋਗਾ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ
"ਬੇਟਾ ! ਮੈਂ ਹੀ ਸਾਂ" ਗੁਰ ਬੋਲੇ, "ਬੱਧਾ ਪਿਆਰ ਦਾ
ਮੇਰਾ ਸਿੱਖ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ਮੇਰੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ
'ਸੀਤਲ' ਸੋਚ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰਦਾ ?"

ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਰਾਤੀਂ ਪਹਿਰਾ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਢੱਠਾ। ਰਾਤੀਂ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਦਮਾਗ 'ਤੇ ਵਿਭਚਾਰ ਦਾ ਏਨਾ ਅਸਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਵਾਜ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਵਲੇ ਸੱਚ ਪਛ-ਤਾਵੇ ਨੇ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਮੈਲ ਧੋ ਦਿਤੀ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਠਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬੇਟਾ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ! ਕਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵਹਿ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੋਂ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ ਸੈਂ। ਵੇਖ ਲੈ, ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭੁਲਾ ਸਕਦੇ ਸਾਂ? 'ਤੇਰਾ ਜੋਗਾ' ਰਹਿਣ ਦਾ ਬਚਨ ਜੁ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।"

ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਆਖਰੀ ਅਰਜੋਈ ਕੀਤੀ, "ਗੁਰਦੇਵ!

"ਹਮਨੇ ਤੋ ਗੁਨਾਹੋਂ ਸੇ ਕਿਨਾਰਾ ਨਾ ਕੀਆ
ਮਗਰ ਤੂ ਨੇ ਦਿਲ ਆਜ਼ੁਰਦਾ ਹਮਾਰਾ ਨਾ ਕੀਆ
ਹਮ ਨੇ ਤੋ ਕੀ ਲਾਖ ਦੋਜ਼ਖ ਕੀ ਤਦਬੀਰ
ਮਗਰ ਤੇਰੀ ਰਹਿਮਤ ਨੇ ਗਵਾਰਾ ਨਾ ਕੀਆ"

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫਿਰ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁਟ ਲਿਆ। ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਹੈ, ਜੇ ਮਾਪੇ ਅੱਧ-ਵਿਆਹੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੋਰ ਦੇਂਦੇ, ਤਾਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੋਲਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਟਲ ਜਾਂਦਾ। ਉਂਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ "ਅੰਤਰ ਦੀਮਾਨ ਹੈ" ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮੰਨਣਯੋਗ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੨੬-੪-੫੫ ਈ.

ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ

ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ੧੩ ਪੋਹ, ੧੯੫੭ ਬਿ. (ਦਸੰਬਰ, ੧੯੦੧ ਈ.) ਨੂੰ ਸੁਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸ. ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਵਸਿਆ। ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਨਿਰਦਈ ਮੌਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਲਕ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਇਕੱਲਾ ਤੇ ਨਿਆਸਰਾ ਬੱਚਾ ਊਧਮ ਸਿੰਘ। ਕਿਸੇ ਗਵਾਂਢੀ ਨੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਤੀਮਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਾ ਦਿਤਾ।

ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਯਤੀਮਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓ ਡਵਾਇਰ ਸੀ। ਉਹ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ੧੯੧੯ ਈ. ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਜਲਸਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਲਸਾ ਬੜਾ ਪੁਰ-ਅਮਨ ਸੀ। ਪਤਾ ਤਾਂ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਜੈਨਰਲ ਡਾਇਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਬੂਹੇ ਵਿਚ ਆ ਖਲਾ। ਉਹਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਜ਼ੁਲਮ ਵਾਲੀ ਅਖ਼ੀਰ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਕੇਵਲ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਦੇਸ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਡਾਇਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ। ਤੜਪਦੇ ਘਾਇਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਤਕ ਪਿਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ ਪੁਚਾਏ ਗਏ। ਕੁਝ ਫੱਟੜ ਯਤੀਮਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਚਾਏ ਗਏ। ਨੌਜਵਾਨ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਧੋ ਧੋ, ਉਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਲਾ ਕੇ ਪੱਟੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਕੋਮਲ ਦਿਲ ਉਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਭਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੱਖੀ ਖ਼ੂਨ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਮੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਮੈਂ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂ
ਓਹ ਜੇਹੇ ਸੂਰਮੇ ਨਿੱਤ ਜਣਨ ਨਾ ਮਾਵਾਂ
ਉਸ ਖਾਧੀ ਸੌਂਹ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਕਰ ਖਲੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਜੇ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਨਾ ਭਾਜੀ ਲਾਹਵਾਂ
ਤਾਂ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਸੜਾਂ ਮੈਂ ਅੰਗਿਆਰੇ ਖਾਵਾਂ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੰਬਾਂ ਬਲਦੀਆਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬੁਝਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਤੱਕੇ ਬਾਲਕ ਵਿਲਕਦੇ ਤੇ ਰੋਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ
ਤੇ ਕਾਤਲ ਵੇਖ ਹੱਸਦੇ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਚਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਤੱਕੇ ਸਕਾਰੀ ਫੁੰਡਦੇ ਨਿਰਦੋਸ ਗੁਟਾਰਾਂ
ਉਹ ਮਾਰ ਨਿਹੱਥੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਪਏ ਮਾਰਨ ਟਾਹਰਾਂ
ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਤਕੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਲਹੂ ਮਿਝ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ
ਮੈਂ ਵਾਲ ਖੋਂਹਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਅੱਲ੍ਹੜ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਉਹ ਯਾਦਾਂ ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਰੜਕਣ ਜਿਉਂ ਆਰਾਂ
ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਰਜ਼ ਨਾ ਜੇ ਸਿਰੋਂ ਉਤਾਰਾਂ

ਮਰਦ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਇਰਾਦਾ ਹੋਰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ "ਨੌਜਵਾਨ ਭਾਰਤ ਸਭਾ" ਬਣਾਈ। ਉਸਦੀ ਚਰਚਾ ਅਮਰੀਕਾ ਤਕ ਜਾ ਪੁੱਜੀ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਵਾਪਸ ਦੇਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੌਮੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਫੜਿਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਵਾਸਤੇ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਕੈਦ ਕੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹਨੇ ਫਰਜ਼ੀ ਨਾਮ "ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ" ਥੱਲੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਡੀਕ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ।

੧੩ ਮਾਰਚ, ੧੯੪੦ ਦੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਇੰਡੀਆ ਹਾਊਸ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਜਲਸਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓ. ਡਵਾਇਰ ਖੜਾ ਤਕਰੀਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਹਿੰਦ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਉਹਨੇ ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਉਹ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਚਲਵਾਕੇ ਓਦੋਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ ਸੀ।

ਪਾਸੇ 'ਤੇ ਗੈਲਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਓ. ਡਵਾਇਰ ਦੀ ਬਕੜਵਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਦਾ ਖ਼ੂਨ ਉਬਲ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਪਸਤੌਲ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਓ. ਡਵਾਇਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ। ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਪਸਤੌਲ ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀੜ ਵਿਚ ਨੱਸ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜਾ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਉੱਚੀ ਬਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਮੈਂ

ਜੇ ਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ।"

ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਕੱਦਮ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ (ਊਧਮ ਸਿੰਘ) ਦੱਸ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। ਅੰਤ ੧੩ ਜੂਨ, ੧੯੪੦ ਈ ਨੂੰ ਉਹਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਖ਼ੀਰ ਸਮੇਂ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ।

ਕਲੀ

ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਜਾਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ
ਉੱਚੀ ਬਾਂਹ ਕਰ ਛੱਡੇ ਸੂਰਮੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ, ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ ਕਲ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ
ਪ੍ਰਣ ਜੋ ਕੀਤੇ ਸੀ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਦੁਆਰੇ
ਬਦਲਾ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲਿਆ ਉਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜੋ ਉਸ ਕਹਿਰ ਸੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਤਲ ਦਾ ਘਰ ਸਾੜਨ ਬਣ ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ
ਡੱਲੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ
ਇਕ ਉ ਡਵਾਇਰ ਨਾ ਮਰਿਆ ਸਮਝ ਲਿਓ ਪਰਦੇਸੀਓ
ਏਸੇ ਰਾਹ ਜਾਣਗੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹੱਤਿਆਰੇ
ਭਾਰਤ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੁਣ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ ਜਰਵਾਣਿਓਂ
ਬੰਦੀਵਾਨ ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਲੈਂਦੇ ਸਮਝ ਇਸ਼ਾਰੇ
ਅਣਖ ਭੁਲਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਗਾਲ ਕੋਲੇ ਬਣ ਗਏ ਸੀ
ਭੜਕੀ ਅੱਗ ਵੇਖ ਮਘ ਪੈਣਗੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਗਭਰੂ ਸਿੱਖ ਲੈਣ ਜਾਂ ਤਰਨਾ ਨਦੀਆਂ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆਂ
ਚੁੰਮਦੇ ਚਰਨ ਆਣ ਕੇ ਪੂਰ ਦੇ ਕਨਾਰੇ
ਜੋਤ ਜਗਾ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ ਤੇਲ ਲਹੂ ਦਾ ਪਾ ਕੇ ਮੈਂ
ਭੱਜੇ ਆਉਣਗੇ ਪਰਵਾਨੇ ਸਣ-ਪਰਵਾਰੇ

ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰੁਕਣੀ ਲਹਿਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ
ਲੱਖਾਂ ਜਾਗ ਪੈਣਗੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵਣਜਾਰ
ਸਾਨੂੰ ਹੱਸ ਹੱਸ ਮਰਨ ਸਿਖਾਇਆ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਨੇ
ਸਾਡੇ ਆਗੂ ਨੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ
ਸੀਤਲ' ਦੇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਜਿਹੜੇ ਮਰਦੇ ਨੇ
ਪਿੱਛੋਂ ਜੁੱਗਾਂ ਤੀਕਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਸਤਕਾਰੇ

—ਮਰਦ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਨਿਭਾਂ ਗਿਆ ਤੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਅਮਰ ਹੋ ਗਿਆ।

"ਬਾਅਦ ਮਰਨੇ ਕੇ ਮਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕਾ
ਜ਼ਿੰਦਾ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਨਾਮ ਹੋਤਾ ਹੈ।"

ਇਕ ਗੱਲ ਉਚੇਚੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਹਰੀਜਨਾਂ ਦਾ, ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਲਹੂ ਡੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਹੀ ਲਿਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ।

੨-੧੨-੭੯ ਈ.

ਮਿਟੀ ਧੁੰਧ ਜੱਗ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ

ਗੌੜੀ (ਜਨਮ ਦਿਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪਹਿਲੀ)

ਮਿਟੀ ਧੁੰਧ ਜੱਗ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ
ਬਾਬੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ
ਕਾਲੂ ਚੰਦ ਘਰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਸਾਰੇ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀ ਕੁਖ ਹੋਈ ਸਫਲੀ
ਧੰਨ ਹੋਈ ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋਈ ਵਿਚ ਸੱਚਖੰਡ ਦੇ
ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਏ ਦਿਉਤਿਆਂ
ਦਵੇਤ, ਈਰਖਾ ਬਿਸਤਰੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ
ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੇ ਪਰਦੱਖਣਾ
ਵਾਜੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਵੱਜਦੇ
ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਈ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ
ਜੱਗ ਤਾਰਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆ ਗਏ
ਰੂਪ ਧਾਰ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ
ਨੂਰ ਵੇਖ ਕੇ ਡਲ੍ਹਕਦਾ ਦਾਈ
ਤਰ ਗਈ ਭਵਜਲ ਤੋਂ
ਕਾਲੂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਂਦੇ
ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ
ਏਸ ਦਿਨ ਦੀ ਵਧਾਈ ਹੋਵੇ ਸਭ ਨੂੰ
ਜਾਵਾਂ ਗੁਰਚਰਨਾਂ ਤੋਂ
ਵਾਰਨੇ ! ਵਾਰਨੇ !!
ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਏ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੱਗ ਤਾਰਨੇ

੨-੧੧-੩੮

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬੀਰ-ਬਾਲਕ

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਜੀ

• ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮ-ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਤਅੱਸਬ ਦਾ ਜੋ ਧਮੂੰ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਸਦਾ ਕਿਆਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਾਮੂਲੀ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕੇ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਜਿੰਨਾ ਤੰਗ ਨਜ਼ਰੀਆ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਮੁਸਲਮ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਸੂਰ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਸਜ਼ਾ ਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਧਰਮੀ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਭਾਈ ਭਾਗ ਮੱਲ (ਪੁਰੀ ਖੱਤਰੀ) ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁਖਦਿਆਂ ਕਿਤੇ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਦੇ ਪੇਕੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਕੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਾਮਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਨ ਕਰਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਅਸਰ ਸੀ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਹਿਤ ਉਸਦਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਡਾਲੇ ਦੇ ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਮਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲ ਸਿੰਘ (ਤਿੰਨੇ ਭਾਈ) ਚੰਗੇ ਪੁਜਦੇ ਸਰਦੇ ਸਿੱਖ (ਉੱਪਲ ਖੱਤਰੀ) ਸਨ। ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਮਾਮਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਲੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸੀ। ਓਦੋਂ ਹਰ ਪੁਜਦਾ ਘਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਓਦੋਂ ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਵਿੱਦਿਆ ਮਸੀਤਾਂ ਜਾਂ ਦਾਇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ-ਦਾਤੇ ਆਲਮ ਫ਼ਾਜ਼ਲ ਸਭ ਮੌਲਵੀ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਰਈ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣ ਸੀ।

ਭਾਈ ਭਾਗ ਮੱਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਨ ਪਾਇਆ। ਲੜਕਾ ਹੋਣਹਾਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਾਲਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਲਈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਮਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਗਿਣ-ਮਿਥ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨਾਲ ਲੜ ਪਏ।

ਬੈਂਤ

ਪੜ੍ਹਦੇ ਵਿਚ ਮਸੀਤ ਦੇ ਬਾਲ ਹੈ ਸਨ
ਹਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਵਕਤ ਟਪਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਹਾਸੇ ਕਾਰਣੇ ਲੜ ਪਏ ਇਕ ਦਿਨ ਖੇਡਦੇ ਉਹ
ਥੋੜੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕਲ੍ਹ ਵਧਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਸੀ
ਹਿੰਦੂ ਬਾਲਕਾਂ ਤਾਈਂ ਧਮਕਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਦਿਉਤਿਆਂ ਨੂੰ
ਠੋਕਰ ਧਾਰਮਕ ਅਦਬ ਤੇ ਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ੂਨ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਪਿਆ ਉਬਲ
ਰੁਕ ਦਿੱਲੋਂ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨਾ ਜਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਕੱਢੀ ਗਾਲ੍ਹ ਉਹਨ ਸਾਂਵੀਂ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੁਣ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਂਵਦੇ ਜੀ
ਪੈ ਗਏ ਕੱਲੇ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਗਲ ਸਾਰੇ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾਂਵਦੇ ਜੀ
ਕਰਕੇ ਏਨੀ ਵਧੀਕੀ ਨਾ ਦਿਲ ਭਰਿਆ
ਮੁੱਲਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਜਾ ਲਾਂਵਦੇ ਜੀ

ਕਿਸ ਤਿਉਹਾਰ ਉਤੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜਦੇ ਰਹੇ। ਮੌਲਵੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੌਲਵੀ ਛੁੱਟੀ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਤਿਓਹਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੋਭ ਭਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਲਾਉਣੋਂ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਝਗੜਾ ਮਿਟਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਵਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁੰਡੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕੱਲ੍ਹਾ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ। ਉਸਨੂੰ ਚਿੜਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦਾ ਲਹੂ ਵੀ ਉਬਲ ਪਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਰੁਕਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਹਨੇ ਵੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਉਸ ਇਕੱਲੇ ਗਰੀਬ ਉਤੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਏਨਾ ਮਾਰਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਅਧ-ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਧੋਂਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਪਿਛੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਭਲਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਆ ਕੇ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰੇਗਾ। ਮਤਾਂ ਮੌਲਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਝੰਬ ਕਰੇ। ਇਕ ਨੇ ਵਿਚ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਜਾ ਕਰਨ। ਇਹ ਸਲਾਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਾਣੀ ਬਣਾਈ ਮੌਲਵੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਸਾਕਾ

ਮੁੰਡਿਆਂ ਕਾਜ਼ੀ ਕੋਲ ਜਾ ਸਭ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ
ਕਿਹਾ ਹਕੀਕਤ ਖੱਤਰੀ ਹੈ ਪਾਪ ਕਮਾਇਆ
ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਕਫ਼ਰ ਅਲਾਇਆ
ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗੰਦੀਆਂ, ਇਉਂ ਕਹਿ ਭੜਕਾਇਆ
ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਭੜਕਿਆ ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਪਾਇਆ
ਝੱਟ ਹਕੀਕਤ ਉਸਨੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੰਗਾਇਆ

ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, "ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਅਸਾਂ ਏਨੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੇਵੀਆਂ ਦਿਓਤੇ ਸਭ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਤੇ ਝੂਠੇ ਹਨ ਏਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਏਨਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਕਿ ਉਹਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।"

"ਹੈਂ ?" ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ। "ਉਸ ਕਾਫ਼ਰ ਦੀ ਏਨੀ ਦਲੇਰੀ ? ਪਾਕ ਦਾਮਨ, ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ-ਰੂਹ ਹਜ਼ਰਤ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਹਨੇ ?"

"ਹਾਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ।" ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, "ਕਿਤੇ ਇਕ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢੀ ਉਹਨੇ ? ਸਾਥੋਂ ਤਾਂ ਓਹ ਕੁਫ਼ਰ ਦੇ ਕਲਮੇ ਦੁਹਰਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਓਹਨੇ ਏਨੀਆਂ ਗੰਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹੀਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸੀਏ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਕ-ਇਕ ਸਾਹ ਸੌ ਸੌ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢਦਾ ਸੀ। ਅਸਾਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ ਕਿਸੇ ਮਰ-ਮੌਲਵੀ ਕੋਲੋਂ। ਮੇਰ ਵੀ ਮਾਮੇ ਤੇ ਸੁਹਰੇ ਸਿੱਖ ਨੇ, ਮੈਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਮੌਲਵੀ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋੜਾ ਕਢਾ ਦਿਆਂਗਾ।"

"ਹੱਲਾ ਏਥੋਂ ਤਕ ਮਜਾਲ ਉਸ ਮਰਦੂਦ ਦੀ?" ਮੌਲਵੀ ਉਠ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਟਹਿਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। "ਨਾਲੇ ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਨਾਵਾਜਬ ਕਲਮੇ ਬਕੇ ਓਹਨੇ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਡਰ ਦੇਂਦਾ ਏ? ਕਾਫ਼ਰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ। ਜਾਓ, ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਆਓ ਉਹਨੂੰ। ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਜਾਓ।" ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਲੀੜੇ ਪਾਟੇ ਹੋਏ, ਮੂੰਹ ਸੁੱਜਾ ਹੋਇਆ, ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲਾਸਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਕਈਆਂ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਸਿੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਅਸਹਿ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਪੂੰਝਿਆ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਭਰ ਕੇ ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੱਚ ਸੱਚ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਗੌਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ! ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਦਾਦ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਏ? ਹੱਛਾ, ਕਦੇ ਭਲੇ ਦਿਨ ਆਉਣਗੇ ਹੀ। ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰ ਛੱਡ।"

ਜਦੋਂ ਭਾਗ ਮੱਲ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ? ਮੈਂ ਆਪ ਭਲਕੇ ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਆਖਾਂਗਾ। ਆਖ਼ਿਰ ਮੌਲਾ ਮੁਫ਼ਤ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ। ਆਏ ਦਿਨ ਮੌਲਵੀ ਦੀਆਂ ਹੱਟੀਆਂ ਭਰੀ ਰੱਖੀਆਂ ਨੇ, ਉਹਨੂੰ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਦੇਈਦਾ ਏ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਰਸੋਂ ਪੱਗ ਤੇ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆਂ।"

"ਪਰ ਜੀ, ਵਿੱਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੁਣਨੀ ਏ।" ਗੌਰਾਂ ਨੇ ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਪਰ ਕਿਤੇ ਹਨੇਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਅੰਞਾਣੇ ਨੂੰ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮੁਸ਼ਟੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਕੁਟ ਛੱਡਿਆ ਏ? ਮੈਂ ਭਲਕੇ ਵੱਡੇ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਅਪੜਾਂਗਾ।" ਭਾਗ ਮੱਲ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਮੱਠਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਭਾਗ ਮੱਲ ਨੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਨੌਕਰ ਨੇ ਬੜੀ ਕੁਰੱਖ਼ਤ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।"

ਕੋਲੋਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਡਾਂਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਬੱਚੇ! ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਰਸੂਲ ਪਾਕ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦਾ ਸੈਂ ਨਾ, ਹੁਣ ਪਤਾ ਲੱਗੂ। ਚੱਲ ਖਾਂ ਜ਼ਰਾ, ਪੇਸ਼ ਹੋ।"

ਇਸ ਬੁਲਾਵੇ ਨੇ ਭਾਗਾ ਮੱਲ ਤੇ ਗੌਰਾਂ ਨੂੰ ਘਬਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਬੱਚੇ ਲੜ ਪਏ ਨੇ, ਕਾਜ਼ੀ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਝਿੜਕ ਝੰਭ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਸੀ ਤਅੱਸੁਬ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਜਿੱਥੇ ਉਹਦਾ ਨਾਮ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਸੀ, ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਜ਼ਾਲਮ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜੰਗਲਾ

ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸੌਂਦਿਆਂ
ਜਦੋਂ ਹਕੀਕਤ ਆਇਆ
ਮਾਰ ਚਪੇੜਾਂ ਬਾਲਕ ਤਾਈਂ
ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਧਮਕਾਇਆ
ਰਾਜ ਇਸਲਾਮੀ ਦਾ ਡਰ ਕਾਫ਼ਰ
ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਦਿਲ ਭੁਲਾਇਆ
ਕਤਲ ਸਜ਼ਾ ਹੈ ਵਿਚ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ
ਜੋ ਤੂੰ ਜੁਰਮ ਕਮਾਇਆ

ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਮਾਸੂਮ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਇਸ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ, ਕਿ ਕਸਾਈ ਵੀ ਬੱਕਰੇ ਨੂੰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਚੁਪੇੜਾਂ ਤੇ ਧੌਲ੍ਹਾਂ ਧੱਫੇ ਮਾਰ ਕੇ ਜੀ ਦਾ ਗੁੱਭ ਕੱਢਿਆ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਠੰਢਾ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੈਂਤ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦਸਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

ਭਾਗਾ ਮੱਲ ਤੇ ਗੌਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਰਹੇ । ਭਾਗਾ ਮੱਲ ਚੱਜੀਂ-ਚੱਜੀਂ ਲਾਲਚ ਵੀ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ, ਉਹ ਇਕ ਕਹੀ ਜਾਏ "ਏਸ ਕਾਫ਼ਰ ਨੇ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਬੁਰੇ ਕਲਮੇ ਵਰਤੇ ਨੇ, ਏਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਹੈ।"

ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬਾਤ ਦਾ ਬਤੰਗੜ ਬਣ ਗਿਆ, ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਹਾਕਮ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਤ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਵਿਚਾਰੇ ਭਾਗ ਮੱਲ ਤੇ ਗੋਰਾਂ ਰੋਂਦੇ ਪਿਟਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਚਹਿਰੀ ਲੱਗੀ। ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਓਹਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਆ ਬੈਠਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਫ਼ਤਵੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਮੌਲਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਸਣੇ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੀਆਂ ਕਤਾਬਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਓਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਓਹਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਲਵੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ।

ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਜਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਹਥਕੜੀਆਂ ਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਪਹਿਨਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਟੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਕਦੇ ਨਾ-ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨੇ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤੌਹੀਨ (ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ) ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਮੋਮਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੁਖਾਏ ਨੇ। ਇਹਨੇ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਤੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੱਸ ਕੇ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਕਰੀਮ ਦੇ ਵਾਹਿਦ (ਇਕੋ ਇਕ) ਮਜ਼੍ਹਬ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਫ਼ਰ ਕਰਕੇ ਇਹਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਹਿਰੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਨਾਨਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਤੇ ਇਹਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਕਾਫ਼ਰ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਮਿਲੇ।"

ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੜਕਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਭ ਦੀ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਇਉਂ ਗਰਜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ :

ਵਾਰ

ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਬੋਲਿਆ
ਭਰਿਆ ਕਹਿਰ ਦਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ
ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਤੂੰ ਸੁਣੀ ਉਇ ਹਕੀਕਤਾ!
ਦੇਵਾਂ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਸਮਝਾ
ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਮਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜੋ ਤੂੰ ਬੋਲਿਆ
ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਕੀ ਉਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ?
ਤੱਤਾ ਤੇਲ ਪਾ ਜਿਊਂਦੇ ਤਾਈਂ ਸਾੜਨਾ
ਦੇਣਾ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੁੜਾ
ਚਰਖੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ, ਜਾਂ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜਨਾ
ਦੇਣਾ ਸੂਲੀ ਦੇ ਉਤੇ ਟੰਗਵਾ
ਖੱਲ ਲਾਹਣੀ ਜਾਂ ਵਾਂਗ ਤਬਰੇਜ਼ ਦੇ
ਲੈਣੀ ਜਾਨ, ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾ
ਪਰ ਤੂੰ ਬਾਲ ਏਂ ਜਵਾਨੀ ਅਜੇ ਮਾਨਣੀ
ਮੈਨੂੰ ਤਰਸ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਰਿਹਾ ਆ
ਜੇ ਤੂੰ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਲੈਂ
ਮਾਫ਼ ਹੋ ਜੂ ਤੇਰੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਖ਼ਤਾ

ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਏਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਭੜਕ ਉਠੇ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ, ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਸੁਣੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੇ ਧਮਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਭਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਾਫ਼ਰ ਦੀ ਏਨੀ ਦਲੇਰੀ ? ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਨਾਪਾਕ ਕਲਮੇ ? ਸੁਣ ਉਇ ਹਕੀਕਤ, ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਸੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਮਝਦਾਰ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਏਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਭਿਆਨਕ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਕੰਬ ਉਠਣ। ਬਲਦਾ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਜਿਊਂਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਤੁੜਵਾ ਦੇਣਾ, ਤੀਰੋ ਲੇਖ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜਨਾ, ਚਰਖੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ, ਜਾਂ

ਸੂਲੀ ਟੰਗਵਾ ਦੇਣਾ ਮਾਮੂਲੀ ਸਜ਼ਾ ਹੈ, ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਉਲਟਾਉਣ ਪਿਛੇ ਤਬਰੇਜ਼ ਵਰਗੇ ਆਲਮ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਪਾਣੀਹਾਰ ਏਂ? ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ ਤੇਰੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵੇਖਿਆ ਡਿੱਠਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਜੇ ਤੂੰ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵੇਂ, ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਤਸੀਹੇ ਤੈਨੂੰ ਸਹਿਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਅਗਾਂਤਰੇ ਸੋਚੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।"

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਬੜੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੋ, ਮੌਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਡਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦਲੇਰੀ [illegible] ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ

ਬੈਂਤ

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ, ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ
ਅਸਲ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ ਮੈਥੋਂ
ਐਪਰ ਸਾਰਾ ਇਹ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਕੱਢੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਪਾਕ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਜੋ ਦਸਤੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ
ਰੁਕ ਰਹੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਹੋਈ ਭੁੱਲ, ਮੰਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਗਏ ਕੁਝ
ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹਾਂ, ਦਿਲ 'ਚ ਗ਼ਰੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਪਰ ਤੌਹੀਨ ਕਰਨਾ
ਤਾਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਏਨੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਵੀ ਬਦਲਾ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ
ਪੁੱਛ ਮੌਲਵੀ ਤੋਂ, ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਰੰਜ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਰੱਖੋ ਅਗ੍ਹਾਂ ਲਈ ਯਾਦ ਕਸੂਰ ਨਾਹੀਂ

ਤਾਬੇਦਾਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਾਂ
ਨਾ ਫੁਰਮਾਨੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਹੀਂ
ਐਪਰ ਧਰਮ ਛੱਡਾਂ, ਡਰ ਕੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਮੈਂ
ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਨ ਇਹ ਕਦੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾਹੀਂ

ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਮਧਮ ਜੇਹੀ ਆਸ ਰੱਖ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਬੜੀ ਨਰਮ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਸਲਾਮ ਜਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਿਮਾ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਾਂ, ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਏਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਿਆ ਪਰ ਮੈਥੋਂ ਏਨਾ ਕਸੂਰ ਕਰਾਇਆ ਕੀਹਨੇ ? ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਕਿਹਾ। ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇਵੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਗਲਪੁਣੇ ਵਿਚ ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੁਛ ਮਾੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਬਦਲੇ ਬੜਾ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹਾਂ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਨਾਲੇ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧਰੇ ਮੈਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਨਸਾਫ਼ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਕਢਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਛ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਜੋ ਕੁਛ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਨਾ ਖੋਹਿਆ ਜਾਏ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੱਚਾ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਵੱਡਾ ਮੌਲਵੀ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ 'ਤੇ ਖੜਾ ਸੀ। ਹਰ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਦੇ ਨਾਲ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਨੀਯਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ (Prosecuting Inspector) ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮੌਲਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਭਲਖ ਹੋ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ

ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਕਾਫ਼ਰ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜੁਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਫ਼ਰਜ਼ੀ (ਮਿਥਿਹਾਸਕ) ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤਜ਼ਾਦੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਥੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਫ਼ਾਨੀ ਮੂਰਤੀ, ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਰਸੂਲਿੱਲਾਹ ਹਜ਼ਰਤ ਮਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਟੀ। ਲਾਹੌਲ ਵੱਲਾਹ। ਏਨਾ ਕਫ਼ਰ ? ਇਹਨੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਨਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਏਨੇ ਕਸੂਰ ਬਦਲੇ ਹੀ ਇਹ ਸਜ਼ਾਏ ਮੌਤ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਜੁਰਮ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਾਕ-ਦਾਮਨ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਕੀਤੀ। ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਿਬ ਹੈ ਰਾਜ-ਦਰੋਹੀ ਲਈ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣਾ। ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਖ਼ੁਦਾਵੰਦ ਕਰੀਮ ਦੇ ਸੱਚੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਤੇ ਝੂਠੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਯਾਨੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਪਦਵੀ ਦੇਣੀ ਪਾਕ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਦੀਨ ਮੰਨ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ"

ਲਾਲਾ ਬਾਗਾ ਮੱਲ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤੇ ਜੋ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਵਾਸਤੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ--ਮਿਲਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਦੋਂ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਪੱਕਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਧੱਕਾ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਏਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਇਹ ਬਚਨ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ
ਸੱਦ ਸਿਪਾਹੀ ਪੁਲਸ ਦੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ
ਚਾਹੀਏ ਇਸਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਇਸਲਾਮ ਮਨਾਇਆ
ਪਕੜ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਬੀਰ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕਾਇਆ
ਕੋਮਲ ਪਿੰਡੇ ਕੋਰੜੇ ਲਾ ਮਾਸ ਉਡਾਇਆ
ਪਰ ਅਡੋਲ ਉਸ ਮਰਦ ਦੇ ਨਹੀਂ ਚਿਤ ਡੁਲਾਇਆ

ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਪੁਲੀਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਲਦ ਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਖ਼ਤ ਕੋਰੜੇ ਨੂੰ ਤੇਲ ਲਾ ਕੇ ਘੁਮਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਇਹਨਾ ਡਰਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਹਕੀਕਤ ਨਾ ਡੋਲਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੋਮਲ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਕੋਰੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਇਕ ਕੋਰੜੇ ਨਾਲ ਜਲਾਦ ਪੁੱਛਦਾ, ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਉਤੇ ਦੂਜਾ ਕੋਰੜਾ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਆ ਕੇ ਪਿੰਡੇ ਵਿਚ ਖੁਭ ਜਾਂਦਾ। ਪਹਿਲੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਲਾਸਾਂ ਪਈਆਂ ਤੇ ਲਹੂ ਸਿੰਮ ਆਇਆ। ਦੂਸਰੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਰੇਸ਼ਮ ਵਰਗਾ ਸਹਲ ਸਰੀਰ ਉਤੋਂ ਬੋਟੀਆਂ ਉਡ ਗਈਆਂ। ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਬਾਲਕ ਹਕੀਕਤ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਥੱਲੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਚੋਇਆ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਕਿਉਂ? ਹੋਈ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਸਜ਼ਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ "ਮੈਂ ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੱਤੀ ਲੋਹ ਉਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੇ ਤਸੀਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਮੈਂ ਉਹ ਧਰਮ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਗ ਦਿਆਂਗਾ? ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਈਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ।"

ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿਹ ਇਸ ਕਾਫ਼ਰ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਇਹਦੀ ਆਕੜ ਕਿੱਥੇ ਤਕ ਨਿਭਦੀ ਏ?"

ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਪੁੱਤਰ ਕੁੱਸਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਂ ਦਾ ਕਲੇਜਾ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲੀ—

ਰਸਾਲੂ

ਫਿਰ ਗੌਰਾਂ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰੀਆਂ
ਇਉਂ ਵਿਚ ਕਚਹਿਰੀ ਜਾ
ਆਖਦੀ, ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ
ਬਹਿ ਤਖ਼ਤੇ ਅਦਲ ਕਮਾ
ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੀਤਾ ਅਦਲ ਨੌਸ਼ੇਰਵਾਂ
ਰਹੇ ਲੋਕੀਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾ
ਵੇ ਏਥੇ, ਰਹਿੰਦਾ ਨਾਂ ਭਲਿਆਈਓਂ
ਛੱਡ ਜੱਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਲ ਹਨ ਚਾਹੀਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਚੌਂ
ਵੇ ਸ਼ਾਹੀਏਂ, ਪਰਜਾ ਪਾਲਕ ਕਹੀਦੇ
ਜੇ ਹਵੇ ਨਰਮ ਸੁਭਾ
ਵੇ ਤੈਨੂੰ ਲਾਇਆ ਭਾਗ ਰਸੂਲ ਨੇ
ਇਹ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਖ਼ੁਦਾ
ਵੇ ਐਵੇਂ, ਬਾਲਕ ਲੜ ਪਏ ਖੇਡਦੇ
ਨਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੱਲ ਵਧਾ
ਵੇ ਮੇਰੀ, ਮੰਨ ਲੈ ਭੌਰਿਆਂ ਵਾਲਿਆ
ਰੱਖ ਤੇਰੀ ਸੁਣੂ ਦੁਆ
ਵੇ ਮੇਰੇ, ਬਖਸ਼ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ
ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆ ਫੇਰ ਵਸਾ

ਗੌਰਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਸਾਹ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਫ਼ਰਯਾਦਾਂ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਖੜੀ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ, "ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲਿਆ ਮੇਰੇ ਜੋੜਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖੀਂ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਆ ਕੇ ਇਕੋ ਲਾਲ ਲੱਭਿਆ ਏ ਏਸੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਦੀ ਏ। ਮੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਲੈ। ਅੱਲਾਹ ਤੈਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਇਆ ਏ, ਉਹ ਹੋਰ ਮਰਤਬੇ ਵਧਾਵੇ। ਮੇਰਾ ਹਕੀਕਤ ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਏ। ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਭੁੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਈ ਏ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸਜ਼ਾ ਇਹਨੂੰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਏ। ਰੱਬ ਐਨੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ

ਏ, ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਹ। ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਜਿੰਦਾਂ ਜਿਊਂਦੀਆਂ ਆਂ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਸੀਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੱਟੀ ਏ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਕੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਬੱਸ, ਇਹ ਭੁੱਲ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਹ।' ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਥੇਰੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਏ ਗੌਰਾਂ ਨੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧਿਆਨ ਤਕ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਗ ਮੱਲ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤੇ ਵੀ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਰਹੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਕਰੇ, ਉਹ ਭਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ, ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਵੇ ਤਾਂ। ਪਰ ਓਥੇ ਰਹਿਮ ਕਿੱਥੇ ?

ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੇ ਝਿੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਗ ਮੱਲ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇਹ ਮੁਜਰਮ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਓਸੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਉਗੇ। ਜਾਓ, ਸਭ ਕਚਹਿਰੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਏਨਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸਿਧਾ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਓਥੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕਰ ਲਵੋ।"

"ਇਹ ਸਗੋਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜਨਾਬ!" ਕੋਲੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ। "ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਕਾਫ਼ਰ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ, ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ, ਤੇ ਉਹ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਜੇਹੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਤੋਬਾ ਕਰਨਗੇ।"

ਅੰਤ ਏਸੇ ਫ਼ੈਸਲੇ 'ਤੇ ਗੱਲ ਮੁੱਕੀ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲੋਂ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਲ ਗਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਸਬੇ ਪੁੱਜੇ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਉਮਰ ਮਸਾਂ ਦਸ ਸਾਲ* ਦੀ ਦਸਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਸ਼ਕਲੋਂ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਭਾਲਾ ਤੇ ਦਿਲ

---

* ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪੰਨਾ ੬੩੮) ਵਿੱਚ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦਾ ਜਨਮ ੧੭੮੧ ਬਿ. ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਚਦੀ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਪੰਨਾ ੨੭੭। ੧੭੯੧ ਬਿ. ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਠੀਕ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਮੀਰ ਸਜਣ ਰੂਪ ਚੰਦ ।ਖੱਤਰੀ, ਵੀ ਸੀ ਓਹ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਧਨ ਦੇ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਉਹ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਪਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਾਜ਼ੀ ਇਹ ਸੌਦਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆਂ।

ਅੰਤ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਵੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਮੌਲਵੀ ਤੇ ਮੁਫਤੀ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੱਲਦਾਰ ਪੱਗਾਂ ਬੱਧੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ [illegible] ਪਾਸਾ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਵਡੱਪਣ ਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਮੁਹੱਬਤ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕੋ ਢੰਗ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਾਫ਼ਰ ਮੁਜਰਮ ਵਾਸਤੇ ਕਦੀ ਕਿੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਜੇਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਓਹਨੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ [illegible] ਓਹਨ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਏਨਾ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਰੰਗ [illegible] ਸਭ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਮੌਲਵੀਆਂ ਤੇ [illegible] ਮੁਜਰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਤਜਵੀਜ਼ [illegible]ਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥਿਆਂ ਤੇ ਤਿਊੜੀਆਂ ਵੇਖ [illegible] ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗੁੱਸਾ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕੀਤਾ ਪੇਸ਼ ਜਾਂ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੇ
ਪੁਤਲਾ ਸਿਦਕ ਦਾ ਹਕੀਕਤ ਰਾ
ਜਿਹੜਾ ਥੌਂਪਿਆ ਸੀ ਦੋਸ਼ ਸਿਰ ਓਸਦੇ
ਦਿੱਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਸੁਣਾ
ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਕੋਲੋਂ ਕਾਜ਼ੀਆਂ
ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਭੜਕਾ
ਲੈਬਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ
ਕਹਿੰਦਾ ਵੱਟ ਉਹ ਮੱਥੇ ਤੇ ਪਾ

ਹੱਛਾ, ਤੇਰੀ ਇਹ ਮਜਾਲ ? ਧਾਜੀ ਕਾਫਰਾ।
ਹੁਣੇ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਸਵਾਦ ਚਖਾ
ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਤੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਏਸ ਭੁੱਲ ਦਾ
ਜਦੋਂ ਸੂਲੀ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਟੰਗਾਵਾ
ਭਲੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਦੀਨ ਕਬੂਲ ਲੈ
ਦੇਊਂ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਸੁਰਗ ਭੁਗਤਾ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੰਹਲ ਫੁੱਲਾਂ ਕੋਹਲੂ ਵਿੱਚ ਪੀੜ ਕੇ
ਮਹਿੰਦੀ ਦੇਊਂ ਤੇਰੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਬਣਾ

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਉਹਨਾ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਜ਼ੁਲਮ ਵੱਲੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਏਸੇ ਦੇ ਅਹਿਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅੱਸੀ-ਅੱਸੀ ਰੁਪੈ ਪਿਆ ਸੀ। ਏਹ ਜੋਹੇ ਧੱਕੇ ਖ਼ੋਰ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਜੇ ਹਕੀਕਤ ਵਰਗੇ ਨਿਰਬਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਕਿਉਂ ਦਰੇਗ਼ ਕਰੇ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ, ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਉਹ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਕਿਉਂ ਓਇ ਕਾਫ਼ਰ ਹਕੀਕਤ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਲੁਟੇਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਂਦਾ ਏਂ ? ਤਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ। ਜਿਸ ਰਾਹੇ ਤੇਰੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਨੇ, ਓਸੇ ਰਾਹੇ ਤੈਨੂੰ ਹਣੇ ਪੁਚਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ । ਓਇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਛੂੰਗੜੇ ਤੇਰੀ ਇਹ ਹਿੰਮਤ, ਕਿ ਤੂੰ ਹਜਰਤ ਜ਼ਾਦੀ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਨਾਪਾਕ ਕਲਮੇ ਕਹੇ ? ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੀ ਹਵੇ "

"ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ!" ਕੰਲੋਂ ਮੁਫ਼ਤੀ ਨੇ ਮਹਿੰਦੀ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਦਾੜ੍ਹੀ ਖੁਰਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਕਾਫ਼ਰ ਦਾ ਜੁਰਮ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਵਿੱਚ ਅਗੇ ਕਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਏਨੀ ਦਲੇਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਪਾਕ ਦਾਮਨ ਹਜ਼ਰਤ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਹਰਫ਼ ਕਹਿ ਸਕੇ ਸ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਅਨਹੋਣੀ ਸਜ਼ਾ ਹੀ ਮਿਲਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਹਾਂ, ਤਫ਼ਸੀਰੇ ਕਲਾਮੇ ਪਾਕ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਰਸੂਲਿੱਲਾਹ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਕਸੂਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।"

ਦੂਸਰੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਸਰਕਾਰਿ ਆਲੀ! ਮੁੱਜਰਮ ਨਾਬਾਲਗ਼ (ਬਾਲਕ) ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉਜ਼ਰ-ਉ-ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨ ਜਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਕਾਰੇ-ਸਵਾਬ (ਪੁੰਨ ਦਾ ਕੰਮ) ਹੈ।"

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗਹਿਰੀ ਤਿਊੜੀ ਪਾ ਕੇ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਰੁਅਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਕਿਉਂ, ਓਇ ਮਰਦੂਦ! ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?"

'ਸ਼ਾਇਦ, ਏਥੇ ਹੀ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਵੇ।' ਇਹ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੇ ਬੜੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ

ਬੈਂਤ

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਨਾਲ ਧੀਰਜ
ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਹੈ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੂਬੇ
ਗ਼ਲਤੀ ਹਈ, ਐਪਰ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨਹੀਂ ਮੈਂ
ਧੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੂਬੇ
ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸਜ਼ਾ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਢੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਾਲ੍ਹ ਸੂਬੇ
ਜੇਕਰ ਕਰੇਂ ਇਨਸਾਫ਼, ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਰੇਂ, ਜੋ ਆਵੇ ਖ਼ਿਆਲ ਸੂਬੇ
ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਬਦਲੇ ਕਸ਼ਟ ਪੈਣ ਸਹਿਣੇ
ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਮੈਂ ਹਰ ਹਾਲ ਸੂਬੇ
ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਪਰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ
ਕਦੇ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਨਹੀਂ ਅਕਾਲ ਸੂਬੇ
ਮਹਿੰਦੀ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਹਵੇ, ਜਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ
ਓਹਨੇ ਹੱਥ ਹੀ ਕਰਨੇ ਨੇ ਲਾਲ ਸੂਬੇ
ਹੈਰਾਨ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਝਲਕਣੀ ਏ
ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਹੀ ਜਾਣ ਨੇ ਨਾਲ ਸੂਬੇ
'ਸੀਤਲ' ਜਦੋਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਤੇਗ਼ ਚੱਲੇ
ਉਲਟਣ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਆਵੇ ਭੂਚਾਲ ਸੂਬੇ

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ! ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਘਰ ਸਮਝ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਭੁੱਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਿਹਨੇ ਕੀਤਾ? ਇਸਲਾਮ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਮੇਰੇ ਧਾਰਮਕ ਅਹਿਸਾਸ 'ਤੇ ਚੋਟ ਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ? ਜੇ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸੈਂਕੜੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਇਹਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਰੁੱਧ ਵੱਧ ਘੱਟ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਭੜਕ ਉਠਿਆ, ਤੇ ਬੇ-ਵਸੀ ਵਿੱਚ ਮੈਥੋਂ ਬੀਬੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਹੋਰ, ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤੌਹੀਨ (ਬਇੱਜ਼ਤੀ) ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹਾ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਤਰਫ਼ਾ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਰਜਾ ਦੀ ਦੌੜ ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਏਥੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਨਾ ਸੁਣੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹੜਾ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਖਿਮਾ ਕਰੇਗੀ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਧਰਮ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਖੋਹਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਖੋਹਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਬਾਉ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਦੇ ਅਧੀਨ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਕਾਇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਅਜੇਹੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।"

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦਾ ਇਹ ਸਮਝ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਭਰਿਆ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੜਕ ਉੱਠੇ। ਮੁਫ਼ਤੀ ਤੇ ਮੌਲਵੀ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆਂ ਹੀ ਫ਼ਤਵੇ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਵਾਂਗ ਅੱਗ ਨਮਰੂਦ ਦੀ ਦੇ ਭੜਕਿਆ
ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ
ਮੱਤਾਂ ਦੇਵੇ ਮੈਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਜੰਮਿਆਂ
ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਓਂ ਤੂੰ ਐਡਾ ਬੁਧਵਾਨ
ਕਿੱਥੇ ਸ਼ਾਨ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ?
ਕਿੱਥੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇਰਾ ਭਗਵਾਨ ?
ਤੇਰਾ ਫੇਰ ਵੀ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਜਾ ਧੁੱਪਣਾ
ਮਾਰ ਦੇਵਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ
ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚੇ ਕਾਫ਼ਰਾ
ਜੇ ਰਸੂਲ 'ਤੇ ਲੈ ਆਵੇਂ ਤੂੰ ਈਮਾਨ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵੇਖੂ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਜਿੰਦੀ ਬਾਲਕਾ
ਕਿਵੇਂ ਕਢੂੰ ਤਰਸਾ ਕੇ ਤੇਰੀ ਜਾਨ
ਤੈਨੂੰ ਵੇਲਣੇ ਦੇ ਵਿਚਦੀ ਪੀੜ ਕੇ
ਕਰ ਦੇਊਂ ਹੱਡ ਪੱਛੀ ਦੇ ਸਮਾਨ
ਬੜਾ ਹੁੰਦਾ ਨਸ਼ਾ ਰਾਜ ਦਾ 'ਸੀਤਲਾ'
ਭੇਦਾ ਪਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਉੱਡੇ ਅਸਮਾਨ

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੂਣੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭੜਕਿਆ। ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਏਨੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭਲਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਮਜ਼ੋਰ-ਈਮਾਨ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਣ ਦੇਂਦਾ। ਉਹਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਓ ਮਰਦੂਦ! ਤੂੰ ਪੱਥਰ ਦੇ ਦਾਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਏਂ ? ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਕੁਫ਼ਰ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੈ ਇਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਾਰੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਹੈ ਏਹ ਮੇਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਦਿਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੇਰੇ ਤਕ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਰੱਖੀ ਹੈ ਸੋ, ਆਖ਼ਰੀ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰ, ਜਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਸਵਾਦ ਚੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾ।"

ਭਾਈ ਬਾਗ਼ਮੱਲ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਗ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਸਨ। ਭਾਗ ਮੱਲ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀਆਂ ਵੀ ਕਰ ਹਟਿਆ

ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖ਼ਰੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਹੀਰਾਂ ਦਾ ਹਰਾਸ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਉਹਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਹ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਿਆ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਜਦ ਸੁਣਿਆ ਹੁਕਮ ਨਵਾਬ ਦਾ
ਮਾਂ ਨੇ ਪਈ ਧਾਹੀਂ ਮਾਰ
ਉਹ ਝੁਕ ਝੁਕ ਕਰਦੀ ਬੇਨਤੀ
ਵਿੱਚ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ
ਕਹਿੰਦੀ ਮੰਨ ਲੈ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲਿਆ
ਮਾਂ ਛੱਤੀ ਦੀ ਹਾਲ ਪੁਕਾਰ
ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਵੇ
ਦਿੱਸੇ ਵਸਦਾ ਕੁੱਲ ਸੰਸਾਰ
ਇਕ ਜਿੰਦ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹਾਕਮਾ।
ਮੇਰਾ ਲੈ ਲੈ ਸਭ ਘਰ ਬਾਰ
ਵੇ ਮੈਂ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਲੂੰ ਗਾਲਿਆ।
ਇਹਨੂੰ ਲੈ ਜਾਊਂ ਜਮਨਾ ਪਾਰ
ਇਕ ਮੰਗਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਾਲ ਦੀ
ਦੂਜਾ ਧਰਮ 'ਤੇ ਨਾ ਕਰ ਵਾਰ
ਵੇ ਮੈਂ ਏਨੇ ਬਦਲੇ ਅਦਲੀਆ
ਤੇਰਾ ਗਾਵਾਂ ਜੱਸ ਬਾਜ਼ਾਰ
ਥੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ
ਵੇ ਮੈਂ ਮਰ ਜੂ ਕਟਾਰੀ ਮਾਰ
ਦੁਖੀ ਦਿਲ ਦੇ ਹਉਕੇ 'ਸੀਤਲ'
ਕਦੇ ਸਹਿ ਨਾ ਸੱਕੇ ਕਰਤਾਰ

ਹੀਰਾਂ ਬਥੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਰਹੀ, ਪਰ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਬਲੋਂ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਫ਼ਰਯਾਦ ਨਾ ਪਹੁੰਚੀ ਖਿਝ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਨਾ ਪਾ ਮਾਈ। ਜੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਏਂ,

ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਕਹੋ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏ। ਏਹ ਇਕੋ ਰਸਤਾ ਹੈ ਇਹਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਚਣ ਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।"

ਗੌਰਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਲੇਜਾ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲਿਆ, ਮੈਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਵੇਂ ਆਖ ਸਕਦੀ ਆਂ ? ਹੋਰ ਹਰ ਸਜ਼ਾ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਆਂ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਬਾਰ ਸਭ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸੋਂ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦੇ, ਮੈਂ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਝੱਲ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ।"

"ਚੁੱਪ ਰਹੋ।" ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੌੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ। "ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਫਿਰ ਬੋਲੇ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਜਾਉਗੇ।"

ਫਿਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਫੜਾ ਤੁਰ ਬਾਲਕ ਏ, ਜ਼ਰਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਮਨਾ ਲਵੋ।"

ਹੁਕਮ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ। ਜਲਾਦਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਟਿਕਟਿਕੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੈਂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਕ ਇਕ ਬੈਂਤ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਦੂਸਰਾ ਬੈਂਤ ਦੂਣੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡੇ ਵਿੱਚ ਆ ਖੁਭਦਾ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸ ਬੇ-ਕਿਰਕੀ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਧਰਮੀ ਬਾਲਕ ਬੇ ਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਰਗਾਹੀ ਮੱਲ ਆਦਿ ਕਈ ਪਤਵੰਤ ਹਿੰਦੂ ਰਲ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਫ਼ਰਯਾਦ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ, ਕਿ ਮੌਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੋਈ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਨਣਗੇ। ਜਿੰਨਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਤਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਬਾਲਕ ਸਮਝ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਹ ਰਹਿਮ ਦੀ ਅਪੀਲ ਵੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਤ, ਨਿਰਦਈ ਨੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਕਬਿੱਤ

ਧਰਮੀ ਹਕੀਕਤ ਨਾ ਦੀਨ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ
ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੈਂਤ ਕਈ ਵਾਰ ਧਮਕਾਇਆ ਗਿਆ
ਬਾਲਕ ਅਜਾਣ ਜਾਣ ਮਨ ਭਰਮਾਉਣ ਹਿਤ
ਹੁਸਨ, ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ
ਚੱਲਿਆ ਨਾ ਚਾਰਾ ਜਦ ਕਈ, ਅੰਤ ਤੰਗ ਆ ਕੇ
ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ
ਮਾਰ ਤਲਵਾਰ ਸਿਰ ਧੜ ਨਾਲ ਵੱਖ ਕੀਤਾ
'ਸੀਤਲ' ਸ਼ਹੀਦ ਸੱਚ-ਖੰਡ 'ਚ ਪਚਾਇਆ ਗਿਆ

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਾਕਾ ਨਖ਼ਾਸ ਚੌਂਕ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ (੧੭੯੧ ਬਿ -੧੭੩੫ ਈ) ਸੀ। ਮਾਸੂਮ ਬਾਲਕ ਦੀ ਧੌਣ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਰਾ ਤਰਸ ਨਾ ਆਇਆ। ਧੜ ਸਿਰ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਸਮਝਿਆ। ਗੋਰਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਭਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਹਨੇਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹਨ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋਥ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਦੀ ਵਾਰ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆਂ। ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਹੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਬਰ ਵੀ ਕੰਬ ਉੱਠਿਆ,

ਸਾਕਾ

ਮਾਰੇ ਗੌਰਾਂ ਮਾਂ ਨੇ ਜਦ ਆਹ ਦੇ ਨਾਅਰੇ
ਅੰਬਰ ਨੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਬਲ ਉਠੇ ਤਾਰੇ
ਹੰਝੂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਮੱਥਾ ਚੁੰਮ ਕੇ ਚੰਦ ਦਾ ਮਾਂ ਅੰਤ ਪੁਕਾਰੇ
'ਫਤਹਿ' 'ਜੁਝਾਰ' ਉਡੀਕਦੇ ਜਾਹ ਲਾਲ ਦੁਲਾਰੇ
ਢਹਿ ਗਏ ਅੱਜ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਭ ਰਾਜ ਮਨਾਰੇ
ਗਿਣ ਗਿਣ ਬਦਲੇ ਲੈਣਗਾ ਤੇਰੇ ਸਾਕ ਪਿਆਰੇ
ਵੈਰੀ ਦੀ ਰੱਤ 'ਸੀਤਲਾ' ਦਿਲ ਸੜਦਾ ਠਾਰੇ

ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਭਾਗ ਮੱਲ ਤੇ ਗੌਰਾਂ ਵਾਪਸ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਗੌਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਅੱਗ ਬਲਦੀ

ਰਹਿੰਦੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚੋਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਅੰਤ ਉਹਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ, ਉਹਨਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮ ਖਾਂ, ਹਾਕਮ ਅਮੀਰ ਬੇਗ, ਫਤਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮੌਲਵੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿਰਕਰਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰੱਖੇ। ਗੌਰਾਂ ਨੇ ਦਵੇਂ ਹੱਥ ਉਪਰ ਚੁੱਕਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ਅੰਤ ਤੇਰੇ ਘਰੋਂ ਰੋਂਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅਜ ਮੇਰੇ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਨ।" ਇਹ ਆਹਿ ਕੇ ਗੌਰਾਂ ਨੇ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੬-੭-੫੫ ਈ

ਨੋਟ:– ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ, ਖਵਿੰਡੇ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਜੰਗ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਮੈਂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਜਦ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਾਂ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਚਵਿੰਡੇ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ

ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਜੰਗ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਬਦਲ ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ 'ਦਲੇਰੇ ਜੰਗ, ਸੈਫੁੱਦੌਲਾ, ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰੀ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਓਦ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸੱਯਦ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੀ। ੧੭੧੯ ਈ. ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰਖ਼ੀਅਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਰਫ਼ੀਉੱਦਾਰਾਜਾਤ ਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ। ਤਿਨ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਸੱਯਦਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਰਫ਼ੀਉੱਦੌਲਾ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਭਰਾ ਦੇ ਮਗਰੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸੱਯਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਪਈ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸੱਯਦਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਨਵਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ (੧੬ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੨੧ ਈ.) ਮਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਨਜ਼ਾਮਲ ਮੁਲਕ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਿਆਂ। ੧੭੨੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਫਿਰ ਬਦਲੀ, ਨਜ਼ਾਮਲ ਮੁਲਕ ਨੇ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਿਆਂ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।

ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਬਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ, ਸੂਬੇ ਦੇ ਖ਼ਰਾਬ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ (੧੭੨੬ ਈ.) ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ 'ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਸੈਫੁੱਦੌਲਾ,

ਅੱਠ ਹਜਾਰੀ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਕਮਰੱਦੀਨ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਭਣਵਈਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੂਬੇਦਾਰ 'ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ' ਨਾਮ ਥੱਲ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਉਹਨੇ ਸਾਰ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਫੌਜ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਲੇ ਗਏ ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਣਵੱਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਨਿਭ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ 'ਵਾਂ' ਵਾਲੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ (ਫੱਗਣ, ੧੭੮੨ ਬਿ - ੧੭੨੬ ਈ । ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ 'ਸੰਤ' ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਧਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਬਣਿਆਂ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਜ਼ਕਰੀਆ ਸੂਬੇਦਾਰ
ਕਮਰੱਦੀਨ ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ, ਨਿਰਾਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ
ਘੱਲੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਹਦਾਇਤਾਂ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ
ਸੁਣਿਆਂ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੇ, ਹੋ ਰਹੇ ਫਿਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ
ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾ ਦਿਉ, ਜੇ ਉਭਰੇ ਇਕ ਵਾਰ
ਉਠਣ ਜੋਗੇ ਰਹਿਣ ਨਾ, ਮਾਰੋ ਐਸੀ ਮਾਰ
ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ, ਭੜਕਿਆ ਸੂਬੇਦਾਰ

ਕੀਤੀ ਝਟ ਪਟ ਉਸਨੇ, ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ
ਚਾੜ੍ਹੀ ਸਾਰ ਦਸ 'ਤੇ, ਦੋ ਖ਼ੂਨੀ ਹਥਿਆਰ
ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਜੋ ਉਸਨੇ, ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ
ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਸੰਤ ਕਈ, ਰਣ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲਲਕਾਰ
ਪਾ ਗਏ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਜੱਸ ਗਾਵੇ ਸੰਸਾਰ
ਨਿਤ ਦੀਆਂ ਇਹ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਸਕਦੇ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਰ ?
ਭੜਕ ਉਠੇ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲਾ', ਚੱਕ ਲਏ ਫਿਰ ਹਥਿਆਰ

ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ। ਚੌਧਰੀ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦਾ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰਾ ਰੰਜ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾ ਕੇ ਫੜਾ ਦੇਂਦਾ। ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਬਿਨਾ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੇ ਹੀ ਉਸਦਾ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਂਦੀ। ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਕਈ ਵਾਰ ਮੌਤ ਤਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀ, ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਉਪਰ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਵੀ, ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਲਿਖ ਦੇਂਦੀ, ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਬੜਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਡਾਕੂ ਤੇ ਤੱਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਕੀ ਉਭਾਸਰਦਾ ? ਪੂਜਨੀਕ ਸੰਤ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਏਹਾ ਦੋਸ਼ ਥੱਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ?

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਦੂਰ ਗਏ ਹੋਏ ਜੰਗੀ ਸਿੰਘ ਪਰਤ ਆਏ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਸਿੰਘ ਹਥਿਆਰ ਫੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਕਬਿੱਤ

ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਅਣਖੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ
ਸਾਂਭ ਹਥਿਆਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਜੁਆਨਾਂ ਨੇ
ਤੇਗਾਂ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਜਿਉਂ ਜਾਗ ਉਠੇ ਨਾਗ ਜ਼ਹਿਰੀ
ਲਈਆਂ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਚਿਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਕਮਾਨਾਂ ਨੇ

ਲੁੱਟ ਲਏ ਖਜ਼ਾਨੇ ਡਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਵਾਲਾ
ਆਕੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਰੱਜ ਪੀਤਾ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਨੇ
ਅਣਖੀ ਦਬਾਇਆਂ ਦੱਬੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ 'ਸੀਤਲ' ਜੀ
ਮੰਨੀ ਨਾ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਕਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਬਲਵਾਨਾਂ ਨੇ

ਭੜਕੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਲੱਗੇ ਰਾਹ ਮਾਰਨ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਸਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ, ਚੌਧਰੀਆਂ ਜਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ। ਉਹ ਜਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਫਿਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਖੁੱਡੀਆਂ ਕੋਲ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਾਵੰਡ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ. ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਕਾਹਨੇ-ਕਾਛੇ ਕੋਲ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖ਼ਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸੌਦਾਗਰ ਸੀ। ਜੰਡਿਆਲੇ ਕੋਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਨਵਾਬ ਜਾਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਪੱਤਣ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸ. ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਲੁੱਟਾਂ ਮਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਲਚਲ ਮੱਚ ਗਈ। ਸਭ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਰਲ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਿੱਟੇ।

ਬੈਂਤ

ਰਲ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਸਭ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ
ਕਰਦੇ ਅਰਜ਼, ਸੁਣੀਏਂ ਲਾ ਧਿਆਨ ਸੂਬੇ
ਅਮਨ ਨਾਲ ਪਰਜਾ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਸਕਦੀ
ਢਿੱਲੇ ਹੋਣ ਜੇਕਰ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸੂਬੇ
ਸਿੰਘਾਂ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਚਾ ਛੱਡੀ
ਕੀਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵੀਰਾਨ ਸੂਬੇ

ਲੁੱਟ ਲੈਣ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜੋ
ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਘਮਸਾਨ ਸੂਬੇ
ਪਰਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਿਵੇਂ ਕੂਸਕੇ
ਅਫ਼ਸਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਾਨ ਲੁਕਾਣ ਸੂਬੇ
ਦਿੱਨੇ ਦਿਨ ਵਿਰਦੇ ਧਾੜ ਮਾਰਦੇ ਉਹ
ਖ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦਾ ਮਾਲ ਜਾਨ ਸੂਬੇ
ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਰ ਪਰਬੰਧ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲਓ ਪੰਥ ਦੀ ਆਨ ਸੂਬੇ
ਬਹੁਤ ਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ ਰਾਜ ਐਸ
ਜੀਹਦਾ ਮੰਨੇ ਨਾ ਕੋਈ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਸੂਬੇ

ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ, "ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ! ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਉਹ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਵੱਸਣ ਦੇਂਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਸਰਕਾਰ ਆਪ ਹੀ ਸੋਚ ਲਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਪਤ ਆਬਰੂ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਮਾਲ ਦੀ ਰਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਨਵਾਬ ਜਾਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਵਰਗੇ ਲੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮਝੇ? ਅੱਜ ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋਏ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਏਹਾ ਹਾਲ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਅੰਤ ਇੱਕੋ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰੇ ਤੇ ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਝੁਕ ਕੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੇ।"

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉੱਠੀ। ਉਹਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਆਲ੍ਹਾ ਅਫ਼ਸਰ ਮਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਬੜੀ ਗੁੱਸੇ ਭਰੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਧਮਕਾਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ
ਅੱਖਾਂ ਹਈਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਵੱਟ ਮੱਥੇ ਪਾਇਆ

ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਡਾਢਾ ਧਮਕਾਇਆ
ਸੁਣ ਜ਼ਰਾ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਣਾਇਆ
ਸਿੱਖਾਂ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਹੈ ਲੁੱਟ ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਇਆ
ਤੁਸੀਂ ਦਵਾ ਕਿਸ ਮਰਜ਼ ਦੀ, ਕਿਉਂ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਇਆ
ਲੈ ਜੋ ਲਸ਼ਕਰ ਚਾਹੁ ਕੇ ਕਰ ਦਿਹ ਸਫ਼ਾਇਆ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਾਣੇ ਰਾਜ ਹੈ ਮਰਦਾਂ ਹੱਥ ਆਇਆ

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਧਮਕਾਇਆ। ਉਹਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰੁਅਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਵੇਖ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਨਾਇਬ ਹਾਕਮ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਕਿ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਡਾਕੇ ਧਾੜੇ ਪੈਂਦੇ ਰਹਿਣ। ਸਭ ਥਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਭੇਜ ਦਿਹ। ਸਭ ਚੌਧਰੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਹੋ। ਸਭ ਨੂੰ ਕਹੁ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਨ। ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਉਜਾੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਓ। ਜਿਹੜਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸਮਝ ਲਵੋ, ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲਵੋ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿਓ। ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਸਤੀ ਫ਼ੌਜ ਹੋਰ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਵੋ। ਜਾਓ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਬਦ-ਅਮਨੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।"

ਇਹ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦਸਤੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ।

ਵਾਰ

ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਚੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਦੇਸ ਦੇ
ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੇਈ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ
ਕੋਈ ਤੋਰ ਜਰਨੈਲ ਨਵੇਂ ਥਾਪ ਕੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੇ ਸੱਜਰੇ ਚਾਅ
ਹੱਥੀਂ ਸੁਹੰਦੀਆਂ ਨੇ ਮੌਲੀਆਂ ਤੇ ਮਹਿੰਦੀਆਂ
ਤੋਰੇ ਲਾੜੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ

ਹਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਡੋਬ ਕੇ
ਲਏ ਕਈਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਚੋਗੇ ਪਾ
ਨਾਲ ਭੇਜ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਵਿਚ ਥਾਣਿਆਂ
ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਤਾਈਂ ਦਿੱਤਾ ਭੜਕਾ
ਉਹਨਾਂ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਪੈਂਚ ਸਾਰੇ ਸੱਦ ਕੇ
ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸੁਣਾ
ਭਾਲ ਭਾਲ ਮਾਰੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟ ਕੇ ਮੁਲਕ ਲਿਆ ਖਾ
ਅੱਗੋਂ ਭਾਵੇਂ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਜੋ 'ਸੀਤਲਾ'
ਵੈਰੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨੇ ਬਰੀ 'ਤੇ ਆ

ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਉਹ ਲੱਗੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ। ਆਏ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਾਹਰ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿਖਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਤੇ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਦਸਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਲੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਅਨੋਖਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਈ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਦਾ, ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਦੇ ਘਰ ਪਰਸੋਂ ਦੋ ਸਿੱਖ ਆਏ ਸਨ, ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ ਚਲੇ ਗਏ ਨੇ, ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੀ, ਪਰ ਜੇ ਕਈ ਆ ਕੇ ਸੂਹ ਦੇਂਦਾ, ਕਿ ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਝੱਲ ਵਿੱਚ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਝਿੜਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, "ਬਕਵਾਸ ਮਤ ਕਰ। ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਥਾ ਏਸ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠਾ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।" ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਇਨੇ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਦੀ ਦੱਸ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ, ਤਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਮੁਠਭੇੜ ਹੋ ਵੀ ਪੈਂਦੀ, ਤਾਂ ਲਗਦੀ ਵੱਸ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ ਅਫ਼ਸਰ ਆਪ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ।

ਚਵਿੰਡੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਆਗੂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ। ਹੱਥ ਤਰ ਸੀ, ਤੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ

ਵਿਆਹ ਰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਦਾ ਸੱਦਾ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਏਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਬੈਂਤ

ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਸੀ
ਆਇਆ ਮੇਲ ਚੰਗਾ ਸਜ ਸਜਾ ਭਾਈ
ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧ ਸਾਰੇ
ਸੱਜਣ ਮੀਤ ਆਏ ਨਾਲ ਚਾ ਭਾਈ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਘਰ ਬਾਹਰ ਦਿੱਸੇ
ਰਹੀਆਂ ਗੀਤ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਗਾ ਭਾਈ
ਪੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦ ਮੰਗਲ ਮਈ ਰਾਗੀਆਂ ਨੇ
ਦਿੱਤੀ ਗੂੰਜ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਪਾ ਭਾਈ
ਭਾਗਾਂ ਭਰੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਘੜੀ ਆਈ
ਚੜ੍ਹੀ ਜੰਞ ਜਾਂ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ ਭਾਈ
ਭੈਣ ਵਾਗ ਫੜੀ, ਪੂਰੀ ਰੀਝ ਹੋਈ
ਮਾਤਾ ਰਹੀ ਸਦੱਕੜੇ ਜਾ ਭਾਈ
ਗਾਈਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਮਾਮੀਆਂ ਚਾਚੀਆਂ ਨੇ
ਚਾਈਂ ਮਿਉਣ ਨਾ ਮਿੱਤਰ ਭਰਾ ਭਾਈ
'ਸੀਤਲ' ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਜੇਹੀ
ਜਦੋਂ ਮੁੜੀ ਦੇ ਮਿਲਨ ਸਭਾਂ ਭਾਈ

ਜਥੇਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਹੋ ਜੇਹਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਉਹਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਦੋ ਦਿਨ ਮੇਲ ਦੀ ਭੀੜ ਭਾੜ ਰਹੀ। ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਨੰਗਰ ਦੀ ਜੰਞ ਚੜ੍ਹੀ। ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨੇ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਵੀਆਂ, ਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਏ, ਭੈਣ ਨੇ ਵਾਗ ਫੜੀ ਤੇ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੰਞ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤੀ। ਹਰ ਇਕ ਆਇਆ ਮੇਲੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਜੰਞ ਨਾਲ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਚੁਗ਼ਲ ਚੋਧਰੀ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਫ਼ੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਜਾ ਸੁਣਾਈ।

ਸਾਕਾ

ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਚੁਗਲ ਨੇ ਜਾ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਈ
ਘਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਜ ਸਾਰਥ ਹਾਈ
ਜੰਞ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਪੁੱਤ ਦੀ ਸਣ ਮਿੱਤਰ ਭਾਈ
ਪਿੱਛੇ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਘਰ ਮਰਦ ਨਾ ਕਾਈ
ਲੁੱਟ ਲਓ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਰ ਦਿਹੋ ਸਫਾਈ
ਬਦਲੇ ਲੈ ਲਓ 'ਸੀਤਲਾ' ਹੱਥ ਤਾਕਤ ਆਈ

ਚੁਗਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਭਗਤੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਹਾਕਮ ਕੋਲ ਬਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹਜ਼ੂਰ ਚਵਿੰਡੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸਾਰਥ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਜੀਹਨੇ ਪਿੱਛੇ ਜਹੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬੜਾ ਨਾਮਵਰ ਧਾੜਵੀ ਹੈ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਭ ਚੌਧਰੀ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਉਭਾਸਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਰੱਬ ਸਬੱਬੀਂ ਮੌਕਾ ਬਣਿਆਂ ਜੇ। ਅੱਜ ਉਹ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜੰਞ ਲੈਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਨੇ। ਇਕ ਵੀ ਮਰਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਅਗਲੇ ਪਿਛਲੇ ਬਦਲੇ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ।"

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਵਾਰ

ਜਦ ਸੁਣੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਰਹ ਵਿਚ ਆਣਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜੇ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਅੱਜ ਗ਼ਾਜ਼ੀਓ
ਕਹਿੰਦਾ ਕਰ ਲਓ ਜਵਾਨੋ ਮਨ-ਆਈਆਂ
ਸਿੰਘ ਇਕ ਨਹੀਂ ਚਵਿੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣੀਂਦਾ
ਸੱਖਾਂ ਸੰਞੀਆਂ ਪਈਆਂ ਬਿਨ ਸਾਈਆਂ
ਚੱਲੋ ਬੰਨ੍ਹ ਲਓ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ
ਕੂੰਜਾਂ ਹੱਥ ਜੇ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਆਈਆਂ

ਦੇ ਦਿਤਿਆਂ ਵੇਖ ਕੈਸਾ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਨੇ
ਹੂਰਾਂ ਜੰਨਤੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ
ਡਾਕੇ ਮਾਰਦੇ ਨੇ ਸਿੰਘ ਏਸ ਪਿੰਡ ਦੇ
ਅੱਜ ਲੈ ਲਓ ਸਭ ਭਾਜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟਿਆ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਲਾਈਆਂ
ਫਰ ਸਿਰ ਨਾ ਉਠਾਵੇ ਕੋਈ ਜੋਧਿਓ
ਕਰ ਦਿਹ ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਸਫ਼ਾਈਆਂ

ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਗਾਜ਼ੀਓ! ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਨੇ ਸਾਡੀ ਕਿੰਨੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬੂਹੀਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲਵੋ। ਚਵਿੰਡੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਧਾੜਵੀ ਤੇ ਲੜਾਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਪਿੰਡ ਉੱਤੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਨਾ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੀ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀਂਦਾ। ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ-ਅੱਧ ਬੱਢਾ ਠੇਰਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਤਾਂ ਮਰਦੂਦ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇ ਬਾਕੀ, ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਔਰਤਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ। ਵੱਡਾ ਆਕੜ ਖ਼ਾਨ ਆਪੇ ਮਗਰੋਂ ਹਾਜ਼ਰ ਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਵਾਨੋ, ਅੱਜ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦਿਨ ਏ। ਚੱਲੋ, ਜੰਨਤੀ ਹੂਰਾਂ ਅੱਜ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਅੱਗੇ ਵਧੋ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਮਤਾ ਕੋਈ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੂੰਜ ਉਡ ਜਾਏ।"

ਇਸ ਚਾਅ ਵਿੱਚ, ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਚਵਿੰਡੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਤੁਰ ਪਈ।

ਉਧਰ ਕਿਸੇ ਪੰਥ ਦਰਦੀ ਨੇ ਚਵਿੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾ ਖ਼ਬਰ ਪੁਚਾਈ।

ਸਾਕਾ

ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਜਾ ਕੀਤੀ ਹਲਕਾਰੇ
ਆ ਗਏ ਲੈ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਵੈਰੀ ਹਤਿਆਰੇ
ਉਠ ਭੈਣੋ ਸਾਂਭ ਲੋ ਖੰਡੇ ਦੋ ਧਾਰੇ

ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਦੇ ਦਵਾਰ 'ਤੇ ਗਿੱਦੜ ਲਲਕਾਰੇ
ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਮੁਕਤਸਰ ਜਿਉਂ ਜ਼ਾਲਮ ਮਾਰ
ਤਿਵੇਂ ਵਿਖਾਵੋ ਵੈਰੀਆਂ ਅਜ ਹੱਥ ਕਰਾਰੇ
ਸੁਣ ਲਲਕਾਰਾ ਸ਼ੀਹਣੀਆਂ ਜਦ ਭਰੇ ਹੁੰਗਾਰੇ
ਅੱਖਾਂ ਕੱਜਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਉਗਲੇ ਅੰਗਿਆਰ
ਨਿਕਲ ਮਿਆਨ ਬਿਜਲੀਆਂ ਮਾਰੇ ਚਮਕਾਰ
• ਅੰਬਰ ਗੂੰਜ 'ਸੀਤਲਾ' ਸੁਣ ਕੇ ਜੈਕਾਰੇ

ਜਦ ਜਥੇਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪਣ ਪਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨੇ ਆਪ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਲਈ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਵਾਣੀਆਂ ਵੀ ਮੇਲਣਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹਦੇ ਘਰ ਜੁੜੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਜਥੇਦਾਰਨੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣੋ! ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਪਰਖ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿ ਵੈਰੀ ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟਣ ਆ ਰਹ ਨ। ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਜੰਞ ਨਾਲ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਅਬਲਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸਾਡਾ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟਣ ਆ ਰਹੇ ਨੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਪਾਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਧਨ ਦੌਲਤ ਲੁੱਟਣ 'ਤੇ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਅਸਾਂ ਅੱਗੋਂ ਹੱਥ ਨਾ ਚੁੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚਣਗੇ। ਕੀ ਇਹ ਬੇ ਇੱਜ਼ਤੀ ਸਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ? ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਮਰਦਾਂ ਅੱਗੇ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕੋ ਬਾਟੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਰਾਬਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਦੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਅਹਿ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਅਹੁ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਨਾ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੋਲਣ ਜੋਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗੀਆਂ ਸੋ ਪੋਹਤੀਆਂ ਤੀਕ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਜ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਲਾ ਦਿਓ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਜਿਊਂਦੀ ਏ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਵੈਰੀ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਤਕ

ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਜੇ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਲਤਾੜ ਕੇ ਆਵੇ। ਗੁਰੂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਏ, ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਜੇ ਭਲਾ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਰਦਾਰ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਲੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਂਦੇ ? ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜੌਹਰ ਕਿੱਥੇ ਪਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ। ਸੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਅਜੇਹਾ ਸਮਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣਾ। ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿਹ। ਕੁਝ ਗ੍ਰਿਹਣੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਲਓ। ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਆਗੂ ਚੁਣ ਲਵੋ, ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਵੀਹਾਂ ਅੱਗੇ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲ ਲਵੋ।"

ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਇਆ। ਬੱਚੇ ਤੇ ਬਿਰਧ ਮਾਈਆਂ ਸਭ ਜਥੇਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਮਲਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਬੀਬੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈਆਂ। ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਲਏ। ਅੱਧੇ ਜਥੇ ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਬੂਹਿਆਂ ਅੱਗੇ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਅੱਧੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰਾ ਪਿਛੇ ਹਟ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਜਥੇਦਾਰਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜਥਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰਾਖਵਾਂ ਰਖਿਆ, ਕਿ ਜਿਧਰ ਲੋੜ ਪਵੇ, ਓਧੇ ਮਦਦ ਪੁਚਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ।

ਉਧਰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਕਈਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਗੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਮੋਮਨ ਬੇ-ਖਟਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਅੱਗੋਂ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਫੌਜਦਾਰ ਨੇ ਵੀ ਹੱਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਝੱਟ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ
ਚੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਦਮਾਮਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾ

ਬਲ ਹੀਣ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਧਿਆ
ਚਿੱਲੇ ਚਾੜ੍ਹ ਟੁਣਕਾਰੀਆਂ ਤੰਦੀਆਂ
ਤੇ ਬੰਦੂਕਚੀਆਂ ਤੋੜੇ ਲਏ ਧੁਖਾ
ਹੱਠ ਆਏ ਜਦ ਸ਼ੀਹਣੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਦੇ
ਸੁੱਤੇ ਨਾਗ ਲਏ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਜਗਾ
ਬਾਹੜ ਛਰਾਂ 'ਤੇ ਉਡਾਏ ਬਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਦਿੱਤੇ ਵੈਰੀ ਕਈ ਧਰਤ ਲਿਟਾ
ਸੁੱਕੇ ਤੀਰ ਸਣ ਕਾਨੀਆਂ ਦੇ ਲੰਘ ਗਏ
ਛਕ ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਪਾ
ਅਗੋਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਰੋਹ ਵਿਚ ਦਾਗੀਆਂ
ਦਿੱਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
ਜੰਗ ਮੱਚਿਆ ਕਰਾਰਾ ਆਣ 'ਸੀਤਲਾ'
ਰਹੀ ਮੌਤ ਲਖ ਕਈਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾ

ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਟਾਕਰੇ ਹੀ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਪਹਿਲੀ ਸਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਕਈ ਆਦਮੀ ਮਰਵਾ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪਿਆ, ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਕਿ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਹੀ ਨੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਤੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ। ਉਤੋਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਝਿੜਕਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਪਿਛਾਂਹ ਨਸਦਿਆਂ? ਮਰਦ ਹੋ ਕੇ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਕੰਡ ਲੁਆ ਕੇ ਨੱਸੇ ਆਉਂਦੇ ਓ, ਹੁਣ ਪੱਗਾਂ ਲਾਹ ਦਿਓ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਪਹਿਨ ਲਓ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਬੇਗ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੇ-ਮਸਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਾਇਓ। ਲਾਹਨਤ ਹੈ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਮਰਦਊਪਣੇ ਉੱਤੇ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧੋ। ਜੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਜੰਨਤ ਵਿੱਚ ਹੂਰਾਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ, ਤੇ ਜੇ ਜਿੱਤ ਗਏ, ਤਾਂ ਇਹਾ ਹੂਰਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਨਗੀਆਂ। ਸਦਕੇ ਮੋਮਨੋ, ਉਸ ਮਰਦੇ ਮੈਦਾਨ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੋ।"

ਇਕੋ ਵਾਰ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਗੂੰਜ ਉਠੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਮਾਰਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਥੇਦਾਰਨੀ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭੈਣੋ ਬੱਸ ਏਹਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੇ ਦੀ ਲਾਜ ਪਾਲਣ ਦਾ। ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਭਰਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗਵਾਉਣਾ। ਤੀਰ ਵੀ ਉਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਚਲਾਉਣੇ ਹਨ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਵੈਰੀ ਤੇਗ਼ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਣ। ਜਦ ਉਹ ਨੇੜੇ ਆ ਢੁੱਕਣ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਟੁੱਟ ਪਓ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਥਾ ਆ ਜਾਣਾ ਏ। ਸਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤਾਂ ਏ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਭਜਾਈਏ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਆਖਣ ਜੋਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗੀਆਂ, ਕਿ ਅਸਾਂ ਕੱਲੀਆਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਸੋ, ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾਓ। ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ।"

"ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।" ਪਿਛੋਂ ਸਭ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਗੂੰਜ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਥੇਦਾਰਨੀ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਸੁਝੀ। ਨਿੱਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਕੋਲੋਂ ਜੰਗਾਂ ਜੁੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੀ ਸੀ ਉਹਨੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ। ਵੈਰੀ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਜਿਸ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਤੀਰ ਗੋਲੀ ਆਉਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਜਾਂ ਉਸ ਮੋਰਚੇ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਜਾਂ ਨੱਸ ਗਈਆਂ ਨੇ ਉਹਨੇ ਉਸ ਗਲੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੈਰੀ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਅਚਨਚੇਤ ਜਥੇਦਾਰਨੀ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣ ਕੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਵੀ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਟੁੱਟ ਪਈਆਂ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ? ਆ ਲੱਗਾ ਲੋਹਾ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਣ

ਸਾਕਾ

ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਧੂਹੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ
ਰੂਪ ਮੌਤ ਦਾ ਧਾਰਿਆ ਸੋਹਲ ਮੁਟਿਆਰਾਂ

ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਦਿਲ ਖਾ ਕੇ ਖਾਰਾਂ
ਲਹੂ ਵਿਚ ਧ ਧ ਕਢੀਆਂ ਫੌਲਾਦੀ ਧਾਰਾ
ਹੋ ਗਈ ਧਰਤੀ ਰੰਗਲੀ ਫੁੱਲ ਝੜੇ ਅਨਾਰਾਂ
ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਸੱਕੇ ਠਹਿਰ ਨਾ ਉਹ ਮਸ਼ਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਸ਼ੀਹਣੀਆਂ ਅੱਗੇ ਨਸ ਪਏ ਮਿਰਗਾਂ ਦੀਆ ਡਾਰਾਂ
ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਰਣ ਦਵੀਆਂ ਜੱਗ ਗਾਊ ਵਾਰਾਂ

ਵੈਰੀ ਹਰ ਥਾਂ ਸਿਘਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਤੇਗਾਂ ਵਾਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬੜਾ ਚਿਰ ਚੰਗਾ ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਿਆ। ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਸਿਘਣੀਆਂ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਤੁੱਲ ਖਲੋਤੀਆਂ ਨੇ। ਸੋ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਵਿਚੋਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਵੀਆਂ ਵਾਹਰਾਂ ਨੇ ਨੱਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ? ਵੈਰੀ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਜਿਧਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ, ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਓਧਰੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਰਹਿਣ ਬਦਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਸਿਘਣੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ 'ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ' ਆ ਗਏ ਸਨ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ? ਹਰ ਕੋਈ ਏਹਾ ਦਸਦਾ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਸੈਂਕੜੇ 'ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ' ਆ ਹੋਏ ਸਨ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ, ਕਿ ਫਿਰ ਤੂੰ ਬਚ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲਿਓਂ ? ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਝਟ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਾ, ਕਿ ਜੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਭੱਜ ਉਠੀਏ, ਤਾਂ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਉੱਤੇ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਵੈਰੀ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਸਿਘਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਫਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ। ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈਆਂ ਸਿਘਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਈਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ। ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੱਟੜ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸੀ, ਨਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈਆਂ ਦਾ ਗ਼ਮ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਲਾਲੀ ਬਣ ਕੇ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਚਵਿੰਡੇ ਦੇ

ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਪਰਤ ਆਏ। ਫੱਟੜ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੱਟਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਣ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਫੁਲਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀਆਂ, "ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਝਰੀਟਾਂ ਜੇਹੀਆਂ ਹੀ ਆਈਆਂ ਨੇ ਉਹ ਪਾਜੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਛ ਚਿਰ ਵੀ ਨਾ ਖਲੋਤੇ। ਅਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।"

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਬਾਕੀ ਜੱਥ ਵੀ ਪਰਤ ਆਈ ਫਿਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਬੜੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਹ ਘਟਨਾ ਹਾੜ੍ਹ, ੧੭੮੩ ਬਿ (੧੭੨੬ ਈ.) ਵਿੱਚ ਹੋਈ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੫-੭-੫੫ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਪ੍ਰਸੰਗ

ਜੰਗ ਰਾਮ ਰਉਣੀ

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ

• ਅਫ਼ਗਾਨਸਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੁਕਮਰਾਨ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ੯ ਜੂਨ, ੧੭੪੭ ਈ. ਨੂੰ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਜਰਨੈਲ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਪਿਛੋਂ ਅਫ਼ਗਾਨਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਆਪਣ ਮੁਲਕ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ੧੭੩੯ ਈ, ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣ ਕੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ।

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੪੭ ਈ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਸੀ ਉਹ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ।

ਅਬਦਾਲੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਸਰਹੰਦ ਤਕ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਉਧਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਵਜ਼ੀਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਥੱਲੇ ਚੜ੍ਹੀ। ੧੧ ਮਾਰਚ, ੧੭੪੮ ਈ ਨੂੰ 'ਮਾਣੂਪੁਰ' ਕੋਲ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਰਣ ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਥਾਂ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੁਐੱਯਨੁਲ ਮੁਲਕ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ) ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਮਾਰ ਗਏ। ਅੰਤ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਏਸ ਜਿੱਤ ਦੇ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਉਹਨੇ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੪੮ ਈ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਗੱਦੀ ਆ ਸੰਭਾਲੀ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆਂ। ਉਸਨੇ ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਾਇਆ।

ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਝ ਚਿਰ ਚੰਗਾ ਵਿਹਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਸੌਂਵਾ ਪਿਆ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ, ਰਾਮਾ ਰੰਧਾਵਾ, ਕਰਮਾ ਛੀਨਾ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਚੁਗਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਏਨੇ ਵੱਧ ਗਏ ਸਨ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਈ ਦਸਤੇ ਲੁੱਟ ਲਏ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਬਦਾਲੀ ਮਾਨੂੰਪੁਰ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਸਲਾਬਤ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਵਿਸਾਖੀ (੨੯ ਮਾਰਚ, ੧੭੪੮ ਈ.) ਮਨਾਈ। ਇਸ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਬਣੀਆਂ*। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ 'ਰਾਮ ਰਾਉਣੀ' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਰਾਮ ਸਰ' ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਖੂਹੀ ਲੁਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਖੂਹੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨੀਂਅ ਰੱਖੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ 'ਰਾਮ ਰਾਉਣੀ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਹੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਥਾਂ ਸੀ।

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਫੌਜ ਨੇ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਹੱਥੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਫ਼ੌਜੀ ਸਿੱਖ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਓਦੋਂ ਅਦੀਨਾਬੇਗ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਝ ਨਾ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਵੱਲੋਂ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜਣ 'ਤੇ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸਖਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਤ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

---

*ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਮਿਸਲ ਫੂਲਕਿਆਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ।

ਖਲ ਘਤੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹਇਆ ਦਖ ਸਿੱਖ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ

ਥੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫਿਰ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ, ਤੇ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਏ। ਸ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ, ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਭਰਾ– ਜੈ ਸਿੰਘ, ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ– ਤੇ ਸੈ ਸਿੱਖ ਹੋਰ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ।

ਸਾਉਣ ਭਾਦਰੋਂ ਸਖ਼ਤ ਬਾਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਵਰਤੀ ਰਹੀ ਅਗ੍ਹਾਂ ਦੀਵਾਲੀ ਆਈ, ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਕਲੀ

ਸਗਨਾਂ ਭਰੀ ਦੀਵਾਲੀ ਆਈ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁਖਦਿਆਂ
ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਯੋਧੇ ਦਸਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ
ਵਿਛੜੇ ਮਿਲੇ ਪਿਆਰੇ, ਠਰੀਆਂ ਹਿੱਕਾਂ ਤਪਦੀਆਂ
ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹਏ ਲੈ ਚੁਲੀਆਂ ਹਰਿ ਕੀ ਪੌੜੀਓਂ
ਸਰਦਲ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਦੀ ਛੋਹ ਕੇ ਨੇਤਰ ਠਾਰਦੇ
ਹੋਇਆ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਏ ਦਿਉਤਿਆਂ
ਪੜ੍ਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਨਮ ਸੁਆਰਦੇ
ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਹਈ ਪਰਕਰਮਾ ਭਰੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ
ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੱਕਰ ਸਹੰਦੇ, ਬਰਛੇ ਹੱਥ ਲਿਸ਼ਕਾਰਦੇ
ਰਾਤੀਂ ਮਗੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤਾਰੇ ਉਤਰੇ ਅਰਸ਼ ਤੋਂ
ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀਵੇ ਝਾਤਾਂ ਮਾਰਦੇ
ਧਰਤੀ ਅੰਬਰ ਦੋਵੇਂ ਗੂੰਜੇ ਨਾਲ ਜੈਕਾਰਿਆਂ
ਘੋੜੇ ਹਿਣਕਣ, ਜਿਉਂ ਸ਼ੀਂਹ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਭਬਕਾਰਦੇ
ਉਧਰ ਤੀਰ ਚੁਭੇ ਵਿੱਚ ਸੀਨੇ ਦੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ
ਅੱਗੋਂ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਏ, ਵੇਖੋ ਰੰਗ ਕਰਤਾਰ ਦੇ

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ

ਮਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਵਧੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਨਵਾਬਾਂ ਦੇ ਫ਼ਿਰਕਾਦਾਰਨਾ ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਨਾ ਸਕਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਗੜਬੜ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਤਾਕਤ ਪਕੜ ਗਏ ਸਨ। ਏਸ ਸਾਲ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਉਹਨਾਂ ਚੰਗੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਮਨਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਦੀਵਾਲੀ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀਵਾਲੀ 'ਤੇ ਕੱਠੇ ਹ ਗਏ। ਰੌਣਕ ਏਨੀ ਹਈ, ਜਿਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ। ਸਰਵਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਕੇ ਨਵਾਂ ਜਲ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਦੀਪਮਾਲਾ ਹੋਈ ਤੇ ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚੱਲੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਆਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਸਣ ਕੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕ ਉਹ ਲੱਗਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੋਂਦਾ ਗੋਂਦਣ।

ਸਾਕਾ

ਸੁਣਿਆਂ ਮੰਨੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ
ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਪਰਬੰਧ ਸੀ ਡਾਢਾ ਘਬਰਾਇਆ
ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੱਦ ਉਸਨੇ ਇਉਂ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਆ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ
ਜੇ ਇਸ ਉਠਦੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਨਾ ਹੁਣੇ ਦਬਾਇਆ
ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜਦ ਵਕਤ ਵਿਹਾਇਆ

ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੰਭਾਲਿਆਂ ਅਜੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਭੜਕਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨ ਵੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤ ਬੜਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਹਿਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਇਬ ਸਦੀਕ ਬੇਗ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਣੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਹੈ ਸੀ। ਓਧਰ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਦੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਵੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਵਾਰ

ਮੰਨੂੰ ਆਪ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਧੌਂਸੇ ਮਾਰਦਾ
ਚਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪਾ
ਵਿਹਲੇ ਬੈਠੇ ਜਿਹੜੇ ਖਾਣ ਨਿੱਤ ਬੱਕਰੇ
ਦਿੱਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ
ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੀ ਮਾਤਹਿਤ ਜਿੰਨੇ ਓਹਦੇ
ਦਿੱਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭਿਜਵਾ
ਦੀਨਾ ਬੇਗ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਏ ਜਲੰਧਰੋਂ
ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਭਾਈਂ ਨਾਲ ਰਲਾ
ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸਦੀਕ ਬੇਗ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ
ਨਾਅਰੇ ਅਲੀ ਤੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਲਾ
ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ
ਲੈ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨਾਮ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਧਿਹਾ
ਸਾਰੇ ਦਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ
ਘੇਰਾ ਲਿਆ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾ
ਨਾਮ ਖੱਟਾਂਗਾ ਮੈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਇਕੇ
ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਸੀ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਦਿਲ ਚਾ

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਯਾਹੀਯਾ ਖ਼ਾਂ ਅੱਗੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਤਾਕਤਵਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਹੋ ਗੁਜਰੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਪਰ ਇਹ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦਬਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ। ਮਾਨੂਪੁਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ

ਮਕਸਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਨਾ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਲੁੱਟ ਲਈ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਆਕੜ ਖਲਣਗੇ! ਸ ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ।

ਸਾਕਾ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਦ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ
ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਰਲ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ
ਪੰਜ ਸੌ ਵੜ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾਇਆ
ਬਾਕੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਧੌਂਸਾ ਖੜਕਾਇਆ
ਇਕ ਥਾਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਉਹ ਖੰਡਾ ਵਾਹਿਆ
ਲੋਥ ਚੜ੍ਹਾਈ ਲੋਥ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਫ਼ਰਸ਼ ਵਿਛਾਇਆ
ਨਿਕਲੇ ਘੇਰਾ ਚੀਰ ਕੇ ਫਦ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ
ਜਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੈਕਾਰਾ ਲਾਇਆ

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟ ਹੀ ਏਨੀ ਤਕੜੀ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਦੇ ਖਲੋਣ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹਿਣ। ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਉਹਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਭਾ ਦੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਬਣੀ। ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਿੱਚ ਵੜ ਬੈਠੇ। ਓਥੇ ਥਾਂ ਹੀ ਏਨੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਿਧਰ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣ? ਅੰਤ ਇਹਾ ਸਲਾਹ ਪਕੀ ਹੋਈ, ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਵੈਰੀ ਦੀ ਇਕ ਬਾਹੀ ਚੀਰ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਨੇੜੇ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁਕਣ। ਸ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਘੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਲੋਹੇ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਖੜਕਿਆ, ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਸੌਦੇ ਹੋਏ, ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਨੇ ਸਿਰਲੱਥੇ ਸਰਦਾਰਾਂ

ਵਾਸਤੇ ਰਾਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਥਾਂ ਲਤਾੜਦੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਘੇਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੁਕੇ।

ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵੈਰੀਆਂ
ਦਿੱਤਾ ਕਹਿਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ
ਤੋਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗਿਆਰੇ ਨਿਕਲੇ
ਦਿੱਤੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਛਹਿਬਰ ਲਾ
ਅੱਗੋਂ ਵਧੇ ਲਲਕਾਰ ਮਾਰਦੇ
ਗਾਜ਼ੀ ਅੱਲਾ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਧਿਹਾ
ਬੈਠੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਸੀ ਮੱਲ ਕੇ ਮੋਰਚੇ
ਵੈਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਜਦ ਮਾਰ ਹਠਾਂ ਆ
ਅੱਗੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਤੇਗਾਂ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
ਦਿੱਤੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਗ ਉਡਾ
ਜੀਹਦੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਕਰੂੰਬੀਏ
ਦੇਂਦੇ ਹੂਰਾਂ ਦ ਦੇਸ ਪਚਾ
ਖਾ ਕੇ ਮਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਲ ਪਿਛ ਪਰਤਿਆ
ਵਿਚੋਂ ਸੈਂਕੜ ਜਵਾਨ ਮਰਵਾ
ਪੇਸ਼ ਹੋਰ ਨਾ ਗਈ ਜਦ 'ਸੀਤਲਾ'
ਅੰਤ ਬੈਠ ਗਏ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਘੇਰਾ ਚੀਰ ਕ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਗੜ੍ਹੀ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਓਦੋਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਅੱਜ ਵਰਗੀਆਂ ਖਤਰਨਾਕ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੋਪਾਂ ਜੰਬੂਰੇ ਬੜੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਹੱਥ (ਛੇ ਫੁੱਟ) ਚੌੜੀਆਂ ਤੇ ਸੱਤ ਹੱਥ

ਉੱਚੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਹਵੇਲੀ ਸੀ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜੰਬੂਰਿਆਂ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਵਰ੍ਹਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘ ਫੋਕੇ ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਡਰਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਫਿਰ ਆਏ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਤੀਰਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਤੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਬੱਧੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬੀ ਹੱਲੇ ਦੀ ਧੱਕੀ ਹੋਈ ਉਹ ਕੇਈ ਸਾਥੀ ਮਰਵਾ ਕੇ ਪਿਛੇ ਪਰਤਦੀ। ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਸ਼ਾਮ ਪਈ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ।

ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਈ ਰਾਤ ਹੀ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਉਧਰ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬਿਪਤਾ ਆ ਪਈ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ ਨੇੜੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੁਕ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ ਸੰਨ੍ਹ ਪਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਉੱਤੇ ਰਾਤ ਛਾਪਾ ਆ ਮਾਰਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਬੈਠੇ ਸੀ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ
ਰਾਤ ਬਰਾਤੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਥਿਆਰ ਸਜਾ ਕੇ
ਪੈਂਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ-ਦਲਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਜਿਉਂ ਆ ਕੇ
ਪਾਣ ਤੇਗ਼ਾਂ ਦੀ ਵੇਖਦੇ ਰੱਤ ਵਿੱਚ ਨੁਹਾ ਕੇ
ਸੁਣ ਜੈਕਾਰੇ ਉਠਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਬਰੜਾ ਕੇ
ਭਿੜਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਈ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਐਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਕੇ
ਫਿਰ ਜੰਗਲ ਜਾ ਮੱਲਦੇ ਕਈ ਪੂਰ ਖਪਾ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਬੜਾ ਅਨੋਖਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ

ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕੋਵਾਰ ਚਫੇਰੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲਦਾ, ਓਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਉਹ ਕਟਾ ਵਢ ਕਰਕੇ ਜੋ ਹੱਥ ਲਗਦਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਫਿਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਵੈਰੀ ਦੀ ਇਕ ਚੌਕੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਦੂਜੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਫਿਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਜਥਾ ਉਹਨਾਂ ਖਾਲੀ ਚੌਕੀਆਂ 'ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਰਾਖਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਚਾਲ ਨਾਲ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਚਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਤ ਦੇ ਛਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਵੈਰੀ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾ ਗਏ।

ਬਾਹਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਂਦੀ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਘੇਰਾ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਕਈ ਨਾ ਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਘੇਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਦਾਰੂ-ਸਿਕਾ ਤੇ ਅੰਨ ਦਾਣਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ। ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰਨ ਲੱਗੇ ਏਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਸਿੰਘ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ :

ਬੈਂਤ

ਜਥੇਦਾਰ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਸਭ ਨੂੰ
ਕਰ ਹਰ ਹੁਣ ਕਈ ਵਿਚਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਬੀਤੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਏਵੇਂ ਲੜਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਅਜੇ ਦੂਰ ਦਿਸਦੀ ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਮੁੱਕੀ ਰਸਤ, ਦਾਰੂ-ਸਿੱਕਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ
ਖੁੰਢ ਲੜਦਿਆਂ ਹੋਏ ਹਥਿਆਰ ਸਿੰਘੋ
ਕਈ ਰੋਜ਼ ਬੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਖਾਧਿਆਂ ਹੀ
ਛਾਵਾ ਭੁੱਖ ਕੀਤਾ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਘੇਰਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ

ਬਾਹਰੋਂ ਬਰਸਦੇ ਰੋਜ਼ ਅੰਗਿਆਰ ਸਿੰਘੋ
ਦੋ ਸੌ ਵੀਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ ਨੇ
ਸੱਚ ਖੰਡ ਨੂੰ ਗਏ ਪਧਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਪਿਛੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਅਸਾਂ ਸਰਣਾ ਏਂ
ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਕਰਨਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਸਿੰਘੋ
ਤੇਗਾਂ ਸੂਤ ਜਾ ਵੈਰੀ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਜੈ
ਮਾਰਨ ਮਰਨ ਦੀ ਚਿੰਤ ਵਿਚ ਧਾਰ ਸਿੰਘਾਂ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ
ਸਾਰ ਭੁੱਖ ਦਾ ਹੋ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਿੰਘੋ
ਦੱਸੋ 'ਸੀਤਲਾ' ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਸਾਰੇ
ਕਿਹੜੀ ਸੋਭਦੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਕਾਰ ਸਿੰਘੋ

ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, "ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਬੜੀ ਔਖੀ ਆ ਬਣੀ ਏ। ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਏ। ਘੋੜੇ ਤੇ ਜੁਆਨ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਘੇਰਾ ਮੁਕਦਾ ਅਜੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਾਡੇ ਬਾਹਰਲੇ ਵੀਰ ਉੱਦਮ ਬਥੇਰਾ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਰਾਤ ਛਾਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਓਹ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਸਾਡੀ ਅੰਦਰ ਘਿਰਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਵੈਰੀ ਨੇ ਘੇਰਾ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਡੇ ਤਕ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪੁਚਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਹੀ ਰਾਹ ਹਨ — ਯਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਭੁੱਖੇ ਮਰ ਜਾਈਏ, ਤੇ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਏ। ਸੋ, ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕੋਈ ਮਤਾ ਬਣਾਓ।"

ਜਥੇਦਾਰ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :

ਸਾਕਾ

ਬੋਲੇ ਅੱਗੋਂ ਸੂਰਮੇ ਇਉਂ ਬਚਨ ਕਰਾਰੇ
ਭਾਈ ਅਸੀਂ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੁਲਾਰੇ

ਲੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕਦੇ ਨਾ ਹਾਰੇ
ਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੱਜੀਏ ਜਦ ਦੇ ਲਲਕਾਰੇ
ਤੇਗਾਂ ਵਿਚ ਕਢੀਏ ਬਲਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਨਿਕਲਨ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਚੋਂ ਜਦ ਦੇ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ
ਅੰਬਰ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟਦੇ ਰੀਸਾਂ ਨਾਲ ਤਾਰੇ
ਬਰਛਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੀਏ ਅਸੀਂ ਖ਼ੂਨ ਫੁਹਾਰੇ
ਅੱਜ ਜੇ ਔਖੀ ਆ ਬਣੀ ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹਾਰੇ
ਨਿਕਲ ਬਾਹਰ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਛਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ
ਪਾਓ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਦੁਆਰੇ
ਜਿਊਂਦੀ ਓਹਾ ਕੌਮ ਹੈ ਜੋ ਮਰਨ ਵਿਚਾਰੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ! ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰਖਦੇ ਹਾਂ। ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਅੱਡੀਆਂ ਰਗੜ ਰਗੜ ਕੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਅਸੀਂ ਲੜ ਕੇ ਮਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਭਲਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਓ।"

ਕਈਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, "ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸੂਹਾ ਬਣ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲਿਆਵੇ, ਕਿ ਕਿਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਓਸੇ ਬਾਹੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ, ਸੋ ਹੋ ਜਾਣ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹ ਵੈਰੀ ਦਲ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਸੱਕਣ, ਉਹ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਨ।"

ਇਹ ਸਲਾਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਸਿੰਘ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਵਿਚ ਪਤਾ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਓਹ ਫਿਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਇਹ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ 'ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵੱਡ ਵਡੇਰੇ ਪਿੰਡ 'ਸੁਰ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਸੁਰ ਸਿੰਘ ਛਡ ਕੇ ਈਚੋਗਿੱਲ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਏਸ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਈਚੋਗਿੱਲੀਆ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੧੭੪੯ ਈ. ਵਿੱਚ ਜਦ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਗਏ, ਤਾਂ

ਈਚੋਗਿੱਲੀਆ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਗੜ੍ਹ (ਰਾਮ ਰਉਣੀ) ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਿਹਾ, ਏਥੋਂ ਇਸਦੀ ਅੱਲ 'ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ' ਪੈ ਗਈ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਹੀ ਤਖਾਣ ਸਿੰਘ 'ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪੰਨਾ ੬੯੭) ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਲੜਕੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪੰਥ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ (ਜੈ ਸਿੰਘ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਸਣੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦਾ ਨੌਕਰ ਜਾ ਹੋਇਆ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਭਰਾ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦਾ ਨੌਕਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਦਾ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਸਮੇਂ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸੌ ਅਸਵਾਰਾਂ ਸਣੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਸੂਹ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਜੰਗਲਾ

ਸੂਹਾ ਵੇਖ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਤਾਈਂ
ਹੌਲੀ ਬਚਨ ਸੁਣਾਏ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ
ਏਥੋਂ ਤਕ ਗਿਰ ਜਾਏ
ਜੋ ਕਾਤਲ ਬਣ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ
ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹ ਆਏ
ਮੈਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕੋਰ ਉਲਾਹਮਾ
ਸਿੱਖ ਸਿੱਖ ਦੀ ਰੱਤ ਨ੍ਹਾਏ

"ਹੱਛਾ, ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲ!" ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਹੈਂ ? ਤੁਸੀਂ ?" ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੂਹੀਏ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਹਾਂ, ਅਸੀਂ, ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿੰਘ। ਦੋ ਸੌ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਭਲਕੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕਦ ਪਵਾਂਗੇ। ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰਾ ਠੀਕ ਨਸ਼ਾਨੇ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ। ਤਾਕਿ ਅਸੀਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਸਕੀਏ।"

ਇਹ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਿੱਖੇ ਤਾਹਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰੋ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਸੁੰਹੇਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ, "ਜਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਓ, ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜੋ। ਪੰਥ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ, ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਪਏ ਨੂੰ ਚਰਨੀ ਲਾ ਲਵੇ।"

"ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਕੱਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰਾਤ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਆਂ। ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕਈਆ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਕ ਚੁੱਕਾ ਏ। ਕਛ ਜੁਆਨ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਵੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਨੇ ਦਾਰੂ-ਸਿੱਕਾ ਵੀ ਥਾਲੇ ਪਾ ਗਿਆ ਏ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਜਥੇ ਨੇ ਗੁਰਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਏ, ਕਿ ਭਲਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।" ਸੁੰਹੇਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ।

ਇਹ ਲੂੰ-ਕੰਡੇ ਖੜੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਸੋਚਣ ਪਿਛੋਂ, ਕਿਸੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, " ਬਖਸ਼ਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਬਖਸ਼ਣਾ ਪੰਥ ਦੇ ਵੱਸ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹਵਾਂਗਾ "

ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਸੁੰਹੇਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ।

ਬੈਂਤ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ
ਦਿੱਤੀ ਤੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁਚਾ ਭਾਈ
ਹੋ ਗਈ ਭੁੱਲ ਮੈਥੋਂ, ਭੁਲਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ ਲੈਣਾ
ਡਿੱਗਾ ਸ਼ਰਨ ਮੈਂ ਪੰਥ ਦੀ ਆ ਭਾਈ

ਹੈ ਅਪਰਾਧ ਮੇਰਾ, ਇਹ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ
ਕੀਤੀ ਤੁਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾ ਭਾਈ
ਤੇ ਇਹ ਦੂਣਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ
ਜੋ ਮੈਂ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਸਾਥ ਨਿਭਾ ਭਾਈ
ਦਿਹੋ ਆਗਿਆ, ਤੁਰਕ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ
ਰਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਆ ਭਾਈ
ਜਿਉਣ ਮਰਨ ਹੈ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ
ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾਏ ਜੋ ਮਰੇ ਮੁੜਾ ਭਾਈ

ਦਿਲੀ ਵਿਕੁੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ : "ਮੈਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਜਾਣ ਕੇ ਪੰਥ ਨੇ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੰਥ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮੈਂ ਡੋਲ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ, ਜੋ ਮੈਂ ਮਜਬੂਰਨ ਤੁਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਏਸ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮੈਂ ਬੱਧਾ ਰੁੱਧਾ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਏ, ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਲੜਾਂਗਾ। ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਪੰਥ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਹਾਰ ਹੈ. ਮੇਰੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲੜ ਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਤੁਰਕ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ. ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਥ ਮੈਨੂੰ ਸਰਨ ਡਿੱਗੇ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਲਵੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ."

ਤੀਰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉਡਦਾ ਰਾਮ ਰਊਣੀ ਦੀ ਕੰਧੋਂ ਟਪਿਆ। ਮਾਂਗਵੇਂ ਖੰਭਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਪੱਤਰਕਾ ਫੜ ਫੜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਤੀਰ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਕੇ ਡਿੱਗਾ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਤੀਰ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੇ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਓਸ ਵਲੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਪੱਤਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ, ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ. ਸ, ਅੱਗੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਵੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਰ ਰਾਹੀਂ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜੀ।

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਲਿਖਿਆ ਅੱਗੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ, ਸੁਣ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵੀਰ
ਕਸ਼ਟ ਜੋ ਝੱਲੇ ਅਸਾਂ ਨੇ, ਹੋ ਗਈ ਹੁਣ ਅਖ਼ੀਰ
ਭਲਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਦੇਣੀ ਖਿੱਚ ਲਕੀਰ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਆਨ ਜੋ, ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਉਂ ਬੀਰ
ਜਾਣਾ ਪਾ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਲੈ ਕੇ ਹੱਥ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ
ਮਰਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੇ, ਚਾਹੁੰਦੇਂ ਵਕਤ ਅਖ਼ੀਰ
ਆ ਜਾ ਅੰਦਰ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਨੂੰ ਚੀਰ
ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚਾ 'ਸੀਤਲਾ', ਬਖ਼ਸ਼ੇਗਾ ਤਕਸੀਰ

ਇਹ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਊ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਚੋਖਾ ਸਾਰਾ ਦਾਣਾ-ਪੱਠਾ ਤੇ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਗੋਂਦ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੰਦਰਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਵਿਛੜੇ ਵੀਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲੇ।

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਭਾਵੇਂ ਅੰਦਰਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ ਸਨ। ਸ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਹੋਰ ਲੜਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ. ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਵੀ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ।

ਬੈਂਤ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਤਾਈਂ
ਅਜੇ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਭਲਾ ਕਮਾ ਲਵੇਂ ਜੀ

ਘਿਰ ਰਹੇ ਨੇ ਸਿਖ ਜੋ ਗੜ੍ਹੀ ਅੰਦਰ
ਕਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਕਿਸ ਫੌਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਵਾਬ ਤਾਈਂ
ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਸਮਝਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਉਠ ਰਹੀ ਅਫਵਾਹ ਦੁਰਾਨੀਆ ਦੀ
ਓਸ ਤਰਫ ਵੀ ਜ਼ਰਾ ਤਕਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ
ਜੇਕਰ ਗੜ੍ਹੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਗੁਰੂ ਕਰੇਗਾ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕਾਜ ਪੂਰੇ
ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਬਖ਼ਸ਼ਕ ਅਜ਼ਮਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਕਦੇ ਖਾਲਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦੇ
ਲੜ ਪਏ ਤੇ ਰਾਹ ਖ਼ਲਾ ਲਵੋ ਜੀ
ਨੇਕ ਕੰਮ ਵੀ ਹੈ, ਰਾਜਨੀਤ ਵੀ ਹੈ
ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਤਾਈਂ ਮਨਾ ਲਵੋ ਜੀ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਕਿ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਖ਼ਬਰ ਆਈ, ਕਿ ਉਹ ਕਾਬਲੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਉਰਾਰ ਲੰਘ ਪਵੇਗਾ

ਦੂੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕੁਛ ਮੰਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੀ ਆਈਆਂ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ, ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਉਹਨੇ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਥੇ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਰਾਮ ਰੌਣੀ ਦਾ ਝਖੇੜਾ ਅਜੇ ਨਿਬੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਦੋ ਨਵੀਆਂ ਬਿਪਤਾਵਾਂ ਉਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਮੁਤਾਬਕ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨਵਾਬ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਉਹਨੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਓਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ

ਸਾਕਾ

ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਜਾ ਇਉਂ ਸਮਝਾਇਆ
ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਹੈ ਸੁਣੀਦਾ ਚੜ੍ਹ ਏਧਰ ਆਇਆ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ ਵੀ ਹੈ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ
ਹਾਕਮ ਉਸ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਨਿਵਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ
ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੀਏ ਸੋਚ ਕੇ ਕਈ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ
ਸੁਲ੍ਹਾ ਜੇ ਹੋ ਜੈ ਪੰਥ ਨਾਲ ਮਨ ਮੇਰੇ ਆਇਆ
ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਚਾਹੀਏ ਅਪਨਾਇਆ
ਭਲਾ ਇਸੇ ਵਿੱਚ 'ਸੀਤਲਾ' ਹੈ ਰੱਬ ਬਣਾਇਆ

ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੇ ਦੇਸ ਦੇ ਸਭ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ, ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ ਹਰ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਕਤ ਘਟਾਉਣ 'ਤੇ ਤੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅਹੁਦੇ ਜੱਦੀ ਚਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਉੱਤੇ ਅਸਲੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਮਗਰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ ਨੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਵਜ਼ਾਰਤ ਆਪ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਓਦੋਂ ਉਹਨੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਕਿ ਆਪ ਉਹਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੀ ਮੰਗ ਨਾ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਓਹਨੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਘਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕਈ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੁਣਿਆਂ ਏ, ਕਿ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਫ਼ੌਜ ਕੱਠੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਏਹ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਓਧਰੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੋਚਣਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਕੋਲੋਂ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ?"

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਹਾਂ, ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਮਦਦਗਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"

ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੇ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਮਦਦਗਾਰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

"ਕੌਣ ?" ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ।" ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੇ ਓਸੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। "ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਲਈਏ, ਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਪਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਆਂ।"

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਰਉਣੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਠਾ ਲਿਆ (ਮਘਰ, ੧੮੦੫। ਬਿ - ਨਵੰਬਰ, ੧੭੪੮ ਈ)। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਜਾਗੀਰ ਵਜੋਂ ਪਰਗਣਾ ਪੱਟੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਮਾਮਲਾ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਾਮ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਰਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਬਤ ਹੋਇਆ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪਿਛੋਂ ਪੰਥ ਨੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਸ ਜੱਸਾ ਸਿਘ ਆਹਲੂ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ, ੧੨-੭-੫੫ ਈ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਵਾਰ
ਹਿੰਦ ਉਤੇ
ਨਾਦਰ ਦਾ ਹਮਲਾ

ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਅਜਹੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅਸਲੋਂ ਸਾਧਾਰਨ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ. ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਰੀਸਿਧ ਜਰਨੈਲ ਨਾਦਰ ਵੀ ਇਕ ਅਜਹੀ ਹਸਤੀ ਸੀ।

੧੬੮੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਨਾਦਰ ਖ਼ੁਰਾਸਾਨ (ਈਰਾਨ) ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਵਡੇਰੇ ਤੁਰਕ ਸਨ. ਗ਼ਰੀਬ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਨਾਦਰ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਚਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਗਭਰੂ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ। ਨਿਡਰ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਈਰਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ. ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ੧੭੧੭ ਈ. ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਰਾਸਾਨ ਤੇ ੧੭੨੧ ਈ. ਵਿੱਚ ਈਰਾਨ ਮੱਲ ਲਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾਦਰ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਉਬਲ ਪਿਆ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਅਣਖ ਜਾਗੀ, ਤੇ ਉਹ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ, ਕੌਮੀ ਲੀਡਰ ਬਣ ਕੇ ਦੂੱਜੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀਆਂ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਨਾਦਰ ਨੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖ਼ੁਰਾਸਾਨ ਤੇ ਕੰਧਾਰ ਖੋਹ ਲਿਆ. ਇਸ ਨੇਕ ਕੰਮ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਉਹਦੇ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਈਰਾਨ ਦੀ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਧਰਤੀ ਉਹਨੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਾ ਲਈ। ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸਪ' ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਇਸ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਬਦਲ ਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸਪ ਨੇ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਮੁਲਕ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਦਰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ. ਪਿਛੋਂ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸਪ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਕ ਖੋਹ ਲਿਆ. ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਦਰ ਫਿਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਉਹਨ ਦੂੱਜੀ ਵਾਰ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਕ ਵਿਚੋਂ ਮਾਰ ਭਜਾਇਆ। ਈਰਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ. ਪਰ ਉਹ

ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਉਹਨੇ ਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸਪ ਦੇ ਪੁੱਤਰ 'ਅਬਾਸ' ਨੂੰ (੧੭੩੨ ਈ. ਵਿੱਚ) ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਬਾਸ ਉਸ ਵਲੇ ਕੇਵਲ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਨਾਦਰ ਉਸਦਾ ਮੁਖਤਿਆਰ (Regent) ਬਣਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਪਰਬੰਧ ਨਾਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ 'ਅਬਾਸ' ਕੁਦਰਤੀ ਮੌਤ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਨਾਦਰ 'ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ' ਲਕਬ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ (੧੭੩੬ ਈ.)।

ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਈਰਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਦਰ ਨੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਕਾ

ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ ਲੇਖ ਨੇ ਬਣ ਗਿਆ ਵਸੀਲਾ
ਬਣਿਆ ਸ਼ਾਹ ਈਰਾਨ ਦਾ ਅਜ ਤੁਰਕ ਕਬੀਲਾ
ਬੈਠਾ ਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਨਾਦਰ ਅਣਖੀਲਾ
ਢਲਿਆ ਜਿਸਮ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਮਨ ਸਖ਼ਤ ਹਠੀਲਾ
ਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਓਸਨੇ ਜੋ ਮਰਦ ਜੰਗੀਲਾ
ਦੇਸ ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਮੱਲਿਆ ਉਸ ਕਰਕੇ ਹੀਲਾ

ਈਰਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇ ਹੋਏ ਅਫ਼ਗਾਨ ਲੁਟੇਰੇ ਵਾਪਸ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜੇ। ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ (ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬਾ) ਓਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੀ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ੧੭੨੦ ਈ. ਤੋਂ ਓਥੋਂ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਬਚਦਾ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਂਦਾ। ਸੂਬੇ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਮਿੰਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਸੂਬੇ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਵਿਗੜ ਗਿਆ, ਤੇ ਆਮਦਨ ਘਟ ਗਈ। ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਸੂਬੇ ਦੇ ਖ਼ਰਚਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਰੰਗੀਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ, ਕਿ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵੀ ਉਹਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਸੂਬਾ ਹੈ, ਸੋ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ

ਖ਼ਰਚ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੭੩੩ ਈ. ਤੋਂ ੧੭੩੭ ਈ. ਤਕ ਪੰਜ ਸਾਲ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਨਾ ਮਿਲੀ. ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਮੀ ਆ ਗਈ। ਏਹ ਜੇਹੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਸੂਬੇ ਉੱਤੇ ਨਾਦਰ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੯ ਜੂਨ, ੧੭੩੮ ਈ. ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਕਾਬਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਨਾਦਰ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਈਰਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮੂਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਬਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਸੀ. ਉਹਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਸਤਾਨਾ ਖ਼ਤ ਲਿਖੇ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੋਂ, ਕਿਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਆਇਆ. ਸਗੋਂ ਨਾਦਰ ਦਾ ਇਕ ਏਲਚੀ (ਰਾਜਦੂਤ) ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਾਲੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਦੱਰਾ ਖ਼ੈਬਰ ਰੋਕ ਬੈਠਾ. ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਏਨਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਕਿ ਉਹਨੇ ਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਤਕੜੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ। ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੀ ਮੁਠਭੇੜ ਪਿਛੋਂ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ. ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਆਪ ਵੀ ਨੱਸ ਕੇ ਅਟਕੋਂ ਇਸ ਪਾਰ ਆ ਗਿਆ। ੨੦ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੩੮ ਈ. ਨੂੰ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ. ਏਥੇ ਪੂਰਾ ਤਸੱਲਤ ਜਮਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾਦਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਸੁੱਤੇ ਖ਼ਬਰ ਈਰਾਨ ਦੇ ਉਸ ਟੁੰਬ ਵੰਗਾਰੇ
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਬਲਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ
ਕਹਿੰਦਾ, ਭਾਰਤ ਦੇਸ ਵੱਲ ਕਰ ਗੂੜ੍ਹ ਇਸ਼ਾਰੇ
ਹੋ ਗਏ ਮਾਲਕ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਮੁਗ਼ਲ ਨਕਾਰੇ
ਕਈ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ ਦਮ ਸਾਹਵੇਂ ਮਾਰੇ

ਲੁੱਟੋ ਦੇਸ ਬਹਾਦਰੋ ਫ਼ਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਾਰੇ
ਧਨ ਦੌਲਤ ਤੇ ਹੁਸਨ ਦੇ ਲਉ ਮਾਣ ਨਜ਼ਾਰੇ

ਨਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਬਹਾਦਰੋ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਪਿੜ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਧਨ ਦੌਲਤ ਦਾ ਭਰਿਆ ਦੇਸ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬੜੇ ਦਲਿੱਦਰੀ ਤੇ ਫ਼ਰਾਕਦਿਲ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਪੌੜ ਏਥੇ ਖੜਕਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੰਗੀ ਨਾਅਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਘਬਰਾ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੋ। ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਦੌਲਤ ਤੇ ਹੁਸਨ ਤੁਹਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀ ਹੋ ਉੱਠੀ। ਨਾਦਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਿਆ। ੧੨ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਉਹ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਟੱਪ ਪਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਅੱਠ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੩੯ ਈ. ਨੂੰ ਨਾਦਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਏਥੋਂ ਅੱਗੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਦੌਲਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸੀ। ਨਾਦਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਬਾਰੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ 'ਤੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਨਾਦਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜੋ। ਪਰ ਓਥੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਰੰਗੀਲਾ। ਉਹਨੇ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਾ ਸਮਝੀ।

ਓਧਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਆਪ ਹੀ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ਨਾਦਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਿਆ

ਬੈਂਤ

ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਲਕਾਰਦਾ ਫ਼ੌਜ ਤਾਈਂ
ਹੋ ਜੋ ਜੰਗ ਬਦਲ ਸਾਵਧਾਨ ਖ਼ਾਨ
ਨਾਦਰ ਧਾੜਵੀ, ਪੀਰ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ
ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਖ਼ਾਨ

ਭੇਡਾਂ ਚਾਰਦਾ ਚਾਰਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਉਹ
ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਮੱਲ ਤਖ਼ਤ ਸੁਲਤਾਨ, ਖ਼ਾਨੋ
ਆਇਆ ਕਰਨ ਤਬਾਹ ਬਹਿਸ਼ਤ ਸਾਡਾ
ਅੱਲਾ ਪਾਕ ਦਾ ਬਾਗ਼ੀ ਸ਼ੈਤਾਨ, ਖ਼ਾਨੋ
ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਦੇਸ ਸਾਡਾ
ਪਹੁੰਚੇ ਦਿਲੀ ਦੇ ਜਿਨਾ ਈਰਾਨ, ਖ਼ਾਨੋ
ਜੀਹਦੇ ਮਾਣ 'ਤੇ ਉਹ ਲੈ ਫ਼ੌਜ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਜਾਊ ਹਾਰ ਕੇ ਹੋ ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਖ਼ਾਨੋ
ਓਧਰ ਆਜੜੀ ਤੇ ਡਾਕੂ ਹੋਏ ਕੱਠੇ
ਏਧਰ ਸੂਰਮੇ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਨ, ਖ਼ਾਨੋ
ਮਾਰੋ ਘੇਰ ਮੈਦਾਨ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਬਾਕੀ ਛੱਡੋ ਨਾ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਨਾਲੇ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਮਿਲਸੀ
ਮਿਲੂ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਨ ਖ਼ਾਨੋ
ਤੇ ਜੇ ਹਾਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਨਾਲ ਬੇਲੀਆਂ ਦੇ
ਸਾਨੂੰ ਜਿਊਣ ਨਾ ਦੇਊ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨੋ

ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਬੰਨ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਨਾਮ ਤੇ ਰੁਤਬਿਆਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਈ। ਨਾਦਰ ਦਾ ਡਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹੂਏ ਵਾਂਗ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਈਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ, 'ਜਿਨ੍ਹੇ ਈਰਾਨ 'ਚ ਓਠ ਕੇ ਸਾਰਾ ਅਫ਼ਗਾਨਸਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ ਏ, ਜੀਹਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਖਲੋ ਨਹੀਂ ਸੱਕੀ ਜੋ ਅਟਕੋਂ ਟੱਪ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੱਕ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਆ ਪੁੱਜਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕਦੋਂ ਛੱਡਣ ਲੱਗਾ ਏ ?'

ਇਹ ਭੈ ਤੇ ਵਹਿਮ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਨਾਦਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਟੱਕਰ ਹੋਈ।

ਵਾਰ

ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਣ ਲੱਥੇ ਆਮ੍ਹੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ
ਰੀਸ ਰੀਸ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ
ਤੇਗਾਂ ਚਮਕਣ ਖ਼ੂਨ ਤਿਹਾਈਆਂ
ਬੱਦਲ ਕਹਿਰ ਭਰੇ ਗਰਜਦੇ ਅੰਬਰੀਂ
ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਜਿਵੇਂ ਤੋਪਾਂ ਗਰੜਾਈਆਂ
ਹੱਲਾ ਰਹ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਫ਼ੌਜਾਂ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਝੁਕਾਈਆਂ
ਪਹਿਨੇ ਟੋਪ ਸੀ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ ਈਰਾਨੀਆਂ
ਉੱਤੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਲਾਈਆਂ
ਅੱਗੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਪਠਾਣ ਵਧੇ ਏਧਰੋਂ
ਪੱਗਾਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸੀ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਸਜਾਈਆਂ
ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜੱਟ ਪਏ ਸੂਰਮੇ
ਸਿਰਾਂ ਧੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਾਈਆਂ
ਮਿਣਨ ਲੱਗੀਆਂ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ
ਤੀਰ, ਬਰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਵਾਹੀਆਂ
ਧਾਵਾ ਆਖ਼ਰੀ ਜਾਂ ਬੋਲਿਆ ਈਰਾਨੀਆਂ
ਕੰਡਾਂ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ
ਗਿਰ ਜਾਣ ਇਖਲਾਕ ਤੋਂ ਜੋ 'ਸੀਤਲਾ'
ਕਦੋਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾ ਨੇ ਲੜਾਈਆਂ

ਜਿਹੜੀ ਫ਼ੌਜ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੇ-ਹੌਸਲਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹਨੇ ਕੀ ਜਿਤਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਹਿਲੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫੌਜ ਹਾਰ ਗਈ। ਨਾਦਰ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਨਾਦਰ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਵੀਹ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਹਿਮ ਜ਼ਰੂਰ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਜੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ। ਏਸ ਡਰ ਦ ਇਲਾਜ ਵਜੋਂ ਨਾਦਰ ਨੇ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਯਾਤੁੱਲਾ (ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ) ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਦਲਪਤ ਰਾਏ ਲੋਕ ਚਲਨੀ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਵਜੋਂ ਨਾਲ ਲੈ ਲਏ। ਇਹ ਪਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਨਾਦਰ ੨੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਸੁਣੋ ਨਾਦਰ ਨੇ ਕਾਬਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਰੰਗੀਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਸੱਦ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਮਾਈਏ ਜੀ
ਨਾਦਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਈਰਾਨ ਤੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਏ
ਉਹਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਜਾਈਏ ਜੀ
ਇਕ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲੈ
ਭਰਤੀ ਨਵੀਂ ਕਰ ਫ਼ੌਜ ਵਧਾਈਏ ਜੀ
ਤੋਪਾਂ, ਰਹਿਕਲੇ, ਸਣੇ ਤਮਾਂਚਿਆਂ ਦੇ
ਚੁਣਵੇਂ ਤੋਪਚੀ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਈਏ ਜੀ
ਦਾਰੂ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਨਾ ਸਰਫ਼ਾ ਮੂਲ ਕਰਨਾ
ਜਿੱਥੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿਲੇ ਮੰਗਵਾਈਏ ਜੀ
ਤੇਗਾਂ, ਤੀਰ ਕੱਢ ਅਸਲਾ ਖ਼ਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ
ਚਾੜ੍ਹ ਸਾਣ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ ਕਰਵਾਈਏ ਜੀ
ਨੌਂ ਨੌਂ ਫੁੱਟ ਬਰਛੇ ਤਿੱਖੇ ਨਾਗ ਫੰਨੇ
ਪੁੱਠਾ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੁਝਾਈਏ ਜੀ
ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਤੇ ਬਾਜਗੁਜ਼ਾਰ ਸਾਰੇ

ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਕੇ ਤੁਰਤ ਬੁਲਾਈਏ ਜੀ
ਮੱਲ ਮਰਚੇ ਦਿੱਲੀਓਂ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ
ਐਸਾ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦਾ ਜੰਗ ਮਚਾਈਏ ਜੀ
ਸਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੀ
ਕਰਕੇ ਕੈਦ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਲੈ ਆਈਏ ਜੀ

ਜਹ ਜੇਹਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਭਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਢਿੱਲੀ ਜੇਹੀ ਉਹਨੇ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ। ਜੇਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋਵੇ। ਅੱਗੋ ਜਰਨੈਲ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਦਲੇਰ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਦੀਆਂ ਨਾਦਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣੀਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਰਨੈਲ ਵਿਚੋ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਦ ਅਖ਼ੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਲੱਗਾ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ। ਐਡੇ ਕਾਹਲੇ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸਨ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ, ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮਸਾਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਫਿਰ ਲੱਗੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਫ਼ੌਜ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ

ਸਾਕਾ

ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਲਾ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ
ਵੱਜਣ ਵਾਜੇ ਭੇਰੀਆਂ ਕੁਛ ਗੂੰਜਣ ਨਾਅਰੇ
ਚੜ੍ਹੇ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਕਈ ਦੇਂਦੇ ਲਲਕਾਰੇ
ਖ਼ੁੱਲ੍ਹੇ ਚੋਗੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਿਰ ਤੁਰ੍ਹੇ ਸਵਾਰੇ
ਪੱਗੀਆਂ ਪੱਗੀਆਂ ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਨ ਤੇੜ ਗਰਾਰੇ
ਗਿਠ ਗਿਠ ਮੁੱਛਾਂ ਕੁੰਢੀਆਂ ਗਗੜ ਦੇ ਭਾਰੇ
ਹੀਰੇ ਜੜੀਆਂ ਮੁੰਦਰੀਆਂ ਨਗ ਚਮਕਣ ਭਾਰੇ
ਬੈਠੇ ਬੰਦ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਇਸ਼ਾਰੇ
ਹਾਥੀ ਜਾਂਦੇ ਝੂਲਦੇ ਪਾ ਸਾਜ਼ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ
ਗਲੀਂ ਹਮੇਲਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਝਾਂਜਰ ਛਣਕਾਰੇ
ਮੁੜ ਮੁੜ ਖ਼ਿੜਕਾਂ ਲੈਣ ਪਏ ਕਾਲ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ

ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਤਿਊੜੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਡਰ ਭਾਰੇ
'ਮੁੜ ਜੈ ਨਾਦਰ ਆਪ ਹੀ ਰੱਬ ਕੰਮ ਸਵਾਰ'
ਕਰਨ ਦੁਆਈਂ 'ਸੀਤਲਾ' ਸਭ ਹੱਥ ਪਸਾਰੇ

ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨੀ ਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਾਥੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਹੀਆਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਈ ਹਮਲਾ ਆਵਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਉੱਤੋਂ ਉੱਤੋਂ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ। ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਡਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਫੈਲਾ ਕੇ ਦੁਆਈਂ ਮੰਗਦੇ ਜਾਂਦੇ "ਯਾ ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ! ਨਾਦਰ ਓਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਏ, ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਹੀ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਾਦਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਏ। ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਪਰਤ ਜਾਏ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਹਾੜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦਿਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ, ਤੇ ਰਾਤ ਅਯਾਸ਼ੀ ਕਰਦਿਆਂ। ਘਰੋਂ ਉਹ ਤੁਰੇ ਸਨ ਨਾਦਰ ਵਰਗੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਲੜਨ, ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਦੋ, ਚਾਰ ਚਾਰ ਬੇਗਮਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਧੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਝ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਜ ਮਸਾਂ ਕਰਨਾਲ ਹੀ ਪਹੁੰਚੀ। ਕੁਝ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਨਾਦਰ ਏਥੋਂ ਤਕ ਅਪੜੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਲਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਓਥੇ ਹੀ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਲੱਥੇ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾਲ ਦੇ, ਆ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰ
ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ, ਕਰਦੇ ਬੈਠ ਵਿਚਾਰ
ਲੋੜ ਨਾ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦੀ, ਲੱਖ ਆਖੇ ਸਰਕਾਰ
ਕਰ ਲੌ ਏਥੇ ਮੋਰਚੇ, ਜੰਗ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ, ਵੰਡ ਦਿਹੋ ਹਥਿਆਰ
ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਜੰਬੂਰਕੇ, ਬੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਖਲ੍ਹਾਰ

ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਰੱਜਵਾਂ, ਰੱਖੋ ਕੋਲ ਸਵਾਰ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਜਾਂ, ਆਵੇ ਹੋਣਾ ਮਾਰ
ਸਾਰੇ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ, ਟੁੱਟ ਪਵੋ ਲਲਕਾਰ
ਜਿਊਂਦਾ ਜਾਵੇ ਇਕ ਨਾ, ਕਰ ਅਜੇਹਾ ਵਾਰ
ਕਿਥੋਂ ਦੇਸ ਈਰਾਨ ਤੋਂ, ਚੱਲ ਆਇਆ ਬਦਕਾਰ
ਜਿਊਂਦਾ ਫੜ ਲੌ ਓਸਨੂੰ ਜਾਂ ਸਿਰ ਲਵੋ ਉਤਾਰ

ਕਰਨਾਲ ਕੋਲ ਮਰਚੇ ਮੱਲ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਦਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਓਧਰ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਪੰਜ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਆ ਪਹੁੰਚਾ, ਛੇ ਨੂੰ ਰਾਜਪੁਰੇ ਸੱਤ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਤੇ ਅੱਠ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਾਬਾਦ ਏਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਉਹ ਕਰਨਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਉਤਰਿਆ। ਦਵੇਂ ਦਲ ਆਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਕਤ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਖਲੋ।

ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਕੋਲ ਨਾਦਰ ਨਾਲੋਂ ਫ਼ੌਜ ਵਧੇਰੇ ਸੀ, ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਤੇ ਹੋਰ ਵਸੀਲ ਵੀ ਵਧ ਸਨ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਊਆ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਘਾਟਾ ਵੀ ਸੀ : ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅਜੜ ਸੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਧੜੇ ਸਨ ਇਕ ਦਾ ਆਗੂ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਸੀ ਤੇ ਦੂੱਜੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਮੱਲ ਮੁਲਕ। ੧੭੨੪ ਈ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਾਮੱਲ ਮੁਲਕ ਨੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਵਜ਼ਾਰਤ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਉਹ ਵੱਟ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਏਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਵਰੋਧੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਧੜਾ ਅਮੀਰੁੱਲ ਉਮਰਾ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ, ਨਵਾਬ ਸਆਦਤ ਖ਼ਾਂ ਨਜ਼ਾਮ ਅਵਧ ਆਦਿ ਸਨ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਨ।

ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਇਕ ਦੂੱਜੇ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਨੇ ਨਜ਼ਾਮਲ ਮਲਕ ਨੇ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ।

ਬੈਂਤ

ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਨਜ਼ਾਮ ਚਿੱਠੀ
ਮੇਰੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕਰ ਇਤਬਾਰ ਸ਼ਾਹਾ

ਗਿਣਤੀ ਵੇਖ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਵਾਲੀ
ਕਿਤੇ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਬਿਹ ਹਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਨਾਮ ਧਰੀਕ ਸਾਡਾ
ਨਹੀਂ ਜਰਨੈਲ ਸਾਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ
ਚਿਰ ਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਆਪ ਕਰੋ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੱਲਾ
ਆਪਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਦਿਲ ਛਾਹ ਨਾ ਲੜੇਗੀ ਫ਼ੌਜ ਸਾਡੀ
ਦਿਲੋਂ ਹੋਨ ਸਾਰੇ ਅਵਾਜਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਾਟਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤਾਈਂ
ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਕਿਹੜੀ ਔਖੀ ਕਾਰ ਸ਼ਾਹਾ
ਇਕ ਅਰਜ਼, ਜਿੱਤਣ ਪਿਛੋਂ ਵੱਲ ਸਾਡੇ
ਰੱਖੀਂ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸਰਕਾਰ ਸ਼ਾਹਾ

ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਵੇਖ ਨਾਦਰ ਕੁਛ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਿਜ਼ਾਮਲ ਮਲਕ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਉਹਦੀ ਸਾਰੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨ ਸੋਚਿਆ, 'ਜੇ ਨਿਜ਼ਾਮਲ ਮਲਕ ਵਰਗਾ ਔਲ੍ਹਾ ਅਫ਼ਸਰ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਗਦਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਏ, ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਣਾ ਏ ? ਜਿਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਹੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ ਏ ? ਸਾਡੀ ਫ਼ਤਹਿ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।' ਉਹਨ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲਲਕਾਰਿਆ, "ਬਹਾਦਰ, ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੋ ਜੇਹੀ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਨਾਂ, ਜਿਹ ਜਹੀ ਗਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲੜੀ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਸੋਚ, ਜਿਹੜੇ ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਤੇ ਬੇਗਮਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨੇ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਅੜਨਗੇ ? ਤੁਹਾਡਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ? ਗਿਦੜ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸ਼ੇਰ ਭੁਗਕ

ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਰਨੈਲ ਬਹੁਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਤ ਯਕੀਨਨ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈ। ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰ।'

੧੩ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੭੩੯ ਈ. ਨੂੰ ਨਾਦਰ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਨਾਦਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਟੁੱਟ ਪਏ ਈਰਾਨੀ
ਝੱਟ ਭੜਕ ਉਠੀ ਲਲਕਾਰਿਆਂ ਗੁੱਸੈਲ ਜਵਾਨੀ
ਓਹਨਾਂ ਟੁੰਬ ਜਗਾਈ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਅਸਮਾਨੀ
ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਲੀ ਤੇਗ ਦੀ ਲੈਂਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ
ਉਹ ਗਾਜਰ ਵਾਂਗੂੰ ਕੱਟਦੇ ਜੁੱਸਾ ਇਨਸਾਨੀ
ਉਹ ਕੰਨਾਂ ਤੀਕਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਜਦ ਛੱਡਣ ਕਾਨੀ
ਉਹ ਫੁੰਡਣ ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਸਪਲੀਦ ਨਾ ਮੰਗੇ ਪਾਣੀ
ਜਦ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਯੁੱਧ 'ਸੀਤਲਾ' ਜੰਗ ਜਾਪੇ ਫ਼ਾਨੀ

ਨਾਦਰ ਦੀ ਦਲੇਰ ਫ਼ੌਜ ਹਰਨਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਉੱਤੇ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਈ ਉਹਨਾਂ ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਥ ਉੱਤੇ ਲੱਥ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੇ ਹੌਸਲਾ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਰ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਨਾਲੇ ਨਜ਼ਾਮੁਲ ਮੁਲਕ ਦੇ ਧੜੇ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਪੱਜ ਬਹਾਨੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈਰ ਖਿਸਕਾਉਣ ਲੱਗੇ ਅਨਕਰੀਬ ਸੀ, ਕਿ ਏਸੇ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸ ਉਠਦੀ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਰਨੈਲ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਸੱਜਰ ਸਾਹ ਕੁਮਕ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਓਹਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਦਰ ਆਪ ਖੜਾ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਵਾਰ

ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਹਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦਾ
ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਰਹੀ ਘਬਰਾ

ਅੱਗ ਪਾਲਨ ਨੂੰ ਦੇਸ ਅਤ ਕੌਮ ਦਾ
ਘੜਾ ਛਡ ਅੱਗੇ ਆਪ ਗਿਆ ਆ
ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਕਛ ਹੋਰ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੇ
ਲਏ ਨਾਲ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਰਲਾ
ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਜਿੱਥੇ ਦਿੱਸਦੀ ਸੀ ਹਾਰਦੀ
ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਉਥੇ ਦਿੱਤਾ ਭੜਕਾ
ਅੱਗ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਬਾਲ ਕੇ
ਦਿੱਤੀ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੀਨਿਆਂ 'ਚ ਲਾ
ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਅੰਗਿਆਰ ਵਖ ਉੱਡਦੇ
ਕੁਛ ਗਏ ਪਰਦੇਸੀ ਘਬਰਾ
ਖੜ੍ਹੀ ਲਥ ਉੱਤੇ ਲੋਥ ਵਿੱਚ ਪਲਾਂ ਦੇ
ਦਿਨ ਗਿਆ ਜਿਉਂ ਕਿਆਮਤ ਦਾ ਆ
ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਜੋ 'ਸੀਤਲਾ'
ਚੰਗਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਨ ਦੌਰਾਂ ਨੇ ਨਿਭਾ

ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਦੇ ਏਸ ਹਮਲ ਨੇ ਨਾਦਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਲ ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਉਹਾ ਹਾਲਤ ਹ ਰਹੀ ਸੀ, ਜ ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ, ਤਾਂ ਨਾਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲੀਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਹਾਰ ਹਵ।

ਓਧਰੋਂ ਨਾਦਰ ਨੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਕਹਿਰੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਚੁਣਵਾ ਦਸਤਾ ਲੈ ਕੇ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਿਆ।

ਸਾਕਾ

ਨਾਦਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਰਹ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ
ਸ਼ੇਰ ਵੰਗਾਰੇ ਓਸ ਨੇ ਟੁੰਬ ਚੋਭਾਂ ਲਾ ਕੇ
ਵਧ ਈਰਾਨੀ ਗ਼ਜ਼ਬ ਵਿੱਚ ਦਿਲ ਖਾਰਾਂ ਪਾ ਕੇ
ਦਾਗਣ ਭਰ ਭਰ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਪ ਦਾਰੂ ਪਾ ਕੇ

ਛੱਡਣ ਬਾਸ਼ਕ ਉਡਣ ਜਦ ਡਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ
ਤੀਰ ਮੰਜਿਆਂ ਨਿਕਲਦੇ ਸੱਲ ਸੱਜਰ ਪਾ ਕੇ
ਡਿਗ ਚੁਣਵੇਂ ਸੂਰਮੇਂ ਰਣ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਕੇ
ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਖ਼ਾਂ ਦੌਰਾਂ ਜਾ ਕੇ
ਡੱਕਾ ਪਾਇਆ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਲੜਿਆ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਕੇ
ਆਖ਼ਰ ਕਿਸਮਤ ਹਾਰ ਗਈ ਡਿੰਗਾ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ
ਖ਼ਾਂ ਦੌਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਈਆਂ ਹਰਾ ਕਰਮਾ ਕੇ
ਫ਼ੌਜ ਨਖ਼ਸਮੀ ਨੱਸ ਪਈ ਰਣ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ

ਨਾਦਰ ਦੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੇ ਜੰਗ ਦਾ ਪਾਸਾ ਫਿਰ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ, ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲੱਗੀ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਥਰ ਵਿਛ ਗਏ। ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਕੇ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਨਾਦਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਿੱਕ ਡਾਹ ਖੜਾ। ਉਹ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ, ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਉਹਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਖ਼ੀਰ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਦਾ ਦੂਜਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ ਜਰਨੈਲ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਂ ਤੇ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਸੀ, ਜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਨਾਸਰ ਖ਼ਾਨ, ਸਆਦਤ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਜਰਨੈਲ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਮਾਰੀ ਗਈ।

ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਰੰਗੀਲਾ ਆਪ ਟੁਰ ਕੇ ਨਾਦਰ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਨਾਦਰ ਨੇ ਉਸਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸੁਲ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਤੈ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਨੌਂ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਨਾਦਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਨਵਾਬ ਸਆਦਤ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹੀਰਾ ਚੱਟ ਕੇ ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰ ਲਿਆ।

ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭੰਗਾੜ ਨੇ ਅਫ਼ਵਾਹ

ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ, "ਵਾਹ ਓ ਰੰਗੀਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਤੇਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਾਰ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਤੂੰ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਘੇਰ ਲਿਆ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਬਚ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਏਗੀ ?"

ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ? ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤਕ, ਤੇ ਦੂੱਜੇ ਤੋਂ ਚੌਥੇ ਤਕ, ਇਹ ਅਫ਼ਵਾਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਖਿੱਲਰ ਗਈ, ਕਿ ਮਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਨਿਖਸਮੀ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਗਲਾ ਦਿਨ (੧੧ ਮਾਰਚ) ਚੜ੍ਹਦੇ ਤਕ ਇਹ ਹਮਲੇ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਈਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰ ਗਏ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਨਾਦਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਣ-ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲਗ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ 'ਕਤਲਿਆਮ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ,

ਮਿਰਜ਼ਾ

ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਸਣ-ਕੱਪੜੀਂ, ਨਾਦਰ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਆ
ਦਿੱਤਾ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ, ਕਹਿਰੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ
ਬੱਚਾ, ਔਰਤ, ਮਰਦ ਜੋ, ਸਾਹਵੇਂ ਜਾਵੇ ਆ
ਦਿਹੋਂ ਵਿਚਦੀ ਓਸਦੇ, ਬਲਦੀ ਤੇਗ ਲੰਘਾ
ਕਤਲ ਕਰੋ ਬਿਨ ਸੋਚਿਆਂ, ਦੋਜ਼ਖ਼ ਦਿਹ ਪੁਚਾ
ਤੇਗਾਂ ਧੂਹ ਈਰਾਨੀਆਂ, ਦਿੱਤਾ ਕਹਿਰ ਮਚਾ
ਦਿੱਤੀ ਅੰਦਰ ਪਲਾਂ ਦੇ ਲੋਥ ਤੇ ਲੋਥ ਚੜ੍ਹਾ
ਮਾਨੋ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਗਈ ਕਿਆਮਤ ਆ
ਸੱਤਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਲੁੱਟੇ ਗਏ ਹਯਾ
ਕਈਆਂ ਖੂਹੀਂ ਡੁੱਬ ਕੇ, ਇੱਜ਼ਤ ਲਈ ਬਚਾ
ਜੰਨਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੇ, ਲੰਬੂ ਦਿੱਤੇ ਲਾ
ਦਿੱਤਾ ਵਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਬਰਸਤਾਨ ਬਣਾ

ਨਾਦਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਈਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿੱਲੀ ਵਾਸੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਬੱਚਾ, ਇਸਤਰੀ, ਮਰਦ, ਜੁਆਨ, ਬੁੱਢਾ ਜੋ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਂਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ

ਗਲੀਆਂ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਨਾਲੀਆਂ ਨਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਥਾਂ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਵਗਣ ਲੱਗੇ। ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਨਰ ਨਾਰੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਿਨਤ ਤਰਲਾ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਤਲਾਮ ਬੰਦ ਕਰਾਈ।

ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਆਈ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਦੀ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਘਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ-ਗੋਲਾ ਦੇ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਈਰਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਪਤ ਲੁੱਟੀ। ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ (ਜੋ ਕਰਨਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ) ਦੀਆਂ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਬੇਗਮਾ ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਆਪ ਨਾਦਰ ਨੇ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤੀ। ਨਾਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨਸਰੁੱਲਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਦਾ ਵਿਆਹ (੨੬ ਮਾਰਚ ਨੂੰ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ, ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਂਦੀ ਵਾਰ ਨਾਦਰ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਉਦਾਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਤੁਰਿਆ।

ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਹਿੰਦ ਦਾ ਇਕ ਸੂਬਾ ਸੀ। ਸੁਲ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਨਾਦਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਅਟਕ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਚਾਰ ਮੁਹਾਲ (ਗੁਜਰਾਤ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਤੇ ਪਸਰੂਰ) ਨਾਦਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਨਾਦਰ ਅਨਵੰਜਾ ਦਿਨ ਰਿਹਾ। ਜਾਂਦੀ ਵਾਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ 'ਤਖ਼ਤਿ-ਤਾਊਸ', ਪ੍ਰਸਿੱਧ 'ਕੋਹਿਨੂਰ' ਹੀਰਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪੈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਨਕਦ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਮਈ, ੧੭੩੯ ਈ. ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਵਿਦਿਆ ਹੋਇਆ।

ਨਾਦਰ ਆਪਣੇ ਕੁਛ ਚੋਣਵੇਂ ਦਸਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਲਾਹੌਰ ਆ ਬੈਠਾ। ਉਹਦੀ ਬਾਕੀ ਫ਼ੌਜ (ਜੋ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਨਾਲ ਲੱਦੀ ਹੋਈ ਸੀ) ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨਾਦਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ, ਏਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜ-ਪਰਬੰਧ ਅਸਲੋਂ ਢਿੱਲਾ ਰਿਹਾ। ਉਹਦੇ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ

ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ। ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬਦੇਸੀ ਲੁਟੇਰੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ। ਬੱਸ ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਰਨਾਲ ਤੋਂ ਟੱਪਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਸ਼ੇਰਵਾਈ ਹੱਥ ਕਰਕੇ—ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਬੂ ਆਉਂਦਾ—ਲੈ ਕੇ, ਵੈਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੇ। ਰਾਵੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਢੱਕਾਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਘਰੋ ਘਰੀ ਪੁਚਾਈਆਂ। ਕਰਨਾਲ ਦੀ ਮਾਰੂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਈਰਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਏਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਜਿੰਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕੇਵਾਰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਉਠੀ। ਉਹਨੇ ਲਹੂ ਸੁਟਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਿੱਖ, ਮੈਂ ਨਾਮ ਨਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਕੇ ਦਮ ਲਵਾਂਗਾ।"

ਸਾਕਾ

ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਦਰ ਭਬਕਿਆ ਕਰ ਖਲੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਏ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹਵਾਂ
ਜਿਸ ਲੁੱਟੀ ਫ਼ੌਜ ਈਰਾਨ ਦੀ ਮੈਂ ਦਿਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ
ਦੱਸ ਦੇਸ ਹੈ ਕਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ, ਮੈਂ ਪੁਟ ਉਡਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਆਕੀ ਗੜ੍ਹੀਆਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਸਭ, ਢਾਹ ਤੋਪਾਂ ਬਾਹਵਾਂ
ਜੋ ਕੀਤੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ, ਉਹ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਵਸਦਾ ਮੁਲਕ ਉਜਾੜ ਕੇ ਮਸਾਣ ਬਣਾਵਾਂ
ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚੋਂ ਸਿੱਖ ਲਫ਼ਜ਼ ਮਿਟਾਵਾਂ

"ਕੌਣ ਹਨ ਉਹ ਸਿੱਖ?" ਨਾਦਰ ਨੇ ਗਰਜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

"ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਜਿਆ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪੰਥ।" ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

"ਕਿੱਥੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ?" ਨਾਦਰ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਉੱਤੇ।" ਉੱਤਰ ਮਿਲਿਆ।

"ਕਿਹੜੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਿਲ੍ਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਣ 'ਤੇ ਉਹ ਲੜਦੇ ਹਨ ?"

"ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦਾ ਛੰਭ।"

"ਤਾਂ ਉਹ ਖਾਂਦੇ ਕਿੱਥੋਂ ਨੇ ?"

"ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਤੋੜ ਕੇ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਦਰ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦਾ ਗਿਆ।

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਹੱਥ ਜੋੜ ਅੱਗੋਂ
ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਕਰਾਂ ਬਿਆਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਕਿਹੜਾ ਦੇਸ ਦੱਸਾਂ ? ਕਿਹੜੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੱਸਾਂ ?
ਦੱਸਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਦੇ ਉਹ ਹੁਕਮਰਾਨ ? ਸ਼ਾਹਾ
ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਖ਼ਾਨਾ-ਬਦੋਸ਼ ਸਾਰੇ
ਸਾਗ ਪੱਤ ਖਾ ਕਰਨ ਗੁਜ਼ਰਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਉਹਨਾਂ ਨੀਂਦ, ਖ਼ਕੇਵਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦੇ
ਉੱਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਰਾਤਾਂ ਲੰਘਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਉਹਨਾਂ
ਭੂਰੇ ਹਾੜ੍ਹ ਸਿਆਲ ਹੰਢਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਐਪਰ ਰੱਖਦੇ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਸੁਲਤਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਨਾ ਉਹ ਦੀਨ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੰਨਦੇ ਨੇ
ਸਮਝਣ ਟਿੱਚ ਸਭ ਸ਼ਾਹੀ ਫੁਰਮਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਡਾਕੇ ਮਾਰਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ 'ਤੇ
ਨਾ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦੁਖਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਦੋਵੇਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਜਿੱਤ ਹਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ
ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ

ਅਸੀਂ ਮਾਰਦੇ ਮਾਰਦੇ ਥੱਕ ਲੱਥੇ
ਤੇ ਉਹ ਸਗੋਂ ਦੂਣੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਲੀ ਤੇ ਪਿੰਜੀਦੇ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ
ਨਾਅਰੇ 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ' ਦੇ ਲਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ
ਸਗੋਂ ਸੋਚ ਕੇ ਦੱਸ ਇਲਾਜ ਕੋਈ
ਹੋ ਗਏ ਅਸੀਂ ਡਾਢੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਹਾ

ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਦਰ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਸਿੱਖ ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਦਬਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਗੇ।"

ਨਾਦਰ ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਤ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਸਭ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੇ-ਲੈਂਦੇ ਅੰਤ ਸਿੱਖ ਦੇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਹੀ ਗਏ।

ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖਿਆ ੧੧-੯-੫੫ ਈ.

